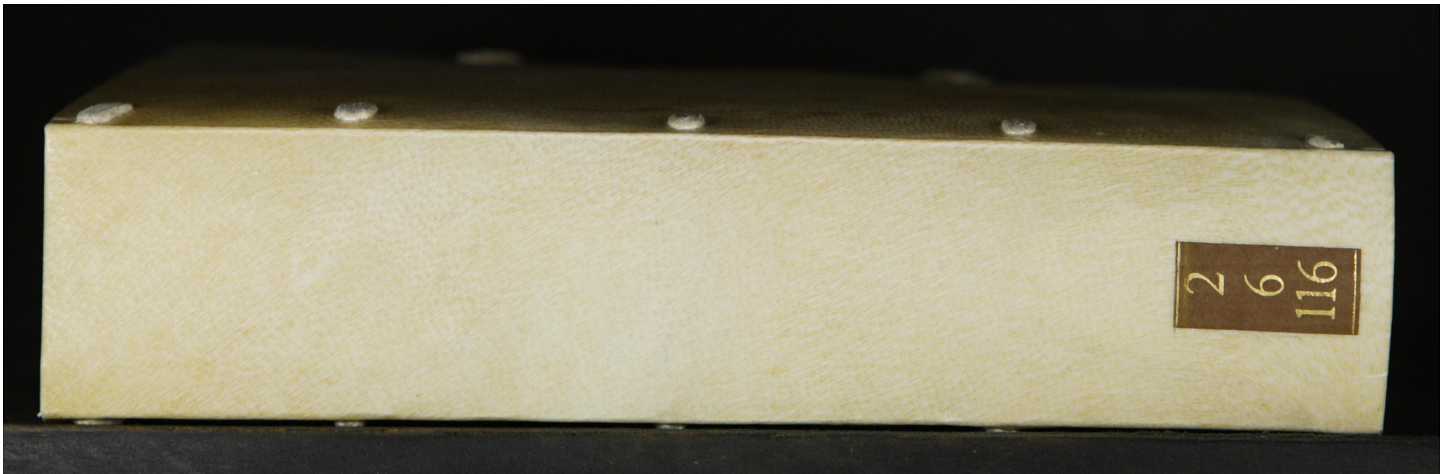
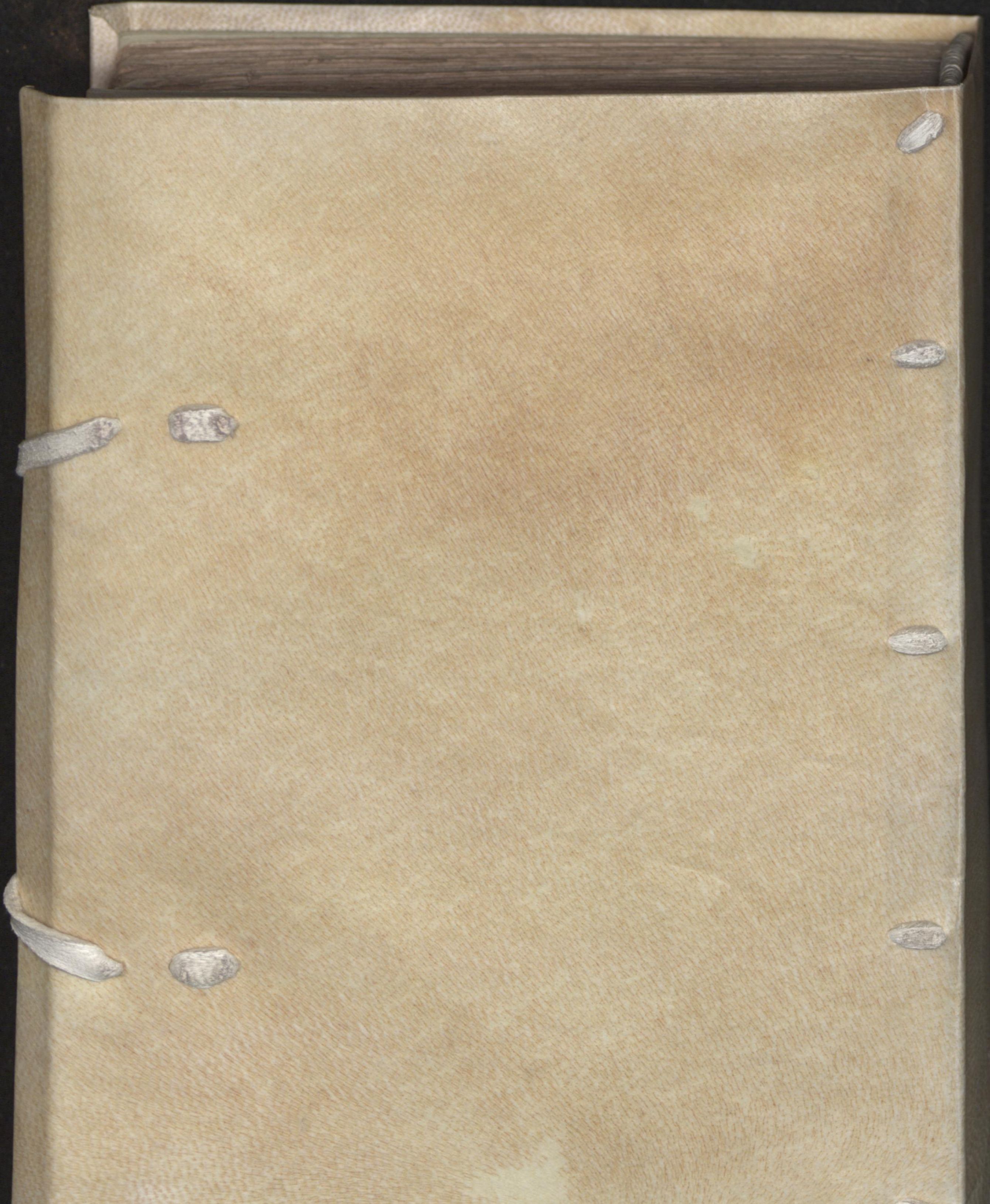

2
6
116

Ex Bibliotheca Equitis
Antonj Francisci Marmi

POLITICORUM
APHORISMORUM

Ex legato D: Equitis Antonij Fran:
Marmij

THESAVRVS POLITICORVM APHORISMORVM,

In quo

PRINCIPVM, CONSILIARIORVM, AVLICORVM INSTITVTIO PROprie continetur:

VNA CVM

EXEMPLIS *OMNIS ÆVI: QVIBVS INSERTÆ* NOTÆ, *SIVE etiam* Monita; *quæ singula singulis* Aphorismis *non minus venuste, quam opportune respondent.*

Diuisus in Libros sex.

AVCTORE

IOANNE A CHOKIER PATRITIO Leodiens. I. V. Doctore.

Adiunguntur eiusdem Notæ, *siue* Dissertationes

IN ONOSANDRI STRATEGICVM DISCIplinam militarem spectantes.

EDITIO IVXTA ROMANAM TERTIA,

Cui nouiter accesserunt Libri 3. de Republica bene administranda & reformanda, quibus tota Politicæ ratio noua & succincta methodo ingenue eisdem praxi applicatur, item illustrium Disquisitionum Politicarum Liber vnus plerasque controuersias eiusdem doctrinæ explicans.

Cum priuilegio & permissione superiorum.

MOGVNTIAE,

Sumptibus Ioannis Theobaldi Schönvvetteri.

M. DC. XV.

Imprimatur si videbitur R.P.M.Sac. Pal. Apost.
Cæsar Fidelis Vicesg.

EX commissione Reuerendissimi Patris F. Ludouici Ystella Sacri Palatii Magistri, necnon consensu Superiorum meorum, lustraui *Thesaurum Politicorum Aphorismorum* D. Ioannis à Chokier I.V.D. & Patricii Leodiensis, *Notasque* eiusdem in *Onosandri Strategicum*, nec in iis aliquid orthodoxæ Fidei aut bonis moribus contrarium deprehendi: quinimo quamplurima Rerumpubl. Administratoribus documenta, pia, vtilia, necessaria exhiberi, vt merito typis mandentur. Romæ in domo Professa Societatis Iesu, 28. Aug. 1610.

Henricus de Simone Ibernus Dublimensis è Societate IESV.

Imprimatur. F. Thomas Pallauicinus Bononiensis Magister, & Reuerendiss. P. F. Ludouici Ystella Palatij Apostolici Magistri Socius, Ordinis Prædic.

BEATISSIMO PATRI, AC SVMMO CHRISTIANÆ RELIGIONIS PRÆSVLI:

PAVLO QVINTO PONT. MAX.

Ioannes à Chokier, Leodienſis IC. F.

SI quanta in ſuam Rempublicam BEATISSIME PATER, *mortales caritate affectos eſſe decet, tanta contentione animi pro ſua quiſque facultate in ea ſatis ageret, tantis certe calamitatibus res humanas non ſubijci, neq; ampliſſima dominia alio ferri, ſæpius mutari, & conuerti plerumque cerneremus. Hinc, quibus longa Imperij vetuſtas inſedit, optime ſemper in eos affectos fuiſſe, ſuo qui labore, cura, ſtudio, fide, vigilantia aliquid in eam conferrent, non pauci Scriptores memoriæ prodiderunt. Atque de Romanis quidem, vt alios omittam, legimus bonis ciuibus ſplendida præmia; militibus donatiua; bellicoſis Imperatoribus trophæa publicè decreuiſſe; Principibus vero, qui domi, forisve Imperium quoquo modo ornarant, vel auxerant, non ſolum viuis ſtatuas erexiſſe, verumetiam mortuis diuinos honores (illorum quidem ſenſu) attribuiſſe, exiſtimantes* certum eſſe eis in cœlo definitum locum, *vt Tullius loquitur,* vbi beati æuo ſempiterno fruerentur. *Cum autem magnus vnicuique, etiam cuius actiones in ſeductu ſunt, apertus ſit campus, in quo ingenij vires*

pro Rep. exercere possit, non mediocrem palmam is mereri visus est multis, qui publicæ rei animum, dum adhuc corporis sui inquilinus est, intendit, sed nititur etiam & contendit, vt post se quoque prouideat, atque prosit. Quod cum ipse mecum tacitus per amœna historiarum errans cogitarem, insidere cœpit animo cupiditas pro facultatum mearum tenuitate, THESAVRVM *aliquem, non quidem ex Arabum gazis, sed ex locupletissimo ciuilium* APHORISMORVM *emporio comparandi, vt, quæ in diuersis vtriusque potissimum Linguæ Auctoribus in abdito iacebant ciuilia dicta, & documenta, ea aliquando Reip. bono in lucem proferrem, adeoque Principibus ipsis (vnde salus Reip. pendet) siue etiam Palatinis communicarem. Persuasum namque mihi erat, habituros istos, vnde syncerum, rectum, subtile iudicium sibi efformarent, consultandi rationem ex facili caperent, non pœnitendam in Aulæ lubrico vitam traducerent, variarum denique rerum cognitionem sibi assumerent; Illos autem, præter non pauca, nec vbiuis obuia ciuilis doctrinæ arcana cognituros quanta fœlicitate & gloria excelluerint, qui Imperij insignia legibus & rationi submiserunt; qui virtutem, humanitatem, animi moderationem toto pectore receperunt; qui vitiis denique eliminatis, totos se ad prudentiam ciuilem composuerunt. Et hunc quidem indefessum laborem, nec alium certe quam grandem & decumanum, etsi maximo cuique Principi saltem non ingratum fore existimarem, vt tamen* SANCTITATI TVÆ *offerrem ac dicarem, tantum non adduci poteram: vel quod me priuatæ sortis hominẽ eam grauissimis Reipub. curis & negociis intentam interturbare haud deceret; vel quod materia ipsa nec satis idonea videretur, quæ sacris illius luminibus subijceretur, quippe quod politica modo hæc sint, vt prædixi, quorum scientiam iam inde à multis retroactis annis, & maxime vertente aureo isto ter Maximi Pontificatus*

tificatus tui curriculo sic assecutus es, vt non sit qui non admiretur & suspiciat, qua domi, qua foris, pacatissimam Tuam & fœlicissimam gubernationem. Hæc, inquam, admirabilis Tua dexteritas, & plusquam ciuilis Sapientia humanam supergressa fidem, me iam ea perculsum & nutantem prope auerterat à proposito declarãdæ per hæc ciuilia scripta humillimæ meæ in SANCTITATEM TVAM *obseruantiæ & venerationis. At, vbi benignus illius obtutus incomparabili humanitatis, atque auctoritatis splendore temperatus affulsit, eiusque Maiestas tanquam iubar alicuius sideris me non semel irradiauit, sensi nescio quo improuiso vigore, animi parum audentis vires redintegrari. Cui accesserunt Amplissimorum quorundam virorum cohortationes, quib. mihi suggerebatur, quã propensa esset Tua in omnes litteratos voluntas: quibus vt libenter acquieui, ita non diu moratus fui, quin excuso isto Aphorismorum Politicorum Thesauro, mox illũ sub Auspiciis* SVBLIMITATIS TVÆ *in lucem prodire iuberem. En igitur,* BEATISSIME PATER, *lucubrationum mearum leuidense quidem munusculum, sed deuotionis & pietatis in te meæ ex omni parte syncerum perpetuumque monumentum: quodsi eidem* SANCTITATI TVÆ *neutiquam improbari animaduertero, abunde mihi erit; vt cuius augustissimum nomen plus operi allaturum sit auctoritatis & gratiæ, quã qualis qualis Aristarchorum censura:*

Rarus honor, summo se Præside posse tueri,
Rarior, à summo Præside posse legi.

Cui vt DEVS *Opt. Max. bene faueat, & fœliciora in dies incrementa cum perenni valetudine præstet, ardentibus eum votis rogo, & obtestor.*

Romæ, Pridie Non. Septembr. M. DC. X.

SER^MO AC ILL^MO PRINCIPI, AC DN.

ERNESTO ARCHIEPISCOPO COLONIENSI,

Episcopo Leodiensi, Principi Electori, Comiti Palatino Rheni; Vtriusque Bauariæ Duci, &c.

Ioannes à Chokier IC. Leodiensis, S. D.

EQVIDEM mei muneris esse existimaui, SERENISSIME PRINCEPS, vt qui à Romano Pontifice secũdum in patria mea locum obtines, sub Tuis quasi secundis Auspiciis liber hic meus in lucem editus in Germania vulgaretur. Quia deinde iure cautũ est, vt qui thesaurum aliquem alicubi effodit, eũ qualemcumque ad Principem suum deferre teneatur, ego, qui præsentem APHORISMORVM Politicorum THESAVRVM partim domi, partim alibi erutum Romæ digesseram, eundem Tibi, tanquam inuentoris legitimo Principi ac Domino, repræsentare penitus penitusq; debui. Idipsum procliuius facio, quo alias leuiora studiorum meorũ monumenta, TVAM CELSITVDINEM humaniter, immo & hilari vultu accepisse probe memini: quam si comperero ciuilia scripta hæc non improbasse, haud mediocre quidem calcar addet maiora meditanti. Tantisper eandem TVAM CELSITVDINEM prospere fœliciterq; valere præopto; & hoc fœlicius, quo iam acrius intendit creperis Imperii rebus componendis, stabiliendisq;. Romæ, Pridie Non. Septembr. M.DC.X.

AVCTO-

AVCTORIS PRÆFATIO CONTINENS EIVS INSTITVTVM, OPERIS METHODVM, ET DICTORVM QVORVNDAM rationem.

NEMO eſt omnium, beneuole Lector, quem non aliquando ſatietas capiat grauiorum non tantum negotiorum, ſed & ſtudiorum, quorum nimia intentione plerumque animus langueſcit hebeſcitque, indeque fit vt neceſſario ad otium, ignauum quidem non illud & pingue, quo diffluunt marcida quædam deſidiæ mancipia, ſed honeſtum & liberale ſit ablegandus, quo hoc veluti temperamẽto ſolitas ad curas paratior reddatur vegetiorque. Ita M. Catonem, exactæ virum ſapientiæ, vino quandoque indulſiſſe prodiderunt; Pollionem vero eximium Oratorem vnam alteramque horam quotquot diebus remiſſioni animi dediſſe, neque per id tempus vlli rei vacaſſe, ne qua noui laboris acceſſio quidquam de remiſſione delibaret. Eodemque mentis propoſito Scæuolam, præclarum iuris ciuilis Auctorem, pilæ ludo à rerum ciuilium curis oblectaſſe ſe, atque nonnunquam vagas littoribus conchulas, & vmbilicos legere conſueuiſſe, Cicero, Valerius, aliique teſtantur. Qui igitur à prima adoleſcentia grauiori Iuris ſtudio intentus, & ætate iam maturiore ſalebris forenſibus immerſus ſentirem ſubinde animum interſtitione aliqua negotiorum relaxandum, non vt ille conchulas & vmbilicos, ſed eximios ciuilium dictorum flores ex amœnis hiſtoriarum viretis conquirere, & lectitare cœpi. Quo quidem in ſtudio adhuc procliuior fui, quod Ciuilis illa, ſeu politica doctrina, Iuriſprudentiæ ſit admodum affinis & cognata; ita quidem vt neutra ſine altera haud ferme vſui eſſe poſſit Rempub. adminiſtranti. Et tamen pauci, nec ſine damno publico, hodie reperiuntur, qui vtrique diſciplinę incumbunt; certe permulti, qui litium commodo & fœtura incitati, animum modo legibus intendunt, quorum opera vt laudabilis, ita nec illorum contemnenda, immo laudabilior, qui quod tempus ab illo grauiori legum ſtudio ſuppetit liberum, ad hiſtoriæ cognitionem non indiligenter traducunt. Vide Lector, & attende omnes omnium Imperiorum clades calamitateſque, earum ſi fontem, & fomitem æqua iudicii trutina expenderis, mox ab ignorantia hiſtoriarum, diſciplinæque ciuilis imperitia ortas eſſe iuxta me-

cum

cum iudicabis. Etenim, quando è multiplicibus rerum humanarum casibus hactenus exactis, nullus hodie eueniat, qui tantum non dissimilis sit superioribus, quis non videat inscitiæ historiarum adscribenda esse, quæ se toties rebus humanis ingerunt damna, cũ horum ratio, causæque earum studio, & cognitione non obscure reddantur? Atque hinc est, quod hac nostra tempestate, aut adeo sinistra, pleræque Respubl. à Magistratibus Principibusq; agitentur; siue quia illi aut floccifaciunt historiæ studium; aut si in magno habeant, oblectamenti modo gratia assumunt, & neglectis circumstantiis, propositoq; rerum gestarum, in intimum historiæ corticem se non penetrant, & animum nequaquam constituunt ad cogitandum indagandumque moralem sensum, politicumque. Quo quidem instituto qui historiis intendunt, non tam tempus profecto, quam seipsos fallunt: cum ex eiusmodi lectione, nihil prẹter delectationem, & inanes narrationum paleas reportent. Vt igitur cum fructu tempus in otio meo (etsi quomodo in otio quod maxime negotiosum fuit?) vtiliter expromerem, cœpi pertinaciter, spretis aliis voluptatibus, in queis nimiopere pleraque iuuentus male feriata alliditur, animum occupare legendis historiis, & priscis nouitiisque, & vndique, attentiori studio & cura, politica quẹdam dogmata ceu flores quosdam excipere, ex quorum succo *salutares admonitiones* (vt cum Seneca loquar) *velut medicamentorum vtilium compositiones litteris* aliquando *mandarem*. Ita non tam mihi, quam posteritati mellificare volui, non nescius magnum demum fructum ingenii virtutisque percipi, si quidquid varia lectione collectum est, in publicum, hoc est, Principes, eorumque Administros transfundatur. Nam, qui vnum aliquem è multis instruit, huic ille soli prodest; contra atque si eos qui multitudini præsunt: vtpote qui vtrisque commodo sint, & his qui imperitant, & his qui imperio parent. Atq; hac quidem contemplatione Octauianus Cæsar, magnus ille Princeps & Monarcha, non parum studii operæq; ponebat *in euoluendis vtriusque linguæ auctoribus: & nihil æque sectabatur, quam præcepta & exempla publice vel priuatim salubria, eaque ad verbum excerpta, vel ad domesticos, vel ad Prouinciarum exercituumque Rectores, vel ad Vrbis Magistratus plerumque mittebat, prout quisque monitione indigeret.* Consimilem in modum Plutarchus, Stobæus, & alii fecere: è nostris vero Guicciardinus, Præsul Iacobus Simanca, Gothofredus, itemq; Iustus Lipsius præceptor meus: cuius quidem opera tanto cæteris commendatior esse debet, quanto ille huiusmodi politicas visiones ex vtriusque linguæ Scriptoribus collectas, in formam ciuilem aptius redegit: at, quo labore, animique contentione, haud puto quemquam melius me scire, qui iamdiu hoc idem saxum voluo. Neque vero quis mihi vitio vertat, quod in eandem cum eruditissimo viro exercitii segetem stylum meum exeruerim; siquidem non est insolens, plurium animos committi, &, vt sic dicam, arietari ad vnum idemque scribendi genus, & argumentum. Sic nec Aristotelem, si Ciceroni credimus, deterruit à scribendo amplitudo Platonis; nec item alios Oratores clarissimi scripta Demosthenis: cum honestum laudabileque sit, si non in primis, at in secundis, tertiisque consistere, Sed, quid multis opus est? tantum abest, vt do-

Epist. 8.

Tranquillus cap. 89.

Libro de Perf. Orat. ad M. Crassum.

ctissimus ille Præceptor meus præripuerit, quin præbuerit mihi hanc scribendi facultatem: cum incœperit ille tantum, & primas lineas duxerit, quemadmodum litteris ad me datis rotunde testatus est, adeoque benignus Lector ex facili videbit; si hanc qualemcunque industriam meam maturà & æquà iudicii lance secum ponderarit, porroque cum viri magni contulerit scripto. Etenim, præter infinitas prope ciuiles, & morales gnomas, quibus commentarii nostri exsuperant, subiecimus etiam exempla hisdem exquisitissima; & quidem artificio hoc, vt singula singulis sententiis propemodum respondeant: quam certe partem haud attigit, aut pertendere potuit idem ille clarissimus vir, morte, proh dolor, immaturà præuentus. Et tamen quoto cuique dubium esse potest, quin in arte ciuili atque politica familiam ducat vis, & copia exemplorum? *Longum est iter per præcepta*, (ait Sapientiæ medulla) *breue & efficax per exempla.* Quis enim mortalium tam plumbeus stolidusque, qui si Manlii pietatem, Reguli integritatem, Catonis constantiam, Zenonis patientiam, Scipionis aut Spurinæ continentiam, Cæsaris fortitudinem atque magnanimitatem, Antonini denique clementiam penita mente considerarit, quin ad virtutum studium non ilico accendatur, & genere quodam abripiatur? Ita non tantum Principibus, Aulicisque, sed ciuibus etiam aliqua ex parte hæc scripta vides: vtpote quibus communia esse debent cum illis non solum virtutum præcepta, sed etiam plurima ciuilis vitæ arcana. Desino, mi Lector, & coerceo hunc animum nimium se diffundentem fiducià tuæ beneuolentiæ. Sume tamen bono tuo, meoque aliquot

Senecа.

NOTATIONES.

I. Compositus liber, quod vides, sententiis alienis, Veterum fere & classicorum Auctorum, nisi quod has ipsas vinximus, & ornauimus nostrorum verborum dote.

II. Methodus consideranda. Hic primum attende, vt capita præcedentibus conferas: ita facilior sequentium intelligentia patebit.

III. Disparauimus exempla à Gnomis, siue contextu: ne liber fortassis vbertate dictionis, fastidiis quorundam adhætesceret, quibus scilicet non est tantum à negotiis ciuilibus otii, vt hæc nostra ab ouo (quod dicitur) ad mala legant. Itaque, quo sine molestia, vel nausea, nunc vnum Aphorismum, nunc exemplum in vsum suum transferant, exempla à dictis ciuilibus, siue Aphorismis seiunximus.

IV. Notas item, & monita eodem fine, sed & lucis causa exemplis inspersimus, siue etiam ne Aphorismorum contextum longiusculo verborum nostrorum subtegmine vitiaremus.

V. Exempla pari fere ordine & tenore, quo positi Aphorismi, ita vt prima respondeant primis, postrema postremis.

VI. Si quæ Axiomata, vel etiam exempla alicubi itentidem repetita, ex cōpacto, nec tamen id crebro, factum: Scitū enim Platonis est, Δὶς καὶ τρὶς τὸ καλόν.*

*Bis ac terque pulchrum est.

** VII. Sa-

VII. Sacris etiam quandoque vsi sumus. quidni? cum ea magis adsideant vero, imo vero indubitatam contineant veritatem: & proinde maiorem ad suadendum vim dissuadendumque quam profana habeant. Quamquam sobrie id, & rarenter factum, cum non libuerit diuinas litteras spectare, nisi quod dicitur, ab alno. Igitur è profanis opus pene ipsum conflatum. nam & video viros magnos Basilium, Origenem, Cyprianum, Augustinum, Tertullianum, aliosque sedula manu Gentilium libros euoluisse, ex iisque optima quæque se legisse, quæ ad mores formandos, vel officia ciuilis vitæ concernere videbantur. Ideo bene Origenes: *Si forte nos aliquando inuenimus aliquid sapienter à Gentilibus dictum, non continuo cum auctoris nomine spernere debemus & dicta; nec pro eo quod legem à Deo datam tenemus, conuenit nos tumere superbia, & spernere verba prudentium; sed, sicut Apostolus dicit, omnia probantes, quod bonum est tenentes.*

VIII. Militaria in hac priori parte non tetigimus, sed eam operam contuli in Onosandrum, qui Imperatoris institutionem, si quis alius veterum, ad vsum militarem, dexterrime composuit. Eum Notis meis illustratum, quibus ista curæ erunt, in calce huius Operis animaduertent.

IX. Si nec singuli singulorum capitum Aphorismi exemplis firmati, sciat Lector consulto omisisse nos: siue quia Politicam minus illi spectabant; aut si aliter, quia alibi super eadem re exempla adhuc dedimus: id quod non difficulter videbit, si ad Indicem recurrat materiarum.

X. Sicubi porro videar liberius in Principes; & Aulicos dixisse, consideret velim, me non hunc, aut illum reprehendisse, nisi vniuerse malos; nec item istos, sed institutum eorum taxasse. Quis nesciat bonum Imperium formanti necesse esse primum vitia ipsa amoliri?

Boet. de Consol.

Qui serere ingenuum volet agrum,
Liberat arua prius fruticibus,
Falce rubos, filicemque resecat
Vt noua fruge grauis Ceres eat.

Absit enim, absit bonos vt Principes suggillem, quibus alioqui tam sedulo operatus est stylus noster.

XI. Dicet insuper vnus aliquis, gnomas, seu Aphorismos hic à me aliorsum positos, inque Casu, aut Tempore diuerso, atque à Scriptoribus dictitari. Huic respondeo, miscellam hanc multique formem scriptionem aliter cōferri & constare non potuisse: abunde esse, si sua cuique sententiæ mens relinquatur. quod si & hic quandoque peccatum, noxa erit tam rara, quam leuidensis, & quam innoxiam in hoc scripti genere, præter me iudicarunt viri in nostra ætate præter cæteros docti. Expendat iste sine vano obtrectatu, quam difficile sit & operosum, ex quamplurimorum auctorum voluminibus attento studio sententias non tantum legere, sed etiam ex iis quoq; sanguinē ipsum & medullā ciuilis doctrinæ expromere, & exinde illas in certam, aptamq; methodū disponere, idq; subiectis pro earum ordine & structura exēplorū imaginibus. Tentet quispiā, & supra quā credi potest, spissum negotiū experietur.

XII. Ar-

XII. Atque hæc quidem in genere dicta sint: nunc quarundam rerum, quas in decursu operis sinistre forte aliqui interpretari possent, defensio explicatiove nobis est suscipienda.

Atque imprimis, quod *Fati* voce Libri I. & VI. Capite I. alibique vsus sim, Ethnice eam accipi nolim, sed Christiane: Prouidentiam nimirum diuinam omnia iuxta cuiusque causæ modum suauiter & sapienter ordinantem, cum antiquis & primæuis Latinitatis Auctoribus *Fatum*, immo *Necessitatem* in præsenti opere appellari. non quasi Necessitatem accipiam, prout excludit omnẽ etiam facultatem, siue potentiam ad oppositum, vt Theologi loquuntur, humanæque libertati per diametrum contradicit; sed quatenus inscrutabilis illa increatæ Sapientiæ Prouidentia, totam liberi arbitrii vim penetrans, eius actus bones tam clare pertingit, & comprehendit, vt illos certo & determinate efficiat, prospiciatque infallibiliter euenire.

Deinde, *Fortunæ* itidem voce Libro V. cap. V. etsi forte haud alia intentione retinui, quam similiter vt veterum verbis, non sententia, loquerer. Neque enim Fortunam admitto, quasi per eam citra supremæ causæ prouidentiam aliquid in rebus humanis eueniat: cum nos Christiani Deum omnia regere confiteamur: sed quod nos inopinatis nostris successibus à Deo præueniri in confesso sit.

Similiter, si quibus vocibus, quæ Ethnicitatem, vt sic loquar, sapiunt, vel redolent, vsi sumus; eas pio, & sano Catholicorum sensu accipi, non secundum Gentilium superstitionem intelligi volo, vnde alioqui pleræque tales voces natæ sunt, quas sic retinemus, ne vsquam doctrinæ, quam tradit Sancta Romana Ecclesia Catholica, repugnemus.

Quæ vero dicta sunt Cap. I. & II. Libri I. de Potestate Regia & Seculari, quam à Deo esse non quidem immediate, sed mediante hominum electione tributam diximus; & cum prophanis, tum sacris exemplis ostendimus; hactenus intelligenda sunt, vt etiamsi nonnunquam Principibus quibusdam, siue Regibus datam esse immediate à Deo diceremus, videlicet Dauidi, Salomoni & aliis, id tantum factum fuerit per accidens, siue extraordinario modo, non per se: cum alioqui talis potestas & ciuilis ab hominibus tribui consueuerit. Aliud tamen est in Pontificis Auctoritate & Electione, quæ licet penes Cardinales S.E.R. consistat; Summi tamen Pontificis auctoritas, seu potestas non ab illis; sed à Christo immediate ipsi defertur: talis enim est, vt ab hominibus conferri nequeat, quemadmodum communis docet Theologorum schola.

Amplius quæ initio Cap. V. Libri I. allata sunt ex Damasceno verbis illis: *non quidem à se inuicem separatarum*, ea ad essentiam diuinam referri debent: cum vna sit diuina essentia, in qua tres diuinæ personæ ita conueniunt, vt trium personarum vna & eadem sit essentia. Porro, quæ ibidem subiiciuntur, *mens enim & sermo*, &c. pie & congrue intelligenda sunt, vt à Patre filius, à Patre & Filio Spiritus sanctus procedant, & tres ipsæ diuinæ personæ vnus Deus sint.

Adhæc Lib. II. Cap. XXI. sententiam Plutarchi citauimus, laudauimusque, quam sic probari cupio, dum Princeps honesti, licitique limen non tran-

ſcendat, & Religionem Romanam Catholicam, eaque quæ ad eam pertinent, ſarcta & tecta ſemper tueatur. & cum hac ipſa cautione intellecta volo, quæ cum pluſculis in locis, tum proprio Capite XIX. Libri III. de Simulatione ſcripſi.

Macchiauellus, & ſimiles damnatæ memoriæ auctores ſicubi à me citati, hoc conſilio factum, non vt peſtiferam illorum doctrinam quoquo modo ab Eccleſia Catholica reprobatam renouarem: ſed vt eam multorum, proh dolor, mentibus inſitam euellerem, contrarioque dogmate penitus eradicarem.

Inſuper Libr. VI. Cap. XII. Iob. appellamus inculpatum Ethnicum, vel potius gentilem, non quaſi ſuperſtitionibus gentilium is adhæſerit; ſed quod inter gentiles & Idololatras vixerit iuſte, in lege naturæ vnum Deum & verum ſancte colens. Itidem Salomonem Vatem Regium nuncupamus; etſi ſint qui Dauidem tantum hoc titulo inſigniri velint.

Præterea, quæ de Penſionariis ſparſim in opere: cape de occultis, & vafris quibuſdam, qui duabus ſellis, vt Ciceroni Laberius obiicit, ſedent, non de honorariis, quos Principes ob honeſta merita tueri ſolent.

Denique, Lib. II. Cap. IX. in exemplis diximus, à Deo electum eſſe Dauidem, qui rufus erat & pulcher aſpectu; non quod eiuſmodi dotes externæ cauſam dederint electionis, niſi eius animi ornamenta, quibus abunde erat inſtructus.

Hæc igitur ſunt, in quibus cum aliorum, tum meam mentem explicare volui, ne forte minus candidæ æmulorum perſpicaciæ, vel acrimoniæ occaſionem porro darem ſequius de me, meiſque ſcriptis ſuſpicandi; qui ſi cautionibus his molliti minus fuerint, bono tamen animo in re mala vtar, ſecurus etiam ſiue conſcientiæ meæ, ſeu humanitatis recordatione, cui error, & caligo innata, ſi qua in re forte lapſus inueniar. Scio enim verum eſſe illud Principis Poetarum:

Homer. Ilia. ε.

Ανθρώπων δ' ἄψεκτος ἐπὶ χθονὶ γίνεται οὐδείς.
Nemo hominum in terris vitio ſine naſcitur vſquam.

Lib. 2. de fact. & dict. Socrat.

Vnde recte Socrates Xenoph. dicebat: Οὐ πάνυ γε ῥᾴδιόν ἐστιν εὑρεῖν ἔργον, ἐφ' ᾧ οὐκ ἄν τις αἰτίαν ἔχοι. Χαλεπὸν γὰρ οὕτω τι ποιῆσαι, ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν. Χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντας, μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν. *nullum eſt opus, in quo non accuſentur homines. Difficile namque eſt, ita quidquam peragere, vt nihil erres: quod ſi etiam ſine errore quiſquam aliquid peragat: difficile eſt non iniquum iudicem reperire.* In quo finem facio, mi Lector: & te eum mihi iudicem præbere opto, quem ſe boni bonis ſolent, id eſt, æquum, facilem, beniuolentem. Vale, & his fruere bone Lector.

LIBRORVM ET CAPITVM INDEX.

THESAVRI POLITICORVM APHOrismorum Liber Primus.

Liber Secundus.

Atque hactenus quidem vniuersè de virtute, eiusque partibus, & via quæ ad illam ducit. superest modo, vt eam per species exsequamur.

Liber Tertius.

Quà vero ex notà SENATORES & CONSILIARII intimi deligendi, videndum diligenter: cum multum Principis intersit, assumi maxime idoneos. Tales autem erunt, si qua INSITIS, qua QVÆSITIS BONIS muniti reperiantur. INSITA sunt, vt Ingenium, forma corporis: ACQVISITA, Artes, disciplinæ, virtutes. De INSITIS primo videamus, ac quidem imprimis de INGENIO: quod quia varium in nobis (non enim in omnes omnia conueniunt.)

Atque hactenus de INSITIS BONIS, quibus Consiliarii præditi esse debent, DE ACQVISITIS porro dicamus.

Verum, adhuc videor subtili vtcunque Minerua exposuisse dotes, quibus Consiliarii præditi esse debent: age, nunc Diuis beneuolentibus, ad officia tam Consiliariorum, quam Senatorum transgrediamur.

Hæc maxime sequenda Consiliariis. paucis annecto quæ fugienda.

Liber Quartus.

Bene est, abunde est, Consiliariis iam affatim documentorum hausimus ad bene salubriterque consulendum: restat vt nonnihilum pro Principibus ipsis ex eadem litteraria penu promamus, vt qui se habeant in Consilio, imprimis legendo cognoscant. RERUM ENIM HUMANARUM, ait Philosophus, AUGUSTISSIMUM EST CONSULTATIONE UTI. Quare pro virili elaborandum, vt ipsam consultandi artem teneant: quam certis vt lineis modo includam, serio suadet series operis nostri.

Liber

Liber Quintus.

Satis de Consiliis atque Consultationibus dictum. Consequens nunc est, vt de Administris Principum, deque interiore istorum vita quædam subnectamus. Ad ornatum siquidem Palatii credimus pertinere, aptas dignitatibus personas eligere: quia de claritate seruientium, crescit fama Dominorum.

Liber Sextus.

Superioribus libris videbar expleuisse desiderium meum, quibus tractaui quæ amplectenda, quæve fugienda Principibus eorumque Administris. Cæterum, quia nihil dum de mutatione Imperiorum, deque Imperantium interitu atque remediis eorundem dictum est, certum est hæc sequenti libro complecti.

Porro

Porro, Principum atque Imperiorum interitus & occasus, accidunt, vel ab INTERNIS CAVSIS, vel ab EXTERNIS. INTERNÆ, partim ex domesticis dissidiis, de quibus paulo ante dixi: partim ex *Impotentia regnantium*, cum nimirum legibus spretis, pro libidine ac sensu suo cuncta gubernant: partim ex *superbia* eorum prauisque moribus constant, (vnde *metus* subditis ingeneratur) quibus ex rebus *Odium* & *Contemptus* nascuntur: atque inde, *Insidiæ, Coniurationes, Proditiones*. Quæ tamen; vt plurimum, vitantur *Indagatione* & *Coercitione*. Deinde *Custodia* siue *Satellitio*: adhæc, *Diffidentia* ac *Dissimulatione*; postremo *Innocentia*, & subditorum *beniuolentia*. EXTERNÆ vero prodeunt, cum à VI SVPERIORE, Principis nimirum potentioris: tum à VI MAIORE, id est, Necessitate, siue Fato. Quæ omnia singillatim explicanda: & primum de CAVSIS INTERNIS.

Atque hactenus satis dictum sit, de Caussis, regnis, & Regibus mutationem & interitum INTRINSECVS afferentibus, quibusque remediis aduersus ea vtantur: alias nunc causas breuiter attexo, quas dixi EXTRINSECVS oriri, partim à VI SVPERIORIS, partim à VI MAIORE.

*** AVCTO-

AVCTORVM, ET QVIDEM CLASSICORVM, QVIBVS HIS IN SCRIPTIS VSI SVMVS, ELENCHVS.

ÆMILIVS Probus.
A. Gellius.
Agapetus.
D. Ambroſius.
Ammianus Marcellinus.
Apuleius.
D. Auguſtinus.
Aurelius Victor.
D. Bernardus.
Boetius.
Cæſar.
Claudianus.
Codex Iuſtiniani.
Capitolinus.
Cornelius Nepos.
Caſſiodorus.
Cato Cenſorinus.
Dauid Pſaltes.
Egeſippus.
Ennodius.
Eumenius.
Eutropius.
Feſtus Pompeius.
Florus.
Feneſtella.
Frontinus.
D. Gregorius.
D. Hieronymus.
Iuſtinus.
Iuuenalis.
Lactantius.
Lampridius.
Latinus Pacatus.
Liuius.
Lucanus.
Lucretius.
Lucilius.
M. Cicero.
Macrobius.
Mamertinus.
Manilius.
Martialis.
Ouidius.
Oroſius.
Pandectæ.
Petronius.
Plinius vterque.
Plautus.
Pomp. Lætus.
Procopius.
Propertius.
Q. Cicero.
Q. Curtius.
Quintilianus.
Salomonis Libri.
Salluſtius.
Seneca vterque.
Silius Italicus.
Spartianus.
Statius.
Suetonius.
Tacitus.
Terentius.
Tertullianus.
Valerius Maximus.
Valerius Flaccus.
Vegetius.
Velleius.
Virgilius.
Vopiſcus.
Vulcatius Gallicanus.

MEDIÆ, ET NOSTRÆ ÆTATIS SCRIPTORES.

ÆNEAS Piccolomineus.
Aimonius.
Alexius.
Alexander ab Alexandro.
Antonius de Gueuar.
Antonius Panormit.
Auentinus.
Aſcan. Capric.
Baronius.
Baptiſta Egnatius.
Bartholomæus Philippus.
Bellaius.
Bodinus de Republ.
Bozius.
Bonfinius.
Bruſonius.
A Coſta.
Captonus.
Cominæus.
Codex Henrici III.
Crantzius.
Cuſpinianus.
Eghinartus.
Ferronus.
Franciſcus Petrarcha.
Franc. Patritius.
Guicciardinus.
Hannibal Scotus.
Hieronymus Platus.
Hiſtoire de France, de Theuet. Belleforeſt. Froſſard. P. Mathieu.
Ioannes Magnus.

Ioan-

GRÆCI.

IVSTVS LIPSIVS,
IO. CHOKIERO IC.
S. D.

VIVO etiam, mi Chokieri, etsi vestigia morbi retinens, idque languens & imbecillus. DEVS firmabit, cum volet, & si expedire ita æternæ saluti iudicabit. Aliter, quid hanc vitam petimus? miseram, aut exercitam: & certe in deliciis ego non traduxi. Video nec te otiari, quod gratum est, & optimum ingenium, bono ac fructu etiam aliorum mancipare. Fac, imo perfice, & THESAVRVM illum tuum POLITICORVM APHORISMORVM diuulga. Quid te abstineat? ego? incœpi tantum, & primas lineas duxi: reliqua, vereor, vt languor impediat, aut filia eius Parca. * Neque nouum aut improbum, in eodem stadio plures currere: dum ne concurrant, & inter se certent. quod tamen etiam potest, si liuor malus, & insultatio abest. Summa, ego non sum bonæ mentis impedimentum, immo adiumentum, si otium meum ferat: & te amo, ac faueo laudi nascenti. Cognatum tuum Erasmum libens, vel tua gratia videbo, cui de effigie mea dixi. Vale, mi Chokieri, & porro me ama. Louanii V. Idus Maias M.DC.V.

** Certe impediuit, nam sub finem anni vertentis obiit vir magnus.*

IOAN-

IOANNIS A CHOKIER I. V. DOCT.

THESAVRI POLITICORVM APHORISMORVM

LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

Principem dat Deus, qui erga humanum genus vice sua fungitur: cui proinde parere nos par est, velut Deo ipsi, vnde ei potestas data.

Plin. Paneg.

PRÆCLARE, ac vere testatur ingenii ac eloquentiæ Princeps M. T. Cicero, iis libris, quos de Legibus scripsit, *Nihil tam aptum esse ad ius conditionemq́ naturæ, quam Imperium: sine quo nec domus vlla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum vniuersum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest.* Vt enim in vniuerso mundo, summus ille conditor Deus vniuersa procurat, regitque in partibus animi mens, in membris autem cor; ita quoque consequens est, vnum esse à Deo secundum virtute præstantem virum, qui vniuersæ multitudini præsit, eamque ex æquo gubernet. Cæteroquin omnia sint confusa necesse est, omnia dissidiis ac querelis plena; nulla denique erit vsquam iuris & æqui ratio, nullus virtutis ac meritorum gradus: qua ex re, quis non videat facillime consequi rerum ac hominum confusionem? Vidit hoc quondam Cæsar ille Iulius, qui aperte nec hic ambitiose scripsit: *Naturam duas necessarias res, easdemque salutares humano generi comparasse, vt alii cum imperio essent, alii ei subiicerentur: nihilque esse, quod citra hæc, ne minimo quidem queat spatio perdurare.*

Apud Dion. lib. 41.

Prouide igitur Imperium communi omnium hominum bono, à Natura, siue eius auctore Deo Opt. Max. datum est; quod merito ille dixerit:

Callimachus.

Ἐκ δὲ Διὸς βασιλῆες. *Ex Ioue sunt Reges.*

Nam & veteres Poetæ non frustra contendunt Rectores generis humani, hoc est, Reges, Deo vicissim curæ esse, ab eoque singulariter iuuari protegique, atque ideo passim Homero, aliisque Διογενεῖς, *Ioue editi*, & Διοτρεφέες, quasi *Iouis alumni* nuncupantur.

Iustinian. Nouell. 73. in Pr. In Apolog. Tacit. 3. Annal. Artemid. 2. c. 37. Plutar. de Doct. Principum. Tacit. 4. Annal. Senec. 1. de Clemen. c. 4.

At vero nobis Christianis, longe certius est, DEVM *Imperium de cœlo constituisse.* Quod ipsum etiam palam nobis indicauit magnus Tertullianus: *Inde est Imperator*, inquit, *vnde & homo, antequam Imperator: inde potestas illi, vnde & spiritus.* Itaque *Principes Imperium à Deo habent, eosque instar Dei esse*, non ambigimus: &, *quicquid dominatur vim habere Dei.* Sed verius quis dixerit, *Principes ministros esse Dei ad curam ac salutem hominum, vt bona, quæ Deus illis largitur, partim distribuant, partim seruent.* Vnde consequens est, rationique consentaneum, subditos Principibus debere cultum, & obsequium: id quod non nesciuit fama inclytus Historicus: *Principibus*, inquit, *summum rerum iudicium Dii dederunt; subditis, obsequi gloria relicta est.* Præclare, *nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt, sequitur vt is quoque carior sit, in quem se Respublica conuertit.*

EXEMPLA.

Pomp. Latus de Magistrat. Ro.

I. Quorum initium sumatur à primo illo vrbis Romæ & Imperii conditore ROMVLO. Is postquam, Deo sic prouidente, imperio potitus esset, legem inter alias tulit hanc: *vt nemo Regnum magistratumve iniret, nisi auctor fieret Deus ipse*: ipseque per auspicia confirmari voluit.

Sueton. c. 9.

II. TITVS autem VESPASIANVS, qui, propter eximias animi dotes, dictus est *Amor & deliciæ generis humani*, vere quidem certe ratus est, quin & facto insigni confirmauit, Principatus & Regna nequaquam adiri aut dari, nisi Prouidentia. Nam cum duos Patritii generis conuictos in affectatione Imperii comprehendisset, nihil amplius quam vt desisterent monuit, *Principatum fato dari*, inquiens, *frustraq; tentari facinus potiundi spe, vel amittendi metu.*

Ex Herodot. lib. 3.

III. Desierat quondam apud PERSAS progenies regia *Mergydis* vltimi Cyri Regis filii interitu, magnaque inter Principes disceptatio erat de regni successione. Inter se enim complures virtute ac nobilitate adeo pares esse videbantur, vt difficilis ex eis esset apud populum electio. quocirca in hanc sententiam itum est, vt res religioni committeretur: pactique simul sunt, vt ad diem dictam omnes ante regiam primo mane equis veherentur, & cuius equus primus contra Solis ortum hinnitum dedisset, is Rex esset. Persæ enim Solem præcipuum Deorum omnium esse opinabantur, & eidem Deo albos equos sacrificabant. Cum ergo ad statutum tempus conuenissent, *Darii* equus statim hinnitum edidit & signibus tacitisque aliis fœlix auspicium omenque domino primus emisit. Tanta autem moderatione reliqui vsi sunt, vt religioni confestim cederent, equisque desilientes *Darium* Regem salutarent. Populus itaque omnis Principum iudicium secutus, quasi Deo beneuolente eundem Regem constituit. Verum id commentum fortasse nonnullis videatur. Illud certum,

Xenoph. 1. Cyroped. Herod. 3.

IV. Eosdem PERSAS adeo auguste & religiose Reges suos coluisse, vt ceu diuinitus dati essent coram tussire, spuere, oscitare, nares emungere, & talia generis eiusdem nefas & impium omnino iudicarent. Post vero obitum eos in Numina referebant, & aris, templis, statuisque eorum hostias cędebant & thura, aliosque diuinos odores illis adolebant. Quod & Romanos suis etiam Principibus fecisse non vno in loco liquet.

Sueton. c. 10.

V. Quorum memoria subiit animum recordatio CLAVDII Cæsaris, qui sublato è medio C. Caligula, *rumore cædis exterritus, prorepsit ad solarium proximum: interq; prætenta foribus vela se abdidit. Ibi latentē discurrens forte gregarius miles, animaduersis pedibus è studio sciscitandi*

tandi quisnam esset, agnouit: extractumq́, & præ metu ad genua sibi accidentem, Imperatorem consalutauit. Quid inde? *perduxit ad alios commilitones fluctuantes, nec quidquam adhuc quam frementes.* Qui. vt diuinitus datum, arripuerunt, *& lecticæ impositum vicissim succollantes in castra* (tametsi reclamante Senatu & conclamantibus cohortibus vrbanis antiquam libertatem) *detulerunt, tristem ac trepidum, miserante turba obuia, quasi ad pœnam, & supplicium raperetur insons.* Quis igitur hic non agnoscat Numinis prouidentiam?

VI. Quæ etiam maxime in BERTARDO Longobardorum Regis filio apparuit: qui cum profugus & extorris nouem ipsos annos apud Francos egisset, atque in Britanniam ad Saxonum Regem pergeret, tandem cœlesti nuncio monetur patriam repetat, fore, vt regni habenas adipisceretur. ita euenit. nam non prius pedem in patria ponit BERTARDVS, quam regnicolæ sceptrum ei deferunt: eiecto *Garibaldo*, qui iniuria & impressione regnum detinebat.

Baron. tom. 8. Annal. anno Christ. 673.

VII. Quid in PRIBISLAO Bohemiæ Rege? Plane memoratu dignum est, quomodo ignobili & obscuro homini Principatum detulerit Deus. Krantzium audiamus scriptorem fide dignissimum super eo scribentem: Bohemis imperabat *Libussa* vnica Regis filia, quæ moriente patre, virgo cœpit administrare paternam ditionem, tam prudenter, vt Rex diu nullus desideraretur in ea gente. Ita circumspexit omnia ita Iustitia insignis erat, vt nemo sub illa quereretur se suo destitutum: adeo scelerum vltrix, vt impune nemo peccaret. Mansissent proceres sub fœmina longius: sed mortalem prospicientes, semen Regium ex illa desiderare videbantur. Dum tamen nemo audet interpellare super ea re fœminam, sumpsere audaciam nonnulli ex maioribus, vt voluntatem procerum, & totius populi consensum atq; desiderium explicarent. Illa, toruo primum vultu intuitis referentes: *Quid est*, inquit, *quod vobis desit in hoc rerum statu, vt Regem desideretis?* At illi, *Nihil, si te immortalem haberemus. nunc, quoniam communi omnes sorte sumus defecturi, cum te carere iam debeamus, semen ex te regium mitigaret populi desiderium & ingentem nominis tui affectum.* Dissimulabat aliquandiu casta mulier populi de se desiderium: tam illam delectabat thorus sine socio, tam cœlibatus illi inhærebat. Sed cum illi finem non facerent, illa Oraculo commonita, iussit ornari candidum gradarium equum, cui proficiscens insidere solebat. Illum sequi præeuntem proceres iubet: & apud quem is consisteret quiescens, qui de ferrea mensa cibum caperet, Regem mox consalutarent: nam illum dignaretur thoro maritum, quem fata iumento imperanti monstrarent. Sedulo implent, quod iusserat Regina, sternunt iumentum, & permisso illi fræno liberum sinunt præire. Illi porro sequuntur, obseruantes quo vadat. Abibat in agros, viam non paruam, nec per solita gradiebatur itinera; sed compendia quærere visus; ibat in directum per nemora, per dumeta, per agros, donec ipsa iam meridie deprehenderet hominem labore fessum se ad refectionem in agro quē arauerat reponentem. Verterat aratrum & ferrum ex sulco attrito splendescens in planitiem positum, pro mensa habebat. Cum hominē cerneret iumentum, ecce stetit immobile nusquam diuertens, aut circumspiciens. Aderant dicti primores, qui id obseruabant. Vbi vident hominem aratri ferro vti pro disco, recolunt quid de ferrea mensa illis Regina mandasset obseruandum. Voto se potitos interpretantur, & gaudent. mox sciscitantur de nomine: PRIBISLAO, inquit, *mihi nomen est.* Illi vero, *Surge protinus, & conscende stratum tibi iumentum:* pertrahuntque ad Reginam, insinuantes quid repererint. Illa fato monstratum virum complectitur, & pro regia dignitate, suis nudatū vestibus, ornat, & thoro dignatur. Nec mobile fuit dispar hoc coniugium: vt nec Principatus. nam quietam & sine vlla contentione vitam cum vxore traduxit, & insuper Remp. retinuit & feliciter administrauit. Leges enim non paucas, (si nobilissimo Fulgosio fides) tulit, quibus Bohemi in alta pace viuerent. quibus quidem meritis adeo affecti fuere Bohemi, vt in primario Vrbis templo ligneas soleas, quibus arans vtebatur, diutissime seruarint easque ceu rem sacram nouis Regibus, dum diademate ornarentur, præferrent.

VVandal. 1. c. 17.

Lib. 3. c. 4.

VIII. Nec silentio inuoluenda est ALVILDA Sivvardi Gothorum Regis scitæ pulchritudinis filia. Eam cum deperiret, & coniugem sibi dari peteret Danorum Regis filius, abnuit eius mater, quo audito suam deplorans fortunam ALVILDA, animum licet amatoris memorem ad Martem adiicit: capit militaria munia; piraticam aggreditur, imo piratarum princeps (mirum dictu) efficitur. Quid inde? fors tulit, vt dum Regis filius piratas persequitur, in classem ALVILDÆ incideret, manum ignorans cum ignorante conserit,

Id. Krantz. 1. Suec. c. 45. Isto æuo non indecens piraticam exercere, teste Krantzio.

lib. 1. Noruagiæ cap 8.

dubio satis Marte. Dum feruet prælium, galea decussa capiti, puellam prodit, & ex hoste protinus dedit amatorem. Siquidem Regius iuuenis vbi agnouit notos vultus, receptui cani iussit, pugnamque inhiberi: & insiliens puppi, virginem, an viraginem? amplexatur; fortunam accusans, quæ talem illi hostem obiecisset, malle tamen sic occurrisse, quam omnino incognitam præteriisse. Itaque amata sua potitur in mari, quam in regia consequi non poterat; quæ & consors fit Imperii, Deo sic præter maternum votum disponente.

1. Reg. 16.

IX. *Lubitum est adire sacra.* Quis non sciat in Hebræis Regibus DAVIDEM vnum è multis Regem à Deo electum?

3 Reg. 2. 2. Paral. 2.

X. SALOMONEM eius filium magnifice profitentem à Domino Regem se constitutum? *Viuit*, inquit, *Dominus, qui firmauit me, & collocauit me super solium Dauid patris mei.*

Longum esset cæteros recensere: quos ideo prætergredior, quod obuii sint sacram Regum historiam legenti.

De qua vide Gaguinum 1. de gestis Franc. & Baron. in Ann. 496.

XI. Et vero, quorsum cœlestis illa totque sæculis celebrata ampulla chrismatis (quam ego pio osculo nuper veneratus sum in vrbe Rhemensi) columbæ ore D. Remigio cœlitus missa, quo CLODOVEVM sacro Baptismatis fonte paganismo mundatum inungeret, cæterique post eum Reges sacrarentur, nisi quod hoc veluti symbolo & cerimonia Deus testatum Gallis, adeoque omnibus nationibus faceret, per se Reges regnare, & à se regna omnia constituta?

Sed & signis seu prodigiis plerumque ostendit DEVS, *regna, & Reges ab se dari.*

Florus 1. c. 6.

XII. SERVIVM TVLLIVM, nunquid *visa circa caput flamma*, Regem aliquando fore præmonstrauit?

Apud Baron. to. V. Annal. Ann. Chr. 431.

XIII. Nunquid aquila circum caput MARCIANI volitans, Imperio quandoque potiturum prænuntiauit? Procopium super eo scribentem audi: Sub id tempus (*Theodosii II.*) VVandali Africam Romanis rapuere: captiuos vero quos ceperant in custodia habuere, inter quos MARCIANVS fuit, qui *Theodosio* successit. Cum igitur *Gensericus* VVandalorum Rex forte præciperet, vt captiui in Aula sub dio cogerentur, vt aspectibus eorum consideratis, sane conspiceret: si quis regiam haberet indolem, ac indigna præsente fortuna pateretur: interim iidem inedia, ac labore fessi humi obdormiscerent, aquila forte volans supra MARCIANI caput passis adstitit alis. Gensericus igitur portentum tacite notans, non frustra hoc fore, iussit ad se venire, & quinam vir esset interrogat. Ille se *Asparis* (Romanorum Ducis) arcanorum omnium socium fuisse inquit, quem Romani domesticum Comitem vocant. Gensericus igitur meditans, & aquilæ gestum, & *Asparis* quanta esset apud Byzantium potentia, hominem de medio tollere ab re putauit esse, neque verisimile vt quamprimum interituro signo volatum illa ostendisset: nulla enim ratione eum interfici oportere. Nam si postremo regnaturus est, morti non esset apud eum locus derelictus: quod ea quæ Deo sunt decreta, nullatenus prohiberi possunt. Quapropter iureiurando eum obligat sibi amicum fore, neque vllo modo contra VVandalos venturum. Eiusmodi ergo pactis simul initis, dimissus est *Marcianus* redire Constantinopolim, vbi non multo post (vita functo Theodosio) Imperator renunciatur.

Bapt. Fulgos. li. 1. c. 4.

XIV. CVRTIVS RVFVS cum apud Quæstorem Africæ priuatus ageret, per meridiem in porticu deambulans, fœmineam vmbram augustio e forma, longe supra humanam vidit, à qua hæc verba accepit: *Tu Rufus es, qui in hanc Prouinciam Proconsul venies.* Eo prodigio ad bonam spem erectus, haud multo post à Tyberio Africæ Proconsulatum obtinuit.

Ascan. Cap. in Annal. Ital.

XV. Mortuo ante annos quinquaginta *Paulo IV.* Præsule Maximo, ex familia Caraffarum, cum in locum eius alius esset creandus Pontifex Romanus, atque ea de causa iam inter sese Cardinales in Conclaue deliberarent, ecce super sedem IOANNIS ANGELI Cardinalis Medicæi, qui postea *Pius IV.* dictus est, columba circum libere volitans, tandem consedit: quam rem haud aliter prudentes interpretati sunt, quam Ecclesiæ primatum illi portendi.

XVI. Plus-

XVI. Plusculisque ante eum sæculis FABIANVS Papa consimili modo, id est plane admirando, ad Pontificatum euectus est. Nam cum omnes fratres, causa deligendi eius qui Episcopatum gereret in Ecclesia, conuenissent, & multi de multis Illustribus, & præclaris viris ad illud munus obeundum idoneis cogitarent, quamquam *Fabianus*, qui tum forte præsto erat, nemini in mentem venerat; derepente tamen columbam è sublimi deuolantem, quæ similitudinem Spiritus sancti super Saluatorem in specie columbæ descendentis repræsentare videbatur, eius capiti insedisse memorant: ac propterea populum vniuersum pariter vno sacrati Spiritus instinctu commotum, magna cum alacritatis, & vno animorum consensu, eum dignum eo dignitatis gradu acclamasse, & absque mora abreptum illum in sede Pontificia collocasse.

Euseb. apud Baron. Tom. 2. Annal. ann. Chri. 238.

XVII. DIVO etiam GREGORIO, priusquam S. Pontifex eligeretur, columnam igneam in aera supra speluncam, in qua personatus apicem dignitatum fugiens, latitabat, certo nō arbitrario apparuisse scribunt.

Io. Diacon apud Baron. Tom. 8. Annal.

XVIII. COSMVS deniq; MEDICÆVS Ioannis F. quo die, qui brumalis erat, Alexander à Laurentio consanguineo necatus est, bulbos momento temporis florescentes vidit. At, quid aliud designabant, quam Florentiam, Vrbium Italiæ florem diuinitus illi deberi? Obtinuit ergo Principatum: & quidem tam fausto omine, vt subditi fidem clientelarem è vestigio illi repræsentarent.

P. Matthæi in hist. Henrici IV. lib. 2. narrat 4.

XIX. Itaque bene nuper Cardinalis quidam sciscitantibus nonnullis à creatione PAVLI V. ter maximi Pontificis, quorum potissimum suffragiis Pontifex factus esset, respondisse fertur, *Pontificem Romanum non fieri, sed factum de cœlo recipi.* Quod tam belle quam vere in Paulo dictum. Nam cum moribus, virtute, doctrina, rerum experientia præ cæteris mortalibus emineat, diuinitus quam humanitus culmen Dignitatum illi obtigisse non irreligiose sentimus.

XX. Vt merito inoleuerit mos ille apud supremos Principes, vt dicant & inscribant se *Reges gratia Dei*, vel diuina *gratia*, seu *clementia*. Vt notent (inquiente nostro Rebuffo) quod à Deo Regnum vel Imperium habeant, *de Dieu & de L'espée* Et licet successione deferatur, gratia tamen Dei est, cum alicui obuenit: quia Deus potuit auferre vel morte, vel permittere vt alius regnum occuparet. Ideo sponte sua Deus videtur relinquere, & dare ei, à quo non aufert cum possit. *Quæ cum ita sint* (vtar D. Augustini verbis) *non tribuamus dandi Regni atq; imperii potestatem, nisi Deo vero, qui dat fœlicitatem in Regno Cœlorum solis piis; Regnum vero terrenum & piis, & impiis, sicut illi placet, cui nihil iniuste placet.*

Ad Constit. Reg tract. Vt benef. ante vac. art. 2. gl. 1.

Lib 5. de Ciu. Dei, c. 25.

Porro, quod dixi Reges à Deo singulariter iuuari atque protegi, planum quoq; faciamus exemplis.

Principes in tutela Dei.

I. CROESVM Regem bello deuictum occidere tentat hostis, Regem eum esse ignorans: at Deus mire illum seruat, filii facto, qui licet natura mutus & elinguis, hostem conspicatus mox inopinato rumpit vocem, clamans in hostem, ne Rex Crœsus occideretur. Tum & hostis gladium reduxit & Rex vita donatus est, & adolescens loqui prorsus deinceps incepit.

A. Gell. lib 5. Noct. Att. c 9.

II. CYRVS vt primum in lucem editus est, nunquid alitibus ferisque fuit expositus, & à fœta cane vberibus educatus? quemadmodum & Conditores Vrbis Romæ à Lupa, & Abidus à Cerua?

III. Æque memorandum CÆSARIS exemplum. Cum gubernator nauis qui eum vehebat, cessurus esset fluctibus & tempestatibus, is prehensa gubernatoris dextra: *Quid times?* inquit, *An non Cæsarem vehis?* Quasi nil à tempestatibus periculi foret, propter eius transfretantis personam, quam vt aliorum Principum in Dei tutela constitutam existimabat. Quod & sensit alias, cum interceptus in Gallia ab hoste, alius quidam de hostibus occurrit, qui eum dimitti incolumem iussit. Hoc autem ipse Cæsar in Ephemeride sua narrat teste Seruio, vbi propriam commemorat fœlicitatem.

Plut. Sueton.

In lib. 2. Æneid.

IV. Sed & istud TITI VESPAS. Is cum propius ad mœnia Hierosolymæ explorandi causa accederet, multis erumpentium hostium telis petitus est. Quo quidem tempore maxime intelligi potuit, inquit Iosephus, *& belli momēta, & Imperatorum pericula Deum curare.*

Lib. belli Iud 5. cap. 7.

Namque è tot missilibus iactis, cum neque galea neque lorica munitus esset, nullum in eius corpus delatum est: sed vel citra, vel vltra velut ex compacto ferebantur.

Dio lib. 53.

V. TRAIANVS autem, cum bellum in Iudæos seditiosos suscepisset, horribilis in Syria (quæ bello flagrabat) terræmotus cuncta quatefaciebat, adeo vt maximas illi oræ strages inferret, multa præclaraque ædificia euerteret, homines autem quamplurimos absorberet; interim quid Traiano factum? ecce, ex iis regionibus in locum bene tutum à specie virili, id est, diuinitus, sanus, saluus, lætus educitur, auctore Dione.

G. Zenocar.

VI. Verum, antiqua hæc, ad recentiora veniamus. Imperator CAROLVS V. sæpe in magnis periculis, quorum illud inter cetera non minimum fuit, cum in expeditione Africana reliquas iuxta se naues mergi, sibique idem periculum instare videret, tamen diuinitus, sicut & à plurimis aliis, seruatur: vnde periculi magnitudinis memor, illud identidem vsurpabat: *ò malum hospitium, ò malum hospitium mare!*

Indidem.

VII. EVNDEM etiam ferunt, cum ad Ingolstadium castra haberet, & oppidani, hostesque fœderati infinita tormenta bellica in ipsius castra exploderent, tanto numero globulis missilibus vbique volitantibus, vt Cæsaris ipsius tentorium non raro peteretur, atque ideo ab ministris moneretur loco cedere, seque incolumem seruaret, arridentem dixisse: *Confiderent, neminem Imperatorem tormenti ictu periisse.* Cæterũ, ne singulis recensendis otio abutar meo, quis nesciat & alios Imperatores, ac Reges, AVGVSTVM, TIBERIVM, CLAVDIVM, TRAIANVM, quid veteres? HENRICVM IV. SIGISMVNDVM, FRIDERICVM, MAXIMILIANVM I. aliosque & è Regibus LVDOVICVM II. FRANCISCVM I. denique, vt sexcentos alios prætermittam, HENRICVM IV. Galliæ Regem inuictissimum, varios casus & discrimina non tam casu & fortuna effugisse, vt Athei vel inuidi autumant, sed potius diuinitus auertisse?

Æneas Syluius.

VIII. Priusquam caput hoc claudam, narrandum est eximium illud ALPHONSI Aragonum Regis (viri, mortales quem Musæ & omnes philomusi in æuum lugeant) apophthegma. Cum ei à Cosma Florentino non mediocriter ei offenso missi essent Titi Liuii libri, vtiq; præclari, reclamatum est à Medicis Regiis qui aderant ne attrectaret librum ab hoste missum, quem veneno infectum in Regis interitum putabant. Verum, *Alphonsus* cum aliquanto videretur Medicis assentire, demum Liuium manibus attrectans, hinc indeque legens & relegens quasdam historias, ad suos conuersus: ait, *An ignoratis Regum animas non priuatorum libidini subiectas esse, sed sub cura Dei securas & lætas agere?* Censuit vir prudentissimus, diuina prouidentia cum regantur omnia, cor Regis semper esse in manu Domini, qui regit & flectit quo vult contra omnia nostra consilia.

Apud Francisc. Patrit. 1. de Regno.

IX. SAMNII Ægyptii præstantissimi Philosophi dictum non contemnendum. Is cum accepisset ALEXANDRVM Regem Iouis Hammonis filium oraculo fuisse salutatum, admirantibus compluribus: ait, *Omnes homines sub Dei Imperio sunt: idcirco imperare & principatum inter mortales gerere, diuinum quoddam munus existimandum est:* omnibusque rationibus patere dicebat, Deum communem hominibus parentem esse, verum peculiariter veluti filios sibi adoptare illos, quibus imperandi regendique potestatem permitteret. Quæ propositio, vt à vero non aberrat, sic tamen intelligenda, vt similitudo illa, quæ Principibus cum Deo congruit, non tam in externa illa & absoluta potestate consistat, quam in homines sibi datam esse gestiunt, verum in Virtute, Iustitia, Pietate, Prudẽtia, quibus maxime rebus Principes Deo similes efficiuntur, docente Platone: *Deo,* inquit, *similes homines efficit Iustitia cum Prudentia, & Sanctitate coniuncta, Deus enim nusquam & nullo modo iniustus est, sed iustissimus: nihilque illi similius, quam iustissimus homo.* Hinc AGESILAVS Lacedæmoniorum Rex potentiam magnitudinemque regiam virtute magis quam magnis distantibusque terrarum spatiis metiebatur; qui cum opulentissimum Persarum Regem *Magnum* appellari audiret, *Et vero quare maior me est,* inquit, *nisi sit iustior.*

In Theat.

CAPVT

CAPVT II.

Principatus ergo, & omnis potestas à Deo est. Mediate vero tribuitur, aut *iure hæreditario*, hoc est *successione*, aut *electione*.

SVCCESSIONEM appello, cum iure quodam gentilitatis in liberos, vel agnatos is honos deriuatur: *Electionem*, cum iure sanguinis neglecto, suffragiis populi, vel eorum ad quos ea res spectat, defertur. *Hanc* natura priorem; *Illam* receptiorem, atque adeo meliorem, sunt qui putant. *Minore* etenim *discrimine sumitur Princeps quam quæritur.* Nimirum, quia multi, nec boni ipsi, nec bono publico, cupidine tantum potentiæ, (*omnes enim habere in alios imperium cupiunt*) ad Principatum incenduntur, idq; non sine magno Reip. detrimento. *Maxime adducuntur plerique* (inquit maximus Oratorum) *vt eos Iustitiæ capiat obliuio, cum in imperiorum, honorum, gloriæve cupiditatem inciderint.*

Tacit.1.Hist. *Dio lib.52.* *Cic.1.de off.*

Quid quod Anarchia insidiis, dissidiisque magis oportuna? quando defuncto Principe plebem fere videamus *motus noui cupidam*, nec magis publicam rem in tuto, quam nauis suo destituta nauarcho. Siquidem *magnis*, aut nouis, *conatibus, oportuni sunt transitus rerum.*

Tacit.1.Hist. *Tacit.ibid.*

Aliter atque *si successor non incerto*: tum enim est, qui *prauas aliorum spes cohibeat.* quoniam, *non sentitur amissus, cui non succedit extraneus.*

3.Annal. *Indidem.* *Cassiod.3.* *Var.epist.6.*

Ecce, *mortuus est pater eius*, ait Ecclesiasticus, *& quasi non est mortuus: similem enim reliquit sibi post se.*

Ecclesiast.30.

Denique perspicuum est, *suis quosque parere placidius*: ac procliuius per consuetum & indigenam Dominum, quam nouum & exterum, plebem in officio contineri, quippe,

Q.Cur.lib.6.

> ——— *cui mos humili læsisse veneno*
> *Summa, nec impositos vnquam ceruice volenti*
> *Ferre Duces.*

Statius.

Vt vere dixerit non imprudens scriptor, *Alienigenam Dominum neminem pati.*

Curt.lib.7.

Plerique tamen existimant principatum non sanguini deferendum: *Nam nasci & generari à Principibus fortuitum, nec vltra æstimatur: cooptandi, iudicium integrum, & si velis eligere, consensu monstratur.* Certe apud omnes antiquas gentes, *Imperium nonnisi ad homines iustissimos, & sapientissimos deferebatur.* Vnde præclare Philosophus: *Reges eliguntur*, ἐκ τῶν ἐπιεικῶν, *ex viris bonis, propter* ὑπεροχήν, *excellentiam virtutis, aut rerum ex virtute gestarum.* Itaq;, *magis expedit*, inquiunt, *eligere, quam ex hæreditate mereri Principem.*

D.Hiero.Ca. *Moyses 8.q.1.* *Tacit.1.Hist.* *Cic.3.de leg.* *Arist.5.Polit.* *cap.10.* *Pomp.Lætus* *in Martian.*

Mihi tamen prior illa sententia tutior, ac certior: vt quæ etiam à iure Diuino manare credatur.

3.Reg.1.& 2. *Deut.17.* *Genes.49.*

Atque hæ quidem potissimum sunt legitimæ consequẽdi Imperii viæ. qui aliter non tam Imperium, quam sui exitium quærunt. *Imperia* enim *male parta, male gesta, male retenta obruuntur.* Vt prorsus verè Otho Imperator dixerit: *Non posse Principatum scelere quæsitum diu retineri.*

Liuius lib.9. *Tacit.1.Hist.*

EXEM-

EXEMPLA.

Lib 15. I. PERSARVM Reges iure hæreditario imperitasse Strabo super alios testatur: refertque Isocrates eorum Monarchiam non aliam ob causam ad tantam processisse potentiam, quam quod Regibus non electione, sed hæreditaria successione ad Imperium assumptis regerentur.

Orat 3. ad Nicoclem.

Pet. Greg. 7. de Rep. c. 4. II. Narrat Thucydides temporibus heroicis, antequam ambitio ad mutandam Remp. GRÆCOS impulisset, eosdem sexcentis ante annis rectos fuisse Regibus per successionem legitimam vocatis, vt Athenienses, Spartanos, Sicionitas, Corinthios, Thebanos, Epirotas, Macedonas. Contendit quoque Pisistratus cum occupasset Tyrannidem Atheniensium, regnum sibi debitum, & nihil alienum sibi vsurpasse. *Quippe, inquit, genus à Cecrope duco: Idenim meo iure vendico, quod Athenienses olim iureiurando firmassent, Codro illiusq; genti præbituros regnum quod postmodum abstulerunt.*

Diog Laert. in Solon.

Herod. lib 2. III. ÆGYPTII à tempore primi Regis, vsque ad Sethonem vltimum Regem & Sacerdotem cõmemorabant trecentos quadraginta quinq; per successionẽ continuatam ex genere.

Plut. in Lyc. IV. LYCVRGVS vbi accepit Polydecten fratrem vxorem grauidam reliquisse, statim Regis quod præpropere assumpserat nomen, deposuit, interim πρόδικον, hoc est tutorem se esse professus. Sed & natum deinde posthumum primo lumine stitisse Lacedæmoniis ac dixisse fertur, Βασιλεὺς ἡμῖν γέγονεν ὦ Σπαρτιᾶται, *O Lacedæmonii Rex nobis natus est;* moxque infantem Regia in sella deposuisse.

Successio recepti electione. V. Quid multis? nulla fere gens toto in orbe, quæ non receperit, ac prætulerit hæreditariam hanc successionem. An non Indi, Afri, Turcæ, Tartari, & multis sæculis Romani, & Athenienses, Etrusci, Galli, Hispani, & Britanni receperunt ac summa cura retinuerunt? an non denique ius ipsum diuinum, Deus inquam à populo suo illam recipi ussit & stabiliri? fidem faciat quod Deus nemini ita Regnum contulerit vt personæ id solum, quin etiam posteritati legitimo possessionis iure tenendum daret. Nam sæpe nos scriptura docet, Deum licet vni nominatim tribueret Imperium, voluisse semper id beneficii ad sobolem quoq; peruenire, quasi satis persona patris comprehensam quamuis donationem non tam ob donatarii commissum reuocarit. Ecce, Deus per Nathan Prophetam Dauidem sic alloquutus est: *Ego tuli te de pascuis sequentem greges, vt esses Dux super populum meum Israel: & fui tecũ in omnibus vbicumque ambulasti, & interfeci vniuersos inimicos tuos à facie tua, & cumque dormieris cum patrib. tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de vtero tuo, & firmabo Regnum eius, & stabiliam thronum regni eius vsque in sempiternum.* Quam promissionem Deum ad Salomonem Dauidis filium repetiisse quoque legimus vt habetur 3. Reg. 9. & 1 Paral 22. Deinde legimus diadema cum sceptro sæpe pueris, atque adeo infantibus, tradi solitum. *Choas* namque septem tantum annorum erat cum regnare cœpit: *Manasses* vero duodecimo; *Iosias* octauo ætatis anno vncti sunt; quos populos, si libera atque soluta ei opt o Regem eligendi fuisset, nunquam posthabitis adultis Reges sibi asciuisset, vt præclare ratiocinatur præclarus, & eruditus vir Guilielmus Barclayus lib 3 cõtra Monarchomachos, quo loci plura qui volet exẽpla legat.

Deuter. c. 17. versic. 20. & Genes. 49. versic. 10.

2 Reg. 7.

4. Reg. 22.

2. Paral 33. 34.

Merito: cum per eam vitetur ambitio, eiusq; incommoda; quæ exemplis ostenduntur. VI. Enimuero si non ob aliud, certe ad euitandam, & circumscribendam innatam mortalibus ambitionem conducit hæreditaria hæc successio. Quis enim nescius est, vel ab ipsis incunabulis ingenitam esse hominibus dominandi cupiditatem? Testis ille *Polynices* apud Senecam: *Pro regno velim Patriam, penates, coniugem flammis dare: Imperia precio quolibet cõstant bene.* Vnde fit vt viuente etiam Principe sæpe de eius successione consulatur. Instruuntur illi insidiæ, vt occupandi de ur locus: factiones, coniurationes oriuntur, calumniæ texuntur, aliæque occasiones quæruntur destitutionis eius. Quid autem mali adferant factiones pro gubernaculo Reipub ambiendo, testantur abunde miserrima ciuilia Romanorum bella, Marii, Syllæ, Lepidi, Cæsaris, & Pompeii, Antonii, & Augusti. Hinc factiones, ærarii expilationes, ortæ diuisiones, Reip. odia inimicitiæ inter regnicolas, ciues, & Prouinciales. quæ quidem omnia quiescunt, quando est certus successor ex genere: inquiente Pet. Greg. de rep. 7. cap 4. Videat quoque qui lubet pluribus sententiam hanc confirmantem I Lipsium lib 2. Monit. & exemp. polit. cap. 5.

VII. Imperium itaque longe stabilius, si successor (vt ante dixi) non in incerto, fidem quoque facit TITVS ille Taciti, dum ait: *Non legiones, non classes perinde firma imperii munimenta, quam numerum liberorum. Nam amicos tempore, fortuna, cupidinibus aliquando, aut erroribus imminui, transferri, desinere: suum cuique sanguinem indiscretum, sed maxime Principibus, quorum prosperis & alii fruantur: aduersa ad iunctissimos pertineant.* Firmemus prius illud membrũ illustri exemplo *Philippi Mariæ* Ducis Mediolanensis, cuius non tam mors quam orbitas, quas perturbationes & confusiones rerum omnium, quas prædas, quos laniatus Reip. Mediolanensi attulerit, haud est opinor quisquam qui nesciat. Ecce; populus vt cognouit Ducem sine liberis obiisse, mox in libertatem sese exclamat, duodecim viris electis qui Remp. administrarent: Interea temporis plures suscitantur, qui Principatum sibi deberi contendant. *Fridericus III.* Imp se iure potiorem esse asserit. *Alphonsus* Aragoniæ Rex ex testamento hæreditatem petit *Carolus* Dux Aurelianensis ex sanguine Vicecomitum natus, ab intestato sibi deberi contendit, *Franc.* vero *Sfortia* Vicecomes, coniugem suam, quæ Philippi filia erat, suam & necessariam Patri hæredem esse ait, & quidem se ceteris potiorem. Auditæ sunt legationes imminentium Dominorum in Senatu Mediolan. sed frustra. Dilaniatur itaque Philippi hæreditas, *Veneti* Placentiam, Cremam, Laudam occupauere, aliaq; minuta oppida: *Ludouicus* Dux Sabaudiæ Valentiam, & Florentiam inuasit. Astenses ad Ducem Aurelianensem Carolum defecere, qui susceptis à Rege Franciæ non paruis auxiliaribus copiis, Alexandrinorum agros vexare atque populari cœperunt. Papienses intestinis agitati discordiis, diu ancipites fuere, quibus se potissimum partibus iungerent. Nouarienses, Comenses, Alexandrini, ac Terdonenses Mediolanensium Imperium subiere, Parmenses in societatem quodammodo recepti sunt. Tandem bellis inter hos intestinis excitatis, præualuit Franciscus Sfortia: quibus consiliis, quave virtute, qui volet legito apud Illustriss. Card. Æneam Picolomineum, Comment. lib. 46. de Mediolan Ducibus: & plura eiusmodi exempla quibus docetur, Principi omnino expedire successorem in Imperio designare, petantur ex Dissert 2 lib. Scip Amirati.

Lib. Hist. 4.

Card. Æneas Picolomineus lib. 46. comm. de Mediolan. Ducib.

Denique dixi, indigenis Principibus nationes procliuius subiici: nihil verius.

I. Testis mihi sit locuples PHILIPPVS COMINÆVS auctor grauissimus. *Vix vlla est,* inquit, *natio quæ diu ferat peregrinum Imperium: Galli certe non ferrent, & vbicunque populus est aliqua mediocri potentia, videmus eum fere ab indigenis gubernari. Ante annos 40. maximas in Galliis possessiones tenuerunt Angli, hodierno autem die præter Caletum, & duo quædam castella nihil habent, & temporis fere puncto amiserunt omnia. Galli possederunt aliquando per complures annos Siciliam, & Neapolim: his autem omnibus ita sunt exsuti, vt præter maiorum suorum sepulcra nihil ibi reliquum habeant. Nam etiam vt Princeps aliquis externus bene rem gerat, & commode gubernet: tamen quia moribus & ingenio differt, nec eam erga populum repræsentare põt beneuolentiam ac si esset indigena, faciles oriuntur dissensionum occasiones. Itaq; fit vt ille, quo Principatum ad se delatum suasq; fortunas tueatur, aliunde militem & copias adducat, eorumq; se præsidio muniat: qui beneficiis deinde singulariter ab eo, & honoribus aucti, magnam multitudinis inuidiam, & odium in se concitant:* hæc ille lib 8. Comm. in extremo.

Accedit quod Imperiis externorum haud facile homines subiiciantur.

II. Si Remp. IVDÆORVM spectes, nunquid illis vetitum Regem admittere nisi ex se, aut fratribus suis oriundum? Audiamus Codicem sacrum: *Cum ingressus fueris terram,* ait, *quam Dominus Deus tuus dabit tibi, & possederis eam habitaverisq; in illa, & dixeris: Constituam super me Regem sicut habent omnes per circuitum nationes, eum constitues quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum: Non poteris alterius gentis hominem Regem facere, qui non sit frater tuus.*

Deut. 17.

III. Ferunt Annales Franciæ Anno Domini *1168.* à tempore Regis Siciliæ Guilielmi, qui Gallus erat, *Sicilienses, Apulos, & Calabros* conspirasse in Gallos apud illos existentes eosque necasse, prætextu quod Rex illis præfecisset Cancellarium Gallum, alioquin tamen præstantem, & huic muneri idoneum: ægre ferentes quod summus Magistratus alienigenæ & non ex patria datus esset. Ita fere semper turbæ ac seditiones vbi non indigenæ dominantur. Et reuera, dum Odysseam malorum Belgii nostri contemplor, ambigo num ab hac vna ipsa re eam acceptum referre debeam.

Pet. Greg. 7. de Rep. c. 4. nu. 14.

Verum, quoniam ostendi nonnullis aliis Electionem probari, satiusque esse per eam Principatum deferri, ne grauemur quoque id exemplis confirmare.

Pro Electione stant etiam exempla, & rationes.

Q. Curt.

I. Legimus ALEXANDRVM MAGNVM, tametsi Herculem filium, & fratrem Aridæum, & Roxanem vxorem prægnantem relinqueret, tamen illum Imperii hæredem futurum respondisse, qui dignissimus esset: nefas esse ratus viro forti alium quam fortem & manu strenuum succedere.

Dio. Sueto. Plin. paneg.

Vopiscus in Tacit.

II. Scimus etiam plerosque Romanos Principes, neglecto proprio sanguine, exteros ad Imperium assumpsisse, atque inter ceteros GALBAM Pisonem adoptasse, NERVAM Traianum Imperatorem fecisse, eundemque postea Cæsarem in Senatu designasse. prudenter: *Ingens enim est gloria morientis Principis*, inquit ille, *Rempubl. magis amare quam filios.* Itaque optimi illi Romanorum, non coniunctionem sanguinis, cum propinqui non deessent, anteponebant publicæ vtilitati: quippe existimabant ad Imperium, virtutem potius cuiusque, quam generis claritudinem atque adeo propinquitatem, ponderandam. Cuiusmodi plura exempla lubens subnecterem, nisi horum commemoratione tædium lectoris viderer prouocare.

Lib. 2. de Regno, & Reg. officio.

Verumtamen priusquam desinam, verbo expendamus rationes, quibus isti nitantur, qui Electionem putant Successioni præferendam. Et quidem præter quas in textu attuli, has eximius Doctor Genes. Sepulueda Hispanus in medium profert: Primum, quia cognita iam virtus atque perspecta, expectatæ & incertæ iure optimo præfertur, cum sæpe videamus in eadem familia, filios & posteros à parentum, & maiorum præstantium virorum virtutibus degenerare. Vnus *Vespasianus*, apud Romanos, Titum filium virtutis suæ imitatorem habuit; mox Domitianus degenerauit. *M. Antoninus* nullam vnquam Reipubl. iniuriam intulit, nisi quod Commodum filium reliquit. *Seuerus* Caracallam fratricidam, & Senatorii sanguinis osorem, post se in imperio habuit. *Magnus Constantinus* filium Arrianum, & Iulianum Apostatam reliquit. Deinde, quia defuncto Regi nonnunquam puer aut infans succedit, aut etiam posthumus relinquitur, vt Lacedæmone Charilaus Lycurgi fratris filius; quorum dum maturitas expectatur, regnum solet multis incommodis & seditionibus laborare. Quod malum sæpe Hispania sensit, in qua Ranimirus Tertius quinque annos natus, Sanctio: Alphonsus V. eadem ætate Veremundo: Alphonsus IX. Sanctio quadrimus: Alphonsus XI. vixdum egressus primum ætatis annum Fernando: Ioannes II. mensem vigesimum agens, Henrico patribus in regnum successerunt. Sed quibus calamitatibus ac malorum fluctibus per tutorum regnumque procurantium ambitiosas contentiones, & procerum nouarum rerum & Imperiorum studium, vicinorumque regum huiusmodi occasionibus abutentium cupiditatem, Hispania iactata sit, longum esset recensere. Ceterum, vt res sese habeat, mihi semper verior altera sententia: neque hæc argumenta tanti apud me sunt, vt à partibus dimoueant Successionis: nam & si quis iusta iudicii trutina ea ponderet, ex facili videbit leuiuscula esse, & longe præponderare quas pro Successione protuli rationes. hoc cum ita sit, stylum nunc & animum alio transferamus.

V. Bodin. 6. de Rep. c. 4.

CAPVT III.

Porro, Principatum, siue Monarchiam optimam esse politiæ ciuilis formam, haudquaquam dubitandum.

OMNIS politica administratio secundum receptam prudentum sententiam, vel vnius arbitrio, quæ Μοναρχία βασιλικὴ *regia gubernatio*: vel paucorum, quæ Ἀριστοκρατεία *status Optimatium*: vel plurium, quæ Δημοκρατεία, *populare*

populare imperium dicitur. Harum specierum meliorem esse *Monarchiam*, cum Arist. Platone, Isocr. Herod. aliisque sexcentis existimo. Neq; enim potest vllum melioris administrationis perfectius exemplar adduci, quam ipsius Dei, cuius imago Princeps. Nam, vt in homine cor vnum, in familia vnus Dominus, in vniuerso Deus, sic *vnum imperium, vnius animo regendum videtur.*

3. de Rep. c. 10. De Rep. 16. In Symmach.

Tacit. 1. Annal.

Vnde & sacræ testantur litteræ, vnum à Deo Regem populo constitutum: atque adeo omnis antiquitas docet; *omnes gentes Regibus quondam paruisse*. Idque summa humanitatis ratione: cum vni omnes parere, maxime sit secundum naturam. *Natura* siquidem, *commenta est Regem: quod ex omnibus animalibus licet cognoscere; vt ex apibus: ——— quæ sine Rege esse non possunt.*

Deut. 17. Iof. 1. Cic. 3. de leg. l. ex hoc. ff. de Iust. & iure. Senec. de Clem. Plin. lib. 11. c. 17.

Plane, noxia res plures Domini; & dissidiis magis obnoxii:

Nulla fides regni sociis, omnisque potestas
Impatiens consortis erit.

Lucanus 1.

Quid quæris? *Nihil habet consultum, aut æquale, popularis*, aut optimatium *status*.

Thucyd. in Orat. Athanag.

Quod contra, si vnus: *Vnus* enim, *Principatus*, inquit ille, *à bellis dissidiisque solutus ac liber esse solet.*

Iustin. exhort. ad Gent.

Rem vidit Homerus:

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη εἷς κύρανος ἔστω,
Εἷς Βασιλεύς.

Haud bonum multorum dominatio, herus vnicus esto,
Vnicus & Princeps.

Iliad. 1.

Nimirum, quia *tanto facilior est Monarchia, quanto facilius est animum suum vnius viri arbitrio accommodare, quam multis & variis opinionibus placere conari.*

Isocrat. ad Nicoclem.

Quocirca cum Steneida dixerim,

οὐδὲν ἀβασίλευτον καλὸν οὐδὲν ἄναρχον: *nihil pulchrum, honestumve ducendum, sine Regno, aut Principatu.*

Fragm. de Regno.

EXEMPLA.

I. MONARCHIAM ceteris rerum ciuilium formis præferendam DARII exemplo docet Herodotus: Cum enim post mortem Cambysis, filii Cyri Regis Persarum congregati essent septem Principes regni Persici (qui Smerdim Magum, quod tyrannidem occupasset, è medio sustulerant) hoc consilio vt deliberarent super optima gubernationis forma, tandem post varias rationes vltro citroque allatas, præualuit Darii sententia, existimantis Monarchiam reliquas ciuilis politiæ species præcellere, duabusque potissimum de causis. Primum, quod Democratia facile degenerat in Anarchiam. Maius autem esse malum Anarchiam, quam Tyrannidem, Sophocles in Antigo. docet. Deinde quod Aristocratia facile degenerat in Oligarchiam, quæ est paucorum gubernatio, magis seruiens priuatæ quam publicæ vtilitati. Itaque potior, inquit, Monarchia.

Lib. 3. Principatum ceteris imperii formis præferendum.

II. ISOCRATES autem facundiæ Græcæ facile princeps, duarum clarissimarum Rerumpublicarum testimonium addit, *Carthaginensium, & Lacedæmoniorum*, apud quos cum domi summum Imperium optimates obtinerent, belli tamen summam ad vnum Regē deferebant;

In Symmach. & 3. ad Nicoclem.

publicis videlicet periculis publicam per facta confessionem exprimentibus, vnius quam plurium imperium, cætibus hominem commodius multoque magis salutare esse. *Atheniensium* quoque Remp. (quibus maxime Monarchia esset odiosa) documento esse; qui belli summam nunc pluribus simul ducibus, nunc vni traderent, res ipsa sæpe declarauit vnius viri præstantis Imperium longe salutarius Reipublicæ, quam plurium.

V. Bodin. 6. de Rep. c. 4.

III. Sed ne insistamus multorum testimoniis, perspicuum est omnes pene populos, Assyrios inquam, Medos, Persas, Ægyptios, Parthos, Macedonas, Celtas, Arabes, Indos, Æthiopes, Scythas, Tartaros, Turcas, Danos, Gallos, Moschouitas, Britannos, Polonos, Africanos, Perusinos, Monarchiam amplecti, & antea semper adamasse; Optimatum ac popularia Imperia repudiasse: Quin etiam Græcorum ac Italorum Ciuitates, priusquam ambitiosa imperandi cupiditate obcæcarentur, fœliciter ac diu Regali imperio paruerunt. Testes sunt prædictæ Ciuitates Atheniensium & Lacedæmoniorum, item & Sicyoniorum, Cretensium, Achæorum, Hetruscorum, Latinorum, quarum nonnullæ sexcentis, septingentis, nonnullæ octingentis & quod excurrit annis, pace & bello floruerunt. Interea, miramur Athenienses & Romanos, Lacedæmonios & Venetos, pulsos Regibus quadringentos circiter annos populare Imperium tueri potuisse. ac quidem iure miramur: quia quod repugnante natura fit, mirabile debet videri. Monarchias vero, quas dixi tam late patentes, tot seculis stetisse minime miramur: quoniam vnius Dominatio naturæ consentanea fit. Ac tametsi Regium nomen populus Rom. execraretur, singuli tamen regiam potestatem affectabant: Nam paucos ante menses quam Augustus nasceretur, oraculum diuinitus editum Iulius Marathus scribit, Regem populo Romano naturam parturire. Et cum Senatus exterritus censuisset, ne quis illo anno editus educaretur, eos qui grauidas vxores haberent, quod ad se quisque Imperii spem traheret, curasse ne ad Saturni templum Senatusconsultum deferretur.

V. Dion. lib. 52.

IV. Nato autem AVGVSTO, cum deuicto & fugato Antonio, Principatus ei obtigisset, non prius retinendum iudicauit, quam Persarum Principum exemplo, eandem cum amicis agitaret quæstionem, quodnam nimirum rerum ciuilium genus præstantissimum esset? Disceptationis vtriusque summa fuit, *Vnius dominatum anteferendum.*

Cap. 28.

V. Accepit igitur Principatum AVGVSTVS, quinimmo pertæsus aliquando tædio diuturnæ valetudinis, cum se Reip. administratione vltro submouere vellet, & Magistratibus ac Senatu domum accitis, Rationarium Imperii tradidisset, deliberaretque de reddenda Rep. Sed varie interim secum *reputans, & se priuatum* (verba Suetonii) *non sine periculo fore, & rem Romanam in discrimen venturam si plurium arbitrio committeretur; in retinenda perseuerauit.* Id quod etiam prouinciis placuisse Tacitus scribit: *Neq; prouinciæ* (inquit) *illum rerum statum abnuebant, suspecto Senatu, populiq; imperio.* Euentus autem docuit, consilium bene Reip. cessisse: Quippe sub eo Principe annis fere quinquaginta summa pace ac tranquillitate saluis legibus perfrui licuit; cum antea vix annos decem à ciuili tumultu Resp. libera fuisset.

1. Annal.

Lib. 4. Hist.

VI. Certe satis constat, GALLOS priusquam in potestatem populi Rom. venissent, nunquam bellis, seditionibus, atque factionibus caruisse: quod illis clare exprobrat Cerialis apud Tacitum: *Regna bellaq; per Gallias semper fuere, donec in nostrum ius concederetis.* & paulo post: *Nam pulsis (quod Dii prohibeant) Romanis, quid aliud quam bella omnium inter se gentium exsistent?*

Krantzius 1. Suecia.

VII. GOTHORVM potentia (vt ad propiora sæcula veniam) atque Imperium quantum adulto principatu fuerit vel hinc colligere est, quod cum infinitæ gentes vnius Principis auspiciis parerent, grauius tandem Imperium existimarunt, quam vt vni personæ illius habenæ committerentur. varia super eo fuit partium contentio: verum non diu valuit, quominus ad vnius Regis gubernacula concesserint.

Polyd. Virg. lib. 4.

VIII. Post CLEOLVLFVM Regem, res Northumbricæ in Anglia ad exitum inclinatæ erant, populo per factiones in partes diuiso; Successere ordine septem Reges populari seditione, qui exiguo tempore vel pulsi, vel interfecti. Vacauit regnum aliquandiu, nullo amplius id sibi petere audente, vtpote quod velut equum Troianum vniuersi formidarent. Itaque Northumbria domestico exitio sic fuit agitata, vt deinceps triginta, & amplius annis tam finitimorum populorum, quam barbarorum iniuriis exposita fuerit,

donec

donec tandem *Ecbertus* Occidentalium Rex, regnum deuastatum per deditionem à Northumbris factam, suo adiecit imperio.

IX. Ferunt qui res POLONORVM litteris mandarunt, postquam à primo eius gentis Rege *Lecho* & eius posteriore, centum & quinquaginta circiter annos fuisset regnatum, deficiente tandem stirpe regia, summam gubernationis publicæ ad duodecim viros, vulgo *Vayuodas* dictos, fuisse delatam: qui licet initio susceptæ administrationis specimen aliquod egregium procurationis Reip ediderant, tamen breui post muneris sui obliti, cum ambitionis, tum res suas familiares amplificandi studio, ita discordibus inter se animis Remp. vexabant, vt nisi populus vniuersus conuentum de re ad regnum reuocanda celeriter indixisset, misera omnium ordinum confusio, bellique ciuilis funesti exitus subsequuti fuissent. Id enim regno sæpe, quod alii vix vlli rei accidit, vt quod Imperium sub vno scilicet stare posset, dum à pluribus sustinetur, ruat.

Io. Herthurt. lib. 2. c. 3. quem citat D. Barclayus libr. 1. cont. Monarchom.

Neque desunt alia in omnibus omnium ætatum historiis exempla, quæ docent atque testatum faciunt, Regiam gubernationem cæteris statibus anteferendam: *ac inter diuina humanaque bona* (vtar verbis Isocratis) *maximam, augustissimam & summo studio appetendam esse*: Quanquam non deesse sciam defensiones & argumenta valida, tam pro Aristocratia, quam Democratia, quas hic prudens prætermitto, ne vltra quam par est decurrat oratio, & consulere poterit cui id volupe apud Platon. & Arist. & recentiores Bodinum, *a* & Petr. Gregorii, *b* aliosque. Interea tamen priusquam stylum ponam, verbo examinandum quid super Monarchia ius diuinum dictet, constituatque, eóne iure probetur, an vero secus.

Orat. 3. ad Nicoclem.

a *6. de Rep. c. 4.*
b *5. de Rep. c. 3. & 4.*

X. DEVS, dum populum Israeliticum sibi peculiarem deligeret, vnum MOYSEM illi præposuit, non plures: neque permisit populo Principes sibi eligere, vel seipsum regere, sed vocato Moyse, & præmunito potestate desuper, iussit eundem & ad Regem Ægypti, & ad populum venire. Neque populus legem dedit suo ductori vel Duci, sed Dux datus à Deo, vt populo legem & Ducatum præberet. Neque Moysi se excusanti ab hoc onere vel auctoritate, quod impeditioris esset linguæ, (quo sibi videbatur insufficiens huic muneri) ideo voluit dare collegam in principatu, aut constituere in populo Aristocratiam, aut consilium Democratiæ, sed adiunxit tantum *Aaronem* fratrem, non tanquam collegam, sed ministrum, & exsecutorem, & interpretem suæ legationis, & muneris. Imo iratus est Dominus Moysi, quod tanquam non idoneus solus recusaret hoc munus à Deo, qui omnia potest, & dat sufficientiam cum munere, vt habetur Exodi cap. 4. quo loci postquam Moyses intellecta magnitudine & grauitate legationis sibi impositæ à Deo dixisset: *Obsecro, Domine, mitte quem missurus es*: iratus Dominus ad Moysem, ait: *Aaron frater tuus Leuites, scio quod eloquens sit: ecce ipse egredietur in occursum tuum vidensq; te lætabitur. Loquere ad eum & pone verba mea in ore eius*, &c. *ipse loquetur pro te ad populum, tu autem eris ei in his quæ ad Deũ pertinent, &c.* Quo loci notabile fuit (inquit Petr. Gregorii) vt cum Deus posset vtrumque instruere, & Aristocratiam constituere, noluit tamen, sed subiecit voluntati Moysis voluntatem & exsecutionem Aaronis, voluitque tantum vnum Moysen primum, supremum, & sibi proximum solum esse.

Probatur Monarchia iure diuino.

Exod. 3. & 4. vers. 13.

XI. Fecit rursus DEVS præstantiæ Monarchiæ probationem, cum Moyses propter populi peruicaciam, diceret *se non posse ferre eum populum*. Nam iussit ei, non populo, vt eligeret septuaginta viros de senibus Israel, quos ipse nosset esse senes & Magistros, *quos* (inquit Deus) *duces ad ostium tabernaculi fœderis, faciesq; stare tecum, & descendam & loquar tibi & auferam de spiritu tuo, radamq; eis vt sustentent tecum onus populi & non tu solus graueris.*

Num. 11.

XII. Atque, si quis altius hæc indaget, inueniet etiam Monarchiam cum ipso humano genere cœpisse & creuisse. DEVS enim in mundi constitutione, vnum creauit Adamum, ex quo omnes ortum traxerunt, nec mulierem de limo, sed de viro producere voluit, vt in ordine generis humani, omnes vnum caput, vnumque communem parentem agnoscant. quod ideo fecisse Deum, D. Chrysostom. ait, vt Regnum Democratia præstantius & sibi gratius esse significaret.

A natura quoque introducta.

Homil. 34. in 1. ad Cor. c. 13.

XIII. Quod etiam in animalibus ostendit idem ille naturæ auctor DEVS Opt. Max. Nam ecce *apes* creant sibi Regem cæteris magnitudine excellentem, & mansuetudine clario-

Plin. lib. 11. c. 17. & 10. c. 23.

Arist. 1. de histor. anim.

rem; vnde & sine aculeo est, vt nonnulli volunt, & alas cæteris minores habet. Ex alueario non exeunt nisi ipse egrediatur; eo exeunte, totum conglobatur agmen, & Regem circumdat vndique, vt vix videri possit. Singulæ se eius obsequio offerunt, & ei proximæ esse cōtendunt, fessum humeris subleuant, aliquando & totum portant. Vbicunque Rex sederit, ibi totus exercitus castra figit. Illo viso, totus animatur grex; eo amisso, examen dilabitur. In alueario dum resident, Rex solus à labore immunis est, cæteræ omnes perpetuo mel colligunt, vel collectum disponunt. Circa Regem quædam semper adsunt apes, fortem aculeum habentes, & tanquam lictores Regem custodientes, quæ & offendentes vel vitiosas puniunt. Mortuo Rege, nisi corpus eius auferatur, cæteræ apes fame se necare permittent potius, quam ab eo recedant. Sola voce quasi imperio cæteras in officio continet: vnde & hanc cæteris magis vocalem habet. O bestiolæ prouidentem industriam! quæ tanta cum virtute vt sic dicam politica coniuncta sapientissimum quemque merito rapiat in admirationem.

CAPVT IV.

Principes autem quantum aliis *dignitate* præstant, tantum etiam *Virtute*, & *moribus* antecedere debent.

VIRTVTEM definit Philosophus, vt sit habitus electiuus in mediocritate consistens, quem habitum habere seu apisci debent Principes, vt quid eos maxime deceat, videant facilius; quove sic in vita ciuili se gerant, ne quemquam vnquam offendat disparitas. Cuius habitus tantam iccirco primi mortalium rationem habuere, vt neminem sibi præesse vellent, qui non eo probe imbutus esset. *Natura est enim deteriora potioribus submittere: ideoque summa felicitas erat gentium, in quibus non poterat potentior esse, nisi melior: tantum enim quantum vult potest, qui se nisi quod debet, non putat esse. Illo ergo sæculo quod aureum perhibetur, penes sapientes fuit regnum.* Quod & Philosophus indicauit: *Reges*, inquit, *olim eligebantur* ἐκ τῶν ἐπιεικῶν *ex viris bonis, propter* ὑπεροχὴν *excellentiam virtutis, aut rerum ex virtute gestarum*: Quo adspectu Arrianus egregie: Ὃς γὰρ οὖν καθόλου τὴν περὶ βίον ἐπιστήμην κέκτηται, τί ἄλλο τοῦτον εἶναι δεῖ ἢ τὸν δεσπότην; *Qui enim in vniuersum vitæ degendæ scientiam est assecutus, quid aliud eum esse oportet, nisi rectorem & Dominum?*

Senec. epist. 20.

Arist. li. Polit. 5. cap. 10.

Lib. 3. Dissert. cap. vlt.

EXEMPLA.

I. SOCRATES Philosophorum ille Deus, in conuiuio apud Xenophontem singulis dicere iussis, quo artificio, quove bono sibi præcipue placerent, cum ordo ad eum venisset; *Se maxime gloriari de lenocinio*, respondit. Sentiens se tradere veram virtutem, quæ potissimū commendat habentem, quæque tum priuatim tum publice conciliat homini beneuolentiam amoremque.

II. IDEM, percunctanti *Gorgiæ*, an Persarum Regem putaret fœlicem? respondit: *Nescio hercle quantum virtutis & disciplinæ habeat.* Indicabat vir longe prudentissimus neminem esse fœlicem nisi omni virtutum genere cumulatum.

Bruson. ex Herod.

III. Philosophorum illa sententia. Necto PHOCIONIS Atheniensis Ducis maximi elogium. Is ex scito diuino, *vnicam Virtutem potentem, reliqua omnia nugas esse* dictitabat. Quo allusit Xenophon, dum ait: *Nihil homini cuiuis ac præcipue ei qui in alios imperium habet, vllas opes existimo pulchriores aut honestiores, quam virtus sit, quam iustitia, quam animi magnitudo: quæ qui possideat, non potest non diuitiis plurimum abundare.*

Stobæ. serm. 1. de prudentia.

Lib. 7. Exped. Cyri.

IV. Ad

IV. Ad Reges decurro. Igitur AGESILAVS Lacedæmoniorum, cum audiret Persarum Regem Magnum appellari; *Qua re maior me est?* inquit, *nisi iustior est ac temperantior.* Censuit ille, eum demum principem Magni cognomento dignari, qui virtutibus & rerum gestarum gloria alios omnes superaret.

Plut. in Laco. apoph.

V. Neque prætereundum est illud Regis eiusdem memoratu dignum responsum: qui rogatus quomodo quis potissimum apud homines probaretur? *si dicat*, inquit, *optima, faciatque honestissima.* Virtus enim eiusmodi est, quæ ipsis statim rebus gestis ita afficiat homines, vt non modo admirentur opera, verum in auctorem quoque summo studio incendantur.

Bruson. lib. 7.

VI CYRVS apud Xenophontem præclare dicebat, *Imperium nemini conuenire, qui quibus imperat melior non sit.*

Lib. 8.

VII. Quid de ALPHONSO (vt antiqua prætergrediar) Aragonum Rege potentissimo, iuxta ac eruditissimo dicam? Eum dicere solitum legimus, eos demum principes magnifaciendos, qui virtutem probe excolerent: Quippe in quo Virtus fuerit, eius Imperium æquo omnes animo patiuntur, illiusque moderationi sæpe etiam sponte subiiciuntur.

Panorm. 1. de eius gestis.

VIII. Vt merito Græcorum ORATOR maximus Regi suo præcipiat ac suadeat, ne deterior ipse melioribus imperitet, neue indoctior peritioribus. Optime. Etenim, vt apud Romanos ludibrio habitus est *Sylla* à bonis grauibusque viris, quod cum ipse intemperātissimus esset, luxuque difflueret, ciues tamen Romanos legibus ad frugalitatem, sobrietatemque reuocare niteretur; ita quoque frustra est eius illecebra, qui cum ipse probrosus sit vita, alios tamen ad probitatem vitæque integritatem fucosa facie pellicere conatur.

Isocrat. Plutar.

CAPVT V.

Atque imprimis *Religione* præcellant, & *Pietate*: cum *in Reipubl. procuratione proxima omnium curatio sit verum diuinarum.*

Arist. lib. 7. Polit.

PIETAS *nihil aliud est, quam DEI notio*: eaque in duobus consistit: nimirum vt recte de eo sentiamus; & rectum ei cultum exhibeamus. *Sensus* ad affectum & Pietatem; cultus ad Religionem refertur. *Sapientia præcedit*, inquit ille, *Religio sequitur: quia prius est DEVM scire, consequens colere.* De priori ergo primum: & dicamus, *non debere, qui aliis imperat, eum ignorare à quo ipse regitur.* Deum (inquam) sensu non ignoret, *etsi ignoret eius formam.* ——— *Vnus est qui quæritur, sed in quo omnia continentur.* ——— *Omnia* enim *Deus, & à Deo omnia, & eius voluntati omnia.* Qui melius credi quam diffiniri, diffiniri autem? *Immo nec comprehendi potest.* Satis sit pie credere, vnum esse vnius essentiæ Deum in Trinitate personarum, non quidem à se inuicem separatarum, *sed quemadmodum sermo de mente genitus, non exit ab ea, nec separatur, sed ex ea gignitur, & existit in ea: sic Filius, & Spiritus ex Patre sunt, & in Patre. Itaque licet tres sint personæ, vnus tamen Deus est, non tres Dii: mens enim & sermo & spiritus eius, vna mens est.* Hic ille *Solis, Lunæ, syderum* fabricator: *à quibus vitæ, motusque principia manant: quæ Prouidentia nobis visenda præbuit, vt sensibilia sint intelligibilium simulachra, atque imitamenta.*

Trismeg apud Lactan. lib 5. Instit. c. 15.
Id. Lactant. 4. Instit cap 4.
Ecphantes philos.
Plin. sen. lib. 2.
Cassiodor.
Apul. dialog.
D. Damascen. 1. de fide c. 13.
D. Damasc. dialog. contra Manich.
Plutarch. de Tranq anim.

Satis inquam sit: quia, *de Deo etiam vera dicere periculosum.*

Cyprian. in Symb.

Damasc. Verum enim *ille natura bonus est, & propitius:*
Senec. epist. 41. *Ille etiam bonorum malorumque nostrorum obseruator & custos: cui nihil secretum aut*
Idem epist. 84. *clausum est* Etenim,
Menander. Ὀξὺς Θεοῦ δ' ὀφθαλμὸς εἰς τὸ πᾶν θ' ὁρᾶν.
Acutus ad cernenda cuncta oculus Dei.
Boet. lib. 2. de cons. Philos. *Quem quia respicit omnia solus,*
Verum posis dicere Solem.
Itaque Principes
Ouid. 1 art. ——— ——— ——— ——— *innocui viuite, Numen adest.*
Adest inquam, nec vt obseruator tantum & spectator factorum nostrorum, sed etiam vt grauissimus vindex. Siquidem,
Sophoc. Oedip. ——— ——— ———*nec supplicia merita impii*
Vnquam effugere potuere.
Valer. Max. 1. c. 1. Et quamquam non repræsentet, tamen *tarditatem supplicii grauitate compensat.*

D. August. 1. de Arb. Igitur, Deum pia mente concipite: quoniam *de Deo optime existimare, pietatis est exordium.*

Lactant. 5. Instit. c. 10. Neque mente tantum, sed etiam cultu exteriore, hoc est Religione, *qua, cum nihil sit in rebus humanis præstantius*, quis dubitet, *eam summa vi oportere defendi?* Omnino ô Principes, omni conatu defendite Religionem: sed eam quæ vbique & per omnes gentes Christi fidem docet, Catholicam dico Romanam, *à qua si quis exiuerit, à spe vitæ, ac salutis æternæ alienus est.* (*Id. lib. 4. c. 30.*) Enimuero *quidquid extra eius vnitatem operantur hæretici, nihil illis prodest aduersus iram Dei.* (*D. August. 2. cont. Pur. c. 3.*) Defendite inquam fidem Catholicam (*cuius caput est Episcopus Romanus*) quam à maioribus accepistis. (*P. Lat. in Gallo.*) *Maiorum enim instituta* (liquidæ veritatis) *tueri, sacris cæremoniisque retinendis, sapientis est*, (*Cic. 2. de Diuinat.*) certe vel hoc adspectu; quod *Religio & timor Dei solus sit qui custodit hominum inter se societatem:* (*Lactant. de ira cap. 12.*) vel isto, quod *omnia prospera eueniant colentibus Deum; aduersa spernentibus.* (*Liuius lib. 5.*) Religionis ergo cura sit, atque id quidem citra Superstitionem. Etenim, *superstitio error insanus est: amandos timet; quos colit, violat.* (*Senec. epist. 123.*) Itaque vt illa sectanda, sic hæc fugienda. nam *Superstitione qui est imbutus, quietus esse nunquam potest.* (*Cic. libr. 1. de Fin.*)

EXEMPLA, NOTÆ, MONITA.

Ethnicis Religio asserta. I. DEI notionem, præterquam quod natura ipsa & vniuersus hic rerum contextus suggerit, Ethnici ipsi variis argumentis proposuerunt & confirmarunt. *In mundo Deus est aliquis* (inquit M. Tullius) *qui regit, qui gubernat, qui cursum astrorum, qui mutationes temporum, rerum vicissitudines ordinesq́; conseruat, terras & maria contemplans, hominum commoda vitasque tuetur.* (*Lib. 1. de Nat. Deor.*) Cuius vt affectum & cultum magnus ille Mecœnas Augusto Cæsari proponeret, animoque eius altum imprimeret, nihil non egit, nihil non molitus est, sæpius ac identidem illum monens, vt diuinum illud Numen omni modo, omni tempore coleret, & quidem iuxta leges patrias, & vt alii quoque colerent, edictis prouideret. (*Dio libr. 53.*) Namque sciebat prudentissimus Mecœnas etsi alioqui ethnicus, Dei ignorantiam subuersionis esse causam ciuilis vitæ. Siquidem vt Poeta ille inquit, *Prima scelerum causa mortalibus ægris, Naturam nescire Deum;* (*Sil. 4.*) & authore eodem Cicerone; *Pietate erga Deum sublata, fidem & humani generis societatem tolli necesse est, & iustitiam virtutum omnium excellentissimam.* (*1. de Natur. Deorum.*)

II. Hinc factum, vt Romæ, ab eius conditore ROMVLO, cum primis Vrbis fundamen-

mentis, Religio, etsi vana, stabilita sit, & templa *Ioui Statori, & Feretrio dedicata; & sacra Diis aliis Albano ritu, Græco Herculi facta.* quin collegium Fratrum Arualium, & vndecim in eo fratres constituisse sacerdotes, quorum insigne erat Spicea corona alba infulę alligata, quam dum sacris operabantur, singulos gestare more solemni decebat.

Liuius lib. 1. Alex. ab Alexan. lib. 1. c. 26.

III. Proditum quoque est à Plinio NVMAM exinde POMPILIVM II. Romanorum Regem, ferum populum *Religionis institutione, & vtilibus legibus domuisse, suumque Regnum ita formasse, vt pendente eius regno nemo illi bellum mouerit.* Nimirum id effecit, vt quos ratio ab innata feritate & barbarie non poterat, eos Religio ad humanitatis officia reduceret. Ac sane fieri non potest, vt quamuis optimis legibus Ciuitas regatur, populus sine religione in officio queat contineri.

De Viris illustr. c. 2.

IV. ROMANVS vero SENATVS, ita magni Religionem fecit, vt quotiescunque à Magistratu coactus ille esset, hoc ipsum quod primo proponebatur ad religionem pertineret; nullaque quamquam grauior caussa, vel quæ celeritatem requireret, morem hunc anteuerteret.

M. Varro.

V. Debet igitur Princeps ab hac imprimis caussa aliis Religione prælucere. Sed & sua ipsius. Quid enim æquius est ac decentius, quam eum à cuius afflatu ad Dominationem euectus est, Dominum & Imperii sui auctorem colere & venerari? Vnde recte & salubriter IVSTINIANVM Imperat. *Agapetus* Diaconus monet: *Sceptrum Imperij cum à Deo susceperis, cogitato quibusnam modis placebis ei, qui id tibi dedit: cumque omnibus hominibus ab eo sis prælatus, præ omnibus eum honorare festina.* Ita ille in aurea plane epistola parænetica ad Imper. Iustinianum.

Extat apud Baron. tom. 7. Annal.

VI. Ab eademque sententia *Cambysem* filium admonebat CYRVS primus Persarum Monarcha; nimirum, vt nihil publicum vel priuatum ageret, nisi prius ad Deum confugeret: & nisi prius eius voluntatem agnosceret, cum mundus, inquit, erroribus sit refertus: Deus vero vt qui semper fuit, præterita, præsentia, & futura agnoscit, & inuocatus preces exaudit eorum qui religionem & pietatem colunt, & multis signis eis quid agere debeant, ostendit.

Xenoph. lib. 8. Cyropæd.

VII. AGESILAVS Lacedæmoniorum Dux, adeo religioni addictus fuit, vt delubra etiam in hostico sita veneraretur, ab iisque vim militum, & iniuriam abstineret. *existimabat quippe diuina auxilia non minus in hostili, quam amico in solo imploranda esse.*

Idem Orat. de laudib. Ages.

VIII. Enimuero, quantum ex cultu diuino, CONSTANTINVS ille, & CAROLVS cognomento Magni, vt taceam CAROLVM MARTELLVM huius auum, ALPHONSVM II. Legionis & Castellæ Regem, RVDOLPHVM denique Comitem Habspurgensem (vnde ampla & inclyta Austriacorum familia genus suum ducit) Imperium sibi & suis firmarint & amplificarint, adque posteros longa serie transmiserint, multifariam docent historiarum monumenta. Nec id quidem mirum, cum Deus ipse aperte felicitatem sui cultoribus promittat, cum ait: *quicunq; honorificauerit me, glorificabo eum, qui autem contempserit me, erit ignobilis.* In eodem sensu Ethnici ipsi, si Liuio fides, apud quem C. Marcius ita inquit: *Fauere pietati fideiq; Deos, per quæ populus Romanus ad tantum fastigij peruenit.* Sed exemplis insistamus.

Colentibus Deum omnia prospere eueniunt.

Vide D. Aug. li. 5. de Ciuit. Dei. c. 25. & Niceph. 7. c. 46.

1. Reg. 2.

Lib. 44.

IX. Struebat insidias ARCADIO Imperatori, quo sibi facilius Imperium consensu barbarorum raperet *Ruffinus* Præfectus Prætorio: quomodo euadit illas incautus alioqui Imperator? Pietate. Nam ipsis imperii incunabulis, parentis maxime piis vestigiis insistens, quo tempore aduersus impietatem & hæreticam prauitatem solerti studio leges armat, eodem vidit occultum hostem & execrandi sceleris architectum fœdissime trucidari, barbarasque gentes quibuscum conspirarat, passim dissipari & disturbari.

Baron. tom. 5. Annal.

X. Notabile est quod de Rege IOSAPHAT prodidit sacer Codex: *Fuit*, inquit, *Dominus cum Iosaphat, quia ambulauit in viis Dauid patris sui primus, & non sperauit in Baal, sed in Deo patris sui, & perrexit in præceptis illius, & non iuxta peccata Israel. Confirmauitq; Dominus Regnum in manu eius: & dedit omnis Iuda munera Iosaphat: factiq; sunt ei infinitæ diuitiæ & multa gloria.*

2. Paralip. 2.

XI. Ocellus ille diuinus DAVID simul inauguratus fuit, de reducenda arca temploque ædificando piam cogitationem suscepit; moribundus autem ad filium Salomonem dixit:

2. Reg. c. 6. & 7.

1. Paral. 22. — *Proficere poteris, si obserues mandata atque iudicia quæ præcepit Moyses.* Hic igitur parentis præcepto obediturus, à DEO Sapientiam precatur, Dei templum magnificum exstruxit, religionem amplificauit, viginti quatuor millia Leuitarum constituit. At vero, postquam mulieres paganas & idolatras deperire cœpit, iisque sese iungere, idolaque earum venerari, iratus Dominus dixit: *Quia habuisti hoc apud te, & non custodisti pactum meum, & præcepta mea, quæ mandaui tibi, disrumpens scindam regnum tuũ, & dabo illud seruo tuo. Veruntamen in diebus tuis non faciam propter Dauid patrem tuum: de manu filij tui scindam illud, nec totum regnum auferam, sed Tribum vnam dabo filio tuo, propter Dauid seruum meum, & Ierusalem quam elegi.* Quin etiam diuersos inimicos excitauit Deus, qui contra Salomonem rebellarunt, & Ieroboam dedit decem Tribus Israelis.

1. Paral. 23. 2. & c. 3. & seq.

Puniri à Deo irreligiosos, aut praue religiosos.

3. Reg. 11. & 12.

Act. 12. — XII. HERODES AGRIPPA non subticendus, de quo sacer Codex: *confestim percussit eum Angelus Domini, eo quod non dedisset honorem Deo, & consumptus vermibus expirauit.*

XIII. Eandem seueritatem sensisse ANTIOCHVM Tyrannum legimus, quippe qui inuisibili plaga à Deo accepta & scaturientibus è corpore suo vermibus, cum carnis suæ vndique diffluentis fœtorem ferre non posset, confessus est, *iustum esse Deo subijci, & mortalem paria Deo non sentire.*

1. Machab. 9.

XIV. Verum, profanorum & recentiorum Principum exemplis hæc illustremus, ne forte quis existimet Deum seueriorem à priscis illis vltionem exegisse. Primus ex Imperatoribus hæreticis fuit *Constantius: a* is autem sacro igne percussus fuit, eoque interiit. Post eum *Iulianus, b* qui in prælio aduersus Persas sagitta confossus occubuit. *Valens c* à Gothis fusus, in tugurium abditus, ab hostibus est concrematus. *Zeno d* morbo comitiali correptus ab Ariadna vxore viuus est sepultus. Hunc secutus *Basiliscus e* qui vna cum vxore & liberis fame interiit. Quid *Anastasio f* similiter hæretico factum? Is cum didicisset ex oraculo, igne sibi pereundum, cisternam in palatio effodit, in qua suborto incendio recipere se posset: verum fulmine improuiso ictus, ambustus interiit. Quid de *Heraclione g* dicam? is non minus hæresi quam nefaria libidine cum esset contaminatus, Deus illum sic puniit, vt inguine sursum conuerso & semper tento in faciem suam perpetuo meieret; sed quo vrinam auerteret, tabellam ventri apponere consuerat. Taceamne *Heracleonem* Heraclii filium, & impietatis hæredem? ei nasus præsectus fuit; Martinæ vero vxori, præsecta lingua: ambo tandem Imperio priuati, & in exilium missi. Quid de *h Constante & Philippico* commemorem? ille à seruo domestico in balneo necatus; hic à Senatoribus Imperio, & luminibus priuatus est. *i Arnolphus* etiam Carolomanni filius, cum ad rapinas, & templorum spoliationes animum conuertisset, iusta Numinis ira pediculari morbo interiit. Denique *Honorius k* VVandalorum Rex in Africa, cum in Orthodoxos nimium quantum sæuiret, consimili pœna diuinitus punitur, vt qui vermibus vbique scatentibus & rodentibus, miserabiliter expirat. Omitto *l Leonem, Constantinum, Copronymum, Nicephorum, Leonem VIII. Michaelem Theophilum,* aliosque Imperatores Orientis, quos hæretica prauitate corruptos, sanam religionem contempsisse, eoque diuinam vltionem sensisse, fide dignæ narrant historiæ.

a Pompon. Lat.
b Aur. Victor.
c Krantzius 2. Suemia c. 27.
d Cedren. in Compen. hist.
e Procop. lib. 1. VVandali.
f Pompon. Lat.
g Idem.
h Idem.
i Idem.
k Luitprandus lib. 1. c. 9.
l Krantz. lib. 1. VVandali. V. P. Tho. Bozium li. 22. de sig. Eccles. Dei.

Tales igitur exitus manere solent Principes ab Catholica, & Orthodoxa Religione alienos. Et legat, relegat historias qui volet, inueniet istiusmodi farinæ Principes, aut sub exitum vitæ resipuisse, aut tandem miserrime mortalitatem expleuisse. Econtrario vero, qui Catholicæ fidei, & Apostolicæ sedis acerrimos se præbuere defensores, hos constat toto vitæ tractu Remp. sane quam feliciter gubernauisse, atque adeo Imperium locupletauisse, postea optatissimum vitæ exitum habuisse, sua nomina longa progenie ad successores transmisisse, & (quo nihil maius) nonnullos ex iis in numerum Diuorum relatos esse.

Contra Religiosos, fortunatos, & Deo curæ esse.

I. Si Gallicum Regnum spectemus, duodecim *Ludouici* fuerunt, & in his *Ludouicus Sanctus.* Nouem etiam *Caroli* fuerunt: quorum primus Carolus ille Magnus. In Anglico numerantur *Edoardi* nouem: quorum secundus est Martyr, ac Sanctus: tertius item sanctus, qui priuilegium sanandi strumas ad posteros transmisit. Post Edoardos, sunt *Henrici* octo: è quibus laudatissimus fuit quintus. In Bohemico quinque *VVenceslai* fuerunt, & ex his duo sancti. In Hungarico quinque etiam *Stephani*, quorum primus est albo sanctorum adscriptus.

Bozius lib. 2. de Imp. virt.

In

In Castellano *Alphonsi* vndecim fuerunt, primus ob pietatem Catholicus est vocatus; secundus ob admirabilem pudicitiam Castus. Inde, *Ferdinandi* quinque: tertius (ait Vaseus) sanctus habetur, ac multis miraculis clarus: quintus innumera regna simul coniunxit. Sed & alios omitto Reges, quorum seriem videre licet cui lubitum sit apud eundem P. Bozium libr. de Imperio virtutis secundo. Hoc tantum addo diuina fieri prouidentia, vt qui strenuos se defensores Ecclesiæ præbuerunt, vel alias pietate magis floruerunt, eorum nomina sæpius in successoribus repetantur. Contra quam accidit Imperatoribus & Regibus à fide Catholica alienis, vel alias vitæ sequioris, quorum si quis scrutetur propaginem, vix quisquam est eorum qui vltra tertium agnationis gradum Imperium transmiserint.

Ex quibus perspicuum fit Principē (cui modo salus & honos est cordi) omni cura, studioque debere Religionem Catholicam sarctam, & tectam seruare, quin etiam curare, vt subditi eam exactissime seruent, & amplectantur. Quam præclara illa *Gratiani*, *Valentis*, & *Theodosii* Imperatorum constitutio! *Cunctos populos quos clementia nostra regit imperium, in tali volumus religione versari, quam D. Petrum Apostolum tradidisse Romanis religio vsque adhuc ab ipso insinuata declarat.* & in L. 6. C. Theod. de Hæret. ita edicit: *Nullus hæreticis,* inquit, *mysteriorum sit locus, nulla ad exercendi animi obstinationis dementiam pateat occasio. Sciant omnes etsi quid speciali quolibet rescripto per fraudem elicito ab huiusmodi hominum genere impetratum est, non valere. Arceantur &c.* Præclara hercle Constitutio: Est enim certissimum augurium interitus & subuersionis Reipubl. cum diuersæ introducuntur religiones atque sectæ.

Anno 380.
Extat lib. 1. C. de sum. Trin.

Vbi hæresis, ibi occasus Imperiorum.

I. Tradit EGHINARTVS Caroli Magni notarius, cum in Oriente Imperatorum in curia hæreses reciperentur, paulatim collapsum Imperium Orientale, & in Pipinum & Carolum eius filium translatum fuisse.

In vita Caroli.

II. Prioribus vero sæculis HERACLIVS Imperator, quamdiu cultor fuit & custos Catholicæ Religionis, Deum expertus est Romani Imperii vindicem, & defensorem, hostiumque fortissimorum expugnatorem: at vbi à Catholica fide deflexit, & Eutychianis adhærere cœpit, hic Deus recessit ab eo, cum magno totius Orientis Imperii damno: id quod videre est apud Coryphæum illum Annalistarum Cæsarem Baronium.

Tom. 8. Ann.

III. Quinetiam ducentis & quod excurrit annis, ante Heraclii Cæsaris Imperium, cum eadem Orientalis Ecclesia variis Donatistarum, Arrianorum, & Sabellianorum Hæresibus diuexaretur, Orientale Imperium tantum non collapsum esse, donec salutaribus GRATIANI & THEODOSII Impp. constitutionibus hæretici pellerentur, facile est videre apud D. Ambrosium sic ad THEODOSIVM Imper. scribentem: *Etiam Constantinopolis,* inquit, *iam verbum Dei recepit & euidentia metuit tui documenta iudicij. Etenim quamdiu venena Arianorum suis fouebat inclusa visceribus bellis finitimis inquieta, murus armis circumsonabat hostilibus. Postea vero quam fidei exules abdicauit, hostem ipsum iudicem Regem, quem semper timere consueuerat, deditum vidit, supplicem recepit, morientem obtinuit, sepultum possedit, &c.* Hactenus Ambrosius.

In Prolog. l. 1. de Spir. san.

IV. Verum quid longe petitis vtor exemplis? cum clarissima domi non desint documenta & exempla, quibus doceri perspicue potest, hæresim asseclas ætatem habere rixas, dissensiones, rebelliones, proscriptiones, cruciatus, ciuium interneciones, denique, quo nihil miserius,

——— *videre parentes*
Frontibus aduersis, fraternaque cominus arma,
Cognatasque acies.

Vidimus nostra, proh dolor, ætate, vidimus mala hæc omnia in Belgio nostro, quorum haud dubie scatebra fuit Iconomachia, quæ primum in Flandria, mox Brabantia suscepta fuit à pauculis quibusdam non nominandis: qui quo acephali dominarentur, in leui habuere non solum auitam Religionem violare, pietatemque omnem prosternere ac pessundare, verumetiam Reipublicæ statum ipsa tranquillitate tranquilliorem inuertere, aut commouere. Hoc in Belgio. quid in Germania, Austria, Polonia, Hungaria, Dania, Bohemia,

Anno 1566.

Gallia, nunquid nostra, & patrum memoria, ortis religionis prætextu seditionibus, variæ earum regionum vrbes humano, ac ciuili sanguine maduere, euerso ad extremum Reipub. statu? *Merito*, itaque, *Patres nostri* (D. Leonis Papæ verbis vtar) *sub quorum temporibus hæresis nefanda prorupit per totum mundum, instanter egere, vt impius furor ab vniuersa Ecclesia pelleretur: quando etiam Principes mundi ita hanc sacrilegam amentiam detestati sunt, vt auctorem eius, ac plerosque discipulos legum publicarum ense prosternerent. Videbant enim omnem curam honestatis auferri, omnem coniugiorum copulam solui, simulq; diuinum ius, humanumque subuerti, si huiusmodi hominibus vsquam viuere cum tali professione licuisset. Et profuit diu ista distinctio Ecclesiasticæ lenitati, quæ sacerdotali contenta iudicio, cruentas refugit vltiones, seueris tamen Christianorum Principum constitutionibus adiuuatur, dum ad spiritale nonnunquam recurrunt remedium, qui timuerint corporale supplicium.*

Epist. 93.

Nouatores coercendi.

Leuit. 24.

Quidni enim Principes Christiani ad instar diuinæ legis: *Qui blasphemauerit nomen Domini, morte moriatur:* legem in ditionibus suis sanciant, qua Nouatores religionis, maxime si refractarii sint, & turbidi, à Republ. arceant, vel etiam plectant? quidni inquam pro iustissima illa diuina lege plectant? An forte blasphemus nō est hæreticus? Nō igitur blasphemus Arrius, qui filio diuinitatem, æternitatemque detraxit? Non blasphemus Manichæus, qui de duobus rerum principiis, Diisque duobus, fabulas illas vel potius deliramenta contexuit? Quid? non blasphemus Caluinus, & quidem multimodis blasphemus, qui omnipotentiæ derogans, fieri vel à Deo posse negat, vt quod in cœlo est Christi corpus, in altari quoque simul ad verba efficacissima Christi seruatoris existat? Non Brentius blasphemus, qui in diuersum tanquam tempestate delatus, quod diuinitatis proprium est, vbique simul esse, naturæ in Christo humanæ adscribat: Omitto alias aliorum neque paucas, neque leues blasphemias: ex quibus perspici clarissime possit, quanta legum æquitate. & quam iusta earundem seueritate mortis supplicium blasphemis hæreticis irrogetur. Ideo idem D. Leo Pontifex Max. consultissima ratione, Anatholium Episcopum Constantinopolitanum acriter reprehendit, quod perniciosa quadam patientia hæreticos toleraret, & admonet, vt à principe poscat opem ad eos comprimendos. *Illud*, inquit, *sane plurimum mihi displicere significo, quod inter dilectionis tuæ clericos quidam esse dicuntur, qui aduersariorum conniueant prauitati, & vasa iræ, vasis misericordiæ misceantur. Quibus inuestigandis & seueritate congrua coercendis, debet diligentia tua vigilanter insistere: ita vt his quibus prodesse non potuerit correctio, non parcat abscissio. Oportet enim nos euangelici meminisse mandati, quod ab ipsa Veritate præcipitur, vt si nos oculus aut pes, aut dextra scandalizauerit, manus à compage corporis auferatur: quia melius sit his in Ecclesia carere membris, quam cum ipsis in æterna ire supplicia. Nam superfluo extra Ecclesiam positis resistimus, si ab his intus sunt, iis quos decipiunt vulneramur. Abiicienda prorsus pestifera hæc à Sacerdotali vigore patientia est, quæ sibimet, peccatis aliorum parcendo, non parcit. Sicut Heli quondam Sacerdos filiorum suorum delicta tolerando, cum ipsis diuinæ iustitiæ sententiam meruit experiri, quia segni indulgentia dissimulauit plectere peccatores. Quantum itaque opportunitas inuitat officij, religiosissimum Principem* (Leonem Imp.) *dilectio tua studeat frequentare: & non solum regiam, sed & sacerdotalem ipsius mentem precibus meis obsecrare persiste, vt memor communis fidei, quam Spiritu sancto docente suscepimus, omnia hæreticorum machinamenta confringat, neq; quidquam illis in Ecclesiis Christi licere patiatur, ne in eorum potestate sint diuina mysteria, quibus in domo Dei pro scelerum suorum magnitudine, nec habitandi ius residet, nec orandi.* Hæc doctissimus prudentissimusque Pontifex: probe scilicet intelligens (vtor verbis eruditissimi Theologi Ioannis Lensæi) has esse pii Principis partes, Ecclesiæ Præfectis adsistere, suaque auctoritate & seueritate opitulari ad repurgandas perniciosæ doctrinæ sordes, atque confringenda, vt ait D. Leo, machinamenta hęreticorum: quemadmodum & Ezechias & Iosias Sacerdotibus quondam ac Leuitis adfuerunt potentiæ suæ præsidiis ad idolatriam exterminandam. Est enim hic ordo, vt primum de doctrina iudicent Sacerdotes, iuxta id quod scriptum est: *Labia Sacerdotis custodient scientiam, & legem perquirent ex ore eius: quia Angelus Domini exercituum est.* Deinde, vt iidem vigilantia pastorali curent definita retineri à populis, errantes reuocent quos possint, docendo, corripiendo: quos autem sanare haud queant, abscindant, atque vt putrida membra resecent à compage corporis.

Libr. de vnica Religione.

Malach. 2.

Denique,si nec isto modo pernicies arceatur, Catholici Principis implorent opem, vt adiutor esse velit ad communis matris tutelam. Est enim Præfectis quidem Ecclesiasticis spiritualis gladius,quem in sceleratos, suisque in sceleribus obfirmatos exerunt subinde,dum ab Ecclesiæ visceribus,& communione diuellunt, diuinæque protectionis nudatos præsidiis in potestatem Satanæ tradunt:quo nimirum tanti mali in quo versantur magnitudine perculsi,tandem aliquando resipiscant. Verum,cum ea multorum mentibus offusa caligo est,vt animi mala atque pericula,nec videant,nec curent omnino; sola vero ea quæ sensu percipiunt pertimescant,alium profecto gladium,qui & videatur, & sentiatur, & maiorem afferat metum,educi subinde necesse est à propugnatoribus Ecclesiæ: quæ tanquam pia & sedula mater, omnem dat operam,vt profugientes à se filios, aut à suis auulsos vberibus, in gremium suum redire compellat;modo per Ecclesiæ Præsules excommunicationis virga feriendo, modo per Reges, & Principes,vbi priorem illam seueritatem contempserint,etiam exilii,vel mortis interminatione terrendo. Nam quemadmodum is qui pestem patriæ,qui ciuium perniciem nefarie molitur,non vt perditus ciuis, sed vt hostis importunissimus infestissimusque tractandus est: ita illum qui non iam Christianorum more, Christianæ disciplinæ leges ac pœnas pertimescat, sed vt hostis,omni ratione impuguet,omni arrogantia contemnat,non vt perditum Christianum excommunicationis gladio coerceri,sed vt profanum & impium Dei atque Ecclesiæ hostem,conspicuis istis, communibusque facinorosorum suppliciis affici par est. Hac ratione CLODOVEVS Francorum Rex,simulatque baptismatis sacramento initiatus & Rex consecratus fuit,declarauit subditis, ferre se non posse, vt Galliæ partem Vuisigothi Arriani libere possiderent. Bello itaque aduersus eos suscepto, prœliis secundis vsus,Galliæ finibus expulit, quod qui fecit,num tibi laturus fuisse videtur,vt inter suos Catholicos impune illi religionem contrariam exercerent? Et,vt Arrianos relinquamus, quid aduersus posteriores sectas Principes reliqui? Nunquid THEODOSIVS iunior Concilii Ephesini auctoritate damnatum Nestorium,pulsum ex Oriente, exilio relegauit apud Oasim? Nonne & inde longius fuerat abducendus,nisi diuina vltio præuenisset? Tabefactis enim omnibus membris eius,maximeque lingua consumpta,in Oasi,diuina manu percussus,interiit. Ne multa:nunquid præter exilium,capitalem etiam animaduersionem contra eosdem Manichæos promulgauit VALENTINIANVS Imperator?

L.5.C.de Hæret. & Manich.

Sed aduersus tot Sanctorum Patrum dogmata, aduersus tot Christianorum Principum animaduersiones, insurgunt Nouatores, dum dicunt, Fidem suadendam, non iubendam, aut imperandam.quibus responderi solet,theorema illud de iis capiendum,qui nulla vnquam religione imbuti fuere: in his enim qui salutaribus aquis tincti fidem semel receperunt, aliud statuendum esse,& omnis antiquitas,& præsens ætas docet. Hi enim ad officium reuocandi: quibus,si pœnitentia ducti resipuerint,mitius cum illis agitur; sin aliter, vel rursus in eandem prociderint dementiam, pœna vltima admonentur. Neque enim illi qui hæreticos peruicaces,vel relapsos ad Ecclesiæ vnitatem impellunt, ad fidem cogunt,sed duritiam eorum & perfidiam castigant, Augustino asserente: *Ad fidem quidem nullus est cogendus inuitus,sed per seueritatem,immo & per misericordiam Dei,tribulationum flagellis solet perfidia castigari. Nunquid quia mores optimi libertate voluntatis eliguntur, ideo mores pessimi,non legis integritate puniuntur? sed tamen male viuendi vltrix disciplina præpostera est,nisi cum præcedēs bene viuendi contemnitur Si quæ igitur aduersus vos leges constitutæ sunt,non eis bene facere cogimini, sed male facere prohibimini.* Quin & alibi soluit vulgarem illam Nouatorum obiectionē: *Vbi est,*inquit,*quod isti clamare consueuerunt: liberum est credere,vel non credere: cui vim Christus intulit? quē coegit? Ecce habent Paulū Apostolū: Agnoscant in eo prius cogentem Christum, & postea docentē: prius ferientem, & postea consolantem. Mirum est autem quomodo ille qui pœna corporis ad Euangelium coactus intrauit,plus illis omnibus,qui solo verbo vocati sunt,in Euangelio laborauit.* Egregia hercle Augustini sententia, & ab Orthodoxis Principibus signanda: quos equidem maximopere velim ex præscriptis exēplis & documentis animaduertere, Rempublicam nunquam esse sine noxa,& graui damno,cum religio sinitur negligi,vel prolabi.

Nouatorum obiectio: Coactionem in Religione non adhibendam.

Lib.2. contra lit. Petil. to.7. c.82.

Epist.50.to.2.

V. Quod & animaduerterunt Ethnici ipsi, qui quidem tantam suæ,quamuis falsæ, religionis curam habuerunt, vt vi & armis eam retinerent; sed & in innouatores, seu nouorum

Veteres etiam armis Reli-

gionem retinuerunt. numinum cultores diris semper exemplis animaduerterent. Testis DRIOPES ille Atheniensis, qui legem tulit, qua capitale censebatur esse, de Deo non recte sentire, siue de religione nouos ritus afferre: quod & IVSTINIANVS noster aduersus Manichaeos sanxit, *L.10. & 12. C. de Haeret. & Man.*

Valer. Max. lib. 1. c. 1.

VI. Proinde ATHENIENSES *Diagoram* Philosophum repulerunt, quia scribere ausus fuerat, primum ignorare se, an Dii essent: deinde si sint, quales sint. Iidem *Socratem* damnauerunt, quod nouam religionem introducere videbatur.

VII. Lex XII. Tab. erat, vt de ritibus patriis colerentur optimi. De quo cum consulerent Athenienses Apollinem Pythium, quas potissimum religiones tenerent, oraculum editum est, *eas quae essent in more maiorum.*

Cic. 2. de leg.
A Costa in Epist. Ind.

VIII. Apud SINENSES (amplum Indiae regnum) lex illa habetur, *Ne qua religio alia admittatur sine scito Regis, eiu q; consilii: qui aliter, capitale ei sit.* Forte in nebula illa ignorantiae, imbiberunt illud Mecaenatis ad Caesarem Augustum: *Eos qui in diuinis aliquid innouant, odio habe, & coerce, non Deorum solum causa (quos tamen qui contemnit, nec aliud sane quidquam magni fecerit) sed quia quaedam noua Numina hi tales introducentes, multos impellunt ad mutationem rerum. Vnde coniurationes, seditiones, conciliabula existunt, res profecto minime conducibiles Principatui.*

Quam vere haec omnia Mecoenas, fidem facit Gallia, Germania, Vngaria, sed praegrandi sua fraude.

Vt sane consultissima ratione Imperator, Reges, Principes Catholici, priusquam inaugurentur, solemni iuramento adstringantur, quo nedum Orthodoxae fidei se esse profitentur, verumetiam eius ac Romanae Sedis tutelam ac patrociniũ suscepturos se esse Deo & ordinibus sancte promittunt. Alioqui si socordia, negligentiave diuersas Religionum scholas sectasq; permittant, quid nisi Odysseam contentionum atq; bellorum flammas in Rempub introducant? Quod exemplis pluribus illustrarem, nisi I. Lipsium *a* praeceptorem, & amyntorem meũ plena manu ante me id praestitisse viderem. Hoc tamen obiter hic addo, proprium munus esse Principum praebere se populo ministros Dei, *b* & existimare adhibitos se custodes legis diuinae, *c* monente & concludente D. Augustino: *d Quamdiu ergo vos non tenetis Ecclesiam quam pronunciauerunt piscatores, Apostoli plantauerunt, tandiu Reges qui eã tenent rectissime ad suã curam iudicant pertinere, ne vos aduersus eã rebelletis impune.* & alibi: *e Mirantur autem quia cõmouentur potestates Christianae aduersus detestandos dissipatores Ecclesiae. Nõ ergo mouerentur? Et quomodo redderent rationẽ de Imperio suo Deo? Intendat caritas vestra quid dicã: quia pertinet hoc ad Reges saeculi Christianos, vt tẽporibus suis pacatã velint matrẽ suam Ecclesiam vnde spiritualiter nati sunt.* Hactenus sanctissimus Doctor: cuius verba nõ sic capi velim, quasi rebus Ecclesiasticis, Reges & Principes sese immiscere possint (neque enim à condito orbe vnquã visum est ius Ecclesiasticae potestatis ad Imperatorem aliosve Principes spectauisse) sed ita, vt Pietati, ac Religioni studentes eum in Orthodoxam Ecclesiam zelum ostendant, vt subditi non solum ab omni haeretica prauitate alienissimi sint, verumetiam sanctionibus ac legib. Ecclesiasticis omnino obtemperent. Cuius rei extat insignis, & elegans BASILII Imperatoris exhortatio ad Synodum VIII. generalem, Actor. 10. in fine: serio monentis Principes & omnes laicos in dignitate constitutos, vt sui ordinis sint memores, desinantque se negociis Ecclesiasticis interponere, & non pastores, sed oues se cogitent, quamuis sapientes, & pii. Id quidem Ambrosius non tantum non est veritus adstruere, sed confidenter inculcare in aureo illo (vel Sectariorum opinione) tempore voluit, his verbis: *Si vel scripturarum seriem diuinarum, vel vetera tempora retractemus; quis est qui abnuat in causa fidei Episcopos solere de Imperatoribus, non Imperatores de Episcopis iudicare?* Deinde, Epistola proxima sic ipsum affatur Caesarem: *Noli te grauare Imperator, vt putes te in ea quae diuina sunt, imperiale aliquod ius habere: noli te extollere.* Et certe par Ambrosio ac tempore prior Hosius, mente, verbis, occasione non disparibus aiebat: *Ne te misceas Imperator rebus Ecclesiasticis, neq; nobis in hoc genere praecipe, sed potius à nobis disce, Tibi Deus Imperiũ cõmisit; nobis quae sunt Ecclesiae cõcredidit.* Vnde exclamauit magnus ille Athanasius: *Quando à condito aeuo auditũ est iudiciũ Ecclesiae ab Imperatore auctoritatẽ suam accipere?* Auditũ vir maxime & sanctissime, sed nonnisi hisce infoelicio-

a *lib. adu Dialogist. c. 2.*
b *ad Rom. 13.*
c *Deut. 17.*
d *Lib. 1. cont. Epist. Gaud. c. 34. tom. 7.*
e *Tract. 2. in Ioan. tom. 9.*

Rerum Ecclesiae cognitionẽ ad Principes non pertinere.

Epist. 32.

Epist. 33.

Hosius apud Athan. Epist. ad solitariam vitam ag.

Iura vel bona

tibus

tibus temporibus nostris, & ægris Orthodoxorum oculis visum, non tantum Regem HENRICVM VIII. bigamum ac trigamum, contra omnes canones, sed EDOARDVM VI. puerum nouennem contra canones ac scripturas, immo ELISABETHAM fœminā, contra leges, ac omnes scripturas ipsamque naturā, in iura Ecclesiæ, proh dolor, inuolasse. parum alio qui memores Deum acerrimum se eiusmodi arrogantiæ vindicem semper præbuisse: id quod MARCIANI, VALENTINIANI, NICEPHORI, PHOCÆ, BERENGARII Italiæ Reges, CAROLI denique MARTELLI Galliç, & aliorum Imperatorū & Principum exemplis docet Illustrissimus Cæsar Baronius: *Etenim, vltor exurgens Deus in virga ferrea tanquam vas figuli confringit eos qui adstruunt aduersus Dominum & aduersus Christū eius, dicentes: Dirumpamus vincula eorum & proiiciamus à nobis iugum ipsorum:* vt merito ad omnes Principes illud quod in Psalmo sequitur, sit inclamandum: ***Et nunc Reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram:*** sed nolunt, vel dissimulant intelligere à Deo sibi immitti varias calamitates, vnde accidit vt grauioribus semper vrgeātur angustiis atque premantur ærumnis. Quod pius & Orthodoxus Imper. CONSTANTINVS cum animo suo reputans, adeo non iura Ecclesiæ sibi vsurpauit, vt aperte professus sit regimen eorum Episcopis relinquendum: hoc pacto nimirum vt prouideret curaretque ipse Ecclesiæ leges atque decreta sarcta & tecta seruari. Siquidem vt præclare Leo Papa inquit: *Res humanæ aliter tutæ esse non possunt, nisi quæ ad diuinam confessionem pertinent & regia & Sacerdotalis defendat auctoritas.* Sed haud scio Principibusne sit imputanda temeritas hæc, an vero ministris eorum, quibus nequaquam curæ est quid Principibus consulatur, dum ipsi quibuslibet artibus emergant, nescientes interim, aut paruipendentes se aduersus Deum habere certamen, qui contra huiusmodi sacrilegia vindex exurgens (secundum illud Propheticum) *adducit Consiliarios in stultum finem, & Iudices in stuporem: baltheum Regum dissoluit, & præcingit fune renes eorum.*

> Ecclesiæ vsurpantes à Deo puniri: quod multis docetur exemplis.
> *Tom. 6. 7. 8. & 10. annal.*
> *Psal. 2.*
> *Epist. ad Pulcheriam Augustam relata in c. Res autem. 23. q. 5.*
> *Iob. 2.*

Meminerint ministri Principum CHILDERICI illius, *a* qui primus apud Sigebertum Francorum Regem habebatur: qui ob agellum, aut villam iniuria ab Ecclesia Aquensi raptam, & euersam, post continuum, & acutissimum vnius anni morbum, tandem misere expirauit: lucratus ob iniquam villulæ adeptionem, animæ sempiternam damnationem. Memores ipsi Principes sint BERENGARII Italiæ Regis, *b* qui post ablatam ab Episcopatu Nouariensi Insulam S. Iulii dono piorum Principū Ecclesiæ donatam, mox se suumq; perdidit Imperium. CAROLVM quoque MARTELLVM Galliarum Regem, sibi ob oculos ponant, *c* qui quod itidē in Ecclesiarum res inuolauerit, corpore nedum anima simul ac excessit è vita, sempiternis pœnis mancipatus est, si D. Eucherio Aurelianensium Episcopo credendum cui in oratione rapto obiectum fuisse æternis pœnis mulctatum, vno ore asserunt multi Præsules diœceseos Rothomagensium, atque Rhemorum in Epistolis ad Ludouicum Germaniæ Regem. ETHELREDI quoque *d* Anglorum Regis recordentur, qui propter vastatam Ecclesiæ Rofensis ditionem, varias barbarorum siue Danorum incursiones, ac deprædationes perpessus est. Meminerint etiam ipsæ Principum vxores exitus BERTÆ Richuuini Comitis coniugis; *e* quæ quod villam Iuliacam nullo iure à *Carolo* Francorum Rege marito suo donatam, inuito vero illius domino, *Fulcone* videlicet Rhemensi Episcopo, retineret, graui & lethifero morbo affecta tandem miserrime fato concessit.

> Notent Principes, & eorum ministri.
> a *Gregor. Turon. de Glor. confess. c. 71.*
> b *De quo Bar. tom. 10. Annal. an. Chr. 962.*
> c *Id. Bar. to. 10. an. Chr. 858.*
> d *Id. Baron an. 893.*
> e *To. 10. An. Chr. 848.*

Inhient iam Principes in damnum suum rebus iuribusque Ecclesiarum. Quid erit? Vtique iuxta Sapientē) id quod fuit. Vt nisi desistant ab huiusmodi sacrilegiis ipsi à Christo vltore sint omnino suis ipsorum bonis (vt exemplis & documentis hactenus ostensum) iuste priuandi. Si enim nec pretio licuit absque immenso damno suo ACHAB Regi accipere vineam Naboth, parentum suorum antiquam hæreditatem, licebit impune Principi Christiano Ecclesiarum antiquitus possessa bona quibusuis coloribus rapere, & excogitatis artibus quibuscumque (vt sæpe vidimus factum) auferre? Nequaquam inulti isti relinquentur à iusto vindice Deo: à quo grauior eo procedet vindicta, quod per insidias, & occultas fraudes, vanosque prætextus rapiunt, aut certe à decessoribus iisdem artibus rapta, mala fide retinent præterquam quod maximos sumptus in varias, & irritas ad se legationes eam ob rem fieri patiuntur.

> *3. Reg. 21.*

Verum ego longius progressus sui delectatus illecebra Religionis. Pedem igitur nunc referam, si tamen impii Machiauelli sententiam eleuauerim, asserentis Principem belle functum

> Reiicitur Machiauelli dogma.

ctum officio, ſi foris ſpeciem tantum Religionis retineat, etiamſi domi minus penſi habeat eius cultum: ſatis ſuperque eſſe ſi bonam de ſe concitet opinionem, quo plebeculam ſimulatione incautam decipiat, remque ſuam occultis vaframentis augere cumulareque poſſit. Peſtiferum profecto dogma, vel Ethnicis ipſis non dicam Chriſtianis politicis reiectum, & circumſcriptum. Nam & Cicero negat in bonum virum cadere mentiri emolumenti ſui cauſa; aſſeritque alibi: *Totius iniuſtitiæ nullam capitaliorem eſſe, quam eorum, qui tum cum maxime fallunt, id agunt, vt boni viri eſſe videantur.* Verum, quid de his falſitatis figulis tradat Lactātius, videamus: *Quidam*, inquit, *probitate ficta, viam ſibi ad potentiam muniunt, faciuntq; multa, quæ boni ſolent, eo quidem promptius, quod fallendi gratia faciunt. Vtinamq; tam facile eſſet præſtare, quam facile eſt ſimulare bonitatem! Sed ii cum eſſe cœperint propoſiti, ac voti ſui compotes, & ſummum potentiæ gradum ceperint, tum vero ſimulatione depoſita, mores ſuos detegunt: capiunt omnia, & violant, & vexant, eosq; ipſos bonos, quorum cauſam ſuſceperant, inſequuntur & gradus, per quos aſcenderunt, amputant, ne quis illos contra ipſos poſſit imitari.* Itaq; bene alibi cōcludit: *Ideo mala omnia rebus humanis quotidie ingraueſcunt, quia Deus huius mūdi effector, ac gubernator derelictus eſt: quia ſuſceptæ ſunt, contra quam fas eſt, impiæ Religiones: poſtremo quia ne coli quidem vel à paucis Deus ſinitur.* Nihil profecto magis proprium temporibus noſtris dici poteſt. Reiiciatur itaque perditi hominis ſcæuum dogma: & concludamus, Principem & domi, foriſque, quouis etiam tempore profiteri Religionē Catholicam; eamque totis animi neruis debere aduerſus illius hoſtes protegere. Ni fecerit, præterquam quod nouorum tolerantia dogmatum, tranquillum Reip. ſtatum euertet, eandem quam ii ipſi fidei hoſtes hæreditatem Orci aliquando cernet. Nō ſolum enim qui facit, vt auctor eſt Apoſtolus, ſed qui conſentit mala facientibus, dignus eſt morte. Vt ſane non ſit abhorrens à vero, quod nonnulli autumant, LVDOVICVM Imperatorem 30. ipſos annos, purgatorii pœnas ſuſtinuiſſe, propterea quod non ſatis viriliter hæreſi Nicolaitarum reſtitiſſet. O quid fiet his, qui tantum abeſt, vt hæreticis aliisve Eccleſiæ hoſtibus ſe opponant, quin pronis animis, ſed occultis manibus excipiunt? Et vero non excipiunt, cum tolerant, & conniuent, vel diſſimulant? etenim diſſimulando, vel tolerando, facile (vt ad deteriora multi proniores ſunt) in ſequiorem labuntur partem ceu licentia meliorem, maxime cum Principem in illam propendere animaduertunt: qui alioquin ſi palam religionem Catholicam præferat, his nemo audebit muſſitare hæretici ipſi tum erubeſcent, tum etiam timebunt videri ſe alterius ſectæ fidei Principis aduerſariæ aſſectatores; indeque accidet, vt vel timore correpti recantent palinodiam, vel rubore ſuffuſi ſileant, lateantque & alio procul abſcedant: quod ſi eis ille gratas ſemel præbuerit aures, præterquam quod paſſim ſint volitaturi, licentiaque in Rempub. peccaturi, exiſtimationem ſuam, atque adeo ipſum Reipub ſtatum in diſcrimen adducet. Vide mihi LEONEM Imperatorem, nunquid inter optimos cenſendus eſſet Principes, niſi hæreticis adhæſiſſet, eoſque in Aulam introduxiſſet? Tametſi enim omni prorſus careret hæreticæ prauitatis contagio, tamen, quod haud prudens ipſos non cauerit hæreticos, quibuſcum indulgentius egit, dum *Baſiliſco* Verinæ coniugis Germano pepercit, & *Zenonem* inexploratum adhuc ſibi hominem haud probe de Catholica Religione ſentientem, generum ſibi & adminiſtratorem Imperii cooptauit, minus meruit à poſteris laudari, præſertim cum eiuſmodi hominum contubernio Romanorum propemodum ediderit Imperium; id quod recte & vere notat Illuſtriſſ. Annalium Eccleſiaſt. ſcriptor Baronius. Atque hactenus de Pietate, & Religione.

Lib. del Principe.

3. de Offic.

Lib. 6. Inſtit. cap. 6.

Lib. 5. c. 8.

Rom 1.

Speciem eius filio obiectam narrat Baron. An. Chr. 784. Tom. 10. annal.

Quanti interſit Principem palam catholicum agere.

Baron. Tom. 4. & 6. annal.

Tom. 6. Annal. an. Chr. 474.

CAPVT VI.

Pietati agnaſcitur *Conſcientia*, & *Fama*: vtræque Principi opido neceſſariæ. Sed de illa primum dicamus.

CONSCIENTIA (de qua hic tractaturi ſumus) nobis à Deo relicta eſt, veluti indiuidua comes, teſtis, & pediſſequa, actionum noſtrarū, quæ ſi

rectæ

rectæ fuerint, *Hilaritatem*, & *Lætitiam* in Deo nobis procreabit, & *ſummam* cum pari Fiducia, *mentis tranquillitatem*. Priorem fructum nobis ſuggerit Philoſophus ille tantum non Chriſtianus: *Sapiens nunquam ſine gaudio eſt. gaudiũ hoc non naſcitur, niſi ex virtutum conſcientia. Non poteſt gaudere, niſi fortis, niſi iuſtus, niſi temperans.* Et alibi: *Sola virtus præſtat gaudium perpetuum, ſecurum: etiamſi quid obſtat, nubium modo interuenit, quæ infra feruntur, nec vnquam diem vincunt.* Et Plutarchus verbis aureis: *Honeſtas & virtus, proprium iubar, magnamque lucem habet in animo, & gaudium domeſticum parit, ſiue videat aliquis, ſiue lateat omnes, & Deos, & homines.* Alterum autem fructum nobis proponit Tullius: *Si optimorum conſiliorum*, inquit, *atque factorum teſtis in omni vita nobis conſcientia fuerit, ſine vllo metu ſumma cum honeſtate viuemus.* Et ipſe Poeta:

Senec. epiſt. 59. *Epiſt. 27.* *De Cupid. diuitiarum.* *Pro Cluent.* *Horat. 3. od. 3.*

Si fractus illabatur orbis,
Impauidum ferient ruinæ.

Quod contra facit Conſcientia prauarum actionum: quippe quæ pauidum, inquietum, & imbellem reddit, vel Comico teſte:

Ὁ συνιστορῶν αὑτῷ τι, κἂν ᾖ θρασύτατος
Ἡ σύνεσις αὐτὸν δειλότατον εἶναι ποιεῖ.
Sibi conſcium licet virum audaciſſimum,
Timidiſſimum facit ipſa conſcientia.

Diphil.

Nam, *etiam in ſolitudine anxia atque ſolicita eſt.*
Immo, neque vigiliis, neque quietibus ſedari poteſt:
Vt vere dicatur, *vermis animæ non contemnendus*: qui *rodit animam errantem, ac tortori ſubiicit.* Hic perpetuo agitat, vrit, excarnificat, & (vt ille inquit)
——— ——— ———*ſurdo verbere cædit,*
Nec prius hi mentem ſtimuli, quam vita relinquunt.
Ergo omnino ex diuini illius viri monito *Fortitudo tua, ô* Princeps, *fiducia fidelis conſcientiæ: decor tuus, ſplendor bonæ opinionis.* Duo verba in aurem: *Nullus hic ſimulationi locus eſt: in æternum ſtultitiæ pœna ſubeunda eſt, ſi aut perſona inanis, aut opinio falſa deceperit.*

Senec. Ep. 43. *Salluſt. Catil.* *Senec. Ep. 98.* *Salluſt. Catil.* *Iuuenal. Sat. 13.* *Ouid. 1. Pont.* *Bernard. 3. de Conſid.* *Lactant. lib. Diu. Inſtit. 3.*

EXEMPLA.

I. NON pauca extant DIAGORÆ ſummi Philoſophi præclare ſapienterque dicta, ſed nullum magno illo & diuino animo dignius iſto, quo interroganti, quænam eſſet vera fœlicitas? *Quæ*, inquit, *facit vt mens & anima in perpetuo gaudio collocetur.* Hæc autem eſt ipſa conſcientia.

Prioris partis. *Ex Stobæ. ſer. 1.*

II. Qua quidem fretus maior AFRICANVS cum ei ad populum dies dicta eſſet: (peculatus enim inceſſebatur, quod ex præda Antiochi ærarium defraudaſſe criminaretur.) *Hac die Quirites*, inquit, *Carthaginem vici, Deo agendæ ſunt gratiæ.* Et proſequente vniuerſo populo, Capitolium conſcendit, relicto iudicio cum accuſatore, & præcone tantum; Et quamuis culpam deprecari & crimen facile amoliri potuiſſet, ac etiam tribunitias iniurias propulſare, voluntarium tamen exilium ſubire maluit, contentus ſola innocentia, & conſcientiæ ſententia abſolutus. Adeo magna vis eſt conſcientiæ, vt nihil timeant aut reformident ii qui nihil admiſerunt; quin potius in ſolida tranquillitate, & inconcuſſa fiducia verſentur ſemper.

Fr. Patrit. 9. de Regno tit. 20.

III. ANTONINVS Imper. *tantæ tranquillitatis ſemper fuit, vt vultum nunquam mœrore mutarit.* Vnde iſtud? niſi à conſcientia benefactorum. Pulchre enim ac vere Comicus gratus.

Capitol. in Antoni.

Antiphon.

Τὸ μὴ συνειδέναι γὰρ αὐτὸν τῷ βίῳ
Ἀδίκημα μηδὲν ἡδονὴν πολλὴν ἔχει:
Conscium esse sibi in vita sua
Nullius criminis, multum voluptatis parit.

Exempla secundæ partis: deterrimos homines insomniis, & conscientiæ aculeis diuexari.

Vtriusque conscientiæ effectum præclare describit diuinus PLATO his verbis: Quicunque potest se sustentare memoria & recordatione honestorum consiliorum & factorum, huic semper adest bona spes ac fiducia, quæ est *dulcis nutricula senectutis*, vt Pindarus ait E contrario qui circumferunt contaminatam multis sceleribus conscientiam, subinde expauescunt terrenturque: sicut pueri dormientes solent spectris & portentis somniorum excitari. *Hæc probemus exemplis.*

Cap. 46. *Cap. 50. & 51.*

I. NERO, omnium scelerum postremus post interfectam matrem, & præceptorem suum Senecam, sceleris sui conscientiam (quamquam & militum & Senatus populique gratulationibus firmaretur) nec statim, nec vnquam ferre potuit: sæpe confessus exagitari se materna specie, verberibus furiarum ac tædis ardentibus. Verba Suetonii audiamus. *Occisa demum matre,* inquit, *vidit per quietem nauem sibi regenti extortum gubernaculum: trahique se ab Octauia matre in arctissimas tenebras. Et modo pennatarum formicarum multitudine oppleri, modo à simulachris gentium, &c.* Tandem autem dignum flagitiis & sceleribus suis vitæ exitum sibi ipsi fecit.

II. C. autem CALIGVLA (vt idem scribit Tranquillus) in somnio etiam à multis flagitiis maxime incitabatur: *neque enim plus, quam tribus nocturnis horis quiescebat: ac ne his quidem placida quiete, sed pauida miris rerum imaginibus, &c.* & postea: *Nam qui Deos tantopere contemneret, ad minima tonitrua & fulgura conniuere, caput obuoluere, ad maiora vero proripere se è strato sub lectumque condere solebat:* Itaque verum est quod Seneca scribit: *Multos fortuna liberat pœna, metu neminem quare? quia infixa nobis eius rei auersatio est, quam natura damnauit.-------Ita est, tuta scelera esse non possunt.*

Epist. 97.

Xiphil. *Sueto. c. 14.*

III. Sed & DOMITIANVS pauidus semper & anxius, minimis etiam suspicionibus præter modum commouebatur, & antequam interficeretur, *Iunium Rusticum*, quem innocentem occiderat, gladio ad se venientem in somnis vidit.

Iustin. & Plut.

IV. Iungatur his ALEXANDER MAGNVS: Is cum *Clitum* amicum per temulentiam occidisset, tantos animi cruciatus sustinuit, vt exclusis omnibus arbitris & amicis, iam sibi manus allaturus esset, nisi *Anaxarchus* Philosophus superueniens impediuisset, variisque alloquiis à præcipiti consilio reuocasset. Nimirum furiis & scelerum facibus incitabatur magnus Princeps, quas restinguere haud ferme illi integrum erat: nobis Christianis liquido licet expiato facinore pœnitentia.

Theodo. Hist. trip. 9. cap. 30.

V. THEODOSIVS Imperator (vt ab Ethnicis discedam) variis animi tempestatibus propter cædem in Thessalonica Vrbe mandato suo patratam, maiorem in modum exagitabatur, & *Ruffino* familiari, qui illum alloquio solabatur, humi prostratus lacrymasque fundens tandem inquit: *O Ruffine tu mea mala non sentis: ego lamentor & gemo calamitatem meam: quia seruis quidem & mendicantibus aperta sunt templa Dei:* (erat enim à D. Ambrosio Episcopo Mediolanensi anathemate percussus:) *& proprium Dominum, ingredientes, licite exorant: mihi vero ingressus ad eum non est. Insuper etiam cœli mihi sunt clausi.* Hæc dicens, verba singula singultibus interrumpebat: neque quieuit, dum à Diuo *Ambrosio* nexu excommunicationis solueretur. Patet ergo verum esse quod ille D. Ambrosius inquit: *Nullus maior est dolor quam is qui peccati mucrone vulnerat conscientiam: neque vllum grauius est onus, quam peccatorũ sarcina, & pondus flagitiorum.* Et firmat vir Ethnicus: *Nam facinorum conscientia, sicut vlcus in carne, in animo pœnitentiam relinquit, assidue lancinantem & pungentem. Et alias quidem curas doloresque aufert: ipsam pœnitentiam creat, morsicantem cum pudore & à seipsa punitam.*

Epist. 18. lib. 5.

Plutarch. de Tranquill.

Procop. lib. 1. *Crantz. lib. 3.* *Suecia c. 19.*

VI. Verum multo infœlicius conscientiæ laniatus pertulit THEODORICVS Veronensis Rex Gothorum, ex nece *Symmachi* Consulis Romani, & eius generi *Boetii*, cuius etiamnum extant peregregia scripta. Nam quo die iusserat interfici summos viros, propter futiles suspiciones affectati regni, eodem die ministri regii apposuerunt in cœna inter alia fercula, caput cuiusdam magni piscis. THEODORICVS vero, specie huius piscis ita est perterrefactus,

factus, vt existimaret videre se caput interfecti *Symmachi* minitantis tristia & dira. Hoc igitur spectro prope exanimatus, mox secessit in vicinum conclaue, & intra triduum mœstitia extinctus est.

VII. In Græciam transeamus; ibi occurret nobis MICHAEL PALÆOLOGVS Imper. quem afflicto animo & conscientia semper turbata fuisse scribunt ob innouatam à se Religionem, quam hoc consilio susceperat, vt Imperium ad suos liberos prorogaret. Et tamen tam exiguam gratiam à filiis reportauit, vt honorem sepulturæ mortuo denegarint.

Niceph. Gregoras lib. 5.

VIII. Venia esto, si tempora misceantur. *Bessus*, apud Plutarchum, cum patrem suum necasset, diuque id scelus clam fuisset, postea temporis ad hospites quosdam cum iuisset cœnatum, nidum quendam hirundinum hasta incussa deiecit, pullosque interfecit: cumque ii qui aderant quærerent, quanam re impulsus, rem tam insolentem egisset? *Non*, inquit, *auditis hirundines, falso de me vociferari & testari me patris mei esse interfectorem?* Mirati qui intererãt, hunc sermonem ad Regem detulerunt, eoque certis argumentis comprobato, pœnas luit *Bessus*, & luit quidem, suo indicio accusatus. Nihil verius igitur illo Polybii: *Nullus neque testis tam formidabilis, neque iudex tam grauis, quam conscientia, quæ mentibus cuiusque insidet & inhabitat.* Vnde B. Iob. de scelerato; *Vndique*, inquit, *terrebunt eum formidines, & inuoluent pedes eius, & sonitus terroris semper in auribus eius.*

De Ser. Num. Vind.

Fragm.

Cap. 15. & 16.

IX. Plura superant huius notæ exempla, quæ prætereo tædii vitandi causa, vnius tantũ commemoratio non omittenda, quod ipse didici experimento. Adolescentem nobilem noui, qui cum alterum inconsulta licet opera interfecisset, occisi manibus sic infestabatur, vt dies noctesque quiescere nequiret, perpetuo vexatus imaginoso. Literas eius in Hungaria, vbi stipendia faciebat, scriptas legi, quibus æstuabat reconciliari & depacisci quacunque ratione cum amicis interfecti, existimans hoc pacto animo se liquido ac tranquillo fore; ita enim scribebat: verum nihilomagis postea factus sedatior misellus lancinante semper conscientia, quæ illum pauidum & inquietum ætatem reddebat. Interea, si hic conscientia tam inquieta, quid fiet aggressoribus, iisque qui causam necis præbent? nisi viuendo misere moriantur, surdo quotidie verbere denascantur. O miserrimum, qui contemnit hunc testem! Certe extremam improbitatis lineam attigit, qui illum paruipendit. Nam & Epicurus voluptatis assertor; cum nihil iustum esse natura diceret, improbe tamen & impie; adiecit tamen crimina vitanda esse, quia vitari metus non possit. Et alius Lucretium secutus Philosophus; *Multis se quisque modis semper fugit* (nimirum varias voluptates consectando, & sicut ægri corpore solent mutationibus loci, cibi, strati, quasi remediis inaniter vtendo) *sed quid prodest, si non effugit? sequitur ipse & vrget grauissimus comes* prauus ille animi morbus, & conscientiæ Mastix:

Apud Senec. Epist. 8.

Senec. de Tranquill.

Strangulat inclusus dolor, atque cor æstuat intus.

X. Quocirca cum Xenophonte concludo, *Pudorem & Conscientiam* potentissima esse certissimaque facinorosorum flagella: existimandumque conscientiam mentis nostræ quam à Deo accepimus, à nobis diuelli non debere: hancque vnam testem nobis optimorum consiliorum viuis fatoque functis futuram. Nonne animaduertistis quos terrores illorum animi qui iniuriam passi sunt (inquit Cyrus Rex) homicidis incutiant? quos scelerum vindices nefariis immittant?

Hi sunt qui trepidant & ad omnia fulgura pallent,
Cum tonat, exanimes, primo quoque murmure cœli,
Non quasi fortuito, nec ventorum rabie, sed
Iratus cadat in terras, & vindicet ignis.

Iuuen. Sat. 13.

Et vnde istud? nisi, vt S. Chrysostomus testatur, quod in ipsa mente humana tribunal quoddam à natura constitutum est, vbi vnusquisque sui sceleris est index, testis, & iudex, vt cum ipse propriæ culpæ conscius, seipsum capitis condemnet, pœnam sibi postea à naturæ auctore inflictam, iustissimam esse agnoscat.

Concio. 4. de Lazaro.

CAPVT VII.

Altera ſequitur *Pietatis* ſoboles *Fama*.

Cap. non ſunt. 11. q. 13.
Cic. 2. Tuſcul.

HÆc eſt celebris quædam de nobis opinio , ob meritum virtutis beneuolentiam multorum concilians. Etſi autem plerique arbitrentur non admodum expetendam ei, quem ſua oblectat conſcientia, vtpote quæ *virtutis ſatis amplum theatrum eſt*, tamen ſi quis in receſſu paullum ſecum reputet, famæ & exiſtimationis bonæ commoda, non dubie dicet cum omnibus hominibus, tum maxime Principibus affectandam. Ita quidem ſentit Tiberius Cæſar apud Tacitum: *Ceteris mortalibus in eo ſtare conſilia, quid ſibi conducere putent: Principum diuerſam eſſe ſortem, quibus præcipua rerum ad famam dirigenda.* Et rurſum: *Vnum inſatiabiliter parandum, proſperam ſui memoriam: nam contemptu famæ, contemni virtutes.* Bene igitur poeta:

Tacit. 4. Annal.
Ibid.

> *Vile, latens virtus: quid enim ſubmerſa tenebris*
> *Proderit?*

Claud. 4. Hom.

Veruntamen ſine fuco ſectetur. quoniam quidem, ea demũ eſt rectiſſima ad famam, & gloriam via, ſi talis ſis, qualis videri cupis. *Non imaginibus* (ait ille) *& ſtatuis, ſed virtute & meritis prorogatur.* Ac vt inſignis Reipub. litterariæ Senator Iul. Cæſ. Scaliger quondã dicebat: *Miſera eſt foris Fama, niſi ſit præſidium domi.*

Plin. Paneg.
Epiſt. ad Silu.

Quinimmo *magna eſt leuitas animi, magna vanitas, relicta propria conſcientia, alienam opinionem ſequi, & quidem fictam atque ſimulatam.*

D. Hieronym. Epiſt. 14.

Primum igitur, *Conſcientiæ fiat ſatis.* Poſt illa Famam, (*quæ in nouis cœptis validiſſima eſt*) paret, *Laus enim & Caritas ſunt vitæ ſine metu degendæ firmiſſima præſidia:* Sed & partam ſeruet: *Nam multo deformius eſt amittere, quam non aſſequi laudem.*

Senec. 3. de Ira.
Tacit. 13. an.
Cic. 2. de fin.
Plin. lib. 8. epiſt. 24.

EXEMPLA, NOTÆ, MONITA.

Sueto. c. 7.
Obiit Alex. ætatis an. 33.

I. QVIS altior fuit apud Romanos, & excelſior IVLIO illo CÆSARE? quis natura ad res præclare gerendas excitatior? Hunc legimus animaduerſa in Gadibus (oppido Hiſpaniæ, in quam gubernandi cauſa miſſus erat) *Magni Alexandri* imagine, ingemuiſſe, & quaſi pertæſum ignauiam ſuam, quod nihildum à ſe memorabile actum eſſet in ætate qua iam Alexander orbem terrarum ſubegiſſet, miſſionem continuo efflagitauiſſe, ad captandas quamprimum in Vrbe maiorum rerum occaſiones.

Cic. Philip. 5.
Plut.

II. IDEM cum per Alpes iter faceret ſociique itineris ruſtica mapalia, & puſillos illos pagos riderent: *Atqui* (inquit) *malim hic primus eſſe, quam Romæ ſecundus.* Nempe vrebat illum gloria; quæ poſtea facem illi præbuit ad Imperium Romanum (ni commodum proprium interceſſiſſet) amplificandum.

Val. lib. 8.
Plut. Apoph.

III. Iam THEMISTOCLEM virtutum ſtimulis agitatum, inquietas noctes, & inſomnes exigere ſolitum ferunt: quærentibuſque quid ita eo tempore in publico verſaretur? reſpondiſſe: *quia me trophæa Milchiadis de ſomno excitant.* Marathon nimirum, animum eius & Artemiſium, & Salamis naualis gloriæ fertilia nomina illuſtranda tacitis facibus incitabant.

IDEM Theatrum petens, cum interrogaretur cuius vox auditu illi fuiſſet gratiſſima? *Ea* (inquit ſubridens) *quæ in laudem rerum à me geſtarum canitur.* Quaſi non ſatis eſſet laudem meruiſſe, niſi dulcedo etiam gloriæ famaque accederet.

IV. Memoratu iucundum iſtud: cum ALEXANDER Thebanorum mœnia diruiſſet,

Phryne

Phryne meretrix pollicita est de suis impendiis reposituram, modo ciues paterentur hoc insculpi elogium: Ἀλέξανδρος μὲν κατέσκαψεν, ἀνέστησε δὲ Φρύνη· *Alexander quidem subuertit, sed Phryne restituit.* Hic merito quis dubitet, vtrum sit admiratione dignius, an quod scortum corporis vsura tantas opes collegerit, an quod tanto nominis amore teneretur; vt titulum tam care voluerit emptum: Nam vt præclarius est restituere quàm demoliri; ita speciosior fuisset laus *Phrynes* scorti, quam *Alexandri* Regis.

Lib. 5. ad famil. epist. 12.

V. At multo laudabilius (vt ad Romanos redeamus) famæ, & gloriæ desiderium M. TVL. CICERONIS: qui longa epistola à *Lucceio* ciue Romano enixe petiit, vt Catilinariæ coniurationis historiam seorsum ab aliis rebus, ad propagandam nominis sui famam scribere vellet: neque abstinuit illud quoque deposcere, vt in ea etiam aliquid amicitiæ daret, ipsoque viuente eam ederet, vt viuens gloria sua perfrui posset. Quod si ab illo non impetraret, scripturus erat de se, *multorum tamen* (inquit) *exemplo, & clarorum virorum.*

Spartia. apud Baron. tom. 2. Annal.

VI. In his annumeratur Princeps ÆLIVS ADRIANVS: qui magna diligentia rerum suarum historiam scripsit: & ne ei nominis sui inscriptio fidem adimeret, sub liberorum suorum nomine edidit.

Plut. & Prob.

VII. LYSANDER quoque Lacedæmonius, ductus & ipse gloriæ desiderio, Chœrilum poetam semper circa se habebat, vt carminibus ea celebraret, quæ ipse armis atque virtute gessisset.

Epistola eius extat lib. epist. Lipsii 2.

VIII. Atque vt externis, & antiquis domestica, & recentia subnectam, IVL. CÆS. SCALIGER vir vt prosapia magnus, ita doctrina inter eruditissimos numerandus, tametsi nunquam adduci potuit, vt de se ipse historiam conscriberet, tamen non recusauit quo minus *Paschalius*, Galliæ Regis historicus, res à se gestas ex præscriptio suo (quod ille enixius petebat) monumentis consignaret. In quo vir sapientissimus (talis enim fuit) minus est reprehendendus: quia *fama virtutem reddit illustriorem* (teste D. Bernardo) *tametsi non maiorem.*

Sup. Cant. ser. 10.

Bapt. Fulgos. lib. 8.

IX. Ne Pontifices quidem (quos supra omnis gloriæ fastigium DEVS extulit) ab affectu famæ abhorrere video: Nam LEO IV. dum vrbis Romæ partem, quæ eis Tyberim est, muro cingeret, ipse etiam famæ, ac nominis cupidus à suo nomine *Leoninam Vrbem* appellauit.

Ibid.

X. SIXTVS quoque IV. in porticu, quam à fundamentis instaurato sancti Spiritus Xenodochio, Romæ condidit, vitam suam resque à se gestas pingi iussit, pontemque, qui in Tyberi dirutus erat, instauratum à suo nomine *Sixtum* nuncupauit.

5. de Republ. cap. 4.

XI. Recte igitur Bodinus ex sententia, & Arist. & D. Thomæ Principem instituendum putat, vt solida veraque laude pascatur, in eaque sensim adolescat. Etenim ex vero est illud Poetæ:

Principium animi ad gloriam existimulandi.

------------ ---- ------*fax mentis honestæ*
Gloria.

Qua si contentus non erit, non dubie in Tyrannum euadet: vtpote qui quæret opes, ac voluptates, inde ad rapinas, & stupra animum conuertet. quod accidit *Dionysio* iuniori, quem pater in otio, ac delitiis ita educauerat, vt neque ex ergastulo in lucem prodiret, neque vllis omnino disciplinis imbueretur, nec veræ laudis gustum vllum haberet. Itaque cum adulatoribus perniciosissimis tantisper voluptatibus indulsit, dum ex illa tyrannide veluti ex carcere deturbaretur. Qui autem gloriæ cupidus erit, non modo infamiam, & vitæ turpitudinem fugiet, sed etiam intelliget verum decus in sola virtutis actione versari; qua quidem regat improbos, tueatur bonos, factaque fortium, ac sapientium laudibus, ac præmiis, cum improborum ignominia sempiterna prosequatur.

Paranda maxime principiis rerum agendarum.

Duo tamen notanda laudem, & gloriam aucupanti.
PRIMVM, vt illam formet initio rerum agendarum.
Mirum enim quantum valeat ad res prosequendas secunda tui existimatio.

Libr.13. Annal.
In eius vita.

Docuit hoc DOMITIVS CORBVLO apud Tacitum, qui missus ad Armenias regendas, egregia mox facinora aggressus est, *vt famæ inseruiret, quæ in nouis cœptis validissima est.* Itidem AGRICOLA Taciti socer, quem idem Tacitus scribit rebus in Britannia sedandis missum, statim *obuiam ire discrimini statuisse, contractisque legionum vexillis, & modica auxiliorum manu, aciem erexisse, cæsaque prope vniuersa gente, non ignarus instandum famæ, ac prout prima cessissent, fore vniuersa, Monam insulam redigere in potestatem animo intendit,* &c.

ALTERVM est, vt non tantum in fama, verumetiam in conscientia reponat, gloriæ fructus, & honestatis.

Fama & gloria non extremo cortice assumenda.
Franc. Patrit. è Plutar.

I. Quemadmodum DEMETRIVM PHALEREVM, (quem *Cassander* Macedonum Rex Athenienfibus præfecerat) fecisse legimus. Nam cum ob virtutem & præclarissima gesta trecentæ ei statuæ ab Atheniensibus erectæ fuissent, & post *Cassandri* obitum æmulorum inuidia in Ægyptum fugere compulsus, accepisset eas omnes disiectas esse, & in matulas per ignominiam conflatas, ridens ait: *Statuas quidem euertere inuidi potuerunt, virtutes autem & præclara gesta, quibus præmio imagines illæ exstiterunt, nunquam abolere poterunt.* Præclara vox & magno atque erudito viro dignissima! Declarauit enim vera præmia, à conscientia meritorum præberi, quæ neque inuidia aboleri, neque lotio, aut ventris ingluuie inquinari possunt. Quo pertinet illud D. Augustini: *Senti de Augustino quidquid libet, sola me in oculis Dei conscientia non accuset.* Digna sane Augustino sententia, sed quæ nec Principi omnino conueniat, vt qui præcipua rerum, ad famam dirigere debeat, quod in Aphorismis ex Corn. Tacito ostendi.

Epist. ad Secundinum Manichæum.

Lib 4. de Principe.
Refutatur Machiauell.

Ratio status apud Machiauellum.

Denique non est audiendus hic, vt plerisque in aliis Machiauellus, qui ait abunde esse, si Princeps famam, & gloriam apud suos qualitercunque consequatur, etiam laruatenus, & ex inani virtutum specie. Religionem & virtutem vtilitate metiendas: si hæc adsit vel adfulgeat, illas conculcandas, profligandas. Nam licere Principi quamlibet in tempore religionem simulare, hæreticis arma, pecunias, viros suppeditare, fœdera cum illis facere, inter Principes vicinos discordias serere, & hæc prosint ne, an obsint neutiquam curare, dummodo per eiusmodi media perueniat ad suum finem. Atque hæc est Ratio status Machiauellistica; quæ licet impia sit, & deterrima, sunt tamen pseudopoliticæ quidam farinæ Principes, qui ambabus animi vlnis eam excipiunt; apud quos & Pietas, & Religio, & Virtus omnis fit nundinaria. Cum enim aduersariis armorum pressuris vrgentur, nihil magis ad fallendos populos (verba sunt inclyti illius Annalium scriptoris) quam Religionem Catholicam oretenus præ se ferunt, subque Catholico nomine delitescunt, donec quod cupiunt assequantur. Facti vero voti compotes, maiori impetu in damna Pietatis erumpunt. Sed qui cunctis præsidet verum humanarum arbiter DEVS, haud diutius patitur adeo scelesta inulta relinqui. Etenim, qui discernit cœlestis Reges, *appendens eos in statera,* digito tandem ostendit paratam ob oculos vltionem, cum repente diu dilatum maiori fragore iræ suæ fulmen intorquet: Id quod insigni exemplo ANASTASII Imperatoris, eximio fraudium, & simulationum architecto, docet idem Baronius loco dicto. itemque LEONIS Imp. Orientis altero exemplo, qui ipso sui Imperii exordio, quo sibi conciliaret omnium animos omnibus morem gerere studuit: verum vbi habenas ipse Imperii iam secure possidere visus est sibi, rursum ipsos Orthodoxos persequi aggressus est.

Baron. tom.6. Annal. an. Chr.516.

Daniel.5.

Tom.9. ann. 775.

Religionem Ethnici minus violabant, etiãsi Dominationi expediret.
Val. Max. lib.1. cap.1.

Verum hoc maiore censoria animaduersione digni sunt isti, quo videmus ipsos Ethnicos rationem status legi vel Religioni nequaquam prætulisse. Id quod L. METELLI Pontificis probari potest exemplo, qui *A. Posthumium* Flaminem, eundemque Consulem vrbe exire ad bellum in Africa gerendum (ne à sacris discederet) non est passus: religionique inquit Valerius, *summum Imperium cessit.* Signanda est ratio quam subiicit: *Omnia namque post Religionem ponenda semper nostra Ciuitas duxit: etiam in quibus summæ maiestatis conspici decus voluit. Quapropter non dubitauerunt sacris Imperia seruire, ita se humanarum rerum velut curam gerere existimantia, si diuinæ potentiæ bene atque constanter fuissent famulata.* ô præclare omnia!

Plu. Themist.

Quinimmo, tantum abest, vt Religionis, & cultus Dei, quin nec Æquitatis limites transilirent

lirent Ethnici isti præ studio dominandi. Fidem facient ATHENIENSES, qui *Aristidi* dicenti, *Themistoclis* quidem consilium ex vsu Reipubl. esse, at non cum æquitate coniunctum, extemplo respondit populus, *Nequaquam sibi tale consilium placere.* Ex quibus breuiter censuerim explosa Machiauellistarum schola, diuinum ius nequaquam tollendum, aut dissimulandum, neque naturalem ipsam æquitatem labefactandam, multo minus Dei cultum eleuandum præ status, & Dominationis ratione.

CAPVT VIII.

Atque etiam populi caussa Pietatem imbibat necesse est.

PIETATEM eiusque fructum à *Virtute*, & *Religione* quadamtenus commendaui, & breuiter expressi; immo satis eius vsum aperui, quibus ipsæ tamen cordi est sui ipsius caussa. At quia hac tempestate non desunt qui haud ferme eam pensi habent, alio fine proponenda, commodi nimirum gratia, id est ad beneuolentiam populi conciliandam, in qua non mediocre consistit Dominationis arcanum. Nihil enim est vnde facilius amorem sui apud populum concitet Princeps, quam per Pietatem. *Nam, cæteræ virtutes admirationis tantummodo multum, Pietas vero etiam amoris meretur plurimum.* Itaque si non aliã ob rem, certe affectus causa ea sit à Principe comparanda. Quippe quia subditi sub tali Principe faciles ætatèm erunt, & obsequiosi: siue quod *omnibus amori sit pietas*; siue quod viuere sub vnico, & pio Principe summa sit libertas:

Val. Max. lib. 5. cap. 4.

Cic. epist. 15.

> *Nusquam libertas gratior extat,*
> *Quam sub Rege pio.*

Claud. 3. Stil.

Rationem Arist. affert: *quod* nimirum *indigne minime sperent aliquid iniustum ab eo Principe pati, quem religiosum, Deique verentem arbitrantur: minusque in eum insurgent, qui Deum etiam habeat adiutorem.*

Libr. 5. Polit. cap. 11.

Cæterum, quia *oportet Principem moribus imperium docere*, subditis etiam illucescat Pietas necesse est (quod mox dicam) vt hoc pacto Principis imitatione, pii quoque ipsi ac temperantes euadant: *Plurimorum* quippe *hæc fertur sententia, id maxime ad disciplinam ciuilem instituendam attinere, vt ciues quoque bene moratos & temperatos exhibeas.*

Dictum Pittaci apud Stobæum. Cap. sequ. Plut. Polit.

Et vero, quid ab impio, & intemperante ciue expectes, nisi Impatientiam? at vero

> *Hæc perdit vrbes, turbat, euertit domos.*

Sophocles Antigo.

Cura igitur ô Princeps, *vt cum ipse bonus atque strenuus sis, vti quam optimis imperites.* Siquidem si incolæ male morati sunt, inobedientia, vt dixi, sequetur: *quia pessimus quisq; sic animo affectus est, vt asperrime rectorem patiatur*: E contrario, *vbi homines Deum colunt, Principibus obtemperare student*: qua re quid maius assequi potest ad felicem Imperii procurationem?

Sallust. ad Cæs. orat. 1. Indidem. Xenophon. 3. Rer. græc.

Necessaria ergo Principi *Pietas*, constans quidem illa, & perpetua non temporaria, qualis quorundam, quorum *initia meliora sunt, sed finis inclinat.* idque humanæ mentis proh dolor, infirmitate, *quæ cum potentiam sibi ministram habet, difficile sibi moderatur, quasique frenos imponit cupiditatibus.*

Tacit. 15. annal. Herodian. lib. 1.

EXEMPLA, & NOTÆ.

PLENÆ sunt veteres historiæ, nedum recentiores, exemplis, quæ satis superque docent Pietatem ad affectum sane quam valere: vt contra Impietatem, odium, & exinde perniciem potestatibus importare.

Ex Spartia.

I. Affectum beneuolentiamque pietatem conciliare, vidit imprimis SEVERVS Imperat. cuius hoc extremum extremi temporis quo naturæ concessit, elogium fuisse ferunt: *Turbatam Rempublic. vbique accepi, pacatam etiam Britannis relinquo; Senex & pedibus æger firmum imperium Antoninis meis relinquens, si boni erunt; imbecillum, si mali.* Bene sentiebat Imper. prudentiss. Imperium haud diuturnum ei fore, qui virtutem relinquens, ad impietatem & deterrima vitia prolaberetur: *fortuna* enim *vt plurimum cum moribus immutatur*, vt Sallustius inquit.

Apud A. Costam Hist. Indor. lib 6.

II. Legimus PERVANOS reges quos vocabant *Ingas*, simulatque regionem aliquam armis subiugassent, distributis in partes tres vectigalibus, vnam Deorum cultui ac sacris cærimoniisque solitos dedicare: quod sperarent Numinum beneuolentia tanto pietatis officio conciliata, facilius incolas sibi obsequentiores reddere, & porro imperium suum amplificare.

Bodin. 2. de Rep. cap. 4.

III. Iure certe mirantur omnes singularem MENANDRI Regis Bactriæ pietatem, qua sic suis vbique præluxerat, vt eo vita functo Ciuitates concertarint, quæ omnium esset quæ præ cæteris ipsum funeraret. Tanti fuerunt apud subditos optimi ac pii regis manes.

Panorm. 1. de Reb. gest. Alphons. *Plaut. Milite.* *Lib. 14. c. 2.*

IV. Vt merito celeberrimus ille ALPHONSVS Aragonum dixerit, eos demum magnifaciendos Principes, qui pietatem atque Iustitiam probe excolerent. quippe in quo eæ virtutes fuerint, eius imperium æquo omnes animo patiuntur, illiusque moderationi sese etiam sponte subiiciunt, siquidem verum est Comici verbum: *Facile est imperium in bonos.* Econtrario, si pietatem remoueris, *nihil proderunt exercitus*, teste Nicephoro, *equi, satellites, ensium vis, virorumque innumerabiles copiæ*, quo minus in te imperiumque tuum insurgant.

Fulgos, lib. 7.

V. THEOPOMPO Lacedæmoniorum Regi cum dictum esset, eo tempore bene Lacedæmoniis esse, quod bene regere reges didicissent, respondit, id potius accidere quod subditi parere didicissent. Ostendens bonam populorum, & vrbium administrationem, non tam in Principum regimine, quam in populorum obedientia consistere, quæ vt penes subditos sit, requiri Principis pietatem. Vt enim corpora inferiora motui cœlestium sphærarum propter naturæ nobilitatem volentes parent, ita libenter inferiores se Principi subiiciunt, quem Pietatis & virtutum radiis micantem vident.

Ex Niceph. lib. 13. c. 1.

VI. Hinc THEODOSIVS, moriens nihil aliud filiis mandauit, quam vt veram pietatem integram seruarent: per quam eos asseuerauit pacem habituros, & bella sopituros, trophæaque excitaturos, & victoriam denique à Deo consequuturos.

Impietas, ruina Principum.

Ioseph 18. c. 3. *Strab. 16.* *Sueton.* *Idem.*

VII. Qua si præditus fuisset MYTHRIDATES Arrabani primi Parthorum regis filius, haud dubie nunquam à suis Parthis circumscriptus & deiectus fuisset.

VIII. Quid? an non C. CALIGVLÆ apud Rom. impietas, cæteraque eius deterrima vitia causam ei necis præbuerunt?

IX. An non VITELLII sæuitia summaque simul impietas, hostes eo adegit, vt minutissimis ictibus excarnificatum atque confectum vnco in Tyberim traherent?

X. Quid NERONES, DOMITIANOS, & sexcenta eiusmodi monstra commemorem? ad nostros potius Principes adeamus: etsi quomodo potius? nisi quod horum commemoratione cæteri Principes caueant, ne postea in hoc infamiæ theatrum ab Historicis producantur.

Polyd. Virgil.

XI. In quo lusit ludum, sed sibi pernitiosum, RICHARDVS II Angliæ Rex: Is enim dum viuens reiecta omni pietate, multis se flagitiis inuoluisset, quamuis eam conaretur falsis virtutum imaginibus tegere, ad extremum tamen orta rebellione, regnis exutus, summa in miseria decessit.

Idem.

XII. Idem obtigit HENRICO VI, iisdem simulationum viis insistenti.

XIII. Quid

XIII. Quid vero de HENRICO III. Imperatore dicam, nunquid ille vulpis in morem versipellis, cuncta miscuit, cuncta perturbauit, & confudit, ac tandem spoliatus Imperio vita infœlicissime migrauit?

Finis non esset, si huius generis exempla perquiram.

Illud interea animaduerto, ingenito fieri vitio, an humanæ mentis imbecillitate, vt plerumque in principatu exerant se vitia, quæ priuata in vita occultabantur. *Initia Magistratuum* (ait ille) *fere meliora sunt, sed finis inclinat.* Vnde sequitur vna cum moribus Imperii inclinatio & auersio: id quod Polybius docet Hispaniarum exemplo, quæ ea re, cito admodum iugum Carthaginensium excusserunt: *Nam aliter* (inquit) *censebant quæri Imperia debere, aliter seruari; nec imbiberant eos optime retinere dominia, qui in iisdem institutis perseuerant, quibus ex initio sunt adepti. At vero illud clarum, testatumque exemplis est, quod homines fœlicitatem assequantur pietate, benignitate in alios, & bona de se opinione, iidem, cum adepti qua voluerant, ad iniurias & impotentiam in imperiis dilabuntur, fit meritissimo, vt vna cum imperantium mutatione, ipsi subditi se & affectus mutent.*

Principes in deterius sæpe mutari.

Tacit.15. annal.

Lib.10. in fine.

I. Clarum in NERONE exemplum, qui initio imperii, hoc est primis quinque annis, adeo laudabilis & inculpatæ vitæ fuit, vt plerique, & in his *Traianus* Imper. dixerit *omnes etiam optimos Principes longe à primo quinquennio Neronis abesse*; & tamen quibus & quantis postea flagitiis coopertus fuerit, nemo non nescit.

Dio Cass. Solin.

II. ANTONINVS CARACALLA adeo leni fuit animo in prima iuuenta, vt si quem ad supplicium duci videret, oculos in aliam partem, manantibus lacrymis auerteret. Is postea mortuo patre, immanis factus, sine caussa *Antoninum Getam* fratrem, item Senatores, permultosque alios, crudeliter interemit.

Spartianus.

III. Mirantibus quibusdam ZENONIS Imperatoris ingenium, è mansueto sæuum factum esse, *non mutauit* (inquit Leontius) *naturam, sed in rebus secundis improbitatem declarauit.*

Baron. Tom.6. annal. an. Chr. 490.

IV. ANASTASIVS Zenonis successor, adeo ante Imperium virtute præstabat, vt in Circo totius populi acclamationem hanc audierit: *Sicut vixisti, ita etiam impera, domine*; at postea ita auersus est ab omni virtute, vt solutissimam vitam ageret, omnia raperet, magistratus venderet, delinquentibus denique non sine Reipub. damno ignosceret.

Idem Baron. d. Tom.6. an. Chr. 491.

V. De GALBA Tacitus: *Maior priuato visus, dum priuatus fuit, & omnium consensu capax imperii, nisi imperasset.*

1. Histor.

VI. In eadem classe DARIVS, vt *cui erat mite ac tractabile ingenium, nisi suam naturam plerunque fortuna corrupisset.*

Q. Curt. lib.3.

VII. Denique de TRYPHONE Iosephus: *Adeptus iam concupitam potestatem, non amplius dissimulare prauum ingenium valuit, quod priuatus tegere conatus est, quo magis animos hominum sibi conciliaret. quamprimum enim Rex declaratus est, absque persona Tryphonem agere cœpit.*

13. Antiqu. c.12.

Sed valeant Tryphones, Darii, & Anastasii, & id genus portentorum: nobis sermo est cum Christianis Principibus, quos par est cum Rege Regum Christo magis magisque crescere & proficere sapientia, & ætate, & gratia apud Deum & homines.

Verum, vt intra septa propositi capitis regrediar, sic statuo & concludo, Viro principi Pietatem ad affectum perquam esse necessariam. Non quidem illam nudam & ociosam, sed quæ sit amicta industriæ prudentiæque veste: Nusquam enim magis regnat improbitas, quam sub Rege magis probo & facili, quam prouido & prudente. Patet causa: quia præualent tum adulatores, blaterones, mimi, cinœdi, ambrones, denique deterrimi quique, à quibus inscio aut falso principe, venum exponuntur officia, siue ciuilia, seu ecclesiastica; immo ærarium ipsum in longe maximam subditorum captionem perditum itur, vnde sequuntur non tam prædæ, quam laniatus per noua vectigalia & tributa, quæ fiscum per eiusmodi ambrones exinanitum explere debent.

Pietatem solam sine prudentia non prodesse ad ciuilem administrationem.

Multis id probari posset exemplis, sed illustrioribus contentus ero.

I. GALBA Romanus Imperator, non in pessimis habitus est, quippe qui multa dedit initio præsertim Imperii, egregii Principis documenta: seruis tamen suis & libertis *adeo se abutendum permisit & tradidit, vt vix sibi ipsi constaret, modo acerbior, parciorque, modo* remis-

Sueton. c.14.

remissior ac negligentior quam conueniret Principi electo ac illius ætatis &c. Quid quod præpotentes liberti (teste Tacito) cuncta venalia proponerent? seruorum manus subditis auidæ? &c.

II. Gallia sese offert: quam nullis temporibus ita commotam, & afflictam fuisse, atque regnante CAROLO cognomento SIMPLICI, scriptum nobis post alios reliquit Ioannes Bodinus.

Libr. de Rep. c. 4.

III. Itidem HENRICO II. regnante (qui ad pietatem, & naturæ bonitatem multis retro sæculis sui similem habuit neminem) status eiusdem regni Gallicani pene euersus fuit. Vt enim erat omni bonitate affluens, ita nemini cuiquam quidquam petenti abnuebat: quo factum est, vt ingenti parentis pecunia exhausta, beneficia Ecclesiastica, atque magistratus, vel indignissimis venderentur: tributa quoque solito grauiora, immo maiora quam vnquam ante à condito regno Gallicano. & tamen constat morientem (facta maximarum prouinciarum iactura) ordinem Quæstorium obstrictum reliquisse in quadraginta duobus: vt loquimur, millionibus. Sane, si pietas, & innata bonitas huius Principis seueritati prudentiæque coniuncta fuisset, dubio procul hi abusus non irrepsissent, neque facile quodlibet quisque ab illo elicuisset. Quis enim nescius est, prudentiæ proprium esse rerum personarumque circumstantias solerter examinare, oportunitates percallere, omnia denique ratione, atque consilio peragere? Hac igitur virtute ciuili qui præditus non erit, archimandritam potius, vel anachoretam, quam Principem agat. Etenim *ille qui in vna Dei cognitione* (ait vere Nicephorus) *omnes cogitationes ponit, huic montes, & speluncæ conueniunt: at qui cum Virtute, & Pietate ciuilem etiam viuendi rationem edidicit, & notitiam sibi comparauit rerum variarum, ille vero populum ad optima ducere idoneus est.*

Libr 4.

CAPVT IX.

Denique, & hoc fine *Pietas* assumenda, vt subditi viuo quodam Principis exemplo pii beneque morati reddantur.

Xenoph I. Κύρου παιδ.

ΑΡΧΟΝΤΟΣ γάρ ἐστιν, οὐχ αὐτὸν μόνον ἀγαθὸν εἶναι, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀρχομένων ἐπιμελεῖσθαι, ὅπως ὡς βέλτιστοι ἔσονται. *Principem enim decet, non se bonum præstare dumtaxat, verumetiam pro subditis diligentiam adhibere, vt quam optimi sint futuri.* At vero, qui hoc assequetur? Exemplo suo: si Paterculo credis, dicenti: *Recte facere ciues suos optimum Principem faciendo docere.* Populus enim Principem tanquam in excelso positum, inque clarissima luce versantem curiose intuetur, obseruatque: adeo vt nec vnum, sed mille Argos habeat, & dictorum, & factorum suorum obseruatores atque præcones. Hinc studium imitandi siu virtutes, siue (malum) vitia ipsa. *Quales* enim *in Republ. Principes fuerint, tales erunt & ciues.* Nihil verius: Namque Plinio auctore: *Vita Principis censura est, eaque perpetua: ad hanc dirigimur, ad hanc conuertimur: nec tam imperio nobis opus est, quam exemplo.* Cui adsidet alter Panegyricus scriptor: *Exasperat homines exasperata correctio: blandissime iubetur exemplo.* Quid ita? quia *flexibiles quamcunque in partem ducimur à Principe, atque, vt ita dicam, sequaces sumus.* Iure igitur ille: *Facilius est errare naturam, quam dissimilem sui Princeps possit formare Rempublicam.*

Libr. 2.

Apud Cic. 1. de Off.
Paneg. Traiani.
Plin. Paneg.
Theodri.
Plin. d paneg.
Theodos. Rex apud Cassiod. 3. Var. ep. 12.

——— ——— *Nam,*

——— ——— *Componitur orbis*
Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quam vita regentis.

Claudian. 4. Hon.

Itaque

Itaque vel exempli contemplatione valde expedit, vti *virtutes tuæ nullo vnquam vitiorum confinio lædantur.* ——— *Vt enim in corporibus, ſic imperio grauiſſimus eſt morbus, qui à capite diffunditur.* Monetque Cicero: *Peccata Principum plus exemplo, quam peccato nocere.* ——— *Vitæ namque ſplendor, ac claritas, pleroſque eorum qui proni, ac lubrici ſunt ad peccandum, ad conſimilem æmulationem inuitat.*

Plin. Paneg. Idem libr. 4. ep. 22. 3. de leg. D. Baſil. in Pſalm. 1.

Neque latebras obtendas: *Quoniam quidem habet hoc primum magna fortuna, quod nihil tectum, nihil occultum eſſe patiatur. Principum vero, non modo domos, ſed cubicula ipſa, intimoſque receſſus recludit; omniaque arcana, noſcenda Famæ proponit atque explicat.*

Plin. paneg.

Itaque, quod Seneca Principi ſuo, hoc tibi dictum puta: *Tibi non magis quam Soli latere contingit. multa circa te lux eſt: omnium in iſtam conuerſi oculi ſunt.* Atque hinc fit, vt *veſtra facta, dictaque rumor excipiat: & ideo nullis magis cauendum eſt, qualem famam habeant, quam qui qualemcumque meruerint, magnam habituri ſunt.* ô notanda!

Libr. 1. de Cle. cap. 8. Senec. d. c. 8.

EXEMPLA.

I. REfert Athenæus PHILIPPVM MACEDONVM Regem peſſimum rei ſuæ diſpenſatorem fuiſſe, nec ipſum tantum, ſed & eius imitatione comites familiareſque omnes. Nullus enim citra exceptionem recte viuere didicerat, aut modeſte ſuam rem regere. Eius autem inſolentiæ cauſſa ea fuit, qui ſumptuoſior iuſto, omnia inconſulta facilitate donaret: Bellis enim militiæque aſſuetus, nunquam ſuſtinuit, accepti, & expenſi rationes ſubducere, &c. Neque vero mirum fuit *Philippum* ſui ſimiles ſocios habuiſſe, cum idem auctor referat, cum viros modeſtos rerumque ſuarum ſtudioſos reprobaſſe; prodigos autem laudaſſe, & in honore habuiſſe.

Libr. 4. c. 20. de Suauiloqu. & intemp. Lib. 6. c. 6.

II. Quam diſſimili ingenio optimus ille TRAIANVS! quem ſic affatur Plinius: *Eſt quidem magnificum* (inquit) *quod te ab omni contagione vitiorum reprimis ac reuocas, ſed magnificentius quod tuos. Quanto enim magis arduum eſt alios præſtare, quam ſe; tanto laudabilius, quod cum ipſe ſis optimus, omnes circa te, ſimiles tui effeciſti.*

Paneg.

III. NERO notior ſcelere, quam virtute, nunquid fœdiſſimos ſuæ laſciuiæ habuit imitatores? habuit, ſi Tacito credimus de ipſo ſic ſcribenti: *Otium foris, fœda domi laſciuia, qua itinera vrbis, & lupanaria, & diuerticula, veſte ſeruili in diſſimulationem ſui compoſitus pererrabat, ronuitantibus, qui raperent ad venditionem expoſita, & obuiis vulnera inferrent aduerſus ignaros, adeo vt ipſe quoque exciperet ictus, & ore præferret. Deinde vbi Cæſarem eſſe, qui graſſaretur, pernotuit, augebanturque iniuriæ aduerſus viros fœminaſque inſignes, & quidem ſimili licentia ſub nomine Neronis, multi ſpropriis cum globis eadem exercebant,* (notate) *& in modum captæ ciuitatis nox agebatur.* Ita ille.

Lib. 13. Ann.

IV. Hoc ne mirabitur quiſquam? minus putem, aut ſi ſit, haud erit ACHILLES ille TITIVS: *Nam etſi,* inquit, *ad temperantiam aliquis bene comparatus eſt, exemplo tamen ad imitandum, trahitur, eoque facilius quo nobilius proponitur exemplum. Nam pudor, quia à peccando reuocabat præſtantioris alicuius dignitate loco pulſus, in licentiam commutatur.*

Lib 1. Clitoph.

V. Ecce tibi in aliud exemplum ANTON. HELIOGABALVS, cuius æuo, nulli Rectores prouinciarum reperti ſunt, qui virili mente, & virtute præeſſent: quia nimirum ipſe fœdiſſimus, & vaniſſimus erat, & præter imitationem, eo (ille *vecordiæ* inquit Herodianus) *prouectus fuit, vt omnes ſcenicos, artifices ac Theatricos ad maximas imperii dignitates promoueret.*

Lib. 5.

VI. At eo è medio ſublato, conſtat ALEX. SEVERVM, diuerſo prorſum ingenio, omnia ſecundum bonos mores, quibus erat abunde imbutus, emendaſſe: Iuriſperitoſque & doctores, & prudentes ad conſilii, Aulæ, Senatus, & prouinciarum adminiſtrationem euocaſſe.

Herod. libr. 6.

VII. Similia multa ab Ethnicis producerem, nisi meus me animus ad sacrorum scrinia penetranda hortaretur: E quibus prodit imprimis MARDOCHÆVS, qui cum mortem sibi, ac omnibus Iudæis propositam multis cum lachrymis deprecaretur, eius exemplo Iudæi, quotquot toto regno erant diffusi, vlulatu compleruntomnia, &c. Historia cum prolixa, tum insignis extat libro Esther.

1. Sam. 15.

VIII. SAVLEM pariter lego parcentem Regi Agag, contra scitum Dei, & melioribus ouibus, atque armentis pinguioribus; verum populum etiam reliquum secutum esse Principis exemplum, docet me idem sacer codex.

4. Reg. 21. 2. Paral. 33.

IX. Quis nescit insuper, impium MANASSEM non solum vitia concepisse, sed etiam in ciuitatem infudisse, dum eius impietatem maxima pars populi Iudaici, & ciuium Ierusalem imitatur?

Libr. 9. Antiq. cap. 8.

X. Rex autem IOAB, ait Iosephus, *à pristina religionis cura facile desciuit, moxque & principes populi consimilem in modum deprauati sunt, adeo, vt nihil antiquius haberent, quam iuris, & iustitiæ contemptum.*

Libr. 4. Diuin. Instit.

XI. Haud iniuria de suo æuo queritur Lactantius: *Et quoniam mores, ac vitia Regis imitari genus obsequii iudicatur, abiecerunt omnes pietatem, ne exprobrare scelus Regi viderentur, si pie viuerent. Hic assidua imitatione corrupti, diuinum fas reliquerunt, & paulatim male viuendi consuetudo mos factus est. nec quicquam ex antecedentis sæculi pio atque optimo statu remansit, sed explosa Iustitia, & veritatem secum trahens, reliquit hominibus errorem, ignorantiam, cœcitatem.*

Opusculo de S. Barlaam. c. 13.

XII. Ex quibus omnibus (ne iusto prolixior sim) inferendum est, Principem dissolutum si habeat populum, de se queri debere: Aut enim à sua negligentia, aut à se necessario vitia innascantur oportet. Siquidem teste Damasceno, *Huiusmodi principatus atque imperii natura est, vt semper subditi, ad eos, qui rerum potiuntur, sese componant: eaque amare, ac consectari solent quibus Principem delectari sentiunt.* Quibus allusisse videtur Laurentius Medices hoc metro vulgari:

Et quel che il Signor, fanno poi molti
Che nel Seignor son tutti gl' occhi volti,
Le subiet suit son Seigneur l' exemple,
Parce qu' en luy tousiours son œil contemple.

Ex Panormit. lib. 6. de Reb. eius gest.

XIII. Cuius memoria occurrunt aliquot recentiores, quos nectam moris mei causa: fastidiat qui volet, mihi ipse, & curiosis faciam satis. ALPHONSVS igitur potentissimus ille Aragonum Rex præclare inquiebat, eos qui aliis præessent, tanto priuatis hominibus meliores esse oportere, quanto honoribus, & dignitate antecellerent. Sentiens tum demum subditorum mores recte formari posse, si hi quibus Reipub. gubernatio commissa est, vitæ inculpatæ exemplo præcedant, & viuum sint exemplar omnis virtutis. *Sicut enim boni Principis vita*, ait Egesippus, *probitatis quadam præscriptio, & per vniuersos viuendi forma est, ita Imperatoris colluuio, lex flagitiorum est.*

2. de Excid. Hierosol cap. 5. Cap. 19.

XIV. Et sane *qua fronte* (aiebat Imper. BASILIVS ad filium) *eos, qui tuæ dominationi subiecti sunt, ad pudicitiam, cæterasque virtutes seruandas cohortaberis, si eas ipse non seruaueris? nam quæ facientem te viderint, eadem quoque permitti sibi facere interpretabuntur: solent enim ad exemplum Principis, mutari subiecti.*

Panorm.

XV. Quo adspectu ALPHONSVS paulo ante memoratus disceptantibus Aulicis de vita moribusque Principum, dixisse fertur: *Veluti ad Solis motum, ita populares semper vertuntur, atque conformantur ad Principum mores.* Nam quod à Principibus vulgus conspicit factitari, plerumque solet imitari: facta enim Principum mandata videntur.

Bodin. in Republ.

XVI. Verum quia de recentioribus est sermo, quod exemplum adferri illustrius potest, quam FRANCISCI Galliarum Regis, & MANSORI cognomento MAGNI, Africæ Imperatoris? qui simulatque litteras & litteratos in pretio habuere, mox nobilitas, atque adeo plebs ipsa, sic humanioribus litteris addicta fuit, vt nullum sæculum legatur feracius virorum in qualibet scientia & facultate præstantium.

XVII. Denique consimilis imitatio fuit IOSINÆ, Scotorum regis. Is enim cum medico-

dicorum, atque chirurgorum familiaritate delectaretur, breui reliqua nobilitate in mores regis ducta factum est, vt multis sæculis nemo esset in Scotia illustriore natus loco, qui vulnerum curationem non teneret. Ideoque Auctor historiæ Scoticæ *Iacobum* IV. regem Scotiæ commendat, quod è vetusta gentis consuetudine vulnera scientissime tractare sciret.

XVIII. Postremo LVDOVICVS XI. Galliarum, cum *Carolum* filium, fortasse propter valetudinis imbecillitatem (vt Vincent. Lupanus scriptum reliquit) scire latine vetuisset præter vnum illud: *Nescit regnare qui nescit dissimulare*, Nobiles Galli ita consilium regis interpretati sunt, vt multo tempore nullum non genus litterarum contempserint, donec Guilielmus Bellaius, qui non minus honestis studiis & eloquentiæ, quam militiæ gloria nitescebat, liberales disciplinas è tenebris erueris, quas nequaquam officere nobilitati, Gallos intenso studio edocuit.

Lib. 1. de Magistr. Franc.

Porro, non tantum in moribus, maioribusque rebus, *Principes sui imitatorem habent populum*, sed etiã in minimis factis. *Vin' exempla? age, sume aliquot è sexcentis.*

Minuta etiam subditos æmulari.

I. ANTIOCHVM Syriæ regem luxuriosissimum milites imitati sunt aureis clauis crepidas subnectentes, argenteaque vasa ad vsum culinæ comparantes, & tabernacula textilibus sigillis adornantes.

Val. Max. 9. c. 1.

II. SABINA POPPÆA (cui cuncta alia fuere præter honestum animum) ad insaniam vsque à *Nerone* adamata, capillos habuit succinei coloris, quos *Nero* crebris sermonibus laudabat: inde factum, vt puellæ omnes Romanæ, itemque Italicæ colorem eiuscemodi in capillamento, fuco fabrefacto vsurparent. Subit animum, dum hæc scribo, Thais quædam Gallicana, cuius capillos albicantes nobilissimas Galliæ matronas (pudendum dictu) in Galliæ Regis aula, nescio quibus lenociniis imitari vidi. Ineptæ!

Tacit. 14. Annal.

Vt natura dedit, sic omnis recta figura.

III. Gallorum mentione occurrit, quod in FRANCISCO I. notatur. Is cum accepto vulnere comam posuisset, primum ipsa nobilitas, mox ceteri crinium syluam, quæ ante cædua non erat, detondendo, regis imitatione, resecare cœperunt.

Belleforetius Hist. Gallic.

IV. Adhæc, falsum est, & ridiculum quod narrant de AVLICIS *Alexandri Magni*, & ALPHONSI Arragonum Regis celeberrimi. Cum enim vterque obstipus esset, ille quidem à natura, hic prauo habitu, aulica gens cœpit imitari eorum habitudinem: adeo vt nullus esset paullo honestior, qui non detorto collo incederet. Nunquid vani homines & mastigia digni? Verum hoc excusatius, quod hoc obsequii specimen gratum fore Principibus putent: in quo grauiter hallucinantur, cum sæpenumero Principes tædeat tam proiectæ seruientium adulationis.

V. Nectamus postremo, quod de DIONYSII familiaribus scribit Athenæus: *Ii, inquit, quia Dionysius minus oculis perspicax esset, inter cœnandum obtuse cernere se fingentes, apposita fercula tanquam visu non discernerent, temere contrectabant, quoad manus Dionysius ad patinas perduceret.*

Lib. 6. Deipnosoph.

Ex quibus omnibus luce clarius est, Principum vitam, instar esse speculi, quod quotidie subditi intuendo sese ad instituta atque mores ipsorum conformant, siue ii probi sint, siue mali. Vt Solis defectio magnorum motuum plerunque argumentum trahit: ita Regum errores etiam mediocres magnam rebus humanis perturbationem afferre solent, vt dictitare solebat *Carolus V.* Enimuero, si nullam aliam ob causam, certe hac contemplatione à sequiore vita Principes abstinere par est, quod eorum facta nullis latebris occultantur, nullis tenebris inuoluantur; si Claudiano credimus, sic Cæsarem alloquenti:

Hoc te præterea crebro sermone monebo,
Vt te totius medio telluris in orbe
Viuere cognoscas, cunctis tua gentibus esse
Facta palam, nec posse dari regalibus vsquam
Secretum vitiis: nam lux altissima fati
Occultum nihil esse sinit, latebrasque per omnes
Intrat, & obstrusos implorat fama recessus.

4. Hon. Conf.

Lib.8.Cyri.

Quibus aureis versibus congruunt hæc Xenophontis: *Neque enim, inquit, vos Dii in tenebris operiunt, sed opera vestra necesse est semper in propatulo esse apud omnes: quæ si pura & sine iniuria appareant, reddent vos inter omnes homines potentissimos. Sin si quid iniusti inter vos inuicem cogitabitis, fidei dignitatem apud omnes homines amittetis.*

CAPVT X.

.7. C. de Profess. lib.10.

Porro, nihil est quo magis ad Virtutem informetur animus, quam *Doctrina*. Propterea Principes quibus sit Virtus cordi (esse autem omnibus debet) tradant filios *Doctoribus* erudiendos; sed, *qui moribus primum, deinde facundia præstent.*

EQVIDEM non inscius, neque imprudens sum, heroicas præsertim ac generosas mentes ad propriam cuiusque naturæ Virtutem vltro prouocari, verum nisi doctrinæ quodam vapore irrigentur, tantum abest vt quidquam honesti producant, quin quidquid in illis erit natiuæ virtutis, vel in ipsis incunabulis, statim exstinguatur, vel sensim euanescet. Quemadmodum enim,

Ouid de Trist. Eleg.12.

Fertilis assiduo si non renouetur aratro,
Nil nisi cum spinis gramen habebit ager:

ita prorsus humanus animus, nisi liberalibus studiis excolatur, nimium quantum senticosus redditur; adeo vt nullas aut certe exiguas laturus sit optimæ Virtutis fruges. Quare haud immerito saniores semper iudicarunt, Principem ineunte mox pueritia, tradendum Præceptoribus erudiendum. Nam vt antiquus etiam ille doctor inquit, *tametsi Virtus impetus quosdam à natura sumat, tamen perficienda doctrina est.*——Vt enim *aspectus à circumfuso aere lumen accipit, sic animus à disciplinis liberalibus.*

Quintil. lib. 12.c.12. Diog. Laert.

Graphice & explicate Seneca: *Omnibus, inquit, natura fundamenta dedit, semenque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus: cum irritator accessit, tunc illa animi bona velut sopita excitantur.* Irritator iste Doctrina est, & Eruditio litterarum, quæ *naturam laudabilem reddit ornatam. Ibi prudens inuenit, vnde sapientior fiat: ibi bellator reperit, vnde animi virtute roboretur: inde Princeps accipit, quemadmodum subditos sub æqualitate disponat.*

Epist.108. Cassiod.10. Var. Epist. 3.

Ceterum, quia *primus discendi ardor, excellentia est magistri*, omnino videndum quibus Præceptoribus, Principis tener animus committatur; ne nimirum hominibus maculosis: quoniam *nulla res discipulo tam pernitiosa, quam vita magistri contumeliosa.*——*Inquirendi itaque filiis Præceptores, quorum vita nullis obnoxia criminibus, irreprehensi mores, & optimum experimentum.*

D. Ambros. lib. de Virg. Boet. de Disc. schol. Plutar. de liberis educ. Antigo. apud Diog. lib.7.

Ac sane, an non consequens est, optimus ille vt sit magister, qui nedum Principis, sed etiam populi quodammodo dux est, & magister? Nam, *qui Regem erudit,*

erudit, atque ad virtutem instruit, certum est eum quoque subditos ad sapientiam instruere atque docere.

Verum, quibus artibus potissimum Principem suum instruet? Velim à Grammatica imprimis, probe in Rhetoricis, atque Historiis erudiri: Illis, quia præcepta eloquentiæ traduntur: *eloquentia enim Principibus maxime ornamento est:* quippe quæ,

Cic.4.de Fin.

——— *regit dictis animos, & pectora mulcet.*

Virg. in Æne.

Istis autem, quia earum cognitione, Prudentia (*Imperantis propria & vnica virtus*) maxime comparatur. Nam historia, si Tullio credimus, *Lux est veritatis, magistra vitæ.* Recte magistra. quia docet ὥσπερ ἐν ἐσόπτρῳ κοσμεῖν καὶ ἀφομοιοῦν πρὸς τὰς τῶν ἄλλων ἀρετὰς τὸν βίον: *tanquam in speculo ornare & componere vitam tuam ad alienas virtutes.*

Arist.3. Polit.
2.de Orat.
Plutar. Thimoleon.

At vero, quia modus est in omnibus adhibendus, (nam vt Comicus inquit——*nimia omnia nimium exhibent negotium hominibus ex se*) etiam in doctrina, quam proponimus, moderatio adhibenda: vt ne nimiopere in eius inuestigatione immergatur, sed hactenus hauriat, quatenus opus sit ad vsum, & bonam mentem. Studuisse quam studere, Regem addecet.

Plaut. Pœnu.

Veriloquium est, *operose nihil agere, qui in litterarum inutilium studiis detinentur.* Vt non falso dixerit ille:

Senec. de Breuit. vitæ c. 13.

Πουλυμαθημοσύνης οὐδὲν κενεώτερον ἄλλο.
Vanius haud quidquam, quam scire & discere multa.

Hippo. apud Athena.

Ego cum Aristippo, *non qui plurima, sed qui vilißima legerint, doctos autumo.*

Laert.

Heluidium illum *Priscum* adolescens Princeps imitetur, qui *illustre ingenium altioribus studiis iuuenis admodum dedit: non vt plerique, vt nomine magnifico segne otium velaret, sed quo firmior aduersus fortuita Rempub. capesseret.* ô eximiam mentem, & regia maiestate dignam: & tales multi apud Athenienses, quosque ita gloriari solitos Thucydides refert: Φιλολογοῦμεν τε μετ' εὐτελείας, καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας; *Elegantes sumus,* sed *cum parsimonia; & philosophamur,* sed *sine mollitie.* Verum exemplis hæc illustremus pro instituto nostro.

Apud Tacit. 4. Hist.
Lib.2. Hist.

EXEMPLA CVM NOTIS.

VERE dixit, sensitque M. Cicero, *esse ingeniis nostris semina innata virtutum, quæ si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret. Nunc autem,* inquit, *simulatque editi in lucem, & suscepti sumus, in omni continua prauitate, & in summa opinionum peruersitate versamur, vt plane cum lacte nutricis errorem suxisse videamur.* Quibus alludunt ista Platonis: *Educatio & institutio commoda bonas naturas inducit: & rursum bonas naturas si talem institutionem consequantur, meliores adhuc & præstantiores euadere scimus.* Ergo diligenti institutione, atque doctrina, vitia sensim surrepentia à teneris euellamus necesse est, si non postea, noua luxurie, tota ætate diffundi velimus.

Lib.3. Tusc.
Dialog. 4. de Rep.

I. Annon vidit hoc PHILIPPVS ille Rex Macedonum? vidit quidem. quem constat *Alexandrum* filium sæpius hortatum, vt auscultaret Aristoteli, cui traditus erat instituendus, daretque operam philosophiæ: *Ne,* inquit, *multa cōmittas, quæ me fecisse nunc pœnitet.* Perspexit egregius Princeps, neminem philosophiæ, & bonarum artium expertem, regno idoneum esse,

Lycosth. ex Plut.

esse; nec puduit fateri, se multa per errorem fecisse perperam, quod à teneris vnguiculis philosophiæ & humanitatis præceptis non fuisset imbutus. Nam qui experimentis discunt administrare regnum, licet ingenio fœlicissimo nati sint, tamen & sero, & magno Reipub. malo tandem euadunt boni Reges. At, qui honestis studiis, & Philosophiæ præceptis præmuniti accedunt, si adsit mens integra, vix poterunt ab honesto deflectere.

Nobilium quorundam obiectatio.

Verum obiicient nonnulli: Liberales disciplinæ, vires, ac robur adimunt; mentem, ac animum ad timorem, & ignauiam traducunt. Vani & stolidi! Non legistis Senecæ decretum? *Etsi magis refert nostra, fortiores fieri, quam doctiores: tamen alterum sine altero non fit. Non enim aliunde animo robur venit, quam à bonis artibus, quam à contemplatione naturæ.* Quod ita verum scito (inquit Belgicus noster Seneca I. Lipsius) si doctrinam, non hanc mollem, & amœnam solum intelliges, quam φιλολογίαν haud male appellamus: sed virilem magis illam, & robustam, quamque φιλοσοφίαν proprie indigetamus. Illa enim sola, tantum abest, vt tutum securumque te præstet, inter hos vitæ fluctus: vt moneat sæpe excitetque in ambitioso animo nouas cupidinum tempestates. Itaque vt nautis solitarium Helenæ sidus non placet: non item mihi ista. Gemini illi sunt, qui cum apparuere, tranquillitatem nautis nunciant: tibi hæc duo si iunges.

Epist. ad Pollionem.

Herodian. I.

II. Laudabile igitur MARCI Imperatoris institutum, qui *Commodum* filium magna diligentia curaque educauit, accitis vndique Rhetorum Philosophorumque clarissimis, quibus maxima congiaria pronunciauit, vt iis allecti, mores pro se quisque filii hisce altioribus studiis disciplinisque diligenter excolerent.

Plut.

III. ALEXANDRVM MAGNVM, qui belli gloria præfulsit, Aristoteli plurimos annos operam dedisse diximus, sed eius laudatissima vox celebratur ad nobilissimum hunc philosophum; *Malle se doctrina, quam Imperii magnitudine ceteris antestare.* quippe sentiebat vir vere magnus, doctrinam etiam atque etiam ad mores, & iudicii vim valere, iuxta illud Comicum:

Menander.

Διπλοῦν ὁρῶσιν οἱ μαθόντες γράμματα:
Vir litteratus duplo acutius videt.

Sed res est testis, quanti ille fecerit disciplinas: Nam *Aristoteli* satagenti scire animalium naturam suppeditauit aliquot hominum millia, qui ex venatu, aucupio, piscatione bestias cuiuscunque generis deferrent, inspiciendi contemplandique gratia. Hinc optimi illi libri de animalibus ab eodem Arist. elaborati, in quibus cunctorum animalium, vitam, mores, generationem, partus, cubilia, pabula, ætatem descripsit: quod fieri non potuisset, nisi summa Regis liberalitas (at quæ? *octingenta talenta* fuerunt, hoc est *quadringenta, & octingenta millia Philippicorum* siue ducatonum Florentin.) in comparandis alendisq; omnigenis animalib. subuenisset.

Diod. Sicul.

IV. ÆGYPTI autem REGES valde prædicantur, quod litterarum cognitione atque dignitate ceteris egregie antecellerent: imo haud quisquam superioribus sæculis in laude, & gloriæ dignitate habebatur, qui non præclare informatus esset Ægyptiaca disciplina, ad quam perdiscendam Orpheus, Musæus, Melampus, Dædalus, Homerus, Lycurgus, Solon, Pythagoras, Plato, Eudoxes, Democrates, Euripides, aliique permulti incredibili litterarum studio inflammati accesserunt.

Herod. & Xenophon.

V. Iure ergo laudandi PERSÆ, qui à prima statim ætate, quæ disciplinarum capax est, Regum suorum vitam optime instituunt adhibitis præter litterarum magistros, quatuor viris optimis: quorum primus est prudentissimus, qui Dei cultum docet: alter iustissimus, identidem commonefaciens, vt in omni vita Rex veritatem atque æquitatem custodiat: tertius temperantissimus, vetans, ne voluptatibus seruiat, sed liber viuat vti Regem decet, omnium indecentium cupiditatum ardore restincto: quartus denique fortissimus, qui fortia, & egregia clarissimorum virorum facta commemorat. Digna sane imitatione hæc Persarum Regia educatio.

VI. Longum esset singulas orbis nationes subiicere. Romanis contenti erimus. Satis autem constat, nullum Imperatorem prope factum, qui non minus politiori humanitate, quam belli gloria ceteris antestaret. An non *C. Iulius Cæsar* Apollonium Molonem optimum dicendi magistrum, *Augustus* Apollodorum Pergamenum, *Tyberius*, Theodorum Gadaræum, *Mecœnas* Arium, alii alios habuere? Quo factum est, vt omnes isti, præter Vespasianos, Traia-

nos,

nos, Pios, & Marcos Antoninos, Alexandros Seueros, Aurelianos, Tacitos, omnes bene litteris tinctos, incredibili fœlicitate, & gloria imperitarint. Nec id quidem mirandum. Iuuabantur enim ad res expediendas doctrina: quæ quidem heroicis iuncta mentibus, quantum promouendis atque gerendis rebus valeat, non satis dicendo explicari potest. quod contra accidere videmus in Principibus illiteratis. Est enim incredibile dictu, quam multa hinc oriantur incommoda. *Nam quia toti ab aliorum arbitrio pendent,* (iquit Cominæus) *neque per se quidquam ipsi gerunt, nascuntur factiones, diuiditur populus, Senatus, Imperij proceres. Inde bellum nascitur atque ex bello rerum penuria, quam excipiunt deinde morbi, & varij generis ærumnæ. Iustam igitur & doloris, & querimoniæ causam habet populus, cum sui Principis liberos videt male institui, & ab hominibus vitiosis educari.*

Pessimum publicum à Principe illiterato.

Lib.3.Commen.

VII. Eapropter, THEODOSIVS Imp. cum *Arsenio* viro doctissimo filios in disciplinam tradidisset, sempiterna memoria dignum, & vere imperiale illud verbum prolocutus est: *Si tales se prabituri essent, vt mores vitamq; suam ad disciplinam, & leges Dei componerent, propensum se fore, vt iis Imperium in manus tradat ad ciuium, & subditorum commodum, & vtilitatem accommodatum. Sin minus, conducibilius iis esse, vt sic priuati vitam agerent, quam doctrina nulla cum periculo imperarent:* Sed & illud memoratu dignum, quod de eodem ex Metaph. narrat Baronius: Cum quondam ingressus scholas vidisset THEODOSIVS ARSENIVM stantem, *Arcadiumque* auditorem sedentem, indignatus est quod magisterii gradum parum decore seruasset, cum stans ipse doceret; *Arcadius* vero filius sedens addisceret. At vero cum *Arsenius* se excusaret, diceretque haud decere sedentem se docere Imperatorem, indignatione ille commotus, abstulit ei Imperatoris insigne, sedereque in throno *Arsenium* compulit, filium vero detecto capite auditorem profiteri, illud inculcans, tunc prolem suam vere fore Imperio dignam, si cum scientia, æque imbuta fuerit pietate.

Niceph.lib.12.c.23. v. etiam lib.14.c.9.

Tom.4.Ann. an.Chr.383.

VIII. Et vt excurramus ad recentiora, CAROLVS V. Galliæ Rex longe prudentissimus, dum valetudine perdita rebus humanis se non diu fore superstitem præsentiret, Carolum filium fidei fratrum suorum commisit, ac sedulo obtestatus est, vt melioribus disciplinis imbui curarent pectus filii omnibus imperaturum. Quod factum, bono filii, & publico: etenim vt Princeps quidam Germaniæ inquiebat, quid aliud est Rex illiteratus, nisi asinus coronatus? immo, quid aliud Rex auro, gemmis, fulgens, & renitens, nisi asinus comptus, & aureus?

Frossardus.

IX. Quod serio quidem sensit, si sero, IACOBVS Marchio Badensis: qui cum sibi ad humanam fœlicitatem solam literaturæ peritiam deesse angeretur, nunquam sustinuit, vt liberorum animus literarum ignorantia obscuraretur.

Card. Æneas Piccolom. comment.c.34.

X. CAROLVM etiam V. Imper. maxime quondam pœnituit, quod non paruisset præceptori *Hadriano* Latinæ linguę cognitionem commendanti, impenseq; dolebat, quod *Geuterio* à Latinis dehortanti morem gessisset; Et cum Genuam forte aduenisset, ibique elegantissima oratione à quodam Rhetore exceptus esset, in huiusmodi vocem cum gemitu erupit: *Vtinam atque ter vtinam monitis Hadriani paruissem, iam non interprete, nec alias opus haberem.*

P.Iouius.

XI. Quam egregium istud ALPHONSI Aragonum apophthegma! cum audisset ex suis quendam Hispaniæ regem dixisse, non decere principes viros scire literas, exclamauit, *eam vocem bouis esse, non hominis.*

Panorm.lib.4.

XII. Idem ALPHONSVS aliquando interrogatus, vtrumne armis, an libris maiorem gratiam deberet? respondit, *ex libris se arma & armorum iura didicisse.* Iudicans se libris acceptum referre, quæ sciret omnia.

Ibid.

XIII. Ideo Principes melioris notæ & litteraturæ, eam in otio Reipubl. suscipere cogitationem solent, vt in publicum vsum bibliothecas libris omnigenis refertas instituant: vt EVMENES ille Attali filius, *a* qui maximis impensis supra ducenta millia librorum conquiri & describi iussit. Ita à PTOLEMÆIS Regibus Alexandriæ septingenta ferme voluminum millia collecta esse A. Gellius scribit. *b* PISISTRATVS quoque tyrannus, eodem Gellio auctore, *c* bibliothecam primus Athenis publicauit, quam Xerxes vrbe potitus ad Persas transtulit. PTOLEMÆVS PHILADELPHVS Rex Ægypti maximis sumptibus vndique conquisitos libros ex Autographis describi curauit. *d* Quid veteribus insisto, an non CONSTAN-

Bibliothecæ à Principe instruendæ.

a *Alex. ab Alex. lib.2.c.30.*
b *Lib.6 c.vlt.*
c *d.cap.vlt.*
d *Gal.3.Epid.*

Socrat. lib. 1. TINVS MAGNVS Imp cum superiores Imperatores plurimos libros exussissent, suis impensis bibliothecas omnes Constantinopoli instaurauit: quas quoque bibliothecas diligẽter postea accurauit VALENS Imper. vt constat ex eius rescripto ad Clearchum eius Vrbis Præfectum: Antiquarios, inquit, ad bibliothecæ Codices componendos, vel pro vetustate reparandos, quatuor Græcos, & tres Latinos scribendi peritos, legi iubemus. Quæ Bibliotheca in tantum sensim excreuit numerum vt tricena & tria millia librorum contineret. Quid de FRANCISCO I. non tam Gallorum, quam omnium litteratorum rege & vindice? nunquid apud S. Victorem, neque non in arce Fontanablio, conquisitis ex media Græcia, atque Arabia infinitis propemodum libris locupletissimas instruxit bibliothecas? Taceo MATTHIAM CORVINVM Hungariæ Regem, qui Budæ bibliothecam similiter longe instructissimam instituit, neque dignam certe quæ ab impio Christiani nominis hoste, Vrbe capta, dissiparetur. Taceo deniq; NICOLAVM V. Pont Max. qui bibliothecam Vaticanam (quam illustrissimus Baronius *Promptuarium & ditissimum rerum antiquarum penu* solet appellare) primus omnium excitauit splendidam quidem illam & minime etiam idoneam, quæ sub aliquot lustra sedente Romæ Clemente VII. à libeperdis militibus Germanis atque Hispanis Vulcano traderetur. Instaurata tamen magnifice ab aliis Pontificibus & præcipue SIXTO V. & PAVLO etiam eiusdem nominis QVINTO iam fœliciter, & cum magno omnium literatorum bono, regnante.

L. 2. C. Theo. de Stud. lib. Baro. Tom. 9. Annal. an. Chr. 726.

Studia literarum Principibus decori.

XIV. Quid quod etiam dedecori summo sit Principibus imperitia humaniorís litteraturæ? Nam scimus NERONI probro datum fuisse, quod orationem à Seneca emendicasset, quo die pro Rostris *Claudium* defunctum laudare debebat. *Adnotabant Seniores* (ait Tacitus) *quibus otium est vetera & præsentia contendere, primum ex iis qui rerum potiti essent, Neronem alienæ facundiæ eguisse. Nam dictator Cæsar summis Oratoribus æmulus, & Augusto prompta ac profluens, quæ deceret Principem, eloquentia fuit, Tiberius artem quoque callebat, qua verba expenderet, tum validus sensibus, aut consulto ambiguus. Etiam C. Cæsaris turbata mens, vim dicendi non corrupit. Nec in Claudio, quoties meditata dissereret, elegantiam requireres. NERO puerilibus statim annis viuidum animum in alia detorsit. Cælare & pingere, cantus aut regimen equorum exercere: & aliquando carminibus pangendis inesse sibi elementa doctrinæ ostendebat.* O quam hæc illaudabilia in tanto Principe! quem sane decuisset animum applicuisse ad altiora studia, quod (quemadmodum in Heluidio supra diximus) firmior aduersus fortuita Remp. capesseret.

13. Annal.

Quænam igitur, quæres, ista studia? *Rhetorices* (quod diximus) & *historiarum*, quibus addo cum Polybio, *Astrologiæ & Geometrices*, quibus studiis Principem nostrum non tam imbutum quam tinctum velim: quod mirum quantum ea valeant, ad bellicas expeditiones, vt præclare diducit exemplisque compluribus illustrat Polybius.

Lib. 9. Hist. in princ.

Lib. 9.

I. Legi AGESILAVM Lacedæmoniorum Regem, cuidam percunctanti quibus in rebus præcipue pueri instituí deberent? Hactenus respondisse, *iis rebus quibus vsuri sint, cum ad virilem peruenerint ætatem.* Recte censuit, non friuolis artibus instituendos liberos, (principum præsertim) quæ nec grandibus, decori futuræ sunt, nec ad seria vocatis, vtiles.

plutar.

II. Quod probe intellexit ALBINVS Caroli Magni præceptor (omnium Anglorum secundum B. Adelmum, & Bedam doctissimus:) vtpote qui *Imperialem animum* (quantum ab aulicis curis vacabat) *Dialectica, Rhetorica, ac etiam Astronomia composuit.* O vtinam Caroli, & Albini institutum ac studium imitentur nostri Principes eorumque formatores.

Baron. in ann. Chr. 778.

Vtinam rursum committant suos filios (quod hac tempestate prauo more secus fit) optimis dicendi, viuendique Magistris! quo sic illos efficiant oratores verborum, auctoresque rerum, vt Phœnix apud Homerum inquiebat.

Iliad.

——— comes atque magister
Sum datus, vt præcepta tibi rerumq; bonarum
Verborumq; darem: rebusq; vt fortis agendis
Esses, & verbis posses orator haberi.

III. Quin iungamus BASILII MAGNI monitum hoc, ad filium Imperatorem futurum: *Per historias veteres,* inquit, *ire ne recusa: Ibi enim reperies sine labore, quæ alij cum labore collegerunt;*

Cap. 56. Monit. cuius meminit

gerunt; atque illinc hauries, & bonorum virtutes, & improborum vitia: vitæ humanæ varias mutationes, & rerum in ea conuersiones: mundi huius instabilitatem, & imperiorum præcipites casus. Et (vt verbo multa complectar) malorum facinorum pœnas, & bonorum præmia; quorum illa fugies, ne in diuinæ Iustitiæ manus incidas; hæc amplecteris, vt præmiis quæ ea comitantur, potiaris.

Baron. an. Chr. 886.

Et rursum:

Vtere medicis animorum assidue, vt ipse animo valeas: ab eis enim discere poteris, quas res expetere, & à quibus abstinere debeas, quibuscum hominibus assuescere, & à quorum consuetudine abhorrere, & quomodo vitam totam dispensare oporteat, vt ne in frequentes morbos incidas. Si hanc institueris viam, ad solidæ germanæq; virtutis veros limites breui peruenire poteris.

Cap. 7.

Quod quidem postremum eo subieci, quo Principes, prudentissimi Imperatoris institutum æmulentur, vt non temere omnibus, sed qui moribus & eruditione ceteris præstant, filios committant erudiendos.

Probitas in præceptoribus maxime consideranda.

IV. Præclare AGASICLI Lacedæmoniorum Regi, cum quidam diceret admirari sese, quod cum esset auidus discendi, non adiungeret sibi Philosophanem, sophistam eo tempore clarissimum, respondit: *Eorum se velle discipulum esse, quorum simul esset filius.* Significans non minus interesse quos nactus sis parentes, quam quos adsciscas præceptores.

Plut.

V. Atque istud quidem regiæ indolis iudicium. At, quale populi? LACEDÆMONII (inquit Val. Max.) *libros Archilochi è ciuitate sua exportari iusserunt, quod eorum parum pudicam, ac verecundam lectionem arbitrabantur: Noluerunt enim ea liberorum suorum animos imbui, ne plus moribus noceret, quam ingeniis prodesset.* Sic & apud Athenienses libri improbatæ lectionis igni tradebantur: quod exemplo Protagoræ, cuius volumina igni tradita fuerunt, Tullius docet. Deus Opt. Max. faciat, vt Principes omnesque Resp. istius imitatione omnes eiusmodi libros, vel alioqui hæretica prauitate aspersos, non tam exterminent quam Vulcano tradant, atq; adeo Auctores ipsos operum insigni opere censorio admoneant. Quo modo *Carolum V.* fecisse legimus, qui anno salutifero 1521. ex Senatusconsulto procerum Germanorum, nedum Lutherum, sed & libros eius perquiri, & palam exuri mandauit: quod & ante eum alii Imperatores Christiani factitarunt, vt constat ex l. vlt. C. Theod. de Hæret.

Lib. 6. cap. 3.
V. Alex. ab Alex. Genial. dier. 1. c. 25.
Lib. 2. de nat. Deor.
Guil. Zenocarus lib. 1. de Gest. Caroli.

Porro addidi in extremo documentorum, *modum in doctrina tenendum.* Recte: nam, *vt omnium rerum* (inquiebat Seneca) *sic literarum quoque intemperantia laboramus.*

Modus in doctrina constituendus.
Epist. 107.

I. Itaque gloriam quam sibi vendicabat APELLES, etiam sequar, qui cum Protogenis opus immensi laboris summæque curæ admiraretur, dixit, omnia sibi cum illo paria esse, aut illo etiam meliora: sed vno se præstare quod manum ille de tabula tollere nesciret; qua ex re ostendit, nimiam diligentiam, anxiamque promouendi cupiditatem, non raro nocere.

V. Franc. Patric. 1. de Reg.

II. Memoria teneo (inquit Tacitus) solitum narrare AGRICOLAM, se in prima iuuenta studium philosophiæ vltra quam concessum Romano ac Senatori hausisse, ni prudentia matris incensum ac flagrantem animum coercuisset, scilicet sublime & erectum ingenium, pulchritudinem ac speciem excelsæ magnæque gloriæ vehementius, quam caute appetebat: mox mitigauit ratio & ætas, retinuitque, quod est difficillimum, ex sapientia modum.

In vita Iul. Agricolæ.

III. MENEDEMVS ETRIENSIS, cum videret multos in doctrina, nec modum, nec modestiam tenere, solitus erat dicere, plurimos nauigare Athenas studiorum gratia, qui primum essent sapientes, deinde fierent Philosophi, tum progressu temporis euaderent idiotæ.

Plut.

IV. Atque vt in vnum velut aceruum congeram plures Imperatores, qui ab hac immoderata discendi cupiditate, sinistram de se opinionem concitarunt ecce fama minus secunda fuit, adeoque male audiuit IVLIANVS DESERTOR (alias tamen magnus & multiplici virtute Imperator) tanquam Græculus litterio; & Philosophis nimium deditus. Sed nec HADRIANVS extra culpam affectatæ supra modum doctrinæ. Peccauit pariter MICHAEL

Ammian. lib. 22.
Dio Cass.
Zonaras.

Ducæ filius Byzantii Imperator, qui docente Michaele Psello, ita totum litteris se dedit, vt gubernatio rerum penes alios esset, & turpiter Imperium dehonestaretur. Ego sane cum viro clarissimo I. Lipsio, TRAIANVM aliquem malim doctum leuiter, sed vigilantem; serium, quam Principem otiosum, & in literis deliciantem. Quanquam istum malim equidem, quam omni litterarum inscitia laborantem. *Nam varia & multiplex eruditio fere semper retrahet Principem* (teste Cominæo) *à prauis, & illaudatis consiliis. Et quo quisque magis quid se deceat intelligit, eo vehementius ipsum neglecti pudet officij: & etiamsi non omnino sibi temperet à maleficio, tamen ne plane modum excedat, cauet. Huc etiam accedit metus diuini Numinis. Quanta enim sit peccati magnitudo, & quantopere Deus offendatur flagitiis, docti non paulo melius, quam homines imperiti cognoscunt. Qui sunt igitur inerudit Principes, quantum sit munus quod acceperunt à Deo, non intelligunt, & ipsorum familiaris, ne malam gratiam sibi concilient, dissimulant: & vt ex omnibus forte sit vnus, qui fideliter admoneat, is tamen suæ sententiæ nullos habet approbatores, ac vere fit, vt ridiculus habeatur.* Præclare & vere omnia prudentissimus Cominæus.

Notat. Plin. Paneg.

Lib. 10. Comm.

Mediocritas studiorum quatenus attendenda.

At vero, quam tandem designamus Principi mediocritatem? placet mihi I. Lipsii præceptoris mei iudicium, vt neque nihil, neque omnia discat. Nam LVDOVICVS XI. merito reprehensus fuit, qui Carolum filium omnium bonarum artium rudem voluit, *ne esset* (vt aiebat) *in consiliis capiendis refractior, & tenacior sui sensus*. Et hercle hoc est assecutus. Nam illum iam Regem, duo tresve homunculi, & ii ex vilissimis, huc illuc pro suo arbitrio circumegerunt, cum magna subditorum indignatione, & damno. Ita amplissimi regni Rex, sine literarum præsidio ad aliorum nutum regnum administrare coactus est: quod tolerandum vtique fuisset, nisi Curiam suam mille fraudibus, & captionibus ignauia, & inscitia impleuisset. Sed heu miseriam! Etiam hodierno æuo (quod de suo queritur Cominæus) sic complures instituuntur, quasi ad ludum, & iocum facti esse videantur. *In omni enim & cultu, & sermone nihil moderate, prudenterque faciunt: litterarum nullam cognitionem habent: viris bonis atque peritis, non patet vllus ad eos aditus: de negotiis aut suis, aut populi, non cognoscunt ipsi; sed in familiares omnia reijciunt, qui per hanc illorum ignauiam atque socordiam suas facultates insigniter amplificant, & hoc fere solum agunt. Si quis est aliquando, qui forte tanquam ex veterno expergefactus, animum rebus gerendis adijciat, hoc sero admodum fit, amissis propemodum occasionibus. Certum enim est eos, qui in vlla re vnquam excelluerunt, mature puerilibus annis ad eam rem accessisse. Totum hoc consistit primum in beneficio Dei: proxime in educatione.* Quam quanti referat probis, doctis, & prudentibus præceptoribus committi, non ratio modo dictat, sed & vsus suadet. Quis non videat MAGNVM illum ALEXANDRVM in virum pacatissimum euadere potuisse, si feruidam illam iracundiam atque insolentiam præceptores eius cohibuissent? Quis non sciat MICHAELEM III. Orientis Imperatorem laudabilem, & idoneum Imperio fuisse, nisi virtutis eius indolem deprauassent Pædagogus, & *Barda* frater *Theodoræ* Augustæ? Duobus enim istis tanquam omnium scelerum biga vectus Imperator, redditus est temporibus istis nouus Nero, illo non inferior nauigandi arte, nec libidine impar, sed prodigalitate persimilis atque sæuitia proximus. IVLIANVM etiam IMPERATOREM, natura ingenioque optimo fuisse, si non ab impiis, ac superstitiosis magistris corruptus fuisset? siquidem Astrologorum, & Ariolorum quibus operam dabat, tum *Lybanij* Oratoris, & *Maximi* Philosophi præceptoris exemplo à Christiana pietate ad impios Græcorum cultus defecit. Tanti refert, quibus præceptoribus rudem puerorum animum instruendum, & informandum credas.

Innot. c. 10. Polit.

Lib. 10.

Præceptoribus, & Pædagogis optimis Principum filii committendi.

Baron. Tom. 10. Ann. an. Chr. 854.

Pomp. Lætus.

Munia Præceptoris boni.

Sint ergo Præceptores moribus optimis artibusque exculti, qui tenerum Principis animum ad eruditionem, & virtutes, Principe, & Imperio dignas informent. Non enim recte fingitur Princeps (vt recte monuit auctor Parœmiarum) nisi cum nondum intelligit se Principem. Statim inquam adsciscendus formator: in quo deligendo conueniet, & hoc esse diligentiores, quod Principem deligere, plerumque non licet, instituere licet. Hic mihi in pectusculum adhuc vacuum, ac sequax, instillet opiniones Principe dignas: muniat optimis de honesto decretis: ostendat discrimen veri Principis, ac Tyranni: subiiciat oculis quam Deo propinqua res est salutaris Rex; quam tetra bellua, quamque abominanda Tyrannus.

rannus. Admoneat eum, qui sibi gerit Imperium, Reipubl. prædonem esse, non Principem. Nihil interesse inter piratas, & Principes piratarum animo præditos: nisi quod hi quo sunt potentiores, hoc maiorem afferunt pernitiem rebus humanis. Inculcet, quam multis hominum millibus, immo quam vniuerso mundo prodesse queat, si is vnum sapientem, ac bonum præstiterit virum. Doceat apud Christianos homines Imperium nihil aliud esse, quam Reipubl. administrationem, non dominium. Imperium quidem appellari, sed meminerit se imperaturum, & liberis, & Christianis, hoc est, bis liberis. Ad hoc, vt Princeps sit aliquis, non satis esse natum fuisse, non satis esse vetustas imagines, non sceptrum, non diadema. Animus sapientia præcellens, animus pro publica incolumitate semper sollicitus, & nihil spectans nisi commune bonum, Principem facit. Præmoneat ne sese vel applausibus stultæ plebeculæ, vel adulatorum laudibus metiatur. Ne quid agat impulsu odii, amoris, iræ, aut vllius affectus instinctu. In creandis magistratibus, in condendis legibus, in cæteris muniis, vnicum spectet scopum, nempe honestum, & publicam vtilitatem. Non satis esse, si ipse nemini faciat iniuriam. Officialium quoque suorum integritatem præstandam esse Principi. Non esse sitam in hoc Principis laudem, si ditionis terminos proferat, si finitimos submoueat armis, verum si quam forte nactus est ditionem, Iustitia, frugalitate, cæterisque pacis artibus efficiat florentiorem. Doceat, vt ad bene merendum de bonis sit propensissimus, ad ignoscendum facilis; ad puniendum non aliter accedat, quam amicus medicus membrum deploratum amputaturus, aut inustiurus: vt omnia studiose vitet, vnde prospiciat Reipubl. magnum malum fore. Super omnia vero, bellum modis omnibus declinet: quod aliis de rebus alia atque alia mala nascuntur, at bellum malorum omnium agmen semel effundit. Hæc atque huiusmodi decreta sunt animo puerili sapientum apophthegmatis, & laudatorum Principum exemplis infigenda, & inculcanda. Verum, quod non in postremis dicendum fuit, etiam atque etiam animaduertet (in quo cœcutiuerunt Præceptores illi Alexandri, & aliorum iam ante commemoratorum) quibus potissimum affectibus, tener ille Principis animus moueatur, num iracundia, libidine, ambitione, cupiditate, metu: quod exerant sese illa ætate affectus, qui plerumque maturiore occultantur. Proinde, si feruida, & elata mente sit, reprimendus; si segni, & remissa, excitandus; si voluptatibus deditus, ad honesti virtutisque normam reuocandus: quo fiet, vt aptam, & congruentem ingenio institutionem accommodans, Principem habiturus sit tanto sapientiorem, quanto cæteris, opibus, potentia, dignitate, præstat, & antecellit.

CAPVT XI.

Sed & bono publico eruditos adsciscent Professores, vnde incolæ in optimis artibus instituantur.

NEQVE enim satis est, vt Principes optimis excultum habeant disciplinis animum, verumetiam curam instituendæ iuuentutis sustinere debent; cum is demum optimi sit Principis finis, *non modo vt ipse omnia ex officio agat, sed vt qua ratione etiam reliqui omnes quam optimi fiant, prospiciat.* Nullis autem artibus melius id efficiet, quam *Humanitatis.* Nā vt quisq; liberalibus artibus præditus est, ita optimus fere fit, maximeq; in omni genere comitatis atque humanitatis excellit: vt merito ab efficientia eæ artes *studia Humanitatis* nuncupentur. Vnde verissime dixit Comicus Græcus:

Dio in Orat. Mecœn. lib. 52.

Ἅπαντας ἡ παίδευσις ἡμέρους ποιεῖ.

Doctrina, mores non sinit esse feros.

Menander.

Vidit hoc etiam, & quis non? Cassiodorus: *Litterarum scientia,* inquit, *ornat homines & tacitos & loquentes: tacitos, quoniam mores purgat; loquentes, quia verborum gratiam subministrat.*

12. Var.

Cic. 2. de Diuinat.

Eapropter, *nullum munus reipubl. afferre maius meliusve* Principes *possunt, quam si docere ac erudire iuuentutem curent: his præsertim moribus atq; temporibus, quibus ita prolapsa est, vt omnium opibus refrenanda, atq; coercenda sit.*

Hoc igitur agant, vt sint celebres ac numerosæ Scholæ, eæque optimis munitæ priuilegiis, neque non præceptoribus, qua vitæ integritate, qua eruditione, qua docendi dexteritate præstantissimis; quos non tantum ad spem erigant honorum, verumetiam quotannis optima certaque pendant congiaria. Nam cæteroquin *sublatis studiorum pretiis* scholæ frigescent, immo, *etiam studia peritura, vt minus decora.* Vere Symmachus scripsit: *Scimus bonas artes honore nutriri; atq; hoc specimen esse florentis Reipubl. vt disciplinarum professoribus præmia opulenta pendantur.*—— *Vt enim fruges non tam soli ingenio, quam cœli beneficio & temperie lætius proueniunt: ita quoq; artes bonæ, eximiaq; ingenia, Principum ac Magistratuum benignitate excitantur.*

Tacit. 11. Annal.
Lib. 1 epist. 73.
Iustin. Episc. in Cantic. Cant.

Itaque gratia & affectus Professoribus, Præceptoribusque (maxime quibus operam dederunt Principes) reddenda:

Hom. 4 Odyss.

Οἱ δ᾽ αἰεὶ βούλοντο Θεοὶ μεμνῆσθαι ἐφετμέων.

Ipsi enim semper volũt Dÿ nos memores esse præceptorum, Ratio ipsa dictat & sensus communis: *Nemo enim est,* si Oratori credimus, *nostrum liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui atque doctores, cui non locus ille mutus, vbi ipse altus aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur.*

Pro Plancio.

EXEMPLA.

MAGNA mihi copia est exemplorum, quibus doceri potest nullam pene gentem esse, nullam rempubl. nullum principem, qui non singulari cura præceptores artiumque liberalium magistros publico sumptu vnde vnde accersiuerit, alueritque. Nam, vt omittam Thurinos, Iberos, aliosque Græciæ populos.

Sueto. Iul. cap. 42.

I. Scimus ROMANOS, *Iulio* maxime *Cæsare* auctore, bellis omnibus exstinctis, *omnes medicinam professos, & liberalium artium doctores asciuisse, immo quo libentius & ipsi vrbem incolerent, & cæteri appeterent, Ciuitate donasse* Atque id quidem summa prudentiæ atq; humanitatis ratione. Sciebat enim ciuium animos continuis bellis efferatos, nulla alia re aptius cicurari, vt sic dicam, posse, quam litteratura, id quod etiam ipsum nobis testatus est Naso:

Adde quod ingenuas didicisse fideliter artes
Emollit mores nec sinit esse feros.

Ælian. lib. 7. Var. c. 15.

II. Atque hoc præclare olim intellexisse videtur MITYLENEI: quippe quos populos bello deuicerant, nullam eis aliam pœnam irrogabant, nisi vt ne liberos suos litteras edocerent. Neque enim ignorabant eas tantum ciuitates florere posse, in quibus litterarum studia colerentur.

Anno 1599.
Studiis litterarum quantum tribuant Sinenses.

III. Memorabile est quod nobis referunt de SINENSIBVS illius oræ Apostoli Iesuitæ, epistolis nuper ab iis editis, & Latine ex Italico redditis ab R. P. Franc. Orano illius Societatis Theologo, & populari meo. *Non existimo,* inquit auctor, *ulla in historia contineri gentem adeo studiosam, & litterarum amantem. Cuius hæc præcipua ratio, quod Rex, (à quo vt membra à capite dependent omnes) officia, & publica munera prouinciarum, iuxta cuiusq; eruditionem, & quem in litteris assecutus est gradum, distribuit. Quare omnes, nullo discrimine vel delectu studium in litteris ponunt, vt dignitatis & honoris gradus, ab vitiosa hac & deprauata natura adeo expetitos, consequantur. Vnum dicã quibusdam forte incredibile, quod tamẽ hisce oculis vidi; hoc in regno tot Athenas inueniri, quot sunt Sinæ totius Ciuitates & Castella; cum in horũ vnoquoq; Generale studium, (Vniuersitatem vocamus) habeatur, in quo docentur & examinantur territorii eius incolæ, nulla scholarũ aut iuuẽtutis huius aut illius permistione:*

quod

quod sit tam incorrupto iudicio, ac Præsidum Gymnasiorum, & Examinatorum integritate, vt primum de scriptione indicium fiat, & præmia & gradus pro merito conferantur: post scriptoris & auctoris nomen sigillo auulso reseratur tam paruis impendiis & studiorum sumptibus, vt loco pecuniariæ contributionis Gymnasio faciendæ regiis impensis, pro merito studentium & gradu præmia deferantur.

IV. Enimuero illi institutione proxime ad ROMANOS accedunt, quos alloqui præter cæteras omnes nationes (florente dico Repub.) curam educandæ instituendæq; iuuentutis habuisse constat. Audiamus Quintilianum: *Iamprimum suus cuiq; filius ex casta parente natus, non in cella empta nutricis, sed gremio ac sinu matris educabatur, cuius præcipua laus erat tueri domum, & inseruire liberis. Eligebatur autem aliqua natura maior propinqua, cuius probatis spectatisq; moribus omnis cuiuspiam familiæ soboles committeretur: coram qua neq; dicere fas erat quod turpe dictu, neq; facere quod inhonestum factu videretur. Ac non studia modo curasq;, sed remissiones etiam lususq; puerorum, sanctitate quadam ac verecundia temperabat. Sic Corneliam Gracchorum, sic Corneliam Cæsaris, sic Attium Augusti matrem præfuisse educationibus, ac produxisse principes liberos accepimus. Quæ disciplina ac seueritas eo pertinebat, vt sincera & integra, & nullis prauitatibus detorta vniuscuiusq; natura, toto statim pectore arriperet artes honestas, & siue ad rem militarem, siue ad iuris scientiam, siue ad eloquētiæ studium inclinasset, id solum ageret id vniuersum hauriret.* Hactenus Quintilianus: qui merito postea queritur sui sæculi mores longe alia sed deterrima, disciplina immutatos. Legat qui volet quæ sequuntur, non tam gutta guttæ quam illis nostri mores similes sunt. O miseram huius æui cōditionem! Veteres quidem illi Romani (si modo à vera religione discedam) in patria fuerunt optimarum disciplinarum; nunc autem sumus (vt veteri verbo vtar) in rutuba.

Apud Romanos quanta erudiendorum liberorum cura.

Dialog. An sui sæculi Orat. antiquis, & quare concedant.

Curent igitur hanc curam Principes, vt præter triuiales Vrbium, singulis Prouinciis celebres quædam Scholæ instituantur: **Caroli Magni *exemplo, qui Parisiensem & Papiensem Academias instruxit:* Petri Lunæ *Cardinalis, qui in Hispania Salmantinensem:* Francisci Ximenii *Episcopi Tolet. qui Complutensem:* Ioannis III *Lusitaniæ Regis qui Conimbricensem:* Venetorum Senatus, *qui Patauinam:* Cosmi Medicæi, *qui Pisanam:* Brabantiæ Ducum, *qui in Belgio Louaniensem & Duacenam Academias erexerunt. nec id satis: nisi* Academiarum Præfectis, ac liberalium disciplinarum magistris publica stipendia pendi procurent. *Namque, ea demum est optima Respubl. in qua plurima virtuti; atq; bonis artibus præmia proposita sunt.***

Academiarum cura.

I. Refert Zonaras IVSTINIANVM Imper. antiquitus constitutas in quoque Opido annonas professoribus bonarum artium dandas, de consilio Præfecti sui sustulisse: quod accidit non minimo Reipub. detrimento: *Siquidem*, inquit *frigentibus passim per opida scholis, rusticitas & barbaries occupauit inhabitantes.* quid mirum? cum *gloria* teste Salustio, *industria alitur; vbi eam dempseris ipsa per se virtus amara atq; aspera est.* Hinc recte Cato dixit *Iuuentuti auferri studium honoris, quoties virtus præmiis viduatur.*

In Annal.

Professoribus bonarum artium stipendia pronuncianda, & curanda.

II. Idcirco CONSTANTINVS Imperator, *mercedes professoribus & salaria reddi iussit, quo facilius liberalibus studiis & memoratis artibus multos instituerent.* Constantinopoli autem bibliothecam ædificasse scribunt, quæ ab aliis sensim aucta libris, tandem numerum centum viginti millium librorum expleuit.

Plut.

L. Medicos §. fin. C. de Profess. & med.

III. Quin & ATHALARICVS Rex Senatui Romano de stipēdiis Professoribus soluendis hoc modo rescripsit: *Nuper &c. cognouimus doctores eloquentiæ Romanæ laboris sui constituta præmia non habere, & aliquorum nundinatione fieri, vt scholarū magistris deputata summa videatur imminui. Quapropter cum manifestum sit, præmium artes nutrire, nefas iudicauimus doctoribus adolescentium aliquid subtrahi, qui sunt potius ad gloriosa studia per commodorum augmenta prouocandi.*

lib. 10.

Zonar. in Basilisco 3. part. Annal

Ex Cassiod. lib. 9. Var. epist. 21.

IV. Quo magis monendi Principes nostræ tempestatis, ne per captiones & fraudes Coactorum, ordinisve Quæstorii quidquam de stipendiis imminuatur: quin potius augeant

minu-

minuta hodierna stipendia, quæ profecto veteribus data fuissent pueris ipsis Professorũ. Quid ducenti aut trecenti aurei, ad duo, tria aureorum millia? Audietis miranda, inter admiranda merito Romana, I. Lipsio viro clariss. relata. VESPASIANVS Imperator cum ingenia & artes maxime foueret, *primus è fisco* (ait Sueton.) *Latinis, Græcisq; Rhetoribus, annua centena cõstituit.* Ea reddunt *bis mille & quingentos Philippæos*, siue ducatones, vbi hodie vel eximiis doctoribus largiendos? Atqui vt Medicis *quingenta HS.* mercedem annuam fuisse Plinius docuit: quæ sunt *duodecim millia & quingenti Philippæi siue Ducatones Italici.* Cur non igitur admittam, vel *sexcenta* excellenti alicui data fuisse? Immo fuerunt Eumenio Rhetori, & doctori in scholis Augustoduni, quem Constantius Princeps, sub Augustis Diocletiano & Maximiniano, *salarium in sexcentis millibus nummum accipere iussit.* Ita ipse semel iterumque profitetur in Oratione quæ exstat: nec *sexagena* rescribi mihi aliquis persuadebit. Scilicet alienum nimis à magnitudine Romana est quindecim millia Philippæorum, singulari doctori & qui magister Palatii fuisset, dari? Nihil est, & credere audeant, si qui non audent sperare.

Lib. 4. c. 10. Cap. 18.

V. Alciat 5. Parerg. c. 27.

Præceptoribus grates reddendæ.

Porro, non tantum publici illi doctores, stipendiis honorandi, verumetiã, (quod æquum postulat) Præceptores maxime nostri, in quos, proh pudor! nimiopere ingratum est vulgus hoc iuuentutis. Non ita, non, meliores mentes, etiamsi Ethnicorum spectes.

Volater. lib 3.
Ælian. 4. Var.

I. Nunquid *Agathonem* Philosophum summo in pretio habuit AGESILAVS?

II. Nunquid *Platonem* & *Theophrastum* donis affecit PHILIPPVS Macedonum Rex? cuius filius, dignus eo patre Alexander *Pyrrhonem* Philosophum & poetam eximium decem aureorum millibus pro oblato poemate donauit.

III. NICOCLEM etiam Cypri Regem pro oblato ei libro, *Isocrati* duodecim ducatorum millia dedisse, certo non arbitrario scimus.

IV. Sed & *Heliodorum* in pretio habuisse ADRIANVM Cæs. monumentis suis consignauit Spartianus.

V. Quis non sciat NERONEM fœdum alioqui & maculosum principem, magnis præmiis atque honoribus præceptorem suum *Senecam*, virum omni sapientia cumulatum, affecisse? Tacitus quidem author est, eum *ter millies sestertium intra quadriennium parauisse.* Audi ipsum Senecam Neronem sic alloquentem: ----- *Tantum honorum atq; opum in me cumulasti, vt nihil fœlicitati meæ desit, nisi moderatio eius.* Poteras addere, ô Seneca, fidem Principis tui, quam infidam sensisti, pro tot tantisque sapientiæ documentis.

Lib. 13. Ann.
Tac. 14. Ann.

Ex Plutarch.

VI. POMPEIVS ille MAGNVS, eo semper honore *Possidonium* Stoicum Philosophum decorauit, vt quondam ad ipsius domum venturus, lictores demissis fascibus, ceu coram digniori se, adstare imperaret.

Tacit. 2. hist.

VII. VESPASIANVS autem Imper. *Salucio Basso* illustri poetæ vna donatione, *quingenta* donauit, hoc est, Belgica moneta, *duodecim millia Philippicorum*, Italica *Ducatonum.*

Testatur ipse Auson in Grat. act.

VIII. Quid in GRATIANO? nunquid *Ausonium* præceptorem poetam celebrem ad Consulatum euexit?

Iul. Capitol.

Insignis pietas Antonini Cæsaris erga Præceptores.

IX. Pari etiam beneficiorum memoria M. ANTONINVS Philosophus, *Frontoni* præceptori suo statuam in Senatu posuit. *Proculum* etiam Proconsulem fecit. Et in summa tantum honoris Magistris suis detulit, vt imagines eorum aureas in Larario haberet; & sepulcra eorum additis hostiis, & floribus superornaret. Eximiam ita viuam, pietatem, & nostro, non dicam illo æuo, Phœniceam!

Ex hist. Gall. P. Matthæi, lib. 2. Narrat. 4.

X. Superiori denique memoria CAROLVS V. Imp. insigniter *Hadrianum* Præceptorem muneratus est, dum post varios maximosq; honores delatos, apicem dignitatum, id est, Pontificatum commendatione sua illi procurauit. Eiusque imitatione PHILIPPVS II. eius filius, Ecclesiæ Hispanicæ Primatum præceptori suo *Ioanni Martini* contulit, vt taceam alios honores, aliasque beneficentiæ, & grati animi notas, quibus eum mirifice insigniuit.

Rari hercle tales Principes, & (pace bonorum dixerim) qui in vno anulo hodie inscribantur.

IOAN.

IOANNIS A CHOKIER I. V. DOCT.

THESAVRI POLITICORVM APHORISMORVM

LIBER SECVNDVS.

Atque hactenus quidem vniuerse de Virtute, *eiusque partibus, & via quæ ad illam ducit: superest modo, vt eam per species exsequamur.*

CAPVT I.

Imprimis *Iustitia* in conspicuo ponatur, quæ omnium Domina, & Regina Virtutum; omnibus maxime tuenda Principibus.

I*VSTITIAM* virtutem esse, sine qua Respublica haud diu stare, vel administrari possit, optima sunt tum Græcorum, tum Romanorum testimonia. Atque vt ab istis ordiar, en M. Tullii Ciceronis: *Vt in fidibus,* inquit, *ac tibiis atque cantu ipso, ac vocibus, concentus est quidam tenendus ex distinctu sonis, isq; concentus ex dissimillimarum vocum moderatione, concors tamen efficitur, & congruens: sic summis, & infimis, & mediis interiectis ordinibus, vt sonis, moderata ratione Ciuitas consensu dissimillimorum consistit; & quæ harmonia à musicis dicitur in cantu, ea est in Ciuitate concordia, quæ sine Iustitia nullo pacto esse potest.* Quid scriptor Patauinus? *Multitudo coalescere in vnius populi corpus nulla re, quam legibus potest.* Vere. Namque non adamantinis illis vinculis, quæ Dionysius ille senior crebro in ore habebat, *Vi atque Metu*; sed *Iustitia* (quæ Concordiæ mater) *magna imperia retinentur.* Asserit Poeta cum ait:

Frag. lib. 2. de republ.

Liu. lib. 1.

Cic. 3. de Rep.

> Τὰς ἀνδρῶν ἀγορὰς ἡ μὲν λύει, ἡ δὲ καθίζει.
> *Hos cœtus hominum soluit, iungitq; vicissim.*

Homer. Iliad.

Ideoq: Plato Philosophorum ille Princeps, *Iustitiam* nominat, ἕρμα πόλεων,

De leg. 2.

5. ad Nicom. *hoc est, fulcrum Ciuitatum*: Aristoteles vero, *Præstantissimam omnium Virtutum* Merito: Nam vt Poeta ille Græcus ait:

Euripid. *Nec tam Hesperus, nec Lucifer mirandus est.*

Lib. 3. de Off. Ideo M. Cicero vere scripsit: *Fundamentum perpetuæ commendationis & famæ Iustitiam esse, sine qua nihil potest esse laudabile.* Immo, neque diuturnum: quia iuxta Salomonis Oraculum: *Iustitia firmatur solium.* (Prou. 16.)

Quis enim non sciat, Iustitiæ alioqui contemptu, cæteras virtutes contemni? Immo, *nullam ferarum fraudem esse tantam, nullam malitiam, quæ possit cum eius malitia contendere, qui semel legem, Iustitiamque contempsit?* (Arist. 1. Polit. c. 2.) Ergo igitur cum Tragico:

Senec. Thyest. act. 2.

——— Vbi non est pudor,
Nec cura iuris: sanctitas, pietas, fides,
Instabile regnum est.

Viderunt hoc prisci mortales, qui & *scripserunt*, & *docuerunt*, *absque Iustitia Principatum ipsum gerere, ne Iouem quidem ipsum posse.* (Plutarch. lib. de Doctr. Princ.)

Maneat igitur, *sine summa Iustitia Rempubl. regi non posse.* (Cic. 2. de Rep.)

EXEMPLA.

Xenophon. I. Literis proditum est consueuisse PERSAS ei, qui ex Regiis liberis natu maximus erat, quique in spem regni educabatur, cum alios ad virtutem magistros dare, tum vnum imprimis à quo Iustitiam doceretur. Censebant enim Iustitiam primas in Principe partes tenere, cum ab illo ceu fonte quodam in cæteros sit deriuanda.

Io. Dubr. 9. Hist Bohem. II. PÆDALIOS autem, Indicam gentem, in sacris publicis nihil aliud à Diis, quam Iustitiam petere solitos ferunt: quod eam si consequerentur, affatim sibi bonorum omnium putarent fore.

Cyropæd. III. Nec id quidem falso. Nam & XENOPHON opes nullas viro præsertim Principi censebat pulchriores, ac honestiores, quam Virtutem, & Iustitiam. Namque (vt Plato recte sentit) nunquam homo negligitur à Deo, qui iuste viuendi, suumque cuique tribuendi bonum habet propositum.

Refert Muret. orat. 6. IV. HESIODVS bonus imprimis Philosophus, & Poeta eximius, multis versibus persequitur ac percenset ea bona, quæ à Deo tribuuntur cultoribus Iustitiæ; contraque eas, quæ ab Iniustitia Ciuitatibus inferuntur calamitates. Illorum enim lętas vrbes florere populis nunquam bello, nunquam fame, nunquam aliis eiusmodi pestibus conflictari; hos & fame, & peste, & bello, & aliis innumerabilibus malis iniustitiæ pœnas dare.

Plut. V. Quo pertinet illud LEONIS Eurycratidis filii apophthegma: Sciscitanti in qua demum ciuitate tuto habitare liceret? *Vbi Iustitia viget*, inquit. Præclare admonens, eam demum ciuitatem sine periculo habitari posse, in qua Iustitiæ cura haberetur. Nihil verius. Nam *remota Iustitia*, inquiente Augustino, *quid sunt regna, nisi magna latrocinia?* (4. de ciuit. Dei.)

Zonar. lib. 3. VI. Verum, vt in hunc Iustitiæ campum nonnullos Romanos producam Imperatores, ecce tibi VALENTINIANVS Imperator, qui vt summus Iustitiæ cultor fuit, ita illud subinde in ore habuit: *A principe imprimis curam Iustitiæ flagitari.* Nam (vt Cicero refert) Iustitiæ fruendæ caussa apud maiores nostros, & in Asia, & in Europa bene morati Reges olim constituti sunt. Vnde Hesiodus qui supra: (2. de Off.)

Hac vna Reges olim sunt fine creati,
Dicere ius populis, iniustaq; tollere facta.

Iosephus lib. 18. c. 16. VII. Breui deflexu PHILIPPVM subiungam, Herodis Antipæ fratrem, qui præfuit triginta annis Tragonitidi. Is igitur quoties domo progrederetur, iter cum paucis selectis comitibus faciebat, subsequente sella, in qua ius reddere solebat; ac si quis ex occursu opem

eius imploraret, sine dilatione mox sella posita residens causam cognoscebat, aut sontem damnaturus, aut absoluturus innoxium.

VIII. Quid de TIBERIO CONSTANTINO loquar? eius extat praeclarum elogium, iam morituri, & Imperium Mauritio genero tradentis: *Sit tibi (inquit) Imperium cum hac puella filia concessum, vtere eo foeliciter, in mente habens aequitatem, ac Iustitiam, praecipua esse optimi Principis insignia.* Nihil verius dici, vel excogitari potuit. *Aimon. 3. de gest. Franc. c. 35.*

IX. Consimili animo TRAIANVS Imperator Iustitiam, & aequitatem plurimum commendare solitum legimus: hisque potissimum virtutibus Principes caeteris excellere debere dictitabat, quarum & ipse dum Romanum gubernaret Imperium, studiosus adeo fuisse fertur, vt aliquando ensem strictum Praefecto Praetorii in conspectu omnium dederit, atque dixerit: *Cape ferrum hoc, &c. si quidem recte Imperium gessero, pro me; sin aliter, contra me hoc vtare.* O vere masculum, & diuinum animum, qui nedum imperium, sed nec vitam ipsam sine comite Iustitia tenere sustinuit. *Niceph. 3. Eccle hist. c. 28.*

X. Caeterum, vix credibile memoratu est, quod D. Gregorium corpus eius putrefactum, & in puluerem vsque redactum inspicientem, solam linguam inuenisse illaesam, ferunt: nisi hoc diuina permissione accidisse dicamus, propter Iustitiam quam perpetim colebat atque tuebatur. Porro, quod scribunt nonnulli animam eiusdem D. Gregorii precibus ab Inferno liberatam, fidene dignum sit, an non, legatur Baronius in An. Christi 604. vel eius Epitom. tom. 2. pag. 136. *Mart. Polon. in vita D. Greg.*

XI. Illud certum: D. REMIGIVM Rhemorum Antistitem, virum diuino afflatum Spiritu, dum Clodoueum Galliae Regem ipso inaugurationis die inungeret, vaticinatum, *Regnum illud tamdiu florens futurum, quamdiu in eo Iustitia, & Religio coleretur.* Nec vanum fuit Oraculum. Vidimus enim nostris temporibus, quantas neglectu Religionis, & cultu scaeuae Religionis, quam Galli Reformatam vocant, Regnum Gallicum acceperit calamitates. *Agathias Scholast. lib. 1. belli Gothici.*

XII. ALPHONSVS ille Arragonum, & Neapoleos Rex plurifariam celebrandus, eos Principes, qui Iustitiam non colerent, persimiles sibi videri dicebat iis, qui morbo caderent comitiali. Nam cum animae materia sit sola Iustitia, qua tenditur ad vitam: quid restat Principibus sublata Iustitia, quae est vitae quasi nutrimentum, & cibus? *Panorm.*

XIII. Ideo FERDINANDVS clemens ille, ac iustissimus Caesar, crebris illud sermonibus vsurpabat: *fiat Iustitia, aut pereat mundus:* Siquidem tam lectione, quam vsu didicerat, Rempubl. sine Iustitia consistere non posse; & legerat fortean in Platone, *Fulcrum Ciuitatum* eam appellari; vel apud Augustinum, *Vnicum regnorum columen.* Probe. Nam sine ea, nihil est perpetuum, nihilque diuturnum, vt totidem verbis, militibus ad Placentiam tumultuantibus ex vero inquiebat I. Caesar, teste Dione. *Laurent. Pocest. in Symb. Impp. 2. de Ciu. Dei. Lib. 41.*

CAPVT II.

Eam igitur, quicunque praeest, seruet, tum in se, tum in aliis ex praescripto legum.

DICO primum in se: quia Iustitiam nedum Principi adsistricem, sed & magistram atque moderatricem, idque merito, constituunt sapientes. Siquidem, cum hactenus creati sunt Reges, vt quam ipsa aequitatem in singulis statuerit, exsequantur; quidni etiam eidem aequitati illos alligemus, quos vel aequitati scriptae, hoc est legibus, subiici constat? *Non est* enim *Princeps supra leges, sed leges supra Principem.* Et vero? quis non videat, par esse *eum qui leges facit, pari maiestate legibus obtemperare?* Nam quod nonnulli parum prudentes *Plin. Paneg. Paulus lib. 4. sent. tit. 4.*

Cic. 3 de Rep. Theodac. Rex apud Cassiod. 6. epist. 10. Isid. c. faciat homo, 22. q. 2.

dentes probant. *Id ius esse, quod ei qui plus potest, vtile est*, scæuum illud est, & adulantis animi dogma. Quanto honestior, & regio animo dignior vox: *Cum omnia poßimus, sola credimus nobis licere laudanda?* Nempe quia id tantum posse facere dicimur, quod iuste, & honeste possumus.

Atqui, quod etiam isti iactant, *Principem legibus solutum* : *a* hoc de legibus suis *b*: vel alterius Principis paris, *c* vel de legibus pœnariis *d* (*neque enim vllis ad pœnam vocatur legibus, tutus imperij potestate e*) intellectum habet.

Nam legibus tum diuinis, iisque, quæ *f* Naturæ congruunt: tum Ecclesiasticis; *g* tum etiam suis quæ in contractum abierunt, *h* Princeps obligatur. Vnde, nedum ex proprio contractu conueniri potest *i*, verum etiam sui decessoris; *k* modo tamen *ex epistalmate*, & auctoritate *Principis* contractum fuerit, *l* neque ex eiusmodi contractu Regalibus (quę res sunt, nec mancipi) damnum factum eatur. *m* His cessantibus, pactis conuentis stare tenetur.

Hinc etiam efficitur Principem priuilegiis, & patriæ legibus deuinciri: adeo vt in præiudicium illorum, quibus ius ex iis quæsitum est, nequaquam mutare, aut abrogare quidquam possit. *n* Ea propter igitur *maneat honor Legum, o nihilq; ex publica vtilitate conuellatur*.

a L. Princeps. ff. de leg.
b L. formam. C. de off. præf. prætor Bald. l. Cunctos C. de summ Trin. l. Rescripta. C. de Prec. Imp. off. Bodin. 1. de Republ. c. 8. Petr. Greg. 7. c. 20.
c Cap. per venerabilem. Qui filij sint leg.
d Harmenop. l. 1. tit. 3. V. Cuiac. 15. obseru. t. 30. e *D. Amb. Apol. Dauid. c. 4. & 10.* f *Lactant. l. 6 c 8. Zasius d. l. Princeps. nu. 3. Pet Greg. d. loc.* g *c. Tuam. de ord cogn. c. omnes Princ. 4. de maior. & obed. c. omnis vtriusque sexus, ibi DD. de pœnit. & remiss.* h *Ias l. Ciuitas. num. 5. de reb. cred. Bald. l. 2. C. de ser. & aqua. & in d. l. princeps. Abb & alij c. 1. de probat.* i *l. Cæsar C. de publ & vectig. DD. l. 1. C. de donat. inter vir & vxor.* k *d. l. Bene à Zenone. C. de quadr. præscript.* l *d. l Bene à Zenone.* m *c. Intell. de iureiur. Zas. tit. qui feud. dar. poss. nu. 17 Cynus & DD. l. digna vox. C. de leg. late Papon. Arrest. 5 tit. 10.* n *Innocent. c. nouit de iud. Anchar. c. 1. de const. in 6. Bart. l. omnes pop. ff. de iust. & iure. Pet. Greg. d. c. 20. n. 26.* o *Plin. Paneg.*

EXEMPLA, ET NOTÆ.

Plut.

I. ANTIOCHVS III. Asiæ rex potentissimus, inter cætera præclare gesta, ob quæ commendationem meruit & famam, hoc ei adscribitur, quod omnibus regni sui vrbibus scripserit: Si quid in litteris, quæ eius nomine scriberentur, esset, quod legibus aduersari videretur, crederent ignaro se eiusmodi litteras scriptas esse, & propterea eis non parerent.

Diod. Sicul.

II. Nec minori laude ÆGYPTIORVM REGES dignantur, qui iuxta regionis consuetudinem, Iudices ad iusiurandum adigebant, vt si quid Rex iuberet eos iudicare, quod iustum non esset, ne iudicarent: tanti referre putabant, vt Iustitia in regnis seruaretur.

L. 1. C. de petit. bon. subl. lib. 10.

III. Ab eadem caussa à GRATIANO, VALENTE, & THEODOSIO sancitum legimus, ne Iudices habeant rationem rescriptorum suorum, si contra leges imperentur: addita ratione, *quod sæpe in nonnullis caussis inuerecunda petentium inhiatione Principes constringuntur, vt etiam non concedenda tribuant.*

Nouell. de Bon. Vacan.

IV. Nunquid etiam consimilis causa permouit ANTHEMIVM Cæsarem, vt diceret, *nihil amplius licere bonis Principibus, nisi quod liceat priuatis?* quod Cæsaris, vt & sequentium Principum dicta, licet sint modestiæ plena, hactenus tamen intelligenda, vt multa liceant Principibus, quæ non licent priuatis.

Senec. Troad.

V. In eadem classe bonorum Principum celebris ille AGAMEMNON, cuius apud Tragicum tale punctum:

Minimum decet libere, cui multum licet.

VI. Quid

VI. Quid quod THEODOSIVS & VALENTINIANVS Impp. libere profiteantur, *Salua maiestatis reuerentia, non dedignari sibi cum priuatis ius esse commune?* Et rursum: *Digna vox* (inquiunt) *maiestate regnantis, legibus alligatum se Principem profiteri.*

L. fin. C. Theodo. de Appell. L. Digna vox C. de leg.

VII. Ter igitur & amplius absurda, & in vltimas orbis terræ oras amandanda, C. CALIGVLÆ vox ista: *omnia sibi, & in omnes licere.* Tanto dissimilior virtute non solum Romanis, sed & Regibus Lacedæmoniorum, qui minorem delinquendi potestatem, quam priuatis hominibus sibi relictam existimabant.

Tranq. c. 29. Isocr. Orat. de Pace.

VIII. Talia interdum monstra, quæ etiam in sequiori illo sexu conspicua se reddiderunt. Nam IVLIA AVGVSTA, cum priuignum suum ad stuprum inuitaret, subiecit: *An nescis te Imperatorem esse, & leges dare, non accipere?*

Spartian. in Ant. Carac.

IX. Contra quam melioris notæ Principes, vt dixi: apud quos plus semper valuit honesti, & æqui ratio, quam summa potestas. Præclara, nec satis memoranda TRAIANI Imper. sententia Præfectum Prætorii ense, (pro more recepto) accingentis, *Cape,* inquit, *hunc ensem, & si iuste imperauero, pro me, sin aliter, contra me vtare.* Scilicet deuinciri imperando, non secus quam quibus scriptæ leges erant, legibus voluit optimus maximus Imperator.

Dio Cass. in Traia. Zas. l. 2. § eod. temp. num. 25. de Orig. iur.

X. A qua mente, vir ille diuinus ad Imper. Valentinianum: *Quod præscripsisti aliis præscripsisti & tibi: leges enim Imperator fert, quas primum ipse custodiat.*

D. Ambr. epist. 32.

XI. Clarum & decantatum Iustitiæ exemplum in ZALEVCO Locrensium Legislatore, qui lege in adulteros lata, vt oculos in flagitio comprehensi perderent, forsque tulisset vt filius eius adulterii reus testato probaretur, luminibus extemplo damnatum ibat, nisi (qui erat in eum fauor) tota ciuitas aliquamdiu repugnasset. Is igitur quo pœnam temperaret, simulque iustum Legislatorem ageret, filio vnum sibi alterum effodit oculum. Ita legi à se constitutæ satisfecit, aut certe eius rigorem clementia temperauit.

Ælian. 2. Va. Cic. 2. de leg.

XII. Par Iustitiæ cura in CHARONDA: qui lege cauerat, vt si quis armatus in concionem veniret, continuo interficeretur: cum autem interiecto tempore, ex longinquo rure veniens, subito indicta concione, gladio, vt erat accinctus in eam veniret, admonitus suæ legis ab eo, qui proxime sedebat: *Idem ego illam,* inquit, *sarciam.* ac protinus ferro, quod habebat, districto incubuit, cum alioqui ei licitum esset culpam dissimulare vel defendere: sed pœnam repræsentare maluit, ne qua fraus post illa Iustitiæ fieret.

Val. Max. lib. 6. c. 5.

XIII. Æque abscissior Iustitia in MANLIO TORQVATO emicuit, qui supplicio filium affecit, quod, bello Latino contra imperium, hostem depugnasset.

Liuius lib. 8.

XIV. Quid de IVNIO BRVTO dicam? qui duos adolescentes filios proditionis conuictos, virgis cæsos securi percuti iussit.

Val. Max. l. 2.

XV. Quid de Cæsare AVGVSTO, qui filiam, & neptem ob pudicitiam prostitutam in insulam relegauit?

Sueton. c. 65.

XVI. Quid veteribus immoror? Nouitiis exemplis vela pandamus. Erat apud VVandalos, siue Obotritos integerrimus, & inuictissimus Imperator KANVIVS. Is ita ex æquo Iustitiam colebat, inquit Crantzius, vt omnibus indistincte nocentibus supplicia repræsentaret non affinitas, non necessitas, non amicitia delicto patrocinabatur, quod hoc facto constat. Deprehensi erant in Merica suæ ditionis latrocinantes; quibus vltimo supplicio condemnatis, cum pœnam sumere carnifices iussisset, ex medio damnatorum grege quidam proclamat esse se de Principis KANVTI cognatione, iure sanguinis impunitatem, & vitam deposcens: quo Rex audito, *Cognato,* inquit, *nostro, vt honoratior sit locus sublimiorem parate crucem.* Liquidum, ita me Deus, & singulare Iustitiæ exemplum.

Lib. 3. Vuand. cap. 32.

XVII. Memorabile est, iuxta, ac admirabile factum OTHONIS III. Roman. Imperatoris, quem Annales Saxoniæ ferunt adeo Iustitiæ cultorem fuisse, vt *Mariam* vxorem, Arragonum Regis filiam, quod rea esset necis Comitis cuiusdam innocentissimi, publice cremandam iudicarit. Cum enim fœmina procax oculos in dictum Comitem, virum integerrimum, forma conspicuum, coniecisset, atque à viro castissimo passa esset repulsam, illum de attentata pudicitia calumniose accusauit apud Imperatorem, qui temere vxori credens, Comitem morte damnauit. Quem cum capite truncatum audisset ipsius vxor, magna audacia, quam dolor nescius pudoris expressit, OTHONEM conuenit pro tribunali sedentem, clamans de

Ex eode Krantio. 4. Saxon. c. 20 quem refert Baron. epit. pag. 677. p. 2.

Hoc genus probationis, vt prisco æuo receptum, postea per Stephanum Pap. VI. improbatum fuit. Baron. An. Christi 890.

nece iustissimi viri vindictam, proiectoque capite viri in medium, ipsum Imperatorem Reum innocentissimi sanguinis apud ipsum iura reddentem accusat. Probationem per contactum ferri candentis, veritatis indicem, offert: consentit ille, paratur ignis ferrum candens exhibetur. Mulier conscia innocentiæ viri sui, arripit illud illæsa, contrectat inusta; quin stringit, vt flores, ignitum metallum: qua ex re exuruntur præcordia ipsius Imper. cui tunc insultans victrix fœmina vindictam in Imper. à gladio exigit imperantis. Fatetur ille culpam, nec refugit pœnam, spondens iugulum, sed poscit inducias. Interim proceres accurrunt, pro vita fœminam exorant Imperatoris, sed frustra diu laboratum: at tandem ea conditione transactum est, vt auctrix sceleris *Augusta*, ex qua causa processerat viri iusti necis, flammis comburenda daretur: quod è vestigio factum.

XVIII. Bene igitur vir quidam magnus, sciscitanti quis inter Principes maxime iustus esset, *qui nullas*, respondit, *leges aliis præscribit, quibus ipse parere recusarit:*

> *Publica nimirum tum res sibi constat, & æquum*
> *Imperium, cum Rex, quod iubet ipse facit.*

Ex Guicciar. in Descrip. Belg.

XIX. Haud subticendum PHILIPPI II. Regis Catholici factum: cum illi iudicium dictatum esset coram Parlamento Geldriæ, inibique causa Rex cecidisset, atque nullus esset, qui sententiam exequeretur, ipse, ipse inquam Rex magnanimus, æquissimusque quo iustitiam in se iuxta atque in aliis seruaret, certos nominauit, qui sententiam ocyssime exequerentur, nec quieuit, dum pars victrix potiretur, qua de re disceptabatur. Factum hercle memorandum & laudandum:

> *Nam nihil, vt verum fatear, magis esse decorum,*
> *Aut regale puto, quam legis iure solutum,*
> *Sponte tamen legi se se supponere Regem:*
> *Gratia sit magno, qui temperat omnia Regi.*

Vt in FRIDERICO Cæsare cecinit Vates quidam Germanus.

Lib. 8. de Reb. gest. Trid.

Vsus Parlamentorum in Gallia.

Cod. Henrici III.

Lib. 10. Cōment.

Retunditur sententia dicentium Parlamenta non esse ex vsu Regibus.

L. Humanum C. de leg.

XX. Ac in Gallia quidem eo instituta sunt Parlamenta, vt omnes eius regni incolæ, potissimum nobiles, ac generosi, ius suum legitimis modis etiam contra Reges persequantur. Et sæpenumero vsu venit, vt in rebus maximi momenti Rex causa cadat, & contra eum iudicetur, vt è multis accidit CAROLO IX. anno 1543. contra Clerum Verum dum Parlamenti incidit mentio, temperare mihi nequeo, quin cum prudentiss. Cominæo improbem nonnullorum imperitorum sententiam, existimantium per hunc Amplissimum ordinem, imminui Regum potestatem. Quæ sententia prorsus vana est, & erronea: quum potius Optimatium & populi assensu plus roboris, ac potentiæ Regibus accedat, immo & progressus longe sint fœliciores. Adeo mirarer vel indignarer Regum imminui potestatem: cum præsertim leges, & statuta condere, velle, iubere, damnare, etiam citra cœtum Ordinum possit, paucis tamen casibus exceptis. Nam & edicta, quæ inibi conduntur, non tam ordinum, quam Regis auspiciis publicantur. Est quippe Rex qui iubet, qui statuit, &c. Vnde & THEODOSIVS Imperator ait, *humanum esse* edicta fieri consensu Senatorum, vt ostendat consensum non tam necessitatis esse, quam humanitatis. Sed hæc dicta sint ὀδὲ πάρεργον.

Quibus legib. Principes alligentur.

Nouel. 137.

Adde Cōc. Tol. 3. 4. 8. & 18.

Apud Baron. An. Chr. 808.

8. Var.

Ecclesiasticæ libertati repugnantes seuere à Deo puniri.

Nemo igitur iam dubitet, Principem legibus alligari. Sed quibus? dixi à diuina, naturalique lege (quod extra controuersiam sit) Ecclesiasticis seu sanctionibus Apostolicis obligari; & mecum Imperator Iustinianus: *Si enim*, inquit *leges ciuiles, quarum potestatem fidei nostræ Deus concredidit, per omnia firmas, ac stabiles conseruare, ad subditorum securitatem studemus, quanto plus studii debemus circa sacrarum regularum, & diuinarum legum obseruationem ponere, quæ pro salute animarum nostrarum definita, & constituta sunt*? Firmatque Theodorus Studita epistola ad Patriarcham Constantinopolitanum, his verbis: *Neque enim perfectum esse Orthodoxum, sed dimidiatum, qui fidem quidem rectam habere videatur, diuinis vero canonibus non regatur.* Immo ausim cum Cassiodoro dicere: *Tyrannicæ feritatis indicium esse, audire nolle constituta veterum sanctionum.* Vnde tales, siue contemptores sacrarum Constitutionum, seu etiam Ecclesiasticæ libertatis (vt sic dicam) funambulos, horrenda sæpe Nemesi diris exemplis percussos, perire, permultis exemplis doceri potuit. Agesis, è tanta copia, illustria quædam producamus.

I. Satis

I. Satis constat, HENRICVM IV. Occidentalium Imperatorem Primum, posteaquam multas Ecclesiæ Romanæ intulisset iniurias, atque à *Gregorio VII.* Pontifice Maximo eam ob rem anathemate percussus esset, haud ita diu post à proprio filio Imperio priuatum, & quæ ei fuit extrema calamitatis linea, ab omnibus destitutum extra Imperii fines exulem, tristissimo fato concessisse.

Naucler. vol. 3. Genes. 37.

II. LVDOVICVS autem IV. post cum à sede Apostolica semel & iterum anathemati datus esset, primum à *Ioanne XXII.* postea à *Clemente VI.* (in cuius defensionem contra Ecclesiæ Romanæ immunitates, & iurisdictionem temporalem, Poetæ illi, & Rhetores hoc nomine infames Petrarcha, Dantes, Marsilius, aliique permulti scripserunt) quum in venatione esset, subita paralysi omnium membrorum correptus, equo decidens, miserrime è vita discessit.

Indidem.

III. VALENTINIANO, & VALENTE fratribus, cum GRATIANO huius filio imperantibus, lex lata fuit Ecclesiæ omnino damnosa, & prorsus iniqua. Hi namque tres constituerunt, ne quid viduæ, clericis aut Ecclesiæ possent legare. At qualis horum exitus? Ecce imprimis VALENTINIANVS, non ita multo post hoc edictum, infœliciter admodum (vt scribit Ammianus) Brigittione hac luce priuatur. Cui succedens in Imperio GRATIANVS vna cum patruo VALENTE, rursum neglectis, ac imminutis Iuribus Ecclesiasticis, statuerunt, vt Sacerdotes criminum rei, ad illustres potestates duci possent. At quid iis factum? eodem die, quo hæc edixerant, Gotthis ad Istmum à Valente collocatis in Romano solo, ab iisdem victus, & concrematus fuit, suffectusque illi à Gratiano *Theodosius* in Orientali Imperio. GRATIANVS autem à CLEMENTE MAXIMO, qui Imperium à Britannia occupauerat, ad Lugdunum victus, & occisus fuit.

Libr. 16. Cod. Theod. tit. de Episc. & cler.

IV. Pares taceo, immo & deteriores exitus MAVRITII, MICHAELIS, CONSTANTINI POGONATI Orientalium Imperatorum; taceo FRIDERICI BARBAROSSÆ, OTHONIS IV. FRIDERICI vtriusque aui, & nepotis, aliorumque plurimorum Occidentalium Imperatorum immaturas, & miserandas mortes, quas eleganti penicillo depingit Reuerendissimus Guilelmus Genebrardus Archiepiscopus ad Aquas Sextias libro de sacrarum elect. iure, ac potestate, & R. P. Thomas Bozius mul[illegible]æ, & eruditæ vir lectionis, lib. 23. de Signis Ecclesiæ, Signo 65. & quem primo loco appellasse debui, fama inclytus ille Baronius, tom. 10. Annal. Anno Christi 846. num. 13. & seq.

Denique, vt hoc caput ad exitum perducam, dixi in extremo documentorum, *Principem priuilegiis patriæ obstringi*, quod ipsum exemplis iam confirmandum.

Principes ditionum suarum priuilegiis obligati.

I. Perspicuum est, REGEM GALLIÆ regnum capientem, in solemni coronationis sacro, iurare, promittereque se omnia iura, libertates, priuilegia publica & priuata iuri communi non contraria, Ecclesiis, Principibus, Baronibus, nobilibus, ciuibus, incolis per suos decessores Reges iuste donata, ab Ordinibusque tempore interregni statuta obseruaturum, &c. Iustitiamque omnibus incolis iuxta iura publica administraturum. Quod si sacramentum violarit, nullam illi incolæ obedientiam præstare teneantur, &c. Eademque est reliquorum Regum Hispaniæ, Angliæ, Daniæ, Poloniæ, Imperatoris Germaniæ in suis Christianis regnis, & Imperiis conditio.

II. Quo iustius IOANNIS Angliæ Regis factum reprehendendum: à quo cum proceres petiissent, vt sincere confirmaret illis antiquas patriæ leges, & libertates, quemadmodum regno inauguratus iurauerat; ipse eas ad se transmissas accurate, & singulatim perlegens, cum iracundia respondisset: *Se non magis velle, aut posse eas ratas habere, quam diadema regni sui tradere*; proceresque contra retulissent, sese eum bello sempiterno prosecuturos, donec iis confirmandis iuramento suo satisfecisset, emissisque in omnes regni partes edictis, belli huius causas veras exposuissent: mox non solum omnes per regnum Magistratus, qui regio nomine publica munia curabant, ab officiis suis exequendis destiterunt, sed & omnes Regis famuli domestici eum deseruerunt, adque proceres conuolarunt; adeo vt ex toto comitatu, sæpe tentatum equites eum affectarentur.

Annal. Angl. in Ioanne, An. 1216.

Quo tandem factum est, vt postulatis libenter assenserit, easque interposuerit fidei suæ præstandæ cautiones, quas ipsi proceres desiderarent.

III. Postremo DVCES BRABANTIÆ in Belgio, more institutoque maiorum, eodem se obstringunt iuramento: iura videlicet, libertates, & priuilegia patriæ sese obseruaturos. Sic autem se habet iuramentum: *Iuramus nos ius sacrosanctæ Ecclesiæ, & ius Marchionatus sacrosancti Romani Imperij, vniuersaliter illorum statuta, priuilegia, chartas, libertates, & omnia illorum iura, consuetudines veteres, & nouas, necnon priuilegia nostri iucundi introitus, quæ à nobis, & maioribus nostris Statibus Brabantiæ data, & concessa sunt, nullis quidem in illis exceptis, firmiter obseruaturos, & obseruari facturos, nosq; aduersus, & contra eadem non facturos, aut fieri permissurus in toto, vel in parte, quouis pacto: Et quod nos illa omnia faciemus, quæ boni, & iusti Domini, ac Marchiones sacrosancti Romani Imperij suis bonis subditis eiusdem Marchionatus facere tenentur, & obligantur: Et quidquid horum infractum, & innouatum est, reparabimus, & restaurabimus. Sic nos Deus adiuuet & omnes Sancti eius.* Atque hactenus de Iustitia, legibusque, quibus Principes obligantur. Nunc de Iustitia in aliis seruanda dicendum est.

CAPVT III.

Arist. ad Nicoclem.

Et in aliis quidem vniformem exsequatur Iustitiam, *cum demum Iustus ille sit, & qui secundùm leges viuit, & qui ab æqualitate non discedit.*

HANC autem æqualitatem ad analogiam Geometricam reducamus necesse est. Cum enim de Iustitia distributiua, quæ nimirum ad præmia & pœnas distribuendas, pro ratione, ac varietate meritorum pertinet, maxime agamus, certe prudentis est Principis, sic animum suum comparare ad exercēdam inter pares & impares Iustitiam, vt potius Geometricā, quam Arithmeticam in cognoscendo seruet analogiam. Quemadmodum enim τὸ δίκαιον κατ' ἀναλογίαν, *ius quod consistit in æqualitate analogica, est præcipua causa conseruans Respublicas: ita etiam* τὸ ἄνισον παρὰ τὴν ἀναλογίαν, *inæqualitas contra analogiam, præcipua causa est per quam Respublicæ mutantur, & corrumpuntur.*

Plato 6. de leg.

Neque id mirum cuiquam videri debet. Quis enim non videat, si eadem munia, officiaque, præmia, & pœnæ, nobilibus iuxta ac ignobilibus; peritis, & imperitis; bene meritis, & indignis distribuantur, interturbari ciuilem politiam, decusque omne virtutis interire?

Xenoph. lib. 2. Cyripæd.

Audi Cyrum illum Regem apud Xenophontem: *Nihil*, inquit, *inter homines inæqualius, & lethalius duco, quam & ignauum, & fortem virum æqualia consequi.*

Cum itaque Iustitia distributiua certos honorum, ac pœnarum gradus ex rerum personarumque circumstantiis constituat, non dubie penes quos est summa rerum, dēbent res omnes quæ cum Reipub. partibus, ac ciuili societate coniunctæ sunt, secundùm proportionem Geometricam moderari.

EXEMPLA.

I. VT à pœnis exordium sumamus, perspicuum est Nobiles, quam ignobiles mitius à iure puniri. Nam ecce lex Viscellia extat, quæ plagiarios seruos ad bestias proiici,

inge-

ingenuos ſecuri percuti, aut in metallum damnari, ſi vero perſona ſit honeſtioris conditionis, relegari iubet. Sicarios alia lex extremo ſupplicio affici mandat, niſi fuerint in aliqua dignitate conſtituti. Item alia, incendiarios damnat ad beſtias obſcuriores homines; gladio, vel exilio nobiliores. In ſumma, ſerui ſemper ſeuerius, quam ingenui, Romanorum legibus puniuntur. Nam ingenui fuſtibus; ſerui flagellis puniuntur. Inter ingenuos mitius puniuntur ciues, quam peregrini; nobiles, quam plebeii; famoſi, quam integræ vitæ rei. Sic nec Decurionem quantumcunque crimen admiſiſſet, aut in metallum, aut in furcas damnari patiebantur. Neque id Romanorum tantum, ſed & omnium pene populorum proprium fuit. Nam legibus Francorum, ac Saliorum quamplurimæ pro cuiuſque ſtatu, ac conditione pœnæ infliguntur. Quin etiam illi ipſi populorum omnium barbariſſimi Indorum, qui ad occaſum poſiti ſunt, cum eiuſdem ſceleris conuictum nobilem, & plebeium tenerent; nobili, capillos, aut brachialia truncabant, plebeio nares, vel auriculas præcidebant. Sic & iiſdem Francorum legibus, præſertim in ditione Delphinatus nobiles ſunt fere exempti à tributis ſoli: quod & edicto nuper Chriſtianiſſimi Regis cautum ſcimus.

Anno 1601.

Ex quibus clarum fit, in Iuſtitia diſtributiua attendi analogiam, ſeu proportionem Geometricam; contra quam in commutatiua, quæ circa contractus verſatur, in qua res rebus priuatorum, proportione Arithmetica, commutantur, earumque tantum ratio habetur, non perſonarum. Enimuero non eſt audiendus Ariſtoteles, qui Geometricas rationes in præmiis, & ſpoliis diſtribuendis adhiberi putat oportere; in pœnis vero decernendis Arithmeticas. In quo non tantum iuris, ac Iuſtitiæ fundamenta ſubuertuntur, ſed etiam Philoſophiæ decreta, quibus conſtat ea quæ inter ſe contraria ſunt, eadem ſubſiſtere diſciplina. Quamobrem ſi præmia Geometricis legibus cuique tribuenda ſunt, & pœnas iiſdem legibus irrogare oportet.

Analogiā Geometricam conſiderari in Iuſtitia diſtributiua: quod defenditur, & exemplis porro illuſtratur.

At, iuris vtriuſque interpretes, Oratores, Hiſtorici, atque ac legumlatores mitius nobiles, ac illuſtres perſonas caſtigari volunt (quanquam leuiſſima pœna illuſtri viro grauiſſima videtur) vt ceteri ad virtutem, & veræ nobilitatis (quæ potiſſimum in virtute conſiſtit) ſtudia inflammari poſſint. Verum enimuero, quoniam vulgus eſt natura liuidum, dum videt mitius cum optimatibus agi, ſuas vero iniurias acrius vindicari, ſæpiſſime queritur aduerſus optimates, & potentiores, quorum alioqui conditioni maxime eſt conſentanea proportio Geometrica; atque ita, cum difficile ſit eum, qui maieſtatis imperio præeſt, ſic præmia, & pœnas pro meritis cuiuſque tribuere, nullus vt ſit, qui diſparitate non offendatur, rectiſſime Bodinus in extremo librorum de Republica, Harmonicam fingit proportionem, Arithmetica, ac Geometrica temperatam; de qua, quoniam ipſe ex profeſſo tractat, nihil hic tangam, contentus hæc ab eo libaſſe. Quemadmodum igitur ciuilis interturbatur politia, pœnas ciuibus decernendo ſecundum proportionem Arithmeticam: ita etiam honorum diſtributio, immunitatumque conceſſio, ſecundum eandem æqualitatem Arithmeticam, in cauſa ſæpenumero eſt, vt ciuilis ordo interuertatur, aut certe ſubditi grauiſſime offendantur. Quis enim neſciat grauiſſimas, funeſtiſſimaſque oriri offenſiones, ſi ignobilibus perinde, ac nobilibus; immunitates concedantur, * honoreſque diſtribuantur?

Lib. 6. c. vlt.

** V. Paponium lib. 5. Placitorum Curiæ. tit. 11. Placito 39.*

II. Super quo inſigne extat CAROLI SIMPLICIS, Galliæ Regis exemplum apud Papirium Maſſonum, qui ſcribit eum à proceribus Regni derelictum ad Sueſſionem propter *Haganonem* Laudunenſem. Hic modicæ originis ſolus omnium conſiliorum particeps erat: ac ſine illo, neque domi, neque foris quidquam ardui gerebatur. Tanta obſcuri hominis gratia Regi ipſi exitio fuit; cum proceres moleſte ferrent, vnum omnibus, eumq; ignobili proximum nobiliſſimis viris anteponi.

Lib. 2. Ann. Franc.

III. THEODORICVS quoque Rex à proceribus regni in monaſterium detruditur, propter iniuſtam honorum in plebeios diſtributionem: nam & cubiculariis ſuis totam Reip. procurationem, ipſa interea in priuatis parietibus deliteſcens, committebat.

Ex Gaguino lib. 3. de Geſt. Fran. Bodin. 6. de Rep.

IV. Quid de LVDOVICO XI. dicam? qui ſutori ſuo, fecialis, ac internuncii; tonſori, Legati; medico, magni Cancellarii partes deferebat.

Meier. lib. 11.

V. Quid de PHILIPPO PVLCHRO? qui in honore, & vſu maximo ſemper habuit *Nongaretum, & Maniriacum*, obſcuros, & flagitioſiſſimos homines: quæ res, quas ei mo-

H leſtias

lestias, & turbas, nec sine pessimo publico, attulerit, narrant certissima historiarum monumenta.

Baro. ex Zosim. tom. 5. Annal.

VI. Gallias mittamus. Imperio Romano ARCADIVS, HONORIVSQVE fratres præerant; cum *Ruffino & Stilicone* tutoribus, rerumque arbitris: ii in Aula cu usvis farinæ homines, immo ad præcipuæ notæ dignitates, iuxta nobiles, & ignobiles, peritos, & imperitos, strenuos, & imbelles admittebant, atque inter hos, *Bargantem* quendam, qui ex venditore farcimìnum proditionis arte eo progressus est, vt inter primos in Palatio militaret. Verum, quam cladem ex indiscreta eiusmodi honorum distributione Rom. Imperium acceperit, plenæ sunt historicorum chartæ.

VII. Vnde consequitur cauendum Regi, ne indignos, & culpatæ vitæ homines præmiis, & honoribus afficiat; dignos vero & virtute spectatos, neglectui, aut despicatui habeat. Mali namque vel indigni, beneficiis ornati, & in amicorum, & consiliariorum numerum à Regibus recepti, exitio Regum, & vigent, & cadunt. Veluti SEIANVS ille Taciti, qui cum ad summos honores Tiberii beneficio euectus esset, postea ad mortem adactus, magno Romanorum exitio, & periit, & floruit. Neque enim ad magnos, & excelsos honores euecti (vt recte notauit A. Scotus) gerentes se male, sine multorum hominum consensu, & incommodo res innouare possunt. Vnde sequitur, vt semper illorum ruina ceteros omnes, qui illos secuti sunt, trahat, & extinguat, nec id quidem sine maximo, & prægrandi Principum quandoque damno.

Lib. 4.

CAPVT IV.

Sed & iuridicundo præsit ipse: omni affectione aut intactus, aut maior.

D. Hieron. c Regum Officium. 2.3.q.5.
Arist. 5. polit. c. 10.

CVM enim perspicuum sit Principes legum custodes, publicique iuris administros esse, quotusquisque non dicet, *ipsorum esse proprium, facere iudicium, & iustitiam?* Recte enim Philosophorum columen scribit: *Reges custodiæ defensionisque causa constitutos; vt & locupletes prohibeant iniuria, & inopem multitudinem, contra locupletum iniurias tueantur.* Quod ipsum probe exsequi non poterunt, nisi metipsi Cognitoris munere fungantur.

Plin. Paneg.
Cic. epist. 1. ad Q. Frat.
D. Ambro. 2. Offic. c. 24.
Lamprid. in Alex.
Exo. 18. vers. 21.
Epist. 1. ad Q. Fra.
Nouel. Iustin. de Mand Prin. c. 1.
Dictum Alex. Seueri apud Lamprid.
Plin. Paneg.
Cic. pro L. Murena.

Ius itaque Princeps dicat; Iustitiamque, *summum in Regibus bonum*, ea seueritate colat, ne vnquam *varietur gratia, sed conseruetur æquabilis.*

Gratia igitur *absit: causam merita decernant.*

Quod si maioribus intentus curis nequeat, viros præficiat *sanctos, & fideles, & nunquam venales:* iuxta consilium Iethro datum Moysi: *Prouide*, inquit, *de omni plebe sapientes, & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam.* —— *Parui enim refert*, ait Cicero, *abs te ipso ius dici æqualiter & diligenter, nisi idem ab iis fiet, quibus tu eius muneris aliquam partem concesseris.* Hoc fine puris manibus illos præficiat. Vbi enim mercalis est iudicatus, ius quoque, & Iustitia vendatur necesse est, quum *necessarium sit, vt qui emit, vendat: nec sine rubore puniri possit is, qui, quod emit, vendit:* qua de re alibi latius dicemus.

Porro, litigandi studium studiose minuat: *ne legibus fundata ciuitas, legibus euertatur.* Etenim vsu constat, licet *permulta præclare legibus sint constituta, ea tamen Iureconsultorum ingeniis corrumpi, & deprauari.*

Iusti-

Iustitiam quoque administret ex præscripto scriptarum, & non scriptarum legum: *eum in legibus sita sit, & Reipubl. salus,* ———

——— *& iudicum auctoritas.*

Respice quid moneant leges, quid Curia mandet:

——— *Neque enim vtendum imperio, vbi legibus agi potest.*

Denique nouas leges restricte ferat. Namque legum copia, *ciuitas* corrumpitur, & *vastatur magis, quam corrigitur.* Plato aperte asserit: ὅτι παρ' οἷς νόμοι πολλοὶ, καὶ δίκαι περὶ τούτοις, καὶ βίοι μοχθηροὶ: *Quod vbi leges multæ, ibi & lites multæ, & vita, moresque praui.*

Sed nec antiquitas temere mutet. Certum est enim, *super omnibus negotiis, melius, atque rectius olim prouisum, & quæ conuertuntur, in deterius mutari.* Ideo recte Vlpianus respondit, *in rebus nouis constituendis, euidentem vtilitatem esse debere, vt recedatur ab eo, quod diu æquum visum est.*

Quod hactenus verum, nisi summa necessitas, & temporum mores aliud exigant. Hic enim incongruum minus erit, si mutentur: modo leuiter, & sensim id fiat, *vt quam minimo sonitu, orbis ille in Repub. conuertatur.*

D. Aug. c. Erit autem. distin. 4.
Arist. 1. Rhe. c. 3.
Iuuen. sat. 8.
Tacit. 5. Ann.
Sallust. Frag.
Lib. 3 de leg.
Tac 14. Ann.
De Const. pecun.
Cic 11 ad Att.

EXEMPLA, ET NOTÆ.

INTER eos Principes, qui summo cum studio iuridicos suis se subditis præbuere, Romanos maxime excelluisse comperio. Nam ecce,

I. AVGVSTVS Cæsar, inquiente Suetonio, *ius dixit assidue, & in noctem nonnunquam; etsi parum corpore valeret, lectica pro Tribunali collocata vel etiam domi cubans.*

II. De TRAIANO Plinius: *Tam assiduus in tribunali, vt labore refici ac reparari videretur.*

III. Ac vt in compendium reducam multos Principes, qui pari assiduitate atque diligentia ius ipsi suis subditis reddiderunt, ecce legimus IVL. CÆSAREM, *a* TIBERIVM *b*, CLAVDIVM, *c* VESPASIANVM, *d* SEVERVM, *e* CONSTANTINVM *f* ius assidue, iuxta ac laboriosissime dixisse. Idemque ceteris Imper. perantiquum fuisse colligitur ex l. Imperialis, de Prohib. feud. alien. l. Imperatores, de iure fisci. l. Offilius, de leg. 3. Hinc VALENT. THEOD. & GRATIAN. Impp. *Iustitiæ Sacerdotes*, Symmachus Vrbis Præfectus vocat apud Ambros. epist. 30. Quippe Iustitiam veteres *Virtutem Regiam* nuncupauerunt: quod illa virtutum aliarum Regina, Regibus imprimis necessaria sit. Vnde Regina Saba Regi Salomoni inquiebat: *Constituit te Deus Regem, vt faceres Iudicium, & Iustitiam.* & Salomon ipse iussus à Deo postulare quidquid vellet, *Dabis*, inquit, *seruo tuo cor docile, vt populum tuum iudicare possit.*

IV. Verum, ne quis putet apud veteres tantum hanc Iustitiæ exercendæ assiduitatem inualuisse, scriptum est apud Gaguinum grauissimum Gallicanarum rerum scriptorem, DAGOBERTVM Galliæ Regem *sollicite iuridicundo præfuisse.*

V. Similiter CAROLVM VIII. certis diebus cognouisse de querimoniis atque causis omnium, qui quaque de re aliquid ad ipsum deferrent, auctor est Philippus Cominæus, *quod pauperum, & miserorum hominum causa* (vt idem addit) *imprimis faciebat. Tametsi autem Carolus non multa perficeret, tamen eo pertinebat institutum hoc, vt Præfecti in officio metuq; continerentur: quod satis vtcunque erat ad perfectam iustitiæ administrationem.*

VI. LVSITANIÆ quoque Reges certis etiam diebus cuiuslibet hebdomadis in Senatu præsidere solebant.

VII. Ne multis: CAROLVS Burgundiæ Dux cognomento AVDAX, diebus tribus, multis vero ante eum sæculis CAROLVS MAGNVS die vno in hebdomada, Iustitiæ sacra peragebant. Verum hic volebat, vt se præsente, illæ tantum causæ agitarentur, in quibus eius ministri ius dicere noluissent, & qui litigabant, iniuriam sibi factum quererentur,

Cap. 33.
Paneg.
a *Sueto. c. 43.*
b *Idem c. 33.*
c *Id c. 14.*
d *Cap. 21.*
e *Herod. 3.*
f *L. 1 C. Quand. Imp. int. pup. & vid.*
3. Reg. 10.
3. Reg. 3.
Lib. 3. de Gest. Franc.
Lib. 5. Belli Neap.
Businus in Annal. Lusit.

Nouel. de Mād. Princ. c. Sit tibi quoq; studium. vt hoc fræno coercitis iudicibus, integra, & inuiolata Iustitia staret. Quod ipsum quoque *Iustinianum* constituisse videmus: nempe vt sicubi actus rerum cessaret, emendaret ipse, & ceu Corycæus excitaret.

Lib. 6. Conf. c. 3. IX. Sed nec omittendi magni illi Præsules AMBROSIVS & AVGVSTINVS. ille à discipulo Augustino sic obrutus scribitur alienarum causarum multitudine, vt vix daretur ei respirandi facultas, atque adeo, vt toto tempore quo ipse Augustinus Mediolani resedit, nunquam nactus sit Ambrosium ab his liberum, & ociosum; vt, (quod diutius exoptauerat) mentis suæ tricas, quæ animum in diuersa distraherent, prolixiori sermone apud illum exponeret. Atque hoc quidem vitæ institutum tenebat Ambrosius, tametsi variis Ecclesiasticis muniis districtissimus, quæ sic strenue solus obibat, vt (quod Paulinus ait) circa baptizandos ipse solus impleret, quod post eius obitum vix quinque Episcopi perficere potuerunt. *In vita D. Ambrosii.*

In vita D. Aug. c. 19. X. Et *Diuus* ipse AVGVSTINVS magistri sui vestigiis insistens, adeo indefesso, & incitato studio dirimendis causarum controuersiis rapiebatur, *vt eas* (verba sunt Possidii) *aliquando vsque horam refectionis, aliquando autem tota die ieiunans, semper tamen nosceret, & dirimeret.*

Lites minuat. Porro, quod dixi *lites à Principe minuendas*, hoc & ipsa humanitatis ratio dictat, & ciuilis politiæ tranquillitas. Incredibile enim dictu, quæ telæ abusuum ex hoc magno litium stamine, & subtegmine enascantur, idque in longe maximam singulorum captionem.

Suet. c. 44. I. Quod probe quondam considerans IVLIVS CÆSAR, *ius ciuile statuerat ad certum modum redigere, atq; ex immensa diffusaq; legum copia, optima quæq; & necessaria in paucissimos libros conferre.*

Anno à Christo nato 531. II. Quod quidem multis post sæculis præstitit IVSTINIANVS noster: sed profecto, longe aptiori quadro quæ illius erat sagacitas, summaq; prudentia in aliam formam, multo videlicet breuiorem, redegisset Cæsar.

Noct. Att. l. c. 22. III. Ferunt etiam CICERONEM idipsum excogitasse. nam & olim fuit liber eius, *de Iure ciuili in artem redigendo*, qui etiam ab Agellio Grammatico appellatur: cuius, vt vsuram haberemus, optandum sanequam esset. Vt vt sit, haud inutile esset, si Cæsar aliquis communes (sic loquimur) Iurisconsultorum opiniones, (quid enim? eo miseriæ ventum est, vt in interpretandis legibus quot capita tot sententiæ sint) in corpus ceu breuiarium quoddam, ad instar Nouellarum Constitutionum consarcinaret, & hanc, vel illam sententiam in iudiciis sequendam constitueret. Deus faciat, vt sol ille in hac errorum, & opinionum nebula nobis aliquando exoriatur! Plerique enim consulti haud sunt absimiles Byzantino illi Oratori, qui interrogatus, *Qualis Byzantiis lex esset? Qualem ego volo*, respondit: adeo sunt infinitæ opiniones, quæ alioue sum atque scriptæ, & intellectæ sunt antiquitus, à plerisque Iurisconsultis huius æui capiuntur.

Tranquillus c. 10. IV. VESPASIANVS quoque non paucis post Cæsarem lustris, quo longas litium series tolleret, *sorte elegit, per quos iudicia Centumuiralia, quibus peragendis vix suffectura litigantium ætas videbatur, extra ordinem diiudicarent redigerentq; ad breuissimum numerum.*

Belleforetius Hist. Gall. V. Nouissimis vero temporibus CAROLVS IX. Galliæ Rex, quo similiter litium nascentium fibras sensim circumcideret, iudiciarium vectigal instituit: *vt quicunq; litem intenderet, dependeret in fiscum regium duos aureos, recipiendos, si iure litigasse iudicatus esset; sin perperam, relinquendos.* Hoc fortassis Romanorum imitatione: qui tametsi in libera Republica difficulter vectigalia imponi sibi paterentur, vectigal tamen iudiciarium patienter tulerunt: adeo vt decimam partem litis eius rei, quæ in controuersiam veniret, in priuatis; aut quintam, in publicis iudiciis imperarent. Caligula tamen quadragesimam litis expressisse Tranquillus scribit. *Cap. 40.*

Hoc fine tollet, an minuet numerum pra- VI. Sed & minuendis litibus iuuabit, si numerus pragmaticorum recidatur, qui prope cum sit infinitus, singulique capturis, & lucro forensi sese sustentare debeant, eo fit, vt lites satis per se claræ, & expeditæ, longius repetitis ambagibus sinuosæ reddantur. Aut è contra-

rio,

rio, lites, & causæ disceptationis non expeditæ, ac potius iniustæ, defendendæ ac perdendæ potius suscipiantur: vere vt cum Poeta Tragico dicere hodie possimus:

———————— Sæpe homines maximi
Labuntur insanum ob lucrum turpissime,
Verbis bonis cum palliant subtiliter
Caussas iniquas.

gmaticorum, eorumq; fraudes, & captiones.

Sophocles Antigone.

Atque hinc fit, & vt clientes accisis in foro facultatibus solum misere vertere, atque ad rapinas, artes iniquas, illicitasque sese conuertere cogantur, quo lacunam rei familiaris istorum fallaciis factam explere possint. GALEACIVS Mediolanensium Dux, cum aliquoties audisset vafro ingenio Caussidicum esse, qui lites serere, & satas producere, atque alere etiam in liquido iure posset: hominem ad se accitum affatur: *Debeo*, inquit, *pastori meo centum aureos. Non lubet soluere: tu ecquid tueri me in iure, & rem protollere potes?* Annuit largiter, & Principi prompte se dedit: sed iste ei malum. Nam fraudis sic confessum, verbis prius increpitum, laqueo publice necari iussit. Sed omissa seueritate, quæ vix hodie in exemplum trahatur, optandum quidem esset, vt saltem Principes hodierni æui attendant ad strophas, & grassaturas forenses, easque solerti cura, & studio detegant, detectas corripiant, correptas, si non tam acri pœna, at foro procul eliminent. Detegent autem ex facili, si viros probos, & rerum forensium vsu spectatos consulant, vt intellectis ab iis captiunculis, & ambagibus, & circumscriptionibus, quibus scatent tribunalia, aliis procedendi formulis, aut certe breuioribus, & strictioribus, miseris succurrant litigatoribus. Qua in re hoc decet esse diligentiores, quod subditi quo minus litium sumptibus exhauriuntur, eo locupletiores erunt, & promptiores in subueniendis fisci necessitatibus: præterquam quod indulgentia illa, maiorem cauillandi materiam subdolis illis præbebunt, & diuinam quoque offensionem sibi accersent: *quod qui non obest, cum potest, iniuria, tam est in vitio, quam qui facit*, &, vt est in Damasi rescripto, *Non caret scrupulo societatis occultæ, qui manifesto facinori desinit obuiare.*

I. Lips. in Mon. & exemp. pol.

Cic. 1. de off. Cap. Qui potest. 23. q. 3.

Lutetiæ non ita diu ortam esse seditionem scio, inter gentem Parlamenti, & Præsides. Hi cum malo more, viderent incisos legum neruos, statuentium super salariis pragmaticorum, easdem leges serio retractandas statuebant. Verum, quibus ea parabantur obstrepentibus, & sumptis in audaciam animis penitus reclamare; adeo vt vnius fere mensis iustitium fuerit ab Curiæ conuentu. Septem & trecenti (mirus numerus) secedebant, & ab causidicina vltro se submouebant. tandem negotium ita compositum, vt Aduocati in calce Consultationum adscriberent honorarium à cliente datum. Procuratores vero, quod mercedis daretur, regestis suis annotarent. Olim quidem, maximo Reipublicæ bono, certum in singulas caussas Patronis caussarum à Principe definitum erat honorarium, vt patet ex Taciti *libro Annal.* 11. & Suetonii *Nero. cap.* 17. aliisque. Quem morem si Principes hodierni reciperent, breui deprehenderent quantum is valeret ad augendam, stabiliendamque Rempublicam. Docet monetque Ammianus Marcellinus: *Cum recte*, inquit, *procedunt iudicia, delubra sunt æquitatis, cum deprauata, foueæ fallaces, & cœcæ: in quas si captus ceciderit quisquam, nonnisi per multa exsiliet lustra, adusque ipsas medullas exuctus.* Vt merito maximo in cœlum tollendus sit LVDOVICVS XI. quem totis viribus in hoc incubuisse ferunt, vt optimis legibus Gallia constitueretur, & litium forensium (quibus innumeris scatebat) tollerentur tricæ atque ambages, vt videre est in Commentariis Philippi Cominæi. Quo etiam nomine laudandum est statutum illud Patauinum, ne coniuncti, vel affines in controuersiis Iudices alios adeant, quam arbitros, coram quibus vadimonio citati, ex æquo bono res terminetur. Ita, quod multis ferme lustris litigatoribus non licet, suum breui temporis compendio assequuntur, alias forte litibus consumendum. Nam, plerumque videmus, ad restim redactos non recusare quiduis tandem depacisci, vt è nassa controuersiarum eruantur. At pergamus.

Anno 1602.

Lib. 30.

Lib. 9.

Super quo scripsit M. Antonius Blancus I.C. Patauin.

Addidi quoque in Aphorismis, *Iustitiam administrandam ex præscripto legum*; quod Plutarchus insigni apophthegmate comprobauit.

Iustitiam exerceat ad regulã legum.

In Lacon. I. ARCHIDAMVS Zeuxidami filius, roganti, quinam essent Spartanæ Ciuitatis præfecti, *Leges*, inquit, *ac legitimi Magistratus*. Grauiter censuit, in Republ. bene instituta, supremam auctoritatem esse legibus deferendam, nec vlli magistratui fas esse quidquam contra leges publicas tentare.

Stoba. serm. 41. II. At SOLON percunctatus, quo pacto salua esse posset Respublica? respondit: *Si ciues quidem magistratui obediant, magistratus autem legibus*. Sensit vir sapientissimus, eam demum ciuitatem conseruari, cum Magistratus recta præscribit, & vtilia, & coniuncta cum legibus. *Vt enim Magistratui leges* (aiebat Cicero) *ita populo præsunt magistratus: vereq; dici potest Magistratum legem esse loquentem, legem autem mutum magistratum.* *3. de leg.*

Non temere nouas leges ferat. Denique, dixi *nouas leges parce ferendas*: Siquidem quo plures sunt leges, hoc maior litium fœtura.

I. Id quod ipsa GALLIA satis superque ostendit, vt quæ cæteras Europæ partes superat litium varietate atque multitudine, quæ potissimum incrementum acceperunt, cum CAROLVS VII qui omnium primus, deinde cæteri, legum farragines ad Iustiniani exemplar scribi iusserunt.

Laert. lib. c. 6. II. Scitum extat ARCHESILAI Scytæ elogium, quo dicebat multas leges non aliter ægræ ciuitatis esse indicium, atque medici multi argumento sunt multos morbos in ciuitate grassari. Nihil verius.

Orat. cont. Timocratem. III. Auctor est Demosthenes legem fuisse apud LOCROS: vt si quis nouam legem laturus esset, suaderet eam publice collo in laqueum inserto: vt si non placuisset lex, ciues mox strangularent auctorem. Hinc factum est, vt in ducentis annis lex apud Locrenses noua nulla lata fuerit, eodem Demosthene auctore.

Baron. Tom 9. Annal. Ann. Chr. 801. IV. Certe constat CAROLVM MAGNVM, vt alios omittam, parcissimum fuisse in cōdendis nouis legibus: adeo, vt cum tamdiu vixerit Rex, atque Imperator, perpauca legum capita sanxisse dicatur; sed in veteribus restituendis, vt seruarentur, multus fuit.

Nec antiquas ex facili mutet. Non frustra etiam in Aphorism. subiunxi, *antiquas leges haud temere mutandas*. Vt enim sine valetudinis offensione, nemo subito victus rationem mutat; ita nec leges sine maxima rerum conuersione. Recte Augustinus: *Ipsa mutatio consuetudinis, etiam quæ adiuuat vtilitate, nouitate perturbat.* *Epist. 118.*

Lib. 3. Hist. I. Laudatum CLEONIS apud Thucydidem dictum: *Eam Rempubl. quæ malis quidem, sed tamen immotis legibus vtitur, præstantiorem esse illa, quæ bonis quidem legibus vtitur, sed tamen mobilibus, & inconstantibus.*

II. Idemque censuit, præter Platonem *a*, & Aristotelem *b*, Cicero *c*: probatque exemplo LACEDÆMONIORVM, qui soli in toto terrarum orbe, septingentos annos vnis legibus, & nunquam mutatis moribus pacatissime vixerunt.

a *Lib. 5. & 7. de leg.*
b *Lib. 2. Polit.*
c *Pro l. Flacco.*

Extat apud Dion. lib. 52. III. Præclara quidem AVGVSTI CÆSARIS ad Senatum Romanum cohortatio & idonea, quæ Principum oculis subiiciatur: *Positas semel leges constanter seruate, nec vllam earum immutate: nam quæ in suo statu, eademq; semper manent, etsi sint nonnihil vitiosa, vtiliora tamen sunt his, quæ per innouationem, vel meliora inducuntur.* Quæ quidem hactenus accipienda dixi, nisi Necessitas aliud expresserit, vel vtilitas. tum enim abrogare licet, sed sensim, & moderate, Augusti eiusdem exemplo, qui sub initia imperii, *Non omnia statim vti decretum erat, exsecutus est, veritus ne parum succederet, si simul homines transferre, & inuertere vellet: sed quædam ex tempore disposuit, quædam reiecit in tempus.* Satis de Iustitia dictum. *Dio. lib. 52.*

CAPVT V.

Iustitiæ *Clementiam* subnecto.

O EXIMIAM & propriam Principis virtutem! quemadmodum Sol ille Iustitiæ, & omnium virtutum Deus, omnibus suis creaturis longe benignior

nignior est:ita boni Principis sit, qui veluti alter sol in terris dicitur, sese ita instituere, vt ad archetypi sui formam, diuinam inquam illam, & clementem naturam, quamproxime accedat, vt cæteris mansuetudine, atque clementia præster, & antecellat. Siquidem, *nihil est quod magis Principem gentibus commendet, quam clementia*: Immo, vt Iustinianus noster extulit; *Nihil est tam peculiare imperialis maiestatis, quam Clementia, & humanitas, per quam solam Dei seruatur imitatio.* Ergo vt ille *Omnia scire debet, non omnia persequi: paruis peccatis veniam; magnis seueritatem accommodare, nec pœna semper, sed sæpius pœnitentia contentus esse.*

Congruum est igitur Imperio *Clementiam* vsurpare: quippe, vt hoc addam, Principis est, *beneficiis potius quam remediis ingenia nostra experiri*: atq; id quidem nouo maxime imperio, cum sciant omnes, *nouum Imperium inchoantibus, vtilem esse Clementiæ famam*. Nam & *securitati tum consulendum est, antequam vindictæ.*

M. Ant. Phil. apud Vulcat. Gallic.
L. vlt. Cod. de donat. inter vir. & vxor.
Tacit. in Agric.
Plin. Paneg.
Tacit. 4. Hist.
Idem 11. An.
Senec. 1. de Clem.

Sed & naturæ: In apibus videmus *Regem sine aculeo esse. Noluit enim illum natura nec sæuum esse, nec vltionem magno constitutam petere: telumq; detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exemplum hoc magnis Regibus ingens est.* qui si ad summum imperium naturæ acerbitatem adiungant, minus certe illud feret ætatem.

Errat enim *longe, mea quidem sententia*
Qui imperium credat grauius aut stabilius,
Vi quod fit, quam illud quod amicitia adiungitur.

Terent. Adel.

Errat inquam, etiam sacri illius Regis sensu; cuius notum carmen hoc *Clementia roborat thronum Regis.*

Salomon Prouerb. 20.

Itaque, *flexus sit animus tuus, pronus sit semper ad veniam.* Et vt Poëta canit:

Sit piger ad pœnas princeps, ad præmia velox.

Ennod. Pane. Theodorici.
Ouid.

Ad summam, scito; *potentiam cautis* & lenioribus, *quam acrioribus consiliis tutius haberi.* illudque Cæsaris dictum, præter oculos habe: *Hanc nouam esse vincendi rationem, vt munias te Misericordia & liberalitate.*

——— *Præsertim in causa, quæ ad tuam priuatam iniuriam pertinet*: Hic enim velim te cogitare, *gladium tibi datum à Deo, non tam vt eo vtaris, quam vt mineris ac terreas.* ——— *Non enim vnquam placet*, vel laudatur *in Imperatore vindictæ sui doloris; quæ etsi iustior fuerit, acrior videtur.*

Tac. 11. Ann.
Epist. ad Opp. lib. 9. ad Att.
Ioseph Antiq. Iud. lib. 2.
Greg Naz.
Dictum M. Antonini apud Vulc. Gallic.

Excipio si Imperium vacillat: tum enim vel minima delicta in te patrata, & parata, exsequi par est: *Quid enim? nunquid turbulento mari tempestatibus, videmus nauarchum nauiculatoribus irasci, si quid vel in minimis rebus ad nutum eius minus respicientibus offenderint? Plane. atq; hac de causa, quod minima tunc peccata facile omnia perdere, ac pessundare possint.*

Xenoph. 7. Cyripæd.

EXEMPLA.

I. EXimiorum exemplorum regiæ huiusce virtutis, quæ passim historiarum studiosis occurrunt, antesignanus sit clarus militiæ dux C. I. CÆSAR: cuius cum permulta exstent Clementiæ monumenta, tum illud imprimis habet admirationem, quod *detectas contra se coniurationes, conuentusq; nocturnos, nõ vltra arguerit, quam vt edicto ostenderet esse sibi notas: & acerbe loquentibus satis habuit pro cõcione denunciare ne perseuerarent, Aulique Cecinnæ criminosissimo libro, & Pitholai carminibus maledicentissimis, laceratam existimationem suam ciuili animo tulit.* Omitto quod post Pharsalicam victoriam, plerisque clarissimis viris,

Sueton. c. 75.

Dio lib. 41.

qui *Pompeium* secuti erant, in quibus *Brutus* ille, à quo postea occisus est, clementer ignouit. Quinimmo, quod magis admirandum, cum in scriniis Pompeii secretæ litteræ repertæ essent, ex quibus, quo plerique animo, & erga Pompeium, & contra se fuissent, deprehendere potuisset, neque legit eas, neque descripsit, sed exemplo cremauit, ne quid acerbius in quenquam statuere ex litteris cogeretur. O moderatam frontem, & (si æque ab ambitione) ter regio diademate dignam!

Ex Suetonii cap. 51.

II. At AVGVSTVS Iulii iam dicti nepos, cum *Tiberium* priuignum suum acerbius conqueri animaduertisset, quod *Æmilium Elianum*, blateronem & maledicum virum nulla admoneret pœna, ita ei rescripsit: *Ætati tuæ, mi Tiberi, noli in hac re indulgere & nimium indignari quenquam esse qui de me male loquatur: satis est enim si hoc habemus, ne quis nobis male facere possit.* Cuius sententiam deinde cum imperaret TIBERIVS eius successor, imitatus est, domestica disciplina perdoctus: Nam *aduersus conuicia, malosq; rumores firmus ac patiens* sub initium Imperii fuit, crebroque in familiari sermone iactabat, *In libera ciuitate, mentem ac linguam liberas esse debere.* Adeo, vt in se iacta diceret nolle ad cognitionem vocari. Prudens tamen Princeps à frequentibus dictis libellisve hodie sibi cauebit, *ne linguæ temeritas ad gladios perueniat*, vt aiebat Alexander.

Id. cap. 28.

Id. in Aug. cap. 55.

III. Sed & aliud Clementiæ specimen præbuit idem AVGVSTVS: Cum de eo sparsi essent famosi in Curia libelli, tantum abfuit vt punitum iret autores libellorum, quin potius in eos inquirere noluit, sed tantum censuit, *cognoscendum posthac de iis qui libellos, aut carmina ad infamiam cuiuspiam suo, alienove nomine ederent.* Magna quidem certe viri principis clementia, qui maledicum pro suo, communive iure male multare potuisset: quippe iam tum pœna in eius criminis conuictos constituta erat, vt intestabiles esse iuberentur. Vnde Horatius:

l. lex Cornelia. §. si quis liberũ. ff. de iniur.

2. Sat. 1.

> *Si mala condiderint in quem quis carmina, ius est,*
> *Iudiciumq;.*

IV. VESPASIANVS etiam maledicta in se librata, æquo animo pertulit, & *Demetrium Cynicum in itinere obuium, ac neq; assurgere, neque salutare dignantem, oblatrantemq; etiam nescio quid, satis habuit canem appellare*; quæ animi moderatio haud miranda in eo, qui memor, aut vltor maledictorum nunquam exstitit.

Id. Suet. c. 13.

Id. c. 9.

V. TITVS quoque eius filius cognomento *Deliciæ generis humani*, paterno prorsus animo & exemplo, non modo male in se dicta tolerauit, sed etiam *duos Patritii generis conuictos de affectatione imperii pertulit, nihilq; amplius, quam vt desisterent, monuit*: *hoc tantum dicens, Principatum Fato dari.*

VI. Sed virorum laudibus inserit se ferox *Faustinæ* M. ANTONINI vxoris animus, cuius quidem inclementi facto, mariti clementia illustrior reddita fuit. Quærenti enim per litteras vindictam rebellantium cum Auidio Cassio, hoc modo respondit: *Tu quidem mea Faustina religiose pro marito, proq; liberis nostris agis. Relegi enim epistolam tuam in Formiano; qua me hortaris, vt in Auidii conscios vindicem. Ego vero & eius liberis parcam, & genero, & vxori, & ad Senatum scribam, ne aut proscriptio grauior sit, aut pœna crudelior. Nihil enim est quod Imperatorem Romanum melius commendet gentibus, quam Clementia. Hæc Cæsarem Deum fecit: hæc Augustum consecrauit. Hæc patrem tuum præcipue ornauit. Denique, si ex animi mei sententia de bello esset iudicatum, nec Auidius esset occisus. Esto igitur secura, Dii me tuentur: Diis pietas mea cordi est.* Ad Senatum autem in hanc sententiam scripsit: *Quod ad defectionem Cassianam pertinet, vos oro atque obsecro P. C. vt censura vestra deposita, meam pietatem clementiamq; seruetis; immo vestram, neque quenquam vllum Senatus occidat: Nemo Senatorum puniatur, nullus fundatur viri nobilis sanguis. Deportati redeant, proscripti bona recipiant, atque vtinam possem multos ab inferis excitare! Non enim vnquam placet in Imperatore vindicta sui doloris: quæ etsi iustior fuerit, acrior videtur. Quare Auidii Cassii liberis, & genero, & vxori veniam dabitis. Quid dicam veniam, cum illi nihil fecerint? Viuant igitur securi sub M. Antonio. Viuant in patrimoniis parentum: sint diuites, sint securi, sint vagi & liberi, & per ora omnium vbique populorum circumferant & meæ, & vestræ pietatis exemplum.* Præclare omnia, & clementissimi animi indicia, quæ Principibus nonnullis Christianis ruborem

Ex Vulc. Gallic. in Auidio Cass.

borem merito afferant, quorum iræ & offensiones sic implacabiles sunt, vt nullis precibus flecti queant ad condonandum.

VII. Quid CLAVDII, TRAIANI, HADRIANI, ANTONINI PII, GALIENI, AVRELIANI, Impp. quid priorum temporum, PERICLIS, ALEXANDRI MAGNI, patrisque PHILIPPI, aliorumque Regum & Imperatorum sigillatim Clementiæ monumenta commemorem? dies me potius deficeret, quam stylo committere valeam, quibus in rebus singulorum lenitas atque clementia eluxerit. Vnico ALEXANDRI SEVERI apophthegmate contenti simus. Huic etiam *Mammea* mater, vxorque *Memmia*, humanitatem eius & clementiam improbantes dicerent, *Molliorem tibi potestatem, & contemptibiliorem imperij fecisti.* hic ille, *sed securiorem & diuturniorem* respondit. Rectissime. Neque enim (vt Plinius inquit) ab vllo periculo fortuna Principum longius abest, quam ab humilitatis.

Refert Spartian.

Paneg.

VIII. Sit igitur verum, vtilem esse & decoram Principi clementiam. Quod satis vel maculosus ille NERO animaduertit, qui tametsi lentæ esset & sæuissimæ naturæ, eam tamen sub initia imperii probe dissimulauit, & clementiç famam maxime tum affectauit. Siquidem, cum in principio sui imperii ei allata esset obsignanda capitalis sententia in sontem à Senatu lata, bis terve recusasse dicitur: tandem victum, vt misericordiam simularet, & Principis clementis famam sibi ædificaret, *optasse se nunquam scribere didicisse.* Non ignorabat Clementiam *primam esse* (vt Flauius Vopiscus inquit) *Imperatorum dotem.* Propterea, neque liberalitatis, neque clementiæ, nec comitatis quidem exhibendæ, vllam occasionem prætermisit. Quo consilio? nisi quod *Clementia non tantum honestiores* (verbis vtar Senecæ) *sed tutiores præstat: ornamentumq; Imperiorum est, simul & certissima salus.*

Tranquil. c. 10.

1. de Clem.

Cæterum, merito de me queri possent pleriq; Principes Christiani, nisi etiam albo clementissimorum Principum inscribantur.

IX. CONSTANTINVS igitur Imperator cum à nonnullis hortaretur, vt in aliquos, qui effigiem suam lapidarant, animaduerteret, dicentibus quod omnem ipsius faciem saxis conuulnerassent, fertur manu eam palpans leniterque ridens dixisse: *Ego vero nusquam vulnus in fronte factum video, sed sanum quidem caput, sana vero & facies tota.* Ita contumeliam flocci fecit magnus Imperator, & magnum clementiæ specimen posteris omnibus consignauit.

Baron. Tom. 3. Annal. ann. Chr. 324.

X. Proxime ei succedat THEODOSIVS, qui se adeo mitem, benignum, & mira quadam animi tranquillitate præditum erga omnes præbuit, vt etiam maiestatis reos, & conuictos, damnatosque ab ipsa legum acerbitate exemerit, & ex Acherontis faucibus (ita loquitur Themistius Philosophus) ereptos ad Solem lucemque reuocarit. Vatem Ethnicum animi, & exempli causa de eo canentem audiamus:

Orat. 5.

> ——— *Non insultare iacenti*
> *Mallebat: mitis precibus, pietatis abundans,*
> *Pœnæ parcus erat: paci non intulit iram.*
> *Post acies, odiis idem qui terminus armis:*
> *Profuit hoc vincente capi, multosq; subactos*
> *Aspera latura commendauere catenæ.*
> *Magnarum largitor opum, largitor honorum*
> *Pronus, & in melius gaudens conuertere fata.*

Claudian. 4. Cons. Honorij.

XI. Quam porro admiranda eius constitutio! *Si quis*, inquit, *modestiæ nescius, & pudoris ignarus improbo petulantiq; maledicto nomina nostra crediderit lacessenda, ac temulentia turbulentus obtrectator temporum nostrorum fuerit, eum pœnæ nolumus subiugari, neq; durum aliquid, vel asperum volumus sustinere: quod iam si id ex leuitate processerit, contemnendum est; si ex insania, miseratione dignissimum; si ab iniuria, remittendum.*

L. vnica. C. Si quis Imper. maled.

XII. Eadem clementiæ nota in GRATIANO obseruata: quem legimus mulierem quandam salsissime irrisisse, quæ maritum varie, & aspere criminabatur, ac dixisse: *Quid hoc ad me mulier?* & cum illa subiiceret: *Etiam in te male animatus est, & loquitur:* cui rursum: *Quid hoc ad te mulier?* atque ita ioculari responsione missam fecit.

Ammian. 31.

XIII. Quid in CAROLO, re & cognomine MAGNO? legimus eum non solum clemen-

Lib.2.c.39.

mentiam vſurpaſſe, verum etiam in ſuis Capitularibus (ita Conſtitutiones Regias vocabant:) ſtatuiſſe, vt omnes Domini temporales clementer tractent ſubditos, ſiue in exigendis operibus ſiue in aliis debitis: *ſcientes*, inquit, *fratres ſuos eſſe, & vnum ſecum patrem habere Dominum, ad quem clament omnes, Pater noſter, qui es in cœlis.* Quod vtinam plerique nobiles cum animis ſuis ſæpe cogitarent, non ita ſubditos ſuos affligerent, quibus tanquam ſeruis, & ambactis miſerrime abutuntur.

Ex Ægin. & Theuellio.

XIV. Sed & clementiæ ſpecimen etiam oſtendit facto ſanequam (in re alioqui ſeria) ridiculo. *Eginhardus* quidam vir non mediocriter eruditus in aula erat, & CAROLO à ſecretis. Is perdite cœpit amare Domini filiam, & hæc illum viciſſim redamare. Quid tum poſtea? ad vltimam amoris, ſed futuri lineam ventum: atque hactenus amatum: dum niuali quadam nocte cum in gynæceo ſolus cum ſola fuiſſet, & ſub diluculum prodire amator vellet, videt omnia niue albicantia, heu me miſerum! quid me fiet? inquit, ſuccurrit amica, & callidum conſilium promit. Quod? tollit & ſuccollat amores, ne veſtigia deprehendantur. Hem aſtutiam! videt tamen forte CAROLVS, ſed quam ægris oculis, tu lector, iudica. Diſſimulat tamen quoadusque in proximum diem conuentum Panegyricum indicat. Ibi narrat flagitium, quæritque qua pœna admonendus eſſet (nomina tamen ſupprimit) famulus, qui ſic Dominum ludificatus eſſet, qua item filia, quæ adeo grauiter patrem offendiſſet. Reſponſum, vltimo ſupplicio dignos. Tum CAROLVS produci in medium corporum ludibria iubet: *En*, inquit, *iſti ſunt, qui ſcelus admiſerunt. Et tu Eginharte, quid ais? quid tu filia? qui hoc auſi eſtis. Iam hæc corona morte puniendos vos iudicat, exequarne ſententiam, dubium. Hic graue facinus vrget; illic Miſericordia me inclamat. Audite Rei, mitem & Dominum, & patrem agnoſcite Ignoſcimus: ſed hac lege, vt tu Eginharte gerulam hanc tuam vxorem ducas; concordes eſtote, & porro mutuum inter vos quoque ferte.* Rides lector, ſed vna Carolum à Clementia ſuſcipe, & admirare.

Ex Val. Max. lib.5.c.1.

XV. Affine prope exemplum PISISTRATI, Athenienſium Tyranni: *qui cum adoleſcens quidam amore filiæ eius virginis accenſus, in publico obuiam ſibi factam oſculatus eſſet; hortante vxore, vt ab eo capitale ſupplicium ſumeret, reſpondit: Si eos qui nos amant, interficimus, quid his faciemus quibus odio ſumus? Minime digna vox, cui adijciatur eam ex tyranni ore manaſſe. In hunc modum filiæ iniuriam tulit: ſuam, multo laudabilius.*

Æn. Siluius 3. de geſtis Alph.

XVI. Quid de CAROLO IV. Rom. Imperatore? Is hominem, qui ſibi necem paraſſet, ad ſe accerſiri iuſſit, eique poſt varias ſui in illum affectus ſignificationes, mille aureos dono dedit, quibus nubilem filiam nuptui collocaret, illius ſe miſereri dicens, cuius filia natu grandior domi clauſa eſſet. Imperatori bonus ille vir, teſti alioqui, quam præmio dignior, gratias agit: & ad conſpiratores regreſſus: *Neſciebam*, inquit, *qualis Carolus eſſet: nunc liberalem & clementem Principem ferire nullo modo poſſum.*

Indidem.

XVII. Neque SIGISMVNDVS quoque ſupprimendus. Huic cum *Laurentius Palatinus* Hungariæ diceret imprudenter agere, qui victis hoſtibus non ſolum vitam, & opes relinqueret, ſed etiam eos inter amicos reciperet extolleretque, præclare reſpondit: *Tibi videtur vtile inimicum occidere, quod mortuus bellum non excitet: At ego inimicum occido, dum parco, & amicum facio, dum extollo.*

Panorm. 2. de eius geſt.

XVIII. Quidni quoque ALPHONSVM Arragoniæ in hunc clementiæ campum producam? Cum igitur quondam argueretur, quod nimis mitis, ac lenis eſſet erga ſuos, vt qui nonnunquam etiam iis, qui vel grauiter in ipſum deliquiſſent, ignoſceret, *Malo*, inquit, *multos mea clementia, & manſuetudine ſeruare, quam paucos mea ſeueritate perdere.*

Id.

XIX. EIDEM cum quidam diceret: *Caue ne tua hæc clementia in perniciem cedat*; acute reſpondit: *Immo vero multa mihi perferenda ſunt, ne in inuidiam cadam.*

Id.

XX. Quod quidem illuſtri hoc, admirandoque facto comprobauit. Cum enim in obſidione Caietæ ſuſceptis impuberibus, ſenibus, omnique ſexu bellis inutili, quos Caietani ob annonæ penuriam ciuitate expulerant, quidam ei dixiſſet. *Si tu hos non admiſiſſes, Caietani paucis poſt diebus ſe dedidiſſent*, reſpondit optimus Rex: *Pluris ſe facere eorum vitas, quam centum Caietas* Facinus cum laudabile, tum auctori ſuo vtile: quam enim vrbem quadraginta ferme millium conatu capere nequiuiſſet, poſtea ſoluta, ac diu deſita obſidione, ſine vi, ſine armis, ea gratitudine in ditionem redegit.

XXI. Inserenda his RENATI Lotharingiæ Ducis insignis humanitatis, & clementiæ nota. Is principatu suo propemodum pulsus à *Carolo Audace* Burgundiæ Duce (qui sub id quoque tempus Eburones ferro, flammaque inhumaniter deleuerat) postea Heluetiorum confœderatorum ope adiutus, eum ipsum à quo tam multa tulerat, prælio vicit, & interemit. Is haud paruo labore Caroli corpus in conferta cæsorum multitudine inuentum, non vt fortasse aliquis ad expiandam iram laniauit, aut aliquo ludibrio habuit, sed ceu prudenti animo insignique virtute Princeps ad Nanceam vrbem in D. Gregorii fanum detulit, cum omni aula sua, cum honoris gratia atratis vestibus prosecutus, tanto sacerdotum facumque numero adhibito, quantus tunc inueniri potuit. Signa enim doloris omnia edidit, dum hostem grauissimum efferret, qui in ipsum omnesque alios superbus atque immanis fuerat non aliter atque si verum suum parentem extulisset.

Bapt. Fulg. 5. c. 1.

XXII. *Renatum* Ducem excipiet RODOLPHVS Imperator: Nonnullis quærentibus, cur moribus mutatis subditis elementior esset, quam sub initium imperii, respondit: *Seuerum & immitem fuisse me aliquando pœnituit: lenem & placabilem nunquam.* Sciebat quidem prudentissimus Imperator, lenitatem nunquam suos, aut perraro, in exitium trahere cultores: quod contra faceret nimia seueritas. Neque enim, vt sapienter censet Guicciardinus: ii solum offenduntur, ad quos seueritas ista pertingit, verum etiam cæteri quoque ex vniuersitate inique id ferunt, & vt maxime inimicum aliquem è medio tollas, aut obstaculum remoueas: nihilo tamen magis semen extinguitur, cum in locum remoti alii succedant: immo *vt arbores quadam recisæ pullulant* (ait Seneca) *ita Regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo.* Atq; id quidem maxime initio Imperii: quo certe tempore si vnquam alias fabricanda est clementiæ ara. Ideo CLASSICVS ille, & CIVILIS, barbara etsi crudelitate insignes, adduci tamen ad excidium Coloniæ Agrippinensis nequaquam potuerunt, *quod obstaret ratio belli*, inquit Historicus, *& nouum Imperium inchoantibus, vtilis sit Clementiæ fama.* Quod probe intellexit HANNIBAL, acerrimus ille Romanæ Reipubl. hostis, cuius primum studium in eo fuit, *vt fama Clementiæ in principio rerum colligeretur.*

Sylvius 2. de eius gest.

Lib. 3.

Vtilis clementia initio Imperii.

Tacit. 4. Hist.

Liuius l. 21.

XXIII. Itaque bene prudenterque LIVIA Augusti existimabat, *plus Clementiam, quam sæuitiam proficere. Debere quidem* (verba eius apud Dionem) *Principem ea quæ in Rempubl. peccantur, exsequi; at priuatim in se admissa, tolerare.*

Lib. 55.

Quod cape, nisi Imperium sit in incerto, vt ante in Aphorismis ostendi: hic enim in alia omnia eundum, & seueritate securitas repræsentanda. Inde nonnunquam fit, vt in coniurationibus, quæ fiunt in Principes nouiter ad Imperium electos, vel quorum alioqui status non satis firmus est, nullus relinquatur Clementiæ locus, sed quam citissime è medio tollantur, præsertim cum coniuratorum potentia, vel gratia magna est apud plebem. Neque enim cum vertitur caussa optimatis, vel illustris viri, diu protelanda exsecutio: ocyus enim vindicandum, cum caussæ tamen cognitione; aut omnino remittendum facinus, immo molliendus inimicus ille (siquidem tempus ferat) nouis, & maioribus, quam antea dignitatibus, vt in M. Antonino, Carolo IV. Imperatore, & aliis supra annotatum est, alibique latius ostendetur.

Et præsertim in propriis offensis.

CAPVT VI.

Ita tamen probanda est *Mansuetudo*, atque *Clementia*, vt adhibeatur Reipub. caussa *Seueritas*, sine qua administrari Ciuitas non potest.

Cic. 1. de Off.

OPTIMVS demum ac dilaudandus ille Princeps, qui clementiam atque lenitatem, seueritate, austeritateque miscere solet: cum demum ex eiusmodi virtutum specie dissimilium temperamento, ciues in officio contineantur. Namque, si semper, & vbique clemens, & facilis ad condonan-

dum, quid aliud assequetur, nisi vt bonos ad scelera inuitet; malos vero ad deteriora perpetratis alliciat?

Sophocles Philoct.

——— Nam natura queis
Matrem dedit mentem malam, illa sic suos
Instituit, vt similia cogitatis
Scelera semper perpetrent.

Seueritatem itaque quandoque adhibeat: cum facinorum ipsorum causa: quoniam, *fœliciores sunt improbi, supplicia luentes, quam si eos nulla Iustitiæ pœna coerceat*: tum boni etiam publici causa: nempe, quia *serpunt vitia, & in proximum quemque transiliunt, & contactu nocent*. Sed quis eum vereatur, *apud quem semper conditum, immo constrictum ferrum est?* aut, *quis ignorat*, inquit Cicero, *maximam illecebram esse peccandi, impunitatis spem?* Non certe Imper. ille, qui hoc adspectu inclamat: ἡ πραότης αὔξει καὶ τρέφει τὴν κακίαν. *lenitas improbitatem alit, atque corroborat*. Itaque verissime & audenter cum Oratore dixerim, *Salutarem seueritatem vincere inanem speciem clementiæ*.

Boet. 4. de Consol. pros. 4.
Sen. de Tranq. animi c. 7.
Id. 1. de Clem.
Pro Milo.
Iul. Imp. in Misopog.
C. Epistol. ad M. Brutum.
Marcianus l. 11. ff de Pœn.

Verum, hac in re cautio est adhibenda. Vt imprimis, *ne quid aut durius, aut remissius constituatur, quam causa deposcit. Nec enim aut Seueritatis, aut Clementiæ gloria affectanda est: sed perpenso iudicio, prout quæque res expostulat, statuendum est. Plane in leuioribus causis, pronior ad lenitatem esse debes; in grauioribus pœnis, seueritatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi.*

II. Quod vt assequaris, videndum ne per iracundiam supplicia repræsentes: quia, *iratus ad pœnam qui accedit, nunquam mediocritatem illam tenebit, quæ est inter Nimium & Parum.*

Cic. 2. de Off.

III. Vt ne crebro seueritatis edas exempla: quia enim, *videbis ea sæpe committi, quæ sæpe vindicantur.* Quid ita? quia *frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat.*

Sen. 1. de Clem.
Indidem.

IV. Et maxime, si tua causa agatur: tum enim hoc agere debes, vt vel omnino conniueas; vel si admodum improbi & continuæ malitiæ assueti, *vnius supplicio multorum improbitatem coerceas*; ——— *vtque pœna ad paucos, metus ad omnes perueniat.* Neque id tantum: sed etiam, vt omnes existiment vindictam neutiquam probari tibi, *sed te tanquam inuitum, cum magno tormento ad castigandum venire.*

Cic. pro Cluent.
Indidem.
Sen. de Clem.

V. Id quod assequeris, si ipse suppliciis minus intersis. Nam & C. Caligulæ vitio datum, quod *animaduersionibus pœnisque ad supplicium datorum cupidissime interesset.* Vere enim Poeta:

Sueton. c. 11.

Qui fruitur pœna, ferus est, legumque videtur
Vindictam præstare sibi.

Claud. Pane. Theod.

VI. Deniq; & illud considerandum, vt nocentes receptis, tralatitiisq; suppliciis afficiantur. Vel Philosophus indicauit: *Oportere supplicia more patrio sumi.*

Arist. 5. Polit.

E X E M P L A.

S*Eueritatem* in tempore adhibendam, nemo quisquam est, opinor, tam sine oculis qui non videat, cum ea fundamentum sit, & basis omnium Imperiorum. Eam autem non tam ob offensas, quæ principis personam respiciunt, quam quæ ciuilem politiam lædunt, publicamque

quietem interturbant, exerceri, idque merito, volunt sapientes. Huiusmodi vero crimina sunt, quæ vltima pœna legibus vindicantur, quibus si Princeps ignoscit, nil certe aliud efficit, quam quod delinquendi materiam incendit, etiam in eius ipsius personam. Siquidē permittit Deus sæpe, vt qui parcit nocentibus & improbis, ab iisdem quoque puniatur, & ipsimet vindicent iniuriam illatam Reipub. (cuius nimirum maxime interest maleficia impunita non esse:) per impunitatem sibi concessam in persona concedentis.

L. Ita vulneratus. ff. ad l. Aquil. v. P. Greg. 10. de Rep. c. 11.

I. Quemadmodum dictum est ad ACHAZ regem, qui regi *Benadad*, quem necari iusserat Deus, pepercit, *Quia demisisti hominem dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima illius, & populus tuus pro populo illius.* De talibus, seu iis qui sceleratos tolerant, D. AVGVSTINVS: *Quomodo Reges seruient Domino in timore, nisi ea quæ contra iussum Domini fiunt, religiosa seueritate prohibendo, atq; plectendo?*

3. Reg. c. 20

Epist. ad Bonif.

II. Hinc SAVL quoque regno priuatus iudicio Dei, quod *Agag* regem, contra præceptum Dei, viuum conseruarat.

1. Reg. c. 15.

III. Et vt sacra omittamus, LACEDÆMONIOS, quod in impios stupratores, qui filiabus Scedasi fucum fecerant, non animaduerterunt, in ipso flagitii commissi loco victos esse, tradunt historiarum monumenta.

Isocrates.

IV. Vt non immerito TOTILAS Gothorum rex roganti vt parceret cuidam qui virginem incestauerat, responderit: *Eiusdem ingenii esse, delicto se obstringere, & delictorum supplicia impedire: omnino autem, aut hunc pœnam dare, aut Gothorum Rempubl. interire necesse esse.*

Car. Sigon. 19. de Occid. Imper.

V. Nec dissimili ingenio fuit OTHO I. Rex Germanorum, cuius seueritatem in puniendo adultero verbis his commemorat Kranthzius: *Quum Rex expeditionem militarem crebrius duceret per Italiam, procidit ad pedes eius mulier querula, quod vim passa esset ad stuprum, rogans iustam legum vindictam. Quum ille festinans educere polliceretur in reditum se iustitiam facturum, eiulans mulier:* Quis tum, *inquit*, faciet te dominum meum atrocis iniuriæ memorem? *Tum ille suspiciens in proximam ecclesiam:* Hæc, *inquit*, erit testis inter me, & te, & in signum iustæ vltionis *Ibat ille itinere, & proxima vice per interpositos reuersus, vbi vidit Ecclesiam, recordatur delatæ quæstionis. Iussit igitur aduocari mulierem, quæ præueniens,* Seuerissime Rex, *inquit*, vir de quo sum olim questa, nunc meus est maritus, peperique ex eo, & iniuriam aboleui. *Cui Rex*: Non ego, *inquit*, & per Othonis barbam sentiet dolabrum: *facto dicta præstitit: nam virum ocyus securi percuti iussit.*

Lib 3. Rer. Germ. c. 12.

VI BALDVINVS VII. Comes Flandriæ, *Petrum* virum nobilem & Orscampi Toparcham ob duos boues pauperculæ viduæ reclamanti abductos, re ad eum delata, subito arripi iubet, & atroci morte puniri: forte lebes aquæ feruentis in medio Brugensi foro erat monetario puniendo destinatus: in hunc sine mora hominem coniici iubet, sic vt erat, ocreatum, vestitum, gladio accinctum. Quid ais? sic calide, & an non temere? Nihil. Nam inquisitio præcesserat & culpæ conuictus per aliam causam euocatus pœnas sic luit.

I. Lips. in Mon. & Exemp. polit.

VII. Et, quid multis opus est? cum historicorum paginæ plenæ sint eiusmodi Seueritatis exemplis, seueritatis inquam, à Principe exercendæ, qui Rempub. beatam & tranquillam esse volet. SOLONIS calculum est: Duabus rebus Rempub. contineri, Si boni ad virtutem præmiis incitentur; mali autem pœnis coerceantur A qua mente ANTHISTENES censuit, nullam esse maiorem Reipubl. pestem, quam si boni à malis non discernantur, id est, si mali obseruentur, boni negligantur. Nam & ciuium bonitas Rempubl. stabilire; & improbitas conuellere solet. Immo censuit, (& sane ex vero) Salustius, *multo præstare beneficii quam maleficii immemorem esse. bonus tantummodo segnior fit, vbi negligas: at malus, improbior.* Pulcre Vates Germanus:

Apud Plut.

Iugurth.

> *----- Plus sæpe nocet patientia Regis*
> *Quam rigor: ille nocet paucis hæc incitat omnes;*
> *Dum se ferre suos sperant impune, reatus.*

Guntherus li. 1.

VIII. Atq; hæc quidem ratio recto iudicii æquilibrio appensa, tantū valuit apud THEODOSIVM Imperatorem, vt cædis in præfectum militum commissæ per Thessalonicenses veniam Ambrosio aliisque Præsulibus datam reuocaret; quippe qui videbat spe immunita-tis sub-

Ex Baro. Annal. Tom 4. An. Chri. 390.

tis subditos efferari, plurimaque scelera atrocissima multifariam ab his perpetrari. Nam quod in Antiochenos, qui statuas ipsius, simul & Augustæ defunctæ, contumeliose deiecerant, non animaduertisset, excitatos viderat Arianos, qui sumptis in audaciam ea indulgentia animis, Constantinopoli Arcadio Imperatoris filio, Magistratibusque contemptis in domum Episcopi insilierant, eamque furibunde concremarant. Rursum indulgentiam Arianis datam, Catholicis quoque segetem & materiam dedisse grassandi in synagogam Iudæorum, & in ædes Valentinianorum: * quod si Thessalonicensibus qui ad deterrima quæque animum adiecerant ignosceret, non dubie actum fore de Imperii statu, quem nimia indulgentia euersum iri, ex anteactis aliorum erratis facile prouidebat. Statuit itaque (& quidem laudabiliter, si non innocentes iuxta atque nocentes trucidari mandasset) publicum delictum publica animaduersione exsequi. Recte enim censebat pro arbitrio & ratione temporis debere Principem adhibere misericordiam & indulgentiam, atque rigorem temperare iustitiæ; ab his vero tunc abstinendum, cum rerum experientia constaret, ex ea subditos reddi contumeliosos, proteruos, atque ad delinquendum faciliores, adeo vt nisi mox legum seueritas aduigilet, & gladius potestatis occurrat, nulla amplius futura sit securitas Magistratibus, periclitandamque mox salutem Imperatoris, si impune liceat populo leges proculcare, & conferto agmine appetere Magistratus. Quo magis Theodosii pietatem nedum prudentiam suscipere licet, qui cum hæc omnia pro sui excusatione haberet, quæ aduersum D. Ambrosium redarguentem obtenderet, quibus iustam vel apparentem saltem defensionem pararet, his tamen omnibus spretis atque contemptis, Dei sacerdoti magis quam sibi ipsi, sententiæque familiarium detulit atque paruit. Magni quidem hæc sunt ponderis, si æquo rectæ æstimationis libramento pensentur: vt non declinauerit os eius ad verba malitiæ (vt Dauid ait) immo nec prætensæ iustitiæ ad excusandas excusationes in peccatis, sed absque controuersia à se inique admissum existimaret, quod sententia Dei sacerdotis ita esse decretum fuisse.

** Valentiniani 30. colebant Deos: hi cum Iudæis, Christianis monachis insultabant.*

Psalm. 49.

Ita ergo statuamus, *seueritatem in tempore adhibendam.*

I. Lips. lib. 2. Monit. Polit.

IX. Quæ seueritas valde apparuit in ANDREA Hungariæ Rege. Iuit ille in terram sanctam cum copiis, religione impulsos, & curam regni *Bancbano* commisit, eiusq; fidei vxore *Gertrude* commendata, quæ apud eum sancta, non tamen apud illius vxorem. Nam cum frater Gertrudis adolescens lasciuus, & petulans, absente Rege visum sororem venisset: illa iuueni gratificatura, vxorem Bancbani, pudicam ad id formosamque fœminam, fraudibus, & pellaciis ei substernit. Quæ post facinus pœnitentia ducta rem omnem marito exponit, & simul Reginæ fraudes, & iram à se in illam vertit. Qua iustissima accensus, vt erat doloris recens, Reginam adit, exprobrat factum, & gladio vlciscitur. Cæde patrata, Byzantium abit, *Andreæ* Regi occursurus, illac in Syriam tendenti. quem mox reperit, & rem aperit: illum verum Iudicem, & si meruit, vindicem poscit. Rex differt in suum reditum, & vultu atque animo composito: *Tu vero abi,* inquit, *& in regnum redi: vicem meam vt ante functurus. Nam reduci mihi, si Deus annuit, stat hanc causam cognoscere, & decidere. Si innocens es, tunc libens absoluero, sin autem nocens, ne nunc quidem damnatum volo, nec expeditionem hanc in hostes fidei sumptam, Christiano sanguine auspicor, & perfundo.* Vterque abiit: ille in Asiam, hic in Hungariam: & cum rediisset causa serio inquisita pronunciat, *Vxorem suam iuste cæsam videri.* O multa in hoc facto insignia! quod nihil sacræ expeditioni anteposuerit: quod suspectum, si non conuictum iterum regno præposuerit: quod amorem coniugalem Iustitiæ postposuerit. Salue, vel hoc facto magne Rex: & tu inclyta de *Croiis* familia, ramus ab illa stirpe.

Seueritas cum modo adhibenda.

Ceterum maximopere cauendum Principi, ne dum seueritatem vsurpat, in sæuitiam adulterina quadam affinitate prolabatur. Seueritas quidem, Regem plurimum addecet, maiestatem quandam præstat, & dignitatem auget, redditque eum inter mortales quasi diuinum aliquod Numen, quod homines non modo venerantur, verumetiam adorant. Sæuitia autem, Tyranni est, vt *qua augeat inimicorum numerum tollendo*, nec vitium vllum tam tetrum, tam detestabile, tam inhumanum atque exitiosum est, quam crudelitas, vt quod *plus timoris, quam potentiæ addat.* Itaque *sic agere debes cũ subiectis*, ait optime quidam, *vt magis vereantur seueritatem tuam, quam vt sæuitiam detestentur.* A qua quidem seueritate haud temere in sæui-

Sen. 1. de Clem. Sallust. Iug. Columella.

sæuitiam deflectes, si pronior sis in mitiorem pœnam, & ad absoluendum, quam condemnandum, relictoque nimio rigore, in clementiam potius propendeas: idque in leuioribus præsertim delictis, quibus mortis pœnam nunquam irrogabis.

I. Contra quam TIBERIVM fuisse legimus, qui omne crimen pro capitali accipiebat, etiam paruorum simpliciumque verborum. Vt non mirum sit, si eius morte tam insolenter exultauerit populus Romanus, adeo vt diras, atque imprecationes in eum vulgo iactaret, essentque etiam ciues qui palam orarent, terram matrem, Deosque manes, ne mortuo sedem vllam nisi inter impios darent. *Sueton.*

II. ANDRONICVS etiam COMNENVS Byzantii Imperator ab hac seueritate notatus fuit. vt qui nullo discrimine nobiles, aut nouos; tenues, diuites; suos aut alienos, solitus culpæ conuictos damnare. In his *Theodorum* quendam è suis caris, quem agricolæ detulerant, diuertisse apud se cum seruitiis, nec in discessu quidquam soluisse. Res erat (vt hodie) non nimis noua, aut insolens. Tamen Imperator hominem statim corripi, fusti duodecies in publico cædi iussit, tum agricolis damnum largiter rependi. Sed hæc seueritas propius à sæuitia abest: nec in noxis quæ pecunia resarciri possunt plane imitandam censuerim. *Lips. lib. 2. Monit. Polit.*

III. Hinc illud Cassiodori: *Benigni Principis est non tam delicta velle punire quam tollere: ne aut acriter vindicando æstimetur nimius; aut leniter agendo putetur improuidus.* In quam sententiam pulchre D. Gregorius: *Miscenda est lenitas cum seueritate, faciendumq; quoddam ex vtraq; temperamentum: vt neq; multa asperitate exulcerentur subditi, neq; nimia benignitate soluantur. Sit itaq; amor, sed non emolliens: sit rigor, sed non exasperans: sit zelus, sed nō immoderate sæuiens: sit pietas, sed non plus quam expediat, parcens.* Atq; hanc quidem viri magni doctrinam iis maxime Principibus inculcandam præoptarim, qui recens ad Imperium euecti sunt. Nescio enim quo modo tunc alienentur animi subditorum vel mediocri Principis seueritate. Lento gradu & plane plumbeo tunc ad eam procedendum; ne alioqui antequam rerum faciem moresque iam adultos penitus inuertere videatur. *Etenim mutatio quæ fit paullatim, efficit vt omnis natura,* inquit Xenophon, *mutationes ferat. Docet hoc Deus ipse qui paullatim nos deducit ex hyeme, ad vehementes æstus tolerandos, ex æstu, ad hyemem vehementem: quem imitantes ad quod eundū est, assuefacti antea, non difficulter imus.* In hoc turpiter errauit SERGIVS GALBA, qui simulatq; Imperium est adeptus (quod recte ex Tacito notauit Scipio Amiratus) facinorosorum hominum sanguine sibi cruentauit manus, & parcior quam oportebat (præsertim post Neronem) donatiui spem militibus proferebat, haud multis post mensibus, non in cubiculo, non noctu, non veneno, aliisve insidiis petitus, sed in ipsa Vrbe Imperii capite, media luce manifestis armis à suis militibus, ab æmulo deteriore interfectus est. Considerentur Taciti verba hanc propositionem luculenter exprimentia: *Laudata olim & militari fama celebrata seueritas eius, angebat coaspernantes veterem disciplinam, atq; ita XIV. annis à Nerone assuefactos, vt haud minus vitia Principum amarent, quam olim virtutes verebantur.* Si Seueritas nimia effecit vt Imperatori GALBÆ à subditis, prædurо alioqui Neronis imperio assuetis, insidiæ struerentur, quanto magis par est eum Principem cauere, fugereque summam seueritatem, qui in alterius benigni & clementis Principis locum surrogatur? Cautus hac in re TIBERIVS Cæsar, qui *Augusto* humanissimo Principi successit: nam etsi initio principatus, non pauca essent, quæ in Vrbe animaduersionem postularent, attamen *populum per tot annos molliter habitum, nondum audebat ad duriora vertere.* Ideo alibi dicit: *Si quis legem sanciat, pœnas indicat* aduersus præualida vitia, *etiam illi,* qui eorum expertes sunt, *Ciuitatem verti, splendidissimo cuiq; exitium parari, neminem criminis expertem clamitabunt.*

11. Var. epist. 16. *Lib 2. in Iob. c. 8.* Maxime novo Principatu. *Lib. 7. Cyri.* *Lib. 1. Hist.* *Tacit. ibid. Orat ad Senatum 3. Ann.*

Sed & videndum, *ne quidquam in pœnis statuendis per iracundiam committatur.*

Pœnæ in iracundia nequaquam decernendæ.

I. In qua cum satis præceps sub initia Imperii esset AVGVSTVS Cæsar, hoc insigni scommate à *Mecænate* intimo eius consiliario notatus fuit. *Cum enim eo præsente August. pro tribunali sedēs, multos esset morte damnaturus, idipsumq; fore prauideret Mecœnas, hæc verba in tabella, cū per circumstantiū coronam ad ipsum irrumpere, ac proxime assistere nequiret, scripsit:* (Surge vero tandē Carnifex:) *eamq; tabellā, quasi aliud quid indicantem, in sinū Augusti proiecit,* *Ex Dione li. 55.*

iecit, qua lecta, is statim surrexit, nemine morte multato. Neq; vero huiusmodi res stomachum Cæsari mouit, sed impensius gauisus est, tam salubriter amici libertate corrigi.

L. si vindicari. C. de Pœn. Hist. Trip. l. 9. c. 30. Baron. Tom. 4. Ann. 2. de Ira. c. 23.

II. Enimuero, THEODOSIVS Imper. cum periculo suo percepisset, quantum Principibus damnosæ essent præcipites pœnæ, legem suasore D. Ambrosio tulit, Ne quos Princeps vltimo affici supplicio iuberet, ante trigesimum diem à sententia lata ducerentur. Quæ sane constitutio, summam habet rationem. Siquidem ex dicto Senecæ:

Potest pœna dilata exigi, non potest exacta reuocari.

Fugienda & hic celeritas.

III. Quin etiam non paucis ante eum sæculis Senatusconsulto Tiberiano cautum legimus, *vt pœna damnatorum in decimum semper diem differretur*, vt Suetonius auctor est, in Tib. cap. 75.

Placita plane digna quæ Principibus iratis, communicentur. Breui siquidem intercapedine non raro emollirentur, & sarctæ (vt sic dicam) menti restituerentur. Profuisset, opinor, si id factum potestati non nominandæ, quæ aliquot ab hinc annis quendam adolescentem, quod is in regia ense stricto alterum inuasisset, è vestigio damnatum capite multauit. Sapienter Seneca:

Agamē. act. 2.

- ---- Da tempus, ac spatium tibi:
Quod ratio nequit, sæpe sanauit mora:

Vtique in tua causa.

Idque maxime in propria causa. Nam si nihil aliud,

Id. Hercul. Fur.

- ---- Scelera taxantur modo
Maiore nostra.

Celeritasne in suppliciis semper sit fugienda.

At aliud etiam est, in quo hæc philautia offendat, nimirum quod moræ vt plurimum nescia sit, vrget (inquam) & impellit ad pœnitenda: proponit nobis citam vltionem, quam alioqui in aliis vix serotinam assumeremus. Quid ergo? an cunctatione semper vtendum? semper extra quam increperis rebus, & nouo imperio: tum enim *securitati consulendum est iusta vltione*. Atque ita Didonis præpropera seueritas excusatur apud Virgilium:

Tacit. 14. An. Æneid. 1.

Res dura, & regni nouitas me talia cogunt
Moliri, & late fines custode tueri.

Iustin. lib. 2.

Estne igitur tum aliquis in te hostili animo animatus? cito hunc exsequere. Estne aliquis qui decessorem tuum violauit, vindictam sume, *quam negligere tibi indecorum est, & periculosum.*

Quod latius infra ostendo lib. 6. c. 13. in Exemplis.

Quin III. & IV. subiiciamus cautionem: quibus diximus *Principem restricta vti debere seueritate in puniendo.*

1. de Clem.

Pro hac sententia clare & sapienter Seneca: *Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu: sic animaduersiones magnarum potestatum terreant latius, quam noceant. Non enim minus Principi turpia sunt multa supplicia, quam medico multa funera. Remissius imperanti melius paretur. Natura contumax est humanus animus, & in contrarium atq; arduum nitens, sequiturq; facilius quam ducitur. Et vt generosi atq; nobiles equi, melius facili freno reguntur, ita clementiam voluntaria innocentia impetu suo sequitur, & dignam putat ciuitas, quam seruet sibi. Plus itaq; hac via proficitur. Crudelitas minime humanum malum est, indignumq; regio animo. Ferina ista rabies est sanguine gaudere, & abiecto homine in syluestre animal transire.* Qua de re plura qui volet, legat infra lib. 6. cap. 9.

Et specie non re tantum ingrata tibi.

Sed & *videndum, vt vindicta probari tibi non videatur.*

Tacit. 11. Ann.

I. Quod quidem CLAVDIVM Cæsarem probe cauisse legimus, dum ignominiam quæ necessario nonnullis Senatoribus inurenda erat, tanquam aqua suffusa emollit, & velut inuitum se ad eam inferendam insigni commento indicat: *Famosos probris* (inquit Tacitus) *quonam modo Senatu depelleret anxius, mitem & recens repertam quandam ex seueritate prisca rationem adhibuit; monendo, secum quisq; de se consultaret peteretq; ius exuendi ordinis. Facilem eius rei veniam. Et motos Senatu & excusatos simul propositurum; vt iudicium Censorum, ac pudor sponte cedentium permisti, ignominiam mollirent.*

Sueto. c. 33.

II. Eodem quoque aspectu AVGVSTVS Cæsar, manifesti parricidii reum ne culeo insueretur (quod nonnisi confessi afficiebantur hac pœna) ita fertur interrogasse: *Certe pa-*

trem

trem tuum non occidisti? Acutum nempe Cæsaris dictum, ita sceleris conscium interrogantis, quasi fores illi aperiat ad negandum, vel potius euadendum.

III. Iam de VESPASIANO quid dicam? eum *neque cæde cuiusquam lætatum* scribunt, quin *iustis suppliciis illachrymauisse etiam, & ingemuisse.* *Id. c. 15.*

Denique dixi *oportere supplicia ex more patrio sumi.* Esto & vsitata.

I. Docuit hoc quondam idem AVGVSTVS, qui Pollionem acriter reprehendit, quod seruum, qui vas crystallinum confregerat, iusserat in viuarium demergi, murenarum pabulum futurum. Cum duceretur, euadens lictorum manus, ad Augusti pedes, apud eundem Pollionem cœnantis, se proiecit, supplicans vt alio genere mortis interiret, Augustus, causa, & genere mortis cognitis, solui seruum iussit. Pollionis vero & vasa omnia crystallina coram afferri iussa, virgula confregit, & viuaria euertit. O factum bene! melius, si Pollionem paullo maiori malo admonuisset. *Dio. lib. 54. & Senec. 3. de Ira. c. 40.*

II. Hacque etiam de causa MEZENTIVS apud Poetam pessume audiit, quod mortua iungeret corpora viuis, componens manibusque manus, atque oribus ora. *Virgil. 8. Æn.*

III. Ex quibus exemplis & documentis vides vsitata supplicia noxiis decernenda: sed vt etiam moderata sint, curandum est. *Vult enim Prouidentia,* ait Choniates, *etiam in inimicissimorum suppliciis moderationem adhiberi, & semper in conspectu esse potestatis lubricum, & Imperij amissionem: ne, vt omnium rerum vicissitudo est, quemadmodum quisque tractarit cæteros, ita & ipse diuino iudicio ab aliis tractetur.* *Li. 3. de Reb. gest. Isaacij Angeli.*

Postremo, *Principem suppliciis non interesse debere* monui: & mecum Xenophon. *In Hierone, sub finem.*

Censeo viro principi, inquit, *sic agendum, vt si quis eget correctione, hunc aliis puniendum tradat. Ceterum cum præmia reddenda sunt, his qui rem bene gesserunt, id per se ipse hoc faciat. Ita protinus fiet, vt in his quod gratiosum est, per principem sit factum; quod vero contra, per alios.* Iam satis dictum sit de Seueritate, & eius moderatione.

CAPVT VII.

Modestia præteriri non debet, maximum Principis decus, & ornamentum.

EA autem maxime pertinet ad conuenientiam morum; qui quidem sic moderati, compositique esse debent, vt summa seueritate, summæ humanitati nihil detrahatur. Quippe quia *nihil est tam deforme, quam ad summum imperium, etiam acerbitatem naturæ adiungere.* Hanc igitur cum illa temperet: & sciat, *in Principibus* Modestiam ac *humilitatem esse gloriosam, vt in mediocribus odiosam esse iactantiam.* Gloriosam, inquam, quia *maximum argumentum est animi ab altiori venientis sede, si hæc, in quibus versatur, humilia iudicat & augusta.* Est hæc natura sideribus vt hoc segnius moueantur, quo sunt in sublimiori sphæra: sic boni Principes, quo maior est eorum auctoritas, eo se magis ad humilia circumagunt, securi magnitudinis suæ. Testor auream aurei illius Patris vocem: *sublimium maxima gloria est, quam maxime se submittere.* Vt recte proinde præcipere videantur qui monent, *quanto quisq; maior est, tanto se submißius gerat.* Ni facit, Parcas metuat, quia, *Cic epist. 1. ad Q. Frat. Caß. epist. 44. Var. 1. Senec. epist. 121. D. Chrysost. in 1. c. Matt. Hom. 3. Cic. 1. offic.*

Violenta nemo imperia continuit diu;
Moderata durant: *Senec. Troad. act. 2.*

Modeſtiam itaque in omni actione ſeruet, ac præ ſe ferat.

Eccleſiaſt. 19. Ambroſ. 1. offic. c. 18. Tacit. 11. Ann.

Imprimiſque, *vultu geſtuque:* qui intra orbitam decoris contineantur. *Ex viſu* (inquit Sirachides) *cognoſcitur vir, & ab occurſu faciei cognoſcitur ſenſatus.* Audi virum alterum diuinum: *Eſt in ipſo motu, geſtu, inceſſu tenenda verecundia: habitus enim mentis in corporis ſtatu cognoſcitur.* ——— *Sit* igitur *ore compoſitus.*

Ambroſ. 1. offic. c. 3. Senec. epiſt. 40. Caſſiod. 10. Var. 4.

II. *In ſermone:* qui ei grauis, & reſtrictus. Suggerit ille idem magnus Doctor: *Sit grauitas in ſenſu, in ſermone pondus, atque in verbis modus.* Et magnus ille morum Magiſter: *Quemadmodum ſapienti viro inceſſus modeſtior conuenit: ita oratio preſſa, non audax.* Quid quæris? *Hæc eſt regalis proculdubio virtus, celerius neceſſaria ſentire, ſed tardius in verba prorumpere.* Breui igitur, & cocto, vt ſic dicam, ſermone vtatur.

Tacit. 3. Ann. Lib. 5 c. 15.

III. Quin etiam *in cultu* modeſtia adſit: *ſit præcipuus adſtricti moris auctor; antiquo ipſe cultu, victuq;.* De quo etiam ſuo loco.

Iſocr. Paneg. Lib. 9 epiſt. 86.

IV. Itidem dixerim de omni *externo apparatu.* Quid enim? an non *prudentis Principis eſt vitæ modeſtia magis, quam potentia delectari?* Profecto. Ille enim *vere incrementis ſuis maior eſt,* (inquit Symmachus,) *quem ſublimitas parti honoris inclinat.* Ergo,

B. Anshelm. Epiſc. Saxonum in Monaſtichis.

Μείζων ὅσῳ ἔσῃ, τόσῳ μετριώτερος ἴσθι

Quanto maior eris, tanto moderatior eſto.

Liuius 5.

V. Maxime in honoribus vſurpandis. nam *ſpreta in tempore gloria, interdum cumulatior redit.*

EXEMPLA.

Modeſtiæ in factis & dictis. Probus in Thymoleon.

I. QVorum ſigna mihi ducat THYMOLEON magnus, laudatuſque Dux, qui hoc nomine maxime prædicatur, quod Dionyſium Sicilia eiecerit, quod in illuſtri gloria vixerit, quod nihil vnquam neque inſolens, neque glorioſum ex ore eius exierit. Is igitur, cum ſuas laudes audiret prædicari, nunquam aliud dixit, quam *ſe in ea re maximas Diis gratias agere atq; habere, quod cum Siciliam recreare conſtituiſſent, tum ſe potiſſimum Ducem eſſe voluiſſent.* Quotuſquiſque Chriſtianus tam demiſſe de ſe ſentiat? aut tam modeſte vera de ſe prædicanti reſpondeat?

Plut. in Lacon. Xenophon Orat. de laud. Ageſilai.

II. Par modeſtiæ exemplum Regis AGESILAI. Cum enim ex Ægypto in patriam proficiſci vellet, ac in portu Menelai morbo adeo graui, & lethali correptus eſſet, vt prope mortalitatem expleret, ſuis ſerio prohibuit, ne corporis ſui imaginem, vel ſtatuam in honorem eius erigerent: quia, *ſi quod præclarum facinus geſſi,* inquit, *hoc erit monumentum mei: ſin minus, ne omnes quidem ſtatuæ illuſtrabunt mei memoriam.* O Modeſtiam non dico illo æuo, ſed noſtro rariſſimam!

Tranq. c. 53.

III. Quanti illud AVGVSTI Cæſaris? *Domini appellationem, vt maledictum & opprobrium ſemper abhorruit. Cum ſpectante eo ludos, pronunciatum eſſet à mimo: O Dominum æquum, & bonum! & vniuerſi quaſi de ipſo dictum exultantes comprobaſſent: ſtatim manu, vultuq; indecoras adulationes repreſſit, & inſequenti die grauiſſime corripuit edicto: Dominumq; ſe poſthac appellari ne à liberis quidem, aut nepotibus ſuis, vel ſerio, vel ioco paſſus eſt: atque huiuſmodi blanditias etiam inter ipſos prohibuit.*

Id. c. 27.

IV. TIBERIVS autem eiuſdem Auguſti priuignus, *Dominus appellatus à quodam,* ſimili modeſtia *denunciauit, ne ſe amplius contumeliæ cauſa nominaret. Alium dicentem (ſacras eius occupationes:) & rurſus alium auctore eo Senatum ſe adiiſſe, verba mutare, & pro* auctore, *ſuaſorem,* pro ſacris, *laborioſas dicere coegit.*

Zonaras.

V. Rurſum, breui regreſſu, eiuſdem *Auguſti,* modeſtia nobis commemoranda: Quid minus ambitioſum excogitari poteſt, quam cum ex Græcia rediret, noctu Vrbem ingreſſus eſt,

ne obuiam venire volentibus molestus esset? Et ne cui veri dissimile videatur, Tranquillum habeo super eo testem optimum: *Non temere*, inquit, *Vrbe, Oppidove vllo egressus, aut quoquam ingressus est, nisi vespere, aut noctu: ne quem officij causa* * *inquietaret*. Hodie plerique Principes, sub facem primam ingrediuntur, sed quo maiori pompa, quasi triumphantes, luminibus introducantur.

Cap 53.

* Ex m.s. ita lege.

VI. Inserit se tantis viris C. MARIVS, Reip. Romanæ Consul. celeberrimus. Quum ei duplex triumphus decerneretur, noluit solus triumphare, sed gloriam suam cum collega *Catulo* partitus est, quanquam minus dignus ille à populo Romano iudicaretur.

Plut.

VII. Verum Principum exemplis insistamus. VESPASIANVS igitur merito cum ceteris conferendus, *adeo nihil ornamentorum extrinsecus cupidine appetiuit, vt triumphi die fatigatus tarditate, & tædio pompæ, non reticuerit, merito se plecti, qui triumphum quasi aut debitum maioribus suis, aut speratum vnquam sibi, tam inepte senex concupisset. Ac ne Tribunitiam quidem potestatem, &* Patris patriæ *appellationem, nisi sero recepit.*

Tranq. c. 13.

VIII. Consimili, ne dicam maiori, modestia AVGVSTVS ille idem, de quo supra, qui deferenti alioqui S.P.Q.R. pecuniam ad imagines faciendas, nullam prorsus sibi, sed *Saluti publicæ; Concordiæ; Paci* posuit.

Dio lib. 54.

IX. Quid de illis Dynastis, Ducibus, & prouinciarum Præfectis dicemus? qui statuas loricatas, habituque Vindicis sibi faciunt, nec eas *Religioni, Iustitiæ, Concordiæ, Paci, Saluti publicæ*, sed sibi velut earum auctoribus, & ideo immerito, arroganterque inscribunt? qualem in nostro Belgio statuam vidimus, sed eo intolerabiliorem, quod nobiles prouinciæ, & Optimates, nimis superbe, & petulanter pessundaret. Quotus, sodes, quisque Ethnicorum, etiam optime de hominum vita meritus, adeo alte, & stulte supercilium tollat? Non tu P. ATTICE, qui quamdiu in prouincia fuisti, *ne qua statua poneretur, restitisti:* quanquam *absens* (quæ tua virtus erat) *prohibere non potuisti* Non tu P. AFRICANE, qui statuas triumphali ornatu indutas, continuum Consulatum, perpetuam Dictaturam nequaquam admisisti, & pene *tantum in recusandis honoribus te gessisti, quantum gesseras in emerendis*. Non tu etiam FRONTINE, qui crebris sermonibus vsurpabas: *impensam monumenti superuacaneam esse, memoriam nostram vtique duraturam, si virtute, & recte factis mereamur*. Quod ipsum dum cogitatione perciperet Imp. NERVA, *omnino recusauit, ne sibi statuæ ex auro, & argento constituerentur*, id quod tamen eo æuo haud insolens erat. O viros igitur exactæ modestiæ, & sapientiæ! Et quis vos non admiretur, non suspiciat, non in cœlum laudibus tollat? nisi forte maligni, & maculosi, quibus amicum est, nomen sibi ædificare statuis, & monumentis, non virtute, & laude rerum bene gestarum.

Cornel. Nepos in vita Pomp. Att.

Val. Max lib. 4. c. 1.

Dio Cass.

Idem.

X. Ne quis tamen antiquis illis Ethnicis modestiæ, moderationisque virtutem modo resedisse putet, en præter sexcentos D. LVDOVICVS Galliæ Rex, qui à suis quondam sciscitatus, quo titulo dignari, & honorari maxime cuperet, Regum vtpote illorum, & Imperatorum exemplo, qui ab eximia quadam virtute, vel excellenti victoria cognomen quoddam sortiebantur; respondit magnifice, maiorem sibi victoriam obtigisse nullam, quam in æde sacra de Poissi, cum sacro baptismatis lauacro ablutus humani generis hostem fugasset. Hoc cum ita sit, maiori honore insigniri, & affici non posse, quam si *Ludouicus de Poissi* nuncuparetur. Vox profecto Christiano, & sanctissimo Principe digna.

Gaguin.

XI. Cui succedat IVLIANVS MEDICÆVS, qui auctore Iouio, ex tanto tempore locorumque interuallo reductus in Rempubl. Florentinam, primum non in Mediceas ædes, sed in Albicianam se contulit; deinde singulari humanitate, & modestia *Domini, & Magnifici* nomen repudiauit, seque ciuem omnium æqualem atque omnium fratrem esse professus est. Atque id quidem etiam prudentissime: quod etiam tum eius Principatus, nutantibus adhuc ciuium animis, hauddum stabilitus, & firmus esset. Quo exemplo si Principes hodierni æui à me moneantur, vt Principatu, & Imperio nouiter adepto, nouos sibi titulos minus assumant, quin potius oblatos spernant fastidiantque, æqui & boni faciant. Nam vel Ethnicos ipsos id præstitisse, firmandæ saltem dominationis causa, comperimus.

In vir. illust.

Ambitiosi tituli initio Imperii repudiandi.

XII. Ita SCIPIO AFRICANVS cum à militibus Hispanis REX acclamaretur, *sibi maximum*

Liu.lib.27.

maximum nomen IMPERATORIS *esse*, iisdem responderit, REGIVM, *nomen alibi magnum, Romæ intolerandum esse*; *si quid in hominis ingenio amplissimum ducerent, tacite indicarent, vocis vsurpatione abstinerent.* Ita ANTONINVS, cum Rhodum insulam vi ac impressione expugnasset, & in ingressu passim salutaretur REX, ac DOMINVS, *Nec Rex sum*, inquit, *nec Dominus, sed Regis, ac Domini interfector.* Si hac modestia CÆSAR ille IVLIVS fuisset, næ non ex insidiis in Senatu tribus, & viginti vulneribus confossus fuisset. Etenim nouos ille, & inauditos honores vsurpauit, *vt perpetuam Dictaturam, Præfecturam morum, cognomen Patris patriæ, statuam inter Reges, suggestum in Orchestra*, sed & ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est, quæ Tranquillus aliique latius prosequuntur.

Plut.

Sueton.c.76.

Scip. Amir. ex Io. Diac. 2.c.1.

XIII. Atque vt ad nostros, id est, Christianos, stylus redeat noster, GREGORIVS cognomento MAGNVS, vt superbiam retunderet Ioannis Patriarchæ Constantinopolitani, qui post Concilium in ea Ciuitate extremis annis Pelagii decessoris sui celebratum, *Vniuersalem se Episcopum* inscribere ausus est, (quod nomen ad Episcopum Romanum tantummodo pertinebat) vbi acerrime illum reprehendisset, quod turbatis atque infœlicissimis Christianæ Reipubl. temporibus, ipse, suique Sacerdotes (quibus cinere aspersis atque prostratis humanas deplorandi miserias onus incumbebat) in nouis titulis, nouisque nominibus ambiendis occuparetur, ipse contra *Seruum seruorum Dei* sese primus appellauit: Quem quidem titulum summę modestiæ, & admirationis plenum, nemo quisquam eorum, qui ab eo Ecclesiæ regimen adepti sunt, dedignatus est.

XIV. Iam vero CAROLVS V. Imperator tantum ab impotenti elatione seiunctus fuit, vt non tam verbis, quam factis singularem modestiam præ se semper tulerit. Nam & hoc non infrequenter iactasse legimus: *Quo quisque maior, eo se submissius gerat.* Neque aliter sensit MAXIMILIANVS eius auus; ALPHONSVS item Arragoniæ Rex, aliique permulti: quorum facta, modestiæ penna denarrarem, nisi longum mihi esset, & lectori forte an tædiosum in re non obscura non necessariis exemplis vti. Tantum dico, quamdiu viris Principibus inest modestia, tantisper coniunctam esse virtutem, atque in rebus gerendis fœlicitatem.

Guil. Zenocarus lib.4. Caroli.

Plut.

Superbia causa ruinæ.

XV. Quod ALEXANDRI exemplo constat: qui in adolescentia, cum adhuc modestiam, & verecundiam à Præceptoribus acceptas retineret, nulli vel prudentissimo, sapientia, nec consilio cedebat: at, vbi & crebris, & magnis victoriis superbus euasit, & ex superbia iracundus, impatiens, impudens, & iniuriosus, tum comissari cœpit, & Macedones spernere, quorum virtute omnem Asiam suo imperio submiserat. Hoc fuit Principis parum prudentis, nec existimantis fortunam, tum maxime metuendam, cum blanditur, vt quidam inquiebat.

Apud. Xenoph.

XVI. Merito igitur XERXEM Artabanus ad modestiam hortatur, ne fiducia virium, & potentiæ suæ insolescat; ne propter regni amplitudinem, & exercituum magnitudinem efferatur, & superbiat, & contemnat præ se alios, sed sit memor inconstantiæ rerum humanarum, & vindictæ diuinæ. Deum enim aduersari superbis, quos postea iusta, si sera, vltione semper punit.

Lib.7. Comm.

XVII. Quod ipsum parum apud se reputauit, si historicis credimus, CAROLVS Burgundiæ Dux, cognomento AVDAX; quippe, qui post multas magnasque victorias tandem ferocior euasit, magnosque secundis rebus spiritus sumpsit, sibi persuadens (auctor Philipp. Cominæus) omnem qua perfruebatur fœlicitatem, à suo pendere ingenio, & virtute; qua ex re ferocior in dies euadebat; vnde factum, vt punierit illum Deus (inquit) mentis cœcitate. Nam post tot tantasque res, tota Europa præclare gestas, tandem in obsidione Nancæna manum cum Lotharingo viribus longe superiore conferens, miserrime fuso fugatoque exercitu cum multis aliis interemptus est, & postea denudatus in magno cadauerum numero, cum ipse non noscitaretur. Sic qui paullo ante Leodienses capta ciuitate longe florentissima, & incendio impie deleta, vita fortunisque priuarat, à Deo iustæ vindictæ, non tam fortunis, quam vita spoliatur. ô quam igitur vere Sapiens! *Ante ruinam exaltatur cor hominis.* Ita, ita: & docent exempla non tam priscæ, quam hodiernæ tempestatis. Vt prudenter moneat Prudentius Poeta Christianus:

Prouerb.16.

Desine

Desine grande loqui: frangit Deus omne superbum;
Magna cadunt, inflata crepant, tumefacta premuntur.
Disce supercilium deponere: disce cauere
Ante pedes foueam, quisquis sublime minaris
Peruulgata viget nostri sententia Christi,
Scandere celsa humiles, & ad ima redire feroces.

In Psycom. super. & Hum.

Verum, non pauca punitæ superbiæ exempla videantur infra lib. 6. c. 3.

Concludo ergo, Modestiam à Principe circumspecto semper, & vbique in factis seruandam: *an non etiam in vultu, ac gestu?*

Modestia in vultu, gestuque.

I. Certe ab hac maxime re prædicatur GERMANICVS apud Romanos, *qui visu & auditu iuxta venerabilis erat.* *Tacit. II. Annal.*

II. Itidem TITVS VESPASIANVS: de quo Tacitus: *Augebat famam ipsius, Titi ingenium, quantacunque fortunæ capax, decor oris cum quadam maiestate.* *Idem 4. Ann.*

III. At LVDOVICVS SFORTIA nostræ memoriæ, compositis adeo erat moribus, *vt à rudibus rusticanisque, qui eum nunquam vidissent, pari inter multos cultu, & sæpe sine comitatu, vti omnium Princeps atque Imperator salutaretur.* *Paul. Iouius.*

Etiam in sermone. Vt is grauis, & restrictus sit. Quippe, quod sermonis breuitas maxime Principem commendet, & deceat.

Et in sermone.

I. Hinc Tacitus de GALBA: *Imperatoria breuitate,* inquit, *adoptari à se Pisonem pronunciat.* *I. Histor.*

II. Hæc breuitas dicendi PISISTRATO Atheniensi suffragata est, ad promerendam ciuium gratiam: ex qua quidem imperium assequutus dicitur. *F. Patrit. ex Plut.*

III MENELAVM etiam dicendo dulcem fuisse, tradit Homerus, sed pauca cum loquentem inducit. *Indidem.*

IV. Atque inter encomia THEODORICI Regis Gothorum, illud etiam refertur, quod *intromissis gentium legationibus, audiebat plurima, respondebat pauca.* *Sid Apollin. lib. I. epist. 2.*

Breuitas certe dicendi, pro laude habetur in Regibus, Principibusque & iis omnibus, qui aliis præsunt, maximisque rebus occupati sunt. Causa apud Demetrium Phalereum hæc: *Nam præcepta, & iussiones, quæ Principi conueniunt, breuibus verbis formantur; preces autem quæ humilioribus, verbosæ, & longæ esse debent.* Super qua re plura infra dicemus. *Lib. I. de Elocut.*

Denique in omni alio externo cultu: veluti *ingressu, comitatu, victu, habitu.*

Ac postremo in externo apparatu, comitatu, & cultu seruanda.

I. TRAIANVS Imp. si Plinio fides, *ita domo progrediebatur, vt illum nullus apparatus arrogantiæ principalis: nullus præcursorum tumultus detineret, nemo perturbabatur, nemo submouebatur* (à lictoribus) *tanta viatoribus quies, tantus pudor fascibus, vt plerumque aliena turba* (Senatoris alicuius diuitis, vel magistratus) *subsistere Principem cogeret. Ipsius quidem officium* (ipsi comitantes) *tam modicum, tam temperatum, vt antiquus aliquisque magnus Consul sub bono Principe incedere videretur.* O pulchra ita me Deus, vel in admirationem! & vbi, sodes, eiusmodi modestiam nostro æuo reperiemus? *Paneg.*

II. CICERONIS etiam ad Q. Fratrem, eodem spectãs monitum: *Sit lictor mansues: & tuæ lenitatis apparitor: maioraque præferant fasces illi, ac secures dignitatis insignia, quam potestatis.* *Epist. I.*

III. DIO SYRACVSANVS quoque non mediocribus modestiæ notis insignitus est: Post cum enim potitus esset rerũ, nec mensam nec vestem mutauit: sed eodem habitu victuque contentus, quo vtebatur, cum in Academia cum Platone & condiscipulis versaretur, Platonis monitum sequutus, ad eum hunc in modum scribentis: Eum existimare oportere se ab omnibus probari; si à viris solum qui in Academia versantur, probaretur, quando illi non fortunam, non victoriam, non audaciam admirarentur, sed virum qui in magna rerum amplitudine per honestatem, temperantiam, modestiam, Iustitiamque prospera fortuna vti sciret. Optime: nam vt cum Poeta: *Bruson. lib. I. Stob. in serm.*

Publicus hinc ardescit amor, cum moribus æquis
Inclinat populo regale modestia culmen.

Claud. 6. Hon.

Bruson. lib. 3. c. 13.

IV. Non ſupprimenda denique ALEXAN. SEVERI modeſtia. Is cum humili veſtitu contentus ſæpenumero incederet, ob idque identidem ab Aulicis ſuis reprehenderetur, reſpondit: *Imperatoriam maieſtatem conſtare virtute, non corporis cultu.* O Heroem ſempiterna laude digniſſimum!

V. Sed quia Illuſtriſſimi Cardinales inter Principes merito annumerantur, vnius Cardinalis moderatio nobis producenda, quæ non tam Principibus quam Cardinalibus perpetuo ſit exemplo. Is erit CAROLVS BORROMEVS, qui etſi fortunæ bonis abunde cumulatus eſſet, nihilo magis tamen inſolentior factus eſt, quinimmo ſingulari ſemper in omni victu veſtituque moderatione vſus eſt. nam præter exteriorem purpuram, nihil exquiſiti, nihil ſerici adhibuit, ſed interiores veſtes ex ſimplici panno & tela: quin etiam cubicularis amictus ex panno erat cinericio, rudi, & craſſo: quam ipſam veſtem quatuordecim totis annis nunquam mutauit. An igitur vilis ille amictus eius celebritati offecit? Nequaquam, ſi Hieronymo Plato credimus. nam (vt inquit ad Flaminium fratrem Cardinalem) qui hæc ſpecioſa habeant, multi ſunt: neque id virtutis eſt, ſed copiarum, quæ etiam in inſipientem cadere poſſunt, & ſæpe cadunt. at vero illa ſpernere, ſapientiæ eſt, ideoque admirationem potius & commendationem parit. Quare hoc poſitum ſit, debere Cardinalem in victu & in omni cultu atque apparatu, tum ſuo, tum ſuorum, non modo non tranſilire fines, ſed potius intra fines ſeſe continere. In quo finem facio Capiti de Modeſtia.

Lib. de Card. dig. & off.

CAPVT VIII.

Modeſtiæ finitima eſt *Facilitas.*

HÆc dicitur beneuolentia quædam, ac dexteritas erga omnes homines permiſta, quam Græci φιλανθρωπίαν eleganti verbo, quaſi erga omnes homines amorem, appellant. Eam alias *Humanitatem*, aut *Ciuilitatem* recte poſſis nuncupare: niſi potius eius comites velis eſſe. Et virtus eſt in Principe omnium gratiſſima, ad ineundam gratiam, beneuolentiamque ſeruandam. Nihil enim iucundius his qui reguntur eſſe poteſt, ſi Francisc. Patritio credimus, quã cum intelligunt, aures illius qui regnat, eis patere, nec querelis eorum clauſas eſſe. Ideoque *Laudabile* ſemper fuit, *Imperatorem interpellantibus faciles præbere aditus, nec de occupatione cauſſari.* Quo quidem nomine, Traianus à Plinio ſic prædicatur: *Nulla in audiendo*, inquit, *difficultas, nulla in reſpondendo mora: audiuntur ſtatim, dimittuntur ſtatim.*

Lib. 8. de Regno.

Auſon. Paneg. Gratia.

In Paneg.

Dixi autem *Beneuolentiam permiſtam*, ſiue *promiſcuam*: vt *nulla ſit diſtantia perſonarum, & paruum æque audiant, atq; magnum.* Non enim nobilibus ſolum & Optimatibus, aut aliis præcipuæ notæ viris aures dandæ ſunt, niſi & plebeculæ. Siquidem vt vere Tragœdiographus græcus inquit:

Deut. cap. 1.

Sophocles Aiace.

> *Magnus paruis ſæpe iungitur:*
> *Sæpe à paruis magnorum res*
> *Confirmantur.*

Bene igitur Iſocrates monet: Γίνου πρὸς τοὺς πλησιάζοντας ὁμιλητικός, ἀλλὰ μὴ σεμνός. τῶν μὲν γὰρ τὸν ὑπερoπτικὸν ὄγκον μόλις ἂν οἱ δοῦλοι καρτερήσειαν, τῶν δὲ τὸ ὁμιλητικὸν τρόπον ἅπαντες ἡδέως ὑποφέρουσιν: *Comis erga eos eſto, qui te conueniunt, non ſuperbus. Nam faſtidium & arrogantiam, vel ſerui dominorũ ægre ferunt; comitas vero grata & iucunda eſt omnibus.* Et Philoſophus noſter: *Eſto*, inquit, *ſermone affabilis, acceſſuq; facilis: vultu qui maxime populos demeretur, amabilis; æquis deſideriis propenſus, nec iniquis acerbus.*

Paræneſi πρὸς Δημον.

Senec. 1. de Clemen.

Ad ſum-

Ad summam: quod Q. Ciceroni Marcus frater suggerit, hoc tibi, ô Princeps, dictum & commendatum velim; *Facillimos esse aditus ad te: patere aures tuas querelis omnium: nullius inopiam ac solicitudinem, non modo vllo populari accessu ac tribunali, sed ne domo quidem tua, & cubiculo exclusam tuo: toto denique in imperio nihil acerbum esse, nihil crudele, atque omnia plena clementiæ, mansuetudinis, humanitatis.* Etenim hac *comitate atq; suauitate morum, omnes facillime adamantinis tibi vinculis obligabis.*

Epist. 1 ad Q. Frat.

Gregoras lib. 6.

EXEMPLA, NOTÆ, MONITA.

I. DIsquirenti mihi eos Principes, qui à facilitate maxime dilaudantur, occurrit imprimis è Græcis MILTIADES Cimonis filius: cuius grauitas tantæ humanitati atque comitati coniuncta fuit, nemo vt esset tam humilis, & abiectæ fortunæ, cui non ad eum perfacilis semper pateret aditus: qua ex re omnium mortalium gratiam assequebatur.

Fr. Patrit. 7. de Regno

II. ARTAXERXES autem Cyri frater cognomento MEMOR, non solum seipsum affabilem præbuit adire volentibus, verum vxorem quoque iussit sublatis plagulis vehi, vt iis qui eam conuentam vellent, etiam in itinere, libera pateret copia adeundi.

Plut. Apoph.

III. AGESILAVS Lacedæmoniorum Dux, *semper, vt spectaretur efficiebat: quippe existimabat ei qui turpiter viueret, tenebras conuenire, & honestæ vitæ plus ornamenti lucem afferre. Idemq; impense gaudebat, cum celerrime desideriis adeuntium se satisfactum esse cerneret.*

Xenophon in eius vita.

IV. Atque vt è Græcia Romam veniam, AVGVSTVS Cæsar *promiscuis salutationibus admittebat, & plebem: tanta comitate adeuntium desideria excipiens, vt quendam ioco corripuerit, quod sic sibi libellum porrigere dubitaret, quasi Elephanto stipem.* Prorsus salse, si veterem morem spectes.

Tranquil. cap. 53. Plin. 8. cap. 5.

V. *Augusto* subnectam TITVM, amorem illum, ac delicias generis humani. Hunc legimus, *ne quid popularitatis prætermitteret, nonnunquam in Thermis suis admissa plebe lauisse.*

Ex eod. Tranquill. cap 8.

VI. Quid in parte eius VESPASIANO? is tametsi morbo affectus, haud tamen eo minus muneribus imperatoriis fungebatur: adeo, *vt etiam legationes audiret cubans.* cumque ei repente aluus, vsque ad defectionem solueretur: *Imperatorem*, ait, *stantem mori oportere*: Fidemq; dicto fecit. nam, *dum consurgit, ac nititur, inter manus subleuantium extinctus est.* Qua in re summam legatis exhibuit ciuilitatem, parque animi robur ostendit.

Id. cap. 24.

VII. Istud de TRAIANO: Amicis incusantibus, quod parum memor Imperatoriæ Maiestatis nimium omnibus expositus esset, respondit: *Talem præstabo me Imperatorem priuatis, qualem optarem ipse priuatus.* Quod certe re ipsa edocuit. Siquidem tanta facilitate, & patientia subditorum desideria excipiebat, vt finem sermoni suus cuique pudor faceret, non Principis morositas, rigor, an superbia. Sed contemplemur illum Plinii penicillo depictum: *Liberum est*, inquit, *ingrediente per publicum Principe subsistere, occurrere, comitari, præterire. Ambulas inter nos, nos quasi contingas: & copiam tui, non vt imputes, facis. Hæret lateri tuo quisquis accessit, finemq; sermoni suus cuiq; pudor, non tua superbia facit,* O nouam, & raram inter potentes facilitatem! sciebat magnus Princeps Comitatem virtutem esse regiam, esseque ad instar magnetis, quo multitudinis animi attrahuntur.

Dio Cass.

Paneg.

VIII. Nec subticendus eius successor HADRIANVS: qui in colloquiis humillimorum mire affabilis, & comis erat, eosque detestari solebat, qui hanc facilitatis, & humanitatis voluptatem ipsi inuiderent, hoc colore quod dicerent, Principis Maiestatem vbique obseruandam.

Ex Spartiano.

IX. At, Dii boni! quanta, quamq; assidua diligentia fuit in audiendo M. ANTONINVS PIVS? adeo promiscuus erat eius aditus, vt non fortuna, non inopia, non deformitas, aut ætas, quempiam excluderet. Comitiis autem indefesse ad noctem vsque semper aderat, nec ante è Curia discedebat, quam Senatus dimitteretur, dixissetque Consul: *Nihil amplius vos moramur Patres Conscripti.*

Fr. Patrit 9. de Regno.

X. Denique tantis se viris inserit POMPEIVS ille MAGNVS: de quo amicus eius

Pro l. Manilia. & collega Cicero: *Iam vero, ita faciles aditus ad eum priuatorum, tam liberæ querimoniæ de aliorum iniuriis esse dicuntur, vt is qui dignitate Principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur.*

Annal. Gall. XI. Non inuideamus laudi recentiorum. FRANCISCVS I. Galliæ rex, ita comitate atque affabilitate claruit, vt domi forisque *Deliciæ generis humani*, vt Titus ille Rom. Cæsar, passim nuncuparetur. Certe Italiæ Principes, hoc elogio illum dignabantur, *Il Re Francesco la gentilezza è cortesia del mondo.* Quæ laus nedum Regibus, sed aliis promiscue Galliæ Principibus (adeo humanitas omnis & singularis facilitas omnibus ingenita est) merito debetur. Alii plerique humanitatem fere paribus præstant; infimis, si vultus seueritudinem, & nescio quam absonam loquelam promant, è re sui nominis & dignitatis esse putant.

Guil. Zenocar. lib. 3. XII. Superiori quidem ætate CAROLVS V. Imper. ab eadem virtute sese maxime commendabilem reddidit. Quippe qui in cognoscendis hominum, ciuitatum, prouinciarum, & imperiorum tam huius, quam noui orbis querimoniis & lamentis solertem admodum & diligentem se præstitit: quinimmo, sic receptæ apud eum expostulationes omnium, ita liberæ vbique querelæ, & liberi omnium aditus, vt nemo quisquam de alterius prauitate, iniuriis, contumeliis, rapinis, iniustisve iudiciis frustra quereretur.

XIII. CONSTANTINVS Imperator, vt hos ætate præcessit, ita etiam ciuilitate facilitateque longe superauit. Is enim nedum fores suas cunctis patulas esse voluit, verumetiam ad Officiales, Præsidesque suos liberi itidem vt essent aditus, sancita lege procurauit: *Non sit*, inquit, *venale iudicis velum, non ingressus redempti, non infame licitationibus secretarium, non visio ipsa Præsidis cum pretio. Æque aures iudicantis pauperrimis ac diuitibus referentur.* *L. 1. C. Theod. de Rect. prouinc.*

Baron. tom. 4. Annal. Ann. 375. XIV. AMBROSIVM denique Mediolanensium Præsulem nectamus, vt de eo capiant exemplum sacri Principes. Is igitur cum præter munia ecclesiastica indefesso labore perageret, vtpote litigantes audiret, caussas iudicaret, & assumptus plerunque arbiter componeret, in omnibus ita se paratum exhibuit, vt nemini ad eum aditus esset aliquando interclusus, nullius ostii velum (mirum dictu) esset oppansum; nec qui ad eum duceret, esset alicuius è cubiculariis officium requirendum: testatur id quidem D. Augustinus, hominis admiratus in audiendis omnibus tolerantiam. *Confess. 6. c. 3.*

Notent Principum filii. XV. Iure igitur laudantur tales. Atque ideo ab ineunte ætate merito à prudentibus præceptoribus instituuntur Principes, vti faciles ciuilesque se vulgo exhibeant in adeundo: propterea quod hac re non postremum Principis officium implent, vtpote quo & amantur plurimum à subditis, & obseruantur. Id quod bene obseruauit ABSALON filius Dauidis Regis Hebræi, de quo sacer codex scribit, quod cum ille Patris regnum affectaret, mane staret iuxta introitum portæ in via, & quibus negocium erat cum Rege, humanissimis verbis alloqueretur, seque eis auxilio fore promitteret, vt facile iustumque iudicium consequerentur. *2. Reg. 15.*

Abstractio & morositas odii causa. XVI. Vt mirandum minime sit, si qui difficiles, & morosi sunt, ex facili in odium suorum incidant, & contemptum. Quemadmodum de DEMETRIO legimus, qui quod libellos supplices respueret, seditionis caussam præbuit: vnde factum est postea, vt ipse regno exigeretur, si Plut. credimus.

Lib. 1. XVII. De PAVSANIA Thucydides: *Aditu difficilem se præbebat*, inquit, *& iracundia adeo graui in omnes pariter vtebatur, vt nullus posset accedere. Quamobrem, etiam potissimum socii, ad Atheniensium partes transierunt.*

Plutarch. in apoph. XVIII. Venerunt aliquando Lacedæmonii ad LYGDAMIN Tyrannum Legatione fungentes: sed cum ille variis caussationibus frequenter distulisset colloquendi copiam, tandem post omnes excusationes dictum est parum illum esse firma valetudine. Legati responderunt: Per Iouem non venimus huc cum illo luctaturi, seu colloquuturi. Belle taxarunt Barbari regis fastum, & delicias, qui friuola de caussa res maxime serias, aut omitteret, aut fastidiret.

Philo Iud. XIX. Hoc etiam animi vitio notatus fuit C. CALIGVLA, cuius insolentiam & morositatem acriter reprehendit ac detestatur Philo Iudæus: quippe qui ad illum ab Alexandrinis legatus, vix in conspectum venire iussus, nedum ad colloquium admissus fuit, quemadmodum de se ipse testatur idem ille Philo Iudæus in lib. de legatione ad Caium.

XX. Fa-

XX. Facessat igitur morositas; facessat contumacia: mage ad humanitatem, ciuilitatemque animum suum referat mihi Princeps. Veluti CAROLVS BVRGVNDIÆ, cognomento AVDAX, in quo non paruam fuisse facilitatem, (qua perlibenter iuxta atque humaniter subditorum desideria, ac libellos supplices excipiebat) tametsi lentæ alioqui esset naturæ, narrat ocularis testis Philip. Cominæus: quemadmodum etiam in *Francisco magno Etruriæ Duce III.* notat Quintilian. Mandosius, & de *Philippo II.* Hispan. Rege notat alicubi Mart. Nauarrus.

1. Comment.

XXI. HENRICVS autem III. Galliæ Rex, Anno 1579. diserte palam edicto fecit, quoties à grauioribus Reipubl. negotiis otium sibi superesset, præsto se fore in audiendis subditorum postulationibus. O bonum institutum, & cæteris Principibus imitandum! *Solet enim dexteritas* (ait Gregoras) *atque benignitas morum in altiore dignitatis gradu facile omnium animos sibi reddere obnoxios: quemadmodum verno tempore splendidi flores prætereuntium oculos in se conuertunt. Hoc illud est Indorum sapientum præceptum: Principem, quo natura sublimior sit, eo humaniorem si se præbuerit inferioribus, carissimum populo futurum.* Notetur insigne Græci scriptoris ἀδιακτήριον: quo nihil verius: cum tanta sit vis humanitatis, vt culpatissimæ etiam vitæ hominem gratum, & amabilem aliis præstet.

Lib. 18. Codicis Henr. III. tit. 2.
Lib. 6. vbi de Andronico.

XXII. At nec id satis esse reor, nisi domi etiam caueant, ne aditus eorum ab Admissionalibus aulicis venundetur, id quod est peculiare Principibus Turcarum: adeo, vt sine muneribus, eorum ianua nequaquam pateat alienigenis. Sed heu miseriam! etiam Aulis Principum Christianorum tantum non omnibus error hic inuenitur, atque adeo tales fumi venditores, quales olim fuere famosi illi aulici *Vetronius Thurinus*, & *Zoticus*, quorum alter ALEXANDRI SEVERI, alter HELIOGABALI gratiam simulate, & incassum vendebat, qua arte ingentes sibi diuitias vterque comparauit. Sed Deus faciat, vt à Principibus nostris eadem pœna admoneantur horum imitatores, qua multatus *Thurinus* fuit ab Alexandro Seuero, Principe alioqui Ethnico: quippe quem detecta eius inexplebili auaritia, & fraude, ad stipitem alligari iussit, & fumo apposito, quem è stipulis, & lignis humidis fieri iusserat, necauit, præcone dicente: *fumo punitur, qui fumum vendidit.* Medeantur huic malo Principes: malo quidem, quod ita inualuit in ipso orbe Christiano, vt non putem Aulam tam sanctam, & bene moratam, quin altum se iam in illam penetrarit. Quid enim receptius illa formula? *Nihil transeat.* ò pestes, pestes Principum & Rerumpublicarum! Pellant à se obsecro Principes tales ministros. Etenim: *qui non vetat peccare cum possit, iubet:* ait ille. Et memores sint illius Agapeti, viri pietate, & eruditione conspicui: *Facilis auditu sis* (inquit) *indigentibus, ob vim supernæ illius potestatis: atque aperias aures his, qui à paupertate obsidentur, vt inuenias Dei auditum adapertum. Quales enim erga nostros fuerimus conseruos; talem circa nos reperiemus Dominum.*

Lamprid. in Alex.

Non illam quæ in iudiciariis interponitur, intelligo.

Epist. Paræn. ad Iustinianum Imp.

Enimuero, non possum non amplecti animum illius Principis, qui iam moriturus filium Imperii successorem ad eandem ferme sententiam cohortabatur, amplius subiiciens, barbarorum esse, qui vt maiestatem seruent, populi conspectum vitant. Tu contra, inquit, fores patulas habe, magisque pauperi quam ditiori, vt qui tuo fauore magis indigus sit. Quæ tamen sic temperanda sciant subditi, vt non temere minimisve de caussis adeundum Principem suum putent: tentent prius num amicorum, vel ministrorum opera recte postulata expediri queant. Nam quemadmodum nauis Salamania, nõ propter minimos vsus (vt scribit Plutarch.) educebatur, sed modo ad Principes excipiendos, similesque solemnitates: sic Atheniensium Respublica Themistoclis illius opera non nisi in summis difficultatibus, & causis illustribus, neque propter minimas quasque res vti solebat. Non quod maximos viros, cum opus est, rerum etiam mediocrium functio dedeceat; sed quia dum in rebus minutis curandis tempus disperditur, eæ quæ maioris momenti sunt, per incuriam negliguntur (vt pluscülis exemplis hæc illustrat Amiratus) præterquam quod dum reculis, minoribusque negociis crebro interturbatur Princeps, auctoritas eius minuitur, id quod sequenti Capite cum Deo ostendetur.

Moderata esto Principis facilitas.

In Themist.

3. Dis. Discs.

CAPVT IX.

Modeſtiam tamen atque Facilitatem hactenus commendarim, ne non negligatur *Auctoritas*, &, vera Principis atque Imperii deſtina, *Maieſtas*.

Cic pro l. Manil. Q. Curt. lib. 8. Idem lib. 6. Calliſtratus l. 19. ff. de Offic. Præſul. Liuius lib. 35. D. Auguſt. cap. quando 86. diſt. Philo Iud. cont. Flaccum.

MAIESTATEM deſcribo, vt ſit reuerenda quædam, & ſingularis amplitudo, Principum perſonis diuinitus impreſſa. Cui aſſidet *Auctoritas*, quæ conſurgit ex tali amplitudine diuinitus innata per moderatam ſeueritatem, virtutem, ſubditorum in Principem affectum, & inclinationem. Datur igitur à Deo: cum *eam præſtare à ſeipſo nemo poßit.* —— *& eſt ſalus, & cuſtodia Principatus.* Quippe per quam ſubditi magis in officio contineantur, quam viribus: *cum nihil poteſtas Regum valeat, niſi prius valeat auctoritas.* Hæc autem maxime comparatur, ac retinetur virtute, vt dixi; ſed magis ciuili atque politica: quæ imprimis hic monet Principem, *vt in adeundo quidem facilem ſe præbeat, ſed contemni non patiatur.* Nam, *continuus aſpectus*, vt & aſſiduus aditus, *minus verendos magnos homines ipſa ſatietate facit.* Præclare vir ſanctimonia, & doctrina clarus: *Dum nimia ſeruatur humilitas, regendi frangitur auctoritas.* Græcus ille recte: *Principi vtiliſſimus faſtus.* Moderare, & vide: *ne aut facilitas Auctoritatem, aut ſeueritas amorem diminuat.* Igitur eſto primum, *ne frequenti aditu patiaris imminui Auctoritatem.*

Tac. Agric. Ariſt. 5. Polit. In gloſſ. Prou. 25.

II. Vt præ te feras aliquam σεμνότητα, grauitatem, cum humanitate, & morum facilitate coniunctam: nempe, *vt non acerbus, ſed auguſtus appareas, ita vt qui obuij fiunt, non metuant te, ſed magis vereantur:* Non ego, Rabanus explicate monet: *Qui præſunt populis*, inquit, *ſi volunt firmum eſſe ſolium, hilaritate ſemper, & gratia vultus plenos exhibeant, ne per arrogantiam rigidi, plebis odium incurrant.*

Tac. 1. Ann. Idem lib. 2.

III. Vt ſumma pacis, & belli à Te pendeat; doceaſq; *vnum eſſe Reipubl. corpus, atque vnius animo regendum.* Itaque, *ſis ſolus arbiter rerum, iure, ac nomine regio.*

In Agric. 4. hiſt. Ariſt. 5. Polit. c. 11.

IV. Quod quadantenus aſſequeris, ſi neminem iuxta tuæ dignitatis faſtigium colloces: cum ſemper *periculoſum ſit, priuati hominis nomen ſupra*, imo & iuxta *Principis attolli.* Quod ſi quis iam altum conſiſtat, potentiam (*manente tamen in ſpeciem amicitia*) minuas, ſed, ἐκ περιαγωγῆς, ſenſim & paulatim, vt non temere animaduertatur.

Val. Max. lib. 5. c. 4. Curtius lib. 3. Val. lib. 2. c. 10. citatus Lipſio 4 Polit. 9. Liuius lib. 5. 7. Comment.

V. Faciunt & ad Auctoritatem conciliandam, Pietas, & Prouidentia. Nam illa vulgo gratiſſima eſt: *Cæteræ virtutes admirationis tantummodo multum, Pietas vero etiam amoris meretur plurimum*: mouetque opinionem, vt Principes *nihil ſine diuina ope aggredi videantur.* Hæc autem, *animis quoque hominum illabitur admirationis prætexta velata:* ſi nihil aut ſuſcipit, aut agit, niſi lente & circumſpecte, id eſt, feliciter. Plerumque enim, *omnia ſumma ratione geſta etiam Fortuna ſequitur.* Ergo & Auctoritas: nam contemptus à lapſu: *Res aduerſæ Auctoritatem Imperatorum imminuunt*, ait Cæſar.

Curt lib. 4.

VI. Faciunt denique & Innata quædam, vt *formæ dignitas*, quæ non parum auget Principis Auctoritatem, vt contra, deformitas minuit. *Etiam barbaris hominibus*, inquit ille, *in corporum maieſtate veneratio eſt: magnorumque operũ non alios capaces*

capaces putant, quam quos eximia specie natura donare dignata est. Attamen, *non sit affectatus decor corporis, sed naturalis, simplex, neglectus magis, quam expetitus: non preciosis adiutus vestimentis, sed communibus, vt honestati, vel necessitati nihil desit, nihil accedat nitori.* — Ambr. 1. Off. c. 19.

EXEMPLA, ET NOTÆ.

INter varias caussas, quæ Principis eleuant *Maiestatem & Auctoritatem*, merito annumeratur immoderata facilitas atque familiaritas, quippe quæ fenestram aperiant, (quod omnes experimur) hominibus ad contemptum. Nam vt ille ait:

——— ——— *Minuit præsentia famam:* — Claudian.

Vereque Callistratus scribit, *ex conuersatione æquali, contemptionem dignitatis nasci.* Itaque videndum diligenter, ne adeo vsque magna sit facilitas, & quibusuis prompta familiaritas, vt iniuria factum eatur *Maiestati*: cum ea sit extrema, & sacra, quod aiunt, in rebus creperis Principis anchora. — L. 19. ff. de Offic. Præsid.

I. Testor C. MARIVM, quem in profundum vltimarum miseriarum abiectum, ex ipso vitæ discrimine beneficio Maiestatis emersisse scribunt. *Missus enim ad eum occidendum in priuata domo Minturnis clausum seruus publicus, natione Cimber, & senem, & inermem, & squalore obsitum, strictum gladium tenens aggredi non sustinuit: sed claritate viri occæcatus, abiecto ferro, attonitus inde ac tremens fugit.* — Val. Max. lib. 2. c. 10.

II. De PHILOPÆMENE Iustinus: *Sed dum suos in prælium reuocat, in transitu fossæ equo præcipitatus à multitudine hostium oppressus est. quem iacentem Messenij, seu metu virtutis, vel verecundia dignitatis, interficere ausi non fuerunt.* — Lib. 32.

III. Quid in IVLIO CÆSARE? quid in OCTAVIANO? an non ille pari maiestate seditionem exercitus verbo compescuit, *Quirites*, pro *Militibus* appellando? hic vero vultu & aspectu Actiacas legiones exterruit? — Legito Sueton. Iul. c. 10. Tacit. 1. Ann.

IV. Sic VALENTINIANVS Imp. cum ex more concionem esset habiturus ad milites, oborto tumultu, eorum scilicet, qui indigne ferebant ipsum prouectum ad culmen Imperii, elata tunc ipse prospere dextra (vt ait Ammianus) plena fiducia seditiosos ac pertinaces increpans, ex insperato compescuit. — Ammian. li. 26.

V. Quid de FERDINANDO II. (vt veteres omittam) Arragoniæ rege dicam? Is cum Neapoli exiens ad declinandum sinistri temporis pro regni sui salute furorem, cum paucis Ænariam insulam enauigasset, illumque arcis Præfectus ingrate & infideliter solum recipere in arcem vellet, & comitibus ingressum abnueret: ipse solus introductus, in Præfectum tanta ferocia, & magnanimitate irruit, vt solo aspectu, soloque maiestatis suæ merito, tam Præfectum ipsum, quam omnes qui aderant, exterruerit, arcemque in suam potestatem cum præsidio redegerit. — Ex Guicciard. 1. Histor.

VI. SCANDERBERGVS omitti non debuit, clarus militiæ dux, quem tanta fuisse scribunt auctoritate nedum apud suos, sed & Turcas apud, contra quos strenue bellum gerebat, vt eo iam mortuo in fugam se pluries contulerint, conspecto eminus Scanderbergi exercitu, cui cum viuum etiam interesse existimabant. — Botero lib. 1. della riput. del Prencipe.

VII. Prioribus sæculis excellẽs quoque fuit in OLONE Noruagiæ rege maiestas, quam verbis his signat Albertus Krantzius: Cruentum alioqui exercebat imperium Olo, & tyrannicum magis, quam iustum præferebat dominatum: Paciscuntur cum *Starcutero* manu strenuo viro, vt Regem, qui in tyrannum degenerasset, tolleret è medio. Ille, vt erat monstrorum euictor, & domitor, arbitratus suæ inesse virtutis hominum generi salutem afferre, non dubitauit accepto pretio operam polliceri. Salneis Rex vtebatur, cum illum *Starcuterus* adiret, parricidium meditatus. Suspiciens Rex, terruit venientem: ad fulgorem luminum eius etiam fortissimus *Starcuterus* subsistere non potuit, sed auersus abiit. Plura huius farinæ exempla legantur infra lib. 6. cap. 13. in fine. — Lib. 1. Noruag.

Retinenda itaque (quoad eius fieri potest) *& Maiestas & Auctoritas*. At, qui retinentur, Virtute & Adfectu, vt dixi: etsi sint qui Timore magis velint eam retineri, vtpote re ad diuturnitatem Imperii & validiore & securiore. Hic enim cum in potestate Imperantis existat, adfectus vero ab ipsis subditis (quorum mutabiles sunt animi & voluntates) pendeat conse- — Auctoritas vt retineatur.

quens est, vt Timor sit ad Auctoritatem Amore potentior. Ego vero ex vtroque Auctoritatem nasci & retineri reor, accedente præsertim Virtute, vt diximus, quæ illis magis hic ancillatur (hoc corrupto quidem æuo), quam dominatur, vt sequentibus exemplis ostendemus.

I. Atque imprimis Ducis IOANNIS FRIDERICI, & LANDGRAVII. In Landgrauio erant magnæ virtutes, vtique bellicæ (vt recte quidam compilator axiomatum polit. animaduertit) vtpote quibus comparat sibi auctoritatem præcipuorum militum & hominum studia: tamen longe superabatur adfectu & fauore hominum ab altero. Ita non tam Virtus & Sapientia valent auctoritati conciliandæ & retinendæ, quam amor, & adfectus, hoc est, animorum inclinatio, quæ diuinitus in populo fit. Enimuero, quos Deus vult punire Principes, permittit quandam animorum abalienationem, vt hinc contemptus oriatur, atque ita Auctoritas sensim intercidat. Si contemplemur Imperium Germanicum, & plerosque Principes Christianos, videmus eos non esse illius maiestatis & auctoritatis, atque fuere multi antiqui & boni principes. Ante annos centum fuerunt multi reges præstantes: in Gallia LVDOVICVS: in regno Neapolitano ALPHONSVS sapiens, valde celebratus: in Hispania FERDINANDVS: in regno Polonico CASIMIRVS: in Vngaria MATHIAS HVNNIADES, cuius fuit admirabilis sapientia, & virtus, cuiusque auctoritas tutata est filium magis quam ipsius virtus. Postea Germanicum imperium habuit tunc aliquot præstantes Principes, qui non tantum domi apud suos fuerunt in admiratione, sed & terrori exteris, qualis fuit FRIDERICVS Victoriosus Palatinus, præstans Princeps, & ALBERTVS VI. Exarchus Austriæ, qui compescuerunt reges vicinos, quorum tres ad Vratislauiam arma ponere coegerunt: postea compescuerunt *Carolum Burgundum*. His accedat MAXIMILIANVS I. & eius ex filio nepos CAROLVS V. Impp. quorum ille multis & præclaris victoriis de Batauis, Morinis, Hungaris, Heluetiis, imprimis autem Venetis, & Gallis, clarus atq; nobilitatus: hic autem magnifice de Saracenis, Turcis, Mauris, Taurinis, Salassiis, Gallis, Italis, nec non Germaniæ Principibus, fœderis Schmalcaldici sociis, triumphauit. Præterea multos alios Principes ab auctoritate & rerum gestarum magnitudine sanequam admirandos. Nunc tametsi Principes conantur rebus afflictis consulere, idque vnicum animo propositum habeant, tamen nescitur quo fiat fato, vt plus valeat hominum malitia, quam Principum Auctoritas.

Lucret.

> *Vsque adeo res humanas vis abdita quædam*
> *Obterit, & pulcros fasces, sæuasque secures*
> *Proculcare, ac ludibrio sibi habere videtur.*

Remedium huic inclinationi afferrent fortassis Principes, si erigerent animos ad veram Religionem, Pietatem, Iustitiam, cæterasque virtutes, si denique sapientia ciuili se munirent, vt quæ illos præmuniret certis cautionibus Auctoritati conciliandæ & retinendæ vtilimis. At, quæ illæ? inquies. In textu libaui: & hic rursum subiectis aliquot exemplis inculcabo.

Nimia familiaritas vitanda.

Facit igitur ad Auctoritatem *moderata quædam abstractio.*

I. Id quod non nesciuit PERICLES, qui antea familiaris maxime & comis, simul Rempublic. attigit, ab omni cœtu amicorum & conuiuiis sese abiunxit, vitæ genere quodam subducto & plane mutato. Additque Plutarch. rationem: *Comitas enim facile fastum omnem atterit, & in familiari consuetudine, ægre custodias illud opinionis de te augustum.* Nec alio sensu Apuleius: *Parit conuersatio contemptum; raritas conciliat ipsa rebus admirationem.*

In Pericle.
De Deo Socrat.

II. Hinc Persæ ab eadem causa à conspectu vulgi se remouebant, & rarissime copiam sui faciebant. Hoc à DEIOCO primo Rege tractum, videtur notare Herodotus, ne videlicet familiaritate & frequentia vilesceret regia maiestas. Neque enim adire Regem vel alloqui fine eius iussu, & nisi per internuncium licebat, teste eodem Herodoto: idque etiam seruatum posterioribus Imperatoribus tradit Ammianus Marcellinus, lib. 14. colligiturque ex libro Esther cap. 4.

Xenophon in Agesil. laudat.
Lib. 1.

Cap. 10.

III. Atque inde fit, vt nonnulli secessus & solitudinem quærant: *quasi maior è longinquo reuerentia*, vt Tacitus ait, TIBERIVS *Cæsar integra ac valetudine prospera*, inquit Sueton. *re-*

pente

pente secessit, seque è medio quam longissime amouit. Dubium vxorisne tadio, an vt vitato assiduitatis fastidio, Auctoritatem absentia tueretur, atque etiam augeret, si quando indiguisset sui Respublica.

IV. Verum prudentia & arte quadam ciuili moderanda hæc sunt. *Miscenda* (inquit Seneca) *sunt ista, & alternanda, solitudo, & frequentia.* Quid enim ineptius, quam si Princeps locis solis perpetuo delitescat, & vmbraculis potius hortorum, quam luce ciuium delectetur? Vt de REGE quodam INDIÆ nostra ætate non sine risu legimus, qui præter vxorem ac liberos alloquitur neminem, videturque à nemine; sed domesticus aliquis ex abditis locis arundine ori admota solet adeuntes conuenire, ne frequens sit in populi corona, neue omnibus aditu facilis sit, & expositus oculis, colloquiisve subditorum. Quis non talem Principem imperio indignum iudicet? Qui enim per se non nouit respondere, omniaque Principis munia suis committit, næ ille indignus est qui gubernet. Qua ratione motus L. TORQVATVS, iam tertium Consul omnium consensu renunciatus, valetudinem oculorum excusauit, inquiens: *Indignum esse Rempub. & fortunas ciuium ei committi, qui alienis oculis vti cogeretur:* Nam qui non colloquuntur per seipsos, falluntur sæpe per interpretes seu delegatos, nec intelligunt necessitatẽ vrgentem, nec ambitiosorum factiones, nec oppressiones à magnatibus inflictas subditis, nec vlla illos capit libido adhibendi remedia malis quæ ignorant. Immo mille fraudibus fenestram aperiunt per ipsos interpretes, quos ceu dominandi socios assumunt. Nihil enim iniquius, nihil (vt sic dicam) mendaciloquius istis hominibus, aliud sæpissime referentibus quam respondetur. Qua super re merito querebatur F. AVRELIANVS apud Vopiscum: *Sed ego à patre meo audiui, Diocletianum Principem iam priuatum dixisse: Nihil esse difficilius quam bene imperare. Colligunt se quatuor aut quinque, atque vnum consilium ad decipiendum Imperatorem capiunt; Dicunt quid probandum sit. Imperator qui domi clausus est, vera non nouit: cogitur hoc tantum scire, quod illi loquuntur: facit Iudices quos non oportet: amouet à Repub. quos debeat obtinere. Quid multa? vt Diocletianus ipse dicebat, bonus, cautus, optimus venditur Imperator.* Huic igitur malo vt plurimum obnoxii sunt, qui secessus quærunt, & solitudine nimiopere delectantur; malo inquam, quo nullum deterius, vel Principi, vel Reipub. accidere potest. Quod & sciuit ALEXANDER MAGNVS, dum diceret, *Mori præstare, quam precario imperare.* Ille enim precario imperat, qui otio & solitudini mancipatus, paucis hominibus se committit, iisque, velut imperii, sociis, penitus se & sua credit.

> Nimia item abductio.
> *De Tranquill.*
> *Bodin. 4. de Rep. c. 6. Pet. Greg. lib. 8. c. 4.*
> Et vicaria gubernatio.
> *Liuius 26.*
> *In Aurel.*
> Precario non imperandum.

V. Talis quondam SERGIVS GALBA cuius prauum morem Tranquilli verbis exprimam: *Regebatur*, inquit, *trium arbitrio, quos vna & intra palatium habitantes, nec vnquam non adhærentes, PÆDAGOGOS vulgo vocabant, &c. His diuerso vitiorum genere grassantibus, adeo se abutendum permisit, & tradidit, vt vix sibiipsi constaret: modo remissior, ac negligentior, quam conueniret Principi electo, atque illius ætatis.*

> *Cap. 14.*

VI. Nec absimilis ante eum CLAVDIVS Cæsar, cuius tanta erat in recessu stoliditas, vt nedum à mulieribus, (quarum præscripto *honores, exercitus, impunitates, supplicia largitus est, & quidem insciens plerumque & ignarus*) regi se pateretur, sed etiam libertos, quos rei familiari præfecerat, sibique & legibus adæquaret: quo factum est, vt ab omnibus contemptui haberetur.

> *Tacit. 12. An.*
> *Sueto. c. 29.*

VII. Talis insuper DOMITIANVS, qui, auctore Tacito, pleraque tantum dicis causa, vel amicis instigantibus audebat; *Vis autem omnis penes Mutianum.*

> *4. Hist.*

VIII. Talis etiam THEODORICVS Galliæ Rex: de quo sic Gaguinus: *Per Theodorici incuriam atque socordiam res Francorum deterior facta est. Quippe eum Respub. cubiculariis regiis, & Præfecto Palatii libere crederetur; Regi vero per inertiam mos inoleuerat nisi ad Kal. Maii palatium ingredi: moderationem omnem aliis permittere, ostendere se populo vno dumtaxat die: à quo salutatus & muneribus donatus, cum & ipse reciproca populo dona exhibuisset, domum abire; eumque toto anno incolere. In hoc tam inerti otio Ebroinus occasionem nactus, opprimere & vexare complures cœpit, rem omnem in Theodoricum transferens. Vnde indignati proceres Theodoricum monasterio includunt.* Nota obsecro quorsum euadat abdita hæc vita, & aulicorum arbitrio moderata.

> *Lib. 3. de Gest. Franc.*

IX. Denique non prorsus dissimiles fuere SIGISMVNDVS, Exarchus Austriæ: RI-

CHARDVS Eduardi IV. filius Angliæ, CONRADVS & CHILDERICVS Galliæ Reges, aliique recentioris æui Principes, quos non attinet commemorare, cum constet pares ferme exitus habuisse.

Monitum notandum.

Caueant igitur Principes, ne nimiopere otium, & solitudinem affectent, prætextu Auctoritatis stabiliendæ, quoniam tantum abest, vt eam stabiliant, quin potius minuant, ne dicam euertant, si vim præsertim Imperii penes aliquem aulicum potentem, & elatum cupiditate esse patiantur. Meminerint Taciti nostri monentis omnes magnates, *vt præstent se semper arbitros rerum, iure ac nomine Regio.* CYRIQVE Regis recordentur, qui quo Principes auctoritatem, & potentiam sibi pararent, partamque stabilirent, serio eos monere solebat, vt suis subditis intrepidos, & gestu, & vultu sese præstarent, factisque egregiis ostenderent dignos se esse, qui Imperium obtinerent. Veluti ROMVLVS fecit, qui teste Liuio, *cum factis magnificus erat, tum factorum ostentator haud modicus.* Sed quorum factorum? *Spolia,* inquit, *ducis hostium cæsi suspensa, fabricato ad id apte ferculo gestans in Capitolium ascendit.* Egregiorum ergo facinorum ostentator, non quisquiliarum, quibus interdum plerique Principes non sine nominis, & auctoritatis iactura destinentur, vel exercentur: vti in TIBERIO Cæsare legitur, qui plus æquo Grammatistis indulgebat: & de NERONE, qui citharœdum magis, quam Principem agebat. Sed nec caruit inuidia, & contemptu VALENTINIANVS in fingendis cera imaginibus, vt nec CHILDERICVS Galliæ Rex in pangendis versibus. Ita MICHAEL Ducæ filius Orientis Imper. Auctoritatis suæ iacturam fecit, dum litteris plus æquo sese mancipans, aliis Reipub. regimen committeret. Sed quo tandem cumque studio Princeps delectetur, nunquam committat, vt præ eo, Reipub. curam vel fastidiat, aut negligat, vel eam Aulicis suis committat. Vnde peccant illi grauiter, qui quo minus operæ curæque sumant, sigillum suum, & signaturas in albis (de quibus Guntherus:

Lib. 2. Annal. Apud Xeno. lib. 6. Cyr. Lib. 1.

Sigilli vsus non temere committendus aulicis, vt nec signaturæ in albis.

-------- *Impresso plurima signo*
Deprensa est vacuis apud illos pagina chartis,)

Ministris suis temere concredunt: id quod immane quantum valet ad eleuandam Auctoritatem, vt taceam infinitos abusus fraudesque quæ inde enascuntur.

1. ad Q. F.

I. Vidit quidem MARCVS CICERO, qui prudens admodum *Q. Fratrem* Proconsulari imperio Asiam administrantem, per Epistolam, sed ita me Deus, auream admonebat: *Sit annulus tuus,* inquit, *non vt vas aliquod, sed tanquam ipse tu: non minister alienæ voluntatis, sed testis tuæ.* Aureum profecto, & dignum Tullio dogma.

Lib. 1. Belli Vuandalici.

II. Quod sane si imbibisset MAXIMVS Senator Romanus, minus vxorem eius attrectasset *Valentinianus* Imperator, de quo Procopium audiamus: Erat *Maximo* vxor, vt formosissima, ita pudicissima: qua Valentinianus amore captus cum potiri cuperet resque admodum ardua foret, rem iniquam excogitauit. *Maximum* iussit ad se in Palatium venire, quo cum talis colludens auro certo proposito, annulum eius victor nactus est. Hunc clam ad vxorem misit viri nomine, vt quamprimum signo perspecto in Palatium salutatum *Eudoxiam* Imperatricem veniat. Illa subito paret: quam certi (quibus res nota, ac mandata erat) protinus in Aula excipientes, longe in gynæceum duxerunt: vbi *Valentinianus* occurrens, vim ei intulit. Illa post hæc mœsta domum regressa calamitatem fatumque suum deflere, virumque magnopere detestari cœpit, vt qui occasionem huic rei nimia sua temeritate, annulique sigillique sui datione) præbuit.

Liuius lib. 7.

III. Quam technam per annulum *Maximo* intendit *Valentinianus*, eandem HANNIBAL Salapianis, Romanis societate iunctis, adstruit: Is enim *Marcelli* Romani Consulis interfecti annulum simul, & corpus adeptus, litteras illius nomine ad Salapianos (quos obsidione cinxerat) scripsit, & annulo signauit, iis ipsis significans *Marcellum*, nocte, quæ diem illum esset secutura, Salapiam venturum, simulatque monens, parati milites essent, qui in præsidio erant, si qua opera eorum opus esset, ratus hoc modo se sub nomine *Marcelli* in opidum intromissum iri: quod & factum fuisset, nisi Salapiani antea à *Crispino* interfecti Cōsulis Collega admoniti, huiusmodi dolum præcauissent. Is enim metuens, ne cui errore annuli interfecti Consulis dolus necteretur, priusquam adulterinæ Hannibalis litteræ Salanianis redditæ fuissent,

fuissent, circa ciuitates proximas nuncios miserat, occisum Collegam esse, annuloque eius potitum hostem, & ne quibus litteris crederent nomine Marcelli compositis.

IV. Memini legisse me in Annalibus Galliæ consimile prope stratagema, quod est eiusmodi. Erat Lutetiæ in Aula FRANCISCI Regis II. quidam nomine BONVALLIVS diuersorum in Regem meritorum gratiam, & mercedem expectans, quem & in honore, & vsu maximo habebat PRÆFECTVS ARCIS VERZOLICÆ, Marchionatus Salucii. Eum per litteras impensè rogat PRÆFECTVS, vti eodem semper sit in se animo, velitque solutionem suarum pensionum iam diu dilatam sibi procurare, in quam rem diuersas, vt vocant, blancas manu sua signatas mittebat, quarum vna in fraudem captionemque PRÆFECTI, seu decipulo quodam egregie vsus fuit. Nempe repleuit vacuum chirographum ficta epistola ad GVISIVM, tanquam iussu PRÆFECTI scripta, qua ei significabat, pertæsum se iam esse istius Præfecturæ, optare se porro cuidam amicorum id muneris dari; quare tantum efficeret Regem apud, siue Guisiæ Ducem, alterum à Rege, vt pro remuneratione, & pretio suorum in Rempubl. meritorum hæc ei Præfectura impertiretur. GVISIVS dictum ac factum, ignorans tamen eius technas, Regem accessit, hominem à fide, meritisque & in Regem beneuolentia commendat: itaque voti illum compotem facit. Rebus probe expeditis, litteras à GVISIO ad PRÆFECTVM accipit, plenas amoris notis: quibus Guisius eum enixe rogabat, vti quamocyssime veniret ad se, habere enim negotia maioris momenti ei communicanda, ac interea temporis committeret arcis custodiam Præfecto militum BONVALLIO, amico intimo, atque vtriusque sanequam beneuolo. Sed quid agit nobilis impostor? cogit aliquam manum militum, & cito gradu pergit versus arcem Verzolicam, quo priusquam adueniat, fallaciam aliam fabricatur, fingit per litteras, amicorum officiis se retentum, nec sibi licitum fuisse, (etsi habenti litteras Guisii, magni ad eum momenti) vltra progredi, se tamen venturum (cum aliter nequiret) cum eo officio cis paucos dies. Castellanus inofficioso istius Vlyssis aduentu, minime expectato, peregre proficiscitur, nihil doli suspicans, cum bona militum præsidiariorum parte: quo intellecto BONVALLIVS de duabus arripit occasionem hanc nulloque negotio ingreditur arcem, potiturque: quo facto Castellani Vxorem (cui litteras Guisii atque adeo Regis ostendit) exigit, vt qui suffectus esset in locum mariti. qui quidem re intellecta, non tam amici perfidiam, quam suam simplicitatem, qui tam temere signaturam suam alteri credidisset, accusauit. Discant ergo alieno periculo Principes siue Magnates, non temere chartas istas vacuas aliis committere.

Sub Annum 1560.

Ast nec temere etiam subditorum libellis subscribant, nisi omnibus recte perlectis & consideratis.

Quemadmodũ nec adscriptiones.

IV. In quo plurimum peccasse THEODOSIVM Imperatorem legimus: sed hanc ei facilitatem insigni commento correxit magnis prædita virtutibus *Pulcheria* ipsius soror. Hæc igitur cum animaduerteret Imperatorem temere suorum libellis subscribere (incredibile enim erat hic Princeps in omnes beneuolentia) chirographum ei proposuit, quo ab illo vxorem ipsius certo pretio mercabatur. Chirographo subscribit de more Imperator, vim tamen eius ignorans: cui postridie vxorem reposcenti redditura testato negauit *Pulcheria*, producens, ceu in testem, instrumentum emptionale ab ipso subscriptum. Hac arte emendauit Imperatoris negligentiam, & improuidam libellorum subscriptionem mulier supra sexum excellens in omni virtute, & maxime ciuili. Notent hæc diligenter Principes: & desidiam hic vtique fugiant ac temeritatem: quod ea res haud mediocriter ipsorum imminuat auctoritatem: dum nimirum præmia, honores, dignitates, sacerdotia, idque genus alia, sine vlla cognitione per eiusmodi tabellas temere signatas distribuunt. Quod quam sit publicæ etiam rei damnosum, quis tam infans est, qui non lectu, si non vsu didicerit? Pluribus igitur exemplis non vtar: mage stylum & animum ad alia conuertam.

Niceph. 14. c. 23. quem refert Baronius Tom. 6. Annal.

Age igitur, quid insuper restat exemplis firmandum? Externa quædã: quæ non parum valent ad Auctoritatem, cuiusmodi sunt, *Morum grauitas; Sermonis breuitas.*

Valent etiam ad Auctoritatẽ mores compositi; Sermonis breuitas, & maiestas.

I. O quam

Plutar. li. Polit. ad Traia. I. O quam spectabilis ab vtraque fuit magnus ille PERICLES! quem *vultu pene semper serio fuisse* scribunt, *nec ad risum facili, incessu moderato, voce & sermone sedato.*

Sidon. Apoll. lib. 1. epist. 2. II. Inter encomia THEODORICI Gothorum regis illud legitur, quod intromissus gentium legationibus *audiebat plurima, respondebat pauca.*

2. Annal. III. Idem in GERMANICO notat Tacitus: *Erat* inquit *ore compositus*, & *Verbis magnificus* Ideoque *augebat intuentium visus, ipsius species.* Sed quid exemplis opus? cum nemo quisquam ignoret ad commendationem & auctoritatem plurimum valere moderatam morum, neque non sermonis grauitatem. Sciuit Philosophus: *Viri*, inquit, *magnanimi vox grauis, & oratio constans, & sedata.* *Lib. 4. Ethic. cap. 8.*

Liuius lib. 30. IV. Iure igitur culpatus PHILIPPVS, vltimus Macedonum rex, quod *dicacior natura esset, quam Regem deceret, & ne inter seria quidem risum temperaret.*

Xenophon 1. Cyroped. V. Cui morbo obnoxius CYRVS ille Persarum, sed hoc in prima adolescentia. nam *annis eum corpore crescentibus, tum & oratione vtebatur breuiore, & voce sedatiore.*

Lib. 7. VI. SCIPIO vero AFRICANVS, Legatis Hispanorum respondens, *loquebatur ita elato ingenti virtutum suarum fiducia animo*, inquit Liuius, *vt nullum ferox verbum excideret, ingensque omnibus qua ageret, cum maiestas inesset, tum fides.*

Cap. 82. VII. Occurrit quoque Imperatoris MANVELIS PALÆOLOGI monitum ad filium Principem futurum, his verbis, lectu dignissimum: *Principibus* inquit *haud male conueniunt grauitas atque magnificentia; sed miscenda semper tibi rigori, qui inesse grauitati videtur, apta quadam suauitas; & seueritati, qua magnificentia videtur inesse, grata quadam popularitas: vt his quoque rebus imperio tuo decus concilies, & audientes dicto subditos in iis habeas, qua vi mentis optime perspexeris, absque quo nihil vtilis rei fieri poterit.* Hactenus ille.

Et elegans formæ species.

Denique, facit etiam ad Auctoritatem *Forma dignitas.*

1. Reg. 16. I. SAVL vt fuit reprobatus à Domino, *Dauid* eligitur, qui erat rufus, & pulcher aspectu, decoraque facie.

Tacit. 2. Ann. II. Legimus etiam ARIOBARZANEM ob insignem corporis formam, & præclarum animum, apud Armenios regem electum.

Suidas. III. ARISTOCRATES Rhodiorum Dux, aspectu venerando & mirabili fuit. Quare Rhodii eum ex omnibus plane parem Imperio, & dignum Principatu iudicarunt.

In eius vita. IV. Erat SCIPIO, inquit Plutarchus, animo, aliisque virtutibus vehementer excellens: sed præstans etiam pulchritudine oris, ac totius corporis forma conspicuus, læta atque hilari fronte, quæ plurimum valent ad gratiam hominum conciliandam.

Lib. 2. Dania. V. Ita OLO Danorum rex adeo oris dignitate renidebat, *vt quod alii armis, ille oculis ageret in hostem*, inquit Krantzius.

VI. De STILICONE Claudianus:

> *Non sic virginibus flores, non frugibus imbres,*
> *Prospera non fessis optantur flamina nautis*
> *Vt tuus aspectus populo;*

Auctoritatem eleuat deformitas. 15. Annal. VII. Quæ causa fuit, vt coniuraretur in NERONEM, fauore C. Pisonis, qui facundiam, teste Tacito, exercebat, largitionem aduersus amicos, & ignoris quoque comi sermone & congressu. Aderant etiam fortuita, *corpus procerum, decora facies.*

Sueton. cap. 45. VIII. Hinc IVL. CÆSAREM caluitii deformitatem iniquissime tulisse legimus: quippe quam obtrectatorum sæpe iocis obnoxiam expertus erat. ideoque & *deficientem capillum reuocare à vertice assueuerat: & ex omnibus decretis sibi à Senatu, populoque honoribus, non alium aut recepit, aut vsurpauit libentius, quam ius laurea corrona perpetuo gestanda*, vtpote per quam capitis leuitatem contegebat.

Certe satis constat vsu docente, oris & corporis deformitatem, suggillationibus vel infirmorum hominum esse obnoxiam; vt contra elegantiam & formæ dignitatem, commendationis, & laudis tribuere plurimum, quasi nonnihil diuinitatis in iis insit. De Dardanio pulchre Poeta:

------ Diuini signa decoris
Ardentesque notate oculos: qui spiritus illi,
Qui vultus, vocisque sonus, vel gressus eunti. — 5. Æneid.

Leuia hæc, inquiet aliquis, scio: sed *ex quibus* (accedentibus præsertim animi vitiis) *magnarum sæpe rerum motus oriuntur*. Atque hactenus de Maiestate. — Tacit. 4. Ann.

CAPVT X.

Quæ quidem Maiestas etiam comparatur, ac retinetur *Potentia*: quæ imprimis Principis *Censu*, atque *Vectigalibus* consideratur.

CENSVM proprie intelligo Principis patrimonium, siue, vt recepto vtar verbo, Domanium coronæ, vel Regni. *Vectigal* vero ἐν πλάτει, pecuniam omnem, quæ à populo penditur, ad bellum, aut subsidium Principis, vel Reipub. De quo, quoniam frequentior est vsus in Repub. his præsertim temporibus, certum nobis est paucis disserere, & subtexere documenta quædam, sed vti hactenus fecimus, alienorum verborum filo. Atque equidem imprimis existimo non mediocriter esse ex vsu Reipub. si *Vectigalium* summa ratio habeatur: *cum alioqui impoßibile sit sine iis Rempub conseruari.* —— *Neque enim quies gentiũ sine armis, nec arma sine stipendiis, nec stipendia sine tributis haberi queunt.* Quies, inquit ille, gentium sine armis consistere nequit. Recte. Quota enim quæque Ciuitas, aut Respub. eodẽ semper statu permanet? Annibalẽ audi: *Nulla magna Ciuitas diu quiescere potest. Si foris hostem non habet, domi inueniet, vt prævalida corpora ab externis causis tuta videntur, sed suis ipsa viribus onerantur.* Et vt in corpore Physico. *quotidie aggregatur aliquid, quod quandoque indiget curatione*, ita quoq; Respub. vel Ciuitas gliscentibus vitiis sic aliquando corrumpitur, vt *remedio externo, vel interno curari debeat.* EXTERNO dico, quum Deo sic permittente, bellum infertur per *raptores alienæ libertatis lupos.* INTERNO, quum labantem Remp. Potentia, ac Prudentia sua firmat, ac sustentat Princeps. Qui quidem quo eiusmodi tela mutationum, latere (vt aiunt) tecto excipere possit, curam ærarii habeat necesse est, hoc est Tributorum, *in quibus esse Reipub. neruos nemini dubium est.*

De quo plenius scribunt Choppinus de Domanio Franc. & Pet. Greg. de Repub.

Iustinian. Nouel. Constit. 149.

Tacit. 4. Histor.

Liuius lib. 10. Dec 3.

Galen. lib. de Temper.

Polyb. lib. 6. in fin.

Velleius lib. 2.

Vlp leg. 1. §. in causa. ff. de Quæstio. Imp.

Leo Nouel. 61.

Porro, quando sæpenumero in *Vectigalibus* imponendis erratur, vel potius peccatur, cautio in his est adhibenda.

Ac primo videndum, ne grauia, ac intolerabilia ea sint, sed *modica, pro copia* scilicet, aut *angustia rerum:* quoniam quidem *à paucis accipit, qui nimium quærit.*

II. Prouideat Princeps, *ne Prouinciæ* crebris, ac *nouis oneribus turbentur, & vt vetera, sine auaritia magistratuum*, seu Ministrorum *tolerentur.*

III. *Pecuniæ non ex oppreßione, neque ex lacrymis subditorum corradantur.* Quin, *Aurum adulterinum existimet, quod cum subiectorum lacrymis collectum est.*

IV. *Vt in iis exigendis nullus tumultus accidat:* vel vt Iustinia. Imper. ait, *vt tributa*

Tacit. 4. Ann.

Cassiod. 4. Var.

Tac. 4. Ann.

Basil. Imp in Paran.

Tiber. 11. apud Baron. Tom. 7.

Plin. Paneg.

Nouel. 161.

buta publica, per tot annos tolerata *sine querela inferantur*. Id quod ex facili assequetur, si operam dederit, *vt ea Reipub. causa imponere videatur*.

Arist. 5. Polit. cap. 11.

V. Vt Intributionibus exsolutis, cætera subditis indemnitatem præstet. *Sit libera, nec sollicita rei suæ cuique custodia.* ——— ——— *Viuat miles cum prouincialibus iure ciuili, nec insolescat animus, qui se sentit armatum: quia clypeus exercitus tui, quietem debet præstare paganis.* Itaque, *non permittes milites esse possessoribus insolentes.*

Cic. 2. de offic. Cassiod. 7. Var. epist 4. Idem lib. 6. epist. 23.

Olim cautum. At hodie, proh pudor, in quam incidimus disciplinam? qui gemitus exinanitorum rusticanorum? qui ploratus audiuntur?

Vtinam modo nostra redirent
In mores tempora priscos!

Boet. de Consolat. 2. Met. 5.

VI. Vt æqualiter Tributa imponantur. *Iustum enim est æquumque, neminem horum, neque priuatum hominem, neque populum immunem esse: cum ex æquo ad omnes vtilitas eorum, in quæ insumuntur, redeat.* Enimuero, vbi inæqualitas, ibi liuor obrepit, & inuidia: adeo, *vt subditi pari dolore aliena commoda, ac suas iniurias metiantur.* Idcirco, mea opinione, *Censores, Peræquatores, & Inspectores*, singulis complurimum lustris statuendi, qui prædiis inspectis, & adæquatis inuicem onera probe moderentur. Nam & leuius solet esse malum quod est cum multis cõmune:

Ferre, quam sortem patiuntur omnes,
Nemo recusat.

Dio lib. 52. Tacit. 1. Hist. De Censorib. v. late Bodin 6. de Rep. c. 4. De Peræquatoribus v. tit. Cod. de Censib. lib 11. Senec. Troad.

VII Denique, vt pacis tempore extraordinaria Tributa (*necessitate armorum excusata*) remittantur. Siquidem mirum quantum *iuuat* hic *cernere ærarium silẽs, & quietum, non spoliarium ciuium cruentarumq; prædarum receptaculum.* Igitur, tum

Impia continui cessent augmenta tributi,
Nec tua priuatis crescant æraria damnis.

Tacit. 2. Hist. Plin. Paneg. Claudia. 4. Hon.

Ceterum, quod ab Exactoribus tibi caueas plurimum oportet. *Quantæ etenim audaciæ, quantæ temeritatis sint Publicanorum factiones, nemo est qui nesciat.* Propterea, videndum ne Publica *nisi spectatissimo cuique mandentur*: Quod si fallant, amoueas; nec id sine pœna, publicationis puta bonorum, vel simili, vt instar *spongiarum humentium exprimantur*, postquam affatim biberunt.

Vlp. l. Quantæ ff. de Publican. Tacit. 4. Ann. Vespas. apud Sueton.

Tandem, *Ærario* constituto, boni erit Principis iuxta ac prudentis, parce pureque eo vti: *Quis enim, cum videat te in re familiari summa parsimonia vti, in publica liberalissimum esse non vltro velit aliquid conferre, cum tuas diuitias, suam securitatẽ, ac copiam esse iudicet?* Prouide igitur: & *sumptibus eius adhibe modum.* Quippe reuera, *si male exhaurias, per scelera supplendum erit.* Imitare mihi *Antoninum* illũ *Pium* Imp. qui salaria ab otiosis, & inutilibus auferebat, *nihil stolidius esse inquiẽs, immo crudelius nihil, quam si Rempublicam ij arroderent, qui nihil in eam suo labore conferrent.*

Dio in Orat. Mecæn. lib. 2. Plin. Paneg. Tacit. 2. Ann. Capitol. in Anton.

Videbit etiam, ne bella temere suscipiat, Augusti exemplo, qui *nulli vnquam genti sine iustis, & necessariis caussis bellum intulit.* Et vero, quid aliud bella, quam ærariorum euerricula?

Sueto. c. 31.

Denique, ne nihil hauriat in luxum, aut probra.

Abigat à se scurras, peregrinos, mimos, lenones, scorta, & eiusmodi *amicitiarum, & virtutum dehonestamenta*, quibus nihil quidquam vnquam largiatur.

Tacit. 2. Hist.

Qui

Qui hoc modo publicam rem administrabit, haud dubiè paterfamilias, non tyrannus esse videbitur, —— & inuidiam potentiæ semper comitem vitabit; & *Maiestatem Principatus custodiam,* firmabit atque tuebitur.

Arist. 5. Pol. c. 11. Plut. de vitio verec. Curt. lib. 8.

EXEMPLA ET NOTÆ.

QVEMADMODVM duplex Principis Patrimonium, Publicum, & Priuatum: Ita duplex Ærarium, Fisci, & priuati patrimonii; & vtrumque *Ærarium Principis* dictum; quod vtrumque ad illum, illiusque dispensationem pertineat. Est & *Ærarium,* quod maxime Tributis, & Vectigalibus constat; quodque ad sacrum Principis patrimonium pertinet, & cuius præcipue curam sustinere debet: cum sine eo non solum non subuenire publicis necessitatibus, sed nihil quidquam quæ facienda sunt, conficere possit. Vtè contrario, Fisco valente, nullo negotio rerum tumorem emendabit, iniuriasque temporum simul & hominum ex facili superabit. *Nam ita demum cuiusque* (inquit Thucydides) *ciuitatis libertas firme retinetur, si adsit Potentia, quæ hostibus, finitimisque populis resistere possit.*

Late Pet. Greg. 3. de Repub. L. Vn. C. de Quæst. lib. 12. L. fin. C. de vectig. Lib. 4. Hist.

I. I. CÆSAR duas esse res prædicabat, quibus quæreretur, conseruaretur, augeretur potentia, *Milites* nimirum & *Pecuniam.* Nam & suppeditatione rerum necessariarum, exercitus contineri, & eam armis parari, atque alterutro deficiente, reliquum simul concidere.

Dio lib. 42.

II. Ideo merito NERONEM initio principatus reprehenderunt Senatores, quod ille cuncta vectigalium omitti iuberet, *dissolutionem imperii docendo, si fructus, quibus Respub. sustineretur, diminuerentur.* Atque id quidem optima ratione: Namque cum Imperium viribus, & armis retineatur, illaque sine pecunia Principes non consequantur, consequens est summam ærarii, quod partim Vectigalibus, & Intributionibus constituitur, rationem habendam esse.

Tac. 13. Ann.

III. Hinc AVGVSTVS Cæsar *vt perpetuo ac sine difficultate sumptus ad tuendos prosequendosq; milites, præsertim emeritos, suppeteret, ærarium militare cum vectigalibus nouis constituit.* Idque admodum prudenti consilio. *Non enim aliter* (vtar verbis nostri Iustiniani) *conseruare licet Rempub. nisi præstationes importentur in publicum: ex quibus & militares nutriuntur copiæ, vt resistatur hostibus, ac per agros, & vrbes agantur excubiæ. Perfruuntur item reliqui ordines attributis sibi salariis: reparantur quoque muri, & vrbes: deniq; omnia alia proueniunt, quæ communem subditorum vtilitatem concernunt.*

Sueton. c. 49. Nouel. 161. de Prouinc. Præs.

IV. Quare consulto consilio HANNIBAL, non solum vetera vectigalia non aboleuit, verumetiam noua addidit, atque adeo effecit *non modo, vt esset pecunia, quæ Romanis ex fœdere penderetur, verumetiam, vt superesset, quæ in ærario poneretur.*

Æmil. Prob.

Ex omnibus autem cogendæ pecuniæ artibus, vel illa potissima est, quod Princeps eas domi merces habeat, quibus ad se exterorum monetam attrahat. Vnde laudabili admodum instituto Galliæ Rex HENRICVS eius nominis IV. artem sericam paucis abhinc annis in nonnullas suæ ditionis prouincias introduxit, cum antea vermiculi in exteris ditionibus alerentur. quo quidem ex commercio dictu incredibile quantum commodi, & pecuniæ in illas Galliæ oras importetur. Sic IVSTINIANI temporibus, quod Zonaras scribit, tela serica à Romanis texi cœpta, cum antea à Persicis mercatoribus tantum importarentur, nec Romani scirent fila illa esse vermium. Quo fit, vt Principi cauendum sit, ne prætextu exoticarum mercium, pecunia ad exteras gentes deferatur: de quo olim questus TIBERIVS *Cæsar,* quod *lapidum causa* (verba Taciti) *pecuniæ Romanæ ad exteras, aut hostiles gentes transferrentur.* Cū itaque ex propriis mercibus, quæ incolarum industria constant, & exoticarum abstinentia ditiores euadant prouinciæ, haud dubium est quin vberius vectigal, cum vsus est, à Principe colligatur.

Anno 1601. In eius vita. Lib. 3. Annal.

Verum, quoniam multa est hac in re offensionum materia, certæ cautiones Reipub. Moderatori sunt adhibendæ. *Atque imprimis, vt ne grauia sint vectigalia.*

Vectigalia in primis ne grauia sunto.

I. In quo peccauit, & pessime audiuit C. CALIGVLA, qui scribente Tranquillo; *Vectigalia noua atq; inaudita primum per publicanos, deinde quia lucrii exuberabat, per Cēturiones,*

Cap. 40.

Tribunosque Prætorianos exercuit nullo rerum aut hominum genere omisso, cui non tributi aliquid imponeret. Pro eduliis, quæ tota Vrbe venirent, certum statumque exigebatur, &c. Qua ex re, in quantam inuidiam adductus fuerit, satis testatum faciunt coniurationes in illum factæ, ex quibus impressione à coniuratis facta, 30. vulneribus confectus, ætate florenti interiit.

Id. Suet. c. 58. Dio Cass.

II. LICINIVS I. Cæsaris Libertus, quem Augustus Galliæ præfecerat, Gallis plurima damna aliis atque aliis tributis intulit. Cum enim solerent singulis mensibus à Gallis tributa conferri, ipse quatuordecim menses fecit, vt cumulatius ditesceret. At, cum grauiter apud Augustum à Gallis eo nomine accusaretur, ac vitæ periculum sibi imminere non dubitaret, ea quæ diu cumulauerat, Augusto dedit, quo mortem deprecaretur. Hodie tales Licinii, vt prouidi tributorum architectores, & Principibus suis fructuosi laudantur: nec interea Principes intelligunt, rem suam illic vnciatim augeri; hic vero libratim minui: immemores *satius esse oues tondere pecus, quam deglubere*, vt Tiberius Cæsar inquiebat.

Fr. Patritius lib. 4 de Regno tit 9.

III. ATHÆVM quoque Lydiæ regem, crebra ac grauia populis tributa imperasse legimus; in quibus exigendis sæuus, improbus, inexorabilis erat. Verum cum tantam iniuriam diutius populi ferre nequirent, nocturna tessera inter se data, subito hominum concursu illum cum omni familia trucidauerunt, regiaque incensa, eius cadauer vnco tractum, in Pactolum flumen demerserunt.

Idem ex Plut.

IV. Eiusmodi odium vt fugeret DARIVS regis Xerxis pater, quum tributa Præsides taxare iussisset, principes prouinciarum accersiuit, rogauitque num grauati essent: respondentibus illis, mediocriter se habere, statuit vt dimidium soluerent, ne qua auaritiæ suspicio ei obiici posset.

I. Capitol.

V. Multo laudabilius M. ANTONINVS Imperator, cum ei bello parando pecuniæ deficerent, vasa omnia aurea, argentea, crystallina, & myrrhina, gemmasque etiam, quas multas in repositorio sanctiore *Adriani* repererat, cumque præcipua supellectile mundoque coniugis, publice vendidit, ne tributa imperando ciuitatibus aut prouinciis grauis videretur.

Apud Xenophon.

VI. Quare sapienter CYRVS Rex dicebat, opera regum & pastorum maximam habere affinitatem. Sicut enim ad pastorem pertinet curare, vt pecora habeat læta & succulenta: ita par est Regem ciues & subditos facere fœlices & opulentos, non quotidianis exactionibus infortunatos & inopes reddere; præsertim si loci ingenio tenues sint. Ita quondam DRVSVS Frisiis (quorum solum tunc sterile erat) modicum tributum imperauit, pro angustia scilicet rerum, videlicet *in vsus militares coria boum.* verum, Romanis postea grandiora tributa iubentibus, rebellarunt, adeo vt eorum iugum excusserint, non sine grandi Romanorum fraude.

Tacit. 4. Ann.

Cuspinian.

VII. Quam dissimili ingenio, ac iudicio fuit PLACILLA Imperatrix, cuius statua sub Theodosio Magno ob impositum vectigal nouum deiecta fuit?

Io. Magnus l. 21. c. 19.

VIII. Quid de MARGARETHA illa Noruegiæ & Daniæ regina? Hæc enim à Sueuis victo *Alberto* in regnum assumpta, Suernas & Gothos grauissimis tributis exhausit, ita vt certam pecuniæ summam pro qualibet cauda iumentorum exigeret; Florenum pro foco quolibet; marcham vnam Stocholmiensem à quolibet coniugio, præter grauia alia tributa, quæ singulis septimanis & mensibus extorquebantur. Sed istæ excusatius quam viri, dicet quispiam: quod in genere rapacium mulier sit semper melior, vt ait regula aucupii.

Krantz. l. 4. Vandal. c. 40.

IX. Gothorum mentione subiit animum memoria VVANDALORVM. Illi bellis à Saxonibus subacti erant, & tantum non ad orthodoxam nostram religionem adducti, cum ecce iidem Saxones præpropere admodum grauissima imperant tributa: quæ res adeo gentem exterruit, vt Christianismi inde odium conciperent, & Saxonibus subesse morte grauius existimarent.

Apud Tacit. 2. Annal.

X. Prudentiori consilio vsus ROMANVS ille Ethnicus, qui Cappadocia subacta, atq; in formam prouinciæ redacta, quædam ex regiis tributis diminuit, *quo* videlicet *mitius Romanum Imperium speraretur.*

3. Reg. 12.

XI. Missis istis, vnde defectio decem Tribuum Israel à ROBOAMO Salomonis filio, nisi à grauibus exactionibus & præduro imperio?

Guicciard.

XII. LVDOVICVS SFORTIA, vt ad recentiores descendamus, misso ad Genuenses

Lega-

Legato, qui magnam pecuniæ vim ab eis exigeret, eoque prandio ab aliquo Vrbis optimate opipare excepto, fors tulit, vt ab accubatione epulari in hortis ambularet, & animaduersa herba illa, quæ Basilicus dicitur, ad legatum inquit: Domine, herbam hanc leuiter tracta & olfac; cui morem gerens Legatus, suaueolentem herbam deprehendit: cui rursum Conuiuator: Herbam manu iam preme & odorare: cui etiam tum acquiescens, odorem admodum iniucundum, & insuauem eo afflari professus est. hic rursum nobilis Legato: Domine, inquit, si Dux Ludouicus molli suæ potentiæ manu Vrbem hanc tractet, lætam & obsequentem inueniet; sin illam fortiter premat, ingratum rebellionis & impatientiæ odorem non dubie percipiet.

XIII. Hoc experimento didicit CAROLVS VI. Lutetiæ Parisiorum, de quo sic Gaguinus: Humilis (inquit) ex Parisianis plebecula, nouis quasi furiis acta, querebatur se vectigalium magnitudine premi. Itaque Præpositum mercatorum aggrediens ad concionem hominem venire cogit, vbi vnus è plebe audentior vice multitudinis petit pensiones & vectigalia tolli, quod quandoquidem olim postulassent, nec fuissent exauditi, adesse iam tempus, cum satis illis factum esse oporteat. Concitatæ multitudini plerique sobrie obsistere cupientes, rati si in crastinum res differretur, compesci furorem posse, in posteram diem negocium remittebant. Quod intelligens quidam veteramentarius sutor, temere exurgens: *Pompa*, inquit, *Aulicorum, & fastus, in humeros populi recidunt, & quæ ab illis in luxum profunduntur, damna nostra, & calamitates sunt.* qua commotione factum est, vt Regis mandato domum abire iussis, vectigalia tollerentur. *Libr. 9. Rerum Gall.*

XIV. Recentioribus vero temporibus, anno videlicet 1547. magna quoque seditio per Aquitaniam orta fuit propter salinas, & vectigalia à Rege imposita, rebellantibus in ipsum Burdegalensibus, qui furore magis, quam ira perciti Præfectum ipsum Regium trucidarant. verum manus illi regias vindices senserunt, dum Rex Connestablio & Aumal o ductoribus, magna militum manu Vrbem inuasit, seditionisque auctores partim capite mulctauit, partim ad triremes relegauit, & quod summum fuit, priuilegia & immunitates omnes abrogauit. denique, vt tanti facinoris noxam vniuersi expiarent, Connestablius singulos adegit, vt humum qua tectus erat Præfectus, nullo instrumento, sed vnguibus digitisque ipsi reuellerent, ac post illa facibus manu accensis, toto clero comitati ex humato iam nouum & honorificum funus de integro facerent. *Annal. Gall.*

XV. Quid exteris vtor exemplis? cum domi talia non desint: nam vidi ipse secundo Nonas Decembris, Anno 1602. in ipsa Ciuitate mea tumultum; cuius sola memoria horrorem mihi ætatem incutiet, excitatum ciues inter & magistratum, propter vectigal quoddam per istos publicatum, non assentientibus omnibus opificum tribubus. quo factum est, vt quæ opinationi Consulum reclamarant tribus, eosdem è consilio abductos ad palinodiam adegerunt, quod neque legibus, neque more patrio (ita opinabantur) edictum promulgassent. Quæ res quas postea tragœdias & quidem funestas excitarit, haud quisquam est ciuium qui ignoret. Discamus obsecro, ò ciues, vicinorum periculis sapere: vidimus quot & quantas seditionum procellas excitarit in confinio Decima rerum venalium, quæ licet instar scatebræ auri quibusdam videretur, attamen ferri cudendis armis ciuilibus scaturiginem potius fuisse, ætas nostra didicit. Sed desino: satis enim est hactenus ex millenis hæc delibasse, & Respublicas, Principesque monuisse, vt vectigalia impositur i discant alienis malis vitare eiusmodi calamitates, memores prædictorum, aut his similium exemplorum. Sed quia pauci sunt, qui in his animum occupant, hinc fit, vt in eosdem errores plerique Principes, aut Respublicæ nostri temporis incidant; ac vt illi periculis immunes non fuere, ita nec erunt isti, saltem eorum animæ, quam, ob rem caducam, id est, pecuniam, male postea perdendam, committunt potestati tenebrarum. *Magna enim est quorundam Principum iniquitas*, (aiebat Cominæus de sui æui Principibus) *qui nulla necessitate coacti, pecuniam pro sua libidine imperant, & amplum alunt satellitium, vt miseram multitudinem in metu contineant, eamque deinde pecuniam temere, & voluptuarie profundunt nullo cum Reipublica bono, & de quotidianis sumptibus nihil remittunt, & suos exhauriunt, & assentatorum stipati sunt turba. Sed est DEVS, qui flagitium nullum sinit esse impunitum, & crudelitatem imprimis dete-* Querela & monitum Philippi Cominæi.

statur: qui tametsi non loquitur hominibus hodierno die, sicut priscis illis temporibus: tamẽ quæ sit sua sententia, & quid à nobis fieri velit, clare perscriptum reliquit, ita quidem, vt nemo planè, qui modo sit sanæ mentis, & qui ad iustam aliquam peruenerit ætatem, excusandi sit habiturus locum. Et post pauca: *Et vt ad institutum reuertar, nemo est omnium Principum, qui ius habeat, vel teruncium vnum exigendi à suis, præter constitutum annuum censum, nisi populus assentiatur.* * Ita ille: & mea quidem opinione illud ius exigendi nullo tempore præscribi potest, argumento c. Nullus Episcopus. 1. q. 1. aliisque rationibus quas affert Innocentius, & alii in cap. Si diligenti, de Præscript.

* *Cum Clero & Nobilitate.*

Æqualiter tributa imponantur.

Cæterum, vt æqualis sit Tributorum collatio, diligenter videndum: cum inæqualitas Tributorum mire sit rebellionibus obtentui.

Genial. dier. 4. cap. 10.

I Id quod probe animaduerterunt INDI, quos propterea Subditos æquali onere grauari, scribit Alex. ab Alexandro: siquidem quartam fructuum partem (immane quidem dictu) Regibus quotannis pendere coguntur.

Liuius lib. 26.

II. Apud Romanos cum Senatus ob *Hannibalis* bellum vidisset maximam ingruere pecuniæ remigumque necessitatem, legimus CONSVLES edixisse, vt priuati ex censu ordinibusque, sicut antea, remiges darent cum stipendio cibariisque: ad quod edictum tantus fremitus hominum, tantaque indignatio fuit, *vt magis dux, quam materia seditioni deesset, dicebãtque se, vt dent quod non habent, nulla vi, nullo imperio cogi posse, bona sua venderent, in corpora quæ reliqua essent, sæuirent, ne vnde redimantur quidem, quidquam superesse.* Cumque in maximis difficultatibus consilium hæreret, *M. Valerius Lauius*, alter Consulum Patribus suasit, si quid inferiori iniungendum esset, id prius in Senatores, Equitesque statuendum, sic fore, vt omnes obediant: ideo eos hortabatur, vt singuli Rempubl. iuuarent; effecitque vt anulos sibi quisque & coniugi, & liberis, quæque ad Deorum cultum spectant, reseruarent: cæterum, omne aurum, argentum, æs signatum ad Triumuiros mensarios extemplo deferrent, *nullo ante Senatusconsulto facto, vt voluntaria collatio, & certamen adiuuandæ Reipub. excitaret ad æmulandum animos omnium* In hæc autem narrat Liuius, tanto animo consensum, tantumque argenti, & auri collatum fuisse, *vt nec Triumuiri accipiendo, nec Scribæ referendo sufficerent: ita sine edicto sine cohortatione magistratus, nec remige in supplementum, nec stipendio Respub. eguit.* Quo exemplo clarissime confirmatur documentum in Aphorismis adductum, vt æqualiter Tributa à Principe indicantur.

Æneas Picolomin. Comment. c. 51.

III. Legimus apud FLORENTINOS temporibus Cosmi Medicæi, exorta bella ciuilia, ob pecuniarum exactiones, quæ tenuiores ciues magis, quam opulentos vrgebant. At *Cosmi* consilio, & iussu, quisque facultates suas in censum detulere: quo factum dein, vt æqualitas vbique seruata fuerit. Prudens me hercule Cosmi consilium, à Censoribus Romanis haud dubie mutuatum. *Censores* autem dicebantur, quia census agebant: siue (vt Festus ait) quod rem suam tanti æstimare solitus esset, quantum illi censuissent. De censu eiusque forma, deque eius vtilitate, videndi, qui de eo ex professo scripserunt; inter quos Carolus Sigonius libr. de antiquo iure ciuium Romanorum 1. cap. 14. & Bodinus libr. 6. de Republic. cap. 1. Satis interim constat nihil vtilius fuisse hoc inuento. Quoniam & numerum eorum, qui arma ferre possent, ostendit, & pecuniarum magnitudinem, quibus bellorum sumptus sustinebantur, indicauit, & tributa, quæ quotannis pendebantur, ad æqualitatem reduxit. Vnde paucæ admodum inueniuntur Respubl. quibus census non placuerit. CHILDEBERTVM, vt veteres omittam, censum fortunarum in Gallia egisse testatur Gregorius Turonensis. Eundem etiam nonnunquam vsurpari tum à Venetis, tum à Genuensibus, tum ab aliis, apud quos inter cætera publica viget *Censorium munus*, scribit Bodinus eodem cap. 1. Ac quidem, sano & optimo consilio: nam Census omnium politicorum calculo, res est salubertima futuro magno Imperio.

Censores apud Romanos qui? deque eorum instituto, & vtilitate.

v. tit. Cod. de Censib. libr. 11.

Lib. 9. c. 30.

A quo tamen immunes esse deberent Ecclesiastici, cum omni iure Vectigalibus, & tributis liberi sint. Nam ecce apud Romanos, tantum abfuit, vt ipsi tributa persoluerent, vt potius sumptus acciperent ab ærario, vt Dionys. Halicar. testatur. Et vero, quidni id Christianus Princeps præstet (verbis vtar Baron.) quod Ægypti Sacerdotibus Pharao vbertim impendit? qui

Libr. 2. Histor.

Tom. 4. Ann.

non

non solum eis latifundia tradidit, quæ illis voluit perpetuo conseruata, sed ex horreis publicis statuta iisdem cibaria ministrauit. Adeo, vt habeat Christianus Princeps, vnde erubescat ex Pharaone, si non id tantum quod ille idolorum Sacerdotibus impendebat, ipsis Christianæ legis Sacerdotibus non impertiat, sed ab aliis oblata venderet sibi, vel redigat sub tributum. Sed D. Hieronymum super hac re differentem audite: *Nos, inquit, pro illius (Dei) honore tributa non reddimus, & quasi filii Regis à Vectigalibus immunes sumus: quod scilicet immunes essent Sacerdotes, ac omnis Ecclesiasticus ordo à pensione tributi, Christi causa, cuius respectu Principes Christiani nullum illis de ea re negocium exhiberent.*

Ann. Ch. 387. Genes. 4.

In Matth. c. 17.

Autem tibi vello Christiane Princeps: cuius dicto magis credes, Hieronymi, an blateronis Hæresiarchæ, omnia Principibus tribuentis? Credibilene sit huius impietatem, & inscitiam plus ponderis apud te esse, quam summam illius pietatem, cum pari scientia coniunctam? tene sententiam eius sequi, cuius vitæ exitum perhorrescis? an quenquam tam hebetis, & stolidi ingenii, vt cuius doctrina multis signis magnisque miraculis spectata, plurimis etiam eruditissimorum calculis confirmata, eum temere fastidiat; inscitiam vero vnius Hæresiarchæ infinitis facinoribus insignitam, ambabus, quod aiunt, vlnis excipiat? excute, excute cæcitatem cymmeriis tenebris circumseptam, & liquidæ veritatis succo mentem exerrantem aliquando tandem imbue. Sed hæc obiter.

Insuper *pacis tempore extraordinaria tributa remittenda esse*, in Aphorismis ostēdi: cæteroquin, ne subditi fidem exuant, & obsequium, periculum esse.

Tributa pacis tempore minus vrgenda.

I. Vt accidit PLEBI ROMANÆ, quæ propter assidua tributa montem Auentinum insedit, à Patribusque recessit, ac Tribunis plebis, aliquaque sibi iura parauit.

Sallust. 1. Hist.

II. Prudenter ergo Q. METELLI NEPOS Prætor, *cum Ciuitatem, & reliquam Italiam portoria cæteraque eiusmodi noua Vectigalia offenderent, legem omnibus gratam tulit, vt ea tollerentur.*

Dio Cass.

III. Cuius imitatione M. ANTONINVS Imper. *opidis quidem labentibus, auxilium tulit, sed tributa, vel Vectigalia, vbi necessitas non cogebat, remisit.*

Capitol.

IV. Itidem D. ADRIANVS & MARCVS, qui Vicesimam hæreditatem, quæ lege Iulia bellorum temporibus introducta fuerat, pace succedente è Republ. sustulerunt.

V. *Constantinus* vero *Magnus* posteaquam tyrannidem ab Orbe Christiano depulisset, tributa quoque penitus relaxauit, vt constat ex eius elogio seu inscriptione hac, quæ in Hispania legitur: IMP. CÆS. FLAVIVS CONSTANTINVS AVG. PACIS ET IVSTITIÆ CVLT. PVB. QVIETIS FVND. RELIGIONIS ET FIDEI AVCTOR, REMISSO VBIQVE TRIBVTO FINITIM. PROVINC. ITER. RESTAVR. FEC.

Baron. Tom. 3. Annal. Anno Chr. 312.

VI. Ita IRENES Imperatrix, mater *Constantini VI.* Vectigalia remisit, multasque iniustitias, quæ eorum gratia toto Imperio committebantur, penitus sustulit, & præcidit. *Cessauit tum inopum afflicto* (inquit Theodorus Studita) *& pauperum solitudo, non iam quo remedio mendicitatem depellant quærentium, sed vt præuaricationem, & quod desursum quodammodo, vt peccati fœtus irrupit, coactoribus persoluant. Nō pendunt nunc via terra mariq; Vectigalia*, &c.

Epist. ad Irenem Augustam.

VII. Et vt vetera omittam, HENRICVS IV. Galliæ Rex nonquid pace nuper cum Hispano firmata, Vectigalia extraordinaria subditis remisit? immo exemplo Iuliani Imper. reliqua omnia Vectigalium expunxit? Laudabilis hercle vox eius circumfertur: *Nous vous quittons ce que vous deuez du passè.*

Eius meminit P. Matth. lib. 1. Hist.

Quinetiam pace cum Duce Sabaudiæ facta, populis, quos in suam potestatem pactis conuentis recens acceperat, tributa omnia condonauit, & hercle prudenter. Nam vt noui populi nouis assuescant Regibus, oneribus & tributis sunt leuandi, vt prudens ille Cornelius Tacitus scriptum reliquit, Mithridatem reprehendens, & scribens atrociorem fuisse, quam nouo regno conduceret.

Annal. 2.

Et vero, cum cessat caussa, propter quam sunt introducta, quidni eorum quoque fiat remissio? Legimus solemne illud esse Regum Galliæ iuramentum, vt concessis à populo tributis, diserte caueant ea se remissuros, vt primum necessitas, ob quam imposita sunt, erit sublata.

Plin. Paneg. Dio libr. 55. Bodin. 6. de Rep. c. 2.

Quin-

Neque tempore publicæ calamitatis, caussatæ, vel à vi maiore.

Quinetiam, si publicæ calamitates accidant, vel militum prædis vexata sit patria, peræque tollenda esse tributa, certe ad tempus, suggerunt historiarum monumenta.

Tac.12. An. *Id.2. Annal.*

I. NERO sæuus licet & crudelis Cæsar, tributum Apaniensibus terræ motu conuulsis in quinquennium remisit.

II. Sic ante eum TIBERIVS Sardinianis propter asperrimam in eos luem, quantum ærario, & fisco pendebant, in quinquennium quoque remisit.

Cassiod. libr.3. epist.12.

III. Similiter THEODORICVS Rex Gothorum, Gallis tributa remisit, propter damna ab hostibus accepta.

Denique si quæ etiam Vectigalia ab Tyrannis ante imposita fuerint, boni erit, & prudentis Principis ea tollere.

Herod. lib.2.

I. Sicut PERTINAX *Imper.* Vectigalia omnia quæ ad exquirendas pecunias Tyranni excogitauerant, in fluuiorum ripis ciuitatumque portis, per vias & itinera penitus remisit.

Mamert. Paneg.

II. Ita IVLIANVM ciuitates tributis exhaustas, ac pene desertas, mœnibusque orbatas sua liberalitate erexisse, in pristinumque splendorem ex ærario collata pecunia restituisse apud Panegyricum scriptorem lego, his verbis: *Illud vero cuius miraculi est neminem vllum in tanto rerum paratu sensisse dispendium? In omnia pecuniam ab Imperatore depromi, & quoddam versa vice prouinciis pendi tributum? illinc ad vniuersos fluere diuitias, quo prius vndique confluebant? Vt in maxima quæstione sit, à quo accipias Imperator, qui sic omnibus largiaris Sed qui vitæ tuæ instituta rationemque cognouerit, facile fontem copiæ huius inueniet. Maximum tibi præbet parsimonia tua, Auguste, Vectigal, quidquid enim alii in prodigas cupiditates prodigebant, id omne nunc in vsus publicos reseruatur.* ò laudatam Principis mentem! & eo hercle laudabiliorem, quo quidquid publice pendebatur, publice ab eo expromebatur.

Occurrendum fraudibus Exactorum.

Merito ergo subiunxi, cauendum Principi à Quæstoribus, & Exactoribus Tributorum. Quorum fraudibus atque captionibus ex facili medebitur, si eorum numerum recidat. Nam quo pauciores erunt, hoc facilius eorum cupiditati occurret; aut certe, si quid detrimenti necessario ferendum est, multo minus à paucis sustinebit. Enimuero vix credibile est, quam inexplebilis sit eorum hominum cupiditas, & auaritia. Nam si populus debeat pendere viginti, ob sumptus, & expensas 50. aut 60. exigentur, nec sine maximis multorum subditorum lacrymis, & querelis: in quos proinde merito inuehitur D. Laurentius Episcopus Mediolanensis: *Quid est publicanus? nonne caput rapinæ, & lex violentiæ? Quid est publicanus? Prædo sine pudore, medicus exterminii: nonne immanior furibus est publicanus? fur namque vel timens furatur: hic autem delinquit confidenter. fur laqueos legis timet; hic quicquid fecerit, legem putat. lex furem deterret ab illicitis; hic ad iniquum malitiæ suæ compendium legem trahit.*

Ex Policrat. Præsulu Salesbriensis 6. c.2.

Lib. de Repub. 6.cap.12.

I. Narrat Ioannes Bodinus, se Comitiis apud Tectosages interfuisse anno 1556. in quibus supplicatum HENRICO II. Galliæ Regi, vt istas hirudines, & Ærarii depeculatores ab ea prouincia amoueret. Nam obstricta fide pollicebantur, se ad diem præscriptum Vectigalia soluturos, & in eam Regni partem, qua Regia Maiestas designaret, integra fide, ne obolo quidem desiderato, suis sumptibus delaturos: sicque fore, vt Rex maioribus expensis parceret, debitum aurum reciperet, & Tectosages ab ea molestia, ac miseria eximeret, quas à plurimis Coactoribus, & Ærariis sustinebant. Regi æquam & rationi consentaneam rationem visam, non tamen admissam, aut approbatam ob vana quædam argumenta, quæ ii, quorum rapinæ damno futura erat eiusmodi concessio, & quidam ex Regis intimis, qui illis suffragabantur, attulere. Si Rex paruisset consultorum consilio mirum quantum sibi, & Reipub. consuluisset. Ita enim plurimum commodi consequutus fuisset, & inexplebilem Quæstorum auaritiam sustulisset.

Anno 1601. Augusti 15.

II. Id nuper factum ab HENRICO IV. Galliæ Rege. Namque pace tota Gallia firmata, nihil prius initio Imperii habuit, quam toto regno recidere magnum numerum Coactorum, & Quæstorum Ærarii, prioribus Regibus non tam necessitate, quam temporum conditione,

tione, & consuetudine toleratum. Quin hoc amplius, (ne quid deinceps molimenti à prauis pecuniæ publicæ administratoribus in æraria strueretur) Cameram rationariam, vt vulgo loquimur, constituit, quam Cameram Regalem nominari voluit, eamque componi viris integerrimis, spectatissimisque, iisque lectis è Curiæ conscriptis, qui in abusus, & captiones Quæstorum inquirant, animaduertantque. Imitentur alii Principes: prudenter enim facient, si ab hac censura, vt ille, Principatum auspicentur.

III. De LONDINENSIBVS scriptum nobis reliquit Frossardus, cum tempore *Richardi, Regis* Edoardi F. inexplebilem Coactorum auaritiam amplius sustinere nequirent, in eos insurrexisse qui fisco abuterentur inscio Rege, & ignaro. Iussis itaque reddere rationes, summa deprehensa fuit perfidia, atque rapacitas: quo factum est, vt plerique omnes capite minuerentur.

Lib.3.Reg.Gall.

IV. Reges etiam Galliæ vltimo affecisse supplicio sublestæ fidei Exactores Galliæ Annales testantur. Testis *Ludouicus, Philippi F.* qui Dominum de Marignii, quod sequius se in administratione muneris sui gessisset, in furcam egit. Testis denique *Carolus VII.* qui peculatus crimine conuictum Dominum de Cyac sacco insui, & in amnem mergi iussit: in cuius locum cum suffectus fuisset Camus de Beaulieu, immemor supplicii sui decessoris, nihilo secius fraudulenter se in munere suo administrans, non ita diu post ab eodem Rege iussus est necari. Enimuero, si hanc seueritatem exercerent Principes hodierni æui, non dubie non essent tam multi perfidi Coactores, & pecuniæ publicæ auersores, quorum technæ palam augentur indulgentia, in maximam subditorum, ac Principum fraudem, & captionem.

Postremo, dispensationem Ærarii posuimus, vt ea nempe *restricta sit, & parca.*

Ærario quatenus vtendum.

I. SEPTIMIVS SEVERVS exemplo hic tibi esto, qui *publicis opibus adeo parce, & moderate vsus fuit, vt Ciuitatem Romanam longe ditissimam, rebusque omnibus necessariis refertam reliquerit.*

Lamprid.

II. Quidni etiam ALEXANDRVM intuendum & imitandum proponam? quem aurum & argentum raro cuiquam nisi militi diuisisse legimus: *Nefas esse* dicens, *vt Dispensator publicus in delectationes suas, suorumve conuerteret id, quod prouinciales dedissent.*

Idem.

III. Denique, priori æuo scimus COCCEVM NERVAM, *vt impendia quantum posset contraheret, sacrificia non pauca, ludos Circenses, atq; alia spectacula dissoluisse atq; sustulisse.*

Ex Dio. Cass.

IV. O quam digni tales, qui in exemplum proponantur! non deterrimi tyranni, qui *diuitiarum & pecuniæ non alium fructum putant*, vt in Nerone annotatur, *quam profusionem*, sed ecce, quo insaniæ monstrum hominis processerit: *Sordidos ac deparcos appellabat, quibus ratio impensarum constaret; prælautos vereq; magnanimos, qui abuterentur ac perderent.* Quis non iudicet insanas esse insanientis animi voces? ecquis enim nescius est, proximam profusionis comitem esse egestatem, hanc vero crudelitatem, rapinamque sequi solere? Quis, sodes, *Nerone* illo & *Caligula* prodigalior? quis vtroque crudelior? Alter enim, vicies millies (h. e. quinquaginta milliones Philippicorum siue Ducatonum) immanibus largitionibus effudit: alter amplius tricies millies (h. e. septuaginta quinque milliones Philipp.) primo sui principatus anno absumpsit. Exhaustus igitur atque egens, *ad rapinas conuertit animum, vario & exquisitissimo calumniarum, & auctionum, & vectigalium genere.*

Tranquill.

Id.Calig.38.

V. Quanto prudentior, & quem ceteri Principes imitentur, MAXIMILIANVS eius nominis I Imperator? Is enim cum consideraret, quantas Principi profusio soleret afferre calamitates, non temere quidquam cuiquam, optime nisi merito, largiebatur, illud identidem dictitans: *Tene mensuram & respice finem.* O Principem immortali laude prędicandum! & eo amplius, quo absimilior illis Principibus, qui & suam, & publicam pecuniam in vnius & alterius aulici sinum conuertunt, & bella temere suscipiunt, quo per eam occasionem, nouam pecuniam, mox iterum perdendam, extorqueant. Meminerint Principes vocis illius ad Augustum Cæsarem: Magnas opes non tam quæri multa non cupiendo, quam multa non perdendo. Perduntur autem pecuniæ, cum in iis erogandis nullus modus constituitur, sed temere in res non necessarias profunduntur.

Laur.Pecest.in Symb.Imp.

N CAPVT

CAPVT XI.

Mox etiam amicitiæ *Fœderibus* firmatur Potentia.

CVM enim omnis Principatus vis maxime consistat in facultate earum rerum, per quas iniuria & impressio superioris Principis arceri potest, eæque res sint & opes & arma, dubitari nequaquam potest, quin ad eam vim augendam & conseruandam, plurimum, præter ea quæ superiori capite diximus, *Fœdera* conferant. Namque, quid est tam validum, aut potens, quod amicorum copias simul iunctas, opes copulatas, manus sociatas vincere, aut dissoluere possit? Audi Athenienfem illum Oratorem:

Demosth. Or. in Philip. 3.

Πόλεως ἔγωγε πλοῦτον ἡγοῦμαι, συμμάχους, πίστιν, εὔνοιαν:
Vrbis opes esse existimo, socios, fidem, beneuolentiam.

Virg. Æn. 2.

Nam, glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi: furor iraque mentem
Præcipitant.

Arist. Rhet. c. vlt.

Socios itaque parari suadeam. At, quales? Imprimis *qui non mediocri valeant potentia, & in proximo habitent.* Cui enim vsui abs te dissiti, aut miseri & afflicti, ni, vt periclitantibus illis, tu etiam pericliteris? notum est illud Hadriani Imp. verbum: *In caducum parietem non esse inclinandum.*

Spartian.

II. Vt non cum multis, sed paucis, iisque potentibus societatem ineas. Nam, vt ex vero Philosophus scribit: *Perfecta cum multis amicitia nemini intercedere potest.*

Id. Ethic. 8. c. 7.

III. Vt illi eadem politiæ forma, & Religione viuant. Quia enim, *non possunt esse inter eos iura pacis, inter quos est bellum fidei.* Et per Deum immortalem, *qui fieri potest, vt homini sit amicus, qui Deo fuerit infidus?*

Raban.
D. Ambr. 3. Off.

IV. Videndum adhæc, vt paribus legibus, conditionibusque tecum socientur. Quemadmodum Teucri cum Ænea, de quo Princeps Poetarum:

Thucyd. 3. Hist.

Non ego cum Teucris Italos parere iubebo,
Nec mihi regna peto, paribus sed legibus ambæ
Inuicta gentes æterna in fœdera mittam.

Ratio clara, quod *mutui metus æqualitas, societatem fidelem faciat, firmamque conseruet.*

Contra quam si imparibus conditionibus, vtputa iure Clientelæ (quod sæpicule fit) in amicitiam potentioris venias: hic enim magnopere timendum est, ne Dominum, quam socium sis habiturus: quod tamen discrimen ex facili vitabis, si certis contra Patronum te munias cautionibus. Nimirum imprimis vt in protectionis literis *iura Maiestatis* abs te excipiantur: vt certis temporum interuallis fœdus sit definitum, non perpetuum: denique vt Protectori arces, opidave suo milite munienda & occupanda minus concedas. Nihil enim verius illo Bruti Trib. Pl. dicto: *Vnam esse tenuium aduersus potentiores securitatis cautionem, vt potentes si nocere velint, non possint.*

Liuius lib 9.

Verum, quid si inter potentes vicinos, *qui neque vincere, neque vinci, sine tuo periculo*

Sallust. 4. Hist.

periculo poſſunt, diſsidium ſit? Ardua hercle difficultas. Si enim ſecedis, *ſine gratia, ſine dignitate præmium victori eris:* ſin accedis, haud ferme etiam effugis. Tutius tamen iſtud. Nam, quod Liuii Ariſthenes, *tanquam mediam, & tutiſsimam conſilij viam, vt quieſcas, abſtineasq́; armis oſtendit, ea vero non media, ſed nulla via eſt.* Siquidem, vt Prętor ille Samnitum apud eundem Hiſtoricum inquit: *Media via, neque amicos parat, neque inimicos tollit.*

Liuius lib. 35.

Lib. 32.

Lib. 5.

Iunge igitur te alterutri: nimirum meliori, in cauſa palam diſpari; in ambigua, fortiori. & vere hic tibi dictum puta: ὁ μαινομένοις μὴ συμμαινόμενος οὗτος μαίνεται: *qui cum inſanis non inſanit, is inſanit.* Nam etſi à tali aliquo periculum ſit, tamen ſpecioſum eſt *Æneæ magni dextra cadere.* Oportunitatem tamen priuſquam quidquam facias, hic præſtolare: tempus inquam, & locum perpende, iuxta atque diſceptantium conditionem, aliaque conſimilia. Etenim, vt Tragicus Græcus inquit:

Cleod.

Parœmigraphus.

Momentum haud exiguum confert
Rebus agendis oportunitas,
Conſilia omnia ſuperat.

Sophocles in Philoct.

EXEMPLA, & NOTÆ.

I. QVam neceſſaria ſint rerum moderatori fœdera aliorumque Principum amicitiarum vincla, haud ſcio an quiſquam omnium Principum, quos equidem legerim, æque intellexerit atque CAROLVS V ſagaciſſimus & circumſpectiſſimus Imperator. Quippe qui ſtatim initio Imperii & ipſo ætatis flore, totum ſe tradidit amicitię Regis Gallorum *Franciſci* eius nominis I. qui tum temporis recens ad Imperium euectus erat. Hinc ſe ad *Angliæ, Luſitaniæ, Hungariæ, Daniæ, Poloniæ Regum* amicitias & fœdera ineunda compoſuit. *Emanueli* enim Luſitaniæ, ſecundiſque nuptiis *Franciſco I.* iamdicto Eleonoram; *Chriſtierno* Danię, Noruuegiæ, Sueciæ, Iſabellam; *Ludouico* Pannoniæ Bohemiæque Regi Mariam ſorores ſuas matrimonio collocauit. *Ferdinando* autem fratri Annam prædicti Ludouici regis ſororem (qua affinitate duo illa regna acquiſiuit) ſibi vero Iſabellam Luſitaniæ Regis filiam deſpondit. Quibus affinitatibus & fœderibus ad tantum amplitudinis, & potentiæ tantum, euectus fuit, vt non ſolum ſubditos in officio contineret, quod ſatis teſtatum faciunt crebræ in Hiſpanos, Belgas, & Germanos dimicationes; verum etiam vicinorum hoſtium & barbarorum impetus & conatus cõprimeret frangeretque. Id quod clare docet Gallicum, Italicum, Hetruſcum, Saxonicum, Pannonicum, Bohemicum, Libycum ſeu Thunetanum, Mexicanum, Africanum ſeu Algerenſe bellum, adeo inquam frangeret, & debilitaret, vt immanis ille Chriſtiani nominis Hoſtis, tanquam Numen quoddam, vel naturæ miraculum Carolũ & formidaret & reuereretur. Vide ergo quanto merito Patrocles Xenophonthæus dixerit: *Oportere homines dum maxime viribus florent, ea acquirere quæ illis quandoq́; vſui eſſe valeant, vt cum neceſſitas ingruerit, paratum quo refugiant, præſidium habeant.* Satagat itaque mihi Princeps, vt alios fœderibus atque affinitatibus maxime principio dominationis, ſibi adiungat atque in vſu ſuo habeat: conditionibus tamen & cautionibus poſt paulo dicendis.

Lib. 6. Rer. Græcan.

De fœderibus autem dicturi, operæ eſt noſſe diuerſas fœderum formas, priuſquam quæſtiones quæ ſuper materia hac enaſci ſolent excutiantur. FœDERVM itaque tres eſſe ſpecies, apud Liuium MENIPPVS Antiochi Legatus docet. Vna, cum bello victis dicerentur leges. Altera, cum pares bello æquo fœdere in pacem, atque amicitiam venirent. Tertia, cum qui hoſtes nunquam fuiſſent, ad amicitiam ſociali fœdere inter ſe iungendam coirent: eos neque dicere, neq; accipere leges, id enim victoris & victi eſſe. Addunt alii quartam, quam NEVTRVM vocant: idque ab iis fere coiri ſolet, qui inter medios hoſtium fines poſiti, & ab vtriſque tuti ſunt. De poſterioribus duabus hic præcipue ſermo eſt. Ac vt ab tertia incipiamus, ſcribunt ciuilium rerum periti, illam contrahi, aut *Paribus conditionibus; aut Imparibus. Paribus*, cum nec alter alterum ſuperiorem agnoſcit, nec alter alteri in honorum prærogatiua

Lib. 4.

Fœderum formas tres eſſe.

cedere tenetur: etiamsi alius alio plus minusve ad auxilia mutua conferre promiserit. atque hoc fœdus ÆQVVM appellabant. *Imparibus* vero, cum alter alterum in pactis conuentis superiorem agnoscit, siue quod prærogatiuam illi honoris, non tamen iure clientelæ tribuat: siue quod se in illius tutelam tradere profitetur: & istud INIQVVM FŒDVS nuncupabant. tametsi isto genere populus liber esse non desinit, etiamsi alteri vel pensionem vel operas præstare pacto obstringatur: * quippe quod alterius tantum populi *maiestatem comiter conseruare teneatur*: nam & hostes eosdem & amicos habent, nullumque in alterum imperium constituitur.

* *L. Non dubito. § liber autem. ff. de capt. & postlim. reuer.*

Menoch de arb. iud. l. q. 100. n. 19. Roland. à Valle cons. 1. n. 47. vol. 2. Gail. 2. obs. c. 54. Mart. Laud. tra. de confœd. Princip. q. 56.

Lib. 24.

II. FŒDERIS ÆQVI exempla aceruatim producamus. Igitur ex eo genere est fœdus illud, quod *Reges Persarum* cum ciuitate Thebanorum sanciuerunt: illud quod *Hannibal* cum Locrēsibus pepigit: de quo sic Liuius: *Locrensibus iussu Hannibalis data pax, vt liberi suis legibus viuerent, vrbs pariter & portus in potestate Locrensium essent: Societas eo iure staret, vt Pœnus Locrensem, Locrensis Pœnum bello ac pace iuuaret.* Illud etiam quod non ita diu ictum est inter *Danicum & Holsaticum*: inter *Turcam & Tartarum*: inter *Venetos, Florentinos, & Pontificem*: inter *Anglum & Gallum*: inter *Pontificem, Hispanum & Sabaudum*, denique inter *Gallum & Heluetiorum pagos*: cum quibus *Galliæ rex* sic societatem iniit, vt Reges arbitrio suo exercitum Heluetiorum ad Imperii Gallicani tutelam conscriberent; ac vicissim Heluetiis aduersus hostiles incursiones opem ferrent. Sed, quoniam ad regni tutelam frequentes exercitus ab Heluetiis acciri necesse erat, ne hostes Heluetios à Gallorum societate diuellerent, pensionem mille aureorum in singulas ciuitates libenter spoponderunt, ita enim obligatione ad antidora ad præstandam conuentis fidem obstringebantur: atque hoc est quod Xenophon voluit, *Socios beneficiis afficiendos, vt re exigente, prompti & beneuoli sint.* Ad extremum, ex eadem nota cum superioribus fuit fœdus illud, quod inter Illustrissimum Cardinalem *Erardum à Marka*, Principem Eburonum, & *Philippum II.* Regem Catholicum, & vtriusque ditiones ictum est: quippe quo cauetur, si alicuius Principis vel Reipubl. impressione alterutrius subditi, eorumve agri inuadantur atque depopulentur, hic alter alteri suppetias ferre debeat, dum hostiles copiæ finibus fuerint propulsatæ. Sed, hoc fœderis genus, si æquum maneat, minus tamen late patet, neque ad arma (vt loquuntur) extenditur offensiua.

Lib. 2. de dict. & fact. Socr.

Anno 1518.

III. Iam de INIQVO FŒDERE, (quod non pro iniusto, sed inæquali accipio) paucis est dicendum, illud iniisse legimus *Lucenses, Parmenses, Genuenses, Florentinos*, dum in *Regis Hispaniæ* tutelam ac patrocinium se commiserunt, promissa ei quotannis ingenti pensione. Nam post calamitatem Papiensem Francis illatam, omnes Italiæ ciuitates patrocinium Regis Hispan. magna vi pecuniarum mercari cœperunt. *Lucenses* quidem decem aureorum millibus: *Senenses* quindecim millibus: *Dux Ferrariensis* quinquaginta millibus; sed hic quidem specie mutui, cum esset in clientela Francorum. Tametsi autem PATROCINIVM proprie appelletur, cum tenues liberam & gratuitam potentiorum clientelam subeunt (merces enim officio non debetur) potentiores autem tenuium patrocinium aduersus hostium iniurias suscipiunt: nihilominus tamen nulla fere patrocinia (vt scribit Auctor lib. de Rep.) gratis suscipiuntur, quin interdum tenues inuitis ac recusantibus patronis pensionem promittunt, vt obligatione necessaria quasi mercede soluta, ad opem ferendam teneantur. Quod tamen, an contra decus & maiestatem Principis sit, merito dubitari potest. Vnde, cum Saxoniæ Dux Ioannes, Philippus Hessorum Princeps, Mauritius item Philippi gener, & Albertus Iunior Marchio Brandenburgicus, Imperatoris Caroli V. seruitute premerentur, ad opes Henrici II. Francorum Regis aspexerunt: Rex autem summa voluntate patrocinium Principum Imperiique Germanici tutelam suscepit, & aduersus Imperatorem, qui cum antea concordissime sese gesserat, ingentem exercitum conscripsit: ac tantum abfuit eo nomine pecunias acciperet, vt etiam Ducenta aureorum millia Germanicis Principibus, belli aduersus Carolum gerendi causa, magnifice largiretur.

Patrocinium quid?

Leg. 1. ff. mandati.

Lib 5. c. 6.

Notandum tamen, periculosum esse alterius Principis clientelam sine iustissima caussa suscipere? cum præcipua sit bellorum omnium, vt idem Auctor scribit, materia, ex qua Ciuitatum & Imperiorum conuersiones ac sæpissime euersiones sequantur. Nam subditi à suorum Principum fide, ac obedientia distracti, seipsos & sua omnia potentiorum arbitrio committunt,

Periculosum cōmittere se patrocinio alicuius.

tunt, vt eosdem quos illi hostes habeant, & amicos, proque eorum dignitate & existimatione necesse habeant æque ac pro seipsis propugnare, & eadem quæ illi pericula ac detrimenta subire, victoriarum tamen vtilitates nullas omnino adipisci. Quod parum vtique esset, nisi etiam essent, qui vbi semel vocati sunt & admissi, haud facile possunt expelli, (vt de Turcis refert Achilles Tarduccius,) imitati herinaceum, de quo fabulæ tradunt: illum semel pluuioso cœlo à serpente in angustum antrum admissum, ibi commode suos aculeos explicasse & serpentem offendisse, serpentique respondisse, si manere nolit, abire liceat.

Quod autem dixi in Aphorismis: *tutius esse alterutri belligerantium parti sese adiungere*, intellectum habet, cum intermedii impares sunt dissidentibus. Nam superior & dignitate & potentia, Theramenis cothurnum induere, vt est in prouerbio, & à bellis vicinorum abstinere potest. Aliter atque cum intermedii viribus sunt inferiores; hic enim tutius est ad alterutram partem accedere.

Neutrum fœdus quando inutile.

I. Experti quondam MASSILIENSES, qui cum nec *Pompeium*, nec *Cæsarem* recepissent, atque responsum dedissent, *esse se socios populi Romani, ceterum in præsentia neque curiose inquirere, neque sufficere ad dignoscendum vtrius eorum causa sit iniusta: proinde si quis amici more ad se venire vellet vtrumque se absque armis venientem accepturos; sin bello veniant, neutrum*. tandem nauali prælio ab Cæsarianis vincuntur.

Dio lib.41.

II. Similiter OPTIMATES MESSENIORVM, de quibus sic Polybius: *Habito*, inquit, *ad priuata commoda respectu, affectatius, semper quam docebat, animos ad pacem inclinabant. Quamobrem multas sæpe occasiones atque oportunitates temporum nacti, aliquando vero in pericula incidentes, eodem modo continue labebantur: semperque idem propositum seruandæ pacis habentes, in maxima sæpe discrimina patriam adducebant. Cuius rei causam hanc arbitror fuisse, quod cum dualis præcipuis Græciæ gentibus vicini essent, Arcadibus, ac Lacedæmoniis, quorum his semper inimici fuerant, illis fœdere amicitiaque coniuncti, nec Lacedæmoniorum tamen se hostes aperte ostendebant, nec Arcadum amicos. Ex quo fiebat, vt cum prædictæ ciuitates, vel inuicem aduersus alios bella gererent: Messenii pace fruerentur. Lacedæmoniis vero, pace cum ceteris facta in Messenios impetum facientibus, cum neque ipsi per se resistere illorum potentiæ valerent, neque Arcadum auxilio, quorum amicitiam conseruare nesciuerant, se tueri, vel seruire turpiter Lacedæmoniis cogebantur: vel vt seruitutem euitarent, cum coniugibus filiisq; patriam relinquere.*

Lib.4.

III. Et patrum memoria, FLORENTINI: qui cum à Francorum societate desciuissent, neque Imperatorem sequerentur, neque itidem Angliæ vel Hispaniæ Reges in Francorum Regem sociatos, tandem potentiorum & victorum arbitrio parere coacti sunt.

Guicciard li.11.

IV. De Rege ALPHONSO, & SENENSIBVS exemplum nectatur. Hi cum neutram partem quodam Italico bello sequuti essent, atque tandem vtraque factio agrum eorum depopulata esset, Rex tum suis dixit: Senensibus idem quod iis, qui mediam domus partem incolunt, accidisse, Incolæ enim eiusmodi, vt plurimum ab inferioribus fumo, à superioribus lotio vexantur.

Panor. lib.44.

V. Sic FERDINANDVS Rex Arragonum, vt astu *Petrum* Regem Nauarræ Imperio spoliaret, nihil prius habuit, quam vt illum à Francorum societate seiungeret, vt tandem ab omnibus desertus facile opprimeretur. Itaque verum est illud Quintii apud Liuium: *Nam quod optimum esse dicunt, non interponi vos bello: nihil tam vanum, immo tam alienum rebus vestris est: quippe sine gratia, sine dignitate præmium victori eritis.*

Lib.35.

Pluribus hæc confirmarem exemplis, nisi auctorem lib. de Rep. viderem id accurate præstitisse, qui quidem post illa, notandam subiungit cautionem pro iis qui seiungi volunt: nempe vt si infirmiores sint isti, finitimorum Principum secessionis consensum accipiant: ita enim fiet, vt ipsi facile imperium suum sine victoris metu tueri valeant. Hac ratione *Lotharingi*, *Allobroges*, *Burgundi*, libera pace ac tranquillitate floruerunt: quamdiu à bellis finitimorum Principum, & quidem eorum consensu, abstinuerunt. At, cum primum Dux Allobrogum Hispanis se adiunxisset, Imperio ac potestate à Francis exsutus est. Differt tamen distatque plurimum

Lib. 5. de Rep. c. vlt.

Cautelæ pro his, quibus placet fœdus Neutrum.

is,qui nec hoſtes habet,nec ſocios , ab eo qui vtrarum partium contendentium communis eſt amicus:hi enim longe ſunt ſecuriores aliis,& ſeſe tueri poſſunt ſine periculo victoris:& conditionibus pacis amicorum vel hoſtium,ſi quæ ineantur,comprehenduntur.

Denique,multum intereſt,an hi qui ſeiungi volunt , vicini ſint vtriſque diſſidentibus,an etiam alterutri tantum:priori euentu minus periculoſum erit,ſi fœdus Neutrum ineant,cautione ante data:altero,plane intutum eſt remotiori, etiam altero fortiori,ſe ſeiungere : quod alter ex facili te opprimere poſſit,vt experimento didicit *Henricus* Rex Nauarræ vicinus Regi Arragonum,qui vt ſeſe coniunxit *Ludouico XII.* Gallorum Regi , mox *Arragono* præda extitit, vt & *Carolus* Dux Allobrogum iungens ſe *Carolo V.* Imperatori bellũ cum *Franciſco I.* gerenti,cuius vt ſe inimicum declarauit,continuo ab eo bonis omnibus & ditionibus ſpoliatus eſt.

Tacit.lib.12. lib.6.

Addunt & alii aliam cautionem,quam tamen minus probem: Nempe,*ſocietatem alterius palam induere,ad alterum per occulta & fida magis inclinare.* Ita *Ætolos* callide quondam feciſſe Liuius ſcribit,*dum iuuentutem aduerſus ſuos ſocios,publica tantum auctoritate dempta, arma gerere permiſerunt,& contrarias ſæpe acies in vtraq; parte Ætolica auxilia habuerunt.*

Religio ſpectãda in fœderibus.

Lib.6. Policrat.

Porro,dixi etiam *ſocios aſſumendos eiuſdem Religionis* : tum quia nequaquã licitum eſt cum Infidelibus , aut Hæreticis fœdus inire; (quod vt ſit intelligendum,paullo poſt oſtẽdemus) tum quia , vt ante dixi,ſocietas talium fœderum haud diuturna eſt,vtpote quod minus fida. Nam,vt Io.Salesberienſis Epiſcopus Carnot.inquit,*quomodo ſeruabit ſecundam,qui primam fidem irritam fecit.*

Frod. Hiſt. Rhem.l.4.c.5.

I. Hinc merito maximo CAROLVM cognomento SIMPLICEM Francorum Regem reprehendit *Fulco* Rhemenſis Eccleſiæ Præſul,quod fœdus cum *Northmannis* ferire vellet. Premebatur CAROLVS,potentia *Odonis* Comitis Pariſienſis,quocum varia bella geſſerat,deq; regno diu decertarat. Viribus ad extremum deſtituitur, nulla ſalutis ſpes allucet,niſi à *Northmannis*, qui tum temporis Gallias,ac potius Chriſtianiſmum fortiter debellabant. His ſe iungere certis conditionibus parat CAROLVS, vt ne ab *Odone* competitore regno exigatur. Quid interea *Fulco*? aſſentiturne prauo Regis conſilio? Nequaquam , niſi acriter monet dehortaturque ne faciat,verbis quidem memoratu dignis : *Quis*,inquit,*qui vobis ſicut oportet fidelis eſt,non expaueſcat vos inimicorum Dei amicitiam velle,& in cladem,ac ruinam nominis Chriſtiani pagana arma,ac fœdera deteſtanda ſuſcipere? Nihil enim diſtat,vtrum quis ſe paganis ſociet,an abnegato Deo idola adoret. Nam,ſi vt ait Apoſtolus,bonos mores colloquia praua corrumpunt, quanto magis corrumpitur caſtitas animæ Chriſtianæ inimicorũ ex conſiliis,& ſocietate? Neq; enim poterit nõ imitari,quæ aſſidue viderit,quin potius aſſueſcet paullatim,& quaſi vinculo malæ conſuetudinis trahetur ad facinus.Certe progenitores veſtri Reges,depoſito Gẽtilicio errore,diuino cultui ſeſe humiliter ſubdiderunt, & à Deo ſemper auxiliũ expetierunt, propter quod & fœliciter regnauerunt,& Regni hæreditatẽ ad ſuos poſteros tranſmiſerunt. Vos è contra,nunc Deum relinquitis(dicã certe licet nolens,quia Deũ relinquitis,cũ vos eius hoſtib.ſociatis)vnde,& merito,prophetica illa vox ad vos dirigitur, quæ quondam ad Regem Iſrael ſimilia facientem directa eſt:* Quia impio præbes auxiliũ,& his qui oderunt Dominũ,amicitia iungeris,idcirco irã Domini merebaris,&c. *Et certe cũ deberetis malis præteritis terminũ ponere,& rapinis,& deprædationib.pauperum renunciare, ac pro his omnibus pœnitentiã agere:nunc ad maiorem iram Dei prouocandã his,qui Deum ignorant,& in ſua feritate confidunt,vos coniungitis. Credite mihi, quia ſic agendo nunquã ad Regnum peruenietis,immo velociter diſperdet vos Deus,quẽ ſic irritatis.* Hactenus inſignis,& cordatus ille Rhemenſiũ Præſul,cuius doctrina cũ ſit cõformis traditioni ſanctorũ aliorum Patrum,plane idonea eſt quã in pretio habeant Principes Chriſtiani.

Paralip.19.

II. Sed exemplis inſiſtamus. IOANNES PALÆOLOGVS Imp. Orientis,bellis conflictatus per pleroſque Græciæ Principes,cum *Amurate I.* confœderationem iniit,qua ex re aditum ad ipſam Europam illi aperuit,ſimulque Græciæ toti cladem longe maximam importauit. Nam audacia Principum repreſſa , Turcæ in Vrbium Græciæ præſidio remanſere,& inſuper captus AMVRATES regionis amœnitate,oculos ad Europam adiecit,in quam ſe cum LX. hominum millibus penetrans Philippopolim,dein Adrianopolim , aliasque Vrbes loci ingenio munitiſſimas occupauit.

III. Ta-

III. Taceo MANVELEM PALÆOLOGVM eiusdem Oræ Imperatorem, ALPHONSVM Neapolitanum in bello contra *Carolum VIII.* Galliæ Regem, aliosque Principes Christianos, quos non attinet commemorare, ne successorum hæredumve pudorem (si qui tamen supersunt) videar prouocare. Tantum dico eiusmodi fœdera neutiquam illis bene cessisse: &, vt ab aduersariorum impetu sese defenderint, aliasq; vrbes forte, vel arces infidelium istorum ope ab aduersariis occuparint, honesti tamen, & æqui ratione intuentib (quæ Principibus semper attendenda) nihili hæc esse, præ infamia, quã ex eiusmodi barbarorũ societate sibi accersiuere.

IV. Atque (vt vetera omittam) quis nesciat IOANNEM Hungariæ Regem exitiosam cum Turca fecisse coniunctionem?

V. FRANCISCVM quoque I. cum eodem Christiani nominis hoste longe perniciosissimum fœdus feriisse? Sed quam isti sibi & Reip. suæ calamitatem ex eiusmodi fœdere pepererint, nemini non est ignotum. Certe superioribus his annis Respub. quædam non nominanda, quæ fœdus modo Neutrum cum Hæreticis pepigerat, graui suo periculo sensit, quam parum tuta, & firma sit Orthodoxorum cum Hæreticis communio.

Vnde patet liquido, nequaquam expedire Princip. fœdus, & amicitiam inire cum infidelibus, vtpote quod infida sit illorum societas, vt exemplis ostensum.

Sed quia ab exemplis regula non est statuenda, disquirendum paucis, an saltem liceat, etiamsi alioqui non expediat, Principibus Christianis fœdus ferire cum infidelibus. Quæstionem hanc à multis in vtramque partem examinatam, & arbitratam video. Prima opinio fuit Oldradi Iurisconsulti, scribentis, si bellum fuerit iustum, posse Principem auxilio infidelium vti, illosque ad sui defensionem vocare. quæ sententia fundatur in necessitate, siue necessaria sui defensione, ex l. 3. § eum igitur. ff. de vi, & vi arm l. vim vi. ff. de iust. & iure. Cum enim aliter se tueri non potest, tum illi licet, inquit, infidelium opem aduocare. Secunda fuit Antistitis Cuneri, & Molani Theologi Louaniensis, nimirum eo euentu licere fœdus cum infidelibus ferire, si illi dissiti sint, nec periculum sit, ne ceteri praua illorum religione contaminentur. Tertia fuit B. Antonini, qui ad hoc, vt Princeps infidelium suppetiis vti possit, tres requirit circumstantias. Prima, vt bellum, inquit, non vigeat cum infidelibus, aut actiue, aut passiue. Secunda, vt adsit summa necessitas, eaque ineuitabilis. Tertia vt bellum sit iustum. Quartam circumstantiam addit Celsus Mancinus, nimirum, vt bellum non sit cum Principe nostræ legis. Hæ vbi concurrunt circumstantiæ, verum erit licere Principi Christiano fœdus cum infidelibus pacisci. Id quod probari potest variis sacræ paginæ testimoniis, quibus clare docetur, Regibus illis, qui sub lege Moysi vixerunt, non fuisse à Deo interdictum, quo minus cum infidelibus aduersus infideles belli societatem inirent, nisi eo in euentu quo fideles oppugnabantur. Hinc in libris Machabæorum legimus *Iudam* virum sanctum fœdus pepigisse cum populo Romano Iudaicæ alioqui Religionis exorte. Verba fœderis sunt eiusmodi: *Bene sit Romanis, & genti Iudæorum in mari, & in terra in æternum, gladiusque & hostis procul sit ab eis. Quod si insteterit bellum Romanis prius, aut omnibus sociis eorum in omni dominatione eorum, auxilium feret gens Iudæorum prout tempus dictauerit corde pleno. Et prœliantibus non dabunt, neque subministrabunt triticum, arma, pecuniam, naues, sicut placuit Romanis. Et custodient mandata eorum nihil ab eis accipientes. Similiter autem si genti Iudæorum prius acciderit bellum, adiuuabunt Romani ex animo prout eis tempus permiserit, & adiuuantibus non dabitur triticum, arma, pecunia, naues, sicut placuit Romanis. Et custodient mandata eorum absq; dolo secundum hæc verba.* Sic *Ionathas* qui mortuo Iuda, populi illius Dux fuit, cum Demetrio pepigit fœdus, & milites electos auxiliarios ei misit: *Et misit*, inquit Scriptura, *Demetrius ad Ionatham dicens: Non hæc tantum faciam tibi, & genti tuæ, sed gloria illustrabo te, & gentem tuam cum fuerit oportunum. Nunc ergo recte feceris, si dimiseris in auxilium mihi viros: quia discessit omnis exercitus meus, & misit ei Ionathas tria millia virorum fortium Antiochiam.* Ecce, viri isti sancti ad infidelium amicitiam se conferunt, fœdera ineunt, societatem contrahunt, nec in diuinam tamen reprehensionem incurrunt. quod contra euenit, cum contra fideles auxilia infidelium aduocatur: hic enim acriter à Deo reprehensi fuere eiusmodi fœderum, & societatum auctores, vt exemplis aliud documentum confirmantibus supra ostendimus lib. II. cap. 22. num. 11. cum seq.

An licita sint fœdera cum infidelibus.

Cons. 71.

3. part. Sum. tit. 4. c. 2. § 41.

Lib. 6. de Iurib. Princip.

1. Machab. 8.

Cap. 11.

Nec

Nec officit Oldradi sententia, ratioque per eum adducta: quia leges humanæ non sunt attendendæ, cum iuri diuino contrariæ sunt, vt profecto sunt in hoc articulo, vt constat 2 Paral. 19. Deut. 7. Ios. 9 aliisque sacræ Scripturæ locis.

Non mouet quoque Molani, & Cuneri distinctio: quia nullis Scripturæ sacræ testimoniis comprobatur. & vt probaretur, liceretque cum infidelibus, vt hæreticis procul à nobis dissitis fœdera inire, neutiquam tamen expediret. Nam quid, quæso, iuuabit fœdus ferire cum dissita aliqua gente? qui etiam fieri poterit, vt miles, qui suopte ingenio parum religiosus, optimam Religionem non excutiat, frequenti contubernio hæreticorum? præterquam quod non tam adiutores sunt isti, quam proditores, vt Basilisci Imperatoris exemplo docet Baronius, & nos abunde exemplis supra ostendimus, docetque multifariam Gallia, & Germania.

Annal Tom.

Pares item conditiones.

Legendi itaque Principes antiqua & Orthodoxa religione. Nec id satis: sed etiam, vt paribus legibus, conditionibusque tecum socientur. Nam (quæ hodie est vel inter Christianos habendi cupido) si imparibus legibus te protectioni superioris committis, periculum est, vt ante dixi, nec circumscripto tibi iugum imponat.

I. Ita HISPANI potiti sunt Sicilia & regno Neapolitano, dum non æquis, & paribus conditionibus contra Gallos aduocantur. Nam Hispani oppressis incolis, & exclusis Gallis, regnum Neapolitanum, & Siciliam sibi subiecerunt.

II. Ita & GALLICI Reges, qui nunc rerum potiuntur, conducti stipendiis contra *Normannos*, oppressis Regibus antiquæ stirpis Caroli Magni, inuaserunt regnum, illudque postea propagarunt in stirpem suam longa serie ad hos vsque Reges.

III. Denique LVDOVICVS SFORTIA, dum bellum gerit contra *Ioannem Sfortiam* suum nepotem, temere aduocat Gallos contra Hispanos, qui à partibus sui nepotis stabant. Sed Galli potiti Ducatu Mediolanensi; Ludouicum postea in Galliam abductum, carceribus mancipatunt.

Maiestatis iura excipi debent iniquo in fœdere, quæ renouari debent nouo Princ.

Verum huic insidiarum incommodo (cui obnoxia sunt iniqua fœdera) occurri solet, si *maiestatis iura* (quę alioqui omissa intelliguntur) *in protectionis litteris excipiantur*. Quæ quidem litteræ, quo omnis soluti fœderis prætextus adimatur, à nouo Principe confirmandæ veniunt.

Anno 1602.

Atque hinc est quod METENSES mortuo *Henrico II.* Francorum Rege protectionis litteras à *Carolo* Henrici filio confirmari petierunt; non quidem vt ab hostibus tutiores essent, sed vt iure maiestatis, ac libertate sua vti frui liceret. Eademque ratione HELVETII nuper societatem, qua pridem cum Gallis iuncti sunt, ab *Henrico IV.* Christianissimo rege renouari curarunt: immo vt verius loquar, Henricus ipse IV. eiusmodi fœderis renouationem ab Heluetiis postulauit, quam etiam obtinuit, non sine Principum æmulorum indignatione.

Secus summo iure.

Lib. 1 c. 6.

a *c. 1. de Probat. ibi DD. c. quia iuxta 16. q. 1. Ias leg. 1. num. 14. de Const. Princ.*

Quanquam certe, si iuris scripti rationem intueamur, patrocinium non morte clientis, aut patroni soluitur, (vt non recte sentit Bodinus) sed in successores deriuatur, & (vt cum nostris loquar) perpetuatur. Siquidem publicæ conuentiones, quæ non nomine proprio, sed reipub. ineuntur, Principem: (cui tamen successione principatus defertur) omnino ex contractu obligant, & ex eo contractu teneri dicendum est, & fœderatos fœdere adstrictos manere. *a*

I. Hac ratione nuper *Henricus IV.* Galliæ rex liberam Geneuæ restitutionem Sabaudo recusabat, quod pacta decessorum suorum, qui in patrocinium ditionem illam susceperant, facta & tecta seruare teneretur.

Anno 1604.

II. Hinc perpetuum illud fœdus, quod nuper initum est inter Ducem Brabantiæ, Hispaniæ, & Angliæ reges, successores etiam eorum (etiamsi eo fœdere comprehensi minime fuissent) obstrictos tenet.

Dio. Hal. 3. & 4 de Antiq. Rom.

III. Non igitur fuit legitima causa rebellandi *Veientibus & Fidenatibus*, regnante TVLLO HOSTILIO, neque *Latinis*, regnante TARQVINIO PRISCO, qui post *Anci* obitum se re-

se religione fœderis solutos existimabant: neq; *Hetruscis*, qui defuncto TARQVINIO PRISCO, cuius imperio se submiserant, nolebant amplius stare conditionibus fœderis. Et iure Romani *Perseo* bellum intulerunt, qui legatis ipsorum, fœdus cum Philippo patre ictum, ad se nihil pertinere respondit. *Liu.lib. 42.*

Deinde, si caueatur, vt *breui temporis interuallo patrocinium terminetur*: Nam si graue videatur, mutari; sin honestum, & vtile, poterit continuari. **Fœdera iniqua breui tempore terminanda.**

I. Hinc VALESIACO fœdere, quod ictum est inter Heluetiorum quinque pagos, & Valesios, postremo capite placuit, decimo quoque anno fœdus renouari. Item cum octo ciuitates Heluetiorum societatem sempiternam coirent anno 1481. vno capite cautum est, quinto quoque anno vt renouarentur. *Bodin.d.c.6.*

Postremo cauendum dixi, *ne patronis Castella, vel opida præsidio militari munienda tradantur.* **Nec concedenda Patronis opida vel arces pro prio milite munienda.**

I. In quo sibi probe cauerunt SCOTI anni 1559. cum in Anglorum patrocinium venirent, ne Anglis arcem vllam in Scotia habere liceret, quin potius obsides Scotis darentur, quos renouare sexto quoque mense licitum esset. Plura qui volet hac de re exempla, petat è Bodino. *d.cap.6.*

Sed & illud obseruandum est in Impari seu Iniquo fœdere, vt *Protectionis litteræ claris & liquentibus verbis concipiantur*: cum sæpe ex verbis obscuris, aut ambiguis, maxima periurio latebra præbeatur. **Denique claris & apertis verbis fœdera ferienda.**

I. Sic CAROLVS V. Imperator subtili solertia litteræ vnius discrimine vocis **Ewig**/ negare se dixit, quæ affirmare putabatur, cum se Principes Germanorum carceribus erepturum scripsisset. Germaniæ nobiles ita sibi cauerant, **sonder einige gefängnuß**/ citra aliquem carcerem: Hispani mutata litterula efficiebant, **sonder ewige gefängnuß** / citra perpetuum carcerem.

II. GEORGIVS autem CORNARIVS, Patritius Venetus, qui fœderis cum Rege *Francisco* percussi verba non poterat, sententiam malitiosa iuris interpretatione corrupit: quia cum ex fœdere auxilia vtriusque Imperii conseruandi causa vicissim promissa fuissent, ac *Franciscus* de prouincia Mediolanensi depulsus esset, negauit ille auxilium deberi, quasi fœdus ictum esset de retinenda ac tuenda possessione; non etiam de recuperanda, si amitteretur.

III. Eiusmodi fuit calliditas eius, qui cum triginta dierum essent cum hoste pactæ induciæ, noctu populabatur agros: quod dierum essent pactæ, non noctium induciæ. *Cic.1.de Offic.*

IV. Denique, consimile fuit vaframentum Q. FABII LABEONIS, quem ferunt, cum à Rege *Antiocho*, quem bello superauerat, ex fœdere icto dimidiam partem nauium accipere deberet, medias omnes secuisse, vt eum tota classe priuaret. Ceterum huiusmodi solertia probis ac magnanimis Principibus fugienda. *Semper enim in fide, quid senseris, non quid dixeris, cogitandum.* Sed de fide porro dicemus. *Val Max.lib.7.c.3.* *Cic.1.de Off.*

CAPVT XII.

Iam *Fides* subiicienda: dictorum, conuentionumque constantia, & veritas.

Ibidem.

NEMO est, opinor, tam obstipæ mentis, qui non videat *Fidem* esse præcipuum maximumque, per quod stabilia, æternaque redduntur Imperia, fundamentum. Nam si quid est, quod communem vitæ societatem stabiliat, quod commerciorũ inter homines vsum introducat, quod populos amicitię fœderibus inter se iungat, quod aditum magna capessentib. præstet, hoc certe

facit Fides, *Sanctißimum*, (vt ille ait) *humani pectoris bonũ*. Vt merito veteres Romani *eam in Capitolio vicinam Iouis Opt. Max. esse voluerint*: vt ediscerent homines eam, velut alterum quoddam *Numen, ac certißimum humanæ salutis pignus*, colẽdam esse. Quæ quidem tanto commendatior esse Principi debet, quanto ceteris dignitatis excellentia præstat: *Nihil enim est quod magis Principem deceat, quam vt verbis suis fidem præstet.* Eapropter Regem suum Isocrates monet, *vt perpetuo in id studium incumbat, eamq; reuerentiã præ se ferat, vt verbis suis maior sit fides, quam aliorum iuramentis*. Quod cape, in rebus honestis:

Præstare fateor posse me tacitam fidem,
Si scelere careat: interdum scelus est fides, ait ille.

Fidem igitur & priuatim seruet, & publice: *quoniam* vtrobiq; *graue est fidem fallere*. grauius tamen publice: siquidem, *nulla res vehementius Remp. continet, quam Fides*. Immo audet dicere Liuius: *nisi in fide stet Respub. opibus non staturam.*

Quocirca, & *hosti fides iusiurandi seruanda est*. Quod intellectum habet, si hostis legitimus sit, isq; fidem ipse præstet, quia alias fidem non seruanti, non seruanda, *a* iuxta illud:

Fallere fallentem, fraudemq; repellere fraude,
Exemploq; licet ludere quemq; suo.

Quanquam tamen si induciæ pactæ sint, indistincte seruandam fidem, & fallere hic fallentem nefas esse, cum nostris iudico. *b* Cum enim induciæ ab eo nomen sumpserint (inquit Alciatus) quod in diem ducantur, hoc est differantur, interim à vindicta supersederi æquum est, cum lapsa die vlcisci se possit: quod in pace non est, cum sit perpetua.

EXEMPLA, cum NOTIS.

SI fidei Romanorum, aliorumque illustrium virorum exempla, quæ non sine magna voluptate, parique admiratione quondam à me lecta, collectaq; ex historiarum monumentis, huc transferenda forent, vererer certe ne vna cum illis peluis nobis producenda esset, delicarioribus præsertim stomachi hominibus, quos minimo auocamento satias tenet & capit optimorum studiorum. Pauca igitur veterum exempla; recentium nisi illustria proferemus.

* I. Cum PYRRHVS Rex in Italia esset, & vnam atque alteram pugnam prospere pugnasset, satisque angerentur Romani, & pleraque Italia ad Regem desciuisset, tum *Nicias* quispiam Regis amicus ad *C. Fabritium* furtim venit, ac præmium petiuit: & si de præmio conueniret; promisit *Regem* venenis necare: idq; facile esse factu quoniam filii sui pocula in conuiuio *Regi* ministrarent. Eam rem *Fabritius* ad Consules scripsit. Consules Legatos ad Regem miserunt. Litteras autem, quas ad Regem *Pyrrhum* super ea causa miserunt, Cl. Quadrigarius scripsit, fuisse hoc exemplo:

CONSVLES ROMANI S.D. PYRRHO REGI.

Nos pro tuis iniuriis continuo animo strenue commoti, inimiciter tecum bellare studemus: Sed communis exempli & fidei visum est, vti te saluum velimus: vt esset, quem armis vincere poßimus. Ad nos venit Nicias familiaris tuus, qui sibi pretium à nobis peteret si te clam interfecisset. Id nos negauimus velle, neve ob eam rem quicquam commodi expectaret, & simul visum est vt te certiorem faceremus; ne quid eiusmodi si accidisset, nostro consilio ciuitates putarent factũ: & quod nobis non placet pretio, aut præmio, aut dolis pugnare. Tu, nisi caueas, iacebis. Quod factum dilaudat Ambrosius eleganter: *Præclarum* (inquit) *reuera factum: vt qui virtutis certamen susceperant, nollent fraude vincere. Non enim in victoria honestatem ponebant, sed ipsam nisi honestate quæsitam, victoriam turpem pronunciabant.*

II. Tale prorsus exemplum Tacitus refert. Promittenti P. R. per litteras ADGANDE-

STRIO

Senec. epist. 98. Cic. 3. de Offic. Dio. Halic. 2. Val. Max. 6. c. 6. Imp Leo. No. Constit. 19. Orat. 2 ad Nicoclem.

Senec. Herc. Oectao act. 2.

Vlp. L. 1. de Constit. pec. Cic. 3. de Off. Lib. 3. Cic 3. de Off.

a L. Qui fidem, de Transact. L. Iulianus §. Offerri, de act. empt. L. Cum proponas 2. ibi DD. C. de Transact. c. 3. c. Sicut vlt. in fin. de Iureiur.

b Ias. d. L. Cum proponas. Alciat. ibid. n. 40. Mart. Laud. d. tract. de Confœd. Princip q. 16. Ang & Castrens L. qui seruum de verbor. oblig. Peckius ad reg. Mutare n 6. de Reg. iu. in 6.

* A. Gellius noct. att 3. c. 8.

Lib. 3. Off. c. 14.

Lib. 2. Annal.

STRIO Chattorum Principi, *Arminii* mortem, si patrandæ neci venenum mitteretur: respondit Senatus, *non fraude, neq; occultis, sed palam atque armatum pop. Romanum hostes suos vlcisci.* Digna, quæ in ore regnantium hæreat sententia.

III. P. vero SCIPIO AFRICANVS, insigni facto fidem asseruit, qui capta naui, in qua illustrissimi Carthaginensium vehebantur, illique effugium quærentes confingerent, Legatos se ad eum venire, quanquam id falso non ignoraret Scipio, maluit tamen missos illos facere, quam famæ & fidei periculum incurrere. *Liuius lib. 30. App. in Punic.*

IV. SEXTVS denique POMPEIVS, vt in sua naui *Octauium* & *M. Antonium* susceperat, *Mena* libertus eius mox in autem, illos necaret, & non dub e orbis terræ imperium adepturum: negauit se facturum Pompeius, ne fidem fefellisse violasseque diceretur. *Dion lib. 48.*

En eximia communis fidei exempla: nō rara quidem & miranda, si Rempub. illam spectes, quæ ex tantilla origine ad tantam amplitudinem prouecta est sanctissimæ fidei cultu.

V. Quidni memorem ATTILII REGVLI multis quidem voluminibus decantatam fidem? quem constat dirum supplicium maluisse in eorundem Carthaginensium manu subire, quam fidem datam non reditu violare. *A. Gellius 6. c. 4. Cic. 1. de off. Val. Max. 9. c. 2. D. August. 3. c. 18. de Ciuit. Dei.*

VI. Consimilem in modum IOANNES VALESIVS (vt ad nostros deflectam) Galliæ rex, in prælio ab Anglis captus & fide de reuertendo data dimissus si minus pacta implerentur; cum omnia præstare non posset, quæ conuenerant, ad hostem redire maluit, quam fidem violare, cum tamen & ipse filium obsidem dedisset. ô vere masculum & æterna laude dignissimum animum! Sciebat enim se nexu fidei & promissionis non liberatum, tametsi filium obsidem reliquisset. Cum enim obsides instar sint fideiussorum, qui principali accedunt obligationi, quo magis aduersario cautum existat, non dubie dicendum est minus illos tollere principalem obligationem; verum suam principali adeo cohærere, vt sine ea consistere nequeat. quod obiter dictum esto. *Belleforetius. L. fideiussor obligari ff. de fideiuss. Mynf. § 1. num. 4. de fideiuss. in Instit.*

VII. Nec in illo fidei gloria consedit, nisi in agnatos etiam deriuauit, & nominatim FRANCISCVM, Regem illum litterarum vindicem & instauratorem. Is igitur *Carolum V.* Imperatorem citatis equis, paucis quidem sociatum comitibus in Flandros rebellantes properantem, Lutetiæ qua decuit Regum magnificentia & fide excepit. Varii tum inter vtrumq; de pace agitanda sermones (grauissimis enim tum bellis alter ab altero dissidebat) deq; donando Regis filio Ducatu Mediolanensi. Interea inaudit alicunde Cæsar, Regi à quibusdam suggeri auriculā, quando maxime opportunum sit, cauea inclusam retineat. Is vasa nihilominus colligit Rege vidente, atque adeo eo, & Principibus (qui illam fraudem in aurem illius identidem repetebant) benigne salutatis: Hic Rex ab Cæsaris discessu: *Absit, absit,* inquit, *à nobis tam turpis & fœda perfidiæ nota. Etiamsi fides toto orbe exulet, Regibus tamen tenendam esse, qui nullo metu, nulla pœna, nisi virtutis & fidei reuerentia vt eam præstent, cogi obstringiq; possunt.* Ita est: si à pudore Principes discedunt, nihil est, quo ad fidem seruandam obligentur.

VIII. AMVRATHES Turcarum Imperator, cum à filio instigaretur, ne Dibrensium præsidium iuxta fidem datam per medium suum exercitum incolume ire permitteret, cum tot mala ab ipso perpessus esset, filio nequaquam acquieuit, sed respondit, nullam inter mortales necessitatem maiorem quam fidei seruandæ: qua sublata, neq; imperia, neq; aliud quidquam permanere: & in claro Principe, qui magnarum rerum imperia spe & animo complexus est, alteram omnino esse debere, aut veram aut simulatam saltem; vt hominum ingenia eo modo concilientur, alliciantur que. Perfidiam enim & feritatem destruere Regna, Vrbes, populos, ac postremo sibi ipsis non minus quam aliis iniquas esse. Deuinciendum beneficiis & liberalitate mortalium genus, qui fideles sibi homines futuros cupiunt; crudelitate, atque odio nihil profici apud mortales. *Martin. Barl.*

IX. Plura publicæ fidei exempla, ne Lectori fastidio sim, non producam: ad fidem in priuatis datam, animum & stylum conuertam. EVRYCRATIDES Anaxandridæ filius, percunctanti, cur Ephori per singulos dies de conuentis & contractibus ius dicerēt? *Vt inter hostes etiam* (inquit) *mutuam fidem inueniamus*: Maiore discrimine pacta violantur in bellis: sed illic quoque violatur ab his, qui domi consuerint fallere. *Plut. Lacon.*

X. *Parmenioni*, quippiam suadenti ALEXANDRO, quod præter fidem ac decorū esset, *Id. Plut.*

O 2 magni-

magnifice respondit Alexander: *Facerem id quidem, si Parmenio essem, verum Alexandro neutiquam licet.*

Sueton. c. 42. XI. Atque vt Græcis Romanos iungamus, AVGVSTVS Cæsar cum à populo rogaretur, promissum vt sibi congiarium exsolueret, prorsus venuste, *Bonæ fidei se esse* respondit. Sciebat enim prudentissimus Imperatorum, excelsi nobilisque esse animi, ea promittere, quæ sis præstaturus. Nam vt ille ait,

Neoptolemus apud Sophoclem. *Promissam temerasse fidem, exprobratio magna est.*

Latinus Pacatus. XII. Augustum excipiat THEODOSIVS Imperator, cuius tam certam fuisse beneficiorum promissionem ferunt, vt iam accepta viderentur, cum sponderet: quia vota hominum, quod plerique factitant, non fallebat, aut fatigabat, nec muneribus adhibebat (vt Pacatus inquit) artem difficultatis.

Æn. Syluius 2. de Reb. gestis Alphonsi. XIII. Quid SIGISMVNDVS? Cum veterano militi promissa exigenti, dixisset, *immoderata fuit ô amice, petitio tua.* respondissetque miles, *Poteras negare cum peterem, nunc autem sine turpitudine, quod promissum est, rescindere non potes,* subiecit Imperator: *Si ex duobus alterum me facere oportet, rerum, quam famæ iacturam subibo.* Egregie magnificus Imperator, qui nec ignorabat turpem esse notam in Principe, fidem exsuere, & promissa nihil pensi habere.

Psal. 88. Princeps enim vnum calamum, & vnam linguam habere debet. sicut scriptum est: *Irrita non faciam, quæ de labiis meis processerunt.*

Excipio, si in re turpi interposita est. At, quid si promissa iniqua sint, aut certe turpia? dicemusne Principem his talibus obstringi? Nequaquam sane. Deus siquidem in rebus pulcris, iustisque consensum adhibet, non turpium, inhonestarumque actionum sponsor accedit, vt recte ex Dionys. Halicarn Fr. Patritius probat. Immo *nonnunquam est contra officium,* vt D. Ambrosius scribit *a fidem seruare*: quod & Cicero sensit. *b*

a lib. de Offic. 1.
b 3. de Offic.
c 22. q. 4. c. In malis & cap. Inter cætera. d. q. 4 c. quod Dauid.

Ergo, *in malis promissis* (inquit Isidorus *c*) *rescinde fidem: in turpi voto muta decretum: quod incaute vouisti, ne facias: turpis est promissio, quæ scelere adimpletur.*

I. Itaque longe iustius fecit DAVID, quod non stetit iuramento de perdendo *Nabal,* quam *Herodes* qui propter iusiurandum occidit virum sanctissimum.

Plut. in Lacon. II. Hac ratione AGESILAVS Lacedæmoniorum Rex, cum vrgeretur improbe à quodam, vt promissum præstaret, atque idem crebro repeteret, quasi nefas esset negare: *Recte sane,* inquit Rex, *siquidem iustum est quod petis, faciam: sin minus, nequaquam faciam; non enim promisi, sed dixi.*

Panorm. lib. 3. III. Haud est absimile, quod de prudentissimo ALPHONSO Arragoniæ Rege narrant, qui res eius gestas monumentis consignarunt. Cum quidam ei dixisset, decere Principem, non tantum ea quæ verbis promisit præstare, sed & ea quæ vel nutu tantum affirmauit, sapienter more suo: *Recte sane dicis,* inquit, *sed decet etiam petentes, vt ea tantum à Principibus efflagitent, quæ sunt iusta, & honesta; sin minus, satius est promissis non stare, quam peccare in leges Iustitiæ.*

In fœderibus fides maxime seruanda. Itaque extra hunc articulum, & quem alium infra dicendum, sic statuimus, fidem à Principe vbique & semper obseruandam: sed tum maxime in fœderibus. Nam fœderatum iniuste fallere, inhumanum & impium est; cum fides sit præcipuum fundamentum omnium confœderationum, teste Lud. Guicciardino.

Lib 1.
A. Gellius. I. Vnde ROMANI fœdus feriebant, fœdata per sacrificium porca, hoc est, de saxo contusa; cum imprecationibus, vt sic cæderentur, qui rupto fœdere à promissa fide discederent, quod & Mantuana Musa edocet, cum ait:

Liuius lib. 44. ——— *Et cæsa iungebant fœdera porca.*

II. PHILIPPVS Macedoniæ Rex tantum fœderibus tribuit, vt suas cum Romanis pactiones singulis diebus bis in memoriam reuocari, atque adeo prælegi sibi curaret. Idemque institutum Macedonico Regno vtilissimum *Onesimus,* Macedo, vir domi nobilis, vt *Perseus* filius prosequeretur, identidem hortabatur. Sed mente captus ille, quod neque patrum morem retinuerit, & fide præstantis hominis sui consilium reiecerit, regnum cum libertate, vitamque miserrime pessumdedit.

Bodin. lib. 1. c. 7. III. Eapropter haud immerito superiori æuo, censoria quadam seueritate *Heluetios* CAROLVS.

ROLVS V. Imperator reprehendit, quod hi, cum ab antiquo fœdere, quod cum Imperio Germanico & Heluetiorum ciuitatibus ictum est, caueretur, ne cum exteris Principibus societatem Heluetiis inire liceret, vt bellum intra fines Imperii Germanici gereretur, non dubitarent coniunctis cum Rege Gallorum Copiis, Germanorum agris vastitatem inferre: Merito, inquam, fuerunt reprehensi, cum iuramentum exacte, adque normam pacti conuenti in fœderibus seruandum sit. Aliud tamen dicendum esset, si à *Carolo* destituti fuissent Heluetii: *Non enim qui à sociis destituti, ad alios se conuertunt, hi fœdera frangunt; sed illi qui opem non ferunt sociis, quibuscum ante iurarunt*; vt recte scriptum reliquit Thucydides.

Lib. 1. Hist.

Verum, quid si non legitimo hosti, veluti Prædoni, fides data sit? Postpositis quæ à plerisque Iurisconsultis afferuntur, existimo cum clariss. I C. Balth. Ayala, *a* Principem nequaquam vt fidem seruet adstringi. *b* Ideoque si prædonibus, inquit Cic. *c* pactum pro capite precium non attuleris, nulla fraus erit: ne si iuratus quidem id non feceris. Prædones enim communes sunt omnium hostes, nec cum iis fides esse debet, nec iusiurandum commune. Et hinc est, quod latrones & prædones hostium vocabulo non contineri dicant Iureconsulti. *d* Vnde iura belli, captiuitatis, & postliminii, quæ hostibus tantum conueniunt, *e* non possunt latronibus conuenire: *f* atque ideo capti à Latronibus, & Piratis, omnino liberi permanent. *g* Nec mouet, quod quidam Iurisconsultus ait, *h* prædones ac latrones habere iuris naturalis & gentium communionem: *i* quoniam, vt prudentissime respondit idem Ayala, id verum est, si cum alio contrahant, quam qui læsus est. Quamuis enim prædones sint respectu eius, cui rem abstulerunt, tamen prædones non sunt respectu eius, cum quo contraxerunt: quoniam bona fides in contractibus æstimanda est inter eos tantum qui contraxerunt, nihil extrinsecus assumpto. *k* Quod autem de latronibus & prædonibus dictum est, idem etiam de rebellibus respondetur, qui pari ratione iusti hostes dici non possunt. *l* Vide tamen Molanum Theologum Louaniensem, opusc. de fide Rebell. seruanda, cap 4. & 5.

Fides an seruanda, si non legitimo hosti data?

a *Lib. 1. de iur. & off. bell. c. 6.*
b *ex c. sicut. 2. de iureiur.*
c *3. de Offic.*
d *l. Hostes, de capt. & postl. reuers.*
e *l. Postli. d. t.*
f *d. l. Hostes.*
g *d. l. Postlim.*
§. Piratis. l. qui à latronibus. de Testam. Ayala d. c. 6 num. 6. & 7. h *Hotom. in Illust. quæstionib.* i *L. 31. deposit.* *l. Si pignore. l. si prædo de pign. action. l. Non à iudice. de iudic.* k *L. bona fides. §. incurrit, depositi. Ayala dicto loco.* l *d. l. Hostes.*

Porro, tametsi Princeps pactis conuentis cum prædonibus, rebellibusque & eius farinæ hominibus minus obstringatur, si tamen isti citra conuentionem, fidei se illius committant, humanius est hic conniuere, & perinde atque si iusti hostes essent, fidem seruare.

Verius est seruari, siquidem fidei Principis sese vltro commiserint.

I. Sic AVGVSTVS Cæsar, quum maximum præmium pronuntiasset ei qui *Crocotam* Latronum Principem ei exhiberet, *Crocotas* re intellecta, AVGVSTVM adire, & promissum præmium petere non dubitauit, qui non modo Latroni veniam (ô fidem plane nouam!) sed etiam impensum præmium, decies videlicet sestertium * dari iussit.

Dio. lib. 56.
* 25 millia Philipp. siue Ducatonum Ital.

II. Ab insigni quoque fide laudatus ALMENO Toleti Rex: Erant Ferdinando Primo Hispaniæ Regi filii tres, *Alphonsus, Garcias, Sanctius*: hic vt erat natura violentior, patre mortuo cœpit fratres exagitare, sic quidem vt Alphonsum monasterii septis occluderet. qui ibi non diu constitit quin confugeret ad *Almenonem* parentis sui quondam amicum. Benigne recipitur: dumque illic est, accidit vt capilli eius (præsente quidem ipso Almenone) sic erigerentur, vt quamuis manu pressi non subsiderent. Id quod Mauri Vates prodigii loco acceperunt, quasi ad Imperium Toletanum quandoque erigeretur Alphonsus. Regem itaque hortantur vt tollat eum è medio. At ille tantum abfuit, vt scæuo eorum consilio acquiesceret, quin non multo post fratre *Sanctio* ex insidiis trucidato, Regno illum restitueret, viaticum præberet, se illi itineris comitem aliquanto præberet. Egregium profecto in Principe Mauro, & religionis diuerso fidei exemplum: immo & Prouidentiæ diuinæ, quæ eius regni eum adire voluit hæreditatem, in quo paulo ante seruus quodammodo detinebatur. nam nouem vel circiter annis id euenit post cum bonis restitutus, mortuo tamen Almenone eiusque filio primogenito.

Annal. Hisp. An. M. LXX.

Denique, quod diximus, *fidem non seruanti non esse seruandam*, id intelligi debet in his quæ vna eademque sponsione comprehensa sunt, *a* & in promissionibus quarum altera alterius causa facta est *b*, connexorum enim vnum idemque est iudicium: secus vero in separatis, ligatur.

Fides non seruanti, non seruanda, vt intelligatur.

a *Balt. Ayala dict. capite 6. Alexand. l. cum proponas. Cod. de pactis.* b *Alciat. dict. leg. cum proponas.*

a *L. quæ religiosis, de Rei vind. cap. inter cæteras, de Rescrip.*

tis *a*. Itaque si in bello cum perfido & fœdifrago hoste res sit, & qui semel, iterum, ac sæpius fidem fefellit, vicissim fidem fallere non licet, nisi per hostem stet, quominus conuentorum fides seruetur: alioqui perfidiam perfidia vlcisci semper turpissimum fuit. Quo nomine LVCVLLVS male audiuit, qui Lusitanos, ruptis fœderibus bella gerentes, contra iusiurandi fidem dolo circumuentos, per summam immanitatem omnes trucidauit: barbaros imitatus, nulla Romanæ dignitatis habita ratione. Ideoque bene Onosandro scriptum: *Etiam proditoribus fides & promissa ab Imperatore seruanda sunt, nec considerandum, quales illi antea extiterunt, sed quales deinceps futuri sunt. vt postquam sibi hostium partes amplectentibus gratiam haberi perspexerunt, animos ad ea beneficia conuertant suos. Quisquis enim proditori dat, munus accipit potius, quam confert. Ideoq; prompta esse debet Imperatoris hac in re liberalitas: quippe de hostium prodita ciuitate iudex, aut arbiter non est, sed patriæ suæ Imperator.*

CAPVT XIII.

Verum, num igitur Principi fas erit quandoque *Fidem* violare? Id volunt nonnulli.

Æmil. Lepidus apud Sallust. fragment.
Arist. 5. Polit.
Theognis.

Aiunt siquidem, nec ciuilem eius administrationem alioqui firmam fore, nec aliter dignitatem, ac amplitudinem eius constare, nisi in loco & tempore fraudes misceantur. Ecce *nihil gloriosum*, inquit ille, *nisi tutum*: nec quidquam tutum, nisi id fraudium scuto contegatur. *Nunquid* enim *fraudibus, atque dolis Principatus euertuntur?* Si ita, cur non liceat iisdem artibus retinere? quid est in rebus humanis vsquequaq; fidum? vel potius, quid est, quod non vsquequaque sit infidum, fallax, fraudulentum? Vt non immerito Comicus ille Græcus, si etiam superaret, exclamaret identidem:

> Παῦροί τοι πολλῶν πιστὸν ἔχουσι νόον:
> *Paucis è multis fidus adest animus!*

Ægisthus apud Senec. Agam.
Paræmiographus.
Senec. Thyest.

Ita, ita: sed quanto minus fidei Aulam incolentibus?

> *Non intrat vnquam regium limen fides*, ait ille:

Itaque caue, inquiunt, Principem reprehendas, si *cum vulpe pariter vulpinetur*: si non vbique per Iustitiæ, ac honestatis callem, sed obliquæ fraudis quandoque tramitem ambulet. Desine. Nam,

> *Vbicunque tantum honesta dominanti licent,*
> *Precario regnatur.*

Liu. lib. 2.

Hoc præsertim tempore, quo *periculosum est, in tot humanis erroribus, sola innocentia viuere.*

Claudian. 2. Eutrop.

> ——— ——*Nunc qui fœdera rumpit*
> *Ditatur: qui seruat, eget.*

Lib. 8. Epist. 5. de Republ.
Cic. 3. de Off.
Idem 3. de natura Deor.

Et vero, quid si etiam publicus vsus, salusque suadeat? Nonne cum Plinio iudicabis hic, non esse fraudis decipere, sed prudentiæ? *Decipere*, inquit, *pro moribus temporum Prudentia est.* Ac diserte diuinus Plato scribit, *crebro mendacio, & fraude vti Imperantes debere ad commodum subditorum.* ——*Hæc sunt, quæ conturbant Principes in deliberatione nonnunquam, cum id, in quo violatur æquitas, nō ita magnum; illud autem, quod ex eo paritur, permagnum videtur.* Quod si haud paruum foret illud, in quo æquitas violatur, in alia omnia discedunt, asseruntq; recte, *rationē bono consilio à Diis immortalibus datam, in fraudem, malitiamq; conuerti non licere.*

Quo-

Quocirca, maiores fraudes auerruncandas esse merito censent; minutas, non negant interdũ recipiendas, vsu sic suadente: Nam vt vere scriptum à Philosopho: Οὐδεμία μηχανή, τῷ νῦν καθεστῶτι ῥυθμῷ, μὴ οὐκ ἀδικέειν τοὺς ἄρχοντας, ἢν καὶ πάνυ ἀγαθοὶ ἔωσιν: *Fieri non potest, quin etiam optimi Principes, vt nunc rerum status est, inique aliquid agant.* Cui adsidet Iasonis Thessalorum Tyranni sententia: *Qui magnis in rebus Iustitiæ se cultorem haberi vult, eum ius aliquando in paruis violare necesse est.*

Democrit.

Plutarc. Polit.

E X E M P L A.

I. QVi antiqui, & prisci æui historiarum monumenta studiose excusserunt, non dubie animaduerterunt aliquando, id quod non nemo mirabitur, olim minime vitio datum fuisse, si quis fucum alii fecisset, & artificioso quodam vaframento alterum circumuenisset: Nam ecce videmus apud Homerum, quosdam illustri & clara fama, propter periurium celebratos fuisse; qualis fuit

> *Autolicus ille, quo non præstantior alter*
> *Et fraudare homines, & fallere Numina Diuum.*

Osorius 2. de Gloria.

Et ne parum elegantem eam perfidiæ scientiam putaremus, adiungit Vates:

> *Namq; suas illi dederat Cyllenius artes.*

II. Legimus etiam apud eund. Homerum VLYSSEM auxilio *Palladis*, celando, & mentiendo, mentemque ad omnem malitiam & fraudem versando, diuinis laudibus ornatum fuisse. Nunquam certe Homerus *Vlyssem*, quem nobis ad effigiem perfectæ sapientiæ descripsit, his artibus præditum induxisset, nisi temporibus illis fuisset summæ laudi tributum, astute fallere, & insidiis callide circumuenire.

III. Nam & dicunt isti, cum humana societas sit, fueritque semper (ô dolendam proborum sortem!) fraudibus, atque dolis exposita, versarique in ea cum candore, & sine noxa, non sit humanæ mentis, quidni liceat vicissim dolis deludere, & vulpinam pellem assumere, vbi Leonina nil potest? Docuit hoc vulpina illa mens Machiauelli, quum scripsit: *A quello, che hà saputo meglio vsare la volpe, è meglio successo.* Quid ita? quia, quemadmodum difficile est piscem, vt ARCHYTAS inquiebat, sine spinis inuenire, ita & hominem, qui non dolosum, spinosumque quiddam habeat. Hinc Vates:

Ælian. 10. Var. c. 12.

> *Tu quicunque es, qui sceptra tenes,*
> *Licet omne tua vulgus in Aula,*
> *Centum pariter limina pulset,*
> *Cum tot populis stipatus eas,*
> *In tot populis vix vna fides.*
> *Tenet auratum limen Erynnis.*
> *Et cum magnæ patuere fores,*
> *Intrant fraudes, cautique doli,*
> *Ferrumq; latens.*

Senec. Herc. Oeteo act. 2.

IV. Permittunt igitur fraudes, dolos, insidias: sed tum maxime, quum publicus vsus, salusque suadet. *Plato* & *Xenophon* testes erunt, qui magistratibus licere censent, dum subest publica necessitas, populum mendaciis, non aliter quam pueros, & ægrotos decipere, & circumuenire. Sic enim PERICLES populum Atheniensem Comœdiarum, ac ludorum illecebris, tum etiam frumenti, ac pecuniarum in tenues diuisione permulcere solebat: & cum feram illam popularem oculis, auribus, ventre, modisque omnibus cepisset, edicta salutaria, quæ per famem, aut furorem exaudire non licuisset, promulgabat.

Veteribus quatenus fraudes permissæ.

Quintil. 4. c. 2. & 12 c. 1.

V. Apud antiquissimos PERSARVM, magister erat, teste Xenophonte, qui pueros interdum doceret mentiri, decipere, calumniari, & fraudare, atque hoc fine, quod iustum esse dicerent, amicos quandoque fallere propter maius videlicet bonum.

Lib. 1. Cyripæd.

VI. De PARTHIS dicit Iustinus: *Fides dictis, promissisq; nulla, nisi quatenus expedit.*

Lib. 3.

VII. Ad Romanos me confero: inter quos SERTORIVS insignis ille militiæ Dux,

Plutarc.

qui sæpe mendaciis milites suos circumscribebat, vbi mendacium vsui esse posset. Proinde lit-
teras commentitias pro veris legebat, somnia simulabat, & falsas religiones comminiscebatur,
vt militibus metum alicuius imminentis periculi demeret.

Cap. 23.

VIII. Ideo Onosander Strategicus: *Necessarium*, inquit, *interdum mendacium est: v.g.*
vociferari, vbi certamen extitit ingens, Dux debet, Occubuit hostium Imperator, &c. *Commi-*
litones enim duplo fortioribus animis, & promptioribus roborantur; contra hostium vires, stra-
ge suorum percepta, metu debilitatæ concidunt.

Lib. 3.

IX. Eiusdem notæ DARII dictum, relatum Herodoto: *Quum expedit mendacium dici,*
dicatur. Atque illud CHARICLEÆ apud Stob. *Bonum mendacium, quum iuuat mentien-*
tes, nec lædit audientes.

Plut. in Lacon.

Thucyd.

X. Et illud idem LYSANDRI: *Pueros tesseris, viros iuramentis oportere circumuenire.*
maxime, vbi vtilitas hoc suadet. Hinc EVPHEMVS ille aperte scribit, *Principi nihil esse in-*
iustum, quod fructuosum. Ideoque CLEARCHVS Lacedæmonius *ad ea, quæ semel concupi-*
sceret (verba Xenophontis) *compendiosa admodum via se peruenturum putabat, si mentiretur,*
si peieraret, si denique quauis ratione falleret. Animi porro simplicitatem, ac lenitatem, quasi len-
titudinem quandam, & ignauiam esse existimabat.

XI MAHOMETES II. Turcarum Imperator dicebat, præstare fidem, mercatorum es-
se, non Principum: quod illi à fide, isti ab armis pendeant, & viribus.

XII. Verum, veteres illos falsitatis architectores omittamus, quibus ignoscendum est in
caligine illa errorum. At in nostris, haud scio credibilene sit, quod de FRIDERICO III. Sa-
cri Romani Imperii Electore scribunt, eum crebris sermonibus vsurpare solitum illud: *In fœ-*
deribus, seu inter confœderatos, illos esse loco, & conditione deteriore qui fœdera seruarent. Pro-
banda quidem esse fœdera, sed væ illi, qui ea seruaret. Cuiusmodi fuerit hic Princeps ignoro:
bonis quidem illaudatus fuit, & plane consimilis ei, quem memorat damnatæ memoriæ Ma-
chiauellus, qui vbique pacem prædicabat, vbique fidem crepabat, quarum tamen alterutram
si seruasset, & potestatis suæ, & existimationis (vt ille autumat) iacturam fecisset.

Cap. 18. del Prencipe.

CAPVT XIV.

Sed aliter tamen alii, ac verius, sentiunt: & *Fidem* negant, vllis ex causis violandam, vllaque ex parte labefactandam.

NAM, per DEVM immortalem, quid aliud est fidem fallere, quam omnē
pietatem, omnem religionem euertere? quam naturæ legem, atque iu-
ra omnium gentium violare? quam tollere è vita, vitæ societatem? Ipsum
Principem si spectes, quid eum minus decet, quam doli, fraudes, insidiæ?
quam consilia sua non ad humanæ societatis fidem, sed ad rem suam vafre re-
ferre? Memorabilis est, & scita Agesilai Regis sententia, dicentis: *Regiæ digni-*
tatis non astutiam, sed bonitatis excellentiam conuenire. Non credis isti? crede Sa-
pientis effato: *Non decet Principem*, inquit. *labium mentiens.* Quid ita? quia *im-*
probi hominis est mendacio fallere: quod ædificare mendacium sine demolitione veritatis
nemo queat. Etenim, *mendacium semper aut fallit, aut nocet.*

Apud Xenoph.
Prouerb. 17.
Tertull. lib. 2. adu. Marcio.
Lactan. Firm. c. 6. Instit.

Verum, quid si bono publico fraudes comminiscantur? dixi iam antea, à
nonnullis id excusari; scæuo, nisi fallor, dogmate. Ecce tibi: *Dominus auersatur*
omnem iniustitiam. Et aperte sapiens ille Sirachides: *Ne velis mentiri omne menda-*
cium; etiam, vt inquit Augustinus, *pro Dei laude.* Quid hæremus, an non ipsa
naturæ principia suggerunt, *Inter bonos bene agier oportere, ac sine fraudatione?*

Deuteron. 25.
Ecclesiast. 7.
Epist. 8. & 9. q. 2. c. Omne.
Cic. 3. de Off.

Eapro-

Eapropter, nequidem vtili contemplatione circumuenire licet: cum nec vtile quidem dicendum sit, quod sit iniustum. *Hoc qui non didicerit*, (ait Suadæ medulla) *bonus vir esse non poterit*. *Indidem.*

——— Veritatem itaque cole:
Mendacem enim vocari, in ingenuo homine
Turpis nota est. *Sophocles in Trach.*

Et hoc hercle fœdior in Principe, quo vitæ integritate, ac fide cæteris antestare debet; & cui iniurato potius, quam priuatis omnibus iuratis, fides adhibenda, atque hoc adspectu Thucydides: *Fraus cum omnibus fœda est, tum vero iis, qui maiori dignitate præditi sunt; immo fœdior, quam aperta violentia.* Quid ita? *quia vis iure potentiæ, quam fortuna dedit, infertur: fraus vero ab insidiis iniusti propositi grassatur.* *Lib. 4. Hist.* *Indidem.*

Sed heu miseriam! *corrupti iam sunt, & deprauati longo tempore plerique Principes ab Aulicis, quorum omne artificium in decipiendo consumitur.* Apagite ô vos boni, apagite inquam, istos fallaces fidei funambulos: *Isocrat. Orat. de Pace.*

——— Neu rumpite fœdera pacis,
Nec regnis postferte fidem. *Silius lib. 2.*

EXEMPLA.

I. VAria extant PYTHAGORÆ nobilissimi illius Philosophi dicta, sed nullum extat diuinius illo, quod dicebat, *Duo esse hominibus data longe pulcherrima: Veritatem amplecti, & aliis benefacere*; atque addebat, *vtrumque cum Deorum immortalium operibus comparari posse.* *Ælian. lib. 12. Var. c. 59.*

II. Prisci ÆGYPTIORVM SACERDOTES, quo Principem suum, quem omnium optimum, atque æquissimum esse oportebat, monerent in omnibus semper Veritatis habendam rationem, sapphirum, quæ Veritatis nomine nuncupatur, collo eius appendebant, vt istius gemmæ recordatione, Veritatis nunquam limites transilirent. At ego cum Æliano Iudicem aut Principem, non tam in lapide sculptam aut expressam veritatem circumferre, quam in animo, menteque insitam & infixam habere velim. *Id. l. 14. c. 34.*

III. Quinetiam apud eosdem ÆGYPTIOS, periuri capitali pœna puniebantur, vt Diodorus Siculus auctor est: quando & pietatem in Deum violarent, & fidem inter homines tollerent; maximum alioqui vinculum societatis humanæ. *Lib. 1. c. 6.*

IV. Apud INDOS vero de periurio conuictus, manuum pedumq; digitis & extremis membris decurtabatur. *Alex. ab Alex. Genial. dier. 6. c. 10.*

V. In nostris, suspiciendus hac in parte FERDINANDVS II. Arragoniæ rex, qui nihil vnquam quidquam tam detestabatur, quam periurium, quam fallaciam, non quidem vt cæteri formidine pœnæ, sed (vt Poeta inquit) virtutis amore, quam ita semper præ oculis habebat, vt crebris sermonibus iactaret, *malle se mori quam fœdari.* *Æn. Syluius.*

VI. Cuius æmulus fuit magnus ille, & inclytus ALPHONSVS, qui eum demum Principem laudabat, cuius simplex verbum tantum ad fidem valeret, quantum priuatorum hominum iusiurandum. Sciebat enim non vulgarem Principis virtutem esse, manere promissis, & facto præstare id, quod verbo semel promisit. *Panorm. lib. 1. de eius gest.*

VII. Dicere, fidem minus esse seruandam, si vel priuata Principis, vel publica suadeat vtilitas, hominis est in sole caligantis & vmbras pro corpore (vt Plato ait) apprehendentis. Quoniam quidem, (vt vel ipsis Ethnicis placuit) nulla vtilitas dicenda est, nisi sit cum honestate virtuteque coniuncta. Vnde Athenienses lapidibus quendam obruerunt, qui consilium dabat, vt se darent Xerxi, propterea quod minus vtile erat, repugnante honestate. Similiter, consilium Themistoclis repudiarunt, qui posse incendi classem Lacedæmoniorum affirmabat: *Quod* (vt inquit Cicero) *cum honestum non esset, id ne vtile quidem putarunt.* Nec fraudes recipiendæ etiam suadente publica vtilitate. *Lib. 3. de Off.*

Panorm. 2.

VIII. Quod ipſum facto comprobauit idem qui ſupra Arragoniæ Rex ALPHONSVS: Cum enim *Rogerius* Pallantiæ Comes, vir imprimis manu ſtrenuus ei diceret, in animo ſibi eſſe *Ioannem* Caſtellæ Regem ipſius hoſtem confodere, fo eque id ſibi (ſi modo annuat) perfacile, præclare reſpondit: *Non per ſcelus, ſed virtute gloriam quærendam eſſe: Se enim non ſolum pro Caſtellæ atque Hiſpaniæ dominatu, ſed ne pro totius quidem orbis imperio adipiſcendo, tam crudele deteſtabileque facinus permiſſurum.* Conſtitit ſibi magnus Princeps, & pro præmio Sicarius (animo certe) indignationem Principis reportauit.

Reuſner. claſ. 2. Symb.

IX. Et ne aliorum Principum laudi inuideamus, RVDOLPHVS Imperator cuidam ad ſe venienti, & promittenti, ſe *Ottacarum* Bohemiæ Regem, ſi præmium pronuntiaret, occiſurum, indignabundus reſpondit: *Etſi noſter hoſtis eſt Ottacarus, minus tamen efficiet, vt prætergrediar fines Iuſtitiæ atq; moderationis.* O vocem Germano pectore dignam!

CAPVT XV.

Etenim inexpiabilis eſt religionis *Fidem* fallere; idque facinus haud inultum Deo relinquitur, ſed celeri pœna vindicatur.

Menander.

SI enim verũ eſt (vt vero verius eſt) quod mihi iam in ore Comicus Græcus:

Ἄγει τὸ θεῖον τοὺς κακοὺς πρὸς τὴν δίκην.

Adducit ad ſupplicia Numen improbos.

Quotuſquiſque dubitauerit fraudulentos, atque perfidos (qui vere vltimam improbitatis lineam attingunt) pœnas quandoque grauibus exemplis luituros? Quod enim improbitatis genus tetrius excogitari poteſt, quam periuriũ, & veri ludificatio? Siquidem, qui veri contemptor eſt, fidemque temere violat, non modo in Deum impius eſt, ſed etiam totius humani iuris, & generis euerſor eſt exiſtimandus. Vnde recte Philoſophus cenſet, *Periurium, & diuinam vltionem, & humanam infamiam incurrere.* Quo fit, *vt impoſſibile ſit*, inquit Demoſthenes, *iniuſtum, periurum, & mendacem, potentiam firmam retinere.*

Rhet. c. 18.

Olynt 11.

Val. Max 9. c. 6.

Tacit. 4. Hiſt.

Enimuero, *occultum, & inſidioſum malum Perfidia, quæ tantum incommodi humano generi adfert, quantum ſalutis bona fides præſtat.* Quin hoc magis deteſtandum, quo magis occultum, & ineuitabile. Certum eſt enim, *aperta odia, armaq; palam depelli: fraudem, & dolum obſcura, eoque ineuitabilia.*

Tacit. ibid.

Maneat ergo graue, ac deterrimum ſcelus eſſe perfidiam: quod quidẽ *iuſtæ vindictæ Deus* acriter, vt dictum, exſequi ſolet. Sed, qua potiſſimum pœna? Si fas eſt iudicium diuinum coniecturis indagare, comperio eodem iudicio euenire, vt qui alteri fallaciam intendit, is eadem non raro pereat. Monet Heſiodus:

Apud Plutar. de Seræ Num. vindi.

Οἷα τ' ἀνὴρ ῥέξει, τοῖον τέλος αὐτὸν ἱκάνει·
Ταῖς αὐταῖς τέχναις τις ἁλώσεται, ὥσπερ ὑπῆρξεν.

Qualia vir patrat, talis manet exitus illum:
Arte alium, qua quis capiet, capietur eadem.

Tacit. 4 Hiſt.
Prouerb. 10.
D. Ambroſ. 1. Off. c. 12.
Eccleſiaſt. 10.
Apud Plutar.

Secunda animaduerſio eſt, Orbitas: nempe enim perfidioſi ſobole, omniq; poſteritate (*firma alioqui Imperij munimenta*) deſtituuntur. Vidit Regius Vates, *Nomen Impiorum*, inquit, *putreſcet*: & magnus Eccleſiæ Doctor: *Nulla hæreditas*, inquit, *peccatoris.* Crede Sirachidi, clare aſſerenti: *Ceſſare facit Deus memoriam eorum à terra.* Imo eorum delicta plerũq; in poſteros conuertit, ſi Euripidi fides:

Crimina ſæpe luunt nati ſcelerata parentum,

Et Principi Poetarum: *Homer. Iliad. δ.*

> Οὐ μὲν πῶς ἅλιον πέλει ὅρκιον αἷμά τε ἀρνῶν.
> Σπονδαί τ' ἄκρητοι, καὶ δεξιαὶ ᾗς ἐπέπιθμεν.
> Εἴπερ γάρ τε καὶ αὐτίκ' ὀλύμπιος οὐκ ἐτέλεσσεν,
> Ἔκ τε καὶ ὀψὲ τελεῖ σύν τε μεγάλῳ ἀπέτισαν,
> Σὺν σφῇσι κεφαλῇσι γυναιξί τε, καὶ τεκέεσσιν·
> *At non irritum erit iurandum, & fœdera pacta*
> *Sanguine, nec dextræ quîs credere suadebamur.*
> *Nam quanquam Deus haud pœnas in tempore sumit,*
> *At post sumet, & hi magno mihi crede rependent*
> *Ipsi, atque vxores, & dulcia pignora nati.*

Plutarchus assentitur: *Qui*, inquit, *ex scelerata natus est stirpe, hunc decet, quemadmodum in hæreditatis are alieno, ita & in prauitatis succedere supplicio.* *De Sera Num. vind.*

E X E M P L A.

NOn multum operæ conteram in perquirendis exemplis, quibus fidei violatores grauissimis ostendam suppliciis diuinitus plecti. Extant enim passim sanequam multa, cum in profanis historiis, tum in sacris obuia legenti. Quare eximia modo, pro instituto nostro, eaque maxime recentia proferemus, quæ tamen nec omnia transcribam, ne forte lectoris animum reddam nimia vbertate fastidientem.

I. Et vt à sexu dolis magis instructo incipiam, prodeat Tarpeiæ arcis Romanæ Præfecti filia, quæ perfidiæ suæ insignes, meritasque pœnas sustinuit. Hæc enim cum Tatio Sabinorum Duce pepigit, si quæ in sinistris manibus Sabini gestabant, mercedis nomine sibi darentur, recepturum secum in arcem Sabinos: Erant autem his armillę & annuli magno ex pondere auri. Tatius, arce occupata puellam præmium flagitantem, armis obrutam necauit: perinde quasi promissum (quod ea quoque læuis gestauerat) soluens. *Absit reprehensio*, inquit Valerius, *quia impia proditio celeri pœna vindicata est.* *Val. Max. lib. 9. c. 6.*

II. SYLLA Dictator, triginta sestertia (h. e. moneta Italica 750. Ducatones) liberis hominibus; libertatem vero seruis dominos prodentibus mercedis nomine proposuerat, in singula capita eorum quos ipse proscripsisset. Ad extremum seruus quidam Domini caput ad Syllam detulit: qui pactam libertatem dedit, sed manumissum de rupe Tarpeia præcipitem dari iussit. *Ex Plut.*

III. Ita AVRELIANVS Imp. occidi passus est *Heraclamonem*, cuius alioqui beneficio Thyanam vrbem receperat. Addiditque Imperator: *Ego vero proditorem amare non potui, & libenter tuli, quod eum milites occiderent; neque enim mihi fidem seruare potuisset, qui patriæ non pepercit.* *Fl. Vopisc.*

IV. Verum omissis veteribus, ad nouitia veniamus. HISPANVS quidam PRÆSES cuiusdam opidi Mediolanensis, cum nobilem quendam captiuum teneret, coniuxque eius liberationem, oblata pro eo magna pecunia peteret, Hispanus hac conditione se ei redditurum maritum promisit, si prius sui copiam ipsi faceret. quod cum obtinuisset, mulieri reddidit maritum, sed prius interfectum. Quare delata ad *Gonzagam* summum Ducatus Mediolanensis Præfectum, in Hispanum manus conicit: cogitque eum ducere interfecti nobilis coniugem. Ducta illa, reque deliberata, Hispanum capitali supplicio affecit, & porro omnes eius facultates mulieri attribuit. Talem perfidiæ mercedem *à Carolo* Burgundiæ Duce reportauit quidam Zelandiæ Præses, vt ostendam inf. lib. 5. c. 29.

V. Si Germaniam petamus, occurret nobis ALBERTVS Brandeburgicus, qui cum bellis inter *Carolum V.* Imp. & *Gallos* sæuientibus perfidiam commissoriam patrasset, tamen mordicante conscientia, veniam redeundi in Germaniam, atq; inducias sui purgandi ab Ordinibus petit; verum nequitiam eius ferre amplius non valente Nemesi, vitæ ipsius stamen inopinanter abscidit, egregio rerum humanarum inconstantiæ & vltionis exemplo, cum is, qui tot hominum armatorum millibus circumfusus nominis sui formidine omnia olim compleuerat, & Germaniam omnem fere prædæ exposuerat, mox alternante vices fortuna, à cunctis desertus, tametsi receptus in præsidium fidei Cæsaris, in extrema miseria hostib. ipsis despicabilis, vitam finiuit. *Thuan. 13. Hist.*

Io. Magn. lib. 4. Olaus 8. c. 39.

VI. Iam in Dania, nobilis ab hac perfidiæ nota CHRISTIERNVS II. Is enim procerum quorundam factione, Suetici Regni gubernacula cum suscepisset, anno 1520. contra datam fidem sacra synaxi firmatam, in regia Holmensi nonaginta quatuor proceres ad conuiuium euocatos capite multauit; corporaque inhumata toto triduo ante Prætorium iacentia, tandem extra Vrbem cremauit. Verum, pro tam nobili in suos perfidia, ac crudelitate, Suetica plebs Regno illum exterminauit. Consimilem prope tragœdiam nostris temporibus accidisse Henrico III. Gallorum Regi paulo post ostendemus.

Bapt. Fulgos. 9.

VII. Neque silentio inuoluendus LVDOVICVS Burgundiæ Rex: Is cum in Italiam aduersus Berengarium II. Imp. descendisset, ab eo prælio superatus, & captus, magna Berengarii humanitate liberatus est: pacta tantum lege, vt se viuo cum copiis in Italiam non reuerteretur. At LVDOVICVS flocci promissa faciens, in Italiam haud multo post, ingentibus munitus copiis redit. Verum ab eodem Berengario rursum superatus, & captus, quia se ipse fide priuarat, oculis à victore erutis, luminibus quoque priuatus est.

Auentinus in Annal. Boior.

VIII. Cæterum, peruoluenti mihi historias paullo remotioris æui, ecce occurrit vnus TASSILO Boiorum Rex, gener Desiderii Longobardorum Regis, quem insigni quoque perfidiæ nota suo tempore insignitum scribunt. Is igitur cum aduersus Carolum Magnum, sinistre & infœliciter pugnam pugnasset, tandem coactus est cum eodem Carolo pacem pacisci, quam non difficulter impetrauit. Verum, non multo post Tassilo violatis pactis, & fœdere cum vicinis Hunnis & Aruaris inito, bellum vix sopitum renouauit. At, indignantibus & bellum fastidientibus subditis, destituitur, & fidei violatæ accusatus, Carolo traditur, legeque Salica, regni administratione submouetur Regni ergo priuatione multatum cum filio Dedone, quo nouarum conspirationum occasiones omnes vtrique adimeret, in monasterium amandat, quod etiam non procul ab Heidelberga nomen Laureati retinet etiamnum.

Guicciard lib. 5. Bellaius 8.

IX. Adiiciam exemplum, parum memoria celebre: CAROLVS BORBONIVS cum à Mediolanensibus magnam pecuniæ vim pro militum stipendiis exegisset, eamque propter exactiones & continua bella numerare recusassent, tandem promittit Mediolanensibus, si sibi triginta aureorum millia in menstruum stipendium militi darent, ducturum se illico extra vrbem & prouinciam Mediolanensem exercitum; & quia ipsos huiusmodi promissis alias deceptos fuisse sciret, arctissimo iuramento se obstringit, simulque Deum orat, vt si fidem fallat, primus hostilium tormentorum globus sibi caput auferret. Hac spe immunitatis freti Mediolanenses, maxima cum difficultate (siquidem vniuersa ciuitas exhausta erat) pecuniam corrraserunt, & militibus stipendia persoluerunt. Verum, nihilo mitius deinceps, quamuis ad egestatem extremam plerique redigerentur, ab exactoribus, ipsisque militibus (frustra implorata fide Borbonii) tractati sunt. Hoc facto, paullo post Borbonius Cæsareanum exercitum ad Florentiam, & cum ab hoc conatu depulsus esset, ad Romam occupandam duxit. vbi dum ipse acriter vrgens oppugnationem antequam nebula, siue fortuita, siue fatalis discuteretur, mœnia transcendere conatur, globo, incertum à suis, vel ab hoste, traiectus interiit. Quod plurimi diuina vltione accidisse putant: quia fidem Mediolanensibus datam violasset.

Fraudes fraudibus consimilib. puniri.

Iam igitur satis constat inexpiabiles eiusmodi fraudes esse, immo earum architectores diuinam, si seram, vltionem experiri. Sed videamus, num eodem fraudis genere (quod in Aphorismis docui) illos perire solitos, exemplis probari possit: vt saltem ex aliis discant impostores, quod colo alterius adaptarunt, sibi ipsis aliquando nendum esse.

Iustin. 34.

I. Certe, vt infinitos omittamus, id accidisse legimus PRVSIÆ regi Bithyniæ. Siquidem dum consilium capit interficiendi Nicomedis filii, isque ab iis qui hoc facinus susceperant, admonitus esset, vt crudelitatem patris caueret, occupauit non solum regnum paternum, sed etiam ab eo pater, non minori scelere, quam quo filium occidere cupiebat, interficitur.

Esther c. 7.

II. AMAN ille notior scelere quam virtute, nunquid sui exemplum præbuit, exituque suo docuit id quod astruimus? Insignis extat eius tragœdia Sacris litteris prodita: vnde constat insignem impostorem patefactis calumniis, quibus impetrauerat à Rege Assuero edictum de de-

de delenda tota gente Iudæorum, pœnas meritas debitasque regi, vel potius vxori, persoluisse. Siquidem de ea ipsa furca, quam *Mardochæo* reginæ patruo erexerat, suspensus est. ac quidem meritissimo, *ius enim exigit*, inquit Cassiodorus, *sagittas fraudis redire in dolosum verticem sagittantis*. *Lib.5. Epist.*

III. Testis etiam immanis G o l i a t, qui à *Dauide* capite truncatus est suo ipsius gladio, quo populum Israeliticum tollere ac delere statuerat. *1. Reg. c. 17.*

IV. Et, vt ad profana stylum & animum referamus, ex interfectoribus *I. Cæsaris* narrat Tranquillus, nonnullos eodem illo pugione, quo Cæsarem violarant, semet interemisse. *Tranq. c. vlt. & Dio lib 48.*

V. I v s t i n i a n v s I v n i o r, quo anno proditionem aduersus *Sergium* Papam molitur eodem prodita & exspoliata Armenia per suos, peramplus factus est aditus Barbaris ad inuadendum Imperium: sicque dum proditionem parat Ecclesiæ Imperator, proditionem ipse è suis perpessus est: & biennio post naso truncatus Chersonam relegatur, Leontio in eius locum suffecto. *Baron. Tom. 8. Ann. anno Chr. 693.*

VI. Sed memorabile imprimis est, quod Cominæus refert de C a r d i n a l e B a l v e n s i, qui crudelitatis minister *Ludouico XI.* Regi Gallarum fuit. Excogitauerat enim is Cardinalis carceres horrendos, quos eius instinctu Rex parari iussit (ii hodieque Lutetiæ conspiciuntur) caueas nempe aliquot, partim ferreas, partim ligneas, ferreis lamellis coopertas, latitud ne octo pedum, & altitudine paullo maiori quam est statura hominis: Compedes etiam ferreas grauissimas fieri curauit, quibus custodiæ vincirentur. at quid accidit Architecto? In has terras caueas Cardinalis ipse, & quidem in eam quæ primum perfecta fuit, inclusus est, perque totos quatuordecim annos detentus. Nec absimile Regi ipsi accidit. Etsi enim carceres illos tetros passus non est, tamen ad eundem plane modum ipse quoque præ continuo pauore & suspicione spontaneis se vinculis mancipauit, inque maiori metu versabatur, quam illi quos aliquando captiuos detinuerat. Ita enim sese in arce quadam inclusit, & custodiis circumsepsit, vt (teste Cominæo oculato teste) nullus arctiori custodia coerceri potuisset. Verum est igitur illud Tragici: *Lib. 10. Comment.*

Sæpe in magistrum scelera redierunt sua. *Senec. Thyest.*

VII. Clarum exemplum in L v d o v i c o Aurelianensium Duce qui tempore *Caroli VI.* eo non valente propter inualetudinem imperare, Vicarius Imperii habenas tenebat. Is quo *Ioannem* Burgundiæ ducem, qui se in tutela Regis præferendum contendebat, penitus ab Reipub. administratione submoueret, eum ex insidiis deprehensum trucidat. at, quid eo factum? Vt hoc innotuit Regi adulescentulo, rationem ocyus excogitat, qua consimili eum fraude perimat. Iubet itaque per speciem belli Anglici Comitia indici Monstreoli, & fide data pronunciat cædis abolitionem. Renititur tamen initio Dux: nec conuenisset, nisi nutantem animum erexisset amicus subdolus quidam ab Rege missus: *Nihil te moueat*, inquit, *tuta sunt omnia: confide, & te mihi crede*. Cui Dux: *Equidem tibi fidem habeo, sed vide quibus confidas, ne forte vna mecum decipiare*. hic ille: *Vana isthæc est trepidatio: ego vitam tibi meam pro hoc periculo paciscor.* Credidit Dux: nisi suo malo. Nam vt in conspectum Regis venit, idem ille amicus ac potius inimicus, ensem distringit, caputque congenulantis & salutantis magno impetu ferit. Ita fide violata perit, qui paullo ante perire fecerat *Aurelianum*. *Krantzius lib. 2. Vuandaliæ.*

VIII. Eodem exitu interiit C æ s a r dux V a l e n t i n v s, *Alexandri VI.* filius. Is enim cum *Ascanium Cornettum* Cardinalem, aliosque simulata amicitia ad conuiuium inuitasset, vt illos venenatis poculis necaret, in plagas quas aliis tendebat, ipse incidit: iusto enim Dei iudicio effectum est, vt ministri à poculis, errore, venenatum vinum, non illis quibus erat paratum, sed ipsi Duci patrique eius exhiberent, quo pater iam ætate prouectus, fractusque subito extinctus est; ipse vero Dux adhuc iuuenis & ad vires veneni reprimendas fortior, adeo ægrotauit, vt adhibitis plurimis remediis vix tandem longo post tempore conualuerit. Interea tamen vindictam diuinam non effugit. nam creato nouo Pontifice, res eius paullatim inclinata, tandem prorsus concidit: deficiente enim ab eo tota pene Romania ad *Consaluum* Neapolis Proregem tanquam ad asylum confugit, à quo captus atque in Hispaniam missus est, & cum inde deceptis custodibus Nauarram se recepisset, ad summam *Guicciard. li. 6.*

tandem redactus paupertatem, in ignobilis arcis expugnatione inter gregarios milites vulneratus occubuit.

Altera pœna perfidorum, Orbitas.

Age, vt ab vna fraudis & perfidiæ pœna ad aliam transgrediamur, an non plerumque videmus orbitatem manere Principes fallaces atque perfidiosos?

In Arcad.

I. Sane Pausanias existimat PHILIPPVM Macedonem, Tragicum illum exitum habuisse, omnemque eius posteritatem deletam fuisse, quod temere pacta conuenta, fidemque datam hosti violaret. Itaque eo interfecto, vnicus *Alexander Magnus* successor relictus est, quo mortuo, Duces inter se Imperium diuiserunt.

Diod. Sicul. lib. 6.

II. IASON auctor Argonauticæ expeditionis, violauit iusiurandum *Medeæ* datum, de perpetuo coniugio: & postquam decem annos cum ea vixisset, duxit Creontis Regis Corinthii filiam, Medea repudiata. Quo repudio offensa Medea, omnes liberos Iasonis isto decennio natos interficit, & cum nuptias celebraret *Iason*, noctu Creontis regiam inflammat, Creontemq; regem cum filia sponsa exurit. Iason vero euasit & præ dolore se post illa interfecit.

Iouius.

III. MAHOMETES II. Turcarum Imperator, mortuo *Amurathe* fratre suo, alium fratrem superstitem illico interfici iussit, cuius parricidii pœnam persoluit *Baiazetes* secundus Mahometis filius, à Selymo filio suo primum bello lacessitus, deinde Constantinopoli pulsus, & tandem veneno necatus.

Sabell. Ennead. 7.

IV. FRANCISCVS SFORTIA à Mediolanensibus Præfectus exercitui contra Venetos, Mediolanensium arma in ipsos conuertit, & obsesso atque ad deditionem coacto Mediolano Dux Mediolanensis salutatus est: cuius filius *Ioannes Galeacius Sforzia*, à suis ciuibus in ipsa Ecclesia paternam perfidiam suo sanguine luit.

Lib. 1. Mercurii Gallobelgici.

V. Refugit animus, horretque contemplari recens exemplum HENRICI VALESII Galliæ regis. Subnectam tamen, vel idcirco, vt Principes metu famæ, talia declinent; aut certe vitent pœnas talibus dolis fraudibusque dignas. Eius igitur factum ex Annalibus Iansonii summatenus referam. HENRICVS III. Galliæ Rex, cum Ducem *Guisium* velut sibi infensum è medio tollere decreuisset, comitia indicit Blæsis, ad quæ, vt quam citissime vna cum ceteris Principibus veniat *Guisius*, hortatur. Paret consilio siue iussioni; adque Regem citatis equis properat, quantumuis alii monerent, non esse quod nimium Regi fideret. Perbenigne à Rege excipitur, summæ regni dignitates ei decernuntur, immo regni administratio, & tantum non regium nomen tribuitur. At non diuturna fuit hæc illi fœlicitas: in hoc enim Rex curas, cogitationesque conferebat, vt quocunque modo posset, *Guisium* trucidaret. Itaque quo incautum intercipiat, quendam aulicum ad eum ablegat cum mandato, habere Regem ardua quædam, & arcana cum illo conferenda, priusquam ad sacramenta Confessionis, & Communionis, accederet (erat enim is dies sacer Dagoberto sanctissimo Galliarum Regi) veniret itaque ad cubiculum, vbi Rex eum præstolabatur. Parietes cubiculi preciosissimis circumquaque tecti erant aulæis, & sub illis octo sicarii (posteritas admitte fidem) ad hoc scelus perpetrandum, à Rege constituti latitabant. *Guisius* quum cubiculum ingrederetur, Regem non inuenit (is enim in aliud interius secesserat) & horrore suffusus, insidias suspicari cœpit. (Dii boni! & me horror capit & intercipit verba dictantis.) Leuatis vna parte aulæis, mox vnum ex latronibus videt, quem collo apprehensum humi prosternit. Actutum alii septem, strictis gladiis, & pugionibus, prosiliunt, *Guisiumq;* hostiliter inuadunt. Vnus eorum suram illius percutit, graueque vulnus infligit: alius pugionem in collum adigit, quidam gladium illius tenent, ne posset stringere, tandem accurrit, qui à tergo illi lethale vulnus impegit; alii alia addiderunt. Defessus itaque, vulneribusque consumptus magnanimus Princeps, concidit, aliaq; voce, opem, & misericordiam diuinam implorat; moxque post aliquot plagas mandato Regis inflictas, tollitur è medio, contra fidem datam, & corpus in rogum imponitur, inque cineres redigitur; corpus, inquam, eius, qui paullo ante Galliam sæuo hæreticorum dominatu insigni virtute liberarat. Sed quid *Rege* factum? Hauddum lapsus erat ab hoc facinore septimus mensis, quum à quodam F. Clemente, non dissimili dolo necatur. Nam cum nonnullas litteras *Regi* legendas dedisset, fingens se alias quærere, cultrum promit, & capulo tenus in ventrem Regis adigit, ad-

Anno 1588.

actumque

actumque in vulnere reliquit; atque ita, eadem fraude, quam alii parauerat, paullo post Rex occubuit, nullis relictis liberis, ac ne quidem agnatis; delata in alienam familiam Gallorum Monarchia. Notent Principes, maxime quibus ſuggeritur, licere in occaſione, quo hoſtem è medio tollant, fidem ſuam labefactare. Notent, inquam, hoc exemplum, quod noſtra, proh dolor, ætas vidit, & in tempore alieno periculo diſcant, *Deum etiam in hac vita* (quod bene à Gregora monitum) *ſæpe iuſta menſura, facinora penſare ſolere, vt illuſtribus documentis mortales erudiantur, iique terreantur, qui vindictam Numinis omnia perſpicientis, præ ſuis cupiditatibus negligunt.*

CAPVT XVI.

A Fide ad *Fortitudinem*, atque *Magnanimitatem* proximo deflexu tranſgredior.

QVæ virtutes monent virum Principem, non ſolum vt non applicet animum ad fraudes, dolos, fallacias, verumetiã vt ſe firmet aduerſum metum, & dolorem, hiſq; contrarias affectiones, blanditias, voluptateſque, quas res qui vincere animo poteſt, *non modo cum ſummis viris comparari poteſt, ſed ſimilis Deo habendus eſt.* Pleriq; enim delitiis, atque rebus ex arbitrio fluentibus attolluntur, aduerſis & contra nitentibus opido deiiciuntur, & vt ille ait, *vt res dant ſeſe, ita magni, atq; humiles ſunt.* Cic.1.de Offic. Teren.Hecyr.

Aliter atque *qui magno animo, atq; forti eſt*: hic enim, *omnia quæ cadere in hominem poſſunt, deſpicit, & pro nihilo putat.* Cic.3.de Fin. Indidem.

——— Regium hoc ipſum reor,
Aduerſa capere; quoq; ſit dubius magis
Status, & cadentis imperii moles labat;
Hoc ſtare certo preſſius fixum gradu.
Haud eſt virile, terga fortunæ dare.

Senec. Oedip. act.1.

Sed enim, quid incaſſum quereris, aut ingemiſcis? quid inuictam *Fati* neceſſitatem refugis?

Nam, ——— *quæ voluntate accidunt*
Deorum hominibus calamitates, ferre eas
Toleranter eſt neceſſe.

Neoptol. apud Sophoclem.

Hoc eſt (ait Philoſophus) *præcipuum, poſſe læto animo aduerſa tolerare: quidquid acciderit ſic ferre, quaſi tibi volueris accidere. Debuiſſes enim velle, ſi ſciſſes, omnia ex decreto Dei fieri.* Senec.3.Nat. quæſt.

Itaque, ô Princeps, tuum eſt *ſupra omnia quæ contingunt, eminentem eſſe, imperturbatum, intrepidum, aſperis, blanduſq; pariter inuictum.* Id enim aperte monet diuus ille Saxonum Præſul, Id.epiſt.92.

Οὐ τέρπν' αἰρόντων φρένας, οὐ λυπηρ' ἀνιώντων.
Non læta extollant animum, nec triſtia frangant.

Anshelm. in Monoſtichis.

Nam & multa quotidie accidũt, quæ formidoloſa ac difficillima videntur, etſi reuera nõ ſint: & vt ſint, *facilia* tamen *ex difficillimis animi magnitudo redigit.* Audi, & imbibe Polybianum iſtud dictum: *Qui in aliquem caſum inciderit, ſi id animoſe fortiterq; tulerit, plerunque fortunam ſuam in melius mutat.* Quamobrem, Cæſar.2.Ciu. Polyb.3 Hiſt. Sene.epiſt.78.

Sene. epist. 78. *hoc tene mordicus: aduersis non succumbere, lætis non credere, omnem fortunæ licentiam in oculis habere, tanquam quidquid potest facere factura sit.* Hoc inquam age, & cum viro magno cense, *fortes ac strenuos etiam contra fortunam insistere spei; timidos & ignauos ad desperationem formidine properare.* Bene quispiam: *Magnæ indolis signum est, sperare semper.*

Plot. Firmo apud Tacit. 2. Hist.
L Florus l. 4. c. 8.

Verumenimuero cautio est, ne altus hic animus ad illicitas res excitetur: Etenim, *facillime ad res iniustas impellitur, vt quisq; est altissimo animo, gloriæq; cupido.* Est enim quædam *mensura Magnanimitatis, quæ si vltra modum se extollat, faciet virum minacem, inflatum, turgidum, & inquietum, momentisq; omnibus supercilia erigentem.* nec id tantum: sed etiam improbas illi spes proponet, *Cupiditatem*, inquam, & *Ambitionem*. Vere enim Orator noster monet, *maximis animis, splendidissimisq; ingeniis plerunq; exsistere honoris, imperii, potentiæ, gloriæ cupiditatem.*

Cic. 1. de Offic.
Auct. de quat. Virt.
Cic. 1. de Offic.

EXEMPLA.

Pausan. in Arcad. referente Patrit. 7. de Regno.

I. ALEXANDER Macedonum animi magnitudine longe excellentissimus Rex, non dolis fallaciisque, quemadmodum *Philippus* pater, sed aperto Marte bellum administrabat. *Philippus* enim ex insidiis ac dolis omnia tractabat, & deceptis semper hostibus gaudebat; filius autem manifesto certamine superatis. Quo factum, vt filius præ patre laudatior, à magnanimitate passim laudibus efferatur. Est enim ignaui hominis decipere, vt pote quem vel timor compellit, vel futilis aliqua species in mendacium inducit. At magnanimus, verax est, & palam amat, palamque odit, & decernit.

Indidem.

II. Sui generis magnanimitatem efferebant HELVETIORVM LEGATI ad Cæsarem, cum dicerent, ita se à parentibus, maioribusque institutos fuisse, vt magis virtute, quam dolo contenderent, aut insidiis niterentur. Vnde non solum Heluetios, verumetiam Gallos omnes *Cæsar* laudat, quos affirmat esse homines apertos & minime insidiosos, qui virtute, non dolo decernant. Exsecratur autem Afros, qui dolis & insidiis certant; non virtute, aut animi magnitudine.

III. Sed fortis præcipue animi & magni est, constanter & æquiter ferre extrema quæque, & fortunam nouercantem rectis æquisque oculis adspicere. LÆLIVM ob id habitum esse sapientem Cicero refert, quod *omnia sua in se posita esse* diceret, *humanosq; casus virtute inferiores esse* putaret. Et sane, si Plutarcho credimus, virorum fortium est, animi statum in periculis, rectum & immobilem conseruare.

De Amicitia.
De Cupid. vit.

IV. Vidit hoc, & sensit magnus ille MITHRIDATES, qui cum victus esset & captus ab Eunone Romanorum Duce, sui semper similis, & constans, intrepide in hæc verba prorupit: *Mithridates terra mariq; Romanis per tot annos quæsitus, sponte adsum: vtere, vt voles, prole magni Athemenis, quod mihi solum hostes non ademerunt.*

Tacit. lib. 12. Annal.
Et Stob serm. 47.

V. Sed & ANTIGONVS Macedonum Rex, qui cum ad Regiam dignitatem recens ascendisset, idque grauate ferret, stomachareturque populus. Ipse virtute & conscientia fretus, in populi conspectu diadema sceptrumque posuit; atque palam monuit, vt si alium quempiam se regno digniorem inuenirent, ad eum ex arbitrio diadema sceptrumq; deferrent. Qua animi magnitudine atque fiducia, populi animum sic mouit, vt vltro omnes ad capessendum denuo regnum hortarentur: quod ipse constanter renuit, nisi ante de seditionis auctoribus supplicium sumeretur.

Herodian. l. 2.

VI. Atque vt à Græcis abeam, clarum legitur in PERTINACE Romanorum Imperatore fortitudinis exemplum: qui cum ab amicis suis admoneretur, vt militum prætorianorum crudeles insidias, qui ipsum è vita tollere conabantur, effugeret, populique auxilium imploraret, præclare respondit, *Indecorum esse, ac illiberale, minimeq; dignum Imperatoria Maiestate, atq; anteacta vita, latebris, aut fuga sibi salutem quærere.*

B. Fulgos. 3. c. 2.

VII. Imperatoribus merito iungendus OCTAVIVS Consul propter eandem animi fortitudinem, quam ciuili bello ostendit. Is igitur, cum vrbi Romæ à Cinna, Marioque periculum

lum immineret, ab amicis atque aruſpicibus ſuaſus vt abiret, vocem Conſulis dignam emiſit: *Se cum Conſulatum gereret, patriam niſi cum vita relicturum.* Itaque cum Conſularem ſellam conſularibus cum ornamentis conſcendiſſet, quamquam tunc quoque eſſent, qui fuga ſibi vt conſuleret, hortarentur, optimo etiam equo ad fugam oblato, ipſeque Cenſorinum à longe venientem videret, quem ad ſe perdendum miſſum eſſe ſciebat, numquam aut loco, aut vultu immutatus eſt, ſed intrepidus, eodem loco manens, ſæuiente Cenſorino, caput amiſit.

VIII. Dandum quoque aliquid loci recentioribus. Magnus ille & inclytus ALPHONSVS Arragonum rex, cum quondam vidiſſet naufragos auxilium implorantes, ſuos adhortatus eſt, vt illico ſubuenirent; qui dum pertimeſcerent periculum maris tam horrendum, dicentes melius eſſe vnam, quam vniuerſas triremes perditum iri; Rex ipſemet ſoluit Prætoriam nauim: *Satius eſſe*, inquiens, *vna cum ſociis, viris fortiſſimis occumbere, quam illos videre ante oculos extrema perpeti.*

Panorm. lib. 2.

IX. IDEM cum in Virgilio mortem *Didonis* ſibi legi curaſſet, accidit forte magnus terræ motus, quo perculſi, & plurimum attoniti qui circa eum erant, *An par eſt*, inquit, *vos mirari terræmotum fieri in tanta Reginæ morte?* quo ioculari verbo animos illis, qui penitus conſternati erant, reddidit.

Indidem.

X. Verum, quam vere magnanimus fuerit FERDINANDVS Arragonius II. Neap. Rex, vel ex eo ſolo colligere eſt, quod tametſi res eius bello attritæ, & tantum non deſperatæ eſſent, nunquam tamen ad honeſtiſſimas pacis conditiones, quæ illi à Carolo VIII. Francorum Rege proponebantur, dummodo Regis nomine ſe ſpoliare vellet, & iuribus ſuis renunciare, attendere voluit: quin fortiter, & viriliter omnia tolerando, vſque eo obdurauit, dum conuerſo rerum ſtatu, regnum auitũ ingenti cum gloria armis recuperauit. Nõ ceſſit ille nouercanti fortunæ, ſed fortiter reſtitit: probe gnarus, *infirmi ingenij eſſe lapſu aliquo, ſummæ rei diffidere: cum exiguis momentis ſubito inclinentur omnia, quæ in bello geruntur.* Bene Diogenes: Δεῖ ἀντιτιθέναι τύχῃ μὲν θάρσος, νόμῳ δὲ φύσιν, πάθει δὲ λόγον: *Oportet quidem obijcere fortunæ confidentiam, naturam legi, perturbationem rationi.* Oporteret certe; ſed vbi tales? cum perſæpe videamus maximis viris plerunque accidere, vt ſubito caſu aliquo cadant animis, totique enerues iaceãt; vt in HIERONE Syracuſanorum Principe legimus, qui deuictis prælio Syracuſanis, Meſſanam obſidentibus, *adeo timore perculſus fuit, vt non ſolum incenſis caſtris, atq; tentoriis per noctem Syracuſas fugerit, verum etiam munitiſſima quæque loca, quæ in Meſſanorum regione ſita ſunt, dereliquerit.* Et de quodam MAVRORVM REGE, qui cum *à Ferdinando* Hiſpanorum regno pulſus eſſet, multas querelas, & lacrymas fudit tãto Rege indignas: qua re indignabunda Regina, ipſius nouerca; *Hui*, inquit, *licet tibi iam vt mulier lacrymari, poſtquã non vt vir cum Chriſtianis depugnaſti.* Eandemque ob cauſam à Cicerone Pompeius ille, alioqui Magnus, reprehenſus: GNEVS *autem noſter (ô rem miſeram, & incredibilem!) vt totus iacet? non animus eſt, non conſilium, non copiæ, non diligentia. Mitto iam fugam ab Vrbe turpiſſimam, timidiſſimas in opidis conciones, ignorationem non ſolum aduerſarij, ſed etiam ſuarum copiarum.*

Guicciard. lib. 2 & 3.

Egeſipp. lib. 4. c. 11.

Apud Laert.

Magni interdũ viri, infeſto aliquo caſu, timore, & formidine ita percelluntur vt animum, & fiduciam omnẽ abiiciant.

Lib. 7. epiſt. ad Att. epiſt. 20.

Sed ego, in aduerſis duo hæc Principibus Chriſtianis ſuaſerim: Primum, vt in peſſimo rerum ſtatu ad Deum, veniam pro peccatis precaturi, confugiant: *qui enim ſalutem ſuam Deo committunt,* (ait Ioſephus) *præter opinionem è mediis emergunt periculis.* Alterum, vt amicis, quibus plurimum tribuunt, patefaciant ſe totos, & animi vulnus, quo affliguntur, denudent: Nam vt Sophocles ait:

Aduerſorum leuamen Deus, & amici.

Ioſeph. li. 2. Antiq. Iudai. c. 6.

> *Quiſquis proprias aſpicit oculis*
> *Ærumnas, nec habet partem, in quam*
> *Transfundat mali,*
> *Magnos ſuſtinet ille dolores.*

in Aiace.

Plinio intellectum amico ſcribenti: *Mihi autem familiare eſt*, inquit, *omnes cogitationes meas, tecum communicare, iiſdemque te, vel præceptis, vel exemplis monere, quibus ipſe me moneo.* Et Diuo Ambroſio: *Solatium quippe vitæ huius eſt, vt habeas, cui pectus aperias tuum, cum quo arcana participes, cui committas ſecretum pectoris, vt collòces tibi fidelem virum, qui in proſperis gratuletur tibi, in triſtibus compatiatur, in perſecutionibus adhortetur.* Hanc itaque rationem ineat mihi prudens Princeps, vt ſicubi aliquo fortunæ ictu ad caſum datur, non continuo

Lib. 1. epiſt. 24.

Lib. 3. Offic. c. 16

mœstus fiat, vel videatur: id enim plane alienum est, immo indignum Principis Maiestate, malis nimirum cadere, pedemque referre, sed potius contra nitatur, atque in malis istis euentibus confugiat ad magnum illum Æsculapium, Christum Dominum, atque inde ad firmitudinem sese reuocet, amicorum allocutione: *O quam bonum est* (inquit Seneca) *vbi sunt præparata pectora, in quæ tuto secretum omne descendat, quorum conscientiam minus quam tuam timeas; quorum sermo sollicitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam dissipet, conspectus ipse delectet.*

De Tranq. c. 7.

XI. Quanto laudabilior, immo securior ille, qui ne quidem vllius alloquio opus habet, sed animo forti, & constanti temporum iniurias sustinet, cogitatque cum Oratorum maximo, *ferendam esse fortunam, præsertim quæ absit à culpa?* Talis fuit M. ille ANTONINVS, re & cognomine PHILOSOPHVS, quem tantæ tranquillitatis, & fortitudinis fuisse ferunt, vt mœrore, vel gaudio vultum nunquam mutarit. Hoc etiam ingenio fuit FRANCISCVS Galliæ Rex, vt Historici testantur, quippe qui sui simillimus semper fuerit, tametsi apud *Carolum V.* captiuus in Hispania detineretur. Qua dote præditum etiam fuisse eundem *Carolum V.* tradunt, qui res eius gestas monumentis consignarunt. Nam res seu lætas, seu acerbas acciperet, vultu nunquam mutabatur; tanta erat oris, oculorumq; & totius vultus Cæsarei constantia, & quasi perennis quædam serenitas.

Cic. in Epist. *Q. Capitol.* *Guicciard.* *Zenocr. lib. 5. Caroli.*

XII. Sed desino: nimius enim essem, si alia, quæ passim occurrunt atque adeo sub manu sunt, producam, magna quidem, & illustria, ne dum quæ in nostro sexu, verum etiam quæ in illo sequiore, liquentia conspiciuntur fortitudinis, atque magnanimitatis exempla. Verbo tamen appellem fortes illas, & lætas vmbras, IOHANNAM LOTHARINGIAM, *a* quæ nutantem Galliam fortitudine sua erexit, & Aurelianensem vrbem Britannorum obsidione strenue liberauit; MARIAM etiam PVTEOLANAM, *b* VRSINAMQVE TAVRELLAM, & ORIETTAM AVRIAM, *c* quæ fortiter, & magnifice in acie steterunt, hostes oppugnando, fugando, delendo. Vos etiam GERMANAS VIRAGINES, *d* quæ ad expeditionem Hierosolymitanam magno cum animi robore profectæ estis. Quid de HIPSICRATEA, *e* quæ prætergredi non debuit, Ponti Regina? quæ tonsis capillis, equo, & armis se assuescit, quo facilius laboribus, & periculis viri (Mithridatis) interesset. Tene prætercam, inclyta SEMIRAMIS Assyriorum Regina? *f* facinus certe tuum non patitur. Cum enim tibi nunciatum esset, Babylonem defecisse, tametsi circa capitis cultum occupata esses, protinus tamen ad eam expugnandam, altera parte crinium adhuc soluta, cucurristi, nec prius, decorem capillorum in ordinem, quam tantam vrbem in potestatem redegisti? Eritne igitur, qui factum, non dicam Assyriorum, sed veterum Britannorum reprehendat, qui tui similes nedum regno præfecere, verum etiam bello? *Solitum enim quondam Britannis fœminarum ductu bellare:* sed profecto fœminarum, quæ tanta virtute, & robore animi, plerisque huius æui viris militibus, ausim dicere Ducibus, pudendum tamen dictu, præcellebant.

Et in muliebri sexu Fortitudinem nonnunquam residere.
a De qua Gaguinus lib. 10. Papyr. Mass. Bapti. Fulgos. 3. c. 2.
b V. Francisc. Petrar. lib. 4. Epist.
c V. Bapt. Fulg. 3. c. 2.
d Nicet. Choniat.
e Val. Max. lib. 4. c. 6.
f Idem l. 9. c. 3.

At exui in extremo Aphorismorum, *Magnanimitatem moderatam esse debere.* Non de nihilo: cum plerunq; ad iniustas res impellantur, qui nimium sui pleni, & gloria, & magnanimitate, plus quam par est, efferuntur; immo eo inducuntur, vt Deũ contemnant, Religionem fastidiant, leges negligant, bella vicinis temere inferant. Quod exemplis doceamus.

Magnanimitas quatenus probanda.

I. In Græcia non nemo inuentus est, qui Dianæ Ephesiæ Templum incendere vellet, vt opere pulcherrimo consumpto, nomen eius per totum terrarum orbem diffunderetur: quod reuera consilium exsequutus fuisset, nisi quispiam id Ephesus detexisset, qui prudenter edicto cauerunt, ne nomen teterrimi hominis in acta referretur, nisi Theopompus magnæ vir facundiæ historiis suis illum comprehendisset.

II. Quid CAROLVM Burgundum, cognomine AVDACEM vsque adeo ambitiosum, atque procliuem ad bellum vicinis inferendum reddidit, nisi alta quædam confidentia, & impotens magnanimitas, quæ moderationis & modestiæ fines supergrediebatur? Philippus quidem Cominæus, intimus eius consiliorum administer testatur, ad eum ambitionis & gloriæ gradum peruenisse, vt ne Europæ quidem dimidia pars mentem eius explere potuisset.

L. 4. Comment.

III. Diffi-

III. Dissimili plane ingenio CAROLVS V. Imp. illius ex filia pronepos: vt qui nullam vnquam in hostes susciperet expeditionem, nisi pernecessaria eum causa ad id adigeret, emolumenti, lucrique spe omni neglecta, & postposita: quin excepta vox eius magnifica, & magnæ moderationis plena: *Etiam si, inquit, expugnatum haberem vniuersum Regnum Gallicum, redderem illud Regi, dum illud exiguum, quod meum esse contendo, vti frui me patiatur.* — *Zenocra. lib. 5. Caroli.*

IV. Quid si in eadem classe veteres illi, qui religionis nostræ expertes fuere? De AVGVSTO Cæsare Tranquillus scribit, *tantum abfuisse à cupiditate quoquo modo Imperium, vel bellicam gloriam augendi, vt quorundam barbarorum Principes in æde Martis Vltoris iurare coegerit, mansuros se in fide, & pace, quam peterent. Qua virtutis, moderationisq; fama Indos etiam, ac Scythas auditu modo cognitos pellexit ad amicitiam suam, populique Romani vltro per Legatos petendam.* Atque hactenus de fortitudine, & magnanimitate. — *Cap. 21.*

CAPVT XVII.

Nec omittenda nobis *Beneficentia*, virtus nunquam satis Principi commendanda.

SIQVIDEM *liberalitate qui vtuntur, Beneuolentiam sibi conciliant*: cuius quidem tanta vis est ad regendum, vt sine ea clauus Imperii haud stare possit penes regentem. Clare Æmilius: *Nullum est Imperium tutum, nisi beneuolentia munitum.* Donabis igitur: sed modo adhibito *Rerum, & Personarum.* — *Cic. 3. de Fin. In vita Dion. 86. Dist. ca. fratrem.*

Nempe *Rerum*, vt perpendas quid, quare, & quomodo promittas, vel dones. *Beneficia*, (ait verus Sapientiæ alumnus) *sine vllo delectu, magis proijcimus, quam damus*; & vt acute ante eum Cicero noster: *Benefacta male locata, malefacta arbitror.* Hinc recte Valerius dixit: *Liberalitatis duos esse fontes, verum Iudicium, & honestam Beneuolentiam.* — *Senec. 1 de Benef. c. 1. 2. de Offic. Lib. 3.*

Quid ergo donabis? Imprimis honesta: quippe, *nihil est liberale, quod non idem sit iustum.* — *Cic. 1. de Offic.*

II. Apta conditionibus personarum: *Videamus*, inquit Seneca, *quid oblatum maxime voluptati futurum sit, quid frequenter occursurum habenti, vt toties nobiscum, quoties cum illo sit.* — *Lib. 1. de Benef. c. 11.*

III. Non Immodica. Nam plures inconsulta largitione læduntur, quam beneficio deuinciuntur. Scite Tullius: *Benignitate, benignitas tollitur.* — *3. de Off.*

Nam ecce, si omnia vni; *pluribus prodesse non poteris*: Si omnibus, nullus finis: quippe, *quam singuli exsatientur, Respubl. deficiet*: præterquam quod, *alienis bonis manus afferre cogeris* immodica hac liberalitate. — *D. Greg. epist. Tacit. 11. Ann. Cic. 2. de Offic.*

Quo quid iniquius, vanius, nocentius? Iniquius inquam, quia, *qui aliis nocent, vt in alios liberales sint, in eadem sunt iniustitia, vt si in suam rem aliena conuertãt.* Vanius: nam, *quid stultius est, quam quod libenter facias, curare, vt id diutius facere non possis.* Cui accedit, quod gratiam beneficii nullam hinc feres: quoniam, *tum demum gratissima sunt accipientibus data, cum sciunt dari sibi, quod nemini est ereptum.* Dixi etiam nocentius: quia, *maiora odia consequeris eorum quibus ademeris, quam fauores eorum, quibus dederis.* — *3. de Offic. Plin. Paneg. Indidem. Senec. 3. de Benef.*

IV. Sed & *Personarum* ratio habeatur. Delectus enim quidam hic habendus; nimirum, *vt maior & propensior sit liberalitas in calamitosos.* Plinius id indicauit: *Pauperibus vna educandi ratio, bonus Princeps.* — *Cic. 2. de Off.*

Ambros. 1. Offic. c. 30.

V. Mox, *vt senibus plus largiaris, qui sibi labore non queunt victum quærere.*

L. fin. C. de stat. & imag.

VI. Ad hęc, vt bene meritis etiam promptius conferas. Nam, *virtutum præmia tribui merentibus conuenit.*

Plin. Paneg. Cassiod. 2. Var. Epist. 16. Cic. 2. de off.

VII. Et qui mereri possunt: *his* quidem *exempla*; (*Nutriunt enim præmiorum exempla virtutes*) *illis* (etiam non petentibus) *præmia.* quæ tamen, vt prædixi, *ad facultates accommodanda, & mediocritate moderanda.*

Cassiod. 3. Var.

Quanquam sane, quin nouo Imperio effusius dones, non abnuam, *vt hoc pacto populi possis desiderata gaudia continere.*

EXEMPLA, *& in iis* NOTÆ.

Æmil. Probus & Plut.

I. EXAMINANTI mihi eorum Heroum vitas, quorum nomina ab insigni liberalitate clarorum virorum scriptis celebrantur, occurrit inprimis CYMON ille Atheniensium Princeps, quem vsque adeo liberalem, munificumque fuisse tradunt Græcorum scripta, vt cum pluribus in locis prædia rusticana haberet, nunquam tamen in iis custodem habere sustinuerit, ne quis impediretur, quominus rebus eius, quibus vellet, frueretur: semperque eum nummati pedissequi sequebantur, vt si quis eius ope indigeret, haberet quod statim daret, ne differendo negare videretur.

Ex Plut.

II. Cui adsidet ex eadem gente DIONYSIVS Siculorum Rex, qui cum ad filium ingressus, conspexisset argenti cælati magnam vim, magnificam hanc extulit vocem: *Non est in te regius animus, qui his poculis & vasculis, quæ à me tam multa accepisti, neminem amicũ tibi feceris.*

Indidem.

III. Eodemque mentis proposito ALEXANDER MAGNVS interrogatus, quis optimus Principum esset, *qui*, inquit, *amicos donis retinet, & inimicos beneficiis amicos facit.*

Senec. 4. de Benef.

IV. IDEM etiam quondam inter Philosophos de fœlicitate disputantes, sententiam rogatus, dixit: *Nihil esse beatius, quam multos sibi donis & muneribus obstringere.* Is enim maxime Dei immortalis, qui omnibus prospicit, naturam videtur attingere. Proinde eos qui munera Principum respuerent, puniendos esse censebat, vt qui illorum virtuti inuiderent. vnde *Phocionem* Atheniensem virum integrum & grauem, litteris monuit, minime se existimaturum illum sibi amicum fore, si deinceps munera sua repudiaret.

Plut. & Ælianus 3. Var. c. 13.

V. Quid de PTOLOMÆO Lagi filio? hunc incredibili voluptate affici solitum ferunt, quum amicos suos cerneret à se locupletatos esse, quin crebro illud vsurpasse: τοῦ πλουτεῖν τὸ πλουτίζειν βασιλικώτερον: *Magis regium ditare, quam diuitias possidere.* O quam dissimilis illis Principibus, qui postquam aliquos ditarunt, per causam offensiunculæ, aut opum male quæsitarum, inuolant in eorum facultates, quas omnes eripiunt, etsi non omnes dederunt. Enimuero longe satius est, ne dare quidem diuitias, quam eos quibus dederis spoliare.

Phauorin. Cramers.

VI. Quid de ANAXILAO Rege eloquar? Is hoc vnum Regibus fœlicissimum euenire existimabat, quod à nemine vinci possent beneficiis: cum nullum sit certius fœlicitatis argumentum, quam posse quamplurimos fœlices facere.

Ex Plut.

VII. Ad Alexandrum Magnum *Aristoteles* inquiebat: *Vnum dicam, quod nunquam cessaui dicere: Auaritiæ fugam & liberalitatis gratiam, Regum esse gloriam & regnorum firmamentum, atq; hoc potissimum assequitur, si à rebus subditorum se abstineat.* additque: *In præceptis Hermogenis magni doctoris scriptum reperi, summam & veram bonitatem, claritatem intellectus ac signum perfectionis in Rege esse, abstinere à bonis subditorum; quod si secus egerit, cito regnum illius corruet.*

Tranquill. c. 8.

VIII. Verum, ne Græcorum prolixiore commemoratione, Romanos Principes pari laude priuemus, maxime à munificentia prædicatur IMP. TITVS; *Nam recordatus quondam super cœnam, quod nihil cuiquam toto die præstitisset, memorabilem illam meritoq; laudatam vocem edidit: ô Amici, diem perdidi.* Vocem profecto magnificam & liberali Principe dignam.

Zonaras.

IX. Sciscitanti AVRELIANO Rom. Imp. iam facto, quomodo imperandum esset, respondit vnus è proceribus: *Si Remp. recte administrare volueris, auro & ferro te munitum esse oportet; ac ferro quidem contra hostes vti, tui vero obseruantes, auro remunerari.*

X. AVGV-

X. AVGVSTVS vero, vt hos ætate præcessit, & rebus gestis omnes superauit, ita beneficentia ac liberalitate cunctos antecessit: Mox enim Imperium adeptus, nihil se magis sibi gratulari dixit, quam quod gradum illum iam conscendisset, vnde vniuersis benefaciendi facultas præstaretur, *cum illud amplitudinis certum sit testimonium, omnes beneficentia promereri.* *Dio lib. 54.*

Sed enim obseruandum in hac liberalitatis causa, ne Princeps potius videri, quam esse liberalis velit. *Videre enim licet plerosque*, inquit vere Cicero, *non tam natura liberales, quam quadam gloria inductos, vt benefici videantur facere multa, quæ videntur magis proficisci ab ostentatione, quam à voluntate.* Qua in re hoc assequuntur vt nedum liberalitatis, verumetiam prudentiæ laude priuentur, exiguamque beneficii gratiam referant, vnicum alioqui huiusce regiæ virtutis pretium. Ast, nec illi probandi, qui *beneficiis suis commendationem ex difficultate captant, gratioresque accipientibus honores arbitrantur, si prius illos desperatio & tadium, & similis repulsæ mora, in notam quandam* [ignominiam & dedecus,] *pudoremque vertunt.* Tangit hoc scite Philosophus: *Plerisque*, inquit, *hoc vitium est ambitione praua differendi promissa, ne minor sit rogantium turba.* Causa ergo huius dilationis duplex, quod *beneficiis suis commendationem ex difficultate captant*; altera, vt commendationem afferat *rogantium turba.* Hos ceu male benignos improbat Seneca: cum *nihil æque amarum sit*, inquit, *quam diu pendere.* In liberalitate cauenda ostentatio. *Cic. 1. de Off.* Cauenda & dilatio. *Plin. Paneg.* *Seneca libr. 2. de benef. c. 5.*

I. Hoc tamen genio PERTINACEM fuisse ferunt, qui *Chrestologus* vulgo dicebatur, idque quod liberaliter omnia polliceretur, præstaret autem nihil. Tales certe plerique sunt hodie, qui nimirum vel *Pertinacem* vel *Charetem* imitantes, vanis & politicis sponsionibus ministros atque subditos erigunt, ac eorum spes, nihil postea re adiuturi, verbis fouent. *Capitolinus.*

II. Reiectis istis, placeat Magni viri monitum: *Sicut Sol preces, aut blandimenta non expectat, vt exoriatur, sed statim surgit & ab omnibus salutatur; sic tu nec plausus expecta, nec strepitus, vel laudes vt benefacias, sed sponte benefac, & pariter ac Sol omnibus carus eris.* *Epictetus apud Stobæ. de Magistr.*

III. Quod monitum excepisse videtur THEODOSIVS Imper. cuius tam certa fuisse beneficia Pacatus scribit, *vt tum accepta viderentur, quum sponderet: quia vota hominum minus fallebat, ne quidem fatigabat, neq; adhibebat muneribus artem difficultatis.* *In Paneg.*

IV. Consimilis affectus MAXIMILIANI I. quem solitum dicere ferunt: *Caritatem non expectare preces hominis egentis, sed vbi necessitatem videt, ante preces opitulatur, & auxilium fert.* Dii faciant, vt hunc magni Principis sensum, non tam Principes, quam qui circa eos sunt, æmulentur, vtpote quorum beneficia plerumque lenta sunt; iniuriæ vero præcipites, vt vere Seneca scribit. *Reusner. in Symb. Impp.*

Verumtamen haud ita liberalitatis fores sunt referandæ, vt pateant omnibus; non enim est arbor liberalis, cui omnes fructus ventus rapit, nec homo liberalis, cui vanitas omnia aufert. Moderatio in hac re adhibenda.

I. *Male pereas*, aiebat DEMOCRITVS, *quia Gratias virgines meretrices effecisti* Iactabat hoc scomma in hominem male liberalem, & multa temere profundentem. Et sane quis non sciat prodigalitate pleraque mala, tanquam ex fatali quodam Pandoræ cyatho, in Rempubl. infundi? *Apud Ælianū.*

II. Quis NERONE, & CALIGVLA prodigalior? quis vtroque nequior? quis vtroque crudelior? alter *vicies millies a* immanibus suis largitionibus effudit; alter amplius *tricies millies b* primo sui Principatus anno absumpsit: eoque inopiæ *Caligulam* adegere, vt coactus sit, *ad rapinas cõuertere animum, vario & exquisitissimo calumniarum, & auctionum, & vectigalium genere.* *Sueton.* a 50. *milliones Philippicũm siue Ducaten. Ital.* b 75. *million.*

III. Idcirco prudenter egregius ille Doctor THOMAS BRICOTVS facultatis Theologicæ Parisiensis quondam Decanus, cum *Franciscum I.* Galliæ regem solemni eius inauguratione dilaudaret à multiplici variaq; naturæ dote, tandem eius munificentiam virtutem regiam maximis laudibus efferens, dicebat eum instar D. Francisci: (cuius nomen sortitus erat) quasi stigmata in manibus gerere, cum manibus, velut iis terebratis, continere nil posset. multa namq; subditis indulgebat, multa largiebatur, multa etiam (sed in tempore) profundebat; atq; ideo circumspectus ille Doctor è re nata admonebat Regem; nequaquam expedire, ipsum *Io. Mich. in Anat. corp polit.*

manus semper vsquequaque habere perfossas & patulas, sed interdum opus esse cauas manus obstruere, suisque & donationibus, & expensis, & sumptibus modum adhibere: cæteroquin fore aliquando, vt in suo regno multo plures in paupertatem adduceret, quam fecerat olim D. Franciscus in orbe Christiano, non quidem spontaneam, vtille, sed inuoluntariam & exosam.

IV. De ALEXANDRO Imp. Lampridius: *Dies nunquam transiit, quin aliquid mansuetum, ciuile, pium faceret; sed ita, vt ærarium non euerteret.* Insignis hercle prudentia, quæ viribus ærarii liberalitatem metiebatur.

Notent Principes.

Verum, quoniam sæpe hæc effusio, non tam vitio Principum, quam improbis & callidis inhiantium desideriis accidere solet: operæ est, vt beneficiariorum nomina Rationario imperii siue Tabulis donationum mandentur: sancita lege, vt aliquid flagitaturi, ante exprimant, quid quantumque à Principe, vel decessore acceperint: ni fecerint, careant impetratis.

1. Histor.

I. NERO, vt paulo ante dixi, immensas pecunias effuderat: sed *Galba* eius successor, cum rei nummariæ indigus esset, singulos beneficiarios appellari iussit, decima parte liberalitatis apud quemque relicta: *Iustissimum enim fuit,* inquit Tacitus, *hoc inde repeti, vnde inopiæ causa erat.*

Dio lib. 60.

II. Et ante eum CLAVDIVS Cæsar, immensas donationes, quas nullo iure, aut causa fecerat *Caligula*, retractauit.

Gaguinus lib. 9.

III. Similiter CAROLVS VI. Galliæ Rex, cum plus iusto liberalissimus esset, & nulla profundendæ pecuniæ ratio illi inesset: tandem reddentibus rationibus fisci, & pecuniæ publicæ Quæstoribus, hæc verba (dissimulante quidem Carolo) margini notabant, *Nimis accepit, recuperetur.*

Liberalitas in pauperes procliuior esto.

Adhæc, Personarum habendam rationem dixi: vt imprimis *propensior sit liberalitas in calamitosos*, vtique nulla sua culpa tales.

2. Annal.

I. De TIBERIO Tacitus: TIBERIVS, *vt honestam innocentium paupertatem leuauit, ita prodigos, & ob flagitia egêtes, Vibidium Varronem, Marium Nepotem, Appium Appianum, Cornelium Sullam, Q. Vitellium mouit Senatu, aut cedere passus est.*

In eius vita.

II. De NERVA Dio Cassius: *Quosdam,* inquit, *Senatorii ordinis delegit, qui agros emerent, eosq; egenis diuiderent. Pecuniæ autem inops factus, vestes primum, & vasa aurea, argenteaq; atq; pretiosam supellectilem, seu propria, seu publica, & regia esset, auctioni subiecit.*

Tranquill. c. 10. Tacit. 13. Annal.

III. Itidem NERO, lentæ alioqui, & sæuissimæ naturæ Princeps, sub initium Imperii, *neq; liberalitatis, neq; clementiæ, nec comitatis quidem exhibendæ vllam occasionem omisit. Senatorum nobilissimo cuique, sed à re familiari destituto, annua salaria, & quibusdam quingena constituit.* Hæc liberalitas in Nerone reprehensa minus fuit, sed quæ postea secuta fuit prodigalitas. Et nota, eum in nobilissimum quemque liberalitatem exercuisse, quod est arcanum dominationis regiæ dogma. Nihil quippe gloriosius vtiliusque accidere Principi potest, quam si in sua ditione quamplurimos nobiles opibus florentes habeat. Et ideo qui præ cæteris sapuerunt Principes (vt recte animaduertit Scipio Amiratus) omnem ad id adhibendam esse industriam existimarunt, vt antiquam nobilitatem in suo Principatu sartam tectam conseruarent: vtque matrimonia inirent, ne familiæ extinguerentur, curarunt; eorumque paupertatem adiuuerunt, non propter aliam causam, nisi quia, quo illustrioribus imperant, eo sibi maiorem Imperantes, gloriam vindicant.

Arcanum dogma.

Lib. 2. Annal.

IV. Laudatur ab hac re AVGVSTVS Cæsar: qui non solum *Hortalum* Hortensii nepotem, vt vxorem duceret, hortatus est, verumetiam pecuniam ei largitus est, *ne* (vt inquit Tacitus) *clarissima familia extingueretur.*

Lib. 5.

V. Atque vt alios in hunc munificentiæ campum producam, MICHAEL PALÆOLOGVS Imperator Orientis, adeo sub initia Imperii beneficus fuit, vt sua ætate omnes vniuersi orbis Principes liberalitate superarit: idque non aliam ob causam, nisi (vt Gregoras scribit) facile sibi Imperium redderet, subditorumque animos sibi conciliaret.

L. Priuilegia 12. C. de Sacros. Eccles.

VI. Quam laudabilis vox illa Imperatorum VALENTINIANI & MARCIANI! qua testantur, *humanitatis suæ esse, egenis prospicere, ac dare operam, vt pauperibus alimenta non desint.*

VII. Con-

VII. CONSTANTINVS hic non negligendus, cuius eximia in exteros, & pauperes munificentia non minus venuste, quam vere ab Eusebio describitur: Exteris præterea, inquit, qui illum adibant, benignum, & liberalem se præbere: miseris etiam, & abiectis, qui in foro & plateis palam mendicabant, non pecunias solum & res ad victum necessarias, sed etiam decentem corporis vestitum subministrandum curare. Illis quoque, qui prima ætatis tempora fœliciter traduxissent, & prospere, post tamen graui vitæ facta mutatione in res asperas, afflictasque incidissent, cautiora, vberioraque vitæ subsidia impartiri, & beneficia magnifica, animoque vere regio digna conferre. Quorum nonnullis agrorum donare possessiones, alios variis dignitatis ornamentis cohonestare. Quos autem orbitas misere afflictauit, eos patris curare loco: viduas mulieres omni spe destitutas recreare, propriaque ac sua prouisione illis sedulo prospicere: eodem modo puellas etiam parentibus orbas, & ab eorum auxilio desertas iam, viris sibi notis, & locupletibus matrimonii vinculo iungere; eas res large, & liberaliter nuptis suppeditando, quæ illarum viris in nuptiis contrahendis essent necessario conferendæ; & concludit hoc modo: *Quemadmodum Sol super terram oriens omnes claros sui luminis radios affatim profundit; sic Constantinus simul cum Sole ortu in regiis ædibus apparens, & tanquam cum luminari illo cœlesti pariter illucescens, omnibus, quæ in ipsius aspectum prodibant, eximium singularis suæ probitatis splendorem, & claritatem exhibuit: neque quisquam recte ad eum aduentauit, qui non aliquo bono potitus sit; neque eos spes bona frustrata est, qui ab eo aliquid expectarent auxilii.*

Apud Baron. Tom. 3. Ann. ann. Chr. 315.

VIII. Sed huius generis humanitas, maxime etiam Galliæ Regibus apparuit: & imprimis in ROBERTO Regis Capetis filio, à quo cæteri deinceps munificentiæ in pauperes exempla didicerunt. Is enim mille pauperes humanissime semper fouit, eisque iumenta (quod sane mirandum) præbuit, vt se quocunq; iret, consequerentur, ac pro se vota facerent. Quo factum est, vt tametsi noui Regis filius Regnum maximum adeptus esset, nemo tamen eo diutius, aut fœlicitate, aut tranquillitate maiore, imperarit.

Refert Bodin. 6. de Rep. c. 2.

IX. Neque D. LVDOVICVS prætermittendus, qui octo & viginti rerum humanarum, & diuinarum collegia suis opibus fundauit: tametsi centum & viginti pauperes haberet, qui se humanissime consequebantur, & eodem, quo seipsum victu quotidie sustentaret: ac etiam diebus Quadragesimæ numerum duplicabat. Itaque mirum videri non debet, si annos quatuor, & quadraginta, summa cum sui nominis gloria, imperarit: & ita imperarit, vt hostibus quidem formidolosus, carus amicis, Deus subditis, sanctus omnibus haberetur. Hoc amplius, quod in summa parte fœlicitatis Reges ponere consueuerunt, omitti non debet, quod quinque filios, quatuor filias, se moriente spirantes, ac regnum armis, & legibus longe florentissimum reliquit. Extrema vero cohortatione filium regni successorem studiosissime admonuit, vt Deum imprimis veneraretur, deinde egenos, ac tenues quanta maxima posset benignitate tractaret.

Ex eodem.

X. TIBERIVS vero II. Imperator erogandis in eleemosynas pecuniis adeo assiduus fuit, vt Rempubl. redegerit in paupertatem: qua ex re, cum ab Augusta acrius reprehenderetur, magna fiducia respondit: *Deus non deerit fisco nostro.* quod euentus comprobauit. Siquidem ambulans in Palatio magnus Princeps, lapidem aduertit marmoreum, cui signum crucis insculptum erat humi stratum. eum, motus indignitate, ocyus auferri iubet, ne porro redemptionis nostræ signum pedibus conculcaretur: quo sublato, adhuc secundus, tertiusque apparet; quibus ordine sublatis, subtus inuenit ingentem thesaurum, ad centum millia aureorum ascendentem, ex quibus largiores quam ante eleemosynas fecit. Quare iterum eidem Imperatori maximus thesaurus Narsetis Eunuchi (qui in Italia Dux militiæ sub Imperatore Iustiniano fuerat) à sene quodam, qui solus eius conscius erat, patefactus fuit, Deo sic disponente: propter maximas & perpetuas eius in pauperes largitiones. fuit autem auri vis & argenti tanta, vt ea effodienda diebus aliquam multis opus fuerit.

Paul. Diac. Hist. Longob. 3 cap. 6. Greg. Turon. Hist. Franc. 5. c. 9.

XI. Ast, omittam necesse est gratia compendii, CAROLVM MAGNVM, LVDOVICVM V. Regem Scotorum, cui cognomentum *Pater pauperum fuit*, ALEXANDRVM V. GREGORIVM XIII. SIXTVM item V. & PAVLVM V. Pontifices Maximos: quorum illi vt super alios Pontifices munificentia in pauperes eminuere, dum magna pecuniarum vi paſ-

vi passim Vrbe Roma ædes cum amplissimas, tum splendidissimas pauperibus excipiendis, & pie alendis compararunt, ita hic tantam hodie sui præbet ab hac pietate commendationem, vt de eo merito dici possit, quod de se ipse quondam B. Iob: *Oculus eram cœcorum, & pes claudorum: pater eram pauperum, & mærentium consolator.* Illum enim ille pedibus truncum dote honesta sustentat; illum cœcum & in quadriuiis sæpe frustra clamitantem respectat; illos infantes barbaris parentibus expositos humaniter lactat; illum à puero immedicabili morbo confectum, suoque cadaueri incubantem erigit, & sanat. His munificentiæ notis claret, Pater ille pauperum, & mœrentium consolator. Imitentur Principes, & auribus, menteque excipiant Agapeti viri sanctimonia clari, monitum: *Vestimentum non veterascens est beneficentia amictus, & incorrupta stola est erga pauperes. Eum igitur oportet, qui pie regnare vult, talium indumentorum pulchritudine animam exornare: Amoris enim in egenos qui indutus est purpuram, cœlestis quoque regni compos efficitur.* ô auream! ô gemmeam! dignamque quæ nō tam Principum vestibus intexatur, quam mentibus eorum alte imprimatur. hac enim coccina, noxiæ conteguntur; Superi petuntur.

Cap. 29.

Extat in eius Epist. Paran. ad Imper. Iustinian.

Sed & in bene meritos.

Verum, priusquam receptui canam, producendi in medium aliqui, qui doceant Beneficentiam non in postremis erga bene meritos exercendam.

Plut. de Vitiosa verecundia.

I. ARCHELAVS Macedonum Rex, cum ab ipso poculum aureum postularet quidam inter cœnam, qui nihil ducebat honestum præterquam accipere, iussit ministro, vt id Euripi daret Et hominem illum intuitus: *Tu quidem*, inquit, *dignus es qui poscas, nec accipias: hic vero dignus est, qui etiam non postulans accipiat.* pulchre declarans, non ex pudoris arbitrio; sed ex iudicii delectu donationem ac largitionem esse faciendam.

Bruso. ex Cic. ad Q. Frat. de Petit. Consul.

II. Scitum est C. COTTÆ apophthegma, quo dicebat, operam quidem suam sese polliceri solere omnibus, sed impertiri iis, apud quos optime poni arbitrabatur. Sentiebat enim comitatis esse benigne polliceri: sed quoniam omnibus opera præstari ex æquo non potest, eligendos esse, quibus impertias.

III. LVDOVICVS XI. Galliæ Rex, Delphinus adhuc existens, huius documenti vtique memor, lepido hoc facto, fuisse videtur. Is cum non infrequenter venationi operam daret, ruri, (vt solent syluas, & nemora peragrare venatores) plerunque diuersabatur in humili casa rustici cuiusdam, cui nomen *Conon*: quocum rapas non semel *Ludouicus* in cœna sibi ab eo datas comedisset: factus postea Rex, rusticus ab vxore monetur, vt Regem adeat cum bona spe quid muneris ab eo accipiendi. Acquiescit vxoris consilio, & vna confert rapas sui agelli præstantiores, Regi dono daturus quas tamen nec omnes detulit, pressus in itinere fame, qua factum vt omnes absumeret, vna, eaque grandiuscula, excepta. Simul atque ergo ad Curiam venit, agnitus ab Rege, iussusque propius accedere, è vestigio rapam suam hilari vultu Regi porrigit, quam ambabus Rex manibus, lætaque fronte accipit, reconditque quo pretiosissimas quasq; res. Interea prandio bene exceptum missum illum facit 1000 aureis remuneratum. quod cum ab aulico quodam notatum esset, credens bonus vir Regis liberalitatem vniusmodi esse, atque tantundem se acceptum iri, si quid ei donaret, equum offert miræ alioquin elegantiæ: quo accepto, secum cogitat Rex, quid rependat: tandem producit rapam probe inuolutam & aulico donat: quo abire iusso, domum petit, quam non prius aduenit, quin rem datam (thesaurum esse credens) explicat qui nihil aliud, quam rapam, contra quam existimabat, inuenit. queritur ergo apud Regem, quasi per errorem is lapsus esset, rem vnam pro alia sumendo: cui Rex: *Profecto bene tuus equus à me emptus est pramio & munere tibi dato, quod mille aureis mihi constitit:* atque ita elusum demisit.

Polyd. lib. 20.

IV. Apud Britannos scriptores legimus, RICHARDVM II. Anglorum Regem, liberalitate alioqui conspicuum, exosum suis redditum, inconsulta liberalitate: ita enim odium ac maleuolentiam multorum sibi comparauit, vt de eo passim iactaretur, *Væ terra, cuius Rex puer est.*

Personarum ergo attendenda conditio.

V. Itaque considerandi sunt, qui beneficium petunt. Nec enim omnibus omnia, vel eadem conueniunt. Parcius enim bene de re domestica constitutis, largius, vt dixi, calamitosis, restrictius importunis hominibus; vberius iis, qui cum bene de virtute & Republica merean-

reantur, nihil tamen nisi cum verecundia postulant, ac interdum oblata recusant: quales ex amicis duos *Antigonus* Asiæ rex habuisse dicitur: quorum nec alterius satietatem explere, nec alterum ad accipiendum inuitare poterat. *Plut. in Demotrio.*

VI. Bono igitur, & laudabili instituto ALEX. SEVERVS Imper. singulorum nomina, quibus quid præstitisset, descripta habebat. qui nihil, aut minimum petissent, appellabat, inquiens: *Quid est cur nihil petis? num me tibi vis fieri debitorem? pete, ne priuatus de me queraris.* Agnoscebat magnus Princeps recte fungentibus officio se debitorem: Sed antequam quid cui donaret, personarum etiam merita considerabat; quod rarenter fit nostro æuo. *Lamprid.*

Postremo aduertendum est, vt præmia cuiusque conditioni maxime consentanea quærantur. Sunt enim nonnulli, quibus aliæ atque aliæ dignitates conueniunt: alii quibus satisfactum itur munusculis argenti signati, vel cælati: alii, quibus non tam præmiis quam gratia fauoreque Principis fit satis, vt alloquio, vultu, gestu, præconio, matrimonio conciliando, & sexcentis aliis rebus, quæ cum gratissimæ sunt, nunquam tamen Principis opes diminuunt. CAROLVS V. Imper. *Calabriæ Ducem* optime de se meritum, quod Imperium Hispanorum summa Ordinum consensione ad se delatum repudiasset, carceribus liberauit, eique *Ferdinandi* aui locupletissimam viduam despondit. Ex quo matrimonio non modo libertas cum opibus maximis ad Ducem; Imperii securitas cum amicitia summa vtriusque coniugis ad Carolum; ad omnes Ordines incredibilis lætitia peruenit; sed etiam callido commento Carolus fœminam matrimonii cupidissimam à peregrinorum Principum coniugio abduxit: ac sterilem vxorem, senioque proximam Principi dedit, vt liberorum spe sublata, Neapolis, & Siciliæ Regno Caroli posteritas tutissime frueretur. Cæterum satis dictum esto de Beneficentia. *Quæ denique & quibus danda.* *Bodin. 5. de Rep. cap. 4.*

CAPVT XVIII.

Nunc prodeat in medium *Prudentia*, propria, & necessaria Principis virtus.

EA est recta ratio, lumen quoddam animo præferens, quid fugiendum, aut sequendum sit, sine vllo errore præscribens. *A prouidendo*, sic appellata: & *opus mentis*, à Maximo Tyrio dicta. Vnde veteres Poetæ, *Prudentiam* dicunt esse *Mineruam* illam, quam *de Iouis vertice natam*, non sine lepore fabulantur. Ostendunt enim à mente, quæ in nobis est diuina manare, per quam omnia circumspicere debemus, & in omnes partes oculos intentos habere. Vt non immerito eam voluerint optimam esse vitæ magistram, atque consiliorum omnium inuentricem, fœlicitatisque omnis procreatricem & moderatricem. Itaque, *Cic. I. de Leg.* *Serm. Philos. 34.*

——— Nihil homini prudentia
Contingere melius, aut potest magis vtile. *Sophocles Electra.*

Sed quanto magis Principi, aut Rempublic. gubernanti? Vt enim cætera animalia, neque recte domari, aut regi possunt, sine aliqua industria, & arte: sic recte gerere Principatum, *sine hac viuendi arte*, valde quidem difficile est; *cum nullum animal morosius sit homine, vel maiori arte tractandum.* Nec vires hic oppone. Etenim, *melior est Sapientia, quam vires, & vir prudens, quam fortis.* Et vidit nescio quis Poetarum: *Cic. 5. de Fin.* *Senec. 1. de Clement.* *Sap 6.* *Val. Flaccus.*

——— Nec solis viribus æquum:
Credere: sæpe acri potior Prudentia dextra.

Nam & maximis interdum opibus, magnaque Principum potentia, qui hoc orbati sunt lumine, Respublicas quassari, ac funditus deleri videmus; Prudentia vero, nunquam non retineri, conseruarique. *Rex insipiens perdet populum suum,*

Eccles. 10. Prouerb. 10.

aït Sirachides, *& Ciuitates inhabitabuntur per sensum prudentium. Posside igitur,* quisquis sceptrum tenes *sapientiam, quia auro melior est: & acquire prudentiam, quia pretiosior est argento.*

EXEMPLA, & NOTÆ.

Orat. de Regno, quam refert Reusn. in Symb. Impp.

I. OPortet Principes, inquit Socrates, non socordiæ, ignauiæque esse deditos, sed videre, ac circumspicere, vt sint aliis longe prudentiores. Quod ipsum ÆGYPTII recte existimarunt, dum in sceptro regio oculum hieroglyphicis suis designarunt. Eo enim ostendere volebant, in Principe maxime requiri Prudentiam, tanquam Reipublicæ vigilantem, & prospicientem oculum. Quod enim acies videndi est in oculo, hoc Prudentia est in animo, teste Sophocle:

Ὡς ὄψις ἐν ὀφθαλμῷ, ὁ νοῦς ἐν τῇ ψυχῇ.

Quomodo & Aristoteles Prudentiam, ὄμμα τῆς ψυχῆς, id est, *oculum animæ*, quia videt omnia, appellat: quippe quæ intellectum, & delectum rerum, quæ publice, priuatimque fugiendæ, aut appetendæ sunt, continet.

Plut. in Laco.

II. TIMOTHEVS Cononis filius, non eum Ducem exoptauit Atheniensibus, qui culcitras exercitui deportaret, sed qui veluti Argus Panoptes à fronte pariter, atque à tergo esset oculatus. Enimuero quemadmodum cytharam male sumit is, qui artis illius imperitus est, ita haud bene præest imperio, qui oculo prudentiæ priuatus est. Nam ex mente Comici:

Menand.

Ἀβουλία γὰρ πολλὰ βλάπτονται βροτοί·

Damna hominibus dat multa imprudentia.

Iis præsertim, quibus regimen aliorum commissum est: non enim sibi soli peccant, sed plerunque, immo sæpenumero, multitudini, cui regendæ non tam viribus, atque potentia, quam prudentia opus est. Hinc *Fabio Maximo*, aliquando plus negotii cum ciuibus, quam cum hostibus fuisse scribunt: adeo verum est, excellentibus ingeniis citius deesse artem, qua ciues, & subditos regant; quam qua hostes superant. *Videtis enim* (inquit Cicero) *quanta vis sit temporum in Repub. quanta varietas rerum; quam incerti exitus, quam flexibiles hominum voluntates, quid insidiarum, quid vanitatis in vita sit.*

Lib. 2. Epist.

III. Non magis Apollinis oraculum, quam illud *Euripidis* verum est: *Vnicum consilium rectum, magnam militum manum vincere.* Quippe non perinde refert, quam numerosum educas exercitum, sed quam cordati sint exercituum duces. In bello siquidem plus habet momenti prudentia, solertiaque, quam vires consilii expertes: quod & vidit eruditus ille Saxonum Præsul:

B. Anthel. in Monostich.

Εὖ φρονέων θυμῷ κρείττων ἢ φέρτερος ὅπλοις.

Vir prudens animo est melior, quam fortis in armis.

Laert. 6. c. 1.

IV. Nec minus illustre ANTISTHENIS istud: *Prudentiam tutissimum esse murum: quod is nec collaberetur, nec proderetur.* Nulla quippe mœnia sunt, quin machinis, aut cuniculis, aut, vt nihil horum sit, proditione capiantur. Prudentis autem decreta sunt inexpugnabilia.

Idem 4. c. 7.

V. BION vero BORISTHENITES dicebat, Prudentiam tanto cæteris virtutibus antecellere, quanto cæteris sensibus præstat visus. Nam, vt oculi prælucent toti corpori, ita nulla est virtus absque Prudentia: in Principe præsertim, qui sine ea cæcutiret in omnibus, sic quasi Cyclops ille Poetarum, amisso oculo.

Reusn. in Symb.

VI. Quare non inscite RVDOLPHVS Imp. eius nominis I. frequenter illud symboli loco vsurpabat: *Regni prudentia custos.* quo monebat, sine prudentia nedum Imperium infirmum esse, sed fere nullum: immo citra eam nequicquam adesse quantamcunque potentiam: Siquidem, vt Horatius inquit:

Od 3.

Vis consilii expers, mole ruit sua;

Et, vt vir ille diuinus inquit.

B. Anthelm. in Monost.

Σώματος ἀνδροσιώνης, πραπίδων πέλει φρόνησις.

Corporis exsuperat vires prudentia mentis.

CAPVT XIX.

Bifariam autem *Prudentia* comparatur: *Vsu*, & *Memoria*: quorum alterum, rerum experimentis, atque tractatione: alterum, historiarum cognitione, bonarumque artium peritia constat.

DVobus, inquam, his *Prudentia* constat; sine altero mutila, an manca. Ac Peritia quidem Historiarum: quod *illæ omnis exempli documenta in illustri posita dent intueri: inde tibi, tuæque Reipubl. quod imitere, capias; inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites.* Quo adspectu vere Cassiodorus scribit, *Totius prudentiæ compendium in litteris contineri: Ibi enim prudens inuenit, vnde sapientior fiat; ibi bellator reperit, vnde animi virtute roboretur; inde Princeps accipit, quomodo subditos sub æqualitate componat.* Vt præclare dixerit Dionysius: Ἱστορίαν ἀρχὴν φρονήσεως, καὶ σοφίας· *Historiam prudentiæ, & sapientiæ esse initium.* A qua mente etiam Polybius scriptum reliquit: Ἀληθινωτάτην παιδείαν, καὶ γυμνασίαν πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις, τὴν ἐκ τῆς ἱστορίας μάθησιν. *Verissimam disciplinam, exercitationemque ad res ciuiles, Historiam esse.* & Romanus Historicus: *Magno vsui esse memoriam rerum gestarum.* Etenim, *vt adspectus à circumfuso aere lumen accipit, sic animus ab historiarum, disciplinarumque liberalium cognitione.* Cauendum tamen Principi, ne nimiopere otio se litterarum detineat: Quia *nihil prodest cognitio, nisi & actio subsequatur.* Nam, *eruditio viam quidem probe Rempubl. administrandi ostendit, sed si rebus ipsis gerendis exercearis, id consequere, vt rem dextre administres.* Vidit Polybius: *Optima*, inquit, *ad veram vitam institutio videtur esse Experientia: quæ fit ex commemoratione rerum ab aliis gestarum.* Vt non immerito cum Tullio dixerim: *Vsum, omnium magistrorum præcepta superare.*

Liuius lib. 1. — *Var. lib. 8.* — *Apud Plutar.* — *Lib. 1. in princ.* — *Sallust. Iugur.* — *Diogen. Laert. in Arist.* — *Lactant. 6. c. 5.* — *Isocrat. ad Nicoclem.* — *Libr. 1.* — *1. de Orat.*

Ea propter ciuilis ista, & politica eruditio ex historiarum collecta monumentis, ad vsum, actionemque ciuilem est transferenda. Cæteroquin,

Non quod putas te scire scis, si vsus deest. — *Sophoc. Trag.*

Neque enim satis est, vt hoc addam, res ipsas in studiis intueri: opus est post illa experientia. Philosophus indicauit: τοῖς γὰρ ἐφιεμένοις περὶ πολιτικῆς εἰδέναι προσδεῖν ἔοικεν ἐμπειρίας. *Nam quisquis in re ciuili intelligens haberi volet, opus ei experientia.* Siquidem, vt idem alibi scribit: *Experti certius, quod intendunt, consequuntur, quam ii, qui rationem absque experientia tenent.*

Eth. 10. c. vlt. — *1. Metaph.*

Itaque, *& discas oportet, & quod didicisti, agendo confirmes.* Gemina ergo hæc sint, vnde Prudentia formetur: *Litterarum cognitio*, & *Experientia*: Nam quæ ex altero harum colligitur, nedum debilis est, & manca, sed irrita, immo misera, immo etiam in Principe miserrima.

Senec. epist. 95.

EXEMPLA, & NOTÆ.

I. VNde potius quam ab CÆSARE AVGVSTO incipiam? qui non vt plerique per amœna historiarum dicis tantum, & temporis fallendi gratia versabatur, sed magno

Sueton. c. 89. cum fructu *sectabatur præcepta, & exempla, publice vel priuatim salubria, eaque ad verbum excerpta, aut ad domesticos, aut ad exercituum, Prouinciarumque Rectores, aut ad Vrbis magistratus plerunque mittebat: prout quique monitione indigerent.*

Cic. I. Acad. II. Atque ante eum L. LVCVLLVS, vix dum adolescentiam egressus, tantum breui tempore prudentiæ, libris historicis hausit, vt cum peregrinus & rudis esset rei militaris, non solum in Asiam, cui permultos annos admirabili quadam laude præfuit, à Senatu missus sit, verum etiam bellum Mithridaticum, cui datus erat Imperator, fœliciter confecerit: adeo *vt non modo opinionem vicerit omnium, quæ de virtute eius erat, sed etiam gloriam superiorum.*

Plut. & Cic. pro L. Muren. III. Eum sequutus POMPEIVS MAGNVS, Romani Imperii magnum decus, ex pueritiæ ipsius disciplina, quam legendis historiis collocauit, ad patris exercitum profectus, primum Siciliam recuperauit; Achaia subacta, triumphali curru Romam (magna quidem rerum gestarum laude & gloria) euectus est; postea vero exstincto bello ciuili, quo tanquam tempestate quadam cætera omnia concutiebantur, ex Asia, Armenia, Basernis, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Syria cæterisque prouinciis magnifice triumphauit. Tantum valet ad res præclare gerendas, ex historiarum monumentis collecta prudentia.

Lamprid. IV. Atque hæc quidem etiam causa fuit, vt ALEXANDER SEVERVS Imperator in maxima rerum trepidatione, quoties impressiones faciendæ essent, peritos historiæ homines prius consuleret, quam rem gereret: ratus nimirum Imperator prudentissimus, eos de rebus bene præclareque gerendis recte iudicare posse, qui omnium hominum mores, & consilia, etiam res male beneque actas, cognitione atque memoria comprehendissent. Ac ipse quidem *Alexander* post actus publicos, seu bellicos, seu ciuiles, lectioni græcæ operam maiorem dabat, *De Republica* libros Platonis legens: Latina cum legeret, non alia magis legebat, quam *de Officiis* Ciceronis, & *de Republ.* legebatque vitam Alexandri Magni, quem præcipue imitatus est.

Plutarch. V. SCIPIO autem AFRICANVS Xenophontem sic adamasse ferunt, vt nunquam eum de manibus poneret, sed in castris etiam, interque tubarum classica, & armorum sonitus legeret.

Id. Plut. VI. At ALEXANDER MAGNVS, cum in Asiam profectus esset, Philisti historiam sumpsit, quam deinde expeditionum suarum comitem habuit: non contentus Homeri Iliade, quam alioqui cum pugione coniunctam dormiens sub puluino collocatam habere solebat.

G. Recht in Apopht. VII. Sed omissis exemplis, quæ temporum lapsu obliuioni propiora sunt, recentia quædam subnectamus. FRIDERICVS Dux Saxoniæ Elector, vt referunt quidam Germani scriptores, adeo historiarum curæ habuit studium, vt Epitomen omnium historiarum, in qua series esset omnium temporum, & Monarchiarum, componi sibi curarit: quam postea ita in conspectu habuit, vt in grauissimis deliberationibus, sæpe inde exempla recitaret. Nec raro dixit, se non tantum voluptatis causa historias legere; sed sumere inde de multis rebus documenta: & cognitionem earum necessariam esse, non modo Gubernatoribus, sed etiam cæteris hominibus omnibus.

VIII. Quid multis opus est? SIGISMVNDVM IMP. Arriani historia apprime delectatum fuisse scribunt, sed & ALPHONSVM Arragoniæ Regem in Q. Curtii scriptis diligenter volutatum, annalium scriptores prodiderunt. Denique CAROLVM V. Thucydidis lectioni, & Philippi Cominæi commentariis operam impendisse asserunt, qui eius res gestas litteris consignarunt. Itaque quis eorum institutum, non maximopere laudet, & cæteris omnibus Principibus imitandum iudicet? præsertim, cum non infructuosam illis fuisse eiusmodi lectionem ex heroicis illorum, pace, belloque gestis liquido constet.

In Procem. Biblio. IX. Verum, consentaneum Diodori Siculi iudicium subiiciamus: *Magnas*, inquit, *merito gratias rerũ Scriptoribus homines debent, qui suo labore plurimum vitæ mortaliũ profuere. Ostẽdunt enim legentibus, præteritorum exẽplis, quid nobis sit appetendum, quidve fugiendum. Nam qui multa experimenta rerum, variis cum laboribus, periculisque procul ipsi ab omni discrimine positi, gesta legimus, nos admonent maxime quid conferat ad degendam vitam. Cognitio igitur ex aliorum, tum secundis, tum aduersis rebus percepta, doctrinam habet omnium periculorũ expertem.*

pertem. Pulchrum est enim ex aliorum erratis in melius instituere vitam nostram; & non tam quid alii egerint quærere, sed quid optime actum sit nobis proponere ad imitandum. Seniorum consilia, quos longa ætas prudentiores effecit, laudantur: at hos tanto antecellit historia, quanto plura exempla rerum complectitur diuturnitas temporis, quam hominis ætas. Itaque ad vitæ institutionem vtilissima Historia censenda est. Nec tamen omnis historia: sed quæ, vt probe notat I. Lipsius præceptor meus, tres habeat notas has: Veritatem, Explanationem, Iudicium: id est, quæ legitima historia est, & perfecta. Nec enim talem ego vnquam censuero, cui trium horum aliquod deest. Verum, adeat ad eum qui volet, latius hæc diducentem, & super optimis Historicis opinantem. Inter Græcos melioris notæ scriptores, merito ponit Thucydidem, Polybium, Plutarchum, Xenophontem, quibus addo Dionem propter crebras eius orationes, iisque salubria inspersa monita: Inter Latinos maxime Q. Curtium & Cæsaris Commentaria Principi commendanda. At è recentioribus, etiam atque etiam Philippi Cominæi scripta, omnium certe, nedum Principum manibus terenda.

In not. ad 1. lib. Polit.

Delectus historiarum.

Ceterum, ad *Vsum* dixi transferendam esse historiarum cognitionem. Merito. Siquidem vsum exercitationemque desiderant excerpta ex historiis prudentiæ monumenta. Aliter, quis non cum Anaxippo indignetur:

Lectio applicanda ad vsum.

Athenæ. lib 13.

> *Vah nunquid fingi potest portentosius illo,*
> *Qui sophos in triuiis inflato mugit ab ore,*
> *Rebus at in mediis stupet, ac velut inscius hæret?*

I. Bene TASSVS HERMONÆVS, interrogatus, quidnam in ciuili vita præ ceteris esset sapientius? *Experientia* respondit. Nimirum quod in negociis ciuilibus praxis sit magistra rerum agendarum. Acies quidem ingenii eruditione acuitur, & expolitur: at vis agendi, multis experimentis, rerumque tractatione.

Stob. ex Plut.

II. Hinc PHILOPOMENES prudenter dicebat: *Doctrinam debere ad facta tendere: non otii, aut inutilis loquacitatis causa vsurpari.*

Plut.

III. Et scitum est PAVLI ÆMILII apophthegma. Is cum per loca prærupta irrupisset in Macedoniam, vidissetque instructam hostium aciem, exhortante Nasica, vt protinus inuaderet hostem: *Facerem*, inquit, *si tuæ essem ætatis: verum multarum experientia rerum prohibet, ne ex itinere statim cum instructa acie congrediar.*

Idem.

IV. ANTIGONVS autem interrogatus, quem è suæ ætatis ducibus præstantissimum iudicaret? *Pyrrhum*, respondit, *si senesceret.* Non simpliciter pronunciauit optimum: sed optimum fore, si rerum experientiam ætas adiungeret. Neque enim magni momenti est eruditio, sine vsus experientiæque adminiculo. Quin, immo eruditio sine experientia (vt ex Fero scribit eruditissimus quidam Theologus) aliquando plus officit, quam prodest: è contrario expertus aliquanto plus efficit, quam sapiens sine experientia.

Idem.

Ferus in cap. 1. Ecclesiast.

V. Ideoque DVX ALBANVS multis, nisi illaudatis in Belgio nominibus notus, scientiam aiebat nuda tantum lectione paratam, similem esse lacu compluuio: quæ vero rerum vsu apiscitur, aquis puris, & limpidis. Satis scite. Nam quorum mentes variis rerum euentibus illustratæ sunt, quidni perspicatiores sint iis, quorum vita quietis, & vmbratilibus studiis traducta fuit? Enimuero, qui cæteris eruditione, & sapientia præstant, aperte fatentur suæ se prudentiæ, & solertiæ fiduciam, non tam ab mutis, quod aiunt, magistris, quam à viuis, id est rerum experientia accepisse. Quo pacto autem lecta ad vsum, & experientiam transferantur, egregie ex Chrysippo docet Plutarchus: *Oportet*, inquit, *quod est ex vsu, ex iis, quæ confinia sunt, & similem habent speciem, colligere. Nam quemadmodum idem pharmacum ad vnum morbũ fugandum efficax, dum vim illius discunt medici, ad omnes finitimos illud transferunt, & accommodant: sic sententia communis, quæ vim suam in plura potest extendere, non est mox despicienda, sed dum vni negotio proprie congruit, ad similia nihilominus traducenda est, & proxime cognata. Estque in hac occupatione exercenda maxime iuuentus, vt consuescat pro ingenii sui acrimonia ad id quod est commune, ex proprio traducere, idque compluribus experiri exemplis, ita vt in promptu illi fiat, celerrime huius exercitii præstare documenta.* Hæc ille.

Ex histor. gallica P. Matth. lib. 3.

Lecta quomodo in vsum traducantur.

Lib. de Aud. poet.

VI. Sic igitur statuendum, finem studii ciuilis esse actionem, non nudam rerum cognitionem, aut abditam, inanemque meditationem. Qua ratione Princeps quidam nostræ tempestatis non ineruditus, filium suum regni successorem admonebat: *Debes*, inquit, *voluptatem capere lectione, & cognitione rerum honestarum: verum cum duplici cautione hac: Vt inprimis non nisi tempus illud impertias studiis, quod à negociis ciuilibus superest: tum deinde, vt studiis minus incumbas, quo simplicem, ac nudam rerum cognitionem percipias, sed vt idoneum te reddas muneri tuo exsequendo, reuocans ea in praxim, & vsum, quæ iam ante lectione didiceris. Nec quemadmodum Astrologi, qui hoc fine modo student, vt stellarum motus, cursusq; qui sit, cupidi, curiosiq; cognoscant.* Et post pauca: *Amplius hæc cognitio historiarum edocebit te, qua ratione sermocinari debeas cum Legatis Principũ quaq; cum iis cõmunices, etiam de negotiis ad eorũ Resp. pertinentibus. Cæterum præ aliis antiquis historiis, maxime proponenda tibi sunt Iulii Cæsaris Commentaria: tum propter styli elegantiam, suauitatemq; ; tum propter materiæ dignitatẽ. Etenim istius sententiæ semper fui, vt cæteris omnibus ethnicis Imperatoribus, maximisq; militũ Tribunis Cæsarẽ prætulerim, velut familiam ducentem in scientia, reique militaris experiẽtia.* Hactenus ille; cuius exemplo, vt & *Augusti Cæsaris, M. Antonini, Basilii Magni, Constantini VIII. Emanuelis Palæologi*, (qui omnes non prius migrare è vita sustinuerunt, quam hæredi futuro Breuiarium quoddam ciuilis doctrinæ relinquerent) cæteri vtinam Principes filiis suis insigniores quasdam politicas theses, & cui imperio præsunt, proprias, scriptis mandarent; longe quidem essent, qui in spem Imperii aluntur, & prudentiores, & instructiores ad capessendam postea Imperii molem. Quod monitum, tanquam arcanum Imperii, Principes notent.

CAPVT XX.

Æque etiam Principibus proderunt *Peregrinationes*, ad Prudentiam *Vsu* comparandam.

Lib. 3. de Regno. NAMQVE ex *Peregrinationibus* (vt auctor est Franciscus Patritius) multa audiunt, multa ediscunt, multaq; oculis cernunt, quæ nulla disciplina, nulloq; doctore vnquam perdiscere possent. Testis huius sententiæ locuples Homerus, qui Vlyssem (quem Græcorum sapientissimum fecit) à diuturna longinquaq; peregrinatione præcipue laudat, librumq; suum talibus orditur,

Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον, &c.

Art. Poet. quod ita reddit Horatius:

> *Dic mihi Musa virum, captæ post tempora Troiæ,*
> *Qui mores hominum multorum vidit, & vrbes.*

Quasi præferat Vlyssis errores, ac peregrinationem omnibus rebus, quas didicerat in decennali bello Troiano, in quo tot Reges, ac Principes militauerãt, cum tanta diuersarum rerum varietate, tantaq; mutatione fortunæ. Et merito *Lib. 3. Var.* sane præponit. Neque imponit, si Cassiodoro credimus: *Interdum expedit*, inquit, *patriam negligere, vt Sapientiam quis possit acquirere. Vlysses Ithacus nisi hoc fecisset, in laribus propriis forsan latuisset.* Enimuero, si non aliud:

Menand.

> Πλάνη βίον τίθησι σωφρονέστερον:
> *Moderationem peregrinatio docet.*

Vnde Sapiens, postquam ea, quæ ad Sapientiam & Moderationem cõparandam pertinent, describit, Peregrinationem non in postremis adiungit: *In terram*, inquit, *alienarum gentium pertransiet: bona enim, & mala in omnibus tentabit.* *Ecclesiast. 39.*

Itaque consultissimum sit, aliquamdiu vt Princeps adolescẽs peregrinetur, si qui-

ſi quidem tuto, ac ſine ſuo, publicove periculo poteſt: quod peregrinatio præſens ſit vſui rerum, & prudentiæ, vt ita dicam, inſtrumentum. Neque enim audiendus ſedentarius ille Poeta:

Fœlix qui propriis æuum tranſegit in agris,
Ipſa domus puerum quæ videt ipſa ſenem. — *Claudianus.*

Prorſus vanè: quia *prudentiores illi ſemper habiti ſunt, qui multorum hominum conuerſationibus probantur eruditi.* — *Caſſiod. Epiſt. 39. Var.*

EXEMPLA ET NOTÆ.

I. SCRIPTVM nobis reliquit Laertius, ALEXANDRVM MACEDONEM, maximam terrarum Orbis partem peragraſſe, hoc fine, vt ea omnia ediſceret, quæ ad optimam Regis diſciplinam pertinerent. Proinde eum ſæpe gloriari ſolitum fuiſſe aiunt, ſe plura oculis luſtraſſe, quam alii Reges vnquam animo & cogitatione attingere valuiſſent. — *Lib. 2. in Archelao.*

II. CAMBISES etiam Perſarum Rex, multa ex diuturna peregrinatione perdidicit, quæ deinde Cyrum filium edocuit, vt præclare refert Xenophon in libris de puerili Cyri diſciplina.

III. Quid in PTOLOMÆO Rege Ægyptiis diutius peregrinatus fuiſſe dicitur, & ignotas quaſdam regiones poſt eum peregrinantibus patefeciſſe. Primus enim omnium (vt Diodorus ſcribit) Æthiopiam ingreſſus eſt. Ante eum ſiquidem nemo Græcorum in Æthiopiam transmiſerat, neque Ægypti montes quiſquam ante eum tranſcenderat. — *Lib. 4.*

IV. Vix credibile memoratu eſt, quantas regiones peragrarit SOSOOSIS, omnium Ægyptiorum Regum excellentiſſimus. Siquidem (ſi Franciſco Patritio erudito viro credimus) Arabiam, Lybiam, Æthiopiam, & vniuerſam Indiam ad Oceanum vſque peragrauit; & Scythiam pone Tanaim fluuium, qui Europam ab Aſia diſterminat, quibus in locis & Colonias deduxit, atque Obeliſcos erexit, vt monumenta militiæ, atque peregrinationis ſuæ perpetuo figeret. — *3. de Regno.*

V. Eodem quoque laudis genere decoratur MITHRIDATES Rex Ponti. Is etenim Aſiam cum nonnullis amicis tacitus à regno profectus, nemine ſciente, peruagatus eſt, omniũque Vrbium ſitus ac regiones cognouit. Quo quidem peregrinandi ſtudio effecit; vt omnium pœne linguarum peritiam aſſecutus ſit, adeo vt duabus & viginti diuerſis nationibus, quibus imperabat, ſua cuique lingua ius dicere ſolitus fuerit, & pro concione ſingulas ſine interprete affari: quod quidem, niſi omnes in eo Hiſtorici conſentirent, alienum à vero videretur. — *Plutar. Sabel. lib. 10.*

VI. Denique nunquid LYCVRGVS in Ægyptum, & Græciam profectus, iura didicit? nunquid PYTHAGORAS ad leges & litteras cognoſcendas, cum Perſarum Magis vixit, atque inde Spartam contendit? Nunquid GERMANICVS Cæſar accenſus cupiditate, veteres locos, & fama celebres viſendi, Græciam, Thraciam, Aſiam, ipſas denique Armenias peragrauit? — *Strabo lib. 10. Alex. ab Alex. lib. 1 c. 36. Tacit. 2. Ann.*

Maneat igitur, perutiles eſſe iuuenibus peregrinationes; magnamque prudentiam atque rerum experientiam afferre potiſſimum illis, qui aliis præfuturi ſint. Præterquam quod per eas naturam finitimorum (quibuſcum non raro negocium eſt) melius norunt; quod non in leui prudentes Principes ponunt. Variant enim hominum ingenia, & *ſunt tam ciuitatum quã ſingulorum hominum mores: genteſque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ: in vinum, in Venerem aliæ proniores ſunt.* Atque eo fine HADRIANVS Cæſar plurimas ciuitatum ſociarum, atque tributariarum inuiſit, & quas nullus, ſi Probo ſcriptori credimus, ante ſe Imperatorum viderat. TRAIANVS denique *cognouit per decem ſtipendia mores gentium, regionum ſitus oportunitates locorum, &c.* At ſuperiori ætate, vt tandem deſinam, nunquid CAROLVS V. Imp. iter nouies fecit in Germaniam, ſexies in Hiſpaniam, in Italiam ſepties, in Belgium decies, in Galliam quater, in Angliam, atque etiam Africam ſemel atque iterum, poſtremo mare Mediterraneum octauum, Oceanum vero tertium enauigauit, & quidem difficillimis temporibus? — *Liuius lib. 45. Dio Caſſ. Plin. Paneg. Zenocarus in vita Caroli.*

Vsus peregrinationis.

Sed quæ de peregrinatione dicuntur, sic capiant velim adolescentes, vt non satis sit, si villas, vrbes, prouincias, oculis aut pedibus vsurpent, verum necesse est, vt earum situm attendant; gentium mores atque instituta artificiose aduertant, earum societates & fœdera scrutentur: quot munitiones, arcesque habeat talis Prouincia, aditus ad eam faciles & difficiles, cuius genii sint incolæ, qua militari disciplina vtantur, quibus rebus affluant, & contra destituantur: Tum illustres Principum, maxime sibi parium virtutes & vitia exacte consideret, quibus ministris, & qua victus & cultus ratione vtantur, qua politiæ forma suis imperitent, quo affectu sint erga illum subditi, eius potentiam & robur exquirant, quæ pars Imperii tenuis sit & affecta; quæ si firma, qua parte ex facili quati possit. Hæc enim cognitio cum plurimis de causis, tum præcipue pacis & belli temporibus maxime Principi conducit. Quamobrem VENETI diligentius quam ceteræ aliæ nationes, vt refert Scip. Amiratus, externorum notitiam conquirentes, Oratoribus suis, quos ad maximos terrarum Principes mittunt, id oneris iniungunt, vt post legationem in Senatu referant omnia, quæ de moribus Principum, deque regnorum situ, diuitiis, fertilitate, & hominum ad quos missi sunt, explorauerunt; quod tanta facilitate perficiunt, vt sæpenumero illis manifestiora, quam incolis ea sint, quæ in quolibet terrarum angulo vsurpantur, atque geruntur. Ex hac peritia resultat, vt quemadmodum Princeps non debet ob magnitudinem alicuius Principis, si ignauiæ deditus sit, perterrefieri: sic ex clade, aut declinatione præstantissimi alterius Principis, animos capere non debeat: hic enim in salebrosa periculorum via lapsus resurget; ille vero in palustri deliciarum stagno suffocatus, nunquam emergit. Multum itaque refert genium, cum quo verseris, Principis nosse; vt & cetera quæ hactenus commemorata sunt, multis variisque experimentis didicisse. Nam alioqui, qui eiusmodi obseruationes neglectui habent, non tam, mea quidem opinione, peregrinantur, quam vagantur, longeque aberrant à vero peregrinationis scopo, qui consistit nedum in voluptate, quæ percipi solet variarum Vrbium, Gentium, Prouinciarum adspectu, verumetiam vtilitate, quam haurimus ex supradictarum rerum, iisque similium indagatione, & consideratione.

Lib. 13. Diss. Discur. 9.

CAPVT XXI.

Sed eæ maxime *Peregrinationes* ad Prudentiam valent, quæ in obeundis propriæ Ditionis Prouinciis suscipiuntur.

Tacit. lib. 3. Annal.

PROBE enim, ac prudenter ille prudentissimus scriptorum monet, *Principibus adeunda sæpius longinqua Imperii.* Quid ita? Plenius atque vberius de statu rerum suarum cognoscunt, & quantæ prouinciæ atque vires suæ sint, oculis ipsi cernunt: *Multi enim ignorant vires suas, & dum se tam magnos, quam audiunt, credunt, attrahunt superuacua, & in discrimen rerum omnium peruentura bella.*

Senec. 6. de Benef. cap. 30.

Itaque, hoc imprimis Principibus ex *Peregrinatione* accedit commodi, vt facile *Ratiocinarium Principatus* (ô rem admodum eis salutarem!) conscribere ipsi possint, in quo vires Imperii complectantur; vel, vt dicit Tacitus, *opes publicæ contineantur, quantum Ciuium, Sociorumque in armis, quot Classes, prouinciæ, tributa, aut vectigalia, & necessitates, aut largitiones.* Atque hoc est nosse Rempublicam. Nam *si quid habeas militum, quid valeas ærario, quos socios Respublica habeat, quos amicos, quos stipendiarios, qua quisque sit lege, conditione, fœdere, &c.* sciueris, nec domi, nec foris inuenias, qui tibi fraudi sit.

1. Annal.

Cic. lib. 3. de leg.

Mox, & subditorum naturam, quod in magnis & necessariis habendum, exactius norit: Namque vt Poeta canit:

Martialis.

Principis est virtus maxima nosse suos.

Hinc

Hinc Græci scriptoris monitum; *Vir ciuilis,& Rempub.tractare incipiens,tandiu ciuium moribus consentaneè viuat,& se ad eorum naturam accommodet, atque scite consectetur ea,quibus populus soleat delectari,donec opinione virtutis, & fide iam comparata, auctoritati inniti possit.* Aureum profecto dogma: & maxime his imbibendum, qui clauum Imperii primo moderantur.

Plutar. li.Polit. ad Traia.

Adhæc occurret hac peregrinatione,auiditati Gubernatorum, quos bonis Prouincialium abuti,maximo Principis & Reipub.malo,sæpe videmus. Neque enim aliter horum artibus mederi potest. Etenim, *longinquitas negat probationum facultatem.* Quod si præsentes quidam conscii, *ij adulantes, cuncta mollius interpretantur.*

Egesippus. Tacit.2.Hist.

Adde aliud ex alio malum,quod Princeps in longinquo ægre seditiones ledabit, factiones, & odia difficulter exterminabit:

Tuto mouetur,quidquid extremo in loco est,ait vere Tragicus.

Senec.Oed.

At,quid si domi etiam creperæ sint res,& inclinatæ? hic *non omittere caput rerum debet,neque se,remque publicam in casum dare.*

Tacit. 1. Ann.

Et vt cessent ista, efficiet sane Princeps per eiusmodi peregrinationes, vt *cuncta melius ad decorem Imperii componat:* quod ipsum summæ ei curæ esse debet. *Respublica siquidem non est vnius ciuitatis cura, sed totius regni prouisa custodia.*

Idem 1. Hist. Cassiod.9.var.

EXEMPLA ET NOTÆ.

I. BENE sit Scriptoribus prisci æui,qui non modo ciuilia Principibus documenta reliquerunt,verumetiam exempla ad imitandum varia,plena manu proposuerunt. Tranquillus igitur Suetonius auctor est, AVGVSTVM *Cæsarem,* Prouincias, quæ Præconsulari imperio regebantur,persæpe adiisse:in eaque peregrinatione, *vrbium quasdam fœderatas, sed ad exitium licentia præcipites, libertate priuasse: alias aut ære alieno laborantes leuauisse, aut terræmotu subuersas denuo condidisse, aut merita erga populum Romanum allegantes, Latinitate vel Ciuitate donauisse. Non est prouincia* (inquit Auctor) *excepta duntaxat Africa, & Sardinia, quam non adierit.* Patet causa,vt videret ipse,quo in statu res essent, neve fortassis Proconsules potestate sibi tradita in Principis dedecus, & odium suum abuterentur.

Cap. 47.

II. Cuius imitatione TIBERIVS, eius priuignus,& successor,cursim percensere solebat numerum legionum,& quas prouincias tutarentur. Nempe ideo vt vires suas cognosceret ipse, non per Vicarios,vt plerunque fit nostra tempestate. Hoc quidem est præcipuum, & maximum vlcus omnium Rerumpub.quod omnia pene per Vicarios administrantur, Principe interea domi sedente.

Tacit.4. Ann.

III. Quid TRAIANVS Cæsar? *Cognouit per stipendia decem, mores gentium, regionum situs, oportunitates locorum, &c.* Denique *velocissimi sideris* (solis) *more omnia inuisere, omnia audire, & vndecunque inuocatum statim veluti Numen adesse, & assistere solebat.*

Plin. Paneg.

IV. Eodemque, & quidem laudabili instituto (vt Romanos omittamus) PERSARVM REGES omnes vniuersæ Ditionis suæ prouincias obibant. lustrabantque, quo si quæ opem regiam desiderarent, eis Rex adesset, continuoque res componeret, & stabiliret. Errant enim toto cœlo, qui existimant, populi motus per internuncios cohiberi posse. Nam, vt Cornelius Tacitus verissime ait, *ex distantibus terrarum spatiis, consilia post res afferuntur.* Testes sunt pleræque regiones, quæ bellis ciuilibus & internis diu conflictatæ fuere, in quas alioqui si initio bellorum & seditionum ciuilium commeasset legitimus earum Princeps, dubio procul rerũ nouarum auctores illico, solo suo nutu, præsentiaque sua compescuisset, & porro Imperii potentiam aduersus alios Principes gloriæ suæ æmulos firmasset, stabilissetque. Vt enim Luna (aiebat Princeps quidam) præcipue mouet inferiora, non quod efficacior, sed quod vicinior: ita multum habere momenti ad motus belli sedandos vicinitatem Regis. Prudens hac in parte

Plutar.

3. Hist.

TIBERIVS Cæsar, quem legimus, *Prouincias internis certaminibus fessas, sua præsentia refouisse*. Annon eodem instituto CAROLVS V. maximus ille Cæsar multoties ex Hispaniis ad Flandros & Germanos aduolauit vt internos populi motus, atque seditiones, vel penitus tolleret, vel certe mitigaret? Dictum fortassis FERDINANDI Regis Castellæ, & Legionis imbiberat, *Principum internuncios instar oculorum Principum esse, sed væ illi Principi, cuius oculi sic caligant, vt aliorum oculis indigeat.*

Apud Tacit. Annal. 2.

Peregrinatione, Imperii Rationarium Principes facile conficiunt.

Sed, & in hoc vsui erit peregrinatio, quod *Rationarium Principatus* expeditius à Principe fieri possit: cuius rei ratio tam clara est, quam res ipsa multis exemplis testificata.

I. AVGVSTVS Cæsar codice separato propria manu scripsit *Instrumentum*, siue vt vulgus loquitur, *Statum rerum*, quo publicæ actiones, illustrium virorum nomina, reditus publici, &c. quasi per indicem continebantur: Veteres, *Breuiarium Imperii* nuncupabant. De eo sic Suetonius, *De tribus voluminibus, vno mandata de funere suo complexus est: altero Indicem rerum à se gestarum: tertio Breuiarium totius Imperii, quantum militum sub signis vbique esset, quantum pecuniæ in ærario* (ita occurrebat fraudibus Quæstorum) *& fiscis, & vectigalium residuis adiecit & libertorum, seruorumque nomina, à quibus ratio exigi posset.*

Cap. vlt. Vide Dionem lib. 53.

II. Atque hinc factum est, vt ALEXANDER SEVERVS milites suos, qui vbique essent, sciret: nempe quia in *cubiculo haberet Breuiarium numerum complectens, & tempora militantium semperque cum solus esset, & rationes eorum; & numerum, & dignitates, & stipendia recenseret, vt esset ad omnia instructissimus.*

Lampridius.

III. Talem denique Codicem (vt prophanis sacra nectamus) ASSVERVM Regem confecisse sacra pagina testatur. Cum enim (vt narratur libro Esther) noctem quandam præpotens Rex Assuerus insomnem duceret, iussit sibi adferri historias, & annales priorum temporum: quæ cum illo præsente legerentur, ventumque esset ad illum locum, in quo scriptum erat, quomodo *Mardochæus* Iudæus insidias eunuchorum Regem ASSVERVM iugulare cupientium, nunciasset, percunctatus Rex, quid pro hac fide honoris & præmii *Mardochæus* consequutus esset, intellexissetque à ministris, nihil omnino mercedis accepisse; illum honorari & omnibus regni proceribus præponi iussit, neq; passus est tantum beneficium sine præmio relinqui: cuius beneficii haud dubie immemor fuisset, nisi contulisset se ad Imperii sui *Rationarium*, siue vt sacra Scriptura appellat, *Annales*, qui memoriam illi renouarunt oblitterati beneficii, cuius remunerationem vt *Mardochæus* acciperet, plurimum Regis intererat.

Cap. 6.

IV. Atque vt recentiora scrutemur, comperio CONSTANTINVM Leonis Imper Constantinop. filium, *Rationarium* sui Imperii scripsisse, in quo fœdera, hostium vires, summa denique totius Imperii continebatur, quem librum Veneti nimio diligentius seruant, quam Pici suum aurum.

Girald. Histor. poet. dial. 5.

V. Legimus etiam COSMVM MEDICEVM, Hetruriæ Magnum Ducem, eodem animi proposito codicem *Rationarium* Principatus sui diligentissime fecisse: quem (vt scribit Annibal Scotus) *Franciscus* filius tenet ac legit diligenter: exemplo omnium Principum, qui aliis succedunt, quemadmodum *Tiberius* fecit cum Breuiario *Augusti.*

In lib. 1. Annal. Taciti.

VI. Idipsum etiam PHILIPPVM II. Hispaniarum Regem imitatum esse, plerique asserunt, quippe qui indicem negotiorum publicorum, atque adeo omnium epistolarum, quæ de Præsidibus prouinciarum, & Tribunis militum, & Legatis scriberentur, semper præ oculis habuerit.

VII. Idemque institutum seruauit AMVRATHES, Turcarum Dominus: eiusque *Breuiarium*, tanquam fœlicitatis suæ Palladium, asseruat hodiernus Imperator *Mahometes*, quippe in quo continetur summa omnium reddituum, omnium sumptuum, omnium denique negociorum, quæ quouis modo Imperium Turcicum concernunt.

Laz. Soran. in Ottom.

Monentur Principes, ne Rationarium Imperii contemnant.

Non sinant igitur nostri æui Principes morem optimum, & laudatissimum Reipub. gubernandæ vsum sua negligentia exolescere. Adeant ipsi sæpius longinqua Imperii: scribant quoque Principatus *Rationarium*, siue *Arcanum Librum*, in quo vires suas exploratas habeant, quantum militum in suis ditionibus legere, quantam pecuniæ vim ex suo censu cogere, quantam ex

tam ex tributis quotannis conflare possint, qui sumptus militiæ faciendi, qui sago, quæ stipendia, donatiua, annua congiaria, subsidia militaria præstanda; qui sumptus in œconomiam, liberalitatem, munificentiam cum in suos, tum exteros, tum in ludos publicos, & spectacula, idque genus sexcenta sint erogandi. Ita enim fiet, vt suam dum norit Rempub. potentiamque Princeps, nedum ex facili pacatum, cui præpositus est, populum gubernet, verumetiam eum aduersus hostium machinationes, excursiones, oppugnationes, cum vsus fuerit, nullo negocio tueatur.

Amplius dixi, *Principis peregrinatione, occurri fraudibus Gubernatorum.*

Et vt obsistans fraudib. Gubernatorum.

I. Si æuum Romanorum spectemus, nunquid VIPSANIVS LENAS damnatus fuit ob Sardiniam prouinciam auare habitam? nunquid CLODIVS QVIRINALIS ob Italiam luxuria, sæuitiaque vexatam? nunquid VERRES ob Siciliam expilatam? Quid ceteros commemorem? & hi tales, vbi prouincialium spoliis, & sanguine sese expleuerint, *mutare tamen sciunt* (inquit vere Tacitus) *& exquirere nouos sinus, & varia prædandi vocabula.* ô quam harem rerum periti *Verres*, id est, ciuium Expilatores nostri temporis! quorum tamen facinoribus ex facili Reges ac Principes sua interdum præsentia obsistere possent. *Rex* enim *sedens in solio dissipat omne malum intuitu suo*, ait Sapiens. Sed quid? præsentium Dominorum oculi etiam fascinarentur fortasse, astu istorum. Quæstorum; adeo sunt adulandi, aliosque circumscribendi periti. Plerumque tamen sagaciores Principes nubes submouerent, & nequitiam scite detegerent istorum Neoclidum.

Liuius, Cic. & alii.

4. Histor.

Prouerb, 20.

II. CAROLVS VI. Galliæ Rex, anno ætatis suæ primo & vicesimo, Regni Prouincias longinquiores adiuit (inquit Frossardus) gratum id fore populo existimans, quem non alia ratione principio Gubernationis melius sibi conciliare potuisset. Ille igitur per Campaniam, Burgundiam, aliasque ditiones iter ingressus, tandem in Prouinciam & finitima loca peruenit. Ibi grauissimas querimonias audit de patruo suo *Berriæ Principe*, qui supra modum expilatis miserorum bonis, ad summam prope desperationem eos adegerat. Erat ibi videre quotidie supplices libellos plurimorum, de fraude, iniuria, vi, proscriptionibus, atque rapinis conquerentium. Regem vehementer commouit populi miseria: & ideo exempli statuendi causa, quendam Berriæ Principis patrui sui *Quæstorem* iis locis primum, grauiter ab omnibus accusatum propter expilationes, viuum exuri præcepit, quantumuis intercedente per litteras, ac deprecante *Berrio*: quem postea Rex iter prosequens in comitatu suo adesse vetuit.

Lib. 3. Rerum Gall.

III. Ita nuper HENRICVS IV. Galliæ Rex, cum inaudiret, Pictones variis in locis agitare seditiones, quod tributis ab Quæstoribus prægrauarentur, iter ad eos suscepit, moxque effecit, vt omnes animorum motus sua præsentia exstinguerentur, nedum sedarentur.

Anno 1602.

IV. Ne multis: Scimus prudentiores Europæ Principes hoc idem institutum diligenter tenere, atque posteris imitandum proponere. Vnde Rex quidam nostræ ætatis, ἐν τῷ αὐτοῦ δώρῳ βασιλικῷ. *Vt emendes*, inquit, *varia vitia, quæ in regno enasci solent, necesse est non solum, vt animo comprehendas naturam tuorum ciuium, verum etiam pernoscas tuarum prouinciarum ingenium, atque conditionem. Idcirco valde optauerim, vt quotannis semel præcipuas vrbes, ac regiones singularum prouinciarum peragrando visites, in quibus aliquantisper consistas: Regna vero, si pluria, Deus, vt spero, condonet tibi, singulis trienniis semel: neque interea committas, vt negocia per alios expediantur, quin cognosce ipse tu, & excipe querelas, desideriaque tuorum subditorum, quibus satisfacies de sententia consilii tui, quod incolis patriæ compositum velim.* Saluberrimum, hercules, monitum, & ex medulla ciuilis prudentiæ desumptum.

Verum, priusquam caput claudam, refricandum est, & exemplis confirmandum monitum in calce Aphorismorum notatum *Nequaquam esse à Principe suscipiendas peregrinationes, cum Imperium est in incerto.*

Abstinendum à peregrinatione in rebus dubiis.

I. VVALDEMARVS Sueuiæ Rex, cum Imperium sibi recens delatum aliquandiu tenuisset, peregrinationem suscepit, inquit Krantzius, in Terram Sanctam, rebus tamen Imperii non satis firmis, siue compositis. Idoneam nactus ipsius frater, *Magnus* nomine, occasionem, regni iura occupat, inuenitque ocyus (adeo est vulgus hominum ad nouas res pronum)

Lib. 4. Sueuiæ cap. 24.

qui se sectarentur, *VValdemarum* fastidientes, magis idoneum qui teneret Ecclesiarum limina, quam Regum obiret munia. Reuersus ex peregrinatione *VValdemarus*, cum fratrem accepisse administrationem tantum, se absente putaret, facile præsenti, & redeunti cessurum existimauit. Sed falsus est opinione. Nam *Magnus* occupato regno, inseparabilis incubuit. Ad arma respexit *VValdemarus*: contractis, quos in regno multos pro virtute, & modestia reliquerat, amicis. Et prælio commisso, cessere qui *VValdemaro* fauebant: & eo pulso, *Magnus* semel inuasum regnum obtinuit, defenditque. Fugatus est itaque *VValdemarus* cum vxore, liberisque concedens in Daniam ad Regem *Ericum*. Si hoc fratri à fratre factum, quid expectabitis, ò Principes, à præpotentibus quibusdam, & ambitiosis ministris, siue subditis, qui odio plerumque occulto, & plusquam ciuili à vobis dissident? Enimuero, quod in apibus Poeta cecinit, hoc mortalibus nonnunquam vsu venit:

> -------*Rege incolumi, mens omnibus vna,*
> *Amisso, rupere fidem.*

Cogitate: & aliorum nocumenta, sint vobis documenta.

Lib. 3 de Arcan. Imper.

II. Optime hic sibi cauit AMVRATES Turcarum Imperator, vt qui Constantinopolim perpetuo insedit, adeoque gloriabatur (teste Arnoldo Clapmario) sedentem Constantinopoli maiores se res gessisse, quam vllum ex maioribus suis in ipsa acie: cuius rei haud alia causa fuit, quam quod Constantinopolis sedes erat Imperii, & plena Christianis hostibus, Turcico nomini infestissimis.

Frossard. lib. 1.

III. Ita CAROLVS V. Galliæ Rex, omnium suæ ætatis Principum prudentissimus, bellum cum Anglo per fratres gessit, ne rebus improspere gestis, vt est fortuna belli, absente Rege, volubilis, Parisienses secessionem fortassis facerent ac tamen Anglus dixisse fertur, cum nullo vnquam hoste sibi rem fuisse, qui minus armaretur, & plus negocii sibi facesseret. Vnde & Macchiauellus merito ipsorum etiam Gallorum imprudentiam perstringit, quod Mediolanum deseruerint, vbi si aliquandiu pedem fixissent, non tam cito inde ab Hispanis pulsi, fugatique fuissent. Atque hactenus de Peregrinatione.

CAPVT XXII.

Cæterum, quoniam incassum recidunt peregrinationes, ceteraque quæ ad Prudentiam humanam ducunt, nisi *Sapientia* Duce regantur; idcirco exornanda illa est ab ipsa summi Dei *Sapientia*.

QVANQVAM honestis disciplinis, ac studiis, aliisq; rebus iam ante dictis, Principis possit animus ad Prudentiam informari, atque instrui, attamē, nisi indiuiduam habeat comitem, atque sociam, veram illam Sapientiam, quę non aliunde, quam *à Prudentia illa incorruptibili* quæritur, vana erit, & infœlix omnis humana vndecumque quæsita Prudentia. *Sicut* enim *pecudes non à pecudibus, sed à meliore se genere, vt pastore homine, reguntur: sic homines ab homine, sine duce Deo, pessime gubernantur.* Etenim ille *dat mortalibus Sapientiam, & ex ore eius Prudentia, & Scientia.*——*Apud ipsum est sapientia, & fortitudo; ipse habet consilium, & intelligentiam.*——*Hinc virtutum omnium sumitur manifesta cognitio, hinc Sapientia veritatis sapore conditur.* Quid multa? Vates ipse canit:

Philo Iud. de leg. alleg.
Plato 4. de leg.
Prouerb. 2.
Iob. 11.
Cassio. 6. var. Epist. 19.
Iuuenal. Saty. 13.

> ——————————*Plurima fœlix*
> *Paullatim vitia, atque errores exuit omnes.*
> *Prima docens rectum Sapientia.*

Num:

Nam principium, & causa, & regula est humana fœlicitatis, cognitio præstantissimarum rerum, & diuinarum. Theages apud Stob. Serm. 1.

Toto igitur animo, & castissimis inuocanda es precibus, ô æterna Sapientia: *quia tu, qui corda nostra regis, etiam quid debeamus sentire, concedis.* Adspira igitur consiliis Principis nostri, & prudentiam eius, lumine tuo illustra: *Si enim, ô Domine, volueris, spiritu intelligentiæ replebis illum, & tanquam imbres, mittes eloquia Sapientiæ tuæ, & diriges consilium eius, & disciplinam.* Cassio 7. Var. Epist. 34. Ecclesiast. 39.

Valeat autem scæua illa mens, quæ prudentiam, impudens sine Sapientia valere contendit. Siquidem prudentia pendet ex præceptis, & principiis Sapientiæ, sine qua nec reliquæ virtutes, nedum Prudentia, constans, & perpetua esse potest. Qui fit? cum absque propitio Numine, id est, ipsa Dei Sapientia, σοφὰ βελεύματα θεῶν ἄσοφον τελευτῶσι πέρας· *sana consilia in finem insanum desinant.* Ex oraculo est, *nullum virum impium prudentem esse posse.* Nam, & Homerus ad Prudentiam retinendam Deos ipse exorandos præcipit, Machiauel. Niceph. Greg. lib. 7. Stagir. in Ethicis. Odyss. ψ.

--------- οἵτε δύνανται

Ἄφρονα ποιῆσαι, καὶ ἐπίφρονά περ μάλ' ἐόντα.

——— *qui possunt*

Insipientem facere eum, qui vel prudentissimus fuerit.

Videmus ipsi quotidie, manus iniicientibus fatis, hebetari sensus hominum, & obtundi: idque nimia, vt plurimum, humanæ prudentiæ fiducia: Etenim *humana consilia castigantur, vbi se cœlestibus præferunt.* Amm Marcell. Valer. Max. 1. c. 6.

Submittenda itaque consilia nostra diuinis. Deusque *qui dat consilia magnifica, & recta*, ante omnem deliberationem cum Sapiente exorandus: Quoniam, *cogitationes mortalium timidæ, & incertæ prouidentiæ nostræ.* Senec. epist 41. Sapient. 9.

EXEMPLA.

I. Quorum sit antesignanus PLATO, Philosophorum quot sunt, quot erunt, Coriphæus. Is igitur veridico, & tantum non Christiano ore dicebat, Rempublicam sine ope numinis diuini gubernari non posse. quippe, inquit, sicut bestiæ, animantesque rationis expertes sui curam habere nequeunt, neque per se ipsæ regere se possunt, sed ad illas moderandas hominis indigentia, & directione opus est, ita homines ad fœlicitatem dirigi non possunt, nisi Deus moderetur, & quasi manuducat. 1. de leg.

II. Neque Plato tantum, sed & reliqui ETHNICI, quamuis fidei lumine orbi, ipsum hoc intellexisse, probasseque videntur, dum templorum suorum ianuis, SAPIENTIAM, tanquam Nympham, vel Diuam quandam pulcherrimam, appingebant, elogio hoc ei subscripto: *Vsus me genuit, peperit Memoria; Sophiam me vocant Græci, vos Sapientiam.* Polyb.

III. Bene sit CIVITATI nostræ LEODICENSI, quæ in antipagmentis domus Ciuicæ præscripsit:

Stare diu nescit, quod non fulcitur ab alto,
Et discors in se regnum durabile non est.

Quidni enim illud præferat symbolum? quidni cunctis legendum proponat? cum sciant omnes incrementum illam haud aliunde accepisse, pacem stabiliisse, mala multa deprecatam esse, quam à diuino illo Numine, altissimo, inquam, optimorum consiliorum, & bonæ mentis Datore, & Auctore. Nam, quæ Ciuitas armis vicinorum bellorum vndequaque diu circumsepta fuit, adeoque concussa, firmiter tamen stetit, & tempestates aliorsi tanquã ex secura quadam specula vidit, doluitque Fatendum certe est, & animo, & stylo gratandum, nisi hæc Diua

nuperis tempestatibus nobis perpetim adstitisset faxit porro vt faueat, tantum non staret Respubl. quam aliorum clades, & liuidorum consilia pœne pessumdedere.

Ex Herod. IV. Merito ergo illam filio ad *Astyagem* proficiscenti CAMBYSES Persarum Rex, verbis quidem memoratu dignis proponit: *Hoc vnum,* inquit, *præcipue commendo, idque tanquam pretiosum thesaurum à patre donatum in tua memoria perpetuo recondi cupio, Dei esto amicus; in eundem pius, nihilque aggrediaris, nisi diuino Numine implorato. Imbecilla enim est, & hebes mortalium natura: nihil autem Dei sapientiam latet, omnia ex sententia iis cedunt, quibus illa præsto est.*

Plutarch. V. Hinc SCIPIONEM cognomento AFRICANVM legimus, non ante ad negocia vel publica, vel priuata iuisse, quam in cella Iouis Capitolini aliquandiu constitisset, vota Superis faciens pro Sapientia obtinenda.

Bapt. Fulgos. lib.1. VI. Quid singulos commemorem? ROMANVS ipse SENATVS Diuam hanc semper tanti fecit, vt quotiescunque Senatum Magistratus coegisset, id ipsum quod primo proponebatur, ad Religionem pertineret: nullaque quanquam grauior causa, vel quæ celeritatem requireret, huius morem anteuertebat; vt publicorum consiliorum, quemadmodum etiam aliarum rerum, diuino cultui primæ partes darentur.

Niceph. lib.7. cap.43. VII. CONSTANTINVS autem Imperator (vt Ethnicos veteres omittam) qui fundamenta Religionis nostræ in imperio Germanico iecit, quo palam faceret, necessariam esse Imperanti sapientiam, imaginem suam sublatis in cœlum manibus, adinstar opem à Deo implorantis, nummis aureis imprimi mandauit.

3.Reg. 3. 2.Paral.1. VIII. Quis non sciat SALOMONEM, conceptis verbis à Deo sapientiam postulasse, velut vnicum Imperii, & imperantis firmamentum? Diuitias ille à Domino non postulauit, non inimicorum vindictam, non vitam prolixam, sed tantum *Sapientiam:* quam sic Deus illi impertiuit cum diuitiis, quas non postulauit, vt nemo fuerit illi similis vnquam, nec porro futurus est.

De Pastor. cura p.2.c.5. IX. Memorandum, & à Principibus Christianis imitandum, quod in *Moyse* scribit B. Gregorius: *Moyses,* inquit, *crebro tabernaculum intrat, & exit, & qui intus in contemplationem rapitur, foris infirmantium negociis vrgetur; intus Dei arcana considerat, foris onera carnalium portat, qui de rebus quoque dubiis semper ad tabernaculum recurrit, coram testamenti arca, Dominum consulit: exemplum procul dubio Rectoribus præbens, vt cum foris ambigunt quid disponant, ad mentem, quasi ad tabernaculum redeant, & velut coram testamenti arca Dominum consulant,* &c. Hactenus ille.

Iudith. c.8. X. IVDITH, vt sacris, & certioribus insistamus exemplis, cupiens liberare obsidione ciuitatem Betuliæ, quam cinxerat *Holofernes*, priusquam animum ad consilium tanti ponderis componat, opidanos rogat, vti Deum pro se orent: *Orate,* inquit, *vt Deus firmum faciat consilium suum.*

3. Reg. 15.16. & 17. XI DAVID autem in domestico illo, & nefario bello, quod illi *Absalon* filius gerebat, Deum votis omnibus obsecrabat, ne consilia *Achitophel*, sui quondam Consiliarii, *Absalon* sequeretur: quod *illius consilia, quæ dabat illis diebus,* eiusmodi erant, *quasi si quis consuleret Deum.* Vnde non mediocriter sibi ab illius ceu diuinis consiliis metuens, quo iis obstare quadantenus posset, dixit *Chusi Archito*, vt sese *Absaloni* comitem, & consiliarium præberet, diceretque *Seruus tuus sum, ô Rex, sicut fui seruus patris tui, sic ero seruus tuus.* Et si petitioni eius Rex annueret, *consilia Achitophel dissiparet, & omne verbum quodcumque audiret in domo Regis* (Absalonis) *indicaret Sadoch, & Abiathar Sacerdotibus,* quorum quidem opera Chusi exsequutus est mandata Dauidis. Nam cum Abfalon consilium Architophel exquisiuisset super belli negociis, suasissetque Achitophel, vt exercitam duodecim millium conscriberet, ad persequendum Dauidem, quem procul dubio profligasset, si eius consilio Absalon paruisset; vocatus Chusi, iussusque sententiam dare, mox reclamauit, dicens: *Non est bonum consilium, quod dedit Achitophel hac vice:* quod & placuit nedum Absaloni, sed & omnibus viris Israel, *vt dissiparetur,* inquit Scriptura, *consilium Achitophel vtile:* qui videns suum consilium neglectum, & cunctis repudiatum, domum abiit, & suspendio vitam finiuit. Ecce quanti fecerit Dauid consilium eius, quem Sapientia diuina regi existimabat. Vide etiam, quam in-

certa, obscura, nocitura sint mortalium consilia, vbi iis non allucet (vt certe non solet in rebus impiis) Sol ille diuinæ Sapientiæ. Nã dũ Absalon parentẽ suũ pessundare, & delere studet, datus in reprobũ sensum, negligit consilia Achitophel, sequiturq; consilia infidi consiliarii Chusi.

XII Idem ille Deo carissimus DAVID, contra Goliat pugnaturus, nunquid Dominum prius consuluit, antequam manus cum hoste conferat? ait enim: *Nunquid vadam, & percutiam Philistæum?* Vnde Ecclesiæ Doctor Augustinus: *Quis est consiliarius prudentior Christo? quærimus consilium? habemus copiam non sapientis, sed ipsius Sapientiæ, qui Christus est.* Is ergo, qui sic animatus erit, vt nihil aggredi sustineat, nisi ante diuinam opem, & gratiam petat, nihilque aliud expetat, nisi Dei voluntatem explere, nunquam reuera deseret eum Dominus, quin lucem ei suam copiose immittat, sine qua, quamuis alias perspicax, & oculatus sis, rues tamen in multos errores, immo in omnes abyssus miseriarum. *Ergo dic à te,* inquit idem Augustinus *tibi lumen non esse, & clama quod scriptum est: Lumine tuo Domine illuminabis tenebras meas: à me enim non nisi tenebræ, Tu autem lumen fugans tenebras, illuminans me, non à me mihi lumen exsistens, sed lumen non participans, nisi in te.*

De lap. mul.

De Verbo Do. in Matt. ser. 8. in fine.

XIII. Atque, vt ostendam exemplis, incassum sine diuina illa Sapientia laborari, ecce legimus in libris Paralipomenon ASAM, Regem Iudæ, in Deum (cui mente integra adhærebat) magna fuisse pietate. quam summam Religionem Deum, multorum annorum pace, (constrictis veluti hostium manibus) compensauisse, sacra pagina refert. Cum autem Æthiopum Rex *Zara*, coacto decies centum millium hominum exercitu, regni illius fines esset ingressus, *Asa* ad Deum conuersus, tantæ multitudini preces opposuit, neque frustra. Nam Deo precationem exaudiente propitioque, territos, & fugientes Æthiopes parua militum manu ad internecionem deleuit, reportatis opimis spoliis, euersisque eorum vrbibus: *quia* (vt habet textus) *Domino cadente contriti sunt, & exercitu illius præliante.* At cessit tunc fœliciter hæc Asæ regis expeditio: quia Deo fretus, in quo spem reposuerat, cum aduersario acie conflixit. Sed non fuit idem alterius euentus, quando posthabito Deo ad humana consilia confugit. Nam ecce mouerat bellum *Baasa* Rex Israel, percusso cum *Benadad* Rege Syriæ strenuo, & potentissimo fœdere, eoque in belli societatem ascito. Extimuit Asa, veritusque ne coniunctis duorum regum copiis, solus exiguo exercitu resistere non posset, (oblitus interim quam parua manu Regem Æthiopiæ debellasset) de explorata diuini Numinis in se benignitate ad euanidas politici status rationes confugit: Cœpitque id consilii, vt directempta per astum Regis Syriæ *Benadad* cum *Baasa* Israelis Rege societate, illum in suas partes icto fœdere transferret. Quod vt facilius consequeretur (quoniam ad permouendos Principum animos vtilitas, & quæstus valet plurimum) vim magnam auri, & argenti mittendam censuit. Cumque in tot sumptus eius facultates satis non essent, in Templi thesauros manus iniecit. Allectus itaque hisce donis, & captus rex Syriæ, fracto cum Rege Israelis ante pacto fœdere, rescissisque amicitiis, in illum arma conuertit, Asæ regi succurrit, Asæ inquam exultanti, quod (propulsato, quod exhorruerat, periculo) tam fœliciter ab humana prudentia tractum consilium cessisset, abalienatione quadam distractis confœderatorum hostium animis, partaque noua societate meliori quiete. At, quid accidit? Dominus qui corda intuetur, & in se spes nostras vult reponi, *Hananiam* Prophetam ad Regem *Asam* misit, qui renunciaret: Eo quod non in Deo, sed in Rege Syriæ infideli spem collocasset, ereptam ei è manibus summam victoriam, quam Domino concedente de Syriæ Rege reportasset: futurum enim, nisi fœdus cum eo iniisset, vt Regi Israelis ferens opem in Regem Asam exercitum duceret, & fusus profligatusque, non minus vinceretur, quam Rex Æthiopũm, cuius exercitum nec robore, nec numero æquabat, subiunxitque Propheta: *Oculi enim Domini contemplantur vniuersam terram, & præbent fortitudinem his qui corde perfecto credunt in eum. Stulte igitur egisti, & propter hoc ex præsenti tempore aduersum te bella consurgent.* Quæ verba Spiritus S. afflatu protulit, vt discamus (monente eruditissimo P. Petro Ribudeneira Societatis Iesu Theologo) consilium, quod ex Deo capitur, firmius, vtiliusque esse iis omnibus consultationibus, quæ ab humana politici status ratione ducuntur. Neque enim fuit Regis Asæ culpa, quod aduersus hostem externa auxilia euocarit, (cum, adhibita tamen Christiana prudentia, & possint, & debeant eiusmodi præsidia aliunde peti,) sed quod ab Idololatra, &

2. Paral. 14. & 16.

Notent hæc Principes.

Lib. 1. Princip. Christi aduersus Machiau.

Dei.

Dei hoste subsidium postulauerit, illius viribus plusquam Dei potentiæ fiderit, cum eo fœdus inierit, & ad eum in suas partes pertrahendum thesauris, quos prophano Principi offerret, Templum Dei sanctum spoliauerit.

XIV. Aliud exemplum, punitæ prudentiæ humanæ suppeditat nobis eadem sacra pagina. EPHRAIM, hoc est decem tribus, neglecta ope, & fiducia diuina, fœdus iniit cum Assyriis & Ægyptiis. *Iudicium ergo Domini*, ait Propheta, *cum Iuda, & visitabo super Iacob. Iuxta vias eius, & iuxta adinuentiones eius reddet ei.*

Osea 12.

XV. Pro huius memoriæ infinitis exemplis, vno tantum contenti erimus. FRANCISCVS I. & HENRICVS II. eius filius, Galliæ Reges, cum atrox, & funestum bellum aduersus *Carolum V.* Hispaniarum Regem gererent, humana potius, quam diuina prudentia in consilium vocata, ille Turca fœdere sibi adiuncto, instructissima perfidi hostis classe, maritimas oras *Carolo* parentes excursionibus infestauit; hic admissos in belli societatem Germanos Principes (quos Protestantes vocant) in eundem conatu, & animis armauit. Verum, quis ex eius generis fœderibus fructus? Nullus præter dedecus, & publicam offensionem. Nam Turcica classis, exiguo admodum detrimento rebus Caroli illato, tractum Galliæ circa Tolonis Martii portum, in quo in hybernis egit, indignis modis, igni, ferroque depopulata est, viresque & portus Gallorum explorauit, vt incidente occasione Gallias securius aggrediatur. Principes vero Germaniæ hæresi infecti, qui per summum nefas defecerant, bonis multati, & plurimis incommodis affecti, manus Imperatoris sui victrices, vindicesque senserunt.

XVI. Quid memorem clades, & neces, quas olim eo nomine sustinuerunt Imperatores HONORIVS, IVSTINIANVS II. IVLIANVS Comes, ARNOLPHVS Germaniæ Rex, IOANNES Rex Hungariæ, aliique non pauci? quorum stragibus discere possumus, Dominum Deum acriter semper punire humanæ prudentiæ fiduciam, siue, vt nunc loquimur, *Status rationem*; & è contrario conatus & consilia timentium se adiuuare, & promouere solere, infinitis veterum exemplis colligi potest, veluti DAVIDIS, EZECHIÆ, IOSAPHAT, ASÆ, IOSIÆ: & recentiorum, veluti CONSTANTINI MAGNI, THEODOSII, CAROLI MAGNI, HVGONIS CAPETI, aliorumque permultorum, quorum secundi successus, tum sacris, tum profanis Scriptoribus, maxima cum legentis admiratione passim celebrantur.

Vide Baron. pag. Epit. 586.

Vide D. Aug. lib. 5. de Ciuit. Dei, cap. 24. & 25.

CAPVT XXIII.

Amicorum quoque, & *Consiliariorum Vsus* ad rectam Reipubl. administrationem, & Prudentiam referendus.

ETENIM, qui clauum Imperii moderatur, cæterisque præest, & dominatur, quin maximam curarum molem sustineat, nequaquam dubitari potest. *Multa*, inquit Sallustius, *cura summo Imperio inest, multi ingentes labores.* Ideo recte senserunt, qui summæ huic potestati, *alios in curarum partem* adiungendos existimarunt: tum quod *facilius munia Reipubl. sociatis laboribus exsequetur*: tum quod *melior æstimabitur, quod solus omnia non præsumit.* melior autem? immo & prudentior: *quia*

Fragm.
Tacit. 1 Ann.

Indidem.
Cassio 8. Var. Epist. 9.

Σοφοῖς ὁμιλῶν καὐτὸς ἐκβήσῃ σοφός·
Sapiens erit sapientibus sæpe aßidens.

Menander.

Quod cum ita sit ô Princeps, quæ res te circumuenire, aut debilitare poterit, rebus omnibus ad prudentes viros relatis, deque ipsorum sententia trutinatis? Ecce tibi historicus ille Romanus clare asserens, *omnia regna, ciuitates, nationes, vsque eo prosperum imperium habuisse, dum apud eos vera consilia valuerunt.* Quod nec

Sallust. ad Cæsarem, de Rep. ord.

nec negauit Imperator Otho: *Quid? vos pulcherrimam*, inquit, *Vrbem hanc domibus ac tectis, & congestu lapidum stare creditis? Muta isthæc, & inanima intercidere ac reparari continue possunt: Æternitas rerum, & mea cum vestra, salus, incolumitate* SENATVS *firmatur.* — Tacit. 1. Hist.

Quod contra, si præfractus, tuique tantum sensus: hic enim quis non videat procliue esse, vt δυσλύγιον aliquod κακὸν, vt cum Platone loquar, vltro tibi accersas? Ideoque recte Sirachides monet: *Fili, sine consilio nihil facias, & post factum non pœnitebis.* & magnus ille Salomon: *Ne sis sapiens apud temetipsum.* Nempe, quod à Tragico scriptum est, — Eccles. 32. Prouer. 3. & 12.

Rebus in arduis sapienti
Quid consilii capiat, sæpe est
Difficile. — Soph. Philoct.

Cæcutiemus enim circa nobis placita, & *in suo quisque negocio hebetior est, quam in alieno: turbida enim sunt consilia eorum, qui sibi suadent.* Non negatque Onosander: Γνώμη γὰρ, ἡ μὲν ἀνεπικύρητος μονωθεῖσα, παρὰ τὴν ἰδίαν αἵρεσιν, ἡ δ' ὑπὸ τῶν πέλας ἐπιμαρτυρηθεῖσα πιστεύεται τὸ μὴ σφαλερόν· *Sententia enim absque adstipulatore solitoria, molimine proprio facile labitur, atque deerrat: quæ vero consultorum cautionibus comprobatur, tuto ipsa constituitur.* — Curt. lib. 7. Strateg. c. 3.

Quamobrem, non tam meis, quam tot eruditorum calculis, auxiliarios amicos, & Consiliarios eligito, fidos; inquam, ministros, & eruditos viros; sed paucos, ad quos mediis negociorum procellis tuto decurras. Paucos, dico: *quia Regis consilium solos decet scire grauissimos.* Eruditos, quia: — Cassiod. Epist.

Διπλοῦν ὁρῶσιν οἱ μαθόντες γράμματα.
Vir litteratus duplo acutius videt. — Menand.

Sed nec temere legas, monente Seneca: *Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit, quum placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam audacter cum illo loquere, quam tecum.* — Epist. 3.

EXEMPLA, ET NOTÆ.

PErmulta quidem sunt sub manu exempla, quibus præscripti Sapientum virorum Aphorismi luculenter confirmari queunt, sed illustrioribus tantum vtar, quæ primum è sacris producentur, post illa profanis, ad extremum recentioribus. Age videamus.

I. MOYSI, Duci populi Hebræorum, Consilii, & Leuamenti causa Deus adiunxit LXX. viros seniores, & prudentiores, quos duceret ad ostium tabernaculi fœderis, vt cum illo sustinerent onus populi, ne ipse solus pondere negotiorum obrueretur: quod quidem ideo in sacra relatum est pagina, vt haberent, inquit Philo Iudæus, quod imitarentur posterorum Principes. Neque enim vnus sufficit quantumuis alacris, fortisque corpore, & animo in tanta mole negociorum, ac multitudine quotidie affluentibus super alia. Proinde assumendi sunt Optimates selecti, spectatæ prudentiæ, fortitudinis, iustitiæ, pietatis incorruptæ, & ante omnia, infensi superbię. Nam huiusmodi viri maxime idonei sunt ad subleuandum ope sua bonum, honestumque Principem. Quibus alludunt ea, quæ scribit B. Chrysostomus: *Licet*, inquit, *mirum in modum sapiens sis, & prospicias ea quæ oportet, attamen homo es, & Consiliario tibi opus est: & nonnunquam euenit, vt Sapiens non videat quod oportet, & minor, & hebetior clare & caute ea prospiciat. Sapiens ille Moyses, qui tanta miracula operatus est, non animaduertit rem, quam mortalium plerique considerant: socer autem eius, homo barbarus & obscurus, statim animaduertit. Itaque consiliariis omnes opus habent, etiamsi Moysi conferri possint. Multa enim sunt, quæ magni & admirabiles viri ignorant, quæ tamen parui & abiecti scire solent.* Hactenus — Num. 11. Lib. de Creat. Princ. De laud. D. Pauli hom. 9.

Chrysostomus, quem velim audiri ab illis maxime Principibus, qui sui nimiopere pleni, aliorum contemnunt monita, consiliaque; quo fit vt sæpenumero malam Parcam ad se vocent, & attrahant, non aliter, vt Cæcias nubes.

Liu. lib. 3. Principum pernicies contemptus Consiliorum.

II. Testis HIERON Siciliæ Rex, quem solam hanc ob causam interfectum fuisse ferunt, quod recte monentium consilia contemneret. Senatus auctoritatem pessumdaret, leges quas vellet, pro sua libidine violaret.

Suet. c. 28. Bodin 3. c. 1. de Rep. Liu. lib. 1. Florus 1. c. 1. & 7.

III. Eodemque errore peccauit I. CÆSAR, vt qui non modo in Consulatu, sed etiam in Dictatura, nunquam Senatus consilio vteretur. Ac ne Senatui quidem vniuerso ad se venienti assurrexit: nimis arroganter, ac stulte id quidem, non quod Cæsar natura, aut moribus superbus fuerit, sed cum assurgeret Senatui vellet, *à Cornelio Balbo* adulatore, consiliorumque omnium participe, quo minus id faceret, prohibitus est. At meminisse debuerat ROMVLVM Vrbis Conditorem, ac primum Romanorum Regem, ab ipsis Senatoribus, vt quidem fertur, occisum: ac TARQVINIVM Regem eiectum, quod vterque Senatum contempsisset, ac suo arbitratu omnia gereret. Quæ res non modo iis quos dixi, sed etiam LVDOVICO XI. Gallorum Regi, qui nulla de re Senatum consulebat, exitiosa fuit. Qua re motus, ac pœnitentia ductus CAROLVM filium ita institui volebat, vt literas nesciret, modo tamen tria illa verba teneret: *Nescit regnare, qui nescit dissimulare*; vt alienis potius consiliis quam suis sapere, ac res gerere consuesceret. Existimabat enim multo satius esse, filium, plurium amicorum, quam plures amicos, doctos & sapientes, singularem illius sententiam sequi. & recte. Nam vt præclare Princeps Poetarum cecinit:

Iliad. λ.

> ---------*Maior adest, & plena duobus*
> *Pectoris atque animi præstantia, copia rerum*
> *Vberior, vis consilij præsentior omnis;*
> *Dum nunc hic, nunc ille aliquid, quod & vtile credat*
> *Inuenit alter & alterius sæpe indiget vsu.*
> *At qui solus erit; si forte quid vtile rebus*
> *Cogitet, inueniatq; animo persæpe labanti*
> *Deficit, & timidum fugit omnis consilij vis.*

Esther c. 1.

IV. Hinc ASSVERVS Persarum Rex, (vt redeam vnde diuerti) postquam indignatus fuit, quod Regina *Vasthi* ad solemne conuiuium venire recusasset, interrogauit Sapientes, *qui ex more regio*, inquit sacer Codex, *semper ei aderant, & illorum faciebat cuncta consilio, cui sententiæ Regina Vasthi subiaceret, quæ Assueri Regis imperium facere noluisset, &c.* Historia tum prolixa, tum elegans, vnde colligitur maximi hunc Regem suorum consilia æstimasse.

Sueton. c. 66.

V. Missa Persia, Romam petamus, ibi occurret nobis OCTAVIANVS Cæsar, qui quatuor & quadraginta annis Rempub. in altissima pace gubernauit, quem præter alios intimos Consiliorum administros, *Mecœnate, & Agrippa*, fidissimis amicis vsum esse, eosque beneficentia & muneribus amplissimis sui peramantes reddidisse, Historici testantur. Postquam vero hi vitam cum morte commutassent, ipseq; filiam *Iuliam* stupris famosam relegasset, eum solum in cubiculo stantem, ferunt ad memoriam illorum illacrymasse, eosque nomine vocasse, sæpe illud exclamando: *Horum mihi nihil accidisset, si aut Mecœnas, aut Agrippa vixisset.* Tanti prudentissimus Principum faciebat horum amicitiam, à quorum demum obitu sentiebat, & ad secundas res & aduersas, nihil esse conuenientius fidorum amicorum consilio & alloquio.

Senec. 6. de benef. c. 32.

Cap. 7.

VI. TITVS quoque Vespasianus idem sequutus institutum, *amicos elegit* (verba sunt Suetonii) *quibus etiam post eum Principes, vt & sibi, & Reip. necessariis acquieuerunt.*

Capitolin.

VII. Iungendus M. ANTONINVS Philosophus, qui consiliis semper adhibuit *Scæuolam, Metianum, Volusianum*, aliosque peritissimos IC. & si quando solus in sententia aduersus eos esset, dicebat expedire potius, vt iuxta illorum, vtpote plurium amicorum, sententiam faceret, quam vt tot Sapientes eius solius censuram & opinionem sequerentur.

Lib. de re rust. c.

IX. Atq; hinc factum est, vt Romanum Imperium ex tantilla origine ad tantum amplitudinis processerit: id quod M. CATO etiam sua ætate animaduertit, qui adagio iam tum inualuisse scribit, *Romanum sedendo vincere*, non alia magis ratione, quam quod consiliis clarissimorum virorum, Senatusque, & Magistratuum prudentia, pro armis regeretur.

Satis

X. Satis sit Veterum Legi PAVLVM III. Pontificem Max. toto Pontificatus sui tempore, maiorem vlla in re diligentiam nullam adhibuisse, quam vt non solum intimos sibi à consiliis asciscceret amicos, sed alios etiam multos passim sibi conciliaret, quorum aliquos honoribus, diuitiis nonnullos, omnes beneficentia sibi & posteris deuinciebat. Vt vere dici possit ex illius sapientissimi Senis consilio, tanquam è fœcundissimo seminario per vniuersam Christianorum Rempubl. exiisse innumeros & doctrina & virtutibus insignes viros, qui partim in S.R.E. Cardinalium numerum asciti, partim diuersis Ecclesiis suffecti, partim ad negotia S. Sedis cum potentissimis Principibus tractanda emissi, ac sequentibus temporibus omnes *Alexandro Farnesio* Card. suo nepoti, maximo fuerunt & aduersis & prosperis in rebus decori & ornamento. In quo quidem præclarus eximiusque Pontifex *Traiani* optimi Imperatoris sequutus videtur exemplum, qui *si quid vspiam stirpis* (ita scribit Plinius) *antiquæ, si quid residuæ claritatis, hoc amplexabatur & refouebat, & in vsum Reipublicæ promebat.* Notent, & imitentur Principes, si qua meis verbis fides est, vtile institutum.

Apud Annibalem Scotum Cōment. in Tacit.

In Paneg.

XI. Quod quidem adeo vel *Turcis* ipsis arridet, vt haud alios Principis ministros assumant, adque publica munia euehant, nisi quos à pueritia sumptibus ipsi propriis educarint, qui vbi adoleuerint, aulicam militiam Turcarum constituunt, vt Spachi, Spachioglani, atque Ianizzari, Solustri, Soluphthari, Vlufagi, Charipici: ex quibus tanquam ex Seminario quodam, depromuntur inde Sangiachi, Bassæ, & Vesiri.

Iacob. Geud. de Conf. Imp. 2. c. 2. & 5.

XII. MAVRITIVS Comes Andegauensis, inter cætera quæ fratri successori futuro, bene regnandi dedit documenta, illud non in postremis fuisse legitur, vt ante omnia, initio præsertim gubernationis, satageret amicos sibi parare: quod isti pluris sint faciendi, quam quantumlibet magnæ opes, & diuitiæ. Nam, & se tota sua vita omnem curam in eo posuisse, omnem cogitationem illuc conuertisse, illuc semper collineasse testabatur. quippe cui plures amici essent, huius domus nec inops & indigna, nec destituta dici queat.

Bellefo. Thon.

XIII. Sit igitur verum, ad rectam Reipubl. administrationem necessarios esse amicos. Amicos tamen spectatæ prudentiæ, industriæ, probitatis: ex iisque seligat nonnullos eximios, quos *Assistentes* liceat nuncupare, numero paucos, quos ab intimis, & secretis consiliis habeat, & ad quos negocia referat vrgentia, seu priuata, seu publica, vt de illorum sententia constituat, postquam aliis etiam consiliis ea fuerint exposita & agitata. In hoc *intimo Consilio*, Principum, Legatorum, Tribunorum, Imperatorum epistolæ resignentur: super iis responsa concipiantur, & iis, qui *à secretis* sunt, exaranda mandentur; præmia, dona, largitiones, hisque similia curentur: denique mandata, diplomata Principis inibi expediantur, & comprobentur. *Intimi* huius, seu *Sanctioris Consilij* inuentorem fuisse post Ætolos AVGVSTVM Cæsarem ferunt. Quippe qui primum è Senatu quindecim, mox viginti eximios Senatorum legit, *cum quibus* (verba Tranquilli) *de negociis ad frequentem Senatum referendis ante tractaret.* Namque maximus ille Cæsarum *operæpretium existimabat, cum paucis prius, & per ocium communicare, quam de maximis rebus ad Senatum referre.* Augustum alii postea Imperatores imitati sunt, inter quos Tiberius, Galba, Vespasianus, Traianus, Adrianus, M. Antoninus, Alexander Seuerus, de quo Lampridius scribit, cum nihil vnquam rei maioris decernere solitum fuisse, sine duodecim, aut, vt quibusdam placet, viginti IC. in quibus Vlpianus refertur, & alii, qui id æui Principes erant Iurisprudentiæ. Atque hinc factum est, vt Imper ille dictus, immo & cæteri tam feliciter prospereque Rempublicam administrarint. Neque id quidem mirum. Nam, *qui Sapientum consiliis obtemperant, rem præclare gerunt*, vt recte Isocrates ait. Sane quod Anglia quadringentis his annis pace & bello, rem tam præclare gesserit, Imperium propagarit, hostes profligarit, id *Sanctiori*, seu *Intimo Consilio*, (quod quindecim personis eruditissimis iuxta, ac nobilissimis constabat) imputandum est. Quippe quod Reges nil fere quicquam decernebant, nisi de eiusdem Consilii opinione atque sententia. Qua in re imitati sunt non solum antedictos Romanorum Imperatores, sed & Carthaginensium Democratiam, quæ vltra quadringentos Senatores *Consilium Arcanum*, seu *Intimum* habebat, quod triginta eximiis Senatoribus constabat, si Liuio credimus sic scribenti: *Carthaginenses triginta Legatos, seniorum Principes ad pacem petendam mittunt: id erat Sanctius apud eos consilium, maximaque ad regendum Senatum vis.* Nostra etiam ætate

De arcano Principis Consilio.

Cap. 35.

Dio lib. 55.

Orat. de Pace.

Lib. 30.

Philippus II. Rex Catholicus, antequam Hiſpanias, poſt contractum cum Henrici Regis Galliarum filia matrimonium, repeteret, Duciſſæ Parmenſi futuræ Gubernatrici Belgicarum Ditionum Sanctius, ſeu Arcanum conſtituit Conſilium (præter Status & Financiarum, vt vocant) quod duodecim I C. conſtare voluit, cuius Præſes fuit D. Viglius, vir ſanequam prudens, & noſtri ſtudii magnum decus & ornamentum. Sed quid multis opus eſt? adeo vbique inoleuit hoc inſtitutum, vt vel ipſi Turcæ tanquam Reipub. vtiliſſimum recipiendum exiſtimarint. Etenim apud eos tres ſolent eſſe Conſiliarii intimi, qui ad Imperatorem omnia negotia deferunt, reſponſaque lata exſequuntur.

De Senatu Principis.

Verum, præter *Arcanum Conſilium*, SENATVM etiam habeat neceſſe eſt: quoniam ex mente Sapientis. *Salus populi, vbi multa conſilia.* prætetquam quod confirmantur conſilia Principum, cum ſentiunt multis prudentibus, fideliterque ſuadentibus idem videri. Vt ſane non ſint audiendi ſiniſtri quidam ſuaſores, qui Principibus ſuggerunt, eiuſmodi Conuentus & Conſilia nequaquam ex vſu Principum eſſe: quod eorum, ſi Diis placet, imminuatur hanc ob rem auctoritas & poteſtas. Verum qui ſic loquuntur, immane ſcelus faciunt, inquit Cominæus, grauiſſimeque dubio procul & Deum, & Remp. offendunt. Nam eiuſmodi voces ſolum ſpectant ad priuatam vtilitatem eorum, qui nullo ſuo merito, vel virtute auctoritatem obtinent, qui ad nullam rem honeſtam idonei, clandeſtinis ſuſurrationibus Principum aures demulcet, vt gratiam eblandiantur, qui Conuentus idcirco metuunt, ne ipſorum detegatur improbitas. Nam quod dicunt ea re imminui Regum poteſtatem, aut fœdiſſime mentiuntur, aut turpiſſime falluntur. Poteſt enim Rex, aut ſupremus Princeps (exceptis paucis caſibus) leges & ſtatuta condere, vno verbo, velle, aut iubere, etiam citra Ordinum conſenſum, aut Conſilii. Nam & Edicta quæ inibi conduntur, non Ordinum aut Conſilii, ſed Regis auſpiciis publicantur. Eſt enim Rex qui iubet, qui ſtatuit: nota formula: *Par le Roy en ſon Conſeil.* Et Theodoſius Imp. ait, humanum eſſe edicta fieri conſenſu Senatorum: qua voce *humanum*, oſtendit, inquit Bodinus, non tam neceſſitatis eſſe, quam humanitatis Senatorum auctoritatem interponi. Adde quod ſupremus Princeps, poteſt quandocumque lubet aduerſari opinationi Senatus, quod interdum expedit firmandæ Dominationis cauſa.

Lib. 10. Comm.

Lib. 1. de Rep. c. 8 & l. 3. c. 1.

Duo à Principe ſignanda.

Cæterum, priuſquam huic Capiti finem faciam, duo à Principe vtiliter notanda veniunt. *Primum*, vt caueant, ne qui in Conſilium aſſumuntur, alteri Principi fidem addictam habeant: quales hodie ſunt, quos vulgus *Penſionarios* appellat, quo hominũ genere nihil lethalius Principi contingere poteſt. & tamẽ (quæ miſeria eſt huius æui) haud ferme eſt in Europa Principis conſilium, quin in eo ſint eius farinæ homines, illaqueati & irretiti aliorum Principum præſertim vicinorum, corruptela. Prudens & ſagax Princeps omnem mouebit lapidem, operamq; omnem adhibebit, ne tales ſibi adſiſtant, ne, inquam, circa ſe habeat iſtos auriſugas, & ſi quos deprehenderit, dignis ceu perfidos exemplis in eos animaduertat. *Alterum* eſt, vt Conſiliis, cœtibuſque publicis frequenter interſit. Nam vbi abſens eſt, multa non raro decernuntur cum magno ſuo, Reique publicæ detrimento. Atqui dicet quiſpiam, illud facile vitari, ſi Decretum vel Senatuſconſultum ei recitetur, aut ponderandum præbeatur. Negatur. Neque enim ſatis intelliget: num ex vſu Reip. ſit, niſi ipſe diſceptationibus interſit, vt recte cenſet Bodinus: qui ſi intereſſet, audiens diuerſorum ſententias, tale decretum aliquando vel repudiaret, (vt callide plerumque ſolebat Tiberius Cæſar, cauſſa iam ante dicta) vel quippiam immutaret prout diuerſa Conſiliariorum ſententia poſtulare videretur. Sed & hoc accedit commodi, cum Princeps conſiliis intereſt, quod melius ſuorum cognoſcit mentem atque genium, itaque ex facili intelligere quibus vti fœliciter poſſit, quibus non: & quod caput eſt, excitat in illis vim ingenii, vt melius, & accuratius cuncta examinent, quando ſuæ eruditionis & animi eum teſtem ac iudicem præſentem vident. Tamen Turcarum Princeps, & Senatui, & conſiliis ſuis intimis rarius intereſſe conſueuit, ſed interiore ac proximo Senatus habendi loco, fere ſemper conſiſtit, aut conſiſtere putatur feneſtra, quam *Periculoſam* nuncupant, ſic affabre facta, vt omnes omnium ſententias audire, geſtus etiam vniuſcuiuſque contemplari, nec tamen ipſe videri poſſit. Deliberata autem in Conſilio ei referũtur à Præſide, qui *Baſſa-viſir* nuncupatur: nec temere opinationi conſilii ſui refragatur, ſed illam confirmat, laudatque, niſi quod nonnunquam de ea nonnihil detrahit.

IOAN.

IOANNIS A CHOKIER

I. V. DOCT.

THESAVRI POLITICORVM APHORISMORVM

LIBER TERTIVS.

Quæ vero ex nota SENATORES, *&* CONSILIARII *intimi eligendi, videndum diligenter: cum multum Principis intersit, assumi maxime idoneos. Tales autem erunt, si qua* INSITIS, *qua* QVÆSITIS BONIS *muniti reperiantur.* INSITA *sunt*, Ingenium, forma corporis. ACQVISITA, Artes, Disciplinæ, Virtutes. *De* INSITIS *primo videamus: ac inprimis de* INGENIO: *quod quia varium in nobis* (non enim in omnes omnia conueniunt.) — *Cic. pro Roscio.*

CAPVT I.

Eligatur quam maxime rebus ciuilibus aptum; idque hactenus, ne prægrande sit, nisi medium, quod rectam quandam iudicii normam teneat.

QVEMADMODVM non mediocris est temeritatis, suo tantum iudicio velle cuncta Reipub. negocia administrare, ita quoque summæ est imprudentiæ, promiscue *Consiliarios* ad consultandum admittere, nulla habita donorum naturæ, & animi ratione. Natura enim suum cuique, ac genuinum quiddam ingenerauit: Deus inquam ipse

> ——————— ὥστε δίδωσιν
> Ἀνδράσιν ἀλφηστῇσιν, ὅπως ἐθέλῃσιν, ἑκάστῳ — *Homer. Iliad.* ϑ.
> ——— ——— —— *qui nempe aßignat*
> *Ingeniis sua dona, vt visum est cumq; cuiq;.*

Ideoque bene Sirachides censuit: *Non omnia omnibus expedire.* Et Homeri sensu: — *Eccl. 37.*

Iliad. β. Ἀλλ' ὁ μὲν ἄρ μύθοισιν, ὁ δ' ἔγχει πολλὸν ἐνίκα:

Vnus consiliis, alter præstantior hasta.

Fiat itaque delectus *Ingeniorum* consiliis aptiorum; qualia sunt media, nõ prægrandia, siue acria illa, & acuta: quoniam eiusmodi ingenia minime expediti consilii, & *nouandis, quam gerendis rebus aptiora sunt.* præterquam, quod (vt à Stagyrite notatum) rarenter inuenias, *Magnum ingenium sine mixtura dementiæ.* Vt non immerito dixerit Poeta Græcus:

Q. Curt. lib. 4. Apud Senec. de Tranq. vitæ.

Euripid. Οὐδ' ἀτήμιον γνώμην εἶναι τοῖς σοφοῖς λίαν σοφήν.

Mens quæ sapit nimium, non sine damno sapit.

Quamobrem non tam acerrimi ingenii, quam mediocris, & probi iudicii eligantur: quod, vt non nemo notat, *hebetiores vt plurimum melius Rempub. administrant, quam acutiores.* scilicet, vt aptior est ascia, quæ aciem habet paullo obtusiorem, quam acutissimam: ita is est ad res gerendas multo præstantior, cuius mens non ita sit subtilis, & acris.

Thucyd. lib. 3. in Orat. Cleon.

EXEMPLA.

DELECTVM ingeniorum consiliis aptiorum à Principe habendum, non vsus modo dictat, sed & ratio ipsa: quippe *natura hominum*, quod bene notauit Polybius, *non solũ corpora, verumetiam animos sui dissimiles finxit, vt sæpenumero vnus idemq; homo, non modo in rebus diuersis, hic quidem fortiter, illic segniter se gerat; sed in simillimis quoq; rebus modo inauditam celeritatem, alias incredibilem ignauiam ostendat: & aliquando quidem fortissimus, nonnunquam vero timidissimus videatur. Quippe multos in venationibus cernimus aduersus feras audacissimos esse, quos si ad arma hostesq; transtuleris, ignaui socordesq; apparebunt. In rebus vero bellicis pleriq; singulari certamine acerrimi sunt, qui in acie nullius pretii, &c.* Quibus Polybii verbis clare etiam efficitur, Principem ex multis, diuersisque ingeniis, aptissima quæque eligere. (Lib. 4.)

I. Quemadmodum TIBERIVM Cæsarem sagaciori cura fecisse legimus, qui administros consiliorum eligeret, *pares negotiis* (vt Tacitus inquit) *non qui supra essent.* (Annal. 6.)

II. Ita *Poppæum Sabinum* idem ille TIBERIVS è multis elegit, rebusq; gerendis præfecit, si Tacito credimus, de eo sic scribenti: *Fine anni Poppæus Sabinus concessit vita, modicus originis, Principũ amicitia, Cõsulatum ac triumphale decus adeptus, maximisq; Prouinciis per quatuor & viginti annos impositus, nullã ob eximiam artem, sed quod par negotiis, neq; supra erat.* (Ibid.)

III. Ac ne longius quam par est, prouehar, AVGVSTVM illius vitricum amicorum ingenia solicite examinasse, idem Tacitus auctor est: *Nam Lepidum dixit capacem Imperii, sed aspernantem: Gallum Asinium, auidum, & minorem: L. Arruncium, non indignum, &, si casus daretur, ausurum.* (Lib. 1. Annal.)

IV. In recentioribus eminet LVDOVICVS XI. Galliarum rex, quem exactissime semper ingenia hominum examinasse, Philippus Cominæus eius familiaris testatur. (Libr. 3. Cõment.)

V. CAROLVM etiam V. magnum fuisse virtutis & ingeniorum æstimatorem historici tradunt; hincque factum esse, vt persapiens ei consilium, nulliq; alteri conferendum obtigerit. (Zenocar. lib. 3.)

Horum igitur imitatione Principes, vbi aliquos in consilium assumpturi sunt, eorum ingenia mature & solicite examinent, vt quibus maxime facultatibus aptiora deprehenderint, ad eas applicent, ne, quod est in prouerbio, Cantherium in fossa. Etenim, vt præclare, sapienterq; suo more, diuinus ille Vates canit:

Hom. Il. 13.

——— Vni non dat omnia Deus: verum
Dotibus hos illis, alios his dotibus auget;
Nec ratione pari dispensat cuncta. Videsne
Hunc belli præstare aliis virtute gerendi?

Illum

Illum magno animo per aperta pericula ferri
Indeuictum? alios veloci excellere cursu?
Nonnullos cythara neruis, atque arte canendi?
Diuersis ita diuersas dat Iuppiter artes.
At quos consiliis voluit superare ferendis,
Mortales alios, & sana mente valere,
Hi sunt præcipue, qui possunt esse saluti
Vrbibus, & populis, recte rebusq; gerendis.

Esto igitur hæc prima cura. tametsi quidem Iudicii hæc res est, quo vt plurimum carent illi Principes, quibus non competit maturior ætas Ideoque videmus plerosque prima adolescentia complecti eos, qui sunt ipsorum affectibus magis accommodati, & cupiditatum administri, vt bene quondam notauit Cominæus. Verum qui sapiunt, etiamsi Iudicio aliquando lapsi fuerint, emendare tamen postea, vbi paullum ætate progressi fuerint, student errorem, & reipsa rum considerant, vir viro quid præstet.

Qui igitur legendi? *Ingenio*, vt in textu dixi, *Mediocri*, non etiam prægrandi & acuto. Quid ita? quod magna ingenia, non aliter atque arbores pluribus quam conueniat fructibus grauidæ, nimia vbertate luxuriant, vt diuinus ille Plato inquiebat.

Mediocritas in eligendis ingeniis spectanda. *Timæo. Plutar.*

I. PERICLEM fœcundo quidem ingenio fuisse, magnamque oratoria sua facultate auctoritatem in Repub. *Attica* consequutum esse legimus: attamen pestem eundem, pernitiemque patriæ fuisse nemo non nescit.

II. Quid acutius MACHIAVELLO? at parum bonus aut fœlix ille *Cæsari Borgiæ* Cōsiliarius, quidquid excuset se, & fatum accuset. *I. Lips. in not. ad 3. Polit.*

III. CLEMENTI VII. Pontifici miram ingenii vim omnes tribuunt, sed in actionibus, consiliisque quam infœlix, Roma scit, & nunc etiam dolet. *Idem.*

IV. In populis etiam ipsis idem euenit, vt ii qui ceteris ingenio præstant, rerum nouandarum perpetua cupiditate ferantur. Vt de Atheniensibus, Megarensibus, Syracusanis, Florentinis, Genuensibus, proditum est: tunc enim se quisque imperio dignum iudicat, ac sibi sapere plus satis quisque videtur, nec nisi difficillime recta præcipientibus cedit. Si vero genus hominum ingenii acumine minus præstat, morem gerit & in consiliis capiendis, facilius acquiescit, quam quos argumentorum multitudine, ac disserendi subtilitate superare est necesse ex quo, peruicacia sapientibus consiliis inimica consequitur, rerumque publicarum variæ conuersiones. Et quidem Athenienses centum paullo minus annis quinquies, Florentini septies statum Reipub. commutarunt: quod nec Venetis multis seculis accidit: nec Heluetiis, quos ingenio minus valere constat. *Ex Bodin. 4. de Repub. cap. I.*

V. Causæ autem, quamobrem præacuta ingenia, præter iam dictas, minus admittenda, sint istæ: Inprimis, quod expediti non sint consilii, vt ante in aphorismis notaui. Nam præ multiplici inuentione, & rationum copia plerunque natant, & ægre expediunt aliquid, cui insistant. II. quod eiusmodi ingenia obsequii sæpissime ignara sint. III. quod semper perturbationibus agitentur, moueant semper aliquid, & nec quieta, quieta sinunt. IV. quod ea sibi proponunt, quæ non sunt, non erunt. & mentem consiliaque aduersarii æstimant à subtili sua mente. V. quod in consilio, aliorum sententiis haud libenter acquiescunt, vnde peruicacia optimorum consiliorum inimica. Ideo aperte CLEON Atheniensium Dux dicebat, *imperitiores homines si cum peritioribus conferantur, Rempubl plerunq; melius administrare. nam isti quidem, & legibus sapientiores videri, & in publicis consultationibus sententiam semper obtinere volunt, quasi in aliis maioribus rebus ingenii sui vim ostentare non possint, atq; propterea plerunq; Respub euertunt. Illi vero, quia suæ peritiæ diffidunt, illius, qui recte sententiam dixit, à se vituperari non posse ultro fatentur. itaque Respubl plerunque recte administrant: quia sunt æqui rerum æstimatores, potius quam concertatores.* Hactenus ille.

I. Lips. in not. Polit. Prægrandia ingenia cur repudianda. *Apud Thucyd. lib 3. Hist.*

CAPVT

CAPVT II.

Sit deinde flexibile, & in dissimulationem sui compositum.

NAm, vt exerciti, & scientissimi gubernatoris est, omni se ventorum mutationi accommodare, sic prouidi consiliarii est, aptare se tēpori omniq; hominum genio sese præparare. Ideoque recte Philosophus, *Sapientem nō semper ire vno gradu* asserit, *sed vna via; nec se in aliquibus mutare, sed potius aptare.* Adeo non damnata sententia, vt iam verbum nullum verius, ac crebrius isto:

Senec.

———— ———— *Isthuc est sapere,*
Qui vbicumq; opus sit, animum possis flectere,
Ita, ita: ———— ———— ———— *melior, qui semper, & omni*
Nocte, dieq; potest alienum sumere vultum.

Teren. Hecy. 4. sc. 3. Iuuen. Sat. 3.

Quippe *in tot tantisq; hominum vitiis, magna artis est vitare insidias, esse vnum accommodatum ad tantam morum, ac sermonum, ac voluntatum varietatem.* Ideoq; hodie probatur qui *magis vultum, quam ingenium bonum habeat.*

Cic. de P. Consul. Sallu. in Cati.

An ergo *simulatio, dissimulatioq;* recipienda, *quæ ex omni vita tollenda est?* Equidem in publicis modo causis admiserim: in quibus *non semper idem dicere, sed idem semper spectare debemus.* Scilicet, quis non videt, *vt ad effectum consiliorum suorum veniant, multa simulare illos debere inuitos, & dissimulare cum dolore?* Enimuero, *vtile est in vtramq; partem, quando vsus venit, eloqui posse, vultumq; fingere, vt res quæq; postulare videtur.* Verbo id expressit Tragicus:

Cic. 2. de Offic. Id. li. 1. ep. pen. Id. lib. 10. epist. Onosandri strateg. c. 13.

———— ———— ———— *Tempori aptari decet.*

Senec. Med.

Et maximus ille Oratorum: *Temporibus parere omnes politici præcipiunt.*

Ad Attic. 12. epist. 50. Pro Plano.

Ad tempus igitur simulationem aptam sumant, quæ dextre *frontem aperiat, mentem tegat.* Optime noster Seneca: *Faciet Sapiens etiam, quæ non probabit, vt etiam ad maiora trāsitum inueniat: nec relinquet bonos mores, sed tempori aptabit, & quibus alij vtuntur in gloriam, aut voluptatem, vtetur agendæ rei causa.*

Apud Lactan. Diuin. Instit. lib. 3. c. 15.

EXEMPLA, ET NOTÆ.

I. ALCIBIADEM Historici scribunt, tanta fuisse animi facilitate, vt diuersis, contrariisque moribus facile consuesceret; & veluti Polypus ad subiecti soli speciem, faciem coloremque mutaret: adeo, vt secundum diuersos populos, apud quos diuersabatur, variaret & mores, plane ita, vt illic natus, educatusq; videretur. Nam cum in Lacedemonia versaretur, grauis, & seuerus esse videbatur, manuque strenuus: In Ionia autem, iners, delicatus, ac mollis: voluptatibusque pro more gentis diffluebat.

Ælian. & Plut.

II. Apud Romanos, CLAVDIVS Cæsar *stultitiam quidem suam* (inquiente Suetonio) *non reticuit, simulatamq; à se ex industria sub Caio (quod aliter euasurus, peruenturusq; ad susceptam stationem non fuerit) quibusdam orationibus testatus est.*

Cap. 38.

III. Et lustris ante eum aliquot, TIBERIVS Cæsar, magnus hercle fuit dissimulationis magister, vt qui *nullam ex virtutibus suis magis quam dissimulationem diligebat.* Hinc *verba eius* plerumque *obscura, suspensa,* nunc *perplexa,* nunc *in speciem recusantis composita.*

Tacit. 4. Ann.

IV. HANNIBALIS etiam ingenium haud dissimile: vt quod ad res diuersissimas natum videretur, parendum scilicet, & imperandum, difficile vt discerneretur, vtrum Imperatori, an

Liu. Dec. 3. lib. 1.

ri, in exercitui carior esset. Neque *Asdrubal* alium quenquam sibi pręficere malebat, vbi quid fortiter, & strenue agendum erat: neque milites alio Duce plus confidebant, & audebant, plurimum audaciæ ad pericula capessenda, plurimum consilii inter ipsa pericula erat, nullo labore animus fatigari, aut corpus vinci poterat.

V. M. autem CATO adeo versatili ingenio fuit, vt natum ad id vnum diceres, quodcunque ageret, seu, vt vtar Liuii verbis, *quocunque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus videretur.* — *Decad. 4. lib. 1.*

VI. *L. etiam* SYLLÆ, *ad simulanda negotia* (inquiente Sallustio) *altitudo ingenij incredibilis fuit.* — *Iugurth.*

VII. Meritoque versutum, & callidum factum SOLONIS celebrat Tullius, *qui, quo & tutior vita eius esset, & plus aliquanto Reip. prodesset, furere se simulauit.* Quod & in DAVIDE Hebræorum Rege annotat Sacra Scriptura, & de Beato EPHRÆM Sozomenus lib. 2. c. 15. — *Lib. 1. de Offic.* *1. Reg. 21.*

VIII. *Quam multa passus est* VLYSSES *in illo errore diuturno, cum & mulieribus inseruiret, & in omni sermone omnibus affabilem, & iucundum se esse vellet? Domi vero, etiam contumelias seruorum, ancillarumq; pertulit, vt ad id aliquando quod cupiebat, perueniret.* — *Cic. 1. de Offic.*

IX. Scimus etiam, B. ANSGARIVM (vt veteres omittam) primum illum Hamburgensium Archipræsulem, Legati munere in causis Orthodoxæ fidei fungentem apud *Ludouicum* Germaniæ Regem, plurima vsum esse dissimulatione, ne cuius amicitiam diuersis legationibus comparauerat, contrariis, & non obsequentibus moribus è vestigio euerteret, *Fuit tamen onerosum viro sancto* (inquit Krantzius) *comessationibus diuturnis, pro more gentis interesse, coegitq; se illud sustinere, ne Regem, & proceres contemptum, si abesset, interpretantes, à se alienaret.* Prudenter quidem: nec aliter decuit virum sanctum; vt enim homines erant, ita morem gessit. Nam *& Seruator, & Deus noster* (vtar verbis Gregoræ, & hoc libentius, ne quis me architectum simulationum putet) *nisi ad humanos affectus sese demisisset, & cum publicanis cibum cœpisset, & humanitatem præ se tulisset, & quatenus ratio sineret, omnium ingeniis sese accommodasset, haud facile, opinor, totas ciuitates ac populos ad amplectendas res vtiles, & salutares perduxisset.* — *Li. 1. Rer. Germ. c. 37.* *Lib 3. Hist. Byzant.*

X. Itaque scitum est illud P. Minci:

Etiam obliuisci quod sis, interdum expedit.

recteque monuit Horatius:

Misce stultitiam consiliis breuem.
Dulce est desipere in loco. — *In Od.*

Atque hoc est, quod voluit DOMITIVS CELER apud Tacitum: *Vtendum euentu*: Quæ equidem probo, si Pietas semper interna, & Virtus syncere retineantur. Nam in externis & ciuilibus, non abnuo quin personam aliam atque aliam sumere, aut deponere possint pro temporum, aut rerum conditione, atque hoc est in Rempubl. peccare cum beneficio, vt Cicero aiebat, de quo etiam Paterculus: *Cicero insito amore Pompeianarum partium, Cæsarem tamen laudandum censebat, quod aliud diceret, aliud intelligi vellet.* Eiusmodi fraudes, & simulationes iustæ, sanctæ, & Principum Consiliariis vsurpandæ; prudentis enim est, ei scenæ, quæ in manibus est, dextre & decore sese accommodare. — *2. Annal.* Sapiens seruiet tempori: sed virtute salua. *Lib. 2. epist.*

XI. Hoc sensu, ni fallor; FRIDERICVS III. Romanorum Imp. frequenter illud vsurpabat: — *Pecenst. in Symb.*

Nescit regnare, qui nescit dissimulare.

XII. FRANCISCVS vero SODERINVS Cardinalis, frequentibus sermonibus vsurpabat, nihil homini petenti excelsa, & præsertim in Aulæ fortuna versanti, vel vsu melius, vel expeditius esse, quam duabus omnino sellis sedere, vel vt ait ille τὴν μεσοζευγμένην tenere, si absque certa offensione fieri possit, quod memoriæ prodidit eruditus vir Arnoldus Clapmarius, de Arcanis Rerumpublicarum. — *Lib. 1 c. 7.*

XIII. Ideo THOMAS MORVS in sua Vtopia eos maxime laudat Consiliarios, qui mentem suam apte, quum vsus postulat, circumagere solent. Neque enim cauti & sagacis viri est, cum periculo velis remisque portum petere, quem commoda velificatione assequi potest. Nec rursum prouidi est naucleri, commoto procellis, & tempestatibus mari, naufragium potius ex- — *Lib. 1. sub fi.*

tius excipere & subire, quam obliquis cursibus periculum deprecati. Sic est in Republ. sic in Consultationibus Principum, inquit Morus, si radicitus euelli non possint opiniones prauæ, nec receptis vsu vitiis mederi queas ex animi tui sententia, non ideo tamen deserenda Respubl. est, & in tempestate nauis destituenda est, quoniam ventos inhibere non possis. At nec insuetus & insolens sermo inculcandus, quem scias apud alia, diuersaque persuasos, pondus non habiturum: sed obliquo ductu conandum est, atque admittendum tibi, vti pro tua virili omnia tractes commode, vt quod in bonum nequis vertere, efficias saltem, vt sit quam minime malum.

Priuata vita expers esto Dissimulationis.

Apud Plut. de Amic. & Adul. discr.

Atque hæc dicta sint in ciuilibus siue publicis, & arcanis Principum rebus; in queis, salua semper virtutis reuerētia, simulatione vti licet: contra quam in priuatis, internisve rebus. Nam, vt veritatis simplex est oratio (ait Euripides) sic & amici mores simplices sint, synceri, fucoque carentes: verum adulatoris mores, quod reuera morbidi sint in ipso, multis ac doctis opus habent pharmacis, atque adeo nouis, & exquisitis. Quapropter sicut in Comœdiis, aut Tragœdiis (ait quidem) qui aut Cæsarem, aut Pompeium repræsentant, eorum videri quamsimillimi, cupiunt, finita autem scena, relictaque chlamide, ad gestus & vestitus proprios reuertuntur: sic Consiliarios & legatos in publicis theatris, aut congessibus apta simulatione vti decet, & sui Principis, cuius personā referunt, par fuerit meminisse, sed postea haud grauate simulationum integumenta ponere, & ad priuatam redire familiaritatem ac ingenuitatem. Hoc ingenio AGRICOLAM fuisse, Corn. Tacitus refert. Nam, *vbi conuentus* (eius verba) *ac iudicia poscerent, grauis, intentus, seuerus; vbi officio satis factum, nulla vltra potestatis persona.* Atq; tales Æolidæ homines mihi probantur.

In eius vita.

CAPVT III.

Sed & sit *indefessum*, quod nimirum facile occupationibus non deteratur.

CVi enim bono mollis aliquis animus, qui ex facili labore, atque sudore debilitetur? qui rerum assiduitatem fastidiat, vigilantiam extimescat? cum demum *vigilando, agendo, bene consulendo, prospere omnia cedant.*

Sallust Catil.

Clare asserit Comicus ille Græcus, quum ait:

Antiphanes.

Τῆς ἐπιμελείας δοῦλα πάντα γίγνεται:

Parere cuncta diligentiæ solent.

Itaque ita Τὸ βούλεσθαι, vt alius quidam inquit, πονεῖν πάντων κρατεῖν πέφυκεν, *Voluntas ad laborem propensa, cuncta vincere solet, ac superare.* Vidit hoc, & scripsit Imperator ille ad Virum sanctimonia clarū: *Assidua cura Reip. molesta est iis; qui negligentius in ea versantur; at qui diligentia & industria vtuntur, æqui sunt, mea quidem sententia, & prudentes, omninoque ad omnia idonei.*

Polyenus Stratag. 1.

Iulian. Epist. 12. ad Basil.

Ergo eligantur prompti, & alacres animo, qui diu, noctuque consilio, & cetera, se *vigilantes, ac pares negotiis ostendant.* Vel ab hac causa, quod *suadere Principi quid oporteat, multi sit laboris.* Idcirco Homerus scripsit:

Tac. 16. Ann.

Idem 1. Hist.

Iliad. 6.

Οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα
ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται, καὶ τόσσα μέμηλε.

Haud oportet noctem integram dormire Consiliarium virum,
Cui populi sunt commissi, & tot curæ sunt.

Quod enim specimen industriæ, quem fructum laboris edere potest, quam recipere animo curam ac solicitudinem, qui se torpori dederit, atque ignauiæ? Enimuero, male res se habet, qua in Republ. *negotium est Principis, & otium Senatoris.*

D. Ambr. lib. 2. offic. c. 17.

Sidonius epist. 13. lib. 2.

EXEM-

EXEMPLA.

I. INTER alias dotes SEIANI, sagacissimi illius aulici; *erat illi corpus laborum tolerans, animus audax, sui obtegens, in alios criminator, iuxta adulatio & superbia, palã compositus pudor, intus summa adipiscendi libido, eiusque causa modo largitio & luxus, sæpius industria ac vigilantia, &c.* Ecce vegeto erat corpore, cetera hic facessant. *Tacit. 4. Ann.*

II. Eadem prorsus dote præditum fuisse CATILINAM Princeps historicorum scribit: *Corpus patiens inediæ, vigiliæ, algoris supra quam cuiquam credibile, animus audax, &c.* *Sallust.*

III. Itaque præclare Regum sapientissimus, perpendens quam necessaria sit hæc Consiliariis Principum nota, in Oraculis inquit; *Vidisti virum velocem in opere suo? coram Regibus stabit.* Nempe, quia proprie & vere hic ei debetur honos: siquidem *omnium somnos illius vigilantia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio.* O fœlicem Principem, cui adsunt tales viri! ô beatam Remp. quæ talibus consiliis moderatur? *Salomon Prou. 22.* *Senec. Consol. ad Polyb.*

IV. PHILIPPVS Rex Macedonum, cum in exercitu multo tempore dormisset, experrectus: *Tuto*, inquit, *dormiui, vigilauit enim Antipater.* Subindicans absque periculo interdum Principes dormitare, cum fidos habent vigilantesque Præfectos, & Consiliarios. *Plut. Apoph.*

V. Quod igitur CYRVS ille apud eundem Xenophontem de Principe dicit, idem de Consiliariis (qui pars sunt corporis eius,*) dictum esto: *Equidem arbitror*, inquit, *eum decere aliis anteire, non vita deside, & laborum experte, sed eo quod rebus prouideat, laboresque lubenter subeat.* ** l quisquis. C. ad l. Iul. Maiest.*

VI. Talis erat, vt sexcentos alios omittam, AGAMEMNON ille Homericus:

Ceteri quidem apud naues Principes omnium Achiuorum
Dormiebant per noctes molli domiti somno,
Verum non Atridem Agamemnonem, Pastorem populorum,
Somnus tenebat dulcis, multa animo voluentem. *Iliad. β.*

VII. Erat LVDOVICO XI. Galliæ Regi à secretis, vir quidam non contemnendæ eruditionis, & miræ in agendis rebus dexteritatis, sed alioqui deses, & negligens, quo tandem nomine in offensam Regis incidit, adeo vt gerendi muneris facultate illum postea priuarit, nisi leui tamen de causa, vt solent leuia quæque apud offensos esse irarum irritamenta. Cum enim Rex forte quippiam scripturus desideraret ab eo calamarium, isque nec se habere respondisset, excandescens Rex petit à ministro, qui adstabat, num haberet, scribendique porro peritus esset; annuenti, illico Rex Domini munus ei contulit quo exemplo moneri, docerique possunt Consiliarii, ceterique Curiales, ne segni, & remisso animo sint, sed strenue & impigre sese gerant in administranda prouincia sibi à Principe credita, ne illis quod isti eueniat, sicque breui temporis momento eius, ad quod maximis cum difficultatibus & impensis adspirarunt, iacturam cum existimationis dispendio patiantur. *Corrozetus in dict. illust.*

CAPVT IV.

Formæ etiam dignitatem non temere pono.

QVemadmodum enim, quod aspectu deforme est, atque turpe, id oculis ægre est, alienatque plurimum homines à se: ita è contrario quidquid est venustum & pulcrum, id per oculis gratum est, & volupe, animosque hominum tacita quadam illecebra in amorem sui allicit, inuitatq;. Quod ipsum non nesciuit Imp. Vespasianus, quem solitum dicere Suetonius refert: *Nihil quidquam decore gratius.* Hinc est, quod Græci sua lingua *pulcro* ex eo indiderint nomen, quod omnes ad se alliciat: dixerunt enim καλὸν, παρὰ τὸ καλεῖν, ὅτι πάντας ἐφ᾽ ἑαυτὸ καλεῖ: *Pulcrum à Calando, id est, vocando: quoniam omnes ad se vocat.* Et Theophrastus formam vocauit ἀπάτην σιωπῶσαν *fraudem silentem*: quod absq; verbis persuadeat. Carneades vero, ἀδορυφόρητον βασιλείαν: *Regnũ absq; satellitio:* *In eius vita.* *Laert. lib. 5.*

quod formosi impetrent, quidquid volunt, nulla adhibita vi. Chrysippus denique τὸ ἀρετῆς ἄνθος, *virtutis florem* pulchritudinem appellabat.

Non contemnendum igitur Consiliarii ornamentum, forma corporis dignitati congruens, oris decus, & elegantia, quam proprie *Dignitatem* appellari Cicero testatur: *Venustatem*, inquit, *muliebrem dicere debemus, dignitatem virilem.* Enimuero qui natura deformes sunt, vel manci aut mutili, sæpissime, vt Physici ac medici censent, vitiis animi laborant. Vnde apud Panudem scriptum est: οἷα ἡ μορφὴ, τοιάδε καὶ ἡ ψυχή: *Qualis forma, talis & anima.* Quid ita? *quia corpori consentit anima, vt animæ corpus.*

1. de Offic. — Galen. lib. 2 de Temper. & lib. 1. tom. 2. de Vsu part. — In vita Æsopi.

Cassius medicus Problem. 51. — D. Ambros. 2. de Virgin. — Eumenius Paneg. ad Imper. Constantinum. — Lib. 54.

E diuerso, quibus natura pulchritudo corporis data est, his ingenium præ ceteris plerunque valet, adque maximas quasque disciplinas idonei sunt. *Species enim corporis*, (inquit vir diuinus) *simulachrum est mentis, figuraque probitatis.* Testis quoque vir Magnus ad Imperatorem magnum: *Nec frustra doctissimi* (inquit) *viri dixerunt, Naturam ipsam, magnis mentibus digna corporum domicilia metari.* Apage ergo corporum dehonestamenta, mutilos, inquam, istos Bruthei filios: quos *Senatu Romano exclusos fuisse*, vel Augusti edicto, scriptū nobis reliquit Dio.

EXEMPLA.

Daniel, c. 1.

I. NABVCHODONOSOREM peruersum alioqui, & sacrum (vt Romane loquar) Regem, memorat sacra pagina iussisse Prępo̧sito suo Eunuchorum, vt introduceret filios Optimatium *decoros forma, & eruditos omni sapientia*, qui possent sta[illegible] palatio Regis, atque inter hos Danielem *ob elogantiam vultus*, inter ministros Regios assumptum.

Muret. 3. var. c. 2.

II. XENOPHON in conuiuio, ait φύσει βασιλικόν τι τὸ κάλλος εἶναι: *Natura regale quiddam esse pulcritudinem.* Idcirco eam non tantum Consiliariis Principum, sed Principibus ipsis summo esse, cum omine non contemnendo, decori, & ornamento. Hinc *Æthiopes*, atque *Indi*, in eligendis Regibus, atque Magistratibus singularem pulcritudinis, ac formæ habuisse rationem, non pauci scriptores memorant: quod crederēt, formę dignitate, amorem, ac reuerentiam subditis instillari, hostibus vero metum incuti: vnde de Turno Poeta:

Æneid. 7.

> *Ipse inter primos præstanti corpore Turnus*
> *Vertitur, arma tenens, & toto vertice supra est.*

Alex. ab Alex. lib. 4.

III. Atque hinc factum est, vt MACROBII, qui Meroen Nili insulam colunt, Principem, cui parerent, à formæ dignitate eligerent, nec vnquam deformi viro obedire sustinerent.

Polyb. lib. 1. Hist.

IV. HIERONEM quinetiam Syracusani tumultuantes Ducem sibi elegerunt, *admodum quidem adolescentem, sed ita vniuersis naturæ atque ingenij dotibus ornatum, vt nihil ipsi regium præter regnum deesse videretur.*

Tacit. 2. Ann.

V. Et ne illis dumtaxat regionibus morem istum circumscriptum fuisse putes, certum est, ARIOBARZANEM ob insignem corporis formam, & præclarum animum, apud Armenios Regem electum.

Herodot. lib. 7. Plin. 4.

VI XERXES Persarum Rex, cum decies centena virorum millia suo in exercitu haberet, dicitur tamen omnes corporis magnitudine, ac specie superasse.

Plut. in Demet.

VII. DEMETRIVS POLIORCETES, Antigoni Asiæ, Regis filius, adeo forma, & excellenti venustate faciei extitit, vt nemo plastes, aut pictor imaginem eius assequi posset.

Tacit. 2. Hist.

VIII. Atque apud Romanos, TITI ingenium quantumcunque fortunæ capax, & decor oris cum quadam maiestate, famam eius ad Imperium capessendum augebat.

Plin. Paneg.

IX. TRAIANVM, Cæsarum optimum, *Proceritas corporis, honor capitis, & dignitas oris, longe lateque Principem ostentabant.*

Lat. Pacat. in Paneg.

X. THEODOSII *Virtus meruit quidem imperium, sed virtuti addidit forma suffragium. Illa præstitit, vt oporteret illum Principem fieri; hæc vt deceret.*

XI. Quid

XI. Quid de PVBLIO SCIPIONE dicam, cui AFRICANO cognomen fuit? nunquid formæ dignitate, Barbaris etiam ipsis in Hispania, admirationi fuit? fuit sane, si Parauino scriptori credis.

Lib. 3.

XII. Contra quam ALEXANDER MAGNVS, qui despectus ab Regina Amazonum traditur, quod non eam pulchritudinem in magno illo Rege reperisset, cuius ingentis rerum gestarum famæ rumore percita, ad ipsum venerat.

Bruson. ex Plut.

XIII. Contemptui proxima cædes. Ecce, *coniuratur in* NERONEM, *fauore* C. PISONIS, *qui facundiam* (inquit historicus noster) *tuendis ciuibus exercebat, largitionem aduersus amicos, & ignotis quoque comi sermone, & congressu, aderant fortuita, corpus procerum, decora facies.*

Tacit. 15. Annal.

XIV. Nihil igitur verius illo Curtii: *In corporum maiestate* (etiam in cunis quodammodo virtutum existentium) *veneratio inest: magnorumque operum non alios capaces putant, quam quos eximia specie donare natura dignata est.*

Lib. 2.

Contra, quos insigni deformitate natura notauit, raro publicis muneribus idonei: quod animorum quoq; deformitate laborent.

Deformes muneribus ciuilibus inepti.

I. Hinc BARTHOLOMÆVS CAPRANVS, insignis Mediolanensis Ecclesiæ Antistes, idcirco se ministros, forma præstantes quærere dicebat, quoniam corporis deformitas, animi & morum deformitatem indicaret.

Æneas Sylu lib. 2. de reb. gest. Alphonsi.

II. Quod Cicero in C. FANNIO CHÆREA animaduertit: *Faciem*, inquit, *considerate: nonne ipsum caput, & supercilia illa penitus abrasa, olere malitiam, & clamitare calliditatem videntur? nonne ab imis vnguibus, vsque ad verticem summum (si quam coniecturam affert hominibus tacita corporis figura) ex fraude, fallaciis, mendaciis constare totus videtur? qui idcirco capite, & superciliis semper est rasis, ne vllum pilum boni viri habere dicatur.*

Orat. pro Roscio Comœdo.

III. Et D. GREGORIVS NAZIANZENVS in Iuliano Imperatore propter eius ceruicem inflexam, humeros subsultantes, oculos vagos, & furiose intuentes, pedes instabiles, nares contractas, contumaciam, & contemptum spirantes, sermonem hærentem, & spiritu concisum, Romano Imperio magnum malum daturum, ominatus est.

Orat. 1. in Iul. Niceph. 10. c. 7.

IV. Quid multis opus est? M. CATO, cum Legatos Pop. Romani missos ad faciendam pacem Nicomedem inter & Prusiam, mutilos, ac corpore deridiculo conspexisset: *Mittit populus Rom.* inquit, *legationem, quæ nec caput, nec pedes habet.*

Plut. & Appian.

V. Certe satis constat, PERSAS ne luscum quidem ad Principatum admisisse, vt nec Romanos ad Senatum, nec ad Sacerdotium lex Mosaica. Vnde D. Hieronym. *Præcipitur*, inquit, *Sacerdotibus, vt nulla debilitate insignes sint, ne truncis auribus, læso oculo, simis naribus, claudo pede, cutis colore mutato, quæ omnia referuntur ad animi vitia.*

Procop. Cap. Hinc etenim. 49. dist. Ad Fabiolam.

Non quin istæ regulæ sic certæ sint, vt non contrario euentu subuerti queant. Nam, & plusculis exemplis ostendi posset, naturam plerunque bonis internis ea supplere, quæ nouercali quadam malignitate externis negauit. Vnde Poeta de seipso:

Si mihi difficilis formam natura negauit,
Ingenio formæ damna rependo meæ.

Ouid.

Sic *Agesilaus* Spartanorum Rex, corpore quidem deridiculo fuit, attamen sapientissimus ab omnibus habebatur. Ita,

Non formosus erat, sed erat facundus Vlysses.

Plut.

FRIDERICVM memorant Imperatorem à venatione ad Ædiculam quandam sacram diuertisse, in qua missam Presbyter faciebat, facie totaque corporis habitudine admodum deformis, vnde rapto in admirationem, Presbyter acto sacrificio, è re nata Imperatori Dauidicum illud suggessit: *Non ipsi fecimus nos, sed tu Domine fecisti nos.* Quo dicto commotus Cæsar, experiri voluit quid hominis esset, vsus ergo eius opera, deprehendit magnam in eo latuisse, etsi nullam exterius præ se ferret prudentiam, atque incredibilem rebus in agendis dexteritatem: quarum quidem meritis sic ab illo dilectus fuit, vt Imperii Cancellarium, multis quidem id mirantibus, illum crearit.

Philipp. Barthol tratt. del consiglio Disc. 6.

CAPVT V.

Quinetiam *ætas* hic conſideranda: vt *Senes*, quam iuuenes eligantur; qui tamen Virtute, Integritate, Prudentia præſtent.

Arist. 7. Polit. cap. 9.
Iſocrat. Epiſt. 6. ad Iaſ. libr.

CVM enim ad recte conſultandum, & iudicandum neceſſaria ſit, vt auctor eſt Philoſophus, prudentia, & rerum vſus, hæc autem non niſi longo tempore comparari poſſint, conſequens eſt, ſenioribus has partes eſſe demandandas. *Nam*, vt optime ſcriptum reliquit Oratorum prudentiſſimus, *experientia, & rerum multarum vſus ſenes erudit, atque efficit, vt quid expediat, acutius quam alii, proſpiciant.*

Lib. 3.

Prudentia igitur in illis, ſed & iudicii maturitas. Indicat Liuius: *Feruorem & audaciam ætatem quotidie adferre: conſilium autem in dies creſcere. ſeneſcentibus vitiis, matureſcente ætate.*

Itaque, Senioribus potius conſilia demandanda: ſenioribus inquam, non tam ætate, quam moribus ac eruditione. Nam ſæpe

Menander.

Πολιὰ χρόνȣ μήνυσις, οὐ φρονήσεως·
Cani indices ætatis, haud prudentiæ.

Plaut Trinum. v. c. porro 74. diſtinct.

Vt iure cum Comico dixerim:

Non ætate, verum ingenio adipiſcitur ſapientia.

Tacit. 1. Hiſt. Philipp. 5. D. Ambroſ. orat. habita in obitu Theo. Imp. Xenophon.

Propterea non abnuo, quin Iuuenes (*quorum ætas cupiditates adoleſcentiæ iam effugerit*) interdum adſciſcantur. Nam, & M. Tullius ipſe iam ſenex, *ab excellenti eximiaq; virtute progreſſum ætatis expectari non oportere* ſcribit. Quid ita? *quia ibi perfecta eſt ætas, vbi eſt perfecta virtus.* Cæteroquin certe, qui non tales, minus ſunt admittendi: nec ad conſilia tantum, ſed etiam ad Reipub. munera. *Vt enim nouelli citharœdi*, ait exactæ ſapietiæ ſcriptor, *multas citharas perdunt, ita cupidi iuuenes Remp. vt plurimum euertunt.*

EXEMPLA, & NOTÆ.

Plutarch.

I. QVorum è magno aceruo inprimis LYCVRGVS occurrit, qui Lacedæmoniis leges ſcripſit. Is enim omnium primum apud eos inſtituit, vt octo & viginti Seniores, ſemper Principibus Laconum adſiſterent: quod conſilium γερουσίαν nuncupauit.

Liuius 1. Dio. Halic. 2.

II. ROMVLVS autem primus Romani Imperii conditor, in conſilium Reipubl. ſeniores populi elegit: indeque *Patres*, ob reuerentiam, & *Senatores* ob ætatem dicti, qui & Senatui dedere nomen.

Num. 11.

III. Ac ne multis Paganorum exemplis inſiſtamus, quis neſciat, MOYSI Duci Deum præcepiſſe, vt ſeptuaginta ſeniores populi deligeret, conſilii, & leuamenti cauſa?

3. Reg. 12.

IV. Sane, ſi ROBOAMVS Rex, ſenum conſilium ſequutus eſſet, Regnum ſtabiliiſſet, quod prope perdidit, & euertit conſilio iuniorum.

Vide Comin. in Comment.

V. Conſimilem ob cauſam LVDOVICVS XI. Galliæ Rex pene Regno excidit, vt ipſemet Carolo filio moriturus aperuit: quem proinde ſummopere adhortatus eſt, vt quos relinquebat ſenes conſiliarios in conſilium adhiberet: Nam quod relictis ſibi à patre, Imperii initio non credidiſſet, fere in ruinam, exorto Principum bello (quod *Commune bonum* vulgus vocabat) lapſus eſſet.

Mamb. Roſeo p. 3. l. 2. dell hiſt. del Mondo.

VI. FRANCISCVS vero I. quod poſthabitis ſenioribus, Admirallii (qui tum iuuenis erat) acquieuiſſet conſilio, fuſus fugatusque ad Ticinum fuit, immo & ipſe captus à Cæſaræanis.

VII. Aſſu-

VII. Assumendi itaque senes. Ratio apud virum diuinum: *In antiquis* (inquit) *est sapientia, & in multo tempore prudentia.* Pulchre sanctissimus iuxta, ac eruditissimus senex: *Omnes pene virtutes corporis mutantur in senibus*, inquit, *& crescente sola sapientia, decrescunt cetera.* Et alibi: *Senectus nos ab imprudentissimis Dæmonis liberat voluptatibus, gulæ imponit modum, libidinis frangit impetus, auget sapientiam, dat maturiora consilia.* Vt merito sapiens ille Syrachides exclamet: *Quam speciosum canitiei Iudicium, & speciosa veteranis sapientia, & gloriosus intellectus, & consilium!*

Iob.12. D.Hieronym. Epist.2. In Procem. in Amos. Ecclesiast.25.

Apage ergo mihi Suffenos istos, & audaculos iuuenes, quibus præter gloriæ, & potestatis cupiditatem, nihil inest experientiæ: præterquam quod ætate illa vix aliqua floreat auctoritas, mage insolentia, temeritas, inconstantia, libido, quibus vitiis & se, & Respublic. non raro præcipites agunt. Cum enim ad gubernacula, inquit Cicero, Reipubl. temerarii, atque audaces homines accedunt, maxima, & miserrima naufragia fiunt. Quanquam non ita senibus Consilii fores reserandas autumo, vt eæ penitus iuuenibus occludantur. Nam, quid si virtute, morum integritate, scientia, & (quod tamen rarum sit) prudentia polleant? Videre enim licet plerosque iuuenes, *in quibus est senectus venerabilis morum, & cana prudentia.* Certe olim tales admissi, & nunc etiam, mea sententia, non tantum ad consilia, sed etiam ciuilia munera, (quod in textu tetigi) admittendi. *Apud maiores* (inquit Tacitus) *virtutis id præmium fuerat. cunctisq; ciuium si bonis artibus fiderent, licitum petere Magistratus: ac ne ætas quidem distinguebatur, quin prima iuuenta* a *Consulatum, ac Dictaturas inirent.* Exemplis doceatur, sed confertim.

De Senect. Iuuenes numnam penitus à consiliis excludendi. *D. Amb. 2. of. Annal. 11.* a *Minores 25. aut 20. annis. l. 1. ff. de Off. Consl quidam. ff de Re iud.*

I. NERO inprimis Consulatum iniit, ætatis anno vicesimo *b*. M. VAL. CORVINVS, tertio & vicesimo *c*. Iul. vero CÆSAR, annum agens septimum decimum, Flamen dialis (summus in Vrbe honos) destinatus est *d*. Quid cœteros commemorem: Immo & militiæ præfecti iuuenes eligebantur. GN. enim POMPEIVS decimo octauo ætatis anno, nono decimo CÆSAR OCTAVIANVS ciuilia bella sustinuerunt *e*. SCIPIO vero AFRICANVS *f*, magna virtutis suæ fiducia, obiicienti populo, quod iuuenis admodum ad honores prouectus esset, respondit: *Si vos ætatem meam honoribus vestris anteistis, & ego honores vestros virtute præcessi.* Quid quod Imperium nonnulli tenera admodum ætate susceperint, & fœliciter retinuerint? Ecce ALEXANDER SEVERVS *g* puer adhuc, prouocante eximia eius indole, à Senatu *Cæsar* factus est. GORDIANVS *h* vero Imperatoria dignitate insignitus est anno ætatis suæ vndecimo. OTHO denique III. qui MIRABILIS *i* dictus est propter sapientiam ætatem puerilem superantem, vix duodecim annos natus, Imperii habenas suscepit, & fœliciter administrauit. E Iureconsultis vero, nunquid CELSVS IC. adolescens admodum ius ciuile interpretatus est *k*? *Nerua filius l* ætatis suæ 17 aut paullo maiore publice de iure respondit?

b *Tacit. 11. Annal.* c *Liuius l. 7.* d *Sueton. cap. 1.* e *Tac. 13. Ann.* f *Liuius.* g *Lamprid.* h *I. Capitol.* i *Sigebert. in Chron.* k *l. 91. §. 3. de verb. oblig.* l *l. 1. §. 3. de Postul.*

II. Facetum est, quod in VENETORVM LEGATIS legitur. Hi missi erant à Senatu ad Imperator. *Fridericum*, iuuenes quidem illi, & tantum non imberbes, quibus Imperator copiam sui facere recusauit. Causam quærentibus, responsum, morem illum iam apud Imperatorem inualuisse, & Principibus omnibus innotuisse, vt non alii ad eum Legati mittantur, nisi natu grandes, non etiam iuuenes, barba adhuc carentes. Qua re Legati audita, quempiam rogatum Cæsarem miserunt, vt saltem eos admitteret ad colloquium, super re legationem non cernente. Annuit quidem, tametsi ægre. Ingressi, sic eum affati sunt: Cæsarea Maiestas, si Respublica Veneta prudentiam, & dexteritatem existimaret in barbis modo inueniri, hircos procul dubio duos ad Vestram Maiestatem legatos misisset. Quo dicto (etsi tali consessu minus digno) ostendere voluerunt, prudentiam non esse semper facie metiendam, & simul hanc sibi prouinciam ab Senatu nequaquam esse commissam, quin prius tentati essent, an decore, saluaque Vrbis maiestate legationis personam sustinere possent. Vnde constat, tales non tam iuuenes, quam senes ingenii præstantia, virtutumque suarum meritis, esse existimandos, vt etiam scriptum reliquit Archidiaconus *m*: & proinde merito, ac tuto ad consilia, & publica munera admittendos. Ideo in Republica Persarum, *qui inter perfectæ ætatis viros sine reprehensione se gerebant, fiebant ex ordine seniorum*, teste Xenophonte.

Bembus. m *in c. Estote 1. q. 1. in c. fundamenta. col. 4. de elect. in 6.*

Vere

Claudia. Paneg. Theod. In Theat.

Vere itaque Poeta canit:

------- *Nullas recipit prudentia metas.*

Et Plato ipse docet, *iuuentutem in re qualibet aptam esse ad capienda incrementa.*

Stob. serm. 23.

Verumenimuero, non minima adhibenda diligentia, examinandis huiuscemodi ingeniis, iisdemne sint præditi moribus, quam prima ipsi fronte præ se ferunt. Siquidem hodie obtinet, quod olim facete aiebat *Socrates*: Si quis in theatro coriarios surgere iuberet, ii soli surrecturi essent: similiter si fabros, ærarios, textores, aut alios generatim. At vero, si prudentes, aut iustos, hic omnes exsurgerent, & nullus non esset, qui non prudenter ageret, aut iustum. Adeo vita humana hoc morbo laborat, vt cum bona hominum pars stulta sit, sapere tamen sibi omnes videantur. Itaque satius est in dubio, natu grandiores anteferre. *Viget quippe ratio, affectibus vna cum corpore tabescentibus*, inquit Plutarchus: atque ideo maior præsumitur in eis prudentia *a*, maior probitas, scientia, morum grauitas, maiorque experientia. Atque hinc est, vt senes non ita facile decipiantur, vt iuuenes. Nam, cum isti raro aduersis casibus tentati fuerint, facile consiliis iis adhærent, quæ magis magnifica, quam secura sunt, parum interim de futuris cogitantes; at illi, quod fortunam crebro nouercantem, votisque suis contrariam senserunt, secura & vtilia magis sequuntur consilia, quam plausibilia, & magnifica. Ipsum quod expendentes olim *Athenienses*, populo solebant in concilium super Reipubl. negotiis conuocato, seniores, hoc est, ii, qui quinquaginta annos nati erant, præconis voce, è turba seuocare, quo ipsi consulerent, quid vtile Reipubl. videretur. Ego à quadragesimo, ad sexagesimum vsque ætatis annum huic muneri idoneos censuerim: quod media illa ætate homines memoria, & iudicio valeant, nec iis animi perturbationibus infestentur, quibus adsolent iuniores, vel natu grandiores.

Plutarch. lib. de Virt. morum. a 50. Dist. c. Si officia. 84. dist. c. Porro. 12. q. 1. c. 1. 35. qu. 6. c. Consang. Probatq; late Tiraquell. tract. de iure Primogen. in Procem. n. 89. Menoch. l. 6. de Præsumpt. c. 84.

Festus in voce Sexagenarios. *Libr. 6. de Præsumpt. c. 46.*

Sed, vt iuuenes supra non exclusi à Consiliis Principum, quibus scilicet suffragatur eruditio, & virtus, ita nec hic continuo valere iusserim sexagenarios, quasi de ponte, vt antiquitus receptum erat, deiiciendos. Nam & multos prisci, & huius æui senes, immo ætate iam deuexa, animo plane vegeto fuisse scimus, nonnullosque recenset, ac dilaudat insignis ille IC. Menochius. Et vero, cum recta consultatio non tam procedat ab ætate, quam bono, & sano iudicio, ac prudentia, qua quisque præditus esse debet, qui aliis consilia instillat, non tam ætatis, quam earum, quas iam dixi, consideratione rerum, ea metienda est. Quinimmo, vt veteres palam facerent, Consultationem potius ab animi dexteritate, quam corporis viribus esse considerandam, Mercurii imaginem in speciem viri senis effingebant, manibus, pedibusque truncatam, membris modo pansis: quo indicabant, parum ad consultandum prodesse eas partes, quæ exteriorem functionem habent, dummodo vigeant mens, & ratio, quæ plerumque magis in senibus, quam in aliis vigent, teste Platone: *Non florescit*, inquit, *virtus animi, nisi virtus corporis deflorescat.* Vnde Italis inualuit prouerbium, *Che male sta la stalla, doue il bue vecchio non tosse. & che quando il cane vecchio abbaia, egli consiglia: perche se vuoi boon consiglio, domandalo all vecchio.* quod obiter dixerim.

In Timæo. Bartol. Philip. trat. del Conseglio Discor. 6.

CAPVT VI.

Denique *Indigenæ* potius, quam exteri habeantur.

Arist. 5. Polit. cap. 3. Cic. epist. 1. ad Q. Fratr. Thucyd. l. 3. Hist. Ecclesiast. 11.

CVr ita? quia *omnis dissimilitudo dissidium facere videtur.* Atqui maxima solet esse dissimilitudo diuersas inter nationes, quarum vt diuersa est lingua, ita & diuersi sunt mores, diuersaque studia: Nam, *quæ natura diuersa sunt, difficile est, vt voluntate coniungantur.* Atque ita, *in tali morum atque animorum discordia, factorum etiam diuersitas exsistit:* vnde liuor nascitur, & offensio, quæ subinde Principi perniciem, Ciuitatibus rebellionem parit. Vidit hoc eximium sapientiæ columen Syracides, *Admitte ad te alienigenam*, inquit, *& subuertet te in turbine, & alienabit te à tuis propriis.*

Adde, quod ex vsu Reipubl. sit, minus consulet: vtpote cui tu ludus eris, & Respub. iocus. *Non fide, non affectu tenetur:* quin hoc tantum aget, *vt quod commodum est, trahat, rapiatque*, & vndecunque *prædam in sinum suum conferat.* Aperte Thucydides: *Consiliarij gente dispares, nihil in communem Reipub. salutem consulunt: sed, vel suo quique commodo vacant, vel quod agendum pro communi salute est, absque matura deliberatione decernunt.*

Tacit. Agricol. Sallust. ad Cæs. Lamprid. in Commod. Lib. 1.

Quid, quod Exteri iuris publici, moris maiorum, rei denique publicæ sint expertes? ac proinde consulationibus minime idonei. nam, *ad consilium de Republica dandum, caput est nosse Rempublicam.* Ideo prudentissimus ille Mecœnas Augusto suadebat, in Senatum deligeret solos Romanos, *partim propter institutorum patria memoriam, partim, ne protinus immutare Reip. statum videretur.*

Cic. 2. de Or. Apud Dion. lib. 52.

EXEMPLA, & NOTÆ.

I. Scriptum nobis reliquit Plutarchus, LYCVRGVM apud Lacedæmonas omnibus viribus, & legibus, contendisse, ne peregrini & extranei in Vrbem admitterentur. Cuius imitatione Scythæ, Gamphasantes, Seres, & Indi, aduenas & peregrinos in Ciuitates suas nunquam admiserunt, si Diodoro Siculo credimus. Apud Romanos vero lege Petronia & Papia allophyli, seu alienigenæ omnes circumscribebantur. Idque hanc potissimum ob causam, quod *diuersarum nationum ingenia difficulter conuenire queant*: qua re seditiones, turbæ, res nouæ oriuntur, quod pluribus exemplis docet Aristoteles lib. Polit. 5. c. 3.

In Lycurg.

II. ALCIBIADES Dux Atheniensium, suadens populo bellum in Siciliam esse suscipiendum, hoc argumento vtebatur, *quod illius insulæ Vrbes varia aduenarum colluuie sint frequentes, & suum statum facile mutant, & peregrinos aduenientes facile recipiunt: atq; hac de causa nullus ipsorum, tanquam pro patria sua, armis ad corpus suum protegendum necessariis est instructus. Adde*, inquit, *quod non verisimile sit huiusmodi turbam, aut vnanimi consensu verba recte monentium audire, aut communiter ad res gerendas se conuertere.*

Thucyd. lib. 6. Hist.

III. Quod ipsum etiam bene considerauit AVGVSTVS CÆSAR, qui pacata Republ. Romana, *magni existimauit syncerum, atque ab omni colluuione peregrini, ac seruilis sanguinis incorruptum seruare populum, & proinde Ciuitatem Romanam rarissime dedit.*

Suet. c. 40.

IV. Sed superioribus sæculis GVILIELMVS SICILIÆ Rex, quam periculosum sit, posthabitis incolis, exteros ad consilium promouere, cum pessimo publico sensit. Quippe in quem insurrexerunt Neapolitani, atque Sicilienses, quod non solum præcipuos Magistratus, sed ipsum etiam Cancellariatus (vt vocant) officium Gallis detulisset: atque ideo, anno 1168. coniuratione communi Gallos omnes, qui cum eodem Cancellario erant, in regno, derepente trucidarunt.

Belleforest. in Annal.

V. Similem ob causam magnus ille IVLIVS CÆSAR, in inuidiam apud Romanos adductus est, quod Gallos exteros in Senatum recepisset, adeo quod coniuratione in eum suscepta, publice decretum sit: *Bonum factum: ne quis Senatori nouo Curiam monstrare velit:* & illa vulgo canebantur; *Gallos Cæsar in triumphum ducit; Iidem in Curia Galli braccas deposuerunt, latum clauum sumpserunt.*

Sueton. c. 76. Idem c. 80.

VI. ALEXANDER etiam pessime audiit, & inuidiosus apud suos fuit, cum aures suas Persis quibusdam, posthabitis indigenis, dare cœpit. Vt & CAROLVS Burgundiæ Dux, cum *Campobachium* Neapolitanum primum arcanorum arbitrum assumpsit, teste Cominæo.

Q. Curt.

VII. Quis nesciat in CAROLVM MAGNVM conspirationes conflatas ab Austrasiensibus, (qui nunc Lotharingi dicuntur, vnde ipse Carolus oriundus erat) quod ipse indigenis neglectis, toga, & bello exteris plurimum vteretur?

Belleforest. in eius vita.

VIII. Quid? Annon CAROLVS cognomento SIMPLEX, & LOTHARIVS, eius ex filio nepos, eadem discrimina, immo maiora subierunt, quod postpositis Francis, omnia Germanis crederent? Nam ille regni administratione ab indigenis submotus, carceribus vitam

Idem in vita Caroli IX.

finiuit; hic vero Imperium adeo infirmum filio reliquit, vt in eo desierit familia inclyti Principis *Caroli Magni.*

In rep. c. Raynut. Verbo, Et vxorem, de Test. Vid. Io. de Selua tr. de Benef. p. 2. q. 23. num. 60.

IX. Denique inter causas, quamobrem in Gallia, aliisque in locis promulgatæ sint Constitutiones; quibus exteri ab Episcopali arceantur dignitate, hanc affert noster Benedicti, ne viri extranei pandant secreta regni. Nec vana sit: cum plerique Præsules habeant in diuersis Senatibus suam sessionem, sintque primarii interdum consiliorum arbitri.

Baron. in Ann. Anno 830.

X. Hinc etiam in Imperatorem LVDOVICVM conflatas insidias tradunt historiarum monumenta, à filiis, & Principibus regni, quod *Bernardum* quendam Comitem Hispanum in Aulam admisisset, Præfectumque cubiculi constitu isset.

Art. 8. Pacis 22.

XI. Vt sane consultissima apud nos Eburones ratione, trium communi Ordinum adsensu cautum sit edicto, vti Princeps non aliis consiliorum administris vtatur, quam indigenis, quo nimirum melius, fideli usque eorum consilio publicam rem queat administrare.

Cur exteri ad Consilium non assumendi.

Lib. 2. Belli Dithmar.

Et vero, quis non videat, vbi consilium exteris constat, non bonum tantum publicum labi, & interire, sed etiam sensim internas Principum res, Mandrabuli (vt aiunt) more, immutari? Etenim, nulli procliuius dissidiorum faces præbent quam alienigenæ (vt nostra ætate Belgiũ, superiori Dithmarsia, magno suo malo sensit, teste Krantzio) qui, vt suum nihil, & proprium peregrina in terra possident, ita planissime sciunt, se iacturam facere non posse, sed potius subortis certaminibus intestinis, & discordiis, ex qualibet rerum perturbatione, noto artificio, honores & diuitias immensas captare; quo, rebus quietis & tranquillis, adspirare nequaquam possent. Nam, vt anguillæ, nisi aqua agitata, & limo turbata, haud temere capiuntur: ita isti, nisi Reipubl. statum interturbent consiliis suis, prædam in suos classes desideratam pellicere non possunt. Accedit, quod vbi populus suos Optimates consiliis Principis nec adhiberi cernit, mox credit eos, vel à Principe despici? vel pro mancipiis reputari, vel denique pro infidis haberi prima opinio odium illis generat; secunda, libertatem illis proponit, & suggerit, vt alium Principem alicunde accersant; tertia animum illis præbet, quærendi qualemcunque coniurandi occasionem.

Apud Xen. lib. 8. Cyrip.

Prudenti itaque consilio magnus ille Persarum Rex CYRVS iam moriturus, filium principem monebat, vt si quos Regni Consiliarios (quos Regni *Concussi...es* appellabat) post suum obitum adscisceret, nusquam aliunde inciperet, quam à suis conterraneis & ciuibus, quos semper alienigenis præferret.

Lib. 2. de leg.

Caueat ergo meus Princeps, ne Consilium exteris componat:. Nam præter iam datas caussas, fere moris patrii sunt expertes: & tamen, *est Senatori pernecessarium, nosse Rempubl.* inquit Cicero, *idque late patet, quid habeat militum, quid valeat ærario, quos socios Respubl. habeat; quos amicos, quos stipendiarios, qua quisq; sit lege, conditione, fœdere, tenere consuetudinem decernendi, nosse exempla maiorum, &c.* Quæ, cum ignorantur, haud dubium est, quin perniciosissimi lapsus, in consiliis dandis oriantur.

Vnus tamen & alter potest interdum assumi.

a *Apud Tacit. 1. Annal.*
b *In l. 2. §. post ea... is fi. de orig. iur.*
c *Lib. 14. Var. Hist. c. 5.*

Quanquam non admodum negem; vnum, vel alterum, nisi fide, & probitate insigni spectatum adhiberi posse, pro temporum scilicet, & rerum occasione. Vide mihi TIBERIVM Cæsarem, a circumspectissimum Principem, *nunquid subinde res suas quibusdam etiam ignotis mandabat?* Auctor est etiam Pomponius, b HERMODORVM in Italia exulem, *auctorem fuisse legum xij. ferendarum,* quæ tamen vniuersam Remp. Romanam reformabant. APOLLODORVM etiam CYZICENVM sæpissime belli Ducem crearunt Athenienses, quamuis esset peregrinus: itemque HERACLIDEM CLAZOMENVM: *Cum enim laude se dignos præstitissent,* inquit Ælianus, c *non iudicati sunt indigni, qui Atheniensium Imperium tractarent.* Patrum memoria CAROLVS V. Imp. Consiliis suis vtique adhibuit aliquot Italos, & Burgundos, & in his vnum *Cranuellum.* In Gallia *Franciscus I. & Henricus* eius filius, opera quoque Italorum feliciter vsi fuere: ille namque *Triultij* prudentia, ad Taurum flumen memorabilem de Heluetiis victoriam reportauit; hic vero *Petri Strotij Florentini* consilio, & virtute vsus, non paucis in Italia victoriis clarus exstitit. Haud ergo imprudenter fecerint Principes, immo nec plerumque inutiliter, si paucos exteros in Consilium adsumant, modo tamen negocia semper maioris momenti eis non committant; cum alioqui ad contumeliam sint accepturi indigenæ, si præcipua munia continuo eis deferantur.

Atque

Atque hactenus de INSITIS BONIS, quibus Consiliarij præditi esse debent; de ACQVISITIS porro dicamus.

CAPVT VII.

Inprimis *Philosophiæ* cognitionem propono.

QVAM in partes tres cum Cicerone distribuo: *In naturæ obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in vitam, atque mores.* Quam equidem postremam, vere *Philosophiam Moralem* appellauerim; cum *ea contineat virtutis, & officij, & bene viuendi disciplinam.* Seneca explicate: *Huius vnum opus est, de diuinis, humanisque verum inuenire: ab hac nunquam recedit iustitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus virtutum consertarum, & inter se cohærentium.——Innumerabilia accidunt singulis horis quæ consilium exigunt, quod ab hac petendum est.*

1. de Orat.

Id. orat. in Pison.

Epist. 90.

Id. epist. 16.

Sint ergo Philosophia morali imbuti. An non & Naturali, siue etiam Rationali? Non æque: sed leuiter modo tincti. Audi Deum illum Philosophorum: *Constantiam, fidem, animi sanitatem, ego aio veram Philosophiam esse, alias autem quascumq;, & alio tendentes sapientias, si Elegantias, & Argutias dixero, vere censeam appellasse.* Vere quidem: *Aliæ enim artes ad ingenium tota pertinent: hic animi negocium geritur.——Non abhorreat tamen à publicis moribus; nec hoc agat, vt quicquid non facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompa, sine inuidia.*

Plato epist. 10.

Senec. epist. 75.

Id. epist. 103.

Moribus ergo probi sint. Nam, vt verissime Tragico scriptum,

——— Improbam in mentem
Bona consilia non cadunt.

Sophocles Oedipo.

Quis enim in cœno, ait vir diuinus, *fontem requirat? quis de turbida aqua potum petat? quis vtilem iudicet causæ alienæ, quem videt inutilem vitæ suæ? quomodo potes eum iudicare consilio superiorem, quem videas moribus inferiorem?* Non, non, *fieri non potest vt qui probrosam, & voluptuariam vitam traducit, viro aliquid dignum vel consulat, vel agat.* Quocirca, *qui consilium dare volet, alienam à vitiis custodire debet prudentiam, quia nihil inquinatum incurrit in illam.*

Ambros. lib. 2. Off. c. 12.

Cas. August. Orat. in M. Anton. apud Dion. lib 50.

Ambros. lib. 2. Off. c. 12.

EXEMPLA, & MONITA.

I. PEssime audiuit ANT. HELIOGABALVS, vt auctor est Herodotus, & indignationem Senatus, & militum contemptum incidit, quod eo vecordiæ prouectus esset, vt plerosque Scenicorum & artificum, Reip. consiliis, & moderationi, seu gubernationi præficeret.

Lib. 5.

II. Nec inuidia caruit I. CÆSAR, & C. CALIGVLA, quod in Senatum introduxissent homines improbissimos & turpissimos, tametsi dicerent, eorum ope, & industria, in tuenda sua dignitate, vsos esse.

Sueton.

III. Quorum quam dissimillimi fuerint LACEDÆMONII, ex facto sequenti cognoscere licet. Improbus quidam & turpitudine vitæ, sed lingua, & facũdia nimium quantum præstabilis, cum in Consilio, quod de summa Republ. Atheniensium habebatur, optimam sententiam dixisset; sententiam quidem laudarunt, sed eo eiecto, alteri cuidam inculpatis moribus dicendam (instante graui, & cordato viro) tribuerunt. Oratio autem viri istius hæc fuit: *Et quanam, Lacedæmonij, ratio, aut quæ tandem spes vrbem hanc, & hanc Rempubl. sanam, inexpugnabilemq; esse diutius posse, si huiuscemodi anteactæ vitæ hominibus consiliariis vtemur? Quod si proba ista, & honesta sententia est, quæso vos, non sinamus dehonestari turpissimi auctoris contagione.* Atque vbi hoc dixit, elegit virum fortitudine atque Iustitia præter alios præstantem,

A. Gellius lib. 18. c. 3. & Plut. in Polit.

qui sententiam, consensu petituque omnium, improbi illius viri diceret. Adeo in Republ. nihil honoris habendum putarunt his, qui turpiter, flagitioseque viuerent; auctorem mutarunt, ne esset dedecori Reipublicæ; consilium non reiecerunt, ne ob priuatam ignominiam, publicam vtilitatem neglexisse viderentur. Hinc constat, Plinium iure dixisse, *Multum interesse, quid à quoque fiat; eadem enim facta, claritate, vel obscuritate facientium, aut tolluntur altissime, aut humilime deprimuntur.* Nihil certius: & videmus hoc non raro, si non semper euenire. Namque nullus valent ad persuadendum, nec voti compotes fiunt, qui facundia quidem valent, at vita interim sequiores sunt. Quid ita? quia opinio, & præiudicata probitatis existimatio, nerui sunt, & artus persuasionis.

Lib. 6 epist. 24.

Consiliarii etiã existimandi ab recta administratione rei priuatæ.

IV. Eligantur itaque probatis moribus, quique rem domesticam (vt hoc addam) dextre administrarunt. Cuiuscemodi consilium *Leoni* Principi datum fuit ab Imperatore BASILIO: *Consiliariis vtere iis, qui rebus propriis bene consuluerunt, recteq; eas administrarunt; non autem qui per imprudentiam male. Nam qui suis rebus male prospexerit, nunquam ille bene consuluerit alienis*

Cap. 18.

Orat. de pace.

Apud Xen. in Memoral. Socr.

Cui assidet elegans illud *Isocratis* monitum: *Prima hac emendanda est, ordinandaque Reipublicæ ratio, si de publicis negotiis deliberaturi, eos in consilium adhibuerimus, quibus in priuatis rebus nullos anteponeremus.* Donatque Socrates rationem: *Cura namque rerum priuatarum,* inquit, *multitudine solum à Reipubl. gubernatione differt; in cæteris vero similes sunt.* Oeconomiam ergo, & in his attendat. Nam preter fœlicissimum rebus in omnibus successum, & hoc assequetur, quod subditi omnes optime de ipso (quod non in leui ponendũ) opinabuntur. *Nam ex Senatoribus* (inquit Imper. Otho) *Principes noscuntur.* Prorsus vere. Vt enim origo fontium semel infecta, necesse est riuulos corruptos esse: sic consilio Principis deprauato, nedum ipsum, sed & cætera ad administrationem publicam vitiari, atque inquinari nemo non iudicabit. Quare præclare, & ex vero suo more Philippus Cominæus: *Nullum maius indicium bonæ mentis,* inquit, *Princeps potest ostendere, quam vt adiungat sibi, & familiariter vtatur, viros virtute, & fama celebres. Nam omnes statim iudicabunt, eum talem esse, quales ij qui apud illum:* Additque noster Lipsius: Hoc fine vtile, non tantum in consilio, sed etiam in contubernio quosdam habere *insignes tranquillitate vitæ, nullis Reipubl. negotiis permixtos.* Nam aliena hæc fama, valde ad Principis famam. Ita *Alexandro* Callisthenem, Craterum, Ptolemæum, & Sisimachum: *Scipioni* Panætium, & Polybium: *Augusto* Areum, Athenodorum: aliis alios adhæsisse scimus, priuatim magis ornamenta, quam publice adiumenta.

Principes ex Consiliariis iudicantur.

Quem refert I. Lips. in Not. ad 3. l. Polit.

Tacit. 4. Ann.

CAPVT VIII.

Philosophiæ proxima sit *legalis Scientia:* qua pariter tinctus mihi sit Consiliarius.

SIQVIDEM ea facultate qui præditi sunt, non vt alii sæpe, quod affectuum impetus dictat, sed quod religio, quod lex, quod verum ipsum postulat, Principi suadent. *Iustitiam namque ipsi colunt, & boni, & æqui notitiam profitentur, æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes.*

Vlpian. l. 1. de Iust. & Iur.

Quid quod in consultationibus persæpe multa occurrunt, quæ sine horum opera expediri nequaquam possunt? quis melius ciuium seditiones componet, quis æquius Reipub. leges statuet, quis legationes prudentius suscipiet, quam Iuris, legumque peritus? Vt merito Cassiodorus edixerit, *Nihil dignius esse, si & Senatorio vestiatur honore togata professio.* Ideoque & Pomponius, Iurisconsultos *Principales viros* appellat.

3. Var. ep. 33.

l. 2. de orig. iur.

Plaut. Epidic.

Itaque ——— *Hic erit optimus*
Hic poterit cauere recte, iura qui, & leges tenet.

EXEM-

EXEMPLA.

I. INTER eos Principes, qui maxime in consiliario Iurisprudentiam expostularunt, vnus fuit ALEXANDER Imper. quippe qui super alios, quos consiliis, & contubernio adhibuit, *Vlpianum* etiam nedum pro consiliario, sed & *pro tutore habuit, primum repugnante matre, deinde gratias agente, quem sæpe à militum ira obiectu purpuræ defendit; atq; ideo summus Imperator fuit, quod eius consiliis præcipue Remp. rexit.* Itaq; idē Imperator eum Præfectum Prætorio, & patentem suum appellat; *a* & alibi *b* rescriptum suum sic orditur: *Secundum responsum Dom. Vlpiani Præfecti annonæ, Iurisconsulti, amici mei, ea quæ stipulata est, &c.* Et sane, quod hic Imper. homo alienigena, Syrus, & adolescens Princeps, tam bene, fœliciterque Romanam administrarit Rempublicam, Iurisconsultis acceptum ferre debemus. Nam, & præter *Vlpianum*, quem modo dixi, habuit etiam *Iulium Paulum, Pomponium, Alphenum, Aphricanum, Martianum, Callistratum, Venuleium*, aliosque multos iuris professores, & discipulos splendidissimi illius *Papiniani*, qui Iuris asylum dictus est; sine quibus nec legem vllam sanciuit, nec de vlla re grauiore statuit: sed ita vt iretur per sententias singulorum, ac scriberetur, quid quisque dixisset, dato spatio ad inquirendum, & cogitandum, priusquam dicerent, ne ex tempore de rebus grauioribus censere cogerentur.

Lamprid.

a *L.4.C.Locati.*

b *L.4. C. de contrah. & com. stip.*

Lamprid.

II. Quid multis? AVGVSTVM scimus Cæsarem *Trebatio* Iurisconsulto vsum esse, *Cassio* VESPASIANVM, *Neratio* TRAIANVM, *Iuliano* HADRIANVM, *Scæuola* ANTONINVM, *Papiniano* SEPTIMIVM SEVERVM, qui quidem omnes, vt Iurisprudentiæ laude floruerunt, ita Principibus iam dictis, decori & ornamento, Rei vero publicæ, præsidio summo fuerunt.

c *L. 1. §. proinde de var. & extr. cog.*

III. CATO MAIOR, vt ad Romanos redeam, sextum & octogesimum annum agens, quamuis eloquentiæ gloria nitesceret, tamen intelligens ad Reipub. administrationem, etiam Legum cognitionem opido necessariam esse, *id egit, vt iuris ciuilis quoque esset peritissimus.* O præclaram, & laudabilem canitiem, quam ab otio senili potuit abripere pelagus Iurisprudentiæ! Sed quis miretur? cum res sanctissima sit Ciuilis sapientia, *c* necessaria, laudabilisque; *d* honoris plena; *e* sacra Philosophia; vera, non simulata; *f* cuius finis vtilitas publica, & Reipubl. procuratio. *g* Vnde Aduocatis olim tantum præconii ab Impp. tributum, vt dicerent eos, *non minus prouidere humano generi, quam si præliis atq; vulneribus patriam, parentesq; saluarent.* *h* Sed hoc ab Imperatoribus melioris notæ. Nam, qui sequioris, & probrosæ vitæ, hi vt plurimum despicatui habuere lumina hæc orbis terræ. Et sane si memoria recolamus vetusta illa prodigia, *Caligulas* dico, *Claudios, Nerones, Galbas, Othones, Vitellios, Domitianos, Heliogabalos, & Commodos*; seu potius, Incommodos, videbimus non aliam ob causam Romani Imperii dignitatem, amplitudinemque impio scelere fœdasse, quam quia minus vsi sunt consilio Iurisconsultorum, sine quibus, (vt vere ait Princeps Philosophorum) Ciuitas recte gubernari non potest.

d *L. laudabile C. de aduoc. diu. iud.*

e *arg. L.6.C. de Postul.*

f *L.1.§.1. de Iust. & iure.*

g *Procem. Inst. §. fin. L.1. in fi. C. Qui ætate se excus.*

h *L.14. C. de Aduoc. diuer. iud.*

Arist. 3. Polit. cap. 8.

Verum, ne quis aliorsum hæc capiat, atque dico, haud exigo in Consiliariis apicem doctrinæ, hoc est, vt sint Coriphæi quidam, quippe Artis suæ familiam ducant, sed qui modo ab alno (quod est in prouerbio) Iurisconsultorum artificia despectarint: Non inquam absolutos, sed mediocriter tinctos, & qui non tam præstent Iurisprudentia quam Eloquentia, vt *Cœlius* ille *Antipater*, qui plus eloquentiæ, quam scientiæ Iuris operam dabat.

Apud Pompon. lib. 2. de Orig. iur.

CAPVT IX.

Eloquentia etiam Consiliario apprime necessaria.

CVm enim Consiliarii sit proprium nedum præclare sentire, ac prudēter intelligere, verum etiam recte quæ senserit, & apte ad persuadendum enunciare, cōsequitur hanc facultatem opidoquam ei necessariam. Hinc apud

Quinti Dial. de Orat. *Epist. Arria. lib. 3.*

veteres, *quanto quisque plus dicendo poterat, tãto plus apud Principes gratiæ, plus auctoritatis apud Patres, plus notitiæ, ac nominis apud plebem parabat.* Sciebant enim, *eleganti oratione capi auditores: quod ornata oratio, vel lapidem mouere poßit.*

Adsit itaque Consiliario facundia: qua non solum apte, & decore mentem in Consilio explicare, sed etiam, cum res postulabit, populos flectere, mulcere, atq; in sententiam suam adducere possit.

Cassiod. 4. Var. *Plutarch. lib. Polit. ad Traian.*

Quanto enim *facundior esse debet, qui ore Principis populos noscitur admonere?* Verum enim est illud vetus verbum: *Lupum quidem auribus haud teneri posse; populum autem inde maxime duci oportere.*

Menander.

Attamen cautio est:

Τὴν τοῦ λόγου μὲν δύναμιν οὐκ ἐπίφθονον,
Ἤθει δὲ χρηστῷ συγκεκραμένην ἔχειν:
Hic ne inuidenda polleat facundia,
Sed quæ probis sit temperata moribus.

Plut. in Polit. *Tac. 13. Ann.*

Non enim Rhetoricam, suadendi opificem, sed adiutricem debemus existimare. Itaq; viuidam, & *incorruptam eloquentiam* quæro, *tuendis ciuibus aptam.*

Senec. epist. 115. *Plut. in Polit.*

Cacozelia etiam, siue affectatio vitanda. Etenim *Oratio (quæ vultus animi est) si fucata, ostendit illum quoq; non esse sincerum, & habere aliquid ficti.* —— *Præ se ferat ergo oratio veritatem, & simplicitatem sententiarum grauitate temperatam.*

EXEMPLA, & NOTÆ.

Plut. & Val. Max.

I. CYNEAM Oratorem PYRRHVS Epirotarum Rex, magno semper in honore habuit: & eo Oratore ad complures Ciuitates vsus est, qui eas adeo in *Pyrrhi* voluntatem pellexit, vt veram Euripidis sententiam esse ostenderet, qui ait:

Πᾶν ἐξαιρεῖ λόγος,
Ὃ καὶ σίδηρος πολεμίων δράσειεν ἄν:
Cuncta sermo conficit,
Quæcunq; ferrum efficere possit hostium.

Nam & *Pyrrhus* ipse dicere solebat, plus sibi Vrbium illius lingua, quam armis suis partum esse.

Ex Æmilio Probo.

II. EPAMINONDAS Thebanus, cum in Græciæ Concilio de Lacedæmoniorum tyrannide, & libidine dominandi, multa disseruisset, vsque adeo Græcorum animos commouit, vt à Lacedæmoniis deficerent, & Leuctricæ calamitatis ociosos spectatores se exhiberent, & ita prius lingua, quam armis vicit Lacedæmonios.

Plut. & Cic. in Bruto.

III. DEMOSTHENEM producamus, celebratæ facundiæ virum: legimus, eo loquente, Græciam vniuersam, pacem & bella suscepisse, suscepta deposuisse, fœdera cum Regibus iunxisse, coniuncta dissoluisse. Quid amplius ab homine exigas?

Lamprid. in Alexand.

IV. Neque silentio inuoluendus VLPIANVS IC. quem scribunt adeo eloquentiæ gloria floruisse, vt solo linguæ, & purpuræ præsidio sæpe ab militum ira *Alexandrum Seuerum* Imp. cui à consiliis erat, strenue defenderit.

Lib. 8. cap. 9.

V. Ne multis, scimus armatam plebem, quæ Regibus exactis, nimia libertate secesserat à Patribus, P. VALERII breuem orationem in pristinam modestiam reduxisse. *Is namq; populum*, teste Valerio, *noua & insolita libertate temere gaudentem, oratione ad meliora & saniora consilia reuocatum Senatui subiecit: id est, Vrbem vrbi iunxit. Verbis ergo facundis, ira, consternatio, & arma cesserunt.*

Lib. 11.

Quo facto eius, quod Polybius dixit, fidem præstitit: Vnicam orationem, tempestiue à viro fide digno dictam, mortales sæpenumero, non solum à maximis malis auertere, verumetiam ad res optimas allicere, atque impellere.

Itaque merito curandum dixi, vt Eloquentia probis sit moribus coniuncta. Sunt enim nonnulli, qui eloquentiam, (vt Cicero inquit) à natura ad salutem hominum, & ad cõseruationem datam, ad bonorum pestem, pernitiemque conuertunt.

Eloquentia incorrupta esto. 2. de Offic.

I. Tales fuere C. CARBO, & TIBERIVS GRACCHVS: quorum ille propter Tribunatum turbulentissimum: hic propter Agrariam legem, quam inuitis Patribus ferre contendebat, miserrime interfectus est. Sed Suadam nostrum de iis verba facientem audiamus: *Vtinam C. Carboni, & T. Graccho talis mens ad Remp. bene gerendam, quale ingenium ad bene dicendum fuit: profecto nemo his viris gloria præstitisset. C. quoq; Gracchus Tr. Pl. concionibus Remp. vexat, motaq; grauissima seditione, acta sua tueri vult; neq; abrogari patitur, duce Opimio Cõsule, serui manu cæsus occubuit.*

Cic. de Orat.

Sane hoc de talibus dici potest, quod de Græcis scripsit Q. Curtius, professionem bonarum artium malis moribus corruisse. Quod quidem profecto tolerabilius esset, nisi etiam vna & Principes, & Principatus plerunque secum traherent præcipites. nec enim male quidam, linguam nauis clauo assimularunt, qui etsi ima & minima pars nauis sit, eam tamẽ vel mergit, vel deprimit. Quo fit, vt quo quisque plus dicendo potest, hoc maiorem Reip. perniciem importat, si semel, virtute, probitate, religione mentem exsuat. Is enim ad prodenda cautim consilia, ad seditiones ciendas, aliaque sexcẽta mala aptior est: denique nullus erit eo ad persuadendum aptior, nullus adulandi peritior, nullus callidior ad mille technas captionesque.

Postremo & illud notandum, *Eloquentiam ad permulcendas imperitæ multitudinis aures adhibendam, non etiam in Consilio Principis admittendam.*

Quando eloquentia vtenda.

Platonem testor: *Sermones*, inquit, *minime componendi ad gratiam, sed ad id quod optimum est, non ad id quod iucundissimum, aut gratissimum.* Ratio apud Senecam: *Nam quæ veritati operam dat oratio, incomposita debet esse, & simplex.* Bene itaque Ambrosius: *Oratio sit pura, simplex, dilucida, atq; manifesta, plena grauitatis & ponderis, non affectata elegantia, sed non intermissa gratia.* Vin' meum sensum? Sit venustas cum breuitate: vtraque cum verborũ grauitate. Breuitati certe studendum: quod prolixitas auditoribus molesta sit, iis præsertim qui variis curis, & negociis distinentur.

In Gorgia. *Epist. 40.* *Offic. 1. cap. 22.*

I. Scite & salse COMICVS GRÆCVS:

Nicostratus.

> Εἰ τὸ συνεχῶς, καὶ πολλά, καὶ ταχέως λαλεῖν,
> Ἦν τοῦ φρονεῖν παράσημον αἱ χελιδόνες
> Ἐλέγοντ' ἂν ἡμῶν σωφρονέστεραι πολύ.
> *Si funditare verba multa iugiter,*
> *Et celeriter, signum putas prudentiæ,*
> *Prudentiores homine sunt hirundines.*

II. AGESILAVS Lacedæmoniorum Rex, cum quidam eo nomine Rhetorum laudasset, quod res specie exiguas magno verborum ornatu amplificare posset, præclare dixit: *Ego ne sutorem quidem arbitror bonum, qui paruo pedi magnos calceos induat.* Quo innuit, inanem loquacitatem nullibi probandam esse.

Plut. Apopht.

III. ANTIGONVS vero Macedonum Rex, cuidam qui verbis ad persuadendum phaleratis vtebatur, *Non cessabis*, inquit, *me compositæ orationis insidiis, vt plebeculam soletis, attentare?*

Sallust. apud A. Gell. 1. c. 15.

Apage ergo mihi blaterones istos, *quibus est loquentia multum, sapientiæ parum.* Eloquentiam tamen, atque adeo grandiloquentiam exegerim, cum legationes ad exteros vel subditos suscipiendæ. Cum enim Legatus Maiestatem ac dignitatem Principis sui præ se ferre debeat, necesse est vt eleganti & temperato, non opidano vtatur dicendi genere. Vetus est, & verum verbum, quo dicitur: *Quales oratores videris, tales eos, à quibus missi fuerint, expecta.*

Alias legatorum conditiones in stylo ac mente habeo, quas Lectori, opusculo separato, vt Deus annuerit, dabo.

CAPVT X.

Insuper, *Linguarum peritia.*

LINGVARVM, dico, horum inprimis populorum, quibus imperat Princeps. Mirum enim quantum hac re subditi afficiantur; contraq; alienentur, ac offendantur, cum vident non se intelligi ab his, nec intelligere, quibuscum negotium habent. *Linguarum* enim *diuersitas* (inquit Augustinus) *hominem alienat ab homine.*

De Essen. diui.

Nec vero obtendat quis, Consiliarium mandata exsequi per Interpretes posse, siquidem quando per interpretem loquendum, vel audiēdum est, haud ferme eueniet, vt res ex fide narrentur, vel auditæ bene referantur: dum nimirum addendo quid, vel minuendo, à recto & vero orationis filo deflectitur. *Despice, ne sit parum prouidum, sperare ex aliis, quod tibi ipse non præstes.* Taceo, quod quorum mentes sunt diuersis instructæ linguis, necesse sit eos plurima & vidisse, & legisse, & longa experientia varios hominum mores didicisse. Atqui, *prudentiores illi semper habiti sunt, qui multorum hominum conuersationibus probantur eruditi.*

Plin. lib. 2.

Cassiod. epist. 39. Var.

Sit ergo ista nota Consiliario Principis necessaria, *vt sit variis linguis instructus, & ornatus.*

Niceph. Gregoras lib. 6.

EXEMPLA.

CVm CENSORIVS CATO, Pop. Romani nomine Legationem apud Athenienses obiret, quia Græce tunc ipse nesciebat, ea quæ habebat in mandatis, per interpretem exposuit. Ibi quod ea, quæ paucissimis verbis Cato dixerat, interpres vix longis ambagibus referret, Athenienses orationum dissimilitudinem mirati, *Romanis sermonem in pectore, Atheniensibus in ore nasci* dixerunt. Tantum enim à genuina ipsius auctoris mente cuiusuis interpretis orationem distare iudicarunt, quantum inter cor & labra est interstitium.

Plut. quem refert Hipp. à Col. lib. Opusc. de Consil.

II. PHILIPPVS Atabalipæ Cusciani Regis interpres datus, ad excipiendas illius respōsiones super elogiis rei criminalis, de qua accusabatur, in eum sensum sic interpretatus est, vt ocyssime capitis sententiam Rex reportarit.

Barth. Philip. nel trat. del Cōseglio disc. 6.

III. Ideo THEMISTOCLES, vir totius Græciæ in rebus agendis acerrimus, inque consilio capiendo dandoque callidissimus, cum Athenis profugus ad Regem Persarum concessisset, animi sui sententiā prius exponere noluit, quam Persicam linguam didicisset; idq; ideo, ne per interpretem Regi ea quæ sentiret, explicare cogeretur. Interpretes enim quædā interdum omittunt, quædam addunt, quædam aliter narrant, quædam implicant; præterquam quod perdant orationis gratiam, ac venustatem.

Plut. in Apophth.

IV. Merito igitur laudatur MITRIDATES, Ponti atque Bythiniæ Rex inclytus, quod *duarum & viginti gentium, quas sub ditione habuit, linguas percalluit: earumq; omnium gentium viris, haud vnquam per interpretem, loquutus est; sed vt quemq; ab eo appellari vsus fuit, perinde lingua & oratione ipsius non minus scite, quam si gentis eius esset, loquutus est.* Quare illum non iniuria Plinius suspicit, & admiratur, maximamque subditis vtilitatem inde accessisse ait, quod nullum ex illis per interpretem, sed per se audiuerit.

A. Gellius lib. 17. cap. 17.

Natur. hist. lib. 25. cap. 2.

V. Eandem quoque laudem tribuunt CLEOPATRÆ, Ægypti Reginæ, quod similiter multarum linguarum perita esset, atque per seipsam responsa daret Æthiopibus, Troglodytis, Hebræis, Arabibus, Syris, Medis, Parthis, aliisque. Atqui hæc facultas rarior est inuentu in huius æui Principibus, ne dicam Cōsiliariis. Abunde est, si calleant linguas earum ditionum, quibus Principes præsunt: quanquam Legatis munere fungentibus necessariam esse linguæ eorum notitiam, ad quos mittuntur, in libris de Legationibus, fauente Deo, ostendemus.

Plut. in Antonio.

VI. Inter Christianos Principes floruit laude πολυγλωσσίας, CAROLVS MAGNVS, quem adeo linguarum cognitioni addictum fuisse legimus, vt suis quosque legatos linguis audiret, atque adeo ipsos Græcos intelligeret, iisdemque græce responderet. *Bonfin.*

VII. OTHO II. Imp ab Saracenis & Græcis captus, cum græce loqueretur, pro Græco habitus euasit. *Auent. 5. Boior.*

VIII. Denique satis constat *Bulla* aurea CAROLI IV. cautum esse, vt Electorum filii à primis statim annis Italicam, Latinam, & Illyricam siue Sclauonicam linguam addiscant, quo cum multis gentibus sermonem communicare possint. *Ant. Gerar.*

Si ergo hæc nota Principibus commendationi est, quanto magis Consiliariis, qui Principum veluti sunt organa, & instrumenta? Hinc TVRCÆ tametsi a litteris alienissimi sint, cum reapse videant linguarum cognitionem opido necessariam esse, quot linguas quis callet, totidem viris æquiualere, immo pręcellere vulgato verbo dictitant. Nec male, cum tutius sit committi vni, aut paucis arcana Imperii, quam multis Legatis, & Consiliariis necessario regni arcana committenda: & cui tutius hæc concedas, quam isti vni, qui instar sit multorum? Hic apte & decore Legationes suscipiet, simul & aliorum Principum excipiet: hic mores, instituta, conditiones vniuersas gentium iam ante cognouit: ad summam fidem facit, multa se vidisse, multa vsu multarum rerum didicisse: quæ omnia maximi pendunt, qui studium & animum ad Ciuilium rerum cognitionem applicare intendunt.

CAPVT XI.

Denique, *Historiarum cognitio* etiam attendenda.

IS enim, qui diligens versatus est in historiarum lectione, verumque inde fructum desumere norit, haud dubie in omnibus Reip. negotiis exercitatus, immo viua quodammodo exercitatio, & experientia censendus est. Indicat illa Polybii: *Verißimam disciplinam, exercitationemq́; ad res ciuiles, Historiam esse.* *Lib. 1.* A qua mente præclare vir sanctimonia, doctrinaque clarissimus: *Præclarum est,* inquit, *mentem historiarum cognitione instructam, ac refertam habere. Historia enim conglobata quadam, & coaceruata Sapientia est, hominumq́; multorum mens in vnum collecta.* *Greg. Naz. ad Nicob.* Et vero, quis non sciat, ad consultationem res gestas vtilissimas esse? *Siquidem vt plurimum præteritis futura similia sunt.* *Arist. 1. Rhet. c. 21.* Vnde verissime Isocrates: *Si præteritorum memineris, de futuris etiam rectius deliberabis.* *Orat. ad Nicoclem.* Quo respexit Seneca, cum dixit *Consilium futuri ex præterito venire.* *Epist. 83.*

Sit itaque Consiliarius in historiis opido exercitatus: iis maxime, quæ de sui Principis maioribus, eiusque hostibus, atque vicinis scriptæ sunt.

Atque hæ quidem sunt dotes, quibus Consiliarios Principis instructos esse velim. Quod si tales adipisci non poterit (vt est certe difficile) assumat pro rerum varietate, varios singulis, quas hactenus descripsi, facultatibus præditos; Etenim *vnusquisque*, vt Syrachides inquit, *in arte sua sapiens est.* *Ecclef. 38.* Vnde Iurisperitos, ad Iuris quæstiones enucleandas; Oratores, & Politicos, ad legatorum munus obeundum; Theologos, ad ea quæ sacrorum sunt, siue Religionis: *Hoc modo enim negotia in æquilibrio stabunt, neq́; exsistet æmulatio inter eos, qui diuersis subnixi virtutibus, & facultatibus, laudem quærunt.* *Plutar. in Polit.* Plures igitur ad plura peritos, suisque quemque muneribus distinctum, adsciscat: illorum autem qui litterarum expertes sunt, nunquam quenquam admittat. Cui enim bono calamistrati isti,

& illiterati præmia virtuti & artibus debita consumere nati? Fallitur enim opinione scæua; quisquis existimat tales homines, & rerum omnium, præterquam adulandi, ignaros, vsui esse posse consilio Principis. Fallitur, inquam: quia *magna negotia, magnis egent adiutoribus.*

Vellaius lib. 3.

EXEMPLA.

Philostr. in Sophist.

I. DIONYSIUS MILESIVS Historicus, ob præclaras animi dotes, HADRIANO Principi tam acceptus fuit, vt inter Satrapas, Equitesque præcipuæ notæ annumeratus, & mensæ, quæ præclaris, & spectabilibus tantum viris patebat, particeps factus sit.

In eius vita.

II. Imperator ALEXANDER SEVERVS, consiliis togæ, & militiæ literatos adhibebat, teste Lampridio, & maxime eos, qui historiam norant: *Fuit illi*, inquit, *consuetudo, vt si de iure, aut de negotiis tractaret, solos doctos, & disertos adhiberet: si vero de re militari, milites veteres, & senes bene meritos, & locorum peritos, ac bellorum, & castrorum, & omnes literatos, & maxime eos, qui historiam norant: requirens, quid in talibus caussis, quales in disceptatione versabantur, veteres Imperatores, vel Romani, vel exterarum gentium fecissent.* Prudens hercle Imperatoris consilium, quod à Platone sumpsisse videtur, qui aiebat, oportere consultorem ante omnia examinare, num ad eam rem curandam petitus esset, cuius gratia deliberatur.

In Laches.

Barth. Philip. tratt. del Conseglio disc. 6.

III. Ideo Carolum V. Imp. solitum dicere accepimus, consilia, quæ procederent ab hominibus fidis, & eruditis, & gnaris earum rerum, de quibus consultatur, non posse non esse vtilia: quippe contra infidelitatem, & ignorantiam vtilem esse Fidem, & Prudentiam: ideo Consiliarios, qui scientia, & experientia rei ad deliberandum propositæ instructi essent, facillime consilium expromere, & quid faciendum esset, commode diiudicare. nam vulgari illo Philosophi verbo: Artificem reddit vsus promptum, ars facilem, natura potentem.

Glo. in c. quam sit. de Electio. in 6.

Lib. 7. de Reg. instit.

IV. Itaque (vt in re clara multis parcam testimoniis) concludam cum Osorio, viro, longe eruditissimo, admodum expedire, vt *Principis consiliarij sint bonis artibus exculti, longo rerum vsu periti, in historiis diligentissime versati: neq; præsentia tantum sagaciter odorantes, sed longe in posterum quid vtile Reip. futurum sit coniectura prouidentes.* Rari quidem inuentu tales. sed sumendi, & habendi tamen ad negocia maioris ponderis expedienda, veluti in quibus deliberatur de bello indicendo, instruendo; fœdere feriundo; motu interno, vel externo compescendo; scito aliquo sanciendo, & promulgando, deque sexcentis eiusmodi rebus, sicut & de cura religionis; quibus in rebus curæ pretium erit, Theologos etiã adsciscere, imo & viros spectabilis prudentię religiosos. Nec enim illis indecorum, nec nostro & prisco æuo insolens Principibus, vel Reip. sic adesse. Hodierna, & vetera exempla nimio plura sunt.

Theologi consiliis Principum adhibendi.

I. In istis eminet APHRAATES quidam Monachus, qui cum audisset Arrianæ hæresis pestem in Ciuitate Antiochena grassari, relicta solitudine, in vrbem properauit, vbi cum in ipsum Imperatorem incidisset, rogatus, *ecquid Monachus in vrbe faceret?* respondit, *se venisse vt pro eius oraret Imperio, quod quidem quamdiu licuit, iuxta monastic um morem in eremo feci: at, sicut iuuencula aliqua in thalamo paternarum ædium sedens, statim vt audiret esse aliquos inferius, qui ignem submitterent, si prudens & prouida esset, descendens huc atq; illuc concursaret, vt flammam extingueret, sic te, ô Imperator, in domum Dei, quæ est Ecclesia, hæresis flammam immittente, mearum partium esse iudico, priuatæ contemplationis studiis relictis, incendium hoc, si possim, opprimere* Hęc illo dicente, interminatus est quidem, sed tacuit Imperator. At vnus ex consiliariis duriuscule religioso respondens, pœnas diuinitus luit, quas fusius narrat Theodoretus.

Theodoret. lib. hist. trip. 8. c. 4.

V. Baron. Tom. 4. Annal. ann. Chr. 387.

II. Deus immortalis! quali, quantaque dexteritate, & prudentia *Diuus* ille AMBROSIVS, Valentiniani Cæsaris rogatu, Legationem obiuit ad *Maximum* Galliæ Tyrannum! Bellum instruebat, parabatque in Italiam *Maximus*, vt post ipsum Occidentis Imperium confertis agminibus occuparat. Trepidat *Valentinianus* adolescens cum *Iustina* matre. Vnicum perfugium superesse in AMBROSIO Mediolanensium præsule, cuius tamen vitæ paullo ante erant insidiati. Legationis suæ summam Ambrosius Maximo exposuit in eo consistere, vt cadauer *Gratiani* fratris Imperatoris ab eo occisi repetat, cum tamen Ambrosius maxime satageret, &

menus

mentis aciem in eo solo intenderet, vt sibi notus esset, qua bellum spectabat, Imperatoris animus. Hoc igitur agit: licetque multis simulationum inuolucris suam obtegeret voluntatem *Maximus*, acrioribus tamen reprehensionibus, criminationibusque in illum obiectis excandescens, non omnino contexit intima pectoris concepta, quin facile ex verbis eius deprehendit pacis inuolucro bellum eum tegere, qua de re per litteras certiorem Imp. facit. Verum prudentem sancti viri admonitionem, & quasi diuinam prædicationem dum non aduertit, aut nō magnifacit Imperator, pœne incautus opprimitur: siquidem *Domnino*, suo consiliorum administro, ad pacem firmius stabiliendam misso, eoque officiis, & muneribus amplissimis à *Maximo* callide quasi dementato, missa cum eo exercitus parte, quasi Valentiniano auxilio aduersus barbaros Pannoniis imminentes, clam & ipse subsequutus cum reliquo exercitu, improuisus in Italia ingenti cum Valentiniani terrore apparuit. Fuga itaque lapsus cum *Iustina* matre, Thessalonicam nauigat, quo & paullo post venit *Theodosius* Orientis Imperator, ibi coniunctis animis de indicendo bello *Maximo* deliberaturi. Quo magis licet ex ambarum legationum exemplis iudicare, & admirari, quam præstent prudentia & consilio, instinctu diuini Spiritus Dei serui in obeundis magnis negotiis, illis qui prudentia tantum innitentes seculi, in grauissimas prolabuntur difficultates. Nam ecce *D. Ambrosius* spiritu consilii & fortitudinis, quo detegat strophas *Maximi*, magnis animis legatus in eum inuehitur: *Domninus* vero vanis deceptus illecebris, cladem secum in Italiam intulit. Quis autem prima fronte factum vtriusque inspiciens, non Ambrosium inurbanum, illiberalemque eo modo tam aspere, dureq; agentem cum Maximo iudicasset; Dominum vero dexterrimum virum & in obeundis negotiis solertissimum? quippe qui arte sua adeo sibi deuinxisset, addixissetque Maximum Valentiniano, cum tot, tantisque ab eo muneribus donatus, & frequentatus officiis esset, atque auxiliares ab illo copias, ad oppugnandos ingruentes barbaros, accepisset. Sed exitus declarauit, cuiusnam functio diuini dono consilii administrata fuerit.

III. In nou[illegible]tiis, nemo non nescit D. BERNARDVM Moguntiam missum gratia reconciliandi Imp. *Lotharium, & Conradum*.

IV. Scimus etiam SIMONETAM, Ordinis D. Augustini religiosum, pacem fecisse *Venetos* inter, & *Franciscum Sfortiam*.

V. An non consimilem, immo maiorem operam nauauit nuper fama inclytus, F. BONAVENTVRA, Ord. Franciscanorum Archimandrita, coniungendis superioribus annis Regibus *Hispano, & Gallo*. *Anno 1598.*

VI. Quid denique de IOANNE de NEYEN eiusdem familiæ Franciscanæ alumno, nunquid singulari sua prudentia, facundia, animiq; dexteritate (qua fœliciter diuersas obiuit legationes ad Philippum III. Regem Catholicum, aliosque Europæ Principes) perfecit, vt quæ Belgicæ ditiones à suo Rege defecerant, & immane quantum dissiderant, atque diuturnis inde calamitatibus, & factionibus tantum non obrutæ erant, ad extremum bello adsisterent, ac vnanimi consensu (faciant Superi vt perpetuo) reconciliarentur? *Ano 1609.*

CAPVT XII.

Corollarii loco esto, vt Consiliarii sint rebus aduersis tentati, exerciti, probati.

ATque id quidem duplici de causa. Priore, *quod difficile sit virtutes eum reuereri, qui secunda semper fortuna sit vsus.* Altera, *quod aduersitatis exercitatione prudentes efficiamur.* *Cic. 4. ad Heren. Boet. 2. de Consol. Pros. 8.*

Docet Pindarus:

——— ὁ πονήσαις ῥ νόῳ
Καὶ προμάθειαν φέρει: *In Olymp.*
——— *Qui mente laborauit,*
Prudentiam inde aufert.

Plato. Apud Herod. lib. 1. Orat. pro Rho. apud Agell. 7. c. 1. Annibal apud Liu. lib. 10. Tac. 1. Hist.

Nihil verius: παθήματα enim, sunt μαθήματα: quod Crœsus ille Rex testatur, cum ait: τὰ δέ μοι παθήματα, τὰ ἐόντα ἀχάριστα, μαθήματα γέγονεν: *Mei casus etsi ingrati, mihi tamen extitere disciplinæ.* & admodum significanter Cato: *Aduersæ res, inquit, se domant, & docent, quid opus sit facto; secundæ res lætitia transuersum trudere solent à recte consulendo, atque intelligendo.* Nec abludit Terror ille Populi Romani: *Non temere incerta casuum*, inquit, *reputat, quem fortuna nunquam decepit.* Quo adspectu Imperator Galba: *Secundæ res acrioribus stimulis animum explorant: quia miseriæ tolerantur, fœlicitate corrumpimur.*

Senec. ep. 69.

Et sane, quid ab illo exspectes, qui semper fortunam fauentem, nunquam nouercantem sensit, nisi mollia, leuia, parum sana? *Non est quod existimes* (inquit veridicus Philosophus) *vllam mentem aptiorem esse, quam quæ se multis experimentis, longa ac frequenti rerum patientia domuit, quæ ad salutaria mitigatis affectibus venit.* Inde illi prudentia, inde constantia, inde animi magnitudo, & robur. Talis ille Cæcinna Taciti, *secundarum, ambiguarumq; rerum sciens, eoque interritus*, ——— *Non est arbor solida, nec fortis* (inquit Seneca) *nisi in quam frequens ventus incursat: ipsa enim vexatione constringitur, & radices certius figit: Fragiles sunt, quæ in aprica valle creuerunt.*

Annal. 1. De Prouid. c. 4.

Plin. 1. epist. Val. Max. lib. 5. c. 3.

Eligatur itaque *multis experimentis eruditus, & qui futura possit ex præteritis prouidere.* Quidni? cum *etiam quos iniuria inuisos faciunt, gratiosos miseriæ reddant.*

EXEMPLA, ET NOTÆ.

Bruson. lib. 3.

I. Quorum agmen mihi ducat DEMETRIVS PHALEREVS, qui nihil sibi videri dicebat infælicius eo, cui nihil in vita vnquam accidisset aduersi: quod oporteat talem hominem, aut sibi ignotum esse, vt qui nunquam sui periculum fecerit; aut Diis inuisum, vt quem præterierint velut ignauum, nec idoneum ad fortunæ conflictum.

Max. ser. 18.

II. Illucque collineabat primus Vrbis & Imperii Romani Princeps ROMVLVS, dum diceret, *Infœlicitatem hominibus maxime prodesse:* quod nimirum in rebus aduersis doceamur de rebus antea nobis ignotis. Multi enim cum ratione futura præuidere non possunt, patiendo, res intelligunt demum.

Paul. Diac. 6. hist. Eccl. 1.

III. GELIMER ille Rex VVandalorum in Africa testis esto, qui per *Bellisarium* captus, & ad *Iustinianum* perductus, cum in Hippodromum peruenisset, & tam Imperatorem in solio sedentem, quam vtraque parte vulgus adstans vidisset, subridendo illud identidem exclamauit: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas.* aperuit eius oculos afflicta fortuna; quos arridens, & prospera excæcauerat.

Eccl. 34. Senec. de Prouid. c. 4. Eccl. 34.

IV. Enimuero, qui nunquam aduersa fortuna agitati sunt, haud vnquam erunt recti Iudicii, & boni Consilii. Bonum enim consilium procedit ex imagine lætorum, & tristium, ab experientia, inquam, bonorum & malorum, quam sane qui successus continuo fœlices habuit, consequi nequaquam potuit. Vnde fit, vt fortunati, qui nunquam experti fuere incerta casuum, animo non prouideant pericula, neque attendant ad circunstantias temporum, rerum, personarum. Vt recte dixerit Sirachides: *Qui non est expertus*, inquit, *pauca recognoscit:* Immo, & nec seipsum nouit, *Opus est enim ad notitiam sui, experimento; quid quisque possit, nisi tentando, non didicit.* Vt nauclerum bonum non reddit secundus, & fauens ventus: ita nec egregium consiliarium vita pacata, nec vllis casibus agitata. Sane qui vario fortunæ æstu exerciti sunt tanquam in speculo propositis sibi variarum exemplorum imaginibus, vident, quæ vitanda, quæve amplectenda: *Vir enim in multis expertus cogitabit multa*, ait sapiens Hebræus.

Ipsi Principes prudentiores

Ex quibus efficio, Principes assumere debere Cõsiliarios, varia fortuna agitatos:

ratos: nam *& ipsi Principes, qui aliquando in aduersa sorte & fortuna, acutiores sunt, imo meliores, ac prudentiores.* — rebus aduersis efficiuntur.

I. MITHRIDATES ipse de se, *Mihi fortuna, multis rebus ereptis, vsum dedit bene suadendi.* — *Sallust. 4. hist.*

II. De CARACTACO Rege Britanniæ Tacitus: *Quem multa ambigua, multa prospera extulerant, vt cæteros Britannorum Imperatores præemineret.* — *Annal. 12.*

III. Nota est cunctis astutia VLYSSIS: & vnde illa, nisi à præduris prouinciis, laboribusque?

IV. HANNIBALEM quis nescit, res quidem eius gestas qui legit, longe prudentiorem effectum rebus contra nitentibus & aduersis, quam secundis & ad optatum fluentibus? gessit ille procul à domo in hostium terra, per annos tredecim, vario Marte bellum, & quidem exercitu non tam suorum ciuium, quam ex colluuie barbararum gentium conflato, quibus non lex, non mos, non lingua communis, alius habitus, alia vestis, alia arma, alii ritus, alia sacra essent: & tamen Romanum etsi potentissimum hostem plerunque à tergo haberet, ita se gessit, & continuit diuersa hæc ingenia, vt vinculo quasi vno copulatus, nulla inter ipsos, nec aduersus eum seditio ipso illo tempore exstiterit: cum alioqui & pecunia sæpe in stipendium, & commeatus in hostium agro deessent. Singularis, hercules, prudentia; quam non aliunde hausit, nisi à diuersis sinistrisque casibus, quibus varie conflictatus fuit variis in Romanos, Tarentinos, Allobrogos, & Hispanos expeditionibus. Vt non mirum sit, si de seipso sic glorietur apud Liuium: *Me senem,* inquit, *ætas, & iam secundæ & aduersæ res ita erudierunt, vt rationem sequi, quam Fortunam malim. Non temere quoq; incerta casuum reputat, quem Fortuna nunquam decepit: Ego humanæ infirmitatis memor, vim Fortunæ reputo, & omnia quæcunque agimus, subiecta esse mille casibus scio. Quod si secundis rebus bonam quoq; mentem Deus daret, non ea solum quæ euenissent, sed ea etiam quæ euenire possent, reputaremus: satisq; ego documenti in omnes casus sum.* — *Lib. 10.*

V. CAROLVS V. Galliarum Rex, mira sapientia fuit, atque adeo cognomen id etiam tulit: sed quem fortuna à teneris annis magis iactauit? Patrem enim suum *Ioannem* capi, abducique vidit, & regnum pene totum occupari ab Anglis. — *I. Lips. in Not. 3. lib. Polit.*

VI. LVDOVICVS XI. plane callidus; sed ille quoque nonne per annos sex, à patre, & patria profugus apud *Philippum* Ducem Burgundiæ egit, quid nisi exsul? Ac in eo quidem rerum statu, (ait Philippus Cominæus) cogebatur aliorum auribus seruire, ne quorum opera carere non poterat, eos aliquo pacto offenderet. Quæ sane sors, quantum illi ad sapientiam profuerit, passim eius gesta declarant. Liceat igitur cum Plinio exclamare: *O quam vtile est, ad vsum secundorum per aduersa venisse!* — *Lib. 1. Coment.* — *In Paneg.*

Verum adhuc videor subtili vtcunque Minerua exposuisse dotes, quibus Consiliarii præditi esse debent: Age nunc, Diuis beneuolentibus, ad Officium *tam* Consiliariorum, *quam* Senatorum *transgrediamur.*

CAPVT XIII.

Inprimis *mente* sint *libera* necesse est: hoc est, Veritatis amantes, ac studiosi.

QVOTVS enim quisque nescius est, Consiliarios vera reticentes, ac falsa Principi suadentes, non tam se, quam publicam rem, atque adeo Principem ipsum in casum dare? Fidem faciat inprimis Seneca: *Non vides,* inquit, *quem-* — *De Benef. 6. c. 30.*

quemadmodum illos (Principes) *in præceps agat exstincta libertas, & fides in obsequium seruile submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetq́ue, sed adulandi certamen est, & vnum amicorum omnium officium, vna contentio, qui blandissime fallat?* Nimirum, vel spes eos plerunque abducit à vero, vel metus: itaque fit, vt velut in vulpeculas versi, cautim dissimulent, ac reticeant publice vtilia; & susque deque ferant quorsum res euadat, dum non incurrant sui Principis offensionem. Cicero noster iam tum suo æuo hoc vidit, & deprehendit *plerosque esse, qui quod sentiunt, etiamsi optimum est, inuidiæ metu non audent dicere.* Et tamen, vel Poetæ sensu:

1. de Offic.

Linguam cui suspendit inclusam metus,
Vt nunc, ita olim visus est semper pessimus.

Sophocles Antigo.

Itaque vt recte ab eodem M. Tullio monitum, Ἀεὶ μὲν ἔγωγε οἶμαι χρῆναι μηδένα μηδενὸς χάριν μήτε πρὸς φιλονεικίαν λέγειν, ἀλλ᾽, ὃ βέλτιστον ἕκαστος εἶναι νομίζει, τοῦτ᾽ ἀποφαίνεσθαι. *In omnibus consultationibus, neque gratiam spectandam, neque odia existimo; sed eam vnumquemq́ue sententiam dicere debere, quam ipse optimam censeat.*

Apud Dionem lib. 44.

Ter, & amplius boni, qui factis hoc præstant, & veritatem in omnibus sibi propositam habent, ad eamque solam Iudicium suum, ceu ad Lydium lapidem, conuertere solent! Non meus, sed Epicteti sensus: *Approbato eos,* inquit, *qui bene consulere cupiunt, non etiam eos, qui vbique adulari student: Illi enim vtile in veritate cernunt; isti vero, ea quæ potentibus placent, spectant: corporumq́ue vmbras imitantes, omnibus illorum dictis assentiuntur.* Elegans profecto admonitio, dignaque quæ omnibus Principum aulæis depingatur. Siquidem multi minus ingenue cum proceribus agunt; plures, qui veri copiam non faciunt; plurimi qui adulantur: quod omnes Gratiis litant, apud quos plus valet amor rerum terrenarum, quam ratio, & Dei timor. Sed his ingero, quod sanctus ille Doctor scribit: *Quisquis metu cuiuslibet potestatis*, vel lucri cupidine ductus, *veritatem occultat, iram Dei super se prouocat, quia magis timet hominẽ*; vel caducas res magis amat, *quam Deum.* O felices igitur, & probandi, quibus conuenit illud Euripidis:

In Enchirid. & Dissert.

D. August. ad Casulanum V. lib. 1. de Ciuit. Dei, cap. 9.

In Telphon.

——— οὐδ᾽ εἰ πέλεκυν ἐν χειροῖν ἔχων
Μέλλοι τις εἰς τράχηλον ἐμβαλεῖν ἐμὸν,
Σιγήσομαι, δίκαιά γ᾽ ἀντειπεῖν ἔχων·

——— *Haud enim, securim si manibus tenens*
Aliquis ceruici esset incussurus meæ,
Conticerem, iure si contradicere possem.

EXEMPLA, NOTÆ, MONITA.

Plut. Herod.

I. PHOCION Atheniensis, à Veritate, orisque libertate maxime prædicatur. Nam cum Oraculo constaret, esse Athenis virum, qui à concordi ciuitate dissentiret: querentibus, & indignantibus multis: *Quæso, quiescete*, inquit, *ego ille sum, quem quæritis. nam mihi nihil eorum quæ agitis, placet.* Morte illi constitit veritas: sed æternis monimentis famam consignauit.

Ælianus 12. Var. hist. c. 59.

II. PYTHAGORAS, Philosophorum antesignanus & Princeps, dicebat duo esse diuinitus hominibus data longe pulcherrima: Veritatem amplecti, & aliis benefacere. addebatque, vtrumque cum Deorum immortalium operibus comparari posse. Re-

ſtę: Qui enim Veritatis amans eſt, D E V M amat, qui eſt *Veritas* ipſa, & veracium Principes.

III. E P A M I N O N D A S, animo magis, quam pallio Philoſophus, & Thebanorum Princeps, tam ſeuerus veritatis cultor fuit, vt *ne ioco quidem vnquam mentitus ſit*.

Æmil. Probus.

IV. Quem ſane minus mirabitur, qui perpendet Veritatem rerum omnium pulcherrimam, & quæ (vel priſcorum teſtimonio) ab ſuperis maximi fiat. Vnde & Pindaro θυγάτηρ ἀλήθεια Διὸς, *filia Iouis Veritas* nominatur.

Mercur. Triſ.

V. Parum tamen, parum pleriſque aulicis amata. Atque ideo L V D O V I C V S XI. Gallorum Rex identidem dicebat, ſe in ſuo Regno, & potiſſimum in aula, rebus omnibus abundare, excepta re vna, *Veritate*.

Philip. Comi.

VI. Quid filius eius, C A R O L V S VIII.? Ei à Pincerna ſuo familiariter ſciſcitanti, quid cauſæ eſſet, cur tam pauci Reges cœlum poſt hanc vitam peterent? tandem, cum alter cunctaretur, excidit, eo fieri, quod Principes pauciſſimos circa ſe habeant veri, honeſtique monitores.

Io Michael. Anat. corp. polit. c. 39.

VII. Atquin F R I D E R I C V S Imp. tum demum ſaluam Remp. fore dicebat, ſi Senatores de rebus conſultaturi in veſtibulo Curiæ, ſimulationem, ac diſſimulationem deponerent. Quaſi diceret, vbi excluſa Veritate, ſimulatio conciliis Principum recipitur, conclamatum eſſe de Republica.

Æn. Syluius lib. 3 de Rebus geſt. Alphonſ.

VIII. Venia eſto, ſi antiqua nouitiis inſerantur. S E N E C A enim occurrit veridicus ille Neronis Conſiliarius. Is ergo Principem ſuum aureis illis de Clementia libris rogat, vt ſe patiatur diutius in Aula morari, *non vt blandiar*, inquit, *auribus tuis: nec enim mihi hic mos eſt. maluerim veris offendere, quam placere adulando.*

Lib. 2. cap. 2.

IX. Alterum eſt A. C Æ S E L L I I, viri Iuris ciuilis ſcientia clari, cuius in dicendo libertas tanta fuit, vt *nullius aut gratia, aut auctoritate*, ita Valerius *compelli potuerit, vt de aliqua earum rerum, quas Triumuiri dederant, formulam componeret. Hoc animi iudicio victoriarum beneficia extra omnem ordinem legum ponens. Idem cum multa de temporibus Cæſaris loqueretur, amiciq; ne id faceret, monerent, Duas res, quæ hominibus amariſſimæ videntur, magnam ſibi licentiam præbere reſpondit, Senectutem, & Orbitatem* Recte quidem: cum illa ſpe; hæc metu non moueatur.

Lib. 6. cap. 2.

X. Quid multis? numquid libere loquutus eſt S O L O N apud *Crœſum* inſtabili fœlicitate corruptum, ac tumidum, quando cum timore finem ſpectare iuſſit? Nunquid *Alcibiadem* compeſcuit S O C R A T E S, veraſque expreſſit lacrymas, cum illum coarguit, & cor illi funditus mouit?

Plut. de Adu. & amic. diſcr.

XI. A conſimili libertate, vt priſcos omittam, celebratur *Philippi II.* Burgundionum Ducis C A N C E L L A R I V S quidem, qui cum ſuper re rationi, atque æquitati diſſentanea conſultaretur, omneſque eo propenderent, vt annuendam iudicarent, ſolus reclamauit, vltroque ſigillum Duci remiſit, ſatius exiſtimans, omnem dignitatis ſplendorem ponere, quam iniquo inſtituto, eoque conſcientiam mordicante, viuere. Quæ quidem viri integritas, exinde Duci adeo placuit, vt eum, maioribus etiam honoribus donandum, paulo poſt reuocarit. Falluntur ergo, qui Veritate, & dicendi libertate gratiam Principum amitti exiſtimant, cum magis ac magis eam demereantur, ii præſertim, quibus ineſt laus virtutum cæterarum. Teſtis eſto

Annal. Burg. in Philippo.

Libertate Principum gratiam non amitti.

XII. F L I S C V S Cardinalis, qui cum ſe *Iulio II.* tum in eius electione, tum deinde in ipſo Pontificatu, ſæpe vt res poſcebat, oppoſuiſſet, & quidem acerrime, tamen tantum abeſt, vt damnum vllum acceperit, vt inſuper ab eo ipſo ditatus ſit reditu ſeptem millium aureorum: quinetiam tanto in pretio habitus, vt ſcriptum ſit, conſequutam eſſe communem hominum opinionem, non poſſe bonum Cardinalem non amari à Pontifice etiam non bono. Hinc conſtat, dicendi libertate, non modo nihil perdi, ſed ſæpe etiam non minimum lucrum acquiri, vt prædicto exemplo, aliiſque obſeruauit nobiliſſimus ſcriptor *Hieronymus Platus*, libro illo quem ſcripſit de officio Cardinalium ad fratrem *Flaminium* Cardinalem. Immo, inquit, perdent fortaſſe, & merito, qui Pontifici, aut aliis Principibus reſiſtunt ob aliorum Principum gratiam, aut ſtudium partium, vel ob aliquam propriam commoditatem. Qui vero amore

Libr. de Card. dign. & offic.

amore Iustitiæ, aut religionis, bonique communis id facit, si præsertim rei quæ etiam vitæ testimonium consentiat, potius, vt dixi, multum acquiret. Tantus est enim innocentiæ, & integritatis splendor apud omnes homines, modo ratione præditos, vt in quocunque ea sit, eum amabilem reddat, atque etiam hostem conciliet hosti, non modo Cardinalem Pontifici, Consiliarium Principi. Atque hoc etiam eo magis valet, cum non quasi repentino aliquo impetu quispiam in hac veritatis, & libertatis professione longo iam vsu senuit, idque iamdudum cœpit præ se ferre, eamque voluntatem perpetua constantia roborauit, & semper in proposito susceptoque consilio permansit. Id enim auctoritatem etiam nescio quam affert, & licentiam dicendi quidquid oporteat, omnium permissu, atque etiam cum approbatione, & laude.

Plin. in Paneg.

XIII. Quo magis deploranda est præsens ætas, in qua maxime *videmus, Curias elingues, in quibus dicere quod velis, periculosum; quod nolis, miserum est.* Prorsus sane boni & laudabiles, & auro contra à Principibus æstimandi, qui excusso omni metu, libere pariter & modeste in consilio sententiam suam promunt. veluti THEODORVS ille Ammiani, qui *solus pene omnium erat, cuius linguam non effrenem, sed despicientem qua loqueretur, nullus claudebat periculi metus.* Tali optarim zelo esse præditos nedum Consiliarios, sed & eos, qui à Confessionibus Principum sunt: quorum certe taciturnitas, non sibi tantum, sed & Principibus plerumque damnosa est. Meminisse deberent constitutos se esse, *Speculatores, & Buccinatores* verbi Domini. *Si dicente me* (inquit ad Ezechielem) *ad impium; morte morieris: non annunciaueris ei, neque loquutus fueris, vt auertatur à via sua impia, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram.* Ac si aperte dicat (inquit Bonifacius Archiepiscopus Moguntinensis) si ei peccata sua non annunciaueris, & si eum non argueris, vt conuertatur, & viuat; & te qui non increpasti, & ipsum qui te tacente peccauit, flammis perennibus tradam. Cui enim dispensatio verbi commissa est, etiamsi sancte viuat, & tamen perdite viuentes arguere aut erubescat, aut metuat, cum iis omnibus, qui eo tacente perierint, condemnabitur. Et quid ei proderit, non puniri suo, qui puniendus est alieno peccato? Notent igitur ista, quibus animarum cura Principum incumbit, caueantque proinde, ne quid dissimulent, neve Gratiis litent, quod vulgus Aulicorum prauo more solet. Etenim ille demum bonus est, & præconio dignus Principis minister, qui nullo metu, nec proprio permotus commodo, suam libere sententiam profert. Et sane, nequidquam metu absterrentur pleræque timidæ mentes: quia tantum abest, vt in offensionem Principis hac monendi libertate incurrant, quin potius gratiam eius acrius foueant, magisque ac magis eam demereantur, vt paullo ante ostendi.

Lib. 29.

Notent qui à Confessionibus sunt Principũ.

Ezech. 3.

Apud Baron. Tom. 9. Annal. Anno Chr. 740.

Libertas monẽdi, vt temperanda.

XIV. Hanc tamen libertatem sic prudentiæ sale conditam velim, vt eam mitiget, & temperet morum iucunditate: lenitate & breuitate: memoria virtutum, quibus maiores eius quondam floruerunt, quemadmodum apud Tragœdum facit VLYSSES:

> *Tu splendidum natalium obscurans decus,*
> *Lanam trahis patre natus Argiuum optimo?*

Insuper, similium rerum vituperatione: alienæ personæ introductione, vt in *Nathan & Daniel* docet sacra Scriptura, deque *Ammonio* Plutarchus. Confessione item ingenua eorundem in nobis delictorum, quem dextertimum obiurgandi modum, vocat Plutarchus, docetque exemplo *Socratis*, qui adolescentes tacite redarguebat, perinde quasi & ipse teneretur ignorantia, & opus haberet vna cum illis virtutem amplecti, verumque disquirere. Amplius, laudatione aliqua præmissa, vel postposita. Ita *Neronem* reprehenderunt SENATORES: nam cum is vectigalia omitti iuberet, aperte reclamarunt, *dissolutionem Imperii docendo, si fructus, quibus Resp. sustineretur, diminuerentur*: atque id quidem, *multum prius laudata eius magnitudine animi.* Qui reprehensionis modus sanequam vtilis est. Vt enim ferrum ignis vi mollitum frigida laxatur, duritiemq; consequitur: ita amicis postquam laus eos calefacit, paullatim reprehensio libera adhibenda est. Præterea, culpæ translatione in alios: expositione vtilitatis, ac necessitatis παῤῥησίας: * Indicatione malorum, quæ ex intempestiuo silentio, aut adulatione oriuntur: Separatione, & exceptione: Distinctione admonitionis, atque accusationis: Præteritione: Voto, ac optatione: Deprecatione veniæ: ἤθει vt agatur ἠπίως & ἀοργήτως.

Libr. de Amici & adulat. discr.

Tacit. 13. Annal.

* libertatis.

infi-

infinite: Nominetur nemo, ideoque irasci nemo queat, nisi qui de seipso ante confiteri voluerit. Cauendum etiam, ne nostrapte causa videamur admonere, vel quod offensi simus, vel quod doleat aliquid: hic enim non tam admonitio, quam querimonia erit. Admonitio libera amicum quiddam habet, & graue: contra querimonia sui amorem, & sordidum animum sapit. Ad hæc, ne assidue reprehendat, & obiurgandi cupidus esse videatur. Denique, ne inter pocula admonitionibus operam det. Siquidem serenitati nubilum inducit, qui inter iocos & hilaritatem sermonem mouet, quo contrahatur supercilium, & frons obducatur. Repugnat enim is Lydio Deo, inquit Plutarch. molestiarum ac solicitudinum funiculum soluenti. Prætterquam quod periculum ingens habet eiusmodi linguæ petulantia: propterea quod animi vino calescentes, procliues sunt ad iracundiam; ac sæpenumero fit, vt ebrietas occupans, & præueniens admonendi libertatem, iram, aut certe simultatem gignat. Qua de re plura, si lubet, videantur apud Plutarch libr. de Amici, & adulatoris discrimine: & plura quoque super hac re habes infra lib. 3. cap. 16. num. 11. & part. 1. Politicarum quæstionum M. Iunii.

Atque ex his quidem documentis, siue exemplis tandem concludo, Præcipuum Consiliarii munus esse, libere, aperte, & ingenue sententiam suam in consilio proferre, quæ vel ipsi Principi, vel Reipubl. salutaris sit futura. Nec ætate iuniores, aut conditione sua minus spectabiles, deterreantur: quia sapientia, iudiciique præstantia, non annorum numero, vel conditionis excellentia circumscribitur. Assentatio tantum vitetur, quoniam quidem *assentari*, (vt Græcorum disertissimus inquit) *& placida loqui in consilio Reipubl. perniciem maximam ei adferre solet.* Hinc CRATES THEBANVS, aiebat eos Principes, qui cum assentatoribus viuerent, non aliter desertos esse, quam sunt vituli inter lupos. Neque enim illos adesse, quos oportet: neque cum iis qui adsunt, habere societatem, cum sint insidiatores. Sed quam acriter illos vellicet Philo Iudæus, audiamus: *An non vides istos adulatores, qui tam noctu, quam interdiu permulcent aures suis Regibus, nec tantum applaudunt dictis eorum singulis, sed & prolixis eos ornant laudibus, quos tamen exsecrantur taciti, quantumuis fausta ominando propalam?* Ita, ita, hic est vnicus ille multorum hodierni temporis consiliariorum scopus, applaudere Principi, & in omnibus assentari, attenteque animaduertere, cuius genii, & naturæ sit, vt iis cômodum sese aptare possint, quo morum congruentia, summum apud eum locum queant obtinere. Sic olim Consiliarii Cambysis regis, cui sciscitanti, *an suam liceret sororem in vxorem ducere? Regi licere*, respondent, *quidquid velit.* Talis *Stratocles* ille Demetrii, qui non raro, teste Plutarc. illud vsurpabat: *Quidquid Rex Demetrius iubet, id esse erga Deum sanctum, id esse apud homines longe iustissimum.* Scilicet in Aulis hodiernis desunt tales? nequaquam. Sunt enim tales, sunt, immo Aulæ iam infectæ sunt eiusmodi Parasitis, qui *in malitia sua lætificant Regem*, vt cum Propheta loquar, *& in mendaciis suis Principes.*

Demoph. Orat. 3 con. Philip.
Assentatio fugienda.
Laert. lib. 6.
Libr. de Migrat. Abraha.
Herodot. lib. 3.
In Demet.
Osea 7.

Verum enimuero, non *Assentatio* tantum fugienda, sed etiam *Dissimulatio*, vbi præsertim Ecclesiæ, vel Reipubl damnum imminet: Tum enim nullus est dissimulationi locus, non tacendo, non dubie loquendo, non fugiendo Consistorium, vt optime ad fratrem Cardinalem scribit Hieronymus Platus: sed clare, inquit, & libere, cum ea tamen qua decet modestia ac reuerentia, repugnandum est. Atque huius rei ratio ea est, quoniam hoc differt officium caritatis ab officio iustitiæ, quod illud omitti potest, cum priuatum damnum timetur, aut nullus fructus speratur, vt in fraterna correctione. Qui vero insuper ex iustitia obligatur, etiam cum proprio detrimento, etiam nulla spe fructus, tamen debet officio fungi, neque id potest omittere. Tale est igitur officium Consiliarii, & talis præsertim Consiliarii, qualis est Cardinalis, cuius muneri tanta merces, tantum stipendium honoris, diuitiarum, & omnium commoditatum propositum est, cui Ecclesia vniuersa, hanc quasi vigiliam imposuit. Vere igitur de hoc ipso Gondissaluus: *Quando*, inquit, *vident aliquid tendere in perniciem Ecclesiæ, vel alias esse iniustum, tacere non debent, sed expresse contradicere, alioquin peccant.* Hactenus ille.

Sed & Dissimulatio.
Lib. de Cardinalis dign. & off.
Præsertim Cardinali.

Solet obiici: frustra dissentire quem, quum maior pars contra sentit, & odium sibi frustra quærere, summam dementiam esse, cui obiectioni respondet Hieron. Albanus, non frustra esse, immo sperandum esse alios etiam, veritate audita, suam mutaturos sententiam, quoniam ea veritatis vis est, vt denique omnia vincat.

Tract. de Cardin. quæst. 5.
De Card. quæst. 10.

Amplius obiicitur: id videri debere vni de multis æquum, quod placuit maiori parti; superbum enim & arrogans videri, vt audeat aliquis suum iudicium, aliorum tam multorum præferre. Respondet Albanus: id quidem concedi, posteaquam quid tu sentias, & quare ita sentias, exposueris. Nam si his auditis, nihilominus plures in contraria parte fuerint, tum vero decet ita existimare, potius decipi paucos, quam multos. Sed sunt alii, qui ad tegendum timorem, vel cupiditatem suam, illam afferant rationem; sæpe Pontifices, vel Principes de eo ipso, quod in consultationem adducunt, iam ante constituisse, & propterea etiamsi contradicatur, nullum omnino fructum sequuturum. Cui respondet Platus: quanquam ille effectus, de quo agitur, non consequatur, alias tamen vtilitates esse certas. Primo, quia Princeps ipse in similibus rebus consideratior fiet; cum videat non deesse, qui audeant pro bono communi contradicere; esseque magnum frænum summæ potestatis, cui facillime obrepit licentia. Secundo, alii etiam Consiliarii eiusmodi exemplis animosiores, fortioresque fiunt; vt sæpe in pugna qui fugiebant, vnius audacia ac robore reuocantur, viresque & animum sumunt. Denique, si nihil aliud, Consiliarius quidem qui hoc facit, officium suum facit: quod si deinde alii impediant, ipse certe culpa vacat, qui sane est fructus conscientiæ vel maximus. Satis de Veritate dictum.

CAPVT XIV.

Veritatis comes est *Constantia*, quæ Consiliario maxime amica esse debet. *Nihil enim est*, vt Tullius inquit, *quod tam deceat, quam in omni re gerenda, consilioque capiendo, seruare Constantiam.*

1. de Off.

NEQVE enim satis est veracem esse, ac ingenue iudicare, quid expetendum, fugiendumve sit, sed gradum figere oportet, stare, inquam, præsenti ac constanti animo in eo, quod semel deliberatum, iudicatumq; sit. Natare non debet animus noster, sed sibi constare. Itaque iure circumscribuntur, & consilio sapientibus exiguntur, *qui ex aliena libidine huc illuc fluctuantes agitantur: interdum alia, deinde alia decernunt: vt eorum qui dominantur, simultas, aut arrogantia fert, ita bonum, malumve publicum existimant.*

Cæs. apud Salust.

Inepti, inquam, isti qui sic in omnem auram euannant. nec immerito Græcorum adagio, damnantur leues, & δίχωλαι illæ γνῶμαι.

Quanquam nolim ita constantes, vt quiduis potius patiantur, quam sententiam mutasse, aut in minimo Palinodiam cecinisse videantur. Quis nesciat, *minimis fieri momentis, maximas temporum inclinationes?* Liuium audi: *Quid quæque dies, aut nox ferat, incertum est: puncto sæpe temporis maximarum rerum momenta vertuntur.* Proinde, *non est turpe, cum re mutare consilium.* Namque *consilia rebus aptantur.*

Cicero 5. Philip.
Dec. 1. lib. 2.
Senec. 4. de benef. c. 38.
Idem epist. 72.
Pro L. Murana.
In Asin.

Quare non audiendus Zeno, Stoicorum ille patronus, quem dicere solitum M. Cicero refert, *sapientem sententiam mutare nunquam.*

Verius sane Lucianus, παλινδρομῆσαι μᾶλλον ἢ δραμεῖν κακῶς, *melius recurrere è medio cursu, quam male currere.*

EXEMPLA.

I. QVorum familiam mihi ducat SOCRATES, coryphæus ille Philosophorum: *Hic cum aliquando Consiliarius fuisset* (verba sunt Xenophontis) *Senatoriumque iusiurandum iurasset, quo continebatur, secūdum leges consilium daturum qui Cognitor populi fieret* *cum-*

Lib. 1. de fact. & dict. Socrat.

cumque populus contra leges voluisset, nouem illos Duces, qui cum Thrasylo & Erasinide fuerant, communi omnium sententia interimere, noluit ille suum calculum adiungere. Neque aut iram populi, aut indignationem potentium timuit, sed pluris fecit sacramentum seruare, quam populo, & Magnatibus præter Iustitiam placere, & gratificari.

II. Par Constantiæ exemplum in METELLO NVMIDIO, Censore Romano. *Is, cum animaduerteret, quo tenderent Saturnini Tribuni Pl. funesti conatus, quantoque malo Reipub. nisi his occurreretur, erupturi essent, in exilium quam in legem eius ire maluit. Potestne aliquis hoc viro* (inquit Valerius) *dici constantior? qui ne sententia sua pelleretur, patria, in qua summum dignitatis gradum obtinebat, carere sustinuit.*

Val. Max. libr. 3 c. 8.

III. Cæterum, vt neminem ei prætulerim, ita Q. SCÆVOLAM Augurem merito comparauerim. Depulsis, prostratisque inimicorum partibus, *Sylla*, occupata Vrbe, Senatum armatus coegerat, ac summa cupiditate ferebatur, vt *C. Marius* Consul, Romanus hostis iudicaretur: Cuius voluntati, nullo obuiam ire audente, solus SCÆVOLA interrogatus de hac re, sententiam dicere noluit: quinetiam truculentius sibi minitanti Syllæ: *Licet*, inquit, *mihi agmina militum, quibus Curiam circundedisti, ostentes: licet mortem identidem miniteris, nunquam tamen efficies, vt propter exiguum, senilemque sanguinem meum, Marium, à quo Vrbs, & Italia conseruata est, hostem iudicem.* O quam tales digni, qui in Senatu, & consiliis Principum consistant! non etiam viles, & timidi homines, qui potentiorum metu, dicamne nutu, de statu bonæ mentis quamprimum deiiciuntur, aut percelluntur. *Neque enim* (ait vere Dio) *consiliis iuxta metum locus est. Quippe qui animos hominum deiiciat, rationemque conturbet, vt ad ferendam de eo, quod agendum sit, sententiam, minus valeant. Itaque vbi animum consilia antecœperunt, strenue admodum timores exturbant; sin anteueniantur ab his, succumbunt.*

Id. Valerius.

Libr. 42.

IV. Quanta, Deus immortalis, in CATONE VTICENSI constantia! Is cum verba faceret aduersus ciuilem occultamque tyrannidem, in quam *Crassus, Pompeiusque* ac *Cæsar* sub Triumuiratus nomine inuaserant, Trebonii Tribuni pl. iussu, lictor eum à suggestu, in quem verba facturus ascenderat, detraxit. Cum ob id loqui non desineret, foro ab eodem pulsus fuit: sed cum constanter tunc quoque in Triumuiratus potentiam inueheretur, Tribunus eum in carcerem duci iussit. Et cum ne tunc quoque sileret, multitudinis concursu, de lictorum manu liberatus est.

Bapt. Fulgos. lib. 3. cap. 8.

V. Quid de PRISCO HELVIDIO dicam? *ad quem cum Vespasianus misisset, ne in Senatum veniret: Penes te*, inquit, *est, ne me Senatorem esse patiaris: quamdiu autem me loco non moues, est in Curiam mihi veniendum: Age, ac ingressus taceto*, inquit: *Ne me roga, & tacebo. At est mihi rogandum: & mihi dicendum, quod rectum putauero. Verum si dixeris, occidam te: Quando ego dixi me immortalem esse, tu tuum facies, ego meum. Tuum est occidere, meum, mori non trementem: Tuum relegare, meum exire non tristem.* O miram animi constantiam, & in Christianis ipsis si hodie inueniatur, stupendam!

Ex Arriani I. Dissert. c. 2.

VI. Inuenta tamen in vno THOMA MORO, Angliæ Cancellario, cuius constantiam, & in dicendo libertatem quotusquisque, Di boni? non omni laudum præconio dignam putet? Virginem deperibat *Annam Boleniam* (vnde postea nata *Elizabetha* Regina) HENRICVS VIII. Rex: cuius amoribus, vt tandem potiretur, consilium capit de repudianda vxore Ferdinandi Hispaniarum Regis filia, & quo apud S. Pontificem suam honesto velaret prætexto nequitiam, effingit Catharinam vxorem suo fratri antea desponsatam fuisse, quo defuncto sibi esset nulliter matrimonio copulata. Instat igitur, & Pontificem rogat, vt se matrimonii vinculo soluat: quod prudenter abnuit Pontifex *Clemens* eius nominis VII. quod nimirum desiderata canonicis, diuinisque sanctionibus manifeste repugnarent. Qua ex re Rex excandescens, mox Edictum proponit, quo subditi Regem suum agnoscant, & colant tanquam supremum Ecclesiæ Anglicanæ caput: deinde sentiat quisque, & dicat, Regem sancte & bene fecisse, quod repudiata coniuge legitima alteram duxisset. Hisne assentitur MORVS? Nequaquam. Vt quæ Religioni, Bono publico, Conscientiæ propriæ contraria. Vrgetur tamen, & mors ei interminatur, ni pareat, & diuortio subscribat. Frustra. Nam & munus sponte reponit, & aperte it in alia omnia, dicitque non subscripturum se, vel si vitæ periculum sit adeundum. Capitis ergo damnatur vir integerrimæ, & inculpatæ vitæ, cum

Hieron. Pollinus in Hist. Eccles. Angl.

IOANNE FISCHERIO, Episcopo Roffensi, & Cardinale designato, quod suæ sententiæ tenaces, alienæ subscriptores esse nollent. Tantum non carcere egressus MORVS vt duceretur, cum ecce accurrit *Catharina* filia, adolescentula quidem (vt Erasmi, & aliorum id æui eruditorum testimonio constat) multis animi, & ingenii dotibus prædita; parentem suum vltimum amplexatura. Ambabus itaque vlnis parentem sui semper simillimum excipit, lacrymas pro alloquio fundens. Hic Morus: *O mea dulcissima nata, patere hæc patienter, animum moderare, lacrymas siste. Omni quippe nascenti homini mors, & quidem plerumque in speciem horrida, cruenta, immatura definita est. Ita Deo placet, cui nihil iniuste placet. Itaque ô mea carissima, me nec reuocare debes, aut potes iter lethi iam ingredeuntem. A multis, quod scis, annis ad excipiendam placide mortem animum præparaui, quo quisque modo tandem occidat, mortem modo sine probro, & contumelia excipiat, susque deque est. mea causa nequaquam iniusta est: nec alia, bonis quidem viris vnquam videbitur, quam frontis Christianæ.* His dictis, osculo filiam pene exanimatam dimittit. quæ decem vix passus regressa, ad patrem denuo, ac cito gradu redit, iterum iterumque adosculatur, atque in collum ipsius madentibus genis irruit. At nihil eloquitur, intercluso fere, aut fluctuante inter angustias cordis pectorisque spiritu, ita vt pater profusis lacrymis conticesceret, seruata tamen modestia, vultusque constantia. Tandem vero profatus ait, *Ora Deum pro me mea filia.* quo dicto, & velut ictu in cor adolescentulæ vibrato, vltra progreditur, & emensis aliquot passibus Præses sciscitatur, velitne de sententia discedere, mortemque deprecari. Negat constanter. Atque ita, dictum ac factum ducitur. Is ergo fronte composita paucula præfatus, omnes rogat, vt pro se preces ad Deum in hoc seculo fundant, siquidem vellet & ipse in futuro idem præstare. Adhæc vt pro Rege Deum obsecrent, quo tandem ipse suo cum consilio diuina gratia illuminetur: se nihilominus libenter occumbere, vt probum decet ministrum, & fidelem Regis consiliarium. Hæc vbi dixisset, ad genua prouoluitur supplex, & animo plusquam virili, collum trunco impositum securi submittit, non absque graui omnium commiseratione, ac dolore, vt qui ita se gesserat, probauerat, commendaueratque cunctis, pariter vt ab omnibus dil geretur.

Hier. Platus de Cardin potest. & dign. v. Pollinum in hist. Eccles. Ang. l. 1. c. 40.

VII. In eadem gente, & pari constantia REGINALDVS POLVS, quem in Galliam à *Paulo III.* Legatum, cum iam dictus Rex Angliæ, hostis infensissimus, in suam potestatem redigere conaretur; idque per certos nuncios cum *Francisco* Gallorum Rege ageret, fideliter ab eo monitus, vt si saluus esse vellet, statim abiret, in eo tanto periculo, in re subita, cum omnes viæ armatis militibus, & grassatoribus, & Anglis ipsis refertissimæ essent, nihil vnquam de sua remisit constantia, & grauitate: immo vero comitibus omnibus adeo exterritis, metuque trepidantibus, vt nemo esset, qui crucem, vt mos est Pontificiis Legatis, præferre auderet, ipsemet crucem sumpsit in manus, erectamque gestauit, donec famuli pudore impulsi eam repeterent. Deinde cum in Belgium euasisset, nec tamen cessaret impius ille Rex ab insidiis moliendis, eiusque caput quinquaginta aureorum millibus proscripsisset, nec maius posset esse vitæ periculum, semper tamen pro munimento suam hanc constantiam, & fortitudinem tenuit, Dei fiducia nixam, qui sane non defuit, opportune enim Leodium ab *Erardo à Marka* Episcopo, & Cardinali humanissime inuitatus est: quo cum venisset, ibique audiret magnas quasdam, vixque credibiles conditiones, quas Anglus Belgis offerebat, si sibi *Polum* traderent, miratus hominis amentiam, ita dixisse fertur: se quidem iamdudum vitæ huius tædio affectum, mortem optare; ac proinde, cum *Henricus* tanta sua impensa, & labore hoc ipsius desiderium adiuuare conaretur, nihil aliud facere, quam si quis dormitum ire cupienti vestes ipsas detrahere velit. Magnifica profecto, & constantis viri sententia.

Constantia in consiliis non semper laudanda.

Pro Gn. Plan.

VIII. Eiusmodi non pauca sumi possunt exempla apud historicos, quibus constat, ne latum quidem vnguem à sententia recedendum, vbi religionis, vel pietatis causa vertitur. Cum nec ista interueniunt, dixerim consilia sine reprehensione variari posse. quo sensu capio illud Oratoris: *Non inconstantis puto, sententiam, tanquam aliquod nauigium, ex Reip. tēpestate moderari.* Et ab hac mente alicubi I. Lipsius præceptor meus, Sapientiæ ait partem esse, leuiter desipere, & paullum extra viam rectam ire, ad vitandum violentum aliquem occursum. Videsne, vt nautæ vela sinuent, & obliquent; & teneant nihilominus suum portum? Itidem

& tu,

& tu, in illa, vel ista re. Hinc LEONIDAS cuidam obiicienti quod facile mutaretur: *Mutor*, inquit, *sed pro temporum ratione; non vt vos, proprio morbo.* Sensit pro re, & tempore varianda esse consilia, vt negotiis diuersis in vsum aliorum nos accommodemus. Pro qua sententia recte Augustinus: *Turpe est mutare sententiam, sed veram, & rectam. Nam & stultam, & noxiam, & laudabile, & salubre est. Sicut autem constantia non sinit hominem deprauari; sic peruicacia non sinit corrigi: proinde sicut illa laudanda sic ista est emendanda.* Satis de Constantia dictum.

Plutar.

Epist. 214.

CAPVT XV.

Porro, *Taciturnitas* quoque Consiliario non negligenda: cum ea sit optimum, atque tutissimum, (si Valerio credimus) rerum administrandarum vinculum.

Lib. 2. cap. 2.

CONSILIVM, inquit Festus Pompeius, à silentio dictum, quo maxime inuenitur. Parum enim est recte deliberare, censere, atque consulere, arcana nisi consilia silentio obsignentur. Ideo *tam nescire quædam* Consiliarios, *quam scire oportet.* Cum enim Consiliarii Principis, *sint pars corporis eius*, non nisi cum voce Principis voluntatem, aut mentem eius exponere debent. Vnde quod vniuerse Sirachides ait, hic etiam obtinet: *Homo sapiens tacebit vsque ad tempus; lasciuus autem, & imprudens non seruabunt tempus.* Quo pertinet quod apud Plutar. scriptum est: *Tempestiuum silentium rem esse sapientissimam.* Nec abludit Poeta, familiari illo versu:

Tacit. 1. Hist.

L. Quisquis C. ad L. Iul. Maiest.

Ecclesiast. 20.

De Educ. lib. 2.

Art.

> *Eximia est virtus, præstare silentia rebus;*
> *At contra, grauis est culpa, tacenda loqui.*

Caue ergo reueles arcana consilii, *& eris vere sine confusione, & inuenies gratiam in conspectu* Principum. *Etenim sacramentum Regis abscondere bonum est.* Quidni? cum *diligentius tuenda sint deposita verborum, quam pecuniarum.* Historici effatum imbibendum, & in venas animi immittendum: *Res magnæ sustineri ab eo non possunt, cui tacere graue est.*

Eccles. 42.

Tob. 12.

Isocr. ad Demon.

Q. Curt. 4.

EXEMPLA *cum* NOTIS.

I. EXEMPLORVM initium vnde prius sumam, quam à PERSIS? apud quos nemo consiliorum particeps erat, præter Optimates, taciturnos, & fidos, apud quos & *Silentii* quoque *Numen* colebatur. Immo veteri eorum disciplina, arcana Regum vitæ periculo custodiri sanxerunt.

Ammian. l. 12.

II. ÆGYPTII succedant, quibus lex erat, quæ iubebat abscindi illi linguam, qui arcana Reip. quæ tecta esse debent, alicui detexisset. Et merito, nam incassum sunt consilia, si antequam exsequaris, detegantur.

Diod. Sicul 2. cap. 2.

III. Apud ROMANOS vero, consiliorum renunciatores, aut viui exurebantur, aut furca suspendebantur. Quanquam superuacanea eiusmodi lex fuisse videatur, propter rarum probatumque in eis silentium: quippe quorum Curia (in tanto alioqui numero Senatorum) silentio sic vndique clausa fuit, *vt non dicam vnum, sed neminem audisse crederes, quod tam multorũ auribus fuerat cõmissum.* Notabile est, quod de *Eumene* Rege Asiæ scribũt Historici: Is enim cum Romam venisset, & Regem, *Persen* Po. Romani hostem, in Senatu accusasset, ac de toto bello cum Patribus deliberasset, *in præsentia nihil, præterquam fuisse in Curia Regem scire quisquam potuit: bello denique perfecto, quæque dicta ab Rege, quæque responsa essent, emanauere.*

Paulus l. Si quis ff. de pœnis.

Val. Max. 2. cap. 2.

Liuius lib. 42.

Val Max 3. c. 3. IV. Quinetiam singulorum pectora æque silentii salubritate munita. Exemplo sit POMPEIVS, vir fama inclytus, *qui dum legationis officio fungeretur, à Gentio Rege interceptus, cum Senatus consilia prodere iuberetur, ardenti lucernæ admotum digitum cremandum præbuit, eaque patientia Regi simul, & desperationem tormentis quidquam ex se cognoscendi excussit, & expetendæ Populi Rom amicitiæ magnam cupiditatem ingenerauit.* Mirus profecto, & stupendus viri animus tali taciturnitate obfirmatus.

Lib. I. Noct. Att. cap. 23. V. Quanto magis admirationem habeat PAPYRII pueri silentium hoc: Mos Senatorib. Romæ fuit, inquit Gellius, in Curiam cum prætextatis filiis, (qui nimirum excesserant XII. ætatis annum, vt notat Polybius) introire. Tamen cum in Senatu res maior quæpiam consultata, eaq; in diem posterum prolata esset, placuit, vt eam rem, super qua tractauissent, ne quis enunciaret, priusquam decreta esset. Mater Papyrii pueri, qui cum parente suo in Curia fuerat, percunctata est filium, quidnam in Senatu Patres egissent. Puer respondit tacendum esse, neq; id dici licere; mulier fit audiendi cupidior: secretum rei, & silentium pueri, animum eius ad inquirendum euerberat. Quærit igitur compressius, violentiusque. Tum puer, matre vrgente, lepidi atque festiui mendacii consilium capit: Actum in Senatu dixit, vt, *num videretur vtilius, exque Repub. esse: vnusne vt duas vxores haberet, an vt vna apud duos nupta esset.* Hoc illa, vt audiuit, animus compauescit; domo trepidans egreditur, ad ceteras matronas peruenit. Ad Senatum postridie matrumfamilias cateruæ, lacrymantes atque obsecrantes orant, vna potius vt duobus nupta fieret, quam vt vni duæ. Senatores ingredientes Curiam, quæ illa mulierum intemperies, & quid sibi postulatio illa vellet, mirabantur. Puer *Papyrius* in medium Curiæ progressus, quid mater audire institisset, quid ipse matri dixisset, rem, sicuti fuerat, denarrat. Senatus fidem, atque ingenium pueri exosculatur: Consultum facit, vti posthac pueri cum patribus in Curiam ne introeant, nisi ille vnus *Papyrius*. Atque puero postea cognomentum honoris gratia decreto inditum, *Prætextatus*, ob tacendi, loquendique in ætate prætextata prudētiam.

Max. serm. 20. VI. Venustum est etiam illud DEMOSTHENIS apophthegma: Illi oris fœtorem cum quis obiiceret: *bene dicis*, respondit: *multa enim secreta in eo computruerunt.*

Enimuero, graue scelus est, consilium Principis, quod de Reipub. salute, deque propria initur dignitate, contra fidem datam cum alio, qui particeps eius consilii non sit, communicare; Et idcirco Comicus Græcus bene & significanter dixit:

Anaxand.

Ὅστις λόγους γὰρ παρακαταθήκην ὡς λαβὼν
Ἐξεῖπεν, ἄδικός ἐστιν ἢ ἀκρατὴς ἄγαν.
Ὁ μὲν διὰ κέρδος, ἄδικος ὁ δὲ τούτου δίχα,
Ἀκρατής. ἴσως δὲ γ' εἰσὶν ἀμφότεροι κακοί:
Commissa cui sunt verba, ceu depositum,
Si retegit, est iniquus, aut est garrulus.
Si spe lucri, est iniquus: hac sine garrulus,
Censendus autem vterque pariter improbus.

In quam quoque sententiam ALEXANDER MACEDO sæpe suos admonere solebat, teste Stobæo.

In Apophtheg. VII. HIERON apud Plutarchum, neminem eorum, qui loquendi libertate apud se vterentur, esse importunum dictitabat, sed qui sermonem arcanum efferret, immo iniuria etiam putabat eos afficere, quibus reuelassent. Odio namque habemus, non eos solum qui efferunt, sed etiam eos, qui quæ nolumus audierint.

Bruson. lib. 6. VIII. PHILIPPIADES poeta Comicus Lysimacho Regi inprimis carus fuit, & familiaris: huic cum *Lysimachus* offerret liberalitatem suam, ac identidem diceret: *Quid tibi vis impartiam rerum mearum?* *Quodcunque voles*, inquit, *modo ne arcani quippiam.* Significans tam esse difficile reticere arcana, quam periculosum nosse; quorum si quid effutias, actum est de capite.

Plutar. in apoph. IX. Denique non prætereunda celebris iuxta ac laudabilis CÆCILII METELLI vox: *Si scirem hanc vestem mei consilii consciam esse, protinus eam exuero, & in ignem conicere vellē.* Prudentiæ est indicium, continentis esse linguæ; stultitiæ fideicommissa non posse retinere.

Ord. p. I. tit. 13. §. 15. X. Prædicanda sane Consistorii Spirensis Constitutio: *In Senatu gesta, dicta, iudicata æterno silen-*

no ſilentio tegunto: nihil iniuſſu Cæſaris reuelanto. O vtile ſcitum, & omnibus conſiliorum veſtibulis exarandum! quod Græcis verbis inculcat eruditus ille Saxonum Præſul:

B. Anthemius in Monoſtichis.

Γλῶσσα χαλινὸν ἔχοι κραδίης ἔνδοθε δεθέντα:

Lingua ſuos habeat frænos in corde ligatos.

XI. COSMVS MEDICEVS, magnus Hetruriæ Dux, ſciſcitanti cuidam, qua potiſſimum ratione dignitatem recens adeptam tueri poſſet? reſpondit, *Splendore veſtimentorum, & Pauciloquentia:* ſiquidem taciturnitas, ſiue etiam breui loquentia, vt & veſtimentorum ſplendor homini conciliare ſolet auctoritatem.

Cautiones pro Taciturnitate.

Porro ad *Taciturnitatem* tria, vel quatuor tibi; vnum Principibus propono.

A vino abſtinendum.

Primum, vt in conuiuiis (in quibus maxime lubrico libertatis peccari ſolet) linguam contineas, memor præcepti Biantis: ἄκουε πολλὰ, λάλει ὀλίγα: *Audi multa, pauca loquere.*

Laert. 1. cap. 4.

I. Ideoque CHILON Lacedæmonius cum alias ſemper, tum præcipue in conuiuio linguam præcipiebat continendam: quod illic cibus & potus inuitet ad intemperantiam. Porro vbi plus eſt periculi, ibi maior eſt adhibenda cautio: à vino maxime, *quod immoderate ſumptum, pro veneno eſt.* Fuge igitur, ſi non conuiuia, certe temulentiam: nam *onerati mero, quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne ſecretum quidem; quod ſuum, alienumque eſt, pariter effundunt*, ait Seneca.

P. Lætus in Valent.

Epiſt. 84.

Plut. Apopht.

II. Vt merito *Archidamidas* accuſanti Rhetorem quendam, quod admiſſus ad conuiuium nihil dixerat, reſponderit? An ignoras eum, qui dicendi peritus ſit, dicendi quoque tempus cognoſcere? Sciebat enim ille in conuiuio & mero, tempus dicendi non eſſe. Siquidem vt bene, & ſignificanter Diuus ſcripſit Ambroſius: *Plerique vino vtuntur, vt equuleo, & quibus tormenta non eliciunt vocem proditionis, eos tentant bibendo, vt patriæ ſtatum, ſalutem ciuium, defenſionis ſuæ prodant conſilia. Quis inter cyathos texit, quod latere cupiebat?*

De Elia & Ieiun. cap. 17.

III. Teſtor M. CRASSVM apud Romanos, qui bello contra Dacos & Baſtarnas, admiſſis eorum legatis, eos retinuit, poſtridie reſponſurus, liberaliterque admodum tractauit, vinoque inebriauit: quo factum eſt, vt omnia eorum conſilia detexerit.

Dio lib. 51.

IV. Conſimili arte tradunt olim vſum BONOSVM Imperatorem, quem ſæpe dixiſſe ferunt, non vt viueret ſe natum eſſe, ſed vt biberet. Is igitur quoties Barbarorum legati vndecunque gentium ad eum veniſſent, propinato vino ebrios eos reddebat. Itaque ab his per vinum, quæ vellet cognoſcebat. Ipſe, quantumcunque bibiſſet, ſemper ſecurus & ſobrius, & adhuc in vino ſagacior.

Fl. Vopiſcus.

V. Ideo prudenter admodum ZENO Athenienſis, qui ad cœnam à quibuſdam Legatis inuitatus, non tantum à nimio vſu vini abſtinuit, verum etiam ipſo tempore cœnæ conticuit: quibus mirantibus, atque ſciſcitantibus, ecquid Principi ſuo de ipſo referrent, reſpondiſſe fertur: *Vidiſſe Athenis ſenem, qui inter pocula noſſet tacere.* Indicans neceſſariam eſſe in fœcundis calicibus taciturnitatem, qui, vt Horatius veriſſime inquit, neminem non fecere diſertum.

Laert.

Vnde concludo, prouidentis eſſe Aulici, nedum Conſiliarii, ab immoderato vino ſeſe abſtinere: cum in Aulis etiam hodiernis *Bonoſi* ſint, & *Craſſi*, qui ſpecie beneuolentiæ ad menſuram, immo ſine menſura bibere alios cogunt aut inducunt, quo à madidis & ebriis arcana eliciant, quæ à ieiunis & ſiccis nequaquam poſſent. Liber enim à libendo, quod lubrica mens ebrii, quolibet prolabatur, inquit Varro.

Diſcordia, & peruicacia fugienda.

Secundum eſt, vt ab diſcordia & peruicacia tibi caueas; quæ vbi inter te, & alios conſiliorum Adminiſtros inualuerint, non eſt quod porro putes te, aut ſecretum, aut fidum fore. Sapientia non es maiori, quam quorum conſtantia firmiſſima fuit aduerſus omnium corruptelarum illecebras; & tamen plerique (quos ne nominem, facit conſanguineorum qui ſuperſunt pudor) fidem excuſſere, ob hanc vnam ſcilicet Diſſenſionis cauſam. Qui de rebus Turcicis ſcripſerũt, inter alias cauſas, quamobrem ſæpicule Turcæ Conſiliarii ſecreta conſilii pandunt, hanc afferunt, quod in conſilio alter plerunque ab altero diſſideat, & quo æmuli conſilium impediant, vel obſtent, quo minus laudem aut præmium inde capiant, noſtris, aut his quorum intereſt, ea patefaciunt; ſi non per ſe, at per famulos, qui magnis aucti ea re præmiis, paria hoc modo cum obſequiis ſuis facere coguntur. Verum de Diſcordia proprio Capite infra dicam.

Cap. 18.

Tertium

A mulieribus sibi cauendum.

Tertium est, vt ab fœminineo sexu tibi caueas. Habet enim vim quandam ad eliciendu animi arcana, cui si semel detexeris, iam non arcana, sed lippis erunt omnibus & tonsoribus nota. Quis nesciat hunc sexum oppido infirmum esse, nihilque arcani retinere posse? O quot occultæ consultationes per mulieres publicæ! quot coniurationes patefactæ!

I. Testis CATILINARIA apud Sallustium: PISONIANA apud Tacitum.

v. Sueto. c. 69.

II. Scimus etiam *Augustum* Cæsarem, cum aduersariorum vxoribus fuisse, quo facilius consilia eorum exquireret.

v. Zenocar.

III. Et superiori ætate CAROLVM V. Imperatorem, insigni mulieris vafrramento, Lutetiæ hostili manu ereptum fuisse, habent patres nostri in memoria.

Lazar. Soran. in Ottom.

IV. Nostris denique temporibus SVLTANÆ, quæ sunt Imperatoribus Turcarum pellices, cum in perpetuo Seralio habitent, vbi negocia præcipua tractantur, arcana eorum per Eunuchos, qui sui custodiam habent, aliorum Principum ministris reuelant: Student enim hoc officii genere, Principum animos sibi deuincire, vt splendidum aliquod munus ab iis eblandiantur. Hoc cum ita sit, cum sacra pagina suaserim, vt *ab ea qua dormit in sinu tuo, custodias claustra oris tui*, nisi velis cum Sampsone periclitari.

Mich. 7. Iud. 16.

Denique à muneribus.

2. de Offic.

Quartum, ac postremum esto, vt à muneribus aliorum Principum, præsertim pensionibus, tibi caueas: Siquidem teste Oratore, *corrumpuntur, deprauanturque hominum mores admiratione diuitiarum*. Notum est adagium: *Muneribus vel Dii capiuntur*. Et illud Pindari. κέρδει καὶ σοφία δέδεται: *Lucro etiam Sapientia capitur, & irretitur*. Itaque haud ferme est, vt qui præmiis ab aliquo donatur, lingua ei consistat, palamque non faciat, & pandat consilia Principis sui: quod & vidit Imperator LEO, qui propterea sic filium monebat: *In rebus occultis, & abditis fideles adhibe tibi, & temperantes viros, & taciturnos, & qui in tua, & non aliorum potestate sint*. notanter hoc postremum addit, *qui in tua, &c.* propter nonnullorum calliditatem improbam, qui tametsi vni Principi seruiant, alteri tamen pensionibus, & præmiis fidem addictam habent. Res, quæ hodierno, & prisco æuo multas perdidit Respublicas, nedum Principes, vt alibi ostendi. Certe, satis constat, PHILIPPVM I. Macedonum Regem, nulla alia ratione vniuersam sibi Græciam subiecisse, quam fraudibus Pensionariorum; vulgoque de eo iactabatur; *Non Philippum, sed Philippi aurum subiecisse Græciam*. Quin & Persarum Reges, quo belli impetum ab Asia auerterent, pensionibus tentarunt, & quidem fœliciter tentarunt, eodem Plutarcho auctore.

Opusc. de Bellic. app.

Plutar. in Æmilio.

Iam tollat Consiliarius manum: ad Principes me conuerto, quib ad Taciturnitatem vnam, & alteram cautionem addixi. Et erit hoc loco, vt in rebus arduis, diem, horam, tempus non præscribant Concilii calandi, vt veterum more loquar; sed, Remp. imitentur Venetam, quæ, quo non palam fierent res in Senatu propositæ, Senatusconsulto quondam cauit, vt Senatores certis quidem in mense temporibus conuenirent, die tamen & hora non limitatis: quæ determinatio Duci demum, vt reor, reseruabatur. quod factum, quo omnis cupiditas plebi adimeretur inquirendi, quid rei in Senatu agitaretur. Atque illud etiam cauendum, antequam consultatio ineatur, ne quis, in quo loco consultatur, lateat, qui Consiliariorum opiniones excipere possit. Neque enim desunt, qui tanquam Corycæi cautim sese occulant, & abdunt, quo inaudiant, quid in consilio Princeps moliatur. De Rege Castiliæ *Alphonso* legitur, cum per occasionem esset in aula Regis *Toletani*, fraudulenter se in Senatum penetrasse, ibique iacentem, & ceu dormientem retro peristromata exceptum: id quod Regi Toletano ita displicuit, vt dictum ac factum, iusserit plumbum liquefactum in manus illius infundi, vt certo sciret, num dormiret, vel vigilaret: tanti referebat scire, an deliberationes intellexisset, vt memoriæ prodidit Garinai. Ita habenas Ditionum Belgicarum tenente *Maria Austriaca*, dum Bruxellis de remedio oportuno in consilio agit, quo quamminimo Reip. motu factiones Nobilium compesceret, excepta in Senatu fuit à quodam puero, qui inibi forte erat vox *Geux*, qua nobiles illi, *Geusii*, id est mendici, ab consultoribus nuncupabantur: quæ contumelia non sine pessimo publico addidit maiores factioni faces ad rebellandum, vt euentus docuit. Alias cautiones, si otium est, legat Princeps infra libro 4. cap. 4. sub finem exemplorum: hic enim locus proprius tantum fuit Taciturnitatis per consiliarios seruandæ.

Lib. 2. cap. 12. Comp. hist.

CAPVT

CAPVT XVI.

Quam ſequatur *Modeſtia:* ſine qua exiguus erit ceterarum Virtutum fructus.

HVIVS autem vſus erit, tum circa ſingulos, tum præcipue circa Principes. Circa ſingulos Modeſtiam ſeruabit Conſiliarius, ſi non nimia dignitatis ſuæ fiducia *faſtidio*, & *contumacia efferatur.* Idque quo difficilius, hoc magis cauendum: *Nouum* enim eſt, *ſub amore Principis cuſtodire modeſtiam: quia grandia ſemper animos inquietant.* Hinc fit, vt plerique *non tantum in aliorum iniuriam, ſed etiam in ſuam vertantur.*

Cic. in Lælio. Caſſiod. 4. Var. Senec. epiſt. 39.

At vero circa Principem modeſtiam ſeruabit, ſi primo arcana, & κρύφια eius non inueſtiget. *Abditos* enim *Principis ſenſus, & ſi quid occultius parat, exquirere illicitum, & anceps.*

Tacit. 6. Ann.

Deinde, ſi linguam moderetur, in monendo. *Sit monitio ſine aſperitate.* Nam

Nec conuenit ei altos proflare ſpiritus,
Qui ſubditus paret aliorum legibus.

Ambroſ. 1. Offic. c. 22. Sophocles Antigone.

Imprudentes certe, qui nulla temporis, ac loci habita ratione, neſcio quam corripiendi libertatem (vulgo Poteſtatibus ingratam) ſibi ſumunt: quippe quod, *aliena vitia quiſque reprehendi mauult, quam ſua.* Propterea, qui te in his geras, videndum. Mea ſententia, tuto moderabere, ſi probe genium Principis tui noris. Si enim is laudatus, ac bonæ mentis, tantum non vllius erit res negotii: neque *enim vlli patientius reprehenduntur, quam qui maxime laudari merentur.*

Quintil. lib. 2. Plin. l. 7. ep. 20.

Sin aliter, abſtinebis: aut certe Platonis monitum ſequeris: *Hoc animo erga Patriam*, & Principem tuum *eſſe debes, vt ita reprehēdas, ſi quid tibi non recte adminiſtrari videatur; ſi futurum putas, vt neque fruſtra ſis reprehenſurus; neque ob reprehenſionis ſtudium, vitæ periculum adeas.* Quod tamen hactenus accipe, niſi Rex, aut Regnū periclitetur: hic enim *omni timore depoſito, debes libere Reipub. conſulere:* & audire illud Sirachidis: *Pro anima tua, ne confundaris dicere verum.* ò viri! ò miniſtri Principum: Καλὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀποθνήσκειν; *Pulchrum pro libertate mori.*

Epiſt. ad Dionyſ. prop. Brut. ad Cic. 11. ad famil. Eccleſ. 4. Ioſeph. lib. 3. cap. 15.

EXEMPLA ET NOTÆ.

I. PRÆCLARE PHILIPPVS COMINÆVS vir inprimis prudens, monet, vt qui apud Principes magno ſunt loco, plurimum ſibi caueant, ne quid atrocius in alterum dicant, faciantve Nam, quo potentior eſt & maioris, qui iniuriam facit, eo grauius dolent ii, quibus infertur: propter auctoritatem enim eius qui intulit, putant hoc magis ad infamiam ſuam pertinere: & vt Hegio Terentianus inquit.

L. 1. Comment.

---- ---ad contumeliam omnia accipiunt magis:
Propter ſuam impotentiam ſe ſemper credunt negligi.

Adelph.

Confirmatq; Cominæus exemplo *Imbercorti* & *Conneſtablii* Galliæ, quorum alter alterum mendacii inſimularat. vnde factum eſt vt grauiſſimæ ſimultates & diſſenſiones nedum inter vtroſq; natæ ſint, ſed etiam inter eos, qui partes alterutrius ſequebantur. At videatur Cominæus pluribus ſuper hac re diſſidens. Tantum addo, Liuii veriloquium menti cuiuſque inſidere debere: *In ſecundis rebus, nihil in quenquam ſuperbe, aut violenter conſulere decet, nec præſenti credere fortunæ: cum quid ſerus veſper vehat, incertum ſit.* Et illud Diui Gregorii Nazianzeni:

Lib. 45.

Μηδὲν μὲν εἴπῃς εὔπλοων πρὸ πείσματος
Πολλοῖς πρὸς ὅρμαν εὔπλοων ἤδη σκάφος

Πολλοὶ προσωρμισάμενοι ἐκ ἰσχυμίας.
Ne te ante iactes, quam sit in portu ratis.
Periere multi iam propinqui littori.
Vado appulere turbine acti, plurimi.

Modestus in monendo sit Consiliarius. *Lib. 4. de Reb. gest. Alexand.*

II. Verum, inprimis apud Principes Modestiæ meminerit Consiliarius in monendo. Hoc præter me, quondam voluit ARRIANVS, dum inquit: *Ego vero nihil eorum quæ vel ad Alexandri iniuriam, vel ad Callisthenis morositatem pertinent laudauerim. Sed illud aio, & statuo sufficere, vt seipsum modeste habeat geratque, & Regis, quoad fieri potest, negotia promoueat is quicunque adesse, & seruire illi in animum semel induxit: nec immerito grauem fuisse Alexandro Callisthenem, tum ob intempestiuam libertatem* (notate aulici) *tum ob superbam stultitiam.*

Ex Hist. Gal. P. Matthæi, historiographi regii.

III. Nostris temporibus nuperus DVCIS BIRRONII exitus, Regis alioqui Galliæ intimi, fidem fecit, quam periculosa sit intempestiua licentia, & proiecta dicendi libertas. Adeo quidem sui plenus erat, vt suo quodam iure quidlibet in quemlibet diceret, sese intolerantius iactaret, alios præ se pro nihilo duceret, & sine vllo offensionis metu, sine vlla Regis reuerentia. quam rem exitium illi portendere, non frustra eius amici vaticinabantur, quod euentus postea docuit.

A Gellius 1. Noct. att. c. 15.

IV. Quapropter, bene HESIODVS Poetarum prudentissimus, linguam non vulgandam, sed recondendam esse dixit perinde vt thesaurum: eiusque esse in promendo gratiam plurimam, si & modesta sit & parca, & moderata:

Optimus est homini, inquit, *linguæ thesaurus, & ingens*
Gratia, quæ parcis mensurat singula verbis.

Loquacitas iuuenibus reprehendenda. *Annal 13. Lib. 26.*

Quæ Iunioribus maxime inculcanda velim: natu siquidem grandioribus, linguæ liberior vsus concedi potest, aut certe solet. *Animosior enim est senectus, quam adolescentia, & fortior. Hoc est illud, quod Pisistrato tyranno à Solone responsum est, cum illi quærenti, qua tandem spe fretus, sibi tam audacius resisteret, respondisse fertur, Senectute.* Prorsus bene. animosa enim est senectus, vt Cicero inquit. Ea propter SVILIVS Taciti, *Extrema senecta liber fuit.* Eiusdemque notæ HELLENICVS Iustini, *vt qui nec ætatis, nec pignoris respectu timeret.* Discant ergo iuniores, non eadem omnibus esse decora, & tuta. Si tamen Princeps necessario monendus, eas adhibeant cautiones, quas supra proposui lib. 3. cap. 13. in exemplis post num. 12.

Vt & nimia libertas in scribendo. *3. Histor. Lib. 4. Annal.*

V. Verum, nec vt loquantur Principi tantum, sed etiam vt scribant animaduertere debent administri consiliorum. Istud enim non minus intutum est, quam illud, apud animum præsertim offensioni pronum. Docet Corn. Tacitus de ANTONIO PRIMO loquens: *Nec sermonibus temperabat, immodicus lingua, & obsequii insolens, litteras ad Vespasianum composuit iactantius, quam ad Principem, &c.* & alibi de SERENO: *Post damnatum Libonem, missis ad Cæsarem litteris, exprobrauerat suum tantum studium sine fructu fuisse: addideratque quædam contumacius quam tutum apud aures superbas, & offensioni promtiores, &c.* Certe, vt ex sequenti narratione liquet, deportatus eam ob rem fuit SERENVS.

Demonax apud Stob. Lib. 1. Offic. cap. 3. Tacit. 15. Ann.

VI. Itaque casum hunc nota, quisquis adsides Principi; & disce alieno periculo, moderatior esse in scribendo; multo magis vti parco, coctoque sermone: Τοῖς ὠσὶ πλέον ἢ τῇ γλώττῃ χρῶ aiebat ille: *Auribus plus, quam lingua vtitor*; teneras præsertim apud aures. Proinde *alliga sermonem tuum*, inquit B. Ambrosius, *ne luxuriet, ne lasciuiat, & multiloquio peccata sibi colligat.* Nec tibi blandiaris, obsequii modestia: quia, *plura sæpe peccantur, dum demeremur, quam dum offendimus.* Iudicii hæc res est. Extat super hac re elegans admodum, & facetus Æsopi apologus Leonis, Vrsi, Lupi, & Vulpeculæ: quem, cui otium est, videat, & tollet cachinnum; & alibi scriptis his inserui, nisi fallor.

Secretorum inuestigatio cauenda. *De Animi Tranq.*

VII. Denique, dixi etiam ad Modestiam pertinere, non curiosam secretorum Principis indagationem. *Temerarium enim istud est vitium*, inquit Seneca, *auscultatio, & publicorum, secretorumque inquisitio, & multarum rerum scientia, quæ nec tuto narrantur, nec tuto audiuntur.* Vt ventorum nobis molestissimi sunt, qui nobis pallia reuellunt: ita curiosi, qui non tam pallia, & tunicas, quam intimos sensus reserare conantur, opido quam Principibus exosi sunt.

VIII Hinc TIBERIVS Cæsar, adeo commouebatur animo, si quis sententiam eius assequutus deprehenderetur, vt multos non aliam ob causam ad mortem adegerit, si Dioni credimus.

dimus. Quare prudentes aulici nunquam erunt curioſi inueſtigatores arcanorum ſui Principis. Inuiſi enim ſemper illi erunt, & aliis deſpicatui κωρυκαῖοι iſti.

Lib. 57.

Qui omnia ſe ſimulant ſcire, nec quidquam ſciunt.
Quod quiſque in animo habet, aut habiturus eſt, ſciunt.
Id quod in aurem Rex Reginæ dixerit,
Sciunt, quod Iuno fabulata eſt cum Ioue:
Quæ neque futura, neque facta ſunt, tamen ii ſciunt.
Falſone an vero laudent, culpent, quem velint
Non flocci faciunt, dum illud, quod lubeat, ſciant.

Plaut. Trinu.

Hoc ergo habe ô Aulice, in memoria, gratam quidem Principibus eſſe induſtriam, ſed curioſitatem, vt prædixi, admodum inuiſam. Prudens qui cum Sophoclis Oedipo:

Facta, dictave Principum non examinat.

IX. Verum, vt ſunt hodierni mores, ceu inſignis ille prædicatur vulpes aulica, qui quo magis Principem ſuum viderit vti diſſimulatione, tanto intenſius illum ſibi deuincere ſtudet, ſatagitque, vt *obſcurus aduerſum alios ſibi vni incautus ſit, & intectus*: atque ita SEIANVM, Vlyſſem illum Palatinum cum Tiberio Cæſare factitaſſe, Corn. Tacitus notat. Verum non tutum iſtud, cum ſi ſemel deprehendantur, in non dubiam Principis offenſam incurrant: præterquam quod ſæpe incaſſum ſatagunt; cum *cor Regum ſit inſcrutabile*, teſte Salomone.

Tacit. 4. Ann.

Prouerb. 25.

Modeſtia in audiendo.

Denique ad Modeſtiam referuntur externa quædam, nimirum *Primo*, vt Conſiliarii præſenti, patientique animo, & magno cum ſilentio aliorum opiniones audiant, & excipiant, quæ etſi plerumque auribus ingratæ, & nullis, aut certe puerilibus & ridiculis argumentis fultæ ſint, attamen haud decet dicentis orationem interrumpere; quinimmo nec finita, conuenit ſubito contradicere & erumpere in contrarias rationes: ſed ſpatium potius interponendum, quo dicenti, ſeu conſultori integrum ſit aliquid dictis addere, minuere, vel mutare. Illi enim, qui ſtatim contradicunt, vel interloquuntur, præterquam quod imprudentiæ notantur, iuxta illud Sapientis: *Qui prius reſpondet, quam audiat, ſtultum ſe eſſe demonſtrat*, hoc aſſequuntur, vt contentioni, priuatiſque affectionibus, quam veritati magis indulgere videantur, atque ita fit, vt fides eis neutiquam adhibeatur, aut certe eorum ſententiæ, quas ſic immature promunt, in dubium reuocentur.

Grauitas tenenda.

Nel libro detto Guida de peccatori.

Secundum eſt, vt Conſiliarii morum grauitatem præ ſe ferant. Etenim, teſte Lud. Granatenſe, prudentiæ adſident grauitas, & exiſtimatio, vt contra, facilitati, & leuitati imprudentia. Ideo Conſiliariis curæ eſſe debet, ne faciles ſint in credendo, dando, promittendo, decernendo, conuerſando, & multo minus iraſcendo: quod hi mores hominis proculdubio arguant leuitatem. Nam *qui cito credit, leuis eſt corde*, inquit Salomon. qui vero temere donat, pœnitentiam ſibi accerſit: atqui ex facili promittit, libertatem ſibi vel adimit, vel ſe inconſtantem oſtendit: qui autem determinat, ac decernit facile, erroris ſe periculo ſubiicit, vt in Dauide teſtatur Scriptura in cauſa Amfiboſeth: nimia vero familiaritas, contemptum, vt dicitur, parit, & leuitatem: facilitas denique iraſcendi, manifeſtum imprudentiæ argumentum præbet: qui enim neſcit diſſimulare, regnare neſciet. qua de re ſupra latius ſcripſi Cap. 2. & mox de Ira proprio Capite dicã.

2. Reg. 4.

Tertium, & poſtremum eſt, vt reſtricto, & ſimplici ſermone, non prolixo, & affectato vtantur, ne faſtidientes, & ſaburratas, vt Plautus loquitur, auditorum aures reddant: ſuper qua re etiam ſcripſi affatim ſupra Cap. 9.

Hæc maxime ſequenda Conſiliariis; paucis annecto quæ fugienda.

CAPVT XVII.

Principio, vt in conſilio dando ponant appetitus omnes, & affectus: *Iram* maxime, vt quæ inimica conſilio ſit.

OMNES *homines* (inquit Salluſtianus Cæſar) *qui de rebus dubiis conſultant, ab odio, amicitia, ira, atque miſericordia vacuos eſſe decet. Haud facile animus*

Catil.

verum prouidet, vbi ista officiunt; neque quisquam omnium libidini simul, & vsui paruit, vbi intenderis ingenium, valet: si libido possidet, ea dominatur; animus nihil valet. Magna mihi copia est memorandi, P.C. qui Reges, aut qui populi, ira, aut misericordia impulsi male consuluerunt. O voces gemmeas, & memoratu dignas! Ecce habet in promptu magnus Cæsar, multos Reges, ac populos, qui ira impulsi, male consuluerunt. & mirabitur quisquam? Quis enim nesciat, *ex priuatis affectionibus, fere omnem humanæ vitæ perniciem nasci?*

Liuius lib. 2.

Summa cura itaq; refrænet minister consiliorum affectus: sed ex omnibus inprimis debet Iram remouere; —*cum qua nihil recte, nihil considerate fieri potest.* Recte Plutarchus: Ὡς διʼ ὁμίχλης τὰ σώματα, καὶ διʼ ὀργῆς τὰ πράγματα μείζονα φαίνεται. *Vt per nebulam corpora, sic per iram res videtur maiores.* Itaq; Οὐδεὶς μετʼ ὀργῆς ἀσφαλῶς βουλεύεται:

Senec. 2. de Ira.
Cic. 2. de Offic.
De Ira.
Menander.

Haud tuta in ira consilia capi queunt.

Nimirum, quod affectus iste, turbet munus animi, videlicet Rationem: siquidem *nihil diligenter in fluctu cernitur*; Et vt quidam ait:

—Ira mentis omne consilium premit.

Senec. 3. de Ira.
Simplicius in cap. 11. Epist.

Quare cum Poeta: —*Diis proximus ille est,*
Quem ratio, non ira mouet:

Secundus, *qui iram habet in potestate:*

Claud. Manlii Th.

Nam, *Moderari animo, & orationi, cum sis iratus, aut etiam tacere, & tenere in sua potestate animi motum, ac dolorem, etsi non est perfectæ sapientiæ, tamen est non mediocris ingenii.*

Senec. de Tran.
Cic. ad Q. fratrem epist. 1.

EXEMPLA.

I. BIANTEM PRIENÆVM, clarum sapientia virum, solitum dicere legimus, bono consilio duo maxime contraria esse: Iracundiam scilicet, & Festinationem: quod illa sic hominis iudicium interuertat, vt nullus consilii capax videatur; hæc vero veri disquisitionem impediat, hoc est, consulta inconsulta reddat, nec maturescere sinat.

Laert.

II. ARISTOTELES autem aiebat, has adfectiones non aliter rationi caliginem suffundere, quam fumus oculos commouet, & adspectum perturbat. Proinde, ira cæca est, inquit, & sæpe non sinit cernere, quæ apertissima sunt, & percepta sæpe obscurat: Idemque adstruit Seneca: *Etiamsi ingeritur oculis veritas, amat, & tuetur errorem: coargui non vult: & in male cœptis honestior illi pertinacia videtur, quam pœnitentia.*

Stoba. ser. 18.
Lib. 1. de Ira. cap. 16.
d, cap. 16.

III. Quod ipsum probat Seneca claro GN. PISONIS exemplo, qui cum iratus, ad supplicium duci iussisset militem, quod ex commeatu sine commilitone redierat, quasi eum interfecisset, moræ impatiens, & omnis humanitatis oblitus, ocyus rapi, ac duci iubet. Verum misero ceruicem iam porrigenti, apparet commilito, quem occisum credebat *Piso.* Quid actũ? *Centurio*, qui supplicio præpositus erat, condere gladium *Speculatorẽ** iubet reducitq; damnatum ad Pisonem. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum, cum magno gaudio castrorum, commilitones. Conscendit tribunal furens *Piso*, & iubet duci vtrumque, & eum militem, qui non exstinctus erat à Speculatore, & eum qui non perierat. Quid hoc indignius? quia vnus innocens apparuerat, duo peribant: *Piso* (nefandum dictu) adiecit & tertium. Nam ipsum *Centurionem*, qui damnatum reduxerat, duci iussit. Constituti sunt in eodem illo loco perituri tres ob vnius Innocentiam. O quam solers est iracundia ad fingendas causas furoris! *Te*, inquit, *duci iubeo, quia damnatus es: te, quia causa damnationis commilitoni fuisti; te, quia iussus occidere, Imperatori non paruisti.* Excogitauit, inquit Seneca, quemadmodum tria crimi-

* genus militis carnificem agentis.

crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non vult regi. Irascitur veritati ipsi, si contra voluntatem suam apparuerit: clamore, & tumultu, & totius corporis iactatione quos destinauit insequitur, adiectis conuiciis, maledictisque.

IV. Quare, haud immerito ANTIOCHVS Sophista, quærentibus, cur in concionem non prodiret, nec Reipublicæ munia, veluti formidolosus capesseret, respondit; *Non vos metui, sed meipsum*: agnoscens bilem suam vehementiorem, quam vt cohiberi posset. Inconsulta enim est ira, & proinde velut ex diametro prudentiæ, quæ sola præit, teste Platone, & ducit ad recte faciendum, aduersa: atque ita iracundus ad omnem functionem, nedum qua de agitur, inutilis est.

Philostr. in Sophi.

In Menot.

Nam,

Τίκτει τοι μῖσος μῆνις, ὁμόνοια δ᾽ ἔρωτα.

Ira odium generat, concordia nutrit amorem, aiebat B. Anshelmus.

In Monost.

V. Satis sit veterum. In nouitiis, eminet ALPHONSVS Arragoniæ, sui temporis prudentissimus & præstantissimus Rex; qui magnam videns perniciem humanæ societati ab ira, cæterisque priuatis affectionibus enasci, identidem dicebat, si se nasci contigisset temporibus, quibus Romana Respublica florebat, constructurum fuisse è regione Curiæ templum *Ioui Positorio*, in quo priusquam venirent in Senatum Patres conscripti, iram, odium, amorem, ac priuatos omnes affectus deponerent. Allusit ad priscorum morem, qui Iouem multis cognominibus insigniebant: nunc Statorem, nunc Camelion, nunc Genethlion, nunc Philum, nunc Xenion appellantes. At si tam multa possit Iupiter, illud inprimis præstandum erat, vt in consiliis, Senatibus, ac iudiciis, in quibus de Republ. consultatur, nihil haberent momenti affectus priuati. nam hi sunt consultores pessimi, qui frequenter, & ciuitates & regna bellis committunt, & denique pessundant.

Ex Panormit. lib. 3.

Vidit olim idem ille exactæ vir Sapientiæ Seneca: *Sæpe in iram*, inquit, *vno agmine itum est: viri, fœminæ, senes, pueri, principes, vnusquisque consensere: & tota multitudo paucissimis verbis concitata, ipsum concitatorem antecessit. Ad arma protinus, ignesque discursum est, & indicta finitimis bella, aut gesta cum ciuibus. Tota cum stirpe omni cremata domus*, &c. *violauit legationes rupto iure gentium, rabiesque infanda ciuitatem tulit: nec datum tempus, quo resideret tumor publicus: sed deducta protinus classes, & onerata tumultuario milite. Sine more, sine auspiciis, ductu iræ suæ egressus, fortuita, raptaque pro armis gessit: deinde magna clade temeritatem audacis iræ luit.* & alibi: *Nihil ergo habet in se vtile, celer ille & hostilis affectus; at omnia è contrario mala ferrum, ignes: pudore calcato, cædibus inquinauit manus, membra liberorum dispersit, nihil vacuum reliquit à scelere, non gloriæ memor, non infamiæ metuens: inemendabilis, cum ex ira in odium occaluit.*

2. de Ira. c. 2.

Lib. 3. c. 41.

Vnicum autem, & maximum iræ remedium mora seu dilatio est, teste eodem Seneca: *Quædam ex his, quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantum dies molliet: quædã ex toto euanescent, quidquid voles, quale sit, scire, tempori trade. nihil diligenter in fluctu cernitur.* A quo non abhorret illa B. Gregorii: *quoties animum ira inuadit, mentem edoma, vince teipsum, differ tempus furoris: cum tranquilla mens fuerit, fac quod placet.* Plurimum autem tibi conferet tacendi consuetudo, donec æstum animi deferbuisse intellexerit (ait pulcherrime Simplicius,) & canem tuum internum latrare desiisse. Fertur enim & Socrates, si quando commotus esset vehementius, tacuisse. Imitemur, & iram mora & silentio cohibeamus, vel potius remoueamus.

Cap. 12.

Libr. 5. Moral.

Ad cap. 27. Enchridii Epicteti.

CAPVT XVIII.

Iram autem comitari solent *Discordia*, & *Peruicacia* in consiliis.

QVIBVS animi vitiis atque perturbationibus quicunque laborat, næ ipse consilio inutilis existimandus est. Diffidet siquidem ab aliis, cedit nemini, omnibus refragatur, denique *melius, peius, prosit, obsit, nil videt, nisi quod lubet.*

Teren. Heaut.

Xenophon. Liuius lib. 4.

Immo, qui hoc contentionis morbo infectus est, *interitum omnibus humanis societatibus*, nedum Principibus, sibique *struit, atque parat*. Quidni? *cum omnia oportuniora faciat insidiantibus*. Pulchre, vereque Prudentius:

De Conc. & Discor. pug.

> ——— ——— *scissura domestica, turbat*
> *Rem populi, titubatque foris, quod dissidet intus.*
> *Ergo cauete viri, ne sit sententia discors*
> *Sensibus in vestris.*

Val Max. lib. 4. cap. 2. Appian. Alexand. lib. 2.

Prudenter itaque existimarunt Illustrissimi Romanorum, *non oportere eos priuatis odiis dissidere, qui publicæ summa essent iuncti potestate*. Etenim, *periniquum est, propter priuatas simultates, Rempubl. in discrimen adducere nec abutendum occasione ad explenda odia, sed potius Reipub. sunt donandæ priuatæ iniuriæ.*

Facessat igitur *Discordia*, & *simultas* inter Collegas.

Sed, & *Pertinacia*. Inepti enim & hi, non solum vani, qui adeo acres sunt, adeo pugnaces, & sententiæ tenaces suæ, nemini vt velint cedere, putentq; male cum honore actum suo, si herbam, vt dicitur, dissentaneo dare cogantur.

Cic lib. 1. epist. pen. Senec 2. de Ira cap. 9. In Panathe.

Vanos dixi: quia, *nunquam præstantibus in Republ. viris laudata est in vna sententia perpetua permansio*. Quotus enim quisque est, *quem non aliqua pars ignorantiæ attingat?* Itaque longe longeque satius est in melius mutare consilium, quod, bene suadentibus aliis, inutile Reipubl. videatur. Apud Isocratem legi, *Bonos & prudentes, si ubi ipsos errare contigerit, indicatæ veritati libenter assentiri; at vulgus ineptum contumacissimum esse*, qua de re etiam alibi dictum.

Dion. Halicar. lib. 2.

Sed, an cedendum refractariis istis, & litigiosis? haud censuerim. Nam, *animi peruicaces, cum sentiunt aduersarios ad se demulcendos verti, non se moderatiores, sed longe tenaciores & duriores præbent.*

EXEMPLA, cum NOTIS.

Liu. lib. 10.

I. LVbet ordiri à Q. FABIO MAX. celeberrimo illo Senatore Romano. Is igitur Censura duobusque Consulatibus simul gestis, expertum se esse dicebat, nihil concordi collegio firmius ad Rempub. tuendam atque propagandam. Nec mirum: nam qui fieri potest, vt consiliarii bene de publica re consultent, aut consulta ad exitum perducant, vbi diuortia sunt animorum.

Xiphil. in Antonino.

II. Hinc iidem ROMANI *Concordiæ* templum nullam aliam ob causam excitarunt, quam vt hominum dissidia, quibus interdum Respubl. fluctuari solet, factis in eo sacrificiis deponerentur. Ideoque *Seuero* Romanorum Imperatore iam morbo extincto, cum odium inter *Getam* & *Antoninum* fratres, ob regni successionem esset ortum, Senatus decreuit, vt pro concordia vtriusque diis immortalibus sacrificaretur, ac præsertim ipsi *Concordiæ*. Præclarum hercle Romanorum, etsi in caligine & errore illo Religionis, scitum. quippe sciebant domesticas, & internas discordias nonnunquam Rempubl. euertere, aut certe attenuare.

Plut. Apopht.

III. Quod ipsum alieno didicit periculo SCIPIO AFRICANVS, qui cum Numantinos sæpe victores iam fregisset, obsessosque tandem expugnasset, *Tyresium* eorum Principem rogauit, qua de causa Numantia, aut prius inuicta, aut post euersa fuisset? respondit Tyresius: *Concordia victoriam, discordia exitium præbuit.*

In Hist. Call. lib. 4.

IV. Verum, haud scio, an illustrius vsquam exstet exemplum, quam apud Frossardum, qui illustrem super hac re prodidit Historiam; quæ est eiusmodi: Tempore *Caroli VI.* Gallorum Regis, Hungari, & his adiuncti Galli, magnis viribus obsidebant Nicopolim, bona spe concepta, breui se dominos vrbis fore. Interim Rex *Basa*, ex omni sua, & vicinorum

Prin-

Principum ditione, coegit circiter ducenta millia velitum, præmisitque octo fere millia, reliquo exercitu in duas partes diuiso. Nostri, vt procurrentes illos viderunt, statim ad arma, festinatione summa. Porro, qui explorandi causa missi fuerant, cum dicerent, modicam esse hostilem turbam (nec enim præter velites quenquam viderant) Galli repente magnis animis ad pugnam properare. Sic instructis, *Hungariæ Rex* denunciauit, ne quid præcipitanter agerent: vereri se, ne exploratores omnem exercitum probe contemplati sint. Alios iam quosdam à se missos, locorum & regionis maxime gnaros, qui intra paucissimas horas dubio procul certiora sint allaturi. Consilium hoc multis visum vtile, & proinde omnino sequendum. Sed *Connestablius* Galliæ, quod prior ipse sententiam rogatus non esset, bene sapienterque à Rege Hungariæ dictum, interpretari superbe & maligne; puta, Hungarum in animo statutum habere, vt Gallis in acie dispositis, ipse victoriæ laudem ferat. In hanc sententiam inepte quidem ille plurima, non quod ita sentiret, aut Hungari consilium reprehenderet, sed quod inuideret Principi à Coucii, nuper parua manu fusis hostilibus copiis, auctiori facto. Se vero, quo non alius in Gallia post Regem amplior sit atque sublimior, vili postpositum iri, nimirum id iniquissime ferre: & suam potius auctoritatem in rebus gerendis primam esse debere, & præ cæteris valere plurimum existimabat. Itaque reiecta, quam cæteri probabant, Hungari sententia, minime cunctandum ratus, non expectato sociorum auxilio, in hostem progressus est: quo facto, reliquos, etiam quantumuis inuitos, adegit, nisi desertores haberi vellent, iungere copias. Vide, quid faciat inuidia, fastus, discordia. Nam hoc consilio factum est, vt Galli, & Hungari circumfusa vndequaque hostium turba, ad internecionem vsque delerentur. Adeo verum est, quod Aurelius Victor ait: *Iactantis esse, & leuissimi ingenii, ardore triumphandi ob lauream, id est folia infructuosa, in discrimen, per incertos euentus certaminum, securitatem ciuium suorum præcipitare.*

V. Est & consimile exemplum sub manu. Obsidebat CAROLVS V Imp. Tunetum: qua in obsidione Comes Sarnotanus cum Italis strenue admodum sese gerebat, sic, quod impressione contra Turcas facta, dubio Marte vtrinque pugnaretur, & subsidio Hispanorum, qui in cõfinio erant, opus esset; verum illi, quod Italis de sententia Consilii Cæsarei frons aciei assignata esset, succurrere eis noluerunt: quæ res nedum Italis, sed & ipsis Hispanis fraudi fuit. quippe quod cæsis ad internecionem Italis, die postero Hispanorum castra inuaserit Turca, non sine eorum grandi cæde, & totius exercitus Cæsarei periculo.

Fran. Fiama. Quæst. mil. c. 4.

VI. Nostra vero ætate eandem cladem euenisse vidimus in Frisia, dum bellis ciuilibus ditiones Regiæ inter se disceptarent. Illo missus erat à Duce Albano IOANNES DE LIGNII Comes Arenbergus, cum exigua quidem Hispanorum manu, Comitem LVDOVICVM Nassouium, qui castris Hollandorum præerat, oppugnaturus. Consultabat ille, atque deliberabat cum Hispanis quibusdam militum Tribunis, expediret ne se in aciem committere. Asserunt Hispani, Comite reclamante, & dicente, satius fore auxiliares copias præstolari, quæ certo in hosticum aduolabant: quod impar viribus esset, & ingenio loci impediretur, quo minus ei victoria speranda foret. Nihilo secius Comitis ignauiam, siue etiam (vt interpretabantur) perfidiam accusant Hispani, asserentes, hoc illum consilio pugnam detrectare, quo hosti copiã fugæ faceret. Qua iniuria perculsus magnanimus Princeps, præ calido Hispanorum consilio acquiescit, sed non sine sua, suorumque clade maxima. Nam, vt ad manus ventum est, magno hostis impetu in Hispanos irruit, quorum ordinibus fusis, plerosque omnes delet & conficit, inter quos & ipse *Arenbergus*, vir alioqui manu strenuus.

Anno 1568.

VII. Hic etiam offendit apud Romanos CÆSONIVS PÆTO, qui quidem tuendæ Armeniæ causa, à *Nerone* aduersus Parthos missus, fortium, & militarium virorum consilia optima fastidiebat, ac in diuersa, ac deteriora transire malebat, ne alienæ sententiæ indigens videretur. Quæ res quam pessime ei cesserit, narrant Taciti scripta.

Lib. 15. Ann.

VIII. Nec absimilis illi, tumidus ille LACON, qui *consilii quamuis egregii, quod non ipse afferret, inimicus & aduersus peritos pertinax.*

Idem 1. Hist.

IX. Neque denique non IVLIVS CLASSICVS, si eidem Cornelio fides, scribenti illum *Suetonio* discordem fuisse, & proinde *bonum publicum priuatis simultatibus impediuisse.*

Annal. 14.

X. Ex quibus exemplis, & antememoratis documentis efficio, minus esse consilio aptos, quam-

D.ssert.15. Disc.3.

quamuis alioqui maximis ingenii dotibus præditos, qui sese sic refractarios consiliis Principum præbent. Nam, vt nihil sit aliud, propter difficilem morum naturam, vt recte Amiratus scripsit, hunc fructum consequuntur, vt iis, adueniente consilii necessitate, licet mature prudenterque consulentibus, non credatur: adeo sinistram de se opinionem contradicendi studio apud omnes conciliauerunt, adeoque etiam in rebus, quæ tibi profuturæ sunt, illis satisfacere molestum est. *C. Cassius* docuit, quam procul ab hoc vitio esse debeant ii, ad quos pertinet consilium dare: is enim auctoritatis seruandæ causa, nunquam cuiquam contradicebat, si Tacito credimus, de eo sic scribenti: *simul quidquid hoc auctoritatis in nobis est, crebris contradictionibus destruendum non existimabam, vt maneret integrum si quãdo Respub. consiliis eguisset.* Itaque sumant nostri Christiani ab istis Ethnicis exempla moderationis, & tandem dediscant attendere ad personas consultorum. Nam, proh dolor, sunt plerique, qui non tam ad id quod dicitur, quam ad eum, qui dicit, respiciunt, qui si amicus sit, mox eunt in eius sententiam; sin inimicus, continuo, & plenis buccis reclamant.

Lib.14. Ann.

Remedium aduersum Dissensiones.

Aduersum hanc Consilii pestem, vnicum, & præsens remedium est patientia. Non tantum aduersarium vincit, qui patitur, sed & seipsum, hoc est, animum suum vincit, tanquam hostem pessimum, in quo laus fortitudinis inest maxima. Tu igitur pone simultates, pone æmulationem, aut certe sepone, quisquis in consilio Principis sedes.

Ord.Imp.p.1. tit.3.§.2.

I. Hoc quidem ipsum salubriter cauetur augustissimo illo SPIRENSI, ac potius Imperii SENATV, ex lege quam magnus Cæsar, atque adeo Adsessores ipsi sibi dixerunt: *A dissidiis vtrinque contumelisque abstinento: paci, & concordiæ mutuæ studento.* Dissidia damnat lex, quæ à praua voluntate, non quæ ab intellectu, & ratiocinatione proficiscuntur.

Plut. Apopht. & Polit. Herod. lib.8.

II. ARISTIDIS exemplum memorandum, qui cum *Themistocli* admodum aduersus esset, & tamen vna in Legationem missi essent, *Visne ô Themistocles*, inquit, *vt in his montibus inimicitias paulisper deponamus, recepturi eas, cum redierimus?* Quo quidem docuit, vir prudentissimus, patientia vincendas esse simultates, aut certe ad tempus deponendas iis, qui vna Reip. negotium promouent.

Ex Plut. Pol.

III. Consilium etiam CRETINÆ MAGNETIS, plerisque vehementer probatur, à quo cum honoris cupiditate, siue (vt loquimur) prærogatiua, vt plerumque hodie fit, inter Principum ministros dissentiret, animaduerteretq; Cretinas, ea re Ciuitatis salutem periclitari, *Hermiæ* cessit, & iussit, Ciuitatem susciperet gubernandam; se etenim eius administratione submoturum, atque alio profecturum iam destinasse: quod si alteras suscipere partes mallet, Ciuitate ipse decederet, eique Imperium, & gubernacula Reipubl. relinqueret. Siquidem metuendum summopere, ne ob ambitionem, intestinæque contentionis studia Ciuitas ipsa funditus interiret. Accepit conditiones *Hermias*, & optione proposita *Cretinam* bellicosiorem professus, & magis idoneum, cui salus Reipub. committeretur, Ciuitate abiit. Quem *Cretinas* comiter, & humaniter prosequutus iis opibus iuuit, atque ornauit, quas solum vertentibus, visui futuras existimauit. Porro Ciuitatem extremis iam periculis proximam, præter spem omnium, est fortissime tutatus. Etenim si hæc exclamare, *Amo liberos; sed patriam magis amo*, generosi, excelsique animi iudicatur, cur non id facillimum dictu, *Odi illum, maleque afficere cupio, sed magis patriam amo*: Nolle enim eas inimicitias tollere, quibus etiam amicus sit periturus, immanis nimirum, & feri admodum hominis est.

Lib.10. ep.11.

IV. Inter Romanos hoc animi moderatione excelluit PLANCVS Ciceronis ille familiaris: *Non me impedient*, inquit ad Ciceronem, *priuatæ offensiones, quo minus pro Reip. salute, etiam cum inimicissimo consentiam.* Et hæc quidẽ viri Ethnici; ad quos, proh pudor, pleriq; Christianorum sunt remittendi, qui bonũ publicum priuatis simultatibus affligunt, alias re, consilio, vita ipsa iuuandum. Sed audiant quæso consiliarii candidi, sententiã D. Gregorii, (Iubet enim & volupe est, beatas illas & cœlestes mentes interdũ contẽplari) præbentis Christianã patientiã pro remedio aduersus dissidiorũ faces: *Nunquam*, inquit, *seruari concordia, nisi per solam patientiam valet. Crebro namque in humana actione nascitur, vnde mentes hominum vicissim à sua vnitate, & dilectione separentur; & nisi ad aduersa toleranda se animus præparet, procul dubio humerus corpori non inhæret. Hinc etenim Paulus ait: Inuicẽ onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Domini.* Hæc ille, quæ sane velim singulis Consistoriũ vestibulis exarari.

Lib.12. in Iob. Cap.16.

Postre-

Poſtremo *cauendam dixi Conſiliario Peruicaciam.* Nam quidam ſunt, qui nec inuidia, nec odio cuiuſquam ducuntur, ſed peruicacia quadam ab ea, quam conceperunt ſemel ſententia, diuelli ſe, aut rationibus vllis ſibi perſuaderi non patiuntur: ac ſæpe argumentorum vi, ac multitudine armati veniunt in Senatum, quaſi ad hoſtes debellandos, ne vel in dicendo peccaſſe, vel ſententiam mutaſſe videantur. Itaque tales explodendi à conſiliis Principum. At, qui meliori mente ſunt, non difficulter pro re, & tempore aliis aſſentiuntur, neq; indigne ferunt, ſi ſuam reiici ſententiam animaduertunt. Quales fuere Neſtor, & Vlyſſes Homerici:

Cauenda & Peruicacia.

Haud vnquam neque concio nos, neque Curia dictis
Audiuit pugnare, animo, ſed ſemper eodem,
Et ſentire eadem, atque eadem decernere vidit.

Odyſſ. γ.

Hæc tamen intellige poſt diſceſſionem, & re peracta: nam integra re, quin liceat in alia ire omnia (pertinacia modo abſit) nemo, opinor, eſt quiſquam qui non ſciat. Audi ARISTENEM illum Liuianum: *Nemo tam hebes eſt*, inquit, *qui ignorare poſſit, dicendi, ac ſuadendi quod quiſque aut velit, aut optimum putet, nunc occaſionem eſſe, priuſquam aliquid decernamus: vbi ſemel decretum erit, omnibus id, etiam quibus ante diſplicuerit, pro bono atq; vtili fœdere defendendum.* Et explicate Plinius: *Singulos integra re diſſentire fas eſſe; peracta, quod pluribus placuiſſet, cunctis tuendum.* Itaque faceſſant meo, Ciceroniſque calculo, qui *errare malunt, & eam ſententiam, quam adamauerunt, pugnaciſſime defendere, quam ſine pertinacia, quid conſtantiſſime dicatur, exquirere.*

Lib. 32.

Lib. 6. ep. 13.

1. Academ. Quæſt.

Quod ſi tamen tales Principi neceſſarii ſunt, forte ob ingenii præſtantiam vel generis ſplendorem, aliaſque ob cauſas, prudentiæ tum erit collegarum cum eo diſſimulare; Principis vero in exquirendo ab eo conſilio, *Iſocratis* doctrinam ſequi; nimirum, rem ei, ſuper qua conſultandum eſt, tanquam alienam proponat, ita enim citra contradicendi ſtudium, & propalandi periculum, eius, vt & aliorum, ſynceram hauriet ſententiam. Atque hactenus de Diſcordia, & Pertinacia.

In Paræn.

CAPVT XIX.

Verum, *pecuniæ ſtudium*, ſi quid aliud, Conſiliariis vitandum eſt.

QVOD enim, quæſo, iudicium in eo, qui pecuniis ſemper adſtupet? quod conſilium in deliberationibus, cuius mens cumulandis theſauris accenditur? immo, quæ fides in eo eſſe poterit, qui bonum publicum ſpernit, priuatum ſolicite quærit, & ambit? Nimirum nihil penſi, neque ſancti habet, præ vtilitate priuata; immo,

Οὐδὲν φρονεῖ δίκαιον, οὐδὲ βούλεται.
Nihil ſapit, nec vult, quod æquum & fas ſiet.

Euripides.

Quid quæris? *fidem, probitatem, cæteraſque artes bonas ſubuertit auarus; pro his ſuperbiam, crudelitatem, Deos negligere, omnia venalia habere docet.*

Salluſt. Catil.

Bene igitur dictum Val. Maximo: *ij demum Penates, ea ciuitas, id regnum æterno in gradu ſtare poteſt, vbi minimum pecuniæ cupido ſibi vendicat.* Quid ita? quia *à quibus abeſt ſtudium lucri, abeſt etiam voluntas peccandi, & cauſa fallendi.*

Lib. 4.

Lactan. Firm. lib. 1. diuin. inſtit. c. 4.

Eapropter pecuniæ ſtudium atque decus, à te, tuiſque, ô Princeps, auferas; aut, quoad res ferat, minuas neceſſe eſt: *neque enim aliter priuata res, neque publica, neque domi, neque militiæ regi poteſt.*

Salluſt. ad Cæſ.

Etenim nihil hominibus perinde noxium:
Euertit vrbes propriis è ſedibus,

Sophoc. Antig.

Domoque ciues excutit; docet, animos
Mutat bonos, vt se ad malas res adplicent:
Fallacias quasuis struere quibus libet.
In rebus omnibus agere impie.

Quæ omnia, tribus verbis expressit alter Poeta Græcus:

Menander.

Ἀλλὰ σχεδόν τι, τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν
Εἴρηκας: ἐν φιλαργυρίᾳ γὰρ πάντ' ἔνι·
Id nempe dicis, omnium quod est caput
Malorum: Auaritiam mihi quum nominas.

Quod & vidit Satyricus ille:

Iuuen. Sat. 14.

——— ——— ——— *Sed quæ reuerentia legum,*
Quis metus, aut pudor est vnquam properantis auari?

Clemens Alex.

In Polit.

Legi alibi: *in eo facultatem ratiocinandi, non in capite, sed in* pecuniis *collocari*. Atque ideo talem, *futurum perfidum Consiliarium, Iudicem irreligiosum, Magistratum quæstui, & muneribus obnoxium*, recte Principem suum Plutarchus monet.

EXEMPLA, ET NOTÆ.

Lib. 4.

QVanto opere, & studio auaritiarum, atque adeo auaritiæ suspicionem, vel ipsi defugerint Ethnici, eximiis quorundam Romanorum exemplis colligere est, quorum primum sumatur à Valerio Maximo auctore, vt elegantissimo, ita verissimo.

I. Q. FABIVS GVRGES, C. N. PICTORES, Q. OGVLINVS, reuersi ex legatione quam susceperant ad Ptolomæum Regem, munera quæ ab eo priuatim acceperant, in ærarium, & quidem prius quam ad Senatum legationem referrent detulerunt. de publico scilicet ministerio nihil cuiquam, præter laudem bene administrati officii accedere debere iudicantes. Veruntamen (quæ humanitas Senatus fuit) data sunt legatis, quæ in ærarium reposuerant, non solum Patrum conscriptorum decreto, sed etiam populi permissu, eaque legatis Quæstores prompte vnicuique distribuerunt. Ecce, verebantur integerrimi viri, ne forte congiarii acceptio aliquid de ipsorum fide, ac integritate delibaret, quam vt præferrent, publice reddebant, quæ publice acceperant.

Eutrop. lib. 2.
Rom. antiq.

II. FABRITIVS, Consul Romanus, Legatus ad Regem Pyrrhum (qui aduersus Romanos Tarentinis auxilium tulerat) missus de redimendis captiuis, ab Rege solicitatus fertur, quarta regni parte ei promissa, vt Romanis destitutis ad se transiret: verum nec ista, etiam quantumlibet maximæ spei ostentatione, permotus Fabricius, à suscepto se negocio abduci passus est.

Tac. 4. Ann.

III. Nec dispar continentiæ exemplum in HELVIDIO PRISCO: Is, *cunctis vitæ Officiis æquabilis erat, opum contemptor, recti peruicax, constans aduersus metus*. Preclaræ dotes in Ethnicis, immo Phœniceæ, vt sunt hodierni mores in ipsis Christianis.

Dio lib. 52.

IV. Heluidium excipiet AGRIPPA, minister consiliorum Cæsar. Augusti deliberanti eodem Octauiano Augusto, post sopita bella ciuilia & profligatum M. Antonium, num Romanum Imperium suscipere vellet, libere, & ex animi sui sententia eum dehortatus est, ne acciperet, tametsi certo sciret, euecto ipso ad id fastigii, se quoque ad altissimos dignitatum gradus promotum iri; sed animo aduersus cupidinem inuicto, publicam rem antehabuit priuatæ vtilitati.

V. Non parum igitur prudenter Illustriss. quidam Cardinalis interroganti aulico, cuius maxime esset fidele consilium? *Aurum* respondit *contemnentis*: vere quidem, & prudenter.

Ad Cæs. de Rep. ord.

VI. Duo enim sunt vitia, quibus magna Imperia euertuntur teste M. Catone, *Luxuria* nimirum, & *auaritia*. Idemq; voluit Sallustius, dum inquit: *Cæterum auaritia bellua fera, immanis, intoleranda est; quo intendit, opida, agros, fana atque domos vastat: diuina cum humanis permiscet: neq; exercitus, neq; mœnia obstant, quo minus vi sua penetret: fama, pudicitia, liberis,*

liberis, patria, atq; parentibus cunctos mortales spoliat. Itaq; merito ab inclyto *gentium Doctore*, cupiditas diuitiarum vocatur φιλαργυρία, radix omnium malorum. nam, vt virtute radicis pullulant stirpes, rami, frondes, flores, atque fructus: ita vitio cupiditatis pullulat pecuniæ amor, seruitus, cultus Dei contemptus, proximi odium, omnium etiam coniunctissimorum despectio. Quare recte Demosthenes asserebat, *non esse apud eos, quorum omnia studia, & cogitationes ad auaritiam referuntur, quidquam vel firmi, vel sancti.* Quod & docuit Syracides dicens, *nihil esse iniquius, quam amare pecuniam; Hic enim & animam suam venalem habet.*

1. Tim. 6.

Cont. Aristocr.

Cap. 10. Eccles.

VII. Itaque prouide apud nonnullos populos lege cautum est, *ne ij, qui agros hostibus finitimos haberent, in consilium adhibeantur de bello, quod cum finitimis suscipiendum est: quasi rei priuatæ adspectus impediat, quo minus prudens consilium quis capere possit.* Scitum, quod bellicas quidem res tangebat, sed quid vetat, quo minus ad alias transferatur?

Arist. 7. Polit. c. 10.

VIII. Hac ratione CONSALVVS de CORDOVA, ne sinistram de se concitaret opinionem apud Fridericum Regem Catholicum, qui bellum parabat in Neapolitanos, de bonis suis ea in prouincia sitis, decessit, Regique cessit, à quo ipse paulo ante iis donatus erat.

Paulus Iouius.

IX. Et illustres quidam Præfecti militum animaduertentes bona sua in hostico exsistentia illæsa, & satta tecta fore ex hostili decreto (id quod hostis hoc consilio fecerat, quo mox illi in inuidiam apud Principem vocarentur) illico in fiscum Principis eiusmodi bona detulerunt, ne rei pr uatæ studio addicti fortassis videren ur.

Barthol. Philip. lib. 2. delle ordinanze.

X. Conspicuus etiam, & eminens ab hac moderatione ELZEARIVS Comes, & Princeps magnæ auctoritatis. Hic enim cum propter eximias virtutes, magnasque opes in magna esset gratia apud Robertum Galliæ Regem, itemq; apud Carolum eius filium, qui Neapolitanum regnum pro patre administrabat, & apud eum omnia posset, nimirum lautissima munera, & ditissima apud eum quotidie deferebantur, sed ille omnia constanter repudiabat, dicebatque posse se quidem sine culpa accipere, vereri tamen, ne suo exemplo alii mouerentur, qui deinde etiam cum culpa acc perent. Itaque cum aliquando ex cubiculo suo ita auditus esset orare: *Domine, tu mihi in cœlo debes centum auri vncias, itemque duos pannos purpureos*, interrogatus, quid hoc sibi vellet, respondit, quia illo die ea munera sibi oblata respuisset.

Hier. Platus de Card. dign. & off.

XI. Non contemnendum igitur Imperatoris LEONIS mon tum: *Consultores adhibe* (inquit ad filium Principem,) *experientes rerum, prouidos, perspicaces, ærumnarum ac prosperitatis tuæ socios, ad cogitandum solertes, fideles, qui tibi neque ad gratiam obtemperabunt, neque illi qui rei susceptor exsistit, neque sibi mutuo, sed qui quod cogitant, dicunt, qui simplici animo, & incorrupto sunt, nullumque ex iis rebus* (notate) *lucrum quærunt, sed eo ipso tempore, quid maxime vtile sit, explorant. Sunt enim qui* (notent rursum Pr ncipes) *quum lucrum aliquod, vel compendium, aut ad se, aut ad eos quos caros habent, atque diligunt, pertinere posse vident, totam iudicationem rei eo transferunt: & quia pertinaces sunt, vniuersum consilium ab vtilitate communi ad id, quod ipsi volunt, deducunt*, Hactenus ille.

Sapiens admodum Imp. Leonis cohortatio.

Opusc. de Appar. belli.

Caput igitur esto, vt al quos n consilium assumpturus, sagaci cura animaduertas, num è re, de qua consultandum est, vtilitatem accepturi sunt, an non: vel alias, an sint rei priuatæ addicti. Nam si tales erunt, certissimum erit argumentum, nunquam tibi fidele obsequium præstituros. Quid ita? quia, vt B. inquit Anshelmus,

Digressio ad Principes.

In Monost.

ψεύδεα χ᾽ ἁρπαγμοῖς φιλοκερδὴς, κλέμματα θ᾽ αἱρεῖ·

Semper auarus amat mendacia, furta, rapinas.

Haud difficulter autem deprehendes, si interdum consilium ab eis exquiras super rebus, quæ bono publico aduersantur, veluti imponendis grauibus exactionibus & tributis, violandis subditorum priuilegiis, hisque similibus. Nam ex eorum responso ex facili videbis, an præ suis commodis neglectui habeant publicam rem, eiusque vtilitatem.

Damnantur Pensionarii.

Ante omnia inquires, num Consiliarii tui alteri Pri cipi mancipati sint, quales ii, quos Pensionarios à pensionibus nuncupamus, quas sæpe clanculum ab aliis Principibus in maximam fraudem vestram, & captionem sibi sumunt. Quorum quidem tanta frequentia est, vt vix vlla sit Aula, quæ careat eiusmodi explorat ribus, quibus quotannis alii Principes, atque adeo Turcarum nonnunquam, certa stipendia soluunt. Deteriores sane ipsis Ethnicis,

qui famam & existimationem suam in periculum,& discrimen adduci rebantur, si quid congiarii,aut muneris ab alio,quam Principe suo,non dicam hoste,acceptum ferrent. Testis erat AGESILAVS Lacedæmonius,qui tantum abest, vt maxima munera, à maximis missa Principibus,acciperet,quin literas ad se ab eis, & nominatim Persarum Rege missas, resignare noluit,dicens: *Si Rex Lacedæmonius amicus sit, frustra sibi priuatim scribi, cum ei quoque amicus sit; sin inimicus,ne littera quidem; vel quidlibet aliud, eum à fide abducerent, quam Lacedæmoniis deberet.* O aptissimam & idoneam mentem, quæ in consilium Principis assumatur! Apage ergo auaros aut addictos rei priuatæ,qui vt plurimum occulti sunt, & eo damnabiliores,Reipub. hostes.

Æmil. Probus.

Itaque quod olim Iustinianus noster Præsidibus prouinciarum, hoc tibi ô Princeps tanquam Imperii arcanum propono: *Festinabis Consiliarium, & quicunque circa te, assumere virum optimum, & purum vndique, & contentum iis,quæ à Fisco dantur, & si quid præter spem accesserit, & non inueneris eum custodientem tibi fidem iustam, illum quidem expelles, alio vero vteris consiliario,legem & Iustitiam cum puris seruante manibus:* Elegans profecto constitutio,& digna,quam omnes Principes & Potestates sibi dictam putent. Quoniam nihil profecto æque animum seducit ac peruertit, vt munera: quod ostendit Scriptura, tum sæpe alibi, tum exemplo filiorum Samuelis,de quibus ita scriptum est: *Declinauerunt post auaritiam, acceperunt munera, peruerterunt iudicium.* Vbi optime S. Gregorius: Notandum,quia ardor auaritiæ,causa est accipiendorum munerum, & acceptio munerum, causa peruertendi iudicii. Hinc sapienter fratrem suum Flaminium Platum Cardinalem monebat Hieronymus Platus vir insignis è Societate Iesu,vt continentiæ semper studeret, manusque ab accipiendo intactas seruaret. Non quidem,quod omnia inquit respuenda, id enim nimis fortasse durum videretur: sed cum apparet,eo dona tendere, vt animum deliniant, eoque inclinent,quo non decet, tum vero constantissime repudianda sunt,etiamsi auri montes offerantur. In quo genere egregium sane factum, omnique dignum memoria, & certe ab omnibus Cardinalibus semper imitandum illud est MARTINI Cardinalis,& S. Bernardo familiaris, quod ab ipso Bernardo descriptum ipsis eius verbis hic ponam. Is,inquit, Cardinalis Presbyter,functus aliquando legatione in Dacia,tam pauper remeauit,vt pene expensis,& equis deficientibus,vix perueniret Florentiam: ibi Episcopus loci donauit ei equum,quo Pisas vsque,vbi eramus tunc, peruectus est. Postridie,credo, sequutus Episcopus (erat enim illi causa cum aduersario,& agendi aderat dies) cœpit requirere suffragia amicorum. Cumque per singulos solicitaretur, ventum est ad MARTINVM. Fiducia erat maior in illo,qui non posset immemor esse recentis beneficii. Tum MARTINVS, *Decepisti,* inquit, *me, nesciebã tibi imminere negocium. Tolle equum tuum: ecce in stabulo est:* & eadem hora resignauit illi. Hæc ille. Si ergo in causis priuatorum & singulorum hominum,munera respuenda sunt, quanto magis in causa publica, in qua salus populorum agitur,religionis honos vertitur & propagatio? Vnde aperte S. Antoninus docet, peccare Cardinalem,cum Papæ consilium suggerit in Ecclesiæ negotiis, in quo consilio non Ecclesiæ,populique Christiani vtilitatem spectet,sed suam, vel alicuius Principis amici, aut ciuitatis,erga quam sit affectus. Idemque confirmat Hieronymus Manfredus Iurisconsultus, his verbis: Turpissime delinquunt,cum animum,aut studium suum ad aliud applicant,quam ad summi Dei honorem,& Christianæ fidei propagationem,fœlicitatem,& pacem totius Ecclesiæ,& necessario his vinculis alligantur propter eorum dignitatem, nec vlli parcere debent labori,nihil ab eis iactura rerum æstimanda,sed potius discrimen ipsius vitæ subeundum, si aliter fieri nequeat, multo autem magis dispendium propriarum facultatum. Ex quibus efficio, nihil esse tam congruum officio boni Consiliarii, nihil etiam tam decens integritati boni Cardinalis, quam postposita omni spe lucri,& honorum,præstare synceritatem,& fidem in sententia dicenda.

Nou. de Mand. Principum c. 5.

1. Reg. 18.

Munera iudiciũ excæcant.

Lib. de Card. dign. & offic. c. 11.

Lib. 4. Consid.

Part. 3. tit. 21. c. 2.

Tract. de Cardin. c. 7.

CAPVT

CAPVT XX.

Vitanda & *Celeritas*, rationis & consilii maxime inimica.

RATIO clara: quia *nulla res potest esse eadem festinata simul, & examinata.* Itaq; fit, vt *celeritatem pœnitentia, sed eadem sera, atq; inutilis sequatur: cum præcipitata raptim consilia, neq; reuocari, neque in integrum restitui poßint.* Vidit hoc, & expendit quondam Cæsar *Augustus*, quem, vt testatū cunctis faceret, quantum Reipub. afferat detrimenti inconsulta celeritas, *& dicere in sermonibus, & scribere in epistolis solitum esse aiunt,* Σπεῦδε βραδέως: *festina lente.* Dictum omni quidem hominum generi conueniens, sed præcipue quibus

[Apul. de Deo Socratis. Liuius lib. 1. Dec. 4. A. Gellius 10. cap. 11. Homer. δ.]

Λαοίτ' ἐπιτετράφαται, καὶ τόσα μέμηλε:

Commißi populi, ac tam multa negocia curæ.

Quare, Corbuloni præcepto, *compositius cuncta, quam festinantius agite.* Nam, *festinatio improuida est, & cæca:* quam proinde error sequitur, errorem infœlicitas, infœlicitatem pœnitentia. Vidit, censuitq; Lucianus:

[Tacit. 15. Ann. Liuius lib. Dec 4. Andalog.]

Ἡ βραδύπους βουλὴ μέγ' ἀμείνων ἡ δὲ ταχεῖα,
Αἰὲν ἐφελκομένην τὴν μετάνοιαν ἔχει:

Tardum consilium longe præstantius est;
Præceps autem semper habet comitem pœnitentiam.

Probandus itaque *cunctator natura, & cui cauta consilia cum ratione, quam fœlicia ex casu placeant.* Atq; hoc quidem in consultando: nam in exsequendo, laudatur, qui *extra dilationes positus, consultis facta coniungit.*

[Tacit. 2. Hist. Paterculus.]

EXEMPLA, ET NOTÆ.

I. EXPERIENTIA testatur, eum qui nimium properat, serius plerumque absoluere, nō aliter, vt est apud Platonem, atque iis, qui perturbati festinant, accidere solet, vt vestem aliquando, aut calceos peruerse induant, quæ res postea moram adferat.

II. Itaque VESPASIANVS Imper. quo doceret festinationem, non solum in consiliis, sed in omnibus etiam rebus maxime damnosam, num is suis anchoram cum Delphine pisce exprimebat. Anchora enim, quoniam nauim remoratur, sistitque, tarditatem designat; Delphinus, quod nando celerrimum sit animal, velocitatem indicat, atque ita ex his duobus contrariis, maturitatē significabat, quam binis verbis his designabat AVGVSTVS: *Festina lente.* [Tranquillus.]

III. Proinde legatis Thebanis instanter petentibus ab AGESILAO, vt sibi responsum daret, *An non*, inquit, *scitis, cum seria res agitur, in mora multum esse consilij?* [Plutar.]

IV. Vt merito DIODOTVS apud Thucydidem dixerit, Celeritatem, & Iram bonæ consultationi maxime contrarias: quorum alterum cum amentia coniunctum esset, alterum cum imperitia, & consilii tenuitate. [Lib. 3. Hist.]

V. MAVRITIVS Tiberii II. Imper. supremus exercituum Præfectus, sic inscitiam audaciæ matrem ab se depulit, vt in temeritate periculum; in cunctatione securitatem esse censeret. [Euagr. lib. 5. cap. 19.]

VI. Quod nec ignorauit CAROLVS V. Imperator: quippe qui moderata semper consilia, callidis, & incōsultis anteposuit. Ideo *Granuellum* maximi fecit, insistentem vestigiis *Mercurini* Cancellarii; & *Heltum* officio dimouit, qui erat æmulus Granuelli, & plerumq; satagebat CAROLVM inducere in consilia calida, & violenta. Sed viri Principis Apophthegma haud negligendum: Offerenti quondam ei Iul. Cæsaris commentaria, vnde constabat eundem Cæsarem varias celeritate nactum esse victorias, respondit, Veteres vnicum tātum finem sibi proposuisse, Honorem: at Christianis, duos esse propositos fines; illum, scil. & animæ salutem. [Guil. Zenocarus li. 5. Caroli.]

VII. Nec displicuit quoque hæc in consiliis mora, magno illi THOMÆ MORO. Is enim [Lib. 2. Vtop.]

Lib.2.Vtop.

Vtopienſium ſequutus exemplum, ad matura conſilia Regis miniſtros ſemper cohortabatur, immo quo nihil niſi bene examinatum in conſilio ſtatueretur, cenſebat, quo die primum quid in eo proponeretur, nihil de eodem diſputandum, ſed in proximum conuentum differretur: ne quis, vbi quod in buccam primo venerit, temere effutiat, ac ea poſtea excogitet, quibus decreta ſua tueatur, malitque ſalutis publicæ, quam exiſtimationis & opinionis ſuæ iacturam facere, peruerſo quodam ac præpoſtero pudore, ne initio parum proſpexiſſe videatur.

Lamprid.

VIII. Quod quidem monitum ab ALEX SEVERO ſumpſiſſe videtur, qui propoſita re Conſiliariis ſuis, ſpatium ad diſquirendum cogitandumq; dabat: ne de rebus ſæpe ingentibus, incogitati ſententias dicere cogerentur. Prudens profecto, & laudabile inſtitutum, ſcientis omnia non properanti clara, certaque eſſe, feſtinationem vero, improuidam eſſe, & cœcam.

Nel libro della Guida de Cominanti.

Cautiones deliberantibus notandæ.

IX. *Ludouicus Granatenſis*, Theologus fama inclytus, inter quinq; cautiones, quas deliberantibus proponit, moram quoq; poſuit, & cunctationem. Sed ſingulas audiamus, dignæ enim ſunt memoria cuiuſque, nedum Conſiliariorum. Prima eſt, vt à diuino Numine conſilium auſpicetur, ſine cuius ope, in irritum cadunt humana conſilia. Secunda eſt, mentis aciem dirigere, & intendere non modo ad ſubſtantiam rei, verumetiam ad circunſtantias, easq; diu multumque iuſta iudicii trutina appenſas librare: nam, quandoque neglectus vnus circunſtantiæ articulus omnem eneruat, ſi non euertit conſultationem. III. Re ſic ſæpicule apud ſe examinata, eam conferre cum conſultoribus: quæ enim cogitata ſine conſilio exſequuntur, haud ferme bonum exitum conſequuntur. Ideo Salomon monet, vt, *ne ſis ſapiens apud temetipſum*. IV. Spatium deliberationi dandum, mora quippe interpoſita, & melius eorum, quibuſcum negotium confers, ingenium, moresque noris, & notiora tibi fiunt omnia, & certiora, ſic quod, quæ antea placuerint, ſæpius ex interuallo diſpliceant, id quod ipſa teſtatur experientia. V. Vt caueas tibi à quatuor prudentiæ nouercis: quarum *prima* eſt, Præcipitatio, quæ plerumque à cõfidentia naſcitur (de qua mox dicam) *Secunda* ſit Adfectus animi (de qua ſcripſi ſupra Cap. 17.) *Tertia*, Pertinacia (ſuper qua quoque egi ſupra Cap 18) *Quarta*, Arrogantia, ſuique impotentia (de qua ante Cap. 16.) Hæc inquam conſiliis excludenda: quod Præcipitatio cæca ſit: quod vbi adfectus animi dominantur, ſyncera conſilia eſſe nequeant: Pertinacia vero conſilio aditum obſtruit: & fumus denique Arrogantiæ, omnia quo adſpirat inficit, & inquinat. Addi poteſt ſexta cautio, vt medium, tempus, finem aptum conſulta exſequendi diſquiras: qua de re paullo poſt dicemus.

Prouerb. 3.

Maturum conſilium quod?

Sic ergo ſtatuamus, matura cõſilia eſſe oportere. At qui ſcies matutumne ſit, an præceps cõſilium? Scies, ſi remota præpropera *Fiducia*, conſilium velut aſſeclas habeat, *Timorem & Cunctationem*. Dico remouendã fiduciam: vtpote conſiliis maxime noxiam. nam ſuam, alienamve potentiam iniuſta iudicii trutina ponderat, exitusq; fœlices vt plurimum inconſulte præſagit, immo arripit in anteceſſum ipſa cogitatione. Hoc eſt quod de Atheniẽſib. Thucydides ſcribit: *Cum ſecuritate quidẽ decernunt; at in ipſa rerũ adminiſtratione cum metu deficiunt*: Peſtis ſane magna in conſiliis, præſertim quum magnos inſuper ſpiritus ſibi quis ſumit ad confidendum.

Lib. 1.

Thucyd. lib. 6. Hiſt.

I. Non hoc ingenio HERMOCRATES, qui Syracuſanos pugnam cum Athenienſibus commiſſuros, conſilio hoc inſtruebat: *Quoniam*, inquit, *Athenienſes propediem huc ſunt appulſuri, videte qua ratione pro viribus, opibusq; veſtris ipſos honeſtiſſime prepulſaturi ſitis: & cauete, ne per hoſtium contemptionem ab ipſis imparati opprimamini, neve rumoribus, & nunciis alicunde allatis fidem non habentes, rerum ſummam negligatis, &c.*

Plut. & Iuſtin.

II. Longe aliter MARDONIVS ille, qui Xerxem Regem calido, & inconſulto conſilio incitabat ad bellum non neceſſarium, idque fiducia tantum regiæ potentiæ. Verum hoc conſilium exitu triſte fuit. Nam Xerxes poſt pugnam ad Salaminam, cymba in fugã ſe dedit: Mardonius autem conſilii auctor, turpiſſime à quodam Spartano interfectus eſt.

Dio lib. 42.

III. Quid de GN. POMPEIO dicam? nunquid & is infœlicem illam pugnam Pharſalicam pugnauit, quod maximo atq; copioſiſſimo exercitui confidens, præpropere prǽlium cum L. Cæſare commiſit?

Cam. in Op. ſuc.

IV. Quid multis? LVDOVICVS eius nominis XI. Hungarię Bohemiæq; Rex, hic etiam offendit. Nam dũ temere nimium copiis ſuis confidit, cœco & imprudenti conſilio, cũ maxima *Solimanni* manu conſerere manum non dubitauit: quo factũ eſt, vt prope Mohacium, ſtrenuus alioqui iuuenis, in riuulo exſtingueretur.

V. Ita-

V. Itaque, vere dictum ab A. GABINIO apud Dionem: *Præproperam temeritatem in rebus gerendis multoties damnum afferre: contra accuratam considerationem ab initio adhibitam, in actionibus perdurare, omnibusq; emolumento cedere.*

Lib. 36.

Porro, dixi paullo ante, maturum videri consilium, si ei adfuerint *Timor*, & *Cunctatio*: & mecum Herodotus: Ἀνὴρ οὕτως ἂν εἴη ἄριστος, εἰ βουλευόμενος μὲν ὀρρωδέοι πᾶν ἐπιλεγόμενος πείσεσθαι χρῆμα. ἐν δὲ τῷ ἔργῳ θρασὺς εἴη: *Vir ea ratione fiet optimus, si in deliberando quidem cunctetur, & prætimeat quidquid potest contingere: in agendo autem confidat.*

Lib. 7.

I. Huius regulæ exemplum esse potest LVDOVICVS XI. non ille Hungariæ, de quo ante, sed Galliarum Rex, qui lentus erat & trepidus in arduis deliberationibus, atque ita vndique se communiebat, simul aliquid constituerat vt vix vnquam (vt est oculatus testis Philip. Cominæus) falleretur, aut expectatione sua caderet quis miretur? cum exemplis omnis æui constet, *Principes prouidendo, consultando, cunctatione sæpius quam temeritate prodesse.*

L. 3. Comment.
Tacit. 3. Hist.

II. Ideo laudetur IVLIANVS Imper. *quod prouidus esset, & cunctator: quod præcipuum bonum in magnis ductoribus, opem ferre solet exercitibus, & salutem.*

Amm. Marc. lib. 16.

III. Itaque bene, prudenterque monebat filium suum Imperator Leo: *Delibera tarde, nisi aliqua necessitas celeritatem requirat: at vbi consulueris, festinanter exsequere.* Dictum vtile nedum in bellicis, sed & in ciuilibus. vbique enim tarditas in consulendo requiritur; at in exsequendo, maturato opus est. vnde CAROLVM illum V. Imp. solitum dicere legimus, totā Principum fortunam & fœlicitatem potissimum consistere in consiliis, & eorum exsequutione: & consiliis quidem iudicio opus esse; exsequutione vero celeritate, & multa fiducia; tarditatem animam consilii esse, celeritatem exsequutionis: vtramque porro simul iunctam, esse quintam essentiam laudabilis Principis, & Consiliarii prudentis quam tamen difficilem esse inuentu in vno eodem viro, vel ipsorum acutissimorum testimonio constat. FRANCISCVS I. Galliæ rex, qui ingenii præstantia ceteris sui æui Principibus præstitit, consiliis quidem plurimum valebat præsertim bellicis: at in exsequendo, vel à mediocribus, & minimis superabatur. Idem in CLEMENTE VII. Pontifice Max. annotatur Cuius rei causam esse nonnulli scribunt, quod recte consultare, nec commodum scire consulta exsequi, procedat ab ingenio maximo, & exigua prudentia, qua non frequenter pollent acria illa ingenia. scire autem apte exsequi, & minus recte consulta re, id esse multæ prudentiæ, & ingenii non plane magni: quod nimirum requiratur plurimum prudentiæ in eo, qui consulta, & deliberata, dextre & decore exsequi debet, id quod latius docet, & diducit Barthol Philippus Lusitanus. Verum satis esto dictum de Celeritate in Consiliis vitanda.

Opusc. de Appar. bell.
Sansouinus de dict. & fact. Caroli.
Tarditas consilii anima; celeritas exsequutionis.
Nel tratt. dell Instit. de l Principi, & tratt. de Conseglio Disc. 1. num. 5.

CAPVT XXI.

Hactenus tamen Celeritatem repudiarim, nisi si *Res, Occasio, Tempus*, aliud exigant.

QVIS enim non videt in consilio maxime consideranda esse presentia, inuestigandaq; quæ congruant præsenti tēpori, *quod* (vt Comicus inquit) *rerum omnium est primum?* Philosophi dogma est: *Non tantum præsentis, sed vigilantis esse, occasionem obseruare properantem.* —— *Est enim occasio, anima actionum; & rerum omnium bene gerendarum mater.* —— Quid? an non omnium ætatum Historiæ, humanarumque rerum quotidiani euentus docent, *plura negocia oportunitate occasionum, quam viribus esse recte confecta?*

Terent. Heaut.
Senec. epist. 22.
Pachim. lib. 5.
Cicero apud Dionem lib. 45.

Enimuero in subitis, arduisq; periculis, nihil est festinatione tutius, in queis rapienda *sunt consilia, non quærenda.* Meminerit Consiliarius, *dum nauis est salua, prompte consulere, & prouidere, ne euertatur; postquam enim fluctus exsuperat, inane est studium.* Itaque magni æstimet, *oportunitatem temporis ex circunstantiis cognoscere.* Nam, vt Tragicus Poëta inquit:

Capitol. in Maxim.
Demosth. Philip. 3. adde Iosephum in Iud. lib. 2. cap. 16.
Polyb lib. 9.

Momen-

Sophol. Phil.

Momentum haud exiguum confert,
Rebus agendis oportunitas:
Consilia omnia superat.

Liu. libr. 5. Isocra. Paneg.

Ideo bene L. Marius: *Si in occasionis momento,* inquit, *cuius præteruolat oportunitas, cunctatus paullum fueris, nequidquam mox omissam queraris: —— præsertim in bellis, quæ semel neglecta, non nisi summis discriminibus recuperatur.*

Vbi ista non adsunt, *Occasio,* inquam, & *Tempus*, tutiora sunt lenta consilia; & audiendum hic Vatis monitum:

Da spatium, tenuemq; moram: mala cuncta ministrat
Impetus.

Stat. 10.

EXEMPLA cum NOTIS.

Front. lib 3. cap. 2.

I. OCCASIONEM commodam effectricem esse magnarũ rerum, siquidem eam ocyus amplectamur, satis & super M. CATONIS ostendit expeditio. Qui cum prouidisset quodam Hispaniæ opido ex facili potiri se posse, si nec opinantes aggrederetur, confestim iter quatridui ingreditur per loca sola, & confragosa: simul ad constitutum venit, oppugnat, potiturque haud ferme sine vlla suorum cæde, quibus causam tam prosperi successus exquirentibus, respondit, victoriam accelerationi adscribendam, quod nimirum quatridui iter, biduo confecisset.

Appian. Plut. Front.

II. Sed memorandum eiusdem CATONIS insigne stratagema. Is quum plures in Hispania vrbes subiugasset, vereretur que ne opidani prima occasione fidem exsuerent, & obsequium, vtpote spem omnem in munitissimis muris ponentes, singulis vrbibus litteras scripsit eodem argumento, & eodem temporis momento destinandas, quarum summa erat, vt lectis quamprimum litteris, mœnia omnia æquarent solo; ni facerent, seueritatem suam certo, & cito experirentur. Itaque cum vnaquæque ciuitas crederet sibi soli hæc mandata dari, omnes illico paruerunt. Quod quidem hoc consilio fecit, ne si mora interposita, & diuerso temporis interstitio singulis illud mandaret, non solum non patientiam accommodarent, verumetiam cõspirationem in illum inirent: quæ omnia temporis celeritate, & occasionis momento aptissime vitauit.

Lib. 6. Rer. Græc.

III. IASON, celebris ille *Thessaliæ Dux*, simulatque constituit Lacedæmonios bello aggredi, celerrime in Boetiam transgressus est (verba sunt Xenophontis) ac in plurimis ciuitatibus ante conspectus fuit, quam quo tenderet, auditum esset; ita vt priusquam quid contra ipsum moliri potuisset, longe discesserat: ostendens in rebus humanis celeritate sæpius multa digna ac egregia perfici posse, quam vi & impressione.

In eius vita.

IV. Consimili prorsus ingenio & consilio fuit magnus ille EPAMINONDAS, qui (vt Æmilius Probus inquit) in omnibus negotiis, & expeditionibus bellicis, *temporibus dextre, & sapienter vtebatur*; sequutus *Pittaci* dictum, γνῶθι καιρόν. Et *Chilonis* præceptum, dicentis, *Inprimis consultationes præsentibus temporibus accommodandas.*

Noſce tempus.

Lib. 6.

V. ALEXANDRO quoque MAGNO celeritatem tribuit Q. Curtius: *Nullam,* inquit, *virtutem Regis istius magis, quam celeritatem laudauerim.*

Dio lib 42. Plut. Liu. Sueto.

VI. Sane, quod IVLIVS ille CÆSAR tot tantaque bella cum incredibili fœlicitate administrarit, cæteris vniuersi orbis Ducibus rei bellicæ gloria præstiterit, hostes quamuis potentissimos profligarit, celeribus eius, atque improuisis expeditionibus, consiliisq; adscribunt Historiarum monumenta. Suetonius quidem auctor est, tanta vsum esse in rebus agendis celeritate, *vt persæpe nuncios de se præuenerit.*

In subitis, & arduis festinatione vtendum. Ex Plutar.

VII. Itaque sit verum, in magnis seu subitis periculis, præsertim cum subest occasio, festinatione vtendum, non etiam cunctatione. Quod suo quondam malo POMPEIVS magnus expertus fuit, qui cunctatione, dum Cæsaris exercitum ad Dyrracchium fame fere cõsumptum delere potest, victoria illi insignis è manibus eripitur. Vt vere illũ errasse dixerit *Cæsar*, eo quia vim suorum, & impetum animorum ad incursionem paratorum mora relaxasset.

VIII Fa-

VIII. FABIVS VALENS Vitellii Dux Rauennatem classem defecisse audiens, si cœptum iter properasset, nutantem *Cæcinnam* præuenire, aut ante discrimen pugnæ assequi legiones potuisset: cumque non deessent, qui monerent, vt cum fidissimis per occultos tramites vitata Rauenna, Hostiam, Cremonamque pergeret, *ipse* interea *inutili cunctatione agendi tempora* (verba notanda Taciti) *consultando consumpsit; mox consilium aspernatus, quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, nec ausus est satis, nec prouidit.*

Tacit. lib 3. Hist.

IX. Ita MARTIANVM, aduersus Imp. *Zenonem* pro imperio decertantem, hic etiam offendisse Nicephorus scribit: ita quidem, vt nisi prælium in diem sequentem distulisset, actum de Imperatore fuisset: nam sceptro è vestigio potitus esset, atque Palatium occupasset. *Celerrima namque aquila est* (subiicit auctor) *temporis oportunitas, & occasio: quæ ad pedes aduolans, capi à quopiam potest; sin aufugiat in altum aerem, eos qui se persequuntur, ridet, neque vt ad eos redeat, in animum inducit.*

Lib 16. c. 22.

X. Denique patrum nostrorum memoria IOANNES FRIDERICVS, Saxoniæ Dux dum *Carolum V* celeritate opprimere potest, antequã vires augescerent, procrastinatione, illi præclaram victoriam, sibi vero ignominiam, fugam, & carcerem attulit.

A. Scotus comment. ad 4. Hist. Tacit.

XI. Non frustra itaque PORTIVS LATRO L. Catilinam ita compellat: *Nam in gerendis negotiis ignoras sequendas temporum oportunitates, & in occasione rerum desidiam, ac tarditatem omnem, quam diligentissime fugiendam?* Enimuero imprudẽtis est; exemplo illius *Fabij Valentis*, de quo paullo ante, *inutili cunctatione agendi tempora consultando consumere.* Didicerunt hoc experimento Brabanti, qui bellis his ciuilibus vrbium plurimarum, quas in recenti memoria habemus, iacturam fecerunt, quod hostili obsidioni minus in tempore occurrerint. Quoties patriam suam, & vicinorum, seditiosis militibus liberassent, si repente, & è vestigio nascentem tumultum cohibuissent! *Omne malum nascens*, ait Orator, *facile opprimitur, inueteratum, fit plerumque robustius.* Nihil verius, ô amici!

In Declam. apud Sallust.
Tacit. 3. Hist.
Philip. 5.

Serum est cauendi tempus in mediis malis.

Senec. Thy.

Esto igitur indubitatum, in rebus gerendis tum demum damnosam esse tarditatem, & procrastinationem, *cum perniciosior est quies*, & tarditas, *quam temeritas*. Alias, mora, & cunctatio semper tutiora sint.

Tarditas quando damnosa.
Tacit. 1. Hist.

I. Quod non nesciuit, atq; adeo non semel experimento didicit ARATVS, inclytus Achæorum Dux, vir in rebus ciuilibus (teste Polybio) vsquequaque perfectus: *Hic enim in consiliis segnis erat, in subeundis periculis timidus; quo factum est, vt triumphis maximis omnem Peloponesum explerit.*

Lib. 4.

II. IVLIVS etiam CÆSAR bello aduersus Belgas, *docet quantopere Reipub. communisq; salutis intersit, manus hostium distineri, ne cũ tanta multitudine vno tempore confligendũ sit.*

2. de Bello Gall.

III. Nota est Q. FABII DICTATORIS apud Plut. Polybium, Cic. & alios Historia: qui *Annibalis* pro Imperio decertantis ferociam mora contriuit: ita qui virtute vinci non poterat, cunctatione comminuit.

IV. Ac in Belgio quidem nostro, nunquid DVX ALBANVS Aurantii Principis vires fregit cunctatione?

V. Denique superioribus annis HENRICVS III Gallorum Rex Christianissimus, Germanorum & Heluetiorum, aliorumque rebellium colluuiem, & ingentem exercitum, cunctatione & procrastinatione profligauit, vt hostibus ignominiam, sibi vero ingentem acquisiuit gloriam, ac regni securitatem solidam, ac firmam reddidit.

A. Scot. in Comment. ad Tacit.

Summa igitur esto: pro rerum, ac temporum circunstantiis, tam in bellis, quam in ciuilibus rebus moderandam esse Festinationem & Tarditatem. In illam impingunt, vt plurimum acerrimi homines ingenii, qui ignis in modum facile in obiectam feruntur materiam; in istam lenti, & tardi, quales fere senes: quod segniores natura sint, & occasionem, quæ volubilis est, præterlabi ex facili patiuntur. qua in re notatus *Comes Petrus Ernestus* homo octuagenarius in nupera expeditione Amianensi: & apud Romanos vnus *Vitellius*, senex iam factus: Tacito culpatus: *Surda*, inquit, *ad fortia consilia Vitellio aures.*

IOANNIS A CHOKIER
I. V. DOCT.
THESAVRI POLITICORVM APHORISMORVM
LIBER QVARTVS.

Bene est, abunde est, Consiliariis iam affatim documentorum hausimus, ad bene salubriterq. consulendum: restat vt nonnihilum pro Principibus ipsis ex eadem litteraria penu promamus, vt qui sese habeant in consilio, inprimis legendo cognoscant. Rerum enim humanarum, *ait Philosophus,* augustissimum est consultatione vti, *Quare, pro virili elaborandum, vt ipsam consultandi artem teneant: quam certis vt lineis iam includam, serio suadet series operis nostri.*

Epist. ad Alex.

CAPVT I.

Inprimis, magnum adhibeant Principes iudicium in diiudicandis consultationibus, ne nimirum procliuiores sint sequendis suorum sententiis; neve aliquibus sic indulgeant, vt præ illis alios fastidiant.

QVANQVAM enim Principes viros habeant Consiliarios doctrina, prudentiaq; insignes, qui quid sequendum, fugiendumve sit in deliberationibus dextre diiudicent, attamen cum sæpe accidat (quæ infirmitas est humanæ naturæ) vt vel prudentissimi non semper eodem sint mentis tenore, sed errore interdum capiantur, pretium operæ est, vt consultationibus intersint ipsi, censeantque ac deliberent mature, quam de multis sententiam sequantur. Suadet hoc quoque Orator Græcus, dum ait: *Non aliorum consilia dumtaxat otiose audienda sunt, sed ipsi quoque diligentissime de rebus cogitare debemus.* Ceteroquin, quis non videat excordis esse, incoctis ratione iudicioque non tam ire, quam ferri in sententias suorum Consiliariorum? Talis bardus ille Imperator, qui sic pote *trium arbitrio regebatur, vt vix sibiipsi constaret,* & ex illorum sententia semper penderet, *quos proinde Pædagogos vulgus* merito *vocabat.*

Isocrat. Orat. de Pace.

Galba apud Suet. c. 14.

Non sic prudentior Princeps, ὅστις μήθ' οὕτως ἄστατος ἐστι τὴν διάνοιαν, ὡς αὐτὸς αὑτῷ πάμπαν ἀπιστεῖν, μήθ' οὕτως αὐθάδης, ὡς μή τι, καὶ παρ' ἄλλου ἢ παρ' αὑτὸν κρεῖττον οἴεσθαι νοηθῆναι: *qui non adeo consilij indigens est, vt ipse sibi incredulus vsquequaque diffidat; nec tam pervicaciter arrogans, vt ab nemine meliora promi posse existimet.*

Onosand. Strateg. c. 3.

Itaque

Itaque *Sapientis est, examinare consilia, & non cito facili credulitate ad falsa prolabi.* *Senec. epist.*
Sed nec conuenit vni, vel alteri præ cæteris auscultare: cum *interdum* (vt ex vero scribit Isocrates) *Sapientissimi fallantur; contemptus homuncio det optimum consilium.* *In Panethe.*

E X E M P L A.

I. ALEXANDER SEVERVS Imperator Romanus, perpendens quantum iniuriis atque periculis obnoxius ille sit, qui desidi, ac remisso animo consiliis interest, sæpe illud iactabat: *Mori præstare, quam precario imperare.* Ille autem precario imperat, teste Fr. Patritio, qui nihil ex suo consilio deliberat, sed ex alieno semper pendet, & ad omnem tenuissimi spiritus auram flectitur; vel paucis hominibus se credit, quorum arbitrio omnia permittit, adeo vt ex eorum Commentatio Imperium gerat, reliquis autem neutiquam auscultet. Quod quidem, quam sit Principi, Reique publicæ damnosum, atque periculosum, tum ipsa ratio, tum omnis æui quã plurima docent exempla. Illa, quia si vni plus quam ceteris faueat; præterquam quod ille aliis imperare volet, minus erunt liberæ consultantium voces; metuentibus aliis, ne si libere animi sui sententiam promant, in aliquo opinioni illius prędilecti aduersentur, quod ne accidat, summopere cauendum est. Deinde *sæpe accidit* (vt vere animaduertit, notauitque Cominæus) *vt prudentes etiam viri labantur, & errent in dicendis sententiis, quando vel gratia, vel odio, vel æmulatione quadam impulsi diuersum ab aliis dicunt. Sed & non semper sunt eodem animi vigore. Quod si quis putet eos, qui sic aberrant & labuntur, non esse Principum adhibendos consiliis; ille meminerit, neminem esse omnium hominum, qui non fallatur aliquando, atq; ex affectibus aliquid agat. Ideoque in magno deliberantium numero hoc boni inest, quod aliqui semper exsistunt, qui quod ab aliis peccatum est, emendant, atque sanant.* Non ergo vni, vel paucis, præ multis auscultandum.

Lampridius. *Lib. 8. de Re.* Periculosum precario imperare. *2. Comment.*

II. Hoc institutum nequaquam tenuit Vitellius Cæsar, quippe qui *initio gubernationis magnam Imperij partem, non nisi consilio, & arbitrio vilissimi cuiusque histrionum administrauit, & maxime Asiatici liberti.* *Suet. c. 12.*

III. Refert Papirius Massonus, CAROLVM cognomento SIMPLICEM, Galliæ Regem, hac in re, vt in aliis plerisq; lapsum esse, adeo quod à proceribus regni destitutus sit propter *Haganonem* Laudunensem. Hic modicæ originis, solus omnium consiliorum particeps erat; ac sine illo, neque domi, neque foris quidquam ardui gerebatur. Tanta obscuri hominis gratia Regi exitio fuit: cum proceres moleste ferrent, vnum omnibus, eumque ignobili proximum, nobilissimis viris anteponi. *Lib. 2. Ann. Fran.*

IV. De ISAACIO Imperatore Orientis scribitur, *Theodorum* quendam Castamonitam hominem, & ad alias res ciuiles, cum ad pecuniarias aptissimũ, non suis tantum, sed etiam sibi præfecisse. quem (inquit Choniates) Logothetam designauit, & ab eo ducebatur, reducebatur, vt obnoxium aliquod animal, aut potius instar mancipii omne ab eo quod imperaretur peragebat, nihil ipse decernens. Contigit autem mori illum *Theodorum*: quid deinde? quærit alium Dominum, & adolescentulum quendam, vix à tal bus, & scholis digressum summæ rei præfecit, qui non ipsum Imperatorem solum, vti cetum maximum paruus piscis (qui Propompus dicitur) ducebat quo volebat & circumagebat, sed & militares numeros legionesque tractabat, &c. Denique subiicit Choniates ridicule ac facete: Erat, inquit, ille adolescens velut apicula, aut culex, aures leonis adsidue circumsonans, aut vt niger pumillio, qui maximum elephantem gubernat; vel vt funiculus, qui camelum naso trahit; vel denique vt augusta porta aut semita, quæ ad aulam duceret. Et quid miramur? profecto hæc sunt risu, aut morsu potius & Satyra digna, faciat qui volet Principum, audiet viuus vel mortuus, quod iste. *I. Lips. ex Choniate.*

V. Talis quondam fuit RICHARDVS Angliæ Eduardi IV. Filius: vt qui tantum tribuebat Hiberniæ Principi, vt illi soli omnia Regni negotia committeret; nec quidquam erat adeo vel iniquum, vel absurdum, quod isto auctore Rex non esset acturus. *Froffard. Rer. Fran.*

VI. Eiusdem notæ superiori æuo fuit SIGISMVNDVS Exarchus Austriæ, quem omnia in aliquos familiares reiicere solitum, scribit Cominæus. Verum postea vehementer illum pœnituit, maxime cum ab his permotus, omnes ditiones, & facultates suas, reseruata tantum pensione annua, in *Maximilianum* nepotem, Caroli Burgundiæ Ducis generum, contulit.

Guicciard.

VII. Patrum etiam memoria LVDOVICVS SFORTIA magnopere eadem in re offendit, vtpote qui fratrem natu minorem Comitis de Griazzo consiliis suis bellicis præfecit, præterquam quod maximas ei dignitates tribuit, Comite interim ipso, viro alioqui manustrenuo, prorsus neglecto. Quo factum est, vt grauiter offensus, siue etiam liuore perculsus Comes, à suo Principe, magno cum eius detrimento defecerit, transieritque ad partes Ludouici XII. Galliæ Regis, quo cum acerrime bellum gerebat Sfortia.

In consultationibus ponendi omnes affectus.

VIII. Ex quibus concludo, expedire inprimis Principi non solum consiliis interesse, sed etiam diiudicare debere, quæ recta, an praua sint consilia, ne alioqui saxum illud videatur, quo veteres olim Romani Deo suo Termino effigiendo vtebantur. Hoc amplius, non oportere eum sic affectibus indulgere, vt consilium minus prudentis, consilio prudentioris anteponat, vnumve aliquem ferat in oculis, alterum vero negligat. Nam qui vni præ ceteris auscultat, videtur ceteros odisse, estq; mera seruitus regnantis impotens amor paucorum. In quo peccauit OTHO Imp. qui prudentissimum Paulini consilium contemnens, à quo stabant Marius Celsus, & A. Gallus, ambo militares viri, maluit fratris sui Titiani, & Proculi Præfecti prætoriæ cohortis, hominum rei militaris expertium consilio auscultare, non sine suo, aliorumque grandi periculo. Scimus quidem, *non esse nostrum æstimare, quem supra ceteros: & quibus de causis Principes extollant*, sed hoc tantum volumus, ac vouemus, ne hactenus omnia huic vni concredant, vt minus consiliis vacent, neve tantum illius sententiæ tribuant, vt aliorum monita meliora contemnant. Etenim, vt bene scriptum reliquit in sua vernacula Guicciardinus: *Non sempre gli huomini sauii discernono, ò giudicano perfettamente: bisogna che spesso si dimostrino segni della debolezza dell' intelletto humano.*

Tac. 2. Ann.

Id. 6. Annal.

Lib. 1.

CAPVT II.

Secundo, vt *loquendi Libertatem* admittant.

Orat. ad Nicocl.

ATQVE ab hac mente optime Principem suum monebat Isocrates: Δίδου παρρησίαν τοῖς εὖ φρονοῦσιν, ἵνα περὶ ὧν ἂν ἀμφιγνοῇς, ἔχῃς τοὺς συνδοκιμάσοντας: *Potestatem fac viris sapientibus, libere dicendi sententiam, vt si quibus de rebus dubitas, præsto sint, qui illas vna tecum examinent.* Sed nec tantum potestatem facere debet Princeps vera suis promendi consilia, verum arte quadam & occulta dexteritate opiniones ipsorum elicere, ac prouocare. Quomodo?

Lib. 9. in Iob. c. 1.

Vt primum à iunioribus incipias, ne nimirum isti asseclæ sint seniorum: siue vt D. Gregorius loquitur, *ne antiquorum antiquitati cedant, neve pudore vitioso illis contradicere nolint, & minus libera sint eorum suffragia.*

Dio lib. 52.

Deinde, vt *in causis grauioribus*, exemplo Cæsaris Augusti, *sententias non palam roges, sed in tabellis eas scriptas ad te solum, ne cui alij innotescant, perferri iubeas, sed & lectas statim deleri. Sic enim vniuscuiusq; sententiam certissime cognosces, si eam illi à nemine alio cognitam iri, persuasum habeat.*

Amplius, non parum proderit, vt sententias rogaturus sic te compares, vt alacritatem, animumque tuis addas, quo nimirum confidenter, sineque vllo offensionis timore, animi sui sententiam promant. Ceteroquin, si patrui quodam supercilio dicta excipias, quis non sciat libertatem, atque adeo fælicitatem impediri consiliorum? Quippe quia *timor nunquam fidele consilium daturus est.* Asseritque Tacitus noster, dum ait: *Pauidis, consilia in incerto sunt.*

Senec. lib. 6. Benef. c. 17.

Lib. 3. Hist.

Sint ergo sententiæ, & impauidæ.

Q. Curt. 4. Hist.

Nam profecto, *cuius aures ita formatæ sunt; vt aspera, quæ vtilia, & nihil nisi iucundum, & læsurum accipiant*, vel ipsi Æsculapio salus est desperata. Propo-

nenda libertas: *ita enim vniuscuiusque sententiam certo cognosces.* cuius autem sententiam sequendam existimabis, *eum collaudabis, honorabisq; (vtpote cuius inuentis gloriam tibi paries)* cuius vero reiicies, *nequaquam eum aut ignominia afficies, aut culpabis: cum ad eius voluntatem, non euentum sit respiciendum.* Quid quod *defuturi sint qui suadeant, si male suasisse periculum sit?* — *Dio lib. 52. Indidem. Q. Curt. lib. 3.*

Sit igitur *animus in consulendo liber.* — *Sallust Catil.*

EXEMPLA, *quibus* MONITA *inseruntur.*

I. IVLIVS CÆSAR, cum *Catonem* sibi in Senatu obstrepentem in carcerem coniecturus esset, excanduit *M. Petreius* Senator, domumque redire, nec dimisso Senatu, meditabatur; quo nomine increpatus à Cæsare: *Malo*, inquit, *in carcere cum Catone, quam hic tecum esse.* quo audito Cæsar statim *Catonem*, affectus pudore, dimisit: atque ita quod animi commotione Cæsar constituerat, vir & cordatus & grauis, dicendi libertate, quo minus exsequeretur, impediuit. — *Dio lib. 37.*

II. Parem etiam libertatem suis concessit AVGVSTVS: quippe si quid publice deliberandum proponeret, *serio omnes cohortabatur, vt suum sibi consilium aperirent, annuens eis* (quo singulorum opinationes facile eliceret) *omnem libertatem.* — *Idem 53.*

III. Quid de TIBERIO eius priuigno? Is cum à *Q. Haterio* Senatore opinione dissideret, *Ignoscas*, inquit, *rogo, si quid aduersus te liberius sicut Senator, dixero.* Magna quidem magni Principis moderatio, non Principem se, sed Senatorem reputantis. — *Tranq. c. 29.*

IV. HADRIANVS autem Cæsar, *non ægre ferebat admoneri & corrigi vel ab humili persona, si quid præter sententiam, & etiam subito ac fortuito iuuaretur.* Sciebat optimus & eruditissimus Imperator, maximum momentum esse in admonitione, quæ magna plerunque ingenia, sed iacentia & deprauata corrigit, attollitque: *Omnium honestarum rerum semina animi gerunt*, inquit Seneca, *quæ admonitione excitantur: non aliter quam scintilla flatu leui adiuta ignem suum explicat, erigitur virtus quæ tacta est, & impulsa.* — *Dio Cassius. Epist. 9.*

V. TRAIANVS quoque ab eadem libertate mirifice prædicatur: *Amas*, inquit Plinius, *constantiam ciuium, rectosq; ac viuidos animos, non* (vt alii) *contundis, ac deprimis; sed foues & attollis.* Et postea diducit: *Interrogauit quisque, quod placuit; dissentire, discedere, & copiam iudicii sui Reipub. facere, tutum fuit: consulti omnes, atque etiam dinumerati sumus: vicitque sententia non prima, sed melior. At, quis antea* (tyrannorũ euo) *loqui, quis hiscere audebat, præter miseros illos qui primi interrogabantur? ceteri quidem defixi, & attoniti, ipsam illam mutam, ac sedentariam assentiendi necessitatẽ, quo cum dolore animi, quo cum totius corporis horrore perpetiebantur? vnus solusq; censebat, quod sequerentur omnes, & omnes improbarent, inprimis ipse qui censuerat.* Quis melius depinxerit optimorum Principum, vel tyrannorũ mores? Verum facessant isti, & ad optimos Principes, nisi nostros, stylum & animum conferamus. — *In Paneg.*

VI. CAROLVM V. Imperatorem dicere solitum legi, primum prudentiæ gradum esse firmum propositum non errandi: secundum, auscultare cum patientia & bona mente veritatem, præsertim cum ea resultat in bonum eius cui instillatur. parum enim prodest prudentem eum esse & fidelem qui optima consilia suggerit, cum is, qui ea excipit, iis vti nescit, aut non vult. — *Bart. di Bartolini disc. 10.*

VII. *Diuus* LVDOVICVS, Galliæ Rex, inter cætera, quæ filio priuatim, vel publice beneregnandi præcepta dedit, illud non in postremis ei commendauit. *Ita te gerito, vt qui tibi sunt à confessionibus & consiliis libere te admoneant, doceantque quid in omnibus negociis sequendum, fugiendumve sit.* Nostro tempore secus fit: Nam etsi plerique Principes censendi, atque arbitrandi facultatem suis concedant, haud ita tamen illi qui à confessionibus sunt, libere officio suo funguntur: quod si secus facerent, non dubie meliores forent Principes, & subinde inueniretur, qui cum *Theodosio* Imp. iam ab *Ambrosio* de peccato monito diceret: *Ægre tandem reperi Veritatis magistrum.* — *Til. lib. 2. rerum Gallic.*

D. Ambros. apud Baron. Tom. 4. Ann.

VIII. O vtinam hodierni Principes parem dicendi libertatem admitterent, atque iam dictus vir diuinus magno Cæsari Veritatem proponebat! Admirare mecum lector Principis facilitatem, Sacerdotis libertatem. Recesserat ab Oriente THEODOSIVS, cum ecce Valentiniani atque Iudæi Christianos insectarentur, qua de re cum Episcopi apud *Ambrosium* quererentur, verbis quidem postea, sed scriptis ante cum *Theodosio* egit, vt Christiani illorum infestationibus liberarentur, itaq; Epistolam exorditur: *Peto, vt patienter sermonem meum audias. nam si indignus sum qui à te audiar, indignus sum, qui pro te offeram, cui tua vota, tuas commitas preces. Ipse ergo non audies eum, quem ꝑ te audiri velis? Non audies pro se agentem, quem pro aliis audisti? Nec vereris iudicium tuum, me cum indignum putaris, quem audias, indignum feceris, qui pro te audiatur? Sed neq; imperiale est libertatem dicendi negare: neq; sacerdotale, quod sentiat non dicere. Nihil enim in vobis Imperatoribus tam populare, & tam amabile est q̃ libertatem etiam in iis diligere, qui obsequio militiæ vobis subditi sunt. Siquidem hoc interest inter bonos, & malos Principes ꝙ boni libertatem amant, seruitutem improbi. Nihil etiã in Sacerdote tam periculosum apud Deum, tam turpe apud homines, quam ꝙ sentiat, non libere denunciare.* & post paullo: *Malo igitur, Imperator, bonorum mihi esse tecum, quã malorum cõsortium: & ideo clementiæ tuæ displicere debet Sacerdotis silentium: libertas placere. Nam silentii mei periculo inuolueris; libertatis bono iuuaris. Non ergo importunus indebitis me intersero, alienis ingero, sed debitis obtempero, mãdatis Dei nostri obedio. quod facio primum tui amore, tui gratia, tuæ studio conseruandæ salutis. Si id mihi vel non creditur, vel interdicitur, dico sane diuinæ offensæ metu. Nam si meum periculum te exsueret, patienter me ꝑ te offerrem, sed nõ libenter: malo enim te sine meo acceptum Deo esse & gloriosum periculo. Sin autem silentii mei, dissimulationisq; culpa, & me ingrauat, nec te liberat, malo importuniorem me, quam inutiliorem aut turpiorem iudices,* &c. Vtinam rursum quæ diuino afflatus spiritu, tam vera quam salubria, sanctus Sacerdos inculcat, tanquam diuinum Oraculum semper præ oculis Christiani Principes haberent, & Sacerdotes! Ita enim magno animarum lucro, eorum saluti optime consultum esset. Sed ista dum negliguntur quadam inconsiderantia, cum Sacerdotum, tum Regum, simulq; Ecclesiarum atque Regnorum status in discrimen adducitur; graui quidem damno, immo & dispendio salutis æternæ frequenter euenit, vt qui à Sacerdotibus corrigi Reges negligunt atque despiciunt, corripiãtur ipsi ab illo, qui corripit in furore, qui aufert spiritum Principum *quiq; terribilis est super omnes Reges terræ.* Sed & cum Sacerdotes nimium verentur atque timent admonere Principes delinquentes, immemores se ad hoc à Deo electos, secundum quod ab eo dictum est Hieremiæ: *Constitui te super Reges, & Principes*, fiet quidem omnino, æquata iudicii lance, vt ab eis redarguantur, quos ipsi corripere neglexerunt, eosque experiantur asperos, duros, rebelles, ac tyrannorum instar, Dei ministros, ac iura Ecclesiastica conculcantes. Enimuero, nisi *Ambrosius* sumpto in audaciam animo libere questus apud *Theodosium* esset de iniuriis illatis per Valentinianos Orthodoxis, easque magis magisq; pullulantes in herba magnus Cæsar exstinxisset, non dubie in magnam luxuriem cum pari Orthodoxorum calamitate prorepsissent. Rursum, nisi idem vir diuinus cladem Thessalonicensibus illatam dicto Cæsari exprobrasset, eique commercio Ecclesiæ interdixisset, putasne ad sanam sarctamque mentem tam mature eum rediturum, aut etiam in hoc vno facinore acquieturum fuisse?

Psal. 55.

Notent Ecclesiastici, qui circa Principes.

Epist. 94.

Sic ergo censeamus, *necessarium esse admoneri*, (vt Seneca loquitur) *& habere aliquem aduocatum bonæ mentis, eq; tanto fremitu, tumultuq; falsorum, veram denique audire vocem.* Sed quid? rarissimi hodie, qui veras Principibus voces suggerant: quid ita? quia desunt Ambrosii, desunt Chrysostomi, id est, veri Principum amici. Vera enim & amica libertas, teste Plutarcho, peccatis imminet, salutarem ac medicam afferens modestiam, non secus atque mel, quod vlcerosa mordet atq; repurgat, alioqui iucundum & vtile. Aut certe, si sint interdum in aulis Principum viri tales, haud diu consistere possunt, quin technis adulatorum eiiciantur, quorum fucus vt detectus est, idem quod is qui gallos pinxerat, faciunt. pueris mandans vt veros gallos à tabula procul abigat: ita enim isti, veros ambigunt amicos, neque sinunt accedere propius.

Rari veridici in Aulis Principum.

Lib. de Amic. & adul. discr.

Constet igitur libertatẽ in monendo adhibendam: sed & in consultando.

Libertas in cõsultando.

Herod. lib. 7.

Causa in monito ARTABANI ad Xerxem: *O Princeps*, inquit, *nisi diuersæ inter se sententia*

tia dicantur, non potest quis eligere meliorem, sed necesse habet ea, quæ dicta est, vti: at, cum plures dicta sunt, licet tanquam aurum deligere; quod per se discerni cum nequeat, comparatum cum altero discerni potest.

Et præclare admodum, etsi paullo diffusius Orator Græcus: *Tanquam*, inquit, *satis iam noueritis, quid factu sit optimum, non nisi eos audire vultis, qui ad gratiam concionantur. Enimuero, decebat vos, si publicam vtilitatem spectaretis, attentius eos audire, qui voluntatibus vestris aduersantur, quam illos qui assentantur omnia. Nec enim ignoratis ab his, qui ea, quæ vultis ex hoc loco dicunt, facile vos posse decipi. Nam ad voluntatem audientis instituta oratio quasi tenebras circumfundit, quo minus id quod vtilissimum est perspiciatis: ab his autem qui cõsulendo, vestram gratiam non aucupantur, nihil est tale metuendum. Nullo enim modo vos à sententia abducent, nisi quid expediat, euidentissime demonstrarint. Præterea, qui fieri potest, vt illi vel de præteritis recte iudicent, vel de futuris prudenter deliberent, nisi contrarias inter se rationes conferant, & æquos vtrisq; auditores se præbeant?* *Isocr. Orat. de Pace.*

Nec modo adhibenda admittendaque consiliis libertas, sed artificio etiam quodam, vt Aphorismis prædixi, cienda. Modos quosdam ibi notaui. alios hic subnecto, nec etiam (vt spero) contemnendos. Senatorum opiniones vt eliciendæ.

I. Inprimis, admodum vtile erit Principem subito, & quasi aliud agentem, sententiam mox ab vno mox ab altero seorsim exquirere. quod SFORTIAM cognomento MAGNVM callide, & frequenter fecisse, scriptum nobis reliquit Paulus Iouius. *In eius vita c. 79.*

II. Non per se, sed per quendam amicum intimum iubeat explorari: quemadmodum LVDOVICVM XI. Galliæ Regem fecisse Cominæus refert. *Lib. 8.*

III. Idque sine vllo ordine, nunc à minimis, nunc à potentioribus incipiendo: quod institutum olim tenuisse Romanos docet Dio: *In omnibus*, inquit, *Comitiis, vbi quid cum populo consultãdum erat, prius priuatis hominibus concio dabatur, quam magistratum tenentibus: ne quis nimirum potentioris, suam ipse supprimeret, sed summa cum libertate q sentiret, exponeret.* *Lib. 39.* Quin etiam AVGVSTO id quoq; placuisse Tranquillus testatur: *Sententias*, inquit, *de maiore negocio, neq; ordine* (non habito sc licet vllo respectu dignitatis) *sed prout libuisset, perrogabat, vt perinde quisq; animum intenderet, ac si censendum magis quam assentiendum esset.* *Cap. 35.* Nec hoc displicuit *Laurentio Medices*, Reip. Florentinæ Principi. Vt nec *Galliæ Regibus*, quos eandem consultandi rationem tenere scimus, & sane admodum laudabilem; ne nimirum in potentiorum sententias ire infimi cogantur, aut inducantur.

IV. Et postremo, vtilissimum erit in caussis grauioribus in scripto sententias exigere, & clausis tabellis, vt olim factum in Areopago, & suasum AVG. CÆSARI à Mecœnate, verbis in textu notatis: quæ suo sic animo impressit magnus Cæsar, vt cum aduocatus in consilium amicorum esset, in quo *T. Arius* de filii parricidio cogniturus erat, *audita caussa, excussisque omnibus, & his quæ adolescens pro se dixerat, & his quibus arguebatur, petiit, vt sententiam suam quisq; scriberet, ne ea omnium fieret, quæ Cæsaris fuisset.* *Seneca 1. de Clem. c. 15.* Vidit prudentissimus Princeps, tabellam consultoribus obtentui esse, quo magis libere, & sine cuiusquam offendiculo sententiam dicere possint. Id quod in NERONE etiam notauit Tranquillus: *Quoties ad consultandum secederet, neq; in commune quidquam, neq; propalam deliberabat: sed conscriptas ab vnoquoque sententias tacitus, ac secreto legens, quid ipsi libuisset, perinde atq; pluribus idem videretur, pronunciabat.* *Cap. 15.*

CAPVT III.

Tertio, vt consiliis *assentatores* studiose pellant.

CVM enim facile in animum cuiusque adulatio dilabatur, nullusq; sit fere tam cautus, & constans, Magnatum præsertim, qui non mellitas adulatorum voces in sinum, & mentem recipiat (etenim

——— *Nihil est quod credere de se*
Non possit, cum laudatur Dis æqua potestas). *Iuuen. Sat. 4.*

Prin-

Principis est; diligenter ab his sibi attendere, atque eo magis, quo adulatio apud eos, & frequentior est; & perniciosior, propter permultos familiares, qui quotidie loquuntur ad voluntatem personæ quam gerunt. Talium consuetudo, ô Princeps, multum nocet. Quippe quod ex istis *nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetq;, sed adulandi certamen est: & vnum* talium *amicorum officium, vna contentio, quis blandissime fallat.* Malum profecto, quod non exitiosius excogitari potest. *Nam assentari, & placida loqui,* vt isti solent, *in concilio Reipublicæ perniciem maximam adferre solet.* Hinc scite Diogenes, *Adulationem* appellat *mellitum laqueum.* & Plutarchus, Adulatorem, *patriæ & virtutis inimicum.* & Plato: *Feram omni humano generi pestilentem.* Denique, coruis illos comparat Epictetus: Nam, *vt illi mortuorum oculos, sic adulatores viuorum animos ac mentes perdunt, & excæcant.*

Seneca 6. de benef. c. 30.
Demost. Or. 3.
Opusc. de Discr. adul. & am.
In Phæd.
In Enchirid.

Quocirca *claudendæ sunt aures malis vocibus, & quidem primis.* quæ potissimu̅ instillantur à domesticis seruis, *quibus omnia Principum honesta, atq; inhonesta laudare mos est.* Tales igitur consilio exigas, si admissi: quoniam *omnes vias pecuniæ norunt, & omnia pecuniæ causa faciunt*: à quibus tandem *bonus, cautus, optimus, venditur Imperator.*

Senec. ep. 123.
Tac. 3. Ann.
Cic epist. 1. ad Q. Fratrem.
Dioclet. apud Vopiscum in Aurel.

EXEMPLA, & MONITA.

Epist. 14 ad Celantiam.
Dehortantur Principes ab adulatoribus.

I. QVÆ vt commode disponam, operæ est vt præponam D. Hieronymi monitum, quod quidem omnium Principum aulæis inscriptum equidem peroptarim: *Adulatorum,* inquit, *assentationes, & noxia blandimenta fallaciæ, velut quasdam pestes animæ, fuge. Nihil est quod tam facile corrumpat mentes hominum, nihil quod tam dulci, & molli vulnere animum feriat. Vnde, & quidam sapiens ait: Verba adulatorum mollia, feriunt autem interiora ventris. In multis, isto maxime tempore, regnat hoc vitium, quodq; est grauissimum, humilitatis, ac beneuolentiæ loco ducitur: eo fit, vt adulari qui nescit, aut inuidus, aut superbus putetur. Est sane grande, & subtile artificium, laudare alterum in commendationem sui, & decipiendo, animum sibi obligare decepti: quodq; hoc maxime vitio agi solet, fictas laudes certo pretio vendere.* Verum ne quis existimet vitium hoc (*vetus alioqui in Republ. malum*) in leui ponẽdum, audiamus, quo pacto Deus illud insectetur: *Væ,* inquit, *duplici corde, labiis scelestis, manibus malefacientibus, & peccatori terram ingredienti duabus viis.* Sicut Scorpiones ore blandiuntur, sed cauda pungunt; sic isti, *loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum.* Vno ore flare & sorbere volunt: in vna manu ferunt lapidem, altera panem ostentant: in ore mel, in cauda aculeum, vt apes gestant. Vt vmbra, quidquid agas, respondet, & adest, sic isti, quocumque te verteris circumagunt se, & sui semper dissimiles pro re nata sese adaptant: plane similes Heliotropii herbæ, cuius tantus est amor Solis, vt cum ipso circumagatur; & quocumque se verterit Sol, eodem flectat cacumen: noctu etiam, tanquam desiderio Solis contrahat florem. Huius, inquam, herbæ persimiles sunt isti gnatones, qui sese in omnibus rebus accommodant ad voluntatem Regum, nec quidquam nisi ad gratiam loquuntur, & quocunque illorum inclinat animus, eodem ipsorum quoque mentes inclinant, & propendent. Quid multis? nihil refellere audent, nunquam eis aduersantur, aut molesti sunt; mendacia pro veris concinnant: simulando denique & dissimulando semper verum occultant: quos proinde merito *Agesilaus* optimus ille Lacedæmoniorum Rex, non secus aspernandos, insectandosq; dicebat, quam propriæ vitæ insidiatores. Igitur consiliis maxime arcendi: In quibus, ait vere Isocrates, *abesse debet omnis assentatio, & eius, cui consilium datur, vtilitas, & rei veritas spectari debet.*

Tacit. 2. Ann.
Eccles. 2.
Adulatorum descriptio.
Psal. 27.
Fr. Patrit. lib. 4. de Regno.
Orat. siue Ep. ad Philip.

II. Quem scopum sibi non proposuerunt bardi consiliarii *Regis Ammon*, quem, vt liquet

liquet ex sacra pagina, nefarie seduxerunt, dum optimam Dauidis Regis voluntatem in consiliando ipso propter obitum patris, nequiter deprauant, & interpretantur, efficiuntque vt Ammon Dauidis legatos indigna contumelia insequatur. *2. Reg. 2. 1. Paralip. 19.*

III. *Ochoziam* etiam Regem Consiliarii peruerterunt, vt *Achab* Regis impietatem, & scelera imitaretur, sed tam Regi, quam matri, & consiliariis exitium attulit. *2. Paral. 22.*

IV. Non desunt in sacris litteris plura eiusce modi exempla, & tamen haud scio, vtrum grauiori, & frequentiori vitio Principes laborent (Philautiane id accidat, an negligentia mihi dubium) quam isto. Idem ille *Achab* Rex, nonne Micheam vatem odit, *quia non prophetat illi bonum, sed malum?* *3. Reg. 21.*

V. Verum, vt sacra omittamus, eodem plane vitio infectus fuit PHILIPPVS Macedoniæ Rex: siquidem DEMETRIVS eius consiliarius, cum intelligeret eum aliena vsurpandi teneri cupidine, persuasit illi, vt occuparet Græciam, & Italiam: quod consilium pura adulatione fundatum sequutus Philippus, bellum mouit Athenienfibus. Hi contra Philippum deuinciunt sibi Romanos, qui metuentes audaciam, & potentiam Philippi, cum antea etiam eum odissent, cũ ob fœdus cum Hannibale, & Carthaginensibus, tum quod compererant eum meditari bellum inferre Italiæ, succurrunt Atheniensibus, & victo Philippo Macedoniam occupant. Tales certe, vt plurimum, euentus sequuntur adulatorum consilia; quæ quum quis excipit, *principia quidem iucunda habent; at eadem, exitus amarissimos habent*, vt M. Tullius inquit. *V. Q. Curt. l. 5.* *Rhet. 2.*

VI. ANTIOCHVS Rex adeo adulatoribus circumseptus fuit, vt veritatem nunquam perceperit, nisi à rusticano quodam viro, apud quem forte diuersabatur, dum à ministris in venatione aberrasset. Nam hic super cœnam, facto de Rege sermone, Regem quidem esse virum bonum, sed prauis consiliariis stipatum, quique seria regni negocia, ob insanum venandi studium, postponeret. Ibi Rex in præsentia quidem tacuit: at primo diluculo aduolantibus ad tuguriolum ministris, tum Rex non dissimulanter dissimulatoribus dixit: *Ecce autem veritatem heri demum intellexi, nec à quoquam vestrum, à quo tempore mihi adestis, liberiorem vocem audiui.* *Plutarch. in Apophth.*

VII. Ab hac etiam adulatione parum sibi cauit IVSTINIANVS, sagax alioqui Imperator. Huic enim *Tribonianus* Iurisconsultus, praue illi adulans, persuasit, *non moriturum ipsum, sed vna cum corpore in cœlum migraturum.* Quis non rideat Principis in hac re stoliditatem? qui adulatori minus alioqui credidisset, si Agapethi præcepti recordatus fuisset, sic ad eum scribentis: *Amplectere eos, ò Imperator, qui bonorum te consiliorum admonitum volunt, non eos, qui adulari sæpenumero student. Illi enim quod expedit reuera, perspiciunt; hi vero ad ea, quæ placent Potentioribus, respiciunt, corporumq; vmbras imitantes, singulis eorum dictis applaudunt.* *Hesyc. Miles. de Philos.* *Baron. in Ann. ann. Chr. 529.* *Extat aurea prorsus epistola apud Baro. to. 7. Ann. ann. 527.*

VIII. Iustinianum excipiat C. CALIGVLA, antiquum illud & decantatum portentum. Cum vbique pro Deo haberi vellet, atque adeo videri rem se cum Luna habere, quærens ab *Vitellio*, vidissetne se cum Dea congredi? Hic *Vitellius*, quasi attonitus, oculis in terram demissis, *Solis*, inquit, *Domine, vobis Diis licet inuicem videre.* O fabrefactum adulatorem, & Senatu illo Romano intolerandum! deterior futore illo Gallo, à quo cum idem Caligula pro Tribunali sub specie Iouis sedens quæreret, quidnam ipsi videretur esse, *Magnum* respondit ille *deliramentum:* monstrum, propius vero dixisset. *Dio lib. 59.*

IX. Talia multa passim historias legentibus occurrunt, quibus iam supersederem, nisi istud me referre, admiratio facti cogeret. Ostenditur Lutetiæ in foro frumentario os cloacæ, in qua sepeliri se iussit quidam, quem sero pœnituit prauæ adulationis. Hic viderat Regem tristem & solicitum, propter angustiam rei pecuniariæ. Is, quo Regem subleuaret, suasit, vt ex minimis etiam rebus, quas rustici deferunt in vrbem, vnum aut alterum nummulum exigeret, idque in biennium duntaxat, & ex eo, cum viderent in vrbe frequentissima colligi pecuniæ vim non modicam, ad hoc exemplum plures exactiones excogitatæ sunt. qui igitur dederat consilium, cum videret se non idem auctoritatis habere in dissuadendo, quam habuerat in suadendo, in maximos animi mœrores incidit, adeo vt de salute quoque sua desperaret. Et vt de seipso pœnas sumeret consultæ adulationis, simulque moneret alios, ne ad eundem impingerent lapidem, testamento cauit, vt in ea cloaca in quam totius illius fori sordes confluunt, sepeliretur, in quo manet etiamnum in hunc vsque diem exactionis exsequutio. Attendite, attendite,

Principum adulatores, & videte, ne iidem conscientiæ aculei vos aliquando lancinent.

Domestici Consiliis non adhibendi.

Cano iam receptui. Interea tamen Principes velim admonitos, vt inprimis sibi caueant ab aulicis seruis: quibus ingenitus est ille genius, vt quæstus sui causa, ficte & simulate quidlibet eorum auribus insusurrent, quos proinde penitus, & citius quam asparagi coquantur, consiliis suis excludant. Isti *enim sunt* (aiebat vere Alexander Seuerus) *qui Principes perdunt, qui eos à populo semouent, qui soli internuncij sunt, aliud quam respondetur sæpe referentes, claudentes Principem suum, & agentes ante omnia, ne quid sciat, qui cum empti sunt, & praui fuerint, quid tandem possunt boni sapere?* Quid? ô Lampridi! commodum modo suum, præ quo parui facient Principis ruinam. *Æstimauerunt enim lusum esse vitam, & conuersationem vitæ compositam ad lucrum, & oportere vndecunque etiam ex malo, acquirere.* Quare CONSTANTINVS ille MAGNVS ex vero adulatores appellabat, *Tineas, ac sorices Palatij* Adulatores enim, non tantum sunt, vt Satellius ille Quadratus apud Senecam ait, Dominorum suorum *arrosores*, sed etiam *arrisores, & quod his duobus coniunctum est, derisores.* Et ALPHONSVS, Arragonum rex sapientissimus, eos similes esse dicebat lupis, qui titillando, & palpando, asinos vorare solent. nam & vere deuorant quos infatuant, & non nisi in fatuos, & auribus prurientes, perniciem intendunt. Caueant igitur Principes, caueant, ne se ingerant isti, maxime autem ineunte Principatu. Siquidem immoderatissima tunc solet esse adulatio, *pessimum*, vt Tacitus inquit, *veri affectus venenum.* quippe quia nedum personam tuam vestram inescare conabuntur, sed & eorum, qui circa vos erunt; immo *libertis quoque, ac ianitoribus vestris innotescere pro magnifico existimabunt.* Vetus Oraculum est, noui Principis Aulam, mendacii & adulationis gymnasium esse.

Lamprid. in Alex.
Sapient. 15.
Eutrop. lib. 10.
Epist. 27.
Panorm. 3. Apophth.
Vitanda adulatio, initio Principatus.
Lib. 1. Hist. & 6. Annal.

CAPVT IV.

Deinceps, vt suam in consilio suspensam teneant sententiam.

Tacit: 4. Ann.

RATIO prompta: ne nimirum si patefaciant statim, *cæteris assentiendi necessitas fiat.* Nam ecquis non videat, si mentem suam cum cæteris explicent, alios mox ituros in sententiam ipsorum, immo, forte, an etiam consilii arcana palam facturos?

Senec. Hippol.

Alium silere quod voles, prius sile, inquit ille:

3. Variar.

Vnde recte dixit Cassiodorus, *eam esse regalem virtutem, celerius necessaria sentire, & tardius in verba prorumpere.*

Polyb. lib. 9. in pr.
Cic. de Petit. Consul.

Silere autem non lingua tantum oportet, sed multo magis mente. Multi enim sermone tantum celantes, ipso adspectu & vultu reuelarunt sua decreta. Causam capis: quod vultus nimirum *atque frons sit animi ianua, quæ significat voluntatem abditam atque retrusam,*

O quam vere Tragœdus!

Senec. Thyest.

——— *Multa, sed trepidus solet*
Detegere vultus, magna nolentem quoque
Consilia produnt.

Celanda ergo Principi sua opinio. nec id tantum, sed diu examinandæ (prore, & tempore) ministrorum sententiæ. nec tam interdiu, quam noctu: ἐν νυκτὶ γὰρ εὐχερῶς τελειοῦται βουλὴ ἠρεμούσης ψυχῆς ἐκ τῶν ἔξωθεν θορύβων· *de nocte enim facile perficitur consilium, quiescente mente à tumultibus externis.*

Maurit. Imp. 9. Strateg.

EXEMPLA.

I. TIBERIVM Cæsarem solitum dicere scriptum reliquit Dio Cassius, Principis animũ nemini cognitum esse debere, eumque intellectum magnorum esse causam malorum; vt contra, eo dissimulato, plura ac maiora commoda parari. *Lib. 57.*

II. Quod ipsum probe intellexisse videtur CLAVDIVS Cæsar, apud quem in more erat positum, verba dubia, dubiamque interpretationem recipientia pronunciare, ne videlicet animi sui sententia illico perciperetur. *Tacit. 11. Ann.*

III. Nec aliter sensit (vt à veteribus discedam) Imperator LEO, dum filium suum his verbis monet: *Quid facto opus sit, cum multis delibera: quæ vero agere volueris, cum paucis communica; & vbi optimum ex omnibus consilium ceperis, apud te solum tene, ne aduersariis hoc indicetur, & insidiis illorum appetare.* *Opusc. de Bel. appar.*

IV. CAROLVS V. Imp. rerum gestarum gloria celeberrimus, non tam alieno, quam proprio fidens consilio, antequam quidquam aggrederetur, diu multumque deliberabat; in publicum haud prodibat, neminem ad se intromittebat: quo ipso effecit, vt non prius consilia eius explicarentur, quam in opus deducta essent. Huius prudentiæ ignarum vulgus, sæpius aut mortuum, aut animam iam agere Imperatorem somniabat. Si hoc ingenio, plerique nostræ tempestatis Principes, non dubie melioribus auibus res eorum processissent. Faciles enim nimiopere sunt, & minus hac in re cauti Principes cuiusdam oræ non nominandæ. *Zenocarus.*

V. IOANNES COMNENVS Imperator Orientis, aliud lingua promptum, aliud animo tamdiu abditum habebat, dum consilia exsequenda essent, si Choniatæ credimus: *Princeps erat*, inquit, *si quisquam alius occulti animi, qui sapientiam in dissimulando positam existimabat, raro admodum quid facturus esset præ se ferebat.* *Lib. 1. Annal.*

VI. PAVLVS IV. Pontifex Max. hac animi dexteritate pollebat, vt si quando capere vellet consilium de re, quam nemini innotescere cuperet, simulque consultantium adfectus, atq; sententiam sine periculo assentationis dignoscere, effingebat extra rem in medium proponendam hypothesin aliquam, quæ disputandi materiam præberet, atque Cardinalibus dicebat, vt suum super ea iudicium ferrent: ita ex eorum sententia tutum, syncerumq; Legatis Principum responsum dabat. *Iouius in vit. Illustr.*

VII. Horum igitur, aliorumq; exemplo, videant Principes, ne pandant se statim: tũ ne Consultoribus assentiendi materia detur, vt in Aphorismis dixi; tum etiam quod ex aliqua mora, & cunctatione, non minima illis accedit gloria: quod quæ in consilio dictæ sunt sentẽtiæ, licet ab aliis emanarint, illis tamen, veluti earũ auctoribus, nedum arbitris adscribantur. Itaq; Polybius in narratione rerũ gestarum à PHILIPPO Macedonum Rege adhuc puero: *Post omnes* (inquit) *Rex sententiã dixit, si tamen Regis fuisse eã sententiam putandum est. Neq; enim verisimile videtur puerum, qui vix xvij. ætatis annum excessisset, de talibus, tantisq; rebus potuisse iudicare.* *Principis sententia, cur non statim vulgãda.* *Lib. 4.*

Huc etiam pertineat, vtile quandoque esse haud patefacere quo consilio, quid agatur, sed prætextum aliquod quærere, quod maxime rei gerendæ conforme videatur. *Dissimulandũ quo consilio quid fiat.*

I. Ita TIBERIVS CÆSAR, secedere Vrbe cupiens, fingit ire se in Campaniam, specie dedicandi apud Capuam templi Ioui, vt & apud Nolam Augusto: cum tamen nihil minus, nisi sacra fortasse Veneri facere ibi constituisset. *Tacit. 4. Ann.*

II. De L. SVLLA Sallustius: *Ad simulanda consilia altitudo animi incredibilis.* *Catil.*

III. Dicitur & DOMITIANVS ad auertendam suspicionem belli, quo necopinantes Germanos opprimere voluit, *profectionem suam censu obtexuisse Galliarum.* *Front. lib. 1. Strat. c. 1.*

IV. CAROLVS VI. Galliæ Rex, dum de componendis Ecclesiæ rebus cum Imperatore deliberat, diem quo conueniant ad Rhemos constituunt, causas interim callide prætexentes, propter quas eo venisse dicerentur, ne scilicet vera Comitiorum ratio, quam tacitam esse, volebant, proderetur. *Frossardus 6. Rer. Gall.*

V. Denique, quam speciosum nuper fuit prætextum DVCIS SABAVDIÆ, qui cum alia omnia cogitaret, vt euentus postea docuit, ire se Lutetiam fingebat, vt cum *Henrico IV.* Galliæ Rege transigeret de Marchia Saluciana? *Anno 1600.*

Vultus scite obtegendus.

Postremo dixi ex Polybio, sententiam occultandam, nedum lingua, sed etiam animo, & vultus habitudine.

Lib. I. Ciuil.

I In quo reprehensus DOMITIVS apud Cæsarem: *Litteris*, inquit Cæsar, *perlectis, Domitius dissimulans in concilio pronunciat Pompeium celeriter subsidio venturum, hortaturque eos ne animo deficiant, quæque vsui ad defendendum opidum sint, parent. Ipse arcane cum paucis familiaribus suis colloquitur, consiliumque fugæ capere instituit. Cum vultus Domitij cum oratione non consentiret, atque omnia trepidantius, timidiusque ageret, quam superioribus diebus consueßet, multumque cum suis consultandi causa secreto præter consuetudinem colloqueretur, consilia, conuentusque hominum fugeret, res diutius tegi, dissimularique non potuit.*

Summa ergo esto: vt nec lingua, nec fronte suam Principes in consilio aperiant sententiam: nisi occultent, & obsignent silentio, donec certum illis fuerit exsequi consulta.

Nox Consiliis opportuna.

Postremo, addidi in Aphorismis, multum, ac diu à Principe ponderandas Consiliariorum sententias, idque non tam interdiu, quam noctu ex sententia Mauritii Imperat. ib. appellata. Tempus enim antelucanum, nedum Musis, sed & consiliis amicum est, & oportunum: quod mens minus tum distrahitur rebus iis, quibus interdiu solet; id quod non nesciuit magnus ille Æneas apud Principem Poetarum:

Apud Xenoph.

At pius Æneas per noctem plurima voluens.

Ideo Aristippus virum formans, qui suo tempore Reip. habenas sumpturus sit, facit eum non multo somno vtentem, sed vigilantem, noctemque negociis diuidentem, vti Agamemnon ille, de quo Homerus:

Iliad. 2.

Cæteri quidem apud naues Principes omnium Achiuorum
Dormiebant per noctes molli domiti somno:
Verum non Atridem Agamemnonem Pastorem populorum
Somnus tenebat dulcis, multa animo voluentem.

Atque hanc quidem obseruationem alios plerosque Principes priscæ, & huius tempestatis tenuisse scimus, quorum in re clara meminisse haud opus est, cum cuncti sciant laudatas ætatem fuisse nocturnas meditationes. Nox enim εὐφρόνη veteribus: παρὰ τὸ εὐφρονεῖν, à bene sapiendo. Optima enim consilia nocte constituuntur, vt dictum est, quod tunc animus sit liber, & vacuus à curis: vnde illud de triuio collectum: *Nox dabit consilium.* Certe, tum plurimum iuuat animaduertere, & longa consideratione attendere, nedum ad initium, & progressionem negociorum, sed etiam ad exitum: vt sicubi erratum sit, aut prætermissum, vel recte, prudenterque gestum, istud vt porro teneatur, illud vero, vt imposterum fugiatur. Quod institutum, si Principes, & Consiliarii sequantur, haud dubium est, quin multo prudentiores euadent: cum non alia magis ratione senes mentis acumine, & prudentia cæteris præstent, quam quia multa viderunt, multaque & longa rerum, & circumstantiarum consideratione, & experientia didicerunt.

CAPVT V.

Denique, vt in omnibus deliberationibus *Honestatem* semper, ac *Bonum publicum* spectandum putent.

V. Fran. Patrit. lib. 6. de Regno.

HONESTVM dicimus Virtutem ipsam: ex quo *Honestas* nascitur, quæ est animi quędam electio firma, & stabilis, ea omnia agendi, quę secundum virtutem sunt. Ad eam igitur virum præsertim Principem, debere in consultationibus collineare, meritissimo dico: —— (*namque quis mortalium*

Sophocl. Elect.

Non dirigit ad honesta, & ingenua oculos?)

Quippe si ab ea deflectat, in eius contrarium, videlicet, turpitudinem, dilabatur necesse est.

Atqui, *ea omnino deliberanda non sunt, in quibus est turpis ipsa deliberatio.* Quæ illa? *facta*

la? *facta nimirum quæ lædunt pietatem, existimationem, verecundiam, & (vt generaliter dixerim) quæ contra bonos mores fiunt.*

Constet igitur tibi, ô Princeps, Virtutis, & Honestatis semper habendam rationem.

Sed & Boni publici: *Nam salutem Reipub. tueri nulli magis conuenit, quam Principi:* Suadeor etiam Tullii auctoritate: *Qui Reipub.* (inquit) *præfuturi sunt, duo Platonis præcepta teneant. Vnum, vt vtilitatem ciuium sic tueantur, vt quæcunq; agunt, ad eam referant, obliti commodorum suorum. Alterum, vt totum corpus Reipub. curent, ne cũ partem aliquam tuentur, reliquas deserant: Vt enim tutela, sic procuratio Reipubl. ad eorum vtilitatem, qui commissi sunt, non ad eorum, quibus commissa est, gerenda est.* Quocirca *cum consulis populo, remoue à te suspicionem alicuius tui commodi: fac fidem, te nihil nisi populi vtilitatem & fructum quærere.*

Tu ciuem, patremq; geras, tu consule cunctis,
Non tibi: nec tua te moueant, sed publica damna.

Cic. 3. de Offic. L. filius qui. ff. de Cond. instit.
Paulus IC. in l. nam salutem ff. de offic. præf. vig.
1. de Offic.
Id. Orat. de l. Agrar.
Claud. ad Honor.

EXEMPLA, ET NOTÆ.

SAPIENTER, more suo, diuinus ille Plato in Dialogo quodam, SOCRATEM inducit dicentem, actiones ipsas nobis discutiendas, & expendendas esse priusquam ad deliberãdum animum applicemus, quumque mali quippiam in eo, quod acturi sumus, apparuerit, de eo ne cogitationem quidem suscipi debere, sed mortem, & periculum quoduis potius excipiendum, quam id faciamus. Hoc exemplis illustremus.

I. A Græcis ordiar, & inclytum illum PHOCIONEM Atheniensem præponam: qui recitato quodam oraculo, esse vnũ virum, qui à cõcordi ciuitate dissentiret, & cunctis expostulantibus, quis ille esset, libere pro bono publico dixit: *Quæso vos quiescite: ego ille sum, quem quæritis: nã mihi nihil eorum q̃ agitis, placet.* Cui nõ placeat hic animus in pura puta honestate acquiescẽs?

II. PERICLES ciues suos tantopere diligebat, tantoque honore prosequebatur, vt verba ad populum facturus, subinde optaret, ne vllum sibi verbum excideret, quod vtilitati ciuium suorum repugnaret.

III. CODRVS Atheniensium Princeps, cum responsum intellexisset ab Apolline datum Doriensibus hostibus suis eos nequaquam superiores fore, ni Atheniensium Principem occidissent, *is permutato Principis habitu, & sarmenta collo gestans, castra hostium ingressus est, ibique à milite, quem falce vulnerauerat, continuo occisus est.*

IV. Quam præclarum illud ARTABANI monitum! *Omnino consultum est* inquit, *vt in omnibus consultationibus honestum semper, & bonum publicum præter oculos versetur. Nã etsi bona consilia plerumq; à fortuna superentur, non aliter atq; tempestatibus scientia rei nauticæ, attamen recta conscientia consilii, instar ænei muri est: cõtra atq;, si consiliũ iniustũ sit. nam etsi fortunã obsequentem habeat turpitudo, tamen cõsilii conscientiã vellicat.* Præclarum profecto διδακτήριον, prorsus idoneum, quod principũ & Consiliariorũ omnium pectoribus inscribatur.

V. Transeo ad ROMANORVM REMP. quæ vt nihil per fraudes ac dolos, sed vera puraq; virtute rem cum hostibus ipsis gerebat, ita honestum vtili semper anteponebat, ne quidquam vnquam de maiestate sua inhonestum turpeq; delibare videretur. Iraque *Furio Camillo* Consule Faliscos obsidente, cum ludimagister plurimos ac nobilissimos inde pueros, velut de ambulandi gratia eductos, in castra Romanorum per proditionem adduxisset, (vtpote quibus interceptis haud dubium erat, quin Falisci deposita belli pertinacia, tradituri se Camillo Imperatori essent) Senatus censuit, *vt pueri magistrum vinctum virgis cædentes obsessis Faliscis remitterent.* Quo factum est, vt dignitatem suam Respubl. Romana conseruauerit, & consilio honesto hostiles animos expugnauerit; qui cum armis expugnari non possent, clementi, honestoque consilio victi, portas Romanis aperuerunt.

Crit.
Æmil. Prob.
Ælian. lib. 4. Hist.
Iustin lib 2.
Apud Plut.
Plut. Camil. Florus 1 c. 12. Val. 6. cap 5.

VI. Honestum igitur, etiam gentilium sensu, in consiliis attendendum. Tum deinde, id quod Reipub. vtile est: Itemq; an illud promptum effectu sit: *Hæc enim si non adsint* (aiebat recte Imper. Leo) *infirmum consilium esse, & temerarium statim deprehenditur, & quasi ante oculos illius vitium cernitur. Si enim inutile sit de quo deliberas, non modo non tibi commodo eris, verumetiam læderis. Si vero non possunt, de quibus deliberatum est, perfici, inanis hæc consideratio ad temerarium exitum, quod fieri nullo modo, aut via potest, necessario pertinet. Inprimis autem vitare oportet eas offensiones, quæ in promptu sunt; vulgus enim hominum solet rerum futurarum cogitationibus seipsos oblectare, offensiones autem circumstantes prouidere nõ solent.* Atque istius viri iudicium, nec absimile illud Muciani: *Omnes*, inquit, *qui magnarum rerũ consilia suscipiunt, æstimare debent, an quod inchoatur, Reipub. vtile, ipsis gloriosum, aut promptum effectu, aut certe non arduum sit, simul ipse qui suadet, considerandus est, adiiciatne consilio suo* (notate) *periculum suum: & si fortuna cœptis affuerit, cui summum decus acquiratur.* Documenta plane digna quæ à Principibus consultoribus considerentur.

Insignis, & notanda ratio cõsultandi.

Opusc. de Bellico appar.

Tacit. 1. Hist.

VII. Pulchrum, & sanum monitum prudentissimi Principis LAVRENTII MEDICIS iam morituri ad filium futurum Principem Reipub. Florentinæ: Ciues, mi Petre, inquit, successorem te meum dubio procul agnoscent. neque vereor, vt non eadem auctoritate futurus in hac Republ. sis, qua nos ipsi ad hanc vsque diem fuimus. Sed quoniam Ciuitas omnis, corpus est, vt aiunt, multorum capitum, neque mos geri singulis potest, memento in eiusmodi varietatibus id consilium semper sequi, quod esse quam honestissimum intelliges, magisque vniuersitatis, quam vni de multis rationem habere.

Ex Cæsare Possou. in Annal. Ital.

VIII. Verum, vt ad Romanos redeam, NERO ipse, quanquam cetera vitiosus, vtilitatis tamen, honestatisque in consilio Reipub. habuit rationem, palamque dicebat, *cunctas sibi curas amore patriæ leuiores.*

Tacit. 15. Ann.

IX. Ab eadem in Rempub. pietate, & adfectu maxime celebratur, Eques ille Romanus, M. CVRTIVS. Romæ enim cum in media parte fori, vasto ac repentino hiatu terra subsideret, responsumque ab Oraculo esset: Ea re illum tantummodo compleri posse, qua populus Rom. plurimum valeret, ille interpretatus, Vrbem Rom. virtute, armisque præcipue excellere, militaribus insignibus ornatus, equum conscendit, eumque, vehementer admotis calcaribus, præcipitem in illud profundum egit. Super quem vniuersi ciues honoris gratia certatim fruges iniecerunt, continuoque terra pristinum habitum recuperauit.

Val. Max. lib. 5. cap. 6.

X. Magnum quoque adfectus specimen in C. MARIO Consule, qui cum in somnis monitus esset, de Cimbris victoriam reportaturum, si filiam Calpurniam sacrificasset, id egit, vt filiæ vitam Nemesi, victimæ loco, repræsentaret.

Plutarch. in Parallel.

XI. Eodem spiritu etiam impulsus, eodem Plutarcho teste, ERICTHEVS, qui bellum cum Eumolpo faciens, accepit responsum se victorem futurum, si filiam suam Diis immolaret, qua re Praxitheæ vxori communicata, puellam occidit.

Ibid.

XII. Valeant isti, & eximium VESPASIANI exemplum imitentur Principes, qui *per totum Imperii tempus*, ait Tranquillus, *nihil habuit antiquius, quam prope afflictam, nutantemq; Rempub. stabilire primo, deinde & ornare.*

Cap. 8.

XIII. Nec negligendum istud HADRIANI, qui sæpicule in concione dicebat, *ita se Rempub. gesturum, vt sciret populi rem esse non propriam.* Insignis hercle in Rempub. affectus, & magis suspiciendus, cum facto præstatur.

Spartianus.

XIV. Laudabilis vox Principis cuiusdam ad filium Imperii successorem: *Si contentus nomine Principis, nec Princeps esse labores, nomen amittes & tyranni indues. Non vere est Princeps, qui ex illustri sanguine ortum trahit; verum, qui re ipsa Princeps esse satagit.*

XV. Quo magis exsibilandum, & in vltimas orbis oras deportandum monstrum hominis, qui Principem suum vult eo natum, & factum, vt cuticulam modo curet, suamque potentiam qualitercumque amplificet, & nihil interim pensi habeat subditorum res, & fortunas: qui finis, si sit Principis Christiani, dolendum hercle, Sardanapalum eiusmodi paradoxa posteritati non commendasse. Sed quam insulsum sit id adstruere cum illo portento, nemo tam parum instructus, non dicam Christianorum præceptis, sed Ethnicorum adeo doctrina, qui non videat. Isti enim in hoc natos esse Principes suos palam asserebant, non vt generaliter viuerent,

Reiecta Macchiauelli doctrina.

nerent, non vt bonum publicum præ sua re spernerent, aut parui penderent, verum, vt vtilitati, salutique suæ singulorum commoda anteferrent, quem verum esse, & vnicum Principis scopũ, tam vere quam intrepide dictitabant. *Nam, vt gubernatori*, ait Oratorum maximus, *cursus secundus, medico salus, Imperatori victoria: sic Reipub moderatori, beata ciuium vita proposita est, vt ea opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, & virtute honesta sit.* Quæ quidem ratio sic humanæ menti à natura indita est, vt eam cum luce ipsa vsurpasse videamur: quod lubeat docere exemplo gentis *Mexicanæ* ab studiis litterarum, non tantum Religionis nostræ plane abhorrentis. De his itaque sic R.P. Acosta: Cum *gens Nauatlacana* sedibus suis relictis, nouas quæreret, atque ad paludes tandem Mexicanas (vnde postea nomen sumpsit) appelleret, ab *Azcapuzalcorum* Rege illis locis vicino, summis precibus contendit, vt nepotem suum sibi in Regem daret, qua re impetrata, & Iuuene domum deducto, vnus è senioribus in frequenti totius populi conuentu, nouum Regem ita affatus est: *Fœliciter adueneris, ætate fili, potestate Domine & Rex noster, ad hanc ciuitatem nostram inter carecta, & cannas fabricatam: perpẽdas quæso, te huc venisse, vt sis clypeus, vmbraculum, & perfugium gentis Mexicanæ; ad instar Dei nostri Vizilipuzli, cuius imago nobis es, & cuius nomine huius Reip. habenæ tibi traduntur: nosti aduenas nos esse, & proinde facile conicies, non eo te huc aduenisse, vt otio, & voluptatibus indulgeas, sed vt nouos, continuosq; labores subeas, factus mancipium, & seruus totius huius multitudinis, quæ tibi sorte contigit, &c.* Hactenus ille. Quo viri Ethnici alloquio, didicisse debuit impius Machiauellus Christiani Principis officium, aut si sciuerit, pudore suffundi, qui licet signatum in se habuerit lumen vultus Dei, ab ipsisque incunabulis Religionem, & Pietatem cum lacte materno hauserit, docere non erubuerit, Principibus quidlibet licere in subditos, ac si in eos data esset potestas à Deo velut in bruta animantia, *quibus* alioqui *homo*, vt cum B. Gregorio loquar, *non autem hominibus ceteris natura prælatus est: & idcirco contra naturam superbire est, ab æquali velle timeri.*

Lib. 8. ad Att. Epist. 11.

Hist. Ind. occ.

De Cura Pas. p. 2. c. 6.

Ex quibus efficio aduersus Machiauellum, Principem in suis consultationibus debere semper bonum publicum ob oculos habere, & res, fortunas, salutem subditorum sua ipsius salute, & vtilitate chariorem, Dauidis etiam Regis exemplo, qui cum subditos ob ipsius peccatum diuinitus percussos conspiceret, conuersus ad Dominum exclamauit, dicens: *Ego sum qui peccaui: isti, qui oues sunt, quid fecerunt? vertatur obsecro manus tua contra me, & contra domum patris mei.*

2. Reg. 24.

CAPVT VI.

Interim documenti etiam loco sit, nequaquam indignari debere Principes, si male respondeant consulta.

DEVS enim est, *qui rerum exitum in potestate tenet:* qui disponit consulta, dirigitque illa, quo visum erit cumque. Quid reniteris? quid obstrepis? quid obloqueris Auctori rerum? mentem dare, vel eripere solito, vbi lubet, & vt lubet, vnicuique. Audi, sodes, Principem Poëtarum iure illud idem idem inclamantem:

Thucy. 4. Hist.

> Ζεὺς δ' ἀρετὴν ἄνδρεσσιν ὀφέλλει τε μινύθει τε
> Ὅππως κεν ἐθέλῃσιν:
> *Virtutem Deus in nobis auget, minuitq;,*
> *Vt voluit.*

Home. Odys. 6.

Idq; bono semper fine: nã qui aliter? cum *fons, & principiũ sit omnis bonitatis.* Itaq; subiice te eius Prouidentiæ. quę si quando alio uersum vertat cõsulta, quam præcogitasti, quieta frõte patere; & memento, *ei parendum esse, & acquiescendũ in omnibus quæ eueniunt, & sequẽda vltro, vt quæ ab optima mente fiant, atq; pro-* *ficiscan-*

Simplicius in Enchirid. epist. 34.

Epictet. Enchirid. c. 38.

ficifca tur. Æqui,in quã,& boni f. ciãs, si cõsilia,atq; deliberationes fœlices nõ consequi succ. ssus videas, cũ ineuitabili necessitate, siue Prouidentia sępe fiat.

Consilia,vt habeant optima exitum malum.

Neoptol. apud Sophoclem. Cassiod. lib. 3. part. 2. Sallust. ad Cæs. orat. 1.

Hinc fit, vt *quidam omnia imprudenter agant, & ipsis pro voto succedant; quidam ad omnia se consilio disponant, & semper in contrarium eis cedant.* Quinetiam videbis, *sæpe praua magis, quam bona consilia prospere euenire.*

Vnde ista? nisi quod ab omni æternitate immensus ille Deus, immutabili lege ita constituit: & quidem sanctè, iustè, sapienterque constituit:

Boet. 4. 6.

Sedet interea Conditor altus
Rerumq; regens flectit habenas,
Rex, & Dominus, fons, & origo,
Lex, & sapiens arbiter æqui.

Senec. ep. 108.

Itaque, *optimum est pati, quod emendare non possis: & Deum, quo auctore cuncta eueniunt, sine murmure comitari.*

Cic. pro C. Rabirio. Dion. Halicar. lib 8. 1. Olinth.

Veruntamen, qui sunt (malum) hodierni mores, *consilia euentis ponderantur, & cui bene quid processerit, multum illum prouidisse; cui s. cus, nihil sensisse dicamus.* Ita, ita, *tam boni quam mali euentus causa Imperatoribus vulgo* (sed sæpe falso) *tribuuntur.* Vnde verissime Demosthenes dixit, *duram esse conditionem eorum, qui in dandis consiliis, & in gerendis rebus solent versari; cum eorum fides ex euentu soleat æstimari.* Sed hoc malo more: cum euentuum fœlicitas in nostra potestate non sit, sed tantum ratio, consilium, prudentia.

Val Max. 4. cap. 7. Dionys Halicar. lib. 9. Cic. lib 6. epist. ad Torquatum.

Quare has vulgi opiniones magnanimus Princeps non vltra quam Lamiæ (vt aiunt) turres æstimabit, probe sciens, *nullam tam modestam fœlicitatem esse, quæ malignantes dentes vitare possit.* ——*Res gestas*, ait ille, *taxare, cuiuis facillimum: at res egregias gerere, perdifficile, paucisq; datum est.*

Ergo igitur sic secum statuet, *ferendas esse linguas, & qualemcunque fortunam præsertim quæ absit à culpa.*

MONITA, & EXEMPLA.

Æmil. Probus.

I. QVi Græcorum Imperatorum res gestas monimentis consignarunt, THYMOLEONTEM Corinthium, magnis quidem, sed vix pro merito laudibus exornarunt. Siquidem prætcrquã quod patriam suam à tyranno oppressam liberauit, ipse item Syracusas & Siciliam, quibus quoque incubabat *Dionysius* ille tyrannide inclytus, in libertatem pristinam asseruit, paceque tot annis desiderata, donauit. Verum, vt solent actutum lætis misceri tristia, haud ita diu post istos successus, longe maximas expertus fuit fortunæ acerbitates, quas tamen adeo forti, constantique tulit animo, vt nunquam frontem mutasse dicatur; hoc tantum dictitans: *Rerum humanarum nihil sine diuino numine agi*: didicerat ecce vir magnus non tam vsu, quam diuino afflatu, Prouidentiam mortalium res gubernare, immo quocunque lubeat voluere, inque contrarium trahere, præter mentem, rationemque nostram.

Vide Polyb. libr. 3. Florum 2. cap. 6.

II. Id quoniam infinitis aliorum exemplis doceri potest, multis haud insistam, quod attētè legentibus passim obuia sint. Quis, sodes, non sciat HANNIBALEM, si post pugnam ad Thrasimenum lacum, Camnisiumque commissam, in queis plus quam centum millia Romanorum occubuerunt, Romam exercitum duxisset, vniuersa Italia potitum fuisse? Verum Deus, qui reprobat consilia Principum, aliter voluntatem eius moderatus est: quia Carthago non debuit imperio decorari, sed Roma, quemadmodum prædictum fuit ab Daniele.

De quibus Dio.

III. Certantibus postea de Imperio OCTAVIANO & ANTONIO, infœlices semper fuere

fuere Antonii conatus, vtpote qui ab diuina prouidentia minime iuuarentur. *Quæ cum non commilitat*, inquit Niceph. Gregoras, *consiliis, actionibusq́; hominum, malus iis exitus obuenit, & cogitationibus valde aduersus: nam tunc, neq; vir consultus, consultus est, nec fortis, fortis*; sed etiam sapientissima consilia insipienter desinunt, & generosa maxime ac fortia facta turpem, & infamem exitum consequuntur.

Liuius, & alij. Lib 7.

Irrita consilia sine Numinis ope.

VI. Salomon, posteaquam defecit à Domino, conatur interficere *Ieroboam*, hoc consilio, vt *Roboam* filio suo tradat regnum integrum: *Iosephum* Fratres tollere conantur, vt primatum ab eo auertant: Pharao *Israelitarum masculos* sensim interfici curat, ne multiplicati vindicent se in libertatem: Verum vt hæc consilia bono caruerunt fundamento (quod in consiliis maxime attendendum) ita irriti fuere eorum conatus, nec valentiores quam decretum Dei. *Non est sapientia* (clamat sapientiæ medulla) *non est prudentia, non est consilium contra Dominum.*

3 Reg. 11. Genes. 37. Exod. 1. & 2.

Prouerb. 2.

V. Superiori ætate Carolvs V. Imp post bellum Germanicum in Salinis Iaponicis, vt quidam referunt, dicitur dixisse, se post illud bellum in victoria penitus consequutum esse eum finem, quem conceperat animo: sed media quibus ad eum finem peruenisset, longe aliter accidisse, quam ipse constituerat, immo nihil quidquam euenisse eorum quæ ipse præcogitarat. Ita prorsus in maximorum virorum consiliis rarissime euentus bellorum respondent, & tamen Deus mirabiliter euentus dirigit, ad quæ ipse vult.

Profecto, nonnullos videre est quibus adeo propitii sunt superi (quod in Carolo annotatum est) vt omnia vel dormientibus fœliciter contingant, *vel* (vt cum Sallustio loquar) *omnia non bene consulta in virtutem trahantur*; vt è contrario videbis, quibus, quasi Herculis sydere natis, in contrarium omnia cedant: Et vnde istud? nisi à Deo, qui magnates illos exercet, & aggreditur ceu fortes athletas, *aduersus quos suam vim intendat. Ignem experiebatur in Mutio, paupertatem in Fabritio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone: Hos*, inquam, *Deus quos probat, quos amat, indurat, recognoscit, exercet: Eos autem quibus indulgere videtur quibus parcere, molles venturis malis seruat. Erratis enim, si quem iudicatis exceptum. Sed veniet ad illum diu fœlicem sua portio.* His igitur similibusque alloquiis solentur se Principes, si quando duriore aliquo casu conflictentur; cogitentque auream illam Ciceronis: *Præter culpam, aut peccatum homini accidere nihil posse, quod sit horribile, aut pertimescendum.* Solentur rursum se in Prouidentia Dei, quæ tristibus sæpe læta permiscet, præter spem expectationemque nostram:

Iugurt.

Senec. de diuin. Prouid.

Bonos à Deo exerceri.

Lib. 5. ad famil. epist. alt.

> *Nec semper*, ait Tragicus, *nox terris incubat,*
> *Nec fata eadem, nec diuitiæ*
> *Semper eadem permanent:*
> *Subito in tenues auras diffluunt,*
> *Luctus; & alternis eunt,*
> *Redeunt gaudia vicibus.*

Sophocles in Philoct.

Itaque magnifice inclytus Rom Imperator Maximilianvs II. sicubi res aduersæ animum eius sollicitarent, conceptum à se symbolum proferebat, *Dominus prouidebit.* Ita, ita, ad eum mentis acies conuertenda, qui *spem nostram in aduersis nunquam fefellit*, & qui *in misericordia disponit omnia.*

L. Pecensten. in Symb. Impp. Dion. Halic. Sapientiæ 15. Lib. 47.

Ergo igitur, ex sententia Dionis, *consentaneum est, neque ita ad subitas nos calamitates animo corruere, vt omnem spem proyciamus; neq; adeo lætis in præsentia rebus efferri, vt prouidentiam etiam perdamus: sed spem futuri in medio vtriusque fortunæ collocatam habere, & tuto in vtramq; partem consilium capere.*

VI. Ex quibus efficitur, magno animo debere Principem contemnere linguas vulgi. *Nam cum omnino contemnamus* (vt præclare ratiocinatur Simplicius in c. 48 Enchirid.) *& despiciamus vulgus hominum, nec vllius esse pretij iudicemus, certe ridiculum sit, quasi magni viri sit, ab eorum opinione tanquam à filo pendere.*

Principi contemnendos esse sequiores de se rumores.

Quare parui pendet, quidquid obiectabit vulgus. *Ex opinione multa; ex veritate pauca iudicat.* Fœlix ille, qui magnificum illum, & excelsum Titi Imp. animum æmulatur, cum eoq; dicere pōt: *Nemo me sine iniuria affici, aut insequi contumelia potest. propterea quod nihil ago,*

Cic. pro Rosc.

quod reprehendi mereatur; ea vero, quæ falso de me dicuntur, prorsus negligo. Sciebat quidem magnus Cæsar, tametsi gentilis, magnum aduersus iniuriam & malignitatem præsidium esse conscientiam: quæ profecto curanda magis, quam virus linguarum, & aculei contumeliarum. Itaque cum Tragico

Contemne famam: fama vix vero fauet.

Lib. 1. Annal. VII. Criminabatur à populo Rom TIBERIVS Cæsar, quod cum bona Galliæ pars defecisset, ipse nihilominus Capreis delitesceret, & (vt Tacitus scribit) *in tanto rerum motu libellis accusatorum insumeret operam*: quam ipse famam despicatui habens, *magis ac magis in securitatem compositus, neque loco, neque vultu mutato, sed vt solitum per illos dies egit, altitudine animi, an compererat modica esse & vulgatis leuiora.* Cum vero illius belli exitus Romanis ex animi sententia successisset, Senatui litteras scripsit, quibus quoque causas cur expeditioni non interfuisset, recensuit, & inter alias, *non esse Principibus decorum, si vna, alterave ciuitas turbet, omittere Vrbem vnde in omnia regimen.*

Polyb. l. 3. in fi. VIII. Ita Q. FABIVS parum curauit audire à *M. Minutio* collega, aliisque Romanis, timidus, formidolosus, & socors, quod pugnam cum *Hannibale* detrectaret Parui, inquam; vir vere maximus hæc faciebat, dum cunctando restitueret rem.

In M. Antonin. *Tranquill. aliique.* *Capitolin.* IX. Enimuero (vt bene notauit Capitolinus) *nemo est magnorum Principum, quem non grauis & falsa interdum fama perstringat.* Vsque adeo, quod OTHO Imperator, multarum pertæsus calumniarum, frequenter dictitaret: *Nescitis amici, quid sit Romanum gubernare Imperium: mihi credite iam experto, qui iam mori malo, quam imperare.* MARCO etiam ANTONINO, viro alioqui multis magnisque virtutibus prædito, obiectum fuit, quod *Verum* vel veneno sustulisset, aut certe per medicum *Posidippum* occidisset, quem ei sanguinem intempestiue dicebant emisisse.

Tacit. 14. Ann. *Sen. Herc. fur.* *Lib. 2. Hist.* Itaque longe verissimum est, quod iam ante dixi, nullam esse tam modestam fœlicitatem, quæ malignitatis dentes vitare possit. Quare ferendi sunt isti morsus, ferenda linguarum vt innocua tela, *inuidiamque, vt mortalia omnia, infra suam magnitudinem ponere.* Vis veriloquium, & arcanum dogma? *Ars prima regni est, posse te inuidiam pati* maxime belli tempore, quo necesse est Principes (teste Thucydide) propter calamitates, quas bellum afferre solet, criminationibus, & calumniis obnoxios esse.

CAPVT VII.

Ad extremum, & illud videndum, ne principio sui Imperii, temere decessoris Consiliarios repudient.

CVM enim Principes, ineunte principatu, viros sibi soleant eligere qui vna molem curarum publicarum sustineant, magnique referat, quos in eam rem assumant, haud imprudenter, meo quidem sensu, fecerint, si probitate, ac fide insignes, asciscant decessoris sui consiliarios, propterea quod & rebus illi gerendis exerciti iam sint, magisque gnari prioris gubernationis, quam nouiter adsciscendi. Itaque, quod vniuersæ Regum sapientissimus, hoc illis qui ad Imperii spem aluntur, quive recens ad Imperium peruenere, dictum velim: *Amicum patris tui ne dimiseris.* & quod Sirachides: *Ne dereliquas amicum antiquum; nouus enim non erit similis illi.* Vidit hoc quondam sanctissimus ille iuxta ac eruditissimus Saxonum Præsul; dum dixit:

Prou 16. *Ecclesiast. 19.*

B. Anthelmus in Monost.

Οὐχὶ προτιμήσῃς νέον ἄνδρα φίλον πρὸ παλαιοῦ:

Non erit antiquo nouus anteferendus amico.

Cic. Lælio. *Lamprid. in Alex.* *Tacit. 2. Hist.* Amicos tamen intelligo, qui *ita se gesserunt, ita vixerunt, vt eorum probetur fides, ac integritas, nec sit in eis vlla cupiditas, vel libido, vel audacia.* Tales, inquam, viros *sanctos, fideles, & nunquam venales* retineant; non assentatores, non mimos, non alia (pudet proloqui) *amicitiarum dehonestamenta.* Quanto minus lauerniones, hirudines,

hirudines, sorices, tineas, & harpyas prioris Aulæ? *Caue* (inquit diuinus vir) *istiusmodi venenata animalia: quæ de corio tuo saturare ventrem suum cupiunt, non suadent, quod tibi, sed quod sibi prodest.* Hieron. ep. 10.

EXEMPLA.

I. QVI Cyri Persarum Regis gesta monumentis prodiderunt, ferunt CAMBYSEN filium, patris consiliarios, viros vtique sapientes, & cordatos neglexisse, quin pessime etiam accepisse, inter quos vnus *Praxaspes* fuit. Quo factum est, vt primo Imperii anno veniente, miserrime mortalitatem expleret: posteris exemplum præbens, non temere seniores parentum consiliarios esse dimittendos. Herod.

II. Legimus quoque vitio datum fuisse COMMODO Imperatori Romano, *quod patris ministeria seniora submouit; amicos seniores abiecit.* Lamprid.

III. CONSTANTIVS autem Imp. quas calamitates passus fuerit, quod in domesticos patris, atque adeo in ipsos consanguineos sæuierit, videre est apud Ecclesiasticos scriptores, qui quod late, fuseque eas prosequantur, iis recensendis non immorabor, digito ostendisse curiosis satis sit. V. Baron. ann. Chr. 337. to. 3.

IV. Et vero, quis tam male meritus de studio diuinę paginæ, vt ignoret ROBOAMVM, quia seniores patris sui consiliarios neglexit, regno pene toto excidisse? 2. Paral. 10.

V. Consimilem ob causam LVDOVICVS XI. Regno Gallicano ferme spoliatus fuit, vt ipsemet iam moriturus *Carolo* filio successori testificatus est; quem à suo exemplo dehortabatur, ne ad eundem lapidem offenderet: serio ei mandans, vt quos relinquebat senes consiliarios, in consilium asciceret, deque eorum sententia Imperii habenas regeret. Nam quod relictis sibi à parente sub initio Imperii minus credidisset, haud ferme abfuit, quin in pernitiem suam rueret: exorto ab ea re bello, quod *Commune bonum* nomen accepit. Cominæus, & alij.

VI. Ideoque grauiter admodum superioribus annis Princeps quispiam, cum inaudisset filium regni successorem vnum ex suis antiquis consiliariis remouisse, quod ea qua decuerat libertate sententiam in consilio dixisset, eum acriter reprehendit, atque adeo factum opido damnauit, velut pessimum omen illi, regnoque importaturum. At in eo magis celebranda Principis illius prudentia, quod filii factum, & mandatum non mutarit. Nam cum quereretur consiliarius ille se iniuste à filio consilio submotum, nihil aliud respondit, quam parendum; idque opinor, ne vel despicatui filius haberetur, vel eius auctoritas impatientia minuerentur. Factum tamen postea parentis opera, vt in gratiam filii reduceretur, quam is postea acrius fouit.

VII. Itaque Auctor τῦ δώρυ βασιλικοῦ, arcanum hoc tuendo Regno filio Principi suggerit, vt ab obitu suo eos retineat ministros, qui sibi fideles fuerint, quique postea pares negociis ac muneri suo esse possint; qui minus, egregie remuneratos missos faciat, eorumq; liberos pręceteris ad Reipub. munia prouehat. Hoc similiter faciendum in maioribus Administris siue Officialibus docet, ne videlicet vi ac impressione, & vno eodemqe momento circumscribat.

VIII. In quo plurimum peccauit CAROLVS V. Galliæ Rex, qui *Sapiens* cognomento appellatus est: Is enim cum regni Gallicani procurationem adhuc iuuenis gereret, imperitorum consilia sequutus, magistratibus omnibus vna lege Imperium abrogauit creatis curatoribus quinquaginta, qui quæstiones publicatus, ac repetundarum exercerent: quæ res ingentes motus in Gallia excitauit; quibus vt remedium quæreretur, *Carolus* non multo post in Curia Parisiorum proceribus coactis, Senatusconsulto legem abrogauit. Bodin. 3. de Rep.

IX. Et posteriori æuo, ad eundem offendit lapidem AMVRATHES Turcarum Imperator, qui ob quamuis leuissimam causam *Visiros Bassas*, siue Consiliarios intimos officio priuauit, aliosque spe lucri, & pecuniæ aucupandæ substituit: sed sensit ille, quam ea res illi fraudi fuerit.

X. Maneat igitur vtile esse Principi, antiquos decessoris Consiliarios retinere; qui tamen vt pręmonui, virtute, prudentia, morumque integritate ceteris præstent. Nam vt verè Isocrates ad Dæmonicum scripsit: *Liberos decet heredes esse non modo facultatum, sed etiam amicitiarum paternarum.* Quo pertinet illud Ciceronis, siue Lælii: *Veterrima quæq; amicitia (vt vina quæ vetustatem ferunt) debent esse suauissima. Non enim amicitiis est vtendum, vt floribus, tamdiu gratis, quamdiu recentibus.*

IOANNIS A CHOKIER I. V. DOCT.

THESAVRI POLITICORVM APHORISMORVM

LIBER QVINTVS.

Satis de Consiliis, *atque* Consultationibus *dictum. Congruens nunc est, vt de* Administris Principum, *deque* Interiore *illorum* vita, *quædam subnectamus.* Ad ornatum *siquidem* Palatii credimus pertinere, aptas dignitatibus personas eligere: quia de claritate seruientium crescit fama Dominorum.

Cassiod. 4. Epist. 3.

CAPVT I.

Inprimis, *Ministri* Aulici *probi* sunto.

Senec. de Tranquil. animi. c. 7.

NAm, *si in amicorum legendis ingeniis damus operam, vt quamminime inquinatos assumamus*, quanto potiore ratione Principibus curæ esse debet, vt domestici ministri vitæ sint integræ, & quoad eius fieri potest, inculpatæ? Ecquis enim non sciat, præiudicata Ministrorum probitate, magnam Principis innocentiæ, animis subditorum ingenerari opinionem? Atque hac de causa Aurelius Victor *duo esse* scribit, *quæ ab egregiis Principibus exspectantur, sanctitas domi, & in armis fortitudo: vtrobique Prudentia.*

In Traian.

Verum, *nec hoc præceperim tibi, vt neminem nisi sapientem attrahas. Vbi enim istum inuenies, quem tot sæculis quærimus? Pro optimo, sit minime malus.* Poeta non falso:

Senec. d. c. 7.

Horat.

Vitiis sine nemo nascitur,
Optimus ille, qui minimus vrgetur.

Morum itaque mediocritas hic spectanda.

Tacit. 3. Annal.

Quod si tamen procedente tempore (*rebus enim cunctis inest quidam velut orbis, vt quemadmodum temporum vices, ita & morum vertantur*) innascantur vitia, aduigilabis, ne adolescāt. *Inuenit enim æmulos infœlix nequitia: quid si floreat, vigeatq́?* An non, *quo sæpius, eo apertius delinquent marcida quædam Aulæ tuæ mancipia?*

4. Annal. Apul. Apol. 1.

Quare, *à domesticis velis inchoare disciplinam, vt reliquos pudeat errare, quando tuis cognosceris excedendi licentiam non præbere.*

Cassiod. 10. Var. epist. 5.

EXEMPLA, ET NOTÆ.

In eius vita.

I. REFERT Cornelius Taictus IVLIVM AGRICOLAM socerum suum, post varias expeditiones bellicas, quas dextro vbique pede obiuerat, *domum suam tandem coercuisse*, *quod.*

quod plerisque non minus arduum est, inquit, *quam prouinciam regere.* Plane arduum. Nam cum Principes deberent manu strenuos, & probitate spectatos asciscere ministros, quo melius cuncta ad decorem, & vsum aulæ componerent, deterrimos tamen plerumque videmus, flagitiisque commaculatos eis adesse: socordiane fiat eorum, an ambitione nobilium, quibus vnicum propositum est, filios Principibus adesse, dubium est. Vt vt sit, mihi pro vero constat, ex eiusmodi indiscreta ministrorum electione, grandia nonnumquam mala Principibus acciri, quod sequentibus exemplis ostendetur.

Periculosum Principi prauis vti ministris.

II. Qui C. CALIGVLÆ Cæsaris Romani res gestas monumentis consignarunt, notant eum nunquam magis famæ, atque adeo vitæ periculum adiuisse, quam cum in Curiam introduxit homines improbissimos, & turpissimos, quamuis diceret per eos suam se dignitatem recuperasse.

Dio. *Sueton.*

III. Pari odio etiam fuit apud omnes PHOCAS Imper. eo quia *gratiores*, inquit Historicus, *apud eum essent potissimum qui inexplebili capacitate populos diuexarent.*

Pomp Latus.

IV. Vt & ante eum COMMODVS, ne dicam, Incommodus Imperator, qui *omnes velut ab limine insidiatores submouebat, quos aut probitas, aut disciplina vlla, etiam mediocris, illustraret.*

Herodian.

V. O quam dissimili ab his ingenio ALEXANDER SEVERVS, qui *Palatium suum, comitatumque omnem purgauit, abiectis ex aulico ministerio cunctis obscœnis, & infamibus: nec quenquam passus est esse in palatinis, nisi necessarium hominem. Iureiurando deinde constrinxit, ne quem ascriptum, id est, vagantium haberet, ne annonis Rempubl grauaret: dicens, malum tutorem esse Imperatorem, qui ex visceribus prouincialium, homines non necessarios, nec Reipublica vtiles, pasceret.*

Lamprid.

VI. Non tam gutta guttæ, quam illi similis IVLIANVS, qui sic à Mamertino compellatur: *At tu Auguste, omnibus nugis remotis, optimum & doctissimum quemque perquiris. Si quis præstat virtutibus bellicis, & laude militiæ, in amicis habetur, vltro ad familiaritatem vocatur. Quicumque in administratione Reip. innocentem se vnquam, & strenuum præbuit, in consortium munerum receptatur. Regendis prouinciis non familiarissimum quemque, sed innocentissimum legis: omnes à te augentur pecunia, locupletantur diuitiis, honoribus honestantur.*

In Paneg.

VII. Quid de THEODOSIO dicam? nisi vt cum Theodoreto, eum aulam suam, veluti scholam instituisse, in qua ad pietatem se, suosque exerceret.

Lib. 5. c. 36.

VIII. Quorum imitatione, vtinam Principes nostri temporis, vtinam eiectis fœdis, maculosisque ministris (quorum multitudine iam scatent pleræque aulæ) huiusce viros conditionis atque notæ assumerent! Maiore, ita me Deus, apud suos subditos aliosque Principes, valerent, & auctoritate, & virtutis opinione. Siquidem *nullum maius indicium* (inquit verissime Cominæus) *bonæ mentis Princeps potest ostendere, quam vt adiungat sibi, & familiariter vtatur, viros virtute, & fama celebres, nam omnes statim iudicabunt eum talem esse, quales ii, qui apud illum. Qua quidem in re, maxime prouidus erat ac diligens* LVDOVICVS XI. *nam qui virtute aliqua singulari præditi essent, eos magno in honore semper habuit.* Ita ille.

A Ministris Aulicis Principes iudicantur.

Lib. 3. Commen.

Verum, temperare mihi nequeo, quin huic viro magno alterum virum magnum & sapientem subiungam, Senecam inquam nostrū sic philosophantem: *Nulla res magis animos honesta induit, dubiosque, & in prauum inclinabiles reuocat ad rectum, quam bonorum virorum cōuersatio. Paulatim enim descendit in pectora, & vim præceptorum obtinet, frequenter audiri, aspici frequenter. Occursus me hercule ipse sapientum iuuat, & est aliquid quod ex magno viro vel tacente proficias. nec tibi facile dixerim quemadmodum prosit, sicut intelligam profuisse. minuta quædam, vt ait Phœdon, animalia cum mordent, non sentiuntur, adeo tenuis illis, & fallens in periculum vis est: tumor indicat morsum, & in ipso tumore nullum vulnus apparet. Idem tibi in conuersatione virorum sapientium eueniet, non deprehendes quemadmodū, aut quando tibi prosit, profuisse deprehendes.* E contrario, quis non vsu deprehendit animos mortalium deprauari assidua, frequentique prauorum conuersatione? Præualent enim ac *serpunt vitia*, ait idem Seneca, *& in proximum quemque transiliunt, & contactu nocent.* A qua mente etiam Agapetus, vir non minus eruditus, quam morum sanctimonia clarus, sic ad Iustinianum Imper. *Expedire admodum arbitror effugere prauorum contubernia. Qui enim cum hominibus improbis semper*

Ep. 51. 94.

Bonorum conuersatio quid valeat.

Epist. Paren. q. extat apud Baron. Tom. Ann. ann. Chr. 527.

versatur, eum vel pati, vel discere malum aliquod necesse est: qui vero vna cum bonis degit, vel imitationem honestorum edocetur, vel diminutionem vitiorum condiscit. Lusoria hæc forte an existimabuntur: sed, in quo me solor, à mastigiis, & ludo dignis.

IX. Taceo, quod quidquid à Palatinis peccatur, in Principis infamiam cuditur, eique ceu omnium auctori imputatur. Ideoq; Isocrates recte Principem suum monet: *Principatum adeptus*, inquit, *nullius improbi ministerio vtitor: nam quidquid ille deliquerit, tibi velut auctori imputabitur.* Neque id quidem mirum: cum *non careat scrupulo societatis occultæ, qui manifesto facinori desinit obuiare.* Itaque sapienter more suo, *Augustum* Cæsarem MECOENAS hortabatur: *Nulli amicorum, aut Officialium tuorum nimia est indulgenda potentia, sed ita iis moderandum, vt ne te in culpam aut reprehensionem coniiciant. Quidquid enim hi recte, vel sequius egerint, id vero tibi adscribetur, talemq; te cuncti censebunt, qualia eos facta exercere permiseris.* Notent hæc Principes: vt & illud aureum, & verissimum Tiberii Imperatoris dictũ: *Cum recte factorum sibi quisq; gratiam trahat, vnius inuidia ab omnibus peccatur.*

Cap. qui potest.
23. q. 3.
Apud Dionem
52.
Quidquid in
Aula peccatur,
Principi adscri-
bitur.

X. Quam vt declinaret AVRELIANVS Imperator, *Seruos ac ministros peccantes, coram se cædi iubebat.*

Vopiscus.

XI. Et ante eum CLAVDIVS, *seruum suum, qui quendam illustrem virum probro affecerat, in forum missum flagris concidit.*

Dio lib. 60.

XII. Ita TIBERIVS, *aulæ vitia oderat*, vt qui *à pessimis dedecus publicum metuebat.*

Tacit. 1. Ann. in
extremo.

XIII. TRAIANVS autem non solum vitia sustulit, sed & modestiæ curam postulauit. *Tantum* enim *vbiq; silentium* (notate obsecro) *tam altus pudor, vt ad paruos penates, & larẽ augustum, ex domo Principis, modestiæ ac tranquillitatis exemplar referantur.* Atque hoc est, quod à Q. Fratre Asiam Proconsulari imperio administrante, postulabat M. Cicero: *Sint hæc fundamenta*, inquit, *dignitatis tuæ: tua primum integritas, & continentia; deinde omnium, qui tecum sunt, pudor.*

Plin. Paneg.

Epist. 1. ad Q.
Frat.

XIV. Denique non inuoluenda silentio elegans hæc CONSTANTINI Imperatoris in Aulicos, aliosq; administros constitutio: *Si quis est cuiusq; loci, ordinis, dignitatis, qui se in quẽcunq; iudicum, comitũ, amicorum, vel Palatinorum meorũ aliquid veraciter & manifeste probare posse cõfidit, quod non integre, atq; iuste gessisse videatur, intrepidus, ac securus accedat, interpellet me, ipse audiã omnia, ipse cognoscam: & si fuerit comprobatum, ipse me vindicabo: dicat securus, & bene sibi conscius dicat: si probauerit, vt dixi, ipse me vindicabo de eo, qui me vsq; ad hoc tempus simulata integritate deceperit. Illum autẽ, qui hoc prodiderit & comprobauerit, & dignitatibus & rebus augebo.* Hactenus egregia Constantini, & quidẽ digna Constitutio, quæ singulis Principum portis inscribatur, quam nec incassum tulit, namq; in nonnullos Aulæ ministros, & nominatim in *Sopatrum*, singulari apud eum fauore pollentem, iussit animaduerti.

Ex l. 4. C. Theod. de accus.

XV. Verum, vt recentiora more nostro scrutemur, PIVS V. æternæ memoriæ Pontifex, Romanam liberaturus Curiam variis grauissimisq; calumniis, quibus propter aulicorum corruptos mores laborabat, primũ omnium in suos ipse familiares animaduertit, quod reliquorum Ecclesiasticorum familias exemplum inde petituras arbitraretur. Nam optimus ille, & vere pius Præsul, suis dicebat talem sese familiam cupere, quæ vita, moribus, vestitu, reliquos ad virtutem excitaret. Eodemque mentis proposito PAVLVS V. hodiernus Pontifex vere Maximus, non tam legibus, & pœnis suos in orbita modestiæ, & humanitatis continet, quam exemplo vitæ inculpatæ, qua dum vbique præfulget, discolis plus timoris affert, quam grauissimis scitis, & exemplis: vt iam reuera factis ille præstet, quod ait Comicus ille Græcus:

Τρόπος ἐσθ᾽ ὁ πείθων τοῦ λέγοντος, οὐ λόγος,
Mores loquentis cogunt, non oratio.

Mevander.

XVI. Et reuera, hanc domesticæ disciplinæ, & moderationis cogitationem etiam inter tot, tantasque orbis terrarum curas à summo illo Præsule suscipiendam esse, docet D. Bernardus, dum sic ad Eugenium scribit: Sunt, inquit, quæ te ignorare nolim, mores tuorum, & studia. Non oportet, vt vitia domus tuæ vltimus scias, quod quamplurimis nouimus contigisse. Quapropter alius alia dispensat, de disciplina tu prouide, illud nemini credas: si insolentior coram te sermo sonuerit, vel habitus apparuerit, manus tua super eiusmodi, tu vlciscere iniuriam

Lib. 4. Consid.

nam tuam. Impunitas ausum parit, ausus excessum. Domum Episcopi decet sanctitudo, decet honestas, horum disciplina custos. In vultu, in habitu, in incessu illorum, qui circa te sunt, nihil residere impudicum, nihil indecens pariaris. Ita Bernardus.

XVII. Memorabilis est quoque illa Epistola, quam Illustr. & vitæ sanctimonia clariss. Card. Carolus BORROMEVS ad *Battoreum* collegam scripsit: Curabis, inquit, familiam castam, nec patieris inter domesticos tuos quempiam viuere, cuius non modo impudica sint facta, sed cuius etiam non sint verba, & mores admodum pudici; habeasque domi probatæ virtutis viros, qui in hanc rem inuigilent, & qui te crebro de domesticorum vita commonefaciant. Modestia in verbis, & cultu corporis cernatur. Insuper curabis, vt iuramenta à familia tua absint, turpes sermones, scurriles ioci, conuicia, contumeliæ, & omnium verborum genera, quæ alios lædant, inter tuos nec dici, nec audiri sines. Vestitus autem etsi decens esse poterit, cauebis tamen, vt à familia viri Ecclesiastici procul sit is corporis ornatus, quo milites, & profani iuuenes vti solent. Nihil itaque quod vanitatem, & ostentationem præ se ferat in tuo, & tuorum ornatu conspiciatur.

Hieron. Plat. de Card. dign. & officio.

XVIII. Denique, quid sibi volunt diuersæ, eæque profecto laudabiles Galliæ Regum Palatinæ constitutiones, quibus nimirum in seruitia aulica, adeoque Curiales omnes, vel leuiter in aula peccantes grauius animaduertitur, nisi quód Reges illi morum integritatem à suis maxime domesticis desiderarent? Libemus & sumamus aliquas ex illis: *Qui in Regia contumeliam, aut verba famosa in alium iecerit, quive mentiri alterum etiam propulsandæ iniuriæ gratia dixerit, mox carceribus tradatur, pœnaq; pro atrocitate iniuriæ ei repræsentetur. Qui in cœnaculo Regis, aut Reginæ alium mentiri dixerit, aliamve contumeliam intulerit, illico ad supplicium rapiatur. Qui in Regia pugno, aut armis quem pulsauerit, vel percusserit; pugno, an capite pœnas luat.* Plures alias, qui volet, legat in Cod. Henrici III. lib. 18. titul. 31. quarum nouissima est hæc: *Tenebitur insuper Præfectus prætorio quotquot hebdomadibus summariè inquirere in omnes noxas, easque referre ad sanctius nostrum consilium, vt hoc pacto rerum perperam in Curia nostra gestarum reddamur certiores.* Præclaræ profecto Constitutiones, & dignæ, quæ hoc tempore in Gallia retractentur, in qua maxima puerorum aulicorum licentia est, quam quidem non solum Connestablius nuper Arragoniæ, sed & ego decem abhinc annis experimento deprehendi in Aula *Henrici IV.* Galliæ Regis, dum me sub facem primam domum redeuntem inciuiliter acceperunt serui quidam, & quidem ad pileum inuocati. Sed hoc obiter.

Lib. 18. C. Henrici III. tit. Des iniuries, qui se commetient à la suite de la Cour.

Dico, & concludo ex suprascriptis rationibus & exemplis, plurimum interesse Principis, vt non aliis vtatur ministris, quam vitæ spectatioris, & quoad eius fieri potest, inculpatis. Nam vt non nisi integris, & plane inculpatis culpato hoc & corrupto in seculo vtatur, qui id, sodes, fieri potest? Qua ratione PAVLVS III. Pontifex Max. nonnunquam dicebat, Nos cum perfectis hominibus hic non viuere, sed vniuscuiusque mores in quinque partes diuidendos esse, quarum si duæ sint bonitatis, tolerandum; si tres, probatissimum debere æstimari: cum difficile sit hominem exsuere totum, & quoad sarcinam hanc portauerimus, omnem molem deponere peccatorum. Nec male censuit vir magnus. Ego vero existimarim, maiorem in Aula vitiis esse, qui dimidio perfecti minor est.

Optimus ille, qui non vsquequaque malus.

CAPVT II.

Amplius, *splendore natalium* insignes eligantur.

GENERIS nobilitatem apud maiores in honore ac precio semper fuisse, apudque Principes omnes esse debere, Philosophos omnes, non solum Platonem, atque Aristotelem video asseruisse. Neque id quidem iniuria. Etenim quis nescius est *præstantissimum quemq; ex præstantissimis nasci*, cumque natura præstanti, fat us esse vitæ communione iungi?

Arist. 3. Polit. cap. 8.

Gene-

Sophoc. Philo.

Generosa sic sunt pectora: turpia odio
Habent; honesta gloriosa existimant.

Epi 39.

Vidit hoc etiam sapiens ille Seneca: *Habet hoc in se generosus animus, quod concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenii virum humilia delectant, & sordida.* Nobiles itaque præpono: sed tamen qui vna & generosi: Ὥσπερ τὰ ζῶα ἀπὸ τῶν ἰδίων πράξεων ἐξετάζομεν, ὅπως εὐγενείας ἔχει, οὕτω χρὴ σκοπεῖν καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων εὐγένειαν. *Vt enim animalia, quorum strenua opera est generosa dicimus: sic generosi homines, ex sua, propriaq;, non aliena, aut adscititia virtute iudicandi.*

Onosand. Strateg. c. 1.

Nec abludit Poëta:

Iuuen. Sat. 8.

——Quis generosum dixerit hunc, qui
Indignus genere, & præclaro nomine tantum
Insignis?

Isocra. in Plat.

Enimuero, turpe est, vt bene notauit Orator Græcus, *maiorum factis gloriari, & tamen virtutem illorum non imitari.*

Quare tantum abest, vt talem aliquem assumam, quin ignobilem virtute pollentem illi præponam: cum *vera nobilitas non ex sanguine & carne, sed ex virtute animæ accipiat formam & characterem.*

Ioannes Alexandrin apud Baron. Tom. 8. Annal. an. 620.

Ita quoque sentit Philosophus: *Quis ergo generosus?* inquit, *Ad virtutem bene à natura compositus.* Et Stagyrites: *Nobiles ii demum videntur esse, in quibus maiorum virtus inest.*

Senec. Ep. 44.
Lib. Pol 5 c 1.

Bene itaque oris vir aurei, ac diuini: *Quid prodest ei, quem sordidant mores, generatio clara? aut quid nocet illi generatio vilis, quem mores adornant?*

D. Chrysost. in Matth.

EXEMPLA.

I. Capitol. in Maxim. sen.

I MAXIMINVS Imper. vt in cæteris quæ ad ciuilem vitam spectant, turpissime aberrauit, ita & hic quoque hallucinatus est, vtpote qui *nobilem circa se neminem vnquam passus sit, prorsus vt Spartaci aut Athenionis exemplo imperaret*: qua ex re in odium, & contemptum nedum ciuium, sed & militum Romanorum incidit: quo factum est, vt paulo post à suis destitutus, ab eisdem miserrime trucidaretur.

Cap. 12.

II. Multis vero ante eum lustris VITELLIVM CÆS. quod *magnam Imperii partem, non nisi consilio & arbitrio vilissimi cuiusque histrionum & aurigarum administraret*, suorum quoque meruisse offensam, & reprehensionem, Suetonius Tranquillus scriptum reliquit.

Pro Sestio.

III. Verum, tales plerosq; consulto prætermitto, vt qui culpari, quam imitari, vel laudari mereantur. *Omnes* enim *boni* (ait Cicero, tametsi homo nouus) *semper nobilitati fauemus: & quia vtile est Reipub. nobiles esse homines dignos maioribus suis; & quia valere debet apud nos clarorum hominum senex de Repub. meritorum memoria, etiam mortuorum.*

Cepol. Opusc. de Imper. milit. de leg. priuileg. 37.

Itaque parum consulte, & præter omnem rationem nonnulli ignobiles nobili prognatis genere præponunt, quippe quod ea re in odium, offensionemque nobiliorum incurrant, vt ante dixi: cuius rei etiam testis esse potest ANTONIVS SCALA, qui dominio Veronæ eiectus fuit, quod populares, & infimæ sortis homines circa se, & in curia sua semper tenebat, spretis nobilibus. Aliter prudentes Principes: vt qui nobilissimos quosque seligunt, præsertim qui virtute (vnde vera nobilitas proficiscitur) cæteris præstant, alioqui,

Lucan. ad Pis.

------ perit omnis in illo
Nobilitas, cuius laus est in origine sola:

satiusque est hic ignobiles in contubernium assumi. Etenim quemadmodum eleganter scripsit Imperator Leo: *Sicut animantia omnia ex moribus ipsorum, & actionibus exquirimus: vtrum generosa sint, an inertia: ita & hominum nobilitatem, non ex maiorum laude, sed ex suis ipsorum actionibus, & rebus gestis æstimare oportet.* Quod nec Poeta nesciuit:

Opusc. de App. bell. lib. 2. c. 32.

Non

Non census, nec clarum nomen auorum,
Sed probitas magnos, ingeniumque facit. Ouid.

IV. Ita S. P. Q. R. C. MARIVM CONSVLEM, tametsi ignobilem genere, Imperatorem belli contra *Iugurtham* gerendi selegit, deditque ei Prouinciam, Numidiam, posthabitis permultis nobilibus, quibus cum maiorem in modum infestus esset, passimque ab iis conuiciis peteretur, recte atque magnifice respondit, eleganti ad Quirites oratione: *Contemnunt*, inquit, *nouitatem meam, ego illorum ignauiam. Mihi fortuna, illis probra obiectantur. Quanquam ego naturam vnam & communem omnium, existimo, sed fortissimum quemque generosissimum esse.* Sallust. Iug.

V. Atque eodem mentis proposito IPHICRATES *Hermodio* ignobilitatem (vt qui cerdonis esset filius) sibi exprobranti, perbelle respondit: *Meum genus à meipso initium sumit; tuum autem in te finitur.* Plutarch. & Stob. ser. 84.

VI. SIGISMVNDVS Imper. vt veteres omittam, quum à Principibus, qui litteras oderant, reprehenderetur, quod homines obscuro genere natos ob litterarum, & virtutis commendationem foueret; *Quidni*, inquit, *amem eos, quos natura cæteris antecellere voluit?* Sentiebat egregius Cæsar, pluris faciendos, qui virtute, ac eruditione pollerent, quam qui maiorum gloriam, & nobilitatem turpi vita labefactarent. Spieg. in Æn. Syluium.

VII. FERDINANDVS autem crebris illud sermonibus vsurpabat: *Boni viri, & boni vini originem non esse curiose inquirendam.* Nam vt interdum in loco non admodum celebri vinum generosum nascitur: ita sæpe ex humili loco viri prodeunt laudatissimi. Allusisse videtur ad Socratis dictum, quem solitum dicere legimus: *Neque frumentum optimum iudicandum, quod in pulcherrimo agro natum est, sed quod commode nutrit: neque vir bonus, & amicus beneuolus, qui genere clarus, sed qui moribus egregiis fuerit.* Nic. Reusnerus Class. 3. Symb. 40. Stoba. ser. 84.

VIII. Tale quidpiam BION ad Antiochum: *O Rex, sagittariis si opus habes, non vnde sint interrogas, sed scopum proponis, & qui tangunt, eligis; sic & alios explora, non vnde, sed quales sint.* Apud Stoba.

IX. Itaque VLPIANVS noster, quanquam origine non satis nobilis, vt qui Syrus ex Phœnice esset, tamen eius vir utis honos habitus est, vt Imperatoris *Alexandri* tutor esset, eiusque consilio Romanum Imperium administraretur. Lamprid.

X. ALFENVS vero Iurisconsultorum non infimus fuit, sutrinæ tabernæ alumnus, qui calceis, instrumentoque omni coriario Cremonæ (quæ illi patria fuit) relicto, Romam profectus in maximi nominis Iurisconsultum euasit: Consulatumque adeptus, & publico funere honoris causa à Pop. Romano elatus est. Idem.

XI. Papa VRBANVS, eius nominis V. natione Gallus, cui genus ignobile & obscurum, ob singularem eruditionem euectus ad Pontificatum, cum ei natalium obscuritas ab Rege Hispaniæ obiiceretur, respondit: Virtutis non esse nasci nobilem, sed nobilem factis, & meritis fieri, id vero generosi animi esse. Itaque non esse cur stirpem, genusque suum contemneret, quod scientia, rebusque præclare gestis iam illustre reddidisset.

XII. Quo magis incitandi sunt ignobiles genere, ne non animis cadant, si non ocyus è tenebris natalium emergant. Erigant se audenter, & cogitent alienis rebus, factisve decorari neminem, sed suis quemque moribus æstimari: animum, inquam, spe pulcherrima foueant, natalium obscuritatem quandoque à Principibus, vel Rebuspub. decoratam iri: *Non facit nobilem*, ait Seneca, *atrium plenum fumosis imaginibus. -----Animus facit nobilem cui ex quacunque conditione supra fortunam licet surgere.* Enimuero longe prætulerint prudentes Principes, cui parentes, vel patria probro sunt, quam qui parentibus, vel patriæ. Isti enim inutiles sunt, & sibi, & patriæ; illi non solum Reipubl sed etiam propinquis necessariisque prosunt, adeoque ipsi generi humano. Quare THEOPOMPVS eos demum generosos, & vtiles Reip. iudicandos existimabat, non qui à bonis, & probis orti essent parentibus, sed qui bonitatem, & probitatem cum aliqua scientia coniunctam profiterentur. Recte. Siquidem verum est vetus illud verbum, quod memoratur: Nobilitatem scientiæ filiam esse, & scientiam possessores suos nobilitare. Epist. 44. Qui vere nobiles. Plutar.

XIII. Ita AVGVSTVS CÆSAR, auctore Tacito, principio gubernationis in subsidium 1. Annal.

ſidium dominationis *M. Agrippam* ignobilem loco, bonum militiæ ſocium, victoria clarum, ſcientia præſtantem, geminatis Conſulatibus extulit; mox defuncto *Marcello*, generum ſumpſit.

Cominæ. lib. 7. Comment. XIV. Similiter CAROLVS (vt veterum exempla prætermittam) Burgundiæ Dux, cognomento *Audax*, ſerio id operam dabat, vt non tam excellenti nobilitate, quam virtute viros circa ſe ſemper haberet, præclare dicens, ab his totam pendere Principis fœlicitatem. Sed quid? horum monitis haud ferme pronas aures præbuit magnus alioqui Princeps.

CAPVT III.

Sed & in maioribus Adminiſtris, ſiue Magiſtratibus, quibus ſcilicet Reipubl. cura mandatur, *generis claritas* ſpectanda eſt, vt & *probitas*, & *competens ætas*.

In perſona Agrippæ libr. 52. SI enim ignauis, & parui precii hominibus Rempub. committas, inquit Dio Caſſius, mox nobilium iram propter contemptam eorum fidem in te prouocabis, & maximis in rebus clades patieris. Quid enim præclari homo ignauus, aut ignobilis gerat? quis eum non deſpiciat hoſtis? quis ei ſocius obtemperet? quis militum non dedignetur ſub ſignis eius eſſe? Sed nec hoc omittendum eſt, huiuſmodi virum, ſi rem perperam gerat, plus tibi damni daturum, quam ab hoſtibus ſit exſpectandum; ſin recte aliquid egerit, ſtatim eius animum bonarum artium expertem, amentia completum iri, eumque poſtea tibiipſi formidabilem fore. En cauſæ, ex veridico ſcriptore, quamobrem nobiles, quam ignobiles ad Reipubl. munera aſciſci velim.

Apul. de Dog. Plat. Sed addo cautionem, *vt meliores ſemper in officiis præferantur: peſſimi autem, vel minus boni, luce careant dignitatis.* Etenim, *collata improbis dignitas, non modo non efficit dignos, ſed prodit etiam, & oſtendit indignos.* Itaque *deſpice*, ò Princeps, *cuiuſque merita, tardeque concedas, quod datum non adimas.*

Boet. de Conſ. Phil. 2. Proſ. 6. Tacit. 13. An.

L. 8. de Muner. & honor. Quinetiam ætas hic conſideranda. Suadet Vlpianus: *Ad Remp. adminiſtrandam ante xxv. annum, vel ad munera, quæ non patrimonii ſunt, vel honores, admitti minores non oportet.* Siquidem vſu conſtat, *quod maximæ Reſpublicæ per adoleſcentulos labefactatæ ſint; à ſenibus autem ſuſtentatæ, & reſtitutæ.* Quod hactenus intelligo, niſi virtus, & eruditio ſuppleant defectum ætatis: *Indignum enim eſt, eum honori nondum tempeſtiuum videri, qui iam Virtuti maturus eſt.*

Cic. de Senect.

Val. Max. lib. 3.

EXEMPLA, & NOTÆ.

SCrutanti mihi veterum ſcripta ſuper nobilitatis præſtantia diſſerentium, occurrunt nedum Philoſophorum teſtimonia, verumetiam ſacræ paginæ clara documenta, quibus clare liquet, ſtemmate inſignitos nobili, plebeis ſemper, in muneribus maxime ciuilibus, prælatos eſſe.

Deut. 1. I. in Deuteronomio legitur dixiſſe MOYSES ad populum Iſraeliticum: *Tuli de tribubus veſtris viros ſapientes, & nobiles, & conſtitui eos Principes, Tribunos, & Centuriones, quinquagenarios, & decanos, qui docerent vos ſingula,* &c. Ecce præ cæteris nobiles cum ſapientibus Iudices populi conſtituuntur.

1. Reg. 9. II. Rurſum, inter dotes atque præconia SAMVELIS, fidelis Prophetæ Domini, commemoratur nobilitatis elogium, cum dicitur: *Ecce vir Dei eſt in Ciuitate hac, vir nobilis, omne quod loquitur, ſine ambiguitate venit,* &c.

Cap. 31. III. Denique in Parabolis SALOMONIS, commendatur mulieris bonæ vir, ab inſigni nobilitatis titulo, cum dicitur: *Nobilis in portis vir eius, quando ſederit cum Senatoribus terræ.*

IV. Ex

IV. Et si disquiris in profanis exempla, nimio plura haud dubie reperias. Nam, ne repetam quæ supra capite proximo de ministris aulicis loquens retuli, de SOLONE inclyto Atheniensium Legislatore scriptum est, magistratus omnes constituisse ex nobilibus, & locupletibus, ex censu quingentorum modiorum, & iugerum, neque opificibus sordidis ius assequendi vllum magistratum dedisse.

Arist. 2. Polit. cap. 10.

V IDEM etiam Areopagum constituit tantum ex iis, *qui honesto loco nati essent, & egregium virtutis & temperantiæ suæ specimen præbuissent.*

Isocrat. Orat. Areopag.

VI GERMANI quoque *Reges ex nobilitate, Duces ex virtute sumebant.*

Tacit. de Morib. Germ.

VII. Apud Romanos vero TIBERIVS CÆSAR id quoque obseruabat, nimirum vt *mandaret honores, nobilitatem maiorum, claritudinem militiæ, illustres domi artes spectando, vt satis constaret, non alios potiores fuisse.* atque id quidem, vt cætera multa, prudentissime. Quis enim non sciat, opido offendi nobilitate, & virtute præstantes viros, si qua natalibus, qua virtute obscuris hominibus in dignitatibus postponi se videant? Immo quis tam rudis exemplorum sit, qui non didicerit ab hac ipsa re ortas esse plerisque in regionibus non paruas seditiones, clades, tempestates? Nunquid LVDOVICVS XI. Gallorum Rex in discrimen adductus, quod sutori suo Fetialis ac Internuncii; tonsori Legati; medico magni Cancellarii partes detulit? Cui non dissimilis ante eum PHILIPPVS PVLCHER, qui in honore, & vsu maximo semper habuit Nongaretum, & Maniriacum, obscuros quidem illos, & flagitiosissimos homines. Verum quas eis turbas, atque molestias hæc indiscreta honorum largitio, nec sine pessimo publico procrearit, videre est apud Belleforestum, aliosque Gallicarum rerum scriptores. Quorum mentio mihi subiicit, quod aliquando à me lectum in Rebuffo nostro de *Montepessulanis*, qui quod mercatoribus & illiteratis Rempubl. committerent, totam propemodum euerterint. Neque id quidem mirum: cum ex oraculo sit, tum Remp. interituram, cum æs, vel ferrum custodiæ auctoritatem obtinuerint, id est, ignobiles mali, vel imperiti ad gubernacula sederint, vt Plato inquit.

Idem 4. Ann. Romanis nobiles præ cæteris honoribus decorabantur. *P. Comin. Meier. lib. 11.* *Priuil. Schol 48.* *Plato 3. Pol.*

Quid igitur? num soli nobiles Reip. præficiendi? quid, si quis stirpe quidem ignobili, ac virtute clarus & nobilis, huicne dignitatum portas occludet Princeps? Neutiquam, me quidem consultore. Nam, *apud maiores virtutis id præmium fuit* (ait Tacitus) *cunctisque ciuium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus.* Firmemus exemplis.

Quæsitum, vtrum nobiles semper sint præferendi.

I. Cum Sidoniorum fines ingressus ALEXANDER MAGNVS, eorum Remp. turbatam inuenisset, & ab illis rogaretur, vt sibi Regem daret, qui rebus afflictis pacem afferret, regnumque iuste administrare posset; id se facturum benigne respondit, iis autem auide exspectantibus, quem Regem constitueret, & interim varie, falsoque pleraque coniicientibus, demum Regem nominauit *Aldolominum* quendam, à bonis fortunæ sic imparatum, vt ob inopiam suburbanum hortum exigua coleret stipe; sed à virtutum ornamentis sic instructum, vt creditum sibi Regnum, summa tum iusti, tum sapientis Principis opinione fœliciter procurarit, & posteritati pacatum illud ac quietum reliquerit. Rogatus postea *Alexander*, cur inopi viro regnandi fecisset potestatem, cumque multis aliis potentia, & generis fama clarissimis hominibus prætulisset, præclare respondit, *Ne quis forte existimet me non virtuti, sed generi, potentiæque regnum tribuisse, atque vt is, qui Regnum accepit, intelligat se id à me, non à maioribus suis accepisse, hocque beneficium grata memoria prosequatur.*

Q. Curt. lib. 4.

II. An non etiam BAMBA ab aratro ad Principatum, *Leonis* Pontificis Max. beneficio euectus fuit, & exinde in Regem Hispanorum electus? fuit sane: sed qui sua virtute Mauros, Hispaniæ littora cum classe ducentarum nauium ingressos, ingenti prælio fuit, ipsamque classem igni succendit.

Ritius libr. 2. Reg. Hispan.

III. Quid? an sordida *Tullii Hostilii* incunabula, agresteque patris tugurium obstitit, quominus valida, & matura ætate Imperium Romanum fœliciter capesseret, regeretque? An quidquam de Consulatus claritudine, & splendore imminuit obscurum *Varronis* genus, qui ex macellaria patris taberna apicem dignitatum conscendit? *Ciceronis* etiam & *Ventidii Bassi*, plebeia & ignobilis familia, obfuitne, quo minus illi eandem Consulatus obtinerent

dignitatem? Quid? an obscuri, & rustici natales *Maximini Imp.* qui à pueritia opilio fuerat, reipublicæ bene gerendæ, & procurandæ occasionem eripuerunt, veriusne dederunt? An etiam ignobilis, & peregrinus sanguis *Bonosi Imp.* obstitit, quo minus ad Augustale solium eueheretur? An quia *Valentinianus* restionem egit, *Flauius Val. Iustinus* bubulcum, *Martianus* vero fabrum ferrarium, eo minus fores ad Imperatoriam dignitatem patuerunt? De *Primislao* quid dicam? quem patre licet rustico natum Bohemi, vno eodemque omnium ordinum adsensu Regem sibi & Dominum constituerunt. Quid denique de *Tamburlano?* qui patre pastore natus, interque pastores ipse enutritus, propria tandem virtute & solertia id effecit, vt Imperii Turcici regimen sibi demandaretur. Non itaque, non, laudabiles & præclaras actiones, generis familiæque splendore, sed ingenii magis præstantia disciplinis liberalibus adiuta metiri debet.

IV. Toto ergo cœlo aberrant Principes, qui solis nobilitate claris Reipubl. munia deferenda putant, nulla virtutis habita ratione. nam & PLATO ait, oraculo olim prædictum eam Ciuitatem tunc bonis omnibus euertendam, cum hominibus parum munitis sapientiæ præsidiis commissa fuerit. Qua de re aperte etiam queritur Regum Sapientissimus Salomon: *Est malum*, inquit, *quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie Principis: Positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum: vidi seruos in equis, & Principes ambulantes super terram quasi seruos.* Itaque iure reprehensus GALBA Imperator, quod *Vitellio* claris licet parentibus nato, sed plane ignauo, militaria tribuerit munia. Missus est (inquit Tacitus) in Germaniam Vitellius, *Censoris Vitellij, ac ter Consulis filius: id satis videbatur.* Sed ecce primo eius ingressu, *redditi plerisque ordines, remissa ignominia, alleuata nota, plura ambitione, quadam iudicio.*

3. de Repub.

Eccles. 10.

Hist. 1.

Videant igitur Principes, vt non solum nobilitas illis suffragetur, sed & virtus, seu bellica, seu ciuilis: neque non eruditio, & probitas, quæ quidem, vel generis claritatem, si fieri possit, supergrediantur. alioqui, longe satius erit virtute celebres, licet genere ignobiles promouere, quod & mecum voluit Satyricus:

Iuuen. Sat. 8.

Malo pater tibi sit Thersites, dummodo tu sis
Æacidæ similis, Vulcaniaque arma capessas,
Quam te Thersitæ similem producat Achilles.

Atqui, excandescant in me fortassis nobiles, & Dynastæ, hæc Principibus suggerentem. Reddant isti filios commendabiles virtute, animosque eorum iis artibus imbuant, quibus instructis Principibus suis vsui esse possint: & non dubie digni fient Principum familiaritate, muniisque ciuilibus præ aliis donabuntur. Præter liberales disciplinas, bellicam institutionem non negligant, & quin prima statim iuuenta in ea formentur, nequaquam committant. Ita DRVSVS *Tiberii F. in Illyricum missus est*, (verba Taciti) *vt suesceret militiæ, studiaque exercitus pararet, simul iuuenem vrbano luxu lasciuientem melius in castris haberi Tiberius, seque tutiorem rebatur, vtroque filio legiones obtinente.* Notentur Taciti verba, vt *suesceret militiæ.* Mirum enim quantum iuuat ab adulescentulo ei assueuisse. Etenim cæteræ artes vsu, lectioneque tantum non percipiuntur, hæc sola rerum experimentis: corpus inde fit validum, laborum tolerans, æstus iuxta ac frigoris patiens: atque hinc, quod maximum est, *studia militum parantur*, denique non animus parentum indulgentia deprauatur, delitiis non hebetatur, siue vt Tacitus subiicit, *Vrbano luxu non lasciuit.* Scriptum reliquit Plutarchus: ALEXANDRVM MAGNVM cum ei Cariæ Regina suauissima quædam obsonia misisset, coquosque peritissimos, respondisse, *à Leonida præceptore datos sibi meliores coquos, quam illi erant, iter nocturnum ad prandium, ad cœnam vero prandii parsimoniam.* Quo dicto innuere voluit, fastidire se quaslibet cupedias, viuere assuetum parce, & duriter, vt milites solent: qua abstinentia, roboreque animi simul & corporis hoc assequutus est, vt ineunte mox iuuenta, Macedoniam parentis iussu, quam fœlicissime administrarit, atque Megarenses in prouinciam redegerit. Sed hæc obiter.

Nobiles pacis, & belli artibus instituantur.

Libr. 2. Ann.

In eius vita.

Verum, insuper ætatem non immerito considerandam dixi.

Ætas etiam in electione spectanda.

I. Ita *Octauianum* MECÆNAS hortatur, ne ad Equestrem dignitatem minores octodecim annorum eligeret (hac enim potissimum ætate corporum firma affectio conspicitur) ad Senatoriam vigintiquinque annorum: addebatque, *cum enim huiusmodi suorum bonorum administratio non concedatur, an concedetur Reipublicæ?* Denique suadebat, non fieri Prætores ante 30. annum, & nisi qui Quæsturam, Ædilitatem, & Tribunatum gessisset. *Apud Dio. lib. 53*

II. Ex Plinii quoque Epistolis liquet, non generis solum claritudinem, sed etiam annos in prensandis magistratibus profuisse, dum inquit: *Nonnunquam candidatus, aut natales competitoris, aut annos, aut etiam mores arguebat.* *Lib. 3. Epist.*

III. Hinc Tacito scriptum, CLAVDIVM Cæsarem *in numerum Patritiorum asciuisse vetustissimum quemque ex Senatu, aut quibus clari parentes fuerant.* *Lib 4. Annal.*

IV. Itidemque ante eum TIBERIVS Cæsar Augusti priuignus & in Imperio successor, *in Senatu oratione monuit, ne quis in posterum mobiles adolescentium animos, præmaturis honoribus ad superbiam extolleret.* *Indidem.*

V. Quod Cæsaris monitum si sequuti fuissent posteri, Rempub. procul dubio stabilissent, & amplificassent, quam iuniorum consilio postea pessum dedere. Id quidem clare testatur D. Augustinus, verbis memoratu dignis: *Regnum Romanorum,* inquit, *tamdiu perseuerauit, quamdiu sapientes regere permiserunt. Sed dum iuuenes inexpertes elegerunt, tanquam iustitiam ignorantes, acceptores personarum facti sunt, & Iustitiam perdentes, dominium orbis terrarum amiserunt. Iuuenes ergo imprudentes constituendi non sunt Duces, vel Ecclesiarum Pastores, ne ipsi simul cum populo pereant. Tales enim si præsunt, non solum præterita, & futura non cogitant, sed aures etiam obturant, ne quod verum, & bonum est, audiant.* *Ad Frat. in Eremo ser. 14.*

Quæ quidem hactenus intelligenda sunt, vt non continuo iuniores à Reipub. muneribus arceamus, nec etiam is fuit Augustini, & aliorum sensus. Quid enim si virtutib. polleant, scientiaque ciuili, vel militari ceteris præstent? nam & VALERIVM CORVINVM tertio, & vigesimo ætatis anno, ante legitimum tempus, ad Consulatũ promotum legimus: & MARIO Iuniori, SCIPIONI Africano, POMPEIO MAGNO, & OCTAVIANO AVGVSTO aliisque Ducibus ob singularem rei militaris disciplinam, & ob candorem ingenii, ante tẽpus, Consulatus, aliosq; honores delatos comperimus. Neque enim ætatis magnam habebant rationẽ Romani, quod alibi notauimus, quo minus suffragantibus meritis, Dictaturas, & Consulatus, aliosq; maximos honores meritis ciuibus demandarent. Quos enim amplissimis ornamentis dignos putarunt, satis annorum, & ætatis habere duxerunt: tametsi *L. Iulius* Trib. ple. *Q. Fuluio Flacco*, & *Manlio Acidino* Coss. rogationem ad populum tulerit, qua declarauit, qui, & quibus annis nati quemque magistratum peterent, caperentque. Qua de re plura videre est apud Alex. ab Alexandro lib. Genial. dier. 3. & Cuiacium 17. obser. cap. ni fallor 34. *An iuniores semper spectandi.* *Lib. 3. cap. 5.*

Ex quibus omnibus efficio, Principem omnibus ingenii neruis debere genus vitamque & mores, & ætatem, & merita cuiusque indagare, priusquam ciuile aliquod munus condonet; ne eandem querendi subditis materiam præbeat, quæ olim Metio Falconio à Tacito Imper. data: *Quæ, malum, ratio est,* inquit, *habere Imperatorem, qui eos faciat consules, duces, iudices, quorum vitas, merita, ætates, familias, gesta non norit?* *Vopisc. in Tacito.*

CAPVT IV.

Cauendum etiam diligenter, vt citra vllum munus, atque largitionem Magistratus abs te consequantur.

QVID ita? quia qui *per largitionem magistratus adepti sunt, dant operam, vt ita potestatem gerant, vt illam lacunam rei familiaris explere possint.* Idcirco verissime, & diuinitus dixisse videtur Imperator Seuerus: *Necessarium est, vt qui emit, vẽdat: nec sine rubore* (nota aliud ex alio malum) *puniri potest is, qui quod emit, vendit.* O verissima *Cic. 4. Ver.* *Apud Lampr.*

rissima? Et hæc tametsi notissima sint, neminique ignorata, iis tamen nunc, plerisque in Aulis viuitur moribus, *vt refractis pudoris, & reuerentiæ claustris, omnia pateant omnibus*: immo *spretis melioribus, valeant deterrimi*: idque, malum, per sordes & fraudes.

Plin. 2. Ep 14.
Tacit. 2. Hist.

Iam enim fere obtinet illud Poetæ:

Euripides.

> Ηδη νιῶ αἰδῶς μθρῶν ἀνθρώποισιν ὄλωλεν:
> Αυλὰς ἀναιδεὶη γαῖαν ἐπιςρέφει):
> *Nunc certe pudor in mortalibus est exstinctus:*
> *Terrarum improbitas, occupat imperium.*

Quis enim non videat *iam pudori, probitati, virtuti, rectis studiis, bonis artibus nihil esse loci?* Hodie *omnia virtutis præmia ambitio possidet*: Hodie *suspecta*, atq; neglecta *virtus est; inertia autem in pretio.* Inertia autem? immo scurrilitas, & quiduis ca peius. Quibus, sodes, à plerisque Dynastis conferuntur munera ciuilia? an non apinariis, & omni dedecore maculosis, magisque à pecunia, quā virtute, & doctrina instructis? Rursum, quæ plurimos res euexit ad iudicatum, nisi vilia quædam Aularum dehonestamenta? nundinantur magistratus, (pudendū dictu) vendunt iudicia, *diligunt munera, sequuntur retributiones, &c.* Attendite rogo vos, ô boni Principes, attendite ad eos, *in quorum manibus iniquitates sunt, & quorum dextra repleta est muneribus*. denique *quibus fides, decus, pietas, postremo honesta, atque inhonesta omnia quæstui sunt.*

Cic. lib. 5. epist.
Sallust. Catil.
Plin. 8. Epist.
Isa. 1.
Psalm. 25.
Sallust. Iugu.

Attendite inquam, & serio scitote, *idoneos oportere rebus gerendis præficere, non etiā eos qui magistratus prensant.* Alioqui, si quod Reipub. damnum per eos enascatur, illud in extremo illo die (*quo die Iudiciū durissimū fiet his qui præsūt*) præstare debebitis.* Principes, *mementote nouissimorum*: & extremū periculū hoc, facile declinabitis: *qui enim considerat, qualis erit in morte, semper timidus fiet in operatione.*

Dio lib. 36.
Sapientiæ 6.
Eccles. 38.
D. Greg. lib. 28. Mor. cap. 10.

* *Atque ita sentiunt cum iuris, tum Theologiæ consulti DD. l. si seruus, §. Proculus, ff. ad l. aquil. Innoc. c. cum in cunctis de Elect. Couar. Reg. Peccatum. Pet. Greg 4. de Rep. c. 6. num. 2. & seq. D. Tho. 22. q. 65 art. 2. R. Th. Bozius l. 1 de Temp. eccles. monar. c. 5 P. Leonardus Lessius 2. de Iust. & iure c. 32. Dubit. 3. Azorius part. 2. Instit. Moral. lib. 11. cap. 6.*

EXEMPLA, *quibus* MONITA *subiunguntur.*

I. CAVENDAM summopere Magistratuum venalitatem IVSTINIANVS noster, non vno in loco monet; neque immerito hanc venalitatem appellans, *omnis nequitiæ principium, & finem*: vtpote ex qua oriatur, velut ex quadam sentina, morborum omne genus, quibus certissimo Respub. ad interitum, aut certe mutationem perduci solet.

Nouel. Const. 8.

II. Ipsum quod testatum facit DEMOSTHENES, dum scribit, Ciuitates tum ægrotasse, cum Magistratus intenti essent muneribus, & nimium delicati in otio degerent ciues, & inde subuersionem Reipublicæ illorum, ex inopinato accidisse.

Orat. de Corona.

III. FLAVIVS quidem VOPISCVS, declinantis Imperii Romani omen eidem rei adscribit, dum nimirum sub *Aureliano* Imp. officia venalia esse cœperunt, neque dabantur hominibus, sed diuitiis.

In Aurel.

IV. Redintegratum quidem erat Imperium Romanum nouis Rectoribus, suoque pristino nitori restitutum, nisi illud PHOCAS afflixisset, cuius inter cetera tyrannidis insignia illud eminebat, vt non vetus nobilitas, nec probata virtus ad magistratus capessendos aditum præberet, sed pecunia cuiusque, qua qui magis pollebat, auctione tanquam proposita, aliis licitatoribus præponebatur. quid quæris? adeo perdita erat Respub. vt quiuis honos ambitioni pateret, virtutem pecunia exæquaret.

V. Baron. tom. 8. Annal. an. Chr. 60.

V. Ali-

V. Aliter atque florente Repub. nam tum vigebant leges de Ambitu: quas serio retractauit AVGVSTVS Cæsar, anno V.C.736. quo tempore edictum proposuit, *vt qui largitionibus factis, magistratum aliquem ambiisset, per quinquennium ab his arceretur.* Mitius quam lege Calpurnia, qua statutum erat (anno V.C.684.) vti qui ambitus condemnatus esset, in perpetuũ gerendi honoris impotentia multaretur. Eiuscemodi leges plerisque in Ciuitatibus apud nos olim receptæ, at iam propemodum, quod videmus, repudiatæ. Equidem quod de electione Episcopi suadet Imper. Leo, hoc in Magistratibus secularibus optarim obseruari: *Quæratur cogendus, rogatus recedat, inuitatus effugiat; sola illi suffragetur necessitas excusandi.*

Dio lib. 54.
Idem Dio 26.
L. si quenquam 31 C. de Episc. & cler.

VI. MARTIANVS, Illyricus genere, vt auctor est Theod. Lector, vir manu fortis, simul atque Imperator ab omni exercitu creatus fuit, initium reformationis Reipub. ex ea parte incepit, qua ambitio coercebatur, & confestim decreuit, nemini pecunia magistratum esse conferendum.

Lib. 1. Collect. tom. 2. Bibl. sancta.

VII. Idipsum etiam fecisse ANASTASIVM Imperatorem scribit idem Lector, & Magistratus ante venales gratis contulisse.

Indidem.

VIII. Denique ALEXIVM Orientis Imperatorem, cognomine ANGELICVM scimus primo quoque sui imperii die proclamari iussisse, Magistratus sese non venditurum, sed delectu ex optimis habito, gratuito mandaturum.

Nicetas lib. 2.

Ratio porro harum Constitutionũ in promptu: quod si pecunia pateant hominib. dignitatũ portæ, sæpenumero flagitiosissimi quiq; flabello diuitiarũ accensi, ambitionisq; cupidine permoti, ad quaslibet dignitates adspirabunt ac peruenient, quas vbi adepti fuerint, multiformi iniquitate expensas eam ob rem factas sarcire conabuntur, vt ante in Aphorismis ostendi.

IX. Ergo igitur his malis occurrant boni Principes. NERO ipse, quanquam culpatissimæ alioqui vitæ, integer tamen hic fuit; adeo vt quondam in Senatu iactarit, *nihil in penatibus suis venale, aut ambitioni peruium esse permissurum:* Notate, non modo manus puras hic habuit, sed etiam, aulici, admissionalesque sui pari et vt haberent, procurauit. Castigandi certe, & scutica digni canes isti aulici, qui hoc palato sunt, vt neminem vnum ad herum admittant, nisi sibi mellitæ simul & auratæ offerantur offæ. Talis fuit quondam ZOTICVS, quidam amicus *Heliogabali* Imper teste Spartiano; & SVILLVS *Claudii*, quem præpotentem iuxta ac venalem fuisse Tacitus scribit, & Principis sui *amicitia diu prospere, nunquam bene vsum.* Talis deniq; fuit SEBASTIANVS, præpo ens *Zenonis* Imperator. aulicus, vt qui in Regia nihil quidquã sine pretio sineret confici. Nam & magistratus vendebat omnes, pretio tum sibi reseruato, tum Imperatori communicato. quod si quis accessisset, qui paullulum quidquam adiiceret, is præferebatur; In toto denique Palatio nihil erat rerum omnium, quod venale non esset. quod si *Zeno* Magistratum aliquem suis familiaribus contulisset, ipse mancipis instar, eum ab illis redemptum pluris vendebat aliis, *Zenoni* furta præbens. Deus faciat, vt his talibus idem fiat, quod VETRONIO THVRINO familiari Imperatoris *Alexandri*, qui eum conuictum, quod suum suffragium vendidisset his, qui à se aliquid petebant, ad palum alligari iussit, supposito igni, ex humida materia (vt nimirum crimini supplicium responderet iuxta l. Respiciendum ff. de Pœnis) præcone clamante: *Fumo punitur, qui fumos vendidit.* Postea tamen remissius cum eis egit *Iustinianus* Imper. (idque propter receptam iam tum consuetudinem (labuntur enim cum æuo boni mores) qua inualuerat, vt non solum aulici admissionales ab honores petentibus aliquid acciperent, quod *Suffragium* Iustiniano appellatur, quo nomine erat actio; Si certum petatur, de suffragio, sed & ipsi Principes, qui dignitatem deferebãt, etiam eo nomine aliquid peterent, dum contentus fuit tollere omne suffragiorũ genus, secutus hac in re Theodosii, & Valentiniani constitutionem. * Laudandi quidem sane Imperatores, ac Principes, qui edictis suis tollunt à se sordes istas. Nam ecce, Iustitia alioquin per eas euertitur. Deinde beneficii gratia subtrahitur: quod beneficiarii non tam Principi, quam suffragatoribus aulicis beneficium seu dignitatem acceptam ferunt. Id quod prudentis Principis esse summopere præcauere, nemo non videt. Scimus nonnullos Reges Galliæ, qui originem à CAROLO MAGNO ducunt, regno pulsos fuisse, hanc vnam ob causam, quod scilicet paterentur officia Palatinos clargiri. Taceo, quod conferendo prædicto modo Magistratus merita (quæ alioqui semper attendenda) non considerentur. Quod vt præ-

Nero in vnò bonis Principibus imitandus.
Tacit. 12. Ann.

4. Annal.
Baron. Tom. 6. Ann. an. Chr. 485.

Ex Lamprid. Præclarum Imp. Alex. Seueri factum.

Nouel. Const. 8.

* *Quæ extat l. vlt. C. ad l. Iul. Repet.*
Dignitatum venundatio, cur ab Aula exterminanda.

Thuanus lib. 17. Hist.

caueret FRANCISCVS II. Galliæ Rex, statim primis regni auspiciis (Francisco Oliuario suasore) legem tulit, qua, vt Iudices spectatæ integritatis, & eruditionis in supremis regni Curiis, & inferioribus subselliis constituerentur, edicebatur, vt in posterum penes ipsos Iudices ius esset, tres probitate, & iuris scientia conspicuos nominandi, ex quibus quem vellet Rex deligeret. Verum quo minus optimum edictum locum habuerit, aulicorum ambitione, & auaritia effectum est, qui emolumentum ex muneribus publicis, ac dignitatibus, pretio irreligiose æstimatis, & turpiter diuenditis captantes, ad augendum (sicut iactabant) Principis ærarium, prauis edictis Iudicum numerum in immensum multiplicarunt. Et ita clarissimus ordo, quem honorificum seruari ad omnes regni ordines in officio continendos Reipub. intererat, paullatim cœpit vilescere, gliscente sordium veneno, quo indigni homines, nullis meritis, sed opum fiducia, aut aulicorum beneficio, ad eos honores prouecti, facile se corrumpi passi sunt. Quid multis? multis retro actis seculis ab eadem censura prædicatur D. LVDOVICVS, qui inter salutaria præcepta, quæ *Philippo F.* regni successori dedit, eum insuper monuit, vt ad Sacerdotia, seu beneficia Ecclesiastica bonos tantum, & optime meritos per seipsum, & quidem consulto nominaret. Sciebat vir diuino afflatus spiritu, vbi officia, & sacerdotia indignis conferuntur, interturbari eiusdem politiam, id est, qua sola hæc sustentatur, Iustitiam distributiuam. Certe inter causas excidii vrbis Hierosolymæ, hanc affert Egesippus, quod Sacerdotia, atque Pontificatus maximus, nonnisi ad homines ineptos, indoctos, atque auaros deferrentur. Quo magis attenda erit praua illa ambitio, quam ab auctore deterrimo Simoniam nuncupamus, vt ne irrepat in Aulam, & per eam Principibus laicis, qui ius patronatus in his talibus habent, imponant Palatini. *Quis enim locus tutus*, aiunt Impp. Leo, & Anthem. *& quæ causa poterit esse excusata, si veneranda Dei templa pecuniis expugnentur? quem murum integritatis, aut vallum fidei prouidebimus, si auri sacra fames in penetralia veneranda proserpat? quid deniq; cautum esse poterit, aut securum, si sanctitas incorrupta corrumpatur? Cesset itaque altaribus imminere profanus ardor auaritiæ, & à sacris adytis repellatur piaculare flagitium.* Hactenus illi: & quidem verbis idoneis, quæ Principum omnium, præsertim Ecclesiasticorum, foribus inscribantur. Sed quid? parum ad ista attendunt pseudo quidam politici aulici, quibus hoc tantum curæ est, vt loculos suos qualitercumque impleant *mendaciis, & fallacia, quasi præclaris artibus gaudentes*, sæpeque Principibus suadentes, licere in necessitate distrahi sacerdotia, aut saltem munera ciuilia, quod olim à *Venetis* factum, cum à Francisco I. bellis infestabatur: quod equidem nunquam suadere ausim: tum quod pernitiosi res sit exempli, tum quod *difficile sit, vt bono peragantur exitu, quæ malo inchoata sunt principio*. Ridebunt hæc, scio, Machiauellistæ: verum, *qui habitat in cœlis, irridebit eos, & in furore suo conturbabit eos.*

Cap. 6.

l. Si quenquam 31. C. de Episc. & cler.

Val. Max. 9. cap. Principatus 1. quæst. 1.

Psalm. 2.

CAPVT V.

Porro, hoc omnibus Principum administris suaserim, *Modestiæ* semper vt meminerint: ne fastidio, & contumacia efferantur, dum rem sibi creditam administrant.

DOGMA non satis inculcandum Aulicis, ac Principum administris: quippe quod plerique nimia sui fiducia, an humanæ fragilitatis obliuione (quæ rebus lætis, vt plurimum, interuenit) alios præ se nihili faciunt, ac potius despicatui habent, atque eos maxime quos impotentiores, vel inferiores vident. ò parum prudentes; quam parum isti prouident, *caduca hæc esse & fragilia, puerilibusque consentanea crepundiis, quæ vires, atque opes humanæ vocantur.* Prospiciant vitæ tractum, contemplentur alternantis fortunæ vicissitudinem, & inuenient *sæpe inter fortunam maximam, & vltimam, nihil interesse.*

Val. Max. 6. cap. vlt.

Senec. 6. de Benef. cap. 23.

Horum

Horum mores deprecentur mihi velim melioris notæ Aulici, existimentq; seruandam *aduersus minores humanitatem, aduersus maiores reuerentiam.* Nam, *quæ excelsa videntur, prærupta sunt.* Ideo plerisq; *hærendum est in fastigio suo, ex quo non possunt nisi cadendo descendere.* Verum, si mihi creditis, tuti eritis *fortunam vestram, quam maxime poteritis in planum deferendo:* hoc est, *si vestra vos, non Principis fortuna metiamini.*

Id. 4. Nat. quæst. De Tranquil. Ibid. Plin. Paneg.

Quidquid agitis, sine contumacia agite: *Nulla sit in audiendo difficultas, nulla in respondendo mora.*

Idem.

III. Benigni ac ciuiles, domi, forisque estote, vt vel inuidiam, communem Aulæ pestem, vitetis (*nemo enim facile ei fortunato inuidebit, quem prosperis rebus affluentibus moderato vtentem animo conspexerit*) vel ea fortean depressi, qui vos releuent, olim inueniatis. *Iustitia, mansuetudine, humanitate larga & benigna manu, præparetis multa ad sequentes casus præsidio, quorum spe securius pendeatis.---Sicut ij qui in tranquillo & sereno nauigant, parata etiam instrumenta habent, quæ in tempestate sint vsui: sic qui in bona fortuna sapiunt, contra aduersam auxilia expediunt.* Tales vero eritis, *si moribus adsit affabilitas, verbis vrbanitas. Est autem affabilitatis, obuios salutare: vrbanitatis, comiter eos appellare.*

Lucia. de Imag. Sene. de Tranq. c. 10. Socrates apud Stob. Isocr. ad Demo. Plutar.

IV. Nimiam tamen popularitatem vitate: quod Principibus plerumque ea suspecta sit, iis maxime, qui *existimant suæ demptum gloriæ, quidquid cedit alienæ.*

Curt. lib. 6.

V. Amplius, inanem industriam fugite. Etenim haud ferme Principum rebus idonei, quorum ingenia nuda tantum ostentatione deteruntur. *Vt vlcera quædam nocituras manus appetunt & tactu gaudent, & fœdam corporum scabiem delectat, quidquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates, velut mala vlcera, erumpunt, voluptati esse laborem, vexationemque.* Placent, illi placent, *qui actu otiosis simillimi sunt,---- & qui ad omnia, quæ agenda sunt, quieta cum industria adsunt.*

Sen. de Tranq. c. 2. Vellei. lib. 2. Tacit. 3. hist.

VI. Denique vitanda iactantia. siquidem, in *Principe rarum, ac prope insolitum est, vt se putet* (notate) *obligatum, aut si putet, amet.* Itaque videte, ne nihil vobis assignetis, *sed ad auctorem & ducem* (cuius auspiciis rem geritis) *fortunā referatis.* -----*Namq; ea est Regum conditio, vt casus tantum aduersos hominibus tribuant, secundos fortunæ suæ.* Quæ si præstiteritis, ô Aulici, *viuetis præsentibus læti, futuris securi.* Atque hoc est mei voti. At videte, & cauete: nam, *qui semel premitur aduersa fortuna, nullum habet suæ calamitatis socium & consortem.*

Plin. Paneg. Tacit. Agric. Æm. Probus in Datame. Senec. de Beata vita. Thucyd. lib. 6. Hist.

EXEMPLA, NOTÆ, MONITA.

I. SEIANVS, præpotens ille *Tiberij* Cæsaris aulicus, inter ceteras impotentis animi significationes hanc edidit, quod statuas sibi, ceu Cæsari erigi, immo & ad eas sacrificari passus sit, singulorumque studia, atque salutationes affectaret, acriter obseruando eorum maxime procerum, verba, nutusque. Verum, quas suæ arrogantiæ pœnas dederit, accipite: *Quo die illum Senatus deduxerat, populus in frusta diuisit: in quem quidquid congeri poterat, Dij homines q; contulerant, ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret.* pauca verba, nisi quæ vel potentissimos, qualis ille fuit, terreat aulicos. Age, Dionem audiamus, exitum eius diducentem, & explicantem: *Seiani casus humanam imbecillitatem egregie ob oculos ponit, monetq; nusquam inflate se gerere. Quem enim vt præstantiorem se vniuersi ad Curiam comitati fuere; tunc quasi minime se meliorem in carcerem rapuerunt; quem coronis ante dignati fuerant, ei tunc vincula induxerunt, quem tanquā Dominum stipauerant, eum fugitiui instar custodiuerunt, tegimenq; obuelanti se detraxerunt, alapis ingestis; quem ante prætexta purpura veste decorauerant, cui*

Dio lib. 58. Sen. de Tranq. c. 11. Lib. 58. Notent Aulici.

genua flexerant, ac vt Deo sacrificauerant, eum tunc ad noctem duxerunt, &c. Itaq; capite multatus, in Gemonias proiectus est, eumq; totum triduum populus ludibrio habitum, in Tyberim misit: Liberi eius ex Senatusconsulto necati. Filia, quam pactus erat Claudij (Imp.) *filio, constuprata prius à carnifice, quasi impium esset virginem in carcere perire.* Hactenus Dio quem sæpius legant, & relegant tumidi quidam animi, eodem plane morbo quo Aulicus iste laborantes, vt qui quærunt, & affectant salutationes, tanquam, ad dignitatis suæ culmen pertinentes, quas si non consequantur, tanquam probro iniuria ve affecti; commouentur, vt etiam in vno *Aman* scriptura testatum facit. At qui propria dignitate nituntur, minime ista ab aliis postulant; neque omissas vitio vertunt, conscii nimirum sibi, minus hoc negligi contemptu sui.

Spartianus.

II. Sane, diu consistere non possunt tales, quin ruant, aut certe in offensionem Aulicorum, atque adeo Principis incurrunt. Legimus ADRIANVM Cæsarem, liberto iussisse colaphum impingi, quod medius duos inter Senatores incederet monuitque eum, ne contemneret constitutos in gradu superiore, propter gratiam, qua apud se valebat: *Noli,* inquit, *inter eos ambulare, quorum esse adhuc potes seruus.*

Crantzius.

III. FRIDERICVS autem Cæsar, pace, & bello inclytus Princeps, dicebat, *neque stultis se delectari posse, neque superbis esse amicum.*

Fastidii, & contumaciȩ incommoda.

Li. 5. Comment.

IV. Itaque etiam atque etiam videant Aulici, ne eiuscemodi lentos, odiososq; mores induant, *Contumaciam* inquam, siue *animi Impotentiam,* præsertim illi, qui bene de Principe suo meriti sunt. *Sæpe enim fit* (vt verissime inquit Philippus Cominæus) *vt qui bonum, & fidelem operam Principi præstiterunt, arbitrentur sibi aliquanto plus, quam aliis licere. Principes contra aliter sentiunt, & æquius esse ducunt, vt qui se ipsorum clientelæ, & ministerio tradiderunt, officio fungantur. Memini quondam Regem* (Ludouicum XI.) *mecum sic loqui vt diceret fieri aliquando, vt egregiæ operæ minus liberaliter remunerentur, idq; non tam ingratitudine Principum, quam eorum, qui præstiterunt operam, vitio: dum elati quadam confidentia, propter rem bene administratam insolenter, & proterue multa faciunt.* Nihil verius dici potest: & tamen proprium est istud, & peculiare vitium Aulicorum, qui quo melius de Principe suo meriti sunt, eo plus intumescunt, cum tamen remissiori spiritu esse deberent: quod gratia Principum summo labore acquiratur, ex facili amittatur.

Antiq. 19. c. 7.

V. Hoc animi vitio legimus laborasse SYRVM Agrippæ Regis familiarem. Is enim, *extollens se* (ait Iosephus) *immodice, & sæpe prioris fortunæ aduersitates in memoriam reuocans, vt ostentaret, quam studiosus ipsius* (Regis) *cultor fuisset, nunquam non labores in eius gratiam exhaustos memorans: quæ cum sine modo repeteret, exprobrare videbatur; ita vt Rex tandem offenderetur immodica hominis libertate.*

Lib. 6.

VI. De PHILOTA Curtius: *Neq; ignorabat Craterus, sæpe Alexandri auribus nimia iactatione virtutis atq; operæ, grauem fuisse, & ob ea non quidem sceleris, sed contumaciæ tamen suspectum.* Stulti certe, & stolidi tales, qui fructum beneficii recipiunt in sua iactantia. Meminerint prudentiores aulici, Terentiani verbi:

Terent. Andr.

——— ——— *Isthæc commemoratio*
Quasi exprobratio est immemoris beneficij.

Iugurth.

Discantque cum Sallustio: *Plurimum facere, & minimum de se loqui.* Etenim

Mantua. 1. Parthe.

De virtute loqui, minimum: virtutibus vti,
Hoc Samsonis opus.

Vitanda inanis industria & iactantia.

Porro, dixi etiam vitandam inanem industriam.

I. Exemplo sit PISO ille, *quo nemo aut validius ocium dilexit, aut facilius suffecit negotio: magisq; quæ agenda erant, egit, sine vlla ostentatione agendi.*

Vellei. lib. 2.

Velleius Ibid.

II. Et SEIANVS Tiberii familiaris, de quo paullo ante, quem sub initium vitæ aulicæ scribit Velleius *actu otiosis simillimum fuisse, nihil sibi vindicantem, eoq; assequentem omnia, semper infra aliorum æstimationes se metientem, vultu vitaq; tranquillum animo exsomnem fuisse.* Ceterum hæc dos proprie esto Aulicis interioribus, atq; adeo maioribus administris; non aliis gregariis aulæ ministris, quibus frequens negotiorum tractatio, etiam cum iactātia quadam, permittenda, nec enim his conuenit modestia nimia, quæ vulgo frigiditas nuncupatur, cum tales semper, *vt obscuri, sic ēt præmiorum sint expertes,* vt historicus noster non in vno loco ostendit.

Quibus maxime fugienda.

Tacit. 4. Hist.

Insuper monui, vt Administri Principum nihil adscribant sibi, nullum nobilius factum adsciscant, sed fœlices omnes (præsertim in bellis) euentus Principibus suis acceptum ferant. Est enim arcanum Principum, ne quis præter eos famam, laudemque rei gestæ ad se trahat.

Aulico arrogantia fugiẽda; nec Principi beneficia imputanda, seu exprobranda, immo nec commemoranda.

I. *Quod M. AGRIPPAM rerum gestarum gloria sub *Octauiano Augusto* inprimis clarum fecisse comperio, sæpe cohortans eos, qui salui & incolumes esse vellent, ante omnia Principes liberarent rerum omnium difficultate & molestia; rerum vero gestarum gloriam eis reseruarent, nequaquam sibi.

Dio lib. 49. & Xiphil.

II. ANTONII I. potentiam, non aliam ob causam euanuisse, nisi *nimis commemorandis, quæ meruisset*, Cornelius noster auctor est.

Lib. 4. Hist.

III. GERMANICVS Tiberii Cæsaris nepos cum non impigre operam suam aduersus conatus hostiles impendisset, *Tiberium* patruum *lætitia, curaq; affecit, Gaudebat oppressam seditionem: sed quod largiendis pecuniis, & missione festinata, fauorem militum quæsiuisset, bellica quoq; Germanici gloria* (notate) *angebatur.* Atque hic liuor postea exitium illi attulit: quod ex facili deprecari potuisset, si is à victoria militarem auram minime captasset. & Tiberium priuatus & sine fastu accessisset, omnemque partæ victoriæ gloriam ad eum retulisset.

Tacit. 1. Ann.

IV. Quid in LENTVLO GETVLICO dicam? nunquid etiam ille à *C. Caligula* è medio sublatus, quod re fœliciter in Germania per decennium administrata, gratiosus omnibus esset, bellumque ceu propriis auspiciis administrasset?

Ex Dione l. 59.

V. Taceo GN. DOMITIVM CORBVLONEM, cuius etiam in Germania virtus, & res præclare gestæ, vt *Claudio* innotuere, ex hostico reuocatus fuit, à quo? à Cæsare illo ipso inglorio, & metuente, ne se destituto, ei viro (vtpote manu strenuo) Imperii habenæ mandarentur.

Id. Dio. lib. 60.

VI. Taceo etiam CYRVM, non Regem illum, sed *Theodosii* Imp. Præfectum, qui casu suo aulicos omnes docuit, periculosum esse insistere fauori populari. de quo sic Zonaras: *Mænia translaturus* (Theodosius) *& vrbem amplificaturus, munus id Cyro Præfecto mandat, qui magno studio & celeritate Chersaum murum à mari ad mare pertinentem intra dies lx absoluit. Vrbana igitur multitudo tam opere delectata, quam Præfecti celeritatem admirata, publice exclamat: Constantinus condidit, Cyrus renouauit. Quamobrem Cyrus inuisus, & suspectus Imperatori, vel inuitus tondetur vt clericus, & etiam Smyrnæ fit Episcopus.* Vsus igitur ille, & delectatus aura populari, sed sibi, si vulgi sensim spectes, perniciosa. Moderentur aulici: ne securitatem auctoritate perdant.

Popularis gratia potentioribus aulicis haud ambienda.

Tom. 3.

VII. LVDOVICVS SFORTIA in arce existens Mediolanensi, dum inaudit *Ludouicum XII.* Galliæ regem hostem sui nominis, nedum patriæ acerrimum aduẽtare, quærit à Domino *Sico* suo Cancellario, qua potissimum ratione eius conatibus obsistere posset, arcemque ab obsidione, vel impressione Gallorum tutam reddere, cui ille respondit: *Amore & beneuolentia subditorum* quod quidem responsi trutinãs aliquandiu *Sfortia*, qui nec ignorabat Cancellarium à Mediolanensibus præ se diligi, venit in suspicionem, ne suo tandem principatu ab eo deturbaretur: qua quidem suspicione magis magisque crescente, eaque tandem defungi cupiens, capite illum publice mulctari iussit. Verum, Cancellarius priusquam ceruicem lictori præberet, hac vsus oratione dicitur: *A me il cape à te il stato.* quæ instar oraculi ab corona excepta fuit, nec falso, vt euentus docuit: quia capite illi sublato, *Ludouicus Sfortia* non ita diu post, Ducatu exsutus est, & porro captiuus in Galliam ductus.

P. Ionius.

VIII. Enimuero, profuisset, aut opinione fallor, nonnullis Dynastis in Belgio, si non tantũ bellis his ciuilib. gratia apud plebẽ valuissent: etenim procliuius veniã à suo Rege obtinuissent.

IX. Quid de *Sultano Mustapha*, Solimanni filio? Nunquid superioribus annis iussu parentis strangulatus, quod ei acclamatum esset, *Fœliciter*, è bello Persico redeunti?

X. Quid de COSMO MEDICEO cognomento *Magno?* nonne tametsi optime de Repub. Florentina meritus, ob suspicionẽ popularis auræ, ab optimatib. Vrbe pulsus fuit, & relegatus?

XI. Eandem ob causam, è medio sublatus fuit VICECOMES MONSIGNARINVS ab *Francisco Sfortia*, vltimo Mediolanensium Duce, occiso postea clam Ponzino cædis auctore, ne rei veritas tractu temporis vulgaretur.

XII. Quid de ALFONSO ALBVQVERFIO, qui non paucas sua virtute Indiæ Orientalis regiones *Lusitano* regi adiecit, nunquid tandem pro gratia, aliorum obtrectationem, Principis vero maleuolentiam reportauit?

XIII. Denique, quid de sexcentis aliis eiusdem notæ viris? nisi infœlices videri nimia fœlicitate, & periculo ipsorum constare, arduum esse rerum gestarum gloria florere, Principibus interim ipsis ingloriis. Sunt enim plerique Principes eodem prope ingenio quo PHILIPPVS ille MACEDO, quem vsque eo gloriæ cupidum fuisse ferunt, vt *omnia præclara facinora sua esse videri vellet, & magis indignaretur Ducibus ac Præfectis, qui prospere & laudabiliter aliquid gesserant, quam iis qui infœliciter & ignaue.* Parenti consimilis filius ALEXANDER, *Is vinci quidem hostes voluerat: Antipatrum vicisse, ne tacitus quidem indignabatur, suæ demptum gloriæ existimans, quidquid cessisset alienæ.*

Ingenium Philippi Maced.

Demosth.
Curt. lib. 6.

Causa eius rei triplex: Vel quod soli velint videri albæ, vt sic dicam, fortunæ pulli; vel quod nimius subditorum in ministros fauor illos angit, & vrit; vel denique quod nolint, aut certe doleant, meritorum magnitudine deuinciri: quod postremum egregie docet prudens noster Cornelius: *Destrui per hæc*, inquit, *fortunam suam Cæsar, imparemque tanto merito rebatur. Nam beneficia vsque eo læta sunt, dum videntur posse exsolui: vbi multum anteuenere, pro gratia odium redditur.* & præstantissimus Philosophorum Seneca: *Tutius est*, inquit, *quosdam offendere, quam demeruisse. argumentum nihil debentium, odio quærunt.*

Cur tam facile Principes à suis Aulicis abalienentur.
Lib. 4. Annal.
Lib. 2. de Bene.

XIV. Ideo LVDOVICVS XI. Galliæ Rex, dum ad hanc rem illum Taciti locum expenderet, *Grauiorum facinorum ministros quasi exprobrantes adspici*, ad Cominæum conuersus dixit, nihil fœlicius homini aulico contingere posse quam cum Princeps in eum aliquod insigne beneficium contulerit, quod idem aulicus parum promeritus sit: nam eo collato beneficio Princeps ipse alligatur magis, quam si aulicus diuturna quæque obsequia præstitisset; ideo quia naturaliter Princeps maiori illos complectitur amore, qui eidem plurima debent, quam contra, quibus ipse.

Scip. Amir. 3. Diss. Disc. 6.

Remedium, præter quæ in textu libaui, sit aduersum hæc discrimina facile, & in promptu. Vt administri Principum secundas semper res, vt præmonui, non sibi, sed Principi suo adscribant. Magnæ enim imprudentiæ est, animi sui excellentiam cum Principis præstantia conferre; quin longe stultissimum, præ eo videri velle, quod sis & perspicax, & prudens, & circumspectus, quod prudentiores aulici semper animaduerterunt: qui proinde vel minimum fastum tanquam scopulum quendam vitare solent, ad quem permulti rerum suarum, simul & honoris naufragium fecere. quod liceat iterum firmare aliquot exemplis, quæ nobis suppeditat elegantissima P. Matthæi, nostri temporis scriptoris Gallici, historia, quo monebitur aulicus, etiam in minimis, non esse cum principis præstantia certandum. quæ tamen priusquam referam, præmitto, quod sub manu est generis eiusdem exemplum è Xenophonte depromptum.

Remedia aduersus casus aulicos.
Lib. 3. Narrat. 1.

I. GOBRIAN quendam Assyrium, multis animi corporisque dotibus præditum adolescentem, in amore simul, & admiratione habebat *Rex Assyriorum*, adeo quidem, vt filiam ei desponderet, ceteraque eum adhibebat non veluti ministrum, sed vt socium & amicum contubernalem. Accidit autem, vt Rex ab accubatione epulari *inuitaret eum venatum, venarique liberrime*, verba sunt Xenophontis, *eum permitteret, ratus longe se illi equitatione præstare. Vrsa vero vt est oblata, cum vtrique illam persequerentur, missa Rex iaculo illam frustratus est. At Gobrias spiculum vibrans, vrsam prosternit: quam rem ægre molesteque Rex tulit, inuidiamque clam recondit. Sed & abiectus est Leo, quem itidem à Rege irrito conatu insequutum idem Gobrias confecit. Hic Rex secum mussitans: Certe bis hic spiculum vibrauit*, inquit, *& vtraque vice feram prostrauit, arrepta itaque à quodam ministro lancea, pectus Gobriæ transadigit, atque ita adolescentem, cuius strenuitatem ægris tulerat oculis, vita spoliauit.* Solerter fecisset, si ab appetita Regis laude abstinuisset. Sed mittamus antiqua.

Lib. 4 Cyropæd.

II. Erat apud *Emanuelem* Portugalliæ regem, in auctoritate sanequam magna, LVDOVICVS DE SILVERA. Hunc rex de improuiso consulit super responso quodam ad epistolium Romani Præsulis componendo, mandat itaq; vt stylum capiat, componatque vnum, se etiam eodem argumento alterum concepturum responsum, vt è duobus elegantius, præstantiusque Pontifici reddatur. Committunt animos, & velut pro laurea certat *Ludouicus*. Peracto scripto

P. Matthæi 3. Hist. 1. Narrat.

Regi

Regi copiam videndi facit: qui pudore suffusus suum occulit, & proiicit, quo cerui cornua; *Ludouici* vero responsum ocyus Romam mittit. Quid inde? Aula excedit per occasionem *Ludouicus*. & quidem prudenter, vt qui non nescius erat sese eiusmodi æmulatione non incertam Regis offensam meruisse.

III. Nectatur & istud GVIDONIS GOMESII Hispani exemplum. Ludebat hic chartis cum *Carolo V.* Imperat. sed, vt fors tunc erat, admodum secundis. Simul igitur vidit *Carolum* incalescere, victoriæque imminere, immo per salutem Imperatricis iurare se victoriam (à qua tamen ex lusione longissime aberat) consequuturum, animum ex composito cum ludo abiicit, quasi si ex eo speraret nihil. Hoc incautiores aulici minus dextre interpretati sunt, immo ignauiæ, imprudentiæque verterunt, quod alioqui solertiæ atque moderationi adscribendum erat, vt docuit euentus. Nam vt Imperatori innotuit, dedita *Guidonem* opera ludum amisisse, illum post illa ad maiora prouexit, ratus exinde idoneum, qui non solum sua, verumetiam *Philippi II.* filii sui consilia moderaretur.

Indidem.

IV. O prædicandam ANTONII de LEVA prudentiam! qui vt erat acri admodum & sagaci ingenio, nihil vnquam sanctius & antiquius habuit, quam vt prosperos exitus omnes *Carolo V.* Imp. tribueret, sibi vero aduersos & calamitosos reseruaret, adscriberetque: vtile sibi, reique publicæ existimans, etiam dispendio propriæ existimationis, Principis dignitatem atque auctoritatem sartam & tectam conseruare.

Ex quibus omnibus tandem efficio, cauendum tibi, ne à te nimium tui pleno, alti & magni spiritus erumpant ante Principem, ni velis aliquando Testulæ conuersionem experiri. Quod si acciderit (accidit autem non raro diu Aulam incolentibus) ponendæ tibi cristæ, & ira, offensioq; Principis demisse deprecanda. Vt enim quædam fulmina (aiebat apta similitudine Carolus V. Imp.) æs ac ferrum liquefaciunt, ne cera quidem confusa: ita diuinam vim ac Regiam potestatem in obsistentes sæuire, mollibus parcere, & cedentibus. Caue ergo contumaciam hic adhibeas: aut abde te, vbi nec Pelopidarum facta. Nullus enim tum tibi fautor erit, vel patronus, nullus amicus, aut necessarius, sed cuncti eadem formidine diuersa prætendendo, tuam abnuent amicitiam, quod ex Thucydide in Aphorismis ostendi.

Principum offensiones cur maxime Aulicis metuendæ.

I. Cuius rei illustre extat exemplum LIBONIS apud Tacitum, & NERONIS Germanici filii, *cuius occursum alius vitabat, quidam salutatione reddita, statim auertebantur, pleri que incœptum sermonem abrumpebant*, &c.

2. Annal. *4. Annal.*

II. Sed & SEIANI (cuius ante mentio) à quo, vt *Tiberii subiit indignationem, recessere ab eo amicissimi, & quem paulo ante amicum habere magni duxerant, cum eo ne sedem quidem iam communem habere dignabantur.*

Dio libr. 58.

III. Amplius, & GALLI casus documento fuit, quam parum firma sit amicorum aulicorum beniuolentia. Siquidem cum accusatus apud *Augustum* à Valerio Largo de quibusdam flagitiis, atque ignominia ab eodem *Augusto* Cæs. notatus esset, immo exilio affectus; mox amici & asseclæ, qui hactenus ei adulati fuerant, eum neglexere, quinimmo ad Largum, quem iam crescere, & auctoritate apud Augustum valere videbant, studia sua conuertere: idem dubio procul eidem Largo facturi, si quid simile ei euenisset.

Id. lib. 53.

IV. Eadem animorum auersio adnotata est in EVTROPIO, potentissimo illo *Arcadii* Imper. tutore, & à D. Ioanne Chrysostomo teste oculato descripta verbis his: *Vbi nunc pocillatores tui? Vbi qui in foro populum de via decedere cogebant, tuasque laudes passim apud omnes deprædicabant? transfugerunt, deseruerunt tuam amicitiam, suam securitatem tuis periculis quærunt*, &c.

v. Baron. tom. 5. Annal. ann. Chr. 399.

V. Et vero, quid attinet nos longe petitis exemplis immorari? Nunquid Galliæ quidam *Connestablius*, qui summa & apud *Ludouicum XI.* Galliæ Regem, & *Carolum* Burgundiæ Ducem, plurimosque alios Principes pollebat auctoritate, sic destitutus est, vt nemo pro ipso apud eundem *Ludouicum* Regem causam diceret?

Cominæus.

VI. Nunquid denique annis superioribus alter quidam *Galliæ Cancellarius*, non nominandus, simul accepit Regis offensionem, à suis etiam amicissimis destitutus fuit?

VII. Et quid multis opus est? Vidit pronuper Aula *Henrici IV.* Galliæ Regis, quantam Dux BIRRONIVS animorum alienationem senserit, simulatque in Regis indignationem addu-

adductus fuit. causæ alibi expressæ, tametsi omnibus non ignotæ, his quidem permotus Rex, caute accersiri eum iubet, ocyusque veniat ad se: actutum paret: venit, Regem salutat, firma fronte: habitis vltro citroque sermonibus, nequidquam ab Rege super elogus tentatus & sciscitatus, secedit vterque, atque Dux Bironius *Epernonio* se præbet pransorem, sed inuocatum. Postridie, ab accubatione epulari nihil minus cogitans, gladio discingitur, paulo post ducitur, & tandem ab omnibus tanquam exangue cadauer deseritur. Vt maxime hic obtineat quod vulgo iactatur:

Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Causa eius rei duplex *Prior* à natura assentatorum sumitur. Vt n pediculi discedunt à morientibus, inquit Plutar. & corpora relinquunt, simulatque sanguis euanuerit, quo nutriri solent: sic assentatores videas, nec attingere res aridas ac frigidas, sed nobilibus ac potentibus imminere, hisque ali, donec rebus commutatis, auolent. *Altera* causa est, quod huius amicitia intuta est, qui exosus est dominanti. Testor NOVIVM PRISCVM apud Tacitum, qui per amicitiam Senecæ exilio ab *Nerone* multatus fuit. P. GALLVM equitem Romanum, qui quod Fenio Rufo intimus, & Veteri non alienus fuerat, ab eodem *Nerone* aqua & igne prohibitus fuit. Finio: sed, liceat claudere hæc fortunæ aulicæ ludicra insigni Ariosti metro:

15. Annal.
16. Annal.

Alcun non può saper da chi sia amato
Quando felice in sù la rota siede,
Però ch' à i veri, e i finti amici à lato,
Che mostram tutti vna medesima fede.
Se poi si cangia in tristo il lieto stato,
Volta la turba adulatrice il piede;
E quel, che di cor ama, riman forte,
Et ama il suo Signor dopò la morte.

Atque hactenus de Inconstantia vitæ aulicæ, quæ ab ipsa Aulicorum natura & culpa, quorum plerique elati, arrogantes, inferiorum contemptores, sui apud Principes iactatores, proficiscitur, deque aduersus hæc vitia remediis: proximo Capite dicemus de insigni Aulicorum Inuidia, & variis vafrarmentis, quibus suos coaulicos euertere, & ex alto præcipitare solent: tum subiiciemus remedia, & præcepta aduersus eorum fallacias; quæremusque qui sese Aulic gerere debeant in aliorum factionibus, & dissidiis; & postremo an è re Principum sit fouere eiusmodi factiones.

CAPVT VI.

Rursum, si nihil aliud in orbita *Modestiæ* retineat, ipsa debet *Aularum mobilitas*, quæ varie Principis ministros affligit, si non euertit.

QVOTAM enim quamque inuenerint Aulam, quæ non, cum lubeat,
——præcipites dat, & rursum erigit
Iuxta potentes, atque miseros?

Sophoc. Antig.

Breuia momenta plerumque extollunt (ait ille) *homines, rursumque deprimunt, inprimis vero eos, qui in aulis versantur. Illi enim profecto similes sunt mensarum calculis, qui pro eo, ac calculatori libet, modo assem, modo talentum valent: ita Aulici, ad nutum Principis, modo beati, modo miseri fiunt.* Atque id quidem æmulorum plerumque beneficio accidit, *apud quos inuidia in occulto, adulatio in aperto esse solet.* Aperte testatur Alcibiades apud Thucydidem: *Scio,* inquit, *huiusmodi homines, qui propter suas virtutes, ac dignitatem magnifice de se sentiunt, & alios quotquot in alicuius rei splendore cæteris antecellunt, quamdiu quidem viuunt, inuidia premi, præcipue quidem à paribus: deinde vero, & ab aliis quibuscum versantur, ac viuunt.* Hæc itaque

Polyb. lib. 5.
Tacit. 4. Hist.
Lib. 6. Hist.

est Aularum pestis, nemini non nota, æmulari, & insidiari paribus; alios carpere, & vellicare; Coaulicos occultis, & virulentis conuiciis lacerare.

Illic sane reperias, *qui speciei amicitiæ dolum tibi parent.*

Annal. 14.

Illic, *supplantatores, & funambulos simplicitatis tuæ.*

Tertull.

Illic, *ad reprehendenda aliena facta, & dicta, ardet omnibus animus: vix satis apertum os, aut lingua prompta videtur.*

Sallust. ad Cæs. 1.

Illic, *insidiatores, & canes clanculum mordentes: qui secretis criminationibus infament ignarum, & quo incautior decipiare, palam laudatum.*

Apul.
Tacit. 1 Hist.

Isti sunt gnatones, calumniatores, sycophantæ, *facti natura, & consuetudine exerciti, velare odium fallacibus blanditiis.* Quid multis?

14 Annal.

Vni se atque eidem studio omnes dedere, & arti,
Verba dare, vt caute possint, pugnare dolose
Blandiri, certare, bonum simulare virum se,
Insidias facere, vt si hostes sint omnibus omnes.

Lucilius apud Lactan. lib. 5. Instit. c. 9.

Ac præcipue vitandi, qui specie obsequii, & laudis alteri fallacias intendunt. Vere enim Imperator ille, Καθ' αὐλικὴν ὑπόκρισιν ἐπαινοῦντες μισοῦσι τηλικοῦτον μῖσος, ἡλίκον οὐδὲ τοῖς πολεμιωτάτοις. *Qui laudant simulatione aulica, maiore odio prosequuntur, quam inimicissimos.*

Iulianus Epi. ad Basilium 12.

Quæres: quod remedium? mea, ac potius omnium sententia: *Diffidentia*, atque *Dissimulatio* tibi assumenda. Illam Poëta Siculus suggerit:

Νᾶφε καὶ μέμνασο ἀπιστεῖν·
Sobrius sis, & memor esto, nulli credere seu confidere.

Epicharmus.

Et Helena apud Tragicum:

——— ——— *prudente diffidentia*
Nil melius, aut vtilius est mortalibus.

Sophoc. Antig.

Istam vero Tiberius Cæsar, qui nullam æque *ex virtutibus suis, quam Dissimulationem, diligebat.*

Tacit. Ann. 4.

Hisce veluti homerica nube velatus, tutior eris: vtiq; si apte, & decore, hoc simulationum nubilo mens tua obtēdatur: quo etenim bono, si transluceat?

——— *Doli non doli sunt, nisi astu colas.*

Plaut. Capt.

Adhæc obsequiosum te præsta. Principi primum: nam *quanto quis in aula obsequio promptior, tanto honoribus, & opibus extolletur.* Itaque,

Τὴν τῶν κρατούντων μάνθανε φέρειν ἐξουσίαν.
Disce dominantis imperia recte pati.

Tacit. 1. Ann.
Menander.

Dein ciuibus: sed cū modo, & lege hac, vt *sicubi officiū tuum, & aduētum exspectari, desiderariq; sentias, nō cōfestim tibi in publicū prodeundū putes sed hærere domi aliquādiu par est, quo fide grauior, maiore cū dignitate ab iis, q tua opera indigēt, exspecteris.*

Plutar. Opusc. an seni gerenda sit Resp.

Deniq; patiens etiam esto: Ita facillime, quamuis magnas aulæ iniurias tolerabis, atq; adeo declinabis. *Si imbecillior est, qui te læsit, parce illi, si potentior, tace.*

Sen 3. de Ira.

Ad summā; hoc scito, *potētiorū iniurias hilari vultu, nō patiēter tantū ferēdas esse.*

Id. lib. 2.

Istud Aulicis, hoc Principib. suadeo, vt eiusmodi Palatinorū discordias penitus auerruncent. *Non enim alius*, inquit Cicero, *discordiarū solet esse exitus inter claros, & potentes viros, nisi aut vniuersus interitus, aut victoris dominatus, & regnum.*

De Arusp. de respon.

EXEMPLA, *cum* MONITIS.

I. SI quod est axiomatum historicorum, quod quamplurimis comprobari potest exemplis, istud quidem est, Lector, adeo sunt historiæ, & priscæ, & nouitiæ illustribus exemplis refectæ, clare docentes, gratiam Aulicam opido infirmam esse, & mirum quantum inconstantem: idque ob inuidiam, quæ in Aulam, sic quasi in totius orbis sentinam, confluxit. Age, producamus eximia nonnulla ex tot millibus, vel potius myriadibus omnis æui.

Procop. 1. Bel. Pers. Cedrenus & alii.

I. BELISARIVS, summus Iustiniani Imperatoris Præfectus, vir manu strenuus atque animi magnitudine, aliisque virtutibus nemini sua ætate comparandus, Gothos aliquoties Vrbe, Italiaque pepulit, & profligauit, Persas & Alanos, & Vandalos insigni robore repressit, quorum Regem Gelimerum in triumphum Constantinopolim duxit, itaque Africam rursum adiecit Imperio Romano. Quibus rebus sic præclare gestis, vt *Iustinianus* Imperator ei meritum virtutis præmium repræsentaret, præter infinitos honores illi delatos, monetam cudi curauit argenteam, in cuius altero latere imago impressa fuit *Iustiniani*, in altero *Belisarii*, cum hoc elogio: BELISARIVS DECVS ROMANORVM: Hunc tamen tot, & tantis honoribus ornatum, propter leuem & friuolam affectati regni suspicionem, ab æmulis gloriæ suæ suscitatam, non tantum honoribus omnibus, opibusque priuauit, sed etiam erutis oculis, eo calamitatis reduxit, vt è vili tuguriolo stipem sibi mendicare coactus sit, inquiens, *Date obulum Belisario, quem virtus extulit, inuidia obcæcauit.* Quam historiam Ioannes Græcus iambicis versibus his complectitur:

> *Iste Belisarius Imperator magnus,*
> *Iustinianeis existens temporibus, Imperator*
> *Ad omnem quadrantem terræ, cum explicuisset victorias*
> *Postea inuidia excæcatus (ô fortunam miserabilem!)*
> *Poculum ligneum detinens, clamabat plebi in stadio:*
> *Belisario obulum date Imperatori,*
> *Quem fortuna quidem clarum fecit, excæcauit inuidia.*

Ex Spartian.

II. PLAVTIANVS ex tenui loco ab *Seuero* Imperatore euectus ad summam potentiam opesq; longe maximas, tandem eo beneuolentiæ apud Imper. peruenit, vt is filiam eius nuptui dederit maiori suo filio *Bassiano*. Verum ex amicissimo, ita postea odio habuit, vt & hostem publicum appellaret, & depositis statuis eius per orbem terræ, graui eum insigniret iniuria, immo tandem in Capitolium eum vocatum miserrime trucidaret.

Ex Baronii Tom. 5. Annal. an. Chr. 399.

III. Deus immortalis! qualis, & quanta rerum vicissitudo, qualis, inquam, & quanta fortunæ ludentis imago in EVTROPIO Consulari viro, longe potentissimo atque adeo *Arcadii* Imperat. tutore? Hic propter quædam conuicia, & contumelias in Imperatricem iactas, nedum à Republ. Imperatore iubente, submotus fuit, sed bonis, fortunisque omnibus, immo & vita tandem spoliatus Vt merito *D. Ioannes Chrysostomus* testis oculatus exclamet, tantique viri casum admiretur dicens: *Quis hoc homine fuit excelsior! nonne in toto orbe diuitiis praecellebat? nonne ad ista fastigia honorum* (Consulatus) *conscendit? Nonne eum omnes formidabant ac verebantur? Sed ecce factus est & vinctis miserior, & seruis miserabilior, & mendicis fame tabescentibus indigentior: per singulos dies præ oculis habens gladios in se exacutos, & præcipitia, & carnifices, & viam quæ ad supplicium ducit, &c. Si igitur vnquam antea, nunc maxime licet dicere: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Vbi nunc inclytus ille Consulatus splendor? Vbi illustres illi fasces? Vbi applausus illi, ac choreæ, epulæque & festi conuentus? Vbi coronæ & aulææ? Vbi strepitus Vrbis, & illæ Circensium spectatorumq; faustæ acclamationes & adulationes? Omnia illa præterierunt: procella vehemens folia deiecit, arborem spoliatam reddidit iã radicitus vacillantem, tantaq; vis venti impacta est, vt cum neruos eius vniuersos concusserit, tum ipsam funditus prosternere minetur. Vbi nunc fucati illi amici? Vbi cõpotationes & cœnæ? Vbi Parasitorum examen, & merum per totam diem exhaustum, variaq; coquorum artes & potentatus cultores illi ad gratiam omnia dicere ac facere assueti? Omnia illa nihil nisi nocturnum somnium fuerunt, appetente die, euanescens: flores fuerunt verni, vere exacto macuerunt omnia, vmbra erant & præterierunt: fumus erant, & soluta sunt: bullæ erant, & direpta sunt:*

aranea

araneæ erant, & laceratæ sunt: Quapropter spirituale hoc dictum occinamus indesinenter, dicentes: Vanitas vanitatum & omnia vanitas. *Hoc enim dictum in parietibus, in vestibulis, in foro, in ædibus, in viis, in fenestris, in ianuis, sed potissimum in vniuscuiusque conscientia continenter inscriptum esse oportet, omnique tempore cogitationi obuersari: quandoquidem negotia fraudulenta, & personata, ac inimica veritatis opinionem apud plerosque sibi parauerunt. Hoc dicto, in prandio, in cœna, in cœtu hominum quemque proximum suum compellare oportebat, idemque ab illo vicissim audire oportebat, nempe, quod Vanitas vanitatum, & omnia vanitas.* Et post paullo: *Introeat diues aliquis, & magnam vtilitatem percipiet. Videns enim à tam excelso fastigio delapsum eum, qui totum Orbem nutu concutiebat, ea formidine contractum quauis rana aut lepore timidiorem, & absque vinculis columnæ huic hærentem, & vice catenæ timore affixum, trementemque, deprimet fastum suum, & consideratis, quæ in humanis casibus consideranda sunt, discet, re ipsa doctus, quæ verba Scripturæ nos docent: Omnis caro fœnum, & omnis gloria hominis, vt flos fœni; aruit fœnum, & flos eius decidit.* Hactenus sanctus & disertus vir Chrysostomus.

Notent Aulici.

Isaia 40.

IV. Sed ne diutius quam par est, veteribus immorer, par fortunæ ludibrium superiori memoria expertus fuit BERNARDVS de CABRERA, Petri *Regis Arragoniæ* intimus, & fidelissimus consiliorum administer. Is postquam in Aula multos honores fœliciter percurrisset, variisq; exemplis monitus esset, nihil incertius Aularum beneuolentia, oportunam missionem ab Rege postulandam existimauit. Obtinuit, abit, & secedit in aliquod monasterium, sibi, & quieti porro vacaturus. At Rex, absentia viri deprehendens, res cum priuatas, tum publicas pessum ire, deniq; sentiens quam vtile & commodum seruitium amisisset, reuocat *Bernardum* maioribus honoribus, quam alias vnquam donandum. Nec abnuit vir magnus: redit, & gradus honorum ascendit, vnde post paullo præcipitatur. Cuius beneficio? non tam Regis, quam æmulorum, qui ægris admodum oculis adspicientes secundam eius existimationem crescere, illum apud Regem criminantur, nisi falso. Quibus tamen Rex credens (vt solent temere, & cito Reges excipere delationes) eum actutum honoribus, fortunis, atque adeo vita ipsa priuauit. quem tamen postea facti pœnituit, atque sero cum animi magno mœrore didicit, calumniam impetu valuisse, nimiamque credulitatem, immo crudelitatem, virum certe maximum, deque se bene meritum euertisse. Verba Regis iam morituri excepta, & notata fuere: *fidelissimo vasallo, fidelissimos suos conscios, fidelissimos suos seruicios, iniustissimo quanto auia padescido.* Quid queris, vel admiraris? Lector, huius gregis hominum (vt cum Alberto Krantzio loquar) in Principum aulis magnus est numerus, & vberrimus semper prouentus, qui peruersis & malignis prediti ingeniis, vitiisque obruti, cum virtute emergere non possint, prauis innixi studiis, & versutia scelerata audaces, calumniis & delationibus aliorum, in Principum fauorem maliciose sese insinuant: & his inuidiam conflando, illos in suspicionem vocando, odiaque & discordias passim miscendo, ex aliorum iniuriis, & oppressione ad opes ingentes anhelant. Et sæpenumero improbis eorum dolis, improbior multo fortuna adspirat apud Principes etiam vigilantes, & non malos, quando fere fit, vt falso, sed callide conficta, & ad rem præsentem accommodata, si suspicionem paullo verisimilem mouent, profunde animis aculeos figant, hæreantque, & ægre euellantur, vt veris locum relinquant.

Curiata in Annal. Arra. in Petro.

Lib. 2. Belli Dithmarsici.

V. Testis eius rei ALVARVS de LVNA Castellæ Connestablius, quem Rex in oculis ferebat si quem alium, eoque ad eminentes dignitates euexerat, vt solus Regem Regisque opes pro suo arbitratu regeret, sed tandem, mutata, vt assolet, fortuna, qui ad eam diem immobilis erga *Aluarum* manserat, expugnari se delatorum scelere Rex permisit, tulitque, vt *Aluarus* comprehenderetur, atque publice publicatis omnibus fortunis, capite multaretur. Vox eius à quibusdam mirantibus secundam eius fortunam excepta est. *Improuidi, quid ædificium ante operis fastigium prædicatis?* Videtur Aluarus præscius, & præsagus fuisse miserabilis casus, in quem paullo post fuit datus à volubili fortuna. Non mirum. nam, quasi solstitialis herba repente exoriuntur Curiales, & momento occidunt, momentoque marcescunt.

Bapt. Fulgos. li. 6. c. 11.

VI. Longum esset iuxta ac tædiosum, singulorum casus persequi. Quis, sodes, Augusto Cæsari acceptior fuit *Saluidieno* Cos. & *Cornelio Gallo*, Ægypti præfecto? hos tamen constat in odium eius incidisse plusquam ciuile. Quis Neroni gratior fuit, quam *Seneca*, cum

Dio lib. 48.

Tacit 15. Ann. *Sueton.* *Plut. in Crasso.* *V. Spartian.* *Sozom. 9. c. 4.* *Baron. tom 5. an. 431.* *In Paneg.*

nepote *Lucano?* mox tamen ab eo mori coacti sunt. *Pisonem* quoq; iussit occidi Otho, quocum antea incredibili familiaritate coniunctus erat. *Suredam* Orodes regiæ mensæ participem facit, nec multo post ob magnas eius opes sollicitus, indemnatum mandat necari. Quid de *Seueriano* sub Seuero Imperatore eloquar? Quid de *Stilicone*, sub Honorio Arcadii Imp. fratre? quid de *Flauio Antiocho*, sub Theodosio iuniore? Quid denique de sexcentis aliis, quos constat, & fortunæ, & æmulorum ludibrium fuisse? nisi vt cum Themistocle dicam: Nunquid vere homo dicitur fortunæ lusus? Planissime. Etenim, vt ille canit: *Ludit in humanis diuina potentia rebus.* Vnde, bene & significanter dixit Plinius: *Habet has vices conditio mortalium, vt aduersa ex secundis, ex aduersis secunda nascantur. Occultat vtrorumq; semina Deus, & plerumque bonorum malorumque causæ, sub diuersa specie latent.*

Lib 10 Hist. Casus Aulicorum potissimũ ab insolentia, quibus maxime obnoxii illiterati. *Lib. de Doctrina Principum.*

Verum, negari non potest, quin nonnunquam huiusce vicissitudinis causa proxima sit, præter quas supra Capite proximo attuli, ipsorummet Aulicorum insolentia. *Palam* enim est, & *iam in multis obseruatum*, (ait Polybius) *sic comparatos esse homines, vt sicubi prosperitas quædam occurrit, beneficos se erga proximos ostendant, & spem bonam polliceantur: vbi vero quod affectarunt, adepti sunt, tum demum malefaciant, & subditis dominorum more imperent.* Quo quidem vitio maxime obnoxii sunt expertes eruditionis. namque docente Plutarcho: *vt morbo comitiali laborantes, si in frigore versentur, vertigine corripiuntur, agitatione morbum eorum arguente: ita fortuna, vbi ineruditos ac ineptos homines aliquantulum opibus, gloria extulit, statim eorum ruinam demonstrat. Atque adeo sicut inter vacua vasa non facile discernere possis, quod eorum integrum quod sit vitiosum; vbi aliquid infuderis, statim apparet quod perfluat: ita animæ nimius fatiscentes, infusam potentiam non continent, sed foras diffluunt cupiditatibus, iris, arrogantiis, ineptiis.*

Hinc in eos liuoris fallaciæ conflantur. *Sallust.* *Tacit. Agric.*

Atque hinc Coaulicorum defectio, & maleuolentia, qui impotentia offensi & alienati, *pro amicitia* (priscum alioqui mortalium bonum) *assentationes, blanditias, & peiorem odio, amoris simulationem obtendent.* Quin etiam, haud rarenter falsissima Principibus suggerent, vt proteruos istos, callide præcipites agant. Siquidem hæc est Aulicorum antiqua praxis, *quos incautiores opprimere volunt, plerunque eos palam, simulateq; laudant*; absentes vero mille calumniis onerant, hoc est, quod vetus verbum habet: *mel in ore, nouaculam sub cingulo gerunt*, vel quod Dinarchus ille Plautinus significanter dixit:

Truul.

In melle sunt linguæ sitæ vestræ, atq; orationes:
Corda, felle sunt sita, atque acerbo aceto.

Lib. 16 Antiq. c. 11.

I. Talis simulationum Architectus fuit ANTIPATER, *Herodis* F. de quo Iosephus: *Sed & inter omnes eminebat Antipatri contra fratres artificiosa machinatio, qui per alios inuoluens illos falsis criminationibus, ipse patrocinium eorum sæpe simulabat, vt approbata sua beneuolentia facilius iuuenes clam posset opprimere, atq; talibus versutiis circumuentebat patrem, vt putaret hunc solum incolumitatis suæ curam agere.*

4. Hist.

II. Aliud exemplum suppeditat Tacitus in MVTIANO, qui cum Imperium vnice, iuxta, & vaferrime affectaret, cæteris à quibus sibi metuebat, vires & potentiam clam adimebat, inter quos *Primus Antonius* fuit, *quem, quia opprimi nequibat*, (verba Taciti) *Mutianus multis in Senatu laudibus cumulatum, secretis promissis onerat, citeriorem Hispaniam ostentans, discessu Cluuij Rufi vacuam. Simul amicis eius* (ô fallaciam!) *Tribunatusq; Præfecturasq; largitur. Dein, postquam inanem animum spe & cupidine impleuerat, vires abolet: dimissa in hyberna legione septima* (ea in defectionem propendebat) *cuius flagrantissimus in Primum Antonium amor, &c.*

Lib 4. Hist. in fi.

III. Consimile prorsus exemplum APELLIS Philippi Macedonum Regis aulici proponit Polybius: *Apelles*, inquit, *Taurionem, qui Peloponnesiacis rebus præfectus fuerat, magistratu deiecit; non incusans eum, sed laudans, ac dicens aptissimum esse, qui cum Rege in castris versaretur, volens ipse alium illius loco Peloponnesiis præficere. Nouus quippe modus calumniæ inuentus est*, (notate) *non vituperando, sed laudando, famæ ac commodis hominum insidiari. Quod vitium in aulis Principum ortum, vsque adeo inoleuit, vt ea loca tanquam proprias sedes sibi videatur elegisse.*

Lib. 2.

IV. Quo toxico animi infectus *Aulicus* ille *Ammiani*: qui quendam Aulæ ministrum

per ficta benignitatis illecebras imp ugnabat, collegam, & virum fortem propalam sæpe appellans, ad innectendas lethales insidias vitæ simplici, perquam callens, & ea tempestate nimium potens.

V. Denique, eiusdem farinæ fuit CLEARCHVS Lacedæmonius, quippe qui *aliquos apud Principes* (verba sunt Xenophontis) *primum in amicitia locum obtinere vbi deprehenderet, nihilaque suis rationibus conducere existimabat, quam si gratiosissimos quosque criminando suspectos redderet.*

Lib. 3. Cyripæd.

En igitur fraudes, en simulationes, en præstigiæ Aulicorum,

Aulicorum decipula vitantur.

——————— *quarum si nomina quæras,*
Protinus expediam, quot amauerit Hippia mœchos,
Quot Themison ægros autumno occiderit vno,
Quot Basilus socios, quot circumscripserit Hircus
Pupillos.

Quæres: qui vitabuntur? *Primo*, opem diuinam inuoces, necesse est: *quia euadere virum, qui proximo & amice malum in corde machinatur, aliudque sentientem quam loquentem, multæ sapientiæ est, & à diuino auxilio pendet*, ait Choniates.

I. Ope diuina. *Lib. 3. de rebus gestis Io. Connei.*

Secundo, vt vulpineris cum vulpe, hoc est, vt pleraque non videaris intelligere, quæ intelligis Ita *Senatores* cum animaduerterent tentari se *à Tiberio Cæsare*, qui miris artificiis simulabat Imperii habenas velle se ponere; vt artem arte pellerent, simulabant non intelligere, quod à Tiberio proponebatur. itaque precibus & lacrymis, ne Reipubl. gubernacula desereret, obtestabantur, *quibus vnus metus* (ait Tacitus) *si intelligere viderentur.* Pari calliditate *Agrippina* Neronis mater, aliquoties à filio structas insidias minime se cognoscere (frustra tamen) simulauit, *solum insidiarum remedium esse* (verba eiusdem Taciti) *si non intelligerentur.* Plura eiusmodi sophismata habes apud Scip. Amiratum, quæ cum sexcentis similibus ad ciuilem & aulicam vitam, caute tamen, traducas licet.

II. Simulatione. *Lib. 1. Annal.* *Annal. 14.* *Lib. 1. dissert. polit. discur. 4.*

Tertio, linguam parcam habeas, & mentem clausam. *Ante omnia*, inquit Choniates, *custodia ori ponenda, nec euagari temere debet lingua dentium septum, & labiorum propugnaculum, quibus à natura, velut duplici vallo, est circundata.* Multum sane hic valet Biantis pręceptum: *Ἄκουε πολλὰ, λάλει ὀλίγα· Audi multa, loquere pauca.* Ita, ita: vel si decem habeas linguas, mutum esse addecet. Omnia enim verba, præsertim potentis aulici notantur, neque tam cito emissa sunt, quin sint qui excipiant, & quidem in deterius quandoque relaturi. Non meus, sed Dionis Cassii viri magni sensus: *Hic mos est Sycophantis*, inquit, *vt conuitiis proscindere aliquem, & arcani quippiam efferre ipsi incipiant, vt audiens alter* (notate) *ipse quoq; simile quid enunciando, crimini obnoxius fiat: nam illis quidem hoc absq; periculo licet, nimirum ex compacto id facientibus; non quod ita sentiant, sed vt alienum sensum expiscentur, qui, si vel minimum, præterquam licitum est, verbulum emittant, pœnas haud dubie dant.* Itaque tutus eris, quisquis es aulice, si

III. Taciturnitate. *Lib. 3. de rebus gest. Io. Comnei.*

Κλῃθεὶς πλείω σιωπῆς ἢ μυθολογοῦνς.
Sæpius auditu fueris, quam voce sodalis.

B. Anthelmus in Monost.

Vide igitur, quanto merito DIFFIDENTIAM atque DISSIMVLATIONEM in Aphorismis tibi proposuerim: præsertim cum in aulis haud ferme quisquam sit vere amicus: quod ille testatur: *Ὦ φίλοι, οὐδεὶς φίλος· O amici, nemo amicus.* Ideo multi, *honesto quidem, sed tamen errore versantur, quod plures amicos quam sunt, arbitrantur*, vt Plinius ait.

Arist. apud Laert.

Tegendam tamen dixi dissimulationem, quod & hic rursum inculco, nam alioquin præterquam quod proderit nihil, in inuidiam te apud alios vocabit, quod experimento didicit CORNELIVS ille SVLLA, quem vti callidum, & simulatorem arguebat *Tiberius Cæsar.* Ita Agesilaus Lacedæmoniorum Dux, *occulti ingenij homines odio habebat, immo circa se esse non patiebatur.* Esto igitur hic Aulice callidus Proteus.

Tegenda dissimulatio. *Tacit. 13. Ann.* *Xenoph. orat. de eius laud.*

Ad summam: firmum & constantem animum, aduersus varia aulæ incommoda assumas necesse est. Conere tantum patientia, & recte factis superare æmulos, à quibus necessario conflictari debes, antequam euchâris.

IV. Constantia & Patientia.

Aude animo inuidiam contemnere: non nocet illi
Quem petit: auctori, sed nocet illa suo.

Floccipende quidquid linguarum virus in te vibratur. Bene factorum memoria animum firma, & cogita prudentissimi scriptoris veriloquium, *Qui maximarum rerum gratia suscipit inuidiam, is recte sibi consulit, odium enim non diu durat, sed & præsens splendor, & gloria in posterum, perpetuo celebranda relinquitur.*

Thucyd lib. 2. Hist.

Iuuen. Sat. 10.

Nec multis, ----------- *Si consilium vis*
Permittes ipsis expendere Numinibus, quid
Conueniat nobis, rebusq; sit vtile nostris,
Nam pro iucundis aptissima quæq; dabunt Dij.
----------- *fortem posce animum,*
--- *Qui ferre queat quoscunq; labores*
Nesciat irasci.

Denique Fuga, siue Secessu.

Dio in Adr.

Tacit. 4. Hist.

Senec. de Tranquill c. 3.

Qui hæc non potest, Aula excedat. Nam aut seruiat, vt seruus; aut fugiat, vt ceruus, necessum est. Vidit *Similis* ille Hadriani Cæsaris aulicus, qui obtenta à Principe suo vacatione, sepulchro suo iussit inscribi: *Hic iacet Similis, cuius quidem ætas multorum annorum fuit, cæterum septem annos vixit.* Locum igitur alium quæras, in quo minori cum discrimine, & difficultate virtutem tuam experiri possis. *Quomodo lucem, noctemq; omnibus hominibus, ita omnes terras fortibus viris natura aperuit. Ideo magno animo nos, non vnius vrbis mœnibus clusimus, sed in totius orbis commercium emisimus, patriamque nobis mundum professi sumus, vt liceret latiorem virtuti campum dare.* Itaque mature excede: nec exspecta, donec res te dimittant, sed ab illis teipse disiunge. Res est viro cordato aliena, canescere inter seruitia, senescere in tumultibus, & tandem mori in ambitione. Sin fors aliter tulerit, vt liuor nec opinantem deiiciat, animum firmitudine solitaque honestate suffultum ac decoratum retine, iuxta consilium illius Præsulis:

Anthelmi in Monost.

Χρηστὸς ἀμειβομένων ἔπεων, αἰεὶ νόος ἔστω.
Tempora dum variant, animus sit semper honestus.

Lib. 7. epist.

Cicero de seipso: *Vbi non es, qui fueris, non est cur velis viuere: sed tamen vacare culpa, magnum est solatium: præsertim cum habeam duas res, quibus me sustentem, optimarum rerum scientiam, & maximarum rerum gloriam.*

Aulico quid agendum, cum inter duos oriuntur contentiones.

Verum, quod ferme prætereram, in eo mihi monendus est beneuolus meus Aulicus, vt si quando accidat (accidit autem sæpenumero) vt duos inter Aulicos, præsertim potentes, dissidia enascantur, caueat ne alterutri sese adiungat, sed quasi Theramenis cothurnum induat, partesque neutras assumat, vt ille apud Claudianum:

Librauit geminas euentu iudice vires
Ad rerum momenta cliens, seseque daturus
Victori.

Sin nequiuerit, adiungat se illi, qui plus apud Principem valet gratia, & auctoritate. Quod si vterque acceptior est Principi, adiungat se illi, qui iustiorem tuetur causam, validioribusque apud Principem innitur argumentis. Namque hic non dubie procedente tempore aduersarii sui vires euertet, Principemque suum, quo volet, cumque circumaget. Illud Aulicis.

Discordiæ per Principem tollendæ.

Hoc Principibus: Vt eiusmodi discordias quomodocunque sopiant: præsertim cum bonum publicum, priuatis eiusmodi simultatibus, vt fere fit, impeditur: id quod Exemplis, & documentis ostendendum est.

De ciuili instit. ad Traia.

I. Auctor est Plutarchus, inimicitias *Pardali* atque *Tyrreni*, in causa fuisse, vt vrbs Sardes tantum non euerteretur, easque ortas esse à paruis, & ridiculis offensionibus scribit. Non enim semper incendia, inquit, de sacris publicisve ædibus initium sumunt, sed sæpenumero è domuncula, lucerna parumper neglecta, ingens erumpit flamma, vel ignis sensim conceptus palea deinde, & fomentis refocillatis mirum in modum ardere incipit, & primis quibusque correptis, longius serpere, & maximam stragem dare: ita seditiones in Ciuitatibus, non magnæ semper contentiones, nec de publicis rebus dissidia incendere, concitareque solent, verum plerumque priuatis creatæ offensionibus, in publicam pestem certando progressæ sunt, studiis & contentionibus mutuis auctæ. Quas ob res Principem Ciuitatis, & virum ciuilem oportet eiuscemodi parua futuræ cladis initia nihilo segnius præuenire, atque curanda, & oppri-

Dissidia tollat Princeps.

opprimenda suscipere, vt aut nusquam exsistere possint, aut si qua exstiterint, præfocentur, ne paullatim assumptis viribus iuculenter succrescant, postremo suapte magnitudine Remp. vexent, & occupent. Quod si tolli penitus nequeant, ad eos saltem reiiciantur, è quorum priuatis studiis, & dissensionibus ortum sumpsisse videntur. Attendendumque existimet, & aliis prædicandum, sæpe vsu venire priuatis, & paruis neglectis rebus initio, nulla cura, nullis medicamentis adhibitis, inde calamitates etiam publicas extitisse. Ciuilem itaque virum eiusmodi tanquam in corpore aliquo vitia, quæ possunt emanare, latius nequaquam cõtemnere, & floccifacere decet, sed prouisa eminus statim opprimenda suscipere. Vide quomodo Cicero æstuabat pacificandis Cæsare, & Pompeio? *Vtinam*, inquit, *in hac miseria Reipublicæ πολιτικὸν opus efficere, & nauare mihi liceat.* Ecce dissidentium pacificationem πολιτικὸν opus appellat: & quidem significanter appellat, cum in hoc politici viri scopus maximè consistere debeat, vt cõcors sit ciuitas: cum ciuitas, quasi ciuium vnitas dicatur. Tametsi autem de dissidiis loquatur Plutarchus, quæ subinde ciues inter oriuntur, nihil tamen vetat, quo minus politicum documentum etiam ad Aulicas dissensiones transferatur, quas prouidus Princeps non minori cura, quam illas, Aula sua eliminabit.

cum adhuc in herba.

Lib. 9 epist. ad Att. epist. 12.

II. Alexandri Magni exemplo, qui cum intellexisset *Ephestionem*, & *Craterum* sibi amicissimos ministros æmulatione mutua dissidere, & ad sui tutelam fortissimos quosque Duces pertrahere, vtrosque blandis sermonibus simul, deinde seorsim seductos acerrime increpuit: iuratus se hostem ei futurum, qui primus alterum verbo violaret: qua obiurgatione, ac metu iniecto, vtrumque vtrique conciliauit.

Q. Curt.

III. Ita Kanvtvs Daniæ Rex, cum animaduerteret *Haraltum*, *Ericumque* fratres, (inquit Albertus Krantzius) grauiter inter sese dissidere, excogitauit quonam pacto rebus inter eos compositis ad concordiam & integritatem reduceret, facilem nactus est viam: vtrisque minitatus est, eum se viribus suis infestaturum, qui primus ad contentiones rediret.

Lib. 5. Daniæ.

IV. Consimilem in modum D. Lvdovicvs Galliæ Rex, inter cetera quæ cum maxima sui nominis gloria perfecit, dicitur etiam simultates inter aulicos natas semper sustulisse: adeo vt nulla vnquam inter Principes, & primarios aulicos controuersia fuerit, quam ipse pro æquitate, & sua prudentia non terminaret. Sciebat Regum vt sanctissimus, ita prudentissimus, nihil esse potestati, vel Reipublicæ lethalius, quam eiusmodi simultates, & dissensiones fouere, vel excitare. Argumento sit *Guelforum* & *Gibellinorum* in Italia factio: *Venetorum* & *Prasinorum* in vrbe Constantinop. in qua quadraginta fere hominum millia perierunt: denique in vrbe Roma *Vrsinorum*, & *Columniorum*.

Gaguinus, & alii.

Iouius & Procopius.

V. Ac, ne longius excurrant exempla, si simultates, quæ inter *Comitem Beruicensem*, & *Ducem Sombressetum* opera coniugis fouebantur, sustulisset Edovardvs IV. Angliæ Rex, dubio procul sibi suisque melius consuluisset, ac diuturnum bellum ea dissensione natum auerruncasset.

Philipp. Cominæus in Comment.

Dicat fortasse quispiam (vtar verbis, ac mente prudentissimi illius Cominæi) *illas partium offensiones Regibus esse non inutiles, patefieri hac ratione omnia consilia: nihil esse quod non efferatur ad Regem, & in maiori ipsum esse obseruantia. non negarim equidem, si quis Princeps adolescens eiusmodi simultates ac contentiones in gynæceo suscitet, quin maximam sit habiturus ridendi, suiq; oblectandi materiam. Nihil enim erit adeo secretum, quod in hac muliercularum æmulatione, & inuidia non rescissat. Verum vt ea consuetudo recipiatur in cœtu virorum, ingens profecto periculum in eo versatur. Hoc enim vere sit ignem in tuis ædibus accendere, quem deinde non possis, nisi maximo tuo detrimẽto restinguere. Nam qui Principem à se vident alienatum esse, ii fere nouas incipiunt tentare amicitias, & illis libenter se coniungunt, quos dissidere putant ab eo, quem sui aduersarii partes tueri vident. Ac vt nullum extet aliud documentum: certe factiones illæ* Avrelianenses, *&* Bvrgvndicæ *familiæ, periculi magnitudinem, & luctuosos exitus demõstrare nobis possunt. Ex iis enim ortum est bellum, quod per septuaginta duos annos durauit, cui permixti Angli, magnam Galliæ partem occuparunt.* Hactenus Cominæus, cuius doctrinam pluribus confirmare possem exemplis, vnde liquido constaret, multa calamitosa, & exitiosa bella orta fuisse in Gallia, & Hispania (vt taceã inter Romanos factiones *Marii* & *Syllæ*: *Octauii* & *Cinnæ*: *Pompeii* & *Cæsaris*: *Lepidi* & *Augusti*,) per diuersas nobilium factiones,

Lib. 10. Comment.

Contra sentientibus respondetur, qui putãt vtiles esse Principi Aulicorum dissensiones, inter quos nostra ætate Machiauellus.

ctiones, quas & Galli, & Hispani etiam habent in recenti memoria: atq; id non aliam ob caussam, quam quod Reges non tam eas sustulerunt, quam fouerunt, dum ipsi à partibus aliquorum starent, & non tam arbitri, quam aduocati munus subirent. Laudabile fuit consilium ALPHONSI Arragonum Regis qui cum in agro Matriciensi dubius esset animi *Franciscumne Sfortiam*, an vero *Nicolaum Picinum* in amicitiam, & societatem admissurus esset, Matriciensibus Legatis Regem adeuntibus, & interrogantibus, vtrum *Sfortiæ*, an *Picinio* gratulari deberent? Vtrosque tanquam amicos habendos esse, item ab vtrisque tanquam inimicis cauendum esse, respondit. Notet igitur Princeps, vt in eiusmodi euentu, neutrum, vel arbitrum se gerat. Quod si bona gratia eos dirimere nequeat, has partes tribuat viris spectatæ probitatis, & prudentiæ, quos ex longinquis regionibus poterit euocare. Id quod Græcis fuisse familiare, scriptũ reliquit Plutarchus. Galliæ tamen Rex *Henricus IV.* grauissimũ dissidium inter Comitẽ *Soissonum*, & *Marchionẽ de Rhosnii* non ita diu exortum, ipse arbiter solus sustulit, adeoq; acerbissimas iras in mutuas commutauit voluntates, arctiori quam antea amicitiæ vinculo copulatas.

Pano. de Reb. gest. Alph.

Obsequium atque Patientia Aulicis omnibus necessaria.

Ceterum vt ad aulicos stylum obiter referam, proposui illis in extremo documentorũ, *Obsequium*, & *Patientiam*. Illud, quia species iniuriæ est, nullo officio eum prosequi, qui suo quodam iure venerationem postulat, & obsequium.

Tacit. 2. Ann. I. Hoc nomine ARCHELAVS Tiberio inuisus fuit, *quod cum Rhodi agentem, nullo officio coluisset.*

Id. 16. Annal. II. Hinc etiam THRASEA accusatur, nullam aliam ob rem, nisi *quod ipsi soli incolumitas Neronis sine honore esset*. Res notanda. Colendi enim sunt alii, vt prosint; alii, ne noceant.

Declamat. 16. III. Bene CALPVRNIO dictum: *negligenter & contumaciter seruit, qui seruire non nouit.* maxime tumidos apud Principes, & iniuriæ pronos. Certe quidem valet tum illud Latini: *Tyrannum non prædicasse, tyrannidis accusatio vocabatur.* Caue ergo, ne vsquam officium, vel obsequium prætermittas: tu præsertim, qui non modo Principum offensionem vitare, sed etiam ad alta emergere cupis. Nam vniuerse verum est, *magnas voluptates, maximaq; bona præberi obedientia constantia, tempestiuisq; laboribus, & periculis*, vt Cyrus inquiebat.

Paneg. Theod.

Xenoph. lib. 3.

Patientiam addo: quia per eam haud difficulter Aulæ difficultates superabis. Siquidem, *optime miserias ferunt, qui eas abscondunt*, ait ille. *Irascitur aliquis*, monente Seneca, *tu contra beneficiis prouoca: Cadit statim simultas, ab altera parte deserta.* Nec imitere CALLISTHENEM illum, in quem velut aulæ ineptum *Alexander* Macedo versiculum hunc crebro iactare solebat.

Q. Curt. lib. 5.
De Ira. 2. c. 34.

Μισῶ σοφιστὴν, ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός:

Sapientem ego odi, qui sibi sapit nihil.

Id. cap. 33.

Memor esto illius veterani Aulici: qui interrogatus, quomodo rarissimam rem in aula consequutus esset, senectutem: *Iniurias*, inquit, *ferendo, & gratias agendo.* Nihil certius:

Nobile vincendi genus est, Patientia: vincit,

Qui patitur: si vis vincere, disce pati, ait quidam.

D. August. 7. Confess. c. 6.

Sin contumax animus illuc adduci nequit, exi Aula: alterutrum faciendum est tibi, aut succumbis. Nam vere aulici illi apud August. *In Palatio, quid non fragile, plerumq; periculis? & per quot pericula, peruenitur ad maius periculum?* & quamuis non nemo sit, qui aura interdum Aulæ secunda fruatur: attamen pauido semper est, & inquieto animo, & mox vna cura, mox alia tentatur: *Alia ex alia cura fatigat, vexatq; animos noua tempestas.* Itaque ad instar baiuli cuiusdam, callũ animo aduersus curas, & contumelias obducendũ, aut certe aula excedẽdum.

CAPVT VII.

Prudentes illi, qui nec excelsa, nec humilia ambiunt, nisi mediocria, in quæ non solet esse manus iniectio.

EXPERIENTIA enim discimus eos, qui ad honorum fastigia euecti sunt, non diu consistere in fastigio, & lubrico culminis, sed similes esse præru-

pta re-

pta repentibus, semper timere, sæpe titubare, subitoque corruere,

Summum ad gradum cum claritatis veneris,

Consistes ægre, & quam descendes, decidas, ait ille. *Laberius.*

In quam sententiam præclare admodum Quintilianus: *Nesciunt diu stare successus: & quoties prodire vltra fœlicitas non potest, redit.* Cuius rei rationem prudens scriptor affert: *Quippe*, inquit, *secundæ res sapientium animos fatigant.* Eiusq; æmulator Tacitus: *quia aut satias capit illos, qui omnia tribuerunt; aut hos, cum iam nihil reliquum est, quod capiant.* Et pater ille Stoicorum: *Segetem nimia sternit vbertas, sic rami onere franguntur, sic ad maturitatem non peruenit nimia fœcunditas: idem animis quoq; euenit, quos immoderata fœlicitas rumpit: quæ non tantum in aliorum iniuriam, sed etiam in suam vertuntur.* *Declamat. Sallust. Catil. 3. Annal. Senec epist. 39.*

Auream igitur, & mensuram mediocritatem dilige, *nihilque habe, quod cum magno emolumento insidiantis eripi poßit.* Itaque *omißis præcipitibus, tuta, & salutaria capesse.* Siquidem, ex Oraculo est illud Tragici: *Id. epist. 14. Tacit. 15. Annal.*

Quidquid excelsum est, cadet. *Senec. Octau. act. 2.*

Ita: Nam, *Idem Oed.*

Quidquid excessit modum,

Pendet instabili loco.

EXEMPLA.

I. PHOCION, inclytus ille Atheniensium Dux, cum à *Philippo* Rege munera magna repudiaret, legatique hortarentur accipere, simulq; admonerent, si ipse his facile careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in angustia rerum tantam tueri paternam gloriam, præclare & heroice respondit: *Si mei similes erunt, idem hic agellus eos alet, qui me ad hanc dignitatẽ perduxit; sin dissimiles sunt futuri, nolo meis impensis illorũ ali, augeriq; luxuriã.* *Ex Æmil. Probo.*

II. PITTACVS ille, qui septem sapientum albo adscriptus est, cum ei *Mitylenæi* multa millia iugerum agri offerrent, auertit animum ab eo munere, centumque tantum accepit, quæ & suam animi æquitatem, & Mitylenæorum in se voluntatem indicarent: *Nolite*, inquit, *mihi dare, quod multi inuideant, plures etiam concupiscant: nam parua munera diutina; locupletia non propria esse consueuerunt.* *Id. Thrasib.*

III. Quid de THEOPOMPO? huic cum summos honores *Pilii* decreto statuissent, renuisse dicitur: quo nomine obiurgatus ab vxore, quod humilius, ac minus esset filiis traditurus regnum, quam accepisset: *Hactenus*, respondit, *maius, quod diuturnius.* Nam quæ moderata sunt, in longum tempus durant, & hoc ipso meliora sunt; si Philosopho credimus: *Nulli fere*, inquit, *magna bona & diuturna contingunt; non durat, nec ad vltimum exit, nisi lenta fœlicitas.* *Plut. Lycurg. Senec. in Consol. ad Marc. Senec. 7. de Benef. cap. 7.*

IV. Mittamus Græcos. In Romanis excelluit M. CVRIVS, qui ob operam strenue pro Repub nauatam, deferenti populo Romano tantum agri, quantum vno die circumarare posset: *Non est*, respondit, *vobis eo opus ciue, cui plus opus sit, quam vni ciui.* *Val. Max. 4. cap. 3.*

V. Enimuero AVRELIANVS Imper. amicos suos honesto modo, & modice ditabat: *Vt miserias paupertatis effugerent, diuitiarum vero inuidiam, patrimonii moderatione vitarent.* Nempe sciebat magnus Princeps, aulicos instar testudinum esse, quæ intra tegmen collectæ, tutæ sunt aduersus ictus; vbi exerunt partes aliquas, mille iniuriis obnoxiæ sunt. *F. Vopiscus.*

VI. Expertus nuper hoc COMES ESSEXIVS, Princeps magnæ quidem auctoritatis, & potentiæ apud *Elizabetham* Angliæ Reginam. Is primarium locum tenebat in Consilio Reginæ, cuius etiam classibus magna cum auctoritate præerat: ad summam, valebat sago, & toga, clarus domesticos apud, & exteros, ita quidem, vt mortalium omnium oculos in se cõuerterer, cum nihil ei videretur deesse, quo se, aliosque bearet. Verum, rebus hoc modo ad optatum fluentibus, insolẽs adeo plenusque sui factus est, vt omnia quæcumq; diceret, gereret- *Ex Histor. gallica P. Matthæi lib. 4. Narrat. 2.*

que

que ad gloriam, vanitatemque ceu scopum quendam collinearent. Maxima sua in Rempub. Anglicanam merita illum occœcarunt: quo factum est, vt iactantius, & insolentius, vbiq; de se prædicaret. Inde æmulorum inuidiam in se concitauit: qui nec destiterunt, quin eum variis machinamentis, dolis, & præstigiis à Reginæ gratia in Orcum deturbarent.

VII. Quid attinet multa commemorare? cum quotidie videamus nullos æque ab nouercante fortuna in præceps rapi, quam quos Principum fauor ad supremos dignitatum gradus euexit. Neque id quidem mirum: Nam quorum opera Principibus, ac Reipub. necessaria est, haud possunt carere suspicione gloriæ, & ambitionis: præsertim, qui insuper persuasum habent, necessarios se Principi, proque talibus haberi volunt. ABRAIM BASCHA, quamuis alioqui temperatissimis esset moribus, suspectas tamen habuit eminentes illas dignitates, id est Principatui proximas. Ideoque per occasionem *Sultanum Solymannum* impense rogabat, vti moderatiorem fortunam, quæ nonnihil ab excelsa illa Imperii dignitate abesset, sibi impertiretur. Cui Sultanus: *Hoc habeto, non te viuum capitis diminutionem passurum.* Ille, nec vigilanti caput ceruicibus præscidit. Æmuli huius, factum Principis laudare, promissis mansisse asseruerunt: quod qui dormit, iam non viuat.

Id. P. Matthai.

Recte ergo monuit Stagyrites, cauto opus esse, ne quis Principis beneficio, vel amicorum præsidiis nimis potens fiat: quin eiusmodi beneficia ceu viscata, esse fugienda; eiusmodi clientelas, vt periculosas, vt ruinæ proximas, tollendas, aut potius sensim dissuendas.

Lib. 5. Polit.

VIII. Horum igitur exemplis quisquis es, aulice, ad mediocria tantum adspirabis, nequaquam ad summa, nisi velis illorum, & STATILII TAVRI, quem Tacitus *opibus illustrem* fuisse scribit, aleam subire, & cum isto dicere: *Villa mea me perdidit*, O quam multi sunt, qui cum opes, quas maxime optabant, adepti essent, propter eas perierunt? Recte monet Poeta:

Annal. 14.

Ouid. 3. de Trist.

> *Tu quoque formida nimium sublimia semper,*
> *Propositiq; memor contrahe vela tui.*

Causa apud alterum Poetam:

Apollod.

> *Fortuna magna non caret formidine:*
> *Nec splendor eminens vacat periculo:*
> *Et quidquid altum est, haud tutum diu manet,*
> *Vt quod ruat, vel inuidia, vel tempore.*

Firmatque Thyestes apud Senecam:

Thy. act. 3.

> *Dum excelsus steti*
> *Nunquam pauere destiti.*

Notent Aulici.

IX. Certe plerumque videmus, *orbitate, & pecunia*, vt vere Tacitus inquit, *insidiis obnoxios fieri aulicos*: præsertim in aula, in qua magna copia est æmulorum; vel Princeps ipse malus est. Testis C. CASSIVS, cui non aliud delictum, nisi *quod opibus vetustis.* Testis etiam locuples ille PALLAS, qui ab *Nerone* non aliam ob causam ad mortem adactus, quam quod immensam pecuniam longa senecta detineret. Testis P. ANTEIVS, cui eandem ob causam idem Cæsar offensus, *opesq; eius præcipuas* (ait Tacitus) *ad eliciendam illius cupidinem valuisse, eamque causam multis exitio esse.* Ita, ita, multis profecto, quod vidimus, & videbitur in æuum, opes exitii causa sunt, etsi minus in aula Neronis exsistentibus. Aulici.

Annal. 14.
Annal. lib. 16.
Tacit. ibid.
16. Annal.

Senec. Agamem.

> *Modicus rebus*
> *Longius æuum est.*

Lib. 10. Comment.
Casus Philippi Cominæi.

X. Quamobrem, ex sententia præstantissimi illius *Cominæi*, rerum aulicarum peritissimi, *nihil est præstabilius mediocri vitæ genere: quod qui potest assequi, & tueri, is omniũ certe fœlicissimus est.* Bene iudicas, ô Cominæe! & graui tuo periculo didicisti, perdifficile esse vitare Testulæ conuersionẽ, his vtique, qui altum illum, & lubricum aulæ verticem conscenderunt. Neq; enim tu (tantis etsi sapientiæ documentis instructus) vitasti hancce conuersionem, quam immerito tibi procurauere aulici æmuli: quorum calumniis factum est, vt ab obitu *Ludouici XI.* Galliæ Regis, in vincla coniicereris, ex iisque causam ipse capitis, (cum nemo tibi adesse auderet) dicere cogereris. Vide mihi, aulice, quam varia, quam commutabilis, quam fragilis sit sors mortalium, eorum maxime, qui tam alio fastigio consistunt, vt ægre progredi, an regredi, sine casu aliquo possint. Adeo verum est, quod Q. Curtius inquit: *Nimia opes, magna*

Lib. 4.

iacturæ locum faciunt. Cuius rei testis etiam esse potest *Socrates*, quem solitum dicere ferunt, Satius esse, se in mediocribus continentem hilariter agere, quam in magnis infœliciter. Atque hoc est, quod alter ille Anglicus Socrates de seipso canebat:

Apud Xenoph. lib. de fact. & dictis Socrat.

Thomas Morus.

Agros ego haud porrectiores appeto,
Non auream aut Gygis beatitudinem.
Quæ sit satis sibi, vita sat eadem est mihi:
Illud, Nihil nimis, nimis mihi placet.

XI. Eiusdem erat animi CATHARINA, Henrici VIII. Regis Angliæ vxor, quam dicere solitam legimus, malle se fortunam moderatam, quam secundam, vel aduersam: quarum tamen alterutra si optanda esset, hanc potius, quam illam eligeret: propterea quod quibus fortuna acerba est & misera, solatia nunquam desint, fortunatis vero, hoc est iis quibus omnia secunda prosperaque accidunt, nec ratio, nec iudicium adest, adeo corruptus est animus lætitia rerum secundarum.

Enimuero, si non ob inuidiam & euersionem, at propter curarum, vt sic dicam, vndas, quibus allidimur, & mergimur, vitanda nimietas potentiæ, certe tranquillitatem amanti. Experiatur quisquis eam in votis, & non dubie I. Lipsii præceptoris quondam mei, metrum illud concinet.

Excelsa tranquillitatem amanti non quærenda.

Epist. 8.

Ille est par superis Deis,
Et mortalibus omnibus altior,
Qui fati ambiguum diem
Non optat leuis, aut timet.
Quem non ambitio impotens
Non spes sollicitat lucri:
Quem non concutiunt metu
Regum præcipites minæ,
Non telum implacidi Iouis;
Vno sed stabilis loco,
Vulgi ridet inania:
Securequeoritur dies.
Vitam si liceat mihi
Formare arbitriis meis
Non fasces cupiam, aut opes,
Non elatus niueis equis
Captiua agmina traxerim:
In solis habitem locis,
Hortos possideam atque agros,
Illic ad strepitus aquæ
Musarum studiis fruar.
Sic cum fata mihi vltima
Pernerit Clothesis mea;
Non vlli grauis, aut malus
Qualis Langius hic meus,
Tranquillus moriar senex.

Denique vnum Senecæ monitum sit tibi instar omnium. *Quisquis vestrum tutam agere vitam volet, quantum plurimum potest, ista viscata beneficia deuitet, in quibus hoc quoque miserrimi fallimur, quod habere nos putamus, sed habemur. In præcipitia cursus iste deducit. Huius eminentis vitæ exitus, cadere est.* Nihil verius, ô Seneca, excogitare potuisti, & fidem effato attulisti, dolendo & miserabili tuo fato.

Epist. 8.

Periculum tamen præpotentes deprecabuntur, si Principi crebro aliquas de suis opibus largiantur: SENECÆ iam dicti exemplo, qui cum vidisset, plerisque diuitias exitio fuisse, à Nerone precatus est, vt opes sibi datas reciperet, modicis vti liceret, hisque verbis vsus est: *Nec me,* inquit, *in paupertatem detrudã, sed traditis quorum fulgore perstringor, quod temporis hortorũ*

Apud Tacit. lib. 14. Ann.

aut villarum curæ seponitur, in animum reuocabo. Superest tibi robur, & tot per annos nixum fastigij regimen: possumus seniores quiete respondere. Hoc quoque in tuam gloriam cedet, eos ad summa vexisse, qui & modica tolerarent. Quanquam autem bonum exitum non habuerit, fuit tamen prudentissimum eius consilium, pereuntibus iis quos supra commemoraui, quibus haud vllum aliud crimen obiiciebatur, quam opes, quam diuitiæ, quam potentia.

CAPVT VIII.

Ceterum, vt ad Principem remigrem, necesse est affectibus moderetur; *Iræ* inprimis: fugiatque maxime *Vindictæ cupiditatem.*

Senec. 2. de Ira. ATQVE hoc quidem intentius, quo maior illi materia, & seges irascendi, *Quod enim momentum est, quo non improbanda videat?*

Iam in conuiuiis inaudit vellicari se, & carpi: mox probra, & contumelias percipit alicunde; iam illinc scæuas opiniones, & in horas tristissimos de se rumores. Denique *nunquam irasci desinet, si semel cœperit: & omnis illi per iracundiam, mœroremque vita transibit.* *Indidem.*

Quintil. Declam. 9. Hunc igitur affectum tollat, aut certe vincat necesse est. Siquidem, *hæc est celeberrima virtus, hæc animi suspiciendi moderatio, vincere iram, & inter simultates quoque, vincere animum.*

Qui vincere, aut præcauere, non potest, aut temperet ratione, moram interponendo. *Optimum est*, ait ille, *ad primum mali sensum mederi sibi, tum verbis quoque suis minimum libertatis dare, & inhibere impetum.* Quod quidem, *etsi non est perfectæ sapientiæ, tamen est non mediocris ingenij*: immo *non inferioris, quam omnino non commoueri.* Enimuero, *nihil quidquam magnum est, nisi quod simul, & placidum.* Philosophum Græcum audi: Κίνησις βραδεῖα τοῦ μεγαλοψύχου: *motus tardus, magnanimi viri.* Comicus asserit:

Senec. 3. de Ira.
Cic. ad Q. Fr.
Ambr. 1. Offic.
Senec. 1. de Ira.
Arist. 3. Ethic. c. 8.

Menander.

> Οὗτος κράτιστός ἐστ᾽ ἀνὴρ ὦ Γοργία
> Ὅστις ἀδικεῖσθαι πλεῖστ᾽ ἐπίσταται βροτῶν:
> *Existimandus ille præstantißimus,*
> *Iniurias qui ferre nouit plurimas.*

Oedipus apud Sophoclem. At enim, *Generosa pectora mordent,*
Lacerant, inique obiecta
Crimina.

Senec. de Constan. Sap. c. 10. Scio: sed hi *morsus, non sine quadam humilitate animi eueniunt, supprimentis se, ac descendentis.* Princeps *autem, à nullo contemnitur, magnitudinem suam nouit, nullique tantum licere renunciat sibi: & omnes has, quas non modo miserias animorum, sed molestias dixerim, non vincit, sed ne sentit quidem.* Veriloquium est: *Conuicia, si irascare, agnita videntur; spreta, exolescunt.* *Tacit. 4. Ann.*

EXEMPLA.

Plut. I. PRÆLVCEANT tibi inprimis Græcorum exempla; inter quos HIERO Syracusanorum Rex maxime eminet, quem legimus adeo patienti animo contumelias tulisse, vt eos noluerit admonitos, qui etiam præsenti & audienti ei multa conuitia, in quibus graueolentiam obiecerant.

obiecerant. quo de vitio oris cum vxorem suam incusaret, quod se non admonuisset, tum illa, putare se omnes viros ita olere respondit. In quo & viri moderationem, & vxoris affectum possis suscipere.

II. Eandem animi moderationem æmulatus est, vel potius superauit PISISTRATVS Atheniensium Tyrannus: *namque, à Trasippo amico inter cœnam sine fine conuitio laceratus, ita & animum, & vocem ab ira cohibuit, vt putares satellitem à tyranno male audire. Abeuntem quoque, veritus ne propter metum maturius se conuiuio subtraheret, inuitatione familiari cœpit retinere: Trasippus concitatæ temulentiæ impetu euectus, os eius sputo respersit: nec tamen in vindictam sui accendere potuit. Ille vero, etiam filios suos violatæ patris maiestati subuenire cupientes retraxit.* quis non admiretur viri tyranni lenitatem? profecto si nihil aliud dignum honore, vel memoria gessisset, his tamen factis abunde se posteritati commendasset.

Val. Max. lib. 5. cap. 1.

III PTOLEMÆVS II. Ægypti Rex, imperitum Grammaticum irridens, rogabat, *quis fuisset pater Pelei?* atque ille, *dicam*, inquit, *si tu prius dixeris, quis fuerit Lagi pater.* Hoc dicto tetigit Regis ignobilitatem, cunctique indigne ferebant, velut intolerabile conuitium. hic *Ptolomæus* illis patientior, & moderatior, qui intelligeret, se occasionem dedisse conuicio: *Si regium* (inquit) *non est ferre, cum dicto Rex tangitur, nec illud Regium est, dictis quenquam attingere.*

Plut.

IV. His iungendum est PHILOSOPHI monitum ad *Alexandrum Magnum*, cuius indignationem placare volens, sic ad eum scripsit: *Excandescentia, & ira non in pares, sed in meliores exsistere solet. Tibi vero nemo par est.*

Ælian. lib. 12. Var. hist.

V. In quam sententiam præclare magnus ille MECOENAS ad AVGVSTVM, *Conuicia* (inquit) *vlcisci non debes. Turpe enim fuerit, te credere inuentum, qui te neminem lædentem, omnibus benefacientem ignominia affecerit; idque soli mali credunt Principes, quos ad fidem, dictis habendam, conscientia mouet Denique, iniquum est, ea velle ægre ferre, quæ si vera sint, præstat non admisisse; sin falsa, dissimulare: quid quod multi hæc vendicantes, pluribus, ac grauioribus de se sermonibus occasionem præbuerint.*

Apud Dionem lib. 52.

Linguas obtrectatorum flocci faciendas.

VI. Cuius *Mecœnatis* cohortatio, tantum valuit apud AVGVSTVM, vt irasci postea nunquam pene visus fuerit. Namq; conuicia ista, & maledicta neglectui ac despicatui semper habuisse historici testantur, inter quos Cornelius Tacitus, dum scribit; *haud facile dixerim, moderatione magis, an vero sapientia: nam spreta exolescunt; si irascare, agnita videntur.*

4. Annal.

VII. TRAIANVS autem, tempore, non animo aut virtutibus inferior, iram ita moderabatur, si quando opprobriis lacesseretur, vt nunquam ab ea vinceretur. Nimirum sciebat prudentissimus Princeps satius multo esse, iniuriam pati, quam progredi mox in vindictam. Immo ex sententia nonnullorum politicorum, expedit interdum Principi, esse qui de illo obloquantur: vt potius virus indignationis loquendo euomant, quam facto. nam alterutrum eueniat necesse est, vt perditorum hominum praui humores exhalent. hinc Sophocleus Nestor, ad Blateronem,

Dio Cass.

Quin vtile esse quandoque eas experiri.

Οὐ μέμφομαί σε, δρῶν γὰρ εὖ κακῶς λέγεις.

De te queror nil: male loquens, facis bene.

VIII. Quid eius successor HADRIANVS? is, quos in priuata vita inimicos habuit, tantum neglexit, vt vni, quem capitalem habuerat, Imperator factus diceret: *Euasisti*, magna certe æquanimitas est, cum vlcisci possis, omnium obliuisci iniuriarum. Bene Tragicus:

Spartian.

Quo plura possis, plura patienter feras.

Senec. Troad.

IX. An non etiam egregium AVRELIANI Cæs. Symbolum? *Quo maior, eo placabilior.* Cui dicto factum eius optime congrui: Cum Thyana Bithyniæ vrbe obsessa, forte per iracundiam dixisset, se ne canem quidem in ea relicturum incolumem, eaque voce milites in spem prædæ erexisset, capta demum per deditionem Ciuitate, *Aurelianus* noster, vnum proditorem Heraclemonem occidi passus est, reliquis omnibus parcens ciuibus, summa commendatione bonitatis, & clementiæ; ac deinde militibus Ciuitatis direptionem flagitantibus, *Agite*, inquit, *canem negaui me relicturum: canes omnes occidite.* Scitum, & placidi Principis dictum, haud ignorantis, quæ apud alios iracundia dicitur, eam in imperio crudelitatem atque superbiam nuncupari.

Ex Vopisc.

X. Verum, in Græcis prætermitti non debuit PHILIPPVS Macedonum Rex, qui multis probris, & maledictis à quodam lacessitus, pluribus cœpit illum donis afficere: quibus acceptis cœpit obloquutor, quem paullo ante conuiciis onerarat, laudibus summis ornare: Vnde ad amicos conuersus Philippus: *Videtis*, inquit, *& nostrum esse, bene, vel secus audire?*

In idem. XI. Consimili, & quidem prudenti admodum consilio AGESILAVS, Lacedæmoniorum Rex, quos pro occultis hostibus habebat, honoribus afficiebat; quin nonnullos ex his Duces exercitui præficiebat, & cum se munere suo auare, & improbe gessissent, eoq; in ius vocati periclitarentur, rursus illis patrocinabatur. atque hac arte reddebat eos ex clancularíis hostibus, amicos, & eos, citra grauem impensam, ad se reuocabat. Quid hac prudentia ciuilius, qua mederi maleuolis maluit, quam vlcisci?

Scip. Amir. 5. Diss. Disc. 5. XII. Quid extera, & antiqua me tenent? LVDOVICVS XI. Gallorum Rex, cum à suis moneretur, vt iam ad regnum accitus, omnes iniurias, quas dum Aurelianensium Dux fuerat, acceperat, vindicaret, responsum dedit, quo neque Græci, neque barbari cuiusquam sapientius vllum legitur: *Non decere Gallorum Regem iniurias Ducis Aurelianensis vindicare*; videtur allusisse ad illud Alexandri Magni: *Et ego id agerem, si Parmenio essem*, nota historia.

Hieron. Platus de dig. & off. Card. XIII. Italiam petamus, & è vestigio occurret nobis CAROLVS Cardinalis BORROMEVS, qui cum alia assidue, dum vixit, huius dedit documenta virtutis, tum illud inprimis notabile, quod cum iter faceret per Heluetios, casuque stabulum hospitii igne conflagrasset, & in eo omnes eius equi, mulæ, iumenta, grandi vtique iactura consumpta essent, tamen ira nihil commotus est, ac si nihil omnino accidisset: insuper etiam hospiti centum aureos nummos ad resarciendum ingens damnum elargitus est. Alias etiam, cum aurigæ inscitia in profundam foueam currus incidisset, & ipse totus cœno, lutoque immersus esset, quin etiam brachium læsisset, tamen nullum impatientiæ, aut iracundiæ signum ostendit, nihil questus, nihil loquutus est, immo vero suos in aurigam eius furentes, compescuit.

Æn. Sylu. de reb. gest. Alphons. XIV. SIGISMVNDVS Imperator, vt variis maledictis à Germanica multitudine agitatus, & ab aulicis ad vindictam exstimulatus, nihilo commotior, *An vobis*, inquit, *graue videtur, istos male loqui, cum nos male agamus?* Quo indicauit, in nostra manu situm esse, quam bene, vel male audiamus.

Calumniæ tamen clandestinæ diluendæ, factis contrariis; præsentes & apertæ verbis refellendæ: vtique maiores. XV. Notet tamen Princeps, debere factis contrariis eleuare grandiora probra, quibus per occultum laceratur. tum enim facile ex omnium animis sequiores de se opiniones tollet. Id quod TIBERIVM Cæs. palam fecisse, sparso de ipso inclementiæ rumore, multifariam ostendit Tacitus. Quod si coram ingeratur, tum protinus refellere debet, ne agnita videantur. Ita enim ille idem TIBERIVS, probris quondam in Senatu petitus, *adeo perculsus fuit, vt se vel statim, vel in cognitione purgaturum clamitaret: precibusque proximorum, adulatione omnium, ægre componeret animum.* Itaque iuste quidem commouetur Princeps, cum contumeliæ coram iactantur: modo tamen moderatio adhibeatur: nec quemadmodum *Tiberius* ira accendatur: tum quia non est ex decore, & maiestate Principis vociferatio, & verborum intemperantia, teste Seneca: tum quia ira, & animi commotio, inimica consilio est, auctore Cicerone. Et certe Princeps nunquam debet ita ira excandescere, vt obliuiscatur quid sit ex vsu præsenti, & quid suam personam deceat.

4. Annal.
1. de Clem. c. 7.
Pro M. Marcel.
Panorm. lib. 1.

XVI. Claudamus hæc ALPHONSI Aragoniæ Regis prudentissimi dicto. Is cum inaudisset se à nonnullis de se bene meritis clam lacerari: *Regum esse* dixit *non modo benefacere, sed mala etiam patienter audire.* Magnifica hercle, & Christiana responsio. Is enim qui cito iniuria mouetur, teste D. Ambrosio, facit se dignum videri contumelia, dum vult ea indignus probari.

1. Offic. c. 6.

Aulici linguas cohibeant. *Senec. epist. 14.* XVII. Talia multa inuentu facilia in historicis priscæ & nostræ memoriæ, quæ non grauarer edere, nisi lectoris cupiditati satisfactum existimarem. Priusquam tamen stylum ponam est monendus mihi Aulicus, vel quis alius, ne lenitatis, ac clementiæ fiducia, quid proteruius in Principem dicat, faciatue; ex Senecæ illius magni Philosophi præcepto: *Sapiens*, inquit, *nunquam potentium iras prouocabit, immo declinabit, non aliter, atq; in nauigando procellam.* Vnde PHOCION, præclarus ille Ciuis Atheniensis, cum audiret *Demosthenem* Alexandrum Regem grauiter maledictis lacessere: *Noli*, inquit, *demens sæuum Leonem stimulare; & iuuenem, quem gloria,*

gloria, & imperandi cupido incendit, in patriam prouocare, ne incendium maximum tua temeritate nobis confles. quod incendium sibi à FRIDERICO BARBAROSSA Imperatore Mediolanenses accersiuerunt, eo quia ira perciti, & maiestatis Imperialis contemptione, Dominam Imperatricem asinæ impositam, & caudam aduersa facie loco habenæ tenentem, per vrbem maximo cum spectatorum risu, & conuiciis circumduxissent. Qua contumelia sic excanduit Imperator, vt vrbem splendidam, & spectabilem ambusserit, soloque adæquarit, ciuibus primum ad internecionem vsque deletis. Ergo nihil verius oraculo Sapientis: *Nihil interest inter minas Regis, & iram Leonis.* CASSANDER *Alexand. Magni* perfamiliaris, postquam liberiori quodam dicto iracundiam eius in se concitauit, adeo postea illum, vel mortuum extimuit, vt prætergrediens Delphos, solo ipsius statuæ obiectu, quæ memoriam illius furoris renouabat, percelleretur, & tantum non exanimaretur. Itaque cauete, quicumque Principibus assidetis, à dicteriis, multo magis ludibriis, contumeliis, dictis procacibus, maximis irarum irritamentis: habent enim Principes dentes, quibus linguas conficiant. Super qua re plura legant Aulici, si volent infra Cap. xx. in extremo exemplorum. *Plut. in Alex.*

CAPVT IX.

Certe Vindictæ cupiditate, vt nihil Reipublicę infestius, ita Deo nihil magis exosum. Ex quo fit, vt qui ea delectantur, ad illud Euripidis τὸ περιβλάπτεσθαι, festinent.

QVOT inimicitiæ, vel inter amicissimos denunciatæ leui tantum iracundiæ calore? quot clarissimæ familiæ litibus per vindictam dictatis, ad inopiam, restimque redactæ? quot, quantaque bella, à Principibus indicta, pro affaniis, gerrisque germanis? *Adspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta, vix notabilia, has ira & vindicta deiecit, aspice solitudines per multa millia, sine habitatione desertas, has ira exhausit. Adspice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati: alium ira in cubili suo confodit, alium inter sacra mensæ ira perculsit.* Quid singula commemorem? mille mala, mille absurda committit, quem semel cœperit ira, & vindicta transuersum ferre. Adeo nihil verius illo Comici Græci: *Proprium damnum.* *Senec. I. de ira.*

Ὀργὴ δὲ πολλὰ δρᾶν ἀναγκάζει κακά·
Mala perpetrare cogit ira plurima. *Menand.*

Cuius rei causam præclare noster Seneca: *Est enim ira sui impotens, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod cœpit, pertinax, & intenta, rationi consiliisq; præclusa, vanis agitata causis, ad conspectum æqui, veriq; inhabilis, ruinis simillima, quæ super id, quod oppressere, franguntur.* ——— *Sicut fumus oculos mordicans non sinit vel id, quod ante pedes est videre: sic ira exurgens obtenebrat rationem.* *Lib. I. de ira.* *Arist. Ethic.*

Hanc igitur comprime, & animum à vindicta remoue:

Melior enim est venia, quam vindicta. Illa mitis ingenii est; hæc ferini, ait verus Vates. *Eurip. apud Stob.*

Sapientem illum Romanum audi: *Non decet Regem sæua, & inexorabilis ira.* *Senec. de Cle.*

EXEMPLA.

I. VLYSSES sciscitanti, num ex inimici *Aiacis* rabie, & calamitate voluptatem caperet, respondit, *sibi triste id spectaculum videri.* Quam sententiam, & animi moderationē *Minerua* non mediocriter laudat apud Tragicum, inquiens: *Et tu si hoc animo semper fueris, superis charus eris, & vitam fœliciter exiges tuam.* *Sophocles in Aiace.*

II. DION Syracuſanus etiam ſingulari quodam ſtudio deprecatus vtriq; fuit vindictam: Nam etſi identidem in exilium actus eſſet, tandemque à ciuibus in patriam reuocatus, minime vltum iuit iniurias ab perduellibus ſibi illatas: immo *Heraclidi* hoſti ignoſcendum exiſtimauit, atque adeo priſtinæ dignitati reſtitui mandauit: *quando ſæpe homines* (vt ipſe inquiebat) *malos emendari, & mutari tandem beneficiis videamus.* — *Æm. Probus.*

III. Quid EPAMINONDAS? Is ciuium ſuorum iniurias ſemper patientiſſime tulit, dicens, nefas eſſe patriæ iraſci: quemadmodum parentum iniurias vlciſci, pietas vetat. — *Indidem.*

IV. Conſimilis moderatio in C. IVLIO CÆSARE apparuit, quem ſcimus ſimultates contra nullos tam graues vnquam excepiſſe, vt non oblata occaſione libens deponeret. Quis illi inimicior Gn. Pompeio? quis infenſior? huic tamen ſtatuas à populo deiectas reponi iuſſit. Quo intellecto Tullius: *Cum ſtatuas Pompei collocaſti, ô Cæſar, tuas conſtabiliſti.* — *Sueton. c. 73. Plut. libr. de vtil. cap. de Inim.*

V. Par illi fuit poſtea VESPASIANVS Imperat. qui *offenſarum, inimicitiarumque minime memor, executorve, Vitellii hoſtis ſui filiam ſplendidiſſime maritauit, dotauitque etiam, & inſtruxit.* — *Tranquil. cap. 14.*

VI. At, cui comparem M. BIBVLVM non video: *qui cum in prouincia Syriæ moraretur, duos egregiæ indolis filios ſuos à Gabinianis militibus occiſos eſſe cognouit. Quorum interfectores ad eum vinctos Regina Cleopatra miſit, vt grauiſſimæ cladis vltionem arbitrio ſuo exigeret: at ille oblato beneficio, quo nullum maius lugēti tribui poterat, dolorem moderationi cedere coegit, carnificesq; ſanguinis ſui, intactos è veſtigio ad Cleopatram reduci iuſſit, dicendo poteſtatem huius vindictæ non ſuam, ſed Senatus eſſe debere.* — *Ex Val. Max. lib. 4 cap. 1.*

VII. Verum, quam abſimilis illi celeberrimæ vir nequitiæ, SYLLA? cui præ ira, & vindicta nullus iucundior luſus, ac iocus erat, quam cruor, quam cædes, quam vnci, & ſecures. Nā *Q. Lucretium Offellam* (cuius opera ingentes victorias adeptus erat) in foro ipſo enſe transfodit. *C. Marium* ſi non penitus occidit, at erui ei oculos, & amputari manus iuſſit. Quod tolerandum quodammodo fuiſſet, niſi vniuerſam Italiam, eadem animi impotentia, ciuili ſanguine inundaſſet. — *Plut. Val. Fr. Patrit. 4.*

Reſpondetur obiectioni dicentium in ira locum non eſſe conſilio.

Sed ſunt qui dicant, & excuſent ſe, tam ſubitam & violentam fuiſſe iram, vt eam refrenare non ſuſtinuerint, cuius etiam impetu ita commoti ſunt, vt conſilium in arena, quod dicitur, capere nequiuerint. Speciosum ſcilicet prætextum, quaſi vero iræ ſpecies animo obiecta aliquid poſſit, eo reluctante: quaſi perturbatio illa, quæ à ratione naſcitur, ratione non tollatur: quaſi rationem hic affectus ita peruertat, vt conſilium omne excludat.

VIII. Vide mihi Regem ASSVERVM, religionis noſtræ alioqui exortem: is quia *Vaſthi* regina mandata eius, & iuſſa contempſit, *iratus Rex*, inquit Codex Sacer, *& nimio furore ſuccenſus, interrogauit Sapientes, qui ex more regio ſemper ei aderant, & illorum faciebat cuncta conſilio, ſcientium leges & iura maiorum, cui ſententiæ Vaſthi Regina ſubiaceret, quæ Aſſueri Regis imperium facere noluiſſet, &c.* Ecce, tametſi Rex ita percullſus, & furore, vt inquit textus, ſuccenſus, nihil grauius ſtatuere in Reginam voluit citra ſuorum conſilium. ceſſit rationi, animi perturbatio; deliberationi, temeritas. — *Eſther 1.*

IX. Par animi moderatio in ALPHONSO Siciliæ Rege. Nam cum *Pyrrhum* pocillatorem ſuum iuſſiſſet *Gaſpari*, vni ex eius aula, quo cum graues inimicitias Pyrrhus gerebat, patera quam manu ferebat, propinare; *Pyrrhusq;* imperium geminanti non paruiſſet, haud iniuria *Alphonſus* ira ſuccenſus Pyrrhum ſtricto gladio inſequutus vt in eum ſæuiret, ſtatim vt aſſequutus eſt, quum vulnus iam inferre pararet, iræ frena contraxit, abiectoque gladio, pre modeſtia in *Pyrrhum* ſæuiendi ſibi poteſtatem ademit. — *Bapt. Fulg. lib. 4. cap. 1.*

X. Admodum illi diſſimilis THEODOSIVS Imperat. qui cum ex ſuis miniſtris quendam Theſſalonicæ occiſum fuiſſe accepiſſet; mox eo milites miſit, qui vrbem igne & ferro vaſtarent, & ira commotus iuſſit, vt nullo diſcrimine ſontes & inſontes, indicta cauſa necarent, qua cæde ſeptem hominum millia interierunt. — *Sozom. 7. c. 24. Hiſt. trip. libr. 9. c. 30.*

XI. Superiori æuo, quoties Gandauum euerſum fuit ob temeritatem quorundam audacium, & vindictæ cupidorum? hi plebem res futuras non proſpicientem; præſentes parum cernentem, concitabant, obtendentes boni publici, & priuilegiorum ac immunitatum defenſionis ſtudium, & ſeſe Principum immoderatis cupiditatibus opponere iactantes: quamquam — *Froiſſard.*

hæc

hæc falſo prætexerent, cum potius tyrannidem longe grauiorem & intolerabiliorem inuehere conarentur. *Iacobus* & *Philippus* Arteuellius neſcio qui, ambo artifices, plus ducenta hominum millia in perniciem illo pacto ſecum attraxerunt.

XII. Ne multis: LVDOVICVS XII. Galliæ Rex, probe ſciens quantum impotentia atque vindicta ſuis auctoribus calamitatis afferret, vnum hoc ingenue, & maxime principio adminiſtrationis, vouiſſe dicitur, ne vnquam iniuriarum, quas ab inimicis priuatus acceperat, vltor ipſe, ac vindex eſſet: quippe ſciebat cum Conſule ille Romano, *Iniuriam etſi iuſtam, minime tamen in magiſtratu exercendam.* *Ibidem.* *Liuius lib. 42.*

XIII. FRIDERICVS Imp. victis in Hungaria Gunz'enſibus: *Magnum*, inquit, *actum eſt opus: nunc autem manus reſtat, vt ſcilicet vincamus noſmetipſos, atq; vlciſcendi cupiditati frenos imponamus.* Egregium facinus, barbaros viciſſe, at quanto maius ſeipſum? *Æn. Syluius 2. de Geſt. Alphonſ.*

Fortior eſt qui ſe, quam qui fortiſſima vincit
Mœnia.

Quo magis reprehendendi ſunt, & cauendi illi Principes, qui, quo magis cautim iniurias vindicent, *diſſimulatis offenſionibus clementiam offerunt*, cumque iniuriis in gratiam ſe redire fingunt. *Fucoſæ Principum reconciliationes periculoſæ.*

I. Talis Imperatorum ille nequiſſimus, & ſæuiſſimus NERO, de quo ita Tacitus: *His adiicit complexum, & oſcula, factus natura, & conſuetudine exercitus, velare odium fallacibus blanditiis.* *14. Annal.*

II. Nihilo melior ante eum TIBERIVS: *Libonem* (inquit idem Cornelius) *ornat Prætura, conuictibus adhibet, non vultu alienatus, non verbis commotior, adeo iram condiderat.* *Libr. 2.*

III. Neque aſtu abſimili Regem *Archelaum* idem TIBERIVS eluſit, vt videre eſt apud eundem Tacitum. *d. lib. 2.*

IV. Quemadmodum & CÆSAR BORGIA *Paulum Vrſinum*, *Vitellotium Vitellum*, & nonnullos alios proceres Romanos intercepit, & ſuſtulit, teſte Guicciardino. Imitetur qui volet: & non dubie, aſciam cruribus ſuis, quod illis euenit, illidet. *Lib. Hiſt. 5.*

CAPVT X.

Maxime vero cauendum eſt, ne inimicitiæ cum amicis, & cõſanguineis exerceantur: vt enim acerrimæ, atq; grauiſſimæ, ſic implacabiles, & periculoſæ exſiſtere ſolent.

VEriſſime quidem inclytus ille Scipio, cognomento Africanus, dicebat, *Nihil difficilius eſſe, quam amicitiam vſq; ad extremum ſpiritũ permanere.* Multæ ſiquidem quotidie occurrunt diſſidiorum occaſiones, quæ ſi non dirimũt, at ſenſim diſſuunt amicitiam: vnde poſtea maxima inter amicos odia, ſimultatesque procreantur. Ab his non aliter, quam à quadam contagione caueant ſibi Principes; & impendio magis, quo difficulter videmus occultas, & clancularias amicorum inſidias vitari. Ab inimicis enim omnes ſibi cauent; aſt, ab amicis, nullus eſt qui ſibi cauendum putat. Scite Comicus: *Cic. Lælio.*

Ἐχθρὸν μὲν χαλεπὸν, καὶ δυσμενῆ ἐξαπατῆσαι
Κύρνε φίλον δὲ φίλῳ ῥᾴδιον ἐξαπατᾶν.

Fallere difficile eſt inimicum: at amicus amicum
Fallere, non magno, Cyrne, labore poteſt. *Theognis.*

Declinabunt igitur, quoad fieri poteſt, omnem diſſidiorum materiam: cũ vel mediocri, immo minima ſæpenumero occaſione rumpatur neceſſitudinis illud vinculum; quod cum euenit, immane dictu eſt, *quanta rabies oriatur, vbi præſertim ſupra modum odia creuerunt.* Deus immortalis! quot, quantaque minu- *Sen. 1. de Clem.*

minuta aliqua simultate, orta inter amicos dissidia, quæ nunquam alia ratione, quam ferro definiri potuerunt? neque id mirum, cum *nullum odium excogitari possit acrius, quam consanguineorum*: Quippe, *quorum amor summus est, horum summa odia sunt.*

Tacit. 2. Hist. *Arist. 7. Polit. c. 7.*

Enimuero, *iura sanguinis si considerentur, vincula sint charitatis; si apud infensos, irarum incitamenta*, ô Principes! *fratres, & consanguinei quodammodo corporis vestri partes sunt, quemadmodum oculi, pedes, manus, & reliqua membra.* Vt hæc non offenditis, sed fouetis, protegitis: sic nec illorum amicitiam lædere, an violare par est: cum *ex ea oriantur plurimæ commoditates, quæ contemnenti, aliquo in tempore postea fructuosæ sunt.*

Tacit. 1. Hist. *Hierocl.* *D. Ambr. l. 2. Off. c. 21.*

EXEMPLA, & MONITA.

Spartian. & Philost.

I. QVis non sciat, BASSIANVM & GETAM fratres consanguineos, filios *Seueri* Imperatoris, perpetuis odiis, & simultatibus inter se conflixisse? & quanquam à parente multoties reconciliarentur, tamen non diu ferebat ætatem illa concordia, quin mox animum referrent ad pristinum odium, donec tandem aliquando erumpente, alter alterum trucidaret.

Ex Papir.

II. Iungamus aliud duorum fratrum exemplum POLYRICIS videlicet, & ETEOCLIS, filiorum *Oedipi* Regis Thebanorum. Hi tantis odiis mutuo exarserunt, vt non modo non reconciliari, sed nec manes ipsorum, ac ne corpora quidem exanguium præsentiam sui (si quis tamen inest exstinctis sensus) ferre potuerint: nam, vt mutuis plagis occubuerunt, alterno rogo imponi debuerunt. Vnde Poeta:

Statius.

Ecce iterum fratres: primos vt contigit artus
Ignis edax, tremuere rogi: & nouus aduena busto
Pellitur: exundant diuerso vertice flammæ.

Liu. Plut.

III. Atque, vt ad certiora veniamus, notum est, & Romanis ab historicis decantatum CÆSARIS & POMPEII MAGNI dissidium: quod non solum vtrique exitium attulit, sed & Romano Imperio longe maximam calamitatem importauit.

1. Annal.

IV. ARMINIVS etiam, vt auctor est Tacitus, cum varia fortuna certaret, ad extremum propinquorum dolo cecidit, liberator alioqui Germanicæ nationis.

Ex Plutar.

V. ANTIGONVS Rex quotidie clara voce Deum precabatur, vt ab eo aduersus amicos defenderetur. Miranti orationis insolentiam, & sciscitanti, cur non potius aduersus inimicos protegi se peteret, respondit: ab illis, qui palam sunt hostes, possum mihi ipse mediocri diligentia cauere: at ab amicis fucatis, & perfidis non possum mihi ipse cauere, sed Deo protectore opus est. Itaque bene sensit Guicciardinus: *Niuno più facilmente inganna gli altri, che chi è solito, & hà fama di mai non gli ingannare.* Quod & multis ante eum seculis vidit Cicero: *Nullæ sunt*, inquit, *occultiores insidiæ, quam eæ, quæ latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine. Nam eum, qui palam est aduersarius, facile cauendo vitare possis: hoc vero occultum, intestinum, ac domesticum malum, non modo non exsistit, verumetiam opprimit, antequam perspicere. atq; explorare potueris.*

1. in Verrem.

VI. Nouitio, & domestico exemplo insuper doceamus, quod memoriæ prodidit Philippus Cominæus. *Erat id temporis* (inquit) *Geldriæ Dux* ADOLPHVS *adolescens, qui vxorem duxerat ex familia Borboniorum. Is horribili, & inaudita quadam audacia* ARNOLDVM *patrem suum, de nocte, cum esset quieti se daturus, acerrima hyeme ceperat, & per quinq; milliaria deductũ absq; calceis in teterrimum carcerem, & obscurissimum detruserat, in eoq; per sex menses detinuerat. Et hac demũ occasione graue fuit excitatũ bellum à Duce Cliuẽsi sororio senis captiui aduersus Adolphũ. Intercedebat quidẽ* CAROLVS (Audax) *vt eos pacificaret: sed frustra. Cũq; Pontifex etiã Romanus, & Cæsar tandẽ sese immiscerent, Carolus illorum mandato captiuum Arnoldum è carcere liberauit. Adolphus enim quoniã & auctoritatem Pontificis, atq; Cæsaris, & Caroli quoq; potentiã verebatur, non audebat ei petenti hoc negare. Vidi ipse, cum ambo suã*

Lib. 5. Commẽt.

causam

causam non semel apud Carolum in cœtu, & concilio multorum hominum disceptarent: vidi, cum pater filio deferret duellum. Carolus etsi cupiebat eos componere, magis tamen erat propensus in filium, cui & Burgundiæ Præfecturam, & Geldriæ possessionem deferebat, vno tantum oppido excepto, quod Grauiam vocant. Illud patri voluit seruari, & simul tria flor. millia quotannis, & tantundem ex annua pensione, & Geldriæ titulum. Vt eas conditiones proponeremus, mihi fuit cum aliis me prudentioribus à Carolo mandatum. Verum ille respondit, se malle præcipitem parentem in puteum, & seipsum deinde eodem conijcere potius, quam eiusmodi conditiones accipere: patrem iam præfuisse per totos 44. annos, æquum esse, vt tandem ad se quoque redeat Principatus: ferre posse, vt ille quotannis habeat tria flor. millia, sed ea conditione, vt ex Geldria discedat, nec vnquam eo reuertatur. Hæc, & id genus alia multa nobis parum quidem prudenter respondit. Itaq; re infecta, sumpta veste gallica, comitatus vno tantum famulo rediturus in Geldriam, cum apud Namurcum traijceret flumen, agnitus ab vno & altero captiuus Namurcum deductus est, & in carcere detentus fuit, donec mortuo Carolo Gandauenses ipsum eriperent, eiq; bello, quod cum Tornacensibus gerebant, præficerent. quo quidem in loco miserabiliter fuit trucidatus, vltore, & vindice Deo qui scelus nullum sinit esse impunitum. Interea tamen dum filius erat in carcere, accidit patrem naturæ concedere: & moriens Carolum instituit hæredem propter ingratitudinem filij. Hactenus Cominæus, cuius narrationem historicam idcirco attexendam iudicaui; tum vt ostenderem, quam acres sint & implacabiles propinquorum iræ, & proinde summopere cauendæ; tum vt intelligant filii Principum graue esse quidquam acerbius in parentes statuere, neque id facinus inultum permanere; tum denique, vt scirent Geldrenses, quo iure, & titulo deuenerint in potestatem Burgundiæ Ducis.

Circa annum 1473.

VII. Nectamus & istud; in matre, quæ vindictæ cupida in proprium gnatum sæuitum iuit. *VVenceslaus* Bohemiæ Rex, cum totum Christianæ pietatis exercitiis sese tradidisset, graue aduersum se *Matris* suæ, mulieris impiæ, & fratris *Boleslai* odium concitauit: quorum insidiis petitus, cum vltro de imperio ponendo cogitaret, illi scelere præuentum crudeliter occidunt. Conuiuium apud fratrem Boleslaum instituitur, matre iubente: vocatur *VVenceslaus*, qui ingressus, protinus fratris manu percussus interiit. Tetrum profecto odium.

Dubrau.

VIII. Nec remissius istud: SFORTIA, & BRACCIO superiori memoria, fraterna quidem charitate inter sese coniuncti, pari spe, parique industria militarunt, donec ambitione, & superbia concitati, ex amicis hostes facti ad extremum vsque spiritum multis prœliis inter sese conflixerunt. Atque hic est effectus Ambitionis: ambitionis, inquam, quæ nos ab orbita rationis abducit, & transuersos semper agit, eoque nos impellit, vt de morte eorum cogitemus (inquit vere Seneca) pro quibus, & ante quos mori votum habueramus. Nulli ad aliena respicienti, sua placent. Inde Diis quoque irascimur, quod aliquis nos antecedat; obliti, quanti sequantur à tergo ingentis inuidiæ. Tanta tamen importunitas hominum est, vt quamuis multum acceperint, iniuriæ loco sit, plus accipere potuisse.

Iou. in Elog.

Lib. 3. de Ira. c. 31.

IX. Vitent igitur Principes, declinentque quoad eius fieri potest, materiam dissensionum: atque hoc magis, quo commune humani generis vitium est, despicatui habere impotentiores amicos; etsi tamen interdum maxime vsui futuros. Id quod optime Dio obseruauit: *Facillimo, inquit, momento mutantur animi hominum; vsuque venit, vt à quibus se, vel adiutum, vel læsum iri quis existimet, eos longe alios experiatur.* A quo nec dissensisse video Guicciardinum, Italum scriptorem non pœnitendę lectionis, dum dicit, Concordiam fratrum, ac proximorum infinita commoda adferre, quæ non ita facile quis perspiciat. Neque enim ex singulis exacte apparet, quantum animorum ille nexus te plurimum iuuet, magnamque penes alios auctoritatem tibi conciliet. Qua in re quamplurimi decipiuntur, dum leui aliquo damno commoueri se patiuntur, nec considerant, quanta viceuersa sint commoda, quæ latent. Quæ sane regula, variis exemplis confirmari potest, petitis è scriptis eiusdem Guicciardini, & maxime Philippi Cominæi, Politicorum coryphæi; nimirum *Ludouici XI.* Galliæ, & *Eduardi Angliæ* Regis; Item *Caroli* Burgundiæ Ducis: quos eo loci adductos vidit Cominæus, vt iis, quos aliquando despexerant, vehementer opus haberent, eosque desiderarent. Nihil igitur verius illo Democriti: φιλονεικία πᾶσα ἀνόητος· τὸ γὰρ κατὰ τοῦ δυσμενέος βλαβερὸν θεωρεῦσα, τὸ ἴδιον συμφέρον οὐ βλέπει· *Contentio omnis imprudens, dũ enim in hostis sui noxã intenta est, propriũ commodũ non videt.*

Amicitiæ atque necessitudines cur non dirimendæ.

Lib. 39.

De quibus l. 2. Comment.

Prob.

X. HERACLII EPHESII memorabilis sententia legitur, Perinde atque ad incendium, sic ad iniuriam tollendam curandum esse: quod si prima iniuriæ flamma, vel minima, non restinguatur, mox in maximum incendium euasurum, vnde multa postea pœnitenda prouenient.

XI. Plutarchus auctor est, SCIPIONEM AFRICANVM non modo non abfuisse ab omni dissidio, & contentione fraterna, verumetiam omnia posthabuisse præ fratris honore. Siquidem subiugata Hispania, deuicto Hannibale, atque parta Africa, nihil se præclare egisse arbitrabatur, nisi & fratris nomen & gloriam vna crescere videret: cuius quidem adeo fuit cupidus, vt non modo cura, & solicitudine sua Asiæ Proconsulatum ipsi impetrarit, sed etiam propria se ambitione spolians satis sibi putarit, si vt gregarius quidam miles eum sequeretur. Verum hac animi demissione atque officio id tandem effecit, vt ille stimulis gloriæ agitatus, propriaque virtute ad imitationem ipsius incitatus, præclarum ASIATICI cognomen sibi exædificarit.

Xenophon. 2. Memorab.

XII. Prorsus vere, & significanter Philosophorum ille princeps SOCRATES dixit, fratres duos vel plures, magis sibi vtiles esse, quam manus vtrasque, quam oculos, quam cætera omnia, quæ natura in omnibus gemina esse voluit. Fratres enim, si amici & concordes inter se sint, tametsi longo terrarum spacio inter se distent, nihilominus agere possunt ea, quæ cum vtriusque vtilitate coniuncta sunt. An non igitur magna fuerit inscitia, magna infœlicitas, iis ad detrimentum vti, quæ ad mutuam vtilitatem facta sunt?

Sallust. Bello Iugurt.

XIII. Animaduertit hoc MICIPSA Numidiæ Rex, dum morti proximus ad Iugurtham filium natu maximum eiusque fratres hac oratione vsus est: *Non exercitus, neque thesauri præsidia regni sunt, verum amici, quos neque armis cogere, neque auro parare queas, officio, & fide parantur. Quis autem amicior, quam frater fratri? aut quem alienum fidum inuenias, si tuis ipse hostis fueris? Equidem ego vobis regnum trado, si boni fueritis, firmum; si mali, imbecillum: Nam Concordia, res paruæ crescunt; Discordia, maximæ dilabuntur. Cæterum, ante hos te, ô Iugurtha, qui ætate & sapientia prior es, ne aliter quid eueniat, prouidere decet. Nam in omni certamine, qui opulentior est, etiamsi accipit iniuriam, tamen, quia plus potest, facere videtur.*

Apud Xenop. lib 7. Cyropæd.

XIV. Eodem collineant, quæ à CYRO Persarum ad filios dicta: *Si vos fratres*, inquit, *alter in alterum quid iniuriæ cogitaueritis, apud omnes fidem, & existimationem amittetis etenim nemo poterit amplius vobis credere, tametsi magnopere cupiat, si videat illum affici iniuria, qui sit sanguinis, & amicitiæ iure coniunctissimus; sui enim ipsius curam gerit, qui fratri prospicit. Nam cui frater potens magis est ornamento quam fratri? Quem igitur non amare turpius, quam fratrem? Quemnam pulchrius est honore anteuertere, quam fratrem?*

Delatoribus non temere credendum.

Verumenimuero, quoniam bonam dissentionum materiam plerumque magni Aulæ proceres præbere solent, eo intentius sibi cauendum putent Principes, ne facili & prona aure delationes illorum excipiant. Nam quo maiores sunt humanarum mentium latebræ, eo magis eos circumspicere par est, ne temere & sublestis de causis necessarios, propinquosque suos offendant, vel si à fidissimis criminentur. Omnia prius experiri sapientem decet, quam inimicitias amico denunciet, vel animum in vindictam irritet, ob vanam plerumque liuidi alicuius accusationem. Quod Principes saltem discant MEHEMETI Persarum Regis exemplo, qui aduersus alterum ex filiis *Abassum* nomine, arma sumpsit, persuasus à suo Visiro *Salmasso*, qui alterius filii socer erat, eum Imperii habenas affectare, titulumque Regis Persarum iam vsurpare. Quare excandescens pater versus Eri oppidum, cum ingenti militum manu contendit, filium oppugnaturus: qui causam inaudiens exacerbati parentis animi, aduocatione impetrata, tandem parenti palam fecit, innocentem se, & per fraudem eiusmodi accusationes sibi à *Salmasso* fabricatas, quo ille sibi aliquando rerum arbitrium assumeret: quo factum est, vt grauissima in eum exempla, & cruciatus tali calumnia digni, ederentur. Verum de Delationibus commodius infra scribam, & finem huic Capiti faciam, dum illud clausero insigni Senecæ monito: *Dum inter homines sumus, colamus humanitatem, non timori cuiquam, non periculo simus, detrimenta, iniurias, conuicia, contumelias, vellicationes, contemnamus, vt magno animo breuia feramus incommoda.* Quam sententiam vna & altera voce expresserunt sapientes Græci: ἀνέχου, καὶ ἀπέχου· *Sustine, & abstine.* Quæ duo verba, inquit *Epictetus* Philosophus, si quis

Senec 3. de Ira.

Diuinum dictum.

ſi quis cordi habeat eaque ſibi imperando, atque obſeruando curet, is erit plerumque impeccabilis, vitamque viuet tranquilliſſimam. *Apud Gellium Noct. att. c. 19.*

CAPVT XI.

Quod ſi forte inimicitiæ ſuſceptæ fuerint, ac poſt depoſitæ, cautio eſt, *ne reconciliatis* quidquam vnquam *credant*: Fides enim reconciliatæ amicitiæ ſuſpecta, ac proinde infirma haberi ſolet.

EXperimento nemo non neſcit, rerum omnium odium, iramq; tardiſſime seneſcere, iuxta tragicum illud verbum:

> Θυμοῦ γὰρ οὐδὲν γῆρας ἐστιν ἄλλο, πλὴν
> Θανεῖν, θανόντων οὐδὲν ἄλγος ἅπτεται·
> *Senecta nulla obtingit iracundiæ*
> *Niſi mors: ſepultos nullus attingit dolor.* *Sophoc. Oedip.*

Quo fit, vt cum quo ſemel inimicitias quis geſſit, difficillime poſtea in gratiam redeat. *Multa* ſiquidem *leuiuſcula, ac temere accidentia in ſuſpicionem rapiet; & in vniuerſum, omnia ceu conſulto, & in deteriorem partem facta, ad conceptum antea odium apponet*: adeo nihil eſt certius, amicitiam facilius diſſui, quam reſarciri: *Dio lib. 45.* Quoniam quidem, vt ille inquit, *Iniuriarum, ſi quæ factæ ſunt, ſemper eſt memoria: & quicquid offendit, ægre eximitur, aut obliteratur.* *Herodian. In Pertinacum Oratione.*

Quare, etiamſi offenſus in gratiam rediiſſe, & obliterata iam offenſionum memoria videatur, nihilomagis ei valde credendum, Sirachide monente: *Non credas inimico tuo in æternum, ſicut enim æramentum, æruginat nequitia illius.* *Eccleſ. 12.* Qua quidem ſententia, vel potius oraculo monemur, inquit ibi Ianſenius, vt ab eo, qui quondam inimicus fuit, & iam reconciliatus videtur, caueamus, ne non facile ei credamus, aut verbis eius, quibus amicitiam ſimulat, fidem habeamus. Quod nec diſſuaſit Philoſophus ille: *Nunquam fidelem habeas tibi*, inquit, *quem ex inimico amicum habueris.* *Senec.* Ideoque iure monuit Comicus Græcus:

> Λόγον παρ' ἐχθροῦ μὴ πάνθ' ἡγήσῃ φίλον·
> *Nulla ab inimico verba crede beneuola.* *Menand.*

Atque hæc quidem eo dicuntur, non quo offenſarum priſtinarum ſemina retineri velim, abſit: (*optimum enim eſt, deſinere iniuſte odiſſe*) ſed vt ab amico tali ſic ſibi quis caueat, poſſe vt facile fieri inimicum putet. *Tertull. Apolog. adu. gentes.* Ἀμνηστίαν quidem diffidentia iunctam probo; non etiam ſimultatem. Quid enim? *Homo homini reſeruabit iram, & à Deo quæret medelam?* *Eccleſ. 28.* Ponenda, ponenda ſimultas, nec odium recondendum; *quod ſæuæ cogitationis indicium eſt.* *Tacit. Agric.*

Enimuero, *aperte odiſſe, magis ingenuum eſt, quam fronte occultare ſententiam.* *Cic. in Lælio.*

Quanto igitur laudabiliores, qui offenſarum omnium immemores, beneficiis certant vincere, quibus cum aliquando iniuriis decertarunt? Etenim *ſpecioſius aliquanto iniuriæ beneficiis vincuntur, quam mutui odij pertinacia penſantur.* *Val. Max l. 4. c. 2.*

EXEMPLA.

Sueton. Aug. c. 19. Liu. l. 7.

I. DE AVGVSTO, & M. ANTONIO legitur, cum variis ex inimicitiis tandem rediissent in gratiam, nunquam tamen caruisse suspicionibus, nec diuturnam fuisse reconciliationem.

Stob. in serm.

II. Hinc BIAS, videns amicitiam semel læsam difficulter coalescere, dicere solebat, homines in vsu talis amicitiæ, ita debere versari, vt meminissent eam ad grauissimas inimicitias facile posse conuerti.

Xenophon.

III. Quid AGESILAVS, Lacedæmoniorum Dux clarissimus? Is simulatque offensionem alicuius præsenti uerat, ab illius amicitia sensim abstinebat, nihilque porro ei credendum putabat.

IV. ALBERTVS, Austriacus (vt veteres omittam) coniugis intercessione rediit in gratiam, cum Othone Bauarorum Duce, qui auunculum illius, Comitem de Hairla, interfecerat: sed nec stabilis, nec diuturna fuit hæc reconciliatio. Nam Otho non ita multo post, euocatus ad regnum Vngariæ, impetum fecit in Styriam, armata manu in Vngariam descensurus.

Cominæus.

V. LVDOVICVS XI. Rex Galliæ, & CAROLVS Burgundus cognomento Audax, summi hostes, tandem post priuatam colloquutionem, sunt reconciliati. Quia vero Carolus Ludouicum inuitum coegerat ad societatem belli contra Leodienses, Carolus in magna erat solicitudine, & metuebat, ne Rex, vel ad hostem transiret, vel priusquam Vrbs caperetur, profugeret, aut in ea propinquitate contra se moliretur aliquid. In vicino igitur horreo, quod medium erat inter ipsum, & Regem, collocat circiter 300 equites, qui pariete effracto, vt minori periculo cum opus esset, erumperent, diligenter obseruabant, quod circa Regem ageretur. Ita semper metuebat Carolus; ne si Rex discederet, bellum aliquod excitaret. Hinc igitur videre est, quam infirmæ sint, & lubricæ amicitiæ reconciliatæ. nam, vt alter alteri fidem haberet, fieri non potuit.

Anno 1600. Augustis.

VI. Quem dolum illi in animis alebant, hunc factis nuper deprehendit, ac pene sensit IACOBVS V. Britanniæ rex. Siquidem occultas funestasq; coniurationes, & insidias Comitis de Guarix, cuius pater antea damnatus erat crimine læsæ maiestatis, subiuit, & quidem ab illo ipso fabricatas, cui Rex commissam parentis hereditatem restituerat. Apparuit itaque inclusum subito odium, quod alias suffocari non potuit, quam alterutrius sanguine, vel osoris, vel inuidiosi: at hic mirabiliter seruatus fuit illæsus, vt solent plerunque occulto Dei iudicio è mediis periclis eripi Principes, vt alicubi exemplis ostendi.

Ex Mercur. Gallobelg. Anno 1588.

VII. Ab insulis Britanniæ Galliam petamus. HENRICVS GVISIVS venerat in offensionem Henrici III. Gallorum Regis: cui etsi apud Carnutes Præsente Regina matre, multisque Principibus esset reconciliatus, omniumque rerum præcedentium ἀμνηστίαν Rex promulgari iussisset, Regi tamen, tanquam inimico suo reconciliato, non confidebat, nec ad Comitia Blesensia à Rege indicta accedebat, nec fefellit eum sua ista diffidentia. nam persuasus tandem vt veniret, à Rege trucidatur. Ecce, quam iure liceat cum M. Tullio exclamare: *Vide, quam sit varia vitæ commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ timiditates!* O voces hac tempestate merito vsurpandas! Sed profecto peiores sumus ipsis Paganis, quos scimus, vere & non ficte, nec simulate coluisse amicitias reconciliatas: vt testis esse potest idem ille M. TVLLIVS, quem constat *A. Gabinium repetundarum reum summo studio defendisse, qui alioqui eum in Consulatu suo Vrbe expulerat.* An non etiam *P. Vatinium dignitati suæ semper infestum, duobus iudiciis tutatus est?* Quid de P. SCIPIONE dicam? qui non contentus cum *Tiberio Graccho* in veterem gratiam redire, nisi filiam virginem ei despondere, veluti certissimum pignus veræ reconciliationis. Denique ÆMILIVS LEPIDVS, & FVLVIVS FLACCVS, *odio inter sese graui, & simultate diutina conflictati sunt; at vbi à populo Censores renuntiati sunt, protinus in campo, concione needum dimissa, vltro vterque & pari voluntate coniuncti, complexique sunt: exque eo die, & in ipsa Censura, & postea, iugi concordia fidissime, amicissimeque vixerunt.*

Pro Milone.

Aperto pectore iniurias remittendas.

Val. Max. lib. 4. c. 2.

A. Gellius 12. c. 8.

Indidem.

In c. 37. Enchrid Epict.

Quare cum Simplicio Philosopho eruditissimo concludam: *Quoniam fieri non potest, quin.*

quin homines aliquando delinquamus, & alii alios offendamus: amicitiæ institutum totis viribus est tu:ndum, delictumq; leniter castigandum, vt vere aureo illi præcepto pareatur.

Crimen ob exiguum tibi ne fiat hostis amicus
Quod liceat.

Et reditus in gratiam firmus, & fidelis, tam verbis, quam reipsa declarandus: ne peccati conscientia, ei qui peccauit, de reliquo suspectam habeat amicitiam. non credenti eum qui offensus sit, eandem retinere voluntatem. Atque hactenus de Ira, & Dissidio in amicitia fugiendo.

CAPVT XII.

Transgredior ad alterum Affectum, *Libidinem*: quæ enixe quoque Principi vitanda.

DIfficulter ira vincitur, difficulter dissentiones in amicitia vitantur, multo difficilius innata Libido, & Veneris intemperantia: Ira enim suauiloquio, quandoq; frangitur; libido vero, magis magisq; accenditur: illa mentem momento perturbat; hæc ætatem nonnunquam excæcat; illa speciosa animi labes est; hæc turpis, & inhonesta. Quid enim tetrius hoc vitio, quo corporis simul, & animi vires tantũ nõ perduntur, aut certe hebetantur, & obtunduntur? Namq; sopita omni virtute, in infamiã conuersi, cæcitate, & amentia puniuntur, qui eo cõtaminantur; adeo, vt in consiliis, deliberationibusq; ἄψυχοι, atq; occæcati, non mediocres sibi Reiq; publicæ clades procurẽt. *Graues enim Dominæ*, ait Suadæ filius, *cogitationũ libidines, infinita quædam cogunt, atq; imperant, quæ quia expleri, atq; satiari nullo modo possunt, ad omne facinus impellunt eos, qui illecebris suis incenduntur.* Neq; id quidẽ mirum. Nã, *vbi animus se cupiditate deuinxit, mala, necesse est consilia consequi consimilia.* Itaque, *Illa est omnium malorum origo:*

Cic. 6. de Rep.

Teren. Heaut.

Diog.

Est Orcus: illa ferrea est necessitas,
Furensq; rabies.

Sophocles.

Hoc moneo vitate malum:

Propert. Eleg. 1.

Vos præsertim, qui adolescentiæ cupiditatibus circumsepti estis: Ecce,

Iuuenilis ardor impetu primo furit.

Sen. Oct. act. 2.

Nam ———— *iuuenta gignitur, luxu, otio*
Nutritur, inter læta fortunæ bona.

Id. act. 2.

———— *Tunc viuere caste*
Asperius, cum prompta Venus.

Claud. 4. Hon.

At vos, qui colla connubii capistro subiecistis, eadem thori, ac regni socia cõtenti estote, alteriusq; prolubium vitate:

------ ἐπεὶ ὅστις ἀγαθὸς, καὶ ἐχέφρων,
Τὴν αὐτοῦ φιλέει καὶ κήδεται:
———— *Nam quisquis bonus & prudens,*
Suam ipsus curat, & amat.

Homer. Iliad. 1.

Neque tamen, vt vxorius ille Cæsar, qui coniugum amoribus ita se dedidit, & addixit, vt *non Principem se, sed ministrum egerit. Harum enim studio, ac libidine, honores, exercitus, impunitates largitus est: & quidem insciens plerumq; & ignarus.* Adeo verũ est, quod Historicus ille Græcus, inquit: Τῶν δὲ σωμάτων θηλυνομένων, καὶ ἄψυχοι πολὺ ἀῤῥωστότεραι γίγνονται: *Corporibus effœminatis, animi multo languidiores efficiuntur,*

Claudius Sueton. cap. 29.

Xenoph. Oeco.

Tacit.3.Ann. *& infirmiores.* immo etiam sequiores: cum *corruptos sæpe prauitatibus vxorum maritos videamus.*

2.Polit.cap.7. Vt profectò nihil intersit, teste Aristotele, *vtrum fœminæ, an qui gubernant gubernentur à fœminis.*

Itaque, amandum quidem, sed mollitudini non indulgendum: cum par esse cœperit, superior efficietur: *Tacit.3.Ann.* *Non imbecillis tantum, & impar laboribus hic sexus, sed si licentia adsit, sæuus, ambitiosus, potestatis auidus.*

EXEMPLA.

Iustinus. Libidinis incōmoda exemplis ostenduntur.

I. SEMIRAMIS, inclyta alioqui Assyriorum Regina, eo libidinis, vidua cum esset, processit, vt quos è militibus robore, & forma præstantissimos cerneret, in sui vsuram seuocaret, paullo post perdendos (en aliud ex alio malum) ne stupri consuetudo aliis innotesceret.

II. EADEM, eodem percita Veneris œstro, filio, quod maternum gremium incestare recusasset, violentas manus intulit; fidem hoc pacto Poetæ faciens canenti:

Indidem.

> *Sæuus amor docuit natorum sanguine matrem*
> *Commaculare manus.*

Plut.& Ath. III. Quid THEMISTOCLES? postquam amoris illecebris pellectus fuit, mente adeo fuit alienata, vt à mulieribus nudis in forum passus sit se produci; postea vero transfuga, & perduellis factus, mortem sibi ipse consciuit.

Fr.Patrit. 4. de Regno. IV. ASSYRIORVM REGES, nunquid iure optimo ludibrio, contemptuiq; habiti sunt, quod Nini iunioris exemplo responsa omnibus per internuncios darent, & segni otio in fœminarum turba senescerent, quasi nihil fœlicius putarent, quam in scortorum grege desidere?

2.Sam.11. *1.Reg.12.* V. In Regibus Hebræis, nonne DAVID commisso adulterio, in aliam cœcitatem incidit, cædem Vriæ?

3.Reg.11. VI. Quid eius filius SALOMON, vir talis ac tantus? an non ab indomita, & prohibita libidine in Idololatriam prolabitur?

2.Reg.17.13. *Tob.3.* *Daniel.13.* *Iud.16.* VII. Denique, vt paucis multa complectar, nunquid eandem ob causam AMNON à fratre *Absolon* interfectus? Saræ *septem mariti* occisi? *impudici senes* Susannæ subsessores lapidati? & SAMPSON, inclytus hostium victor, tandem & ipse victus, & occœcatus est?

Plut. VIII. Apud Romanos: En M. ANTONIVS, qui vt amore Cleopatræ exarsit, nihil postea laude, nec seipso dignum præstitit, quin attrita virtute in imprudentiam, atque deterrima quæque prolapsus est. *Eius animus* (inquit Plutarchus) *vt in corpore amicæ viueret, in ipso moriebatur. Et quamquam dimidium Imperij administrādum haberet, & infinita negocia, nullis tamen vacare poterat, nec legatos audire, nec hostium conatus animaduertere, nec res ad bellum necessarias præparare, nec suis periculis prospicere, nec amicorum, & sociorum amicitiam fouere. Quid quæris? nihil animo ipsius obuersabatur, dies noctesq; præter Dominam: quæ mentem eius adeo captiuam detinebat, vt ne per horam quidem liberam ad munia publica referre posset. Itaque hac remissione animi, ac mollitie vincitur, & plus tertiam orbis partem amittit, acque ad extremum, vim sibi infert, male conscius insanæ turpitudinis suæ.*

Sallust.Catil. *Val.Max.9.c.1.* IX. Verum CATILINÆ libido, tam scelesta, quam diuinitus vindicata nobis est memoranda. Is vsque adeo *Aureliæ Orestillæ* amore correptus fuit, vt filium suum, quem & vnicum, & iam puberem habebat, veneno sustulerit; quod is impedimento esset, quo minus illa secum matrimonio iungeretur. Interea quas nefariæ libidinis, & parricidii pœnas dederit, abunde docent historiarum monumenta.

Quid multis opus est? cum obuia sint eiuscemodi exempla, quibus perspicue docetur, nihil sancti, nihil honesti, atque moderati inesse animo semel per libidines corrupto. Ipsum quod attente considerarunt meliores quædam Ethnicorum mentes, quos constat ab intemperantia, animiq; mollitie nihilo secius sibi cauisse, quam à lethiferis quibusdam scopulis, ad quos maximum fieri solet famæ, honorisque naufragium.

Mira exem-

I. Testis est SPVRINA Romanus, miræ adolescens pulcritudinis, *qui cum eximia specie*

(verba

(verba Valerii) *complurium fœminarũ illustrium sollicitaret oculos, ideoq; viris, ac parentibus earum se suspectum sentiret; oris decorẽ vulneribus confudit, deformitatemq; sanctitatis suæ fidem, q̃ formam irritamentum alienæ libidinis esse maluit.* Mirum profectò castæ mentis argumentum, & in Christianis tantum non inauditum. Vbi illi, qui tantum abest, vt libidinum incitamenta vitent, quin formæ lenocinia quærunt, quibus incautas infirmi sexus mentes ad sese pelliciant? Vbi illi, qui plus operæ, & temporis insumunt appellandis stupri causa virginibus, quam operosis Reipub. negotiis expediendis? Sed, quid dico? quos alloquor? Principes quosdam Christianos appello, quorum vita, vt certe omnium, licet procliuior sit ad casum, haud tamen verum est debere illam insordescere volutabris vitiorum. Homines sumus, scio, & quibus peccare ex facili est: at peccandi modum non ponere, nequaquam certe hominis est. *Nihil peccare*, ait vir diuinus, *solius est Dei, emendare Sapientis, & corrigere erratum*. Lapsi resurgamus, nec libidinis cœno hæreamus, ne alioqui, quod Syrachides inquit, eiusmodi probrũ, *sit in gaudium inimicis nostris*. SAMPSON, multis ante victoriis inclytus, postquam animum suum explicu isset amoribus *Dalilæ*, ludibrium factus est Philisthæis, & sibi ipsi exinde exitium. Armis quidem hostes vicerat, at vitiis ad extremum victus est. *Nobis* itaque *militandum est*, inquit Seneca Philosophus Ethnicus, *& quidem genere militiæ, quo nunquam quies, nunquam otium datur. Debellandæ, inquam, sunt voluptates: quæ, vt vides, sæua quoq; ad se ingenia rapuerunt.*

pla pudicitiæ. *Lib. 4. cap. 5.*

D. Ambros. epist. ad Simplic.

Ecclesiast. 18.

Iudic 16.

Epist. 51.

Atqui ridebunt hæc monita, Macchiauellistæ quidam Athei: irrideant iam licet; tum non licebit, cum senserint non iacere se, quo non nata iacent. Curuas quasdam Consiliariorum mentes alloquor, quorum adeo proiecta est adulatio, & malesuada ambitio, vt illud vnum Principibus suggerant, *Si libet, licet*.

Verum, vt omissis subdolis istis linguis, redeat sermo vnde digressus est, ad Principes dico Christianos, quos par est animos Christi religione imbutos à deterrimo hoc vitio abstinere, non difficulter illius illecebram vitabunt, si *primum* Deum semper quasi præsentem præter oculos habeant. Nam si ad metum delinquendi valet grauis alicuius viri præsentia, quanto magis instæ vindictæ Dei? Atqui *nihil Deo clausum est*: immo *interest animis nostris, & cogitationibus medius interuenit. - -- cuius conspectum* (inquit Philo Iudæus) *& reuerentiam si non reueremur, certe inuictam potentiam & iustitiam, ac seueritatem ineuitabilem vitare debemus, & nos à maleficio continere: reputantes quam grauiter aliquando animaduertere soleat in eos, qui præsentiam eius nec seueritatem reformidant.* Quare *Thales Milesius*, qui inter septem sapientissimus fuit, merito dicebat homines existimare oportere, Deos omnia cernere, Deorum omnia esse plena: fore enim omnes longe castiores. Idemque sentit magnus ille Doctor Augustinus, dum ait: *Deus timendus est in publico, ipso in secreto. Procedis, videris: intras, videris. Lucerna exstincta est, videt te, lucerna ardet, videt te: in cubile intras, videt te, in corde versaris, videt te. Ipsum ergo time illum, cui cura est, vt videat, & vel timendo, castus esto.*

Remedia aduersus Intemperantiam.

Senec. epist. 83.

De Gigant.

Cic. lib. 2. de leg.

D. August. de verb. Dom. in Ioan. ser. 46.

Secundum remedium, vt libidinis materia subtrahatur. Vis exstinguere, inquit Helinandus, libidinem? amoue ligna de igne, si stridet incendium:

Subtrahe ligna foco, si vis extinguere flammam

Ligna vero non pauca sunt, quæ his versibus complectitur eruditiss. ille P. Delrio.

Otia, segnities, somnus, caro, fœmina, vinum,

Prosperitas, ludus, carmina, forma, puer.

quæ singula explicat idem Delrio, quem videat, cui otium est. Horum omnium potentissima illecebra, fœmina, cuius proinde fuga necessaria est. Vt Parthi auerso corpore hostes feliciter oppugnant, sic à nobis non alia magis ratione vinci volaticum hoc gaudium eiusve illecebra potest, quam cita fuga. Insistamus exemplis, quæ nos dent in salutarem pudorem Ethnicorum.

Lib. 3. Disqu. Magic. p. 1. q. 3. sect. 1. tom. 2.

II. CYRI Persarum Regis memoratur vox magnifica, & tali Rege digna: Vt qui ignem, inquit, tangit, haud fieri potest quin statim vratur: ita qui scitæ pulchritudinis mulierem inconniuis, & intentis oculis conspicit, vix est, vt non statim amore ardeat, & à recta sanaque mente abripiatur. Nec enim nescius sum, inquit, quæ pœnitenda hominibus, etiam iis qui prudentia præcellebant acciderint. Ipse etiam in me ipso animaduerti, ita continentem me non esse, vt si mulieribus forma conspicua adsim, nihil eas faciam. Quare non mirum à formosis,

Xenoph. lib. 5. Pæd. Cyr.

mosis, vtpote re inexpugnabili, hominem in conuersatione vinci. His consonant, quæ in Sacris à Sirachide scripta: *Propter speciem*, inquit, *& colloquium mulieris multi perierunt, ex hoc enim concupiscentia, quasi ignis exardescit* Itaque *in medio mulierum noli commorari: vt enim de vestimentis procedit tinea, sic à muliere iniquitas viri.*

Eccl.9.& 41.

III. Egregium est ALEXANDRI MAGNI apophthegma. Is cum inuitaretur, vt Darii filias inuiseret, quæ prædicabantur esse admirabili forma, recusauit ire dicens, *sibi non committendum; vt cum viros vicisset, à mulieribus vinceretur.*

Ex Plut.

IV. IDEM dicebat, puellas Persicas dolores esse oculorum, verum se illas tanquam statuas præterire. Non Ethnici, sed Christiani, & quidem Deum timentis, voces.

Q. Curt.

V. Negiactantis esse credite: factum audite. Cum puella eximia specie nocte iam concubia venisset, cum eo dormitura, cogitauit Rex, cur tam sero venisset? Illa cum respondisset se expectasse, donec maritus cubitum isset; *Alexander* ministros accitos acriter obiurgauit, quod aditum dedissent, *Reducite*, inquiens, *hanc nec adulterii ansam mihi prabeatis.* Facem illico amouit inclytus Princeps, qua semel accensus, certo proruisset in probrum:

Plutar. *Senec.*

Sacer est ignis, credite læsis,
Nimiumq; potens.

Vere *ignis*. Nam, vt D. Gregorius inquit, *more ignis libido succenditur; adiacens stipula velociter inflammatur.*

In 1. Reg. c. 15.

VI. Non absimile illud SCIPIONIS Romani, qui cum Hispanicam Carthaginem armis cepisset, captiuas puellas præcipuæ pulchritudinis barbaris restituit, *nec in cõspectum quidem suum passus adduci, ne quid de virginitatis integritate delibasse, saltem oculis videretur.* O magnam Ducis Ethnici cõtinentiam! qua non dubie factum est, vt tota illa Hispaniæ prouincia minus Romanis tum domita, sine sanguine, lubensque volensque dederetur.

Polyb. lib. 10. *Florus 2. ca. 6.*

VII. Verum hæc castitas in innuptis apparuit; quænam in maritali coniugio? LÆLIVM Scipionis amicum scribunt, nullo Veneris congressu, nisi propriæ vxoris vsum in omni vita vnquam fuisse: quod sanequam rarum in aulis Principum Ethnicorum, immo etiam Christianorum:

Continentia Nuptis. *Plut.*

------- *Iura, pudorq;*,
Et coniugii sacrata fides
Fugiunt aulas.

VIII. BALDVINVM tamen Byzantii Imperatorem vsque adeo continentem fuisse ferunt, vt quamdiu à coniuge aberat (ita scribit Nicetas) ne libidinoso quidem aspectu mulierem intueretur. Vacabat enim diuinis laudibus, necessitatibus afflictos subleuabat, suæ sententiæ aduersantes æquo animo audiebat: & quod maximum est, *bis qualibet septimana vesperi proclamari iubebat, ne quis in suo Palatio dormiret, qui alienam mulierem attigisset.* Imitamini, ô Principes Christiani, imitamini, & manebit vos idem brauium, quod illi iam obtigit, supernæ vocationis Dei.

Gregoras.

IX. Sed & primi GALLORVM REGES castimoniæ etiam laudem maxime assequuti sunt. Nam, quo regiam suam ab omni impuritate integram seruarent, Præfectum quendam Palatii constituerunt, cui id muneris erat, sub vesperam face accensa inuestigare, & perscrutari omnes aulæ angulos, & ocyus exigere, si quos, quasve meretricium, vel lenocinium facientes deprehendisset, is autem *Le Roy des Ribaux* nuncupabatur.

De quo G. fauchet. 1. de orig. Mag. & dig. Gall. cap. 14. Cap. 19. Mon.

Sed enim vana isthæc, & irrita omnia dixerim, nisi Princeps ipse suis vitæ integritate castimoniaq; præluceat. *Siquidẽ nisi ipse* (inquiebat ad filiũ Imper. Basilius) *pudicitiam seruaueris, qua fronte eos, qui tua dominationi subiecti sunt, ad eam seruandã cohortaberis? nam q̃ facientem te viderint, eadẽ quoq; permitti sibi facere interpretabuntur: Solent enim ad exemplũ Principis mutari subiecti.* Robur huic monito dabit exemplũ VALENTINIANI, de quo sic Ammianus: *Omni pudicitia cultu domi castus, & foris, nullo contagio cõscientia violatus obscena, nihil incestũ. Hancq; ob causam, tanquam retinaculis petulantiam frænarat aula regalis: q̃ custodire facile potuit*; exemplo nimirum suo, quod nouum vtique fuit adulatoribus circumsepto.

Lib. 30.

X. Verum, rari eiusmodi Principes nostro æuo: rari inquam, quibus non næui aliqui libidinis inter tot libidinum ministros. At, quibus non libet esse castis, caueant saltem, ne propalam re-

Si non caste saltem caute.

Iam reseratis nequitiæ foribus peccent. qua in re bene cautus fuit CAROLVS V. Imp. qui licet ante matrimonium Margaretham suscepisset (quæ Alexandro Medicæo primum, deinde Octauio Farnesio Parmensium Duci nupsit) post vero vxoris obitum Ioannem Austriacum ex fœmina Ratisponensi procreasset, tamen tanta verecundia vsus est, vt nisi à penitissimis matris Margarethæ nomen ignoraretur, de Ioanne vero nunquam nisi paucis ante mortem diebus locutus sit, cum eum per amicos Philippo filio commendauit: memorabili imprimis Principibus documento, quorum vita suis pro exemplo est, vt si quid peccent, clam, & in occulto peccent.

V. Thuan. lib. 14. hist.

Porro, addidi in textu, Principem hactenus vxori addictũ esse debere, vt eius Imperiis obnoxius non reddatur. vt in Claudio Cæsare ostendimus: & annotarunt in DEMETRIO Rege Diod. Siculus, & in ALEX. SEVERO Herodianus, quem nimiopere matri deditum fuisse scribit verbis his: *Quippe illi mater supra modum imperabat: atq; is dicto audiens semper fuit. Idq; aliquis solum in Alexandro reprehenderit, quod mansuetudine nimia, & reuerentia maiore, quam oportuit, matri etiam in iis, quæ displicebant, obsequeretur.* Et alib: ALEXANDER *ipse*, inquit, *ad prælium cum Partho non venit; incertum, metune proprio, an quia mater retinuerit, fœmineo pudore. Omnes enim illius generosos spiritus retundebat, suadens, alios potius periclitari pro se sineret, quam vt ipse in acie consisteret.*

Affectus maritalis esto moderatus.

Non ita obsequens MAHVMETES Turcarum Imperator. Nam, cum à quadam sua pellice, quam in oculis mire ferebat, multis precibus & lacrymis rogatus esset, ne belli periculis sese obiiceret, tantum abest vt molli muliebris consilio acquiesceret, quin eo grauiter offensus, propria manu pellicem necarit, credens eo consilio Imperii Turcici stabilitatem, & firmamentum in dubium vocari.

Lazar. Soran. in Ottom.

Talia fœminarum consilia: sed pro eo sexu, mollia, & interdum pernitiosa. Itaq; affectus iste ad consiliorum communicationem non protendendus. Si facis, orationi succumbis; quoniam Cornix nocturna, vt est in prouerbio, quouis Oratore disertior. Bene tibi, & abunde illi erit, si consistat intra fines. Oeconomiæ; Ἀνδρὸς ἡ ἀρετὴ πόλιν διοικεῖν, γυναικὸς δὲ οἰκίαν. Viri enim virtus administrare Rempublicam; mulieris familiam.

Plato Meno.

CAPVT XIII.

Effusio Libidini proxima.

GRANDE profecto vitium, & Imperanti sanequam damnosum. Dissoluit enim, & obligurit facultates, & opes; nihil ratione metitur; nouis delitiarum illecebris capitur; effrenatis cupiditatibus incenditur; denique nullis honesti, ac moderationis habenis retinetur: vt hic vera sit illa Timothei in Aristophontem sententia: *Cui nihil satis est, eidem etiam nihil turpe.* Cedo, quis nesciat effusionem, rapinas, has vero extremam tyrannidem sequi? *Cum enim dando egere cœperint, alienis bonis manum inferre coguntur: nec tanta studia assequentur eorum, quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerint.*

Ælian. 14. e 5. *Cic. 2. de Offic.*

Quare effusiones magna cura vitabit.

Assuescat Imperator cum Imperio calculum ponere.

Assuescat, non plus Imperio imperare, quam ferre possit.

Vt enim fœlicitatis est, quantum velis posse, sic magnitudinis, velle quantum possis.

Plin. Paneg. *Senec.* *Plin. Paneg.*

Certe, *falluntur, quibus luxuria, specie liberalitatis imponit.* Contra, prædicantur, qui ea mensura facultates suas fundunt, vt non debeant postea lacunam eo factam, pecunia subditorum explere. Talis Theodoricus Gothorum Rex, qui de se ipse apud Cassiodorum: *Munificentiam nostram nulli volumus exstare damnosam: ne, quod alteri tribuitur, alterius dispendiis applicetur.*

Tacit. 1. Hist. *7. Var. epist. 17.*

EXEMPLA.

Val. Max. 9. c. 1. Cic. 5. Tuscul.

I. QVORVM classem nobis ducat Regum opulentissimus XERXES, qui *opum regiarum ostentatione eximia, eo vsq; luxuria gaudebat, vt edicto præmium ei proponeret, qui nouum voluptatis genus reperisset.* At ille dum deliciis, & profusione delectatur, amplissimo Regno ruinam dedit.

Ex Sueton. c. 30. & seq.

II. Apud Romanos, NERO Imp. adeo perditæ fuit luxuriæ, vt vestem eandem nunquam bis indueret, epulas è medio die ad mediam noctem protraheret, lectis solido auro factis vteretur, & cum laxare vel remittere animum vellet, aureo rete, purpura, coccoque funibus nexis piscaretur. magnus nempe luxus: nec mirandus in eo, qui *diuitiarum* (verba Suetonii) *& pecuniæ fructum non alium putabat, quam profusionem: sordidos ac deparcos esse, quibus ratio impensarum constaret, prælautos, vereq; magnanimos, qui abuterentur, ac perderent.* Sed exitium notate. Vt iam fuit exhaustus & egens, ad rapinas & extorsiones animum adiecit, nulli parcens nec hominum, nec Deorum. namque *Templis compluribus dona detraxit, simulacraq; ex auro, vel argento fabricata, conflauit.* Qui luxus postea in causa fuit, vt hostis à Senatu iudicaretur, & tandem vt par erat, ab omnibus destitueretur.

Idem c. 12.

III. Quid in DOMITIANO eloquar? *vbi varius operum, ac munerum impensis exhaustus fuit,* (inquit idem Tranquillus) *nihil pensi habuit, quin prædaretur omni modo bona viuorum, & mortuorum vsquequaq;, quolibet & accusatore, & crimine corripiebantur Satis erat obijci qualecunque factum, dictumq; aduersum maiestatem Principis, &c.*

Athen. 12.

IV. Superioribus sæculis ARBACES regnum inuasit Asiæ, & transtulit in Medos, causamque ei præbuisse scribunt nimias *Sardanapali* delicias vltimi Regis.

Pet. Tholos. 22. de Rep. ex Gagui. & Eginar. Gaguin. lib. 7.

V. Qua occasione vsus est CAROLVS MARTELLVS in occupatione Regni Franciæ, Regibus videlicet tunc in deliciis viuentibus, & negotia regni per Maiorem domus gerentibus qui Moruingorum familiam, tunc sceptro deiecerunt.

VI. Itaque D. LVDOVICVS, sapientia si non ætate, prior, animaduertens quantas immoderatus hic luxus, & Principi, & Reipub. procuraret calamitates, filium iam moriens hortabatur, vt suscepta mox administratione, domesticæ impensæ curam sedulo adhiberet, eamque rationis lege moderaretur.

Val. Max. 4. c. 3. Lib. Polit 5.

VII. Enimuero, nulla alia est causa, quamobrem tot, tantisque Respublica quatiatur cladibus, quam luxuria, & prodigentia, quæ vbi in Principe, vel Republ. dominantur, non dubie omnem statum Reipubl. vel principis subuertunt, atque depopulantur. Exemplo sint ATHENÆ & ROMA. *Nam quæ vrbs voluptati plurimum tribuit, imperium maximum amisit; quæ labore delectata est, occupauit: Et illa libertatem tueri non valuit, hæc etiam donare potuit.* Et Aristoteles plures Reges ac Principes periisse scribit, quod in voluptatibus viuentes facti essent contemptui, multasque præbuerint occasiones opprimendi se: quod nos pluscusis exemplis infra lib. vlt. c. 2. firmabimus.

CAPVT XIV.

Moderationem itaque sibi præscribat Princeps, imprimisque *circa conuiuia.*

INCREDIBILE enim dictu, quantum animi subditorum abalienentur, cum Principem suum vident nepotinis conuiuiorum sumptibus fisco abutentem, ac publicum postputantem commodum præ luxu, & abdomine suo. Ecquid mirum? si quam conferũt pecuniam in subsidium belli, ac Reip. in pompam, deliciasque egestatem mox parituras, conuerti videant: præsertim, cum sciat omnes, *cõmodatis à Deo facultatib. Principes vti, & quasi precario possessores esse.*

Saluian. lib. ad Eccl. cath. Capitol. in M. Anton. Sen. 5. de Benef.

Prudentes, quorum victus talis est, vt *opulentia sine reprehensione, parsimonia sine sordibus sit.* Quod quidem vt est pulcherrimum in Principe, sic etiam rarissimum: *Gentes enim facilius est, barbaras, impatientesq; alieni arbitrij regere, quam animum*

mum suum continere, & tradere sibi. nempe quia *deliciis, otio, languore, desidia animũ infecimus: opinionibus, maloq; more delinitum molliuimus.* Immo vero, id quod deterius est, *viuimus ad exempla: nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur.*

Cic.5.Tuscul.

Sen.epist.124.

Assuescamus, igitur, *à nobis remouere pompam, & vsu rerum, ornamenta metiri.* Meminerit Princeps Alcmenis sententiæ apud Plutarchum: *Decere eum, qui multa possidet, pro ratione, non pro libidine viuere.* Et Marii Sallustiani: *Munditias mulieribus; viris laborem conuenire.*

Id.de Tranq.

In Lacon.

Iugurth.

Fugiat Princeps *epularum fœdam, & inexplebilem libidinem.*

Tacit.2.Hist.

Fugiat ebrietatem, *quæ inducit obliuionem rerum agendarum.*

Xenoph. Oecon.

Tollat etiam obscœnitatem: *Neq; enim obscœna petulantia mensis Principum obrrare debet: sed benigna inuitatio, & liberales ioci, & studiorum honor.*

Plin. Paneg.

Quid? annon *moueri,* & dissolui *esculentis & poculentis, porcinum quiddam, & immane videtur?*

Xenoph.lib.5. Cyrip.

EXEMPLA.

I. QVIS exitus C. CALIGVLÆ, *quem centies sestertio* (hoc est ducentis quinquaginta millibus Philippicorum, siue Ducatorum Ital.) *cœnauisse vno die* legimus? nonne bacchantem illum, atque lasciuientem familiares ad mortem compulerunt? Sed quid gulæ fuerit hominis, audite: *Commentus portentissima genera ciborum, atq; cœnarum: vnguentis calidis, frigidisq; lauabatur; preciosissimas margaritas aceto liquefactas sorbebat: conuiuis ex auro panes, & obsonia apponebat, &c.* Vt non mirum sit, si triennii spatio vicies ter millies sestertium consumpserit, posteaque ad incredibiles rapinas animum conuerterit.

Senec.de Conf. ad Heluiam.

Suet.c.56.58.

Cap.37.

Dio lib.59.

II. Huius æmulator ANT. HELIOGABALVS, cuius tanta fuit insania, verius, quam luxuria, vt nunquam lotis linteaminibus vsus sit, sed nouis, ac recentibus semper, piscinas rosea impleret aqua, balsamum lucernis infunderet, gemmas nobilissimorum artificum manu sculptas calceis apponeret, pro obsoniis, linguis (ô perditam nequitiam!) pauonum, & lusciniarum, & similibus magni pretii assidue vescebatur.

Lamprid. & Alex. ab Alexan. Genial.dier.5. c.21.

III. Iungendus est his VITELLIVS. Is cum fratris conuiuio interfuisset, *in quo duo millia lectissimorum piscium, septem auium apposita erant,* quo eam cœnam superaret, immensæ magnitudinis patinam dedicauit, *in qua scarorum iecinora, phasianorum, & pauonum cerebella, linguas phœnicopterum, murænarum lactes à Carpathio vsque fretoq; Hispaniæ per nauarchos, ac triremes petitarum commiscuit.* Nec satis illi fuit ad explendam gulam, nisi & aliis eundem luxum imperaret. *Indicebat enim aliis,* ait Tranquillus, *eadem die ientacula, prandia, cœnas, comessationes, ipse omnibus sufficiens vomitandi consuetudine, nec cuiquam minus singuli apparatus quadringentis millibus nummum constiterunt* (efficiunt moneta Belgica *decem millia Philippicum,* Italica *Ducatonum totidem.*) Quis credat ciues Romanos his sumptibus ferendis pares fuisse? fuerunt tamen siue eius æui opulẽtia fuit, siue luxuria, quæ tandem Remp. vitiorum suorum pondere oppressam miserrime pessundedit. Sed quis exitus nostri helluonis? *Interceptus à suis* (ait idem Suetonius) *veste discissa, seminudus tractus est in forum, religatis post terga manibus, iniecto ceruicibus laqueo, per totum viã sacræ spatiũ, reducta coma, ceu noxij solent, quibusdam stercore, & cœno incessentibus, aliis* Patinarium *vociferantibus, tandem apud Gemonias minutissimis ictibus excarnificatus, atq; confectus est, & inde vnco tractus in Tyberim.*

Tranquillus c. 13.

Cap.17.

IV. Atque hi quidem Principes Romani: nunquid & priuati hanc in insaniam inciderunt? Quam celebris APICIVS helluonum ille nobilissimus, qui sub Tiberio Cæs. vixit? *Cum sestertium millies* (hoc est vicies quinquies centena millia Philippicorum) *in culinam congessisset, ære alieno oppressus, rationes suas tunc primum coactus inspexit, superfuturum sibi sestertium centies* (hoc est ducenta quinquaginta millia Philipp.) *computauit, & velut in vltima fame victurum, si sestertio centies vixisset, veneno vitam finiuit. Quanta luxuria fuit, cui sestertium centies egestas fuit?*

Senec.de Conf. ad Heluiam c. 10.

V. Addam vnum METELLVM, Hispaniæ Proconsulem, cui *semper epulæ exquisitissimæ,*

Sallust.

neque per omnem modo prouinciam, sed trans maria, ex Mauretania volucrum, & ferarum, incognita antea, plura genera. Insignis profecto gula, cuius satietatem explere non poterat tota Hispania, nisi remotæ, & dissitæ dapes adiicerentur.

VI. Tales interdum gurgites helluonum: sed rari; & labes candidi, & prisci illius æui, quæ, vt videbitis, facile abstinentia magnorum Principum eluentur. Age, Romanis insistamus, & ordiamur à primis Cæsaribus, C. IVLIO, & AVGVSTO, quorum ille, tantæ abstinentiæ fuit, vt vulgo iactatum sit, *vnum hunc ex omnibus Cæsarem ad euertendam Rempubl. sobrium accessisse:* hic autem, preterquam quod vulgaris cibi semper fuerit, *cœnam ternis ferculis, aut cum abundantissime senis præbebat: vt non nimio sumptu, ita summa comitate.*

Suet. Aug. c. 74. Idem cap. 53.

VII. Quid TIBERIVS? *vt parsimoniam publicam exemplo suo iuuaret, solemnibus ipse cœnis pridiana sæpe, ac semesa obsonia apposuit, dimidiatumque aprum, affirmans omnia eadem habere, quæ totum.* Si hoc in solemnibus cœnis, quid in quotidianis?

Ibid. c. 34.

VIII. Quem imitatus videtur, DID. IVLIANVS Imp. qui tantæ erat parsimoniæ, *vt per triduum porcellum, per triduum leporem dimidiatum diuideret, si quis ei forsan misisset. Sæpe etiam nulla exsistente religione, oleribus, leguminibusque contentus, sine carne cœnauerit.*

Spartian.

IX. Nec absimilis illi CVRIVS DENTATVS, qui cum à Samnitum legatis adiretur, rapa sibi parare obsonium inuentus est, duosque tantum calones in castris habere, cum tamen summam Imperii administraret.

Plut.

X. CONSTANTIVM etiam Imp. non tantum cibi minimi fuisse ferunt, sed & *quoties feriatis diebus epulum dedisset, vasa argentea accipiebat ab amicis, vt abacum exornaret. Nam & ipse paucis contentus fictilibus non abhorrebat.* Magna profecto, & mirabilis continentia, si amplitudinem Imperii Romani, cui præerant isti, pensiculate consideres.

Ex Pomp. Lato.

XI. TACITVM prætermittere non debui. Is adeo vitæ parcissimæ fuit, *vt sextarium vini, tota die nunquam potauerit, sæpe intra heminam. Conuiuium vero vnius gallinacei, ita vt adderet, & oua. Fasianam autem, nisi suo, & suorum natali, & diebus festiuissimis non posuit. Præ omnibus oleribus affatim ministratis, lactucis impatienter indulsit. Argentum vero mensale, quod priuatus habuerat, ministeriis templorum dedicauit.*

Fl. Vopiscus.

XII. Par continentia in AGATHOCLE Rege; qui Sicilia potitus, sine fictil. bus cœnauit nunquam: memor paternæ obscuritatis, quod figulo patre genitus foret.

Plut.

XIII. Insuper THEODOSII moderationem insigniter prædicat Lat. Pacatus: *Tuæ, Imperator, epulæ, mensis communibus parciores, locorum, ac temporum fructibus instruuntur. Hinc certatim in omnes luxuriæ pudor, parsimoniæ cultus inoleuit, & quiescentibus legum minis, subiit quandoque priuatim sui pœnitentia. Sic est enim, sic est: Exasperat homines imperata correctio: blandissime iubetur exemplo.*

Paneg.

XIV. Talia non pauca inuentu facilia, quæ magis miranda, quam penitus imitanda posuerim. Nimiam enim profusionem hic auerruncamus, & abstinentiam, moderationemq; tantum proponimus, id est veterem illam, & inaffectatam simplicitatem. Certe illis sæculis, *viris maximis prandere, & cœnare in propatulo verecundiæ non erat: nec sane vllas epulas habebant, quas populi oculis subiicere erubescerent.* Qui etiam mos Lacedæmoniis eo receptus, ne quis ciuium continentiæ, moderationisque metas excederet. Namque in conuiuiis nihil superfluum, aut dapaticum, nihil turpe, vel sermonibus obscœnum; omnia moderata, nitida, casta, honesta.

Val. Max. lib. 2. c. 5. Plut. & Isocr.

In Conuiuiis qui sermones, qui viri adhibendi?

I. Testis esto AGESILAVS, *qui comitatem non dicteriis,* (inquit Xenophon) *sed moribus assequi studebat.*

II. Magnæ quoque moderationis CYRVS Rex fuit, qui teste eodem Xenophonte, eam semper diligentiam adhibebat, vt in mensa ii sermones vsurparentur, qui iucundissimi essent, quique ad bonas laudabilesque actiones incitarent. Non ergo turpes mimorum & histrionum sermones (quibus plerique iam indulgent) admittebat: Et vero audiuissetne in cœna, quos excludebat à scena?

III. SERTORIVS (vt ad Romanos recurrat sermo) nunquid conuiuia sua ad honesti normam metiebatur? Certe si Plutar. fides, in iis nec videri quidquam turpe, nec audiri poterat, vtpote qui suis mandarat, vt ab omni maledicto, & scurrilitate abstinerent, nisi certarent inter se placidis salibus, facetisque iocis.

In Sertor.

IV. Ta-

IV. TIBERIVS autem Cæsar, *liberalibus studiis praditos adsciscebat, quorum sermonibus leuaretur.* Tacit. 4. Ann.

V. Quid ALEXANDER SEVERVS? *Cum inter suos conuiuaretur, aut Vlpianum, aut doctos homines adhibebat, vt haberet fabulas litteratas, quibus se recreari dicebat, & pasci.* Lamprid.

VI. Sed viui illi: en muti acroamatum magistri. SENECA de se ipse: *Varius nobis sermo fuit, vt in conuiuio, nullam rem vsq. ad exitum adducens, sed aliunde alio transiliens. Lectus est deinde liber Q. Sextii patris, magni, si quid mihi credis, viri, &c.* Epist. 64.

VII. De SPVRINNA Plinius: *frequenter comœdis cœna distinguitur, vt voluptates quoque studiis condiantur.* Lib. 3.

VIII. ALPHONSVS Aragonum Rex, vt ad recentiores veniamus, aperte profitetur T. Liuii historiam longe sibi iucundiorem, suauioremque, atque eruditorum virorum sermones magis placere, quam peritissimorum musicorum harmoniam. Egregius hercle Princeps, & opido his dissimilis, quibus nihil æque exosum, quam philologia, litterataque eiusmodi colloquia. Panorm. lib. 1. cap. 16.

IX. Patrum memoria PAVLVS III. Pontifex Max. (cui hoc plus venerationis debemus, quod princeps fuerit Sacrosancti Concilii Trid.) non curatum leuationem, blateronum & morionum næniis, tempore prandii capiebat, sed ex honestis sermonibus atque facetiis virorum eruditorum, quibus apprime delectabatur. A. Scotus in 4. Annal. Tacit.

X. Denique honestiloquium quoque in mensa filio Principi suggerit, suadetque Princeps quidam nostræ ætatis, scribitque in suo de institutione Regis opusculo, tam vitandum esse silentium, quam turpiloquium: quin dapes honestis iucundisque sermonibus esse condiendas, vel certe aures insigni aliqua facetaque historia demulcendas. quæ sententia etiam fuit *M. Varronis*, si A. Gellio credimus, sic scribenti: *Nec loquaces, inquit, conuiuas, nec mutos legere oportet: quia eloquentia in foro, & apud subsellia; silentium vero non in conuiuio, sed in cubiculo esse debet. Sermones igitur id temporis habendos censet, non super rebus anxiis, sed iucundos atque ineuitabiles, & cum quadam illecebra, & voluptate vtiles, ex quibus ingenium nostrum venustius fiat, & amœnius.* Noct. Att. 13. cap. 11.

CAPVT XV.

Mox circa *Vestitum, ornatumque*, ne nimirum nimii sint, seu immodici.

QVantum quemque dedeceat cultus exsuperãtia, pulcherrime Clemens Alexandrinus docet: quem nõ pigebit suis ipsum verbis referre: Ebriosum esse, inquit, & vinosum, etsi sunt magna vitia, non tamen tanta, quantum est nimium sui ornandi studium. Mensa plena, & frequentes calices, satis sunt ad implendam ingluuiem. At, qui auri, purpuræ, & gemmarum nimio studio tenentur, iis nec quod super terram, nec quod sub terra est aurum, suffecerit. Dum ergo cupiditatis limites sibi non constituunt, in luxum, & exinde in arrogantiam impingunt, si vera est Comici Græci sententia: Pædag. 3.

Ὑπερήφανον γίνεθ᾽ ἡ λίαν τρυφή·
Immodicus affert luxus arrogantiam. Menand.

Adde, quod *certum sit argumentum vanitatis*, vel (vt Apuleius inquit) *Infirmitatis pluribus indigere. Prorsus ad viuendum, velut ad natandum, is melior, qui onere liberior.* Apolog. 1.

Esto igitur Princeps *præcipuus adstricti moris auctor, antiquo ipse cultu, victuque.* Talis quondam Seuerus Imp. quem solitum dicere legimus, *Imperatoriam Maiestatem virtute constare, non corporis cultu.* Talis etiam Iulianus, qui *turpe esse Sapienti* dicebat, *cum animum habeat, captare laudes ex corpore.* Tacit. 3. Ann. Spartian. Ammian. 25.

Quid ergo? pannosumne probamus, ac sordidum? nequaquam: nisi moderatum, & habitu decorum. *Neque enim solum vestiti esse volumus, vt vitemus frigus, sed etiam vt videamur vestiti esse honeste.* quod supra, vanum sit, & superuacuũ: cui præsertim cultu, nihil accedere potest auctoritatis. Quorsum enim Principi *vanus ille adspectus, & auri fulgor, atq; argenti?* Spreuerunt certe magni, & veri Principes, id quod sequentia ostendunt.

M. Varro lib. 7. de Ll.

Tacit. Agric.

EXEMPLA.

I. EPAMINONDAM Thebanum, tot victoriis clarum Imperatorem, legimus adeo exactæ fuisse continentiæ, vt vnica veste contentus ætatem fuerit, & si quando vetustate detritam resarcire opus foret, domi clausum se teneret: & quod mirere, eo redactus inopiæ, vt Thebani publica impensa, & ære collato eum extulerint. Verum huiusmodi Principes propius à Philosophis absunt.

Athena. 1. Front. 4.

II. Inter quos animo fuit, quem effingit Xenophon, CYRVS ille Persarum Rex, cui cum quidam ad eum misisset ornamenta multa, eaque amicis distribuisset, quærentique ab eo, cur nihil sibi reliquisset? *Quoniam*, inquit, *corpus meum his ornari non potest, superest vt amicis largiar, quibus sic ornatus, maximum mihi ipsi ornamentum esse putabo.*

Lib. 2. Cyripæd.

III. DIONYSIVS, adeo vsque exosam habuit in vestitu luxuriam, vt furciferis ignosceret, si pretiosarum vestium fures essent: quo facilius *Syracusani* ab huiusmodi luxu abstinerent.

Plut.

IV. Romanos rerum dominos adeamus, atque in his magnum illum potentissimumque Monarcham AVGVSTVM; de quo sic Tranquillus Suetonius: *Instrumenti eius, & supellectilis parsimonia apparet etiamnunc* (tempore Hadriani Cæsaris, cuius Magister epistolarũ fuit Suetonius) *residuis lectis, atq; mensis, quorum pleraq; vix priuatæ elegantiæ sint. Ne thoro quidem cubuisse aiunt, nisi humili, & modice instrato. Veste non temere alia, quam domestica vsus est, ab vxore, & sorore, & filia, neptibusq; confecta.* Ex quo magni non tantum Cæsaris magnam discis continentiam, sed etiam laudabile Romanorum institutum, quo matronæ etiam Illustrissimę lanificio operam dabant, otii maxime vitandi causa, vt colligere est ex eodem Suetonio, aliisque.

Cap. 73.

V. Alex. ab Alex. li. 4. c. 8.
I. Lip. 1. el. c. 17.

V. Nec dissimilis moderatio in C. CALIGVLA, qui eodem tegmine, & vestitu, quo cæteri, induebatur: idque *ad concilianda* (notate) *vulgi studia*, ait Tacitus.

Lib. 1. Annal.

VI. Sic GERMANICVS Imper. *sine milite incedere, pedibus intectis, & pari cum Græcis amictu.*

Id. 2. Annal.

VII. VESPASIANVM etiam constat veste, & habitu neglecto fuisse, *& vix à gregario milite differente.*

Sueton.

VIII. Compar istis SEPTIMIVS SEVERVS, quem scribunt vili amiculo, & exigua veste adopertum, & à vulgari nihil differentem, *extra quam, quod tunica eius aliquid purpuræ haberet.*

Ex Spartian.

IX. Nescio an restrictior AVRELIANVS, qui non modo *vestem holosericam in vestiario non habuit, sed nec alteri vtendam dedit.*

Fl. Vopiscus.

X. Quidni etiam celebrem ALEXANDRVM SEVERVM, quem quoque scimus *vestes holosericas nunquam induisse: subsericam nunquam donasse. Immo gemmarum quod fuit, vendidisse; aurum autem in ærarium* (ô rarum Principem!) *contulisse; dicens, gemmas viris vsui non esse, matronas autem regias contentas esse debere vno reticulo, atq; inauribus, & baccato monili, & vnico pallio, auro sparso, & cyclade, quæ sex vnciis auri plus non haberet.*

Lamprid.

XI. Quid in TACITO dicam? an non & consimili cultu cum aliis fuit? fuit sane, adeo quod toga, qua priuatus vsus erat, in Imperio nonnunquam vteretur. Holoserica etiam veste viris omnibus interdixit.

Fl. Vopiscus.

XII. Verum, ne commentitia hæc & fabulosa videantur; haud absimilis continentia in Principibus nostræ, vel superioris ætatis pariter apparebit. CAROLVS ecce *V. Imperat.* vestium

ctium incuriosus admodum fuit: adeo, vt non temere aliter visus sit, quam in amiculo laneo, plebeoque vt scriptum reliquit Guil. Zenocarus consiliorum illius administer. *In eius vita.*

XIII. Secundum hunc, alterius CAROLI Alberti Neapolitanorum Regis patris modestia valde eminuit. Namque hactenus restricta, & subducta vili tunica vtebatur, vt haud ferme tegenda contegeret, eoque spectantibus risum tolleret, cum alioquin à virtutibus esset admirandus. *Iouius in elog.*

XIV. Denique, LVDOVICVS XI. Galliæ, MATTHIAS Pannoniæ, & ALPHONSVS Neapol. & Siciliæ Reges, nihilo fuere à vulgo elegantiores. Itaque hic quondam reprehensus, quod parum regaliter incederet, respondit: *Malle se moribus, & auctoritate Regem videri, quam diademate, & purpura.* Magnifica profecto, & idonea tali Rege sententia. Quippe sciebat pro nihilo putandum vestimentorum splendorem, cui quantum est in votis, tantum potest esse ornamentorum. *V. Rebuff. ad Const. reg. tr. de Pannis aur. arg. ser. n. 13. Æn. Syluius.*

In publicis tamen cœtib. priuatam Principes excedant elegantiam.

Toleranda igitur, immo probanda in Principibus cultus incuria: etsi etiam in publico sustinenda? negant aliqui, & meo quidem sensu non male.

I. A quibus stare ISOCRATES videtur: *In vestitu,* inquit, *& corporis ornatu splendidus esto: in aliis actionibus, laborum tolerans, vt Reges decet: vt qui viderint, ob adspectum regno te dignum iudicent.* Et sane quis non despicatui habiturus est eum Principem, qui crasso aliquo & vulgari amictus indumento, aliis Principibus, eorumve legatis videndum se præbeat? Non credis? *Ad Nicocl.*

II. Crede LVDOVICO XI. Gallorum Regi, qui non aliam ob causam Hispanis (qui cum Rege Castiliæ Lutetiam venerant) ridiculo fuit, quam quod vili panno coloris impluuiati indutus esset. Quod ipse cum resciuit, nulli postea Principi, immo ne Legatis quidem, copiam sui fecit, nisi cultu decoro, & habili ad Regiam maiestatem. *Auctor Cominaus.*

III. Suasit etiam hunc cultum, & puto persuasit, sagax illa, & prudens mulier *Pulcheria* fratri THEODOSIO Imp. suasit, inquam, ne vnquam in publicum congressum prodiret, *nisi magnificus esset & splendidus.* Egregium quidem consilium, quod non pigeat cæteros Principes sequi. Quanquam extra cœtum publicum placeat qualis qualis cultus: tantum cultus placeat animi, qualem ALCIBIADI, Principi longe pulcherrimo, suasit *Socrates* teste Epicteto, qui sic de illo: *Sed vide quid Alcibiades dicat omnium pulcherrimo, & elegantissimo Alcibiadi? Dato inquit operam, vt formosus sis. Quid ei dicit? Finge comam tuam, & crura tua velle? Absit. Sed ornato voluntatem tuam, malas opiniones abiice.* ô vtile dictum! ô Christianum monitum! cui & alludit aureum Senecæ metrum: *Niceph. l. 14. cap. 2. Lib. 3. Diss. Arria. c. 1.*

Regem non faciunt opes,
Non vestis Tyria color,
Non frontis nota Regia,
Non auro nitida trabes.
Rex est, qui posuit metus,
Et diri mala pectoris:
Quem non ambitio impotens,
Et nunquam stabilis fauor
Vulgi præcipitis mouet; &c.
Qui tuto positus loco
Infra se videt omnia,
Occurritque suo libens
Fato, nec queritur mori, &c.

Thy. act. 2.

CAPVT XVI.

Quod itidem dixerim circa *AEdificationem.*

SVNT enim, qui tanto tenentur ædificandi desiderio, vt nunquam non ædificia ædificiis adiiciant, omnemque operam & curam in archi-

tectu-

tectura, quam in πολιτεύματι ponant. Nimirum bene illis, & abunde videtur esse, si

Petronius.

Ædificent auro, sedesq; in sidera mittant.

Tacit. 1. Hist. *D. Bernard.* *Tac. 6. Ann.*

Prorsus vani; & nescii, hoc immoderatum studium vulgo peringratū: cui demum is probatur, *qui sua pecuniæ parcus, publicæ auarus*, effrænatam illam ædificandi cupiditatem (*quæ ædificando non tollitur*) coërcet, & animum in immensa eminentem, in arcto continet, & velut in vinculis habet. Itaque; *tanto acceptior erit vulgo, quanto modicus priuatis ædificationibus.*

Plin. Paneg.

Quanquam certe, nolim ita deparcum, vt quæ ædificia sumptibus alii magnis excitarunt, nulla cura, aut contumaci parsimoniæ studio intercidere patiatur. Siquidem magnanimum decet Principem, *sistere ruinas, solitudinem pellere, ingentia opera, eodem quo exstructa sunt animo, ab interitu vindicare, muta quidem illa, & anima carentia, sentire tamen, & lætari videntur, quod niteant, quod frequententur, quod aliquando cœperint esse donum Domini fruentis.*

Cassiod. 2. Var. epist. 29. *Cic. apud Lactant. libro 7. cap. 11.* *Vlp. l. 7. ff. de Off. Proconf.*

Talia quidem certe *posteris non tradere, hoc est, grauiter in longa ætate peccare.* Nā quid est, quod *sit manibus humanis elaboratum, quod non aliquando ad interitum redigatur, vel iniuria hominum, vel ipsa confectrice omnium vetustate?*

Quocirca, videbit diligenter, an omnia opera, præsertim publica, sarta sint tecta; *vel an aliqua refectione indigeant: & si quæ cœpta sunt, vt consummentur,* prouidebit.

Cassiodor. 7. Var. epist. 37. *D. Ambros. 2. Offic. c. 21.*

Sed maxime, vt Regia vsquequaque reniteat: quia *talis Dominus esse creditur, quale eius habitaculum comprobatur.* Ad summam: *non superfluas ædificationes aggredi; nec prætermittere necessarias.*

EXEMPLA, *cum* NOTIS.

Plut. & Alex. ab Alex. lib. 1. Genial. dier.

I. SCIPIO AFRICANVS, licet maximus Imperator, tantæ traditur fuisse abstinentiæ, vt annis quatuor & quinquaginta, quibus in humanis egit, nihil dicatur ædificasse: atque in tanta rerum affluentia, opibusque, quibus Carthaginem, & Numantiam deleuit funditus, haud plus tribus & triginta argenti libris, auri vero duabus reliquisse.

Tranquillus Sueton. c. 72.

II. AVGVSTVS vero Cæsar, quemadmodum in cæteris, ita hac in re quoque continentissimus: vt *qui habitauit ædibus modicis, & neque laxitate, neque cultu conspicuis: vt in quibus porticus breues essent Albanarum columnarum, & sine marmore vllo, aut insigni pauimēto conclauia,* tametsi apud Romanos vulgaria. Additque insuper Tranquillus: *Ampla & operosa prætoria grauabatur, & neptis quidem suæ Iuliæ profuse ab ea exstructa, etiam diruit ad solum.*

Val. Max. lib. 8. cap. 1.

III. Illud Principis, hoc populi seuerum iudicium, quo M. Æmil. Porcinam *à L. Cassio accusatum crimine nimis sublime exstructæ villæ in Alsiensi agro, graui multa affecit.* Imitetur Princeps politicus, & cupidinem ædificationum, maxime rusticanarum, grauibus exemplis coerceat: quod per eas plerumque ornamenta, quæ Ciuitatibus debentur, rus transferantur: præterquam quod belli tempore Reipublicæ sint perquam damnosæ, inducantque ciues (vt in Florentinis aliquando animaduersum) ad turpiter depaciscendum cum hoste. Extat elegans, & notanda Imperatoris Constantini Constitutio: *Si quis post hanc legem ciuitate spoliata, ornatum, hoc est, marmora, vel columnas, ad rura transtulerit, priuetur ea possessione.*

l. 6. C. de ædif. priu.

Cap. 31.

IV. Quam absimilis *Octauio Augusto* (de quo ante) pater ille nepotum NERO? *Non alia in re,* ait Sueto. *damnosior, quam in ædificando.* Nam ecce in vestibulo ædium suarum *Colossum posuit suæ effigiei, centum viginti pedum.* Hoc principium: deinde *tanta laxitas, vt porticus triplices millenarias haberet: item stagnum maris instar, circumseptum ædificiis*

ad vr-

ad vrbium speciem. Rura insuper, aruis, atque vinetis, & pascuis, syluisque varia cum multitudine omnis generis pecudum, ac ferarum. In cæteris partibus, cuncta auro lita, distincta gemmis, vnionumque conchis erant. Cœnationes laqueatæ tabulis eburneis versatilibus, vt flores & fistulatis, vt vnguenta desuper spargerentur. Præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuo, diebus, ac noctibus vice mundi circumageretur. Mira profecto, si singula penita mente consideres, hæc videantur. Sed quis exitus istius ambronis? tandem *exhaustus & egens*, inquit Suet. *calumniis, rapinisq, intendit animum.* Qui enim aliter poterat? exhausto enim & exinanito in eiusmodi superfluas impensas ærario, necesse erat qualibet pessima arte illud explere. Vt profecto vere dixerit Poeta nescio quis:

Hunc locum ita restituit I. Lipsius.

Ædificare domos, & pascere corpora multa,
Ad paupertatem protinus est aditus.

V. Nihilo moderatior C. CALIGVLA: de quo idem Tranquillus: *In exstructionibus prætoriorum, atque villarum, omni ratione posthabita, nihil tam efficere concupiscebat, quam quod posse effici negaretur. Et iactæ itaque moles profundo mari, excisæ rupes durissimi silicis, & campi montibus aggere æquati, & complanata fossuris montium iuga, incredibili quidem celeritate, cum moræ culpa capite lueretur. Ac ne singula enumerem, immensas opes, totumque illud Tiberij Cæsaris vicies, ac septies millies H S non toto vertente anno absumpsit. Exhaustus igitur atq, egens, ad rapinas conuertit animum, vario & exquisitissimo calumniarum, & auctionum, & vectigalium genere.*

Cap 37.

VI. Et in ipsis incunabulis Vrbis Romæ, laborauit hac insania TARQVINIVS PRISCVS, qui longiori, & periculoso opere plebem ita vexauit, vt fere omnes tædium fugientes, sibi ipsi manus afferrent.

Plin. lib. 36. c. 5.

VII. Quare, non mirum si inuidiam, & populi odium sibi tales pepererint: vtpote quærentes sæpe, & corradentes pecunias publicas falso ædificationis operum publicorum prætexto. Quo nomine notatus HIPPARCHVS filius *Pisistrati*, qui Academiam muro cinxit, & magnam auri vim ea contemplatione ab Atheniensibus impetrauit.

Suidas.

Restringendum itaque istud ædificandi studium. An semper? negant prudentes, meritoque volunt, rem & operam expromi instaurandis operibus publicis, vetustate, vel temporum iniuria lapsis. Quid ita? quia non carent inuidiæ suspicione, qui antiqua decessorum ædificia, per quæ nomen suum æternitati consecrare studuerunt, sarcta tecta non tuentur, sed ea, vna cum Auctorum memoria & fama perire, collabi, vel intercidere patiuntur. Petamus exempla.

Loca publica à Principe instauranda, & excitanda.

I. VESPASIANVS Imp. per totum Imperii tempus nihil habuit antiquius quam prope afflictam, nutantemque Remp. stabilire primo, deinde & ornare. Quin, *restitutionem Capitolij aggressus, ruderib. purgandis, manus primus admouit, ac suo collo quædam extulit.* Quid quod *plurimas per totum orbem ciuitates terræ motu, aut incendio afflictas, restituit in melius?*

Sueto. c. 8. & 17.

II. TRAIANVS autem, licet parcus in ædificando priuatim, *publice tamen magnificus fuit: hinc porticus, inde delubra*, Denique tot, & tanta locis oportunis exstruxit, vt *Orbem terrarum*, teste Eutropio, *ædificasse videatur.*

Plin. Paneg.

III. DOMITIANVS præteriri non debuit, qui *plurima, & amplissima opera, incendio absumpta*, teste Tranquillo, *restituit; in queis erat, & Capitolium, quod rursus arserat: sed omnia sub titulo tantum suo, ac sine vlla pristini auctoris memoria.*

Cap. 5.

IV. Quo modestior fuit SEPTIMIVS SEVERVS, qui *Romæ omnes ædes publicas, quæ vitio temporum labebantur, instaurauit, nusquam prope suo nomine adscripto; seruatis tamen vbiq, titulis conditorum.*

Ex Spartiano.

V. Quæ moderatio etiam in ALEX. SEVERVM deriuata videtur: quippe qui *opera veterum Principum instaurauit: & maxime pontes omnes, quos Traianus fecerat. Aliquos etiam nouos fecit: sed instauratis, Traiani nomen reseruauit.*

Lamprid.

VI. TIBERIVS vero II. quam diligens in antiquorum Principum ædificis, operibusque

Ad Sabinianũ apud Cassiod. 1. Var. epist. 25. & 4. ep. 30.

publicis instaurandis fuerit, facile est scire ex iis, quę de seipso scribit: *Quis dubitet fabricarum miracula, hac prouisione seruata, & pendenti saxo formatas cameras tegularum tegmine custoditas? Vt antiqui Principes nobis merito debeant suas laudes, quorum fabricis dedimus longissimam iuuentutem, vt pristina nouitate reluceant, quæ iam fuerant vetustosa senectute fuscata.*

Dio lib. 57.

VII. Sed nec TIBERIVS I. silentio inuolui debuit, vtpote qui consimiliter *ædificia*, quæ *ab Augusto inchoata ad fastigium perduxit. Augustiq; nomen iis inscripsit, quod non in Augusto tantum, sed & in aliis obseruauit: quorum ædificia cum instaurasset (nihil enim de nouo ædificauit, præter Augusti templum) non suum, sed eorum qui primum ea exstruxissent, nomen iis inscripsit.* Dissimilis sane nonnullis nostri temporis magistratibus, qui restitutis aliquot Vrbis parietinis, superbe nomina sua inscribunt, & quasi Vrbis non dicam Conditores, sed Custodes, insignibus veluti signaculis eam muniunt.

Æn. Picolom. in Comment. de Regno Neap. c. 60.

VIII. Sed, ad recentiora veniamus. In his eminet ALPHONSVS Aragonum, vt cætera laudatissimus, ita ab hac re maxime prædicandus Princeps, qui infinitas prope vrbes, opida, arces, terræmotu concussas, & laceras, sumptu ac diligentia incredibili instaurauit: ac demum Neapoli Regiam (cui nouo Castro fuit nomen) à fundamentis euersam, munitiorem longe ac splendidiorem quam antea, erexit, non sine magna ciuium admiratione atque stupore.

Apud Baron. Tom. 10. Ann. ann. Ch. 886.

IX. Venia sit, si BASILII Imp. pietas in restaurandis locis sacris inseratur: de qua sic Europaltes. Basilius, inquit, Imperator sacrorum templorum, quæ superioribus terræmotibus conuulsa, & conquassata fuerant, quædam etiam funditus deiecta, curam dignam suscepit, aliis recens conditis, aliis collabentibus refectis, aliis etiam ornamentum, & decorem adiunxit, &c. Nam præter Dei magnæ Sophiæ templi aspidem magnam, sublimemque in multas partes discissam, ruinamque minantem stabilitam, & instauratam, Apostolorum templum, quod pristinum decorem amiserat, ita exornauit & renouauit, vt recenter conditum videretur: idemque præstitit in templo Dei Genitricis, aliisque compluribus.

X. Et vt aliquid suum etiam in hoc munificentiæ theatro proprie possit agnoscere PAVLVS V. hodie fœliciter regnans Pontifex Max. quamnam dicemus in eo esse pietatem, atque animi magnitudinem, qui mox primo sui Pontificatus anno, animum adiecit nedum instaurandis, verumetiam amplificandis, exornandisq; variis Basilicis, quas iam Romæ summa cum admiratione cernimus, & porro posteritas magis magisque admirabitur & suspiciet, vbi decus illud Principum Christianorum ad exitum, & fastigium illas perduxerit?

XI. Verum, quereretur de me merito Cardinalis noster ERARDVS à MARRA, Deus, vt sic dicam, Tutelarius patriæ nostræ, nisi etiam in medium cum aliis producatur. Is igitur, vt pulcherrimum fuit fœlicitatis nostræ Palladium, dum Leodiensem meam patriam, multis bellis ingruentibus liberauit, vindicauitque, ita etiam eam varie propagauit, insignibusque ædificiis illustrauit. Quot, Deus bone! eius beneficentiæ clara monimenta? quot ædes sacræ, quot basilicæ, quot arces à fundamentis excitatæ, aut egregie instauratæ? Testor Regiam nostram multis nominibus conspicuam, cuius laudi fortassis inuideant maximi Reges. Arces etiam appello Huensem Dionatensem, Bullonensem, Stochelmiensem, aliasque quas iniuria temporum squallidas, pœneque collapsas, affabre expoliuit, instaurauitque. Adeo certe in his munificum atque liberalem se præbuit, vt nullum sit è tanto numero monumentum, quod non beneficiarium se clara voce etiamnum testetur. Quæ quidem minus miranda essent, nisi etiam longe maxima fuisset eius in maximos Europæ Principes munificentia. Bene sit tibi, ô Erarde, & consimiles porro tuæ mentes successoribus tuis impetra ab optimo Principum Principe Deo.

Natalitia illustranda.

Laudabilis igitur hæc cura, & maxime cum ponitur in tuendis & ornandis, vbi à sacris discesseris, patriæ locis.

Tacit. 12. Ann. Socrat. 1. c. 18. Niceph. 7. c. 49.

I. Ipsum quod sensit Heroina quædam ethnica, *Agrippina* scilicet Claudii Cæsaris vxor, quæ opidum Vbiorum, in quo genita erat, appellari à se voluit, vnde à veteranis ibi deductis *Colonia Agrippina* fuit nuncupatum.

II. Simi-

II. Similiter *Constantinus Imperator* Drepanum opidum, in quo genitus erat, egregie amplificauit, & inde Helenopolim in matris honorem cognominauit.

III. Ita Pius II. Pont Max. Corsinianum incunabulum suum, in Ciuitatem redegit, & nomine suo Pientiam fecit.

IV. Sic non ita diu SIXTVS V. Montealtum patriam suam illustrauit, eique iura Ciuitatis dedit, & sacris Antistitem præfecit.

V. Nouissime vero HENRICVS IV. Galliæ Rex locum suum natalitium, multis magnisq; ædificiis, & basilicis ornauit, & amplificauit, in eoque Vniuersitatem constituit.

Cæterum, in his omnibus mediocritas semper seruanda, non minus est vitiosus is animus, qui auersus est omnino ab ædificando; quam qui nullis structuris satiari potest. In illo ignauiam notamus; in isto insanabilem ambitionem, & gloriæ cupiditatem, qua qui capti sunt, facillime ad res iniustas, vt Cicero inquit, prolabuntur. Itaque destruunt, ædificant, mutant quadrata rotundis: nec interea considerant horam illam decretoriam propius imminere sibi, qua hora, relicto omni ædificiorum splendore, solis stipati vermibus, sarcophago contenti esse debebunt:

Modus in omnibus adhibẽdus.

-------- Mors sola fatetur,
Quantula sint hominum corpuscula.

Iuuenal.

Nec illa semper decora, sed quæ sæpe nos excipit locis ædium abiectissimis, sordidissimisque. Quemadmodum excepit CAROLVM VIII. Galliæ Regem potentissimum in secessu cuiusdam arcis vilissimo, ac fœdissimo. CÆSAREM etiam FRIDERICVM legimus mire periclitatum fuisse in sella familiarica, adeo quod collapsa contignatione, vix ad cancellos fenestræ ferreos adhæserit. Periisse autem in istis sordibus cum alios nobiles, tum *Henricum Schuartze bergensem* Comitem; Krantzius scribit. En miseriam humanæ vitæ, quam cogimur deserere quocumque loco, & tempore iusserit vnicus ille rerum Auctor Deus. Ad quem ô Principes, & ætherea illa animorum acies conuertenda: non fragilia ista, & caduca, quæ non minus, quam ipsi nos, sua die peritura sunt. *Angustus est animus*, ait ille, *quem terrena delectant*. Vere. Omnia enim hæc magnifica, ampla, splendida, quibus vani adstupemus, quid nisi fumus, & cinis? Adstruit idem ille Philosophus, & quis non? *Omnia mortalium opera, mortalitate damnata sunt*. Sed quid ô cæcam hominum miseriam!

Cominæus lib. 5. de Bello Neap.

Lib. 6. c. 45. de Reb. Saxon.

Senec. Consol. ad Heluiam c. 9.

Senec. epist. 92.

-------- fere cuncti magis
Peritura laudant.

CAPVT XVII.

Rursus ad animi moderationem pertinet, *Gloriæ, & Honoris nimii fuga.*

CVM nemini dubium sit, quin vera gloria ex radice virtutum proficiscatur, non est profecto eius, qui virtuti ac recte factis insistit, gloriam anxie aucupari, aut ambire, cum hæc virtutem sequatur, ceu corpus vmbra. *Sapiens*, inquit Philo Iudæus, *non fruitur laude per blanditias adulterata, sed stabilita per veritatem*. Tales plerique Principes melioris illius æui: quos legimus *honores sibi delatos, aut delibasse parcissime, aut omnino recusasse*. Sola enim contenti erant virtute: & magnitudine animi, *quæ nihil ad ostentationem, omnia ad conscientiam refert, recteque facti, non ex populi sermone* & honore *mercedem, sed ex facto petit*. Bene Seneca:

Super verb. Euigilauit Noe.

Plin. Paneg.

Idem lib. 1. epist. 22.

Thyest. act. 2.

———— qui fauoris gloriam veri petit,
Animo magis, quam voce laudari volet.

Deus bone! quam ab his Ethnicis longe diuersi sumus? internas animi do-

tes flocci pendimus, nihil ad conscientiam dirigimus, ficte omnia ambimus, & proinde nec ad vetustatem. Græcum illud verbum, nimis iam verum:

Menander. Τιμώμενοι γὰρ πάντες ἥδονται βροτοί.

Honore gaudet affici se quilibet.

Ambros. libr. Off. 1. c. 39. *Caueat itaq; gloriæ cupiditatem, quæ frequenter nocuit immoderatius appetita; semper autem vsurpata.* sed etiam atque etiam nouo Principatu. Prima enim gubernatio, nō mediocrem illi inuidiam facere solet, quam augere, parum sani hominis est; extenuare vero, an declinare, valde prudentis. Istud imbibe: *Omnes recusare honores, ambitionis esse; eligere vere paucissimos, moderationis.* Ad summam: *tantum gloriæ desiderabis, quantum satis est ad conciliandum tibi in rebus gerendis Auctoritatem: quæ inde nascitur, quod vir optimus habearis.* Atque hoc est, quod voluit M. Tullius, cum dixit; *Summam & perfectam gloriam constare ex tribus his, si diligit multitudo, si fidem habet, si cum admiratione quadam honore nos dignos putat.*

Plin. Paneg. Plut. Opusc. Philos. cum princip. deb disp. Lib. 2. de Off.

EXEMPLA, & MONITA.

Plutarch. & Xenophon. I. QVorum initium summam ab AGESILAO Lacedæmoniorum Rege, qui nullius gloriæ dulcedine tangebatur, quam non suis sibi laboribus comparasset, cumque mortem obiret in portu, qui *Menelai* dicitur, serio mandauit his qui aderant, ne quam vel statuam, vel imaginem in suum honorem erigerent: inquiens, *Si quod præclarum facinus gessi, hoc erit monumentum mei; sin minus, ne omnes quidem statuæ: cum sint vilium, ac nullius rei opificum opera.*

Ibidem. II. Ex eadem gente LYSANDER: apud quem iactanti cuidam, quod ipsum in cœlum laudibus tolleret, atque aduersus obtrectantes tueretur: *Duo*, respondit, *mihi sunt boues ruri; & vel tacentibus ambobus, noui certe, vter ignauus sit, & vter ad laborem strenuus.* Qua allegoria sensit vir magnus, veram virtutem nō egere laudibus humanis, cum ipsa secum ducat suam laudem ac decus. Cæterum, qui nihil gerunt præclari, his opus est præconibus. Bene quidam:

Socr. apud Stob. *Inanes vtres ventus inflat; sic stultos homines opinio.*

Tranq. c. 52. III. Transgrediar ad Romanos, apud quos fortiora legimus huiusce virtutis exempla. AVGVSTVS CÆSAR, *Dictaturam magna vi offerente populo, genu nixus, deiecta ab humeris toga, nudo pectore deprecatus est.* DOMINI *appellationem, vt maledictum, & opprobrium, semper exhorruit. Cum, spectante eo ludos, pronuntiatum esset à Mimo:* O DOMINVM ÆQVVM, ET BONVM! *& vniuersi, quasi de ipso dictum, exultantes comprobassent: statim manu, vultuque indecoras adulationes repressit, & insequenti die grauissime corripuit edicto, Dominumque se posthac appellari, ne à liberis quidem, aut nepotibus suis, vel serio, vel ioco passus est.* Et postea: *Non temere Vrbe, opidove vllo egressus, nisi vespere, aut noctu, ne quem officij causa inquietaret.*

Id. c. 26. IV. Nec minoris abstinentiæ fuit TIBERIVS eius priuignus; Siquidem initio Principatus, *ex plurimis, maximisq; honoribus, præter paucos, & modicos non recepit.* Nec istud tantum, sed *etiam statuas, atque imagines, nisi permittente se, poni prohibuit.* Immo *nomen* PATRIS PATRIÆ (satis alioqui eo æuo receptum) *à populo sæpius ingestum repudiauit: neque in acta sua iurari, quanquam censente Senatu permisit. Cuncta mortalium incerta, quantoque plus adeptus foret, tanto se magis in lubrico dictitans.*

Tac. 1. Ann.

V. Hac etiam animi moderatione vsum video CLAVDIVM Cæsarem; quem quidem ob singularem clementiam, quam vbique exercebat, *Patrem Senatus* porro appellandum Vipsanius Consul ad Senatum referebat: *Sed ipse cohibuit Consulem*, ait Tacitus, *vt nimium assentantem.*

Annal. 11.

Id. 13. Annal. VI. NERO Imp. quamquam Romani Imperii dedecus, certo tamen tempore adeo acceptus fuit S.P.Q.R. *vt mense Decembri (quo mense natus erat) annum reuerti Patres censerent:* verum, qua tum erat modestia, veterum religionem Kalend. ian. inchoando anno retinuit.

VII. Sed mirabilior eius temperantia visa est, cum triumpho, qui ei vna cum *Liuio Salinatore* ob deuictum *Asdrubalem* à Senatu decretus erat, vti noluit: quia res in prouincia Salinatoris gesta fuerat. *Sine curru ergo triumphauit, eo quidem clarius, quod illius victoria tantummodo laudabatur: huius etiam moderatio.*

Ex Val. Max. lib. 4. cap. 1.

VIII. GN. POMPEIVS, cum post in Africa res gestas, toto conspirante exercitu, *Imperatoris* nomine honestaretur, honorem renuens, nunquam epistolis, aut chirographis hoc nomen vsurpare voluit.

Plutarch.

IX. M. ANTONIVS, eodem Plut. teste, cum Rhodum insulam vi, ac impressione expugnasset, & in ingressu passim salutaretur Rex, & Dominus, *Nec Rex sum*, inquit, *nec Dominus, sed Regis ac Domini interfector.*

X. Quid de optimo CÆSARE TRAIANO dicam? Huic cum quamplurimi deferrentur honores, reliquis posthabitis *Optimi* cognomento contentus fuit, *Fœlicis* enim cognomen reiecit, quod non moribus; sed fortunæ datur; sed & *Magni*, cui plus inuidiæ, quam pulchritudinis inest Atque ideo merito in hunc modum per suum Encomiasten dilaudatur: *Scis*, inquit, *vbi vera Principis, vbi sempiterna sit gloria, vbi sint honores in quos nihil flammis, nihil senectuti, nihil successoribus liceat: Arcus enim & statuas, aras etiam, templaq; demolitur ætas, & obscurat obliuio, negligit carpitq; posteritas; contra contemptor ambitionis, & infinitæ potestatis domitor ac frænator Animus, ipsa vetustate florescit, nec ab vllis magis laudatur, quam quibus minime necesse est.*

Plin. Paneg.

XI. Atque isti quidem Ethnici, qui profecto rubori esse debent plerisq; Principibus Christianis, qui vt nihil, aut parum curant animum, summum in homine bonum, ita omnia studia, cogitationes, & consilia ad cupiditatem & gloriam referunt, quæ sola mentes eorum exagitat, neque non alienat à cognitione veræ gloriæ, summique boni. O miseriam magnam! ô cœcitatem dolendam! *Telæ eorum*, inquit sacer Vates, *non erunt in vestimentum.* Et vt sint aliquid, *ostenduntur istæ res* (diuitiarum & gloriæ cupiditas) *non possidentur, & dum placent, transeunt.* Quo maiore mentis nebula inuoluuntur illi, qui iisdem ambitionis, & gloriæ stimulis agitati, bellis nunquam non vacant, infestãdo vicinas regiones per falsissimas causas, nõ sine sua, suorumque ciuium, & calamitate, & pernicie: iuste quidem sic retribuente Domino, vt qui aliis vnciam damni præbent, libram sibi ab iis, vnde opem accipere deberent, accersant.

Taxantur ambitiosi.

Senec. epist. 111.

XII. Inter causas, quæ CAROLVM *Burgundum* cognomento AVDACEM in ruinam, & exitium præcipitem egerunt, præcipuam recenset Philippus Cominæus illius familiaris, Ambitionem, & ad antiquorum Principum gloriam ascendendi cupidinem: *quæ illum*, inquit, *iracundum reddebat, & promptum ad bellum vicinis omnibus temere, & sine causa inferendum.*

L. 7. Comment.

XIII. Absimilis AVGVSTO CÆSARI, *qui tantum abfuit à cupiditate quoquo modo Imperium, vel bellicam gloriam augendi, vt quorundam Barbarorum Principes in æde Martis Vltoris iurare coegerit mansuros se in fide ac pace, quã peterent, &c. qua virtutis, moderationisq; fama, Indos etiam ac Scythas, auditu modo cognitos pellexit* (notate) *ad amicitiam suam, populique Romani vltro per legatos petendam.*

Sueton. cap. 21.

XIV. Dissimilis etiam ALBERTO Bauariæ Duci abauo Ferdinandi (quem honoris causã nomino) Eburonum Principis designati, qui mortuo Bohemiæ Rege *Alberto*, in Regem, procerum cõmuni voto, cum electus esset, proceribus gratias egit, eius se Regni fastidire inquiens aditionem, cuius Dominus hæredem, & successorem reliquisset.

XV. Par moderationis exemplum in FERDINANDO Henrici III. Castellæ regis fratre. Ille enim tutor nepoti suo *Ioanni II.* octo menses nato à fratre institutus, atque in publicis regni comitiis à Castellæ proceribus, populoque obnixe rogatus, vt relicta nepotis tutela, ipse regnare vellet, arbitratus est omnia Regum commoda perfidiæ nota, labeque maculata, nihil sibi commodi allatura: quapropter oblatum sibi regium cum ipso regno titulum, renuit, spreuit, reiecit: vnde cognomine IVSTI merito cohonestatus est. Quam iustissimi Principis integritatem moderationemque, Deus post aliquot annos regnis *Aragoniæ* & *Siciliæ* compẽsauit, & liberos, nepotesque eius summa etiam fœlicitate cumulauit: nam non solum plurimorum regnorum accessione eos auxit (nempe *Neapolis, Castellæ, Legionis, Lusitaniæ*, atq; adeo totius *Hispaniæ*,) verumetiam eorum imperium ad nouum orbem vsque propagauit. Potentissimus

Reusner. in Oper. Gen in stirpe Legionensi.

enim Rex Catholicus PHILIPPVS III. qui hodie amplissimæ Hispaniarum atque Indiarum monarchiæ habenas moderatur, trinepos est huius iustissimi, & integerrimi Principis FERDINANDI; quibus idcirco illud, quod de iusto, & semine eius cecinit Psalmista, optissime conuenit: Potens in terra erit semen eius, generatio rectorum benedicetur, gloria & diuitiæ in domo eius, iustitia eius manet in sæculum sæculi.

XV. Si CAROLVS ille, de quo paullo ante, hac modestia præditus fuisset, neque per immensam ambitionem, vt Cominæus scribit, & gloriam adiecisset oculos ad Lotharingiam, Sabaudiam, Heluetiam aliasque regiones, per quas illi pateret via ad Italiam, aliasq; prouincias subiugandas, dubio procul tam acerbo non periisset fato in obsidione Nancæana. Itaque discant alieno periculo Principes *terminos Imperii coercere*, ambitionem ponere, suo Catone contenti esse: quod consilium suis successoribus Augustum reliquisse Cæsarem auctor est Tacitus. Demiror equidem Principes Christianos, quos tanto propiores ab animi moderatione esse par est, quanto remotos & alienos plerosque cernimus, incumbere in eam curam, vt oculos & animum in alienas ditiones coniiciant, suas vero interim negligant ac potius perdant, vt non neminem fecisse (quem nominare nolo) ætas nostra, non ita pridem vidit, didicitque. Meminisse debuit Venetam Rempub. non aliam ob causam sedente IVLIO II. Pontifice Max. libertatem pene amisisse, nisi quia ceteri, qui ditiones in Italia obtinebant, animaduertentes aut suspicantes ad Imperium totius Italiæ Venetos, Pisanis iam attentatis, adspirare, contra illos, icto fœdere conspirarunt. quod prudentiores illius Reipub. Senatores satis ante prouiderant: ideoque dum de oppugnandis Pisanis consultabatur, in alia ibant illi omnia, (vt ex Guicciardino prodidit Amiratus) moti totam Italiam iam ipsorum magnitudinem ægris oculis adspicere, proinde hanc Pisanam affectatam dominationem, cunctis permolestam fore; quin etiam inde vexationes & pericula maiora quam quis suspicari possit expectanda esse, longeque illos aberrare, qui sibi persuadebant, ceteros Principes otiosissimos tanti incrementi spectatores fore, & passuros, vt Veneto Italis iam formidando imperio, ea Pisanæ ciuitatis oportunitas adiungeretur.

Lib. 1. Annal.

Lib. 1. Dissert. polit. Disc. 6.

CAPVT XVIII.

Et vniuerse sic Moderatum decet esse Principem, vt in omni vita singularem continentiam moderationemque seruet, ac præ se ferat.

VErissime siquidem scribit diuinus Plato, virum Principem, si Continentiam, modestiamq; non habeat, reliquas licet virtutes habeat, incassum laborare ad rectam Reipub. administrationem. Etenim, cũ homines voluptatum illecebris facillime abripiãtur, (*natura* enim *ipsa in deterius prona est, & quibusdam blandimentis lenioribus in vitia præcipitat*) siquid in Principe immodestũ, siquid immoderatum, aut nimium deprehenderint, neglecta mox omni virtute illud apprehendent. Vt pictor, manu & cura facili effingit, quidquid næuorum est in facie, non etiam ipsam: sic nobis in difficili est Virtutis imitatio, vitiorum longe facillima.

Lactan. 3. Diuin. Instit. c. 1.

Plane, *ad deteriora faciles sumus: nec pronum tantum est iter ad vitia, sed etiam præceps:* maxime autem vbi Principes illuc ducunt; Isocrate asserente: *Nequaquam ignorare debes*, inquit, *totius ciuitatis mores ad exemplum eorum qui præsunt, conformari. Itaq; non postules, vt alii modeste viuant, tuam modo Continentiam aliis exempli vice proponito.* Nempe *quid est negotii, continere eos quibus præsis, si te ipse contineas?*

Senec. epist. 98.

Orat. ad Nicoclem.

Cic. Epist. 1. ad Q. Fratr. Epist. 92.

Quod vt assequaris, semper & vbiq; fragilitatis humanæ meminisse debes, & multiplices rerũ humanarum casus præter oculos habere. *Quid est*, vt cũ Seneca,

neca, quod non fortuna, cum voluit, ex florentissimo detrahat, & non eo magis aggrediatur & quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidve difficile est? ——*Plena est exemplorũ vetustas, plena etiam præsens ætas, qui Reges fœlicitatẽ calamitate mutarint:*

Boet. 3. de Consol. pros. 5.

> ———— *Nam rotat omnia*
> *Fortuna: præcipites dat, & rursum erigit*
> *Iuxta potentes atque miseros.*

Sophoc. in Antigone.

ô Princeps, salubre monitum est:

> ————*Extra damna qui pedes habet,*
> *Quæ ingruere possunt, prospicere debet mala.*

Philoct. apud Sophoc.

Siquidem, *humanarum rerum est velut circulus quidam, qui rotatus semper eosdẽ fortunatos esse non finit.*———— *Illi illi sunt sapientes, qui res secundas in ambiguo ponunt, & aduersas iidem moderatius ferre possunt.*

Herod. lib. 1.
Thucyd. lib. 4. Hist.

Enimuero, *tutior eris superbiam detrahendo rebus per se superbis, & fortunam tuã, quam maxime poteris, in planum deferendo.*———— *Fœlicitati tuæ impone frænum, melius illam reges.*

Sen. de Tranq.
Curt. lib. 7.

EXEMPLA *secundi membri, cum* MONITIS.

Primi membri exempla petantur ex Cap. 9. lib. 1.

I. EN ALEXANDER MAGNVS, qui primis Imperii annis modestus, sobrius, & omnifariam temperans, neque fortitudine, consilio, liberalitate, continentia, aliisque virtutibus seu bellicis, seu ciuilibus sui similem habens neminem, simul atque multis, ac continuis præliis, victoriisque celebratus fuit, immodestus, insolensque factus est, cum in homines, tum in Deum ipsum, vt qui non iam Philippi filius, sed Iouis Hammonii dici vellet, atque se vti Ioue genitum adorari; quæ insolentia hac animaduersione punita fuit, vt in ipso ætatis flore, hoc est quarto, & tricesimo ætatis anno, veneno, vt nonnulli autumant, mortalitatem expleret, totis triginta diebus sepultura carens.

Plutar. & Q. Curt.

II. ALCIBIADEM Atheniensem quasi duæ fortunæ partitæ sunt, inquit Valerius: altera quæ ei nobilitatem eximiam, abundantes diuitias, formam præstantissimam, fauorem ciuium propensum, summa imperia, præcipuas potentiæ vires, flagrantissimum ingenium assignaret: altera, quæ damnationem, exilium, venditionem bonorum, inopiam, odium patriæ, violentam mortem infligeret. Nec aut hæc, aut illa simul vniuersa, sed varie perplexa, freto, atque æstui simillima.

Val. Max. 6. cap. 9.

III. SESOSTORIS Ægyptiorum Rex, illustris admodum, & fœlix, plurimas, & maximas sibi subiecit nationes, atque eo successu in proteruam arrogantiam sublatus, currum sibi aureum pellucidis, pretiosissimisque lapillis ornatum fieri curauit, in quo considens, quatuor ex deuictis Regibus currui, qui eum traherent iugo illis imposito iussit. Hoc vero cum sæpius fieret, & celebri quodam festoque die, ex quatuor istis Regibus vnus oculis conuersis continuo retrospiceret, & rotæ volubilitatem intueretur, Sesostorisq; eum, cuius rei gratia tam frequenter oculos in rotam coniiceret, percontaretur, respondisse is fertur: *Cum stupore admiror Fortunæ rotam, cum eam instabili modo ferri, atq; alias aliter volui, & nunc quidem sublimia demittentem, nunc demissa sublimantem conspicio.* Sesostoris porro, vbi dictum id intellexit, statuit ne illi posthac currum traherent, veritus, ne captos Reges elate subiugantem, in ipso cursu Fortuna mutata, grauior aliquis casus feriret.

Baron. Tom. 9. Annal.

IV. DIONYSIVS vero Syracusanus, quale fortunæ ludibrium exstitit? ecce, vt potentiam eius adumbremus, naues possidebat quadringentas, pedestres copias ad centũ millia hominum, equitum nouem millia. Ciuitas vero Syracusiorum maximis portubus erat instructa, mœnibusque altissimis munita. Reconditum insuper frumentum, ad centum modiorum myriadas: atque armamentarium scutis, gladiis, hastis, tibialibus innumeris, thoracibus,

Ælian. Var. Hist lib. 4.

& catapultis plenum: ad hæc sociis infinitis, fœderatisque pollebat. His rebus confidens *Dionysius*, adamantinum imperium obtinere se rebatur. Sed ecce testulæ conuersionem: postquam eo furoris peruenit, vt fratres suos morte mulctasset, videt inde proprios filios crudelissime mactari, virgineum pudorem filiabus eripi, atque post illa, nudas trucidari: affines, aut viuos comburi, aut dissecari, inque mare proiici: Tandem ipse in extrema necessitate vitam senex transegit: sedensque in tonstrinis, risum hominibus commouit, atque in media Græcia turpiter versatus, miserrimam vitam traduxit.

Herod. & Iustin.

V. Quid in superbo illo XERXE? Is exercitum longe copiosissimum, vtpote decies centena millia hominum, in Græciam duxerat, tandem ad Salaminem maximam cladem passus, parua cymba fugiens, rediit in Asiam, & aliquanto post *Artabani* gladio ceruicem suam præbere coactus est.

In eius vita.

VI. De AGIDE Plutarchus: *Ita, qui breuissimo spatio maximas perpetrauit res, & parũ abfuit, quin vniuersa vno ambitu potitus sit Peloponneso, puncto tẽporis rursus ab omnib. excidit.*

Aurel. Victor.

VII. Apud Romanos, perpende mihi VALERIANVM Imp. potentissimum: qui ab hoste Persa interceptus, quindecim ipsos annos ignominiosam seruiuit seruitutem: adeo vt quoties equum Rex conscenderet, non manu *Valeriani*, sed dorso ipsius procumbentis adiuuaretur.

Philip. Leonizer lib. I. de Turc. orig.

Idem de BAIAZETHE Turcarum Principe legitur, nisi quod hic, quo magis despicatui haberetur, catenis vinctus aureis à *Tamerlano* Tartarorum Rege micas sub eius mensa, quo famem sedaret, colligere cogebatur.

Liu. Plut. Dio.

VIII. Quid prætereo POMPEIVM illum MAGNVM, merito inter Principes, & Principum casus numerandum? An non Ægyptiorum spadones turpiter illum trucidarunt? Nec satis fuit ad mortem adegisse, nisi & caput eius, quod paullo ante gentium terror exstiterat, hosti & quidem hosti socero, dono darent.

Sueton. aliique.

IX. Taceamne eius socerum C. IVLIVM CÆSAREM? hic præter omnium exspectationem tribus & viginti vulneribus confoditur, vel à suis necessariis, vel fidissimis amicis, atque id frequenti Senatu, quo in loco singulorum ora, singulorum oculos in se dicentem, vel orantem conuertebat.

X. Vani esset, & otio abutentis singulorum casibus immorari; cum satis constet ab Augusto Cæsare ad Constantinum Magnum, curriculo nimirum 300. vel circiter annorum, numerari Imperatores quadraginta tres, qui violenta morte occubuerunt. Vt non mirum sit, si *Diocletianus* Imp. aliique fortunæ mobilitatem considerantes, Imperio sese abdicarint, & in priuatam secesserint vitam. *Raro enim permanent vsq; ad exitum successus. & si primo Augusto fuisse videantur, tamen & accepta in Germania clades, & domestica libidines* (filiarum) *hominis fœlicitatem turbauere: &, quod minus fieri debuit, Liuia vxor, venenatas porrexit ficos, vt cunctantem in sene animam citius educeret.*

Pomp. Lætus.

Hester. 17.

XI. Ad sacra progredi libet: In his occurrit mihi vnus AMAN apud Assuerum Regem, qui tanta pollebat gratia, & auctoritate, vt ille solus ab Regina Hester cum Rege ad conuiuiũ inuitaretur, de quo etiam apud suos magnifice gloriabatur. Verum, quo die in conuiuio exceptus fuit, eodem strangulatus periit, etiam iubẽte Rege, cui intimus erat; etiam in gratiam Reginæ, quæ inuitauerat; etiam in eodem patibulo, quod Mardocheo parauerat.

Iudith 13.

XII. HOLOFERNES Assyriorum Dux fortissimus, qua se nocte beatissimum putabat, & post iucundissimas epulas concupitis amoribus frui sperabat, & Bethuliæ Ciuitatem, quam diu obsederat, iam iam in manus suas dedendam non dubitabat, ea nocte ab inermi muliere capite abscisso interiit, totumque cum vita exercitum amisit.

Daniel. 5.

XIII. BALTHASAR ex eadem gente nihil mali suspicatus, vna nocte, & vita & regno exutus fuit.

Hester. 2.

XIV. Idem ASSVERO Persarum Regi accidisset, nisi coniurationem ministrorum Mardochæus detexisset.

XV. De Christianorum vero Regum ac Principum repentino & inopinato interitu, nihil attinet commemorare: cum & Annales iis referti sint, & nostra etiam ætas & memoria, plurima, proh dolor, suppeditant exempla. Sed insigniora tamen vel dicis causa referantur. Atq; vt à Gallia nobis vicina incipiamus, nunquid CHILPERICVS, & LVDOVICVS à subditis

Frossard.

regno pulsi fuere? Quid in FRANCISCO I. & HENRICO III. immo, proh Deum immortalem, quid de inuictissimo illo HENRICO IV. dicam? an non primus ille post tot insignes victorias tandem victus capitur; alter ab vno monacho trucidatur; hic vero ab aliquo scurra in mediis viis, in ipso capite vrbium Lutetia, ipso triumphi, aut certe sequenti inaugurationis Reginæ die, qua DI, hominesque ad famam, gloriamque, immo & potentiam eius propalandam, conspirasse videbantur, stupendum in modum confoditur? *Anno 1610. die 14. Maij.*

XVI. In Germania, quis HENRICO item IV. pluribus prœliis clarior? si fides annalibus, sexagies cum hoste dimicasse dicitur, atque tamen post decursos amplissimos honores, tandem ab impio filio in vincla coniicitur, nec soluitur, dum anima solueretur vinculis seruitutis humanæ. *Ex Ann. Germ.*

XVII. In Anglia RICHARDVS Principis Gallensis filius, cum tanto honore affectus fuisset, quanto ante illum in Anglia nullus, in senectute (cui ætati requies maxime necessaria) ab hoste captus, miser & egenus reliquum vitæ spatium traduxit. *Polid. Virg.*

XVIII. Dani etiam Reges, nouercantem pariter fortunam senserunt: CHRISTIERNVS enim rex, rerum gestarum gloria florens, tandem regno exsuitur, & moritur in captiuitate. *Indidem.*

XIX. Ipsa Hispania nunquid euadet? Ecce tibi PETRVS vnus, in quem cum impotenter ac sæuiter aliquandiu regnasset, Henricus frater copias lethiferas parat. Cum ergo ad manus, & ad pugnam ventum esset, alter alterum capit, & lethaliter percutit, victorque sceptrum capit incolis beneuolentibus. *Hayton. de Reg. Hispan.*

Videtis Principes rerum, & fortunæ vicissitudinem: quæ tum maxime mobilis est, & fluxa, cum modestiæ & moderationis orbitam transgredi mortales videt, vel nimiopere secundis rebus fidere, vel efferri. Id quod aperte AMVRATHES Turcarum Imperator testatur verbis quidem memoratu dignis: *Omnia sibi licere statuit stolida mortalium temeritas, vbi semel aliquo secundarum rerum incremento delinitus est animus. Inde vix sui compos mens, & præsentis iam impatiens fortunæ, modo hac, modo illac pererrans, ocia aliorum turbat, & pro libidine aucupatur bella, donec miserrimo tandem exitu, inanium luat cogitationum pœnas.* Præclare omnia, & consentanea Sapientis effato: *Multi tyranni sederunt in throno & post modicum tempus, qui non reputabatur, portauit diadema ipsorum; multi potentes repente oppressi sunt, & gloria eorum tradita est aliis.* Gloria, quæ certo fluxa est, & sæpenumero momentanea: *Vidi impium,* inquit Regius Vates, *superexaltatum sicut cedros Libani. Transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eius.* Testatur de se ipse Oedipus: *Ego, qui excellui omnes Reges sapientia, nunc quid sum, nisi euanescens vmbra, vel cadauer, vel volatile somnium?* Hæc est magni Regis vox, à sceptro ad sarcophagum deuoluti. Itaque vide[, *ne quanto altius elatus es* (quod bene monet Liuius) *hoc fœdius corruas.*] Nam cuiuis accidere potest, quod cuiquã potest. Multum ille, & fœliciter sapit, qui alieno periculo sapit. Contine te intra septa modestiæ, & tutior vtique eris, Sirachide monente? *Quanto maior es, tanto te humilia in omnibus: & coram Deo inuenies gratiam.* & hoc, impendio magis, *quod difficile sit, cum quis potentiam sibi ministram habet, moderari sibi, quasique frenos imponere cupiditatibus.* *Ecclesiast. 11.* *Psal. 36.* *Euripid.* *Lib. 30.* *Ecclesi. 3.* *Herodian. lib. 1.*

CAPVT XIX.

Atque hæc quidem omnia, vt subditi etiam assequantur, curabit per *Censores morum:* qui, ne in victu, vestituque modum excedant; neve cupiditatibus, atque prauis artibus indulgeant, legibus propositis prouidebunt.

QVEMADMODVM illa medicina magis probanda, quæ valetudinem integram conseruat, quam quæ affectam, ac vitiatam restituit: ita leges illæ longe præstantiores, quę mores continent, quam quę corruptos ad sanitatem

publica animaduersione certant reuocare. Quoniam igitur boni mores plerumque corrumpuntur, luxu nimium inualescente, vel dominante, prouidi Principis est in tempore per *Censores* prouidere, ne subditi temperantiæ metas excedant, sua profundendo: quod quibus in rebus accidat, quique medeatur Princeps, ipso hoc Capite ostendemus. Nam *sicut in corporibus ægris, nihil quod nociturum est, Medici relinquunt, sic nos quidquid obstat Imperio, recidamus.*

Curt. lib. 6.

Censores itaque, ac Magistros moribus præficiet: quibus imprimis cura sit circa conuiuia: *ne luxus mensæ profusis sumptibus exerceatur.* Quod commodum faciet reductis, aut noue constitutis legibus sumptuariis: quibus legibus, tum priuatorum mensis, tum popinis, atque comessationibus modum præscribet. Alioquin, *quæ alia spes eiusmodi prodigis, quam in nouis rebus superesse poterit?*

Tacit. 3. Annal.
Id. 15. Annal.

II. Arcebit etiam à vestibus superfluitatem, & impensam grauem; maxime si conditio Reipubl. eam non patiatur. Nam cæteroquin sumptuosam illam *iuuentutem, vbi familiares opes defecerint ad facinora incendet.* Immo, *mouebunt composita, & res nouas sceleribus acquirent.* Ipsum quod docuit quoque Philosophus, dum inquit: *Fiunt in Republ. mutationes, cum homines sua consumunt prodige viuentes. Hi enim tales res nouas quærunt.* Id quod accidere tum maxime solet, cum animum referunt ad nouos, & externos habitus, & ritus, quorum vsurpationem plerumque sequitur mutatio morum, atque ingeniorum, vt exemplis postea ostendemus. Itaque, *retinendus est mos fidelissimæ vetustatis.*

Sallust. Catil.
Ibid.
Arist. 5. Polit.
L. 18. C. de Testam Nou. 122.

III. Tertio, *libidinem à iuuentute prohibebit.* A iuuentute autem? immo vero etiam à senectute: *Luxuria enim, cum omni ætati sit turpis, tum maxime senibus fœdissima est.*

Sallust. ad Cæs. Orat. 1.
Cic. 2. de Offic.

IV. Postremo, otium, (malorum omnium segetem) è Repub tollet. *Natura siquidem humana, sicut duris laboribus instruitur, ita per otia torpentia fatuatur.* Enimuero, non possum non cum Alcibiade sentire, *ciuitatem negotiosam, si negotium cum otio commutet, statim euersionem, aut, vt minimum, status mutationem passuram.* Quid ita? quia *Otiosus semper in desideriis viuit.* Itaque recte Poeta:

Cassiod. 1. var. epist. 39.
Apud Thucyd. lib. 6.
Plato epist. ad Prop. & amic. Dionysii.
Catul. car. 52.

> *Otium & Reges simul, & beatas*
> *Perdidit vrbes.*

Prouidebit ergo, vt abruptis voluptatibus, *plebs negotia sua habeat, quibus à malo publico detineatur.* Quod ipsum haud segniter curauisse Theodoricum Gothorum Regem legimus, cuius æuo, *nullarum artium cessabat industria: Solers, vbicunque latebat, inquirebatur.* Vtinam, Principes, vtinam iisdem hodie moribus viueremus. Respublica, (vere sentio) non ita perditis moribus esset, olim ruitura, nisi salutaribus hisce monitis fulciatur. Recte enim Romanus Scipio *censebat, non fœlicem esse Rempubl. stantibus mœnibus, ruentibus moribus.*

Sallust. ad Cæs. Orat. 1.
Ennod in Paneg.
Apud August. 1. de Ciu. Dei c. 33.

V. Sed enim sigillatim, & paullatim hæc emendabitis: *Neque enim quisquam nostrum subito fingi, neque cuiusquam repente vita mutari, aut natura conuerti potest.* ——— *Nocet certe antiquus error, & nimia seueritas, cui iam pares non sumus.* Vestra itaque sedulitas, & prudentia hic valeat Principes, existimantes, *beatam ciuium vitam vobis propositam esse:* cuiusmodi nunquã erit, bonis nisi morib. condiatur.

Cic. pro Sulla.
Tacit. 1. Hist.
Cic. 5. de Rep.

EXEM-

EXEMPLA, MONITIS *aſperſa.*

I. MEMORIÆ prodidit AGELLIVS, vir rerum, literarumque veterum peritiſſimus, parcimoniam apud veteres non domeſtica ſolum obſeruatione, ac diſciplina, ſed publica quoque animaduerſione, legumque complurium ſanctionibus cuſtoditam eſſe: eaſque leges, quibus menſarum luxus coercebatur, ſingillatim recenſet, cuiuſmodi fuit lex Fannia, Licinia, Æmilia, Antia, Iulia; quibus acceſſerunt Cenſores, qui vitam, moreſque ciuium examinabant: & in eos animaduertebatur non ſine magna ignominia. Quid enim turpius, quam Senatorem, Equitemve ordine moueri, ciuem autem tribu deleri? Vtinam, vtinam antiqua illa morum Cenſura reuiuiſceret, neque iam ſepultæ iacerent tot leges bono publico ſanctæ in omnem luxum, libidinem, prauas voluptates.

Noct. attic. 2. c. 24.

Leges ſumptuariæ, apud Romanos.

V. Feneſtellam de Magiſtr. Rom. c. 17.

II. Vbi leges ſumptuariæ, quas tam ſerio exercuit IVLIVS ille CÆSAR, Romanæ militiæ, ſimul & eloquentiæ Princeps? Vbi, quas prudentiſſimus Imperatorum AVGVSTVS tulit? Vbi illæ, quas NERO, probroſæ alioqui vitæ Princeps, popinis impoſuit? Vbi denique aliæ ſexcentorum aliorum leges, quibus luxus, & intemperantia ciuium Romanorum repreſſa fuit? Neque apud Romanos tantum, ſed & apud Athenienſes eiuſmodi leges, qui inſuper *οἰνόπτας* habebant (magiſtratus eius nominis) qui conuiuia inſpicerent, arbitrique eſſent, & Cenſores conuiuiorum, ne quid contra honeſti, decorique normam in iis ageretur. Verum, neſcio quis inſuſurrat: Vetera hæc, & minus idonea huic noſtro æuo: genus illud hominum ferum, an barbarum, & nulla alia arte tractandum. Vanæ iſtiuſmodi voces. quaſi vero nequiores nos, immo ferociores non ferat præſens ætas, de qua profecto dici poteſt, quod de ſua cecinit Vates:

Sueton. c. 43.
Id. c. 34.
Id. c. 16.

Sigon. de Rep. Athen. lib. 4.

> *Ætas parentum peior auis, tulit*
> *Nos nequiores, mox datura*
> *Progeniem vitioſiorem.*

Horat.

Flectenda quędam, & moderanda pro temporibus hodiernis ſcio: ſed vbiq; & paſſim fibulam laxandam, ego & prudentiores merito negant.

III. Quis neſciat ſumptuarias leges in Gallia viguiſſe? En PHILIPPVM PVLCHRVM Regem edicentem, *ne vltra duo fercula, ſiue duos miſſus in prandio, vel in cœna conſumantur, neue aſſæ carnes in prandio apponantur.*

Ex Rebuff. ad Conſt. reg. tr de pan. aur. & arg. num. 31.

IV. Noſtra vero tempeſtate, ſcimus CAROLVM XI. & HENRICVM III. edicto cauiſſe, *ne in nuptiis, aliiſque conuiuiis plus quam tria fercula apponantur*: conſtituta in tranſgreſſores legis pœna ducentarum librarum Pariſ. atque etiam in eos, qui interfuerint, nec rem Cenſori manifeſtauerint, quadraginta librarum conſimilium, qua etiam tenebantur Cenſores ſiue Iudices qui interfuerint, nec è veſtigio receſſerint, aut certe conniuendo diſſimularint. Quid quod in ipſos coquos his edictis animaduerſum? leges quidem ſane cedro dignæ, & quas annis retractauit ſuperioribus, Henricus eius nominis IV. inuictiſſimus, & potentiſſimus Rex Galliarum.

Anno 1563. & 1577. vid. C. Henrici IV. lib. 10. tit. 10.

V. Neque tantum in Gallia, verumetiam hac ipſa noſtra ætate Venetiis, Genuæ, aliiſque Italiæ Ciuitatibus leges eiuſmodi ſumptuariæ receptæ, ſarctæque tectæ ſeruantur: fuereque tales leges in Hiſpania, præſertim Luſitaniæ Regno nonnullæ. Ex quo perſpicuum eſt, quanti ſint eiuſmodi leges momenti ad ſiſtendam in ſua ſede Rempublicam: cum nulla alia ratione, pleræque orbis Reſpublicæ ad eas promulgandas incitatæ ſint, vt ne corruptis intemperantia, & luxu ciuium animis, Reſpublica quoque omnis vna peſſum iret, immo recideret in extremum miſeriarum. Recte enim *Pythagoras* dicebat, primum luxuriam ciuitates ingredi, deinde ſaturitatem, poſtea contumeliam, poſtremo exitium. Quis neſciat Aſiaticis deliciis Romam aduectis, Imperium ſenſim debilitatum, ciuilibus, & domeſticis bellis concuſſum, à barbaris vero tandem ſubuerſum, funditusq; deletum? Lucium, ſi lubet, Florum audiamus: *Quæ enim alia res,* inquit, *furores ciuiles peperit, quam nimia fœlicitas? Syria prima nos victa corrupit, mox Aſiatica Pergameni Regis hæreditas. Illæ opes atque diuitiæ afflixere ſæculi mores, merſamque vitiis ſuis, quaſi ſentina, Remp. peſſundedere.* Quare quo eiuſmodi motus, atque Reipubl. conuerſiones vitentur, Principum eſt omni induſtria, ſtudioque coercere ci-

Anno 1598.
Egnat. l. 2. c. 4.

Apud Stobæ. ſerm. 41.

Lib. 3. c. 12.

uium intemperantiam; hoc præsertim tempore, quo honoris pretium ponitur in luxu, sumptuque Gallonio. Quod ex facili, mea quidem opinione assequentur, si temporum personarumq; habita ratione, leges sumptuarias sanciant, quibus luxus eiusmodi, superfluitasque tollatur omnis circa conuiuia, victumque quotidianum. Nam certe quod de sua Vrbe Seneca, licet de plerisque nunc in Belgio vsurpare, & queri: *Nunc conuiuiorum viget furor, & fœdissimum patrimoniorum exitium culina: Nunc habetur ebrietati honor, & plurimum meri cœpisse virtus est: nunc cultus corporis nimis, & formæ cura, præ se ferens animi deformitatem, &c.*

Lib. 1. de Benef.

De luxu in vestibus.

Verum, veniamus ad *luxum vestimentorum.*

I. Peccatur in populo circa vestimenta in luxu, & superfluo cultu. Postquam enim grauiores fecerint impensas emendis bombycinis, holosericis, phrygianis, aliisque pretiosis vestibus, immobilia vendere, & versuram facere coguntur, damno interea ad publicum redeunte. Certum enim est Reipubl. expedire, locupletes habere subditos, neve quis re sua male vtatur. Qua ratione Romæ factum est, vt inualescente tam conuiuiorum, quam vestimentorum luxu, TIBERIVS Cæsar legem tulerit: *Ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent: Ne vestis serica, viros fœdaret.*

An. V. C. 769. Tac. 2. Annal. V. Senec. 7. de Benef. c. 8. in fin. & epist. 91. Dio. lib. 49. In l. 2. 3. & 4 C. de Vest. Holou. & aurat. lib. 10. Vopiscus.

II. AVGVSTVS vero Cæsar, edicto prohibuit, ne quisquam nisi Senator, quique in magistratu esset, purpuram gestaret, quam iam vulgo gestari videbat. Certe quidem purpuram gestare ad Principes tantum spectauit posteriori æuo: Nam THEODOSIVS, ARCADIVS, HONORIVS, & alii Imper. tam mulieribus, quam viris cuiuscumque dignitatis vsu vestium sericarum purpurarum interdixerunt, vt liquet ex eorum constitutione: sancita in venditores pœna mortis, & publicationis bonorum I. I. C. Quæ res vænire non poss.

III. Quid in TACITO Imp. an non viris omnibus holoserica veste interdixit? Nunc (malum) eo luxuriæ ventum est, vt vel proletarii ciues ea vtantur, verius dixerim, abutantur. Et non hæc portendunt Belgici Status, si non euersionem, certe mutationem? Deus faciat, vt sim vanus aruspex.

Cap. 8.

IV. VESPASIANVS ipsam etiam vnguentorum fragrantiam insigniter taxauit, si Suetonio credimus sic scribenti: *Ne quam occasionem corrigendi disciplinam prætermitteret, adolescentulum fragrantem vnguento, cum sibi pro impetrata Præfectura gratias ageret, nutu aspernatus, voce etiam grauissima increpuit, Mallem allium oboleuisses: literasq; reuocauit,* ô bene factum!

Athen. 12. c. 6.

V. Nec Romani tantum è sua Repub. luxum vestimentorum sustulerunt, sed & SYRACVSANI: apud quos lege cautum erat, ne quis se auro ornaret, superuacaneisque vestibus vteretur, nisi se mœchum esse fateretur, aut cinœdum. Præclaræ prorsus leges, & nunc ad vsum reuocandæ, nisi mœchi & mulieriosi valerent in plerisque Principum Aulis.

Indidem.

VI. Ac DIONYSIVS Syracusanorum Princeps, adeo exosam habuit in omni cultu luxuriam, vt nocentibus, qui supplicio afficiendi erant, ignosceret, si pretiosarũ vestium fures essent.

Clemens Alex. Pædag. 2. c. 10.

VII. Istis omissis, ad LACEDÆMONIOS veniamus. Hi solis meretricibus huiusmodi superfluum cultum minime decere arbitrarentur. Deus, & Superi faciant, vt Lacedæmoniorum exemplo, γυναικόνομος in nostro Belgio aliquando habeamus, qui luxum fœminarum amoueant, pellantque: bono quidem id esset patriæ, nedum parentum, ac maritorum, quibus interdum cum creditoribus, vel vsurariis depaciscendum, ex quo iurgia consequuntur maxima & perpetua, ob earum intolerandum luxum.

Plutarc.

VIII. Sane LYSANDER cum à Dionysio Siciliæ tyranno pro filiabus vestes pretiosissimas accepisset, illas remisit: metuens, ne filiarum animus vanitate incontinentiaque (cuius vexillum est luxus vestium) contaminaretur.

Alex ab Alex. Genial. dier. 5. c. 18. ex Plutarch.

IX. LYCVRGVS vero iuuenibus vna tantum veste, eaque obsoleta, & nullo discrimine à ceteris, vti toto anno permisit. Quid fieret hac nostra dissoluta iuuentute, si Lycurgus superaret? Certe rudimenta dissolutionis emendandæ sumeret ab vestium luxuria: ex qua rapacitas, & libido, & omnis generis impietas procreatur. De his quidem dici potest, quod de Romana iuuentute olim dictum, genitos esse, qui neque ipsi habere possint res familiares, neque alios pati: adeo corruptus est eorum animus, & luxu, & auaritia.

X. Ad

X. Ad summam tam accurate leges vestiarias exercuere LACEDÆMONII, vt Ephori, hoc est, supremi eorum magistratus, *quotidie inspectiones obirent vestimentorum, si quid in illis forte à decenti, iustoq; ornatu alienum inueniretur.* Mittamus Ethnicos.

Ælia. 14. Var. c. 7.

XI. PHILIPPVS igitur cognomento PVLCHER, Galliæ Rex, varias olim sanciuit leges vestiarias, & inter eas, *Ne quis vestes sericas gestaret, sed tantum veste lanea vteretur, cuius vlna non excederet valorem vigintiquinq; solidorum.*

Rebuff. ad Const. reg. de Pan aur. & arg. n. 31.

XII. Et superioribus annis HENRICVS IV. anno nimirum 601. & ante eum HENRICVS II. circa annum Domini 1549. & quem prætereieram CAROLVS IX. anno 1560. edictum promulgauere, vt qui mercatores pannos sericos, fidem emptoris sequuti venderent, legis actione carerent. Prudentes profecto Principes, qui & eo laudabiliores, quo suis exemplis subditos ab eiusmodi vestimentorum luxu auertebant. nam in HENRICO II. fide dignæ narrant historiæ, tibialibus bissinis nunquam vsum fuisse.

Ex Cod. Henrici III. & IV.

XIII. Denique CAROLVS V. Imp. tum in Germania, tum in Belgio vsum sericæ vestis, certis modo personis, habita nimirum census, & honorum ratione, permisit. Quæ lex adeo vsque serio obseruata fuit Bruxellis, aliisque in locis, vt in contumaces, ocyssime, acriterque animaduersum fuerit, quod scriptum nobis reliquit Iacobus Curtius, eruditus Iureconsultus.

Const. Imperii cap. 11. & seq. Lib. 2. Εἰκασιῶν cap. 12.

XIV. Quid multis? nec adeo ipsi studiosi hic exleges. namque *Caroli* iam dicti auus, FERDINANDVS Hispan. Rex vsu longarum ac sericarum vestium, neque non promissorum capillorum studiosis omnibus etiam interdixit.

Sed sunt nonnulli, qui hastis tanquam amentatis armati, in me exsurgent, & obiicient, splendidiorem illum vestimentorum vsum saltem nobilibus admittendum, vt ab ignobilibus discernantur. Nec id abnuo, dum excessus magnique sumptus vitentur, qui potissimum augentur duabus hisce de causis. *Prima*, quod diuersitas vestium ambiatur: *Altera*, quod vnius, duorumve annorum spacio, eiusmodi vestimenta innouentur, sic quod quæ ante sesquiannum Venerem suam in Aula habuere, iam exoleta censeantur; quique non ea mutat, vel subsannatur, vel despicatui ab omnibus habetur. quam rem, omen non dubium afferre mutationis status, existimasse video Principes intellectus oculatioris.

I. Inter quos IOANNES DVCAS Imp. Orientis, qui decreto sanxit, ne quis subditorum vteretur vestibus Assyriis, Babylonicis, Italicis, variisque artificiis confectis, vt & sericis: nisi is, quisquis esset, cum omni familia in ordinem cogi, ac notari ignominia vellet, sed his contenti essent, quas Romanæ Prouinciæ ac manus præberent. id quod præter Bonfidium, scriptum reliquit Niceph. Gregoras.

Vestimentorũ nouitas è Rep. pellenda.

Lib. 3. Histor. Byzant.

II. Longe dissimili ingenio ac iudicio, ANDRONICVS DVCAS eius filius, sub cuius imperio tanta fuit vestitus insolentia, atque mutatio in aula Constantinopolitana, vt non Græcorum amplius conuentus, sed Latinorum, Mysiorum, Tribalorum, Syrorum, Phœnicum colluuies esse videretur: prudentioresque non obscurum omen, vel mutandi, vel affligendi Imperii inde sumpserint: quod & euentus comprobauit.

Petr. Greg. 4. de Republ. ex Gregora l. 2.

III. Inter præsagia transferendi Imperii Persarum à Dario in Alexandrum Magnum, recensebant, DARIVM *principio imperii vaginam acinacis Persicam iussisse mutari in eam formam, qua Græci vterentur: protinusq; Chaldæos interpretatos, Imperiũ Persarum ad eos transiturum, quorum arma esset imitatus.*

Idem ex Q. Curt. 3.

IV. Prudenti igitur consilio AVGVSTVS Cæsar habitum, vestitumque exoticum è Repub. Romana sustulit, *pristinumq; reducere studuit. Ac visa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus & clamitans, En,* ait,

Romanos rerum dominos, gentemq; togatam:

Negotiumq; Ædilibus dedit, ne quem posthac paterentur in foro, circove, nisi positis lacernis, togatum consistere. Toga enim erat ex instituto Romuli, cuius exstat lex: *Quisque demissam ad talos vsque togam in Vrbe habeto.*

Sueton. cap. 40. V. Gell. l. 13. c. 20.

Transeo ad exempla *Libidinis* fugiendæ.

I. Inter alias causas, quæ AVGVSTVM Imperat. mouerunt, vt legem Papiam Poppæam ferret

Dio 56. Sue-

ton. cap. 34. V. Alciat. 3. Dispunct. cap. 3. Lips. in 3. libr. Annal. Tacit.

ferret (qua lege cœlibes ex aliorum testamentis quidquam capere non poterant, nisi intra 100. diem à morte testatoris, matrimonium contraherent) ista recensetur, vt nimirum coniugia frequentarentur, & praua libido hoc pacto ab Vrbe exterminaretur. Quam legem postea, vt & alias caducarias primum Imp. *Constantius*, a deinde *Iustinianus* sustulerunt b.

a L. 1. C. de infirm. pœn. cœlib. b L. vnic. C. de Cad. toll. Polyd. Virgil.

II. Huc faciunt Constitutiones Regum Galliæ, quibus cauetur, ne lupanaria vrbibus recipiantur, neve meritoriis puellis ac lenonibus occulte, vel palam cœnacula elocentur: pœna in violatores statuta 120. librarum Paris. aut in contumaces domus publicationis: Harum legum auctores recensentur, *D. Ludouicus* anno 1254. *Carolus V.* anno 1369. *Carolus IX.* anno 1560. & *Henricus III.* anno 1586. vt constat ex Cod. eiusdem Henrici III.

III. A Gallis ad BRITANNOS transeo, apud quos sancitum erat, vt virgo in fornicatione deprehensa, de rupe præcipitaretur: virginis vero corruptor capite multaretur.

Thomas Morus l. 1. Vtop.

IV. Quorum mentione VTOPIENSES occurrunt, apud quos lege cautum erat, vt qui mas aut fœmina furtiuæ libidinis conuinceretur, præter acrem animaduersionem coniugio in totum illis interdiceretur, nisi noxam Principis venia remisisset. Sed & pater materque familias, cuius in domo flagitium admissum esset, magnæ obiacebat infamiæ.

Ex Sueton.

V. Venia sit, si tempora misceantur, res sunt eadem IVLIVS CÆSAR libertum gratissimum ob adulteratam Equitis Romani vxorem (quamuis nullo querente) capitali pœna affecit.

Indidem.

VI. AVGVSTVS eius successor *Proculum* ex acceptissimis libertis mori coegit, compertum adulterare matronas.

Vopisc in eius vita.

VII. AVRELIANVS vero, militem qui adulterium cum hospitis vxore commiserat, ita puniuit, vt duarum arborum capita inflecteret, quas ad pedes militis deligaret, easdemque subito dimitteret, vt scissus ille vtrinque penderet.

Monit. & Exempl. polit. 2. cap. 9.

VIII. Prorsus tragicum illud, quod in CAROLO Burgundiæ Duce narrat I. Lipsius: Erat Carolo, inquit, Audaci, vir nobilis in feruenti gratia: atque ei Præfecturam opidi in Zelandia dedit. Ipse ibi in otio, amorem concipit in fœminam corpore scitam, & moribus animo meliorem, vt docuit euentus. Primo adspectus, obambulatio, suspiria, & quæ solent amantes: mox audacior, & verba miscet, & affectum aperit, & solatium orat. Neque promissis abstinet, & omnia tentat, quæ sint expugnandæ frustra: munita vndique castitas erat. Igitur desperatione ad facinus se vertit. Præfectus erat, vt dixi, & Carolus noster in bello: maritum igitur amatæ fœminæ proditionis insimulat, & statim in vincla missum, carcere custodit. Quo fine? vt vel hoc metu minisque illam moueat, & obnoxiam sibi reddat: vel maritum ipsum amoueat, remoram amori. Currit igitur, & mulier casta, & viri amans stat in ad carcerem, à carcere ad Præfectum deprecatura aut liberatura, si possit. Præfectus: *Et tu, ô mea, me rogas? imperium, quod in me habes, ignoras? affectum saltem mutuum redde, & maritum ecce reddo. Detinemur enim vterque, ille in meo, ego tuo carcere, aut vinculis: ah quàm facile vtrumq; soluis! quid renuis? amans peto, & per meam vitam: Præfectus peto, & per mariti tui vitam. Vtraque agitur: & perire si debeo, peream. Atqui miserere, & mulierem te, & coniugem ostende.* Mulier rubere ad ista, & stupere: & tamen pro marito etiam timere. Constat magis animo, quam corpore: & trepidat, & pallet. Atque ille, quia moueri visa, & leuiter vim verecundanti adhibendam ratus, (soli erant) in lectum impellit, fruitur fructu, vtrique mox acerbo. Nam mulier confusa & lacrymabunda abiens, pudoris magis, quam peccati ægra, iram & vindictam coquit; quam etiam accendit barbarum (quomodo aliter appellem) Præfecti factum. Nam ille voti potitus, & cætera prolixa autumans, si æmulum sustulisset: maritum damnari curat, damnatum capite plecti. At id non in publico, sed carcere ipso factum: atque ibi cadauer in arcam ligneam inclusum mox sepeliendum. Venit interea mulier, siue accita ab ipso (vt quidam tradiderunt) siue sponte, & super salute mariti anxia: sed venit, & vel ex pacto maritum recipere se sperat. Ille benigne affatus, *Et maritum*, inquit, *quæris? habebis: Abi* (& digitum ad carcerem intendit) *inuenies, & tolle.* Nihil suspicata abit: videt, & percellitur, & animo ac corpore lapsa super cadauer se abiicit: ac diu lamentata, recipit animum atque iram, rediensque atroci vultu & verbis: *Et hercules,*

cules, inquit, *reddidiſti maritum: gratia debetur, exſoluam.* Retinere, ac placare conatur, fruſtra, non tigris magis ſæuiat, fœtu erepto. ſtatimque amicorum fidis aduocatis, rem denarrat, ac conſilium, viamque vltioni exquirit. Cenſent omnes ad Principem eundum. Accedit duobus amicis comitata, auditur: vix creditur, & indignatur, & dolet Princeps, hoc in ſuo ſolo, & è ſuis quenquam auſum. Sed & mulieri edicere minaciter, niſi vera & certa afferret, malum habituram. Iubet manere in aula, & in vicinum cubiculum ſecedere, dum Præfectum vocat: nam forte & ipſe in Aula erat. Venit: introducitur & mulier. *Hanc noſtin?* ait Princeps: Colorem homo mutat: & Princeps exſequitur: *At querelas, quas ſuper te defert, etiam noſti? Atroces ſunt, & quas nolim eſſe veras. Quid ais?* vacillat, perplexe loquitur, negat aliquid, & annuit: donec Princeps ex vultu ipſo, & ſermone culpam ſuſpicatus, vt tamen certior eſſet, remotis omnibus ſolum alloquitur: *Quam fidem mihi debeas, & quam beneficiis meis gratiam, non neſcis. Per hanc, & illam te adiuro, vt quid in hac re ſit, liquido, & ſine ambagine denarres. Fatenti gratia, aut aliqua ſeueritas non deerit, nec abnuenti tormenta.* ibi ille ad genua ſe abiicere, factum agnoſcere, denique mulierem culpæ omnis liberare, ſe onerare: ſed in gratia Principis refugium & ſolatium ponere. Quam vt magis impetret. illicitam libidinem matrimonio purgaturum offert. Princeps quaſi aures præbens, etiam mitior, mulierem reuocari, quoſdam è ſuis adſiſtere iubet. *Et heus tu, quoniam huc ventum eſt, mulier, placetne maritum hunc habere?* Illa abnuit: & tamen voluntatem aut iuſſa Principis timens adſpicit circumſtantes, qui certatim innuunt, aut ſuggerunt, accipiat conditionem viri nobilis, diuitis, apud Dominum gratioſi. victa dat manus: quas Princeps iungi cum Præfecti iubet, & ſolemnibus verbis matrimonium firmari firmato iterum Princeps: *Tu noue marite hoc iamnunc largire, vt ſi prior ſine liberis obeas, hæc coniunx hæres omnium bonorum tuorum ſit.* Libens concedit: teſtes audiunt, tabularius ſcribit. Et his iam peractis, noſter Carolus ad fœminam: *Dic ſodes, animo tuo iam factum ſatis*, Satis, inquit mulier: *At nondum meo*, ille ſubiicit: & ablegata fœmina, iubet Præfectum in illum ipſum carcerem duci, in quo maritus cæſus, & pariter cæſum, in arcam ligneam, ſiue capulum deponi: facta ſunt tum mulierem eo mittit: quæ inopinato caſu iterum conterrita; duobus maritis eodem fere tempore amiſſis, mox in morbum incidit, & fato obiit. Hoc ſolum alteris nuptiis lucrata, vt liberos ex priore coniugio diuites relinqueret noua hæreditate. Verum hæc ſeueritas imitandane ſit, an non in ſimili euentu, mihi hercules, aqua hæret.

Supereſt *Ocium*: cuius incommoda exemplis quoque manifeſtanda.

De Ocio è Republ. pellendo.

I. Scrutanti mihi eos populos, qui maxime otium, tanquam malorum omnium ſcaturiginem, à ſe exterminarunt, occurrunt imprimis *Ægyptii, Argi*, & *Sardoa*, apud quos quiſque cogebatur, Præſidibus palam facere, quo artificio victum ſibi pararet: qui non faceret, aut otio ſe viuere repertus eſſet, morte multabatur.

Ex Æliano 4. Var. cap. 1. Herod. 2. Alex. ab Alexand. Gen. dier 3. c. 13.

II. ATHENIENSES ſimili plane cura otium à ciuibus ſuis amandarunt: non ignari (vtar verbis Iſocratis) inopiæ cauſam eſſe pigritiam, & per inopiam, pleroſque impelli ad flagitia. Itaque *inertia apud eos* (ait Valerius) *in forum perinde, ac delictum aliquod trahebatur.*

Orat. Areop. Lib. 2. c. 6.

III. Apud ROMANOS vero, æuo M. Aurelii Imp. ſatis conſtat, in otioſos animaduerſum fuiſſe, interdictumque ne quis ſine teſſera profeſſionis ſuæ per Vrbem ambularet: ſin ſecus, opus foret cenſorium, condemnabaturque male feriatus, ſi ita videretur, ad opus publicum. quod ſane mirum videri debeat, ſi horum temporum licentiam ſpectes.

Anto. de Gueuar. 1. Horol. Princip. c. 2.

IV. Non ignotum illud APPII CLAVDII verbum: *Negotium populi Romani melius, quam otium committi non quod ignoraret* (ait apud Valerium) *quam iucundus tranquillitatis ſtatus eſſet, ſed quod animaduerteret prapotentia imperia, agitatione rerum ad virtutem capeſſendam excitari; nimia quiete, in deſidiam reſolui. Et ſane negotium nomine horridum ciuitatis Romana mores in ſuo ſtatu continuit; blanda appellationis requies, plurimis vitiis reſperſit.*

Lib. 7. c. 2.

V. Quo iudicio M. CATO, cum, rapta Carthagine, in Senatu deliberaretur, num Vrbs funditus deleri deberet, contra Scipionem cenſuit, non tollendam eſſe æmulam Imperii, ne, ea ſublata, deeſſet quæ laceſſeret, & exerceret milites Romanos; futurum enim, vt milites, deficientibus externis bellis, mouerent bella ciuilia, patriæ pernicioſa.

Plutarchus in Scipio.

Ex Epist. Indic. VI. Ac Sinenses quidem populi Indici, barbari alioqui, & religionis nostræ expertes, tantum ab otio, ceu peste quadam sibi cauent, vt neminem vnum prorsus feriari patiantur, sic omnibus occupatis, vt maiorne sit opificum industria, an litteratorum sedulitas dubium sit. Certe tertium genus hominum, hoc est otiosorum, apud Sinas nequaquam inuenitur. Immo scribit Apul. adeo veteribus Indis exosum fuisse otium, vt non prius adolescentibus edulia apponerentur, quam facta disquisitione, quid à lucis ortu didicissent, vel fecissent; qui nihil respondebat, impransus foras triclinio extrudebatur. *Lib. Florid. 1.*

Vid. Cod. Henrici III. VII. Verum, vt Ethnicos prætergrediar, scimus Carolvm IX. & Henricvm III. Galliæ Reges edicto cauisse, ne qui cauponariam exerceret neminem quemquam incolarum, vel potius ciuium, cuiuscumque conditionis ad se potitandi causa recipiant, nisi extraneo, vel eo, qui ibi domicilium non habeat, comitatum: pœna arbitraria in transgressores legis statuta.

Vtinam, atque his vtinam, eiusmodi aliqua lex apud Belgas vsu esset recepta; neque enim videremus quotidie tot marcida otii mancipia in popinis delitescere, in quibus postquam nefarie perdiderint rem familiarem, ad homicidia, cædesque desperatione conuertunt animos, immo ad furta, & sacrilegia, aliasque prauas artes, quibus lacunam nequitia, & inertia factam explere postea coguntur.

Vidi ego Lutetiæ, non sine risu, murcidos, desidiosos, & validos mendicantes instar asinorum plaustris ligari, ad adsportandas ciuitatis sordes. Res magnis & frequentibus ciuitatibus imitanda.

Belleforestus in eius vita. VIII. Quid multis? cum & domo, familiaque sua, ceu pestem quandam animorum, optimi, & laudatissimi Principes otium exegerint. Testis Carolvs Magnvs, quem constat ita filios instituisse, vt primum liberalibus studiis erudirentur, tum quam primum ætas patiebatur, equorum regimine, armis, ac venationibus exerceri fecisse: filias vero lanificio assuescere, coloque ac fuso, ne per otium torperent, operam dare, atque ad omnem honestatem erudiri iussit. Atque id fortassis imitatione Avgvsti Cæsaris, quem *filiam & neptes ita instituisse, vt etiam lanificio assuefaceret,* Tranquillus Suetonius auctor est. *In Aug. c. 64.*

Hortatur Principes ad censuram morum. Complura huius notæ, & vetera, & recentia superant exempla: quæ subderem, nisi meus me stylus, & animus nimia iam intentione fessus ad alia reuocaret. Quæ tamen quam aggrediar, prius maximopere rogatos velim optimos Principes, vt Galbæ Cæsaris ad suum successorem sibi dictam putent sententiam: *Cogita,* inquit, *quid aut nolueris sub alio Principe, aut volueris.* Quasi diceret, si iam mutuas ciuium cædes detestaris, si Aulicorum impotentiam fastidis, si litium subnascentium fibras exhorrescis, si populi luxum reprehendis, magis hæc displiceant tibi, vbi rerum summam adeptus eris. Sed & præter oculos semper habeant imagines præscriptorum exemplorum, ad informandos, aut certe reformandos subditorum animos, luxu, desidia, cupiditatibus, illicitisque amoribus nimium quantum iam corruptos. Frustra enim hic allaborabunt verbi Dei præcones, nisi vestra etiam censura, ô Principes, & seueritas intercedat. *Audiuit,* ait Sirachides, *luxuriosus verbum sapiens, & displicebit illi, & proiiciat illud post dorsum suum.* Vereq; scripsit Sallustius: *Verba virtutem non addere.* Ideo *necesse est,* ait B. Gregorius, *vt Reges à subditis timeantur, vt humana saltem formidine, peccare metuant, qui diuina iudicia non reformidant.* Factis igitur, id est mulctis, & pœnis vitia auetruncāda. Quāquam sensim, & gradatim hæc morum emendatio suscipienda, nec derepente, & velut facto agmine, in adulta vitia irruendum. Siquidem, *Constituit bonos mores ciuitati Princeps, & vitia eius compescit, si patiens eorum est.* Pro qua sententia Stagyrites: *Haud facile, neq; sine magno motu mutari potest, quod longo tempore radices egit.* Lib. 5. Polit. *Apud Tacit. 1. Hist.* *Eccles 21.* *Catil.* *De cura past. p. 2. c. 6.* *Senec. lib. 1. de Clem. c. 32.*

2. de leg. I. Hinc Plato sapienter suadebat, vitia politiarum inueterata ad tempus tolerare, sicut errata parentum senio, aut morbo delirantium.

Pacatus. II. Vnde Panegyricus scriptor ad Theodosium: *Vitiis corrigendis curam adiecisti, idq; moderate: vt suadere potius honesta, quam cogere videreris.* Prudenter admodum. nam plerumq; Principes multa cernere, multa tolerare coguntur, quæ belli tempestas ingerit. Vt semel commotum mare, diu est antequam conquiescat; ita vitia temporum iniuriis tolerata, ferre aliquatenus necesse est.

III. Mul-

III. Multisque ante Theodosium iam dictum sæculis, placuit hæc moderatio TIBERIO Cæsari, de quo sic Tacitus: *Incipiente C. Bibulo, cæteri quoque Ædiles disseruerant sperni sumptuariam legem, vetitaque vtensilium pretia augeri in dies, nec mediocribus remediis resisti posse. Et consulti Patres, integrum id negotium ad Principem detulerunt. Sed* TIBERIVS *sæpe apud se pensitato, an coerceri tam profusæ cupidines possent, num coercitio plus damni in Rempub. ferret, quam indecorum attrectare, quod non obtineretur; postremo litteras ad Senatum composuit, quarum sententia in hunc modum fuit.* — 3. *Annal.*

Cæteris forsitan in rebus P.C. magis expediat me coram interrogari, & dicere, quid è Republ. censeam. In hac relatione subtrahi oculos meos melius fuerit (à Senatu, & iis qui suspecti vitiorum) *ne denotantibus verbis, ora ac metum singulorum, qui pudendi luxus arguerentur, ipse etiam viderem eos* (in Senatu) *ac velut deprehenderem. Quod si mecum ante viri strenui ædiles, consilium habuissent, nescio an suasurus fuerim omittere potius præualida, & adulta vitia, quam hoc assequi, vt palam fieret, quibus flagitiis impares essemus, &c. Quid enim primum prohibere, & priscum ad morem reducere aggrediar? Villarumne infinita spatia, familiarum numerum, & nationes? argẽti & auri pondus? æris, tabularumq; miracula? promiscuas viris & fœminis vestes? nec ignoro in conuiuiis & circulis incusari ista, & modum posci. Sed si quis legẽ sanciat, pœnas indicat, iidem illi ciuitatem verti, splendidissimo cuiq; exitium parari, neminem criminis expertem clamitabũt.*
Cætera in Tacito lege: & videbis Cæsarem animi pendere, & haud scire, quod vitiis adultis, & inueteratis remedium oportunum afferat.

Cum igitur quandoque ob iniuriam temporum, hæc vitia directo tolli nequeant, tentandum erit, num ex obliquo. Quomodo? vt si vectigal super iis rebus imponat Princeps, quæ ad libidinem & luxum ciere videntur: cuiusmodi sunt aurea & argentea supellex, odores, pigmenta, innumerabilia byssinum genera, gemmæ, margaritæ, cupediæ, cæteraque eiusmodi superflua sexcenta. — *Et si non recta, certe obliqua via.* Quinetiam ex facili tollet vnico sui ipsius exemplo: vt quondam à THEODOSIO Imp. factum, si Lat. Pacato fides: *Tuæ epulæ, ô Imperator, mensis communibus parciores, locorum ac temporum fructibus instruuntur. Hinc certatim in omnes luxuriæ pudor, parsimoniæ cultus inoleuit, & quiescentibus legum minis, subiit quandoq; priuati sui pœnitentia. Sic enim est, sic est, Exasperat homines imperata correctio; blandissime iubetur exemplo.* — *Immo ipsius Principis exemplo. Paneg.* Hoc igitur agant nostræ ætatis Principes, hoc doceant; huc incumbant, vt quam minimum fieri poterit, ne moderationis, & honesti metas transiliant subditi. Etenim aliter valebit decus, aliter bonum publicum, fides, salusque interibit publica. Etenim verissimum est, quod dicitur, fœlicem Remp. esse non posse, stantibus mœnibus, ruentibus moribus.

Hoc, inquam, agite ô Principes: siquidem, vti IC. Paulus ait, *Salutem Reip. tueri nulli magis conuenit, quam Principi.* ------- *Vt gubernatori*, inquit Cicero, *cursus secundus, medico salus, Imperatori victoria: sic moderatori Reipubl. beata ciuium vita proposita est, vt opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honesta sit.* Præclare omnia, ac signanter sententiam claudit Orator, hac nota, *Virtute honesta*: Nimirum, vt Princeps tollat à subditis omnem leuitatis, luxus, intemperantiæ materiam, earumque rerum, quæ publicæ tranquillitati officere possunt. Recte enim ZENO dicebat, decorandas esse vrbes, non tam pretiosis ornamentis, quam inhabitantium virtutibus. Hic igitur vnicus sit finis vester, *Beata ciuium vita, & virtute honesta.* Amouete ocium, ignauiam, mollitiem. *Hoc enim fine*, si Xenophonti credimus, *eligitur Princeps, non vt se molliter curet, sed vt per ipsum ii, qui elegerunt, bene beateq; agant.* — Motum correctio Principi sustinenda. *Paulus l. 4. ff. de Off. præf. vigil. Cic. 8. ad Att. epist. 11. Stob. serm. 41. Xenoph. in Memor. Socr. lib. 3.*

I. Vt merito Plut. factum Persarum prædicet, quorum Reges dicit habuisse Præpositum, qui mane illos surgere admoneret, ad curandum populum sibi commissum. Laudabili hercle instituto. Nam, vt omittam affectum, quem subditis debent; ignauia & socordia viros non decet Principes, sed vigilantia, laborque vera generosi animi nutrimenta.

II. De THEODOSIO Imper. legitur: *Vt indefessa vertigo cœlum rotat, vt maria æstibus inquieta sunt, & stare sol nescit: ita tu Imperator continuatis negociis, & in se quodam orbe redeuntibus semper exercitus es.* — *Latin. Pacat. Paneg.*

Plin. III. Nec absimilis TRAIANVS, ad quem alter Panegyricus scriptor: *Assumptus es in laborum curarumq; consortium: nec te læta & prospera stationis istius, sed aspera & dura ad capessendam eam compulerunt.*

Pomp. Latus. IV. Talis quoque IVLIANVS, qui *insomnes noctes aliquando, cum vtilitas Reip. posceret, ducebat, & musis vigilias impendebat*, an non emendandis ciuium moribus?

Sueton. V. Consimili vigilantia TIBERIVS Cæs. corrigebat publicos mores, *si qua desidia, aut mala consuetudine labarent.*

VI. Quid in MAXIMINO dicam? eum cum Tribuni monerent, quod tam assiduus esset, tantoque opere laboraret, præclare respondisse ferunt: *Ego quo maior fuero, hoc magis laborabo.* Virilis (ita me Deus) vox, & viro Principe digna.

Spartian. VII. HADRIANVS vero, & in concione & in Senatu dictitabat, *Ita se Remp. gesturum, vt scirent populi rem esse, non propriam*

a L. vnica. § hac autem. C. de Caduc. toll. b L. 23. C. de Nuptiis. VIII. Quo sensu etiam IVSTINIANVS noster edicit: *Quod communiter omnibus prodest, hoc rei priuatæ, & vtilitati principis præferendum.* a & alibi: *Imperialis beneuolentiæ proprium esse, omni tempore subiectorum commoda inuestigare.* b Plausibiles ita me Deus Constitutiones, sed commendatiores cum facto præstantur.

Ex Annal. Lunem. IX. Idcirco ERNESTVS Dux Luneburgensis, symboli loco, facem iubebat ardentem depingi, cum hac inscriptione: *Aliis inseruio, meipsum consumo.* Indicabat hoc problemate vir magnus, Principem ad instar facis aut candelæ esse: nam, vt hæc omnibus lucem præbet, & seipsam conficit, sic verum Principem omnium negotia, etiam valetudinis, nedum rei priuatæ detrimento sustinere.

Choniates l. 2. de Reb. gestis Alexij. X. Eodem mentis instinctu ALEXIVS ANGLVS Orientis Imperator, cum sero cibum caperet, & moneretur cauendum esse, ne ea re valetudinem læderet, respondit: *Homini priuato quoduis tempus ad cibum capiendum esse idoneum, id præsertim cui assueuerit, Regi vero tot curis distracto, si nomini suo respondere vellet, satis esse, si vesperi curare corpus liceret.*

Senec. 1. de Clem. c. 4. 1. de Offic. XI. Vnde inferendum est, Principem Reipubl. non Rempublicam Principi esse factam, &c, vt tutor pupillo, vir vxori, sic Principem Reipubl. prospicere debere. Nam, vt Cicero scribit, *vt tutela, sic procuratio Reip. ad vtilitatem eorum, qui commissi sunt, non ad eorum, quibus commissa est, gerenda est.* Quod probe intellexit inclytus ille CYRVS Persarum Rex, qui boni pastoris, & boni Principis officia similia esse dicebat. vt enim boni pastoris est bene pascere, sic ad bonum Principem spectat, vt diligenter gubernet ciues sibi à DEO concreditos, omniaque legibus prohibeat, quæ in Reipublicæ perniciem ingruere videntur. Atque hoc munus veri Principis.

CAPVT XX.

Verum, quoniam vnicuique *relaxationes animi* necessariæ sunt, ideo ad ludos, & exercitationes, quæ eius dignitati congruant, animum reuocabit.

Plut. de lib. educ. QVIS enim est, qui non sciat, ac potius sentiat, *nostram omnem vitam in remissionem, at studium esse diuisam?* Quemadmodum iugi cessatione mens humana marcescit, atq; deficit: ita etiam assidua rerum tractatione, ni quandoque instauretur ocio, facile conteritur, atque flaccescit. Miscenda sunt ista, & alternanda, ocium, & Reip. cura:

Sat. 4.

———— Vires instillat; alitque
Tempestiua quies: maior post ocia virtus.

Sen. de Tranquill. animi. Cæteroquin, *nascitur ex assiduitate laborum, animorum hebetatio quædam, & languor.* Itaque optimum est, immo necessarium, negotiis interponere publicis laxamen-

laxamenta: viro præsertim Principi, qui *multis curis quotidie, ac timoribus conficitur, & molestissima quæque identidem & videt, & audit, & sentit.*

Alia ex alia cura fatigat,
Vexatque animos noua tempestas.

Verumtamen cautio in his est adhibenda:

I. Ac primum, *vt ne gerendis rebus, vllum ex iis impedimentum sequatur.* Deinde, *vt ne nimis omnia profundat, elatusque voluptate, in aliquam turpitudinem dilabatur.* ——— *Multi* enim *tota errant via, qui quoties in laboribus, & fatigationibus fuerint versati, tum maxime dant operam, vt corpus voluptatibus soluant, atque emolliant; rursum autem post voluptates, denuo distringant, atque intendant.* Itaque, *remissum aliquando animum habebit, nunquam solutum.* Videat mihi Princeps, videat, *vt nihil seueritati eius hilaritate, nihil grauitati simplicitate, nihil maiestati humanitate detrahatur.* Raræ id quidem, sed maximę laudis, cum *virtutes specie dispares, prudentia iunguntur.*

II. Abstineat etiam à ludis vetitis: *Quis enim ludos appellet eos, ex quibus crimina oriuntur?* præterquam quod plerisque *ludis magnificentia, & opes amittantur, non quærantur.*

III. Studia certe venandi non indigna Principe videntur. Namque præterquam quod cum re militari consonantia sint, maximarum etiam rerum meditationi materiam præbent, si Plinio fides: *Mirum est,* (inquit) *vt animus à cogitatione, motuq; corporis excitetur: nam & syluæ, & solitudo, ipsumq; illud silentium, quod venationi datur, magna cogitationis incitamenta sunt.*

IV. Equestris præterea exercitatio non contemnenda, quippe *quæ in ipsa pugna conferat, quoties in acie, ordineq; certandum; & tum maxime, cum acies dissoluũtur, & singulari certamine oportet vel insequi repugnantem, vel inuadentem repellere.*

V. Sed nec Musica improbanda: vt quæ, *Euripidis opinione, animi curas pellit, & tristitiam.*

VI. At, etiam atque etiam laudanda sedatior ista relaxatio, quæ sumitur ex quotidianis sermonibus virorum eruditorum: quippe quod sit *quædam virtutis exercitatio, cum bonis viris conuersari:* qui quidem facetiis vtentes, mentem demulceant, & simul acuant ad præclara facinora, instillatione salubrium monitorum.

VII. Cæterum, quos in amicitiam recipiat, diligenter videndum, cũ *multi sint, qui amicitia prospere, pauci bene vtantur.* Proinde recte Isocrates: *In amicitiam tuam admitte, non omnes, qui se ingerunt; sed eos, qui te digni sunt; neque cum quibus iucundissime tempus conteres, sed quorum opera adiutus, Vrbem melius gubernes.*

Dio lib. 52. — *Senec. Agamemn.* — *Tacit. 2. Hist.* — *Cic. 1. de Off.* — *Plut. de tuend. Valetud.* — *Senec. Consol. ad Polyb.* — *Plin. Paneg.* — *Cic. de Perf. Orat. ad M. Brut.* — *Iustin. epist. ad Anteceß.* — *Iustin. 3. Hist.* — *Lib. 1. epist. ad Cornel. Tacit.* — *Plato in Laches.* — *Arist. 8. Polit. c 5.* — *Theogn. apud Arist.* — *Tacit.* — *Orat. ad Nicoclem.*

EXEMPLA, & NOTÆ.

QVibus dabimus, proh Deum immortalem! exempla remissionis animorum? an his, quibus est Respublica ludus & iocus? quibus segnities, & pingue magis otium placet, quam negotiorum tractatio? an his, qui tempus vel in aleam conferunt, vel in gynæceis mulierculárum toti desides iacent, & animum non tam remittunt, quam soluunt, vel potius perdunt? Næ his talibus vacantem hunc calamum, perque amœna historiarum vagantem minus

Val. Max. l. 8.

donem, sed negotiosis tantum, quibus otium instillandum est, *vt tempestiua laboris intermissione ad laborandum fiant vehementiores.*

Plut. Polit. ad Traian.

I. Dixit igitur, sensitque ANAXAGORAS laudabile esse, honestis lusionibus oblectari, quo vegetior, alacriorque ad philosophiam animus reddatur. Quod ipsum facto etiam comprobauit, dum repudiatis omnibus honoribus, qui ipsi publice deferebantur, solum postulauit, vt quo die mortem cum vita commutaret, pueris qui disciplinis, & artibus operam darent, permitteretur feriatis otiari & ludere, sentiens ingenia assiduo labore frangi, refocillatione autem, & recreatione ad nouos labores instaurari.

Val. Max. l. 8. c. 8.

II. Hinc SCIPIO, & LÆLIVS remittendi animi gratia conchulas, & vmbilicos lectitabant in littoribus: idque se Crassus ex socero suo Q. Scæuola, qui gener Lælii fuit, audiuisse sæpenumero prædicauit.

Val. d. loco. Cic. de Clar. Orat.

III. SCÆVOLA vero, cum à forensi labore fessus esset, pilæ ludo se aliquantulum instaurabat, quod quidem Cicero, & Val. Max. monumentis commendarunt.

Alex. ab Alex. lib. 3. c. 21.

IV. CLAVDIVS Cæsar, cum assiduum laborem hominem nequaquam ferre sentiret, non tantum ipse lusibus operam interdum dedit, sed aliis quoque lusorium opus conscripsit.

Indidem.

V. DIONYSIVS quoque tyrannus, & ALEX. MAGNVS, pila & folliculo summopere delectabantur: sed ille, vt erat ad sæuitiam factus, etiam inter ludendum, pusionem quem vnice adamabat, interemit; hic vero contra, collusores suos muneribus afficiebat.

Diod. Sicul.

VI. Apud Ægyptios AMASIS Rex maxime celebratur, quod à curis ciuilibus interdum potitaret genioque liberius indulgeret. quo nomine à quibusdam reprehensus, respondit, animum perinde, atque arcum quandoque laxandum: alioquin si semper intendatur, fore vt nulli rei aut negotio aptari possit.

De Tranq. animi.

VII. SOLONEM etiam, atque ARCESILAVM, neque non CATONEM vino indulsisse Seneca scribit: qui nec ipse dissuadet liberaliorem nonnunquam potationem, *non tamen*, inquit, *vt mergat nos, sed vt deprimat curas. Eluit enim curas, & ab imo animum mouet, & vt morbis quibusdam, ita tristitiæ medetur: Liberque non ob licentiam linguæ dictus est inuentor vini, sed quia liberat seruitio curarum animum*], *vegetioremque & audaciorem in omnes conatus facit.*

Moderatio remissioni adhibenda.

Ast moderatio hic tenenda. nam alioqui, quid fœdius, in eo maxime, qui cæteris exemplar & grauitatis & continentiæ esse debet, quam lasciuia, temulentiaque dissolui.

Ex Sueton.

I. Quibus vitiis insigniti fuere VESPASIANVS, & TIBERIVS Cæsares: quorum ille dicacitati super cœnam, & iocis scurrilibus vsque ad ineptias vacabat; hic vero propter nimiam vini auiditatem, pro TIBERIO, *Biberius* dictus est, pro CLAVDIO, *Caldius*: pro NERONE, *Mero*.

Remissiones honestæ tantum vsurpandæ.

Nec in vino tantum, sed in omni genere laxamenti modus adhibeatur, ne dissolutus magis, quam remissus Principis animus videatur. Qui ne ad stultas, vanas, ineptas, & Principe indignas remissiones traducatur, cauebit quidem, si curæ pretium in honore ponet.

Alex. ab Alex. Genial. dier. lib. 3. c. 21.

I. Quid enim ineptius illo *Macedoniæ Rege*, qui fabricandis lucernis, & imaginibus cera aut gypso fingendis, otium consumebat?

Indidem.

II. Pari mentis vitio laborauit ATTALVS quidam Asiæ Rex, qui nonnunquam fundendis statuis sese occupabat, hortum etiam pro deliciis colebat.

Apud Athen. lib. 5. Can. Spondent. in extrau. cō l. 5. de Crim. fals.

III. Quid de Alchimistis nostri temporis eloquar, qui non modo tempus, rerum omnium pretiosissimum, inani arte consumunt, verumetiam omnem substantiam profundunt, in maximam etiam suorum captionem? quid? nisi vt cum Demetrio Phalereo dicam, an indigner, *quod frequenter certis consumptis, incertorum gratia, quæ se capturos sperabant, non ceperunt; quæ vero habebant abiecerunt.* Itaque, *spondent, quas non exhibent, diuitias pauperes alchimistæ: pariter, qui se sapientes existimant, in foueam incidunt, quam fecerunt.* Martinus

quidem

quidem Delrius, vir in nostra memoria doctissimus lib.1. Disquisitionum Magicarum, scribit Alchimiã Principibus tum esse permissam, cum ea sunt Philosophiæ cognitione imbuti (hæc enim scientia est de occultis Philosophorum) & tam acri prædit ingenio, vt fraudibus & imposturis non pateant: & ea pietate, vt à proximi, & Dei offensione se abstineant: & denique eo subditorum amore, ac Dei timore, vt publicum regimen, vel pauperum subuentionem propterea non negligant, & habenas à Deo sibi creditas ipsi abiiciant, & aliis plane tradant. Hæ vbi adsunt circunstantiæ, licitam esse Principibus Alchimiam, non etiam aliis, quibus huius artis exercitium in conscientia non permittitur, nisi cum circumstantiis quas idem Auctor planius persequitur, nec hic affero, breuitatis causa.

IV. Sed nec ea animi laxamenta probanda, quæ transferuntur ad nescio quas *laruarum* ineptias. Certe præterquam quod Principis auctoritatem plurimum eleuent, non minimo carent periculo eiusmodi laxamenta. Ipsum quod experimento didicit CAROLVS VI. Galliæ Rex, qui quo se, aliosque qui epulo nuptiali cuiusdam aulici intererant, recrearet, vestes, cum quinque aliis personatis villosas sumpsit, carbaso pice compactas, ad instar bruti cuiusdam animalis. Forte autem accidit, vt scintilla face emissa carbasum peteret, inflammaretque. quo factum est, vt omnibus circa Regis incolumitatem impeditis, duo ex sex personatis ambusti è vestigio fuerint. Vt profecto mirum sit, animos quorundam Principum sic à voluptatum ministris deliniri, vt actores, nedum spectatores se præbeant talium ineptiarum.

Belleforest. in vita Caroli VI.

Sic etiam ludos communiter vetitos, cuiusmodi est *aleæ ludus*, si non à Principibus, certe subditis fugiendos esse, meritissime volunt. Nam vt rixarum & alternorum iurgiorum omittam maximam segetem, quam non raro ludentibus præbet hic ludus, quis non sciat bonam temporis partem, quæ seriis grauioribusque negociis tribuenda esset, hac tam inani atque damnosa delectatione consumi.

Ludus aleæ nõ recipiendus.

I. Quod ÆGYPTII considerantes, ciuibus suis, si non Principibus, interdicebant aleæ lusu: adeo vsque, vt aleator omnibus accusare volentibus obnoxius esset, nec talioni subiaceret accusator.

Diod. Sicul.

II. IVSTINIANI vero Constitutione, omnibus Romano Imperio subiectis, hic ludus prohibetur: negata insuper actione victori; immo & victo facultate concessa pecuniam amissam condicendi, neque vlla obstet præscriptio, nisi annorum quinquaginta. Quæ tamen Constitutio abrogata est, teste Rebuffo, contraria generali consuetudine totius Franciæ, vel potius orbis terræ. Quanquam existimarim, hanc consuetudinem minime valere (quicquid afferat Io. Andr. in cap. pen. de vita & honest. Cler.) vtpote quæ materiam delinquendi præbeat, sitque irrationabilis, & contra bonos mores, & quam proinde tollere deberent in suis ditionibus boni Principes, reductis, & noue restitutis optimis legibus & Constitutionibus, quæ passim habentur toto titulo Pandd. & Cod. de Aleæ lusu, & Aleator.

L. Alearum vsus. C. de Aleã lusu, & aleat. Ad Consuet. Reg. in Procem. glo. num. 16. 8. Dist. c. Mala. Barbat. in addit. ad Bald. c. 1. Qui feud dare poss.

III. Quem igitur ludum plane circumscripserunt Ethnici, verumne erit à Christianis recipi? in quo præsertim non solum honesti nihil inest, sed eo etiam ad iram, vt dixi, deterrimaque facinora sæpe incitantur, aut certe in contemptum apud alios incidunt: cuius rei testis etiam esse potest AVGVSTVS Cæsar, qui tametsi in oculis esset ciuium Romanorum, tamen quod plus æquo indulgeret aleæ, hoc scommate notabatur.

Apud Sueton. cap. 71.

Postquam bis classe victus naues perdidit,
Aliquando vt vincat, ludit assidue aleam.

Vidi ego mea ætate Regem, qui sesquihoræ spacio sexdecim aut septemdecim aureorum millia hoc ludo perderet. An non satius longe fuisset pecunia ista munificentiam in benemeritum aliquem ministrum, vel in pauperes ipsos exercuisse?

Improbandi etiam, atque amouendi *ludi scenici*: qui reuera haud mediocriter subditorum, nedum Principum animos deprauant, contaminantque; & proinde serio è Repub. explodendi.

Nec ludi scenici.

I. Quod & sensit ALCIBIADES Atheniensis, qui propter versus quosdam Eupolim Comœdum in mare iussit demergi, cum hoc elogio: *Tu me in scena sæpe mersisti Eupoli, ego te semel in mari.* O factum bene!

Plutar.

D. August. 2. de Ciu. Dei c. 13.

II. Et ROMANI ipsi, cum artem ludicram, scenamque totam probro ducerent, genus id hominum non modo honore ciuium reliquorum carere, sed etiam tribu moueri, notatione censoria voluerunt. Cur ita? nempe, quia *nihil tam moribus alienum est*, ait Seneca, *quam in spectaculo desidere.* Vtinam, vt nam PHILIPPI AVGVSTI Galliarum Regis ingenium, ceteri orbis Christiani Principes comprobarent! qui tantum abest, vt comicis, mimis, petauristis, & eiusmodi impuris nebulonibus operam daret, quin potius vrbibus vti prohiberet, eosque intromissos exterminaret. atque optimo hercle instituto. Nam, *histrionum impudicissimi motus* (ait Lactantius) *quid aliud, nisi libidines docent, & instigant? Quid de mimis loquar, corruptelarum præferentibus disciplinam? qui docent adulteria, dum fingunt, & simulatis erudiunt ad vera: quid iuuenes, aut virgines faciant, cũ & fieri sine pudore, & spectari ab omnib. cernunt? admonentur vtiq;, quid facere possint, & inflammantur in libidinem, quæ aspectu maxime cõcitatur.* In quam sententiam nõ minus præclare Franciscus Petrarcha: *Ad summam, hoc teneas velim, pudicitiam spectaculis sæpe stratam, semper impulsam vidimus: & multarum sibi fama periit, pudorq;: multæ inde domum impudicæ, plures ambiguæ rediere, castior autem nulla.*

Lib 6. cap. 20. Diuin. instit.

L. 1. de remed.

Probatur Venatio.

Lib. 1. Cyripæd.

Venationem magis Principi proponamus, virilem nempe & eo dignam exercitationem: quod similitudinem quandam cum arte militari teneat, si Xenophonti fides Dum enim membra laboribus assuescit, dum locorum ingenia ediscit, dum saltus pererrat, & excutit cubilibus feras, dum æstum, frigus, famem quandoque perfert, quid nisi bellicæ artis rudimenta capit?

I. Viderunt hoc, & probe considerarunt LACEDÆMONII, atque CRETENSES, PERSÆQVE, qui longe maximam ea re posuere curam in venatione: namque & ii pueros venatione ac cursu exercebant, vt Xenophon, & Plato scriptum reliquere.

Cyropæd. 1. & lib. de Venatione.

II. Apud ROMANOS vero, nihil certius, si non frequentius, eorum Principes venationi operam dedisse, & præ ceteris ANTONINVM PIVM, quem legimus neglectis aliis laxamentis, Venationi, & si fides historicis, piscationi indulsisse.

I. Capitol.

I. Paneg.

III. TRAIANVM quoque ab influentibus negotiis animum hic laxasse Plinius scribit: *Quæ enim remissio*, inquit, *tibi, nisi lustrare saltus, excutere cubilibus feras, superare immensa montiũ iuga, & horrentibus scopulis gradum inferre, nullius manu, nullius vestigio adiutum?*

Æn. Sylu. 4 de gest. Alphon.

IV. ALBERTVS Imper. vt veteres omittam, dicere solebat, *venationem virilem esse saltationem muliebrem, seq; voluptate quauis alia carere posse, venatione non posse.* ô virum! ô heroem! qui merito in ruborem det mulierosos, natos bonam vitæ partem consumere, & perdere saltationibus, & næniis gynæceis muliercularum dignis. Sane præterquam quod saltatio pudicitiam in discrimen adducit, nihil virile habet atque honesti: Ideoque alius quidam Imper. identidem dictitabat, *Malle se febri teneri quam saltationi operam dare* FRIDERICO tribuunt hanc vocem; cuiusque fuerit, eximia est, & Germano pectore digna.

Sed cũ modo.

Veruntamen venatio, atque aliæ relaxationes iamdictæ suum modum habeant necesse est: neq; enim iis animus ita addicandus, aut mancipandus, vt optimæ horæ Reipub. negotiis destinatæ negligantur.

I. Capitol.

I. Qua in re nimium offendit Imper. VERVS, qui Syriis defectionem cogitantibus, immo Oriente iam inclinante in Apulia, venabatur; & apud Corinthum, & Athenas inter symphonias & cantica nauigabat.

Xiphilinus.

II. HADRIANVS etiam Cæsar adeo venationi addictus fuit, vt assiduitate crus debilitarit, immo mutilarit. Vrbem porro, quam ædificauit in Mysia, Hadriani venationes appellauit denique Borysthenì equo, quo in venationibus vtebatur, mortuo monumentum cum epigrammate ædificauit.

I. Capitol.

III. Nec absimilis *Maximinus*, vtpote qui solus venationibus legiones ipsas, & frequenter exerceret.

2. Histor.

IV. Notatur denique in VITELLIO, *nunquam, ita ad curas* (verba Taciti) *intentum fuisse, vt voluptates obliuisceretur.* Vtinam, atque ter vtinam non essent in Repub. Christiana tales Principes! Nam præterquam quod ex hac socordia, seu potius effrenata voluptate magnam interdum Reipub. perniciem procurant, certe suam salutem in magnum discrimẽ addu-

cunt,

cunt, teste D. Nauarro, dum lusibus, venationibus, amoribus, aliisque vanis & stultis inuentis sese occupant diutius, quam honesta recreatio postulet, in præiudicium negociantium. Verum hæc obiter, & quidem his, qui præ suis voluptatibus publicam spernunt administrationem; non illis, quæ relaxationibus ceu medicamentis vtentes, vegetiorem reddant animum ad solita munia negociaque. Illis ergo liceat

Tract. de Ora. & Hor. Cano. c. 18. num. 53.

> *Nunc captare feras laqueo, nunc fallere visco,*
> *Atq; etiam magnos canibus circumdare saltus,*
> *Insidias auibus moliri, incendere vepres.*

Virg. 1. Georg.

Musicam item proposui. nec imposui: vt quæ ad delectationem, & animi curas, affectionesque pellendas, vel redimendas nimium quantum possit.

Nec Musica cõtemnenda.

I. Quod probe considerarunt antiquissimi ARCADÆ, qui tanto in honore musicam in eorum Repub. habuerunt, vt in ea non solum pueros, verumetiam adolescentes & iuuenes vsque ad trigesimum annum necessario exerceri vellent, homines alioqui vitæ difficilis & austeræ.

Polyb. 4. Hist.

II. Hinc etiam ferunt ACHILLEM feruidam illam animi iracundiam, qua sæpe inflammabatur, harmonia solum compescuisse. neque id mirum. cum Musica affectus excitatos componat, remissos autem excitet, erigatque: qua ratione legimus Alexandrum, citharam laxamenti causa sumpsisse, quem cum citharœdus monuisset, quam cordam, & quo modo pulsaret, diceretque, *quid si hanc pulsarem?* tum citharœdus: *Si istud quaris, tanquam mox Rex futurus, nihil refert: si vt artifex, plurimum interest.*

III. Nec Philosophis ipsis Musica displicuit: *quorum fons ipse Socrates iam senex, institui lyra non erubescebat.*

Quintil. lib. 10. cap. 10.

Ceterum exercitationum nulla vtilior ea, quæ ab acroamatis hominum eruditorum sumitur, cum bonorum hominum conuersatio exercitium sit virtutis; prauorum vero destructio, vt Socrates apud Xenophontem inquit.

Caput exercitationum, acroamata eruditorum.

I. Enimuero DIONYSIVS SYRACVSANVS, tametsi ad sæuitiam natus videretur, apprime tamen consortio Aristippi afficiebatur: eo præcipue, quod vir ille & facetus esset, & loco ac tempori optime inseruire sciret, iocisque atque salibus animum eius oblectaret.

Ex Plut.

II. L. CÆCILIVS EPYROTA, qui primus Romæ Grammaticæ ludum aperuit, primusq; Virgilium & alios poetas prælegere cœpit, tam familiaris, ac carus Iulio Cæsari fuit, vt cum eo pila nonnunquam lusitarit.

Macrob.

III. AVGVSTVS Iul. Cæsaris nepos, *cœnam præbebat, vt non nimio sumptu, ita summa comitate. Nam, & ad communionem sermonis tacentes, vel submissim fabulantes prouocabat, & aut acroamata, aut etiam ludios, ac frequentissime aretalogos interponebat.*

Sueton.

IV. NERO, quo nequior nemo vnquam fuit, consueuerat etiam *sapientiæ doctoribus* (si Tacito credendum) *post epulas tempus impertire.*

Annal. 14.

V. Sed & super epulas TRAIANVS Cæsar, auctore Plinio: *Ergo non aurum* (inquit) *nec argentum, nec exquisita ingenia cœnarum, sed suauitatem tuam, iucunditatemq; miramur. quibus nulla satietas deest, quando sincera omnia, & vera & ornata grauitate*, & patentius alibi: *Adhibebamur quotidie cœnæ. erat modica, si Principem cogites interdum acroamata audiebamus, interdum iucundissimis sermonibus nox ducebatur.*

In Paneg.

Lib. 6. epist. 31.

VI. Denique TIBERIVS præteriri non debuit, qui cum è turba hominum laxamenti causa se amoueret, *socios secum assumebat, Cocceium Neruam Iurisconsultum, & alios liberalibus studiis præditos, quorum sermonibus leuaretur.* Dissimilis sane multis nostri æui potestatibus, quæ secessus comites sibi sumunt aliquot vel auledos, vel moriones, vel stultos, quorum numero aulæ dehonestantur.

Tacit. 4. Ann.

> ------ *Laus maxima, risum*
> *Per varios mouisse sales.*

Claud.

Et hi tales, præterquã quod *eneruant grauitatem illam virilem*, quæ maxime Principibus cõuenit, specie laxamenti, prætoriis & hortorum vmbraculis eos includunt, quo aditus non solũ in sua

Ambros. 1. Offic. cap. 20.

Notent Principes, quorsum ab Aulicis secessus sibi proponantur.
Annal.4.

in sua habeant manu, sed etiam vendant, atque ita soli sint arbitri rerum, Principe interea precario imperante. Luculentum *Seiani* aulicorum astutissimi & vaferrimi exemplum nobis suppeditat Tacitus, de quo ita: *Huc flexit Tiberium*, inquit, *vt ad vitam procul Roma, amœnis locis degendam impelleret. multa quippe prouidebat, sua in manu aditus, litterarumq́; magna ex parte se arbitrum fore: mox Cæsarem, vrgente iam senecta, secretoq́; loci mollitum, munia imperii facilius tramissurum, &c.* Cogita quisquis es Aulice; & forte inuenies in aula Principis tui non neminem cum moribus & natura Seiani congruere: qui tametsi animo sit perambitioso & turbulento, nihil tamen aliud quam otium, & quietem crepabit, & in illam caute Principem suum ablegabit. Bene Seneca:

Oedip. act. 3.

Certissima est regnare cupienti via,
Laudare modica: & otium ac somnum loqui.
Ab inquieto sæpe simulatur quies.

Digressio ad Aulicos, vt restricti sint in iocis, facetiisque.
Tacit. 15. Ann.

Verum, ne diutius & incassum agam cum scæuis istis mentibus, in eo monendi mihi sunt melioris notæ Aulici, socii inquam Principum, & asseclæ mensarum, vt *abstineant ab asperis facetiis, quæ vbi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt.* Notent non tantum meliores, sed & potentiores. quia, *Principes facilius vulgarium, quam aliqua dignitate præstantium libertatem tolerant.*

Dio lib. 59.
Plutar. Iustinus lib. 8.
Prouerb. 23.

I. Quod expertus CALLISTHENES, Aristotelis auditor, qui Alexandro Macedonum Regi non aliam ob causam inuisus fuit, nisi quod extra modum liberior esset, & loquacior: Præceptoris moniti immemor, vt *aut rarissime, aut quam iucundissime cum Principe loqueretur.* Itaque ex Salomonis scito: *Quando sederis, vt comedas cum Principe, diligenter attende quæ posita sunt ante faciem tuam, statue cultrum in gutture tuo, si tamen habes in potestate animam tuã.*

Tacit. 15. Ann.

II. In Romanis fuit VESTINVS magnæ vir auctoritatis, atque adeo Consul, & Neroni perfamiliaris, verum hic tandem apud eundem Neronem in odium, & exitium vocatur, quod acerbis facetiis (*quarum apud præpotentes*, ait vere Tacitus, *in longum memoria est.*) ei illusisset.

Demet. Phaler. de Elocut.

III. HERMIAM etiam legimus (vt ab Romanis abeam,) qui Atarnæi Dynastes fuit, tametsi cetera mitis esset, iniquiore tulisse animo, siquis inter iocandum appellasset illum *Cultrum*, vel *sectionem*, vel *exsectionem*: quia nimirum eunuchus erat.

Plura è veteribus suppetunt, quæ tædii vitandi prætermitto. Vnum tantum, & alterum è nouitiis nectam.

L.1. Narrat. 8.

IV. Legi in historia Gallica Petri Matthæi Historiographi Regii Ducem *Birronium* ocellum illum Henrici IV. Galliarum Regis, eo insolentiæ prouectum esse, vt postquam magnis illis, & nouis dignitatibus, quas etiam in recenti memoria habemus, donatus fuit, passim Regem beneficum carperet, vellicaretque. Admonitus ergo amice à Reu. Hetæriarcha Cœnobii Phemensis, vt nisi ab eiusmodi salibus abstineret, fore aliquãdo vti ipsum pœniteret, adeo ipse non curauit, vt Præsuli obiectarit, *Ecquis esset, qui sibi nocere posset?* hic Præsul: *A quo tibi non times*, inquit. Rogatus, vt explanatius loqueretur, aperte, nec dissimulanter dixit (& oraculo verius dixit) fore aliquando, vt capite minueretur, nisi eiusmodi iocis abstineret: quod ei non ita diu post (additis aliis atque aliis libertati noxis) euenit.

Cromerus l.6.

V. Sed & apud Cromerum legi fuisse VLADISLAO Polonorum Regi, admodum familiarem *Petrum Damum* Comitem Scrimiensem: qui cum totum diem cum Principe suo venationi operam dedisset, & vtrique sub vesperam defatigati, in tuguriolum quoddam diuertissent, & humi stratis penulis cubituri essent, tum Vladislaus: *Mollius*, inquit, *nunc Petre vxor tua cum Abbate Scrimiensi cubat, quam nos*, Petrus contra, vt iocum ioco retunderet: *Fortasse*, inquit, *& tua cum Dobesso.* Erat autem Dobessus iuuenis ex equestri ordine non inelegans, quo familiarius Christina Vladislai vxor vtebatur, ita vt mussitaretur vulgo, eum cum illa clam consueuisse. Tetigit id dictum Principis animum, & domum reuersus, vxori blandienti rem detexit. Christina vindictæ cupida, eum è filiæ nuptiis abreptum carceri inclusit, oculos effodit, & linguam præcidit. Sic ei liberior cum Principe iocus male cessit, Signa igitur hoc Aulice: alioquin ex oraculo Vatis:

Homer.

ὠκύμορος δή μοι τέκος ἔσσεαι οἷ᾽ ἀγορεύεις
Talia nate loquens, haud multo tempore viues.

De iocis

De iocis & salibus, deque iocandi modo, notaui versus Poetæ nescio cuius, non pœnitendæ lectionis:

Primo igitur de quo possis, liceatq; iocari
Perspice, dilectus semper habendus erit.
Interdum siluisse licet, nocet esse iocatum
Parq; pari minime velle referre docet.
Nempe vbi præpollens aliquis virtute, potensque
Ingenua de te luserit arte sales.
Namque animi indicium est agrestis, ad omnia dicta
Mutua, & ad lepidos verba referre iocos.
Tu concede aliquid maioribus, artis idipsum est
Et bene, quæ nosti dissimulare queas.
Verum apud æquales æqualibus vtere verbis:
Cuique iocus licet hic reddere posse iocos.
Sed tamen inuidiæ morsus rapidissimus absit,
Omnibus in dictis semper apertus eris.
Hoc moneo tantum, salibus mediocriter vti,
Vt certum possis imposuisse modum.

IOANNIS A CHOKIER
I. V. DOCT.

THESAVRI POLITICORVM APHORISMORVM

LIBER SEXTVS.

Superioribus Libris videbar expleuisse desiderium meum; quibus tractaui, quæ amplectenda, quæve fugienda Principibus, eorumque administris. Cæterum, quia nihildum de Mutatione Imperii, *deque* Imperantium interitu *atque* Remediis *eorundem, dictum est, certum est, hæc sequenti Libro complecti.*

CAPVT I.

Omnes Principatus natura temporarii sunt: nec minus, quam ipsi homines occidunt, desinuntque.

NEMINI non exploratum est, nihil esse, quod ortus sui principium habuit, quod non mutationi, corruptionique sit obnoxium. *Solius Dei numen* *D. Damasc.*

Dialog. cont. Manich. *men natura mutationis expers est, tanquam increatum, & semper existens*; creata omnia, siue ratione & anima prædita, siue inanima, & rationis expertia suapte natura mutantur. Ea enim est rebus humanis indita facies; *vt in omnibus continua sit, tum generatio, tum corruptio.* *Arist. l. 12. de Gener. & Corrupt. c. 10.* Itaque sicut plantas, animalia, homines ipsos videmus sensim mutari, adque interitum vergi, inclinarique: ita & Respublica quarum vti initium, sic finis est. atque id quidem, siue fato, seu naturæ quadam, vt dictum, institutione, quæ omnia à se producta mutat, inuertit, & certis temporum interuallis disperdit. Vidit hoc Coryphæus Oratorum: *Idipsum,* inquit, *à Platone, philosophiaq; didici, naturales esse conuersiones Rerumpubl. vt eæ tum à Principibus teneantur, tum à populis, tum à singulis*: *Cic. 2. de Diu.* immo, vt tandem à nemine teneantur, sed vt animalia omnia certo temporis ambitu occidant, intereantque. Breuiter, ac vere Seneca: *Omnia mortalium opera, mortalitate damnata sunt: inter peritura viuimus.* *Epist. 92.* Adeo, *vt quicquid longa series multis laboribus, multa Deum indulgentia struxit, id vnus dies spargat, ac dissipet.* *Epist. 91.*

Fl. Vopiscus in Caro. Et quid multis? annon certum est, *Fato Rempubl. geri, & nunc ad summum euehi, nunc ad minima retrahi?*

Pruden. lib. post. in Symm.

> ——— *Sicut variæ nascentibus* ——— ———
> *Contingunt pueris animæ, sic vrbibus affert*
> *Hora, diesque suum, cum primum mœnia surgunt*
> *Aut fatum, aut genium.* Plane, plane,

Mani. 4. Ast.
> ——— *certum est, & ineuitabile fatum,* quod

Ouid.
> ——— *ratio vincere nulla potest,* quodque

Boetius.
> ——— ——— *omnia certo fine gubernat.*

Ouid.
> ——— ——— ——— *Sic omnia verti*
> *Cernimus, atque alias assumere pondera gentes;*
> *Concidere has.*

Itaque, legibus inuictæ Necessitatis ruunt, vel transferuntur Regna, Respubl. Prouinciæ. Μηδὲν γὰρ τῆς ἀνάγκης βιαιότερον: *Necessitate enim nihil violentius.* *Nicet. in Balduino.* Et vt aperte Arnobius: *Rationibus fixis peraguntur res Dei; & quod semel decretum est fieri, nulla potest nouitate mutari.* *L. 2. adu. gentes.*

Ceterum, hoc interea obseruatur, vt cum diuino decreto ruina Imperiis, & Rebuspubl. impendet, soleat *malum extremum Discordia præcedere*, *Tacit. 4. Ann.* docente etiam, & asserente Vegetio: *Ciuile odium ad inimicorum perniciem præceps est; ad vtilitatem suæ defensionis, incautum.* *Lib. 3.* Recte: *nam in ciuilibus discordiis, haud dubie ab vtraque parte Respubl. detrimentum capit.* *Dio lib. 41.* Atque ea quidem *Discordia* oritur ab rebus, plerumque nimium lætis, & ad summum fœlicitatis gradum perductis. *Namque,* vt Tacitus inquit, *arduum est, eodem loci potentiam, & concordiam esse.* *Tacit. lib. 3.* Ideo, *indicium est imminentis exitij maturitas,* vt Seneca scribit, *& appetit finis, vbi incrementa consumpta sunt.* *Consolat. ad Marciam.*

EXEMPLA, & MONITA.

I. SEx omnino perfectas rerum ciuilium conuersiones esse, passim Politici docent: nimirum à Monarchia ad popularem, à populari ad Monarchiam: ab optimatibus ad populum,

lum, à populo ad optimates. Item à Monarchia ad optimates, ab optimatib. ad Monarchiam. Ipsa Respubl. Romana, satis palam facit his mutationibus laborasse: vt cuius imperium initio penes Reges fuerit, mox penes Consules, & Senatum, & tandem potestate Tribunis plebis communicata, penes plebem ipsam. Ita prorsus accidere solet in omnibus Rebusp. vt dominatus, ciuilesque status varient; immo tandem naturæ quadam, vt sic dicam, œconomia, concidant, atque ad nihilum redigantur. Quis ASSYRIORVM, atque PERSARVM Imperium deleuit? Quis ATHENIENSIVM opes euertit? Quis potentiam MACEDONVM excidit? Nihil aliud certe fuit in causa, quam natura rerum humanarum, qua nihil est in terris imbecillius. Etenim si CYRVS Assyriorum, imperium (vtor Osorii sententia) non deleuisset; si ALEXANDER non fregisset potentiam Persarum; si Romanorum armis MACEDONES atque cuncta Græcia minime corruisset, tamen necesse erat, vt omnia ista Imperia, vel aliorum viribus conciderent, vel ætate consenescente tandem interirent. Vt enim lyræ, aut arcus nerui, inquit Plutarch. ita mundi quoque concentus vicissitudine quadam intenditur, & in rebus humanis nihil sinceri, nihil puri, nihil certi. Itaque posteaquam vltra progredi nequeunt, necesse est, vt fiat naturalis, siue fatalis conuersio & ita regrediantur, corruantque res humanæ.

Lib. de Nobili. 3.

De Tranquill. animi.

In se magna ruunt: lætis hunc numina rebus
Crescendi posuere modum.

Lucan 1.

Vide mihi superbam illam ROMAM (vt Imperia omittam) in qua XII. thermæ erant amplissimæ, balnea priuata innumera, Amphitheatra amplissima II. quorum vnius adhuc vestigia restant admiranda. Theatra totidem: Ludi V. Naumachiæ totidem: Nymphæa XI. Arcus marmorei XXXVI. Circi II. Septizonium Seueri, Moles Hadriani, Augusti Mausoleũ: Quid de templo dicam Capitolino? Quid de Panthei, Pacis, aliisque, quid commemorẽ Fora Romana? quid ædificiorum splendorem? quid denique suburbiorum magnitudinem? ne multis: tantus eius splendor, atque amplitudo fuit, vt Vates merito inclamaret;

Notabilis splendor Vrbis Romæ.

Omnia Romanæ cedant miracula terræ.
Natura hic posuit, quidquid vbique fuit.

Propert. lib. 3.

Vbi porro ista omnia? euanuerunt, conciderunt, immo non fuisse diceres, nisi quæ etiam supersunt parietinæ, & veterum scripta aliud clamitarent. Vrbem relinquamus: *Imperium* ipsum, quomodo iam discerptum, & diuulsum videmus Gothorum, Vandalorum, Hunnorum, Arabum denique, & Turcarum bellis atrocissimis? Annon idem de *Thebis*, *Hierosolymisque*, de *Tarento, Metaponto*, & aliis sexcentis dici potest? Potest sane; & prouidentiæ diuinæ, simul & potentiæ hunc veluti lusum esse, à qua primordium, & incrementum omnium non solum Vrbium, sed Regnorum etiam, vt & familiarum occasus dependent:

Vsque adeo res humanas vis abdita quædam
Obterit, & pulchros fasces, sæuasque secures
Proculcare, ac ludibrio sibi habere videtur.

Lucret lib. 5.

Porro Fati voce, cum in hoc Capite, & in aliis nonnunquam, Veterum sententias retinens, vtor, ea, ne quis me calumnietur, intelligo Deum ipsum, vel cum D. Augustino, diuinæ mentis veluti vocem, & sanctionem. Intelligant alii Ethnice, si volent; ego cum Christianis Orthodoxis ita sentio, nec voce Fati, vel Necessitatis quidquam intelligi volo, quod Prouidentiæ diuinæ, aut libero arbitrio vim afferat: quod obiter dictum esto.

Fati vocem vt capiat Auctor.

Lib. 5. de Ciuit. Dei c. 1. & 9.

Hoc interea animaduersum nonnullis, eiusmodi mutationes circa 500. annum, vt plurimum euenire.

I. In ASIATICO Imperio, satis constat illud fuisse penes Assyrios 520. annis: post quod tempus Medi illud occuparunt.

Herod.

II. ATHENARVM etiam Imperium à Cecrope vsq; ad Codrum annis durasse 490. & post illa in Democratiam immutatum.

Isocr. Symm.

III. Totidem annis floruit LACEDÆMONIORVM Respub. sub Regibus Heraclidis à Lycurgo (qui etiam Reipubl. formam primus constituit) vsque ad Alexandri magni ætatem, sub quo concidit.

Idem.

IV. Annis circiter 500. ab expulsis Regibus vsq; ad Monarchiam Augusti, rexerunt Remp. Romanam Consules, forma gubernationis mixta ex Aristocratia, & Democratia.

V. Anno 500. post deuictum ab AVGVSTO *Antonium*, & constitutam rursum Monarchiam, cæso Romæ *Valentiniano*, vltimo occidentis Imperatore, Imperium occidentis dilaceratum concidit, & esse desiit: Vandalis, Alanis, & Sueuis primo Galliam, deinde Hispaniam, tandem & Africam, & in ipsa Italia Vrbem Romam, Genserícho Duce inuadentibus, occupantibus, ac diripientibus: Scotis, & Anglis Britanniam: Burgundionibus, & Francis Galliæ partem: Gothis partim Italiam, partim Galliam Narbonensem, Aquitaniam, & veterum Cantabrorum sedem, ac Celtiberorum in Hispania: Longobardis Galliam Cisalpinam adorientibus, & obsidentibus. Nec post hunc Valentinianum certa aliqua, & firma fuit Græcorum Imperatorum in Occidente potentia. Ideo paullo post relicta vrbe Roma, constituerunt Exarchatum Rauennæ: quem etiam cito destruxerunt, & euerterunt Longobardi. Cuiusmodi exempla plerique collegerunt Neoterici, inter quos Auctor Axiomatum Politicorum.

Nonnulla tamen Imperia dimidiatam tantum periodum 500. annorum exegisse deprehenduntur.

I. Vt PERSICVM, quod à Cyro vsque ad Darium vltimum, annos 230. vel circiter opibus, atque potentia floruit, tandemque Alexandri Magni impressione corruit.

II. GRÆCORVM etiam Monarchia, annos circiter 250. perseuerauit: verum post longa, & maxima prælia, ad distinctos Macedoniæ, Syriæ, Ponti, & Ægypti Reges fuit deuoluta.

III. ROMANORVM quoque prima mutatio, qua Regibus Imperium abrogatum, cecidit circiter annum 250. hoc est anno ab V.C. 244.

IV. Regnum LONGOBARDORVM in Italia euersum à Carolo Magno, vltimo Rege Desiderio, cum coniuge, & liberis Leodium relegato durauit annos 240.

Quinimo sæculares, siue centesimas periodos fatales esse regnis, Rebuspub. Regiis stirpibus, ostendunt historiarum monumenta.

V. P. Greg. 21. de Rep. c. 5.

I. Ecce centesimo post Christum natum, & Augusti Cæsaris Imperium anno, cœpit Romana Respublic. per extraneos Principes regi, & translata illa primum potestas ad Neruam, Traianum, Hadrianum natione Hispanos.

Ducentesimo dehinc anno post Christum natum, deletum Parthicum Imperium, & ortum nouum Persarum per Artaxerxem Regem.

Trecentesimo, ad Principes Christianos translatum Imperium Romanum ad Constantium Constantinumque Magnum.

400. anno cœpit diuidi, & lacerari Imperium, vnde noua alia regna orta in Italia, Gallia, Hispania, Africa, Asia, Anglia.

Anno 500, Occidentis Romanorum Imperium exstinctum, vsque ad Carolum Magnum, & contractum in Constantinopolitanum, siue Græcorum.

Anno 600. Mahometis, & Saracenorum impietas simul, & horrendum Imperium productum est.

Anno 700. Saracenorum, Arabum, Turcarum, Maurorum, noua & diuersa regna, quæ habuerunt suos Principes dictos Caliphas, siue Sultanos in India, Syria, Asia, Ægypto, Lybia, Africa, in Insulis maris Mediterranei, Oceani Æthiopici, Indici, Athlantici.

Anno 800. Imperium nouum Occidentis per Francos Septentrionales gentibus salutare, & Christi prænuncium.

Anno 900. Imperii occidentis è Francis ad Longobardos translatio, sedi Apostolicæ diu luctuosa.

Anno 1000. noua Regna Poloniæ, Vngariæ, Bohemiæ, & Septentrionalium populorum.

Anno 1100. noua Regna Occidentalium Christianorum, præsertim Francorum, in Asia, Syria, Iudæa, & alibi.

Anno 1200 nouum Imperium, & Barbaricum gentis Tartarorum, cum Indicorum, & totius Orientis magna Regnorum calamitate.

Anno 1300 nouum, seruile, & ferum Imperium Othomannorum, ab Othomanno primo eius nominis Imperatore dictum.

Anno

Anno 1400. nouum Imperium Tamberlani Scytæ: quod feritatem Turcarum aliquantum repressit.

Anno 1500. noua Imperia Sophi in Perside: item Lusitanorum, & Hispanorum in Indiis, & Nouo orbe.

Anno 1468. Ciuitas nostra Leodicensis, quæ me iam sui memorem reddit, funditus à Carolo Burgundo euersa fuit: emenso autem dehinc centesimo fere anno à Principe Aurangiæ, *Sectariorum* Duce, rursum (etsi nequidquam) obsessa fuit.

Anno denique 1600. aut circiter, pax inter potentissimos Europæ Reges Galliæ, & Hispaniæ, bono quidem Reipubl. Christianæ conciliata est, & confirmata Deus faciat, vt currente hoc sæculo eam mutationem experiamur in Rep. Christiana, qua pace vbique inter Christianos Principes stabilita, eorum Imperium quam latissime in latissimas, & potentissimas publici hostis ditiones protendatur, quibus haud dubie non diu incubaret Tyrannus, si sociatis Principum Christianorum viribus, quæ iam varie distrahuntur, serio oppugnaretur.

Sed nolo diutius huic argumento, quod pleniore manu alii prosequuntur immorari. Neque enim mihi fit verisimile eiusmodi mutationes præsciri posse, nisi quatenus Deo visum fuerit: vt fere solet res maxime admirandas hominibus prænuntiare: id quod facit Vatibus suis siue Prophetis, vel signis & prodigiis, aliisque modis, ad captum nostrum, quæ eius est clementia, conuenientibus solet, inquam, benignus ille Deus, *dare significationem timentibus se, vt fugiant à facie arcus.* Vt in Loth *a* testatum facit scriptura, qui monente Domino cum filiabus fugit è Sodomis: & Noe, *b* qui cũ familia arcam ingressus est, imminente iam diluuio. Ita instante Hierosolymæ excidio, plerosque Christianos, nedum Iudæos signis variis à Domino prius monitos, in alias regiones se recepisse, clarissimus Annalium Ecclesiast. scriptor testatur. Ne *c* multis: idem ille benignus Deus per Danielem *d* futuram Persici regni euersionem prædixit, & inclytam Alexandri Magni victoriam, per visionem Arietis & Hirci, aliaque edocta mysteria. Verum nimius essem, si variorum exempla prodigiorum referam, quæ passim in historiis occurrunt: suffecerit in memoriam reuocasse varios Cometes, qui nobis Belgis sub initium mutationum seu bellorum ciuilium apparuerunt, & simul prænunciarunt non dubias & sequutas postea calamitates; quarum vim acerrimam totis quadraginta annis, non sine magno animi mœrore sensimus, quotquot Belgæ sumus. In quo desinerem, nisi viderem superesse vltimum textus nostri aphorismum exemplis firmandum; nimirum, proximum ad mutationem, vel euersionem Rerumpub. gradum internam esse discordiam, siue ciuium dissensionem. Age, paucis expediamus.

> Futuras calamitates Deus piis prænunciat.
>
> *Psal.* 59.
>
> a *Gen.* 19. & 6.
>
> b *Genes.* 7.
>
> c *Baron. tom.* 1.
>
> d *Daniel.* 8.
>
> Anteambulo ruinarum Rerumpub. Dissensus domesticus.

I. Producatur imprimis ipsa ROMA, quæ priusquam ad vnius arbitrium delata esset, infinitas incredibilesque passa fuit clades, atque calamitates per domestica dissidia, diuersasque partes Cæsaris, & Pompei, quibus è medio sublatis exarsisse etiam Remp. factionibus Triumuiratus, nemo non nescit. Animaduertit hoc CÆSAR, cuius apud Sallustium legitur vaticinium hoc: *Ego sic existimo,* inquit, *quoniam orta omnia intereunt, qua tempestate Vrbi Romanæ fatum excidii aduentauerit, ciues cum ciuibus manus conserturos: ita defessos & exsangues Regi, aut nationi prædæ futuros: aliter non orbis terrarum, neq; cuncta gentes conglobata mouere, aut contundere queant hoc Imperium.*

> *Orat.* 1. *ad Cæs.*

II. Quid in Græcia? nonne dissensionibus quoque ciuilibus pessimum publicum sustinuit, maximasq; clarissimarum vrbium euersiones, exorto Peloponesiaco bello exitiali?

> *Isocrat. in Panath.*

III. CARTHAGO etiam, quæ ante Romanis semper formidabilis, nunquid ab eadem causa in ruinam acta est?

> *Herod.*

IV. Quid GOTHARO Noruagiæ regi dedit animum Danos inuadendi, nisi dissensus ille, quo capitaliter à suo Rege dissidebant?

> *Krantzius* 1. *Noruagiæ.*

V. Quid quoque Turcam HVNGAROS aggredi incitauit, nisi dissidia ciuilia, quibus irretiti defensiuum (vt Bonfinius inquit) quam offensiuum bellum gerere constituerunt?

> *Lib* 34.

VI. Ac vt magnis & dissitis minutas, & vicinas vrbes nectam, scimus superiori æuo, DIONATENSES atque BOVINOS, tametsi ante inuictos, propriis tandem dissidiis ab *Philippo* Burgundo suppressos fuisse.

> *Cominæus in Comment.*

VII. Quid vicinos alloquor? & tu, ô mea Eburonum LEGIA, sensisti in tuo excidio, quan-

> *Anno* 1468.

quantum malum afferat, seiunctio & discordia, quæ te in manus non dicam hostiles (pudet enim Christianum fuisse) sed Vulcani dedit, qui te, te inquam splendidam licet, & Clero spectabilem, in flammam dedit. Vt merito postea illud vsurparis:

Stare diu nescit, quod non fulcitur ab alto:
Et discors in se regnum durabile non est.

Vsurpas quidem merito: sed vide, vt hac calamitate docta, reipsa deinceps depreceris symboli malum. Enimuero, nihil verius illa Liuii: *Opulentis ciuitatibus venenum seditio: magna imperia mortalia reddit.* Quod alter etiam historicus Romanus animaduertit, technas Drusi considerans: *Haud leue decus Drusus quæsiuit, inliciens Germanos ad discordias.* Sciebat enim cum Vegetio, sapientis Ducis esse, discordiarum inter hostes causas serere, cum illud verissimum sit, *ne minimam quidem nationem posse ab aduersariis deleri, nisi propriis simultatibus seipsa consumpserit.*

Lib. 2.

Annal. 2.

Veget. lib. 3. c. 9.

Notat Ann. Scotus in Tacit.

VIII. Et vero, quid superioribus annis rei bene gerendæ cursum, vel potius conficiendæ in Turcam impediuit, nisi æmulatio Hispanorum, & Venetorum? qui sane si bello illo sociali, concordes, & vnanimes permansissent, haud dubie actum fuisset de potentissimo Christiani nominis hoste.

IX. Sed non est, cur diutius hæc firmem exemplis, aut illustrem: cum omnes omnium ætatum historiæ plenæ sint eiusmodi exemplis, & documentis, quæ liquido ostendunt, eam Rempub. eam Prouinciam, in qua dissensiones oriuntur, atque dissidia, si non interitum, certe rerum mutationem consequi. Testes sint, vt obiter addam, Germaniæ, Galliæ, Belgicæ Ditiones, atque adeo, proh dolor, Europa, quæ mutuis dissidiis iam diuulsa, decumanas pœnas sustinet ab fero illo, & capitali Christianorum hoste: quem, nisi viribus conglobatis Principes oppugnent, verendum certe, verendum, ne nos in exosam redigat seruitutis conditionem. O tempora! ô mores! vere possim dicere, quod de suo æuo scribit Pomponius Lætus: *Mali dæmones sic implicuere nostras mentes, vt relictis veris hostibus, quos longa pace frui permittimus, in nos nostrorumq; membra armatas, & sanguinolentas conuertamus manus.* Interea *culpandine sint Principes, qui ad tam pernitiosum facinus stipendia soluunt, iudicent alii. Illud vero ausim dicere, Christianos omnes sub vno signo Crucis militare; nostram religionem vnicam esse, Rempub. vnicam, ipsius Dei vrbem, cuius nos ciues sumus, & bellum inter nos esse non posse, nisi ciuile.*

In Licin. Liciniano.

Monetur Principes Christiani.

Ergo Principes Christiani, positis dissidiis, & leuibus irarum incitamentis, arma quibus eorum ergo inter vos sæuitis, & Europam metu iam completis, in immanem illam, & feram belluam conuertite, tot eius cruentas de patribus vestris reportatas victorias cogitate, miserorum Christianorum Christi sanguine redemptorum præduram seruitutem attendite, fletus amaros, & iuges eiulatus audite, sanguinolenta eius in vos consilia frangite. Quandiu seueritati eius, ac potius tyrannidi indormietis? excitet, excitet vos, ô Principes, & moueat longe, lateque fusum eius Imperium, quod nisi communi repagulo contineatur, & confringatur, plus plusque in dies serpet, & in ditiones aliquando vestras (quod Deus ille auerrat) protendetur. Non arma, non vires desunt, modo postpositis simultatibus, firma inter vos stabiliatur societas; qualis quondam Godefridi Bullonii, Roberti Comitis Flandriæ, Hugonis Philippi Galliæ Regis fratris, Roberti Ducis Normanniæ, Ioannis Hunniadis, Matthiæ Coruini Hungariæ Regis, aliorumque Principum vere Christianorum, id est Christianæ libertatis vindicum, & defensorum. Tandem inita, & firmata eiusmodi societate, Tibi ô Magne CÆSAR, per Danubium petere licebit cum Regibus Daniæ, Bohemiæ, Poloniæ, Thraciam; & inde fines Constantinopoli, quæ sedes est Imperii Ottomannorum. Tibi porro, REX CHRISTIANISSIME, qui post immaturam patris mortem, maximum in hac ætatula ingenii & virtutis toto orbi specimen præbes, cum magno Britanniæ Rege, Venetis, Heluetiis, Principibusque Italiæ Brundusium adspirare licebit, vt inde secundis remigibus in Albaniam, & VValachiam Te penetres, Græciam post illa oppugnaturus. At vero, Tu PHILIPPE Magne Rex Catholice, malorum vestigiis insistens, cum PAVLO V. Pontifice, vt sapientissimo, sic potentissimo, non difficulter Constantinopolim, qua mare spectat, adoriri poteris; & qua fœlicitate PIVS V. cum parente Tuo Philippo II. & Venetis memorabili illa naumachia, Selinum II. profligauit, eadem è sede, & statu Imperii Barbarum exiges; quod non fiet sine maxima Christianæ

Anno 1571.

Illa pugna 117. triremes hosti-

fidei

fidei propagatione, pro qua nemo est, bonorum certe Christianorum, qui non mortem oppetere, & magnificum, & gloriosum putet.

les cum 13. nauibus à nostris intereceptæ, 120. partim absorptæ, partim fugatæ; Diuersa tormenta maiora 383. capta. Occisorum numerus 32. millia: E nostris 7. millia desiderata.

Porro Principum, atque Imperiorum interitus, & occasus accidunt, vel ab INTERNIS CAVSIS, *vel ab* EXTERNIS. INTERNÆ, *partim ex domesticis dissidiis, de quibus paulo ante dixi: partim ex* Impotentia Regnātium, *cum nimirum legibus spretis pro libidine sua cuncta gubernant: partim ex* Superbia *eorum, prauisque moribus constant, (vnde* metus *subditis ingeneratur) quibus ex rebus* Odium, *&* Contemptus *nascuntur: atque inde*, Insidiæ, Coniurationes, Proditiones. *Quæ tamen vt plurimum, vitantur* Indagatione, *&* Coercitione. *Deinde* Custodia, *siue* Satellitio: *adhac*, Diffidentia, *ac* Dissimulatione. *Postremo*, Innocentia, *& subditorum* Beniuolentia. EXTERNÆ *vero prodeunt, tum à* VI SVPERIORE, *Principis nimirum potentioris: tum à* VI MAIORE, *id est, Necessitate, siue Fato. Quæ omnia sigillatim explicanda; & primum de* CAVSIS INTERNIS.

Huc infer cap. II. & III. in calce libri posita.

CAPVT IV.

Vnicum autem Superbiæ remedium peruulgatum illud, sed quod

——*è cœlo descendit*, γνῶθι σεαυτόν,
Figendum, & memori tractandum
Pectore.

Iuuenal.

NIHIL est quidem profecto, quod æque supercilium cogat nos ponere, quam crebra nostri cogitatio, hoc est, mortalitatis, & humanæ cōditionis consideratio. Cogitet mihi serio, quisquis altum spirat, quis ipse sit, quibusque superbiat rebus; repetat memoria originem suam, & quibus principiis editus in lucem: nunquid *nudus in nuda humo abiectus, ad vagitus statim, & ploratum?* Plane: *vt nullū animalium aliud pronius ad lacrymas, & has protinus vitæ principio. Natus* igitur, *misere ia et manibus, pedibusq; deuinctus, flens animal cæteris imperaturum: & à suppliciis vitam auspicatur, vnam tantum ob causam, quia natum. Heu dementiam, ab iis initiis existimantium ad superbiam se genitos!* Talis non Regum ille, quot sunt, quot erunt, opulentissimus iuxta ac sapientissimus, qui sic de se ipse: *Et ego natus accepi communem aerem, & in similiter factam decidi terram: & primam vocem similem omnibus emisi plorans. In inuolumentis nutritus sum, & curis magnis. Nemo enim ex Regibus aliud habuit natiuitatis initium. Vnus ergo introitus est omnibus ad vitam; & similis exitus.* Et habebunt ex his initiis Principes, vnde supercilium sumant?

Plin. Procem. 7. Nat. Hist.

Idem.

Sapien. 7.

Sed nunc *cōsidera, vbi sis, & ingemisce: quo vadas, & cōtremisce.——Nā et si cæteris homi-*

D. Bernard.
D. Bernard. in

vita Anton.

hominibus dignitate antecellas, eandem tamen cum ceteris habes nascendi, & moriendi conditionem.

Iam nõ vides, quibus naturæ, siue fortunæ impedimentis, æque atque mortalium ceteri, irretitus sis?

Virgil.

Optima quæque dies miseris mortalibus æui
Prima fugit, subeunt morbi, tristisq; senectus.

Quid de incertis casuum dicam? Nisi illud Comici:

Mimus.

Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.

Sen. de Tranquil. 11.
Boet. 3. de Cons. pros. 5.
Philo Iud. lib. de Iurisiur. rel.
Cassiod. lib. de Anima.

Asserit, monetque inclytus Philosophus: *Scito omnem conditionem*, inquit, *versabilem esse, & quicquid in vllum incurrit, posse in te quoque incurrere.* Crede Princeps euentibus rerum humanarum. *Plena est exemplorum vetustas, plena etiã præsens ætas, qui Reges fœlicitatem calamitate mutarint.* —— *Quam opinionem si quotidie in memoriam reuoces, teque dimittas ab excelsa potestate ad ista humilia, ita te quadantenus adæquabis subditis, ne quid vnquam offendat disparitas.* Enimuero, *Nimia magnitudo est, suam intelligere paruitatem.*

EXEMPLA.

Athenæus.

I. QVORVM initium sumatur ab scito STRATONICI musici apophthegmate. Is, cum intelligeret *Timothei* Regis matrem summa cum difficultate partum edidisse, facete inquit: *Bene est, abunde est, quod Deum peperit: nam si opificem, hui! quales emisisset inter pariendum voces!* Salse irrisit vir prudens Magnatum imprudentiam, qui tametsi idem vitæ initium à miseriis nobiscum auspicentur, sibi tamen diuinos honores deferri, & adscribi volunt, quæ certe magna vanitas est: quando non minori cum difficultate, periculoque Regum matres partum edant, atque subditorum. Quare Plinius illacrymans miseriæ, atque vanitati magnatum, qui tumidi, fastidiosi, suique nimium pleni, & in alios insolentes esse solent: *Miseret*, inquit, *atq; pudet æstimantem, quam sit friuola animalium superbissimi origo, cum plerumque abortus causa sit odor à lucernarum exstinctu. His principiis nascuntur tyranni, his carnifex animus. Tu qui corporis viribus fidis; tu qui fortunæ munera amplexaris, & te ne alumnum quidem existimas, sed partum; tu cuius semper in victoria est mens; tu qui te Deum credis, aliquo successu tumens, tanti perire potuisti: atq; etiam hodie minoris potes, quãtulo serpentis ictus dente; aut etiam vt Anacreon poeta, acino vuæ passæ; vt Fabius Senator, poto in lactis haustu vno pilo strangulatus.* Hactenus Plinius, qui hæc claudit eleganti prorsus, & notanda sententia: *Is demum profecto vitam æqua lance pensitabit, qui semper fragilitatis humanæ memor fuerit.* Idcirco Romanis solemne fuit, vt triumphanti in sublimi curru adstaret quispiam, qui identidem illud à tergo suggereret, *Respice post te, hominem memento te.*

Lib. 7. cap. 7. Nat. Hist.

Ortus & vita hominis quantis periculis subiecta.

Tertull. Apologet.

Plut. Solon.
Herod. 1.

II. Consulenti CROESO Lydorum Regi potentissimo Delphicum oraculum, quanam semita posset ad fœlicitatem peruenire, responsum ad hunc modum fuisse legimus: *Si teipsum cognoris*: Effati versus est hic:

Σαυτὸν γινώσκων εὐδαίμων κροῖσε περάσης:
Cognoscens teipsum fueris sic Crœse beatus.

Quam sententiam si serio imbibisset *Crœsus* minus postea sensisset fortunæ acerbitatem, prælio superatus ab *Cyro*, atq; mox, nisi fata abnuissent, rogo exurendus.

Ex Ælian. 8. Var. cap. 15.

III. PHILIPPVS Macedonum, fama & belli gloria inclytus Rex, cum tandem in Chæronea Athenienses fudisset, metuens ne rebus præclare gestis sui oblitus supra humana extolleretur, puero hoc muneris delegauit, vt singulis diebus, priusquam foras prodiret, vel sui copiam alicui faceret, humanitatis memoriam renouaret, ter hoc ei proclamans: *ô Philippe, homo es.*

Lycosth. ex

IV. Cuius superstes vxor OLYMPIAS, cum *Alexandri* filii corpus multis diebus insepul-

ſepultum iacuiſſe inaudiſſet, à graui & amaro gemitu in hæc verba prorupit: *O fili, tu cum in numerum Deorum referri volueris, & id perficere ſummo ſtudio conatus ſis; nunc carere debes, quæ ſunt mortalium omnium communia, Terra, & Sepultura?* magna nempe metamorphoſis. *Alexander* viuus ambiebat diuinos honores: defuncto nec vltimus illi obtigit honos, quem quiuis homo perſoluit homini quamlibet humili. narrant n. hiſtorici, *Alexandri* corpus multis diebus inſepultum iacuiſſe, ob graues procerum concertationes de ſucceſſione principatus.

Ælia. 13. Var. c. 30.

Q. Curt. & Plutar.

V. SALADINVS Aſiæ, Syriæ, atque Ægypti Sultanus, hominem tandem ſerio, ſi ſero, ſe agnouit, iubens morti iam vicinus, vt interiorem tunicam haſtę prælongę impoſitam pro omni pompa funebri per caſtra deferrent, cum acclamatione hac: *Hoc vnum linteum ex totius Orientis opibus Saladino reſtare.* Vidit ille in extrema vitæ periodo, nihil eſſe, cur vel opulentiſſimi ſuperbiant; & huius ſæculi pompam, & gloriam nihil præter vanitatem, nugas, fabulas eſſe; vel Philoſophi opinione: *Æquat enim,* inquit, *omnes cinis. impares naſcimur; pares morimur. Conditor ille iuris humani, non natalibus, nec nominum claritate diſtinxit, niſi dum ſumus.*

Bapt. Fulg. 7. c. 2.

Senec. epiſt. 91.

VI. Quod probe conſiderauit Magnus ille Cæſar AVGVSTVS, qui iam iam animam emiſſurus, amicos percunctatus eſt, annon mimum vitæ in hac mundi fabula commode egiſſet? atque moriens ſubiecit: *Date plauſum: & omnes vos cum gaudio plaudite.*

Sueton. c. 99.

VII. GELIMER VVandalorum Rex in Africa, cum per Belliſarium Iuſtiniani præfectum victus eſſet, & cum vxore, familiaque ad Imper. Conſtantinopolim duceretur, pleno ore ſemper riſit. Quærenti autem, cur doloribus circumſeptus, riſum ederet; reſpondit, ſe ridere fortunæ humanæ viciſſitudinem; illud identidem vſurpans: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas.*

Ex Pomp. Læto in Iuſtin.

VIII. Hoc idem ſenſit ſubtilis ille iudicii Rex, quem ferunt, traditum diadema, priuſquam capiti imponeret, retentum diu conſideraſſe, ac dixiſſe: *O nobilem magis, quam facilem pannum! quem ſi quis penitus cognoſcat, quam multis ſollicitudinibus, & periculis, & miſeriis ſit refertus, ne humi quidem iacentem tollere vellet:* Haud equidem ſcio, an Antigonus Rex fuerit; vt qui diceret, regnum nihil aliud eſſe, quam nobilem ſeruitutem.

Val. Max. 7. c. 2. Ælian. lib. 9. Var. Hiſt.

IX. Comprobauit hoc, facto ſatis ridiculo, ſupradictus AVGVSTVS Cæſar, qui Equite quodam Romano mortuo, qui ære grandi alieno oppreſſus erat, atque ob id res eius auctioni ſubiicerentur; emi ſibi mandauit culcitram eius cubicularem: mirantibuſque hoc præceptum: *Habenda eſt,* inquit, *ad ſomnum conciliandum, in qua ille tanto ære alieno obſtrictus ſomnum capere potuit.* Sit ridiculum; conſtat Cæſarem ob ingentes curas ſæpe maximam partem noctis inſomnem duxiſſe.

Macrob. 2. c. 4.

X. Quarum conſideratione TIBERIVS eius priuignus, Imperium offerentibus, ægre admodum & quaſi coactus recepit, querens miſeram & oneroſam ſibi iniungi ſeruitutem: verum accepit tandem; ſed hactenus, vt quandoque deponeret: verba ipſius (referente Tranquillo) hæc ſunt: *Dum veniam ad id tempus, quo vobis æquum poſſit videri, dare vos aliquam ſenectuti meæ requiem.*

Sueto. c. 24.

XI. Iungendus illi DIOCLETIANVS, qui ſecum ſæpenumero contemplans fortunæ mobilitatem, decreuit ſe Imperio abdicare, & in priuatam ſecedere vitam. Geſtorum Pompei admonitus veteranus Princeps, cum quiſque de rebus futuris ambiguus ſit, non expectauit incertæ viciſſitudinis aleam. Raro enim permanent vſque ad exitum ſucceſſus. Id quod cum in aliis, tum in Duce *Parmenſi* ſuperioribus annis in noſtro Belgio annotatum eſt.

Pomp. Lætus de Nemeſi Dea.

V. Ianſon. l. 5. Mercur. Gallobelg.

XII. Atque, vt porro domeſtica ſcrutemur, CAROLVS V. Imper. memor huiuſce fragilitatis, diu ante mortem, adminiſtratione Reipubl. ſe ſponte ſubmouit: & cum in filium iam validum æui & animi, curas contuliſſet, ſeceſſit in Hiſpaniam, & in Diui Iuſti monaſterio, ſeptem à Placentia milliaribus, ſe abdidit, cum duodecim dumtaxat familiaribus, Deo & quieti vacaturus. Interdixit autem, aliter ſe quam Carolum appellari, Cæſaris atque Auguſti illa nomina, cum rebus animo exſuens, & totum hoc honorarii contemnens. Immo hoc amplius ferunt, diu ante Imperium à ſe abdicatum, ſarcophagum ſibi conſtrui iuſſiſſe, cum funebri ſupellectile deportandum, clanculum tamen, quocunque iret; quem apparatum habuit apud ſe quinque annis vbicunque locorum eſſet, ſecretiſſime, etiam dum Mediolanum contra Gallos proficiſceretur, illudque diligentiſſime ſingulis noctibus ſemper conſeruauit, atque reponi

I. Lipſius 2. Monit. & exēpl. polit. c. 14.

P. Greg. 6. de Rep. c. 3.

iussit. Arbitrabantur autem quidam, qui circa eum erant, thesaurum aliquem illic detineri & conseruari: alii nonnihil librorum, quibus historiæ veteres continerentur: alii aliud quidpiam magni. Cæsar vero sibi conscius in quem vsum secum deferret, subridendo, in rei cuiusdam sibi omnium carissimæ vsum, id secum deferri dicebat. Sic assidue mortem ante oculos sibi reposuit, & sibi semper capulum funebrem adesse voluit, vt perpetua mortis cogitatio eximeret à corde vanum huius mundi fastum, sanctas autem actiones agendas, dum viueret, admoneret.

Indidem. Mirum elogiũ Maximiliani I. Imp.

XIII. Quin etiam ab eodem prorsus facto celebratur auus eius MAXIMILIANVS, primus Imperator Austriacus, qui insuper hoc testamento cauit, vt exanimum corpus suum rudi linteo inuolutum, sine vlla exenteratione sarcophago (quod triennio ante mortem parari curarat) imponeretur, naribus, ore, auribusque viua calce oppletis. Quid sibi voluit magnus vir? nisi monumentum illud assidue in oculis habere, quod diceret: *Cogita mori.* quod amplius diceret: *Quid te dilatas & extendis? quid multa possides, plura appetis? Quem tot prouinciæ, & regna non capiunt, loculus iste capiet* Cur autem & calcem cauis illis partium immisit? en aromata, quibus condiretur. Sed hoc spectauit, vt corpus putredini natum, ea quoque consumente, & exedente materie, citius consumeretur, & iret in suam terram. *Maximiliane* magnus fuisti! & res tuæ dicunt, tum & hæc circa mortem.

XIV. Taceo *Anastasium II.* Imp. *Theodosium III. Isacium* Comneum, *Manuelem* Comneum, *Lotharium* Ludouici Pii F. *Bambum* Hispan. Principem *Ethelredum* Merciorum in Anglia Regem, *Rachisium* Longobardorum, *Inatem* Britanniæ insulæ, & alios Scotiæ, Armeniæ, Galliæ, Bohemiæ Reges, præter multos alios potentiss. Orbis Christiani monarchas, qui humanas res, earumque fastigium despicatui habentes, & vltro deponentes, priuati conditionem acceperunt, & quod reliquum vitæ erat, in monasteriis sibi & Deo victuri, traduxerunt. Egregii sane Principes, & omni præconio dignissimi, qui assidua mortalitatis & fragilitatis humanæ, æternæque vitæ memoria, non solum intra orbitam modestiæ, atque humanitatis sese continuerunt, verumetiam postposito omni splendore, in solitudinem sub exitu vitæ secessere, relicta etiam, immo pessundata, vt melius sibi, Deoque viuerent, Imperii dignitate.

CAPVT V.

Sed & *Odium*, atque *Metus* causa sit ruinæ Principum, & mutationis Rerumpubl.

LATENS, & occulta res *Odium*, & ideo magis imperio exitiosa. Cum enim subditi in metu nouo propter imperantis impotentiam versantur, non dubie singuli acrioribus odii stimulis concitantur: illi ad vindictam propter iniuriam iam acceptam; hi propter inferendam: ille *testatur gemitu graues dolores*; hic autem *exsecratur, atque insidiatur. ---- Exin promitur, quod multorum intimis questibus tegebatur.* Quid illud? nisi, quod abominor, consulta cædes?

Horat. Sen. de Clem. Tac 3. Ann.

Audio sermones: *Metus*, vires & audaciam non dabit. At,

Dolor, ira, mœror, miseriæ, luctus dabunt;

Et vero, nunquid *armis arma irritantur?* Certe, *frustra terrore te succinxeris, si septus caritate non fueris.* Denique senties *multorum odiis nullas opes posse resistere.* Immo, *nullam vim tantam esse, quæ premente odio ac metu possit esse diuturna.*

Remedium vis? *Cole Humanitatem: non timori cuipiam, non periculoso sis.* Siquidem, *securitas securitate mutua paciscenda est.*

Cole Clementiam: quia, vt idem Seneca scribit, *Saluum Regem in aperto Clementia præstat.*

Senec. Oct. Plin. Paneg. Indidem. Cic. 2. de Off. Ibidem. Senec. de Ira in fin. Id 1. de Clem. Ibid.

Fuge igitur rigorem, fuge nimiam seueritatem: & præsertim in suppliciis.

Sit apud te *Parsimonia etiam vilissimi sanguinis*, Sit apud te statutum, *non pœnis malorum, sed bonorum præmiis bonos facere.* Denique, *flexus sit animus tuus, pronus sit semper ad veniam.* Quod si quandoque de nocentibus sumenda (vt sunt) supplicia, cura, vt tui existiment, *te tanquam inuitum cum magno tormento ad castigandum venire:----&, non tam delicta velle punire, quam tollere.*

Indidem. Plin. Paneg. Enno. Paneg. Theod. Sen. 1. de Clem. Cassiod. 1. Var. Epist. 30.

EXEMPLA.

I. QVID IVLIO CÆSARI, non paucisque aliis Principibus Romanis exitium præbuit, nisi odium impotentia natum? Iulio, inquam, illi, qui tot tantaque bella gesserat, tot hostes profligarat, Imperii fines produxerat, tandem ob suspicionem affectati Imperii, in odium apud Romanos vocatus, ab amicis atque necessariis sine vlla perfidiæ suspicione trucidatur. *Liu. Sueton. c. 14*

II. Consimilem exitum etiam sortitus DOMITIANVS Cæsar, qui per nimiam arrogantiam, ferociamque, *terribilis cunctis, & inuisus, tandem oppressus est amicorum, libertinorumq; conspiratione, simul & vxoris.* *Id. Sueton. c. 14.*

III. Quid in ADOLPHO Nassouio Imperatore dicam? Is tantum odium animi impotentia atque effrenata cupiditate (qua in facultates Marchionum Misniæ ferebatur) sibi comparauit, vt subditi communi omnium suffragio, imperiali eum dignitate priuarint; & tandem pro Imperio decertantem contra *Albertum*, quem in eius locum cooptarant, in acie victum trucidarint. Adeo verum est, quod Plinius scribit: *Malorum Principum exitus docuit, ne à Diis quidem amari, nisi quos homines ament:* *E. Reusnerus Geneal. Imp. German.* *Paneg.*

IV. Probe igitur, vereque Poeta:

Qui sceptra duro sæuus imperio regit,
Timet timentes: metus in auctorem redit. *Senec. Oedip. act. 3.*

Exemplo sitidem DOMITIANVS, qui scelerum conscientia, & mutuo semper metu pauidus, atque anxius, minimis etiam suspicionibus præter modum commouebatur, quod fere accidere solet omnibus, qui impotenter dominantur, adeo, *vt in carcerem quodammodo ipsi se includant, nulli fidant, non liberis, non vxoribus:* Exemplum aliud affert M. Tullius DIONYSII tyranni Syracusiorum, qui cum esset, inquit, bonis parentibus atque honesto loco natus, abundaretque & æqualium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum, haberetque etiam (more Græciæ) quosdam adolescentes amore coniunctos, credebat eorum nemini, sed iis quos ex familiis locupletum seruos delegerat, quibus nomen seruitutis ipse detraxerat, & quibusdam conuenis & feris barbaris, corporis custodiam committebat. Ita propter iniustam dominatus cupiditatem in carcerem quodammodo ipse se incluserat. Quinetiam ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. Ita sordido, ancillarique artificio regiæ virgines, vt tonstriculæ, tondebant barbam, & capillum patris: & tamen ab his, cum essent adultæ, ferrum remouit, instituitque, vt candentibus iuglandium putaminibus, barbam sibi, & capillum adurerent. Cumque duas vxores haberet Aristomarchen, ciuem suam, Doriden autem Locrensem, sic noctu ad eas ventitabat, vt omnia specularetur, & perscrutaretur ante. Et cum fossam latam cubiculari lecto circumdedisset, eiusque fossæ transitum ponticulo ligneo coniunxisset, eum ipsum, cum fores cubiculi clauserat, detorquebat. idemque cum in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. Hactenus Cicero. de DOMITIANO vero Cæsare, de quo ante, Tranquillus scribit eum *Parietes porticuum, in quibus spatiari consueuerat, Phengice lapide distinxisse, è cuius splendore, per imagines, quicquid à tergo fieret, prouideret.* *Sueton. Cic. 5. Tusc. Cap. 14.*

V. Fuit etiam non nemo ex REGIBVS GALLIÆ, cui sub exitu vitæ proprium fuit, vni arci includere se, neminique quamlibet amico fidere præter medico: à quo nec quidem se tutum rebatur: nec mirum. Nam, quos assidue lancinat conscientia malæ actæ vitæ, nunquam tutam & securam vitam agunt, etiamsi vndique armis septi sint, stipatque. Immo plerumque maior ab his ansa timendi: cum non raro tales ab his, quibus vnice se crediderant, perfide iugulentur. vti ANTONIVS à *Martiali* custode corporis sui: & ALEX. MAGNVS à proprio mi- *Herod. 4. Q. Curt. 10.*

nistro *Cassandro*, veneno sublatus: aliique permulti farinæ eiusdem, quorum haud ferme quisquam interitum similem effugit.

In eius vita. Metum à se auertat Princeps.

VI Ne multis: Timorem immoderatum exitii Principis causam esse, Lampridius docet, exemplo COMMODI Imperatoris, qui cum tollere è medio statuisset, *Lætum* Præf. Prætorio, *Electum*, cubicularium, & *Martianam* concubinam, atque hoc i, si forte fortuna inaudissent, præuenerunt eum sequenti nocte: nam facta in eum conspiratione, manibus, & viribus iunctis eum iugularunt.

Tacit. 1. *Hist.*

VII. Ita causa cædis GALBÆ Cæsaris, metus quoque fuit: nam *in communi omnes terrebantur*, inquit Tacitus, *Nec remedium in cæteros fuit, sed metus initium, tanquam per artem, & formidinem singuli pellerentur, omnibus suspectis.*

Spartianus.

VIII. Eandem itidem ob causam ad mortem adactus fuit ANTONINVS CARACALLA; quod nimirum esset *Macrino*, viro alioqui bellicosissimo, qui ex Apollinis oraculo Imperator futurus dicebatur, necem minitatus. Magna herc'e improuidentia. Nam Sapiens faciet vulnera, post facta loquetur, vt quidam inquit.

Ex Plut.

IX. Longe saniore, & candidiore iudicio ANTIGONVS Macedoniæ Rex, quem constat (prouecto præsertim imperio) ab omni seueritate, nedum vindicta, ac iniuria etiam clandestina abhorruisse. Itaque mirantibus nouo Imperio asperiorem fuisse, extremo vero clementiorem: *Prius*, inquit, *regno, ac potestate opus fuit, nunc gloria, ac beniuolentia subditorum.* Sentiens Imperium vt quidem & armis parari; sed non nisi honesta opinione, & fide, neque non beniuolentia ciuium retineri.

Idem.

X. Scitum AGASICLIS apophthegma. qui interrogatus, qua ratione Princeps absque stipatoribus & satellitibus viuere posset. *Si*, inquit, *subditis ita imperet, vt pater filiis.* Ita enim semper metus aberit, charitas autem retinebitur: vt ait M. Tullius Atque hoc interest inter Tyrannum, & Regem, quod ille malefaciendo, suis cum terrore imperet; hic vero benefaciendo omnibus, cum liberalitate atque clementia subiectos gubernet, vt Polybius inquiebat.

Lib. 5. *Dion. Halicar. lic.* 6.

XI. Merito itaque LARGIVS Dictator, *Optimum, & firmissimum esse imperium* dixit, *quod subditos beneficiis magis, quam suppliciis in officio contineat, illi enim beneuolentiam; huic metum esse comitem, quidquid autem timeatur, id necessitate naturali exosum esse omnibus.*

Apud Phauo. Et Clementiam vsurpet. *Stob. ser.* 46.

XII. Quam pulcrum PHILONIS monitum, & omnibus Principum aulæis inscribendum. *Si vis bonus esse Rex, cum fortitudine benignitatem, & mansuetudinem serua, vt non formidolosus, sed reuerentia dignus tuis subditis videaris.* Quo video Pythagoram allusisse, sic inquientem: *Malis eos, qui tecum conuersantur, reuereri te, quam metuere: siquidem reuerentiam admiratio, timorem odium comitatur.* Signent Principes, præsertim qui recens ad Principatum euecti sunt. Nulla alia res GALBAM Cæs. vita, & Imperio spoliauit, quam metus, vt diximus, sæuitia natus, quam principio gubernationis indicta causa exercebat in optimates, & viros consulares.

Apud Dion. lib. 55. Prudens, ac notandum muliebre monitum.

XIII. Quare haud immerito, prudens illa Augusti Cæs. LIVIA, maritum hortabatur, vt reis insidiarum veniam & impunitatem daret: *Non enim omnia gladius*, inquit, *conficit, sed vt corpus abolere alicuius potest, ita ceterorum animos à cædis auctore auertit, qui quidem non propter supplicium sumptum vindicem amare, sed ob metum mali odisse solent. Contra, quibus delicti venia est donata, pœnitentia ducti, benefactorem lædere in posterum verentur, sed spe consequendi maiora præmia, eum officiis colunt. nempe quis eum beneficia non compensaturum credat, qui si iniuria affectus, salutem tamen inferenti eam concedit?* Itaque, Principes

——— ——— Inhibete dextras,
Laudis est, purum tenuisse ferrum.

CAPVT VI.

Protrahatur etiam *Contemptus* Odio peraffinis, & non minor pestis ad ruinam Imperantium.

ODIVM graue quidem, ac virulentũ malum, at *Contemptus* longe grauius, lethaliusque. Quod enim oleum flammæ, sulphur incendio, flagellum Furiæ,

Furiæ, hoc *Contemptus*, vbi Odio semel dextram dedit. Istud enim clancularium est, & proinde minus audax: at ille, aperte faces præfert ad audendum, & facit, vt quo plurimum retinetur osor, metum excutiat, & non cogitet iam, sed audeat, & attẽtet. Grandis ergo Imperatorum pernicies *Contemptus*, & odio (quod dixi) validior: etiam Philosophi sensu: Δύο δὲ οὐσῶν αἰτιῶν, δι' ἃς μάλιστ' ἐπιτίθενται ταῖς τυραννίσι, μίσους καὶ καταφρονήσεως, θάτερον μὲν δεῖ τούτων ὑπάρχειν τοῖς τυράννοις, τὸ μῖσος, ἐκ δὲ τοῦ καταφρονεῖσθαι πολλαὶ γίγνονται τῶν καταλύσεων: *Cum duæ causæ sint, ob quas insurgitur in Tyrannos, Odium, & Contemptus: alteram earum adesse Tyrannis oportet, Odium, è Contemptu vero plurimæ fiunt euersionum.* Arist. 5. Polit. cap. 10.

Potissimum autem oritur, aut *Forma Imperii*, aut *Moribus imperantis.*

I. *Moribus*, si nimirum libidini, lasciuiæ, temulentiæ, ignauiæ deditus sit. *Qui enim voluptuariam vitam traducunt*, inquit idem Stagirites, *ii certe facile despiciuntur, multasq; dant impetui faciendo oportunitates.* d. cap. 10.

II. *Forma* vero *Imperii* fit Contemptus, si nimis remissa, & assidue lenis. Cum enim Princeps plus æquo indulgentior est, non dubie *ciues deteriores reddit*: nempe, quia *euadunt ad maius malum per impunitatem, quotidieq; ad maiora facinora prosilient, audaciaq; nutrietur.* Nam, quis eum, quæso, metuat, ac potius vereatur; *apud quem conditum, immo constrictum ferrum est?* Cic. 2. de Rep. Lactan. de ira, cap. 18. Sen. 1. de Clem.

III. Adhæc, si magnos honores subditis, eosque diuturnos conferat. *His enim talibus deteriores fiunt, & ferre secundam fortunam non omnes possunt.* Breuiter iuxta, ac vere Dio: *Longiora, ac diuturniora Imperia multos attollunt, & ad res nouas impellunt.* Oraculum igitur puta; *Nihil tam vtile, quam breuem potestatem esse, quæ magna sit.* Arist. 5. Polit. Lib. 52. Latro apud Senec. 7. Controu.

IV. Rursum, Contemptio incumbet Principi, si ex aliorum arbitrio Rempub. gerat, & quasi precario imperitet. Hoc enim est, *vim principatus resoluere.* Namque, *ea demum est imperandi ratio, vt nõ aliter constet, quam si vni reddatur.* Itaque, *contemnuntur ii, in quibus nullus labor, nulla industria, nulla cura est.* Tac. 2. Annal. Id. 1. Annal. Cic. 2. de Offic.

V. Par causa fit, morum neglectus: *Incompositio enim corporis*, vt ait Augustinus, *inæqualitatem indicat mentis.* Cap. Clericus. 41. distinct.

VI. Vt vt familiaritas nimia: *Dum enim nimia seruatur humilitas* (ait idem Præsul) *regendi frangitur auctoritas.* Quę tamen, ô Princeps, nihilo segnius tibi seruanda, quam vita. *Nihil enim potestas Regũ valet, nisi prius valeat auctoritas*; qua de re alibi dictum. Cap. Quando. 85 dist. Q. Curt. lib. 8.

VII. Denique, ad despicientiam inducunt fortuita quædam: qualia, casus aduersi. Quod indicat Cæsar: *Res aduersæ*, inquit, *auctoritatem Imperatorum imminuunt.* Orbitas, Valetudo infensa, corporis vitia, & eiusmodi minuta; sed, *ex quibus magnarum sæpe rerum motus oriuntur.* Tacit.

EXEMPLA.

QVæ sigillatim producantur, & primo Contemptionis à libidine.

I. DIODES Pisistrati Atheniensium Tyranni filius, cum nobilem quandam virginem perdite prius à se amatam per impressionem violasset, adeo in odium contemptumque suorum incidit subditorum, vt nõ modo circumscriptum eum cuperent, verum etiam omnino Athenæ & Plut.

Contemptus à libidine. morte multatum. Quo factum est, vt re ipsa desiderium tandem explerent, insigni conspiratione in eum suscepta.

Herod.1. II. HERACLIDES Lydorum Rex, quod praua voluptate, vxorem forma alioqui conspicua, nudam Gygi satelliti ostendisset; regno & vita priuatus fuit à quo? ab ipsa thori, & regni socia, quæ hoc facto irritata, Gygem in virum & homicidam mariti elegit, & porro se, regnumque ei dedit, & addixit.

Greg. Turon. 2. Hist.c.20. III. In eadem sorte EORIVS Gothorum, quem cum nimiam contemptionem sibi nimia libidine conciliasset, Romam, ne à suis conficeretur, petiisse legimus: vbi cum etiam solito nequior esset (adeo difficile est inueterata vitia exsuere) & mulieres Romanas contrectaret, tandem lapidibus obrutus, vita spoliatur.

Refert Bodin.ex Leo. Afro. IV. Ne multis, superiori ætate, duæ Africæ vrbes potentissimæ à REGE FESSARVM defecerunt, propterea quod Præfectus sponsam alienam Regis exemplo rapuisset: quo statim occiso, Rex ipse Festarum ABVSAGITA, cum sex liberis cæsus est à domestico seruo, quod eius vxori stuprum intulisset.

Plura huiusce notæ exempla legat, qui volet supra Cap. II.

Iam in temulentis, quid dicam? nisi contemptum illis pariter impendere.

A temulentia. *5.Polit.c.10.* I. Asserit, scribitque Aristoteles, *Dionem* ex contemptu inuasisse DIONYSIVM, cum videret ita affectos ciues, & illum semper ebrium.

Lib 5. II. Ita PTOLOMÆVS PHILOPATER Rex Ægypti, *ob maximas, & frequentissimas ebrietates multos breui tempore, vita simul, ac regno suo insidiantes inuenit*, Polybio teste.

Lib.60. III. CLAVDIO Rom. Imp. fraus maxime (si Dioni credimus) parabatur in compotationibus, ac re Venerea, quibus vtrisque apprime deditus, iis occasionibus facilime circumueniebatur.

Apud Baron. tom.10. Annal. Anno Chr.867. IV. Consimilis caussa consilium præbuit *Basilio* de inferenda nece MICHAELI Orientis Imperatori: cum enim Michael (inquit Zonaras) vino in cœna obrutus torperet, somnoq; profundissimo oppressus iaceret, egressus cum coniuratis claustra cubiculi Imperatorii confregit, ne fores à cubiculariis claudi possent, deinde cum coniuratis aduenit. iis autem, qui ante cubiculum excubabant, percussores aditu prohibere conantibus, orto tumultu Imperator experrectus, quidam stricto gladio ingressus manus sustulit, quibus illi ambabus resectis, ad ceteros rediit. At *Michael* cum ex vino titubans, ebrietate impediente fugere non posset, miserabiliter eiulans iacebat: In quem alius quidam ex Basilianis viuere adhuc conspicatus insiliit, ensemque ita in eius pectus adegit, vt ventre etiam traiecto, intestina elaberentur.

Athenæ.12. Cic.15.Tusc. V. Inter caussas, quæ *Arsacem* genere Medum mouerunt, vt Assyriorum Imperium inuaderet, transferretque in Medos, delitias narrant SARDANAPALI, veri Epicureorum, non Assyriorum Regis. hic enim monumento suo sepulcrali inscribi iussit versus hos:

------ Ede, bibe, lude,
Cum te mortalem noris, præsentibus exple
Deliciis animum: post mortem nulla voluptas:

Quos cum forte legisset Aristoteles, substitit, exclamauitque: *Ecquid aliud in bouis, non Regis sepulcro scripsisset?*

4. Genial. dier. l.3. & 6 c.11. Prouerb.31. Alex. ab Alex. d.c.11. VI. Certe vsu vini Regibus olim, & omnibus qui clauo Reipublicæ assidebant, interdicebatur: quod de ATHENIENSIBVS atque INDIS præter Platonem & Plutar. narrat Alex. ab Alexandro. Idque quia hominibus mentem adimat vinum, aut certe obruat, & obscuret nebula socordiæ ignauiæque. Inde mater Lamuelis Regis apud Sapientem: *Regibus, ô Lamuel, noli Regibus dare vinum.* Intemperanter scilicet, vt obruantur. Apud ÆGYPTIOS legem fuisse ferunt, vt certa vini subtaxata mensura Regi quotidianis ferculis daretur: vltra quam excedere non liceret: ne sui impios per occasionem, & licentiam turpitudini, sordibusque vacaret. *Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor,* vt sacris proditum est litteris. Hinc ROMANI ad virilem vsque ætatem vino abstinebant, hoc est, à pube vsque ad trigesimum quintum ætatis annum: neminique quantuis natalibus claro, per id tempus vsus vini concedebatur: Nam experientia constat, nimio vini vsu animi lumen, id est rationem ex-

Ælia.2.Var. Hist.c.38.

stingui,

stingui, sine qua nihil recte, nihil considerate, atque consulte fieri potest. Merito igitur laudatur illa *Hieronis* sententia, apud Xenoph. *Vinolentiam, & ignauiam haud aliter, quam insidias, suspecta habeto.* — *In Hieron.*

Gradior ad nimiam & præposteram lenitatem, quæ fenestram etiam aperit ad contemptum.

I. Testis esto GALBA, qui sub exitu vitæ adeo remissus fuit in puniendo, vt passim non vitia modo vsurparentur, sed etiam multis placerent. Immo, *Pop. Romano* (vt scribit Sueto.) *deposcente supplicium Haloti, & Tigillini solos ex omnibus Neronis emissariis, vel maleficentissimos incolumes præstitit: atq; insuper Halotum Procuratione amplissima ornauit.* Hinc orta animorum alienatio, hinc rebellio in eum, hinc ad extremum cædes. Vt vere dixerit Fronto apud Dionem: *Malum quidem esse Principem habere, sub quo nihil vlli liceat, peius vero eum, sub quo omnia omnibus.* — Ab immoderata lenitate. *Cap. 15.* *In Nerua.*

II. C. LOELIVS Romanus Consul tametsi rerum ciuilium peritia (vt refert Dio Halicar.) ceteris præstaret; ineptus tamen visus est, qui Dictaturam acciperet: eo quia remissior erat ad supplicia & lenior, quam dictatura postularet. — *Lib. 5.*

III. Verum magis damnosa fuit lenitas HENRICO III. Legionis & Castellæ Regi: quippe dum assidue lenis est, patiturque noxios vulgo grassari, tandem fulcrum ipsum Imperii amisit, Auctoritatē. Vnde subditi me u, & reuerentia Principis excussa, administratione Reipub. eum postea submouerunt, surrogata in eius locum Elisabetha Ferdinandi V. Regis vxore, muliere, quæ regeret, eo aptiore, & seueriore. *Istud potius*, inquit Cicero, *segnities in Principe reprehensione digna, quam clementia, pati hebescere aciem suæ auctoritatis.* — *Alexius Hist. Reg. Castil.*

Cui Auctoritati iniuria factum itur, si quod in Aphorismis dixi, non tam Principes, quam eius asseclæ quique circa eum sunt, imperitent. — Ab ignauia.

I. Expertus hoc C. CALIGVLA, qui quod nimiopere faueret iis quorum studio teneretur, in talem inuidiam apud suos vocatus fuit, vt ea è vestigio cædis illi causam præbuerit. & quis miretur? cum legamus Pantomimo cuidam tantum tribuisse, vt non solum summis eum dignitatibus admoueret, summamque rerum cæteris neglectis ei tribueret, quin (eo processit insaniæ) vt frequenti spectaculo eum etiam oscularetur. — *Sueton.*

II. Atque ab hac ipsa causa conspirarunt SAXONES in Henricum IV. Imperatorem, quod nimirum domi, & in vmbraculis hortorum desideret, aulicis interea publicam rem gubernantibus. — *Ex Annal. Saxon.*

III. CAROLVS IV. Bohemiæ Rex, magnis virtutibus ad Imperium vocatus, Catholicæ fidei cultor, animi plenus & doctrinæ habitus est. Itaque non pacatum solum tenuit Imperium, verumetiam virtute sua obtinuit, vt Romanorum Rex *Venceslaus* filius creatus, paterni Imperii successor designaretur. Sed cum pro virtute venerem voluptatesque amplexus, paternos mores deseruisset, & mortuo patre non esset, qui virtute sua filii errata tegeret, ob scelus & ignauiam non modo patri in Imperio non successit, sed etiam ea, quam iam assequutus erat, dignitate, vt indignus; est priuatus. — *Bapt. Fulgos. l. 3. c. 5.*

IV. ALPHONSVS inclytus Aragonum Rex, perabsurdum sibi videri dicebat; Reges ab aliis regi, Duces ab aliis duci: notabat nonnullos Principes, & magnates, qui cum imperia & principatus sibi vindicent, alieno tamen consilio regantur, immo à consiliariorum arbitrio ita depēdent, vt *per hos audiant* (quod vere scribit Plinius) *per hos loquantur, per hos Præturæ etiam, & Sacerdotia, & Consulatus, immo & ab his petantur.* — *Lycosth. ex Pan.* *In Paneg.*

V. Vtinam pronis auribus accipiant Principes Christiani Præsulis illius monitum ad CAROLVM CALVVM Imperatoris *Ludouici* filium: Ne vos ita cuilibet subiiciatis, vt ad eius arbitrium omnia faciatis. Cur enim Regium nomen prætenditis, si regnare nescitis? vt pace cunctorum dixerim, non expedit vobis, & populo, vt aliquem vobis æquetis, nedum præponatis: quoniā Deus, qui scit quid sit in homine, præmonet: *Ne des potestatem in te filiis tuis in vita, quia melius est, vt illi te deprecentur, quam tu illos.* Si filiis hoc non est concedendum, quanto minus aliis? — *Apud Baron. tom. 10. annal. an. Chr. 850.* *Eccles. 30.*

Amplius,

Contemptus vt maxime vitetur.

Amplius, dixi contrahendas potestates, nec vni alicui nimios honores cõgerendos.

Arist. 5. Polit. cap. 10.

I. Clare & explicate pro hac sententia Philosophus: *Etiam qui se putant*, inquit, *Imperium posse obtinere, quodammodo contemptu aggrediuntur ad impetum faciundum. Potentia enim freti, neglecto periculo, facile adoriuntur Imperatores, Ducesq; copiarum eos, qui singularem obtinent principatum, veluti Cyrus Astyagem, cum & vitam eius, & potentiam eius contemneret, quod potentia eius consenuisset, ipseq; molliter viueret.*

Dio Tacit. Lamprid.

II. Ita SEIANVS cum à *Tiberio*, PERENNIVS à *Commodo*, PLAVTIANVS à *Seuero* summum ad potentiæ dignitatisque gradum euecti essent, factionibus imperium inuadere tentant.

Cæsar 3. Comment.

III. Et si priora sæcula repetas, numnam LABIENVS magnis diuitiis & honoribus ab *I. Cæsare* cumulatus, tandem eum destituit, inque alias partes transfugit.

Æn. Sylu. 4. Comment.

IV. PIPO Florentinus ex familia Strozziorum, plurimis rebus præclare gestis, & bellis prope infinitis summa virtute confectis, apud Hungaros tanti habitus est, vt alter ab Imperatore passim diceretur. quo audito dixisse fertur SIGISMVNDVS: *Facile iam* PIPO, *si volet, pera tantum, ac scipione sociatum, regno, bonisq; exsutum me videbit.* Bene prouidebat acutus Imperator, periculosum esse priuati hominis nomen, vt Tacitus inquit, iuxta Principis attolli. Id quod commodius deducam, cap sequenti in fine exemplorum.

Lib. 4. Idemque sentit Mœcen. apud Dionem 52. & Catulus apud eũdem 36.

Vides hic pericula. At qui cauebuntur? inquies. *Primo* cauebuntur, si summas potestates Atheniensium & Romanorum exemplo, præfinito, & ad tempus modo concedas. nam, vt scriptum reliquit Dio. Halicar. *Imperandi, parendiq; vicissitudo reprimit mentes fastuosas, & gloriæ cupidas, neq; sinit inebriari nimia potentia. Secundo*, vt cautim & mature tollas (siquidem istic periculum) quos incaute ad summam potentiam euexisti.

Cap. 65.

I. Veluti TIBERIVS fecit, qui *Seiani* potentiam Imperium iam respicientis sensim & dissimulanter euertit. Tranquillum audi: *Seianum res nouas molientem, quamuis iam & natalem eius publice celebrari, & imagines aureas coli passim videret: vix tandem & astu magis, ac dolo, quam principali auctoritate subuertit. Nam primo vt à se per speciem honoru dimitteret, collegam sibi assumpsit in Consulatu, quem longo interuallo absens, ob idipsum susceperat: deinde spe affinitatis, ac Tribunitiæ potestatis deceptum, inopinantem criminatus est, &c.* Cetera cui lubitum est legat, & pleniorem historiam, qui volet, hauriat è Dionis lib. 58.

A fortuitis denique Cõtemptus.

His succedant fortuita quædam, vt Casus aduersi, quæ etiam contemptionem Principi parant.

Ex Iustin. 3.

I. Testis potentissimus XERXES Persarum Rex, qui cum ante terror gentium diceretur, bello in Græcia profligatus, ita contemptui à suis habitus est, vt *Artabanus* quidam eius Præfectus, consulto nonnullorum consilio eum ceu ineptum, qui imperii habenas deinceps regeret, in ipsa regia quæ iure amicitiæ semper ei patebat, iugularit.

Antiq. 15. c. 12.

II. De HERODE Iosephus: adhæc accedebat populare in Regem odium, *quod fere soleat calamitatum culpa in eos reiici, penes quos est regimen Reipub.* Itaque vere scripsit Guicciardinus: *Dependano in gran parte della reputatione i successi delle guerre, la quale quando declina, declina insieme la virtù de gli soldati.*

Libr. 2.

Ab aduersa valetudine.

Insuper valetudo infensa, senium, corporis vitia, &c.

Cominæus 10. Comment.

I. Sic Turcarum Imper. MAHOMETVS diuturno morbo affectus, sese reclusit, & in curru quodam fabrefacto se continebat, ne quam esset macer & extenuatus videri posset, atque etiam ne sui contemptus aliquis ex eo nasceretur.

Lib. 9.

II. LVDOVICVS XI. Galliæ Rex post diuturnum morbum Turoni se totum abdidit, (inquit idem Cominæus) adeo, vt vix à quoquam (familiares enim omnes à se remouerat) conspiceretur: omnibus male suspicans, & valde metuens, ne imperium sibi adimeretur. Sciebat enim plerosque Principes Galliæ inimico in se esse animo, & ex reliquis ordinibus, multos esse exacerbatos. nam priorum Regum nemo Galliam sic afflixerat vt ipse.

III. Ac vt nouitiis prisca inseram, VATINIVS *propter morbum contemptus deseritur, militibus* (bello illo ciuili) *ad Brutum transeuntibus.* Dio lib. 47.

IV. *Ipsa ætas* GALBÆ *Cæsaris* (verba Taciti) *& irrisui, & fastidio erat, assuetis iuuentæ Neronis: & Imperatores forma, ac decore corporis, vt est mos vulgi, comparantibus.* 1. Histor.

V. FLACCVM spernebat (scribit alibi) *senecta, & debilitate pedum inualidum.* Lib. 3.

Consilium est, vt qui aliquo inualetudinis, vel imbecillitatis genere teneantur, viuidum præ se ferant animum, & rebus gerendis etiam idoneum. Indecorum non est tremulis esse manibus, vel pedibus mens modo firma sit, & vegeta. Valetudinarii animi alacritatem præ se ferant.

I. Ecce SEVERVS Imperator, *cum pedibus* (ita Spartianus) *æger esset, idq́; milites anxie ferrent, eiusq; filium Bassianum Augustum fecissent, tolli se, atq; in tribunal ferri iussit, adesse deinde omnes tribunos, centuriones, duces, & cohortes, quibus auctoribus id acciderat: sisti deinde filium, qui Augusti nomen acceperat: cumq; animaduerti in omnes auctores facti, præter filium, iuberet, rogareturq́; omnibus ante tribunal prostratis, caput manu tangens,* ait, *Tandem sentitis caput imperare, non pedes.* In eius vita.

II. Ita IVLIVS Cæsar: *tametsi infirmus valetudine esset, obibat tamen munia Ducis.* Velleius l. 2.

III. Quid SCIPIO? *Lecticula in aciem illatus conflixit nec dubia victoria fuit.* Liuius l. 24.

IV. Ita ALBERTVS Austriæ Dux, eius nominis V. flagitantibus subditis, belli Ducem, quod in Bohemos gerebatur: *Si alium, quam me,* respondit, *ductorem exercitus petitis, frustra me Austriæ Ducem appellatis.* Consimilior animo certe, Imperatori illi apud Plutarchum, qui sciscitanti *quis esset, cum neq; arma, neque arcum, neque cetras ferentium in ordine censeretur,* magnifice respondit, *se esse, qui hisce omnibus imperaret, atque vteretur.* Æn. Sylu. in gest. Alphon. Lib. de fortuna.

CAPVT VII.

Porro, ab his, veluti gradibus, ad *Insidias*, atque *Coniurationes* deuenitur.

ILLÆ, vt plurimum vnius, vel paucorum; *Istæ* multorum: & vtræque tam occultæ, quam perfidiosæ. Nempe quis nescius est, *patere vel vnius insidiis Reges* Vita præsertim probrosos? Namque cum variis horum flagitiis incolæ alienantur, odium mox concipiunt, ab odio vero contemptum capiunt, vnde inquam, illæ dimanant *Insidiæ*, atque *Coniurationes*. Quæ quidem tanto diligentius, ac solertius præcauendæ, quanto minus præuidentur. Verum enim est, *aperta odia, armaque palam depelli: fraudem, & dolum obscura, eoque ineuitabilia.* Q. Curt. l. 3. Tacit. 4. Ann.

Sed qui potissimum illas machinentur, videamus. Comperior interdum hos, *qui turbatis rebus alacres sunt*, hoc est, *quibus afflicta fides in pace*, siue, vt alter Historicus inquit, *quibus quies in seditionibus; in pace turbæ sunt.* Siquidem isti, *honores quos quieta Repub. desperant; perturbata, consequi se posse arbitrantur.* Idem 1. hist. Sallust. 1. Hist. Cic. 2. in Catil.

Amplius, *qui fortunæ inopes, & moribus turbidi sunt.* ——— *Ita se res habet, vt publica ruina quisque malit, quam sua proteri, & idem passurus minus conspici.* Quid quæris? *odio suarum rerum mutare omnia student.* Tacit. 4. Ann.

Postremo, arrogantes, elatos, præpotentes, & ambitiosos ministros: *Etenim insidiosa aduersus Principes coniuratio, non est ex infimi subsellij hominibus, sed ex generosißimis, & iis qui animi magnitudine, & confidentia valent, propterea quod tales imperantium sibi contumelias, & insolentiam minime ferre possunt.* Adeo quod Agrippa dixerit, *fieri non posse, vt vir animo sublimi, ac magnis spiritibus præditus, libertatis cupidine non ducatur, Dominumque omnem oderit.* Velleius l. II. Sallust. Catil. Polyb. lib. 6. Apud Dio. 52.

Itaque caueant Principes, ne quenquam vnquam euehant ad proximam suæ dignitatis sedem, ni velint ea se deturbari. Quippe ambitiosis *non tam iucundum est, multos post se videre, quam graue, aliquem ante se.* Nimirum, *vltra cupiditas se porrigit, & fœlicitatem suam non intelligit, quia non vnde venerit, respicit, sed quo tendat.* Breuiter, ac vere Tragicus:

Senec. epist. 74. Id. 2. de Benef. c. 27.

——— ——— *Non nisi morte*
Satiatur amor dirus habendi.

Sophoc. Oedip.

Præcide ergo cupidinis, & magnæ potentiæ segetem: magnos honores ad tempus deferunto, perpetui ne sunto. Nam ecce, Marmercus Dictator, magnam esse Reipubl. curam censuit, *si Imperia magna diuturna non essent.*

Apud Liu. l. 4.

EXEMPLA.

I. SI quis veterum scripta, atque adeo omnis æui rerum gestarum peruoluat monimenta, comperiet certis quibusdam progressibus, gradibusque ad *Insidias & Coniurationes* perueniri: quod cum in omnibus tyrannis, tum in NERONE vtique elucescit, nam ecce, si *Impotentiam & crudelitatem* spectes, quæ maior vspiam quam in eo, qui matrem, vxorem, amitam, fratrem, præceptorem interemit? si *superbiam*, satis quidem apparet, dum diuina, humanaque iura proculcat, omniaque propria libidine regit, vel potius disperdit. *Odium* autem in eum apparebit, si personam Lucani, Annæi, & Plautii Laterani spectes, quorum alterum propriæ caussæ accendebant, alterum amor Reipubl. sociabat. Porro *Metus*, in persona Fenii Rufi Præfecti Prætorii exstitit, qui apud Neronem Agrippinæ adulterii falso criminatus, non raro metuebat, ne desiderio eius vltioni intentus esset Cæsar. Postremo, *Contemptus & Indignatio*, in persona Volusii Proculi, & Senecionis: huic contemptum ingessit nimia Neronis familiaritas: illi indignationem, impar sceleris remuneratio: quod scilicet cum inter ministros matris occidendæ fuisset, non ita vti conceperat animo, exque magnitudine facinoris prouectus esset. En gradus & faces Coniurationum: quæ si non singulæ Neroni, at sexcentis aliis exitio fuerunt.

Ex Corn. Tac. 15. Hist.

II. Percurre mihi Cæsarum vitas, haud temere quemquam inuenias, eiusmodi insidiarum & coniurationum expertem fuisse. Testis mihi I. CÆSAR, testis CLAVDIVS, DOMITIANVS, C. CALIGVLA, VITELLIVS, quid AVGVSTVM prætereo, optimum alioqui & modestissimum Principem? quem ne vltimæ quidem sortis hominum conspiratione caruisse Tranquillus scribit. Sequenti vero æuo, ab ÆLIO PERTINACE (qui octogesimo Imperii die, à militibus Iuliano auctore occisus est, qui & ipse septimo occupati Imperii mense à Septimo Seuero obtruncatus fuit) vsque ad NVMERIANVM Cari filium nonaginta circiter annorum spatio, viginti circiter Imperatores suorum insidiis atque conspiratione petierunt.

Cap. 19.

Ceterum, machinari interdum conspirationes dixi vnum aliquem de multis.

Conspirationes à vilibus, & turbidis hominibus.

I. Fidem facit idem ille OCTAVIANVS Augustus, Cæsarum potentissimus, cui insidiæ factæ ab vno vilissimo mulione, imo & ab vno abiectissimo lixa, si Suetonio credimus, de eo sic scribenti: *Ne vltimæ quidem*, inquit, *sortis hominum conspiratione, ac periculo caruit. Telephus* (mulio) *quasi debita sibi fato dominatione, aggredi ipsum, vna cum Andasio, atque Epicado destinauerat. Quinetiam quodam iuxta cubiculum eius lixa quidam ex Illyrico exercitu, ianitoribus deceptis, noctu deprehensus est, cultro venatorio cinctus: impos ne mentis, an simulata dementia incertum, nihil enim exprimi quæstione potuit.*

d. c. 19.

II. Denique quis non sciat socios Catilinariæ coniurationis, quæ non solum Ciceroni, aliisque primatibus, sed toti Reip. extremam pernitiem afferebat, abiectissimos & flagitiosissimos quosque fuisse, nouandarumque rerum admodum cupidos?

Dio lib. 37. Cic. 2. Catil.

Sed

Sed & magnos,& præpotentes ministros, quique Principibus maxime intimi sunt: quod ipsum plusculis exemplis firmari potest. Veluti *Iulij Cæsaris Augusti, Tiberij, C Caligulæ, Domitiani, Seueri, Commodi, Aureliani*; qui omnes experti fuere coniurationes potentissimorum ministrorum, & maxime sibi familiarium, quos alioqui euexerant ad eos honorum gradus, vt præter solos imperii fasces, nihil eis deesse videretur, quos vt comparare possent, in leui habuerunt conflare exitiosas in Principes suos coniurationes. Exemplis insuper doceamus, & maxime recentiorum.

Et maxime à magnis, ambitiosisque ministris.

I. Regnante ARCADIO Imperatore, Præfecturam Prætorio, summum in Vrbe magistratum, administrabat RVFFINVS. Hic cum præter sceptrum nihil sibi deesse videret, animum & oculos ad illud adiicit: quo consilio? Cum eius esset, quos vellet, prouinciis Præsides dare, coniuratos sibi creauit pronunciarum Rectores, & inter alios Græciæ Proconsulem designauit Antiochum, & Hermophilarum angustias Geruntio tradidit custodiendas. vt eas ambo cederent aduenientibus Gothis sub Duce Alarico militantibus: quod quidem isti præstitissent, & exsequuti fuissent, nisi sceleris huius auctor trucidatus fuisset. Quod accidit diuino plane miraculo, vt dum optimus Imperator aduersus impietatem indefesso studio salutares leges opponit, eodem tempore Deus dissipatit consilia gentium: ipse vero Ruffinus execrandi sceleris architectus miserrime trucidatus, atque ludibrio totius populi expositus, qui omnibus terrori nuper fuerat.

Baron. tom. 5. Annal.

II. Nec IVSTINIANVS noster (optimus alioqui pro tempore Imperator) exsors etiam fuit nobilium, atque adeo propinquorum coniurationis, de qua sic Ammianus Marcellinus: *Hypatius, Pompeius, & Probus, Anastasii Imp. nepotes, quod Imperium sibi singuli indigna ambitione exoptarent, Idibus Ianuariis cum plerisque nobilium coniuratis, omnique fastidiosorum turba armis, donisq; ministratis illecta, dolis inuadere tentarunt: atq; per quinq; continuos dies vrbem regiam,* (Constantinopolim,) *rapinis, ferro, igneq; per sceleratos ciues sine certo interrege discurrentes hostili impietate (ipsi se fideles Reip. in Palatio dissimulantes) depopulati sunt. Quanto vero huius nefandi sceleris die, dum de foro Hypatius, sceleratorum comitantium manibus, torque redimitus aureo, & Pompeius Comes sua sub veste loricatus, ad inuadendum, tenendumq; Palatium ascendunt, vterque ante fores Palatij captus est, atq; statim piissimi Principis nostri nutu catenatus, trucidatus, pœnas luit: & ante Imperium perdidit, quam haberet, innumeris passim in Circo populis trucidatis & tyrannorum sociis continuo proscriptis.*

Apud eundem Baron tom. 7.

Triginta hominum millia trucidata Procopius refert.

III. PETRVM etiam GAMBACVRTIVM, Pisanorum Principem, Petri Appiani perfidiam atque coniurationem expertum fuisse legimus, à quo etiam Imperio spoliatus est, tametsi eum à prima iuuenta liberaliter eduxisset, posteaque ad multos & magnos honores, præter eius meritum, euexisset.

Guicciard.

IV. Eadem perfidia vsus est RICHIMER potentissimus Magister militum aduersus *Anthemium* Imperatorem, nam cum ei Cisalpine Galliæ Præfecturam *Anthemius* dedisset, &, vt eum affinitatis quoque vinculo deuinciret, generum asciuisset, arma in socerum ac dominum mouit, violataque pace, quam per Epiphanium Papiensem Episcopum iurauerat, vrbem Romam ingressus, eum cepit, variisque cruciatibus affectum occidit.

Ennod.

Ex his igitur, aliisque, quæ ætate etiam nostra occurrunt exemplis, discant Principes (hic enim pleriq; decipiuntur) ad euitandas eiusmodi coniurationes, eos maxime metuendos, quos multis maximisque beneficiis ornarunt Sed prudentius longe fecerint, si nunquam præpotentibus familiaribus tribuant proximum à sua dignitate locum, cæterum locum aliquem relinquant veluti intermedium, quo (relicto supremo fastigio) ad illum adspirent Ita enim maiori, & fide, & affectu tenebuntur: Nam, vt possint in Principis dignationem peruenire, & tandem dignitates illas Principatui proximas adipisci, nullum non obsequium & cultum Principi deferrent. At vero, quid si iam sint in excelso?

Primo consilium est, vt præpotenti ministro, alium ei parem vel maiore[illegible]gant, vt hoc modo mutuo sese obseruare possint, & ex quadam æmulatione [illegible]cauere, si quid in Principem grauius fortassis alter decernere velit. Etenim vt [illegible] Polybius scribit: *Quotquot natura ad imperitandum propendent, & studio libertatis tenentur, indesinenter inter se dimicant, eo quod indiuulso studio huc contendunt, vt priores habeantur.* Quod ipsum bene considerauit.

Summæ potestates quomodo concedendæ.

Lib. 5.

Herod.1.

COMMODVS Imp. qui cum *Perennij* insidias euasisset, (qui solus erat Præfectus militum, & iamiam erat illum occisurus, vt regnaret) sumpto de eo eiusque filio & sociis supplicio, mox duos constituit Præfectos, tutius fore ratus, tantam illam potestatem non vni duntaxat credere, sed dissectam in partes imbecilliorem contra Principem reddere.

Secundo, consilium est, vt specie honoris, vel legationis, vel aliorum obsequiorum principalium aliquo ablegentur.

Æneas opusc. Tact. & obsidion. c. 10.

Exemplo sit, quod DIONYSIVS fecit, qui *Leptinem* fratrem habens Syracusanorum populo valde gratum magnis præsidiis fultam eius potentiam cum animaduerteret atque eius fidem suspectaret, traducere eum alio cupiens, palam ille quidem fratrem eiicere non instituit, gnarus ciuium beniuolentiam magnam illi vires conciliaturam, & omnino tumultum aliquem exoriturum. Igitur DIONYSIVS *Leptinem* hac arte aggreditur. mittit illum cum exigua stipendiariorum manu in vrbem Himeram, iussum quod erat ibi pręsidium educere, & nouum inducere. Vbi Himeram Leptines peruenit, misit Dionysius, qui iuberent tantisper ibi manere vsque dum ipse acciret. Hoc stratagemate periculum, quod sibi à fratris potentia impendebat, à se auertit Dionysius.

Lib. 36.

Tertio & postremo, videndum est, vt prægrandes eiusmodi dignitates ad tempus tantum concedant. ita sentit, dissetitque CATVLVS apud Dionem. *Primum*, inquit, *hoc, & præcipuum dico, non debere vni alicui viro tot imperia vnum ex alio committi: quod & leges hoc prohibent, & experientia deprehensum est, rem eam esse longe periculosissimam. Neq; enim* MARIO *alia causa fuit, cur talem se gereret, quam quod breui admodum temporis spatio tot bellorum administratio ei credita, Consulatus sexies intra paucissimos annos mandatus est: neque* SYLLÆ, *quam quod posteaquam multis annis absq; vlla intercapedine exercitibus præfuisset Dictator, postea, ac deinde Consul creatus fuit. Ea quippe est natura animorum humanorum, vt non modo iuuenes, sed & ætate prouectiores, posteaquam multum temporis in potestate transegerint, patriis moribus haudquaquam sibi viuendum ducant.* Quæ omnia signanda sunt his maxime Principibus, qui recens Principatum sunt adepti. Atque hic finis esto huius Cap. de *Insidiis* atque *Coniurationibus*.

CAPVT VIII.

Quibus agnata *Proditio* est, occulta illa molitio, si non in Principem, at in eius res, & facultates.

GRANDE profecto, & periculosum malum, & nihil perinde noxium Rebuspub. & Imperiis euertendis. Cum enim omnem perfidiam proditor tacito sinu alat, vrbes, arcesq; quamlibet munitas, nullo negotio deserit, consilia Reip. optima hostibus detegit, adeoque Imperium ipsum,

Claud. 1. Rufin.

——— ——— *Quod mille Ducum peperere labores,*
——— ——— ——— *angusto tempore vertit.*

Verum, qui maxime in hoc perfidiæ genus propendeant, operæ est examinare.

Annal. 11.

Video imprimis auaros: quorum animus vbi se cupiditate deuinxit mala, necesse est, vt Terentius inquit, consilia consequi consimilia. Asserit in re nostra Tacitus: *Vbi magnitudo quæstuum spectatur*, inquit, *raro fides integra manet.*

Annal.

His proximi sunt improbi, & sequioris vitæ homines. Quippe, *in turbas, & prou[illegible] pessimo cuique plurima vis.*

Cic. de amic. Tacit. 4. Annal.

Adhæc occult[illegible] versipelles. *Neque enim fidum esse potest multiplex, & tortuosum ingenium.* Enimuero, talia ingenia plerumque *fidem* in paruis *simulant, vt maiore pretio te prodant.* Nempe, magna fallendi species.

Caue

Caue igitur sis, & attende. *Gratia malorum, ô Princeps, tam infida est, quã ipsi,* Pro qua sententia bene Tullius: *Nullæ sunt occultiores insidiæ, quam eæ, quæ latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine: nam eum, qui palam est aduersarius, facile cauendo vitare possis; hoc vero occultum, intestinum ac domesticum malum, non modo non exsistit, verumetiam opprimit, antequam perspicere, atq; explorare potueris.* Iure ergo Græcus ille Scriptor: *A nullis plus insidiarum Regibus tenditur, quam ab his, qui se simulant amare maxime.*

Plin. 1. epist. 16. *Cic. 1. in Ver.* *Xenophon in Hieron.*

E X E M P L A.

QVID? an testimoniis, vel exemplis opus, vt firmem fraudibus, proditionibusque vrbes, opida, prouincias, regna ipsa concuti, euerti, adque alios dominos transferri? Quid frequentius in hoc mundi theatro videre vna nefaria proditione, vel potentissimos Principes à sceptro ad ferulam deiici? Examinemus nostram ætatem, repetamus patrum memoriam, videbimus affatim exemplorum, quibus exstitisse constat, exstareque corruptos hac pestilentia homines, impios dico patriæ, & optimorum Principum proditores. Sed, vt in morbis, certi sunt humores, qui homines sensim ad illos disponunt: ita in hisce animi vitiis, certæ sunt affectiones, quibus paulatim à paruis (nemo enim fit cito turpissimus) ad maximum atque deterrimum hoc scelus pertrahuntur. Ac in re nostra, quis nesciat cupidis ambitiosisque magnam prodendi segetem præbere, malorum omnium, vt sic dicam, metropolim, pecuniam? Tu quisquis dolum, fraudem times, caue tibi, caue ab istis aurifugis: quippe nihil tam sanctum atque munitum, quod non aggredi, molirique illos faciat auri sacra fames. Verum demus, pro more nostro, exempla.

Proditiones ab auaritia, & ambitione.

I. Refert Philippus Cominæus, vir rerum ciuilium sanequam peritus, ENTAGRIVM quendam, inexplebili virum natura, cupiditate adeo pecuniæ illecebris captum fuisse, vt breui temporis spatio, plurimas vrbes in Italia, quibus nomine Caroli VIII Galliæ Regis præerat, prodiderit, videlicet Sarezanam Genuensibus, Petram sanctam Lucensibus, Libram factam Venetis, aliisque alias complures vendiderit. Et vnde illud? nisi quod pecuniam, quam fidem præter oculos haberet? Quo factum est, inquit, vt vniuersum regnum Neapolitanum, magnis paullo ante belli sudoribus partum, à Gallis deficeret.

Lib. 5. de Bello Neapol.

II. In eadem classe BERNARDINVS CVRTIVS Papiensis, qui arcem Mediolanensem ab *Ludouico Sfortia* sibi commissam, *Galliæ Regi*, citra vllam oppugnationem, magna pecuniæ vi, aliisque muneribus acceptis perfide tradidit.

Ex Guicciar. lib. 4.

III. Ideoque prudenter admodum CAROLVS V. Imper. *Ferdinandum Gonzagam*, quod in auaritiæ suspicionem venisset, Imperii Mediolanensis administratione submouit, & insuper auctor *Philippo* filio fuit, vt eo consultore in magnis negotiis vteretur: sibi enim ipsius prudentiam, & in consiliis dandis sagacitatem abunde perspectam esse, ceterum ne ei prouinciam vllam administrandam, aut munus aliquod committeret.

Thuanus lib. 13. Hist.

IV. Celebris à perfidia PAPVS quidam Florentinus. Is cum *Sigismundi* Vngariæ Regis auspiciis præclara facinora contra Venetos gessisset, tandem pecunia ab his corruptus, in Vngariam redit, fidem ibi mox exsuere statuens. At detecta viri perfidia simul & auaritia, comprehendi hominem iubet *Sigismundus*, & infuso in os auro enecari.

Bonfin. 3. decad. 13.

V. Turpe, ac detestandum facinus FROTHONIS Danorum Regis: quippe qui domesticum quendam pecunia corrumpit, quo fratrem suum occulte è medio tollat. Explet cruciarius ille desiderium sui regis, dicamne tyranni? & manus violentas in optimum principem affert. Capit igitur impius nequam aurum promissum: sed, vt est in prouerbio, Tholosanum. nam paullo post, ne scelus vulgaretur, Regis mandato trucidatur. Notent hæc proditores, & discant perfidiæ præmia apud ipsos nunquam, aut certe non diu permanere.

Ex Annal. Saxo. lib. 7.

Pigitum est, diutius inhærere in his perfidiæ sordibus: cum nihil crebrius occurrat Historicorum libris eiusmodi exemplis, quæ testatum faciunt, nullos æque machinari Principibus proditiones, quam auaros, ambitiososque.

Etiam à vafritie, & amicitia fucata.

Ambitiosis affines dixi fucatos amicos, & versipelles: quorum fallacia plus damni consequi Principes, quam vlla hostium impressione, atq; feritate, negari non potest.

Herodotus 5.

I. Idque sensit XANTIPPVS Lacedæmonius, vir alioqui manu strenuus, rerumque gestarum magnitudine inclytus. Is enim ab Atheniensibus, de quibus optime meritus erat, fraudulenter & summa cum perfidia circumuenitur. quando qui specie officii se fingunt illū domum reuehere, in mare præcipitem agunt.

Tacit. 4. Hist.

II. Apud Romanos MVMIVS LVPERCVS legatus, dum in Germanos rebelles, auxiliares copias aduocat, & in his Batauos, Duce *Claudio Labeone*, insigni astu ab iis decipitur. Nam, qui ante à Germanis corrupti essent, fidem tamen simulabant, quo maiore pretio & securitate, vigente necessitate, Romanos, quod factum, destituerent proderentque.

Ex Cominæi 7. Comment.

III. Talis defectio, & proditio in CAMPOBACHIO Neapolitano, Caroli Ducis Burgundiæ intimo consiliario, annotata est vtpote, qui in expeditione Nancæna, ducem suum, à quo varie affectus fuerat honoribus, deseruit, & tum, cum maxime eo vsus erat ad Lotharingum cum suis transfugis: qua ex re, & Duci, & exercitui cædem & cladem longe maximam importauit.

Crantzi. Saxon. lib. 9.

IV. PHILIPPVS Austriæ Dux, cum bellum aduersus *Carolum IV.* Imper administraret, nunquid similiter eorum quibus maxime tribuebat, fallaciam expertus est? stabant vtrinque acies in procinctu, tantum non pugnaturæ; Imperator viribus impar, ac inde sibi metuens euocat clam tribunos tres hostilium copiarum: quos impenso pretio sollicitat, vti duci suo renuncient, persuadeantque se speculatum iuisse, atque *Caroli* exercitum triplo suo maiorem deprehendisse proinde è re sua esse, vt quam citissime cum copiis se recipiat, ni cum illis velit periclitari. Dictum ac factum, redeunt, & Philippum circumscribunt, vti conuentum erat: atque ita nocte proxima coactis copiis, re infecta, & amissa hostis profligandi occasione, fugit *Philippus*, hostem (ridiculum) metuens fugæ propiorem.

Recentiora, quæ sub manu sunt, exempla studiose non produco. & quid opus? cum nihil certius sit, & exploratius, præcipuas atque maximas, quæ quotidie eueniunt proditiones, coniurationes, fraudes, insidias non tam ab hostibus, quam amicissimis, quosque magno in vsu & honore habemus, architectari. Ipsum hoc Belgium nostrum, & vicina abunde Gallia testatum facit, quæ à fucatis quibusdam frontibus, superioribus bellis eo diffidentiæ adductæ fuere, vt bonis porro ciuibus censendi, atque opinandi vix facultas apud Principes detur. Atque istud obiter.

CAPVT IX.

At, qui vitabuntur insidiæ, fraudes, coniurationes? vitabuntur inprimis solerti *Indagatione*, & acri *Coercitione*.

Tacit. 15. Ann.

ILlam merito præpono. nam cum insidias, atque coniurationes, secreta sæpenumero colloquia præcedant, & difficulter *silentium, & fides in tot consciorum animis, & corporibus seruetur*, quidni Principi exploratores, delatoresque cōcedamus, vnde inaudiat, vndecumque quid quisque dicat, faciatue. *Grandis cautio est*, inquit ille, *aduersarii animum cognouisse: etenim hostem protinus sensisse, superasse est.*

Anthemius Imper. apud Baron. Tom. 6. Annal.

Hac itaque via occulta fraudium ex facili vitabit Princeps, nihilque rei erit tam abditæ, quin in illam se per illos penetret, maxime si indicii, & accusationis præmium aliquod proponat. *Pecunia enim cunctæ sunt difficultates peruiæ*: vel vt historicus noster ait: *Cruciatu aut præmio, cuncta sunt peruia.* Prorsus vere. namque ab illo imbelles facile vincuntur; ab hoc vero, cupidi quam citissime impelluntur.

Apul. 9 Met.
Tacit. 15. Ann.

Verum-

Verumtamen hac in re cautio est, ne non temere Delatoribus istis, & Auricularis credas. *Quis enim innocens esse poterit, si accusasse suffecerit?* Sunt enim nõnulli, qui siue præmio inducti, *locupletissimum quemque deferunt*; siue liuore, & odio impulsi, insontes criminantur, & *verba praue detorquent, & conuiuialium fabularum simplicitatem in crimen ducunt.* — *Ammian. Marcell. Hist. 2. Annal.*

Enimuero, haud oportet indicta causa accusatos rapere, vinculisq; (quod sæpenumero fit) mancipare: sed nec *omnibus, quæ ab his talibus dicentur, fidem adhibere, quin acriter ea examinare, & discutere oportet,* eos interea sistẽdo, dum causam peregerint. O quam notandum Senecæ præceptum! *Ne sint aures criminãtibus faciles. hoc humanæ naturæ vitium suspectum, notumque nobis sit: quod quæ inuiti audimus, libenter credimus: & antequã iudicemus, irascimur.* Haud ergo temere Delatoribus credas: cum immatura credulitas *mater sit erroris, nouerca consilii.* — *Dio lib. 52. 2. de Ira c. 22. Ammian.*

At, quid si vera ab his referantur? Vindica scelus, & exsequere. *Impia proditio* (inquit ille) *celeri pœna vindicanda est*: nimirum *inuenit æmulos infœlix nequitia: quid si floreat, vigeatq;?* — *Val. Max. 9. cap. 6. Tacit. 4 Hist.*

Itaque—— ——*malos sine*
male disperire. — *Philoct. apud Sophoclem.*

Immo etiamsi affectum tantum, & cogitatum sit scelus. Nam, *non exitus rerum solum, sed & hominum consilia legibus vindicantur.* Ratio aperta: quia *in ipsa deliberatione facinus inest, etiamsi ad id non peruenerit.* — *Cic. pro Milo. l. Quisquis C. ad l. Iul. Maiest. Idem 3 de Off.*

Puni igitur, sed cum triplici hac cura. — *Sen. 1. de Clem.*

I. Vt ne in vltionem properus sis: *Prope enim est, vt libenter damnet, qui cito.* Et vt hoc non sit: *non potest esse temperata iustitia, vbi est feruida vindicta.* — *Cassiod.*

II. Quid, quod etiam sæpe alieno tempore deteguntur insidiæ, vt non tam pœna repræsentanda sit, quam mora interponenda. Quid item si nobilis aliquis, vel præpotens vir inter reos delatus? Quid si propinquus quispiam, & necessarius? Dissimulabis: gnarus *optimum insidiarum* quandoque *remedium esse, si non intelligantur.* — *Tacit 14. Ann.*

III. Si tempus patiatur vt puniantur, cito exsequere, *& citeriorem delicto prabeas vltionem: vt potius caueas iniuriam quam vindices.* — *Val. Max. 6. c. 3.*

IV. Addo legem, *vt indicia, ac confessionem damnatorum* ad alios Principes transmittas. Nam alioqui supplicium in inuidiam vertent multi, & *vulgi rumore laceraberis, tanquam viros insontes ob inuidiam, aut metum exstinxeris.* — *Tac. 15. Annal. Indidem.*

V. Vt capita tantum coniuratorum è medio tollas: *vt vbi orta culpa est, ibi pœna consistat.* Bene est, abunde est, *si nefariæ coniurationis auctores sanguine luant, quod admiserunt.* — *Liuius lib. 38. Idem.*

Quoad ceteros, *flexus sit animus tuus, pronus sit semper ad veniam.* Siquidem, *omnibus est amori clementia:* — *Ennod. Paneg. Theod.*

Immo *saluum Regem in aperto clementia præstat.* — *Cic. lib. 15. ep. Sen. 1 de Clem.*

EXEMPLA, & NOTÆ.

INTER alia, quæ veteribus sanciendæ legis PAPIÆ de Delatorum præmiis ansam præbuerunt, fuere clandestinæ in Principes perditorum & facinorosorum hominum coniurationes, — Lex Papia de Delatorum

præmiis cur promulgata.

nes, quæ cum occultis eorum machinamentis impunitæ, vt plurimum essent, vtile visum est quosdam instituere, qui facta dictaque subditorum clam exciperent, vt hoc procliuius occultum illud animorum virus pateret, magnis quidem eam ob rem Delatoribus constitutis præmiis, quæ postea NERO Imp. ad quartam partem bonorum accusati reduxit, & inde *quadruplatores* dicti, quod quartam partem de proscriptorum facultatibus, quas detulerant, consequerentur. Inuentum hercle comprimendis monarchomachis aptum: quod quidem æui hoc fere exsoletum, sed quod operæpretium sit in vsum reuocari propter non frequentes fraudium istarum architectores. Quamquam hæc minus à me dicuntur, vt bonorum Principum animos ad temerarias suspiciones, atque sæuitiam informari velim; absit: sed vt eorum vitæ, quæ instar Palladii est fœlicitatis subditorum, consultum eatur. Hoc inquam fine Delatores Principibus propono: quos vt dixi, nolim procliuius ferri ad inanes quasdam accusationes, quas vario sæpe fuco esse adumbratas propius examinanti patet. Vt enim canes nonnullos videmus clanculum mordentes, sic vafros quosdam aulicos, & pessimæ notæ homines secretis criminationibus infamare ignaros, & quo incautius decipiant, palam ante laudatos.

Quatenus vsurpanda.

Ammianus lib. 14.

I. Cuiusmodi plures fuere temporibus C. Cæsaris, quem ob nimiam credulitatem in maximam lapsum esse crudelitatem scribunt, suspectos habens optimos amicorum, ex leuibus delationibus, vel criminationibus inuidorum, vel adulatorum.

Senec. 3. de Benef. cap. 26. *Sueton. in Domitiano.*

II. Prioribus vero sæculis, eodem laborarunt vitio TIBERIVS, & DOMITIANVS Cæsares, quorum ille lucri & quæstus causa tantum tribuit delatoribus, vt nemini non crederet, seu quid veri, seu falsi referrent. *Excipiebatur* enim inquit Seneca, *ebriorum sermo, simplicitas iocantium. nihil erat tutum: omnis sæuiendi placebat occasio*: hic vero rapinæ supra modum studiosus ac cupidus, ita aures calumniatoribus patefecit, vt delator delatorem timeret, & causidici causarum actionibus posthabitis, ad delationes sese conferrent.

Ex Spartiano.

III. Sed nec HADRIANVS Cæs. caruit hac reprehensione, quippe quod vel amicissimos, vel eos quos summis honoribus ante euexerat, per nimiam credulitatem hostium loco habuit, vt *Tatianum, Nepotem, Septicium, Clarum*, aliosque.

Ioseph. 1. bell. Iud. cap. 17.

IV. Ita, & HERODES Antipatri filius, adeo vsque delatoribus credidit & indulsit, vt innocentissimum quemque è vestigio raptum trucidaret.

v. Baron. Tom. 3. Annal. ann. Chr. 336.

V. Nunquid etiam *Anastasium* CONSTANTINVS in exilium pepulit, nimio facilius delatoribus credens?

Frossar. vol. 1.

VI. Ac vt vetera omittam, in Anglia EDOARDVS II. nimia notatus fuit credendi temeritate, qua non solum delatoribus exitium, sed & sibi infamiam longe maximam importauit. Nam ecce falsis eorum criminationibus inflammatus, duos & viginti nobilissimos Angliæ Barones ad supplicium rapuit, coniugem quoque suam (mirum dictu) vna cum filio Anglia pepulit. quid inde? Regina tandem amicorum fide & opera postliminio reuersa, cum filio non solum delatores omnes (illos quidem nobiles ex familia Spensiorum) atrocissimis puniuit suppliciis, verumetiam Regem maritum ceu inutilem regno, variis grauissimisque de causis, ex populi & Senatus auctoritate, custodia continuit. Quo facto nobilissimus Heros, filius optimus pessimi parentis, qui cum matre relegatus erat, sceptro donatus est, & Edoardus dictus eius nominis tertius.

Lib. 5. de Bello Neapol.

VII. Peccarunt etiam hic (id adeo verũ est hunc morbum in familiis principum regnare) GALLIÆ REGES: vsque eo, vt à Carolo Magno (vt auctor est Cominæus) vix pauci Galliæ Reges, annum ætatis sexagesimum excesserint, collecta sæpe ægritudine ex suspicionibus, & iis quæ clanculum ac falso essent delata: Nam plerumque, nedum illi, sed & omnes

Senec. Oedip.

----- *Dubia pro certis solent*
Timere Reges.

Cominæus.

VIII. Sed maxime Principes illius oræ, vt constat in LVDOVICO XI. qui suspicionibus tantum indulsit, vt nulli prorsus homini fideret, & omnes insidiari (ô vltimã miseriæ lineam!) sibi putaret. Eius vero pater, cum decumberet ægrotus, persuasum habebat paratum sibi esse venenum, ideoque ab omni cibo abstinuit.

IX. Immo etiam in CAROLO VI. cuius eo fuit deterior conditio, quod deliraret, ac mente captus esset, dum iis quæ deferebantur, prius quam oportebat, crederet. Quare ex

senten-

sententia eiusdem Cominæi, *prudenter facturi sunt Principes, cum aliquid ad ipsos occulte defertur, si delatorem sistant, & fidem sibi fieri iubeant eius quod sit delatum. Hac enim ratione multo viuent tranquillius: quando nullus eo sit progressurus amentia, vt quod probare non possit, de eo sit alicui facturus calumniam. Sed sunt nonnulli ex iis, adeo stolidi, & ignaui, vt etiam iureiurando promittant se nihil enunciaturos, atque interim anguntur animis, & ab impuris hominibus persuasi, incipiunt illos odisse, quos pro ipsorum virtute, ac merito debebant amore & beneuolentia complecti.* Hactenus ille.

Cominæi de Delatoribus sententia.

X. Longe aliter bene instituti Principes. Etenim haud temere eiusmodi Sycophantis credunt: immo capitali, aut certe extraordinaria eos pœna afficiunt, si crimen illarum minus probent.

Quod in HONORIO & THEOD. Impp. apparuit, quorum exstat eiusmodi Constitutio: *Quisquis crimen intendit, non impunitam fore nouerit licentiam mentiendi: cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicii.* Antiqua lege *Remnia* Calumniatori littera C. in fronte inurebatur, qua indicabatur, eum calumnia vsum esse.

L. fi. C. de Calumniat. & tit. de Accus. l. fin. Capitolin. in Macrino. Cic. pro Roscio.

XI. Credisne maculosum illum NERONEM ab hac animi moderatione prædicatum? Audi Plutarchum super eo scribentem: *Exercebantur*, inquit, *miris modis inter Neronem, & Thraseam inimicitiæ: verũ cuidã multa criminose iactanti, atque Thraseam perperã iudicasse causam suam asserenti, obstitit Nero, tantumq; abfuit, vt criminibus de inimico cõtra veritatẽ assentiretur, vt exclamarit: Vtinam tam me Thraseas diligeret, quã Iudex æquus, & rectus est.*

Lib. Polit. ad Traian.

XII. Quid in AVRELIANO, & TRAIANO dicemus? Horum ille *delatores ingenti seueritate persequebatur*, hic vero calumnias in optimos amicorum apud se iactas flocci faciebat. nam, cum quondam ei significatum esset, *Licinium* SVRRAM in eum conspirasse, vespere eius diei inuocatus ad eum *Traianus*, cum duobus solum comitibus cœnatum se contulit, radique ab eius tonsore voluit, atque oculos ab eius medico inspici. Eidem postea, cum de conspiratione rursum affirmaretur, ridens respondit: se nullo modo, vt crederet, adduci posse, quod eo die periculum fecerat, vt Surra, si voluisset, id quod insimulabatur, agere potuisset. Ita in amicitia firmus perstitit, nec multo post Tribunatum eidem *Surræ* detulit.

F. Vopiscus. Ex Dione Cass. in Traia.

XIII. Itaque haud facile debent Principes verbis delatorum fidem adhibere, præsertim si magnos aliquos viros, vel religiosos criminentur. Certe merito prædicatur MAVRITIVS Saxoniæ Dux, quem scribunt nunquam solitum fuisse calumniatorum delationes accipere, nisi ipsi sponderent, affuturos se coram, quando accusatus esset alloquuturus. nec possunt etiam sycophantæ refutari melius, quam si iubeantur ea cotam dicere in faciem præsentibus, quæ de absentibus deferunt: multi boni viri talibus delationibus prægrauantur: quia non audiuntur excusationes ipsorum, & nimium delatoribus assentiuntur Principes, re non explorata.

Auctor Axio. polit.

XIV. Quod probe intellexit TITVS Cæs. (& quis non?) quem patrem suum Vespasianum *orasse* legimus, & quidem *multo tempore ne criminantium sociis temere accenderetur.*

Tacit. 4. Hist.

XV. Eodemque mentis proposito AVGVSTVM fuisse à *Mecœnate* monitum Dio scribit, quem non pigeat referre, digna enim prorsus sunt Principis memoria: *Quoniam*, inquit, *Auscultatores, & exploratores habere te oportet, quorum opera omnes Imperii tui res cognoscas, ne quid custodia, aut emẽdatione indigẽs te fallere possit memẽto non omnia statim, quæ ab his referũtur, credẽda, sed diligentẽ considerationẽ adhibendã esse: permulti enim eorum, vel odio aliorũ, vtpote bona eorum affectantes, vel in gratiam quorundam, vel irati ob postulatam, & non acceptam pecuniam, falso crimine seditionis tẽtatã, aut contra Imperatorẽ alicuius facti, vel dicti improbi eos onerãt. Ideoq; nõ temere fides eis est adhibẽda, sed omnia accurate examinãda. Quod si enim tardius fidem adhibueris, nullo tuo magno id fiet damno, festinando autem fieri potest, vt peccatum aliquod irreparabile admittas.* Hæc Dio: cuius sententia firmari potest exemplo.

Lib. 52. Mecœnatis opinio de Delatoribus.

XVI. MARGARETHÆ Henrici VI. Anglorum Regis, quæ cum æmulorum falsis delationibus præpropere credidisset, ac *Humfredum* Glocestriensem Ducem, virum optimum, regni administratione submotum, & in vincla deiectum indicta causa strangulari permisisset, haud multo post ab EDVARDO IV. maritus eius captus, filius optimæ indolis, & magnæ exspectationis trucidatus, ipsa in exilium eiecta, innocenti sanguini pœnas dedit.

Polyd. lib. 24.

XVII. Prudentiori multo consilio HENRICVS IV. Galliæ Rex, nefario semper scelere ab impio parricida malis furiis agitato, interemptus, cui cum delati essent nobiles, & spectabiles viri *de Chaseul, & du Bourg*, quasi eum ex insidiis adoriri statuissent, eiusmodi delationes tanquam ab æmulis confictas, qui ægre tulerant eos sibi anteferri in expeditione Sabaudica, spreuit, contempsitque. Quinimmo, cum cerneret (quæ singularis erat eius humanitas & prudentia) eos angi animis, & discruciari falso illo accusationis obiecto, erexit eos, solatusque est alloquutione hac: *Bono estote animo: Nam quæ de vobis ad me delata sunt, equidem tam falsa iudico, quam quæ falsissima. Et quo videatis ita sentire me, meque sinistræ opinioni non indulgere, agedum in tantæ calumniæ suspectos inquirite, & proferte, quæstionem animaduersionemque citam deprehendetis. quin potius pergite in legendo milite, & hercle videbitis grauius eos liuore interno plecti, atque si atrocissima pœna admoneantur.* Qua in re maximum præbuit magnus Rex acerrimi sui iudicii argumentum. quippe qui nescius non erat eam esse occultorum hostium vafritiem, vt quo ministrorum manu strenuorum opera Reges priuentur, falso eos criminentur, deferantque. Ita FRANCISCVS SFORTIA cupiens ab ALPHONSO Rege *Troilum*, & *Petrum* Bruniorum præclari, & inclyti nominis Duces auellere, epistolam ad eos conscripsit, seu potius finxit, in cuius extremo monebat, vt nulla interiecta mora quod pepigissent, strenue & ocyssime præstarent. quibus litteris composito ad Regem, qui forsan alicunde suspicionem de ipsis animo conceperat, delatis, in custodiam ambo rapti sunt, missique Cataloniam, vnde præclarissimorum militum opera destituto Rege, consilium hostis ex voto successit.

Quid si probentur delationes? quis tum Iudex?

Atque hactenus, vt credendum Delatoribus. Quid vero, si vera referant? dixi facinus ocyus exsequendum. Quis Iudex? Princeps, an alii? Verius est, vt alii: ne ius in re propria dicere videatur.

Q. Curt.

I. Docuit ALEX. MAGNVS: qui aliis reliquit cognitionem criminis læsæ maiestatis, de quo *Callisthenes*, aliique accusabantur.

Dio. 52.

II. Et magnus ille MECOENAS, qui Augusto Cæsari auctor fuit, vt insidiatorum causas cognitioni Senatus relinqueret.

L. 5. de Repub.

III. Hinc superiori ætate LVDOVICVS XI. Galliæ Rex sententiam in *Petrum Mauclerum* Britanniæ, & *Thomam* Flandriæ Comites læsæ maiestatis Reos ferre noluit, teste Ioanne Bodino.

IV. Quemadmodum nec nostra tempestate *Henricus IV.* cognitor esse voluit criminis læsæ maiestatis, cuius insimulabatur Dux Birronius.

v. Bodin. 4. de Repub. cap. 6.

V. Vt nec ante eum PHILIPPVS cognomento Longus, causæ *Roberti* Comitis Flandriæ, rei quoque læsæ maiestatis, iudicem se præbuit: ab eadem cum ceteris ratione, ne causæ propriæ Iudex videretur. Immo legimus in horum causis, Placita Parium Curiæ, non Regis nomine lata, etsi alioqui in iudicio præsentis. Placiti formula eiusmodi est: *Nos Pares Franciæ ad requestam, & mandatum Regis, venimus suam Curiam Parisios, & tenuimus Curiam cum aliis xii. personis, &c.*

An aliquando causa indicta puniri possint.

Cap. 6.

Q. Curt. lib. 3.

Sed an semper iure, & iudiciorum formulis vtendum? Distinguendum: vt si in seditiosa & turbulenta Repub. Princeps versetur, vel alias via ordinaria illi damno sit futura, nullus sit seruandus iudiciarius ordo: hactenus tamen, si notorium sit crimen & manifestum. Ita TITVS Cæsar *Cecinnam virum Consularem ad cœnam vocatum, & vixdum triclinium* (verba Suetonii) *ingressum confodi iussit: sane vrgente discrimine, cum etiam chirographum eius præparatæ apud milites coniurationis deprehendisset.* Qua vindictæ quoque specie vsum esse ALEXANDRVM MAGNVM aduersus familiarem suum Parmenionem, & multos alios egregios bello viros, & tot gentium secum domitores, quos indicta causa occidisse scimus.

Annal. 3.

At si quieta & pacata in Repub. Princeps versetur, longe quidem consultius est, vt iudiciorum formulæ seruentur: vt in Silano TIBERIVS Cæsar, de quo Tacitus: *Non quidem sibi ignara, quæ de Silano vulgabantur, sed non ex rumore statuendum.* Atque ita vindictam iuris ordine seruato sumat, modo tamen conditio temporum id patiatur. Nam quemadmodum Medici certis temporum interuallis, scilicet propter caloris, vel frigoris excessum, ægrotis catapotia non

tia non præbent, ita publicarum rerum curatores, certis temporum interstitiis abstinere debent à morborum ciuilium curatione.

I. Sic IVLIANVS Imperator, cum multa salse & procaciter in se dicta, nonnullis hircum illum appellantibus (vtpote barbam præ se ferentem hircinam) aliis Victimarium, propter crebritatem hostiarum quas Diis immolabat, aliis Idolianum, & Tauricremum; aliis purpuratam simiam; aliis loquacem talpam nuncupantibus, plurimaque alia contumeliose in se dicta animaduerteret, coactus fuit dissimulare pro tempore, tametsi non mediocri ira interius inflammaretur. *Ammia. l. 22.*

II. Hac ratione non fuit de M. CRASSO, tametsi inter socios conspirationis Catilinariæ, sumpta vindicta: quod eius morte, vtpote viri primarii, plus turbarum in Repub. susciraretur. *Ex Dione 37. & Sallust. Catil.*

III. Ne multis: Regius Propheta DAVID, ne pacem regni sui turbaret, cum IOABO, qui *Abnerum* & *Amasam* (magnos, & potentes Principes) interfecerat, conniuendum putauit. Nam Ioabus castrorum Dux erat, plurimum affinium atque amicorum præsidio munitus, eiusque opera tunc temporis Rex egebat: Itaque SALOMONI filio mandauit, vt de eo pœnas sumeret, cum neque tam potens esset, neque seditionum metus impenderet: quod etjam à Salomone factum est. *3. Reg. 2.*

Alias supplicia nocentibus repræsentanda & quidem post causæ cognitionem ocyssime. nam qui veterem fert iniuriam, nouam irritat. Ideo prudenter admodum scriptor historiæ Byzantinæ dixit: *Oportere eos, qui citra periculum velint viuere, anteuertere, & occurrere malis impendentibus; & si in præsentia crescentis plantæ radicem facile præcidere possis, non esse tamen cunctandum, neque exspectandum, vt acceptam iniuriam cum periculo vlciscaris, cum aduersarii male cogitantis conatus opprimere liceat.* Demus, quod sub manu est, exemplum. *Gregoras lib. 5.*

I. BERENGARIO Regi struebant insidias per *Flambertum*, gratia alioqui apud eum potentem, Veronenses. De qua re certior factus Rex, Flambertum aduocat, & pro supplicio, præmium ei proponit, ratus hoc pacto hominis animum placatum iri, sibique deuinctum. Itaque iubet generosum vinum aureo poculo infundi, eique propinari: *Bibe*, inquit, *amorem, dilue rancorem, ac aureum istud poculum ob nostri amorem tibi, ac tuis serua.* At nihilo sedatior *Flambertus*, coquit iram, & æstuat innocentem Regem tollere. Is consuerat ad galli cantum plerumque surgere, ac templum petere, ibique laudes Deo dicere. Igitur coniurat scelus in optimum Regem, & assumptis sociis, noctu templum petentem ex insidiis inuadit, & romphæa occidit. ô facinus infandum! quod notent Principes: vt cito & è vestigio tollant talia monstra, prorsus facta ad necem & interitum Principum & Rerumpublicarum. *Ex Cuspinian.*

II. Admodum itaque significanter CAROLVS V. Imper. identidem inquiebat, vt idem Sol ceram liquefacit, & lutum indurat, ita eandem Regis clementiam alios reddere meliores, alios ingratiores, & nequiores. *Zenocarus lib. 5. Caroli.*

At quid si in hanc furoris peruenerint audaciam Principis affines, atque consanguinei, an pari iure cum ceteris habendi, & æque atque alii mox exstinguendi? negat Bodinus: qui scribit, nihil perinde Galliæ Reges securos atque indemnes conseruasse, atque clementiam, qua vsi fuere erga Principes sanguine iunctos, tametsi inter reos relatos, adeoque damnatos læsæ maiestatis.

Quid si delati Principum consanguinei?

I. Ita IOANNI II. Duci Alensomo, iam conuicto atque damnato ignouit *Carolus VII.* serio prohibens, ne exsequeretur. multi quidem hanc mansuetudinem, ceu Principi damnosam ac pernitiosam damnarunt, verum non satis isti considerarunt Principem, qui consanguineos in manus carnificum conicit, vel clam tolli præcipit, sicam in se acuere atque fabricare: namque satis constat veteres & nouitios Imperatores Orientis, & non paucos Hispaniæ, & Angliæ Reges, qui amicorum sanguine manus sibi commacularunt, violento ac cruento fato postea periisse. Aliter atque boni Principes: in quibus, DAVID Rex Hebræus: nunquid à socero *Saule* mirum quantum exagitatus, & tamen inclamat: *Nunquid superest de domo Saul, cui faciam misericordiam Dei?* *3. Reg. 9.*

Extra consanguineos ceteros puniat, quamuis nobiles, quamuis potentes, quamuis bene de Repub. meritos: neque enim delictum excusandum dignitate, vel magnis in Rempub. meritis, imo potius aggrauatur delictum.

L. 1. C. vbi Senat. vel clarif. l. Nullus C. ad l. Iul. maiest. Tiraq. de pœnis cauf. 31. Val. Max. 6. cap. 3.

I. Vnde apud Rom. M. MANILIVS, vnde Gallos depulerat, inde ipse præcipitatus est: quia fortiter defensam libertatem nefarie opprimere conatus fuerat. Cuius iustæ vltionis nimirum hæc præfatio fuit: *Manlius eras mihi, cum præcipites agebas Senones: postquam mutari cœpisti, vnus factus es ex Senonibus.*

Cautio duplex in puniendo.

Verum, in puniendo duplex prouisio est adhibenda. *Prior*, vt indicia, & confessiones damnatorum palam faciat, adque alios Principes tramittat: Quid ita? primo, ne ob inuidiā, vel metū claros viros extinxisse videatur; deinde, ne alii Principes eos, qui in reos relati sunt, in præsidium suæ fidei recipiāt.

An. Scotus in Comment. in Tacit.

I. Ita OCTAVIVS FARNESIVS, celebratæ memoriæ Dux Placentiæ & Parmæ, totius coniurationis *Landanorum*, & consciorum seriem, Europæ Principibus visendam permisit, idque cum elogiis, testimoniis, & confessione vniuscuiusque coniuratorum, ac nominum propria confessione.

Anno 1602.

II. Neque aliter se gessit nuper HENRICVS IV. in conspiratione in eum conflata per Ducem *Birronium*, aliosque coniurationis socios.

Altera, vt capita tantum coniurationis tollat.

Bodin. ex Plu. & Liu.

I. AVGVSTI exemplo, qui affectis supplicio aliquot coniuratis, reliquis pepercit: atque adeo ipsi *Cinnæ*, quem dimissum summis honoribus & beneficiis varie ornauit, deuinxitque. Cum enim *Cinna* capitalem sententiam, ac supplicium exspectaret, hac ratione aduersus eum vsus est Augustus. *Vitam tibi Cinna*, inquit, *iterum do prius hosti, nunc insidiatori, & parricidæ. Ex hodierno die amicitia inter nos incipiat; contendamus, vtrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas.*

Tacit. lib. 13. Annal.

II. NERONIS item, qui orta Puteolis seditione plebem inter & magistratum, eaque tam grandi, vt *ad saxa & minas ignium progressa, necem & arma perliceret*, *C. Cassium adhibendo remedio delegit, imo fratres Scribonios data cohorte prætoria: cuius terrore, & paucorum supplicio, rediit opidanis concordia.*

Id. 1. Hist.

III. Æque prudenti consilio VALENS Imp. Batauos tumultuantes in officio continuit *animaduersione paucorum.*

An. Scotus in 2. Amal. Taciti.

IV. Dux FARNESIVS, de quo paulo supra, paucis ante eius obitum annis, coniuratione in eum extorta, quamuis multi accusarentur, noluit in omnes inquirere, sed solum confessos, & conuictos puniri permisit, cæteros silentio oblitterari, atque id quidem prouide. Etenim imprudenter faciunt Principes, qui post detectam in se conspirationem, non contenti sunt in auctores animaduertere conspirationis, sed vltra, ab addictis supplicio, correos perquirunt.

Lib. 14. Ann.

Qua in re NERONEM pristinæ suæ sagacitatis immemorem, grauiter offendisse, Tacitus scribit: vtpote qui detecta in sui exitium coniuratione, omnes quæstionibus ac tormentis coniurationis conscios exquisiuit, per quæ nihil aliud effecit, nisi quod accusari viderit, ac referri inter reos, plurimos sibi coniunctissimos, quos omnes æqua lance mortis supplicio condemnare debuit: quæ seueritas postea in caussa fuit, vt omnes legiones, ac prouinciæ pene omnes ab eo deficerent, qua de re idem Cornelius Tacitus, si lubet, videatur.

CAPVT X.

Itemque, vitabuntur *Custodia*: si corpus Milite muniat: animum autem *Diffidentia* atque *Dissimulatione*.

Lib. 5. Polit.

PRORSVS vere scribit Stagirites, rationi consentaneum esse, Principem præsidium aliquod habere, tum vt subditos possit in officio continere, tum

tum vt munitus sit contra apertam vim, occultasque insidias perditorum, & seditiosorum subditorum. Etenim quis non sciat, *maximæ potestatis viros, quique communem hominum sortem excellunt, æmulationi, inuidiæque aliorum obnoxios esse?* non historicus Patauinus, qui idcirco in re nostra scribit, *Maiestatem nunquam sine viribus tutam.* Ac vere: nam, *Regum exitus si reputauerimus, plures à suis, quam ab hostibus, interemptos reperiemus.* Ideoque cum *periculosum sit in tot humanis erroribus, sola innocentia viuere,* Stipatores Princeps habeat, *qui somnum eius nocturnis excubiis muniant, latera obiecti, circumfusique defendant, incurrentibus periculis se opponant.*

Dio. lib. 38. *Liuius 2.* *Curtius 9.* *Liuius 2.* *Senec. 1. de Clem.*

Nec tantum in Principe *Custodiam* pono, sed & *Diffidentiam* vtiliter propono, atque *Dissimulationem.* Cum enim *fraudis, atque insidiarum, & perfidiæ plena sint omnia,* raroque inuenias, cui cor idem sit, eademque facies, necessario eiusmodi cautio assumenda, per quam valeat occulta insidiarum vitare, quæ illa? nisi *Diffidentia,* atque *Dissimulatio?* Illa parum credere, & multa cauere iubet. Recte: Nam, si vbique apertus, candidus, & incautus, nimium quantum fraudibus sis obnoxius, iuxta illud Sophocleum:

Q. Cic. de Petit. Consul.

> Ταχεῖα πειθὼ τῶν κακῶν ὁδοιπορεῖ:
>
> *Persuasio magnum ad malum ducit cita.*

Apud Plu. in Artax.

Siquidem aditum nocendi perfido præstat fides.

Senec. Oedip. act. 13.

Theognidi de se querenti crede:

> *Res mihi fracta fide, res diffidendo retenta.*

Quare ἐπιχαρμεῖον illud teneto: *Neruos atque artus sapientiæ, non temere credere.*

Q. Cic. de Petit. Consul. M. Cic. pro Planc.

Diffidentiæ assidet *Dissimulatio.* Illa est, quæ *frontem aperit, mentem tegit.* Quæ nec indecora Principi, si magno magni Regis suasori credimus, dum inquit: *simulare, cum tempus postulat, haud dedecet Regem.*

Isocrat. ad Nicoclem.

At cauendum, ne pelluceat *Simulatio*: nisi sit, vt Philosophus inquit, ἄνευ ἀβελτερίας: *absque stultitia,* id est, *callida, & astuta.* Deinde vt in publicis tantum negotiis recipiatur; aliter atque in priuata vita: de qua simulatio omnis auerruncanda. Nam in publicis rebus, quin *vtilis simulatio in tempore assumi* possit, nemo negabit: immo diuinos quosdam viros quondam assumpsisse, non abnuit vir plane diuinus.

Lib. Polit. 5 c. 11. *D. Hieron. c. Vtilem 22. q. 2.*

Enimuero, *nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est Respub.* qui, *vt ad effectum consiliorum suorum veniant, multa simulent oportet inuiti, & dissimulent cum dolore.*

Cic. pro Milo. Id. lib. 9. Epi.

EXEMPLA *cum* NOTIS.

I. TEstor inprimis magnum illum Cæsarem AVGVSTVM, qui tametsi vrbem Romam, Italiam, ipsum denique Imperium variis magnisque beneficiis demeritus esset, haud minus mille fraudibus, mille insidiis perditorum, & abiectissimorum hominum, vel in priuatis parietibus obnoxius fuit: super qua re cum apud *Liuiam* vxorem quereretur, probe, ac prudenter illa respondit, spem primam in satellitio, & præsidio esse ponendam. *Perniciem,* inquit, *tibi creari, neque mirum est, neque ab humana sorte alienum, multa, vt in tanto imperio agenti, multosque offendenti. Nimirum fieri nō potest, vt Princeps omnibus placeat, & ne vel iustissime regens, permultorum in odia incurrat, &c. Itaque nobis caueamus necesse est. Sunt multi milites nobis, quorum alii hostibus opponantur, alii te stipent ac te custodiant, ac domi, forisq; securita-*

Ex Dione lib. 55. Liuia Augusta marito Stipatores proponit.

 curita-

curitatem nobis præstent. Cui Augustus: *Multos sæpenumero à suis interfectos esse verbis opus non habet. Nam inter cætera hoc difficillimum est in Imperio, quod non reliquorum more tantum ab hostibus nobis, sed ab amicis quoque timemus, quodque multo plures ab his, quam ab alienis pernitiem inuenerunt. Dies enim, noctesq; adsunt, nudis etiam ac dormientibus, & cibum, potúque ministrant: contra hostes quidem, amicos opponere licet; contra hos, nullum est auxilium. Ita semper nobis, & solitudo est grauis, & hominum frequentia: vacare custodia, periculosum; periculosissimum, esse inter stipatores: hostes molesti: molestiores amici, quos vt etiam bonos quis nanciscatur, nunquã tamen tantum eis fidei tribuere potest, vt cum eis puro, curisque & suspicionibus vacuo corde conuersetur.* Hæc ille. Vicit tamen *Liuiæ* sententia, atque adeo *Mecœnatis*, qui illum quoque eodem impulit, & porro auctor fuit, vt duos Equites satellitio præficeret, qui in omnes, nedum stipatores, sed per totam Italiam milites, ius ac potestatem haberent.

Idem lib. 52.

II. Augusti institutum cum alii, tum Imp. GALBA sequutus est, nam sub initium principatus, *delegit Equestris ordinis iuuenes, qui manente annulorum aureorum vsu, Euocati appellarentur, excubiasque circa cubiculum suum, vice militum, agerent.* hanc porro militum stationem non immerito, *Vim dominationis*, appellat Tranquillus.

Tranquillus cap. 10.

III. Ita consulte DEIOCES post sibi à Medis delatum regnum, priusquam illud susciperet, voluit sibi stipatores corporis sui adiungi, quorum delectum fecit ex omnibus Medis.

Herod.

IV. Plura sub manu sunt, & quid opus? cum perpauci sint è veteribus, & nostris nulli Principes potentes, qui præsidio se non muniant contra insidias perditorum, & sceleratorum hominum, quorum nimium est ferax præsens ætas. Nam sicut alii, vel inculpatissimi, & innocentissimi, quique linguis obtrectatorum obnoxii sunt, (eiusmodi enim sunt hodierni mores) ita Principes, ceu iniquiore stella nati, plerumque ab nefariis quibusdam sicariis (quales non paucos vidit præsens ætas) nulla, aut certe minima ex causa, ferro excipiuntur. Quare præclare SIGISMVNDVS Imp. dicente *Alberto* Austriæ Duce, suo genero, Principes amore ciuium tutos esse oportere: *Et fida custodia*, respondit *infortunium excludit.* Nimium vere. Si enim in aperto & præsente hominum cœtu insidiæ quandoque exsequuntur, quanto procliuius arbitris domi remotis? Itaque bene quidam dicebat: *Amorem inermem quidem incedere, dormire autem loricatum*; Indicans Principes, si beneuolentia ciuium floreant, nunquam tamen debere committere, vt noctu citra præsidium somnum capiant.

Stipatores externi sunto.

Porro, in delectu Stipatorum, docent politici, & in his Arist. externos magis assumendos, nam cum in exercenda Iustitia Principes apud plerosque subditorum in inuidiam vocentur, salutem suam illis committere temerarium videtur. Itaque *Monarcharum securitas* (verba Polybii) *omnino in peregrinorum militum beneuolentia ac viribus consistit.*

7. Polit.
Lib. 11.
Annal. 15.

I. Hinc NERONEM, *Germanos excubiis miscuisse (vt quibus magis fideret, quasi externis)* Cornelius Tacitus scribit.

Cauendum etiam à toxico.

Ad custodiam etiam referenda munitio contra venena atque toxica. Videant, vt libata pocula cibumque diligenter exploratum, prægustatumque ab fidis ministris accipiant. Nullum locum, nullam regionem, nullam affinitatem, nullamque necessitudinem satis tutam esse à veneno putent. Virus quidem ac toxicum vix vnquam nisi à familiaribus (vt vere notauit Franciscus Patritius) miscetur: Scitum est, quod vulgo dicitur: *Nullum regnum sine parricidio fuit.*

Lib. 7. de Regno.

Atque vt Satyricus inquit:

> *Nulla aconita bibuntur*
> *Fictilibus: tunc illa time, cum pocula sumes*
> *Gemmata.*

Iuuenal. 10.

Hinc diffidentiam propono.

Vnde merito subieci *Diffidentiam* assumendam. Etenim,

I. Princeps, vt Lisander inquiebat, leonem & vulpem agere debet: illum ad terrefaciendum hostes; hanc vero, ad euitandas illorum insidias.

Plu.
Ex Philostr.

II. Ita APOLLONIVS rogatus à Babyloniæ Rege, qua ratione tuto regnare posset? *Si multos*, inquit *honoraueris, paucis vero credideris*, nec falsus fuit vir magnus, siquidem pleriq;, quibus cum Principe negotium est, tecti sunt, callidi, vafri, futiles, & dolosi. Nimirum, vt piscem

sine

fine spinis, sic nec hominem facile inuenias, qui non dolosum spinosumque quiddam admixtum habeat, vt vere Architas dictitabat.

Moderanda tamen esto diffidentia. Nam *vtrunque in vitio est*, teste Seneca, *& omnibus credere, & nulli.*

Sed cũ modo.
Epist. 3.

I. DOMITIANVS Imper. adeo timidus, deque aliis diffidens fuit, vt porticum in qua deambulare solebat, Phengite marmore incrustauerit, vt ei lapidis illius fulgore veluti in speculo, non minus eorum qui à tergo, quam qui à fronte, se offerrent, imagines eodem tempore repræsentarentur.

Sueton.

II. In eo etiam offendit LVDOVICVS XI. Galliæ Rex: quippe qui paulo antequam obiret, ita diffidentia indulsit, vt nulli prorsus homini fideret, omnesque insidiari sibi putaret.

Philip. Comi. 5. de bel. Nea.

III. Quo animi vitio similiter infectus fuit CAROLVS VII. eius pater, siquidem tota ægritudine, qua decumbebat, omni prorsus cibo abstinuit, idque veneni metu, quod sibi paratum existimabat:

Ex eod. Comi.

Tales sunt instar Midæ Regis:

------*Quem falsa calumnia verbis*
Auersum retro, credere falsa facit.
Huic gemina assistunt dextra, læuaque puellæ
Consona quæ propriis nomina rebus habent:
Prima loco motam tenet Ignoratio mentem:
Altera Suspicio, credere falsa docet.

Tempera igitur, aut si exorbitandum, in fiduciam magis inclina, vt ALEXANDER Macedonum, *qui cum legisset epistolam matris, quo admonebatur, vt à veneno Philippi Medici caueret, acceptam potionem non deterritus bibit, plus enim sibi de amico suo credebat.*

Q. Curt.

Tollenda itaque *ex animo suspicio, & coniectura fallacissima irritamenta.* Hoc in animum inducant Principes, & quidem prudentiores, ita sæpicule affecti, vt neminem quenquam credant amicum, neminem syncere beneuolum: ex quo immane quantum animi discruciantur. Fugiant ergo, fugiant hæc nutrimenta afflictionum,

Senec. 2. de Ira c. 25.

Postremo, *Dissimulationem* attexui.

Denique Dissimulationem.

I. Haud mediocriter amatam SIGISMVNDO Imperatori, qui prudenter ac identidem aiebat, eum regnandi imperitum, qui simulare nesciret. Quo innuit multa Principibus simulanda, imo magna cum molestia interdum dissimulanda.

Æn. Syluius 1. de reb. gest. Alphon.

II. Ita AGESILAVS prudens ille Lacedæmoniorum Dux, *sese ita assuefecerat*, (verba Xenophontis) *vt metuens hilaris videretur, secundisque in rebus longe timidissimus esset.*

Orat. de Agesilai laud.

III. Magnus Dissimulationis architectus fuit apud Romanos TIBERIVS Cæsar, imo in genii pene ad hoc peculiaris: *Nam neque præ se ferebat*, (ait Dio Cassius) *quæ cuperet, & sermone ab animi sui sententia diuersissimo vtebatur, negando quæcunque desideraret, annuendo iis, quæ odio haberet, iratum secum minime succensere: æquo animo esse, cum maxime indignaretur, simulabat: nimirum quos supplicio afficeret, iis, misericordiam ostentabat; infensum se iis quos venia prosequeretur, exhibebat: inimicissimos fere vultu, quam maxime beneuolo, amicissimos summe abalienato intuebatur. Denique Principis animum nemini cognitum esse debere censebat: dicere solitus, eum intellectum, multorum ac magnorum causam esse malorum; contra, dissimulatum, plura ac maiora commoda consequi.*

Lib. 57.

Dictum Tiberii: Principis animum nemini cognitum esse debere.

Neque sane abhorret *Simulatio* (mendacio modo careat) ab sacris legibus, canonibusque, vt videre est in cap. 2. de præsumpt. & 22. q. 2. cap. vtilem. & cap. Nec artificioso, & apud Decium l. Ea est natura. de Reg. iur.

Confirmaturque non paucis sacræ scripturæ exemplis,

I. Nunquid SAVL, Rex, vestitum mutat & tanquam priuatus, duobus comitatus viris, consulit *Pythonissam*, de belli euentu?

1. Reg. 28.

II. Quid non dissimulabat IVDITH pro salute publica? fingit se adorare *Holofernem*, in cuius nece tota occupabatur.

Iudith. 11. 14. & 13.

III. An non GABAONITÆ (vt in aceruum multos congeram) per fictionem saluantur, *a* nunquid VAS ELECTIONIS, comam totondit, *b* & Timotheum circumcidit? *c* nunquid PSALMOGRA-

a *Iosue 9.*
b *Act. 18.*
c *Act. 16.*

[d 1.Reg.21. e Gen.42.] MOGRAPHVS vultum suum coram *Achis* regem *d* immutat? & IOSEPH cum fratribus sermones copulat plenos simulationum? *e*

CAPVT XI.

Amplius *Innocentia*, atque subditorum *Beniuolentia*.

QVOD enim certius esse potest præsidium, quæ tutior custodia, quam virtus, quam probitas, quam innocentia? Virtus enim suis ipsa viribus nitens, & omni culpa carens, technass hominum non reformidat: immo de perfidia quantumuis armata, quantumuis occulta triumphat. Vt verissime [Paneg.] cum Plinio dixerim, *fidißimam esse custodiam, Principis ipsius innocentiam. Hæc arx inaccessa, hoc inexpugnabile munimentum, munimento non egere.*

[Dio. lib.52.] Addidi *Beniuolentiam.* haud temere. siquidem, *nulla alia res perinde hominis animum conciliat, quam si is non modo nulla iniuria, sed etiam beneficio afficiatur.*

[Claudianus.] *Non sic excubiæ, non circumstantia tela*
Quam tutatur amor.

[Sen.1.de Clem.] Breuiter, ac vere Sophus noster: *Vnum est inexpugnabile munimentum, Amor* [Plin.Paneg.] *ciuium.* Quid hæres? *frustra te terrore succinxeris, ni septus caritate fueris: armis enim arma irritantur.*

[Concil.Trid. Seß.13.de Euchar. Sacr.c. 1. de Refor.] Beniuolentia igitur paranda: *cum sæpe plus erga corrigendos agat beniuolentia, quam austeritas, plus exhortatio, quam comminatio; plus caritas, quam potestas.*

[Sen.1.de Clem.] Paratur autem *Caritas*, & *Beniuolentia*, duplici hac via; *Lenitatis*, & *Beneficentiæ.*

[Id.de Bre.vi.] Illa: quia *remißius Imperanti, melius paretur.*

Ista: *quia melius beneficiis imperium custoditur quam armis.*

[Epist.ad Oppium.] Hoc testatur Cæsar, dum ait: *Hæc noua sit ratio vincendi, vt Misericordia, ac liberalitate nos muniamus.* ——— ——

[Tac.2. Annal.] *Amorem* ergo *apud populares, metum apud hostes quæramus.*

[Isocrates ad Nicoclem Reg.] Ex quibus efficitur, quod Coryphæus Græcorum oratorum sapienter ait: *Tutißimam Regum custodiam, non turribus, propugnaculis, mœnibus, satellitibus, aut armis contineri, sed amicorum præsidiis, ciuium beniuolentia, propriaque virtute: quibus quidem opibus regna, & imperia non modo seruari, verum etiam in dies augeri, atque propagari.*

EXEMPLA ET NOTÆ.

[Securitatis à beniuolentia.] I. AGASICLES, inclytus ille Lacedæmoniorum Rex, interroganti quo pacto quis imperare nullo stipatus satellitio posset? prudenter respondit, *Si sic imperet suis, vt pater liberis.* nempe quia metus semper aberit, vt ait Cicero, caritas autem retinebitur. Sane, vt Xe- [Plut.] nophon scribit, *nihil interest inter Principem bonum, & bonum patrem.*

[Lib. de lege & Iustitia.] II. Ideo laudatum ARCHYTÆ dictum: *Oportere virum principem non recte tantum imperare scire, ac posse, sed etiam humaniter. Turpe enim fuerit, pastorem oues odisse, & pecoribus suis infensum esse.*

[Ex Xiphilino.] III. TITVS VESPASIANVS Romanorum Imper. qui ob suam modestiam suo tem-

pore dictus est *Amor, ac deliciæ generis humani*, cum audisset suos antecessores in imperio multis iniuriis à subditis affectos esse: *Nemo*, inquit, *me iniuria afficere, aut contumelia potest: quia nihil ago, quod alios lædere possit.* Quo ostendere voluit vitæ innocentiam, linguis hominum obnoxiam non esse, immo aduersus eas summum præsidium esse.

IV. M. vero ANTONINVS PHILOSOPHVS adeo Romanis ciuibus acceptus fuit, & carus, vt vel eo mortuo velut sacrilegus putaretur, qui domi eius imaginem non haberet: dignum ducentes, vt aut metallo, aut saltem pictura, eius virtutis seruarent memoriam, cuius vitam, (militari scilicet præsidio munitam) natura diuturniorem passa non erat. *Bapt. Fulgos. 2. c. 5.*

V. ALPHONSVS Aragonum, magnæ & secundæ Rex existimationis, percunctatus à suis, cur sine satellitibus sæpenumero incederet, *se innocentia associatum incedere* respondit. Sensit enim eum demum bene munitum ab iniuria, qui propriam innocentiam haberet comitem; eos vero nullibi tutos esse, qui male sibi conscii, etiam pericula sibi fingunt, vbi plane nulla sunt. *Panor. in eius vita.*

VI. Et ne præpropere veteres omittam, MARCVS ANTONINVS Imp. cum in omni vita, tum vltima hora qua naturæ concessit, sensit vtique Principes non tam à præsidio & satellitum multitudine, quam ciuium amore tutos esse. *Neque enim* (inquit) *aut pecuniæ vis, aut stipantia satellitum agmina tueri Principem possunt: nisi illi ipsi quos regas, animum imperanti beniuolentiamque accommodent. Quippe ii diu demum tutoque imperant, qui non metum ex crudelitate, sed amorem ex bonitate ciuium suorum animis instillant.* ô vocem auream, & ido neam, quæ omnium mentibus Principum inscribatur. Vis sine amore nil prodest. *Apud Herod. lib. 1.*

VII. PHILIPPI II Hispan regis omissum fuit, quod prætergredi non debuit, laudabile vaframmentum. Quo filio Principi iam regnanti subditorum beniuolentiam conciliaret, edictum quoddam fabricatur admodum subditis ingratum, inuisumque, & quasi mox promulgandum in publicum simulate proponi iubet. Mussitantibus inter se subditis interuenit filius, ceu Tribunus quidam plebis intercessurus, quibus etiam promittit, effecturum se, ne Edictum eiusmodi promulgetur. Reapse præstat, & opponit se, immo atrociter palam minitatur, qui illud perrogabit. Itaque benignum filii animum omnes exosculantur, in cœlum laudibus tollunt, se denique, fortunasque suas illi deuouent. Factum hercle magni Regis imitandum: non nescientis subditorum adfectu vtilius nihil esse Principi, & contra quantamlibet potentiam sine eo in cassum recidere: quod ante ex Herodoto à nobis ostensum est. *Ex Hist. Gal. P. Matthæi lib. 3. Narrat. 5.*

VIII. Quid impio *Pharnaci* audaciam fecit MITHRIDATEM patrem, virum profecto manu strenuum obsidendi, inuadendi, atque adeo regno & vita spoliandi? an non quia sciret eum parum à suis, etiam satellitibus, amatum? Cætera illi abunde suppetebant; vires, opes, stipatores, innumerabilesque copiæ: sed vnum illi, quo cætera pro nihilo sunt, defuit: *Amor subditorum*: Itaque parum prouidit, (ait Dio) Rex alioqui sapientia clarus, *nihil neque arma, neque multitudinem subditorum, sine eorundem beniuolentia conducere: quinimo hæc ipsa, si fides & affectus absit, tanto minus tuta esse, quanto sunt plura.* *Ex Dione lib. 37.*

IX. Testis PHILIPPVS Macedonum Rex potentissimus, qui à *Pausania*, toto exercitu spectante trucidatus. *Q. Curt.*

X. Testis etiam filius eius ALEX. MAGNVS, qui à proprio ministro *Cassandro* Antipatri filio, veneno sublatus. *Id.*

XI. Testor denique MAXIMINVM Imper. qui cum armis, opibus, viribus confideret, frequenti theatro versus hos audiit à vilissimo quodam & gregario milite: *Capitol.*

> *Elephas grandis est, & occiditur.*
> *Leo fortis est, & occiditur.*
> *Tigris fortis est, & occiditur.*
> *Caue multos, si singulos non times.*

Qui ab vno non potest occidi, à multis occiditur. Vnde Seneca: *Armis vallatur Tyrannus, vt magno timore magna compescat odia, nec tamen illas ipsas manus, quibus se commisit, securus adspicit*, vt in PETRO ALOYSIO Placentiæ tyranno notatum est, quem in sua ipsius arce Prætorianorum militum præsidio stipatum coniurati necarunt. *De clem. 1.* *Sabell.*

Constet igitur, nullum Regem, nullum Principem à periculo vacuum tu- Beniuolentiã.

Lenitate, ac beneficentia parari.

tumque, nisi INNOCENTIA, atque ciuium BENIVOLENTIA munitum. Hanc bifariam parari in contextu dixi: LENITATE, atque BENEFICENTIA. Age, exemplis hæc illustremus: & primum BENEFICENTIÆ.

Beneficentiæ exempla. *Tranquillus.*

I. Qua maxime claruit inter Romanos Imperatores FL. VESPASIANVS, nam cum quondam ab amicis admoneretur, vt caueret sibi à *Metio Pomposiano* insidiatore: non solum sibi non metuit ab illo, sed & Consulem fecit. Id admirantibus amicis: *Erit*, inquit, *memor aliquando tanti beneficii.*

Plut. in Lic.

II. Elegans quoque THEOPOMPI Regis Spartanorum apophthegma, qui obiurganti vxori, quod regnum humilius, ac minus filiis esset relicturus, quam accepisset: *Hactenus igitur maius, quo diuturnius.* Optime. Quæ moderata sunt in longum tempus durant, & hoc ipso meliora sunt.

Idem.

III. Nec silentio inuoluendus AGESILAVS Lacedæmoniorum Rex, quem legimus, optimo quidem consilio summis eos honoribus euexisse, à quibus impenso odio prosequebatur, Nempe, vt hac arte eos placaret, & ex clandestinis hostibus amicos redderet.

Lib. 1 Cõment.

IV. Haud absimili ingenio LVDOVICVM XI. Galliæ Regem fuisse, Philippus Cominæus testatur, *quippe quos, vel metueret* (eius verba) *vel à quibus aliquid speraret, eos omni ratione traducere ad se studebat, & si fortassis repulsam ferret, nihilominus & donis, & magnis pollicitationibus instabat.* ô sagacem, & prouidum Principem, & *Alexandro Seuero* Romanorum Imp. simillimum, qui quondam interrogatus, quis esset Rex optimus? *Qui*, inquit, *amicos muneribus retinet; & inimicos beneficiis ambit & reconciliat.*

Panorm.

V. Iungendus ALPHONSVS Aragonum non satis celebrandus rex, qui identidem dicebat *canibus oblatrantibus, & rebellantibus offulam obiiciendam.* Sentiens male affectos ciues lenitate; atque beneficiis esse vincendos. Sed satis sit talium: plura qui volet huius notæ exempla, petat è lib. 2. cap. 17. de Beneficentia.

Gradior ad LENITATIS exempla. ô quam multa passim occurrunt, eximia quidem & omnibus Principibus imitanda! sed quando alibi plena manu adhuc suppeditaui, non inquiram, aut insistam, extra quam in vno aut altero, quod est in memoria.

Lenitatis exempla. *Bruson. ex Plut.*

I. Et in primis ALEXANDRI MAGNI, qui infinitos habet huiusce suæ virtutis buccinatores. Is igitur cum *Poro* Indorum Regi victo, obtulisset se daturum quidquid peteret, & Porus, vt regaliter tractaretur, petiisset, subridens Alexander, *Faciam hoc*, inquit, *non tua, sed mea caussa*, non ignorabat magnanimus Rex, nihil adeo decere & ornare virum Principem, quam si clementia vtatur etiam erga eos, quos nouit, hostes fuisse atrocissimos.

Id. Plut.

II Sed, & ANTIGONVS etiam Rex Macedonum hortantibus amicis, vt si Athenas caperet, validis illam præsidiis communiret, ne fortassis quandoque deficerent, respondit, se semper in ea fuisse sententia, vt existimaret nihil lenitate atque clementia validius, ad subditos in officio continendos.

Apud Dionem lib. 55. Aurea Liuiæ Augusti coniugis oratio Clementiam commendantis.

III. Id quod probe intellexit sagax illa, & prudens LIVIA Augusti; cuius verba cedro plane digna non pigebit referre: *Ego*, inquit, *ita iudico, plus clementiam quam seuitiam proficere: nam misericordes non ii tantũ quib. delicti gratia facta est, caros habent ac gratiã referre studẽt: sed reliqui etiã oẽs reuerentur ac colunt, ita vt nemo eos deinde lædere ausit. At qui ira inexorabili vtuntur, non modo eos odio habẽt ii, qui metuũt sibi, sed cæteri quoque infensi insidiis structis suam perniciem euitare statuunt. Videsne, vt medici rarissime sectiones, & ignes adhibeant, ne ipsa videlicet vitia corporis magis exasperent? pleraq; etiam lenibus corporis exercitiis, & mitibus medicamentis molliunt ac sanant? neq; enim putandum est, quod hæc corporum, illa animorum sint vitia, ideo esse inter se dissimilia. Etenim etsi animi hominũ incorporei sunt, multa tamen habent cũ corporum natura conuenientia: contrahuntur metu, turgent ira, dolore minuuntur, audacia inflantur, vt non multum à corporum natura differant, atq; eandẽ fere sanationem requirunt. nam sermo lenis ad aliquem habitus, omnẽ fremitũ laxat; contra asper remissum etiã ad irã concitat, venia data ferocem et quemq; placat; supplicium vel mitissimos animos exaspe-*

vnt, violentæ enim actiones, vt ſint omnino iuſtiſſimæ, irritant, manſuetæ placant: ideoq́; facilius perſuadendo quiſpiam, quam cogendo eo adducitur, vt vel grauiſſima ſubeat. Quod adeo eſt natura comparatum, vt brutorum quoq́; animantium multa, robuſtiſſima alioquin & feriſſima, blandiendo cicurentur, ineſcandoque perdomentur, alia timidiſſima atq́; imbelliſſima male habita ac territa ad iram concitentur. Neque ergo omnibus ex æquo noxiis parcendum eſſe dico, ſed audaces, inquietos, malitioſos, ac ſiniſtri conſilii homines immedicabilique & continuæ malitiæ aſſuetos exſcindere te iubeo, exemplo earum corporis partium, quæ medicinam non patiuntur: aliquos qui propter ætatem, imperitiam, imprudentiam, aut alio caſu quodam vel volentes, vel inuiti peccant, verbis caſtigare, minis corrigere, aliaue tolerabili ratione tractare, atque vt in aliis rebus modo grauiores, modo mediocres pœnæ irrogantur, ſic in hac quoq́; re, citra periculum, exiliis alios, alios ignominia, vel pecunia multare, aut in diuerſa loca, vrbeſque relegare licet, &c. Hactenus Liuia: cuius oratione ita commotus fuit Imperator, *vt reos omnes inſidiarum verbis caſtigatos, indemnes dimiſerit, Cornelio etiam Conſulatu donato; eoque facto, ita ſibi omnium animos deuinxit, vt non modo inſidiæ contra ipſum nullæ exinde componerentur, ſed opinio quoque omnis earum intercideret.*

Lenitatis modum præſcribit.

IV. Atqui hic obſtrepunt rigidæ quædam & contumaces mentes, aiuntque *Lenitate* contemptum conciliari, eoque ſatius eſſe metum, quam affectum ſibi comparare. Falſum ſententiæ Plinium audiant: *An contemnitur, qui imperium, qui faſces habet, niſi qui humilis & ſordidus, & qui ſe primus ipſe contemnit? male, vim ſuam poteſtas aliorum contumeliis experitur male terrore veneratio acquiritur: longeque valentior amor ad obtinendum quod velis, quam timor.* In quo deſinerem, niſi B. Ambroſii ſententia ſub manu eſſet, ſic Principes, & qui ſupra communem hominum ſortem ſunt, ad lenitatem exhortantis: *Nouerimus nihil tam vtile, quam diligi; nihil tam inutile, quam non amari. Nam odio haberi, exitiale, ac nimis capitale arbitror. Itaque id agamus, & omni ſedulitate commendemus exiſtimationem opinionemque noſtram; & primum placiditate mentis, & animi benignitate influamus in affectum hominum. Popularis enim & grata eſt omnibus bonitas, nihilque quod tam facile illabatur humanis ſenſibus. Ea ſi manſuetudine morum, ac facilitate animi, moderatione præcepti, & affabilitate ſermonis, verborumq́; honore, patienti quoq́; ſermonum vice, modeſtiaq́; adiuuetur gratia, incredibile quantum procedit ad cumulum dilectionis. Legimus enim non ſolum in priuatis, ſed etiam in ipſis Regibus, quantum facilitas blandæ affabilitatis profuerit, aut ſuperbia verborumq́; obfuerit tumor, vt regna ipſa labefactaret, & poteſtatem ſolueret. Iam ſiquis conſilio, vſu, miniſterio, officiis popularem comprehendat gratiam, aut ſiquis periculum ſuum pro vniuerſa plebe offerat, non eſt dubium quod tantum caritatis à plebe in eum transfundatur, vt populus ſalutem eius & gratiam ſibi præferat.* Hæc ille: quæ confirmat pluſculis ſacri Codicis exemplis.

Lib. 8. Epiſt. 24.

Lib. Offic. 2. cap. 7.

Atque hactenus de cauſis dictum ſit ſatis, Regnis & Regibus mutationem, & interitum INTRINSECVS afferentibus, deque remediis quibus aduerſus eas Principes vtantur: alias nunc cauſas breuiter attexo, quas dixi EXTRINSECVS oriri, partim à VI SVPERIORIS, partim à VI MAIORE.

CAPVT XII.

Priorem Vim explicemus; quæ eſt, plerumque Tyrannorum.

QVod tigris, baſiliſcus, aſpis, ac cæteræ deterrimæ feræ, ſerpenteſq; lethiferæ humano corpori, hoc Tyrannus in regno: obruit, quatit, conuellit, diſperdit omnia, aut quod minimum, ſuſque deque fert quid ciui-

bus fiat, dum cupiditati, voluptatique inseruiat suæ.

Val. Flaccus 5.

——Nec vulgi cura Tyranni
Dum sua sit modo tuta salus.

Lib. 6. Hist.

Clare asserit Thucydides: *Viro* (inquit) *Tyrannidem occupanti, nihil, quod quidem vtile sit, à ratione alienum est.*

Verum, quibus notis insigniantur, singillatim disquirendum est.

Tacit. 2. Hist. Ibid.

Principio satis constat incolas melioris notæ *indicta causa occidi*, & plerumque occulte, *vitata locorum, & temporum celebritate.* Itaque sub illis,

Claud. 4. Ho.

Prodigio par est in nobilitate senectus:

Et obtinet illud Senecæ:

Oct. act. 2.

——Quidquid excelsum est, cadat.

Sallust. Catil.

Nam & virtutem fastidiunt: vtpote quibus *aliena virtus semper sit formidolosa.*

Claud. 4. Ho.

——Sors ista Tyrannis
Conuenit, inuideant claris, fortesque trucident.

Quinetiam doctrinam, & Iuuentutis institutionem, nempe quia *virtutem, & bonum alienum oderunt.*

Liuius 35.

Insuper, inuolant in facultates ciuium; vt Agamemnon ille, qui palam iactabat:

Apud Hom. 1.

Εἰ δέ κε μὴ δώωσιν, ἐγὼ δέ κεν αὐτὸς ἕλωμαι:
Ipse quidem eripiam si tradere forte grauentur.

Senec. Agam. act. 2.

Quid quæris? *Id esse regni maximum pignus putant,*
Si quidquid aliis non licet, solis licet.

Suet. Calig. Apud Cic. 3. de Offi. Ibid. Tacit. 1. Hist. Hist. 2. Tacit. 2.

Leges violant. Nam quæ cura legum iis, qui *omnia sibi in omnes licere putant?* Tralatitium illud I. Cæsaris verbum: *Si violandum est ius, Imperii gratia violandum est: aliis rebus pietatem colas.* Itaque *Iustitia* tunc *vacillat, vel iacet potius.*

Amplius, libertatem eripiunt. *Nam sentire quæ velis, & quæ sentias dicere, non licet.* Hinc *passim delationes, & locupletissimus quisque in prædam corripitur.* Hinc *dicta, scripta facta, somnia recitata, & quæ dumtaxat sunt meditata, in crimen læsæ maiestatis; vel religionis læsæ rapiuntur.* Itaque *plena omnia suspicionum, & vix secreta domuum sine formidine.* Quid multis? *arduus est rerum omnium modus, imo silentium ipsum est contumax, libertas suspecta.* Moderare igitur, ac muni te cauto silentio: ita vitabis *delatores, & continuas accusationes.*

Histor. 1. 4. Annal.

Tacit. 2. Hist. Phalereus apud Stob. Cic. in Lælio. Senec. Epist. 105.

Quæ profecto non aliunde quam à metu, quo perpetuo illi laniantur. Siquidem, *ad omnes suspiciones pauidi sunt.——metuunt turbam, metuunt solitudinem, metuunt satellitii absentiam, metuunt etiam ipsos custodes: nec armatos illos apud se, nec inermes vident libenter.* Ne multis, *omnia semper suspecta, atque solicita sunt, nullus amicitiæ locus.—— tantum metuunt, quantum nocent: nec vllo tempore vacant.*

Caussa eius rei duplex. *Prima* sit: Conscientia scelerum:

Diphilus.

Ὁ συνιστορῶν αὐτῷ τι, κἂν ᾖ θρασύτατος:
Ἡ σύνεσις αὐτὸν δειλότατον εἶναι ποιεῖ:
Sibi conscium licet virum audacissimum,
Timidissimum facit ipsa conscientia.

Altera

Altera est, commune odium: Sciunt enim ab omnibus timeri se, &, *quem quisque metuit, periisse cupit.* Cic. 2. de Off.

Hinc fit ipsorum dominatum haud diuturnum esse: vtpote quod *nulla vis imperii tanta sit, qua premente metu possit esse diuturna.* Indidem.

Bene Seneca: *Inuisa nemo imperia retinuit diu.* Oct.

Et vt Satyricus:

Ad generum Cereris sine cade, & vulnere pauci
Descendunt Rege, & sicca morte Tyranni. Iuuenal. 10.

EXEMPLA ET NOTÆ.

PRIMA Tyrannorum facinora in ingressu tyrannidis cædes esse optimorum ciuium, aut certe exsilia, docet his verbis Græcorum præstantissimus Oratorum: *Tyranni*, inquit, *in hoc vnum intenti sunt, vt cum summa licentia voluptates, atque libidines suas expleant: eiectisque aut interfectis ciuibus optimis, & prudentissimis, reliquum vulgus exactionibus deglutiant*, nihil verius: & fidem fecit super sexcentos alios. Isocrat. epist 7. ad Timoth.

I. TARQVINIVS SVPERBVS, qui quondam consultus à filio per internuncium, quid facto sibi opus foret deuictis iam, redactisque in potestatem Romanorum *Gabiis*, verbis quidem nihil (vtpote fidei nuntii parum credens) sed facto respondit. quo? Seducto in hortum nuntio, tacitus obambulans, maxima & altissima papauerum capita baculo decussit. Nuncius longiore fessus mora, simul etiam ludibrio se haberi reputans, dimissionem postulauit, itaque ad Gabios, & filium Tarquinii rediit: cui rem, vt viderat, ordine narrat. Filius cognito patris ingenio, pariter & facto, causam altioris argumenti peruidit: nec ignorauit præcipi sibi, vt excellentissimum quemque Gabiorum aut exilio submoueret; aut morte consumeret. Enimuero suspectos habebat, vt ceteri omnes tyranni, optimos quosque, quorum cum aliquem crescere viderint dignitate, opibus, fauore, & studio populari, mox è medio tollunt, velut æmulum imperii. quo fit, vt sæpissime affectum & beniuolentiam simulent, quo cautius talem interimant. Val. Max. 7. c. 4. Flor. 1. c. 7.

II. Videre mihi HERODEM Iudææ Tyrannum (sub quo optimus noster Redemptor nasci dignatus est) cum affinem suum *Aristobulum* ad summum Sacerdotium euexisset, & postea intellexisset, quo fauore populus illum sacra facientem in festo Tabernaculorum excepisset quantisque cum gratulationibus, vitæ illius cœpit insidiari. quare cum maximum amorem & beniuolentiam erga *Aristobulum* simulasset, astu in hortum regium abductum, in proximam piscinam mergi, suffocarique curauit. Ex Iosepho.

III. De ACROTATO Spartiata, Diodorus Siculus: *Ad extremum Solistratum exulum clarissimum, qui sæpe copiis præfuerat, ad cœnam vocatum dolo interfecit: habens alioqui nihil omnino, quod eum accusaret. sed volebat è medio tollere virum strenuum, & qui insidiari iis posset, qui imperium male administrarent.* Lib. 19.

IV. Eandem ob causam *Vitalianum* iugulari fecit ANASTASIVS Imperator: *nam, & potentiam eius extimuit, & ancipitem fortunam, quæ in bellis cerni solet, & nominis eius celebritatem, quæ in omnium ore fuit, & Imperii, qua flagrabat, cupiditatem. At cum coniectura perspiceret, idque sane verissime, se non alia ratione posse eum vincere, nisi amicitiam erga eum simularet, vultu mire ad fraudem composito, quæ facile deprehendi non posset, vnum ex Ducum numero, qui Præsentes vocantur, eum designat. Et quo magis persuaderetur Vitaliano, & facilior aditus ad fraudem pateret, ad Consulatus quoque honorem effert. qui Consul factus, cum in palatio versaretur, in porta quadam post Aulam posita, per dolum cæsus occubuit.* Euagrius 4. Histor. cap. 3.

V. Ne multis: nunquid ANDRONICVS tutor datus *Alexio* Emmanuelis Orientis Imp. filio, postquam Imperium sibi vsurpauit, exstincto prius crudeliter pupillo, proceres omnes trucidauit? Plane. verum in hoc violento Imperio non diu perseuerauit: vt qui annis modo duobus Remp. administrarit. Cario. chron 3.

Ex Sueto. c.10.

VI. Ita ergo semper dolosi, semper violenti, semper sanguinarii Tyranni, & denique eius prorsum ingenii, quo crudelis ille VITELLIVS Rom. Imperator, qui transiens per Campos, in quibus acriter pugnatum fuerat, videretque quosdam qui circa eum erant, tabem cadauerum abhorrere, non erubuit illos hac voce confirmare: *Optime olere occisum hostem, sed melius ciuem.* ò naturæ monstrum, & haud dignum, quod inter homines tam turpem sæuamque vitam traduceret, minus multo sumeret tantum Imperium ac potestatem.

II. Opulentiorum. 5. Polit. cap. II.

Neque boni tantum, & excellentes, sed & opulentiores (vt in Aphorismis dixi) suspecti Tyrannis. Causa apud Aristotelem: *Ne ex opum affluentia, vel reddantur insolentes, & contumaces, vel habeant ocium, & occasionem mouendarum Turbarum, & Seditionum.*

Laert. lib. 6.

I. Cuius dogmatis ratio probe intellecta DIONYSIO, Syracusanorum Principi, & pene coryphæo Tyrannorũ, qui amicis vtebatur, vt vtribus: plenos suspendebat, inanes abiiciebat.

Dio lib. 59. v. Sueton. cap. 38.

II. C. CALIGVLA, sæuus ille Romanorum Imperator, nunquid locupletes quosque, si non vita, at pecuniis, facultatibusque spoliauit? immo conficto interdum crimine insidiarum, aut nouarum rerum plerosque necabat, quibus hoc solum crimen erat, *Diuitiæ*. Hoc quidem est, quod Cornelius noster inquit: *Nobilitas, opes, omissi gestique honores pro crimine: & ob virtutem, certissimum exitium.*

Lib. Histor. I.

III. NERO, quo nullus rapacior & crudelior, nunquid præter rapinas rerum priuatarum *templis compluribus dona detraxit, simulacraque ex auro vel argento fabricata conflauit?* quid quod nulli vnquam contulit officium, vt non adiiceret: *Scis quid mihi opus sit: & hoc agamus, ne quis quidquam habeat.* Parum fuisset, si à cæde manus abstinuisset: nam, *crimen erat publicum omnibus, virtus, opes, nobilitas, atque ob eam causam, vel sibi mortem inferebant, vel ab eo occidebantur.*

Sueton. c. 37.

Cassii Abbreu.

IV. Proditum est quoque, Triumuiros illos, non restituendæ, sed perdendæ Reipub. Romanæ, vsurpata mox dominatione, opulentioribus quibusque inimicitiam palam indixisse; qua de re mira videri poterunt apud Dionem lib. 47. & Appianum lib. 4.

Remedium aduersus iniurias Tyrannorum quod?

Quod remedium? quæres. Voluntarium exilium, aut certe, honestam domi profiteri paupertatem. Diffidentia denique: vt nunquam (quamuis specie beniuolentiæ blandiantur) eiusmodi Principibus credas.

Demost. Philipp. 2.

I. Etenim Tyrannorum blanditiæ, sunt nouacula internarum irarum, vt lanionum, qui dum blande palpant, mactant. non tam meus, quam Demosthenis sensus: *Multa sunt*, inquit, *munimenta ad custodiendas vrbes excogitata, vt valla, muri, fossæ, & quæ sunt generis eiusdem. Vnũ vero propugnaculum à natura comparatum est, quod cum omnibus salutare est, tum vero Ciuitatibus aduersus Tyrannos, Diffidentia: hãc retinete, hac vtimini, & triste vobis accidet nihil.*

In Paneg.

II. Pro qua sententia Plinius: *Quod enim tam infidum mare*, inquit, *quam blanditiæ Principum illorum, quibus tanta leuitas, tanta fraus, vt fœlicius esset iratos, quam propitios habere?* Vin' exempla?

Cap. 2.

III. DOMITIANVS, inquit Suetonius, *erat non solum magnæ, sed & callidæ, inopinatæque sæuitiæ. Auctorem Summarũ, pridie quã crucifigeret, in cubiculũ vocauit: assidere in thoro iuxta coegit securum, hilaremque dimisit. Aretinum Clementem consularem virum, è familiaribus, & emissariis suis capitis condemnaturus, in eadem, vel etiã maiore gratia habuit, quoad nouissime simul gestanti conspecto delatore eius: Vis, inquit, hunc nequissimum seruũ cras audiamus?*

IV. De COMMODO Xiphilinus: *Commodus*, inquit, *Rom. Imp. Iulianum vrbis Romæ Præfectum, quem publice amplecti atque osculari, Patremque appellare consuerat remotis arbitris, dolo è medio tolli iubet.* Nouitia exempla haud lubitum est promere: tu qui legis, habes in memoria.

III. Doctrinæ despectus simul & Doctorum.

Insuper *Doctrinam, & bonas artes despicatui habent.*

I. Testis esto LICINIVS Imp. qui adeo liberalibus disciplinis infensus fuit, vt Philosophos

phos & oratores *venena* esse assereret, ac *pestes Reipub.* litterarum enim adeo expers fuit, vt nomen decretis vix subscribere posset. *Ex Pomp. Lato.*

II. Nec tam gutta guttæ, quam illi similis VALENS, nisi quod eo hic detestabilior, quod eiusmodi eximiæ eruditionis viros, & inter hos *Maximum, Simonidem, Andronicum & Patritium* vita priuauit. *Zosimus 4. Hist.*

III. Denique multis ante hos sæculis, NERO, Tyrannorum antesignanus, inscitiæ iuxta ac sæuitiæ notatus fuit, vt qui, quo die pro rostris *Claudium Cæsarem* defunctum laudare debebat, orationem à Seneca præceptore emendicarit, & pro gratia mortem postea præceptori rependit: de quo latius supra lib 1. cap. 10. *Tac. 13. Ann.*

IV. Legum contemptus.

Sequitur alia nota, *Legum promiscua violatio.*

I. Hoc confirmat Philosophus: *Tyrannica*, inquit, *machinamenta omnia. videntur esse popularia, ceu licentia seruorum, & mulierum, & puerorum, vt sine metu scilicet legum viuant, vt velint. permulti enim huiusmodi statum Ciuitatis amabunt, cum permultis dulcius sit dissolute viuere, quam modeste.* *Lib. 6. Polit.*

II. De TARQVINIO SVPERBO legimus, raro progredi solitum, vt ius diceret, immo negocia publica, & maioris momenti domi, pauca in foro tractabat. lites vero & controuersias, non ex iure, sed suapte libidine dirimebat. *Dio Halicar. 4. Antiq. Rom.*

III. Sic CALIGVLA, non solum licentiam, vt quisque vellet, viuendi permittebat, sed leges ipse aperte proculcabat, & *omnia sibi, & in omnes licere dictitabat.* *Ex Sueton.*

IV. Quid CARACALLA? nunquid interfici *Papinianum* Iurisconsultum mandauit, quod parricidium fratris excusare recusaret? *Spartian.*

V. Nunquid denique NERO, indignus alioqui qui chartam impleat, plus plusque sæuitiam exercuit, cum ab adulatoribus audiit, & credidit omnia sibi permissa esse, cunctaque scelera sua, & probra pro egregiis facinoribus vulgo probari? *V. Sueton.*

Amplius, *eripiunt libertatem.*

V. Libertatis ereptio.

I. Vide mihi tumidi illius XERXIS animum: *Cum Græciæ indicturus bellum adhiberet Asiæ Principes: Ne viderer meo tantummodo*, inquit, *vsus consilio, vos contraxi; ceterum mementote, parendum magis vobis esse, quam suadendum.* *Val. Max. 9. cap. 5.*

II. Sed exprimit satis hanc Tyrannorum mentem ÆSOPI apologus sequens: Leo, qui repræsentat imaginem Tyranni, quondam ægrotabat iuxta congeriem cadauerum: hab tabat enim in spelunca admodum fœtida: cuius fœtor omnium prætereuntium nares offendebat. Cum igitur inter reliqua animalia, primus ad inuisendum Leonem iuisset vrsus, qui parum ad ciuilitatem assuefactus erat, interrogauit eum Leo, offenderetur ne fœtore speluncæ? respondit ille ingenue, & aperte suo more: Profecto ego vix possum tolerare hunc fœtorem, malim procul hinc abesse, quam diutius hic subsistere, & commorari. Hunc propter nimiam παῤῥησίαν male multauit, sed ita tamen vt eius vitæ parceret. Secundum hunc venit Lupus, qui territus exemplo Vrsi, id quod sentiret, noluit dicere, sed magis Tyranno assentiri, & interrogatus à Leone quid naribus perciperet? delectari se odore eius, & domicilii, respondit, adeo vt non posset ei anteferre fragrantiam aromatum. Hunc mox in frusta concerpsit Leo, propter imprudentissimam assentationem. Postea venit & Vulpecula. salutans Regem & Dominum. quæ interrogata super eadem quæstione, respondit, se non posse discernere bonum odorem à fœtido: quia eo die ambulasset in nebulis, & laboraret pituita. Fabula est, sed sub cuius cortice latet doctrina, quæ docet, quam difficile sit viuere moribus Tyrannorum. Aperis mentem tuam & dicis libere? offendis. assentiris Tyranno? nihilo secius peccas, immo plerumque maior hæc noxa, quam si palam offendas. Siquidem *omne id quod præter veritatem adulandi causa fit, in suspicionem incurrit*, ait vere Dio. Adeo, inquam graue est præcauere Tyrannorum violentiam, tametsi consulto consilio agas omnia. *Herod. 3.* *Lib. 58.*

III. Atque, vt pressius agam, quis non sciat CÆSARE dominationem adepto libertatem ciuibus Romanis ereptam fuisse? Audiamus Ciceronem ad Sulpitium verba facientem: *Atque* *Lib. 4 epist.*

hoc ipso melior est tua, quam nostra conditio, quod tu quid doleas, scribere audes: nos, ne id quidē tuto possumus. Ciceronem clare explicat Dio Cassius: *neque vero,* inquit, *tutum erat cū omnibus communicare. nam qui vel amicissimi esse videbantur, aut etiam genere propinqui, ij suos deferebant, vel male detortis eorum dictis, vel mendaciis omnino in eos confictis.* Iunge Arrianum Epicteti: *Hoc modo viri boni Romæ subuertuntur. Arridet tibi homo quidam, instar priuati sermones occœptat, & de Principe inclementer loquitur: tu, ratus nactum esse exemplum aliquod, atque monumentum fidei, pertexis illud quod prior inceperat, animique sententiam profers; paullo post abductus, linguæ temeritatem morte luis.* ò quam vera, & Oraculis certiora temporibus hæc Tyrannorum!

Lib. 42.

Arrian. Dissert. Epict. l. 4.

Cautiones aduersus Tyrannos.

Remedium huic malo duplex esto. Primum, vt *Diffidentia* se muniant, de qua supra dixi.

Alterum sit *Silentium.* nempe quia admodum periculosum est Tyranni mores carpere, aut de iis queri, vel indignari.

Annal. I.

I. Cuius rei exemplum nobis proponit Tacitus: MARCELLVM, inquit, *insimulabat, sinistros de Tiberio sermones habuisse: ineuitabile crimen, cum ex moribus Principis fœdissima quæque deligeret accusator, obiectaretque reo nam, quia vera erant,* (notate) *etiam dicta credebantur.*

Lib. 59.

II. Ita C. CALIGVLAM, adeo suspiciosum fuisse in omni re legimus, *vt Carinnam Secundum oratorem, non alia de causa in exilium egerit, quam quod contra Tyrannos exercitii causa declamasset.* Hoc est, quod Cor. Tacitus scribit: *Reperies,* inquit, *qui ob similitudinem morum, aliena malefacta sibi obiectari putent.*

Annal. 4.

Cur tyranni in metu?

Hom. 1. ad Rom. cap. 1.

III. Neque modo ob similitudinem morum, sed ob conscientiam perpetuo lancinantem: hinc etiam fit, vt minimis ij pauoribus terreantur, infinitis suspicionibus moueantur, periculis imminentibus percellantur: *Sicut qui nocte illuni* (ait B. Chrysost.) *ambulant, tremunt, etiamsi nihil sit quod terreat: ita, & qui peccant, non possunt confidenti animo esse, etiamsi nemo sit, qui redarguat.* quo fit, vt nemini cuiquam, vel amicissimo præsertim ciuibus accepto, fidant, sed omnes perinde suspectos habeant. Id quod videre est, vt sexcentos alios omittam.

Lib. 60.

IV. In CLAVDIO Cæsare, qui tametsi exquisita vteretur custodia, *iubebat tamen omnes* (verba Dionis) *ad se accessuros viros mulieresque excuti ne quem pugionem secum ferrent. omnibusque in conuiuiis aliquos milites adstantes habuit, quod ab illo demonstratum, hodieque* (æuo Seueri Imperatoris) *durat: at explorationem vestium accedentium Vespasianus aboleuit.* Quod quidem mirum in isto fuit: cum constet eum adeo diffidentis fuisse animi, vt *porticuum, in quibus spatiari consueuerat, parietes Phengite lapide distinxerit, è cuius splendore per imagines, quidquid à tergo fieret, prouideret.* Missis Romanis, videmus

Tranquillus cap. 14.

Val. Max. l. 9.

V. MASSINISSAM Numidarum Regem, adeo parum fidei in pectoribus hominum reposuisse, vt salutem suam, canum custodia vallaret.

Cic. 5. Tuscu.

VI. Neque absimilior DIONYSIVS Syracusanus, vt qui metuens cultros tonsorios, capillos sibi per filias aduri iubebat. cuius pleniorem historicam narrationem, moresque penicillo Ciceronis depictos habes supra cap. 5. exemplo 4.

Ex Stobæ. serm 22.

VII. Itaque probe aiebat PYTHAGORAS, neminem tam audacem, quem non male actæ vitæ conscientia timidissimum reddat. Non quiescit enim animus male conscius, sed vel minimo vento exanimatur.

Et mota ad lunam trepidabit arundinis vmbram.

Tranqu. c. 89.

VIII. Sic TIBERII Cæsaris animum percellebant tonitrua, ita quod *turbatiore cœlo, nunquam non coronam lauream ceruice gestaret: quod fulmine afflari negetur id genus frondis.*

Apud Guicc. lib. 1.

IX. Principem Neapolitanum legimus conscientiæ suæ vermibus ita tortum fuisse, vt nullam diu noctuque animæ quietem inueniret, vnde iam necatorum Principum vmbras, populumque contra se supplicii poscendi causa concitatum per somnum videre sibi videbatur: & consilio cum nouerca Regina solum communicato, fugæ se dedit, quatuor comitatus triremibus, pretiosiori supellectile regia onustis: in ipso autem discessu tantum de Gallis terrorem animo conceperat, vt ab iis iam iam circumdatus sibi videretur, adeo, vt minimum strepitum

pitum exaudiens facile concuteretur, non aliter, atque si cœlum, & elementa fœdus contra se misissent, tandem vero Mazariam, Siciliæ municipium, quod antea Ferdinandus Hispaniæ Rex ei elargitus fuerat, enauigauit. Hactenus Guicciardinus.

Ex quibus omnibus exemplis facile percipere est, vnde hæc timiditas, vel potius trepidatio oriatur: vtpote ex conscientia prauarum actionum. BIONI BORYSTHONIDI crede, qui vere aiebat (& quis non?) *Impietatem malam esse contubernalem fiduciæ*, adiiciebatque Euripidis versiculum hunc:

Lycosth. apud Laert. lib. 4.

Seruum facit, quamuis ferocułum virum.

Sensit quidem Philosophus, nullum omnino securitati habere locum male sanam conscientiam, nec aperte & syncere posse loqui, cui reuera impietatis vitium potest obiici, nec frui tranquillitate animi, qui Deum sibi non habeat propitium. quod intellexit inculpatus ille Ethnicus Iob, dum inquit: *Impius, cum pax sit, semper insidias suspicatur: sonitus terroris in auribus illius.* & Sapiens ipse, *Nequitiam* appellat *timidam: Cum sit*, inquit, *timida nequitia, data est in omnem condemnationem: semper enim præsumit sæua, perturbata conscientia.* Satis sit talium.

Cap 15.
Sap. 17.

Doceamus iam exemplis, quod in Aphorismis dixi, momentaneum esse Tyrannorum dominatum.

Tyrannorum dominatus breuis.

I. Si Persarum Regum vitas exacte examinaris, mox reperies paucos admodum fuisse, quorum imperium fuerit diuturnum. Nam ecce CAMBYSES septem tantum annis, & mensibus quinque regnauit. XERXES II. mensibus duobus rerum summam tenuit. SOGDIANVS septem: ARSES autem tribus annis præfuit: & DARIVS quatuor.

v. Herod. 3.

II. Si Romanorum, testabitur Historicus noster, *non* CINNÆ, *non* SVLLÆ *longam dominationem.* Denique videbis, GALBAM, OTHONEM, VITELLIVM, sexdecim circiter menses imperitasse. Haud multo post, DIOCLETIANVM, COMMODVM, PERTINACEM, IVLIANVM, MACRINVM, MAXIMINVM, GORDIANVM, DECIVM, VALENTINIANVM, GALLIENVM, CARINVM, & plures alios, solo nomine terribiles Imperatores, violento fato, & quidem breui tempore, occubuisse.

Tacit. lib. 1. Annal.

III. Prorsus igitur miseri, & tragici exitus Tyrannorum: id quod dum penitius secum aliquando reputaret CLAVDIVS Cæsar, maiorem in modum queri cum sua sorte cœpit, vt qui etiam ipse quondam deprehendisset insidias in se sacrificantem structas esse. Qua indignitate motus, *Senatum per præcones*, Suetonii verba, *propere conuocauit, lacrymisque & vociferationibus miseratus est conditionem suam, cui nihil tuti, vsquam esset, ac diu publico abstinuit.* O vere miseram, & anxiam vitæ conditionem! & quam merito deprecabatur quoque SATVRNINVS, etiam Romanorum, sed non in pessimis, Imperator: *Nescitis*, inquit amici, *quid mali sit imperare, gladÿ, & tela nostris ceruicibus impendent, imminent hastæ vndique, vndique spicula: ipsi custodes timentur, ipsi comites formidantur. non cibus pro voluptate, non iter pro auctoritate, non bella pro iudicio, non arma pro studio. Adde, quod omnis ætas in imperio reprehenditur. Senex est quispiam, inhabilis videtur; sin minus, inest furor. Nam quod Imperatorem me capitis; in necessitatem mortis me trahitis. Sed habeo solatium mortis, solus perire non potero.* Hactenus Imperator ille ad Vopiscum.

Cap. 36.
Apud Fl. Vopisc.

Sed dum dico Tyrannorum dominatum breuem, & raros in illis repertos, qui placida, & naturali morte obierunt, non continuo infero ob tyrannidis vel alius rei causam licere subdito in vitam Principis sui legitimi attentare: absit, absit: immo opinionem eorum, qui hoc docent, ab Ecclesia Orthodoxa Romana tanquam hæreticam dico, & ad mille fraudes, & parricidia viam aperientem. Testor Concilium Oecumenicum Constantiense, cuius Canon talis extat: *Præcipua sollicitudine volens hæc sacrosancta Synodus ad extirpationem errorum, & hæresum in diuersis mundi partibus inualescentium prouidere, sicut tenetur & ad hoc collecta est, nuper accepit, quod nonnullæ assertiones erroneæ in fide, & bonis moribus, ac multipliciter scandalosæ, totiusque Reipubl. statum, & ordinem subuertentes, dogmatizata sunt, inter quas hæc assertio delata est. Quilibet Tyrannus potest, & debet licite & meritorie occidi per quemcumque vasallum suum, vel subditum, etiam per clancularias insidias, & subtiles blanditias, vel adulationes.*

Principem legitimum ob tyrānidem non occidendum.
Sess. 8. & 15.

Vu nes.

net, non obstante quocumque præstito iuramento, seu confœderatione factis eum eo, non exspectata sententia, vel mandato Iudicis cuiuscunque. Aduersus hunc errorem satagens hæc S. Synodus insurgere, & eum funditus tollere, præhabita deliberatione matura, declarat, decernit, & diffinit; huiusmodi doctrinam erroneam esse in fide & moribus, ipsamque tanquam hæreticam, scandalosam, & ad fraudes, deceptiones, mendacia, proditiones, periuria vias dantem reprobat & condemnat. Quæ Sacri Concilii doctrina multis Sacri Codicis exemplis confirmari potest, sed pauculis contentus ero.

2. Reg. 1. & 1. c. 24.

I. DAVIDIS imprimis Regis occurrit exemplum, qui cum *Saulis* occidendi potestatem plurifariam habuerit, nunquam tamen ei nocere sustinuit: quin deprehensum eum in spelunca in quam se adsellandi causa penetrarat, sola oræ vestis scissura contentus, indemnem reliquit.

Lib. 3. Off. c. 9. Apole. Dauid c. 4. & 10.

Cuius factum dilaudat S. Ambrosius verbis his: *Quam honestum*, inquit, *quod Dauid cum potuisset Regi inimico nocere, maluit parcere! quam etiam vtile! quia successori hoc profuit, vt discerent omnes fidem Regi proprio seruare, nec vsurpare imperium, sed vereri.* & alibi: *Liberi enim sunt Reges à vinculis delictorum: neque enim vllis ad pœnam vocantur legibus, tuti imperij potestate.* Noluit ergo illum offendere Dauid, tametsi haberet in sua potestate. & tamen satis constat Saulem simulatque Dominum dereliquit, admodum tyrannice imperasse, vtpote qui nedum Sacerdotes interfici iusserit, sed & eorum Ciuitatem omnesque in ea habitantes in ore gladii percuti. Imo tantum abest vt illum offenderit, quin militem qui fassus erat Saulem se occidisse, pœna vltimi supplicii affecerit, dicens: *Sanguis tuus super caput tuum: os enim tuum locutum est aduersum te, dicens: Ego interfeci vnctum Domini.*

2. Reg. 1.

Reg. 14.

II. Cum IOAS verus Rex Iuda ad Idola impie relicto Deo declinasset, Zachariamque Prophetam crudeliter interfecisset, serui quidam zelo commoti insidiati sunt Regi & occiderunt eum in lectulo suo: sed ab *Amasia*, qui postea regnum obtinuit, vt par erat, iugulati sunt.

III. Prætergredior SALOMONEM; ROBOAMVM aliosque quorum flagitia, & atrocissima delicta impedimento non fuere, quo minus illi auctoritatem regiam in Hebræos retinerent. Sed regredi satius duco, quam salebrosam hanc viam vlterius terere nescio enim quis mihi illud in aurem, ὅτι χ οἱ λόγοι χαλεποὶ *difficiles, nec sine periculo hi sermones.*

Plato de Rep.

CAPVT XIII.

Postrema causa, quæ extrinsecus mutationem, interitumve Principatui affert, est *Vis maior.*

L. 24. §. 4. ff. de dam. inf. l. 25. §. 6 ff. loc. Senec. 2. Nat. quæst. Id. lib. 3.

EA est, auctore Iurisconsulto, *Vis diuina*, quę consilio humano, nec prouideri, nec vitari potest. Eius igitur ortus *à Necessitate rerum omnium, quam nulla vis rumpat.* Prouidentia, inquam, quæ *Imperia alia exaltat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo, nullas habitura reliquias, iactat.*

Quid quæris? incassum cum illa pugnatur: nec est, quod aliunde, nisi ab illa ipsa Rerumpubl. & mutationes, & inclinationes, & euersiones acceptum feras. Inde videmus cuncta, sed tacita ratione, mutationibus obnoxia; quippe quæ mutari, vt iam *orta occidant*, iam *aucta senescant.* —— *Non terra, non cœlum, non totus hic rerum omnium contextus, quamuis Deo agente ducatur, non semper tenebit hunc ordinem, sed illum ex hoc cursu dies aliquis deijciet.* Itaque *necesse est, vt sit circuitus quidam: & dum alia aliis cedant, hæc dissoluantur; illa suboriantur: hæc suum statum teneant; illa vero moueantur.*

Sallust. Iugurt. Senec epist. 92. Arrian. Dissert. Epict. 3. c. 24.

Quem-

Quemadmodum ergo certa sunt nascendi,& crescendi tempora, ita quoque denascendi, & minuendi. *Deus* autem *est*, seu eius Prouidentia, *quæ*, vt dixi, *mutat tempora, & ætates, transfert regna, atque constituit.* Atque id quidem, causis occultis: *quis enim hominum poterit scire consilium Dei? aut quis poterit cogitare, quid velit Deus? ——— ——— quis ei imputabit, si perierint nationes, quas ipse fecit?*

Daniel.2. Sapien.9. Ibid.c.12.

Quanquam pleræque causæ originem accipiunt à nobis ipsis; vitiis, inquam, nostris, quæ viam Necessitati, seu Prouidentiæ diuinæ ab æterno illi præuisam pandunt. Quid? annon *regna de gente in gentem transferuntur propter iniustitias, & contumelias, & diuersos dolos?* transferuntur sane: & exemplis firmabimus, maximum illum regnorum Architectum ob offensas,& scelera hominum, Ciuitates, Prouincias, Regna ipsa alienigenis dedisse; dedisse autem? immo & euertisse, nonnumquam terræmotu, incendio, animalibus virulentis, aut pestilentia, aliis denique modis & rationibus (*enumerare enim omnes Fatorum vias longum est*) quibus impios punire solet, ac tollere.

Ecclesiast.10. Senec.epist.92.

——— ——— Tarde licet
Veniat, venit tamen horrido pede, cœlitus
Delapsa tandem pœna.

Oedip. apud Sophoc.

Ter, & amplius, vani, qui principatuum euersiones ad nescio quæ cœlestia fata referunt, naturam videlicet, & Posituram stellarum. An ignorant, *sicut lutum in manu figuli, sic nos*, & regna ipsa, *in manu Domini?* Ille est, qui *in misericordia disponit omnia*: ita quidem, vt *nec iracunde, nec vindictæ cupiditate, nec præter meritum, neque nocendi causa quidquam horum faciat: sed instar medici, & curatoris, & parentis, & ad maximam vtilitatem nostram, & (quo vno verbo rem complecti totam licet) pro sua diuina bonitate.* Itaque

Hierem.18. Sapien.15. Simplic. in c.13. Enchirid. Epist.

Quidquid patimur, mortale genus,
Quidquid facimus, venit ex alto.

Senec. Oedip.

EXEMPLA.

VT corpus Physicum, sic imperia omnia fatales quasdam periodos habere, quibus circumactis intereunt, aut certe alterantur, catholica est Politicorum, atque Theologorum sententia. *Omnia tempus habent*, inquit Regius vates, *& suis spatiis transeunt vniuersa sub cœlo:* & vt Poeta canit:

Ecclesiast.3.

Fata regunt orbem, certa stant omnia lege,
Longaque per certos signantur tempora cursus.

Manil.4. Astron.

Quo respexit diuinus Plato: *difficile quidem est*, inquit, *bene constitutam Ciuitatem è suo statu moueri: verum cum omne quod genitum est, corruptioni sit obnoxium, talis etiam constitutio semper manere non poterit, sed soluetur.*

8. de Rep.

I. Hoc testatum faciunt quamplurimæ nobiles ruinæ Assyriorum, Medorum, Persarum, Macedonum, aliorumque Imperiorum, vrbium etiam infinitarum, & cumprimis, *omnium, quas vnquam Sol adspexit vrbium maxime* NINIVE: *quam præter muros reliqui suo tempore habuisse*, super alios Pausanias scriptum reliquit.

In Arcad.

II. Et caput vrbium ROMA, nunquid funditus aliquoties concussa, vastata, deleta? Nam in ipsa adolescentia à Gallis direpta fuit, & incensa, anno postquam condita fuerat circiter 360. Postea vero sub Nerone iterum graue incendium passa est, quippe quod ex 14. Vrbis regionibus, quatuor modo integræ remanserunt. Rursum à Gothis duce Totila muris ac turribus solo adæquatis concremata fuit: qua successu temporis instaurata, iterum Alarici Regis ductu, capta fuit, direpta & incensa.

V. Ioseph. li. 6. & 7. de Bello Iud.

III. Quid de pulcherrima vrbium HIEROSOLYMA? quomodo vastata, excisaque fuerit à Romanis Imperante Tito, nemo quisquam est op nor tam infans à lectione qui nesciat. Verum, ea instaurata, & habitari iussa ab iisdem Romanis, quad aginta nimirum vel circiter annis post eius excidium, ab Hadriano fuisse iterum rebellantibus Iudæis solo tantum non æquatam, atque adeo omnem fere Iudæam, testis est oculatus Iosephus: *Pauci, inquit, admodum eua ere, & à cæde superfuerunt. Arces eorum quinquaginta celeberrimæ dirutæ sunt. Vici ad nongentos, & octoginta quinque, qui sane frequentes, & nominatissimi erant, direpti, & mox igne consumpti sunt Viri in excursionibus, & prælis ipsis ad quinquaginta millia cæsi fuere, fame, morbis, ac igni ingens multitudo absumpta est Ita omnis fere Iudæa ad internecionem pene deleta est.*

Orat Areop.

IV. Verum, quam Imperia ac Respubl. mutationibus, & diu næ illius obnoxiæ sint necessitati, facinora nulla inulta sinentis, clare omnino testatur *Isocrates* Orator ille Græcus: *Quam plurima, inquit, sunt exempla, quæ docent, nedum priuatas res, sed etiam publicas frequentissimis mutationibus esse expositas. Nam & nos vastata à barbaris Vrbe* (Atheniensi) *ob cautam, & diligentem rerum administrationem, Principes Græcorum euasimus: cum autem nos potentia esse præditos insuperabili putaremus, vrbis excidium vix euitamus Et Lacedæmonij ex obscuris olim, & paruis oppidulis progressi, vitæ modestia, & disciplina militari Peloponnesum subegerunt: post autem fastu, & superbia elati, cum terræ, marisque Imperium adepti essent eadem quæ nos discrimina subierunt Quisquis igitur huiusmodi mutationes non ignorat, & cum tantas opes tam subito euersas videat, præsenti statui tamen confidit, incogitans est, &c.* En rerum vicissitudo non tam Oratoris, quam Vatis penicillo depicta: pro qua etiam Iustinianus noster:

Nouell. 7.

Quid enim est, inquit, tam stabile inter homines & ita immobile, vt nullam patiatur mutationem? præsertim vbi fastus, arrogantia, fraus, iniustitia, ceteraque vitia sedes in Imperio sibi ponunt.

V. Testis sit celebris NVMANTIA, SAGVNTVM, CARTHAGO, ATHENÆ, TYRVS, THEBÆ, TROIA, & aliæ sexcentæ, quæ per ea vitia miserabilem interitum sibi peperere, iuxta verum Poetæ verbum:

——— *Ceciditque superbum*
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troia.

Istæ, inquam, istæ præclarissimæ vrbes, quę maximorum Regum, ciuium potentissimorum domicilia erant, iam ferarum cubilia sunt; præter parietinas, videbis nihil

VI. De Babylone quid dicam, tali ac tanta vrbe? Super ea sic Nabuchodonosor eius conditor gloriabatur: *Nonne hæc est Babylon ciuitas magna, quam ego ædificaui in domum Regni?* hæc autem tempore Alexandri Magni, aut paullo ante concidit, à Persis nimium capta & subuersa. Hoc tempore adeo diruta est, vt qui nouissime eius inspector fuit, dicat præter ruinas nihil apparere, vt vero simile sit, inquit, diuino consilio ob aliquod grande flagitium euersam esse.

Euersiones Rerump. ab incolarum flagitiis. *Cap. 10. Cap. 29.*

Atque harum quidem conuersionum, vel euersionum potius Deum Opt. Max. auctorem esse, qui iusto suo iudicio, impunita non sinit atrocia scelera, quorum maxime familiam ducunt Iniustitia, & Superbia, testatur Sirachidis Oraculum: *Propter iniustitias, inquit, & diuersos dolos transferuntur regna de gente in gentem.* & Isaiæ: *Quoniam defecit, qui præualebat, consummatus est illusor; & succisi sunt omnes, qui vigilabant super iniquitatem.*

Daniel. 4.

I. Ecce NABVCHODONOSORI minatur Deus: *Tibi dicitur Nabuchodonosor, Rex, Regnum*

gnum transibit à te,&c. *donec scias quod dominetur excelsus in regno hominum,& cuicumque voluerit,det illud.*

II. Ita & regnum ISRAEL sustulit propter varia delicta, in Assyrios, populo translato, & relicto tantum populo Iudææ sub Rege suo. a Quemadmodum etiam dicitur de extremo Imperio Hebræorum: *Non fuit Ciuitas, quæ se non traderet filiis Israel præter Heuæum, qui habitabat in Gabaon, omnes enim bellando cepit Iosue. Domini enim sententia fuerat, vt indurarētur corda eorum, & pugnarent contra Israel, & caderent, & non mererentur vllam clementiā, ac perirent, sicut præceperat Dominus Moysi.*

a 4. Reg. 17.
b Iosue 11.

III. Similiter euertit Deus MACEDONVM Imperium propter immania flagitia, & scelera quibus scatebant Macedones, vt & ÆGYPTIORVM, ob prodigos Reges, probrososque, & stupris, aliisque vitiis commaculatos:

Herod Curt. Iustin.

> *-------- Nam cætera regna*
> *Luxuries vitiis, odiisq; superbia vertit.*

IV. Notat ex aliis Illustrissimus Annalium scriptor Baronius, BRITANNIAM anno Domini 446. ob scelera populi & Sacerdotum à Pictis & Scotis dira strage fuisse vastatam.

Epitom. fol. 554.

V. Regnante Ataulpho Rege, Gothi GALLIAS inuadunt, populanturque omnia, non sine maxima incolarum strage. Quam calamitatem Saluianus Ecclesiasticorum vitiis tribuit: quos refert deterioribus moribus fuisse barbaris ipsis, quorum incursiones, & barbaricum furorem Aquitaniam etiam attraxisse deplorat hoc versu B. Prosper:

Indidem.

> *--------- Heu cæde decenni*
> *Vuandalicis gladiis sternitur, & Geticis.*
> *Non castella petris, non opida montibus altis*
> *Imposita, aut Vrbes amnibus æquoreis.*
> *Barbarici superare dolos, atq; arma furoris*
> *Eualuere omnes: vltima pertulimus.*

Lib. de Recto iud. & Prouidentia Dei.

VI. Posterioribus vero temporibus, scribunt Anglicanarum rerum scriptores eam prouinciam mirum quantum afflictam fuisse, cum HENRICVS II. Thomam Canthuariensem passus est occidi, imo posteros ipsius variis semper calamitatibus, & ærumnis tentatos fuisse, & plerosque (vti prædixerat D. Bernardus) occisos domesticis insidiis ac bellis: ipsum autem filiis ad hostes transfugientibus, bellaque commouentibus, varie intra fines ipsius Angliæ conflictatum esse.

Polydor.

VII. Si vicinam SCOTIAM petamus, & res in ea hoc sæculo gestas memoria repetamus, continuo videbimus eam tempore, quo Orthodoxa religio syncere inibi colebatur, summo in ocio, & pace fuisse: quo vero nefanda hæresis fraudulenter in eam irrepsit, contemnique cœpit ac vilescere cultus Catholicæ religionis, & S. Sedis auctoritas, tum certe vidimus, omnia seditionibus misceri, ferro, flammaque vastari, in ipsos denique Principes sæuitiam exerceri. Melior, & integrior testis esse non potest, quam tu, ô magnæ Britanniæ Rex IACOBE, qui si ex animi tui sententia iudices, quib. initiis suā istam perditam religionem Nouatores isti in tuum natale solum inuexerint, dices & fateberis regie, non aliis, quam à seditione, conspiratione, immo & parentum tuorum sanguine auspicatos esse. Qui enim aliter fieri potest? cum in illis impleatur Dauidicum illud carmen: *Nescierunt, neq; intellexerunt, in tenebris ambulant, mouebuntur omnia fundamenta terræ.* Eripe te Rex tempori ab hac errorum nebula, & bene agens in lucem veritatis euola, vt in aprico inter tuos maiores, sed & inter tui nunc pares Principes gratum mundo, angelis, ac hominibus spectaculum videaris. Repete memoria tui similes Principes, qui vt malis doctoribus corrupti, deflexerunt ab orbita veræ religionis, tandem sanis monitis acquiescentes, non sine hostium eiusdem religionis magna confusione, Orthodoxorum vero pari solatio, ad eandem orbitam reducti sunt, qui si alioqui deterrimam illam religionem (quam absurde Reformatam vocant) retinuissent, gloriam perennem neutiquam sibi peperissent, præterquam quod vniuersum Reipubl. statum in discrimen maximum adduxissent. Vtinam, SERENISSIME REX, vtinam pulsa & excussa tuorum in te Sectatorum perfidia, melioribus intentum consiliis, eam Orthodoxæ religioni, & simul Sanctæ Sedi defer-

Psal. 81.

res auctoritatem, quam magni illi, immo & sancti proceres, maiores & decessores tui non grauate detulerunt. Certe bono, quod nullus, nisi Christus Ecclesiæ Orthodoxæ caput, præstare potest, frueretis conscientiæ. Vide mihi EDOARDVM illum inculpatissimæ vitæ Regem, & attende qua formula suum ad sui temporis Papam sermonem auspicetur: *Summo vniuersalis Ecclesiæ Pontifici Nicolao, Edoardus Dei Gratia Anglorum Rex debitam & subiectionem, & obedientiam.* Ita ille ad Nicolaum II. Pontificem Maximum. Iam, quid HENRICVS eius nominis VIII. operæ pretium est audire ingenuam eius professionem circa S. Sedis auctoritatem. Igitur antequam Catholicam religionem impia fraude excussisset in assertione septem Sacramentorum contra Lutherum art. 2. hunc ipse honorem S. Sedi detulit: *Negare*, inquit, *Lutherus non potest, quin omnis Ecclesia fidelium, sacrosanctam Sedem Romanam velut matrem, primatemque recognoscat ac veneretur, quæcunque, saltem, neque locorum distantia, neque periculis interiacentibus, prohibetur accessu. Quamquam si vera dicunt, qui ex India quoque veniunt huc, Indi etiam ipsi, tot terrarum, tot marium, tot solitudinum plagis disiuncti, Romano tamen Pontifici se submittunt. Ergo, si tantam, & late fusam potestatem, neque Dei iussu Pontifex, neque hominum voluntate consequutus est, sed sua sibi vi vindicauit; dicat velim Lutherus, quando in tantæ ditionis erupit possessionem: Non potest obscurum initium esse, tam immensæ potentiæ: præsertim si contra hominum memoriam nata sit. Quod si rem dixerit, vnam fortasse, aut duas ætates superare, in memoriam nobis redigat ex historiis: alioquin si tam vetusta sit, vt rei etiam tantæ oblitterata sit origo, legibus omnino cautum esse cognoscit, vt cuius ius omnem hominum memoriam ita supergreditur, vt sciri non possit cuiusmodi habuerit initium, censeatur habuisse legitimum: vetitumque esse constat, omnium consensu gentium, ne quæ diu manserunt immota, moueantur. Certe si quis rerum gestarum monumenta euoluat, inueniet iam olim protinus post pacatum orbem, plerasque omnes Christiani Orbis Ecclesias obtemperasse Romanæ. Quin Græciam ipsam, quanquam ad ipsam commigrasset Imperium, reperiemus tamen, quod ad Romanæ Ecclesiæ Primatum pertinebat, & præterquam dum Schismate laborabat, Romanæ Ecclesiæ cessisse.* Omitto Comites & Barones Angliæ, qui ad Bonifacium VIII. Pontif. Max. scribentes, aperte eum Vniuersalis Ecclesiæ summum Pontificem agnouerunt. Omitto Hugonem, & Ludouicum Franciæ: Carolum Siciliæ: Vladislaum, & Sigismundum Poloniæ: Dauidem Æthiopiæ: Leonem etiam & Procasium Armeniæ: Franciscum quoque Regem Bungi in Iaponia: Amplius Ludouicum, Lotharium, Leonem, Othonem, Sigismundum, Carolum V. Imperatores, aliosque Reipub. Christianæ monarchas & principes, qui Præsulem Romanum Ecclesiæ vniuersæ caput, & fidelium omnium parentem agnouerunt, cuius etiam se filios esse obsequiosos gloriabantur. Quæ tot Principum, Regum, magnatum consona opinio, nedum sanctorum Patrum communi consensu confirmata, sed etiam æternæ memoriæ matris Tuæ, & infinitorum aliorum martyrum sanguine stabilita, sat roboris habere deberet, vt maiestatem tuam inducerent ad tribuendum id, quod eius Parentes, & tot sancti Reges, & Principes non grauate ab omni hominum memoria Sanctæ Sedi contulerunt: cuius etiam sanam & perennem doctrinam momentaneis, & sublestis hæreticorum erroribus, ne dicam insaniis, præferendam esse, pro eo quo vales iudicio & eruditione, facillime non dubito, vides. Relicta ergo Rex senticosa & salebrosa Sectariorum semita, recipe te in expeditam, & facilem Orthodoxorum viam regiam, à qua quicunque aberrat, à spe salutis æternæ alienus est. In illam te ducent, ac potius reducent, boni, synceri, pacifici Catholici, tranquillitatis regni amantes, & nouandarum rerum minime cupidi. Hos audi, cum illis de religione, de conscientia consule & loquere, ne, si ab his abhorreas, à Deo abhorrere videaris. Qui enim illos spernit, inquit Sapientia Dei, me spernit. Enimuero quos Deus vult in abyssum tenebrarum præcipitare ob animi peruicaciam, simul efficit, vt nemo se pro eo intercessorem præbeat, immo permittit, vt eiusmodi intercessores negligat, spernatque. Hinc in Sacro Codice scriptum extat, à Deo edictum esse ne pro Saule Samuel precaretur, neue pro Iudæis Ieremias, quos Deus in durissimam Nabuchodonosoris seruitutem tradere constituerat. Nec vim, aut potentiam obtende, SERENISSIME REX: Non enim maior es Maximiano, Constantio, Iuliano, aliisque religionis Orthodoxæ hostibus præpotentibus, qui, quod illi efficere nequiuerunt,

runt, hoc nunquam consequeris, aut præstabis: immo quod illo æuo contigit, pro vno capite, decem alia renascentur. Sanguis enim Christianorum, vt sanctissimus quidam Ecclesiæ Doctor inquit, martyrum sunt seminaria. Sed sæuitiam hanc à te non expectamus id ingenii, id doctrinæ, id humanitatis Principe, quem profecto verum non est eorum facta imitari, quorum exitus perhorrescit. In quo, tua venia, desino, & ad instituti thematis lineam me conuerto.

Produxi in genere, & quasi per satyram, euersionis, aut certe mutationis Imperiorum exempla: modo sigillatim subnectam multiformes interitus Rerumpublicarum, atque principio, qui incendio contingunt. *Sunt* enim inquit Sirachides: *spiritus ad vindictam creati, ignis, grando, fames, mors, bestiarum dentes, & scorpii, & serpentes, & romphaa vindicans in exterminium impios.*

Incendio Respub non raro deleti.

Eccles. 39.

I. CONSTANTINOPOLI tempore Leonis Imper. quo tempore incredibilibus vitiis, ac sceleribus laborabat, tantum exortum fuit incendium, vt vniuersam Vrbis tum publicam, tum priuatam magnificentiam miserabili, & horrendissimo spectaculo in cineres redegerit, flammis durantibus in quartum vsque diem, quæ nulla ratione ipso eo tempore extingui potuere.

Ex Euagr. 2. c. 13.

II. NERONIS vero ætate tantum incendium VRBEM inuasit, vt è quatuordecim regionibus quatuor modo intactæ manserint, tres enim solotenus deiectæ, è septem reliquis pauca tectorum vestigia supererant lacera, & semiusta. Postea vero sub *Tito* Imp. incendio è terra oborto Serapidis, & Isidis fana, septa, Templum Neptuni, Thermæ Agrippæ, Diribitorium, Theatrum Balbi, Scena Pompei, Octauiæ Porticus cum Bibliotheca, templum Iouis Capitolini, cum fanis vicinis igne consumpta periere.

Tacit. lib. 15.

III. At in Gallia eodem *Neronis* tempore LVGDVNVM (vrbs illo æuo, quin & nostro iam florentissima) ita incendio vna nocte deleta fuit, vt ne vestigia quidem vlla eius superessent.

Senec. epist. 9.

IV. In Polonia, eius Metropolim CRACOVIAM quondam penitus conflagrasse, auctor est Cromerus.

Lib. 5.

V. Atque ætate nostra in Germania opidum SCHILTACVM 4. Id. April. anni 1533. incendio prorsus periit, à venefica, si Cardano fides, procurato.

Lib. 19. de Subtilitate.

VI. Vrbs etiam S. GALLI, graui, & funesto igne tota intercidit, si tamen abeas à monasterio.

Io. Stumpfius.

VII. Et quid ego longe petitis vtor exemplis? annon nostro tempore, & quidem nupero vidimus opidum Stockholmiense plane incendio absumptum, ignis quippe cœlitus in tuguriolum quoddam delapsus sic breui temporis spacio totam peruagatus est vrbem, & quidem plena meridie, vt quatuor horarum spatio vrbem in aream redegerit. Haud aliena est à vero opinio existimantium vltionem illam diuinam Stockholmienses excepisse, quod hæreticis nimiopere indulgerent: ego etiã blasphemiæ in Virginem Deiparam dictæ adscripserim, quam eius vrbis magistratus inultam permisisse ferunt.

Sequitur *Terramotus*, magna mehercule diuinæ vindictæ scutica.

II. Terræmotu.

I. Quoties, ait Seneca, ASIÆ, quoties ACHAIÆ vrbes vno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia deuorata sunt? Cyprum quoties vastauit hæc clades? quoties in se Paphus corruit? frequenter nobis nunciati sunt totarum vrbium interitus.

Epist 91.

II. Nec abit à vero Seneca. En quatuor vrbes Asiæ, tres Galatiæ, duas Græciæ, terræmotu subuersas, quid, quod in Sicilia præter vrbes plurimas 25000. hominum prostrauit.

Oros. 7. c. 12.

III. Clarum etiam in ANTIOCHIA exemplum, quæ anno VII. Imperii Iustini tota penitus concidit terræmotu, quem sequebatur ignis, scribente Euagrio omnia, quæ pr. ore calami-

Ex Greg. Turon 10. c. 34.

tate

Baron. in An. Christi 111. tate superérant, depascens. Ita tota periit temporis momento vrbs longe maxima, & quidem cum 60000. incolarum.

Socrat.4.c.10. IV. Hanc excipiat NICÆA, quæ variis licet ante vexata terræmotibus, tandem Anno 372. penitus subuersa fuit.

Tom.3. Ann. an.Chr.358. V. NICOMEDIA etiam caput vrbium Bythiniæ, Constantii Imp. tempore non tam terræmotu conuulsa, & lacera fuit, quam penitus absorpta, teste Ammiano lib.17. cuius verba plane horroris plena refert nobilis Ecclesiast. Annalium scriptor Baronius.

In Gordian. iun. VI. Fuit etiam in ITALIA tempore Gordiani Imper. terræmotus eousq; grauis, inquiente Capitolino, vt Ciuitates maximæ, chasmate, seu terræ hiatu cum incolis deperirent: ob quæ, sacrificia per totum terrarum orbem celebrata sunt.

Anno 2606. April.18. VII. Sensit etiam hanc cladem nuper inclyta, longeque splendidissima vrbs in Barbaria, cui nomen MARQVA: vtpote, quæ cum ducentis hominum millibus, in quibus, & Rex ipse, & Palatini, momento absorpta fuit, & quidem quod vero similius videtur, propter insignem Regis tyrannidem, quam expleuit morte Fr. *Bernardini*, Augustiniani, viri sanctimonia clarissimi; cuius quidem opera benignus ille Deus infinitas eius regionis gentes ad veram fidem conuertit, quæ post illa pati cum Ecclesiaste crudelitate enecatæ fuere.

Guil Tyeius 11. c.23. Belli sacri. VIII. In SYRIAM deflecto, quam totam hæc ipsa clades sic concussit, vt multas vrbes, & opida infinita dirueret funditus, maxime autem circa Ciciliam, Isauriam, & Cœlosyriam. Nam in Sicilia Mamistram cum multis opidis solotenus prostrauit, Maresiamque deiecit cum suburbiis, ita vt quorundam vix etiam restarent vestigia. Quatiebantur turres, & mœnia, maioribus ædificiis periculosius ruentibus, fiebat populorum strages infinita, & ciuitates amplissimæ, quasi agger lapidum constitutæ, tumulus erant oppressorum, & contritis habitatoribus vicem præstabant sepulchri. Fugiebat plebs, mente consternata, habitationem vrbium, domiciliorum ruinam formidantes, & dum sub dio requiem sperant, timore concussi somnos interrumpunt, oppressiones quas vigilantes timuerunt in somnis perpessi, nec erat hoc tam ingens in vna tantum regione periculum, sed vsque ad extremos Orientis fines hæc pestis late se diffudit.

Denique morbis, animalibusque virulentis.

Horret animus tantarum cladium imagine, & tamen nimio plures sunt in veteri memoria si quis disquirat. Verum hic interiungo, & stylum delabi patior ad alium calamitatis calicem, è quo omne genus morborū, cladiumque nobis propinant, Deus Opt. Max. qui *non sineret malum*, vt D. scribit Augustinus, *nisi ex malo sciret eligere bonum.*

De Correp. & gratia c.10.& 12. I. Scriptum igitur nobis reliquit Zonaras pestilentiam sub Gallo, & Volusiano Impp. tantam in ÆTHIOPIA exarsisse, vt omnes Romanorum colonias per quindecim ipsos annos exhauserit.

Tom.2. II. In GRÆCIA vero tempore Michaelis Ducæ, tam funesta, lateque patens pestis fuit, vt viui prorsus non essent pares mortuis sepeliendis.

Indidem. Eustat. in Ili. Lib.3. III. Iam in PÆONIA, SARDINIA, quid dicam? ranis in ea regione ita pluit (si fides veridico scriptori) vt præ multitudine illarum, & fœtore, nouas sibi quærere sedes incolæ cogerentur, quod & de ATTARIOTIS testatur Diodorus Siculus.

Isaia 13. IV. Florens illa, & inclyta BABYLON nunquid cubile facta est immundorum animalium? Audi oraculum: *non habitabitur vsq; in finem, & non fundabitur vsq; ad generationem, & generationem, nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi: sed requiescent ibi bestiæ, & replebuntur domus eorum draconibus, & habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi, & respondebunt ibi vlulæ in ædibus eius, & sirenes in delubris voluptatis: prope est, vt veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur.*

Exod.7.8.9.10. V. De PHARAONE, populoque ÆGYPTIACO nunquid supplicium sumpserunt ranæ, muscæ, locustæ?

Lib.8. Nat. Hist. cap.29. VI. Denique plures vrbes, vrbiumque incolas ab animalibus vexatas memorat Plinius ex M. Varrone: Nimirum *à cuniculis suffossum in Hispania opidum; à talpis in Thessalia; ab ranis ciuitatem in Gallia pulsam: ab locustis in Africa, ex Gyario Cycladum insula, incolas à muribus fugatos; in Italia Amyclas à serpentibus deletas; & citra Cynamolgos Æthiopas late desertam esse regionem à scorpionibus, & solpugis gente sublata; & à scorpionib. abactos Trerienses auctor est Theophrastus.*

Pura-

Plura eiuſcemodi exempla dinumerare piget, quibus liquidum eſt, Conditorem illum generis humani, vim quandoque ſuam in mortales, & mortalia omnia exercere, quod videmus dum è mapalibus maximas mox vrbes, & Imperia ſuſcitat, rurſumque iſta ad interitum perducit, idque quando illi placet, cui ſcilicet nihil iniuſte placet. Itaque ex eius decreto,

Augeſcunt aliæ gentes, aliæ minuuntur. — *Lucret.*

Stat hodie, & viget Turcarum Imperium, ſed in paucis annis, vt pleraque alia, mole corruet ſua. O quam curuæ, & obſtipæ mentes, qui Imperiorum, Vrbium, Rerumpub. mutationes ſiue etiam euerſiones ad ſidera neſcio quæ cœleſtia referunt, non ad eum, qui cœlum, mare, terras, quæq; in eis ſunt omnia, diuerſimode quidem, non ipſe diuerſus, mouet gubernatque! Siquidem ſi naturali corporum cœleſtium influentia fierent, & ſoluerentur Principatus, & Reſpubl. certis modis fierent eiuſmodi mutationes, & eodem modo: at illæ variis modis, & fiunt & diſſoluuntur. Itaque non naturali influxu. Quin reprehendit Deus Babylonem, quæ ex calculis Aſtrologorum perpetuum Imperium ſibi promittebat: *Sta*, inquit, *cum incantatoribus tuis, & cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laboraſti ab adoleſcentia tua, ſi forte quid proſit tibi, aut ſi poſſis fieri fortior. Defeciſti in multitudine conſiliorum tuorum: ſtent, & ſaluent te augures cœli, qui contemplabantur ſidera, & ſupputabant menſes, vt ex eis annunciarent ventura tibi. Ecce facti ſunt quaſi ſtipula, ignis combuſſit eos, non liberabunt animam ſuam de manu flammæ, &c.* Alia argumenta hunc errorem eleuantia, videre licet apud D. Thomam 1. p. q 115. & lib. 3 cont. Gent. c. 85. quibus alias prolixe attexit eruditiſſ. Ic. Pet. Gregorii lib. 21. c. 9. de Republ. qui ita fuſe, & docte toto eo capite hunc articulum examinat, vt deſit nihil, quo minus cupido lectoris animo factum ſatis videatur. Mihi abunde fuit hæc libaſſe, & digito oſtendiſſe, inuerti, tollique Imperia, & Reſpubl. per VIM MAIOREM, Deum inquam ipſum, Dominatorem omnium, *qui non veretur magnitudinem cuiuſquam, qui balteum Regum diſſoluit, & præcingit fune renes eorum:* quique pro abſoluta ſua voluntate, interdum & per cauſas ſecundas, res eas inuertit, immo quandoque euertit, in quibus fœlicitatem non pauci praue ponunt: fluxam (dico) potentiam rerum terrenarum. Vere fœlices, quibus poſt DEI LAVDEM, vnicum votum eſt SALVS POPVLORVM. Illud enim eſt, ô Principes, quod ad æternam, & nunquam deficientem Monarchiam vos perducet, vbi *Rex Regum, & Dominus Dominantium, qui ſolus habet immortalitatem*, viuit, & regnat cum ſanctis ciuibus in pace, & gaudio, cui honor omnis, & imperium ſempiternum.

Iſai. 37. — *Iob 12.* — *1. Timoth. 6.*

FINIS.

Laus Deo, qui dedit velle, & dedit perficere. Qualia ea cumque ſint, iudicio Eccleſiæ Catholicæ Romanæ, in cuius ſinu adhuc educatus ſum, & porro viuere, & emori cupio, lubens ſubmitto.

[Cum Lector beniuole, certas ob causas editio hæc maturanda esset, casuque fortuito exemplar, ex quo illam denuo typis mandari curauimus, perierit, aliter facere nequiuimus, quam quod duo hæc capita Lib. VI. Pag. 103. omissa, huc poneremus; quæ casus improuisi habita ratione eo referre suoque loco inserere ne graueris, etiam atque etiam rogamus.]

CAPVT II.

Quarum prima sit *Impotentia Regnantium.*

MAGNVM mehercule in Principe malum animi *Impotentia.* Cum enim potentiæ fiducia magnos sibi spiritus sumit ad nocendum, legibusque spretis, populum crudeli, & violenta dominatione premit, non tam profecto Principis, quam Tyranni nomine dignatur. Namque Principes, seu Reges,

Arist. 5. Polit. c. 10. Philosophi ac omnium sapientum sensu, *secundum leges imperant,* ——— *quibus etiam alligatos se profitentur*; Tyranni vero legibus neglectis, plerumque violen-

Imp. l. 4. C. de leg. ter, & omnia ex libidine administrant: adeoq; *omnia sibi, & in omnes licere putant.*

Sueton. Quid quæris? apud eos,

Senec. Herc. fur. Act. 2.

> *Ius est in armis, opprimit leges timor.*

Cic. 2. de Off. Porro, *quem metuunt, oderunt,* vt deinceps dicam, *& quem quisque odit, periisse cupit.*

Itaque, non immerito primum ad ruinam constituo gradum *Impotentiam,* siue *Iniuriam.* Quæ quidem, vel subditorum *facultatibus,* vel *existimationi* infertur. *Facultatibus,* cum illas subditis, citra ius, fasque detrahit, vt Homericus ille Agamemnon:

Odyss. 4.

> Εἰ δέ κε μὴ δώησιν ἐγὼ δέ κιν αὐτὸς ἕλωμαι:
>
> *Ipsa quidem eripiam, si tradere forte grauentur.*

Eho cauete, ô Principes! quod ea re æque offendantur subditi, atque si vita ipsa eis eripiatur. Nam, vt Comicus ille Græcus ait:

Antiphan.

> Τ' ἀργύριόν ἐστιν αἷμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς:
>
> *Sanguis hominibus, & anima sunt pecuniæ.*

5. Polit. c. 6. Aperte Philosophus: *Per ablationes rerum,* inquit, *coniurationes instituuntur.*

Iniuria autem *Existimationi* factum itur, vel per probrum, cum scilicet, attrectantur subditorum vxores; vel contumeliam, cum ipsi contemnuntur; vel denique iniustam corporis coercitionem; cum scilicet, aut plagis multantur,

Tacit. 1. Hist. aut vitæ ipsorum insidiæ parantur. O Deus immortalis! quam *parum tunc tuta fides, aut amor! immo, metu, ac necessitate huc illuc impelluntur.* Itaque, talem Princi-

Senec. 1. de Cle. c. 25. pem *à tergo sequitur euersio. Odio, veneno, gladiis, tam multis periculis petitur, quam multorum ipse periculum est: priuatisque nonnunquam consiliis, alias vero consternatione publica circumuenitur.*

M. Cato apud Plutarch. Attendite igitur, & vim Dominationis cohibete, *parceque vtimini potestate, quo semper ea vti possitis.* Nam:

Teren. Adel.

> *Errat longe, mea quidem sententia,*
>
> *Qui imperium credat grauius esse aut stabilius,*

Vi quod fit, quam illud, quod amicitia adiungitur.

Vidit Poeta minime Christianus:

——— *Peragit tranquilla potestas,*
Quod violenta nequit.

Claud. Paneg. Theod.

Oportet ergo, *vos nihil facere per iniuriam; sed nec omnino facere videri, Nam priuatis quidem hominibus satis est, nihil delinquere; Principibus ne quidem suspectis esse licet.*

Dio in Orat. Liuia ad Augustum.

E X E M P L A.

OMNES Græciæ Ciuitates (ait Dion Halicarn.) initio sub Regibus erant: at postquam eorum nonnulli abuti potestate cœperunt, & in rebus administrandis, non tam rationem, quam suam libidinem consectari, regni tædio magna pars statum publicum immutauit in leges, ac magistratus, omni potestate ac dominandi ratione transcripta. *Lib. 5.*

II. Consimilem in modum mutatam legimus Aristocratiam MYTILENENSIVM in Democratiam, ob iniuriam scilicet potentiorum & optimatium in tenuiores. *Ex Herod.*

III. TARQVINIVS PRISCVS apud Romanos nunquid regno exsutus, quod pacta conuenta, quibus ad Imperium receptus, violaret? quod Senatum contemneret? quod satellitum armatorum præsidio magis, quam ciuium beniuolentiæ fideret? quod cognitiones rerum capitalium sine consiliis per se solus exerceret? quod sine iusta causa alios occideret? alios in exilium ageret? alios bonis multaret, in quæ ipse inuaderet? Prorsus, vt porro etiam mutata sit Regia potestas in Consularem. *Liu. 2. Florus 1. c. 7.*

IV. Atque sequentibus quidem sæculis, cum iidem Romani MAXIMINI impotentiam, atque sæuitiam ferre amplius nequirent, eum destituerunt, suffecto in eius locum Gordiano grauissimo viro. *I. Capitol.*

V. C. CALIGVLA, vt tempore prior, ita sæuitia non posterior: quale enim & quantum crudelitatis virus in eo esse debuit, cuius fuit votum, Populum Romanum vnicam ceruicem habere, vt vno quasi ictu vniuersos exstingueret, & delere posset? Sed ostenderunt ei Romani, multas ipsis esse manus, vnicam ipsi ceruicem. Deprehensum enim in angiportu seu crypta, triginta vulneribus confecerunt. *Suetoni. c. 30. & 58.*

VI. De PHOCA Nicephorus: *Mirũ vero*, inquit, *quanto in illum odio multitudo flagrarit: adeo ebrietati ac sæuitiæ deditum, vt effuso hominum sanguine continuo gauderet, & tollere è medio omnes in animo haberet, in quibus nobilitatis, aut gloriæ, aut prudentiæ indicium inesset.* *Lib. 18. c. 35.*

VII. Antiqua hæc, propiora sæcula videamus. Veneti nobis primum occurrunt, & in iis PETRVS CANDIANVS DVX: quem legimus, quod legitimum magistratum in tyrannidem vertisset, sibi & liberis superba regiminis forma exitium peperisse. Siquidem populus suæ libertatis memor, domum eius inuecta flamma incendit, tyrannum inde deturbauit, deturbatum trucidauit: filium, quod magis est, in nutricis gremio iugulauit, & tandem amborum corpora foras canibus lanianda proiecit. *Sabell. 8. c. 9.*

VIII. Ita FERDINANDVS Neapol. Rex, quod nullum non genus crudelitatis, & libidinis in suos exerceret, tandem à nobilitate desertus, miserrime regno exterminatur, recepto in eius locum Carolo VIII. Gallorum Rege. *V. Cominæum 2. de bell. Neap.*

IX. Scotiam petamus: ibi occurrit ROMANVS XXVI. Rex Scotorum, is cum crudelis admodum esset, variisque facinoribus coopertus, tandem nobilium conspiratione oppressus interiit. *Lesseus Episc. Rossensis, lib. de Reb. & mor. Scot.*

X. In Dania, CHRISTIERNVS memoratur ob sæuitiam, quæ tandem quoque illum regno pepulit Cum autem decimo post anno sui exilii conscripto milite conaretur ditiones suas recipere, & in Noruegiam & Daniam venisset, dolose interceptus, in carcerem coniicitur, in quo etiam naturæ concessit. *Surius Annal. sub an. 1532.*

XI. In Gallia, CHILDERICVS in eadẽ classe nominatur, de quo sic Gaguinus: *Childericus malis moribus iuuenis, dum plurimos pessundaret, quendã Bolidũ, siue vt alij, Bodilonẽ, supremæ nobilitatis hominẽ, palo licet innocentẽ, alligatũ crudelissime verberibus affici iubet, quo dimisso, reliqui proceres cũ eo coniurant, cuius coniurationis primarij fuerũt Vvigolbertus, & Amalbertus.* *Lib. 3. de gest. Franc.*

tus. Hi igitur Childericum in sylua venantem circumsistunt, atq; occidunt, vna cum Vlcide Regina prægnante, surrogato in eius locum Theodorico, teste clarissimo Annalium Ecclesiasticorum scriptore Baronio.

Sub Ann. Chr. 671.

Annal. Hisp.

XII. Petrvs denique cognomento Crvdelis, Legionis Rex & Castellæ, quod in suos plurimum desæuiret, communi procerum & popularium consensu, è regno pulsus est, atque in eius locum suffectus Henricus frater, tametsi nothus.

XIII. Alia studiose prætergredior, etiam notitia quæ sub manu sunt exempla: quibus quidem clare constat, maximos Europæ Principes in extremam miseriarum lineam adductos ab hoc vno belluino vitio, animi nimirum impotentia. Tantum obiter monendi sereniss. huius æui Principes, & magnates omnes, vt attendentes ad præscripta, eaque quæ historiarum quotidie occurrunt monumentis exempla, aliorum periculis sapere discant, id quod facile assequentur, si cum Clavdio Cæsare, *non dominationem & seruos, sed rectorem & ciues sibi ob oculos ponant.* Meminerint etiam sententiæ illius Galbæ Cæsaris: *Vtilissimus, ac breuissimus bonarum malarumq; rerum dilectus, cogitare, quid aut nolueris sub alio Principe, aut volueris. Imperaturus es hominibus, qui nec totam seruitutem pati possunt, nec totam libertatem.* & denique Sapientis illius Hebræi: *Rectorem te posuerūt, noli extolli; esto in illis, quasi vnus ex ipsis.* Ipsum quod amici seniores *Dauidis* Regis Roboamo suadebant, vt nimirum *comiter populum alloqueretur, & posito aliquantisper fastu regio, ad captandam multitudinis gratiam sese accommodaret. Hac arte captos, facile illum amaturos: quod natura ita comparatum sit, vt subiecti delectentur Regibus mansuetis, & de suo fastigio nonnihil se demittentibus.*

Apud Tacit.

Eccles. 32.

Ioseph. 8. Antiq. cap. 3.

Regum & regnorum euersio, innouatio Religionis.

L. 4. C. de Heret.

Sed & ad Impotentiam atque iniuriam regnantium referri potest Contemptus, & Innouatio Religionis, ex qua vt plurimum seditiones, & coniurationes oriuntur. Nam, *quod in religionem diuinam committitur, in omnium fertur iniuriam*, inquit Theodosius Imperator. Hinc Thomas Palæologus, quod in vrbe Constantinopoli imagines euertere vellet, à ciuibus communi omnium conspiratione, in ipsa æde sacra, in qua pessimum consilium exsequi conabatur, fœde occisus est. Nec Reges tantum, sed & regna ipsa turbat, immo plerumque euertit, contemptus aut neglectus Religionis, vt præter mutationem status in Africa, Arabia, Persia, Hungaria, testatum faciunt innumera bella, cum ciuilia, tum externa, in Gallia, Germania, Belgio nostro: cuius plusquam quadragenarias calamitates, quis est tam obstipæ, & obscuræ mentis, qui non ab impia fraude, id est hæresi, acceptum referat? Ideo Ethnici ipsi summam accuratissimamque semper habuere rationem suæ, quamuis falsæ, Religionis, si Liuio fides: *Quoties*, inquit, *hoc patrum auorumq; ætate negotiū est magistratibus datum, vt sacra externa fieri curarent? Sacrificulos, vatesque, foro, circo, Vrbeq; prohiberent? vaticinos libros conquirerent, comburerent, omnemq; disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolerent. Iudicabant enim prudentissimi viri omnis diuini humaniq; iuris, nihil æque dissoluendæ religionis esse, quam vbi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur.* Verum de Religione, quique exitus maneant Principes illius contemptores, supra lib. 1. cap. de Religione abunde diximus.

Lib. 39.

Libido etiam, pestis tum blanda, tum etiam exitialis maxime cohibenda; vt quæ & Reges, & regna ipsa perdat, euertatque, vt in Aphorismis breui ostendimus: & iam exemplis illustrabimus.

Herod. 2.

I. Quis nesciat Troiani regni excidium ex adulterio promanasse? Paris filius Priami, Menelai Spartani Regis (à quo hospitio exceptus fuerat) vxorem Helenam rapuerat. Quam iniuriam vindicaturi Græci Principes, maximis copiis Phrygiam occuparunt, & decimo tandem anno post grauissimas vtrinque acceptas glades, Troiam expugnatam funditus euerterunt. Ferunt autem eo bello ex Græcis octingenta, & octuaginta hominum millia, ex Troianis sexcenta octuaginta sex millia inter isse.

Diod. Sicul. 3. c. 7.

II. Sardanapalvs insignis ille & famosus lustro, an non monarchiam perdidit, quod illam contaminaret libidinum, quas in gynæceis mulierculárum assidue exercebat, spurcitia infamiaque? nam post eum, ab Assyriis ad Chaldæos translata fuit.

Idem.

III. Amplius, scimus & Thebas propter *Aristippi* stuprum, & incestum *Oedippi* deletas esse.

IV. At-

IV. Atque, vt sacra profanis misceam, inter caussas excidii vrbis *Hierosolymitanæ* Ecclesiasticæ historiæ, adeoque Hieremias Propheta, adulteria libidinesque recenset, & ne istis immorer, nunquid Tribus ipsa Beniamin ad internecionem deleta ob vitiatam Leuitæ vxorem? Sichem etiam euersa, Sodomæque igne consumptæ? Saræ septem mariti occisi? Senes Susannæ accusatores lapidati? populi denique Israelitici hominum 2400. interfecti? Plura quid opus?

Iud. 20.
Genes. 6. 19.
Tob. 3.
Daniel 13.
Num. 25.

V. Decurramus ad recentiora, RODERICVS Gothorum Rex, in Hispania, *Iuliani* Comitiis Calabriæ filiam per vim stuprarat. Qua iniuria motus pater, ingentes aduersus eum Saracenorum, & Maurorum copias in Hispaniam aduocauit, à quibus *Rodericus* cum filio est interfectus: quo factum est, vt imperium tum Gothi in Hispania amiserint. feruntur autem cæsa ex vtraque parte septies centena millia hominum: atque ita ruina & mutatio regni Gothici exstitit à libidinis pœna.

Io. Magnus.

VI. CVLCVLENVS autem Scotorum Rex, cum vitam flagitiis infamem diu exegisset, tandem regno & vita spoliatus fuit: autore conspirationis *Cadhardo* quodam, cuius filiam paullo ante violarat.

Hector Boethius 2. histor. Scot.

VII. ODDO Vrbinatium Dux, cum per libidinem (ita ferunt) in matronas nobiles debaccharetur, nec modum licentiæ faceret, populari tumultu interfectus est. Incentor nequitiæ, & adolescentiæ suæ corruptor Protonotarius Carpensis, nobili quidem genere ortus, sed ingenio pessimo, qui nuptis, ac virginibus quam plurimis vim intulerat, qui per omnia scelera ad summum vitiorum peruenerat, eadem nocte cum discipulo suo necatus, exhaustæ libidinis pœnas dedit, non sine magnis contumeliis in exangue cadauer iniectis.

Æn. Picolom. c. 57. Commen.

VIII. Verbo producam RODOALDVM VIII. Longobardorum Regem, quem in adulterio deprehensum, à marito adulteræ interfectum fuisse scribunt.

V. Paulum Diac.

IX. Non minoris admirationis istud: GALEOTVS Fotolonii Princeps, vxorem duxerat *Ioannis* Bentiuoli filiam à quo dum ipsa sperneretur, simulata ægritudine, sicarios subornauit medicos, qui eum in cubiculo confoderunt. Vt vere queratur in his talibus Poeta:

O quam cruentus fœminas stimulat dolor
Cum patuit vna pellici, & nupta domus!

X. Denique, vt per indicem plures referam; Scimus Dionysium iuniorem, & Hieronymum Siciliæ Reges, Carneadem Persarum, Pisistratum Atheniensium, Childericum, Carolum Crassum, & Theodoricum Galliæ, Lugiacum, & Megalum Scotiæ, Rodoaldum Daniæ Reges, Carum & Andronicum Impp. denique Io. Galeatium Sfortiam Mediolanen. Alexandrum, Medicæum, Senen. Reipubl. moderatores, miserrime, & summa cum infamia, ac turpitudine mortalitatem explesse. Itaque libet Poetæ metro finire, & cum illo conqueri & indignari:

Ex Volaterano.

Sed quam cœcus inest vitiis amor! omne futurum
Despicitur, suadentq; breuem præsentia fructum:
Et ruit in vetitum damni secura libido.

Damni quidem putat se securam, nisi fallitur. nam non temere inuenias eam sine damno comite, præsertim vbi in Principibus, vt ostendi, viris dominatur.

CAPVT III.

Impotentiæ comes est *Superbia, commune*, vt Sallustius inquit, *Nobilitatis malum*.

Iugurt.

ADeo quidem ingens, & pestiferum, vt nihil lethalius Principi contingere possit, cum semel animo radices egit. Quid enim est tã sanctũ, quod non contemnat, aut quid tam iustũ, quod non violet tumidi, & elati vir animi? Lumen enim rationis, ac prudentiæ exstinguit Arrogantia, quæ simul ani-

mum vel ciuilis viri occupauit, iam omni humanitate oblita, in lentā ſæuamque mutatur naturam: pronam prorſus interturbare, ſpoliare, rapere, concutere omnia: vnde eſt, vt regimen illius negligat Deus, agatque præcipitem in ruinam & Odyſſeam miſeriarum. Monuit probe diuinus Plato: *Superbus*, inquit, *à Deo deſeritur: deſertus autem omnia interturbat: nec multo poſt pœnas ſuperbiæ ſoluens, ſibiipſi & familiæ, & rei deniq; publicæ peſtem perniciemq; accerſit.* Quid Romanus hiſtoricus? *Superbiæ, & Crudelitati, ſi ſeræ, non tamen leues veniunt pœnæ.* Vt non male Poëta vaticinatus ſit:

4. de leg.

Liu. lib. 1.

> *Dominare tumidus, ſpiritus altus gere,*
> *Sequitur ſuperbos vltor à tergo Deus.*

Senec. Herc. fur. act. 2.

Quippe quod nihil ſit ei ęgrius arrogantia, immo acrius ac diutius exſequatur nihil, vt qui extra ſe nihil altum velit, nil magnum & excelſum, & proinde ei proprium

> Τὰ μὲν ὑψηλὰ ταπεινοῦν, τὰ δὲ ταπεινὰ ὑψοῦν:
> *Erecta deiicere, deiecta erigere.*

Chilon apud Laert.

Quemadmodum fulmen eminentia quæuis, & celſiſſima deiicit, parcit autem arbuſtis: ſic Deus, ſuperbos vbiq; proſternit, amat humiles.

Herod. lib. 1.

Itaque, ô Princeps, patere vt hæc Sapientiæ documēta Tibi in memoriam reducantur, vtileſque iſti verſus ob oculos ponantur:

> *Non inſolenter te geras; ſi pluſculum*
> *Quam cæteri, dextra, vel auro polleas:*
> *Mortalium res auget, vel premit dies,*
> *Amant modeſtos, execrantur Dii malos.*

Sophocles Vlyſſe.

Habe in animo, & impendio magis, quod *Dii conſueuerint, quo grauius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro ſcelere eorum vlciſci volunt, his ſecundiores interdum res, & diuturniorem impunitatem concedere.* Veriloquium eſt: *Optima vindex Inſolentiæ, varietas humanæ conditionis.*

I. Cæſ. 1. Comment. Val. Max. 4. 6. 7.

EXEMPLA.

I. QVis ſuperbior, inſolentiorque ANTIOCHO Syriæ Rege? quis eo miſerior? *qui paullo ante ſydera cœli ſe contingere arbitrabatur, eum iam* (ſic pote à Deo punitum) *nemo poterat propter inſolentiam fœtoris portare.* quam miſeriam, & arrogantiæ exemplum hiſmet ipſe verbis deplorat: *In quantam tribulationem deueni, & in quos fluctus triſtitiæ, in qua nunc ſum; qui iucūdus erā, & dilectus in poteſtate mea! & ecce pereo triſtitia magna in terra aliena.*

2. Machab. 9.

II. In eadem ſorte, & regno SENNACHERIB, qui cum ſecundis rebus volitaret, tolleretq; alte ſupercilium in Ciuitatem Hieruſalem, tandem ſic à Deo per Eſaiam Prophetam compellitur: *Cum fureres aduerſum me, ſuperbia tua aſcendit in aures meas. Ponam ergo circulum in naribus tuis, & frenum in labiis tuis, & reducam te in viam per quam veniſti.*

Iſaia 37.

III. Quid in tumido illo & ventoſo NABVCHODONOSORE? cum ſecum hunc in modum ſermocinaretur: *Nonne hæc eſt Babylon Ciuitas magna, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei?* Ecce vox de cœlo: *Tibi dicitur Nabuchodonoſor rex, regnum tuum tranſibit à te, & ab hominibus deiicient te, & cum beſtiis, & feris erit habitatio tua: fœnum quaſi bos comedes, & ſeptem tempora mutabuntur ſuper te, donec ſcias, quod dominetur excelſus in regno hominum, & cuicumq; voluerit, det illud.*

Daniel. 4.

IV. Quale animi impotentis DARII vltimi Perſarum Regis argumentum! Ille ſe *Regem regum, & Deorum conſanguineum* vocabat, & inſuper Alexandrum Magnum, ceu famulum

Q. Curt. 2.

ſuum

suum indigitabat. Sed quid? parum misellus præuidit inconstantiam rerum humanarum, hoc est, vita se & regno, vti fuit paullo post, fore exsuendum.

V. Nec supprimendus CLEARCHVS ille Ponticus, Heracleotarum tyrannus, qui diuinos sibi honores haberi voluit, vestes Deorum induit, filium suum *Ceramion*, id est fulmen appellauit, & talia pleraque superbe vsurpauit: verum meritas arrogantiæ pœnas tulisse, vtpote occisum à Clyone Platonis necessario, certo non arbitrario tradunt. *Suidas*

VI. Apud Romanos, quid euenit I. CÆSAREM, nisi fastus & arrogantia? qua *non modo honores nimios recepit, vt continuum Consulatum, perpetuam Dictaturam, præfecturamque morum: insuper prænomen Imperatoris, cognomen Patris Patriæ, statuam inter reges, suggestum in Orchestra: sed & ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est: Sedem auream in Curia, & pro Tribunali, thensam & ferculum Circensi pompa, templa, aras, simulachra iuxta Deos, puluinar, flaminem, lupercos, appellationem mensis è suo nomine, ac nonnullos honores ad libidinem cepit, & dedit.* Quæ omnia ad intolerandum fastum eum erexerunt, & simul ei necem, si Dioni credimus, attulerunt. *Sueto. c. 76.* *Lib. 44.*

VII. Nec minore arrogantia C. CALIGVLA, vt qui constitueret se medium inter simulachra *Castoris* & *Pollucis*, & adorandum se vehementius exhiberet, seque *Pium, Castrorum filium, Patrem exercituum, & Opt. Max. Cæsarem & Latialem Iouem* salutari pateretur. quid quod templum proprium, sacerdotes, & hostias exquisitissimas, veluti aues delicatas, & magni pretii ipse sibi ordinauit? &, si Xiphilino fides, in eam tandem prolapsus est insaniam, vt etiam Deorum vestimenta indueret, in quibus nunc bellicosam virginem, nunc mulierem, nunc alios deos repræsentaret. Scitum est Galli cuiusdam sutoris in eum scomma: hic cum pro excelso tribunali sub specie Iouis ius dantem illum vidisset, cachinnumque eo sustulisset: rogatus, quidnam ipsi esse videretur? *magnum deliramentum*, inquit: verius, *monstrum* dixisset. *Sueton. ca. 22.* *Dio lib. 59.* *Dio 59.*

VIII. Ac videte mihi DOMITIANI frontem. Is anno Christi 89. appellari & scripto, & voce ab omnibus voluit, *Dominus, ac Deus*, id quod idem Tranquillus tradit. Vnde Martialis *Edictum Domini, Deiq; nostri.* Additque Philostr. eum decreuisse, vt pro filio *Palladis* reputaretur & vocaretur à cunctis. *Cap. 13.*

IX. Amplius, quæ insolentia, vel potius insania MAXIMIANI & DIOCLETIANI? ille quasi ab *Hercule* prognatus esset, *Herculeus*; hic vero quasi à *Ioue* genus duceret, *Iouius* dici voluit. Ecce, quo arrogantiæ processerint hæc monstra, vt passi sint, immo voluerint, se vt Deos coli. Verum quas superbiæ suæ pœnas dederint, perspicuum est eorum vitas legenti. Certe vel iugulati omnes, vel veneno sublati: summa, nullus horum morte naturali, & sicca, vel vt Poeta loquitur, è viuis excessit. Vt merito dictum sit ab Artabano Xerxi Regi: *Propterea quidam, contra quam sua dignitas postulabat, in calamitatem inciderunt, quia Deus neminem aliũ, quam seipsum, sinit magnifice de se sentire.* Vidit hoc præter alios Herodes, qui, *quod non dedisset honorem Deo, consumptus à vermibus exspirauit.* *Eusebi.* *Herod. 7.* *Actor. 12.*

X. In pari cum cæteris Superbiæ gradu IVLIANVS APOSTATA qui ad Imperium mortuo Constantino euectus Legationibus remotissimarum gentium cultus, & nuncio victoriæ Aquileiensis elatus supra hominis spirare conditionem cœpit. Ita qui primo omnibus facilem se præbuerat, post paulo Christianis acerbior esse instituit. Nam Constantinopoli Gentilium sacra renouari ac patefieri templa præcepit: & CHRISTVM appellans, *Galilæum* ad contumeliam nominauit; & Christianis ne Grammaticam, Rhetoricam, & humaniores litteras aut docerent aut discerent interdixit, nimirum ne quæstum ex iis artibus facerent quarum religionem respuerent, aut ne doctrinis Gentilium eruditi aduersus eos abuterentur, qui vero à Christiana fide non recesserant, eos & palatio expulit, & militiæ munere spoliauit. At quam fœde, & horrende ab hac animi elatione mortalitatem explerit, nemo non nescit. Neque sane id mirum: cum *abominatio Domini sit omnis arrogans*, immo vexillum Diaboli sit: cum ille habeatur dicaturque *Princeps super vniuersos filios superbiæ.* odit autem Dominus eos *qui charactere bestiæ sunt insigniti.* *Sigon. lib. 6. Imp. Occid.* *Prouerb. 16.* *Iob. 41.* *Apoc. 16.*

XI. Ac ne veteribus diutius in his insistamus, inter causas, quæ in ruinam egerunt CAROLVM cognomento *Audacem* Burgundiæ Ducem, Philippus Cominæus, vir magnæ apud eum aucto- *Lib. 7. Comm.*

auctoritatis, Arrogantiam enumerat neque non Ambitionem, quæ ferum illum & iracundum reddebant pronumque ad bellis vicinorum infestandas regiones. Excepta vox eius Ambitionis plena qua dicebat Heluetiis qui medii cis Alpes intercederent, bello subactis, vnum se futurum Principem qui ab Oceano Britannico ad Superum atque Inferum mare (productis Imperii finibus Christianam Remp. ab immani Turcarum tyrannide! ô speciosum prætextum!) exercitibus in Græciam & Macedoniam transportatis vindicaret. Absimilior profecto Princeps iste Octauiano Cæsari, qui *tantum abfuit* (verba Tranquilli) *à cupiditate quoquo modo Imperium, vel bellicam gloriam augendi, vt quorundam barbarorum Principes in æde Martis Vltoris iurare coegerit, mansuros se in fide, & pace, quam peterent.* Verum, vt diuersis isti fuere moribus, ita dissimili prorsus exitu periere: Hic communi & naturali; ille vero, violento, dum apud Nancæam, caput vrbium Lotharingiæ, misere trucidatur. Itaque vere dixit Regius Vates: *Antequam conteratur, exaltatur cor hominis: & antequam glorificetur, humiliatur.* Quidam monumento sepulchrali Caroli hoc distichon inscripsere:

Cap. 21.

Prou. 18.

Te piguit pacis, tæduitq; quietis in vita.
Hic iaces Carole, iamq; quiesce tibi.

Caueant proinde Palatini, ceterique Magnates ab isto inhumano, cunctisque ingrato vitio; ne, si in hominum, at in Dei manus, quod magis timendum, incidant: qui tametsi hodiernis temporibus, sermonis communionem vt priscis illis sæculis nobiscum non habeat, repræsentat tamen hominibus superbis meritas insignibus exemplis arrogantiæ pœnas.

Menander.

Ἀλαζονείας ὔτις ἐκφεύγει δίκην :
Pœnam arrogantiæ effugit nemo suæ.

Prouerb. 16.

Quid quæris? stylo veritatis scriptum est: *Sedes superborum destruxit Deus, & sedere fecit mites pro eis.*

INDEX

INDEX RERVM MEMORABILIVM IN HOC THESAVRO POLITICORVM APHORISMORVM CONTENTARVM.

A.

D.

E.

Prin-

Reli-

FINIS.

361

Part. 2

ONOSANDRI STRATEGICVS,

siue

DE IMPERATORIS INSTITVTIONE:

NOTIS, siue DISSERTATIONIBVS

IOANNIS A CHOKIER PATRICII Leodiensis I. V. Doctoris, illustratus.

ADDITAE IN EXTREMO OPERIS variantes Lectiones ex Codd. diuersorum M.SS. depromptæ.

BENEVOLO LECTORI.

NON diu te morabor, benigne Lector. Habes quod vides Notas, & prout vsus tulit Dissertationes ad Onosandri Strategicum, Philosophum Platonicum, quem non tam vmbratilibus studiis, quam virorum bellicosissimorum conuersatione delectatum fuisse, haud obscure ipse in Prefatione testatur, cum dicit, πάντα διὰ πείρας ἔργων ἐληλυθέναι· omnia quæ in hoc opere continentur, ab ipso rerum vsu petita, nimirum à Romanis ducibus quorum ductu, & auspiciis gesta sunt quæcumq; scriptis istis mandauit bellicæ rei documenta. Versionem sequuti sumus Nicolai Rigaltii, vtriusque Linguæ, nedum iuris peritissimi: paucis tamen exceptis, quæ in versione Latina subobscura, Typographorum fortean incuria, nobis videbatur. Variantes Lectiones eiusdem ex diuersorum Codd. & nominatim Fed. Morelli, Æmiliique Porti depromptas, adiecimus, ne cuiusquam Lectoris animus forte adhæresceret in Attica illa, & antiqua Onosandri scriptione. Eam autem, vt Notis Militaribus, pro temporis & librorum in Vrbe copia, exornarem, ex facili animum induxi: tum quod Στρατηγικὰ partem sibi vindicant alteram disciplinæ Ciuilis, quam prioribus libris sex Politicorum Aphorismorum comprehendi; tum quod ea à tali Auctore fabricata sint, vt eius consilia, hac maxime tempestate, putem bellicosissimis quibusque nequaquam aspernanda. Græcos Scriptores, quorum Auctoritatibus vsi sumus, rarenter ipsorum lingua loqui fecimus: siue, quod exemplaribus Græcis plerumque destitueremur; siue, quod in hoc opere non magnopere id curandum fuit, quippe quod militaribus viris de Græca lingua non admodum solicitis componeretur; siue denique, quod longum fuisset, iuxta ac tædiosum, integras nonnunquam paginas, ob vtriusque linguæ studium, implere vnico rei militaris præcepto. Quo etiam factum est, vt populariter & remisso studio, hęc commentaria scripserimus, ad captum scilicet eorum, quibus ea potissimum lucubrabantur: gnari peritiæ genus quoddam esse, vitare nonnunquam quod doctis placet. quibus si non omnia arrideant, erit, vt spero, adhuc nonnihil, à quo non planissime abhorreant. nam sicut in bona segete, vt Varro scribit, nullum non spicum malum inuenias, ita & in mala aliquod bonum. Romæ pridie Non. Septembris, Anno M. DC. X.

ILL^mo^ AC REV^mo^ D. D.

SCIPIONI S. R. E. CARD. BVRGHESIO

Ioannes à Chokier, IC. Leodiensis
S. D.

DIVINI *illius Platonis sententia est;* ILLVSTRISSIME CARDINALIS, *præcipuum & maximum Principis officium cōsistere Legibus, & Armis. Legibus quidem pacis tempore promulgandis, vt bonos in officio contineat, improbos à Repub. arceat; benemeritos condignis honoribus afficiat: Armis vero, vt Ciuitatem ab iniuria & impressione potentioris defendat. quod, quam sit in Principe magnificum, laudabile, gloriosum, nemo quisquam est communis adeo sensus expers & ignarus, qui non sciat. Quid enim æque admirabile, seu ad sui, seu ad posteritatis commendationem, quam vnum hominem, eumque qui multitudini præsit, pro Religione, arisque & focis, summa denique rerum, medias inter acies inuictum stare, & arbitrum virtutis & ignauiæ vniuscuiusque? quam dextrum læuumque cornu acriter, & constanter defendere? quam acies turbatas restituere? fugientibus obsistere? voce, manu, adesse singulis? vniuersis consilio prodesse? hostem deniq; profligare, euertere, subiugare?*

Res gerere, & captos ostendere ciuibus hostes,
Attingit solium IOVIS, & cœlestia tentat, *ait ille:*

Hinc præstantissimorum Ducum præclara facinora scriptorum monumentis commendantur, non tam vt Principes iis in admirationem rapti ad legendum accendantur, quam vt tantorum heroum vestigiis pede presso insistentes, ad similes conatus permoueantur. Quando ergo libris sex POLITICORVM APHORISMORVM *ea quæ pacis tempore Principibus, eorumque Administris conueniunt, proposui, supererant pro altera studij politici parte, siue* IMPERIO MILITARI *sua quoque documenta: quæ Principibus bellique Ducibus sic calculo militiæ consultorum proposuit* ONOSANDER, *vt qui eo postposito aliunde petat disciplinæ militaris præcepta, videatur omnino neglectis fontibus riuulos consectari. Id quod non ineruditi nostræ ætatis Principes animaduerterunt, dum eum nedum Latine, sed & Italice & Hispanice loqui fecere: vt sic in varias linguas Græcus Auctor traductus, familiarius ab omnibus tereretur. Quamobrem, hunc maxime idoneum ratus sum, quem libris meis Politicorum velut alteram eorum*

partem,

partem, subiungerem; quemque Commentariis & Dissertationibus inlustratum, sub tutela Amplissimi nominis Tui publicum adspicere iuberem. Cuius materia, etsi alioqui à Dignitate Ecclesiastica, in qua eminet TVA AMPLITVDO, alienior appareat, quatenus tamen in Consilio exsistit supremæ Potestatis, non vsquequaque male ei congruere videtur. Cum enim ad sacrum istud augustumq; Consilium ceu ad diuinum quoddam Oraculum ab omni æuo Principes Christiani super pacis & belli iuribus confugiant, quis non videat illos qui ei Consilio adsistunt, par esse iis artibus instructos esse, sine quibus illa vel explicari, vel reddi nequeunt? Accedebat, quod priorem ciuilis doctrinæ partem PAVLI V. Pontificis Max. auunculi Tui sanctissimo nomini inscripseram: vt sane, citra imprudentiæ & indeuotionis notam, alii quam Tibi, ILLVSTRISSIME CARDINALIS, alteram hanc partem dedicare non sustinuerim. maxime, cum obuersaretur animo, antiqua maiorum Tuorum nobilitas, quæ pacis, quæ belli artibus egregie ornata. Nam, quam se militiæ manustrenuum, fortem, inuictum præbuerit Augustinus Burghesius quando superioribus sæculis à Senensi Republ. vniuerso exercitui summa cum potestate in finitimos Florentinos præpositus est, vel hinc apparet, quod ob singularia eius in eam Rempub. merita, Pater Patriæ communi omnium ciuium ore sit appellatus. Hunc consecuti Eusebius & Sallustius Burghesii, à virtute bellica itidem spectatissimi. sed & Ioannes Baptista, vir magnæ semper, & secundæ admodum existimationis: quem copiis supremo cum imperio præfecere Volaterrani contra Thedaldum, & Donatum eorum hostes capitales; quos tanto animi & corporis robore afflixit, ac potius profligauit, vt vrbem ab omni deinceps iniuria & impressione securam liberamq; reddiderit: quo nomine, Volaterrani Liberatorem hunc suum ingentibus honoribus cumulatum, quasi vnicum publicæ fœlicitatis securitatisq; Palladium impensissime postea obseruarunt. Verum, longius exseruit se istius heroica magnanimitas. nam in nouissima Vrbis obsidione, ecce quoque eum vigilantem & manustrenuum; obnitentem, & hosti acriter resistentem; portas Vrbis occupantem, incredibilique conatu defendentem; nihil denique non agentem, quo S. Sedem à Sacrilegorum manibus sarctam & tectam tueretur. Atque isti quidem in sago clarissimi extitere. Iam in toga, quantum eminuit & spectabilis fuit, Deus bone! Burghesiorum familia? inde constet, quod triginta iuris ciuilis disciplina perinsignes memorantur, quorum etiam nonnulla responsa sanequam laudabilia manibus memoriaque hominum teruntur & consignantur, præter heroica illorum facta, quæ pace, interdum & bello, diserte ab Historicis celebrantur. Inter istos autem eximios viros, primum occurrit Petrus Burghesius, qui LEONE X. Ecclesiam gubernante, Senatoriam dignitatem in Capitolio laudabiliter sustinuit, ipsumque Leonem Pontificem Max. patriæ suæ subiratum mirabili dexteritate placauit. Alexander quoque, qui Bononiæ, atque Anconæ ius magna cum integritate & assiduitate dixit. & ne cæteris diutius immorer, in recentioribus M. Antonius Burghesius auus tuus maternus eminet, cuius consilio iudicioque tantum tribuebat gloriosæ mem. PAVLVS IV. Pontif. Max. vt in arduis dubiisque Reipubl. negociis, eo eximio & prope singulari consultore vteretur. Quid de auunculo Tuo Horatio Burghesio quondam Cameræ Auditore dicam? nisi quod quantum M. Antonius illius pater rerum gestarum gloria claruit, tantum filius iste Iurisprudentiæ laude enituit cæterisq; suæ ætatis Iurisconsultis antestetit. Post istos ergo heroicos viros,

vos, quibus numquam non insignita fuit inclyta BVRGHESIORVM *familia, tantaque eorum in Ecclesiam Romanam beneficentiæ monumenta, supererat profecto ille vnus Vrbis & Orbis honos (quem non nisi Christus Ecclesiæ caput meritis conferre solet)* PONTIFICATVS MAXIMVS: *quem* CAMILLVS BVRGHESIVS, *Tuus alter auunculus, modo* PAVLVS *eius nominis* V. *dictus, communi ac prorsus admirabili Cardinalium consensione sic iniuit, vt nullus omnino sit, qui dubitet eum diuini Numinis afflatu consecutum esse. Atque istæ quidem sunt* ILLVSTRISS. CARDINALIS *maiorum tuorum animi fortunæque dotes. at quæ Tuæ? dicam quod sentio, sed breuiter, eiusmodi esse vt si eas suis coloribus apud Te depingam, ruborem Tibi, quæ tua est modestia, non dubie suffundam. Sufficit ad diiudicanda & dilaudanda virtutum tuarum ornamenta,* PAVLI V. *Pontificis Maximi auunculi Tui propensissima voluntas, quam tenui Lydio lapide. aut grauis Lesbia regula probatiorem eximiis naturæ animique dotibus adeo Tibi deuinxisti, vt Te alioqui ex nobilissima & antiquissima* CAFARELLORVM *familia paternum genus ducentem, nedum in agnationem suam Te adoptauit, sed cooptauit quoque in Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalium collegium. in quo tantum Tuæ virtutis specimen protinus præbuisti, vt præter impositam Tibi Summi Pœnitentiarii dignitatem, collatumque insignis Ecclesiæ Bononiensis nuper Archiepiscopatum, arcana etiam & ardua Tibi in dies credat Summi Pontificatus negocia. Ne igitur plura de Te, apud Te,* Illustriss. Domine, *ipsa facit verecundia: vt vero audentius Te rogem, ne hanc Onosandri de Imperatoris institutione scriptionem Commentariis meis elucidatam, Tibique tot nominibus debitam aspernari velis, impellit me* ILLVSTRISS. TVA BENIGNITAS, *quæ si hanc qualemcunque Lucubrationem non ab Amplitudine sua, sed à clientis sibi deuotissimi adfectu metiatur, me fortassis obsequii non plane contemnendi specimen præbuisse iudicabit. Romæ Pridie Non. Septemb. M. D C. X.*

ELEN-

ELENCHVS CAPITVM STRATEGICI.

κδ. Περὶ

ONO-

ΟΝΟΣΑΝΔΡΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ.

ONOSANDRI STRATEGICVS,

SIVE

DE IMPERATORIS INSTITVTIONE.

Interprete

NICOLAO RIGALTIO P.

NOTIS, siue DISSERTATIONIBVS

IOANNIS A CHOKIER

illustratus.

Ἱππικῶν μὲν λόγων, ἢ κυνηγετικῶν, ἢ ἁλιευτικῶν τε αὖ καὶ γεωργικῶν συνταγμάτων προσφώνησιν, ἡγοῦμαι πρέπειν ἀνθρώποις, οἷς πόθος ἔγκειται τῶνδε ἔργων· στρατηγικῆς δὲ περὶ θεωρίας, ὦ Κόϊντε Οὐηράνιε, Ῥωμαίοις, καὶ μάλιστα Ῥωμαίων τοῖς τὴν συγκλητικὴν ἀριστοκρατίαν λελογχόσι, καὶ κατὰ τὴν τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος ἐπιφροσύνην, ταῖς τε ὑπάτοις, καὶ στρατηγικαῖς ἐξουσίαις κοσμουμένοις. Διά τε παιδείαν ἧς οὐκ ἐπ' ὀλίγον ἔχουσιν ἐμπειρίαν, καὶ προγόνων ἀξίωσιν. Ἀνέθηκα δὲ πρώτοις φησὶ τόνδε τὸν λόγον, οὐχ ὡς ἀπείροις στρατηγίας, ἀλλὰ μάλιστα τῷδε θαρρήσας· * ἢ τὸ μὲν ἀμαθὲς τῆς ψυχῆς, καὶ παρ' ἄλλῳ κατορθούμενον, ἠγνόησε, τὸ δὲ ἐν ἐπιστήμῃ τοῦ καλῶς ἔχοντος προσεμαρτύρησεν. ὅθεν εἰ καὶ παρὰ τοῖς φανείη νενοημένα τὰ παρ' ἐμοῦ συντεταγμένα, καὶ κατὰ τοῦτο αὖ ἠθέλησα. ὅτι μὴ μόνον στρατηγικὰς συνεταξάμην ὑφηγήσεις, ἀλλὰ καὶ στρατηγικῶς ἐστοχα-

QVi rerũ equestriũ aut venaticarũ, aut piscatoriarũ, aut ẽt rusticarũ, cõmẽtarios cõficiũt, apta & cõuenienti præfatione eos alloquũtur, quos operũ huiusmodi sciũt esse studiosos. Rei vero militaris cõsideratio inspectioq; tota, Quinte Verani, Romanorũ propria est: eorũq; præcipue Romanorum, qui senatoria, amplissimaq; optimatũ auctoritate, ex Aug. Cæsaris prudẽtia decorati, quiq; Cõsulari, ac militari imperio armati, ornatiq; sunt: tũ propter singularẽ bellicæ disciplinæ curã, cuius nõ mediocrẽ adsequuti sunt peritiã, tũ propter exẽpla, auctoritatemq; maiorũ. Hãcce igitur militarẽ tractationẽ illis præcipue dedicaui, nõ vt inexpertis, aut infrequẽtibus militiæ cultoribus: immo hac illorũ sciẽtia valide fretus, qua rudes adhuc animos, & iã reb. bene gestis gloriosos secernere norũt, recteq; de re bellica sẽtiẽtib. grauissimæ fidei testimoniũ exhibere possũt. Vnde & si pleriq; animo iã forte pcepint, his in cõmẽtariis à me nũc animaduersis, illud quoq; animo meo valde placuerit, ꝙ nõ solũ militares cõscripserim enarrationes, verũ

ad artē etiā militarē collineauerim. Et hæc tandē accuratio bene feliciterq́; processerit, si quæ Romani vi & virtute perficiunt, illa ego verbis, scriptisq́; apte cōtradita exhibuerim, tātisq́; viris ꝓbauerim. Restat igitur, vt finē suscepti huius operis audacter eloquar. Erit strenuis militibus exercitatio, siue ludus, & veteribus, potissimisq; Ducibus, AVGVSTÆ simul PACI donatiū. *Dicamque ad extremum, cur Duces nonnulli victi aliquādo, deceptiq́; succubuerint: alii præclare, fortiterq́; faciēdo, gloriæ & famæ stimulis excitati sint. Sed iterāda sæpe Romanorū virtus animis occurret: quos neq́; rex, neq́; ciuitas, neq́; gēs vlla Imperii amplitudine superauit. immo nec tantā attingere vnquam potuit, nec tot seculorum ætates mansuram firmare potentiam. Nec enim illi casu fortuito, sed virtute bellica, fortissimisq́; Ducib. Italiæ fines euadūt, & ad Orbis terminos latis iurisdictionibus ditionē suā propagant. Casus scilicet, siue fortuna subsidiarii, auxiliariiq́; & cōmilitonis vicē præstat, nō tamen Imperatoris, nec sunt penes eius arbitriū omnia. Stulti, qui rebus in bello male gestis solam fortunam, non etiam militū ignauiam, imbelliamq́; accusant, & victoriæ laudem, Ducum virtuti, consilioq́; ereptam, Euentui tribuūt. Nā veritati, æquitatiue consentaneum nō est, profligato exercitu criminari fortunā, Imperatorē prorsus inculpatum dimittere: & cōtra valde ingrati animi est, Ducem adepta victoria illaudatū prætermittere, ac omnino omnem vni fortunæ referre gratiam. Enimuero, quādo ita natura comparatæ sunt ingenia, vt scriptorū experientiæ, vsum aliquem præseferentiū etiam infirmis adfirmationibus fidem tribuant, aliorum vero, vt inexplorati iudicii hominum, veris narrationibus diffidant, necessarium esse puto, susceptæ huic Strategematum expositioni, hancce præfationē præmittere: Omnia quæ hic à me dicentur, esse ab rerum vsu petita, Ducum auspicio, & ductu, quorum soboles, ac nepotes Romani, omnium facile ad hæc vsque tempora bellica virtute principes. Nihil enim imbelli, aut iuuenili insolentia inconsulte, ac temere gestum cōscribam, sed quæ Romani præclaris, verisque præliis vsurpauerunt, quæ pericula effugerunt, quæq́; iustis armis deuicerūt. Non sum tamen nescius, eam fore nonnullorum sententiam vt maiori se gloria cōmendandos putent, si suopte ingenio compositas Strategematum artes hominibus credulis persuadeant, quam si alienæ industriæ persequi vestigia videantur. At istis equidem minus moueor. Nam vt si quis*

στάμην. καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς φρονήσεως εὐτοχίαν τ' αὖ, εἰ ἃ * δὴ Ῥωμαίοις δυνάμει καὶ δι' ἔργων πρᾶξαι, ταῦτ' ἐγὼ λόγῳ περιβαλεῖν ἱκανὸς εἶναι δόξαιμι. εἰ δὴ παρὰ τοιούτοις ἀνδράσι δοκιμασθεῖεν. Τὸ δὲ σύνταγμα θαρροῦντι μοι λοιπὸν εἰπεῖν. Ὡς στρατηγοῦντι ἀγαθῶν ἄσκησις ἔσται, παλαιῶν τε ἡγεμόνων κατὰ τὴν Σεβαστὴν Εἰρήνην, ἀνάθημα. Εἰσόμεθα τε, καὶ εἰ μηδὲν ἄλλο παρ' ἣν αἰτίαν οἵτε πταίσαντες ἐσφάλησαν τῶν στρατηγησάντων, οἵτε εὐπραγήσαντες ἠγέρθησαν εἰς δόξαν. μάλιστα δὲ τὴν Ῥωμαίων ἀρετὴν συνοήσομεν. ὡς οὔτε βασιλεύς, οὔτε πόλις, οὔτε ἔθνος, μεῖζον ἡγεμονίας ἐκρατύνατο μέγεθος, ἀλλ' οὐδ' εἰς ἴσον ἤλασεν. ὥστε τοσούτοις βεβαιώσασθαι χρόνοις ἀκίνητον δυναστείαν. Οὐ γὰρ τύχῃ μοι δοκοῦσιν * ὑπερβάντες τοὺς τῆς Ἰταλίας ὅρους ἐπὶ πέρατα γῆς ἐκτεῖναι τὴν σφετέραν ἀρχήν, ἀλλὰ πράξεσι στρατηγικαῖς. Συνεπιλαμβάνεσθαι μὲν γὰρ εὔχεσθαι δεῖ καὶ τὴν τύχην. οὐ μὴν τὸ παράπαν οἴεσθαι ταύτην κρατεῖν. Ἀλλ' ἀνόητοι οἱ καὶ τὰ σφάλματα τῆς τύχης ἐγκλήματα μόνης ποιούμενοι, οὐ τῆς τῶν στρατηγούντων ἀμελείας· καὶ τὰ κατορθώματα, ταύτης, οὐ τῆς ἐμπειρίας τῶν ἡγουμένων. οὔτε γὰρ ἐπιεικές, ἀνεπιτίμητον οὕτως ἀπολειπεῖν τὸν πταίοντα τοῖς ὅλοις, ὡς πάντων αἰτιᾶσθαι τὴν τύχην, οὔτε δίκαιον. ἀμάρτυρον ἐπὶ τοσοῦτον ἐπαίνου τὸν κατορθοῦντα περιορᾶν, ἐφ' ὅσον ἁπάντων ἀνατιθέναι τῇ τύχῃ τὴν χάριν. ἐπειδὴ δὲ φύσει πάντες ἄνθρωποι, τοῖς μὲν δι' ἐμπειρίας συντετάχθαι δοκοῦσι, κἂν ἀσθενῶς ἀπαγγέλληται, τὸ πιστὸν εἰς ἀλήθειαν ἀπονέμουσι. τοῖς δὲ ἀπειράστοις, κἂν εἰ δύνατα πραχθῆναι, διὰ τὸ ἀδοκίμαστον, ἀπιστοῦσιν, ἀναγκαῖον ἡγοῦμαι περὶ τῶν ἐν τῷδε τῷ λόγῳ στρατηγημάτων ἠθροισμένων, τοσοῦτον προειπεῖν. Οὐ πάντα διὰ πείρας ἔργων ἐλήλυθεν, καὶ ὑπὸ ἀνδρῶν τοιούτων ὧν ἀπόγονον ὑπάρχει Ῥωμαίων ἅπαν τὸ γένος, καὶ ἀρετὴν μέχρι τοῦ δεῦρο πρωτεῦον. Οὐδὲν γὰρ ἐσχεδιασμένον ἀπολέμῳ καὶ νεωτέρᾳ γνώμῃ τόδε περιέχει τὸ σύνταγμα, ἀλλὰ πάντα διὰ πράξεων καὶ ἀληθινῶν ἀγώνων κεχωρηκότα, μάλιστα Ῥωμαίοις. ἅ τε γὰρ ποιήσαντος ἐφύλαξαν τὸ παθεῖν, καὶ δίκαιον ἐμαχήσαντο δρᾶσαι, πάντα μοι συνείλεκται. Καί τι οὐκ ἠγνόηκα, ὅτι μᾶλλον αὐτῆς εἵλετο πάντα ἐὰν οὗ καὶ τῆς ἰδίας ἀγχινοίας τὰ στρατηγήματα δοκεῖν εἶναι. πλείονα θηρώμενος ἔπαινον ἀπὸ τῶν πιστευσάντων, ἢ ἀπὸ τῆς ἀλλοτρίας ἐπινοίας, ἐῶ δὲ οὐ παρὰ τοῦτο ἐλαττοῦσθαι δοκῶ. καθάπερ

θάλαξ εἴ τις ἐν πολέμοις αὐτοστρατηγούμενος συνετάξατο τοιόνδε λόγον, οὐκ ἂν παρὰ τοῦτο ἧττον ἠξιοῦτο μαρτυρίας, ὅτι μὴ μόνον φυσικῆς ἀγχινοίας ἰδίαν εὕρεσιν εἰσηνέγκατο στρατηγημάτων, ἀλλὰ καὶ τὰ δι' ἄλλων εὖ πραχθέντα μνήμῃ παραθέμενος εἰς σύνταξιν ἤγαγεν. οὕτως οὖν ἐμαυτὸν οἴομαι τοὔλαττον ἐπαίνων οἴσεσθαι παρὰ τοῦτο ὅτι μὴ πάντα τῆς ἐμῆς ὁμολογῶ συνέσεως. τοὐναντίον δὲ προείληφα τόν τ' ἔπαινον ἀνεπίφθονον ἕξειν, καὶ τὴν πίστιν ἀσυκοφάντητον.

militaribus copiis præfectus huiusmodi monimẽtis ad posteros traducendis operam daret, nõ ideo minus fidem faceret, quia si nõ solum propria calliditatis inuenta in mediũ proferret, sed & ab aliis quoque feliciter edita memoria proderet: sic etiã nec minoris mihi laudis debebitur gratia, etsi non omnia hæc meo solũ ingenio meditata fuisse profitear. Immo hinc etiam autumo fore me illustriori commendatione, grauiorique fide auctiorem, atque ab omni prorsus inuidia, calumniaque securiorem.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΥ.

ΚΕΦ. Α.

ΠΕΡΙ ΑΙΡΕΣΕΩΣ Στρατηγοῦ.

ΦΗΜΙ τοίνυν αἱρεῖσθαι τὸν στρατηγὸν, οὐ κατὰ γένη κρίνοντας, ὥσπερ τοὺς ἱερέας, οὐδὲ κατ' οὐσίας, ὡς τοὺς γυμνασιάρχας· ἀλλὰ σώφρονα, ἐγκρατῆ, νήπτην, λιτὸν, διάπονον, νοερὸν, ἀφιλάργυρον, μήτε νέον, μήτε πρεσβύτερον, * ἂν τύχῃ καὶ πατέρα παίδων, ἱκανὸν λέγειν, ἔνδοξον.

α'. Σώφρονα μὲν, ἵνα ταῖς φυσικαῖς μὴ ἀνθελκόμενος ἡδοναῖς ἀπολείπῃ τὴν ὑπὲρ τῶν μεγίστων φροντίδα.

β'. Εγκρατῆ δὲ, ἐπεὶ τηλικαύτης ἀρχῆς μέλλει τυγχάνειν. αἱ γὰρ * ἀκρατεῖς ὁρμαὶ προσλαβοῦσαι τὴν δύνασθαι ποιεῖν ἐξουσίαν, ἀκατάσχετοι γίγνονται πρὸς τὰς ἐπιθυμίας.

γ'. Νήπτην δὲ, ὅπως ἐπαγρυπνῇ ταῖς μεγίσταις πράξεσιν. Εν νυκτὶ γὰρ ὡς τὰ πολλὰ ψυχῆς ἠρεμούσης στρατηγοῦ γνώμη τελειοῦται.

δ'. Λιτὸν δὲ, ἐπειδὴ * κατασκελετεύουσιν αἱ πολυτελεῖς θεραπεῖαι, δαπανῶσαι χρόνον ἀπρακτον εἰς τὴν τῶν ἡγουμένων τρυφήν.

ε'. Διάπονον δὲ, ἵνα μὴ πρῶτος τῶν στρατευομένων, ἀλλ' * ὕστερον κάμνῃ.

INCIPIT STRATEGICVS.

CAP. I.

DE ELIGENDO Imperatore.

ELIGENDVM igitur Imperatorem censeo, non certa quadam gente, familiave oriundum, vt sacerdotem, nec amplis facultatibus locupletem, vt gymnasiarcham; sed castum, temperantem, sobrium, frugi, laboriosum, intelligentem, minime auarum, nec iuniorem, nec item seniorem; &, si forte contigerit, filiorum patrem, dicendi peritum, ac demum gloria illustrem.

1. Castum quidem esse opto, ne voluptariis distractus hincinde cupiditatibus rerum curam insuper habeat maximarum.

2. Temperantem vero, si quidem penes eum imperii summa est. Nam intemperantis animi motus semel admissi, liberas mentes subigunt, & impotentes feruntur in libidines.

3. Sobrium, siue siccum: vt in arduis negotiis parandis, putandisque peruigilet. Noctu enim quasi silente, & quiescente animo, multa Ducis cogitatio molitur, ac perficit.

4. Frugi vero: Facultates enim exhauriunt, & exsiccant prodiga familiarum ministeria, & immodesti, ac intempestiui sumptus in Ducum luxus, atque delicias.

5. Laboriosum: vt non primus à militia deficiat, sed postremus.

6. Intelligentem: Nam acutum & perspicacem Imperatorem esse decet, & ingenii celeritate multa simul agitante velocem. Cogitatio enim Ducis instar volatus, apud Homerum. Et sæpe numero inopinati tumultus ingruentes, tumultuariam quoque vtilis consilii rationem expedire cogunt.

7. Inprimis vero probabitur minime Auarus. Incorrupte enim & magnifice præesse, ea demum vera audacia, & summa authoritas est. Et plerique viri fortes, vmbonum, hastarumq; micantium structuras oculis contra spectant irretortis, attamen auri, nummorũque fulgorẽ non sustinent, mentisque aciem hebescere patiuntur. Terribilia hostibus illa arma, nec parum ad victoriam efficacia.

8. Neq; Iuniorem, neq; item Seniorem. Nam ille fide minus idoneus; istius vires parum firmæ: neuter securitatem præstare potest. Etenim adhuc adolescentior, temerario & feroci impetu, rem deperdet: At iam defectæ ætatis senex, naturali infirmitatis vitio, delinquet. Optima igitur temperatæ ac intermediæ cuiusdam rationis electio, quia & robur inerit seni iuniori, & prudentia iuueni seniori. Qui vero aut corporis vires absque ingenii consilio, aut consilium absque viribus probant, falluntur, nec hilum proficiunt: Nimirum omissa prudentia nihil sapienti calliditate consulitur; viribus deficientibus nihil recte consultum perficitur. Nec parum quidem erit præsidii, electo Duce Vulgi commendatione probato. Quem enim homines spontanea voluntatum inclinatione cordi habent, eius facilime imperio parent, dicto audiunt, periculis subueniunt, decertantemque protegunt.

9. Bonum ducem patrem esse malui, quam illiberem, aut improlem. Hic tamen si cætera probus sit, non repudiandus. Et si forte paruuli filii sint, eos, veluti potentissimas amoris illecebras, idoneos animi sui obsides Reipublicæ relinquet. Iisque vt asperis, acerbisque asilis, & œstris ad bellum patet incitabitur; Si vero iam adultæ sint ætatis, consultores, ducesque ac fidissimi secretarum cogitationum arbitri fient, reique publicæ statum obfirmabunt.

10. Dicendi peritum. Hinc enim maxima, præcipuaque in exercitum commoda deriuari puto. Siquidem Imperatoris vehementi concione erecti, excitatique in procinctu milites, ardua quæque & formidolosa despiciunt, & propositam in laudẽ, victoriamque acriter decertando conspirãt. Nec ita auribus percepti tubarum clangores animos ad pugnam acuunt, aut irritant, vt horta-

ς'. Νοερὸν δὲ, ὀξὺν γὰρ εἶναι δεῖ τὸν στρατηγὸν, ἐπὶ πάντα * ἄττοντα διὰ ὠκύτητος ψυχῆς κατὰ τὸν Ὅμηρον.

— ὡσεὶ πτερὸν ἠὲ νόημα.

Πολλάκις γὰρ ἀπροσδόκητοι ταραχαὶ προσπεσοῦσαι χρὴ διάζειν ἀναγκάζουσι τὸ συμφέρον.

ζ'. Ἤδη ἀφιλαργυρία δοκιμασθήσεται, καὶ πρώτη. τὸ γὰρ ἀδωροδοκήτως, καὶ μεγαλοφρόνως προΐστασθαι τῶν πραγμάτων αὐτὴ παραιτία. Πολλοὶ γὰρ κἂν διὰ τὴν ἀνδρίαν ἀσπίσι πολλαῖς καὶ δόρασιν ἀντιβλέψωσι, περὶ τὸν χρυσὸν ἀμαυροῦνται. Δεινὸν γὰρ πολεμίοις ὅπλον τοῦτο, καὶ δραστήριον εἰς τὸ νικᾶν.

η'. Οὔτε δὲ Νέον, οὔτε Πρεσβύτερον, ἐπειδὴ μὲν ἄπιστος, ὁ δὲ ἀσθενής. οὐδ' ἕτερος γὰρ ἀσφαλής. Ὁ μὲν νέος, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀλόγιστον πταίσῃ τόλμαν. Ὁ δὲ πρεσβύτερος, ἵνα μὴ διὰ τὴν φυσικὴν ἀσθένειαν ἐλλείπῃ. Κρατίστη * δ' ἡ αἵρεσις τοῦ μέσου· καὶ γὰρ τὸ δυνατὸν ἐν τῷ μηδέπω γεγηρακότι, καὶ τὸ φρόνιμον ἐν τῷ τανυνεάζοντι. ὡς οἵτινές γε ἢ σώματος ῥώμην ἄνευ ψυχῆς ἔμφρονος ἐδοκίμασαν, ἢ ψυχὴν φρόνιμον ἄνευ σωματικῆς ἕξεως, οὐδὲν ἐπέραναν, ἡ γὰρ ὑστερήσασα φρόνησις οὐδὲν ἐνόησε κρεῖττον, ἡ ἐλλείπουσα δύναμις οὐδὲν ἐτελείωσεν. Ὁ γε μὴν εὐδοκιμῶν, οὐ μικρὰ τοὺς ἑπομένους ὤνησεν, ὃν τινα γὰρ ἄνθρωποι φιλοῦσιν αὐτομάτῳ διανοίας ἐμπλώσει, τούτῳ ταχὺ μὲν ἐπιτάττοντι πείθονται, λέγοντι δὲ οὐκ ἀπιστοῦσι, κινδυνεύοντι δὲ συναγωνίζονται.

θ'. Πατέρα δὲ προὔκρινα μᾶλλον, οὐδὲ τὸν ἄπαιδα παραιτούμενος ἂν ἀγαθὸς ᾖ. ἄν τε γὰρ ὄντες τύχωσι νήπιοι, ψυχῆς εἰσὶν ἰσχυρὰ φίλτρα, περὶ τὴν εὔνοιαν ἐξομηρεύσασθαι δυνάμενα στρατηγοῦ πρὸς πατρίδα. δεινοὶ καὶ ὀξεῖς μύωπες πατρὸς, οἷοί τε ἀναστῆσαι θυμὸν ἐπὶ πολεμίοις. ἄν τε τέλειοι, σύμβουλοι, καὶ στρατηγοὶ, καὶ πιστοὶ τῶν ἀπορρήτων ὑπηρέται γινόμενοι, συγκατορθοῦσι τὰ κοινὰ πράγματα.

ι'. Λέγειν δὲ ἱκανόν. Ἔνθεν γὰρ ἡγοῦμαι τὸ μέγιστον ὠφελείας ἥξεσθαι διὰ στρατεύματος. ἐάν τε γὰρ ἐκπάττῃ πρὸς μάχην στρατηγὸς, ἡ τοῦ λόγου παρακέλευσις, τῶν μὲν δεινῶν ἐποίησε καταφρονεῖν, τῶν δὲ καλῶν ἐπιθυμεῖν. Καὶ οὐχ οὕτως ἀκοαῖς ἐνηχοῦσα σάλπιγξ ἐγείρει ψυχὰς εἰς ἅμιλλαν μάχης, ὡς λόγος

εἰς προτροπὴν ἀρετῆς ἐν ἀγῶνι ῥηθεὶς, ἀκμάζουσαν ἀνίστησι πρὸς τὰ δεινὰ τὴν διάνοιαν, ἄν τε συμβῇ πταῖσμα περὶ τὸ στρατόπεδον, ἡ τοῦ λόγου παρηγορία τὰς ψυχὰς ἀνέρρωσε. Καὶ πολὺ δὴ χρησιμώτερός ἐστι, στρατηγοῦ λόγος οὐκ ἀδυνάτου, ὥστε παραμυθεῖσθαι τὰς ἐν τοῖς στρατοπέδοις συμφορὰς, τῶν ἑπομένων ταῖς τραυματίαις ἰατρῶν. Οἱ μὲν γὰρ ἐκείνοις μόνοις τοῖς φαρμάκοις θεραπεύουσιν, ὁ δὲ καὶ τοὺς κάμνοντας εὐθυμοτέρους ἐποίησε, καὶ τοὺς ἐρρωμένους ἀνέστησε. Καὶ ὥσπερ τὰ ἀόρατα νοσήματα τῶν ὁρωμένων δυσχερεστέραν ἔχει τὴν θεραπείαν, οὕτω ψυχὰς ἐξ ἀθυμίας ἰάσασθαι λόγῳ παρηγορήσαντα δυσκολώτερον, ἢ σωμάτων φανερὰν ἐξ ἐπιπολῆς θεραπεύειν νόσον. Εἰ δὲ χωρὶς στρατηγῶν οὐδεμία πόλις ἐκπέμψει στρατόπεδον, οὐδὲ δίχα τοῦ δύνασθαι λέγειν αἱρήσεται στρατηγόν.

ια. Τὸν δὲ ἔνδοξον: Οὐ τοῖς ἀδόξοις ἀχάλλει τὸ πλῆθος ὑποταττόμενον. οὐδεὶς γὰρ ἑκὼν ὑπομένει, τὸν αὐτοῦ χείρονα κύριον ἀναδέχεσθαι καὶ ἡγεμόνα. Πᾶσα δὲ ἀνάγκη, τὸν τοιοῦτον ὄντα καὶ τοσαύτας ἀρετὰς ἔχοντα ψυχῆς, ὅσας εἴρηκα, καὶ ἔνδοξον εἶναι. Φημὶ δὲ μήτε τὸν πλούσιον, ἐὰν ἐκτὸς ᾖ τούτων, αἱρεῖσθαι στρατηγὸν διὰ τὰ χρήματα. μήτε τὸν πένητα, ἐὰν ἀγαθὸς ᾖ, παραιτεῖσθαι διὰ τὴν ἔνδειαν. Οὐ μὴν χρή γε τὸν πένητα. οὐδὲ τὸν πλούσιον· ἀλλὰ καὶ τὸν πλούσιον, καὶ τὸν πένητα. οὐδ' ἕτερον γὰρ οὔθ' αἱρετέον, οὔτ' ἀποδοκιμαστέον διὰ τὴν τύχην, ἀλλ' ἐκλεκτέον διὰ τὸν τρόπον· Ὁ δὲ πλούσιος ἀγαθὸς ὢν, τοσοῦτον διοίσει τοῦ γενναίου πένητος. ὅσον αἱ ἐπάργυροι, καὶ κατάχρυσοι πανοπλίαι τῶν καταχάλκων, καὶ σιδηρῶν, αἱ μὲν γὰρ καὶ τῷ κόσμῳ πλεονεκτοῦσιν, αἱ δ' αὐτῷ μόνῳ τῷ θρασηρίῳ διαγωνίζονται. Εἴ γε μὴ χρηματιστὴς εἴη. Τὸν δὲ χρηματιστὴν οὐδ' ἂν πλουσιώτατος ὢν τύχῃ συμβουλεύσω ποτὲ αἱρεῖσθαι. Λέγω δὲ τὸν ὀβολοστάτην, μετάβολον, ἔμπορον, ἢ τοὺς παραπλήσιόν τι τούτοις πράττοντας, ἀνάγκη γὰρ τοὺς τοιούτους μικρόφρονας εἶναι, καὶ περὶ τὸ κέρδος ἐπτοημένους, καὶ μεμωρημένους περὶ τὸν πορισμὸν τῶν χρημάτων: ὅλως δὲ μηδὲν ἐσχηκέναι τῶν καλῶν ἐπιτηδευμάτων, προγόνων τε λαμπρὰν ἀξίωσιν. Ἀγαπᾶν μὲν δεῖ προσοῦσαν, οὐ μὴν ἀποῦσαν ἐπιζητεῖν, οὐδ' ἐκ ταύτης τινὰς κρίνειν ἀξίους εἶναι τοῦ στρατηγεῖν· ἀλλ' ὥσπερ τὰ ζῶα ἀπὸ τῶν ἰδίων πράξεων ἐξετάζομεν ὅπως εὐγενείας ἔχει,

trix ad virtutẽ, & gloriam oratio, intrepidas expeditæ aciei mentes ad opposita pericula erigit, ſtabilitque: immo & metu conterritos, peneque iacentes; ſæpe conſtanti roborat allocutione. Vnde efficax Imperatoris elocutio, exercitus ſtrages generoſe ſolari, ac lenire docta, vtilior multo eſt longo vulnerariorum medicorum agmine: hinc enim ſolis remediis medicina vulneribus paratur; illinc defeſſi milites, viribus nouis reparantur fortes, addita etiam virtute magis animantur. Et quemadmodum latentium morborum ſanatio difficilior, conſpicuorũ facilior: ſic etiam longe maioris prudentiæ eſt, cæca pernicie deficientes, fugienteſque animos ab interitu reuocare, quam corporis ægritudinẽ plerumque liquido manifeſtam ſanare. Nulla igitur Reſpublica, aut exercitum ſine Imperatore, aut Imperatorem abſque eloquentia, mittat.

11. Illuſtrem denique, & generoſum. Ignobilis enim Ducis principatum ægre ferre populus ſolet, & vix eſt, vt illius imperio ditioniue ſubiici velit. Quocirca neceſſe eſt, eum, qui præclaras omnes, quas enumeraui, ingenii dotes complexus ſit, etiam eſſe illuſtrem, ac virtute nobilem. Sed nec diuitem tamen, vt iam vitioſa electio ſit, pecuniarum habita ratione. Nec item pauperem, vt inopia preſſus ſeſe excuſare poſſit. Neque diuitem quidem, neque pauperem: ſed tamen & diuitem, & pauperem; neuter vero ſortitione probandus, aut improbandus, ſed delectu conſiderato, diiudicandus. Diues enim virtute præditus, tantum ab generoſo paupere differt, quantum argentea, aureaque arma, ab æreis, ferreiſque diſparata ſunt. Illa enim ornamento quoque abunde exſuperant; hæc vero ſola vtilitate, ac neceſſitate cum illis certant. Quæſtuarias item artes minime exerceat. Eius enim conditionis homines, licet ditiſſimos vix vnquam Duces eligendos cenſeam. Numularios dico arulatores, mercatores, aut his ſimilia commercia pertractantes. Eos enim demiſſo, abiectoque eſſe animo neceſſe eſt, vtilis tantum modo lucelli vtilitate captos, & cumulandis opibus ſtolida auaritia deſipientes, nec vlla vnquam præclara Reipublicæ tributa opera, aut vllis maiorum meritis nobilitatos. Nam & gentilem quoque, ſiue maiorum virtutem amare licet præſentem, nefas quærere abſentem, aut huius tantum gratia, & fauore dignos imperio aliquos exiſtimare. Vt autem animalia, quorum ſtrenua opera eſt, generoſa dicimus:

ſic generoſi homines, ex ſua propriaq; non aliena, aut adſcititia virtute, iudicãdi. Amentis enim eſt, quid pręclare à maioribus geſtũ ſit, inſpicere; nec quid ipſimet eligendi præſtare poterunt, expendere. quaſi vero qui olim ante nos vixerunt, vrbem, remq; publicam nobis ſeruare valeãt incolumem, maneantq; eadem illa nunc, quæ pridem extitere. Nonne vero abſurdum illud videbitur, milites honorariis præmiis decorare, non proauorum ſplendoribus claros, ſed audaci facinore valentiſſimos: Duces tamẽ inſpecta maiorum, quantumuis illuſtrium, gloria eligere, non vero propria ipſorum virtute, & licet gẽtilitia careant? Hæc certe ſi adſit, beatum prædico Imperatorem, at illa ſi deſit, ignauum, inertemq; iudico. Nec male forſan ſperauit aliquis, Duces pręſtantiores futuros, ſi auorum magna ſonare nomina nequeant. Illi namq; parentum virtutibus celebres, etſi degenerent, famæ nihilominus, ac memoriæ perennitatẽ æternum manſuram exiſtimant, ideoq; permultis in negotiis ſupino animo deſidioſi iacẽt. Secus qui nullam ſibi generis arrogant gloriã. Hum lem enim ortum, vt ſuapte induſtria honeſtiſſimũ reddant, multis ſuſceptis, aditiſq; periculis pleniore omniũ ore laudari diſcupiunt. Atq; vt ii, quibus paupertimæ, tenueſq; ſunt reculæ, parandis, augendiſq; vitæ præſidiis, ac fortunæ damnis ſarciendis promptiores diuitibus eſſe ſolent: pari quoque ratione, qui nullos hęreditarios honores cernere poſſunt, peculiari, propriaq; virtute, gloriam, laudemq; magnopere ſibi adſerere, ac vindicare conantur.

οὕτω χρὴ σκοπεῖν καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων εὐγένειαν. Καὶ γὰρ ἀνόητόν ἐστι τοῖς ἔμπροσθεν ἐπράχθη καλὸν ἐξετάζειν, οὐ τί ποιήσουσιν οἱ νῦν αἱρεθέντες. ὥσπερ τῶν πάλαι γεγονότων σώζειν ἡμᾶς δυναμένων, καὶ τὰ νῦν καὶ πρόσθεν. Ἐκεῖνο δὲ πῶς οὐκ ἀπαίδευτον, τοὺς μὲν στρατιώτας τοῖς ἀριστείοις τιμᾶν, οὐ τοὺς ἐκ προγόνων λαμπροὺς, ἀλλὰ τοὺς αὐτούς τι γενναῖον ἐργασαμένους· τοὺς δὲ στρατηγοὺς διὰ τοὺς προγόνους αἱρεῖσθαι, κἂν ὦσι χρηστοί, μὴ διὰ τὴν σφῶν αὐτῶν ἀρετὴν, κἂν μὴ γένει λαμπρύνωνται; Προσόντων μὲν δεῖ * τούτοις, εὐτυχὴς ὁ στρατηγὸς ἀπάντων ἢ ἐκείνων, κἂν παρῇ τοῦτ' ἄπρακτος. Ἐλπίσαι δ' αὖ τις τάχα καὶ ἀμείνους ἔσεσθαι στρατηγοὺς, τοὺς οὐκ ἔχοντας ἐνσεμνύνεσθαι προγόνοις. Οἱ μὲν γὰρ ἐπὶ πατράσι κυδαινόμενοι, κἂν ἐλλείπωσιν οἰόμενοι τὴν ἐκ τῶν πρόσθεν εὔκλειαν σφίσι φυλάττεσθαι, πολλὰ καὶ ῥαθυμότερον διοικοῦσιν· οἷς δ' οὐδεμία προϋπάρχει δόξα προγόνων, οὗτοι τὴν ἐκ προγόνων ἐλάττωσιν ἐλθόντες ἀναπληρῶσαι τῇ σφετέρᾳ προθυμίᾳ, φιλοκινδυνότερον ἐπὶ τὰς πράξεις ἁμιλλῶνται. καὶ καθάπερ οἱ πενέστεροι τῶν εὐπορωτέρων ταλαιπωρότερον ἐπὶ τὴν τοῦ βίου κτῆσιν ὁρμῶνται τὸ ἐλλεῖπον ἀναπληρῶσαι τύχης σπεύδοντες. οὕτως οἷς μὴ πάρεστι κληρονομουμένῃ προγόνων ἀποχρήσασθαι δόξῃ, τὴν ἀρετὴν ἰδιόκτητον οἰκειώσασθαι προαιροῦνται.

NOTÆ IN CAPVT I.

Veget. lib. 3.

MERITO *orditur à delectu Imperatoris, ſiue Notis, & Conditionibus eiuſdem: vtpote,* cuius fidei, atque virtuti, poſſeſſorum fortunæ, tutelæ Vrbium, ſalus militum, Reipubl. creditur gloria. *Ergo, cum tantæ poteſtatis inſignia vni tribuantur: verum eſt, eum virtutibus iis debere precellere, quas hic ordine ponit Auctor. Harum enim ſi expers fuerit, ne non ille ſuæ laudi, multo minus Reipubl. conſulet: cum boni Ducis munia commodum ſine iis explere nequaquam poſſit. quod verbo ſatis ſcito ſignificauit Gabrias Athenienſium Imperator, cum dixit: Magis timendum eſſe ceruorum exercitum, cui Leo dux præſit, quam Leonum, qui ducem habeat ceruum. quo indicabat, multum referre, quem Ducem eligas nam eius vilitatem, vel virtutem, exercitui perniciem, vel ſalutem afferre. Ideo I. Cæſar in Hiſpaniam proficiſcens contra Petreium, aiebat, non magni eum ſe facere, quod rem cum exercitu ſine Duce haberet. Nec fallebatur. nam,* vt remiges ſine gubernatore, ita milites ſine Imperatore nihil valent.

Plutarch.

Plutarch. Cæſ. Suet. c. 24. Quintil. l. 5. Lib. 3. Cyri Pæd. Plutarch.

1. Caſtum.] *Ratio eadem apud Xenophontem: quod qui inſano tenentur amore, haud aliter inſtitui poſſunt, vt aliud magis, quam ſuam voluptatem curent. Teſtis inter ſexcentos Antonius, cuius animus vt in corpore amice viueret, in ipſo moriebatur. Et quanquam dimidium Imperii adminiſtrandum haberet, & infinita negocia, nullis tamen vacare poterat, nec Legatos audire, nec hoſtium conatus animaduertere, nec res ad bellum neceſſarias præparare, nec amicorum, & ſociorum amicitiam fouere. Quid quæris? nihil omnino aliud animo obuerſabatur*

batur præter Dominam: quæ mentem eius adeo captiuam detinebat, vt ne per horam quidem ipsam ad munia publica referre posset. Vnde factum, vt dum nimiopere amoribus indulget, ab hoste vincatur, & plus tertiam orbis terræ partem amittat, & tandem vim sibi inferat male conscius insanæ turpitudinis suæ. Itaque imperaturus, refrenet primum libidines, *inquit Cicero,* spernat voluptates, animi labes repellat: tum incipiat aliis imperare, cum dedecori, & turpitudini parere desierit.

Paradox. 5.

3. Sobrium.] *Iulium Cæsarem fortunam sibi fabricantem temperantiæ addictum fuisse, scripta super eo edita testificantur: adeo vt M. Cato dixerit:* Vnum ex omnibus Cæsarem ad euertendam Rempubl. sobrium accessisse.

Sueton. c. 52.

4. Frugi.] *Etenim ex vero inquiebat Cyrus ille Xenophontæus, Parsimoniam firmissimum esse penu rerum agendarum. Vnde Scanderbegus inclytus militiæ Dux dictitabat, belligerandum ita esse hodie vt cras etiam belligerare possimus: habendus itaq; apparatus, dispensandæ vires, partiendum ita patrimonium, vt quotidie emergentibus nouis creditoribus, soluendo esse possimus.*

5. Laboriosum.] *De Cæsare Tranquillus:* Laboris vltra fidem patiens erat, & in agmine nonnunquam in equo, sæpius pedibus anteibat, capite detecto, seu sol, seu imber esset. *Sic apud Lacedæmonios Agesilaus existimabat, Imperatorem decere potius, vt tolerantia, quam mollitie priuatis hominibus præstaret. Nam etsi quando vsu veniret, vt laborandum exercitui esset, sponte sua supra cæteros laborabat, quod arbitraretur, eiusmodi omnia militibus esse solatio. Vt merito inter boni Ducis notam ponat Onosander, laborum tolerantiam. Nam, vt canit Poeta:*

Cap. 57.

Xenophon. de laud. Agesi.

---------- Tum promptius ibunt,
Te socio: tum conspicuus, gratusque geretur
Sub te teste labor.

Claud. 4. Hon.

Sit ergo ipse Dux, plerumque in opere, in agmine, gregario militi mixtus, incorrupto semper Ducis honore:

Tacit. 5. Hist.

6. Inopinati tumultus.] *Nam in rebus bellicis valet illud Plautinum:* Insperata sæpe accidũt magis, quam quæ speres. *Quo fit, vt è re nata, & difficili promendum sæpe sit subitum consilium: quod eius modo esse, qui ingenio præditus sit acerrimo, nequaquam dubitari potest. Non iniuria ergo Ducem suum vult Onosander ingenii perspicacitate multa perspicientem.* Vt enim sublato gubernatore, *inquit Polybius,* nauis vniuersa cum ipsis vectoribus in potestatem hostium venit: sic vbi in bello hostilium copiarum Ducem astu, & concilio circumueneris, eodem non raro etiam vniuersum exercitum in tuam redegeris potestatem.

Lib. 3.

7. Minime auarus.] *Ideo apud nonnullos populos:* inquit in Politicis Philosophus, *Legibus sancitum erat, ne ij, qui agros hostibus finitimos haberent, in consilium adhiberētur de bello, quod cum finitimis suscipiendum esset, quasi rei priuatæ adspectus impediat, quo minus prudens quis consilium capere possit.*

Lib. 7. c. 10.

8. Naturali infirmitatis vitio.] *Similia apud Sallustrium:* In sene vmbra, nomenque hominis relictum est, vires corporis effœtæ, sensus oculorum, atq; aurium hebetes, memoria labat, vigor animi obtusus, denique senio confectus, parum animo valet. *Ideo Homericus ille Nestor:*

In consiliis præcipuus, bello inutilis.

Iliad. 4.

Notum adagium: facta iuuenum, consilia mediocrium, vota senum.

9. Periculis subueniunt.] *Olim cautum erat, vt qui Præpositum suum protegere aut nollet, aut desereret, eo occiso, capite puniretur, vt recte ex Modestino notauit V. C. Nicolaus Rigaltius, & I. Lipsius in libris de Militia Romana.*

L. 3 in fin. ff. de re milit.

10. Dicendi peritum.] *Quis nesciat, apud Romanos dicendi facultate plurimum Cæsarem valuisse, apud Græcos Alexandrum Magnum, & apud Thebanos Epaminondam, qui teste Probo,* Lingua prius, quam armis vicit? *Certe quantum valeat eloquentia in armis, idem ille docet Cæsar, & testatum fecit eleganti oratione, quam ad milites in Thessalia fusos à Pompeianis habuit, verbis quidem memoratu dignis.* Hac, *inquit,* habita oratione, exercitui omni tantus incessit ex incommodo dolor, tantumque studium infamiæ sarciendæ, vt nemo aut Tribuni, aut Centurionis imperium desideraret, & sibi quisque etiam pœnæ loco, grauiores imponeret labores, simulque omnes arderent cupiditate regnandi. *Vidi ergo, quanto merito subiiciat auctor:* Vnde efficax Imperatoris elocutio, &c.

In Epamin.

Lib. 3. Ciuil.

11. Illu-

Apud Dionem libr. 52.

11. Illustrem, & generosum.] *Hoc item voluit Agrippa:* Nam si parui precii hominibus, *inquit*, Rempublic. committas, mox nobilium iram, propter contemptam eorum fidem in te prouocabis, & maximis in rebus clades patieris. Quid enim præclari homo ignauus, aut ignobilis gerat? quis eum non despiciet hostis? quis ei socius obtemperet? quis militum non dedignetur sub signis eius esse? &c. *Iure itaque reprehensus Vitellius Cæsar, quod* magnam Imperii partem nonnisi consilio, & arbitrio vilissimi cuiusque histrionum, & aurigatum administraret, *vt Suetonius Tranquillus scriptum reliquit. Nostris quidem temporibus optandum plane esset, vt nobilissimi Legionibus præficiantur, quo nobilium officialium prouocati exemplo, cæteri nobiles pedestribus copiis sese libentius inscribant, qui prauo iam, & præpostero more à peditatu, in quo alioqui vis omnis, & robur exercituum inest, abhorrere videntur.*

Cap. 12.

L. Vn. C. Negot. ne milit.

Quæstuarias item artes.] *Iustiniani Constitutione negotiatores, mercatoresque omnes à militia arcebantur, recepti priuabantur.*

CAP. II.

DE BONO DVCE DISTINcta tractatio.

MAxime quidem colendus, & obseruandus est Imperator bonus, 1 nobilis, & diues; non tamē improbādus pauper virtute gloriosus, etsi nec origine generosus. Electus vero appellatusq; Imperator, æquus, benignusq; sit, 2 affabilis, facilis, intrepidus ac placidus. Sed nō ita simplex, aut mitis, vt despiciatur; neq; adeo tetricus, & austerus, vt in odiū veniat. Ne scilicet gratiosa nimis dissimulatione militum animi soluantur, atq; lasciuiant, neue itē nimio bellicæ disciplinæ terrore abalienētur. Ipse autem, ordinarios, manipularios, primipilos, cæterosq; ordinū ductores, suo arbitratu, aciei præficiat; eosque potissimum, quos nouerit patriæ amantissimos, fidissimos, valentissimosq; nihil vetabit, quin etiā locupletissimos & 3 nobilissimos. Nec enim permultos præfectos, tam accurato morum, ac vitæ examine licet expendere, quam per solos Imperatores, ac Duces, etsi diuitiarum cum nobilitate insolentior aliquando sit fastus. Itaque in ciuili trepidatione, & occasionis puncto, præponenda quidem nobilitas; in penuria vero, posthabita nobilitate, optanda potius opulentia est. Diuites enim, sumptus in exercitum liberali animo commode facere poterunt. Illa autem huiusmodi Præfectorum munificentia, militum beneuolentiam prouocat, securitatemque conciliat, in rebusque arduis tutior fides, quando milites, spe maiorum præmiorum, pericula quæque audaces adibunt. Si tamen strenue se gesserit Imperator.

*

ΚΕΦ. β'.

ΠΕΡΙ ΑΓΑΘΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ * διαίρεσις.

ΖΗλούσθω μὲν δὴ ἡμῖν στρατηγὸς ἀγαθὸς, εὐγενὴς, πλούσιος· μὴ ἀποδοκιμαζέσθω πένης μετὰ ἀρετῆς, εἰ μὴ καὶ ἀπὸ λαμπρῶν. Αἱρεθεὶς δ' ὁ στρατηγὸς, ἔστω χρηστὸς, εὐπροσήγορος, ἕτοιμος, ἀτάραχος. μὴ οὕτως ἐπιεικὴς, ὥστε καταφρονεῖσθαι, μήτε φοβερὸς, ὥστε μισεῖσθαι. ἵνα μήτε ταῖς χάρισιν ἐκλύσῃ τὸ στρατόπεδον, μήτε τοῖς φόβοις ἀλλοτριώσῃ. Λοχαγοὺς δὲ καθιστάτω, καὶ ταξιάρχους, καὶ εἴ τινων ἄλλων ἡγεμόνων, προσδεῖν αὐτῷ δόξῃ τοὺς εὐνουστάτους τῇ πατρίδι, καὶ πιστοτάτους, εὐρωστοτάτους· ἔνθεν οὐδὲν ἂν κωλύῃ, καὶ τοὺς εὐπορωτάτους, καὶ τοὺς εὐγενεστάτους. Οὐ γὰρ ὡς ὀλίγους αἱρουμένους στρατηγοὺς, ἐκ τρόπου δοκιμάσαι ῥᾷον. * κἂν ἀπὸ χρημάτων μετ' εὐγενείας ὄγκος· οὕτω που καὶ λοχαγῶν καὶ ταξιαρχῶν πλῆθος· ὅθεν, τὸ μὲν εὐγενὲς, ἐπὶ τούτων προκριτέον, εἰς πρόχειρον ἐν ὀξεῖ καιρὸν δοκιμασίας· τὸ δὲ ἐν * εὐπορίᾳ. ἐπειδὴ ἀναλῶσαι τε καὶ δωρῆσαι στρατιώταις οἱ ἐκ περιουσίας δυνατοί. χορηγία δ' ἀπὸ τῶν ἡγουμένων ἐκ πρὸς τοὺς ὑποτεταγμένους, εὐνούστερα παρασκευάζει τὰ πλήθη, καὶ ἀσφάλεια, μειζόνων πίστις πραγμάτων τοῖς περὶ πλειόνων κινδυνεύουσιν· εἰ πάνυ στρατηγὸς ἐκ τοῦ τρόπου παρέχοιτο.

* *

*

IN CAPVT II.

1. Imperator bonus] *Hanc bonitatem in militum cura deprehendi in Alexandro Magno. Cum enim semel,* vt Plutarchus inquit, *frigore pene confectus esset, igniq; corpus refouens asside-ret, gregarium vidit ex suis militem algore prope mortuum, & torpentem. hic loco & sede sua exsiliit, militemq; illum in sua sede collocauit. Eademq; humanitas in Traiano Imp. annotata, dum milites in prælio vulneratos curabat: sed qua diligentia? cum fasciæ, inquit Historicus, & volumina deficerent, nec suæ quidem vesti pepercit, sed eam totam in ligamenta & fomenta discidit. Tertium exemplum addi potest è Velleio, qui de Tiberio scribens, ait sic:* Per omne belli Pannonici tempus, nemo è militibus cuiuscunque gradus, imbecillus fuit, cuius salus, & valetudo non ita sustentaretur Cæsaris cura, tanquam districtissimus ille tantorum operum mole, huic vni negotio vacaret animus. Erat desiderantibus paratum iunctum vehiculum, lectica eius publicata, cuius vsum cum alii, tum ego sensi iam medici, iam apparatus publici, iam in hoc solum importatum instrumentum balnei, nullius non succurrit valetudini. *Laudandi hac in parte Hispani, quorum si quispiam sit læsus, tantam cæteri curam eius sustinent, vt nullis in eo curando sumptibus, & periculis parcant.*

Humanitas Imperat.

Dio Caff.

2. Affabilis, facilis.] *Sic milites magis in officio continebit contra, metu, an nimio rigore, naturæve toruitate ab sese opido abalienabit. Ideo Sulla, postquam in Africam, atq; in castra Marii cum equitatu venit, rudis antea, & ignarus belli, sollertissimus omnium, hacce virtute in paucis tempestatibus factus est. Nam* milites benigne appellare: multis rogantibus, aliis per se ipse dare, beneficia inuitus accipere, sed ea properantius, quam & mutuum reddere, ipse ab nullo repetere: magis id laborare, vt illi quamplurimi deberent: ioca, atque seria cum humillimis agere: in operibus, in agmine, atque ad vigilias multus adesse: neque interim, quod ambitio praua solet, Consulis, aut cuiusquam boni famam lædere, tantummmodo, neque consilio, neque manu priorem alium pati, plerosque anteuenire. *Notentur boni Ducis insignia.* Absit *ergo* superbia *inquit Plinius*, absit asperitas, nec timueris contemptum. An contemnitur, qui Imperium, qui fasces habet? Nisi qui humilis, qui sordidus, & qui se primus contemnit? Male vim suam potestas aliorum contumeliis experitur, longeque valentior amor ad obtinendum quod velis, quam timor. *Quod quidem in Hermocrate Xenophon ostendit, quippe cuius humanitas tantum apud milites valuit, vt* quotidie, mane, & vesperi circa suũ versarentur tabernaculum, sciscitantes, quid dicendum, faciendum ve esset. *Pyrrhi vero affabilitas tanta fuit, tantaq; ars conciliandi sibi homines* vt Italicæ gentes Regis externi, quam populi Rom. tamdiu in ea terra imperium mallent. *Verum enimuero hanc facultatem, hanc affabilitatem, atque humanitatem hactenus in Duce laudarim, vt eas quandoq; seueritate temperet, dictante hoc mihi Vegetio.* Dux, *inquit*, Auctoritatem maximam seueritate sumat: omnes culpas militares legibus vindicet; nulli errantium credatur ignoscere.

Affabilitas.

Sallust. Iugur.

Lib. 8. epist. 24.

Lib. 1. Rer. Græcan, Lin. 5.

Lib 3. c. 10.

3. Nobilissimos] *Non tam genere, quam moribus. Nam & Cæsar,* non minus à milite, *verba eius sunt*, modestiam, & continentiam, quam virtutem, & animi magnitudinem exigebat. *Recteq; dicebat Præsul Salesbriensis: Honestas idoneum reddit militem, & verecundia, dum prohibet fugere, sæpe facit esse victorem. Quinimmo errorem maximum committi, dum militaribus muneribus deferendis sola nobilitas respicitur, docet egregie & acuto suo more doctiss. Amiratus. Ideo Turcis hic mos inoleuit in honorum & munerum distributione, vt non is, qui nobilitate generis alios superat, sed qui fortitudine, & experientia rei bellicæ reliquis præstat, ad supremas dignitates euehatur, quas immensæ opes & diuitiæ necessario consequuntur.*

Nobilitas sola non spectanda in militum muniis deferendis.

Lib. 1. Comm.

Policr. 6. c. 5.

Lib. 17. Differt. Disc. 3.

ΚΕΦ. γʹ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΧΕΙΝ ΤΟΝ Στρατηγὸν βουλάς.

Αἱρείσθω δὲ αὐτῷ καὶ συνέδρους, οἱ καὶ μεθέξουσιν αὐτῷ πάσης βουλῆς, καὶ κοινωνήσουσι γνώμης αὐτοῦ. ἢ τούτου ἕνεκα

CAP. III.

OPORTET IMPERATOREM habere Consiliarios.

Seligat etiam sibi i adsessores, qui consiliorum omnium participes fiant, quique secum vna sententias suas communicent; siue illos eius rei

gratia in suo comitatu habuerit, siue ex præfectis ipsis illustrissimos quosque assidere sibi iusserit. Nam cogitata quidem, diligenter putanda, tractandaque sunt; solus autem proprias opiniones non recte statuit, aut confirmat. Sententia enim absque adstipulatore solitaria, molimine proprio facile labitur, ac deerrat. quæ vero consultorum cautionibus comprobatur, tuto ipsa constituitur. Sed neque adeo incertus, aut inops consilii sit, vt ipse sibi incredulus vsquequaque diffidat; nec tam peruicaciter arrogans, vt ab nemine meliora promi posse existimet. Nam necessarium est aut eum, qui cæterorum omnium consiliis fidem semper habet, suis nunquam, multa sæpe inutilia peragere; aut, qui neminem vnum, præter se, audit; sæpenumero multa quoque peccare.

ἀκολουθήσοντες, ἢ ἐξ αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων τοὺς ἐντιμοτάτους· εἰ δ' ἐπιτετραμμένος συνεδρευέτω, ὥστε τε δεῖ ἃ ἐννοῆσαι μὲν, μελετᾶν. μόνος δ' οὐ τὰ αὐτοῦ βεβαίως οἰκειοῦται. γνώμη γὰρ, ἡ μὲν ἀνεπικούρητος μονουμένη, πταίει περὶ τὴν ἰδίαν αἵρεσιν, ἡ δ' ὑπὸ τῶν πέλας ἐπιμαρτυρηθεῖσα πιστοῦται τὸ μὴ σφαλερὸν· οὐ μὴν, ἀλλὰ μήθ' οὕτως ἄστατος ἔστω τὴν διάνοιαν, ὡς αὐτὸς αὑτῷ πάμπαν ἀπιστεῖν, μήθ' οὕτως αὐθάδης, ὡς μήτι καὶ παρ' ἄλλῳ τοῦ παρ' αὐτὸν κρεῖττον οἴεσθαι νοηθῆναι. ἀνάγκη γὰρ τὸν τοιοῦτον, ἢ πᾶσι προσέχοντα, καὶ μηδὲν αὑτῷ, πολλὰ καὶ ἀσύμφορα πράττειν· ἢ μηδ' ὀλίγων ἀκούοντα, πάντα δι' αὑτοῦ, πολλὰ καὶ ἁμαρτάνειν.

IN CAPVT III.

Consilia habeat Imper. — *Val. Max. 2.* — *Lib. 1. Ciuil.*

1. ADsessores.] *Carthaginensibus hoc adeo placuit, vt in crucem tolli Imperatores iuberent, qui sine consilio, etsi alioqui prospero, & felici, rem bellicam administrassent. Etenim existimabant, nec falso, non tam numeroso exercitu, quam multitudine consiliariorum, bellicam rem administrari. Ideo recte I. Cæsar dicebat:* Non minus esse Imperatoris, consilio superare, quam gladio *Quæ tamen facultas inuentu perrara est in vna, eademq́; persona:* quod difficillimum sit *inquit Sallustius,* vt quis prælio sit strenuus, & bonus consilio; quorum alterum ex prouidentia timorem, alterum ex audacia temeritatem adferre plerumque solet. *Hoc in Belgio notatum in Comite Egmontano, & Principe Aurangiæ, quorum illum militia, & minus consilio, hunc consilio, non etiam militia valuisse constat.*

Iugurth.

CAP. IV.

BELLVM NISI OB IVSTAM, & legitimam causam non suscipiendum.

PRincipia ipsa belli prudentissime constitui oportere censeo; ita vt æquitatis 1 ratione suadente, suscepta esse manifesto appareat. tunc enim exercitui, contra hostes, socius bellorum DEVS, propitiusque adsistet, ipsique adeo milites erunt adeundis periculis promptiores. Postquam enim perspexerint, se iniuriam non inferre, verum illatam propulsare: nullius impietatis conscii, absoluta cum virtute, excelsoq; animo, militiæ sese vltro dabunt. Ideoque quotquot arbitrantur, diuinum numen iis non succensere, qui bellum iniuste mouent, vel sola ista persuasione, etsi nihil ab hostibus seuum, sæuumque obtigerit, metu solliciti pauent semper, ac formidant. 2 Quamobrem, si quædam obtinere, aut negare voluerit Imperator, ea prius per allocutiones & legatos clarigare debet: vt nisi æquis illi postulationibus annuant, tandē vtilitate

ΚΕΦ. δ'.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΤΙ ΔΕΙ ΤΗΝ ἀρχὴν τοῦ πολέμου ἐξ εὐλόγου αἰτίας ἐπάγειν.

ΤΑς δ' ἀρχὰς τοῦ πολέμου μάλιστά φημι χρῆναι φρονίμως συνίστασθαι, καὶ μετὰ τοῦ δικαίου πᾶσι φανερὸν γίγνεσθαι πολεμοῦντα. τότε γὰρ καὶ ΘΕΟΣ συναγωνιστὴς τοῖς στρατεύμασιν εὐμενὴς καθίσταται, καὶ ἄνθρωποι προθυμότερον ἀντιτάττονται τοῖς δεινοῖς, εἰδότες γὰρ οὐκ ἄρχουσιν, ἀλλ' ἀμύνονται, τὰς ψυχὰς ἀσυνειδήτους κακῶν ἔχοντες, ἐντελῆ τὴν ἀνδρείαν εἰσφέρονται. ὡς ὅσοιγε νομίζουσι μὴ νεμεσήσειν τὸ θεῖον ἐπὶ τῷ παρὰ τὸ δίκαιον ἐκφέρειν πόλεμον, αὐτῇ τῇ οἰήσει, κἂν μή τι δεινὸν ἀπὸ τῶν πολεμίων ἀπαντήσεσθαι μέλλῃ, προκαταρρωδοῦσι. διὰ τοῦτο δεῖ τὸν στρατηγὸν, ὧν τε βούλεται τυχεῖν, καὶ ὧν μὴ παραχωρῆσαι, λόγῳ καὶ πρεσβείαις προσκαλεῖσθαι πρότερον, ἵν' ἐν τῷ μὴ συγκαταβαίνειν τοὺς ἀξίους τοῖς ἐναντίοις, ἀνάγκη δοκῇ,

καὶ μὴ

καὶ μὴ προαιρέσει, τὴν δύναμιν ἐξάγειν πολεμήσουσαν. ἐπιμαρτυρούμενος τὸ θεῖον, ὡς οὔτε καταφρονῶν ὧν συμβαίνει τοὺς πολεμοῦντας πάσχειν. ἀνεμεσήτως ἔπεισιν· οὔτ᾽ ἐκ παντὸς τρόπου τὰ δεινὰ δρᾶσαι προῃρημένος τοῖς πολεμίοις. Εἰδέναι δὲ χρὴ καθόπερ οὐ μόνον οἰκίας καὶ * τείχους ἑδραιότερον ὑφίστασθαι δεῖ τὸν θεμέλιον, ὡς ἀσθενεῖς γε * ὄντας, συγκατερρυησομένων καὶ τῶν ἐποικοδομουμένων· ἀλλὰ καὶ τοῦ πολέμου τὰς ἀρχὰς δεῖ κατεσκευασμένον ἰσχυρῶς, καὶ κρηπῖδα περιβεβλημένον ἀσφαλείας, οὕτως ἐξάγειν τὰς δυνάμεις. ὧν γὰρ ἀσθενῆ τὰ πράγματά ἐστιν, ἐπειδὰν οὗτοι μέγα βάρος ἀναλάβωσι πολέμου, ταχὺ θλίβονται, καὶ ὑστεροῦσιν. Ὅθεν ὥσπερ ἀγαθὸν κυβερνήτην ἐκ λιμένος ἐξαρτυσάμενον σκάφος, καὶ τὰ παρ᾽ αὐτῶν ἅπαντα ποιήσαντα, τότε ἐπιτρέχειν χρὴ τῇ τύχῃ. ὡς αἴσχιστόν τε καὶ σφαλερὸν ὑποδείξαντα πολέμου κίνησιν, ὥστε καὶ διὰ θαλάττης ἤδη καὶ διὰ γῆς ἄγειν τὸ στράτευμα, κἄπειτα πτυόμενον κρύεσθαι. τῆς μὲν γὰρ ἀνοίας, καὶ προπετείας ἕκαστος κατεγέλασε, τῆς δ᾽ ἀσθενείας κατεφρόνησεν. οἱ δ᾽ ἐχθροί, οἵτινες ποτ᾽ ἂν ὦσι, κἂν μὴ πάθωσιν, ὡς οὐχὶ μὴ βουληθέντας ἀλλ᾽ οὐ δυνηθέντας διαθεῖναι, δικαίως ἐμίσησαν.

cogente, non data opera, bellum indixisse videatur. Diuinam quoque fidem testetur, bellum se temere non gerere, nec quia damnosam præliorum aleam parui pendet; neque etiam vt militariter lasciuiendo, quacunq; tandem ratione possit, hostes affligat. Preterea & istud valde animaduertendum, non solum domibus, aut muris exstruendis, solidissima poni debere fundamenta, ne si imbecillitatis vitio labare, ac ruere contigerit, tota quoque substructionis moles repente concidat: 3 Sed bellorum etiam initia validissime statuenda, & stabilienda esse; atq; sic, quasi iam bene fundata securitate, instruendas, educendasq; copias. Scilicet male constituta huiusmodi negotia, graui certaminis onere incumbente, illico fatiscunt, & deficiunt. Vt autem optimus gubernator, è portu priusquã soluat, nauem omnibus armamentis exstruere solet: sic etiam prouidus Imp. quæcunque 4 vsui sibi fore putabit, præparet; seseque tutum, ac cætera, fortunæ permittat. Pudendum porro, ac periculosum est, temere, ac turbide bellicos excitasse tumultus, & veluti mare, terramque præliis miscere voluisse; deinde turpiter inceptis desistere, proramque obuertere. Etenim vnusquisque supinam huiusmodi amentiam deridet, imbellemque audaciam ludos facit: Hostes etiam quicunque illi sint, oderunt 5 eos merito, qui iniuriam inferre, nec noluerunt quidem, sed nec potuerunt.

IN CAPVT IV.

1. ÆQuitatis ratione.] *Iniusta ergo bella damnat, quorum scatebram esse Ambitionem, aut Auaritiam nemo non videt. M. Cicero hoc olim indicauit :* Multi bella, *inquit*, sæpe quæsierunt propter gloriæ cupiditatem. *Immo etiam, vt Sallustius, inquit,* dominandi libidinem. *Quibus adfectibus impulsi qui bella suscipiunt, ne non illi bene sibi consulunt: quod subditi alienissimi reddantur in subministrandis belli necessariis, quippe qui facile credant belli euentum nequaquam ei fœlicem fore, à quo militat mala & ambitiosa causa.*

Bella iniusta à duplici fonte.
Lib. 1. de Off.
Iugurth.

2. Quamobrem si quædam.] *Causa indicendi belli iusta duplex: INVASIO, & DEFENSIO. Priorem proponit hic Auctor: nimirum, vt si res tuas iniuria quis retineat, clarigatum, vt veteres loquebantur, mittas, id est, res raptas clare repetitum. Nec enim armis statim vti licet, cum iure agere licet. Etenim* cum duo sint genera decertandi, *inquit Cicero,* vnum per Disceptationem, alterum per Vim: cumque illud proprium sit hominis, alterum belluarum; confugiendum est ad posterius, si vti non licet superiore. *Altera causa* DEFENSIO: *quæ legitimam, ac iustissimam indicendi, vel inferendi belli causam præbet.* Illud *enim* est non modo iustum, *inquit idem Orator,* sed etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur. *Verum ex pediatne magis hostem vim inferre cupientem exspectare, an vero ei occurrere, quæstio est in vtramque partem apud Militiæ consultos agitata. Scipio quidem Amiratus multis aduersus Machiauellum docet rationibus, longe satius esse hostem adoriri in hostico, quam impressionem eius domi sustinere & propulsare. Ego, cum non paucis talium rerum peritis, neq; parum in iis expertis, sic distinguendum censuerim. Vt si hostis potentia præualeat, satius sit bellum gerere Defensiuum, maxime si quis auxilio omni externo destituatur: quod si vires sint æquales, aut tanta vt alter manum cum altero conserendo de victoria certo nõ desperet, hic Offensiuum gerere præstet.*

Bellum indicitur duplici de caussa.
Lib. 2. de Off.
Pro Milone.
Libr. 18. Diss. Disc. 2.

Namque rebus domi quietis non solum dominio, vt aiunt, sed & tributo vberiori fruetur, præterquam quod in hostico bellum gerens, Auctoritatem suam conseruabit stabilietq́; , hostem nimirum inuadendo, oppugnando, fugando. Non enim ignauia, *inquit Romanus quidam*, magna imperia cont ner: virorum armorumque faciendum certamen, id in summa fortuna æquius, quod validius: & sua retinere priuatæ domus; de aliena certare, regiam laudem esse. *Huius documenti siue distinctionis testes esse possunt Hungari, qui si initio non inter se discordes, sed cum perpetuo Christiani nominis hoste decertassent, neq; bellum gerere defensiuum, vt Bonfinius testatur constituissent, haud dubie pristinæ existimationis iacturam non fecissent, neque hosti ad occupandas citeriores prouincias viam aperuissent, nec, quod maximum est, in tam acerbam seruitutis conditionem ipsi iam incidissent. Sed vt redeam, vnde diuerti, quamquam indicendi belli iustæ causæ sint, immo iustissimæ, INVASIO, & DEFENSIO, non semper tamen Principi segetem præbere debent belli denunciandi. Quid enim si is contra quem arma sumpturus es, alteri potentissimo Principi, vel fœdere, vel amicitia iunctus sit? Ferdinandus ab Austria Rex Romanorum, contra Isabellam Hungariæ Reginam eiusq; filium pupillum mouere parabat bellum iustissima quidem ex causa, nimirum quod regnum illi deberetur ex pactis conuentis cum Ioanne pupilli parente initis. Interea magis iustæ causæ intentus, quam considerans cum Solimanno habiturum se rem, sub cuius protectione vidua cum filio commissa erat, manum cum vtrisque confert, sed sinistro adeo Marte, vt eo in prælio occubuerint viginti Christianorum millia, capta tormenta maiora bellica viginti, præter centum & quinquaginta leuiora siue campestria, & bonam supellectilis partem. Itaq; priusquam bellum aggrediaris, considerandæ caussæ, quæ te ad id impellunt; tum tuæ & aduersarij vires, quæ potissimum consistunt tum in amicitia & fœderibus aliorum Principum; tum in re pecuniaria, quæ iuxta vetus verbum, belli neruus est: tum denique circumstantiæ attendendæ sunt loci, temporisque. Loci nimirum, vt inquiras quibus velutigradibus pertingere valeas ad eam prouinciam, cuius ergo bellum suscipis. gradus appello finitimos populos, quorum beneuolentia aditum tibi parare queas ad hostes. Sic Romani viam in Siciliam sibi patefecere per Mamertinos, in Hispaniam per Saguntinos, per Ætolos in Græciam, per Eumenem in Asiam, per Masinissam in Africam, denique in Gallias per Massilienses & Æduos. Dixi temporis, vt nimirum prospicias quanto tempore bellum sit duraturum, numque pecunia quæ sub manu est, sufficiat tuendis militibus belli tanti temporis, ne quod Cleomeni Lacedæmonum, & Antigono Macedonum Regi accidit, tibi eueniat, qui quod minus ad hanc circumstantiam attenderunt, non tam hostem oppugnarunt, quam in se concitarunt, maxima cum suorum strage & calamitate.*

Lib. 3.

Quid si hostis cum potente aliquo sit fœdere iunctus?

Fama initio belli paranda.
Tac. in Agric.
Id. l. 2 Hist.

3. Sed bellorum etiam initia.] *Idem iudicium Iulii Agricolæ*: Non ignarus instandum famæ, ac prout prima cessissent, fore vniuersa. *& Cecinnæ apud eundem scriptorem:* Consilia curasque in oppugnationem Placentiæ magno terrore vertit, gnarus vt initia belli prouenissent, famam in cætera fore.

Belli apparatus vbi maxime consistat.
Lib 1.
Veget. lib. 3.

4. Quæcumque vsui.] *Belli apparatum intelligit, qui potissimum consistit in Pecunia, Commeatu (de quo infra ca. 6 dicemus) & Militibus. De prioribus aperte Thucydides*: Bellum non est in armis maxime, sed in expensis, & sumptibus, per quos efficacia arma redduntur. *vere efficacia: cum sine pecunia eo flaccescant; immo nonnunquam in ipsiusmet Imperantis personam torqueantur, vt Megarensium exemplo Polybius docet, & nostra in multis ætas experimento didicit. Itaque prouido Imperatori*, antequam inchoetur bellum, de copiis expensisq; solicitus debet esse tractatus. *Ad Apparatum etiam refero arma: quæ vel in qualitate considerantur pro vsu nimirum & genere belli, vel in quantitate, quæ tanta sit, vt pro diuersis casibus, & cladibus identidem miles armari queat. Milites adiunxi, qui duplices: Equites, & Pedites illi in certamine & prælio præstant; hi in obsidionibus. Vtriq; legendi ex incolis patriæ, non etiam exteris, quibus proprium tumultuari, fidem excutere, patriæ incolas tanquam hostes vexare, atterere, vrere, & magnis tormētis excutere. Testis sit Michael Palæologus Oriētis Imperator, qui Turca contra Bulgarum accito, mox nedum ab eo destitutus est, verumetiam Constantinopoli Imperii sede exutus fuit. Ita Franciscus I. ad Papiam, Heluetiorum beneficio, qui ob inopiam rei pecuniariæ rebellabant, fusus fugatusque immo & captus ab hoste fuit. Exteros tamen in necessitate, vel cum suis diffidit, Principem legere posse non iniuria quidam volunt. Cæsaris moti & Labieni*

bieni exemplo, qui Numidarum & aliarum exterarum gentium ope rem in Gallia dexterrime gesserunt, de quibus Poeta:

——————Vndique cogunt
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.

5. Oderunt eos.] *Ideo*, aut bellum suscipere non oportet, *inquit Ap. Claudius*, aut gerere pro dignitate, & perficere quamprimum oportet. *Apud Liu. lib. 5.*

ΚΕΦ. έ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΞΙΛΕΟΥΣΘΑΙ πρῶτον ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν * ὁ στρατηγὸς ἐξάγων εἰς πόλεμον.

Ἐξαγέτω δὲ τὰς δυνάμεις ὁ στρατηγὸς καθαράς, ἢ ὡς νόμοι ἱεροὶ, ἢ οἷς μάντεις ὑφηγοῦνται καθαρσίοις πᾶσαν εἴ τις ἢ δημοσία κηλὶς, ἢ διαμολύσματος ἑκάστῳ * συνέσιν * ἀποδιοπομπούμενος.

CAP. V.

DEBERE IMPERATOREM *educere exercitum reconciliatum numini diuino.*

EDucat copias Imperator 1 puras & lustratas secundum ea, quæ vel legibus sacris sancita, vel à vatibus præscripta sunt; omnem publicæ alicuius maculæ, aut impietatis conscientiam proiiciens.

NOTÆ IN CAPVT V.

I. COpias puras.] *Ita Theodosius Imperator bellum aduersus Eugenium tyrannum sumpturus, illud auspicatur à precibus, quas per Legatos efflagitabat à Ioanne Anachoreta, cuius in futuris rebus explorandis virtutem satis perspectam habebat, vt testatur celeberrimus ille Cardin. Baronius. Nostra vero tempestate consimilem in modum Ducem Mercurium bello contra immanissimum Christiani nominis hostem, nunquam manum cum eo conseruisse, quin prius copias suas diuino Numini reconciliaret, memoriæ prodidit magnæ facundiæ vir Petrus Matthæi. Qua in re imitandus ab reliquis belli moderatoribus, & quidem omni animi cõtentione imitandus.* Neque enim, *vt Dio Halicarn. testatur*, certamen seu prælium in bello, nec aliud quippiam maioris momenti, aut periculi in bello, vel pace, ante inuocatum Dei numen est à Principe vel à Duce certandum. *Id quod satis etiam veteres intellexere: vt in Mindaro Lacedæmonio, aliisq; testatur Xenophon lib. 1. Rer. Græcan. & de Tullo Rege, Fabio, Manlio Liuius, & de Machabæis D. Chrysostomus his verbis*: Cum ergo aciem dirigerent, & suas animas reducerent, fundebant aduersarios non armis fidentes, sed loco omnis armaturæ, pugnæ causam sufficere ducentes. Ad bellum ante euntes, non tragœdias excitabant, non pæanas canebant, sicut nonnulli faciunt, sed Dei supremi auxilium inuocabant, vt adesset, opem ferret, manum præberet, propter quem bellum gerebant, pro cuius gloria decertarent. *Hactenus ille.*

Milites diuino Numini reconciliandi.
In Annal. An. Chr. 391.
Libr. 5. de Reb. gest. Henrici IV. Narrat. 1.
Libr. 1.
In Psal. 43.

ΚΕΦ. ς'.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΕΙΝ ΕΝ ΤΑξει τὸ στρατόπεδον.

Ἀγέτω δὲ τὸ στράτευμα πᾶν ἐν τάξει, κἂν μήπω μέλλῃ συμβάλλειν, ἀλλὰ διὰ μακρᾶς ὁδοῦ, περιοδεῦσθαι, καὶ πολλῶν ἡμερῶν ἀνύειν πορείαν, καὶ ἐν φιλίᾳ, ἵνα ἐθίζεσθαι τὰ στρατεύματα μένειν ἐν τάξει, καὶ συμφυλάττειν τοὺς ἰδίους λόχους, καὶ ἕπεσθαι τοῖς ἡγεμόσι. διὰ δὲ τῆς πολεμίας, πρὸς τὰς ἐξαίφνης ἐπιβουλὰς γιγνομένας,

CAP. VI.

EXERCITVM ORDINATVM *duci oportere.*

PRocedat vniuersum agmen ordine 1 seruato, etsi pugnam Imperator commissurus non sit, immo etsi per arduam viam exercitum producturus, & per sociorum amicorumque regiones, multorum dierum iter facturus, vt hoc pacto adsuefacti milites maneant in ordine, consetuent proprias cohortes, ductoresque suos subsequantur: Maxime vero si per hostile solum incedant, subitariis excursionibus, sustinendis ac reprimẽdis,

neve illo temporis momento, dum fusi palantesq; diuagantur, se ipsos mixtim incursent, nihil tamē agant, nec præripiant, sed multas interim strages patiantur. Vna igitur omnes, pariterq; progrediātur, vt sint in itinere diligentes, & ad conflictum repentinū accincti. Signa etiam habeant, seseque inuicem recte dispositis ordinibus contueantur.

2. Curet quoque Imperator, vt exercitus sui ordines artissime colligat; vt cohibentibus angustiis, non possint per diffusa latera diffluere aut dispergi: alias enim toti patent in vulnera, & leui hostium velitatione franguntur, & nequidquam obsistere conantur. Nam siue à fronte, di lato agmine, hostes occurrant, haud difficulter eiusmodi copias fundunt: quasi in pugna cornu circumdato ac circumuento: Siue etiam per medium exercitum, ad latera impetum faciant, cito distrahunt ac dissipant obnitentes. Ac licet sese conferant & contrahant in phalangem pugnaturi, nihilominus inualida erit pugna. Frons enim minus profunda serie, non durabit. Sed enim si à tergo quoque premantur postites, luctuosa demum erit pugna, & præsens obiicietur pernicies: nam tenuis hic quoque series cito turbabitur. Aut si in frontem se audeant conuertere, tam infœliciter confligent, quam qui in prima acie collocati: & cingi facillime infesta manu poterunt. Hinc etiam eueniet, vt subsidia difficulter aut perperam mitti possint. Etenim si tergiductores antistitibus, aut antistites tergiductoribus, suppetias adferre velint, pluribus stadiis, ac longioribus inuicem interuallis dissiti, sero admodum aut nec oportune, subuenient.

Succinctum vero & 3 quadratum agmen, porrecto atque oblongo, expeditius omnino tutiusque est: siquidem in productiore, panici aliquando terrores, vani ancipitesque tumultus, cooriuntur. Primi scilicet, postquam è locis montosis, ad nuda & plana deuenerunt, postremos adhuc à tergo decurrentes cum intuentur, prima facie videre sibi videntur aduentantes hostes: adeoque congredi gestiunt, immo, & nonnulli iam ad manus concitati veniunt.

4. Seruitia, iumenta, omniaque impedimenta in medio agmine componenda atque comportāda curabit Imperator, si retro non omnia tuta & quieta suspicabitur, imo tunc in postremis fortissimos, præstantissimosque collocet: nec putet in istis, ad irruptionem subitariam retundēdam, minus esse debere momenti, quam in primis.

ἵνα μὴ ἐν ὀξεῖ καιροῦ θορυβούμενοι καὶ ἐπανχθέοντες, καὶ ἄλλοι πρὸς ἄλλους φερόμενοι, μηδὲν μὲν ἀνύσωσι φθάσαντες, πολλὰ δὲ καὶ δεινὰ πάθωσιν. ἀλλ᾽ ἅμα καὶ ἐς πορείαν ὦσιν ἐπιδέξιοι, καὶ εἰς μάχην εὐπρεπεῖς *ἔχοντες καὶ τὸ σύνθημα, καὶ ἀλλήλους ἐν τάξει βλέποντες.

Συστέλλειν δὲ πειράσθω τὴν στρατείαν τοῦ στρατεύματος ὡς ἔνι μάλιστα πρὸς ὀλίγον. καὶ διὰ τοιούτων, ἂν δυνατὸν ᾖ, χωρίων, ἀγέτω τὰς τάξεις, δι᾽ ὧν οὐκ ἂν ἐκλιβόμεναι, στεναὶ καὶ οὐκ ἔχουσαι πλάτος ἐκ πλευρᾶς ἐπὶ μήκιστον ἐκταθεῖεν. καὶ γὰρ εὐπαθέστεροι γίγνονται πρὸς τὰς αἰφνιδίους τῶν πολεμίων ἐπιφανείας αἱ τοιαῦται, καὶ ἥκιστα δραστήριοι. ἄν τε γὰρ σφίσι κατὰ μέτωπον ἀπαντήσωσιν οἱ πολέμιοι πλατύτεροι τεταγμένοι, ῥαδίως αὐτοὺς τρέπονται. καθάπερ οἱ τοὺς ἐπὶ κέρως ὄντας ἐν ταῖς μάχαις κυκλούμενοι. ἄν τε κατὰ μέσην τὴν δύναμιν ἐκ πλευρᾶς ἐπιβάλλωσι, ταχὺ διέσπασαν αὐτῶν τὴν πορείαν καὶ διέκοψαν. ἐπιστρεψάντων γὰρ αὐτῶν εἰς φάλαγγα πρὸς ἄμυναν, ἀσθενὴς ἡ μάχη γίγνεται, καὶ οὐκ ἔχουσα βάθος. ἐάν τε τοῖς κατόπιν, ἢ κατὰ νώτου, δεινὴ μάχη ὁμοίως, καὶ προφανῆ ποιεῖται τὸν ὄλεθρον, ὡσαύτως οὐκ ἔχουσα βάθος. κἂν ἐπιστρέψαι δὲ τολμήσωσιν εἰς μέτωπον, ἡ αὐτὴ γίγνεται μάχη τοῖς ἐν τῇ προπορείᾳ τεταγμένοις. ταχὺ γὰρ αὐτοὺς περιστήσονται. συμβαίνει δὲ καὶ τὰς *παρὰ βοηθείας δυσχερεῖν καὶ ἀπράκτους γίγνεσθαι. τῶν γὰρ ἀπὸ τῆς οὐραγίας, τοῖς εἰς τὴν πρωτοπορείαν βουλομένων βοηθεῖν, ἢ τῶν προτέρων, τοῖς κατόπιν, βραδεῖα ἡ ἄφιξις, καὶ οὐ κατὰ καιρὸν γίγνεται, διὰ πολλῶν ὧν ὑστεροῦσιν ἢ προηγοῦνται σταδίων ἰέναι προθυμουμένων.

Ἡ δὲ συνεσταλμένη πορεία καὶ τετράγωνος, ἤπερ ἡ πάνυ παραμήκης, εἰς πάντα καιρὸν εὐμεταχείριστός ἐστι καὶ ἀσφαλής. ἔστι δὲ ὅτε συνέβη τι τοιοῦτον ἐκ τῶν ἐκτεινομένων στρατευμάτων, πανικὰ καὶ *πλάνας τινὰς ἀμφιδόξους ἐμπίπτειν. ἐνίοτε γὰρ οἱ πρῶτοι καταβεβηκότες ἐξ ὀρεινῶν εἰς ψιλὰ καὶ ἐπίπεδα χωρία, θεασάμενοι τοὺς κατόπιν ἐπικαταβαίνοντας, ἔδοξαν εἶναι πολεμίων ἔφοδον· ὥστε μελλῆσαι προσβάλλειν ὡς ἐχθροῖς, τινὰς δὲ καὶ εἰς χεῖρας ἐλθεῖν ἤδη.

Λαμβανέτω δὲ τὴν θεραπείαν, καὶ τὰ ὑποζύγια, καὶ τὴν ἀποσκευὴν ἅπασαν ἐν μέσῃ τῇ δυνάμει χωρίς. ἂν μὴ τὰ κατόπιν ἀσφαλῆ πάλιν καὶ εἰρηναῖα νομίζῃ. εἰ δὲ καὶ μή, τὴν οὐραγίαν ἐκ τῶν ἐρρωμενεστάτων συνιστάσθω, μηδὲν διαφέρειν αὐτὴν οἰόμενος, πρὸς τὰ συμβαίνοντα, τῆς πρωτοπορείας.

Προ-

Προπεμπέτω δὲ ἱππεῖς τοὺς διερευνησομένους τὰς ὁδοὺς, καὶ μάλιστα ὅτ' ἂν ὑλώδεις, καὶ περικεκλεισμένας λόφοις ἐρημίας διεξίῃ. πολλάκις γὰρ ἐνέδραι πολεμίων ὑπερκαθέζονται, καὶ λαθοῦσαι μὲν, ἔστιν ὅτε τὰ ὅλα συνέτριψαν τῶν ἐναντίων πράγματα· μὴ λαθοῦσαι δὲ, διὰ μικρᾶς φροντίδος, φρόνησιν μεγάλην ἐμαρτύρησαν τοῦ πολεμίων στρατηγοῦ.

Τὴν μὲν γὰρ πεδιάδα καὶ ψιλὴν, πάντων ὄψις, καὶ μὴ περιερευνήσαντός τινος ἐδήλωσε· καὶ γὰρ κονιορτὸς ἀναφαινόμενος καθ' ἡμέραν ἐμήνυσε τὴν τῶν πολεμίων ἔφοδον, καὶ πυρακτεύματα νύκτωρ, ἐπύρσευσαν τὴν ἐγγὺς στρατοπεδείαν.

Ἀγέτω δὲ τὰς δυνάμεις, μὴ μέλλων μὲν ἐκτάξειν εἰς μάχην, μεθ' ἡμέραν. ἐὰν δὲ ἐπείγηταί τι φθάνειν συντομώτερον, εἰ ἀσφαλὲς εἶναι νομίζοι, καὶ νύκτωρ. μέλλων δὲ κρίνειν, εὐθὺς τοῦ σύνοπτον γίνεσθαι τοῖς πολεμίοις, τὰ πράγματα διὰ μάχης * σχολῇ προΐτω, καὶ μὴ πολλὴν ἀνυέτω· πολλάκις γὰρ πρὸ τῶν κινδύνων ὁ κόπος ἐδαπάνησε τὴν ἀκμὴν τῶν σωμάτων.

Διοδεύων δὲ συμμαχίδα γῆν παραγγελλέτω τοῖς στρατεύμασιν ἀπέχεσθαι τῆς χώρας, καὶ μὴ θίγειν τινὸς, μηδὲ φθείρειν. Ἀφειδὲς γὰρ πλῆθος ἅπαν ἐν ὅπλοις. ὅτ' ἂν ἔχῃ τὴν τοῦ δύνασθαί τι ποιεῖν ἐξουσίαν· καὶ ἡ ἐγγὺς ὄψις τῶν ἀγαθῶν, δελεάζει τοὺς ἀλογίστους ἐπὶ πλεονεξίᾳ· μικρᾷ δὲ προφάσει ἢ ἀπηλλοτρίωσαν συμμάχους, ἢ παντελῶς ἐξεπολέμωσαν.

Τὴν δὲ τῶν πολεμίων φθειρέτω, καὶ καιέτω, καὶ τεμνέτω. Ζημία γὰρ χρημάτων, καὶ καρπῶν, ἔνδεια μειοῖ πόλεμον, ὥσπερ ἡ οὐσία τρέφει.

* Προανατιθέσθω μέν τοι πρῶτον ὃ μέλλει ποιεῖν. πολλάκις γὰρ ἡ τοῦ μέλλοντος δεινοῦ ἔσεσθαι προσδοκία συνηνάγκασε πρὶν ἢ παθεῖν, ὑποχείους τι τοὺς κινδυνεύοντας, ἃν πρότερον οὐκ ἠβουλήθησαν ποιεῖν. ἐπειδὰν δὲ ἅπαξ πάθωσιν, οὐδὲν ἔτι χεῖρον ὀψόμενοι, τῶν λοιπῶν καταφρονοῦσιν. Ἂν δὲ πολλὴν ἐν τῇ πολεμίᾳ μέλλει καταστρατοπεδεύειν χρόνον, τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα φθειρέσθω τῆς χώρας ὧν αὐτὸς οὐχ ἕξει χρείαν * ἅτινα δὲ ἀναγκαῖα φυλαχθέντα τοῖς φίλοις ἔσται, τούτων φείδεσθαι. Τῶν δὲ δυνάμεων ἐκπεπληρωμένων, μήτ' ἐπὶ τῆς συμμαχίδος καθεζόμενος ἐγχρονιζέτω χώρας· τοὺς γὰρ ἰδίους ἀναλώσει καρποὺς, καὶ ζημιώσει πλέον τοὺς φίλους, ἢ τοὺς πολεμίους. μεταγέτω δ' ὡς θᾶττον,

5. Præmittat etiam equites, ſcrutandis explorandiſq; viis: maxime cũ ſyluæ penetrandæ, aut circumſeptæ collibus ſolitudines peruadendæ. Sæpenumero enim ſtruũtur ab hoſtibus inſidiæ, quæ ſi aduerſarios fallant, rem eorum vniuerſam perimunt, opprimuntque: ſi vero ſubtili aliquantulũ Ducis diligẽtia detegantur, maximum prudentiæ argumẽtum hoſtiũ Imperatori exhibent.

6. Nimirum, aperta & æquata agri planities, cuiuis vel parum proſpicienti manifeſto ſe prodit. Nam interdiu puluis excitatus, hoſtium cõmeantium index eſt: & nocturni ignes collucentes, armatos in proximo eſſe prænuntiant.

7. Prælium non commiſſurus Imperator, caſtra moueat interdiu: ſi vero compendii commodive aliquid ſuadeat, quod fauſtum ac tutum fore exiſtimet, etiam noctu. At vbi iam ferro decernendum erit, ſimul ac in hoſtium contuitum venerit, iubeat agmen progredi ſuſpenſo gradu, pedetentim, caueatque ne huc illucque curſitet: Nam plerumque intempeſtiua corporis defatigatio, multum de feruido & acri illo militum robore minuit & abſumit.

8. Per ſocias regiones iter faciens, edicat, vt milites ſe illis locis abſtineant, nihil illorum aut attingant aut corrumpant. Omnis enim exercitus, dum in armis eſt, immodeſte permulta appetere amat: tum præcipue, cum perpetraſſe aliquid licuit: quæque ſe oculis vltro ſubiiciunt commoditates, maxime titillant & alliciunt impotentem habendi cupiditatem, ac ſæpe vel leuiſſima data occaſione abalienati diuortunt animi ſociorum; imo & infenſiſſimi hoſtes fiunt.

9. Hoſtium autem poſſeſſiones funditus perdere, amburere, cædere, depopulari proderit. Damnoſa enim clades, & opum, fructuumque penuria, belligerandi vires illis adimet, quas abundantia fouebat, ac ſuppeditabat.

10. Aliquandiu tamen ante comminari debet Imperator, quam facere. nam calamitatis inferẽdæ metus, periclitantes admittere multa, quę tenuebant, ſæpe cogit. at vbi ea ſemel illata ſæuiit, dum ſe nihil peius pati poſſe animaduertunt, cætera omnia quaſi pro derelicto habẽt. Enimuero ſi diutius in hoſtili ſolo habẽda caſtra putauerit, ea tantum deperdat, quæ vtilia ſibi non fore proſpexerit: illis autem, quæ, ſi integra ſeruentur, ſuis etiam prodeſſe poterunt, parcat. Collectis contractiſque omnibus copiis, in fœderatis ſociiſque regionibus, diu cunctando feriatus ne deſideat. nam amicos maiore quam hoſtes multaret detrimento. Inde igitur armatam manum, ſi com-

si commodum est & licet, confestim abducat. nam in hostium agris, si opimi sint & fertiles, opipare & adfatim viuet: si minus, aut certe suos non vastabit, & multa etiam ex alieno agro, quamuis non ita vbere ac lauto, eliciet commoda. Erit etiam 10 boni Imperatoris curare, vt mercatoribus liber, & securus terra, mariq; annonæ conuehendæ pateat aditus; vt plena securitate, impigri, necessarias merces commodius apportent.

ἐὰν ἀκίνδυνον ᾖ, οἴκοι τὰς δυνάμεις. ἐκ γὰρ τῆς πολεμίας, εἰ μὲν εἴη δαψιλὴς καὶ εὐδαίμων, τρυφὴν ἕξει καὶ ἀφθονίαν. εἰ δὲ μή, τήν γε φιλίαν οὐ λυμανεῖται. πολλὰ * δ᾽ ὅμως καὶ ἀπὸ * λαμπρᾶς τῆς ἀλλοτρίας ἕξει πλεονεκτήματα. Φροντιζέτω δὲ περὶ τῆς ἀγορᾶς, καὶ τῆς τῶν ἐμπόρων, ἐπὶ κατὰ γῆν, καὶ κατὰ θάλατταν, παραπομπῆς. ἵνα ἀκινδύνου τῆς παρουσίας σφίσιν * οὕτως ἀόκνως * παρακομίζωσι τὰ εἰς τὰ ἐπιτήδεια φόρτον.

NOTÆ siue DISSERTATIONES IN CAP. VI.

Procedat acies ordine seruato.

Veget. 3. c. 14.

Lib. 2. Cyripæd.

I. ORdine seruato.] *In eo tam prouidi fuere veteres, vt pro nullo habuerint exercitum, qui non recte ordinatus esset. Ita sentit Vegetius dum ait:* Acies, si bene disponitur, plurimum iuuat; si imperite, quamuis optimi bellatores mala dispositione franguntur. *Cyrus idem sentit apud Xenophontem*: Constituere ordines diligenter visum est ei plurimum conducere, & ad non turbandum, & vt celerius restituerentur si turbati essent; veluti & lapides & ligna si copulari oporteat, ea vtcumque prostrata fuerint facillime coaptantur, si manifestas habeant notas ex quo sit loco ipsorum quodque: *&c. Curent ergo duces vt seruatis exacte ordinibus agmen procedat: Atque hoc quidem noctu maxime: Nam vt idem ille Cyrus Rex inquit:*

Libr. 5.

Τὸ ταραχθῆναι δ᾽ ἐν νυκτί, πολὺ μεῖζόν ἐστι πρᾶγμα, ἢ ἐν ἡμέρᾳ δυσκαταστατώτερον. οὗ ἕνεκα ἥ τε σιωπὴ ἀσκητέα, καὶ ἡ τάξις διαφυλακτέα. Turbari per noctem longe maius negocium est quam interdiu, & emendatione difficilius: cuius rei gratia tum taciturnitas exercenda est, tum ordo custodiendus. *Id quod suo malo & pessimo publico didicit Metellus, qui magnam stragem Romanis attulit, quod noctu agmine confuso incederet: de quo Sallustius*: Ipse (*Iugurtha*) cum delectis equitibus Metellum sequitur: nocturnis, & auiis itineribus ignoratus, Romanos palantes repente aggreditur. eorum plerique inermes cadunt, multi capiuntur, nemo omnium intactus profugit. *In eundem errorem impegerunt nostri Belgæ aduersus Cæsarem depugnantes, de quibus ille*: Ea re constituta, secunda vigilia magno cum strepitu, ac tumultu castris egressi, nullo certo ordine, neque imperio, cum sibi quisque primum itineris locum peteret, & domum peruenire properaret, fecerunt, vt consimilis fugæ profectio videretur. Hac re statim Cæsar per speculatores cognita, *&c.* Q. Pædium, & L. Aurunculeium cum legionibus tribus misit, qui nouissimum agmen moraretur. Hi nouissimos adorti, & multa millia passuum prosequuti, magnam multitudinem eorum fugientium conciderunt, *&c.* Ita sine vllo periculo tantam eorum multitudinem nostri interfecerunt, quantum fuit diei spacium: sub occasumque Solis sequi destiterunt, seque in castra, vti erat imperatum, receperunt. *Quem Cæsaris locum si Turcæ animaduerterent, non tantas strages, etsi iustissimas plerunq; à nostris paterentur. Incauti enim hic, cum in expeditione nullo fere ordine & confuso incedant: quà ex re à tergo facillime infestari possunt.*

Sallus. Iugurt.

Lib. 2. Comment.

Laxandi ordines cum acies premitur.

2. Curet quoque Imperator.] *Romani tanti hanc aciei constitutionem æstimarunt, vt eius consideratione & adspectu de belli euentu iudicarent. Si enim densus erat exercitus, & bene coarctatus indicium sumebant, teste Tarduccio, audaciæ & feruoris in resistendo & oppugnando vehementioris: quod contra, si dilatatus & relaxatus: quippe tum terrorē, consternationem, fugæq; meditationem interpretabantur. Sequendum ergo Auctoris consilium, vt in arcto copiæ cōtineautur. Quod tamen cum temperamento accipiendum. Nam quin incommodum afferat nimia aciei densitas, non negat Liuius, immo aperte declarat in militibus Asdrubalis in Hispania, de quibus*: In artum compulsi, cum vix armis satis spacii esset, corona hostium cuncti, ad multum diei cæduntur. *In prælio quod inter Celtiberos & Romanos gestum est, dum Romani castris egrederentur, narrat idem auctor, par vtrinq; prælium fuisse, quia propter angustias, non omnes in faucibus pugnare poterant Romani: at postquam vrgentes alij alios sequuti euaserunt extra vallum.*

Lib. 35.

Lib. 41.

vallum, vt pandere aciem & exequari cornibus hostilibus quibus cincti erant, possent; ita repente eruuerunt, vt sustinere impetum eorum Celtiberi nequirent. Cæsar in quodam terribili cum Neruiis conflictu, vbi suos vrgeri, & res esse in angusto vidisset, neque vllum esse subsidium quod mitti posset, scuto ab nouissimis vni militi detracto, in primam aciem processit, centurionibusq; nominatim appellatis, reliquos cohortatus milites signa inferre, & manipulos laxare iussit, quo facilius gladiis vti possent. *Cæsaris autem aduentu spe illata militibus, ac redintegrato animo etiam vulnerati milites præ lassitudine scutis paullum innixi, fortiter dimicabant, tum ipsi calones, perterritos hostes conspicati, etiam inermes armatis occurrebant. Plura videantur, si lubitum est, apud Scipionem Amiratum lib. 20. Polit. Dissertationum.*

Li. 2. Comment.

3. Succinctum vero & quadratum.] *Grauius longe erratur cum agmine in plures partes diuiso proceditur. Ita Cecinnæ aduersus Othonem belligeranti plurimum obfuit, quod* non simul cohortes, sed singulas acciuerat: quæ res in prælio trepidationem auxit, cum dispersos nec vsquam validos pauor fugientium acciuerat. *Galli hic etiam offenderunt, teste Guicciardino, dum loquitur de irritis eorum conatibus. Creditur huic bello, inquit, nocuisse, (vt plerumque accidere consueuit) militum in plures partes distributio: alioquin si omnes vna Genuam versus iter direxissent, meliorem forsitan successum habuissent. Quadratum ergo agmen oblongo, & porrecto præstat. Illud autem ita ab Cæsare disponebatur, vt in fronte equites poneret cum peditibus leuis armaturæ, quos sequerentur præcipuæ exercitus copiæ quæ constabant vtplurimum quatuor, vel sex legionibus, & postremo à tergo duas legiones constituebat, quarum robore impedimenta, quæ medio agmine incedebant, defenderentur: huncq; ordinem seruasse cum ipse contra Neruios, qui nunc Tornacenses dicuntur, procederet, testatur ipse in libris Commentariorum.*

Agmen non esse temere diuidendum.
Tacit. 1. Hist.
Lib. 3.

4. Seruitia & iumenta.] *Apposite Xenophon:* Καὶ γὰρ ἐν τῷ πολέμῳ τοὺς πρώτους ἀρίστους δεῖ τάττειν, καὶ τοὺς τελευταίους, ἐν δὲ μέσῳ τοὺς χείρους, ἵνα ὑπὸ μὲν τῶν ἄγωνται, ὑπὸ δὲ τῶν ὠθῶνται. Nam & in bello illos primos, & vltimos ordinare oportet, qui fortitudine excellunt: in medio vero peiores, vt à primis ducantur, ab vltimis vero impellantur.

Lib. 3. ἀπομνημονευμάτων.

5. In postremis fortissimos.] *A qua sententia plane stat Vegetius:* Ad victoriam plurimum confert, *inquit*, vt lectissimos de peditibus, & equitibus habeat Dux post aciem in subsidiis præparatos. *Immo velut in insidiis*: Etenim qui superueniunt, terribiliores sunt hosti, iis qui in manibus sunt, & pugnant.

Impedimenta in medio castrorum collocanda.

6. Præmittat etiam equites.] *I. Cæsar, ad quem ceu scopum quendam Imperatores mentis aciem dirigere debent;* exercitum neque per insidiosa itinera duxit vnquam, nisi præspeculatus locorum situs, neque in Britanniam transuexit nisi ante per suos * portus, & nauigationem, & accessum ad insulam explorasset. *Mittendi itaq; aliqui, qui præspeculentur. quibus etiam insidiæ cauendæ: quas subiuit incautus Gadatas apud Xenophontem ab Assyrio rege fabricatas:* Gadatas, *inquit*, vt ad hos vicos venit, mittit quosdam, qui ante explorarent. Sed Assyrius vt nouit exploratores aduentare, soluere ac fugere iubet currus duos, aut tres, equitesque paucos perinde atque metuerent, paucique essent. Quæ, vt viderunt exploratores, & ipsi insequebantur, Gadatæque hastas concutiebant, ac ille deceptus totis viribus insequitur. At Assyrii, vt visum est. Gadatan capi posse, surgunt ex insidiis, eumque grauiter auersum feriunt vulnerantque. *Quo exemplo notent Imperatores, ne dum insidias per exploratores struunt, in hostiles ipsi, suo cum pudore & suorum strage incidant. In quo plurimum sibi cauit Germanicus, de quo Suetonius:* In obeundis, *inquit*, expeditionibus dubium cautior, an audentior.

Sueton. c. 58.
Mittendi speculatores.
Lib. 3. c. 17.
* ita legendum.
Quibus cauendæ insidiæ.
Lib. 5. Cyriped.
Tib.

7. Prœlium, &c. etiam noctu.] *Certior factus Cæsar Heluetios nondum Ararim traiecisse, tertia vigilia, id est, media nocte eos impeditos & inopinantes aggreditur. Idemq; ad occupandũ Vesontionẽ* magnis diurnis nocturnisq; itineribus contendit. *Claudius Nero dum à castris Hannibalis procul abesset, ad collegam suum properaturus, vt mirabile facinus, quod perpetrauit, expediret, noctu discessit. Et Hannibal in Apuliam exercitum retracturus, noctu castra mouit P. Æmilio, & Varrone prope ipsum castrametantibus, quod efficiens extingui lumina iussit, & quædã impedimenta è tentoriis auferri noluit, quo vel hostis discessum non suspicaretur, vel suspicãs, aliquem subesse dolum timeret. haud dubium est, quin hæ profectiones maxime* non conclamatis vasis (*quod hodie absq; militaris tympani sonitu diceremus*) *ducibus inhonestæ putarentur,*

Lib. 1. Comm.
Quo tempore mouenda castra.
Liu lib. 27.
Idem lib. 22.

Lib.3. Ciuil.
Liu.lib.42.

*vt profitetur Cæsar de Scipione. Verum ne ab hoste vincamur, nihil intentatum relinquendum est, præterquam quod quibusdam dolis minime improbandis in bello vti possumus, vt fecit Hannibal; qui vt ex angustiis in quibus se collocauerat, sese extricaret, nouo astu vsus, ex Fabij manibus euasit: nam duobus millibus boum congregatis, accensas fa*ces *cornibus eorum alligauit: quæ res præter insuetum terrorem suspicionem insidiarum gignens, fugæ viam aperuit. Verum ne erretur in itinere, operæ pretium est regionem, in qua bellum geritur, notam perspectamque habere. quippe* gnarus naturæ locorum, *inquit Æneas,* multo superior eris, pergens ad quæ volueris, cumque loca, tibi quidem nota, & apta siue ad cauendum, siue ad persequendum, item ad fugiendum, & recedendum in vrbem, modo clam, modo palam. &c. Contra, qui notitia regionis caret, non dicam eorum quæ animo destinat perficere nihil posse, verumetiam saluti vix suæ consulere, si modo regionis incolæ adoriri hostem voluerint. &c. *Nostri hoc tempore Duces solent qua in parte bellum geritur, descriptam pictamve habere prouinciam: quemadmodum habuerunt Athenienses dum Siciliam armis aggredi meditabantur. Ita Cæsar considerans quantum mercatores vltro citroq; quotidie commeantes situm formamq; Britanniæ docere poterant, quamplurimos eorum ad hunc finem regnum illud inuasurus, congregauit. Sed de his satis, plura quibus hæc placent, legant apud Amiratum, lib. 13. Polit. Dissert. & Marium Sauorgnanum, lib. 2. de Arte Militari.*

Itinera Imperatori noscitanda.
Cap. 16. Poliorcet.

Lib. 3.

7. Defatigatio.] *Præceptum Vegetij simile Rigaltio notatum:* Obseruetur, *inquit*, ne longo spacio fatigatum militem, ne lassos post cursum equos ad publicum prælium cogas; multum virium labore itineris pugnaturus amittit.

Militum manus contineat.
Apud Vopisc.

8. Per socias regiones iter faciens] *Cape legem quisquis es Tribunus ab Aureliano Imperatore, cuius aurea militaris Epistola hæc, ad Vicarium suum:* Si vis Tribunus esse, immo si vis viuere, manus militum contine: nemo pullum alienum rapiat, ouem nemo contingat, vuam nullus auferat, segetem nemo deterat, oleum, sal, lignum nemo exigat, annona sua contentus sit. *Rarum, inquies, & vnius solius forsitan abstinentiam. Immo tralatitiam, si M. Scauro credis, qui,* memoriæ tradidit pomiferam arborem, quam in pede castrorum fuerat complexa metatio, postero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam. *Probari hoc potest Alexandri Seueri exemplo, qui* Parthicam expeditionem, tanta disciplina, tanta reuerentia sui egit, vt non milites, sed Senatores transire dicerentur. Quacunque iter Legiones faciebant, tribuni accincti, centuriones verecundi, milites amabiles, erant: ipsum vero ob hæc tot & tanta bona prouinciales, vt Deum suscipiebant. *In nouitiis, scimus Ludouicum XII. Galliæ Regem, & Carolum V. Imper. hanc ipsam curam apprime curasse, adeo vt exploratores clancularios per stationes dispersos haberent, qui eis referrent, si quos populum concutere, prædæ intendere, alicui contumeliam, & calumniam inferre viderent. Rara hodierno æuo eiusmodi exempla, cum penitus collapsa sit adstricta illa veterum disciplina: quæ tamen non difficulter seruari posset, si imprimis necessaria militibus subministrentur. Ecce Græcos illos apud Xenophontem dicentes:* Οὐ ῥᾴδιον εἶη μὴ διδόντα τὰ ἐπιτήδεια πείθομένους παρέχειν· non facile contineri posse in officio militem ab eo, qui necessaria non subministrat. *Illaudatus ille Herodes hic maxime laudatur, quod* duobus his potissimum modis subditos in officio contineret, timore suppliciorum, quæ nemini remittebat; & liberalitate, qua prouidebat publicis necessitatibus. *Secundo, si quod Auctor iam nunc subiicit, in fœderatis & sociis regionibus diu non cunctetur; quod bene Neronem obseruasse Liuius scribit:* Modestia certare milites, ne quid vltra vsum necessarium sumerent, nihil morari, nec ab signis absistere, cibum capientes, diem ac noctem ire, vix quod satis, ad naturale desiderium corporum, esset, quieti dare. *Tertio, & denique, si Imperator abstinens sit:*

Frontin. Stratag. 4. c. 3.
Lamprid.

Id autem poterit, si primo res victui necessarias ministret.
Lib. 6. Rer. Græcan.
Ioseph. antiq. 15. c. 12.
II. Si iter faciens, non diu consistat.
Lib. 27.
III. Si ipse continens sit.
Theodos. apud Claudian.
Lib. vlt.

> Inuentis vtare cibis, solabere partes
> Æquali sudore tuas.

Talis Sulla Paterculi: Putares Sullam venisse in Italiam non belli vindicem, sed pacis auctorem: tanta cum quiete exercitum per Calabriam, Apuliamque cum singulari cura frugum, agrorum, hominum, vrbium, perduxit in Campaniam.

Hosticæ regiones an funditus euertendæ?
Iugurth.

9. Hostium autem possessiones.] *Obseruauit hoc diligenter Metellus apud Sallustium:* Vbi, *inquit,* videt minore detrimento hostes vinci, quam hostes vincere, statuit non præliis, neque acie, sed alio more bellum gerendum. Itaque in loca Numidiæ opulentissima pergit: agros

vastat; multa castella & opida temere munita, aut sine præsidio capit, inceditque, puberes interficit, iubet omnia alia militum prædam esse ea formidine, multi mortales Romanis dediti obsides; frumentum & alia, quæ visui forent, affatim præbita, vbicumque res postulabat, præsidium impositum. *Eodemque proposito Cæsar,* de improuiso in fines Neruiorum contendit: & prius quam illi conuenire, aut profugere possent, magno pecoris atque hominum numero capto, atque ea præda militibus concessa, vastatisque agris, in deditionem venire, atque obsides sibi dare coegit. *Pluscula sub manu sunt: vnde videre est, funditus euertendas, & vrendas hosti in possessiones Sed an semper? Negauerim si eiusmodi violentia vinci hostis, aut subiugari plane nequeat. Ita Macedoniæ Reges,* sic acie bellare solitos *legimus*, vt vibibus parcerent, quantum possent, quo opulentius imperium haberent *De Indis Diod. Siculus:* Hostes in præliis mutua cæde grassantur: agricolis nulla in re nocent, sed intactos relinquunt, tanquam communis vtilitatis ministros Neque vero hostium agros vrunt, neque cædunt arbores, &c.

Lib.6.Comment.

Liu.lib.32.

Lib.2. Bibliot.

Quidquid sit vtiles esse eiusmodi excursiones constat: cum laboribus bellicis non parum milites exerceantur, præterquam quod præda opima etiam locupletentur. At quid si hostis tuos agros depopuletur, ilicone is persequendus erit? Respondet Æneas, nequaquam expedire hostem continuo instare, vel vrgere, et si aliquos submiseris qui persequantur, sed sinendi sunt aliquandiu fiduciam animo concipere, vt te contemnant in quo ansam illis dabis fugiendo, vel cedendo, sic tamen, ne vspiam doli suspicionem præbeas. Interea, copias alias, alia via, clam, & maiores tuis præmittes, quæ hostium fines priusquam illo perueniat aduersariorum agmen, tuto pertingant. facile autem anteuertes, quod illi graui præda onusti tardiori gradu iter conficere cogentur. Vbi ergo illos præueneris, tum insidias inibi collocari iubebis vbi hostis itinere fatigatus, & curando corpori intentus erit; sic ex facilius illum opprimes & superabis. Eo autem loci inuade, vbi neq; ad pugnam cogi poterit; & pugnam capessens, nihilo quam hostis deteriore loco sis futurus.

Cap. 16. Poliorcet.

10. Erit etiam boni Imperatoris] *Hinc laudatus P. Æmilius, qui ad Macedonicum bellum electus, imprimis Patres admonet, vt de Commeatu prospiciant solicitiq; sint*, & vnde terrestri itinere, & vnde nauibus supportetur. *Nam eo deficiente non modo non miles in officio contineri potest, sed nihil quod ex vsu Rei bellicæ sit geri potest; teste Hannibale, qui in Africa propter rei frumentariæ inopiã, qua premebatur Carthago, sinistro Marte pugnare coactus est. Adde, quod* Disciplinam non potest seruare ieiunus exercitus, *vt inquit Cassiod.* dum quod deest, semper præsumit armatus. habeat *ergo*, quod emat ne cogatur cogitare quod auferat. Necessitas moderamen non diligit: nec potest imperari multis, quod nequeant custodire paucissimi.

Parandus commeatus; & cautiones hac in re obseruandæ.

Liu lib.44.

Lib.4. epist.13.

Quod si Commeatus copiam Dux secum ducere nequeat, saltem curæ ei esse debet, vt semper ad latus habeat flumen aliquod nauigabile, vel opulentam aliquam prouinciam, vel opidum à tergo vnde commeatum commode petere possit. Ita Iulius Cæsar cum animaduerteret, nullam spem esse consequendi ab Heduis rem frumentariam, tametsi ad id fide data tenerentur, cœptam in Heluetiis expeditionem ad tempus deferens Bibractem opidum longe maximum ac copiosissimum ire contendit, *vt inde frumentariæ rei copia peteretur. Hoc tamen in hac cura cauendum, ne proficiscenti exercitui locus aliquis hostilis à tergo relinquatur, & maxime prope flumina; ne qui commeatum apportant, intercipiantur, qui alioqui non modo ab hostium insidiis defendendi sunt, vt monuit idem Tarduccius, verumetiam ab incolarum latrociniis. Vnde turma semper militum emittenda ad loca magis suspecta perlustranda, & detegendas insidias, quo nimirum* plena securitate, *vt inquit hic Onosander*, impigri necessarias merces commodius apportent. *Opera quoq; danda est, vt pro ratione periculorum & distantia locorum, vnde merces afferunt mercatores, lucrum aliquod percipiant, quo imposterum ad mercimonia diligentius exercenda instigentur: & proinde deligendi certi officiales, qui mercibus iusta pretia imponant, & certus etiam locus designandus, quo mercatores secure tamquam in emporium conueniant, & quæ attulerunt venalia exponant, vel aliis mercatoribus diuendant, à quibus postea vehiculis & carris tuto deferantur. proficiscente enim exercitu non semper ad ea loca vbi subsistit perueniri iusto tempore potest; & mora interueniente, merces quæ seruando seruari non possunt, corrumpuntur, & nullius bono pereunt. Sed nec satis est, vt commeatum sub manu habeat, nisi manu vtatur restricta in dispensando, ne in eam reprehensionem incidat, quam subierunt M. Lupercus, & N. Rufus*, paucis diebus absumptis, quæ aduersus necessitates in longum suffecissent.

Lib.1. Comment

Tacit.4. Hist.

Lib. cui titul. Turca vincibilis.

cissent. *Quod inconueniens, vt euitetur præsertim in locis periculo obnoxiis, prouidi erit Imperatoris Achillis Tarduccij consilium sequi, nimirum, vt quilibet Tribunus militum suum habeat vehiculum, vel iumentum quoddam solo pane bis cocto vel frumento onustum, quo tamen vti nequeat quisquam sine Imperatoris consensu, nisi ad subitas reseruet expeditiones, ne de victu dum sibi milites prospiciunt, egregiam aliquam manum cum hoste conserendi amittant occasionem. Vbi vero per dies aliquot certo in loco consistet exercitus, iumenta & vehicula ad certa prouinciæ finitimæ emporia siue granaria* (*quæ rebus ad victum hominum & iumentorum necessariis semper referta habebit*) *pro singulis militum turmis cum præsidio transmittet, ne qua re hosticum ingressuris militibus deficiente, præclara Imperatori rei bene gerendæ oportunitas elabatur. Non inutile quoque fuerit veterum Romanorum sequi institutum, qui in expeditionibus, militum humeris cibaria imponebant, vt constat ex Cicerone, 2 Tuscul. vbi scribit, milites præter vallum, scutum, gladium, galeam,* ferre *solitos* plus dimidiati mensis cibaria. *Adde Lampridium, qui scribit Alexandrum Imp. expeditionis tempore*, milites sic disposuisse, vt in mansionibus annonas acciperent, nec portarent cibaria decem, & septem, vt solent, dierum, nisi in barbarico: quamuis & illic mulis eos, & camelis adiuuerit. *Horum secutus exemplum videtur Fridericus I. Imp. teste Gunthero:*

Lib. 9. de Reb. gest. Frid. I.

> Ipse per Italicas, paucis comitantibus, oras
> Vndique discurrens, bello quæcumque sequenti,
> Vel prodesse sibi, vel obesse putauerat hosti
> Accelerat, castella viris, armis, cibisque
> Instruit, atque nouam valido munimine Laudam
> Cingit, Ticini passuram pondera belli.

Ex quibus omnibus efficio, Imperatorem non irrito conatu exercitum ducere cupientem, ad eas circumstantias, quas hoc Capite Auctor noster tetigit, diligenter attendere debere. Nimirum,

I. *Vt ordine bene seruato procedat acies*
II. *Vt denso progrediatur, non dilatato agmine.*
III. *Vt quadrato agmine procedat, non oblongo.*
IV. *Vt impedimenta in medio agminis collocet.*
V. *Vt Speculatores præmittat.*
VI. *Si hosti appropinquet pedetentim suspensoq; gradu iter faciat.*
VII. *Tempus quo castra mouendæ attendat, quantumq; itineris facere debeat.*
VIII. *Vt iter per socias regiones faciens, militum manus contineat.*
IX. *An hostium possessiones funditus euertere debeat?*
X. *Et deniq; vt Commeatum paret, & mercatoribus tutum securumq; ad castra præstet iter.*

CAP. VII.

QVOMODO PER ANGVSTIAS DVCENDA COPIA.

SI quando per angustias, aut prærupta, & auia loca ducendus exercitus; perutile erit, copias nonnullas præmittere, montium verticibus, angustiarumque faucibus præoccupandis: ne si prius illic hostes consederint, transitionem arceant. Quod etiam obseruandum, si hostium metuetur impressio. Nam vtile quidem est, aliquid semper in illos moliri, ac tentare; sed ab illis quoque cauere, plane necessarium est. Nec solum Imperator inuadendis hostium finibus auide imminere debet, sed prouide suos etiam, ne vsurpentur, occludere.

ΚΕΦ. ζ'.

ΠΕΡΙ * ΤΟΥ ΟΤΕ ΔΙΑ στενῶν μέλλῃ τὸ στρατόπεδον ἄγειν.

ΕΠειδὰν δὲ εἴτε διὰ στενῶν μέλλῃ ποιεῖσθαι πάροδον, ἢ διʼ ὀρεινῆς καὶ δυσβάτου χώρας ἄγειν τὸν * στρατηγὸν, ἀναγκαῖον, προεκπέμποντα τι μέρος τῆς δυνάμεως προκαταλαμβάνεσθαι τάς τε ὑπερβολὰς, καὶ τὰς τῶν στενῶν προόδους μὴ φθάσαντες οἱ πολέμιοι, καὶ καταστάντες ἐπὶ τῶν ἄκρων, κωλύσωσι τὴν διεκβολὴν ποιεῖσθαι. Τὸ δὲ αὐτὸ πεφροντίσθω κἂν δεδίῃ πολεμίων εἰσβολήν. οὐ γὰρ δεῖ * δρᾶσαι μὲν χρήσιμον, φυλάξασθαι δὲ μὴ παθεῖν οὐκ ἀναγκαῖον. οὐδὲ φθᾶσαι μὲν αὐτοὺς εἰσβάλλοντας εἰς τὴν πολεμίαν ἐπεῖγον, * ἀποκλεῖσαι δὲ τοὺς πολεμίους ἐπὶ σφᾶς ἰόντας οὐ προνοητέον.

NOTÆ.

NOTÆ IN CAPVT VII.

1. SI quando per angustias] *Id autem rarenter faciet prouidus Imperator: quod qui per eiusmodi angusta loca copias ducit, hostili illas aggressioni obnoxias reddit; ut Alexander quondam Magnus cum pudore professus est, cum copias suas iter in Persiam faciens, montium angustiis coniecisset,* Regem, *inquit Curtius*, non dolor modo, sed etiam pudor temere in illas angustias coniecti exercitus angebat. *Quod si tamen necessitas ferat itinera eiusmodi aggredi, curet ut exercitus procedat in minores manipulos distinctus, & partitus, quo pro loci ingenio & temporis oportunitate illas contrahere & diuidere queat. Sed, & cautionem teneat, quam hic subiicit Auctor, ut nimirum* copias aliquas præmittat montium verticibus angustiarumque faucibus præoccupandis; *ut Cæsarem fecisse legimus in expeditione contra Heluetios*: factus enim certior, *inquit de seipse,* hostes sub monte consedisse millia passuum octo ab ipsius castris, qualis esset natura montis, & qualis in circuitu ascensus, qui cognoscerent, misit. *Atque hoc illum in magno semper habuisse, ut locorum nimirum situs & ingenium per exploratores cognosceret Tranquillus Suetonius in eius vita auctor est.*

De copiis per angusta loca ducendis.

Libr.5.

Libr.1.Comment.

Cap.58.

2. Aliquid semper in illos moliri.] *Nouis maxime inuentis, & vaframentis. Nam* sicuti in musicis, *ait Xenophon*, noua quoque, & florida habentur in pretio: sic in rebus bellicis noua inuenta existimantur longe illustriora, quoniam hæc queunt magis hostes decipere. *Qua in re maxime excellebat Agesilaus, cuius ad rem quam tractat hic Onosander, legitur aptum strategema. Hic cum inaudisset Thebanos loca quadam angusta, per qua necessario sibi cum copiis transeundum erat, occupasse, subito iter flexit, finxitque se recta Thebas petere, id quod credentes, & sibi inde metuentes Thebani, angustiis illis locis relictis quantocyus versus Ciuitatem suam suppetias ei laturi contenderunt. quo astu viam sibi aperuit Agesilaus, & hostem insigni elusit dolo.*

Libr.1.Cyriped.

Noua inuenta in rebus bellicis in magno semper habentur.

Plutarch.

ΚΕΦ. η'.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΙΕΙΝ χάρακα.

ΕΝ δὲ δὴ τῇ τῶν ἐχθρῶν καταστρατοπεδεύων, χάρακα περιβαλλέσθω καὶ τάφρον, ἂν ἐφ' ἡμέραν μέλλῃ τὴν παρεμβολὴν θήσειν. ἀμεταμέλητος γὰρ ἡ τοιαύτη καὶ ἀσφαλὴς στρατοπεδεία, διὰ τὰς ἀφνιδίους καὶ ἀπροσδοκήτους ἐπιβουλάς. Καθιστάτω δὲ φύλακας, κἂν μακρὰν εἶναι νομίζῃ τοὺς πολεμίους, ὡς ἐγγὺς ὄντας. ὅπου δ' ἂν μέλλοι πολυχρόνιον πήξασθαι τὴν παρεμβολὴν, ἢ καταπιόντων τῶν πολεμίων, ἢ ἐπὶ τῷ φθείρειν τὴν χώραν ποιούμενος τὴν μονὴν, ἢ καιροῖς ἐφεδρεύων βελτίοσιν, ἐκλεγέσθω χωρία μὴ* ἑλώδη, μηδὲ νοσερά· τὰ γὰρ τοιαῦτα ταῖς ἀναφοραῖς, καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν τόπων δυσωδίαις νόσους, καὶ λοιμοὺς ἐμβάλλει τοῖς στρατεύμασι, καὶ πολλῶν μὲν ἐκάκωσε τὰς εὐεξίας, πολλοὺς δὲ ἀπώλεσεν· ὥστε μὴ μόνον ὀλίγον, ἀλλὰ καὶ ἀσθενὲς ἀπολείπεσθαι τὸ στράτευμα.

CAP. VIII.

DE VALLI MVNITIONE.

IMperator, si in hostili solo castra ponat, statim 1 vallo, fossaque cingat, licet ibi ad breue tempus considere voluerit. Hæc enim castrensis ratio nunquam pœnitenda, semperque tuta aduersus repentinas, & improuisas irruptiones. Collocet etiam custodias, ac speculatores, quasi prope adsint hostes, etsi longius abesse putet. Si vero, illis moræ prementibus, castra diutius habiturus sit aut si regionis vastandæ causa commoretur, aut etiam commodiorem circumspectet occasionem, eligat minime 2 humida, aut morbosa loca. Impurus enim illic, & fœtidus aer morbos ac pestem progignit, validam multorum valetudinem lædit, multis vitam quoque aufert, adeoque & numero, & viribus minuitur exercitus.

NOTÆ siue DISSERTATIONES IN CAPVT VIII.

1. VAllo fossaque cingat.] *Romanorum, immo & Græcorum prædicanda consuetudo, ut in castris muniendis vallo fossaque se cingerent. Quid vallum, aperte describit (ut veteres omit-*

De Valli munitione: & quæ illa sit.

Bed l. 1. Hist. Ang. c. 5.

omittam) Britannus Historicus: Vallum, inquit, quo ad repellendam vim hostium castra muniuntur fit de cespitibus; quibus circumcisis è terra velut murus exstruitur altus super terram: ita vt in ante fiat fossa, de qua leuati sunt cespites, supra quam sudes de lignis fortissimis præfiguntur. sed notandum super hunc aggerem siue murum exstruxisse plerumque turres & pinnas, quo facilius hostis aditu prohiberetur. deniq; ab ipso vallo ad castra vsq; interuallum fuisse pedum ducentorum, vt postea dicemus. E millenis, aliquot exempla huius symmetriæ promantur, & præcipue ab Cæsare, eximio illo munitionum architectore. Is igitur castris in Heluetios positis, cum vna legione, quam secum habebat, militibusque qui ex prouincia conuenerant à lacu Lemano ad montem Iuram, millia passuum nouendecim, murum in altitudinem pedum sedecim, fossamq; perducit: Eo opere perfecto præsidia disponit, castella communit, quo facilius, si se inuito transire conarentur, prohiberet. Ambitum primo notes XIX milliarium. nec is extra fidem. Nam rursum, Pompeium ad Dyrracchium obsidens, vallo duplici sese muniuit: quo millia passuum octodecim in circuitu erat complexus. Notes insuper murum in altitudinem pedum XVI. Murus seu agger pro rerum momentis altus erat: tamen aduersus Belgas Gallorum fortissimos castra ponens, vallum exstruxit XII. pedum. Distincte explicemus: Vallum facturi, cespites primum exscindebant, qui nihil aliud erant teste Festo, quam terra herbarum radicibus continens, erantq; instar magnorum laterum: ii, post fossam, (quæ pro necessitate maior, minorve erat) ad instar muri, in castrorum circuitu collocabantur, (idq; in superficie exteriori, nã interior minuta terra replebatur) atq; ita murum seu aggerem struebant, supra quem valli siue pali defigebantur, ita densi & ramusculis connexi, vt ne manus quidem interponendæ spacium esset, neq; sine labore magno, vel vnus vallus de aggere reuelli posset. Valli autem ab ipsis militibus quacumq; exercitus progrederetur, ferebantur. Vnus vir, inquit Polybius de vallis agens, fert tres, aut quatuor, simul eos componens: nimirum, vt ocyssime liceret eis vallare se, sicubi castra statim locanda, aliudve periculum esset. Super vallum, quin scuta, hastas, galeas, secures, rutra, falces, lora & catenas ferrent, ambigit nemo. Ergo tota munitio, fossa, aggere, cespite, vallo constabat. Porro fossam, negat Vegetius minus quam pedes nouem latam, septem profundam fuisse: ad summum vero duodecim pedum latitudinem, nouem profunditatem, cum opus est, requirit. Sed qui in hoc opere? milites ipsi, qui longo & assiduo vsu sic edocti. Apud Tacitum legimus, milites, qui in Germania defecerant, in laboribus suis adscripsisse vallum, fossas, materiã, pabulum, lignorum aggestus, id est, materiam ad aggeres & valla excitanda. Quamquam Vegetii tempore & paullo supra, quæq; legio ad hos vsus habebat fabros lignarios, structores carpentarios, ferrarios, reliquosque artifices: quibus præerat Præfectus fabrûm.

Libr. 1. Comment. — Lib. 3. Ciuil. — Libr. 2. Comment. — Valli, cespites, quid? — Libr. 17. — Cic. 2. Tuscul. Lib. 1. — Milites ipsi valli fabricatores. — Lib 1. Annal. — Lib. 2. c. 11.

Castrorum forma.

Atq; hactenus de vallo & fossa, quibus castra muniebantur, diximus: de castrorum forma breuiter nunc tractandum. Et quidem satis oonstat castrorum portas quatuor fuisse: Cum enim semper quadrata essent castra, quodlibet latus portam suam habebat, ad quam singulis viis in crucis formam distributis commode milites commeabant. Prima, Prætoria fuit, quæ ad tabernaculum Imperatoris rectà duceret. dicta à tabernaculo Prætoris, teste Festo: Initio, inquit, Prætores erant, qui nunc Consules, & ij bella administrabant. quorum tabernaculum quoque dicebatur Prætorium. Secunda, Prætoriæ ex diametro respondens Decumana fuit, hosti auersa, vt Tacitus auctor est: Tanta, inquit, consternatione irrupisse Germanos, vt cuncti ruerent ad portas: quarum Decumana maxime petebatur, auersa hosti, & fugientibus tutior. Erat ergo auersa ab hoste: & Prætoria illum spectabat, si Polybio fides. Tertia & quarta porta, Dextra Principalis, & Sinistra Principalis nuncupabantur, quæ sibi ex diametro oppositæ erant; & vtraq; appellatæ à Principiis: quæ erant loca in castris, in quibus Tribuni, Præfecti Decuriones & Centuriones. ideo Cicero ad Brutum, Spem libertatis nusquam, nisi in Principiis castrorum esse, dixit. Porro à vallo ad militum tabernacula, interstitium erat pedum ducentorum, teste Polybio; idque primo, vt si ab hostibus tela, ignesve missiles iacerentur, citra caderent, sicque illæsi consisterent. Secundo, vt locus esset, quo commode præda armentorum & pecorum ab hostibus capta recipi posset. Tertio & denique, vt ex facili in eo loco milites, qui ex castris educebantur, in aciem ordinarentur.

In voce, Prætoria. — Lib. 1. Annal.

Satis, quod ad eius intelligentiam, de vallo diximus: cuius vsum vt Imperatores hodierni reciperent, sanequam optandum esset; cum mille confusionibus & periculis eiusmodi præsidio libe-

raren-

rarentur: id quod multis probat exemplis Io. Francis. Fiamellus lib. Quæst milit. cap. 37. & Scipio Amiratus lib. 19. Dissert. docet exemplo Galbæ: Is cum paruo equitatu & vna legione in castris sese continebat, quem hostium maxima multitudo aggressa fatigauit adeo, vt de castris, & impedimentis deserendis deq; eruptione facienda agitaret: sed cum ad extremum id consilij reseruare, & interim rei euentum opperiri, & castra defendere visum fuisset, fortissime se tuebatur aduersus hostilem multitudinē, donec propter Romanorum paucitatem, re ad summū discrimen vertente, ad pristinum consilium rediret. Itaq; prælio paullisper intermisso, ac tantummodo tela missa excipientes, seq; ex labore reficientes, post, signo dato è castris eruperunt, omnemq; spem salutis in virtute posuerunt: vnde commutata fortuna hostes vndiq; circumsiderunt, & ex hominum millibus triginta, plus tertia parte interfecerunt. a *Idem accidit Ciceroni septem dies in castris obsesso: at summa suorumq; laude semper victori.* b *Idemq; euenit Cæsari, cum Ciceroni suppetias ferret.* c *Sed nimius esset labor, si singula exempla eorum, qui castrorum ope meliorem sibi fortunam effecere, perquirantur. Et ratio in promptu est: quia qui castra munita habet,* tutus est, *inquit hic Onosander,* aduersus repentinas & improuisas irruptiones, *hoc est, ad nutum hostium dimicare non cogitur; quo modo, deteriore conditione dimicatur, inq; manifestam cladē ruitur, sed arbitratu suo, id est, maiore opportunitate, manus cum hoste conseritur, vnde vt plurimum victoria reportatur. Et exploratum est, omnia insigniora prælia ipsorumq; victoriam, quam Cæsar in Hispania de Petreio & Afranio consequutus est, non aliunde processisse, quam* ꝙ *Cæsar munitiones diligenter curauerit, quorum auxilio sæpe suos hostes sine sanguine in potestatem redegit:* d *Neq; id quidem mirum: cum* si recte constituta sint castra, *inquit Vegetius,* quasi Ciuitatem muratam videntur secum portare. *Contra vero videmus quid mali temporibus nostris castrorum inscitia locandorum effecerit, id quod Ducis Parmensis in Gallia, & plusculis aliorum exemplis docet idem Amiratus, quæ tædij vitandi prætergredior: tantum te qui Martem laudemq; sectaris verbis illius monuerim, vt cum antiquorum Ducum exemplis, & documentis intelligas castra perutilia esse, neq; te posse ob militiæ præsentis corruptelam veteris militaris ordines restituere cognoscis, cum dediscere facilius sit quam addiscere, vnam saltem adolescentum legionem institue, qui non minus hastis & sclopetis, quam ligonibus & palis vti sciant, curesq; vt omnibus his instrumentis æque instructi inter militaria documenta exerceantur, in dirigēdo ac delineando opere aliquo* ꝙ *ad militiam spectet, nempe fossas, valla, propugnacula designent, ac meditentur vbi collocanda tormenta, quomodove in castris apte distribuendæ stationes, quibus fessi milites quiete reparari possint. Vtq; tibi præmōstrem, quid ad normam antiquorum efficere possis: cum vallatus es, & castrorum frons Orientem spectat, easdem lineas quas extrorsum duxisti, perducas pariter introrsum spacio aliquo interiecto, & primo crucis figurā in mediis castris ducens, ex illo amplo quadrato, quatuor quadrata præcipua conficias, quæ duas vias regias castrorum constituent; altera ab Oriente ad Occasum, à porta videlicet Prætoria ad Decumanā: altera à Septentrione ad Meridiem, à porta videlicet Dextra Principali, ad portam Sinistram Principalem: deinde, (instar hortorum, qui in alia minora quadrata subdiuiduntur) inter hæc quadrata minora alia designa, quæ cæteris eadem mensura respondendo, alias minores vias conficiunt, quæ ab imo ad summum omnes militum stationes in latitudine & longitudine diuidant. atq; hæc est sententia Scipionis Amirati viri ciuilium militariumq; rerum peritissimi, quam si recte capient Duces nullo negocio Romanorum imitatione aduersus hostiles insultus sese in tuto constituent. Hodie valli vicem obtinere volunt carri in orbem dispositi, quibus vsos esse Stephanum Battorium & Hunniadem aduersus Turcā, aliosq; nostra tēpestate in Belgio Duces scimus. Sed quotusquisq; non videat hoc munitionis genus opido infirmū & hostili impressioni, & fraudi obnoxium esse? maxime si in finibus imperij sint: quibus in locis castra sic excitasse Romanos, vt non tam castra quam fortissima opida viderentur, non vno in loco cōstat apud Cæsarem aliosq;.*

a *Cæsar 3. Comment.*
b *Id. lib. 5.*
c *Ibid.*
Valli vtilitas.
d *Lib. 1. Ciuil.*
Lib. 1. cap. 21.

2. El gat minime humida.] *Sic Cambyses apud Xenophontem inter cætera quæ Cyro Principi futuro dabat belli feliciter gerendi documenta, illud legitur, vt summe caueret ne initio castrametationis exercitus ægrotaret. Sciscitanti autem Cyro, qui hoc assequi posset, respondit:* Ἂν μὲν δήπου χρόνον τινὰ μέλλεις ἐν τῷ αὐτῷ μένειν, ὑγιεινοῦ δεῖ πρῶτον στρατοπέδου μὴ ἀμελῆσαι. τούτου δ' οὐχ ἁμάρτοις ἐὰν περὶ μέλῃ σοι· καὶ γὰρ λέγοντες οὐδὲν παύονται οἱ ἄνθρωποι, περί τε τῶν νοσηρῶν χωρίων καὶ τῶν ὑγιεινῶν, μάρτυρες δὲ σαφεῖς ἑκατέροις αὐτῶν παρείσονται, τά τε σώματα καὶ τὰ χρώματα. Si quo

Castra sint in salubri loco.
Lib. 1. Cyripæd.

in loco diutius sis futurus, diligentia tibi est adhibenda; primum, vt castra in salubri locės: id quod, nisi neglexeris, facile assequeris. Etenim dicere homines assidue consueuerunt, & qui loci morbidi sint, & qui salubres: his vero vtrisque certissima afferunt testimonia, tum corpora, tum colores. *Mahumetes impius Turcarum legislator, non aliam ob causam legem suis asseclis, vt crebriori lotione vtantur, tulit, nisi quod crederet crebra lotione vegeta fieri corpora, morbosque, quos immundicies generare solet, paruo sumptu arceri.*

CAP. IX.

CREBRO MVTANDA ESSE *castra.*

NEc parum vtilitatis ac salubritatis eueniet, si non 1 semper eodem in loco maneat castrorum metatio. nisi milites ea tempestate sub pellibus, & tentoriis hiberneut. Naturales enim ac necessariæ alui deiectiones, vnum semper in locum congestę, graues ac fœtidos exspirant halitus, tandemq; ambientem ac circumfusum aerem tætro odore corrumpunt. Cohortes in hiberna missas, ad bellicas exercitationes traducat Imperator, nec sinat eas ociari vel desidere. Nam 2 ocio quidem corporis vires mollescunt & languent; desidia vero, animi veluti euirantur, socordesque & ignaui fiunt: nempe blandimenta voluptatum, adsiduo abusu ferocissima quæque pectora eneruant & absumunt. Cauendum igitur ne diutius viriles animi à consuetis cessent laboribus. Nam si ab longo ocio ad militaria munera reuocentur, non prodeunt lubentes, nec diu perseuerant, sed repente timore consternati trepidant, priusquam periculorum dubia tentauerint; simulac vero tentauerunt, abscedunt; atque ita in illis, nec sperant, nec resistunt.

ΚΕΦ. θ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΣΥΝΕΧΩΣ * ΥΠΑΛλάσσειν τὰ ἄπληκτα.

ΧΡήσιμον δέ τι καὶ σωτήριον στρατοπέδῳ, μηδὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς μέλλειν παρεμβολῆς, ἐὰν μὴ χειμαδεύῃ, καὶ τοῖς σκηνώμασι διὰ τὴν ὥραν τοῦ καιροῦ πεπυκνωμένον τυγχάνῃ. αἱ γὰρ τῶν ἀναγκαίων ἐκκρίσεις, ἐπὶ τῶν αὐτῶν γιγνόμεναι χωρίων, ἀτμοὺς διεφθορότας ἀναπέμπουσι, συμμεταβάλλουσι καὶ τὴν τοῦ περιέχοντος ἀέρος χύσιν. Ἐν δὲ ταῖς χειμαδίαις, γυμναζέτω τὰ στρατόπεδα, καὶ πολεμικὰ καὶ σύντροφα ποιείσθω τοῖς δεινοῖς· μήτ' ἀργεῖν * ἐτῶν, μήτε ῥαθυμεῖν. ἡ μὲν γὰρ ἀργία, τὰ σώματα μαλθακὰ καὶ ἀσθενῆ κατεσκεύασεν, ἡ δὲ ῥαθυμία, τὰς ψυχὰς ἀνάνδρους καὶ δειλὰς ἐποίησεν. αἱ γὰρ ἡδοναὶ δελεάζουσαι τῷ καθ' ἡμέραν συνήθει τὰς ἐπιθυμίας, διαφθείρουσι καὶ τὸν * εὐτολμότατον ὅθεν οὐ μακρὰν * ἐπείγειν τοὺς ἄνδρας τῶν πόνων. Ἐπειδὰν γὰρ μετὰ χρόνον ἀναγκάζωνται πρὸς τὰ πολεμικὰ χωρεῖν, οὐχ ἡδέως ἐξίασιν, οὔτ' ἐπιπολὺ μένουσιν, ἀλλ' * ἐκδεδειτημένοι, ταχὺ μὲν ὀρρωδοῦσι πρὶν, ἢ καὶ * πειρᾶσθαι τὰ δεινά. ταχὺ δὲ πειράσαντες ἀποχωροῦσιν, οὔτ' ἐλπίζειν, οὔτε φέρειν τοὺς κινδύνους δυνάμενοι.

NOTÆ IN CAPVT IX.

Hirt. lib. 8.
Castra mutanda.
Libr. 3.
Deut. 23.

1. NOn semper eodem in loco.] *Id summe curabat I. Cæsar, quem legimus, tantum itineris confecisse, quantum valetudini militum tuendæ mutatio loci conferret. atq; id quidem prudenti consilio, cum ex nimia cunctatione aer facile corrumpatur*, vnde perniciosissimus nascitur morbus, *inquit Vegetius*, qui prohiberi non potest aliter, nisi frequenti mutatione castrorum. *Hoc bellicum institutum adeo receptum vbiq; est, vt non sit quispiam mediocriter disciplina militari imbutus, qui non id diligenter seruet. Hollandi in obsidione Ostendæ, exacti hac in re: nam quotquot trimestribus, nouo præsidio vrbem muniebant. Moyses etiam eam ob rem suis præcepit, vt* castra sint sancta, & nihil in eis appareat fœditatis.

Non ocientur milites.
Libr. 1. Cyripæd.
Lib. 6. Policrat. c. 14.

2. Nam ocio.] *Similia apud Senecam*: Non vides, vt immota fax torpeat, & exagitata reddat ignes? mollit viros ocium: ferrum situ corrumpitur, & rubiginem ducit: desidia dedocet. *Propius ad rem Xenophon*: Ὡς χαλεπὸν μὲν καὶ ἕνα ἄνθρωπον ἀργὸν τρέφεσθαι. πολὺ δ' ἔτι, ὦ παῖ, χαλεπώτερον οἶκον ὅλον, πάντων δὲ χαλεπώτατον στρατιὰν ἀργὸν τρέφειν· Difficile est enim vel vnū hominem alere ociosum; multo etiam difficilius totam domum: sed omnium est difficillimum, vniuersum exercitum ociosum alere. *Itaq; recte Antistes Salesbriensis dixit vsque-*

quaque

quaque Ducem inutilem eſſe, apud quem diſciplina non viget: & fruſtra ſperet victoriam, qui animos manuſque militum aſſidue non exercet. idque maxime in proſperitate rerum, & copia neceſſariorum, *Polybio teſte.* *Lib. II.*

ΚΕΦ. ι.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΕΙ ΓΥΜΝΑΖΕΙΝ τὸν στρατὸν ἀδείας οὔσης.

Διόπερ ἀγαθοῦ στρατηγοῦ, καὶ τὰ χρήσιμα τότε κατασκευάζειν, ὅτε οὐκ ἐπείγουσιν αἱ τῶν ἐκ παρατάξεως ἀγώνων ἀνάγκαι, καὶ τὰ ἄχρηστα διὰ τὴν τῶν σωμάτων ἄσκησιν ἐπιτάττειν. Ἱκανὴ γὰρ στρατοπέδοις ἄνεσις, κἂν σφόδρα παλαίπωροι ὦσιν, ἡ μὴ διὰ τῶν δεινῶν εἰς τὸ ἀληθινὸν ἀγώνισμα πεῖρα. γυμναζέτω τοιοῖσδέ τισι τρόποις. Ἐκτασσέτω πρῶτον ἀναδοὺς τὰ ὅπλα πᾶσιν, ἵν' ἐκ μελέτης σφίσιν ᾖ τὸ μένειν ἐν τάξει, καὶ ταῖς ὄψεσι, καὶ τοῖς ὀνόμασι συνήθεις ἀλλήλοις * γιγνόμεναι· καὶ τίς, ὑπὸ τίνα, καὶ ποῦ, καὶ μετὰ πόσους, * ὑπ' ὀξὺ παράγγελμα πάντες ὦσιν ἐν τάξει, καὶ τάς τε ἐκτάσεις, καὶ συστολάς, καὶ ἐγκλίσεις ἐπὶ * λαιὰ καὶ δεξιά, καὶ λόχων μεταγωγάς, καὶ διαστήματα, καὶ πυκνώσεις, καὶ τὰς δι' ἀλλήλων ἀντεξόδους, καὶ εἰσόδους, καὶ τὰς κατὰ λόχους διαιρέσεις καὶ κατατάξεις, καὶ τὴν ἐπὶ φάλαγγα, καὶ τὴν ἐπὶ βάθος ὑποστέλλουσαν, καὶ τὴν ἐπὶ μῆκος ἐκτείνουσαν, καὶ τὴν ἀμφιπρόσωπον μάχην, ὅτ' αὐτοὶ κατ' οὐρὰν ἐπιστρέψαντες, πρὸς τοὺς κυκλουμένους μάχονται, καὶ τὰς ἀνακλήσεις ἐκδιδασκέτω. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν μουσικῶν ὀργάνων, οἱ μὲν ἀρχὴν ἔχοντες τοῦ μανθάνειν, ἐπιτιθέντες τοὺς δακτύλους ἐπί τε τὰ τρήματα τῶν αὐλῶν, καὶ διαστήματα τῶν χορδῶν, πολλάκις ἄλλον ἔθεσαν ἐπ' ἄλλῃ, καὶ οὐ κατὰ τὴν ἁρμονικὴν διάστασιν· εἶτα μόλις ἐπεκτείνουσι· βραδὺ μὲν αἴρουσι τοὺς δακτύλους, βραδὺ δὲ τιθέασιν. οἱ δ' ἐν μελέτῃ τῆς μουσικῆς ἀνεπιτηδεύτως ἤδη ῥερυθμισμένῃ τῇ χειρί, δι' ὀξύτητος μεταφέρουσιν, ὅπῃ τε βούλονται παραθλίψαι τὸ ἀναπνοῆς, καὶ ἀνοῖξαι, καὶ *, παραψῆλαι χορδῆς. Τοῦτον δή που τὸν τρόπον, οἱ μὲν ἀσυνήθεις, καὶ ἀνάσκητοι τῆς τάξεως, διὰ ταραχῆς πολλοῦ, μόλις, ἀλλήλων διαμαρτάνοντες ἐγκαταττόμενοι, πολὺν ἀναλίσκοντες χρόνον. Οἱ δὲ συγκεκροτημένοι, διὰ τάχους, ὡς εἰπεῖν, αὐτόματοι φέρονται πρὸς τὴν τάξιν, ἐναρμόνιον τινὰ καὶ καλὴν ἀποπληροῦντες ὄψιν.

CAP. X.

MILITES REBVS SECVRIS ad bellum exerceri debere.

BOnus igitur Imperator, priuſquam I vrgeat conſiſtendi in acie neceſſitas, præparet quæ vtilia ſibi fore videbuntur, immo & militum corporibus exercendis, imperet quoque minus vtilia. Satis enim illis, quamuis ærumnoſis, ac miſeris, concedetur ocii, ſi tantiſper à grauibus, vetiſque bellorum periculis vacare liceat. His autem modis exerceantur. Diſponantur ſinguli in armis, illiſque præcipua curarum iſta ſit, aſſiduo vſu permanere in ordine, vt adſueſcant de facie, ac nomine ſeſe inuicem noſſe. Item vt diſcant, quis progredi debeat, quo imperante, quo loco, quot ſociis comitatus. Deni-que, vel leuiſſimo nutu & ſigno, adſtent in ordine ſinguli. Tum vero doceantur agmen producere, contrahere, inclinare in læuum, in dextrum latus, manipulos traducere, diuidere, condenſare, vel etiam vicibus alternis accedere, & recedere. Itemque adſueſiant aciei diſtributionibus & diſpoſitionibus, ſiue in phalangem componenda ſit acies, ſiue confertim colligenda, ſiue longa ſerie protendenda, ſiue ita, vt poſtremi aduerſus circumuenientes obuerſo vultu prælientur, pugna biceps, ac bifrons pugnanda, ſiue etiam receptui ſigno audito ſecedendum. Vt enim qui muſicorum inſtrumentorum principiis adhuc erudiuntur, quando aut tibiarum foramina, aut neruorum interualla, digitorum pulſu diſcernẽda ſunt, ſæpenumero alia aliis digitis, abſque vllo concentu premunt incondite, ac languide ponendo articulos, ſegniter quoque tollendo, vix neruos intendunt: At qui iam frequenti cura, & vſu totam artem probe callent, manu ad numeros compoſita, celeri leuitate ſubtiliter agitata, tibiarum flatus, vt lubet, aut comprimunt, aut laxant, fidibuſque facile perſtrepunt. Conſimili quoque ratione, ordinum ſeruandorum inſueti & ignari, trepidi admodum, poſt multos errores, & anfractus, vix tandem diſpoſite conquieſcunt: qui vero communibus animis conſpirare edocti ſunt, dato ſigno, derepente, quaſi naturali motu ipſi per ſe feruntur in ordines, aciemque pulchre concinnatam componunt.

Porro, exercitu ita diſtributo, commiſſos, & compoſitos ordines ad conflictũ educat Imperator, vt datis ferulis, aut rudibus, & iaculorum arundinibus, pugnam ſine ferro, & ſanguine depugnent. Si in aruo ſint, 2 glebis, vt miſſilibus vti iubeat Item crudo 3 ceſtu, loriſq; bubulis. Deſignet quoque illis colles, cacumina, & ardua loca celeri 4 curſu conſcendere imperet; tum etiam ſubmittat cum telis, quæ modo indicaui, alios quoſdam, qui illos exturbare contendant, eoſq; laudibus efferat, qui vel permãſerint fortiter reluctando, vel qui conſtanter oppugnãdo aduerſarios deiecerint. Huiuſmodi ludo 5 & exercitatione militum valetudo confirmabitur, eritq; illis cibus, potuſq; etſi tenuis, & parcus, iucundior, nec magis opipare epulari exoptabunt. Nam labore quæſita fames, ac ſitis, multa ſibi, ac ſuauiſſima condimenta, poculaque miſcet. Hinc etiam corpora ipſa aduerſus defatigationes obdurantur, periculis adſuefiunt, ſudando, nitendo, anhelando; atq; in feruenti ſole caloribus, & algoribus ſub dio perferendis exercentur.

Similes 6 equitum quoq; exercitationes erũt, aut certatim pugnando, aut curſim inſequendo, aut mixtim præliando, aut tumultuarie velitando, in campis ſcilicet patentibus, ac planis; atque etiam circa collium radices, quantum per arduas aſperitates attingere licebit. Nec enim debent per inacceſſã iuga, aut per præruptos deſcenſus equitare.

Εἶτα διελὼν τὰ στρατεύματα πρὸς ἀλλήλους ἀσιδήρῳ μάχῃ συναγέτω, νάρθηκας ἢ στύρακας ἀκοντίων ἀναδιδούς. εἰ δέ τινα καὶ βεβωλασμένα * πεδία εἴη, βώλους τε κελεύων αἴροντας βαλεῖν. ὄντων δὲ καὶ ἱμάντων ἐκ ταυρείων, χρήσθω ἐπὶ τὴν μάχην. Δείξας δὲ αὐτοῖς καὶ λόφους, ἢ ὀρθίους βουνούς, ἢ τόπους, κελευέτω σὺν δρόμῳ καταλαμβάνεσθαι· ποτὲ δὲ καὶ ἐπιστήσας ἐπ' αὐτῶν τινὰς τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἀναδοὺς ἃ μικρῷ πρόσθεν ἔφην ὅπλα, τούτους ἐκβάλλοντας ἑτέρους ἐκπεμπέτω· καὶ ἢ τοὺς μένοντας ἐπαινείτω καὶ μὴ ἐκπεσόντας, ἢ τοὺς ἐκβαλόντας. Ἐκ γὰρ τοιαύτης ἀσκήσεως καὶ γυμνασίας ὑγιαίνει μὲν τὸ στράτευμα· πᾶν δ' ὅ, τι οὖν ἥδιον ἐσθίει καὶ πίνει * αὐτὶ λητὸν ἢ πολυτελέστερον οὐδὲν ἐπιζητοῦν. Ὁ γὰρ ἀπὸ τῶν πόνων λιμὸς καὶ τὸ δίψος, ἱκανὸν ὄψον ποιεῖ καὶ γλυκὺ * κέρασμα· στερρότερά τε τὰ σώματα σφίσι γίγνεται καὶ * ἄζμητα, καὶ συνεθίζεται τοῖς μέλλουσι δεινοῖς, ἱδρῶτι, καὶ σώματι, καὶ πνεύματι, καὶ θάλπεσιν ἀσκιάστοις, καὶ κρυμοῖς ὑπαίθροις συγγυμναζόμενα.

Παραπλησίως δὲ γυμναζέτω καὶ τὸ ἱππικὸν, ἁμίλλας ποιούμενος καὶ διώγματα, καὶ συμπλοκὰς, καὶ ἀκροβολισμοὺς ἐν τοῖς ἐπιπέδοις, περὶ αὐτὰς τὰς ῥίζας τῶν λόφων, ἐφ' ὅσον δυνατόν ἐστι καὶ τῶν τραχέων ἐπιψαύειν. οὐ γὰρ οἷόν τε βιάζεσθαι πρὸς ἄναντη, καὶ κατὰ πρανοῦς * ἱππάζεσθαι.

NOTÆ ſiue DISSERTATIONES IN CAP. X.

De Exercitiis.

1. PRiuſquam vrgeat.) *Hic agit Onoſander de Exercitiis armorum, quæ partite ſatis & diſtincte proſequitur ipſo Capitis huius initio. Antiquos autem hiſce exercitiis apprime deditos fuiſſe præter ſexcentos alios docet D. Hieronymus his verbis: Olim qui nauali prælio erant dimicaturi, prius in portu, marique tranquillo vncos præparabant, remos trahebãt, diſpoſitumq; per tabulata militem firmiter ſtare conſueſcebant, vt quid in hac ficta naumachia ſimulacroque naualis pugnæ didiciſſent, in vero certamine non perhorreſcerẽt: Ita ſane qui in terra erãt pugnaturi arma tractare, vmbratili pugna vires exercere, famem, ſitim, frigus, æſtum, vigilias, pati aſſueſcebant, vt quod domi didiciſſent, in pugna eis prodeſſet. Vnde Romanos ab hoc inſtituto dilaudat Vulcatius Gallicanus, dicens inſuper;* Miſerum eſſe, cum exerceantur athletæ, venatores, & gladiatores, non exerceri milites, quibus minor futurus eſſet labor, ſi conſuetus eſſet. *& diffuſius Ioſephus:* Non initium illis armorum ipſum bellum eſt, nec ſolum, cum vſus, aut neceſſitas eſt, manus mouent, in pace feriati: ſed tanquam congeniti armis, nunquam pauſam Exercitii faciunt, nec exſpectant occaſiones. Meditationes autem illis, ſiue exercitia nihil à vero vſu fortitudinis, & audaciæ abeunt, ſed quiſque quotidie miles omni alacritate, tanquã à bello exercetur. Quo fit, vt facillime, & pene ſine laboris ſenſu pugnas tolerent. Neque enim vel confuſio eos à conſueto ordine amouet, & diſſipat, vel metus reddit attonitos, vel labor fatigatos. Sequitur vero victoria ſemper eos, cum in hos pugnent, qui non pariter confirmati, Nec ſane errauerit, qui dixerit, Exercitia eorum pugnas ſine ſanguine, Pugnas exercitia

In Auid. Caſ.

Lib 3. Excid. Hieroſ.

cum

cum ſanguine eſſe. *Hactenus Ioſephus: qui indicat illos, vt vides, quotidie exercitiis operam dediſſe: quod nec à vero alienum eſt: cum & Vegetius ſcribat Tyrones bis in die, mane & poſt meridiem: Veteranos autem ſemel tantum exerceri ſolitos. Quidquid ſit, tãtum his exercitiis tribuerunt Romani, vt* Seuerus *Imperator, palam dixerit, Diſciplinam maiorum Remp. tenere: quæ ſi dilabatur, & nomen Romanum & Imperium amiſſum iri. Hæc etſi noſtris temporibus in vſum reuocari haud ſit ita facile, tamen illud procliuius erit, priuſquam Imperator manum cum hoſte conſerat, vt per aliquot dies diuerſas pugnæ formas eaſque campeſtres ſibi præfiniat, quod melius expeditiuſque cum opus erit ſuam formabit aciem, quam illam adumbratam in charta videre meditarique, vt hodie apud omnes fere inualuit.*

Libr 3. Quotidie milites exercebantur.

Si in aruo ſunt, glebis.] *Hoc exercitii genere Cyri milites vtebantur. Ita enim ille apud Xenophontem:* Inuitauit Cyrus totum ordinem cum Centurione, cum vidiſſet dimidium virorum ordinis illius vtrinque inter ſe contra ad pugnam inſtruxiſſe, qui vtrique thoraças haberent, & crates in ſiniſtris manibus: ſed eorum aliis craſſas ferulas in manu dedit; aliis dixit, vt glebis ſublatis aduerſarios percuterent. *Notes Centurionem adſtitiſſe, quaſi Præſidem aut Doctorem armorum. In hoc autem Campeſtri exercitio aſſueſcebant milites hoſtilia, & vallum iacere, vibrare ſudem, arma denique tractare. Seneca:* Miles in media pace decurrit ſine vllo hoſte, vallum iacit, & ſuperuacuo labore laſſatur, vt ſufficere neceſſario poſſit: *& alibi* Iuuentutem maiores noſtri rectam exercuerunt, haſtilia iacere, ſudem torquere, equum agitare, arma tractare. *Notes in uper crates & ferulas duplicis fuiſſe ponderis, vt cum vera & leuiora arma tyro ſumpſiſſet, velut grauiore pondere liberatus, ſecurior liberiorque certaret. Ita pileis quibuſdam Pannonicis ex pellibus vtebantur, ne grauior cum ad rem veniret, videretur.*

Exercitium in armis.

Lib. 2. Cyripæd.

Epiſt. 18.

Veget. l. 1. c. 20.

3. Crudo ceſtu.] *In Græco textu legitur ἱμάντων, quod nihil aliud quam lorum, ſeu ceſtus. Ceſti autem pictarum, ſeu pugilum chirothecæ: aut ſi mauis, tunicæ manuum bubulæ exuuiis inſuto plumbo. Plura ſuper hac voce Rigaltius, quem lege ſi lubet.*

4. Celeri curſu.] *Aliud exercitii genus Decurſio, quod in armis fiebat, & ſub ſignis: cuius meminit Vegetius:* Ad curſum, *inquit*, præcipue adſuefaciendi ſunt milites; vt maiore impetu in hoſtem procurrant; vt loca opportuna celeriter occupent; vt ad explorandum alacriter pergãt; vt fugientium terga facilius comprehendant. *Atque hoc genus exercitii ex facili à noſtris recipi poſſet. Quid enim vetat, quo minus milites leuioris præſertim armaturæ quales ſclopetarii, cum in hybernis, vel alias ab hoſtico remoti ſunt, quotidie vel aliquoties in hebdomada eum in modum ſeſe exerceant? colles vtpote, cacumina, loca ardua, & prærupta, ſclopeta gladioq; armati celeri gradu tranſcendant, foſſas tranſiliant, ſclopetas interea loci explodendo, ſocios ceu hoſtes petendo, & momento poſtea caſtra repetendo? quid, inquam, obſtat, quominus haſtas, enſes, ſclopetas commode tractare, contra equites decurrere, tormenta bellica ocyus educere; aciem inſtruere, eamque pro ingenio loci vel laxare, vel condenſare in læuum, dextrumque latus flectere, ante pugnam clamare, arma quatere, hiſque ſimilia tyrones, & quidem alternis diebus addiſcant?*

In Curſu.

Lib. 1. c. 9.

5 Huiuſmodi ludo.] *Hactenus exſequutus eſt exercitia: etſi non omnes eius partes,* Saltum *enim,* Natationẽ, *&* Palaria *omiſit: priora ex ſe nota, notæque eorum vtilitates, quas Iuſtus Lipſius in Militia deducit: qui ex Vegetio* Palaria *deſignat fuiſſe armorum exercitiũ eiuſmodi: Statuebatur palus in terram rectus, & fixus, qui ſex pedes emineret ad modum hominis: eumque hinc illinc tyro aſſiliebat, & variis ictibus, adſtante magiſtro petebat.* In qua exercitatione; *ait Vegetius,* ſeruabatur illa cautela, vt non cæſim, ſed punctim feriret, & ita ad inferendum vulnus inſurgeret tyro ne qua ex parte ipſe pateret ad plagam. *Meminit & Seneca huius exercitii:* Exerceamur ad palum, *&c. De Hadriano Spartianus.* Equitauit, ambulauitque plurimum, armiſque & palo * ſe ſemper exercuit. *Sed, & omiſit Auctor nauales exercitationes, de quibus obiter Polybius:* Dum vero quinqueremes parabantur, interea multitudo omnis ad remigium exercebatur, per hunc modum: Subſelliis in harena per ordinem diſpoſitis, remiges inſidentes ad vocem præcipientis, qui in medio eorum erat, omnes vna protendere brachia, ac reducere, remoſque per harenam remouere pariter docebantur: ad illius vocem ſimul omnes incipiebant, ſimul deſinebant. per hunc modum nauigandi artem edocti, & perfectis interea nauibus mare ingreſſi, poſt paucos dies circa Italiam nauigantes, ſecundum ducis iuſſum, verum in vndis periculum fecerunt.

In Palo.

Lib. 1. cap. 2.

* ita legit Lipſius, non *pilo.*

Libr. 1.

6. Similes equitum.] *Præter exercitationes quas hic tangit Auctor, possunt equites tyrones doceri in equum subito ascendere, eoque descendere, fossas transilire, hastilibus ludis, & torneamentis hastam vibrare, equum huc illuc flectere, velitationibus socios ceu hostes ex insidiis apte adoriri, & mox regredi ad turmas grauioris armaturæ, vtpote quibus interpositis latere tecto ab hostibus esse possint. Atque hactenus de Exercitatione, cuius vsus vt nostris Ducibus recipiatur, vouendum quidem est, si non sperandum. Reciperent tamen si quæ neglectu eius damna sibi asciscant, serio cogitarent.* Animos enim subito ad Arma non erigunt, *ait Cassiodorus*, nisi qui se ad ipsa idoneos, præmissa exercitatione disponunt. *Nec difficultas absterreat, cum nihil sit, quod non assidua meditatio facillimum reddat, vt Vegetius inquit. Et vero, cur desperes fieri posse, quæ facta sunt? Imiteris ergo veteres illos Imperatores, quorum Exercitia si pugnas sine sanguine, Pugnas exercitia cum sanguine, dixerim, haud errem, aut me fallit Iosephus dicto loco.*

Lib. 1. epist. 39.

Lib. 1. c. 19.

§. *De Pabulationibus.*

Si copias pabulatum mittat Imperator, summopere cauere debet, ne per vberes diuitesque hostium regiones huc illucque prædas opimas perquirendo oberrent: ne hac ratione in maximas aliquando strages incidant. Palantes enim ac dispersi, prędas insolenti lætitia abigentes, ab hostibus opprimuntur ac profligantur. Nimirum 1 indigesta illa turba, quæstibus prædisque onusta, & grauis, neque armis vti, neque mutuum sibi ferre auxilium potest. Quotquot igitur incussu Imperatoris aliqua deprædari ausi fuerint, plectantur. 2 Ipse vero siquando prædatum mittere voluerit, vacuis & inermibus aliquot armatos equites, peditesque adiungat: qui quidem abigenda præda non occupabuntur, sed ordine dispositi pabulatores munient, vt tuto se ad suos cum præda recipere possint.

Σωφρονείτω δὲ περὶ τὰς προνομὰς, καὶ μὴ ἐφιέτω ταῖς δυνάμεσιν, ἐπειδὰν εἰς εὐδαίμονα πολεμίων εἰσβάλῃ χώραν, ἀτάκτως φέρεσθαι πρὸς τὰς ὠφελείας. αἱ γὰρ μέγισται συμφοραὶ κἀν τοῖς τοιοῖσδε γίγνονται. πολλάκις γὰρ ἀτάκτοις καὶ σποράσι περὶ τὴν λείαν σεσοβημένοις ἐπιπεσόντες οἱ πολέμιοι, καὶ διὰ τὸ ἀσύντακτον τοῦ πλήθους, καὶ διὰ τὸ βαρεῖς εἶναι τοὺς ἀποχωροῦντας ταῖς ὠφελείαις, οὔτε τοῖς ὅπλοις χρῆσθαι δυναμένοις, οὔτε ἀλλήλοις ἐπικουρῆσαι, πολλοὺς διέφθειραν. Εἰ δέ τινες δίχα τοῦ τὸν στρατηγὸν κελεῦσαι προνομεύειν ἐπιχειρήσωσιν, οὗτοι κολαζέσθωσαν. αὐτός γε μὴν ὅτ᾽ ἂν ἐπὶ τὴν λείαν πέμπῃ, τοῖς ψιλοῖς καὶ ἀνόπλοις συντασσέτω μαχίμους ἱππεῖς καὶ πεζοὺς, οἳ περὶ μὲν τὴν λείαν οὐκ ἀσχολήσονται, μένοντες δὲ ἐν τάξει παραφυλάξωσι τοὺς προνομεύοντας, ἵν᾽ ᾖ σφίσιν ἀσφαλὴς ἡ ἀποχώρησις.

NOTÆ.

De pabulationibus & præda.

1. INdigesta illa turba.] *Non enim liberum ius erat sic prædari, sed per manipulos, cohortes, legiones, sæpe missos milites, vt prædam agerent ex hostili terra & ferrent: sed cum lege, vt tota præda communis omnibus esset, vt recte ex Polybio notat I. Lipsius, & docebimus postea cap. 34. Itaque iure vitio datum Albinianis militibus, quod* ab signis abessent, Lixæ permisti cum militibus diu noctuque vagarentur, & palantes agros vastarent, villas expugnarent, pecoris & mancipiorum prædas certantes agerent.

Libr. 5. de Militia.

Sallust. Iugurt.

Lib. 13. Annal.

Quando puniendus miles.

Libr. 15. antiq cap. 12.

2 Plectantur.] *Nam,* delicta militum nulla venia prosequi, vsu salubre, & misericordia melius semper apparuit, *ait ex vero Tacitus: quod maxime cape, vbi militibus stipendia non desunt. nam in rerum inopia qui, sodes, militem contineas? Herodes, teste Iosepho, duobus potissimũ modis milites in officio retinebat,* timore suppliciorum, quæ nemini remittebat, & liberalitate, qua prouidebat publicis necessitatibus.

§. *De Exploratoribus.*

Si forte exploratores comprehensi sint, de illis Imperat. varie censeat. Etenim si exercitus sui vires hostium copiis longe inferiores arbitretur,

Εἰ δὲ συλλάβοι ποτὲ κατασκόπους, μὴ μιᾷ κεχρήσθω γνώμῃ, ἀλλ᾽ ἐὰν μὲν ἀσθενέστερα τὰ ἴδια * εἶναι τὰ τῶν πολεμίων εἶναι νομίζῃ.

κτεινάτω τούτους· ἐὰν δὲ καὶ ὁπλισμῷ καλῷ κεχρημένος ᾖ, καὶ παρασκευαῖς ἐντελέσι, καὶ δυνάμει πολλῇ καὶ εὐεξίᾳ σωμάτων, καὶ πειθηνίῳ στρατεύματι, καὶ ἡγεμόσιν ἀρίστοις, καὶ ἐμπειρίᾳ μεμελετημένῃ, παραλαβὼν τοὺς κατασκόπους, καὶ ἐν κόσμῳ τὴν στρατείαν ἐπιδειξάμενος, οὐκ ἂν ἁμάρτοι ποτὲ καὶ ἀθῴους ἀποπέμψας. Τὰ μὲν γὰρ πλεονεκτήματα τῶν ἀντιπάλων ἀγγελλόμενα φοβεῖσθαι συνηνάγκασε. τὰ δὲ ἐλαττώματα θαρρεῖν παρεστήσατο.

illico iubeat speculatores interfici: si vero multo, integroque apparatu consistat in armis, suæque copiæ bonis, validisque & ad omnia paratis militum corporibus, aut ducibus, vsu & experientia præstantibus probe instructæ sint, tunc minime peccauerit, si speculatoribus exercitum ostentet, eosque dimittat incolumes. Hostes enim, si res aduersariorum superiores esse resciuerint, formidant: contra vero, si inferiores, confidunt; maioresque sumunt animos.

NOTÆ.

Hic de exploratoribus hostium: quid de tuis? mittendusne gregarius quispiam & vnus de multis? Nequaquam sed Speculatores mittantur graues & prudentes, idq. specie si res ferat legationis. Ita Cyrus cum ab Indo Legatos accepisset cum muneribus, nonnullos ex illis tanquam ab Indo de ineunda societate ad Assyrium mittit. Id quod eo consilio factum ab Cyro Xenophon scribit, quod cæteri exploratores seruorum similes, aliud nihil quod sciant possunt renunciare, quam quæcunque nouerint omnes. At viri, *inquit*, quales vos estis, etiam consilia sæpe discunt. Quæ Indi libenter cum audissent, essentque hospitio accepti tum apud Cyrum instructi postridie profecti sunt, *&c. Ita Romani* conatum Ætolorum animaduertentes, legatos ad Antiochum miserunt, qui voluntatem Regis explorarent, & sub specie legationis apparatum eius specularentur *Notent Duces, diligentiam in exquirendis hostis sui consiliis: Nihil enim bono duci incognitum esse debet, quod hostis agit:* Consilia, loca prompta, occultaque noscenda, astusque hostium in perniciem ipsis vertenda, *inquit Tacitus. Immo enimuero, nec Imperatores ipsi hac in re segnes. Ecce Marcellum Consulem ad Collegam:* Quin imus ipse, *inquit*, cum equitibus paucis exploratum: subiecta enim res oculis, certum dabit consilium. *Sed quando occasio non semper fert, vt vel Imperator eat, vel legati publice mittantur, cauti & periti clam mittendi, qui quidem itinera (quod in magno ponendum) perspecta habeant. Ita patrum memoria rusticus quidam Carolo V. victoriam accelerauit, & hostium animos magna confusione repleuit, quod vadum Albis in Germania ei ostendisset.*

Exploratores qui mittendi.

Lib. 6. Cyripæd.

Polyb. l. 3.

Lib. 1. Annal.

Fallet. libr. 5. Bell. German.

---

§. De Excubiis, siue vigiliis.

Φύλακας δὲ καταστατέτω καὶ πλείους * ἵν' ἐν μέρει διελόμενοι τὴν τῆς νυκτὸς ὥραν, οἱ μὲν ὕπνον, οἱ δὲ ἐγρήγορσιν αἱρῶνται. οὔτε γὰρ ἀναγκαστέον, οὔθ' ὑπισχνουμένοις πιστευτέον, ὅλην ἀγρυπνῆσαι νύκτα τοὺς αὐτούς. εἰκὸς * ἂν ποτὲ καὶ παρὰ γνώμην, ἐνδιδόντων τῶν μελῶν, αὐτόματον ὕπνον ἐπελθεῖν. Ορθοὶ δ' ἑστῶτες τῶν φυλασσόντων. αἱ γὰρ καθέδραι καὶ ἀνακλίσεις, συλλύουσαι τὰ σώματα μαραίνουσιν εἰς ὕπνον, ἡ δὲ ἀνάστασις * τῶν σκελῶν, καὶ ὁ τόνος, ἐγρήγορσιν ἐντίθησιν τῇ διανοίᾳ. * Καὶ ὄντων δὲ τῶν φυλάκων πυρὰ καιέτω πορρωτέρω τῆς στρατοπεδείας. οὕτω γὰρ τοὺς μὲν ὄντας διὰ τοῦ φωτὸς ἐκ πολλοῦ συνόψονται, τοῖς δ' ἐκ τοῦ φωτὸς, ἐν σκότῳ τυγχάνοντες οὐκ ἀθρήσονται, μέχρις ἂν εἰς χεῖρας ἔλθωσιν.

Complures vndique custodes disponat, vt vicario munere tēpore noctis distributo, alii quidem somno indulgeant, alii rebus sedulo inuigilent. Nec enim aliqui solidam noctem peruigilare cogendi sunt; nec iis, etsi sponte se id facturos spondeant, fides adhibenda. Nam sæpe fit, vt nobis etiam inuitis, cedentia membra somnus vltro subeat: ideoque 1 stent recti, qui in excubiis erunt. Nam sedentibus, aut iacentibus nimia quies languidum facile somnum inducit; at crurum erectio animum quoque ad vigilias erigit. Custodiarum ignes ardeant a castris longius. Sic enim qui excubabunt, suos procul ab ignibus conspicere poterunt; ab hostibus autem, qui vltra ignes erunt, non videbuntur, 2 donec ipsi in excubantium manus inciderint.

NOTÆ siue DISSERTATIONES.

Cuiusmodi vigiliæ in castris Romanorum.
Lib.6. Hist.

VT constet curioso lectori ratio vigiliarum, breuibus & summatenus usum Romanū ex Polybio aperiemus: Vir unus ex decimo quoque signo, id est, manipulo, siue cohorte equitum & peditum eligebatur, qui à reliquo munere excubiarum immunis esset. Is sole iam inclinante, Tribuni tentorium adibat, ab eoque tesseram siue signum (quod erat verbum aliquod lignea tabella inscriptum) ei ab Imperatore datum, accipiebat, unde Tesserarius dicebatur: acceptamque tesseram rediens ad suum signum siue manipulum siue Centurioni dabat, qui deinceps proximo Centurioni reddebat, isque postea proximo, donec ad primum signum siue manipulum perueniretur, cuius Centurio ante lucis occasum necessario tesseram ad Tribunum referre debebat. Quod si omnes tessera à Centurionibus ad Tribunos relata, iam intelligebant tesseram & Imperium ad omnes peruenisse; sin aliter, inquirebant in culpam, & pœnam irrogabant. Vigilibus porro, qui vna quaterni erant distributis & in quodlibet ordine designatis nocte in quatuor partes siue vigilias diuidebant, quarum singulæ ternas horas continebant, ita ut quarta vigilia ad ortum usque Solis produceretur. Huiusce alternationis & diuisionis, meminit Vegetius: Quia impossibile videbatur, *inquit*, in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepsydram sunt diuisæ vigiliæ, vt non amplius, quam tribus nocturnis horis necesse sit vigilare. *Clepsydra, quam memorat Vegetius, vasculum erat aquarium, quo tempora vigiliarum commode & æqualiter diuidebantur: cuius in castris frequentissimus usus. Ita Cæsar dum Britanniam transfretaret*, certis ex aqua mensuris breuiores esse noctes, quam in continente, *deprehendit. Prudentiores quo huic incommodo mederentur, clepsydræ partem interiorem cera oblinebant, si noctes erant breuiores; sin productiores, de cera detrahebant quo plus aquæ caperet, ut constat ex Ænea. Sed ut redeam unde diuerti, tribus nocturnis horis vigilasse, Vegetius scribit: sed alternis tamen vicibus: unus enim vigil perstabat, cæteris adiacentibus, aut accubantibus. quæ partitio non mediocrem afferebat commoditatem, nam solitarius ille vigil, suppetiis in periculo non carebat, præterquam quod breues agentibus vigilias, somnus minime obrepebat, ut recte notauit Æneas. qui & illud obseruandum subiicit, ubi aliquod imminet periculum, quamplurimos vigilare oportere, & omnia per noctem obseruare, quo in singulis vigilum stationibus plurimi sint procustodes, quos* προφύλακας *appellat autor. insuper, ut nemo vigilum norit, neque ubi stationem habebit, neque in qua urbis parte vigilabit. item ut non semper iidem iisdem ducibus utantur: sed ut quam frequentissime rationes uniuersæ quæ ad urbis custodiam pertinent, mutentur. hoc namque pacto, minime poterit aliquis, urbem exteris prodens aut significare eis aliquid, aut ab illis quidquam accipere. qui quidem nescient, in qua murorum parte nec quibuscum ea nocte proditores erunt. Præterea, è singulis vigiliarum stationibus per singulas vigilias eat unus procustos ad proximam stationem: ex illa item alius ad sequentem, & ex aliis porro similiter ad alias. præceptum autem esto omnibus, ut dato signo idem faciant. hoc pacto, & multi simul circuitionem facient, & paruum singuli spacium emetientur. neque autem apud eosdem iidem simul diu morabuntur; cum subinde alii procustodes apud alios vigiles sint futuri. Hæc si ita administrentur, quoties res nouas moliri vigiles fuerint aggressi, occulta consilia explorandi procustodibus erit facultas. Optimum etiam erit per tales noctes extra muros canes vinciri: qui perpetuam noctem ibi maneant. quippe hi è longiore interuallo, hostium speculatorem indicabunt, aut veterem transfugam muros clam succendentem, aut nouum aliquo erumpentem vigilem, qui forte obdormierit, iidem excitabunt. Adhac, ut in ea urbis parte, qua facillime adiri potest, & quæ hostium insidiis est maxime oportuna, collocentur vigiles opulentiores, quique honoratissimi censentur, & in publicis rebus partem maximam obtineant. His enim potissimum conuenit, non indulgere voluptatibus, sed potius, ut memores magnitudinis periculi quod ipsos manet attenti sint ad urbis custodiam.*

Lib.3. c.8.

Lib.5.

In Comment. obsidion. c. 22.

In periculis quę cautiones adhibendæ vrbi obsessæ.

Stent vigiles.
Lib. 44.
Epist. 36.

1 Stent recti.] *Ideo Paullus Æmilius suos sine scuto ire voluit, ne eo innixi facile in somnum laberentur, teste Liuio. Cuius rei meminit Seneca:* Vt si necesse fuerit, stans etiam aliquando saucius pro vallo peruigilet, & ne pilæ quidem incumbat: quia solet obrepere interim somnus in aliquod adminiculū reclinanti. *Itaque scuto præ se erecto stabāt, ne eo innixis somnus obreperet.*

& sta-

& stabant quidem inuicem aduersi ne ex inopinato expositi essent hostili captioni, si fraudulenter ad ipsos progrederentur.

2. Donec ipsi in excubantium manus.] *Pro hac re similia apud Xenophontem:* πολλάκις δὲ καὶ ὄπισθεν τοῦ στρατοπέδου ἐπυρπόλουν ἀπάτης ἕνεκα τῶν πολεμίων. ὥστ' ἔστιν ὅτε καὶ κατάσκοποι ἐνέπιπτον εἰς τὰς προφυλακὰς αὐτῶν, διὰ τὸ ὄπισθεν τὰ πυρὰ εἶναι, ἔτι πόρρω τοῦ στρατοπέδου οἰόμενοι εἶναι. Sæpe etiam post castra ignes faciebant ad fallendos hostes. Quare interdum speculatores quoq; incidebant in eorum procubitores, quoniam ignes essent post castra, cum illi tamen arbitrarentur, esse à castris sese admodum procul. *Atque isti quidem ignes castris tolerantur: non etiam in vigiliis vrbium obsessarum: Reperti namq; sunt rerum nouarum cupidi, inquit Æneas, qui postquam eis erat præcisa facultas omnis exsequendi quod volebant, & cum hoste clandestina consilia cōmunicandi, dolo huiusmodi vterentur: comitati pedissequis stragula sibi deferentibus quando excubitum eunt, alii lucernas, alii tædas aut faces, alii laternas ferunt, vt per hoc lumen signum dent, ad quam muri vrbisve partem vigilias agant. quare hæc omnia suspecta esse debent. quod tamen sic cape, nisi admodum sæuiat hyems & densæ sint tenebræ: tum laterna circuire fas erit. sic quidem, vt non in altum, sed in terram duntaxat, & quæ ante pedes sunt, lumen emittat. Ita ille cap. 10. & 26. Poliorcet.*

Ignes pone castra.

Lib. 3. Cyripæd.

---

§. *De castris clam mouendis.*

Εἰ δὲ βούλοιτο ποτὲ νύκτωρ ἀναστῆσαι τὸ στράτευμα, λανθάνων τοὺς πολεμίους, ἢ τόπους προκαταλαβέσθαι προαιρούμενος, ἢ τοὺς ὄντας *φ ἢ μηδὲ βουλόμενος εἰς ἀνάγκην ἐλθεῖν τοῦ μάχεσθαι, πυρὰ πολλὰ καύσας ἀναχωρείτω. βλέποντες γὰρ οἱ πολέμιοι τὰ φῶτα, δοκοῦσι κατὰ χώραν αὐτὸν μένειν· ἀφωτίστου δὲ γενομένης τῆς παρεμβολῆς, ὑπόνοιαν λαβόντες ὡς φεύγουσιν, ἐνέδρας τε προεκπέμπουσι, καὶ διώκουσιν.

Si noctu insciis hostibus, castra mouenda sunt, vel vt commodiora loca occupentur, vel vt incommoda effugiantur, vel ne copiæ confligere nolentes cogantur, multis 1 accensis ignibus cessim recedendum erit. Sic enim adhuc consistere exercitum hostes existimabunt. At si per noctem obscura castra mouerentur, 2 fugæ illis suspicio aliqua esset, atque aut insidias facerent, aut infesta manu persequerentur.

N O T Æ.

1. MVltis accensis ignibus.] *Hoc obseruitasse Principem Aurangium, vt externa exempla omittam, in obsidione Ciuitatis nostræ Leodiensis habemus in memoria. Etenim noctu castra mouens, & vasa colligens, ignes per ea loca, in quibus castra metatus erat accendi iussit, datis insuper tergi ductoribus in mandatis, vt suburbanam ædem D. Laurentio dicatam amburerent, quo nomine sempiternam nomini suo inussit infamiæ, & impietatis notam.*

2. Fugæ illius suspicio.] *Id summe cauendum Imperatori: quod non nesciuit Iulius Cæsar, qui postquam à Pompeio maximam accepisset cladem, suique milites perterriti essent, in mouēdis castris maximopere curauit, vt existimationem seruarent: ideo prima nocte saucios ac ægros ex castris præmisit & quiescere vetuit ante confectum iter, quibus vnam legionem præsidio misit: quarta vigilia duabus legionibus retentis: reliquas compluribus portis eductas, eodem itinere præmisit: paruoq; spacio interposito conclamari iussit, idq; vt & militare institutum seruaretur, & ne citissima eius profectio cognosceretur. Ex quo recte colligit Scipio Amiratus, voluisse Cæsarem, etsi maximum immineret periculum, in castris clam mouendis eam animi magnitudinem seruare, quæ magnum Imperatorem, qualis ipse erat, condecebat.*

Lib. 3 Ciuil.

Existimatio in castris mouendis semper seruanda.

Lib 21. Diss. Disc 3.

---

§. *De Imperatorum hinc inde collocutionibus.*

Ἐὰν δ' ἐπὶ τῶν αὐτῶν μένων εἰς ὄψιν ἔρχηταί ποτε τῷ πολεμίων στρατηγῷ * κοινολογησόμενος-

Imperator, si in eadem castrorum permanserit metatione, & in hostis conspectū prodire voluerit,

rit, vel vt cum eo sermones aliquos misceat, vel vt eum de quibusdam rebus audiat, det operam vt secū prodeant quoq; selecti, præstabiles quiq; iuuenes, robusti, decori, proceri, splēdidis armis insignes. Sæpe enim inspecta parte, de totius præstantia iudicari solet. Atq; hinc hostium Imperator non tantum de iis quæ audiuerit delibe- rabit, quantum illis quæ viderit, terrebitur.

νος, ὡς αὐτὸς εἰπεῖν, ἢ ἀκοῦσαι τι βουλόμενος, ἐκλεξάμενος τοὺς κρατίστους καὶ ἀξιοπρεπεστάτους τῶν νέων εὐρώστους, καλοὺς, μεγάλους, ὅπλοις διαπρεπέσι * κοσμήσας, ἔχων περὶ * αὐτὸν, ἀπαντάτω. πολλάκις γὰρ τοιόνδε τὸ πᾶν ἀπὸ μέρους ὀφθὲν ἠλπίσθη, καὶ οὐκ ἐξ ὧν ἤκουσεν ὁ στρατηγὸς, ἐπείσθη τί δεῖ ποιεῖν, ἀλλ᾽ ἐξ ὧν εἶδεν ἐφοβήθη.

NOTÆ.

Cautio in Collocutionibus seruanda.

Lib. 1. Comment.

ROmani Imperatores si quando cum hoste colloquium haberent, sic sibi cauebant, vt soli cum eximiis aliquot militum in medium prodirent æquo spacio à suis militibus distantes. Fidem facit I. Cæsaris (cuius exemplis libentius vtor, quia moderandæ militiæ habenis parem habuisse neminem scio) & Ariouisti Germanorum Regis colloquium: Planicies erat, inquit, magna & in ea tumulus terreus, satis grandis hic locus, æquo fere spacio ab castris vtriusque aberat. eo, vt erat dictum, ad colloquium venerunt. Legionem Cæsar, quam equis deuexerat, passibus ducentis ab eo tumulo constituit. item equites Ariouisti pari interuallo constituerunt. Ariouistus, vt ex equis colloquerentur, & præter se, denos vt ad colloquium adducerent, postulauit. *Vnde vides interiectis ex equo spaciis, sui copiam ad colloquium præbuisse Imperatores.*

---

§. *De Transfugis.*

Si qui transfugæ aduenerint, hostium aggrediendorum opportunitatem indicaturi, aut copiis tuis viam ab hostibus tutam præituri, ducito eos tecum vinctos, certosque facito se, 1 dummodo vera narrent, totiusque exercitus saluti ac victoriæ vtilia consulant, in libertatem cū præmiis ac muneribus adserendos; si vero vana confingentes decipiant, aut si proditionem moliantur, ipso statim momento ac puncto, quo inclinare & periclitari incipiet exercit⁹, in vinculis iugulandos. Tunc enim transfugæ aliquid indicanti fides haberi poterit, quum vitæ suæ arbitrium non penes se, sed penes ipsos Duces esse nouit.

Τῶν δὲ αὐτομόλων εἴ τινες ἢ καιρὸν ἀφικνούμεναι μηνύσοντες, ἢ ὥραν ἐπιθέσεως, ἢ ὁδὸν * ἐπαγγέλλοντες καθηγήσασθαι, καὶ διὰ σκοπῶν ἀοράτων τοῖς πολεμίοις ἄξειν, αὐτοὺς ἀγέτω. τοῦτο ποιῶν φανερὸν, ὡς ἐὰν μὲν ἀληθεύσωσι καὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ, καὶ νίκῃ πάντα ποιήσωσι τοῦ στρατεύματος, λύσεται σφᾶς καὶ δωρεὰς δώσει κατ᾽ ἀξίαν· ἐὰν δὲ ἐξαπατήσωσι καὶ ψεύσωνται, τοῖς σφετέροις ἐγχειρήσαι βουλομένοις τὸ στράτευμα, παρ᾽ αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἐν δεσμοῖς ὑπὸ τῶν κινδυνευόντων κατασφαγήσονται. πίστις γὰρ αὐτομόλου * τι μηνύοντος, αὕτη βεβαιοτάτη, τὸ μὴ αὐτὸν εἶναι τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς κύριον, ἀλλὰ τοὺς ἡγουμένους.

NOTÆ.

Transfugæ.

Lib. 4. Comment.

1. DVmmodo vera narrent.] *His tamen haud temere credas: quod vitio quodam naturæ fiat, vt quod volumus, credamus libenter, & quæ sentimus ipsi, reliquos etiam sentire credamus, quod Cæsar inquit: cuius censoria animaduersione notati Galli, qui quibuscunq;* rumoribus, atque auditionibus permoti, de summis sæpe rebus consilia ineunt: quorum eos è vestigio pœnitere necesse est: cum incertis rumoribus seruiant, & plerique ad voluntatem eorū ficta respondeant: *Mendaciis itaque alligatos, ceu patriæ & ciuium proditores indignos quibus venia detur, cum Mauritio Imperatore iudica:* a Transfugas, *inquit*, & eos, qui promittunt indicaturos se aliqua arcana, aut in vinclis oportet custodire, aut in tuto alioqui asseruare: & vera dicentibus, dona pronunciare, mentientibus vero mortem. *à quo nec dissidet Paulus Iurisconsultus.* b *Quocirca bona fide res hostium enunciantes foue & recipe: quod ipsos etiam Romanos fecisse scimus solenni formula, quam expressit Poetarum Princeps:*

QVISQVIS ES, amissos hinc iam obliuiscere Graios,
NOSTER ERIS.

a Strateg. 9.
b L. postlimin. §. 4. ff. de captiu. & postlimin. reuers.
Virg. 2. Æneid

Cauen-

Cauendum tamen, ne ab his fidei, vt sic dicam, funambulis, ipse decipiaris; nam vt aduersarios circumscribat, pulchrum id quidem est, sed necessario quoque cauere debet, ne ipse decipiaris, vt noster postea subiicit.

§. *De hostilium castrorum metatione consideranda.*

Ὁράτω δὲ καὶ τὴν τῶν πολεμίων παρεμβολὴν ἐμπείρως. * Μήτε γὰρ ἐὰν ἐπιπέδῳ καὶ κατὰ κύκλον ἴδῃ κειμένην, ταχὺ, ἐν περιμέτρῳ καὶ συνεσταλμένῳ χάρακι, δοκείτω τοὺς πολεμίους ἐλάττους εἶναι. πᾶς γὰρ κύκλος ἐλάττω τὴν τοῦ σχήματος ὄψιν ἔχει, τῆς ἐξ ἀναλόγου στερεομετρουμένης θεωρίας, καὶ πλείους δύναται δέξασθαι τὸ ἐν αὐτῷ περιγραφόμενον εὖρος, ἢ ἰδών τις ὄψει τεκμήραιτο. Μήτε, ἂν αἱ πλευραὶ τοῦ χάρακος ἐπὶ μῆκος ἐκτείνωσι, καὶ κατά τι μέρος στεναὶ τυγχάνωσιν, ἢ σκολιαὶ καὶ πολυγώνιοι, πολὺ πλῆθος ἐλπιζέτω. τῆς μὲν γὰρ στρατοπεδείας ἡ ὄψις μεγάλη φαίνεται, τοὺς δ' ἐν αὐτῇ περιειλημμένους ἄνδρας οὐ πάντως πλείονας ἔχει τῶν ἐν κύκλῳ περιγραφομένων. Οἱ δ' ἐπὶ τῶν ὀρῶν καὶ τῶν λόφων στάρακες, ἐὰν μὴ συμφυεῖς ὦσι πάντη, μείζους μὲν ὁρῶνται, τῶν ἐν τοῖς ἐπιπέδοις, ἐλάττους δὲ ἢ κατὰ τὴν ὄψιν ἄνδρας περιέχουσι. πολλὰ γὰρ ἀνθρώπων ἐντὸς ἀπολείπεται γυμνὰ μέρη. τῶν γὰρ τοιούτων τόπων, ἀνάγκη πολλὰ μὲν εἶναι βάραθρα, πολλὰ δὲ καὶ τραχέα καὶ ἄβατα σκώματα. τοῦ δὲ χάρακος περὶ τῶν ἀνθρώπων τιθεμένου, ποδὸς τὸ μῆκος εὐλόγως ἐπεκτείνουσι. Μήτ' οὖν ἐπειδὰν ἴδῃ βραχὺ καὶ συνεσταλμένον, καταφρονείτω, συλλογιζόμενος καὶ τὸν τόπον, καὶ τὸ σχῆμα, μήτ' αὖ καὶ παραμήκη, καταπληττέσθω.

Ταῦτα μέν τοι γιγνώσκων εὐκαίρως ποτὲ στρατηγίᾳ χρησάσθω, καὶ καταστρατοπεδεύσας ἐν ὀλίγῳ κατὰ τὸ προειρημένον σχῆμα, καὶ εἰ δέοι καὶ συνθλίψας τὸ στράτευμα, μὴ προαγέτω, μήτε * τοῖς ἀντιστρατοπεδευκόσι, καὶ δὴ προκαλουμένοις εἰς μάχην, καὶ ἐξαγέτω· δοκείτω δὲ καὶ δεδιέναι. Πολλάκις γὰρ οἱ πολέμιοι καταφρονήσαντες, ὡς * ὀλίγων ὄντων τῶν ἐναντίων, ὄψει καὶ οὐκ ἐμπειρίᾳ στρατηγικῇ τὰ πράγματα κρίνοντες, ῥαθυμότερον ἀνεστράφησαν, ἀφυλάκτως καὶ ἀτάκτως τῆς ἰδίας προϊόντες παρεμβολῆς, ὡς οὐ τολμησόντων σφίσι τῶν πολεμίων ἐπεξελθεῖν, ἢ καὶ τῷ χάρακι πολιορκοῦσιν, ἀπροσδόκητοι τοῦ μέλλοντος ἐκχυθήσεσθαι πλήθους: ἡ δ' ἀνελπιστία τῶν δεινῶν ἀμελεστέρους ἐποίησε τοὺς στρατιώτας. ἔνθα δεῖ τὸν καιρὸν ἁρπάσαντας, κατὰ πολλὰς ἐκδραμόντας τοῦ χάρακος πυλίδας ἐν τάξει, τῶν ἀποκειμένων ἀνδρείως ἔχεσθαι πρα-

Imperator castrorum quoque hostilium positionem perite prospiciat. Neq; si in plano circularem esse viderit, statim ex collecto, & coarctato valli ambitu, minorem hostium numerũ esse sibi persuadeat. Quilibet enim circulus, minorem oculis exhibet speciem, quam animo ex vera proportione, & mensura soliditatis percipiatur. Atq; hoc ambitu comprehensa latitudo, plures capit, quã oculis designari vidẽdo queat. Neq; etiam si valli latera in longitudinem diffusa, in partibus quibusdã angusta, aut obliqua, aut multangula cõspexerit, ideo permultos hostes esse putet. Nam huiusmodi castrorũ figura ingens apparet, nec tamen plures continet milites quam quæ orbiculariter circumscripta est. Itẽ vallum in montibus, collibusq; si quis adspiciat, nisi vndique densum, ac vnitum cohæreat, maius quidem esse iudicabit, quam reuera in planicie esset, attamen pauciores adhuc quam ipse putat, complectitur. Multæ enim intus partes hominibus vacuæ, & nudæ relinquuntur; & vix est, vt illic voragines aut inhospitales & inaccessæ asperitates non sint, atque vt vallo cingantur milites, accommodate ad locorum rationem illud protendi necesse est. In castrorum igitur viribus examinandis, & loci, & figuræ ratio consideranda, neque in arctum coactæ copiæ omnino contemnendæ, neque in longitudinem effusæ nimis pertimescendæ.

His artibus instructus Imperator expeditionem opportune paret, collectoque exercitu in eum, quem supra dixi, modum, occasione ita suadente, repressis suis militibus, nõ statim procedat, etsi prodeant, prouocentq; hostes in certamẽ, sed metum quodammodo simulet. Nam illi sæpe res istas oculis tantum, non etiam peritia militari despicientes, contemptis hostium copiis, vt exiguis, & leuibus, supina negligentia incauti, atque incompositi è suis castris exeunt, quasi præ timore, impetum aduersarii facere non audeant; aut etiam vallum obsidione premunt, nec putant, multos inde erupturos, eaque incogitãtia negligentiores in periculis fiunt. Tũ vero, arrepta occasione, iubeat vt per plurima castrorum quasi ostiola, seruato ordine, milites excurrãt, rerumq; bene gerẽdarũ opportunitatẽ forti-

fortiter pugnando amplectantur. Quisquis autem exercitum ita ducere nouerit, etsi his etiam artibus oppugnetur, sapienter omnia geret, & prouide caue bit: nempe à quibus didicit quæ aduersu, alios struenda sunt, ab iisdem etiam, quonam modo fraudes, ac doli euitari possint, docebitur. Et quisquis alteri parare nouit pericula, idem quoque parata facile deteget, effugietque.

γμάτων. Ὁ δὲ εἰδὼς * οὕτω στρατηγεῖν, εἴσεται κἂν ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐν τοῖς αὐτοῖς καταστρατήγηται καὶ * δρᾶσαι τὶ φρόνιμος ἔσαι, καὶ φυλάξασθαι περιμηθής. ἐξ ὧν γὰρ αὐτὸς εἴσεται τί δεῖ ποιεῖν, ἐκ τούτων ἑτέρου ποιοῦντος γνώσεται τί χρὴ μὴ παθεῖν. αἱ γὰρ ἴδιαι πρὸς τὸ λυπεῖν ἐμπειρίαι, καὶ τὰς τῶν πέλας ἐπινοίας τεκμαίρονται.

NOTÆ.

Positura castrorum hostilium noscenda.

P*Lusculis verbis Auctor tractat, & prosequitur hoc thema: cuius summa est. Imperatori enitendum quo hostium vires exploratas habeat, vt castrorum positionem & formam bellissime cognoscat: neq; tamen in his ita iudicium figat, vt temere illorum intuitu, manū cum hoste conferat. I. Cæsar, vt cætera accuratus indagator, ita & hic totam ingenij aciem intendisse videtur, vt ex diuersis eius expeditionibus videre est, & maxime contra Ariouistum: Ipse, inquit,* à dextro cornu, quod eam partem minime firmam host um esse animaduerteret, prælium commisit. *Verum, quoniam ista satis & super ex se clara sunt & perspicua, non alius vtar testimoniis, vel exemplis.*

---

§. *Arcana esse debere Imperatorum consilia.*

Siue noctu, siue interdiu progredi velit, opidum scilicet, vel vrbem, vel arcem, vel viarum transitus occupaturus, vel aliud quidpiam facturus, quod nisi celeriter, insciisque hostibus fiat, irritum ac vanum fore prouidebit, nemini ante patefaciat, quo, aut cuius rei causa copias ducat. Nisi tamen ducibus quibusdam indicandum esse existimet. Sed cum primum iis locis appropinquare se viderit, rerumque gerendarum occasio imminebit, tum quod agendum e rit, hortetur ac demonstret, vt celeriter illud breuique temporis momento perficiatur. nam simulac ordinum ductores audiuerint, cæteri deinceps rescire poterunt. Demens autem ac vanus ille est, qui priusquam necesse sit, negotiorum arcana cum multitudine communicat. Nam tum præcipue temporis scelerati quidam ad hostes maliciose transeunt, quod ab illis, proditionis gratia, honores & præmia se adepturos sperant. Nec fieri potest quin bellum, & seruis, & liberis, multas hinc illinc transfugiendi præbeat occasiones.

Προάγειν δὲ ἤδη νύκτωρ, ἢ μεθ' ἡμέραν ἐπί τι τῶν ἀπορρήτων, ἢ φρούριον, ἢ πόλιν, ἢ ἄκραν, ἢ παρόδους καταληψόμενον, ἤ τι τῶν * ἄλλων δράσοντα διὰ τάχους λαθεῖν τοὺς πολεμίους, ἄλλως δὲ οὐκ ἔσι πρᾶξαι. * μηδενὶ προλεγέτω, μήτ' ἐπὶ τί, μήτε τί ποιήσων, ἄγει τὴν στρατιὰν εἰ μή τισι τῶν ἡγεμόνων ἀναγκαῖον εἶναι νομίζοι προειπεῖν. Γενόμενος δ' ἐπ' αὐτῶν τῶν τόπων ἐγγὺς ὄντων, τὸ παρὸν * δρᾶσαι τί δεῖ καιροῦ, διδότω τὸ παράγγελμα, καὶ τί δεῖ πράττειν σημαινέτω, ταχὺ δὲ * τοῦτο ἔσαι, καὶ δι' ὀλίγης ὥρας. ἅμα γὰρ οἱ ἡγεμόνες ἀκούουσι καὶ * τούτοις ὑποτεταγμένοι ἴσασιν. Ἄφρων δὲ, καὶ ἀτελὴς, ὅστις ἂν πρὸ τοῦ δέοντος εἰς τὸ πλῆθος ἀνακοινώσεται τὴν πρᾶξιν. Οἱ γὰρ πονηροὶ μάλιστα παρὰ τοὺς τοιούτους αὐτομολοῦσι καιροὺς, παρ' οὓς ἐρουῦτές τι καὶ μηνύοντες, οἴονται τιμῆς καὶ δωρεᾶς * τεύξεσθαι παρὰ τῶν πολεμίων. οὐκ ἔστιν δ' ἀφ' οὗ στρατεύματος οὐκ ἀποδιδράσκουσι πρὸς ἀλλήλους, δοῦλοί τε καὶ ἐλεύθεροι, καὶ τὰς πολλὰς προφάσεις ἀνάγκη παρέχεσθαι πόλεμον.

NOTÆ.

Hirt. de Bell. Afr. lib. I.

Q*Vam necesse sit Imperatori, vt de suis destinatis sententiis milites celet, Iulius Cæsar abunde docet, cuius* mos & consuetudo erat, tabellas signatas dare, vt in tempore iis perlectis locum certum peterent vniuersi. *A quo more non abhorret factum illud Hamilcaris Pœnorum Ducis, qui* vt in Siciliam inopinatus appelleret, non pronunciauit qu profic sceretur, sed tabellas in quibus scriptum erat, quam partem peti vellet, signatas gubernatoribus tradidit, præcepitque ne quis legeret, nisi vi tempestatis à cursu Prætoriæ nauis abductus esset *Ita P. Scipio, siquam ciuitatem obsessurus esset, aliamve militarem expeditionem suscepturus, cunctos propositi sui*

Polyb. 10.

siti sui finem volebat celatos, dum tempus esset destinata exequi, vel propalari. Legimus apud Froſſardum boni iudicij ſcriptorem Anglorum morem antiquitus fuiſſe, vt in expeditionem ituri prius ſolenni ſeſe adſtringerent Conſiliarij iuramento, nemini ſuſcipiendi itineris cogitationem detegerent; quod inſtitutum, & laudabile fuit, & idoneum, quod cæteræ poſtea nationes imitarentur. Lib. 4.

§. *Hoſtiarum exta ante pugnam religioſe inſpicienda.*

Μήτε δὲ εἰς πορείαν ἐξαγέτω τὸ στράτευμα, μήτε πρὸς μάχην παττέτω, μὴ πρότερον θυσάμενος· ἀλλ' ἀκολουθούντων αὐτῷ θύται καὶ μάντεις. ἄριστον μὲν γὰρ καὶ αὐτὸν ἐμπείρως ἐπισκέπτεσθαι δύνασθαι τὰ ἱερά. ῥᾷστον γε μὴν ἐν τάχει μαθεῖν ἐστι, καὶ αὐτὸν αὑτοῦ σύμβουλον ἀγαθὸν γενέσθαι. Γενομένων δὴ καλῶν τῶν ἱερῶν, ἀρχέσθω πάσης πράξεως, καὶ καλείτω τοὺς ἡγεμόνας ἐπὶ τὴν ὄψιν τῶν ἱερῶν, ἵνα θεασάμενοι, τοὺς * ὑποτεταγμένους θαρρεῖν λέγοιεν, ἀπαγγέλλοντες, ὡς οἱ θεοὶ κελεύουσι μάχεσθαι· πάνυ γὰρ ἀναθαρροῦσιν αἱ δυνάμεις, ὅτ' ἂν μετὰ τῆς τῶν θεῶν γνώμης ἐξιέναι νομίζωσι ἐπὶ τοὺς κινδύνους. αὐτοὶ γὰρ ἔπι τεύξονται κατ' ἰδίαν ἕκαστος καὶ σημεῖα καὶ φωνὰς παρατηρεῦσιν. ἡ δ' ὑπὲρ πάντων καλλιέρησις, καὶ τοὺς ἰδίᾳ δυσφημοῦντας ἀνέρρωσεν. Ἐὰν δ' ἐπὶ τἀναντίον τὰ ἱερὰ γίγνηται, μένειν ἐπὶ τῶν αὐτῶν, κἂν σφόδρα τι ἐπείγῃ, πᾶν ὑπομένειν τὸ δύσχρηστον. οὐδὲν γὰρ δύναται παθεῖν χεῖρον, ὧν προμηνύει τὸ δαιμόνιον. ὡς ἂν γε τι κρεῖττον * ἔσεσθαι τῶν παρόντων μέλλῃ ἀνάγκη καλλιερεῖν. θύεσθαι δὲ τῆς αὐτῆς ἡμέρας πολλάκις. ὥρα γὰρ μία, καὶ ἀκαρὴς χρόνος, ἢ φθάσαντας ἐλύπησεν, ἢ ὑστερήσαντας. Καί μοι δοκεῖ τὰς κατ' οὐρανὸν ἀστέρων κινήσεις, καὶ ἀνατολάς, καὶ δύσεις, καὶ σχημάτων ἐγκλίσεις, τριγώνων, καὶ τετραγώνων, καὶ διαμέτρων, ἡ θυτικὴ διὰ σπλάγχνων ἀλλοιομόρφως θεωρία προσημαίνειν. ὧν αἱ παρὰ μικρὸν διαφοραὶ καὶ δυνάμεις, καὶ ἀποθειώσεις, ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ, μᾶλλον δὲ ὥρᾳ, καὶ βασιλεῖς ἐποίησαν καὶ αἰχμαλώτους. Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις θυομένοις ὡς μὲν εἰς μάχην καλὰ γίγνεται τὰ ἱερά, διὰ δὲ μάχης ὅλον ἐνίοτε στρατευμάτων ὄλεθρον προσημαίνει, τῶν ἀναγκαίων ἡγοῦμαι περὶ τούτου φράσαι.

Neque vnquam ad expeditionem aut conflictum copias componat Imperator, niſi prius ſacris rite peractis. Ideoque popis ac vatibus comitatus incedat. Optime etiam fiet ſi perite ipſemet exta inſpicere ſciat: totamque artem addiſcere haud difficulter poterit, indeque à ſeipſo conſilium capere & ſi quidem in extis læta & fauſta ſigna comperterit, tum demum ad rem aggrediatur, omneſque Duces ad extorum quoque inſpectionem aduocet, vt ipſi deinde militibus ſuis animos addant, ac renuncient DIs iuuantibus ac volentibus prælium iniri. Milites enim multo audaciores & alacriores eſſe ſolent, cum pericula ſubire ſe exiſtimant DIs authoribus; ac ſinguli, quaſi victoriam certo adepturi, & ſigna & imperia pro virili parte obſeruant. Quumque hoſtia pro vniuerſis pulchre litatur, ſinguli etiam qui de ſuis rebus triſtius aliquid ominabantur, ſecutiores fortioreſque fiunt. Si vero periculum ſacrificia minentur, ſatius erit ſubſiſtere atque exſpectare, etſi luctuoſæ calamitates imminere videantur. Nihil enim infelicius eueniet eo, quod numinum oſtentis commonſtratum eſt. Si quid autem lætius futurum erat, litari neceſſe fuit. Itaque plures hoſtiæ eodem die mactandæ. Hora enim vna, & breuiſſimum temporis momentum, ſiue importunam occaſionem præripias, ſiue opportunam amittas, non parum obeſſe poteſt. Et meo quidem iudicio, extiſpicina, alio quodam contemplationis genere, aſtrorum in cœlo motus, ortus, occaſus, figurarum triquetras, quadratas, rectilineares, ſiue ex diametro inclinationes & conuerſiones imitari ac repræſentare videtur. Eorum certe per breuiſſima momenta variæ vires ac ſignificationes, diei vnius, immo horulæ ſpatio, & reges faciunt, & captiuos. Enimuero quia extorum inſpectio conſulentibus fauſta omnia de pugna committenda plerumque promittit, totius tamen exercitus in ipſa pugna perniciem demonſtrat, operæ pretium fore exiſtimo hac de re nonnulla dicere.

NOTÆ ſiue DISSERTATIONES.

De Extipiſcina veterum & vanis obſeruantiis & ſuperſtitionibus quorundam Chriſtianorum.

Diſquiſ. Mag. lib.4.c.2.q.7.

HAruſpicum & Ariolorum vanæ prædictiones, & ritus, vt nobis Chriſtianis pro ridiculo ſemper habiti ſunt, ita multo magis quædam ſuperſtitiones, & malæ artes, quæ inter ſemi Chriſtianos iam inoleuerunt, merito explodendæ & è commercio hominum penitus tollendæ, velut mera decipula animarum. Illorum omnis cerimonia verſabatur circa inſpectionem hoſtiarum, quas Idolis per nefarias preces offerebant, quorum vanitatem longe lateque eludit erudit.ſſ. P. Delrio. Iſtorum vero, in certis figuris, ſcripturis, imaginibus, libellis, notis, ſignis, characteribus, lineamentis deniq;, quibus tantam vim attribuunt, vt Aiacis quodam clypeo tecti, exiſtiment citra offenſam, vel de hoſte victoriam reportaturos; vel inoffenſos ad ſua redituros. Quod quam ſit ab inſtitutis noſtræ religionis alienum, nemo quiſquam eſt pauxillum in ea imbutus, qui vllo modo queat ignorare. Eſt enim perſpicua certaq; Theologorum ſententia, vt ſi effectus, qui naturæ vires ſuperent, attribuantur præſcriptis rebus, lethaliter tale quid operantem peccare: propterea quod in his plerumq; ſit Incantatio, aut vt minimum vana obſeruatio, quibus vt plurimum lethalis peccati nexu homines obligantur: præterquam quod mire plerumque eiuſmodi illuſionibus ab antiquo illo generis humani illuſore decipiuntur. Sic Ericus Rex Sueciæ incantationibus operam dans, quibus mirifice innitebatur, tandem poſt tot victorias manus Oſtanis euadere nequiuit.

Io. Magnus lib. 8 Hiſt. Goth.

In eadem Sueuorum hiſtoria legimus Hadingum, ab Othino Dæmone iuſſum cum Curetibus confligere prælio, profligatum, potione quidem ab eo roboratum, ſed vincere non potuiſſe, donec à ſene quodam exercitus inſtruendi induſtriam aſſequeretur: fallaciſſimoſq; dæmones cumplurimis ac variis bellorum caſibus expoſuiſſe, nunc victorem efferendo; nunc victum omni ſpe deſtituendo, ſic tandem ſeipſum ſuſpendio publice necari curaſſe victum mœroris magnitudine.

Idem lib.2.

Lib.10. Chron.

Deinde, inter cæteras cauſſas cladis magnæ, quam Flandri à Francis cæſi anno 1302. acceperunt, memorat Meierus, quod Flandrorum militiæ Imperator Guido Iuliacus, ſortilegos ac Necromanticos ſibi adhibuit, & cacodæmonas adiurauit & conſuluit. additq; de eo Meierus: Fama eſt deceptum fuiſſe à quodam Necromantico, à quo artem didiciſſet, qua ille pollicebatur fore eum quandocumque vellet in quolibet magno periculo inuiſibilem. At ea incantatio nihil ei hic profuit ad vitæ ſalutem; ad vitæ & externæ mortis ſupplicium apprime vtilis fuit.

Lib. 2.q.12.

In Hiſt. Boem.

Aliud ſubijcit, & quidem notabile vaframentum idem R.P. Delrio, ex fide digno auctore Æneæ Syluio: Vratislaus Lucenſis Dux, inquit, Vratislauiæ conditor, bellum contra Gremozislaum Bohemiæ Ducem nepotem ſuum ſuſceperat: ibi mulierem fuiſſe tradunt, quæ priuigno bellum petituro, Vratislaum in pugna caſurum maioremq; populi partem cum eo interituram prædixit: poſſe tamen euadere iuuenem, ſi ſibi pareret. Adoleſcenti imperata facturum reſpondenti, iuſſit vt primum eum qui obuius fieret, occideret, atq; vtraſq; aures abſciſſas in pera reconderet: mox gladio inter priores equi pedes cruce in terra facta & deoſculata, fugam maturaret. Pugna in campo, cui Thuſco nomen eſt, commiſſa, cæſo Vratislao: Adoleſcens, qui nouercæ paruerat, domū incolumis effugit: ſed vxorem, quam valde amabat interemptam reperit, carentem auribus, pectuſq; confoſſum: ſic quas hoſti amputauerat aures, coniugis ſuæ fuiſſe, ſtupens, triſtiſq; cognouit. Finis non eſſet, ſi ex tam numeroſa vanitate plura exempla perquiram; tantum licet indoleſcere & indignari quod ſtultitiæ Dux, & mendacij magiſter à quibuſdam Chriſtianis magno cum plauſu excipiatur, rerum vero & vitæ auctor Deus negligatur, ac potius eiuſmodi factis derideatur. De ominibus vero & oſtentis, iiſq; qui hiſce vanitatibus mouentur, nihil attinet commemorare, cum manifeſto eodem errore ducantur, atq; hoſtiarum illi obſeruatores. Illud tamen, ad rem quod attinet militarem, obſeruatione dignum eſt, vt ſi mobiles militum animos auguriis vel portentis moueri Dux animaduerterit, vt ſemper in lætiorem partem ea interpretetur; et ſi illorum opinione ſiniſtri quid portendere, vel ominari videantur.

Omnia in lætiorem partem interpretanda.

Apud Polyb. & Plut.

Exemplo ſit Epaminondas, cui cum Auguria obiecta eſſent, quorum alterum victoriam portendebat, alterum cladem, animaduertiſſetque animos multorum in ſuſpenſo eſſe ac metu, diuerſorum auguriorum obiectu, indicta concione, ea ſic interpretatus eſt, vt ſi obſequentes Præfectis ſuis ſe præberent, alacrique animo hoſtes inceſſerent, lætum illis augurium dari; ſin aliter, triſte & funeſtum. Ita magnus vir rem ambiguam incertamque optimam in partem interpretando, animos ſuorum ſiniſtro augurio perculſos erexit, ſeque præſenti periculo liberauit. Ita Guilielmus Dux Normanniæ,

manniæ, cum in Angliam traiectus esset gratia eam recuperandi, simul pedibus terram libauit, pronus in faciem lapsus est: quod cum milites, ut sinistrum omen acciperent, Agite, *inquit,* bono estote animo, terram hanc Deus despondet mihi, quam eius ope & virtute vestra, vt spero, breui bello deuincam. *Nec spes eum frustrata est, adepto breui conatu Regno, & in posteros postea longa hæreditaria successione delato. Quo magis ad hæc Ducem animum attendere par est, quod non infrequenter militum animos ad eiusmodi ostenta, & vanas superstitiones circumagi deprehendamus, vt ex illo Taciti facile liquet:* Luna, *inquit,* claro pene cœlo visa languescere. Id miles rationis ignarus omen præsentium accepit ac suis laboribus defensionem syderis adsimilans, prosperéque cessura, quæ pergerent, si fulgor & claritudo Deæ redderetur. Igitur æris sono tubarum cornuumque concentu strepere, prout splendidior, obscuriorve, lætari & mœrere: & postquam ortæ nubes offecere visui, creditumque conditam tenebris, vt sunt mobiles ad superstitionem semel mentes, sibi æternum laborem portendi, sua facinora auersari Deos lamentatur. *Itaq; in eiusmodi aliquo euentu, curet Imperator, vt vulgus militum metu omni liberet, in quo alioqui nec ratio, nec vsus valet. Ita Scipio, dum Carthaginem obsideret, Neptunum sibi initio in somniis adstitisse dixit, & inuadendæ Ciuitatis conatum monstrasse, deinde pollicitum, circa oppugnationis tempus sic se perspicue cooperaturum, vt toti exercitui efficacia ipsius auxilii arma manifesto sint futura, &c. Obedientibus itaq; illi militibus, & per cœnum stagni certantibus,* vniuersus exercitus, id quod accidebat, diuina quadam prouidentia fieri iudicabat. Vnde memores eorum, quæ de Neptuno audierant, & promissionis à Scipione inter exhortandum factæ, vsque adeo animis incitantur, vt condensati ac violento cursu ad portam contenderent, ac fores illius securibus & asciis extrinsecus exscindere conarentur. *Veterum quidem hæc somnia, & prodigia, inquies: ita, sed quæ nec te plane spernere velim vt fortuita, modo tamen non discedas ab institutis, præceptisq; Christianæ Religionis.* Nam amat interdum benignitas Numinis, seu quod merentur homines, seu quod tangitur eorum affectione, his quoque rationibus prodere, quæ impendent, *vt recte scriptum reliquit Ammianus; probatq; hoc veterum & recentiorum exemplis Alexander ab Alexandro.*

Lib. 1. Annal.

Polyb. lib. 10.

Lib. 21.

Genial. dier. lib. 2. cap. 3. & lib. 3. cap. 15.

ΚΕΦ. ιά.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ* ΟΤΙ ΔΕΙ ΤΩΝ ΠΟΛΕμίων σχηματιζομένων φεύγειν, μὴ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἔχεσθαι τῆς διώξεως.

ΤΗς γὰρ συμπάσης οἰκουμένης πολλὰς καὶ παντοίας εἶναι συμβέβηκεν ἰδέας τόπων, ἄδηλον δὲ ἐν ποίοις ἕκαστοι πολεμήσουσι, καὶ τῆς μὲν σαφῶς αὐτῶν ἐμπειρίαν ἔχουσι χώρας ἄνθρωποι, τὴν δ' ἀλλοτρίαν οὐκ ἴσασι. πολλάκις δὲ στρατηγὸς ἀκούσας μιᾶς ἡμέρας ὁδὸν ἀπέχειν τοὺς πολεμίους, τῶν δ' ὑποχωρούντων ἐπίτηδες, καὶ μὴ μενόντων, ὡς κατορρωδοῦσιν, ἕπεται· τῶν δὲ αὐτὸ τοῦτο ποιούντων, ἕως ἔλθωσιν εἰς δυσκολίας καὶ περικεκλεισμένους ὄρεσι τόπους ἐπίκειται μηδὲν ὑφορώμενος· εἶτα ἐμβαλὼν εἰς τοὺς τόπους, ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀπεκλείσθη τῆς ἐμβολῆς ᾗ τὸ στράτευμα εἰσῆλθε, καὶ καταλαβόμενοι τάς τε εἰς τοὔμπροσθεν διόδους, καὶ κύκλῳ τὰ μετέωρα πάντα κατασχόντες, ὥσπερ ἐν * ζωγρείῳ τινὶ συνεπέδησαν τοὺς πολεμίους. ὁ δὲ παρὼν μὲν ὑπὸ τῆς ὁρμῆς ἐφέρετο, δοκῶν

CAP. XI.

HOSTES, ETSI FVGERE videantur, non esse temere persequendos.

MVltæ sunt & variæ in orbe vniuerso locorum species, incertumque est, quonam in loco erit singulis in acie decertandum. Et suæ quidem regionis loca experti nosse poterunt, non autem alienæ, & extraneæ. Præterea sæpenumero Imperatori, hostis vnius diei iter ne abesse, renuntiatur. Ille, mox secessum ex compacto simulantes, quasi fugientes, ac territos insequitur, 1 donec ad angustias tandem, ac rupes adductus, dum incautus acriter vrget, circumuenitur: aut dum exercitum in illa loca immittit, occupant hostes anteriora, & occludunt transitus, ac vndequaque superiora cingunt, tandemque velut cauea comprehensos aduersarios includunt. Ille igitur Imperator cœco impetu rapitur, putatque se fugientibus

ribus hostibus imminere, nec satis, dum progredi festinat animaduertit; post illa vero circumspiciens, ante & post se, & à lateribus hostes permultos instare videt. Itaque vel illic vna cum exercitu telis circumquaque missis conficitur, aut dum pugnare nequit, pudetque se dedere, fame secum suos omnes enecat, aut si deditione tandem imperaret, hostibus concedit potestatem in se vitæ, ac necis. Quamobrem hostium discessiones 2 semper suspectæ, nec vnquam susque deque habendæ. Et considerandi potius 3 locorum, quam hostium situs: nec solum, qua via ducatur exercitus, prospiciendum; sed etiam, vt eadem reduci possit, prouidendum. Et vel copias non immittat, sed coerceat, ac reprimat, vel si immittat, caueat diligenter, & montium cacumina, angustiarumque fauces, relictis custodibus, occupari à suis curet, vt tutum iter receptui præstetur. Et hæc de meditandis aduersus hostes dolis, deque iisdem euitandis, vtramque in partem dicta sint. Pulchre quidem eueniet, si hoc modo Imperator aduersarios deceperit, sed necessario cauere quoque debet, ne ipse decipiatur.

ἐπικεῖσθαι φυγομαχοῦσι τοῖς πολεμίοις, οὓς περιελθὼν οὐκ ἔγνω. μετὰ δὲ ταῦτα περιβλεψάμενος πρόσω καὶ ὀπίσω, καὶ παρὰ πλευρὰν ἐπὶ πάντα πλήρη θεασάμενος πολεμίων συνηκοντίσθη μετὰ τοῦ στρατεύματος, ἢ * ἀπὸ μάχεσθαι μὴ δυνάμενος, καὶ μὴ παραδιδούς, λιμῷ διέφθειρε πάντας ἢ παραδοὺς κυρίους ἐποίησε τοὺς πολεμίους, τοὺς * ὅτι βούλονται διαθεῖναι. Δεῖ τοίνυν τὰς ὑποχωρήσεις ὑφορᾶσθαι τῶν πολεμίων, καὶ μὴ ἀπειροκάλως ἔχεσθαι. * περιβλέπεσθαι δὲ μᾶλλον τοὺς τόπους ἢ τοὺς πολεμίους· καὶ δι' ὧν ἄγει * χῶρον ὁρᾶν, ὑπολογίζεσθαι δὲ ὅτι ταύτῃ πάλιν * ὑποστρέψαι δεῖ· καὶ εἴτε μηδ' εἰσβάλλειν, ἀλλ' ἀποτρέπεσθαι τῆς πορείας, ἢ εἰσβάλλοντα προορᾶν, καὶ εἰς τὰς ὑπερβολάς, καὶ τοὺς συγκλείοντας αὐχένας τῶν ὀρῶν, ἀπολείπειν τοὺς παραφυλάττοντας, ἵν' ἀσφαλὴς σφίσιν ἡ ἀνακομιδὴ γίγνηται. Ταῦτα δ' εἰρήσθω καὶ περὶ τοῦ καταστρατηγεῖν οὕτως ἕνεκα, καὶ τοῦ μὴ καταστρατηγεῖσθαι. καλὸν μὲν γὰρ καὶ τὸ λαβεῖν οὕτω δύνασθαι πολεμίους, ἀναγκαῖον δὲ τὸ μὴ ληφθῆναι.

NOTÆ siue DISSERTATIONES IN CAPVT XI.

Fugæ hostili non fidendum. *Libr 1. Cyrtpad.*

1. Donec ad angustias.] *His plane consentanea, quæ apud Xenophontem:* Εἰ δ' ἐξαπατῶντες τοὺς πολεμίους, δύνανται, καὶ θηρᾶσθαι ποιήσαντες, ἀφυλάκτους λαμβάνειν, καὶ διῶξαι παραδόντες ἑαυτοὺς ἀτάκτους ποιῆσαι, καὶ εἰς δυσχωρίαν φυγῇ ὑπαγαγόντες, ἐνταῦθα ἐπιτίθεσθαι. Qui autem hostes decipiunt, possunt eos tum iniecta fiducia, incautos offendere, tum fugandi sui facultate tradita reddere turbatos, tum simulata fuga, in locos difficiles subducere, hicque adoriri. *Quod nec ignorauit præstantissimus militiæ Dux Iosue in obsidione Ciuitatis Hai, de quo sacer Codex*: Surrexitque Iosue, & omnis exercitus bellatorum cum eo, vt ascenderent in Hai: & electa triginta millia virorum fortium misit nocte, præcepitque eis dicens: Ponite insidias post Ciuitatem, nec longius recedatis, & eritis omnes parati. ego autem, & reliqua multitudo, quæ mecum est, ascendemus ex aduerso contra Vrbem: cumque exierint contra nos, sicut ante fecimus, fugiemus, & terga vertemus, donec persequentes ab Vrbe longius protrahantur: putabunt enim nos fugere, sicut prius. Nobis ergo fugientibus, & illis persequentibus, consurgetis de insidiis, & vastabitis Ciuitatem, tradetque eam Dominus DEVS vester in manus vestras. *Quod consilium optime successit prudentissimo Duci Iosue, qui* postquam abiisset nocte illa, & stetisset in vallis medio, videns eum Rex Hai, festinauit mane, & egressus est cum omni exercitu Ciuitatis, direxitque aciem contra desertum, ignorans, quod post tergum laterent insidiæ: *quas paullo post subiuit, (vt subiicit eadem sacra pagina) ab iis, qui fugam simularant, sed & iis qui in insidiis positi erant. Sed quo eiusmodi decipulæ vitentur, animaduertendum est, num hostes fugiant copiis integris nec turbatis, an vero neglectis ordinibus armisque abiectis in fugam se vertant. priori euentu, hostibus nequaquam via præcludenda & obstruenda est, quin potius, pons aureus, iuxta vetus verbum, illis fabricandus quo maiorem recipiendi se commoditatem consequantur. Etenim, vt Vegetius inquit, si apertum iter & liberum conspiciant, fuga desiderium omnes inuadit; & semel in fugam coniecti, ordines ex facili rumpunt sicque procliuius delentur: at vero via impedita, cũ euadere nequeant, desperatio animũ addit pauidũ, timorq; sæpius arma ministrat, vbi nulla spes salutis superest, vt post paullo ostẽdemus. Altero*

Iosue c. 8.

Lib. 3. c. 21.

tero euentu, tamdiu propellendi & prosequendi hostes, dum sese recolligere & in ordinem reducere nequeant, & postea paullisper ab insequendo subsistere, vt reparatis viribus & ordinibus à tergo vel à latere aggrediantur eos, qui adhuc manus conferre & resistere non audent. Sæpius enim contingit, vt exercitus pars victa sit, cui tamen ab alia parte victoria integra mansit. Id quod pluribus exẽplis docet Tarduccius, & nominatim Hannibalis, qui ad Cannas Romanũ equitatũ fusum & fugatũ nõ est insequutus, sed eundẽ elabi passus est, & recta in latus agminis hostilis progressus præclara & memorabili victoria potitus est; qua de re videatur quoq; Alex. ab Alex.

Liu. lib. 22.

Lib. 4. cap. 7.

Magna itaq; Duces pollere debent sagacitate, ne specie fugæ hostilis circumscribantur. quali sagacitate Alcibiadem fuisse legimus, qui erat tanta calliditate, vt decipi non posset, præsertim quum animum attendisset ad cauendum.

Probus in Alcib.

2. Semper suspectæ.] *Numidarum hic mos erat, inquit Polybius, vt primo statim congressu dantes terga statim fugerent; mox vero vbi visum esset, sisterent rursus, hostemq; incredibili audacia ac robore aggrederentur.*

Stratagema Numidarum.

Poly. lib. 3. Hist.

3. Locorum, quam hostium situs.] *Iphicrates hostibus in fugam versis, pedetentim agmen ducens, recte ab Auctoris nostri mente suos monebat, insidias vt omni studio vitarent, reliquos autem ex fugientibus cæderent vsq; ad fluuiorum trãsitus, & locorum angustias atq; fossas. Hic enim, inquit, includi fugientes non oportet, ne ex desperatione pugnare cogantur. Prope munitiones etiam aut mœnia persequi vtile non est. Multi enim iam sæpe parta victoria postquam intra teli iactum venerunt, maximis cladibus affecti fuerunt. eximium profecto Auctoris documentum: cuius rationem reddit Vegetius:* Clausis, *inquit,* ex desperatione crescit audacia; & quum spei nihil est, sumit arma formido. Ideo Scipionis laudata sententia est: Viam hostibus, qua fugiant, muniendam esse. *Eodem spectant illa Senecæ:* Nullus perniciosior est hostis, quam quem audacem angustiæ faciunt: longeque violentius semper ex necessitate, quam ex virtute corrigimur. Maiora, aut certe paria conatur animus magnus, & perditus. *Id quod experimento didicit Albertus Exarchus Brabantiæ in memorabili illo nuperoq; ad Nieuportum cum Hollandis conflictu, qui hoste ad angustias & desperationem coniecto, coactus est sustinere eius impressionem non sine suorum clade maxima. Plura qui volet super hac re cum veterum, tum recentiorum exempla prædictum documentum confirmantia, legat apud Ioannẽ Fiamellum in Quæst. milit. Cap. Del fare giornata, in che modo, & quando si dee fare.*

Apud Polyæn. lib. 3.

Hostis ad angustias non cogendus.

Lib. 3. c. 25. & 21.

Lib. 2. Nat. quæst. c. 59.

---

§. *De nuntiis admittendis.*

Προσιέσθω δὲ καὶ πάντα τὸν βουλόμενον ἀπαγγέλλειν, καὶ δοῦλον, καὶ ἐλεύθερον, καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν, καὶ ἐν πορείᾳ, καὶ κατασκηνώσει, καὶ ἀναπαυόμενος, καὶ ἐπὶ λουτροῦ, καὶ ἐπὶ τροφῆς. Οἱ γὰρ ἀναβαλλόμενοι καὶ δυσπρόσιτοι, καὶ τοῖς ὑπηρέταις τοὺς προσιόντας * ἀνακόπτειν κελεύοντες, πολλῶν καὶ μεγάλων, καὶ εἰκότως, διαμαρτάνουσι πραγμάτων, ἢ καὶ τοῖς ὅλοις ῥαθυμοῦντες σφάλλονται. πολλάκις γὰρ ἐν ὀξεῖ τὸ δυνάμενον καιρῷ * φθάσαι πάρεισι τινὲς μέλλοντες.

Admittat 1 quemlibet volentem aliquid nũtiare, & seruum, & liberum, & noctu, interdiu aduenientem, etsi ipse sit in tabernaculo, siue quieti, siue balneo, siue mensæ indulgeat. Cunctatores enim, & inaccessæ seueritatis, quique seruis imperant accedentes iniuriose repellere, in multis & magnis, & merito fallũtur negotiis, immo rem aliquando totã negligentia sua labefactant. Nã sæpe multi prætereunt, quod in puncto temporis gerendũ vtiliter indicassent.

NOTÆ siue DISSERTATIONES.

1. ADmittat quemlibet.] *Quod documentum si Astyanacti Lampsacenorum tyranno amici suggessissent, ne ille misere non interiisset. Missa enim ei epistola, vt scribit Æneas, quæ indicium eius coniurationis continebat, illam legere neglexit, quo factum, vt epistolam digitis tenens interierit. Ita Iulius Cæsar indicem coniurationis libellum manu tenens à Bruto & Cassio Principibus coniurationis confossus fato concessit. Sic Cadmea quoque Thebis eandem ob caussam est capta. Sed & Mitylenæ in Lesbo similia acciderunt. Missis veteribus: Thenæ notum Brabantiæ opidum, superioribus annis magnam eandem ob neglig ẽtiam cladem passæ sunt. Cum enim Præfectus Vrbis alicunde litteras sub vesperam accepisset, quibus Hollan-*

Nuncios quouis tempore admittendos.

Cap. 31. Poliort.

Hellandum militem in propinquo esse ei significabatur, magisq; lætus esset quam prouidus inter Libentias conuiuii nuptialis, eadem ipsa nocte quæ vesperam illam sequuta est, hostis derepente vrbem fœlici conatu inuasit, oppugnauit, rebus omnibus spoliauit. Quæ sane exempla multum ponderis habere deberent apud Duces, & vrbium Præfectos, ne simili negligentia, quæ multis exitio fuit, sibi suisq; perniciem accersant. Atq; hæc quidem de nunciis admittendis: Quid de emittendis? Duplex consideratio ab Ænea attendenda, vt si Epistolæ priuatim ad exteros mittantur, inspectores earum designentur, ad quos prius deferantur, quam ex Vrbe mittantur. Si vero publice, curandum Præfecto Vrbis, vt litteras occultas mittat, quas Græci συνθηματικὰς dixerunt, de quibus earumque notis occultis curiose scribit Æneas, è quo lubet in gratiam expertium rerum istarum aliquot occulte scribendi modos promere. Nimirum primo, vt litteræ argumento declarando vtiles aliis inutilibus permixtæ, notis quibusdam siue punctis iisdemque sic minutis, vt difficulter videri queant, nisi ab eo, ad quem epistola mittitur, superne distinguantur. Alter mysticus scribendi modus, vt in vocalibus, puncta quædam inserantur, puncta inquam tot, quota est in ordine litterarum vocalis notanda: aut certe vocalium loco certæ ex compacto figuræ (cuiusmodi Ægyptiacæ, aliæve) substituantur. Et litteræ quidem istiusmodi in certum locum deferendæ sunt, ei notum ad quem diriguntur. Alios Auctor Poliorcetici tum scribendi, tum litteras occultandi modos attexit, veluti in balteis, occultis vestium locis, calceorum soleis, in quibus tabellæ plumbeæ exaratæ insui possunt. sed eum adeat qui volet, mihi satis sit hæc obiter libasse.

Nuncii vt emittendi ex vrbe obsessa.
Poliorc. c. 31.

CAP. XII.

DE PRANDIO CVRANDO.

SI Castra Imperator contra hostile vallum posuerit, 1 vt cœna tempori parata sit accurare debet. siquidem penes eum sit, copias, quando volet, ad conflictum educere, horam cibi sumendi, vt lubebit, militibus imperet. Si vero in 2 hanc necessitatem adactus sit, vel propter locorum quædam incommoda, vel minus validam valli munitionem, vel aliam ob caussam, vt pro arbitratu hostium cogi possit arma sumere, atque in pugnam prodire, minime vereatur etiam matutinis horis prandii signum militibus dare, ne ieiunos ad certamen educere cogatur. Nam haud quaquam parui pendenda aut negligẽda rerum istarum cura. Milites enim sobrie pransi, nec nimio satietatis onere ventrem sufferti, solent esse in prœliis fortiores. Nec rarenter profligati sunt exercitus, deficientibus nimia esurie viribus, quando scilicet, non momento, sed nocte, sera adueniente, certamen dirimitur.

ΚΕΦ. ιβ'.

ΠΕΡΙ ΑΡΙΣΤΟΠΟΙΙΑΣ.

ΑΝ ἐπὶ στρατοπέδων ᾖ πολεμίων χάρακι, μηδεὶς τῆς κατὰ καιρὸν ἀριστοποιίας ἀμελείτω. ἐὰν μὲν γὰρ ἐφ' ἑαυτῷ * νομίζῃ, τὸ ὅτι βούλεται τὸ στράτευμα πρὸς μάχην ἐκτάττειν, εἶναι, καὶ ἡνίκα ἂν θέλῃ, παραγγελλέτω ταῖς δυνάμεσιν ἀριστοποιεῖσθαι· ἐὰν δὲ εἰς τοσαύτην ἀνάγκην ἐληλυθὼς τυγχάνῃ, διά τινας τόπους, ἢ χάρακος ἀσθένειαν, ἢ τινὰς ἄλλας αἰτίας, ὡς ἐπὶ τοῖς πολεμίοις ἀπολελεῖφθαι ἐξάγειν ὁπότε προαιροῦνται, καὶ τὴν ἀνάγκην σφίσιν ἐπιτιθέναι τοῦ τὰ ὅπλα λαμβάνειν, καὶ ἀντιπαρατάττεσθαι, μὴ ὀκνείτω καὶ ἕωθεν ἀριστοποιεῖσθαι σημαίνειν, μὴ φθάσωσι νήστισιν ἐπιθέντες οἱ πολέμιοι τὴν ἀνάγκην τοῦ μάχεσθαι. καὶ τὸ σύνολον οὐκ ἐν σμικρῷ θετέον οὐδὲ παρορατέον τὴν τῶν τοιούτων πρόνοιαν. * ἐμφαγόντες γὰρ στρατιῶται μετρίως, ὥστε μὴ πολλὴν ἐμφορτίσαι τῇ γαστρὶ χόρον, δυναμικώτεροι πρὸς τὰς μάχας εἰσί. πολλάκις γὰρ καὶ παρὰ τοῦτο ἡττήθη στρατόπεδα, * τῆς ἰσχύος ἐλλειπούσης διὰ τὴν ἔνδειαν ὅτ' ἂν μὴ ὀξεῖ καιρῷ κρίνηται τὰ τῆς μάχης, ἀλλὰ δι' ἡμέρας ὅλης λαμβάνει τὸ τέλος.

NOTÆ IN CAPVT XII.

1. VT cœna tempori.] *Qui rei militaris peritia cæteris præstiterunt, legimus hos in magno semper habuisse & cauisse, ne milites, nisi pransi parati manus cũ hoste conferrent. Quid enim à ieiuno exercitu exspectes nisi impatientiam?* Venter præcepta non audit, *inquit Seneca,* poscit, appellat. *Ideo periti illi Duces non aliter decertandi tempus capiebant, nisi iã ante milites cibaſ-*

Pransis militibus aciem instruat.
Epist. 21.

cibassent. vnde cum P. *Æmilius auditione percepisset Thuscis certum esse prælium committere*, extemplo tesseram dari iussit, vt prandeant milites, firmatisque cibo viribus arma capiant. *Ita cum Asdrubale pugnam commissurus Scipio*, tesseram * vesperi per castra dedit, vt ante lucem viri, equique pransi essent, armatus eques frænatos teneret equos. *Optimo itaq; consilio Hannibal Romanos oppugnans, milites suos obequitare iubet hostium castris* iaculandoque lacessere, *verba Polybij*, ad pugnam hostem, cupiens eum imparatum improuidumque, & quod plurimi faciebat, nondum pransum aggredi.

Liu.19.
Id.lib.28.
* Mandata per tesseras & libellos dabant olim Impp.
Lib 3. hist.

2. In hanc necessitatem] *Etenim* necessitas, *inquit Curtius*, ante rationem est, maxime in bello; quod raro permittit tempora legere. *Prudenter itaq; Claudius Nero, cū aduersus Asdrubalem certaturus cito gradu proficisceretur, monentibus quibusdam, vt militem itineribus ac vigiliis fessum reficeret, respondit commodam decertandi opportunitatem haud omittendam, & porro milites precatus est*, ne consilium suum, quod tutum celeritas fecisset, temerarium morando facerent. *Tempus itaq;, quod rerum omnium est primum, hic attendendum.* Nec *enim* rerum occasiones tarditatē & ignauiam exspectant, *vt ex vero Demosthenes quondam inquiebat.*

Lib.7.
Nisi necessitas aliud vrgeat.
Liu.lib.27.
Philip.1.

ΚΕΦ. ιγ´.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΙΝΑΙ ΤΟΝ στρατηγὸν εὔθυμον ἐν ταῖς δυσπραγίαις.

Ὅτ' ἂν δέ τις ἐμπέσῃ δυσθυμία στρατεύμασι καὶ φόβος, ἢ συμμαχίας τοῖς πολεμίοις * ἀφιγμένης, ἢ προτερήματος εἰς τὸ γεγονότος, ὁ στρατηγὸς τότε * δεῖ μάλιστα τοῖς στρατιώταις ἱλαρὸς, καὶ γεγηθὼς, καὶ ἀκατάπληκτος * φαίνεσθαι. αἱ γὰρ ὄψεις τῶν ἡγεμόνων συμμετασχηματίζουσι τὰς ψυχὰς τῶν ὑποτεταγμένων. καὶ στρατηγοῦ μὲν εὐθύμου, καὶ ἱλαρὸν * βλέποντος, ἀναθαρρεῖ καὶ στρατόπεδον, ὡς οὐδενὸς ὄντος δεινοῦ. κατεπτηχότος δὲ καὶ λυπουμένου, συγκαταπίπτουσι ταῖς διανοίαις, ὡς μεγάλου σφίσι κακοῦ προφαινομένου. διὸ χρὴ πλέον τῷ σχήματι τοῦ προσώπου στρατηγεῖν τὴν τοῦ πλήθους εὐθυμίαν, ἢ τοῖς λόγοις παρηγορεῖν. λόγοις μὲν γὰρ πολλοὶ καὶ ἠπίστησαν, ὡς τοῦ καιροῦ πεπλασμένοις ἕνεκεν. ὄψιν δὲ θαρροῦσαν ἀνυπόκριτον εἶναι νομίζοντες, ἐπιστώσαντο τὴν ἀφοβίαν. ἀγαθὴ δὲ ἡ ἐξ ἀμφοῖν ἐπιστήμη, τοῦ τε εἰπεῖν ὅτε δεῖ, καὶ ὀφθῆναι ὁποῖον δεῖ. καθάπερ γε μὴν ἐν καιρῷ στρατεύματος ἀναθάρρησις ὤνησεν, οὕτω καὶ φόβος ὠφέλησεν.

CAP. XIII.

OPORTERE ESSE BONO *animo Imperatorem in rebus aduersis.*

Si quando pauor aliquis, aut metus exercitum inuasit, vel quia noua sociorum accessione hostium numerus accreuit, vel quia potior quodammodo genius illorum videtur, tum maxime Imp. hilarem, 1 lætum, ac intrepidum vultum militibus ostendat. Nam ad Imper. adspectum, quasi ad exemplum, cæterorum animi conformantur. Et magnanimi, hilarisque Ducis confidentiores copiæ sunt; nempe quasi nihil sit periculi: contra, si pauidus ille, ac mœstus appareat, animos simul abiiciunt, velut maiore quadam calamitate impendente. ideoque satius erit, decora & suaui vultus compositione multitudiuis pectora erigere, quam verbis & concionibus adhortari. nam illis, vt è re nata confictis plerique diffidunt. At vero cum serenam, ac securam Imperatoris frontem contuentur; simplicem, non simulatam esse existimantes, metum quoque omnem abesse debere, persuaderi sibi facile patiuntur. Vtile autem est, vtramque in partem, quando vsus venit, eloqui posse, vultumque fingere, vt res quæque postulare videtur: & quemadmodum 2 confidentiam exercitui addidisse profuit: sic etiam & metum aliquando iniecisse non parum commoditatis attulit.

NOTÆ IN CAPVT XIII.

1. Hilarem, lætum, ac intrepidum.] *Ideo M. Tullius inter præcipuas boni Ducis dotes, exigit fortitudinem in periculis, laborem in negotiis, industriam in agendo, celeritatem in conficiendo. Talem Fabium Dictatorem, inclytæ memoriæ Ducem, aduersus Hannibalem tot annis pro Imperio decertantem animo semper inuicto, infracto, hilari, & læto, tametsi summis in angustiis plerumq; constitutum fuisse tradunt, qui res eius gestas monumentis consignarunt. Ipsum vero Hannibalem cognita Asdrubalis fratris cæde ac totius clade exercitus, vultum com-*

Pro L. Manil.
In aduersis lætus esto.

posuisse ferunt, magisq; conditionem humanam risisse, quam vt decorem aut animi consternationem præ se ferret: qua versutia ac sagacitate animos militum ac ducum suorum conseruauit. Non de nihilo itaq; Seneca scripsit : Duces rebus afflictis hilaritatem de industria simulare, & aduersas res adumbrata lætitia abscondere, ne militum animi si fractam Ducis sui mentem viderint, & ipsi collabantur. *Non inquam de nihilo: quia, necesse est ad fugam parati sint, qui Ducem suum sentiunt desperare, vt Vegetius ait verissime. Ideo Agesilaus ita consuefecerat se, vt quoties in metu esset, hilaritatem præ se ferret; rebus contra secundis humilis esset. De Cæsare Lucanus :*

De consol. ad Polyb. c. 24.

Lib. 3. c. 22.

Lib. 10.

------ -Vultu semper celante timorem
Intrepidus.

2. Quemadmodum confidentiam.] *Esto tamen moderata. Incredibile enim dictu* quantæ calamitati soleat esse nimia fiducia. *Quid ita? quia fiduciam nimiam temeritas comitatur, & plerumq; incauta solet esse nimia præsumptio. Si quid tamen in his peccandum, equidem plus à quo confidentem malim, quam metuentem.* Semper enim in bello, *vt Sallustius inquit*, iis maximum est periculum, qui maxime timent: audacia pro muro habetur.

Sis & confidens.
Probus.
Catil.

CAP. XIV.

QVANDO EXERCITVI SVO metum hostium incutere debeat Imperator.

ETenim si milites languide, ac remisse pugnēt, aut ductoribus suis contumaciter repugnent, tunc Imp. periculum imminere vtiliter simulabit; maxime si eos ita in metu ponat, quasi stent in insid is hostes iam iam erupturi. Sic enim non pauidos, sed cautos efficiet. Et afflicti quidem animi roborandi, & confirmandi sunt; lenti vero, ac desides terroribus excitandi. Et ita timidi fortes euadent; audaces vero, cautiores, ac prudētiores fient. Vtrumque autem militaribus copiis accidere solet. nempe, tam ignauiter, ac demisse aliquando formidant, vt nihil omnino audere velint ; alias tam arroganter hostes negligunt, vt nihil prorsus cauere curent. Ad hos igitur, illosq; casus paratum esse Imperatorem decet, vt sciat, modo pericula, & sermone, & vultu confutare, ac eleuare, modo simulato metu eadem adaugere.

ΚΕΦ. ιδʹ.

ΠΟΤΕ ΔΕΙ ΦΟΒΟΝ ΕΜΒΑΛΕΙΝ τῷ στρατεύματι τῷ ἰδίῳ τὸν ἀπὸ τῶν ἐναντίων.

ΟΤ' ἂν γὰρ ῥαθυμῇ στρατόπεδον, καὶ ἀπειθέστερον ᾖ τοῖς ἡγεμόσι, τὸν ἀπὸ τῶν πολεμίων ὑποσημαίνειν δεῖ * κίνδυνον. οὐχ ἥκιστα φοβεροποιοῦντα τὴν ἐκείνων ἐφεδρείαν. οὐ γὰρ δειλοὺς ἐστι ποιεῖν οὕτως, ἀλλ' ἀσφαλεῖς, ἐν μὲν γὰρ ταῖς δυσθυμίαις, θαρρεῖν ἀναγκαῖον, ἐν δὲ ταῖς ῥαθυμίαις, φοβεῖσθαι. τοὺς μὲν γὰρ δειλοὺς ἀνδρείους ποιεῖν, τοὺς δὲ θαρσεῖς, προμηθεῖς. ἀμφότερα γὰρ συμβαίνει στρατοπέδοις· καὶ οὕτω + καταπεπλῆχθαι πολεμίους, ὥστε μηδὲν ἐθέλειν τολμᾶν, καὶ * οὕτω καταφρονεῖν, ὥστε μηδὲν φυλάττεσθαι. πρὸς ἑκάτερον δὲ δεῖ τὸν στρατηγὸν ἡρμόσθαι, καὶ εἰδέναι πότε δεῖ τὰ ταπεινὰ καὶ λόγῳ καὶ σχήματι ποιεῖν, καὶ πότ' αὖ τὰ δεινὰ καὶ φοβερώτερα.

NOTÆ IN CAPVT XIV.

De militum metu.

MEtus bifariam considerari potest. Primo, qua procedit ab ignauia atque animi abiectione, qua efficitur, vt homines segnes sint in aggrediendo & exsequendo. Secundo, qua procedit à nimia circumspectione, qua homines incerta rerum reputantes ab incepto desistunt. Vt priores sunt scutica digni, ita postremi laude dignissimi. Non enim ignauia, sed prouidentia timidi fiunt: quo fit, vt raro enter in inopinatum vel sinistrum casum incidant, cum Mater timidi flere non soleat, *vt Thrasibulus ille dictitabat. Cum itaq; hic metus non improbetur, minus imprudenter facturus est Imperator, si milites remissius pugnantes in metu quodam ponat: ita enim* non pauidos, sed cautos efficiet, *vt noster inquit, aut si nimis abiectos illos & afflictos deprehendat, roboret & confirmet quomodo? Spem illis faciendo, subsidia sub manu esse, eaq; mox præsto futura: ita citra verecundiam recedent, & subsidiariis recentibus decertandi locum concedent, nec victi fugam meditari bellive aleam subterfugere. sed vel interiungendi & anhelitum recipiendi, vel consilij capiendi causa cedere videbuntur.*

Apud Probum.

§. Mi-

§. *Militum animos ex captiuorum adſpectu excitari poſſe.*

Μελλούσης δὲ μάχης, ὅτι ἄδηλον ἔχον τὸ στράτευμα τὴν κρίσιν τοῦ πολέμου * διαπέπρακται τοῦ φόβου, εἰ δυνηθῇ ἐφόδῳ λαβεῖν ὁ στρατηγὸς αἰχμαλώτους, ἢ ἀπὸ ἐνέδρας, ἢ διακροβολιζόμενος, ἢ καὶ ἀποσταντούντας τῆς ἰδίας παρεμβολῆς, εἰ μέν τινας γενναίοις τοῖς φρονήμασι, καὶ τοῖς σώμασι καταμάθοι, τούτους, ἢ ἀποκτεινάτω * παρὰ χρῆμα λαβών, ἢ δήσας παραδότω τοῖς ἐπὶ τοῦτο τεταγμένοις, κελεύσας φυλάττειν, ὅπως μὴ πολλοὶ θεάσονται τοὺς ἄνδρας· εἰ δὲ ἀσθενεῖς, καὶ ἀγεννεῖς, καὶ μικροψύχους ἔτι καὶ * προκαταπεπληγότας * σφίσιν ἐπὶ τῆς ἰδίας σκηνῆς, καὶ προδουλώσας σφῶν τῷ φόβῳ τὰς ψυχάς, εἰς τὰ πλήθη προσαγέτω δακρύοντας καὶ δεομένους ἅμα λέγων καὶ ἐνδεικνύμενος τοῖς στρατιώταις ὡς ἀγεννεῖς, καὶ ταπεινοί, καὶ οὐδενὸς ἄξιοι, καὶ ὡς πρὸς τοιούτους ἄνδρας ἐστὶν αὐτοῖς ἡ μάχη, δεδιότας οὕτω τὸν θάνατον, ἀποτρεμοῦσι γονάτων, καὶ προκυλιομένους τῶν ἑκάστου ποδῶν. ἐπαναθαρρεῖ γὰρ ἐπὶ τούτοις ὁ στρατὸς ἤδη προκατανενοηκὼς τῶν πολεμίων ὄψεις τε καὶ πάθη ψυχῆς. εἰ γὰρ * ὃ μηδέπω τις ἑώρακεν, ἐλπίζει μεῖζον γίνεσθαι τῆς ἀληθείας ἔτι, καὶ τῷ τοῦ μέλλοντος φόβῳ τὴν ἐλπίδα μετρεῖ πρὸς τὸ χαλεπώτερον.

Inſtante certaminis tempore, cùm propter dubiũm prœliorum diſcrimen, metu conturbatus eſt exercitus, ſi impetu ante facto, captiui aliqui adducti, aut inſidiis, aut velitatione intercepti qui à caſtris fortaſſe defecerant, ſi animo, ac virtute generoſi, & corporum præſtantia inſignes ſint, Imperator, eos aut è veſtigio interfici iubeat, aut vinctos, iis, quibus hæc mandata cura erit, diligenter ad ſeruandos tradat, ne à multis conſpiciantur. Si vero imbelles, aut demiſſo abiecto animo ſint, prius in ſuum tabernaculum adductos, minaci, & toruo vultu exanimatos, & quaſi ſubacta mente debellatos, ante militum ſuorum oculos 1 conſtituat lachrymantes, orantesque, ſimul ipſe per concionem demõſtret, quam ignaui ſint, & humiles, quamque nullius pretii: eſſe cum huiuſmodi viris dimicandum, qui mortem adeo reformident, ac deprecentur, vt cuiuſque genua amplectantur, & ad pedes ſupplices aduoluantur. Sic enim roborabitur exercitus, quaſi iam prænouerit, quinam hoſtium in pugna vultus, atque animi futuri ſint. Nam quæ quis nunquam vidit, maiora eſſe ſperat, quam reuera ipſa ſint, & mali timore ſpei ſuæ menſuram ad neſcio quid etiam difficilius applicat.

NOTÆ.

1. CONſtituat.] *Inſigne* διδακτήριον. *Donatus captiues in maiorem ignominiam lauro vinciri, eoſque ſic redimitos paſsim oſtendi, morem fuiſſe ſcribit.* — *Adelph. act. 2. ſc. 1.*

ΚΕΦ. ιε΄.

ΟΤΙ ΔΙΑΦΟΡΑΙ ΠΟΛΛΑΙ τῶν τάξεων.

Πολλαὶ δὲ καὶ διάφοροι καὶ παρὰ τοὺς ὁπλισμοὺς, καὶ παρὰ τοὺς στρατευσαμένους, καὶ παρὰ τοὺς τόπους, καὶ παρὰ τοὺς ἀντιπολεμίους, ὧν τὰς διαφορὰς ὁ στρατηγὸς ἐπ᾽ αὐτὸν εἴσεται τὸν καιρόν. ἃ δ᾽ ἂν οὐχ ἥκιστα πολλαῖς ἁρμόζει παρατάξεσι, δίχα τῆς ἐπ᾽ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀνάγκην ἐχουσῶν νοεῖσθαι, ταῦτα ὡς ἐν κεφαλαίῳ δίειμι.

CAP. XV.

MVLTOS, ET VARIOS ESSE *modos inſtruendæ aciei.*

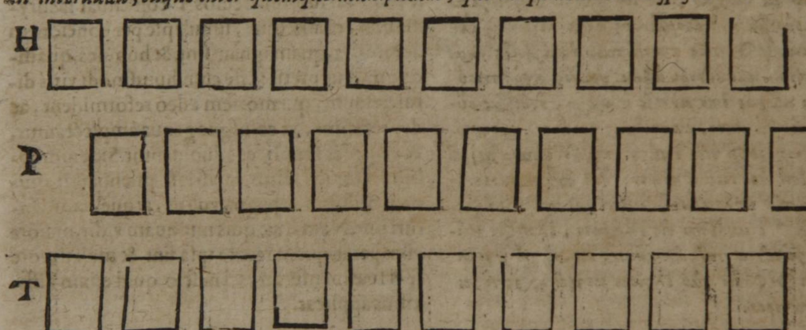
MVltipliciter & varie inſtruitur 1 acies. Nam armaturæ, militum, locorum, 2 copiarumque hoſtilium habenda ratio eſt. Et varias huiuſmodi rationes, vt occaſio exigere videbitur, experiri ſciet Imperator. Quæ vero abſque rerum ſingularum inſpectione, multis ordinum diſpoſitionibus conuenire poterunt, ea ſummatim deinceps perſequor.

NOTÆ ſiue DISSERTATIONES IN CAPVT XV.

1. INſtruitur acies.] *Quoniam diſpoſitio aciei Romanæ, à temporibus noſtris alienior eſt, vixque vlli reperiuntur Imperatores: qui, non dicam, eius vſum vſurpent, ſed ne cognitionem quidem eius, etſi alioqui ſaluberrimam, percipere ſuſtinent, multum operæ in ea elucidanda* — Modus diſponẽdæ aciei apud Rom.

minus ponam, sed breuiter & quasi per indicem, in gratiam antiquariorum eorumq; qui Onosandri mentem assequi volent, formam eius ex Liuio, eiusque interprete I Lipsio ptæceptore meo adaperiam: cuius Liuij verba priusquam proponam, sciendum, legitimam Romanam aciem constitisse Hastatis, Principibus, ac Triariis. Velitibus, siue leuis armaturæ militibus admixtis, qui ex manipulis fere educebantur. Igitur Liuius: Hastati, *inquit*, omnium primi *(ex ipsa stataria acie, nam ante eos, Velites decertabant)* pugnam inibant. Si hastati profligare hostem non possent, pede presso eos retrocedentes in interualla ordinum *(siue vias patentes inter manipulos Antesignanorum quibus retrocedentes excipiebantur)* Principes recipiebant. Tum Principum pugna erat: Hastati sequebantur: *(solis iam Principibus cominus cum hoste certantibus)* Triarii sub vexillis considebant; sinistro crure porrecto *(ne scilicet stantes venientibus telis vulnerarentur)* scuta innixa humeris, hastas subrecta cuspide in terra fixas, haud secus, quam vallo septa inhorreret acies, tenentes. Si apud Principes quoque haud satis prospere pugnatum esset, à prima acie ad Triarios sensim referebantur, inde rem ad Triarios redisse, cum laboratur, prouerbio increbuit; Triarii consurgentes, vbi in interuallo ordinum suorum Principes, & Hastatos recepissent, extemplo compressis ordinibus, velut claudebant vias; *(supra dixit interualla, eaque inter quemque manipulum, qui in quincuncem dispositi hoc modo:)*

Lib. 8.

vnoque contenti agmine, iam nulla spe post relicta in hostem incedebant. Id erat formidolosissimum hosti, cum velut victos insecuti, nouam repente aciem exsurgentem, auctam numero cernebant. *Porro hi ordines Hastatorum, Principum, ac Triariorum, acies generali nomine vocabantur quamquam etiam singuli ordines, acies dicebantur, vt prima acies* Hastatorum *esset; secunda* Principum, *tertia & postrema* Triariorum, *vt recte ex eodem Liuio Ioannes Ant. Valtrinus veteris militiæ Romanæ peritissimus notat: Liuij verba:* Ex postrema acie Triarios primos subducit, deinde Principes, stantibus in prima acie Hastatis. *Præter autem communẽ hunc disponendæ aciei modum, alij ab Agellio commemorantur, dum inquit:* Vocabula sunt militaria, quibus instructa certo modo acies solet appellari, Frõs, Subsidia, Cuneus, Orbis, Globus, Forfices, Serra, Alæ, Turres. *translata autem sunt, inquit A. Gellius ab ipsis rebus, quæ ita proprie nominantur: earumq; rerum in acie instruenda sui cuiusque vocabuli imagines ostenduntur. Igitur primo* Frontem *appellabant, partem illam aciei, quæ aduersum hostem spectabat, Vegetio auctore: qui &* Cuneum *dicit fuisse peditum multitudinẽ, quæ iuncta cum acie primo angustior, deinde latior se pandit, & aduersariorum ordines rumpit, quia à pluribus in vnum locum tela mittuntur, quam rem idem ait milites nominasse* Caput porcinum, *quia ei assimilatur, & velut fodit, & ruit inuadendo, porro anterior pars quæ in acutum desinebat, tecta & densa erat, teste Suida, quia scutis vndiq; muniebatur. Et eiusmodi fuit ille Cuneus (teste Scip. Amirato) quem post Cannensem cladem L. Sempr. Tuditanus Tribunus militum effecit, qui simul cum sexcentis militibus euasus; saluti multorum prouidit. In quo Cuneo id artis adhibuit, vt Numidarum sagittis dextrum latus ferientibus, singulis militibus iusserit, vt à sinistro ad dextrum brachium scuta transferrent. Tertia forma* Forfex; *siue* Forceps, *quæ nihil aliud, quã ordinatio aciei, quæ contraria Cuneo, latioribus primis & apertis ac paullatim in angustum desinentibus, & Cuneũ* excipiebat, *teste Vegetio,* atq; ex vtraq; parte concludebat, *de qua etiam Ammianus:* Cogitatũ

Lib. 44.
Lib. 10. c. 9.
Ibid.
Frons.
Lib. 3. c. 19.
Cuneus.
Lib 2.
Liu lib 22.
Forfex.
Lib. 3.
Lib. 16.

est enim, soliciteq; præstructum, vt sæuientes vltra solitum Alemanni, vagantesq; offusi, multitudine geminata nostrorum forficis specie, trusi in angustias cæderētur. *Verum, sicuti ad Cuneum confugere consueuit, qui viribus inferior est, ita forfex vt plurimum ab iis instruitur, qui numero superiores sunt, & copiis abundantes non valent pertinacem hostilis exercitus frontem fronte fundere: proinde patefactis atq; explicatis ordinibus, cornibusq; hostium conclusis, eos circumueniunt atq; interficiunt: id quod à Scipione in Hispania factum esse Liuius notat. Quarta* Globus, *qui eodem Vegetio auctore aliud nihil, quam militum manus ab acie reliqua separata vago superuentu inimicos incursat. Quinta* Orbis: *& videtur fuisse cum milites in directū longumq; ordinati, in girum se instruebant: quo genere, vt ait Vegetius, cum vis hostium interrupit aciem, resisti à militibus consueuit, ne omnis multitudo fundatur in fugam: Ammianus*: Prælio atroci commisso, ferocientibus barbaris vltra modum, aciem in rotundo habitu figuratam opponit. *Sallustius*: Romani si quos locus, aut casus coniunxerat, orbes facere, atque ita ab omnibus partibus simul tecti, & instructi, hostium vim sustentabant. *Brancatius tamen hunc præliandi modum multimodis improbat, nec eo nisi in summis periculis vtendum esse censet. Sexta sit,* Serra, *de quo prælii genere Festus*: Serra pugnari dicitur, cum assidue acceditur, receditur que neque vllo consistitur tempore. *Qui mos præliandi, vt recte notauit doctiss. Valtrinus, potissimū seruatus videtur equestribus præliis: id quod plusculis firmat ipse testimoniis.* Alæ *vero dictæ teste A. Gellio exercitus equitum ordines, quod circum legiones dextra, sinistraq;, tanquam alæ in auium corporibus locabantur. Postrema aciei forma,* Turris, *ita dicta quod turri assimiletur: ordo quippe militum in quadrum oblongum, Turris dicebatur.* Subsidia, *vt ex se nota siluimus: quæ nihil aliud quam milites, qui ad subitos prælii casus reseruabantur.* Qua dispositione, *inquit Vegetius*, nulla melior inuenitur: si enim Cuneus agendus sit, aut Forfex, aut Serra ducenda: superfluos habere debes post aciem, de quibus illa facias: nam si de loco suo ordinatum militem transferre cœperis, vniuersa turbabis. Si Globus hostium superatus partem aliquam vrgere cœperit, nisi superfluos habeas, quos contra Globum possis opponere, siue equites, siue pedites, de acie tuleris, dum aliam vis defendere, aliam periculosius denudabis. *Quibus Vegetii verbis videre est, quantus vsus fuerit subsidiorum: cuius neglectus, non mediocres importasse Hetruscis calamitates, Liuius ostendit his verbis*: Quia nullis recentibus subsidiis fulta prima acies fuit, ante signa, circaque omnes ceciderunt. *neq; hac victoria potiti fuissent Romani, nisi cautione, quam isti omiserant, vsus fuisset Consul Æmilius, qui laborantibus & continua dimicatione fessis suppetias tulisset. Super his subsidiis scribens Brancatius vehementer admiratur cur nostra tempestate negligantur; præsertim cum in nostra militia mercenaria, vbi milites non ex professione, sed necessitate coacti pugnant, ea disciplina qua Romani quondam vtebantur, & hodie Turcæ præstant, recessus scilicet, & accessus turmarum, quali Romani vtebantur circa periculum & confusionem in vsum reuocari nequeat: in cuius locum plura agmina ordinanda sunt exiguo interuallo inter se distincta, vnde laborantes, vel à fronte, vel à latere subsidium prompte excipere, & qui iisdem pugnant armis, succurrere suis, & suppetias ferre queant. Atq; ista sunt σχήματα instruendæ aciei: quibus hæc non sufficiant, consulant licet alios, qui pleniore manu militaria tractarunt: nobis abunde fuit ad intelligentiam aliquot Onosandri Capitum hæc prompsisse.*

Libr. 28. — Globus. — Lib. 3 c. 19. — Orbis. — Lib. 1. c. 26. — Lib. 29. — Iugurta. — Lib. 5. Mon. 2. — Serra. — Libr. 5. de re milit Rom. — Alæ. — Gellius lib. 16. c. 4. — Turris. — Subsidia. — Lib. 3. — Lib. 9. — In Cæsarem lib. 1. disc. 1. — Acies hodie in plura agmina distribui debet.

2. Locorum, copiarumque hostilium.] *Simile præceptum apud Liuium*: Tuum & hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nosce. *Breue monitum, sed permagnæ vtilitatis; cuius etiam Vegetius meminit, cum dixit difficulter eum vinci, qui de suis & aduersarii copiis, simul etiam de locorum situ & ingenio certo potest iudicare. Hinc* Fridericus *ille* Barbarossa:

> Ardua sollicito lustrabat mœnia gressu;
> Spectabat muros, spectabat robora valli,
> Quæque locum vasto cingebant aggere fossas,
> Quæque viam cœptis facilem fortuna parare
> Tuta videbatur, cura, studioque sagaci
> Acriter intendens, oculis & mente notabat.

Quin etiam formam & ordinationem aciei cum hostilis, tum suæ attēdere par est, quam sibi referri curabit, (vt recte monet Tarduccius,) per Præfectum castrorū, quo nimirū mature cū suis

Noscitandæ hostium vires. — Lib. 32. — Lib. 8. in princ.

deliberet, num iuxta formam relatam instituenda sit pugna, an vero quippiam immutari inea expediat. De hoc vbi constabit, Ducibus, Tribunis, Centurionibus ac reliquis officialibus, quem locum capere & tueri debeant, indicet: cornua regenda committat viris præcipuæ auctoritatis, cuiusmodi sunt Principes & Prouinciarum Rectores: antiquorum Romanorum exemplo, qui seniori Duci dextrum cornu dare solebant; sinistrum vero, quod minus curæ & solicitudinis habet, iuniori & minus assueto; quamuis sinistro nonnunquam summos Duces attributos inueniamus. Tullus enim Hostilius aduersus Fidenates pugnaturus, sinistrum sibi desumpsit cornu, dextrum vero Metio dedit. Darius quoq; ad Arbelam, cum sibi sinistrum tuendum sumeret, Mazeo dextrum assignauit. Porro, peditatui & medio agmini alios præficiat: turmis proprios assignet chiliarchos ac Tribunos, qui eis imperent. Hi omnes priusquam ad manus veniatur edocendi, instruendique sunt, quomodo in certamine, in subsidio ferendo, in clade denique, atque victoria sese gerere debeant. Legato Imperatoris & castrorum Præfecto certus locus non est designandus: quod libere huc illuc vagari debeant, vt periclitantibus succurrant, & decretorum exequutionem procurent.

Alex. ab Alex. lib. 4. Genial. dier. c. 7.

CAP. XVI.

MILITES SVOS SECVNDVM HOstiles copias Imperatorem instruere debere.

COpias equestres Imperator non pro arbitrio suo, sed vt 1 necessitas coget, ordinabit, & hostium equitatu inspecto, suos equites 2 contra constituet.

Eo autem modo disponat, quo instrui solet pugna in cornu, vt & à fronte, & à latere pugnare possint, in ampliore loci spatio expeditiores, & vt cæteri, qui hoc subsequentur, equestri arte vti commode valeant.

ΚΕΦ. ιϛʹ.

ΟΤΙ ΠΡΟΣ ΤΟ ΑΝΤΙΠΟλεμον, καὶ τὸ ἴδιον συντάσσει.

Ἱππεῖς μὲν δὴ στρατηγὸς οὐχ οὕτως ὡς βούλεται, μᾶλλον δὲ ὡς ἀναγκάζεται τάξει. πρὸς γὰρ τὸ ἀντιπόλεμον ἱππικὸν καὶ τὸ ἴδιον στήσει.

Ταττέτω δὲ, ὡς τὰ πολλὰ κατὰ τὰς * ἐκ παρατάξεως μάχας, ἐπὶ κέρως, ἵνα καὶ κατὰ πρόσωπον, καὶ ἐκ πλαγίων προσβάλλοντες, καὶ τόπῳ μείζονι χρώμενοι, μεθ' οὓς οὐκ ἔτ' ἄλλοι τεταγμένοι τυγχάνουσιν, ἔχωσιν ἀποχρῆσθαι τῇ τῆς ἱππικῆς ἐπιστήμης.

NOTÆ IN CAPVT XVI.

Equitum positura.

1. SEd vt necessitas coget.] *Equites nunc ante aciem, nunc in acie stetisse, nunc peditum cornua cinxisse pro rerum videlicet locorumque opportunitate, non ex vno Liuii loco ostendi potest. Igitur libro quarto sic ait:* Dictator dextro cornu, sinistro Capitolinus intulit signa: ante mediam aciem cum equitatu Magister equitum processit. *& lib 9.* In aciem procedunt, equitibus in cornua diuisis. *& lib. 22.* In dextro cornu Romanos equites locant, dein pedites: læuum cornu extremi equites sociorum, intra pedites, ad medium iuncti legionibus Romanis tenuerunt iaculatores; ex cæteris leuium armorum auxiliis prima acies facta. *Inde equitum Alæ dictæ, quo dextra, sinistraq; tanquam alæ auium pedites ambirent, vt Gellius scribit.*

Lib. 5. de re milit. c. 2.

Lib. 16. c. 4.

2. Contra constituet.] *At vbi interea ipse? Vt nec cum primis; sic nec cum postremis, aut mediis, perpetuo consistere debere docet Scipio Polybianus:* Haud præcedebat ante omnes, id quod nunc Duces faciunt, primum in progressu locum Ducis putantes. Est enim tale quid, quod Duci experientiam, & cautionem adimat. Videtur quidem ab omnibus subditis, ipse vero neminem illorum videt. Haud enim militaris potestatis, sed Imperatoriæ experientiæ pariter, & potentiæ specimen Magistrum equitum præferre: sic vt inter armatos nunc cum primis, nunc cum extremis, aliquando cum iis qui in medio sunt, incedat: id quod Scipio faciebat, iuxta equitans, & cunctos considerans, simulq; sicubi hæsitabatur, præmonstrans, & mox initio quodcunque erratum corrigens, id quod modice ac raro accidebat propter præcedentem singulorum curam ac diligentiam. *Hoc in Imperatore: quid de Tribuno, vbi ille consistet? Inter Primipilos, inquit Tarduccius: eiq; assistent & adstabũt reliqui Officiales: ipse interea omnes occasiones prospiciet, & pro re nata à tergo ac latere imperabit: cuius imperiũ vicarius à tergo excipiet, & ad reliquos trãsferet. A latere & in nouissima serie periti quidã & auctoritate præditi*

Lib. 10.

Locus Imperatoris in castris.

Duces

Duces subsistent, militibus quibusdam strennis comitati, quorum munus quosuis trucidare, qui propter aliam, quam hostis occidendi causam, ordines deserent.

ΚΕΦ. ιζ.

ΟΤΙ ΠΡΟΣ ΨΙΛΟΥΣ, ΑΚΟΝΤΙΣΤΑΣ, καὶ τοξότας, καὶ σφενδονιστὰς πρώτους στῆσαι τῆς φάλαγγος.

Ψιλοὺς δὲ ἀκοντιστὰς, καὶ τοξότας, καὶ σφενδονιστὰς, προτέρους πρὸ τῆς φάλαγγος στῆσαι.* κατόπιν μὲν γὰρ ὄντες, πλείονα κακὰ διαθήσουσι τοὺς ἰδίους, ἢ τοὺς πολεμίους· ἐν μέσοις δὲ αὐτοῖς, ἄπρακτον ἕξουσι τὴν ἰδίαν ἐμπειρίαν, οὔθ' ὑποχωρεῖν ἀνάποδα δυνάμενοι, κατὰ τὴν ἀνάτασιν τῶν ἀκοντίων, οὔτ' ἐξ ἐπιδρομῆς βάλλειν, προηγουμένων ἄλλων, καὶ παρὰ ποσὶν ὄντων. οὐδὲ μὲν οἱ σφενδονῆται κύκλους τῶν λίνων ἀποτελεῖν τῆς σφενδόνης, παρὰ πλευρὰν ἑστώτων φιλίων ὁπλιτῶν, καὶ πρὸς τὸν ῥόμβον αὐτῷ πιπτόντων. οἵ τε * τοξόται, προϊόντες μὲν τῶν ἄλλων, εἰς αὐτὰ τὰ σώματα, καὶ κατὰ σκοπὸν ἐκτοξεύουσι τὰ βέλη. μετὰ δὲ τοὺς λόχους, οἱ ἐν αὐτοῖς μέσοις ὄντες, εἰς ὕψος τοξεύουσιν, ὥστε πρὸς μὲν τὴν ἄνω φορὰν, τόνον ἔχειν τὸ βέλος, αὖθις δὲ κἂν κατὰ κεφαλῆς πίπτῃ τῶν πολεμίων, * ἐκλελυκὸς, μὴ πάντῃ λυπεῖν τοὺς ἐχθρούς.

CAP. XVII.

LEVEM ARMATVRAM IACVLAtores sagittarios, & funditores, ante agmen esse collocandos.

Leuis armaturæ milites, iaculatores, sagittarios, & funditores, in 1 primo agminum ordine collocabit. Nam si à tergo illi subsistant, plus damni suis, quam hostibus, inferent; si in medio, inefficax, & nihil erit tota illorum industria: nec recessim cedere poterunt, vt contentis viribus iacula certius vibrent: aut si procurrendo coniicere velint, præcedentes socii impedimento erunt: funditores vero, nec fundam rotare, nec verbera explicare poterunt, tot sociis militibus hinc illinc adstantibus, qui forte in telorum turbines ipsi quoque incurrent. Sagittarii quidem ante alios dispositi, in hostium corpora, velut in scopum, iacula sua dirigent. At si in postrema, aut media acie sint, in sublime iaculabuntur, adeoque sursum quidem summa vi spicula emittent, sed statim in hostium capita remisse, quasi iam confutato impetu decident, nec grauiter lædent.

NOTÆ siue DISSERTATIONES IN CAPVT XVII.

1. IN primo agminum ordine.] *Equites nostri sclopetarii veterum sagittariorum vicem sustinent: vnde vt illi sic etiam isti eminus pugnant, & extra reliquam aciem collocantur; ne si à tergo vel medio consistant, magis suos commilitones, quam hostem lædant. Quo fit, vt in primo agmine tuto constituãtur, ab iisq. pugnæ initium sumatur: solent quippe magno impetu satagere, vt latus hostile affligant, suaq; latera hostibus opposita defendant. Hac aciei constitutione vsum lego Manlium apud Liuium, prælio contra Gallogræcos* Consul, *inquit*, prima in acie locata leui armatura. *Hannibalem quoq; aduersus Romanos:* Intentus, & peruigil, *inquit Polybius*, vbi trãsgressos flumen respexit hostes, locatis ante signa leuis armaturæ militibus, copias in aciem educit, *&c. In primo ergo agmine locabãtur; causis quas hic producit Auctor. Certe peritissimi nostræ ætatis Duces in eo Romanos imitantur, apud quos certa cõstat regula, teste Achille Tarduccio grauioris armaturæ militẽ, in quo vis & robur præcipuũ ad oppugnandũ hostem consistit, in mediã aciem disponendum: quod ibi hostibus plus quam alibi nocere possit; quod munitius sit à latere; quod firmius deniq; subsistere, & minus facile moueri & disturbari; fortiusq; propter coniunctionem resistere valeat, si forte leuioris armaturæ milites à latere eius abscedat. Hi enim vt sese offert occasio, vel in hostem prumpunt vltro, vel eius impetum sustinent: quorum tamẽ partes extremæ, Bombardariis & Mosquetariis muniri debent. Sed an semper in primo agminum ordine collocandus miles leuis armaturæ? Negandum, nam & plerumq; in Cornibus ponebatur, vel in Viis ipsis, equitibus intermixtus. Priorem posituram aperit Vegetius:* Funditores, & Sagittarii præcipue in cornibus locabantur, à quibus pugnandi sumebatur exordium. *Secundam Sallustius, pugna Metelli contra Iugurtham:* Inter manipulos, funditores, & saggittarios dispertiuit. *Sed prædibant isti, & pugnæ initium faciebant, quod aperte Polybius docet:* Vna cum eo, quod.

Leuioris armaturæ militum locatio.

Lib. 38.

Lib. 3.

Lib. 1. c. 20.

Apud Sallust.

Lib. 2.

quod Iaculatores prodeuntes è Romanis legionibus iuxta morem iaculabantur. *Hoc nostri deberent imitari, quando loci iniquitas officit equitatui. Distributo enim exercitu in plura agmina, eaq; certis interuallis distincta, vtiliter vel sclopetarii, vel hastati misceri possunt, qui facto ab equitibus impetu, hostem sustinere, arcere, offendere ex facili valebunt. Romani hoc strata-gemate vtebantur, teste Tarduccio, vt iuuenes dexteritate & agilitate praestantes, à tergo equitum dorsis equorum ferrentur, qui postea pede presso, vna cum equitibus decertarent. Caesar hac ratione acie instructa cum 1000. suorum, 7000. Pompeianorum equitum fudit, si ei credimus sic de seipso scribenti:* Ariouisto VI. millia Germanorum equitum erant, totidemque numero pedites velocissimi, ac fortissimi: quos ex omni copia singuli singulos suae salutis causa delegerant, cum his in praeliis versabantur: ad hos equites sese recipiebant: hi, si quid erat durius, concurrebant: si qui grauiore vulnere accepto, equo deciderant, circumsistebant: si quo longius erat prodeundum, aut celerius recipiendum: tanta erat horum exercitatione celeritas, vt iubis equorum subleuati, cursum adaequarent: *horum opera memorabilia edidit facinora Ariouistus, quorum Caesar prolixe meminit libro I.*

Lib. I. Comment.

CAP. XVIII.

DE COLLOCATIONE LEuis armaturae in locis asperis.

SI forte armis decernendum sit in locis modo per plana depressis, modo collis instar adsurgentibus, tunc maxime Imperator leuem armaturam in locis asperis collocet. At si ipse planiciem occupauerit, & aliquot ex hostilibus copiis in arduis locis constiterint, velites erumpere iubeat. Nam facilius isti coniectis telis secedere poterunt, & si agiles sint, expeditissime in colles ipsos procurrent.

ΚΕΦ. ιη'.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΤΟΙΣ ΤΡΑχέσι τόποις τάττειν τοὺς ψιλούς.

Εἰ δὲ συμβαίνει γίνεσθαι τὴν μάχην ἐν χωρίοις, τινὰς μὲν χθαμαλοὺς, τινὰς δὲ βουνοειδεῖς ἔχουσι τόπους, τότε δὴ μάλιστα τοὺς ψιλοὺς ἐν τοῖς τραχέσι ταττέτω, καὶ δὴ * κἂν αὐτὸς τὰ πεδινὰ κατειλημμένος ἦ, τῶν δὲ πολεμίων μέρη τινὰ τῆς φάλαγγος, * ὀχθώδη διακατέχει τόπους, κατὰ τούτους ἀπαγέτω τοὺς ψιλούς. ῥᾷον * τε γὰρ βάλλοντες ὑποχωροῦσιν ἀπὸ τῶν τραχέων, ῥᾷστά τε τοῖς ἀνάντεσιν ἐπαναθέουσιν, ἂν ἐλαφροὶ τυγχάνουσιν.

NOTAE IN CAPVT XVIII.

Quam sit pugnare volenti vtile locum eligere cōmodum vnde facilior queat esse hostis oppugnatio, nedum ratio ipsa, sed vsus etiā quotidianus satis testatum facit. Nā & priscos illos qui maxime disciplina militari valuerunt, loci semper ingeniū attendisse in confesso est. Idcirco Vegetio scriptum: Si equitatu audemus, campos debemus ambire: si pedite, loca eligere angusta, fossis, paludibus, vel arboribus impedita. *Vin' exempla? Hannibal in Romanos Flaminio duce decertans, conspicatus peropportuna esse ad praelium loca, parare se ad conflictum coepit.* Erat in eo loco, *inquit Polybius*, latior, atque vndiq; circumseptus campus, qui ab vtroq; latere per longum altis, perpetuisq; cingitur collibus, *&c.* Occupatis igitur anterioribus collibus in his castra locat, vbi ipse cum Afris modo, atq; Hispanis consideret. *cuius loci opportunitate faelicem illi victoriam obtigisse, fuso fugato hoste, quo praelio quindecim hominum millia caesa fuisse, idē Polybius auctor est. Ita Cn. Pompeius in Cappadocia locum elegit editum, quo castrametaretur: vnde adiuuante procliui militum impetu, facile ipso discursu Mythridatem superauit. Deniq; Timoleon cum Siracusis aduersus Carthaginenses opem ferret, mox vt erat occasio, collem insedit, quo factum est vt pauci permultos Carthaginēsium fuderint superarintq;. Hic apud Polybium legimus Fabium illum Dictatorem,* per loca alta continue agmen ducere solitum, exercitum hostium paruo interuallo, quacunq; iret, sequi, opportunos semper colles praeoccupare, *&c. Deniq; Germanicus Imp.* Consilia, locos, prompta, occulta nouerat, actusque hostium in perniciem ipsis vertebat. *Enimuero si nostra aut patrum memoria Carolus V. Imp. dum ad Cameracum venit, Franciscum I. Galliae regem oppugnaturus, eadem sagacitate valuisset, eademq; vespera, qua illo suppetias laturus appulerat, flumen tranasset & monti, qui Regis abitum impedie-*

Locus commodus ad pugnam eligendus.
Lib. 3. c. 9.
Lib. 3. Hist.
Frontin. lib. 2. c. 2.
Polyan. lib. 5.
Libr. 3.
Tacitus lib. 2.
Gio Fran. Fiamel. Quaest. milit. c. 13.

diebat, insedisset, eidem facultatem sese recipiendi in Gallias eripuisset, aut vt minimum pugnandi copiam cum hoste sibi fecisset, qui longe viribus ab eo superabatur, atque ita non attendens Imperator, alioqui prouidus, ad loci opportunitatem, egregiam sibi elabi passus est depugnandi, & vincendi hostis occasionem.

ΚΕΦ. ιθ΄.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΩΡΙΑ ΕΧΕΙΝ τὰς παρατάξεις, δι᾽ ὧν ὀφείλουσιν οἱ ψιλοὶ ἐντὸς τούτων εἰσερχόμενοι ὑποστέλλεσθαι.

Ἔστω δὲ διάστημα κατὰ τὰς * τάξεις, ἵν᾽ ἐπειδὰν * ἐκκενώσας ἔπι προσαγαγόντων τῶν πολεμίων τὰ βέλη, πρὶν εἰς χεῖρας ἐλθεῖν, τὰς φάλαγγας ἐπιστρέψαντες, ἐν κόσμῳ διέξωσι μέσην τὴν φάλαγγα, καὶ ἀταράχως ἐπὶ τὴν οὐραγίαν ἀποκομισθῶσιν. οὔτε γὰρ κυκλοῦν αὐτοὺς ἅπαν τὸ στράτευμα, καὶ κατακάμπτειν κατὰ κέρας * ἀσφαλές ἐστι. τάχα γάρ που φθάσωσιν αὐτοὺς ἐν τούτῳ συμμίξαντες οἱ πολέμιοι, καὶ μέσους ἀπολαβόντες οὔτε διὰ τῶν πεπυκνωμένων βιάζεσθαι, καὶ εἰς τὰ ὅπλα ἐμπίπτοντας, τάραχον ἐμποιεῖν ταῖς τάξεσιν, ἄλλου πρὸς ἄλλον ἐνσειόντος. Αἱ δὲ κατὰ κέρας ἔφοδοι τῶν ψιλῶν, πλείονα λυμαίνονται τοὺς πολεμίους, ἐκ πλαγίων ἀκοντιζόντων, καὶ εἰς τὰ γυμνὰ * παραβιαζομένων πτήειν· Ἡ δὲ τῆς σφενδόνης ἄμυνα, χαλεπωτάτη τῶν ἐν τοῖς ψιλοῖς ἐστιν. ὅτε γὰρ μόλιβδος ὁμόχρους ὢν τῷ ἀέρι, λανθάνει φερόμενος, ὥστε * ἀφυλάκτως, ἀπροοράτως τοῖς τῶν πολεμίων ἐμπίπτει σώμασιν· αὐτῆς δὲ τῆς ἐμπτώσεως σφοδρᾶς οὔσης, καὶ ὑπὸ τοῦ ῥοίζου τριβόμενον ἐν τῷ ἀέρι τὸ βέλος, ἐκπυρωθὲν, ὡς βαθυτάτω δύεται τῆς σαρκὸς ὥστε μηδὲ ὁρᾶσθαι, ταχὺ δὲ καὶ τὸν ὄγκον ἐπιμύειν.

CAP. XIX.

RELINQVENDA ESSE INter ordines interualla, per quæ ferentarij se recipiendo transeant.

INteriiciantur inter ordines quoque 1 interualla quædam, vt si missilibus coniiciendo absumptis, nihilominus hostes vrgeant, priusquam manus conserant, possint velites obiecto medio agmine, composite conuersi, absque tumultu, ad postremos sese recipere. Nec enim totum exercitum tuto circumire, aut in cornua curuari posset. Nam subito eos aduersarii pugna commissa anteuerterent, mediosque ita includerent, vt densis militibus vim inferre nequirēt; sed potius in propria arma impulsi ordines conturbarent, alio in alium incurrēte. Leuium autem armorum transuersi in cornua impetus, non leuem hostibus perniciem adferunt: iacula enim è lateribus coniiciunt, & hostium corpora, qua nuda sunt, feriunt. Sed inter illa arma fundæ pugna præcipua est. 2 Nam plumbei globuli, ob consimilem aeri colorem, fundis emissi, oculos fallunt, & improuisi in hostes incautos decidunt, eosque graui lapsu vehementer affligunt. Telum enim feruido stridore in aere agitatum, ignescit, & alto inflicto vulnere, in carnem ita penetrat, vt conspici nequeat, tumore vulneris conniuente.

NOTÆ siue DISSERTATIONES IN CAPVT XIX.

1. INterualla quædam.] *Vsum interuallorum supra ex Liuio abunde ostendimus. Sed quod spacium inter quodque? Notauit eruditissimus I. Lipsius, Principes ab Hastatis* quinquaginta *circiter pedes remotos fuisse: Triarios ab illis*, centum. *Nam hic Prætor erat, & signa, & Principiorum ipsa forma. Opus etiam profecto tali aliquo interuallo, tum ad procedendum, aut recedendum, & ne agmina miscerentur, tum aliis ex causis, quas hoc Capite Onosander tangit. Iam in directis viis, aliter atq; aliter fuit pro vsu. Si velites (vt sæpe) interiecti, latiusculas fuisse oportuit*, pedum XX. aut XXX. *Si non fuerunt, sane* pedum X. *Id quoq; pro numero legionum aliter: & vbi hæ multæ; ac quod sequitur manipuli, spacia non potuere esse magna: immo fortassis Cæsaris & inferiorum æuo, cum iam non binæ, sed quaternæ, octonæ, denæ pugnarent legiones, diuisio & interualla facta, nō per manipulos, sed per cohortes. Vsus vero viarum istarum, præter quem diximus, iste, quod in pugna etsi diuisis ordinibus, tamen vnum omnes corpus statim fiebant, cū opus: & per vias istas iungebant se, disiungebant. Quod prælio Romanorum & Latinorum, quo Decius Reip. saluti se deuouit, ex Liuio ostendit vir multiformi doctrina eruditus Scipio Amiratus, vbi* ab læuo cornu Hastati Romani non ferentes impressionem Latinorum, se ad Principes recipere, *hoc est, inter ipsorum interualla ex Hastatis & Principibus vnica facta est acies.*

Interuallorum symmetria. *Lib.4. de Milit. Roman.*

Vsus interuallorum. *Lib.21. Diss. Liu.lib.8.*

Adnotentur autem illa Liuij: Nam & Rorarii * procurrebant inter Antepilanos, addiderantque vires Hastatis ac Principibus: *hoc est, inter duas acies ante signa constitutas; idque forsitan non quia ipsi signis carerent, sed quia post ipsos nullum præter illa signum fuerat,* Triarios vero *adhuc immobiles, sinistro crure proiecto, stantes Consul excitaturus erat, sed integros eos ad vltimum discrimen reseruans.* Accensos † ab nouissima acie ante signa procedere iubet: *Latini credentes à Romanis Triarios immissos fuisse, Triarios suos excitauerunt qui aliquandiu pugna atroci fatigati, debellatum iam putabant, cum Romanus Consul Triarios, qui integri ac recentes nutum expectabant, iussit consurgere. In quo tria notentur. Primo,* inter Triarios recipi in interualla ordinum Antepilanos: *vbi necessario dicendum est, Antepilanos eosdem cum Hastatis & Principibus esse, & inde eius nominis originem deriuari. Secundo, clamore sublato, prælium eos redintegrasse. Tertio, hastis ora hostium petiisse. Id a Liuio clare docetur, dum inquit:* Vbi Triarii consurrexerunt, integri refulgentibus armis, noua ex improuiso exorta acies, receptis in interualla ordinum Antepilanis, clamore sublato Principia Latinorum perturbant: hastisque ora fodientes, primo robore virorum cæso, per alios manipulos vel inermes prope intacti euasere. *In hoc autem postreme tria adhuc consideranda sese offerunt: Triarios, vt verisimile est, hastas suas non proiecisse, sed manu iis retentis hostem more nostro pepulisse. Quod si ita se habet, quærat quis, qui hasta simul & scuto vti possent, quæ secunda est consideratio. Soluit* b *Plutar. dicens, Triarios scuta in humeros reiecisse, vt olim Macedones, dum phalange Romanas acies perturbabant, vtq; hodie Galli equites minora sclopeta postquam exploserunt humeris appendentes, gladios distringunt. Tertium est, quod cum Romani Triarij Latinos Principes adorti essent (ex quo perspicitur, et si iam conserto prælio Latinos in ordinibus suis permansisse) primum robur virorum prostrauere, multaque cæde per alios manipulos prope intacti euasere, cum prius dixisset,* Latinos triarios fatigatos, & hastas aut perfregisse, aut hebetasse.

2. Nam plumbei globuli] *Glandes intelligit quod vides, quæ è fundis in hostem mittebantur. Sallust.* Pars eminus glande, aut lapidibus pugnabant. *eoque impetu iaciebantur, vt in corpus penetrarent, vt præter Onosandrum Liuius docet lib. 38.*

* Rorarii, inquit Festus, qui è leui armatura primi prælium committebant, quod vt ante imbrem fere rorare solet, sic illi ante grauem armaturã prodibant. vide Alex. ab Alex. Genial. dier. lib. 6. c. 22.

† Accensi, milites etiam erant leuis armaturæ, de quibus idem Festus & Alexander.

a d. lib 8.

b *in P. Æmil. Iugurta.*

CAP. XX.

QVO PACTO HOSTES AGgrediendi sint in penuria leuis armaturæ, qua illi forte abundant.

SI leuis armaturæ subsidio Imperat. deficietur, eoque hostes 1 polleant, tunc primi denso agmine consistant, clypeosque habeant, ad humanæ staturæ modum oblongos, quibus totum facile corpus obtegatur: & quotquot deinceps vsque ad postremos erunt, clypeos huiusmodi supra caput extendant, quamdiu intra telorum iactum manebunt. Sic enim quasi imbricibus tecti, nihil ab telis damni perpetientur. Sin vtrique exercitui præsto sint velites, primi, antequam ad manus tota acies veniat, coniectis eminus telis inter sese decertent, aut in ipso agminum congressu hostium latera petentes telis suis vtantur. Huiusmodi enim concertationibus compellent eos in angustum, nec sine magno tumultu.

ΚΕΦ. ιχʹ.

ΟΠΩΣ ΔΕΙ, ΕΑΝ ΑΠΟΡΗ ψιλῆς συμμαχίας ὁ στρατηγὸς, οἱ δὲ πολέμιοι εὐπορῶσιν, ἐπιφέρεσθαι αὐτοῖς.

ΕΙ δὲ αὐτὸς μὲν ἐνδεὴς εἴη τῆς ψιλῶν συμμαχίας, οἱ δὲ πολέμιοι ταύτῃ πλεονεκτοῖεν, οἱ μὲν πρωτοστάται πυκνοὶ προσιέσθωσαν ἔχοντες ἐπιμήκεις θυρεοὺς ὥστε σκέπειν ὅλα τὰ σώματα τοῖς ἀνδρομήκεσιν. οἱ δὲ μετὰ τούτους, καὶ οἱ κατόπιν τούτων, ἄχρι τῶν τελευταίων, * ὑπὲρ κεφαλῆς ἀράμενοι τοὺς θυρεοὺς, τέως ἐχόντων, ἄχρις ἂν ἐντὸς γίνωνται βέλους. οὕτω γὰρ * εἶπον κεραμωθέντες, οὐδὲν * πείσονται δεινὸν ὑπὸ τῶν ἑκηβόλων. Εἰ δὲ παρ' ἑκατέροις ἡ τῶν ψιλῶν εἴη βοήθεια, πρόσθεν τοι πρὸ τῆς ἐκ χειρὸς μάχης ἀκροβολιζέσθωσαν τοῖς ἀντιπάλοις. ἢ μετὰ τὴν συμπλοκὴν τῆς φάλαγγος, ἐκ πλαγίων ἐπιθέντες, ἀποχρήσθωσαν τοῖς βέλεσι. * συνελαύνονται γὰρ εἰς ὀλίγον, καὶ οὐχ ἧττον θορυβοῦνται τοιούτοις ἀμυντηρίοις.

NOTÆ IN CAPVT XX.

1. HOstes polleant.] *At qui scias, leuine armatura abundent? Velitationibus & leuibus præliis, Ita Antonius I. apud Tacitum, de bello in Vitellium administrando consultans,* statio-

Velitationibus tentandæ hostium vires.

Lib. 3. Hist.

stationes hostium irrumpit, tentatisque leui prælio animis ex æquo discessum. *Sic Cæsar, qui præstantissimorum gloriam, teste Suetonio, aut æquauit aut excessit, antequam exercitum aduersus Belgas duxisset, & manum cum hoste consereret*, quotidie equestribus præliis, *vt de se ipse testatur*, quid hostis virtute posset, & quid nostri auderent periclitabatur. *Curet itaq; Dux, vt leuibus præliis hostem tentet, priusquam confligat, Scipionis & Asdrubalis etiam exemplo, de quibus late Liuius. Nam, perinde vt hostem validum deprehendet, sic bellum geret; si enim inferiorem, maturabit; si vero superiorem, moram interponet. quod præcipuum Ducis munus esse lib.18. & 19. Diss polit. abunde ostendit Scipio Amiratus.*

Lib.2.de bello Gall.

Liu.lib.28.

ΚΕΦ. κά.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΗ ΕΙΣ ΠΟΛΥ μῆκος ἐκτείνειν τὴν φάλαγγα τὰς κυκλώσεις τῶν ἐναντίων φοβουμένους.

Τὰς δὲ κυκλώσεις φυλάττεσθαι βουλόμενος, μήθ' οὕτως ἐπὶ μῆκος ἐκτεινέτω τὴν δύναμιν, ὥστε πάμπαν ἀσθενῆ, καὶ ἀβαθῆ ποιῆσαι τὴν φάλαγγα. ταχὺ γάρ που συμβαίνει τοὺς πολεμίους διαρρήξαντας αὐτὴν δίοδον ποιεῖσθαι. καὶ μηκέτι παρὰ κέρας ἐνεργεῖν τὸ κυκλώσεσιν, ἀλλὰ *διεκπεσόντας μέσους κατὰ νώτου γίγνεσθαι τῶν ἐναντίων. τὸ δὲ αὐτὸ μὴ μόνον φυλαττέσθω παθεῖν, ἀλλὰ καὶ ζητείτω ποιεῖν, ἐὰν ἀσθενῆ, καὶ λεπτὴν κατανοήσῃ τὴν τῶν πεζῶν φάλαγγα. Μήθ' οὕτως ἐπ' οὐρὰν, συστελλέτω τὴν παράταξιν εἰς πολὺ βάθος ἀποστέλλων, ὡς ἐκ τοῦ ῥᾴστου τοὺς πολεμίους ὑπερκεράσαντας ἐντὸς αὐτὴν λαβεῖν. ἰσχυροποιείτω μὲν γὰρ τὴν οὐραγίαν καὶ τοὺς παρὰ τὰ πλευρὰ τῶν κεράτων, μὴ ἔλαττον τῶν προτοστατῶν· οὐχ ἧττον μὲν γὰρ ἀποκωλύουσιν οἱ κατ' οὐρὰν τὰς κυκλώσεις, τῶν ἐπὶ κέρας ἐκτεινομένων. ἐὰν ἤδη φθάσας ὁ στρατηγὸς τὸ μέλλον, ἀπλώσας τὴν οὐραγίαν, καὶ τὰ παρὰ κέρατα τῆς φάλαγγος ἀναβιβάσας, ἑκατέρωθεν *παραστήσῃ τοὺς κατόπιν εἰς τὸ πρόσωπον τῶν πολεμίων, ἢ καὶ παραγγείλῃ τοῖς ἐφθασμένοις ἤδη κυκλωθῆναι, τὰ νῶτα τοῖς τῶν προηγουμένων νώτοις ἐγκλίνοντας, ἀμφίστομον ποιεῖσθαι τὴν μάχην. ἀγχίνους μὲν γὰρ ὅστις ὁρῶν τοὺς πολεμίους πολλοὺς, αὐτὸς ἐλάττοσι στρατιώταις μέλλων κινδυνεύειν, ἐξελέξατο καὶ ἐπετήδευσε τοιούτων ἐπιτυχεῖν τόπων, ἐν οἷς *ἢ παρὰ ποταμίαν ὀφρὺν ταξάμενος, αὐτοῖς τοῖς ὄρεσιν ἀποκλεῖσαι τοὺς ὑπερκεράσαι βουλομένους, ὀλίγους ἐπιστήσας ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν, τοὺς *ἀποκωλύσοντας ὑπὲρ κεφαλὴν ἀναβάντας γίγνεσθαι τοὺς πολεμίους. οὐ μὴν ἡ στρατηγικὴ φρόνησις ἐν τοῖς τοιούτοις συλλαμβάνεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ τύχη. δεῖ γὰρ ἐπιτυχεῖν τοιούτων χωρίων. οὐ γὰρ αὐτό γε κατασκευάσασθαι δυνατὸν τοὺς τόπους, τῶν δ' ὄντων μέντοι τοὺς ἀμείνους ἐκλέξασθαι,

CAP. XXI.

NON ESSE IN NIMIAM longitudinem extendendum agmen, metu hostilis circumuentionis.

Imp. etsi ne ab hostibus circumueniatur, maxime cauere cupiat, non ideo tamen in tantam latitudinem, phalangem extendat, vt imbecillis omnino tenuisq; sit. Hanc enim cito perrumpere inciperent hostes, viamq; sibi vi facerent: nec iam cornua circumdare, sed a disiectis mediis copiis, terga aduersariorum opprimere tentarent. Istam vero cladem non solum curet euitare, sed etiam conetur inferre, si inualidam & exilem esse animaduertat hostium phalangem. Sed nec etiam postremos ordines in multam densitatem ita cōtrahat, vt facile circumuenientibus hostibus intercipi possint. Imo eos qui agminis caudam & cornuum latera tutabuntur, nō minus obfirmet, quam si in prima acie primi consisterent. Nec enim minus qui in postremis ordinibus sunt, circumuenientes hostes dissipant, quam qui ad cornua extenduntur, si quidē Imperator futura mente præcipiens, aut vltimum agmen explicare voluerit, & insuper phalangis cornua vtrinque promouere, ita vt postremi aduersus hostium frontem consistant: aut iusserit, vt, si iam forte ab hostibus circumuenti sint, ob terga præcedentium terga obuertant sua, pugnaque decertent ancipiti. Solers quidem ille censebitur, qui permultos hostes cernens, exigua manu periclitaturus, operam dedit, eligendis obtinendisque iis locis, in quibus propter amnicum supercilium acie instructa, montium ipsorum auxilio, cornua includere volentes excludat; paucis in eminentioribus iugis collocatis, ad hostes arcendos, ne ascendere, & supra militum suorum capita esse possint. Ad hæc autem negotia, non solum Imperatoris prudentia valde confert, sed etiam Fortuna. Talia enim loca fortuita esse necesse est, nec Imperator ea pro arbitrio præparare potest. Erit tamen eius considerare quænam meliora, & com-

& commodiora erunt. Etenim, qui ingentes numero ducunt exercitus, sæpe acie in lunæ figuram instructa progredi solent, rati fore, vt hostes quasi prouocati, pugna, ita vt vir virum legat, implicata, decertent; & hoc modo semicirculari progressu sensim curuato, ambobus cornibus mutua coniunctione in circulum coeuntibus, circumscripti teneantur. Sed contra hunc dolum pari figura non eundum erit; [1] immo tres in partes tribuendæ copiæ, ac duas quidem Imperator hinc illinc hostium cornibus obiiciet; tertiam vero in lunatum eorum sinum immittet, & contra stando firmiter obnixo gradu vrgebit. Vnde fiet, vt si in circulari figura permanserint, qui in media phalange erunt, nihil agant: aut si accedendo ad interiora progredi turmatim voluerint, & semicirculum recta extendere, sese tum inuicem elidant, & ordines dissoluant. Fieri enim nequit, vt manentibus suo loco militibus, pugnantibusque in cornu, dimidiatus ille circulus, in rectam seriem perueniat. itaque conturbatis, disiectisque ordinibus, tertia, & subsidiaria suorum diuisione, irruptionem faciat in eos, qui de medio illo fornice in anteriora tumultuarie ferentur. Sin curuati, & fornicati consistant, iis velites, & ferentarios opponat; missilibus enim nec leuiter affligentur. Bene etiam Imperatori succedet, si toto agmine obliquo, limis ictibus, hostilem vtramque lunati exercitus partem feriat: sic enim hostes, dum manum totis copiis conserere diu prohibentur, paullatim altero tantum cornu depugnante, comprimuntur; primi quoque necessario pugnæ sese immiscebunt, obliquo, & transuerso impetu coacti. Nec [4] etiam de nihilo erit, ex aduerso instructa acie, pedem sensim, quasi metus caussa referre, aut conuersis ordinibus fugæ speciem recedendo exhibere, & mox quasi reparata fronte, insistentibus hostibus obsistere. Interdum enim illi præ gaudio veram esse fugam rati, solutis ordinibus aduersarios vrgent, ac turbide alii ante alios procurrunt, quibuscum tunc decertare minime periculosum est. Illi enim, resistentibus præter spem aduersariis, perterriti, fugam statim facient, qui alios olim insequebantur.

καὶ τοὺς συνοίσοντας ἐννοῆσαι, φρονίμου. Πολλάκις δὲ εἰώθασιν οἵ γε μεγάλῃ δυνάμει καὶ πολυανδρίᾳ κεχρημένοι μηνοειδὲς σχῆμα ποιήσαντες τῆς παρατάξεως ἐπιέναι, νομίζοντες ὅτι περισχήσονται τοὺς πολεμίους, καὶ κατ᾽ ἄνδρας βουλομένους συνάπτειν, εἶτα κατὰ τὸ ἡμικύκλιον εἰς ὁδὸν κυρτουμένους, ἐναπολήψονται *τῷ περιέχοντι* κύκλῳ, τὰς ἰδίας κεραίας ἐπισυνάπτοντες ἀλλήλοις, εἰς κύκλου σχῆμα. Πρὸς οὓς *ἀντιτακτέον οὐχ ὧδε, τριχῇ δὲ διελὼν τὴν ἰδίαν δύναμιν, *τοῖς μὲν δυεῖν ἑκατέρῳ μέρει κατὰ κέρας προσβαλλέτω τοῖς πολεμίοις. *τῷ δὲ ἑνί, τοῖς εἰς τὸν μέσον κόλπον τοῦ μηνοειδοῦς ἀντιπαρατεταγμένοις ἐναντίως ἑστάτω, καὶ μὴ προαγέτω. ἢ γὰρ μένοντες ἐπὶ τοῦ κυκλοειδοῦς σχήματος, οἱ κατὰ μέσην φάλαγγα τεταγμένοι τῶν ἐχθρῶν, ἄπρακτοι, μηδὲν δρῶντες ἑστήξονται. ἢ προϊόντες εἰς τοὔμπροσθεν εἰ βούλοιντο προάγειν φαλαγγηδὸν εἰς εὐθεῖαν ἐκ τοῦ σιγματοειδοῦς ἀπλούμενοι σχήματος, ἀλλήλους ἐκθλίψουσι, καὶ λύσουσι τὴν τάξιν· τῶν γὰρ ἐπὶ κέρας ἐπὶ τῆς αὐτῆς μενόντων χώρας, καὶ μαχομένων, οὐχ οἷόν τε τὸ ἡμικύκλιον εἰς εὐθεῖαν ἐλθεῖν. ἔνθα δὴ τεταραγμένων αὐτῶν καὶ λελυκότων τὴν τάξιν, τῷ τρίτῳ τάγματι καὶ * ἐφέδρῳ περιβαλλέτω τοῖς ἀπὸ τοῦ μέσου κυρτώματος προσάγουσιν ἀτάκτως εἰς τοὔμπροσθεν. ἐὰν δὲ δὴ μένωσιν ἐπὶ τοῦ κοίλου σχήματος. τοὺς ψιλούς, καὶ ἐκηβόλους ἐνταῦθα κατ᾽ ἀντικρὺ ταττέτω· βάλλοντες γὰρ αὐτοὺς πολλὰ λυπήσουσιν οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰ λοξῇ πάσῃ τῇ ἰδίᾳ φάλαγγι προσβάλλῃ κατὰ θάτερον μέρος τῶν πολεμίων, οὐκ ἂν ἁμάρτοι, πρὸς τὴν ἐκ τοῦ μηνοειδοῦς σχήματος κύκλωσιν οὕτως ἀντεπιών. ἐπὶ πολὺ γὰρ οἱ ἐξ ἐναντίας εἰς χεῖρας ἰέναι πανστρατιᾷ κωλυόμενοι, κατ᾽ ὀλίγους κεραθήσονται, τῶν ἐπὶ θατέρου κέρατος μόνων μαχομένων, οἱ καὶ πρῶτοι κατ᾽ ἀνάγκην συμμίξουσι διὰ τὴν λοξὴν ἔφοδον· οὐκ ἄχρηστον δέ ποτε καὶ ἀντιπαραταξάμενον, ὑπὸ πόδα τῷ στρατεύματι χωρεῖν ὡς * καταπεπληγμένων· ἢ καὶ ἐπιστρέψαντα παραπλησίαν φυγῇ ποιεῖσθαι τὴν ὑποχώρησιν ἐν τάξει, εἶτα αὖθις μεταβαλλόμενον ἀντεπιέναι τοῖς ἐπιοῦσιν. ἐνίοτε γὰρ ὑπὸ χαρᾶς οἱ πολέμιοι δόξαντες φεύγειν τοὺς ἐναντίους, λύσαντες * τὰς τάξεις * ἐπικέονται προπηδῶντες ἄλλων ἄλλοι, ἐφ᾽ οὓς ἀκίνδυνον ἐπιστρέψαντα μάχεσθαι. καὶ αὐτῷ τῷ παρ᾽ ἐλπίδα τοῦ στῆναι θαρσεῖν καταπληξαμένους, εἰς φυγὴν αὖθις τοὺς πάλαι διώκοντας τρέπεσθαι.

NOTÆ

NOTÆ siue DISSERTATIONES IN CAPVT XXI.

De longitudine & latitudine aciei.

1. VT imbecillis tenuisque sit.] *Achilles Tarduccius libro cui titulum fecit, Turca vincibilis, hanc regulam egregie examinat, docetq; quoad longitudinem primæ frontis aciei & latitudinem laterum, duas esse opiniones in acie disponenda, quarum prior est existimantium aciem quadratam plurimum excellere; in qua scilicet totidem milites in lateribus collocentur, quot in prima fronte consistunt. altera, sentientium quadraturam hanc ratione soli considerari: vt pediti scilicet in fronte spacium trium pedum, à latere septem attribuant. Quæ aciei forma, ob quadraturam æquilaterum elegantior, & quod maiorem pugnantium numerum & copiam referat priori commodior videtur: Iuxta illam 1000 milites in 31. seriem distribuuntur, quarum qualibet 31. militem contineat; Iuxta hanc 49. à fronte & 20. à latere ponuntur. quæ quidem dispositio altera proculdubio præstantior est: nec tamen adeo frequens vt certa regula de ea tradi possit consideratis circumstantiis, numero videlicet hostium temporisq; & loci, quæ omnia diligenter sunt consideranda. Verbi gratia, si exiguam militum manum, vtputa 30. aut 40. continentem foras mittere cupis, satius erit (quo maior appareat militum numerus) in longitudinem eos disponere. Deinde, si cum peditatu decertandum, operæ pretium erit, vt quadratum agmen in plures diuidatur turmas, easq; in longitudinem disponendas, quibus vndequaq; peditatus aggredi queat. At, vbi numerosæ hostium copiæ apparent, putarim equidem quadratam aciem præferri: quod* tutissima semper sit, & valida, *teste Thucydide*, aduersus hostium irruptiones, ista aciei densitas. *secundum quam formam, si Galli agmina sua superiori ætate, in expeditione contra Geneuenses disposuissent, tantam cladem cum existimationis suæ iactura non reportassent, teste Guicciardino. Eosdem etiam Gallos hac aciei constitutione diuersis præliis cæsos fuisse à Carolo V. Imperatore docet Dominus de la Noue in dissert. polit. & militaribus, Dissert. 15. vbi multis rationibus ostẽdit quadratum agmen, producto & longo multis parasangis præstare. Verum, aduersus Turcarum aciem inermem & vastuosam, multo longiora, quam latiora agmina constituenda censet idem Tarduccius; vt scilicet à fronte plures, à latere pauciores pugnent: ideoque nec quadratura vel soli, vel armatorum consideretur. In Belgio vbi exercitus raro 15. vel 20. millia hominum excedunt, agmina 500. lancearii vel equitibus constant; totidemq; in Hungaria contra Turcam, ad aciem 6000. vel 8000. militum sufficient: maxime cum non Romano more, vna acie, sed distinctis per interualla agminibus pugna ineatur. Quocirca summa ratio ineunda à Ducibus belli, vt acies pro numero sui & hostis exercitus, proq; temporis & loci circumstantia disponantur. vere enim dixit prudens ille Romanæ militiæ scriptor,* Si acies sapienter disponatur, plurimum iuuare: sin imperite, quamuis optimi bellatores, mala dispositione frangi.

Lib. 5.

Veget. lib. 3. c. 14.

2. Disiectis mediis copiis.] *Huic autem malo vt occurratur expediet iuxta consilium Tarduccii Frontino depromptum aggeres ad latera aciei ad frontem vsque excitare, eosque machinis impositis munire: quo quidem munimenti genere Sylla & Cæsar non semel vsi sunt: Alii copiis diuisis ad vtrumque latus subsidiarios in excubias posuerunt: alii denique cornua & alas in lateribus duplicarunt, & plures copias, quam in media acie erant, eo loci collocarunt, vt necessitate sic vrgente extendere eas, & latius explicare possent. Quidam postremo ob paucitatem militum pugnæ locum idoneum elegerunt; cuius opportunitate (vel quod præruptus esset, vel syluis, montibus, fluuiis, aut paludibus munitus) vnum è duobus lateribus à vi hostili defenderetur: quod in pugna Pharsalica & contra Antiochum aliosque plurimos feliciter cessisse scimus.*

Lib. 2. c. 3.

3. Immo tres in partes.] *Ita vsi Romani in pugna Cannensi contra Hannibalis aciem lunarem: quem haud dubie profligassent, nisi Asdrubal loci opportunitate dextrum Romanæ aciei cornu afflixisset: cuius pugnæ pleniorem narrationem petat, qui volet ex Polybio, Liuio, & aliis, hãc autem Romanorum aciei constitutionem quam ex vsu rei militaris sit, aduersus Lunares Turcorum acies, vsurpare, nemo non videt.*

4. Nec etiam de nihilo.] *Numidas hunc in modum pugnare solitos docet idem Polybius lib. 3. Histor. His consentanea sunt, quæ supra scripsimus cap. 11.*

CAP. XXII.

HABENDOS ESSE SEORSIM DElectos, qui fessis, & laborantibus opem ferant. Habendas in occulto insidias.

DEt operam Imperator, vt 1 selecti aliquot milites seorsim extra agmen clanculum collocati, tanquam subsidiarii, inclinantem exercitus partem, prompti illico, paratique ope sua erigant. Atque alias etiam non parum iuuabunt, qui integris viribus adorientur fessos. Nam & suos simul iam fatigatos recreabunt, & hostes iam fractos, ac languidos alacres ipsi vrgebunt. Hinc etiam maior existet vtilitas, si quanto Imperatori videbitur spacio, remotæ ab exercitu copiæ aliquot clam hostibus relinquantur, vt commisso iam prælio, id quod à speculatoribus facile renunciabitur, erumpant, inque hostes totis viribus impetum faciant. Quod tum maxime vsurpandum erit, cum sperata auxilia per tempus non subuenient. Hostes enim rati auxiliares istas aduersariis copias aduenisse, fortean prius in fugam se conicient, quam immiscuerint sese acies; maiorem hostium, quam reuera sit, multitudinem aduentare existimantes. Ac præsertim quidem, si improuisi appareant hostes, aduersariorum animi percelluntur. Suspicantur enim grauius quidpiam se perpessuros, proindeque terribiliora sibi ventura pericula proponunt. Omnino autem terrificum erit, repentina in eos à tergo irruptione ferri: &, si fieri possit, noctu cohortes aliquot præmittere, vt circumdatis hostium copiis à tergo consistant, & mane pugna iam commissa, ex insidiis postremum hostium agmen adoriantur. Ita enim ne in fuga quidem spes vlla salutis illis supererit, qui 2 nec retro se conuertere poterunt, propter oppugnantes ex aduerso; neque in aduersos hostes ire, propter eos qui terga vrgebunt, ac prement.

ΚΕΦ. κβ΄.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΧΕΙΝ ΚΕΧΩΡΙΣμένους ἐπιλέκτους εἰς βοήθειαν τῶν καταπονουμένων. * Περὶ τοῦ ἔχειν ἐγκρύματα.

ΕΧέτω δέ τινας καὶ στρατιώτας λογάδας, ἰδίᾳ τεταγμένους ἀπὸ τῆς φάλαγγος, ὥσπερ ἐφέδρους τοῦ πολέμου, πρὸς τὰ καταπονούμενα μέρη τῆς δυνάμεως, ἵν' ἐξ ἑτοίμου τοὺς ἐπικουρήσοντας ἐπάγῃ. καὶ ἄλλως οὐκ * ὀλίγον ὀνήσουσιν, ἀκμῆτες ἐπελθόντες ἤδη κεκοπιακόσι. τούς τε γὰρ κεκοπιακότας ἤδη τῶν φίλων ἀνέλαβον, καὶ τοῖς πολεμίοις ἐκλελυμένοις ἀκμάζοντες ἐπέθεντο. Γίγνοιτο δ' ἄν τι καὶ τοῦτο χρησιμώτερον εἰ τῆς παρατάξεως ἀπωτέρω σταδίοις ὁπόσοις ἂν ἀπέχειν δοκῇ αὐτῷ, ἐκπέμψῃ μέρος τι τῆς αὑτοῦ στρατείας ἀπροόρατον τοῖς πολεμίοις παραγγείλας σφίσιν, ἐπειδὰν * συμβάλλῃ τοῖς ἐναντίοις, τότε πυθομένους παρὰ τῶν σκοπῶν ἀναστάντας ἐπείγεσθαι. καὶ μάλιστα τοῦτο ποιητέον, ὅτ' ἂν προσδόκιμος οὖσα συμμαχία τοῦ καιροῦ * καθυστερῇ. δόξαντες γὰρ οἱ πολέμιοι τούτους ἐκείνους εἶναι, καὶ συμμάχους ἥκειν τοῖς ἐναντίοις, ἴσως ἂν ἔτι καὶ προσιόντων, πρὶν ἢ συμμίξαι, τοὺς ἐπιβάλλοντας εἰς φυγὴν ὁρμήσαι, οὐ τοσοῦτον ὅσον ἐστὶν, ἀλλὰ πλεῖον ἐπιέναι πλῆθος νομίζοντες. Ἄλλως τε καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς δεινοῖς ἐπιφάνειαι πολεμίων ἀπειράστων ἐκπλήττουσι τὰς ψυχάς. ὑπολαμβάνουσι γάρ τι χεῖρον ὃ * πείσονται, φοβερώτερον ἐκδέχονται τὸ μέλλον. Ἐκπληκτικωτάτη δὲ καὶ δραστηριωτάτη μάλιστα πάντων ἡ κατὰ νώτου τῶν πολεμίων αἰφνίδιος * ἐπιβολή. καὶ εἰ δυνατὸν γένοιτο, προεκπέμψαι * τὸ στρατιωτῶν * σύστημα νύκτωρ ἐκπεριελθεῖν κελεῦσαι τοὺς πολεμίους· ἵνα κατόπιν αὐτῶν γένωνται πάντες, ὥστε ἕωθεν ἀναστάντες ἐκ τῆς ἐνέδρας μετὰ τὸ συμμίξαι πρὸς μάχην τὰ στρατεύματα, κατὰ τὴν οὐραγίαν ἐπιφαίνεσθαι τοῖς πολεμίοις. οὐ δὲ γὰρ φεύγουσιν, ἐὰν ἔτι σφίσιν ἐλπὶς ὑπολείποιτο σωτηρίας, οὐδ' εἰς τοὐπίσω δυναμένοις ἐπιστραφῆναι, διὰ τοὺς ἐξ ἐναντίας μαχομένους· οὐδ' εἰς τὸ πρόσω φέρεσθαι, διὰ τοὺς κατόπιν ἐπικειμένους.

NOTÆ IN CAPVT XXII.

Subsidia habenda.

1. SElecti aliquot milites seorsim.] *Subsidiarios intelligit, quod vides: quos, si inclinaret acies, vel subitus aliquis casus interueniret, defessis iam, & tantum non cæsis ocyus submitteret Imperator. Itaq; bono instituto Romani, post singulas acies, vt ante diximus, certa ponebant subsidia, id quod Liuius ostendit, de Hetruscis loquens;* Quia nullis, *inquit*, recentibus subsidiis fulta prima acies fuit, ante signa circaque omnes ceciderunt. *& alibi:* Fessos iam suos Consul ex secunda acie subsidiariis cohortibus inductis accendit. *& de C. Sempronio Consule alibi ait, eum* incaute inconsulteque manum cum hoste conseruisse, *vtpote* non subsidiis firmata acie,

Lib.9.
Lib.34.

non

non equite apte locato. *Atq; hic mos ad Agricolæ æuum permansit, qui haud dubie in Britannia cæsus profligatusq; fuisset*, nisi idipsum veritus, quatuor equitum alas ad subita belli retentas venientibus opposuisset.

Tacit. in eius vita.

Certum itaq; sit, & exploratum documentum ad victoriam plurimum conferre, (verbis vtor Vegetii) vt lectissimos de peditibus & equitibus habeat Dux post aciem in subsidiis præparatos Subsidiarii autem Ducis munus est, inquit Tarduccius, diligenter inquirere quæ gerantur ea parte aciei, cui substitutus est; deque successu prælii cum militibus; hortari eos & incitare, vt præsenti animo & hilari fronte tempus prælii exspectent; tum firmiter coarctatis ordinibus cum graui & audaci incessu (qui magnanimitatis speciem præ se fert, proxime ad latus eorum, qui recedunt, copias promoueat priusquam in plenam auertantur fugam, quæ vtrisque terrorem maximum solet incutere, & fugientes animum protinus despondent, ordines deserunt, nec facile Ducum imperio amplius parent. Marcellus ab Hannibale cæsus & fugatus fuit, quod lente subsidio veniret laborantibus: quibus in fugam coniectis cum reliquo exercitu vim hostilem solus sustinere nequiuit. Nec ea tamẽ lege Subsidiarii adstringendi, vt nullus aliis præter sibi commissis auxilium ferant. quinimmo vbi necessitas requirit, ex consilio Imperatoris vel aliorum summorum Ducum pro aciei successu, alio transferri possunt subsidia. Tum infinita alia stratagemata in variandis & immutandis aciebus ipso prælio durante; nunc equitibus peditum loca capessentibus: nunc peditibus equitum vicem supplentibus, atque alia eiusmodi adhiberi possunt; quæ etsi exigui momenti esse videantur: maximum tamen pondus sæpius ad clarissimas victorias reportandas contulerunt.

Lib. 3. c. 27. Officium Ducis Subsidiariorũ.

2. Nec retro se conuertere.] *Huius stratagematis non nescius M. Tullius:* Solent, *inquit*, hoc boni Imperatores facere, cum prælium committunt, vt in eo loco quo fugam hostium fore arbitrabantur, milites collocent, in quos, si qui ex acie fugerint, de improuiso incidant.

Pro Roscio Amer.

ΚΕΦ. κγʹ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΚΑΙΡΩ ΑΥτῷ τῆς μάχης ἐκφωνεῖν χαρμόσυνα* τοῖς ὑπηκόοις, εἰ καὶ ψευδῆ, ὅμως συμφέρει.

Καὶ δὴ ποτὲ παριππαζόμενος ἐμβοησάτω τοῖς φίλοις· εἰ μὲν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τύχῃ κέρως ὤν, Νικῶσιν ἄνδρες οἱ ἐπὶ τοῦ λαιοῦ τὸ δεξιὸν κέρας τῶν πολεμίων· εἰ δ᾽ ἐπὶ τοῦ λαιοῦ, νικᾶν λεγέτω τὸ φίλιον δεξιόν* κἄν τι καὶ κατ᾽ ἀλήθειαν ᾖ τοῦτο γιγνόμενον, κἄν τε μή· καὶ γὰρ δεῖ τὸ ψεῦδος ἀναγκαῖον εἰπεῖν ὅπου μέγα* νεῖκος ὤρωρεν. οἷον βοῆσαι πάλιν αὖ μακρὰν ἀποστατοῦντος* τοῦ τῶν πολεμίων ἡγεμόνος, ἢ ἐπὶ θατέρου κέρως, ἢ ἐπὶ τὰ μέσα συνέχοντος τῆς φάλαγγος, τέθνηκεν ὁ τῶν πολεμίων στρατηγός, ἢ βασιλεύς, ἢ ὅστις ἂν ποτὲ ᾖ, καὶ ταῦτα χρὴ βοᾶν οὕτως ὡς* θαῦμα καὶ τοὺς πολεμίους κατακούειν. οἵ τε γὰρ φίλιοι τοὺς σφετέρους ἀκούοντες ἐπικυδεστέρους ἀναθαρροῦσι, καὶ διπλάσιοι γίγνονται ταῖς προθυμίαις, οἵ τε ἐχθροὶ τὰ σφῶν αὐτῶν ἐλαττώματα πυνθανόμενοι, συγκαταπίπτουσι ταῖς διανοίαις, ὥστ᾽ ἔστιν ὅτε καὶ εἰς φυγὴν ἅμα τῇ δέξει τῆς τοιαύτης φήμης ὁρμᾶν. οὕτω πολλάκις συνήνεγκε καὶ τοὺς φίλους ἅμα τοῖς πολεμίοις ἐξαπατῆσαι, τοῖς μὲν τὰ κρείττω, τοῖς δὲ τὰ χείρω ψευδομένων.

CAP. XXIII.

VTILE ESSE IN IPSO CONFLIctu Imperatorem fausta, & læta militibus inclamare, etsi ea falsa sunt.

Imperator interdum expeditus in equo, si in dextro suorum cornu sit, exclamet: Milites, qui in læuo sunt, dextrum hostium cornu vincunt. Si in sinistro sit, dicat superiores esse in dextro: siue id ita vere fiat, siue secus. Necessarium 1 enim mendacium dici oportet, certamen vbi exstitit ingens. Item si longiuscule dissitus sit hostium Dux, aut in altero cornu, aut medio agmine versetur, rursus vociferari debet: Occubuit hostium Imperator, siue ille Rex, siue quo aliocunque nomine vocetur. Et hæc contenta voce ita proferenda sunt, vt hostes quoque exaudire possint. Commilitones enim, qui suos virtute bellica præstantiores hostibus esse audiunt, duplo fortioribus, ac promptioribus animis roborantur. contra hostium vires, strage suorum percepta, metu debilitatæ concidunt. quin & aliquando ad huiusmodi rumorem illico in fugam sese dant. Tantum persæpe vtilitatis adfert, suos & hostes iuxta decipere: illos quidem fausto, istos vero luctuoso mendacio.

NOTÆ

NOTÆ IN CAPVT XXIII.

Adhibenda simulatio.
D. Hieron. in c. Vtilem. 22. quæst. 2. & c. Nec artificioso.
Libr. 27.
2 Hist.
Frontin. lib. 2. c. 4.
Nec tamen crebro.
Lib. 1.

1. NEcessarium enim mendacium.] *Mendacium nos Christiani ab actionibus humanis explodimus: Simulationem recipimus: quam virtute & Religione salua vtiliter ob nostram & aliorum salutem admitti posse, vel Sancti ipsi viri asseruerunt. At quãto magis in bellicis, in quibus* parua sæpe momenta, *vt Liuius inquit*, in spem metumve militum impellunt animos? *Hinc Cecina apud Tacitum, consilia curasq; in oppugnationem Placentiæ magno terrore vertit, gnarus, vt initia belli prouenissent, famam in cætera fore. Vtile itaq; est, simulatione adhibita, vanos interdum rumores spargere, quo vel nostri excitentur, vel hostes percellantur. Ita Valerius Læuinus aduersus Pyrrhum, occiso quodam gregali, tenens gladium cruentum, exercitui vtriq; persuasit, Pyrrhum interemptum. Quamobrem hostes destitutos se Ducis morte credentes, consternati à vaframento se pauidi in castra receperunt. Cauendum tamen ne crebro simulationum fallaciis exercitus aspe g tur. Id quod Cyrus apud Xenophõtem monet:* Ἡ πολλάκις προσδοκίας ἐμβαλὼν ψευδὴ τὰς ἐλπίδας, τελευτῶν οὐδ᾽ ὁπόταν ἀληθεῖς ἐλπίδας λέγῃ ὁ τοιοῦτος, πείθειν δύναται. Si quis frequenter bonorum expectationes iniiciens fefellerit, vir huiusmodi ne tum quidem potest persuadere, cum spem veram attulerit.

CAP. XXIV.

FAMILIARES CVM FAMILIARIBUS, & notos cum notis, ordine esse collocandos.

ESt etiam prudentis Imp. ordines ita disponere, vt fratres 1 cum fratribus, amici cum amicis vna sint. Quum enim, qui in discrimine versatur, proximus illi est, à quo diligitur, tunc necessario euenit, amicum pro amici salute audacius depugnare. Pudet quippe gratiam benemerenti non referre; & socius socium deserendo, si prior in fuga esse videatur, erubescit.

ΚΕΦ. κδʹ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΙΚΕΙΟΥΣ ΠΡΟΣ οἰκείους, καὶ γνωρίμους πρὸς γνωρίμους τάττειν.

ΦΡονίμου δὲ στρατηγοῦ καὶ τὸ τάττειν ἀδελφοὺς παρ᾽ ἀδελφοῖς, φίλους παρὰ φίλοις. ὅτ᾽ ἂν γὰρ ᾖ τὸ κινδυνεῦον τοῦ πλησίου προσφιλέστερον, ἀνάγκη τὸν ἀγαπῶντα φιλοκινδυνότερον ὑπὲρ τοῦ πέλας ἀγωνίζεσθαι, καὶ δὴ τὶς αἰδούμενος μὴ ἀποδοῦναι χάριν ὧν εὖ πέπονθεν, αἰσχύνεται καταλιπὼν τὸν εὐεργετήσαντα * πρῶτος αὐτὸς ἄρξασθαι φυγῆς.

NOTÆ IN CAPVT XXIV.

De leg.
Adstent in acie propinqui propinquis; amici, amicis.
Libr. 2. Cyripæd.
Tacit. libr. 3. Hist.
Lib. 3. Genial. dier. c. 7.

1. FRatres cum fratribus] *Obseruauit hoc quoq; diuinus Plato: Neq;, inquit, si equorum & belligerantium multitudo adsit, neque si alia vlla potẽtia præ manu sit, maioris sit ponderis ad militarem vsum, quam si amici amicis in acie iungantur & Xenophon aperte testatur, non esse phalanga validiorem, quam cum fuerit ex amiciis sociis congregata. subiicitq; rationem hanc:* Ἐν γὰρ τῷ γιγνώσκεσθαι, καὶ τὸ αἰσχύνεσθαι πᾶσιν ἐδόκει μᾶλλον ἐγγίγνεσθαι· οἱ δὲ ἀγνοούμενοι, ῥᾳδιουργεῖν πως μᾶλλον δοκοῦσιν, ὥσπερ οἱ ἐν σκότει ὄντες. In mutua enim notitia innascitur magis omnibus verecundia: qui autem ignorantur, videntur procliuiores quodammodo ad desidiam, tanquam versentur in tenebris *Quo fit, vt Plutarch. Sacram Thebanorum turmam, quæ aliter Amicorum turma nuncupabatur, inuincibilem iudicarit, causa iam dicta. Vnde admodum his tẽporibus expediret, si societates militum, quas Hispani* Camarades, *nuncupant, vna collocarentur: si etiam singulæ nationes, suis constarent agminibus*, vt sic discretus labor, fortes ignauosq; distinguat, atque ipsa contentione decoris accendantur. *Certe, hoc fine olim Germanos per familias & propinquitates cuneis acies instruxisse auctor est Alex. ab Alexandro.*

CAP. XXV.

IMPERATOREM SIGNA PVGNÆ, aut rei alterius, non per seipsum, sed per Duces suos dare debere.

MAndata omnia, signa, tesseras dari oportet per ordinum ductores, Obeun-

ΚΕΦ. κεʹ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΗ ΕΑΥΤΟΥ ΔΙΔΟναι τὸν * στρατηγὸν τὰ σημεῖα, εἴτε τῆς συμβολῆς * τινος πράξεως, ἀλλὰ διὰ τῶν * ἡμετέρων.

ΠΑν δὲ παράγγελμα, καὶ σύνθημα, καὶ παρασύνθημα διδότω διὰ τῶν ἡγεμόνων, ἐπιόντα γὰρ

τὸ γὰρ κηρύττειν ἅπασιν, ἰδιώτου καὶ ἀπείρου κομιδῇ καθέστηκε, καὶ χρόνος ἐν τῷ παραγγέλλειν ἀναλίσκεται, καὶ θόρυβος ὁμοῦ, πάντων ἐρωτώντων ἀλλήλους. εἶτα ὁ μὲν προσέθηκε τὸ πλέον ὧν ὁ στρατηγὸς εἶπεν. ὁ δὲ ἀφείλετο τοῦ ῥηθέντος παρὰ τὴν ἄγνοιαν. Δεῖ δὲ τοῖς πρώτοις ἡγεμόσιν εἰπεῖν, ἐκείνους δὲ ἀπαγγεῖλαι * τοὺς μεθ' αὐτούς, εἶτα τούτους τοῖς κατόπιν, εἶτα ἑξῆς ἄχρι τῶν τελευταίων τοὺς πρώτους τοὺς ὑπὸ πόδα σημαίνοντας. οὕτω γὰρ ἐν τάχει, καὶ μετὰ κόσμου, καὶ μεθ' ἡσυχίας εἴσονται παραπλήσιον * τοῦ παραγγέλματος τοῖς φρυκτωροῦσι γινομένου. καὶ γὰρ ἐκείνων, ὅτ' ἂν ὁ πρῶτος ἄρῃ τὸν φρυκτόν, ὁ δεύτερος τὸν μετ' αὐτὸν ἐπόρσευσεν, εἶτα ὁ τρίτος τῷ τετάρτῳ, καὶ ὁ πέμπτος τῷ ἕκτῳ, καὶ καθ' ἓν ἅπαντες ἀλλήλοις, ὥστ' ἐν ὀξεῖ διὰ μήκους σταδίων, τὸ * σημανθὲν ὑπὸ τοῦ πρώτου πάντας ἐπιγνῶναι.

do enim mandata cuique nuntiare, priuati & imperiti hominis est; & ita singulos admonendo tempus absumitur, ac tumultus quoque suboritur, percuntantibus ex sese inuicem omnibus. Iam hic addere aliquid Imperatoriis præceptis, ille per ignorantiam nonnulla detrahere. Dari igitur 1 mandata debent primis Ducibus, qui mox proximis sibi nuntiabunt, isti quoque iis, qui post se, cæterique pariter deinceps sequentibus, donec vltimi, quæ primi sciuerunt, hoc modo resciuerint. Sic enim omnia tam celeriter decenterque ac placide cognoscentur, quam si facibus à custodia sublatis signum aliquod daretur. Illic enim vbi primus facem extulit, statim alter ab illo ignem quoque suum suscitat, & ita deinde tertius quarto, & quintus sexto index facillime est, eaque ratione quod primi significare voluerunt, per multa stadiorum spacia manifestum fit.

NOTÆ IN CAPVT XXV.

1. DARI mandata debent primis Ducibus.] *His lucem dant illa Liuij, de Paulo Æmilio loquens:* Vt ordine ac sine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumque Ducis fierent, prouidit. Vbi omnibus simul pronuntiaretur quid fieret, neque omnes exaudirent incerto imperio accepto, alios ab se adiicientes, plus eo quod imperatum sit, alios minus facere, clamores deinde dissonos oriri omnibus locis, & prius hostes, quam ipsos quid pateretur scire. Placere igitur Tribunum militum Primipilo legionis secretum edere imperium, illum & dein singulos proximo cuique in ordine Centurioni dicere, quid opus facto sit: siue à primis signis ad nouissimum agmen, siue ab extremis ad primos perferendum sit. *Quibus Liuij verbis non dissonant illa Polybij:* Equites vero (*Decuriones equitum*) & Centuriones cum prima luce veniunt ad tentoria Tribunorum, Tribuni ad Consulis, (*salutaturi se, & mandata accepturi*) atque ille quidquid agendum Tribunus edicit: Tribuni equitibus Centurionibusque: isti vulgo militum cum tempus cuique rei venit.

Lib. 44. Mandatorum forma.

Lib. 6.

ΚΕΦ. κϛʹ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΗ ΜΟΝΟΝ συνθήματα, ἀλλὰ καὶ * περὶ συνθημάτων διδόναι.

Τὸ δὲ παρασύνθημα μὴ διὰ φωνῆς λεγέσθω, ἀλλὰ διὰ σώματος γινέσθω, ἢ * νεύματος χειρός, ἢ ὅπλων συγκρούσει, ἢ ἐγκλίσει δόρατος, ἢ παραφορᾷ ξίφους· ἵνα μὴ μόνον * γινομένης ποτὲ * ταραχῆς πιστεύσωσι τῷ λεγομένῳ συνθήματι, τοῦτο γὰρ δύνανται καὶ πολέμιοι καταλαβέσθαι πολλάκις ἀκούοντες, ἀλλὰ καὶ τῷ παρασυνθήματι. Χρησιμώτατον δέ που τοῦτο καὶ πρὸς τὰς ἑτερογλώσσους συμμαχίας τῶν ἐθνῶν. οὔτε * γὰρ λέγειν, οὔτε ξυνιέναι δυνάμενοι φωνῆς ἀλλοτρίας, αὐτῷ τῷ παρασυνθήματι κρίνουσι τό, τε φίλιον καὶ πολέμιον. Δεδόσθω δὲ

CAP. XXVI.

ADDI DEBERE AD tesseram alia quoque signa.

SIGNVM illud quod 1 præter tesseram dabitur, voce pronuntiari non debet, sed corporis motu exprimi, vt manus nutu, gestu, aut armorum collisione, aut hastæ inclinatione, aut ensis coruscatione; vt coorto aliquando tumultu non solum pronuntiatæ tesseræ credant milites (illam enim hostes quoque audiendo accipere possent) sed aliquod adhuc signum exspectent. Quod etiam magnopere iuuabit alienigenas diuersæ linguæ socios: qui enim extraneam linguam nec effari, nec intelligere poterunt, hoc ad tesseram addito signo, socios amicosque ab hostibus facile discernent. Dari etiam debent huiusmodi signa

militibus in castris, etsi pugnaturi non sint, scilicet ad euitandas incertas seditiones ac trepidationes.

ταῦτα καὶ μὴ μάχεσθαι μέλλωσιν, ἐν ταῖς παρεμβολαῖς, πρὸς τὰς ἀδήλους ταραχάς.

NOTÆ IN CAPVT XXVI.

De Tesseris. Lib. 7. Æn. Lib. 21. Bell. Afr. Lib. 10.

1. PRæter tesseram.] *Tesseram alibi diximus Tabellam fuisse, in qua mandatum Imperatoris continebatur: cuius meminit Virgil.* Classica iamque sonant, & bello tessera signis. *Ammianus Marcell.* Per tesseram edicto itinere. *Pomponius in leg. 2. de orig. iur. Q. Fabius, qui missus ad Carthaginenses Legatus, cum essent duæ tesseræ positæ, vna pacis, altera belli, arbitrio sibi dato vtram vellet, deferre, vtramque sustulit, & ait Carthaginenses petere debere vtram mallent accipere. Cæsar apud Hirtium:* Neque, vt mos ipsius superioribus temporibus fuerat, tabellas signatas dederat, vt in tempore iis perlectis locum certum peterent vniuersi. *Sed & tessera ad Vigilias spectabat, & erat tabella, in qua Imperator symbolum scribebat. Statius.*

——— ——— Dat tessera signum
Excubiis, positæque vices.

Itaque siue de his, seu de illis loquatur Auctor, prudenter suum Imperatorem monet, vt præter tesseram, signum quoque aliud præscribat, sed παρασύνθημα *non vocale, idque propter alienigenas patrij sermonis expertes.*

CAP. XXVII.

ORDINES NVNQVAM ESSE soluendos, siue acies consistat, siue recedat.

IMP. milites suos, & pedem referre, & hostes persequi ordine 1 semper seruato, iubeat: vt non singillatim dispersi, in hostium manus incidentes, dum forte fugient, minore clade premantur; & si rem bene feliciterque gerant, integris semper ordinibus ac manipulis, maiorem hostibus perniciem inferant, & fortiores existimentur, sintque reipsa tutiores. Nam plerumque terga vertentes hostes, cum aduersarios passim, nulloque ordine insequentes vident, conspirantibus mutatisque animis, ordines suos repetunt ac reparant, rursusque inuersi impetum acriter vrgendo faciunt. Scilicet fatetur expertus, melius tutiusque nihil esse, quam ordines seruare, nihil contra peius, aut periculosius, quam soluere.

ΚΕΦ. κζ'.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΗ ΛΥΕΙΝ ΤΑΣ τάξεις, μήτε ἐν ταῖς διατάξεσι, μήτε ἐν ταῖς ὑποχωρήσεσι.

ΠΑραγγελλέτω δὲ καὶ τὰς ὑποχωρήσεις ἐν τάξει ποιεῖσθαι, καὶ διώξεις· ἵνα, ἥττον τε * βλαπτόμενοι σφάλλωνται, μὴ κατ᾽ ἄνδρα σποράδες ἐν ταῖς φυγαῖς ὑποπίπτοντες τοῖς πολεμίοις· πλείονα δὲ κατορθοῦντες βλάπτωσι, κατὰ τάξεις, καὶ λόχους ἰσχυρότεροι τοῖς φεύγουσιν ἐπιφαινόμενοι, πρὸς δὲ, καὶ ἀσφαλέστεροι. πολλάκις γὰρ ἀτάκτως ἐπιφερομένους οἱ πολέμιοι θεασάμενοι, συμφρονήσαντες αὖθις ἐκ μεταβολῆς αὐτοῦ καταστάντες εἰς τάξιν παλίστροφον ἐποιήσαντο τὴν δίωξιν, ὅλως δὲ μηδὲν σφίσιν ἄμεινον εἶναι λεγόντων τοῦ μένειν ἐν τάξει, μὴ * δὲ ἐπισφαλέστερον τοῦ λύειν.

NOTÆ IN CAPVT XXVII.

Seruato ordine certandum.

1. ORdine semper seruato.] *Hoc assequuti sunt Heluetij in Gallia temporibus bellorum ciuilium memorabili illa pugna ad opidum Dreux. Cum enim illi acriter vrgerentur à Condao sectariorum Principe, aciesque in qua consistebant prima impressione esset fracta ac debilitata, nihilosecius ordinibus seruatis pede presso resistere, hostemque tantisper sustinuere, dum viribus sensim accisis pedem ad suos referre cogerentur: quod fecerunt tanto animi robore & constantia, vt hostes eos mutasse non loco cessisse faterentur: qui si ordines semel soluissent minimo negocio tot præsertim hostibus circumsepti. vel ad internecionem deleti, vel in turpem fugam & reliquo exercitui forte exitiosam coniecti fuissent. quod semper euenit his qui ordinibus non seruatis à conflictu regrediuntur, vt pluribus exemplis alibi me docuisse puto. Apud Romanos quidem illud receptum erat quoties grauis armatura hostem fugasset, ne turmæ equitum cursu & fuga insequendo dissiparentur, signaque & ordines relinquerent, leuem armaturam, funditores, sag.*

res, sagittariosque qui hostes longius agerent, & trepidantes opprimerent emittere, id quod memoria prodidit Alexander ab Alexandro. Lib. 4. Gen. dier. c. 7.

ΚΕΦ. κη'.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ * ΜΗ ΔΙ' ΕΠΙμελείας ἔχειν τὸν στρατηγὸν λαμπρὸν ἐκπέμπειν τὸ στράτευμα.

Μεμελημένον δ' ἔστω τὸν στρατηγὸν λαμπρὸν ἐκπέμπειν τὸ στράτευμα τοῖς ὅπλοις. * ῥᾳδία δ' ἡ φροντὶς αὕτη, παρακαλέσαντι τὰ ξίφη θήγειν, καὶ τὰς κόρυθας, καὶ τοὺς θώρακας σμήχειν. δεινότεροι γὰρ οἱ ἐπιόντες φαίνονται * λόχοι τοῖς τῶν ὅπλων * αὐγάσμασι. καὶ πολλὰ τὰ δι' ὄψεως δείγματα * προσεμπίπτοντα ταῖς ψυχαῖς, * ταράττει τὸν ἀντιπολέμιον.

CAP. XXVIII.

CVRÆ ESSE DEBERE IMperatori, vt splendide instructa procedat acies.

Videat etiam Imperator, vt exercitus 1 armis splendentibus instructus fulgeat. Quod facili negocio fiet, si gladiorum mucrones probe acuantur, & galeę loricæque frequenter abstergantur. Milites enim quasi micantibus armorum scintillis terribiliores apparent: multæque per oculos species in animos delapsæ, perterrere aduersarios solent.

NOTÆ IN CAPVT XXVIII.

1. Armis splendentibus.] *Hoc Auctoris nostri praceptum à Vegetio etiam inculcatum:* Hostes, *inquit*, solo fulgore armorum, non vestium nitore terreantur. *& Cassiodoro:* Arma bene construere, *inquit*, est salutem vel e omnium custodire, quia prima facie ipsis terretur inimicus, & incipit animo cadere, si se cognoscit, similia non habere. *Vin' exempla? Aurelianus Imperator inter alia que Tribunis suis mandata dabat, istud non in postremis legitur, vt semper curarent*, arma militum esse tersa. *I. Cæsar suis etiam pracipiebat, vt arma haberent nedum fulgentia, verumetiam auro argentoq; ornata, siue terroris, vel ornamenti caussa, siue vt res pretiosas acrius defendendas propugnandasq; existimarent: crescit enim militibus animus nedum armorum fulgore, sed etiam vestium nitore: id quod Hispanis peculiare esse, non pauci adnotarunt. Inter alia qua Mario victoriam de Cimbris pepererunt, fuit quoque fulgor iste armorum, si L. Floro fides ita scribenti: Primum nebulosum nactum diem, vt hosti inopinatus occurreret: tum ventosum quoque, vt puluis in oculos & ora ferretur*, tum acie conuersa in Orientem, vt, quod ex captiuis mox cognitum est, tum ex splendore galearum, ac repercussu, quasi ardere cœlum videretur. *Nec his dissentanea, qua Nicatas scribit.* Ὁ δ' ἥλιος τοῖς θώραξιν ἐμπίπτων, καὶ τοῖς τῶν στρατιωτῶν περιβόλαιον θώραξι νεοσμήκτοις οὖσι καὶ λείοις, ἐποίει ἀποπάλλεσθαι τούτων κατακεκαμμένην, καὶ ἐπάνοδον τῶν ἀκτίνων σελαγισμάτων ἐκπορρήνισμα. At Solis radii, qui in thoraces, & arma militum recens polita, & læuia incidebant, refracti, ignis instar relucebant: *Sed quomodo id præstent nostri milites, cum thoraces tantum non fastidiant grauioremque omnem armaturam contemnant? & tamen, quam sint vtiles loricæ & thoraces, haud quisquam mediocriter est in bellicis versatus, qui non sciat. Dominus quidem de la Noue suo tempore in vsum reuocare studuit, sed frustra: Gallis iam tum contrario habitu assuetis. reuocaretur hac ætate facile, si plus stipendij militibus grauioris armaturæ, quam leuioris Duces impertirentur. At hoc, aliorum esto iudicium.*

Fulgeant mili- tum arma.

Lib. 1. 7. Var. epis. 18.

Vopisc. in Aurel.

Polyan.

Lib. 3. c. 3.

Lib. 1. Isaaci. Ang.

ΚΕΦ. κθ'.

* ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΚΑΙΡΩ τῆς συμβολῆς ἀλαλάζειν.

Ἐπαγέτω δὲ τὸ στράτευμα καὶ * συναλαγμόν, ποτὲ δὲ καὶ σὺν δρόμῳ. καὶ γὰρ * ὄψεις, καὶ βοή, καὶ πάταγοι * ὅπλων, ἐξίστησι τὰς τῶν ἐναντίων διανοίας. ἀνατεινόντων δὲ καὶ τὰς ἐφόδους ἀθρόοι, πρὶν εἰς χεῖρας ἐλθεῖν,

CAP. XXIX.

MILITES IN CONFLICTV vociferentur.

Committãtur copiæ cum iubilatione, & barritu, & aliquãdo etiam concitato cursu. Nam & adspectus, 1 & clamor, & rigidi armorum horrores, hostium mentibus terrorem, stuporemque incutiunt. Priusquam 2 vero ad manus veniant milites,

denso agmine supra capita sua gladios sustollunto, eosque ad solem crebro crispanto. Nam ꝫ expolitæ cuspides, fulgentesque enses, solis radiis elisi, ac repercussi, mutua coruscatione horrendum quasi belli fulgur vibrant, & eiaculantur. Et hæc quidem si ab hostibus fiant, contraria quadam arte ipsi perterrendi sunt; sin secus, ita priores percellendi. Nec parum aliquando confert, temporis opportunitatem exspectando, non statim instructis præpropera festinatione copiis accelerare, sed propter vallum manere, donec hostilem procinctum, qualis ille sit, quibuscunque in locis stet, explorauerit.

* ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς μετέωρα τὰ ξίφη, καὶ πρὸς τὸν ἥλιον θαμὰ παρεκκλίνοντα· ἐσμηγμέναι γὰρ αἱ αἰχμαὶ, καὶ λαμπρὰ ξίφη, καὶ πρὸς ἄλληλα παραμαρμαίροντα πρὸς αὐταυγείαν ἡλίου, δεινὴν ἀστραπὴν πολέμου ἀποπέμπει. καὶ * ταῦτα μὲν εἰ γίγνοιτο, καὶ παρὰ τοῖς πολεμίοις ἀντικαταπλήττειν ἀναγκαῖον, εἰ δὲ μὴ προεκπλήττειν. ἐνίοτε * δὴ ποτὲ χρήσιμον ἐν καιρῷ μὴ φθάνειν ἐκτάττοντα * τὴν δύναμιν, ἀλλὰ τέως ἐγγὺς τοῦ χάρακος κατέχειν, ἄχρις ἂν κατοπτεύσῃ τὴν τῶν πολεμίων παράταξιν, ὁποία τίς ἐστι, καὶ ὡς τέτακται, καὶ ἐφ' οἵων ἵσταται χωρίων.

NOTÆ siue DISSERTATIONES IN CAPVT XXIX.

De clamore ante pugnam.

1. ET clamor.] *Laudabilis plane hic mos veterum & militibus hodiernis non contemnendus, imminente pugna inclamare, & vociferari ad ardorem excitandum, hostium vero animos percellendum. Receptus & laudatus ante Cæsaris æuum, nedum Romanus, sed omnibus pene gentibus. De Romanis quidem asserit Cæsar:* Neque frustra, *inquit*, antiquitus institutum est, vt signa vndique concinerent, clamoremque vniuersi tollerent, quibus rebus & hostes terreri, & suos incitari existimauerunt. *vbi amplius notes clamorem vsurpasse ad stimulandum quoque & incitandum suos.* Si enim equorum cursus, *ait Cassiodorus*, hominum clamoribus incitatur, & sonantium manibus agitur, vt à mutis animalibus velocitas appetatur, quantum inde homines stimulari posse credimus, quos ad laudum auiditatem natos singulariter inuenimus? *De Macedonibus Arrianus:* Tum Alexander clamores edi, hastisque scuta quati iubet. quo clamore vehementius perculsi Taulantii, exercitum celeriter vrbem versus mouere. *De Lacedæmoniis astruit Diodorus Siculus:* Vbi prope inuicem (*cum Thebanis*) conuenissent, tubę classicum canere, exercitus vociferari, magnitudine clamoris victoriam significare. *Parthis etiam in pretio fuit idem institutum, si Plutarcho fides:* Vbi appropinquauerunt, *inquit*, & signum pugnæ sublatum à Duce est, primum graui sonitu atque fremitu terribili compleuerunt campum. *Sed & Iudæis ipsis placuisse, non negat Philo Iudæus, cum illos sese adhortantes introducit:* Intrepide pugnemus, pro munimento habentes audaciam, per initia sæpe de euentu decernitur: dum in limine sumus, terrorem incutiamus incolis. *Denique (longum enim sit singulos recensere) de Germanis aperte Tacitus:* Sunt illis, *inquit*, hæc quoque carmina, quorum relatu (quem Barritum vocant) accendunt animos, futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur. Affectatur præcipue asperitas soni, & fractum murmur obiectis ad os scutis, quo plenior & grauior vox repercussa intumescat. *Clamor ergo ante pugnam passim receptus: valebatq; maxime ad conterrendos hostes, vt diximus, præsertim cum ex inopinato, vel à tergo audiebatur, vt ipse Cæsar fatetur, dum ait:* Multum ad terrendum nostros valuit clamor, qui post tergum pugnantibus exstitit. *Quinimmo tanti eum habuere Romani, vt ex eo de pugnæ, & certaminis euentu iudicarent; vt superioribus aliquot locis videre est, quibus adde illum Plutarchi:* Cum tollere imperasset eis clamorem, animum deiectum exercitus comperit, vbi nimirum languidum, tenuem, & inæqualem edidere: à barbaris vero clarus resonabat, atque animorum plenus. *Sic clamor militum Roman. aduersus Hannibalem decertantium indicio fuit, cladem non dubie illi euenturam:* Dictu parua, *inquit Liuius*, sed magni eadem in re gerenda momenti res, congruens clamor à Romanis, eoque maior ac terribilior: dissonæ illis vt gentium multarum discrepantibus linguis voces. *Rursum, Romanis non bene successit dissonus & remissus clamor in pugna contra Volscios, Liuio teste:* Clamor indicium primum fuit, quo res inclinatura esset, excitatior crebriorque ab hoste sublatus; ab Romanis dissonus, impar, segnis, sæpe iteratus, prodidit pauorem animorum. *Attentissimi quidem hac in re. Nam vt cuiusque clamor erat, ita de virtute & audacia, ignauia vel pauore alterius indicabant. Si enim varius, & disso-*

Lib. 3. Ciuil.
Is Romanis receptus.
Lib. 1. Var. Epist. 13.
Lib. 1.
Macedonibus.
Lib. 15 Bibl.
Lacedæm.
Parthis.
In Crasso.
Iudæis.
De vita Mosis.
Germanis.
De Morib. Germ.
Lib. 7. Comm.
Ex clamore iudicabant de euentu pugnæ.
In Crasso.
Lib. 30.
Lib. 4.

& dissonus foret clamantium sonus, timiditatis indicium existimabant; contra si consona & elata voce ederetur. In quo sic accurati Romani, vt præter consonam illam vocem, armorum etiam stridorem adhiberent, quod colligo ex Scipionis pugna cum Annibale: Romani more patrio, clamantes, & gladiis ad scuta concrepantes, inuaserunt oppositos. *Eo autem strepitu & clamore, (talis ac tantus is erat) hostes plerumq; sic consternabantur, vt impetum non exspectarent, sed exanimes funderentur. Pluscula Liuii loca sub manu. Mox libr.1.* Fusi primo impetu & clamore hostes. *& libr.25.* Haud magna vis certaminis fuit, primus clamor atque impetus rem decreuit. *& libr.34.* Vix clamorem eorum, nedum impetum Suessetani tulerunt.

Cum clamore armorum collisio.

Polyb. lib. 12.

2. Priusquam vero ad manus] *Sed vtrum satius sit hostis impetum exspectare & sustinere, an vero præuenire, eumq; aggredi? Tarduccius auctoritate Secretarii probat longe vtilius esse, hostis impressionem sustinere, quam illi inferre. Ipsum quod ostendit duorum Romanorum Consulum exemplo, quorum alter militibus suis edixit, vt ipsi hostis impetum sustinerent, quo primo aggressu fortiter reiecto & eluso futurum sperabat, vt paullatim ab ardore, & furore vehementiori iidem remitterent, animumq; sensim desponderent, faciliusque in fugam agerentur. quod consilium ex sententia ei cessit, victoriaq; potitus est. Alter vero, quanta fieri posset vehementia atq; audacia maiori suos, in obiectam hostium aciem impressionem facere iussit. Sed hoste inferior hic exstitit, victusq; ac cæsus fuit. Neque id mirum. Siquidem celeriter & festinanter incedentes tam probe ordines seruare, pedem in constituto loco firmare gressumque sistere, & mutua conferre auxilia nequeunt, quam ii solent, qui intra stationes suas permanent. His accedit quod commoditates, quibus hostes exsistunt superiores, negligunt & deserunt, aduersarios in locis opportunis, & qui ipsorum commoditatibus seruiunt (in quibus haud facile superari & vinci possunt) offendunt. Denique se suosque temere machinarum ac tormentorum ictibus obiiciunt, & manifesto discrimini exponunt. Nec ea festinatio alium fructum habet, quam vt vanam fortitudinum & audaciæ ostentationem præseferat, qua parum mouebuntur milites, quos Duces strenui iam antea certiores reddidere moram longiorem non ex timore proficisci, sed maturo consilio hostem ea ratione vincere constitutum esse. Interest tamen refertq; plurimum, an milites nostri magno animorum ardore fiduciaq; & alacritatis pleni ad pugnam sint incitati: quippe in eiusmodi euentu, quin hostium agmen adoriri tuto possint, haud dubium est. Quare à Iulio Cæsare Pompeius haud immerito imperitiæ notatus culpatusque fuit, quod in celebri illa Pharsalica pugna, milites certaminis auidos, impetum excipere, non inferre iussisset. Quo respexisse videtur Cyri consilium, suadentis, vt si hostes tumultuosius irruerent, taciti milites impetum exciperent: si autem taciturni essent, clamore & strepitu acies inuaderent.*

Lib.3.c.45. de re bell.

An expediat hostem aggredi, vel eius impetum sustinere præstet.

V. Alex. ab Alex. 4. c. 7.

3. Nam expolitæ cuspides.] *Inter alia quæ Crassianos consternarunt, in pugna contra Parthos, Plutarchus præter clamorem & strepitum, de quo iam ante fulgorem refert armorum:* Tũ illi, *inquit*, rutilare visi galeis loricisque ex Margiano ferro factis coruscante & refulgente. *Verum hac de re satis diximus supra in Cap.28. nec hic repetenda.*

In Crasso.

ΚΕΦ. λ'.

ΟΤΙ ΔΕΙ ΤΟΝ ΣΤΡΑΤΗΓΟΝ πρὸ τοῦ πολέμου συλλογίζεσθαι * τίς ὠφείλει ὑπαντῆσαι κατὰ τὴν συμβολὴν * τῷ δεῖνι, καὶ τίς τῶν ἄλλων, καὶ οὕτω καθ᾽ ἑξῆς, * ἐξετάζειν τοὺς ἰδίους * ἄρχοντας πρὸς τοὺς τῶν ἐναντίων.

Εἶτα τοῦτο ποτὲ συλλογισάμενον τινα * στήσειν ἀντιτάττειν χρὴ, καὶ τίνα τρόπον. ὥσπερ γὰρ ἀγαθὸν ἰατρὸν * καταπρογνόντα νόσον σώματος, ἀντεπάγειν τὰ ἀλεξήματα· καὶ τὴν δύναμιν ἐκτάττειν, ὡς ἂν ἄριστα αὐτῷ δόξῃ συμφε-

CAP. XXX.

OPORTERE IMPERATOREM *ante conflictum apud se constituere, quem cui in prælio opponendum esse censeat, atque ita ordine suos ductores contra aduersarios collocare.*

Atque tunc quidem meditari debet Imper. quosnam & quibusnam in acie ordinanda opponi oportere i censeat, & quo tandem modo: imitari quoque prudentem medicum, corporis morbo ante perspecto medicinam facientem: ac denique copias suas educere, vt condu-

cibile fore existimauerit. Etenim persæpe Imperatores exercitus suos pro aduersariorum armatura, hominibusque atque etiam maiorum moribus ornare, & ordinare coguntur.

ρειν. ἀναγκάζονται γὰρ οἱ στρατηγοὶ πολλάκις* καὶ πρὸς τοὺς ὁπλισμοὺς τῶν ἐναντίων, καὶ πρὸς τὰ ἔθνη, καὶ πρὸς τὰ ἴδια στρατεύματα κοσμεῖν καὶ παρατάττειν.

NOTÆ IN CAPVT XXX.

Qui quibus opponendi.

1. Opponi censeat.] *Quis enim nesciat aliis alios equitatu, alios peditatu præstare? Parthi olim equitatu valebant, vt nunc Galli; Romani peditatu, vt hoc tempore Heluetii atque Hispani: quibusdam primo impetu vis magna, quam resistendo confringas facile; quibusdam animus & vis in pugna augetur, nec vlla mora aut tædio languescunt: alii labore arduo exanimantur, frigore debilitantur, æstu soluuntur: alii quos nec labor insolitus, nec æstus, nec locus asper, nec frigus, ne temporum iniuria afficit, atque hoc pro genio cuiusque nationis, quam vt noscas, & quam cui opponas maximi refert. Culpantur enim, qui magis animis quam viribus freti, ad certamen descendunt, nec quem cui opponant satis considerant.*

CAP. XXXI.

OCCVPANDA ESSE ANGVSTA loca, si potiores sint hostes equitatu.

IMperator si hostium copias equitum multitudine suis fore potiores animaduertat, seligat, si possit, loca ardua, & angusta, & montibus adiacentia, minimeque equitatui peruia; aut pugnam, quantum poterit, subterfugiat, donec in opportuna suis rebus loca peruenerit. Relinquantur etiam ad vallum nonnulli qui castra & impedimenta custodiant, ne si hostium Imperator sola ac deserta illa esse compererit, aliquos alleget, qui obuia quæque diripiant, regionemque illam occupent.

ΚΕΦ. λα'.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΑΝ ΟΙ ΕΝΑΝΤΙΟΙ προτερεύωσι τῷ ἱππικῷ ἐκλέγεσθαι στενοὺς τόπους.

ΙΠποκρατούντων δὲ τῶν πολεμίων, ἐὰν ᾖ δυνατὸν, ἐκλεγέσθω χωρία τραχέα, καὶ στενὰ, καὶ παρόρεια ἥκιστα ἱππάσιμα, ἢ φυγομαχείτω κατὰ δύναμιν, ἕως ἂν ἐπιτηδείους εὕρῃ τόπους, καὶ τοῖς οἰκείοις ἁρμόζοντας πράγμασιν. Απολελείφθωσαν δέ τινες καὶ ἐπὶ τοῦ χάρακος, οἱ παραφυλάττοντες τὴν παρεμβολὴν στρατιῶται, καὶ πρὸς τὴν τῆς παρασκευῆς φυλακήν· ἵνα μὴ καταν[o]ήσας ὁ στρατηγὸς τῶν πολεμίων, ἔρημον ὄντα, πέμψῃ τοὺς διαρπασομένους τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ καταληψομένους τὸ χωρίον.

NOTÆ IN CAP. XXXI.

Quærendus locus pugnæ commodus.

Lib. 3.

Vell. Patere.

Plut. in Pyrrho.

1. SVbterfugiat.] *Ex hac cunctatione Fabius Maximus in expeditione contra Hannibalem, im bellis quidem initio habebatur, vt qui ignauia aut socordia prælium detrectare videretur,* sed interiectis temporibus, *verba Polybii,* coegit omnes fateri, neminem potuisse, vel constantiorem, vel sapientiorem rebus gerendis Imperatorem præfici. *Etenim locum ille pugnæ commodum semper attendebat, & pro Spartanorum instituto non quot essent, sed vbi hostes essent, considerabat: quinimmo flocci de se sinistros rumores pendebat: gnarus,* semper gloriosum, quod tutissimum. *cuius quoque genii nostra ætate Prosperum fuisse Columnam, & Franciscum Mariam I. Vrbinatium Ducem asserunt: vt qui nunquam sustinerent incerta euentuum experiri, nec vnquam præliandi copiam suis facere, nisi locus, tempus, occasio maxime suaderent. quod ipsum Antigono quoque Regi proprium fuisse scribit Plutarchus. Cum enim ille in arduis præruptisque locis planiciei imminentibus exercitum haberet, Pyrrhus positis circa Naupliam castris, postridie per Caduceatorem, vt in campum descendens Martem experiretur, prouocauit. Cui Antigonus respondit suam militiam non magis armorum, quam temporum esse. Pyrrho si sua vita tædium illum cepisset, satis multas ad interitum vias patere. Vnde satis esse id confirmatum reor, quod noster Imperatori hoc loco proponit, illum subterfugere debere pugnam, donec in locis suis rebus opportunis consistere possit.*

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. λϐ'.

* ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΗΔΕΝ ΠΑΡΑ-κεκινδυνευμένον ποιεῖν τὸν στρατηγόν.

Τοὺς γὰρ ἰδίᾳ καθαιροῦντας ἐρύματα στρατηγοὺς, ἢ ποταμοὺς διαβαίνοντας, ἢ κρημνοὺς βάραθρα κατόπιν ποιουμένους τῶν φίλων, ἵν' ἢ μένοντες νικῶσιν, ἢ βουληθέντες φεύγειν ἀπόλωνται, οὔτε πάμπαν ἐπαινεῖν, οὔτε ψέγειν ἔχω. πᾶν γὰρ τὸ παρακεκινδυνευμένον, τόλμης ἐστὶν ἢ γνώμης, καὶ τῇ τύχῃ κεκοινώνηκε πλέον, ἢ τῇ κρίσει. ὅπου γὰρ ἢ νικῶντας δεῖ κρατεῖν, ἢ ἡττηθέντας τοῖς ὅλοις ἐσφάλθαι, πῶς ἐνθάδε τῇ σῇ φρονήσει τὸ νικᾶν, ἢ προαιρέσει τὸ ἡττᾶσθαι μαρτυρήσειεν; ἐγὼ δὲ στρατιώταις μὲν ἐκ στρατεύματος φιλοτίμως κινδυνεύειν ἐπιτρέπειν εἶναι νομίζω. καὶ γὰρ δρῶντές τι, μεῖζον ὤνησαν, καὶ παθόντες οὐδὲν τοσοῦτον ἐλύπησαν. στρατεύματι δὲ παντὶ τὴν ἄδηλον ἐκκυβεύειν τύχην οὐ δοκιμάζω. Μάλιστα δ' ἂν οὗτοι μοι δοκοῦσιν ἁμαρτάνειν, οἵτινες ἐν μὲν τῷ νικᾶν ὀλίγα λυπήσειν μέλλοντες τοὺς πολεμίους, ἐν δὲ τῷ ἡττᾶσθαι μεγάλα βλάψειν τοὺς φίλους, ἀποχρῶνται τοιούτοις στρατηγήμασιν. εἰ δὲ πρόδηλος μὲν σφίσιν εἴη, * κἂν μὴ παραβόλοις ἐγχειρήσωσι στρατηγίαις, πρόδηλος δ' ἐστὶ καὶ ἡ τῶν πολεμίων ἡττηθέντων ἀπώλεια, τότ' οὐκ ἄν μοι δοκεῖεν ἁμαρτάνειν ἀποφράττοντες τὰς φυγὰς τῶν φίλων, ἄμεινον γὰρ ἐν τῷ τολμᾶν ἐπ' ἀδήλῳ, τάχα μηδὲ πείσεσθαί τι δεινὸν, ἅμα καὶ δρᾶσαι ζητεῖν, * ἢ ἐπὶ προδήλῳ τῷ μηδὲν δρῶντας ἀπολέσθαι πάντας, ἀτόλμως ἡσυχάζειν. * Ὑποδεικνύτω μέντοι μὴ μόνον ἐν τοῖς τοιούτοις χωρίοις, ὅπου κατ' ἀλήθειαν οὐκ ἔστι σωτηρία τοῖς φεύγουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τόπῳ, καὶ πάσῃ μάχῃ, διδασκέτω διὰ πλειόνων, ὅτι τοῖς μὲν φεύγουσι πρόδηλος ὄλεθρος, ὡς ἂν ἤδη μετ' ἐξουσίας ἐπικειμένων τῶν πολεμίων, μηδενὸς ἔτι δυναμένου διακωλύειν τοὺς διώκοντας, ἅπαν * ὃ βούλεται διαθεῖναι τοὺς φεύγοντας, τοῖς δὲ μένουσιν ἄδηλος ὁ θάνατος ἀμυνομένοις. οἵτινες γὰρ πεπεισμένοι τυγχάνουσιν ἐν ταῖς πράξεσιν, ὡς φεύγοντες μὲν αἰσχρῶς ἀπολοῦνται, μένοντες δ' εὐκλεῶς τεθνήξονται, καὶ χεῖρον ἀεὶ προσδοκῶσιν ἐκ τοῦ καταλιπεῖν τὴν τάξιν, ἢ ἐκ τοῦ φυλάττειν, ἄριστοι κατὰ τοὺς κινδύνους ἄνδρες ἐξετάζονται.

CAP. XXXII.

IMPERATOREM NIHIL AGERE debere periculi tentandi gratia.

Qvi enim aut munitiones suas ipsi destruunt, aut amnes copias traiiciunt, aut saxa inaccessa & prærupta à tergo militibus suis esse student, vt vel manentes in gradu vincant, vel fugere incipientes pereant, eos omnino nec laudare nec vituperare habeo. Quidquid enim cum periclitatione perficitur, temeritati audaciæq; potius quã prudentiæ tribuendum est, atq; ex casu, quam iudicio consiliove pendet. Nam vbi aut victorẽ obtinere oportet, aut victum rerum suarum summã secum vna euersam videre necesse est, quomodo ibi parta victoria, vel prudentiæ adscribenda, vel accepta clades Imper. voluntati & proposito imputanda? Equidem militibus quibusdã, vt ambitiose ferro vitam inter se cernant concedi aliquãdo patior. nam & præclarum forte facinus faciendo suis certe valde prodesse, & occumbendo non admodum obesse poterunt. At totis copiarũ viribus, opus periculosæ plenum aleæ tractare, haudquaquam, probo. Sed i imprimis peccare mihi videntur ii, qui hostibus leue fortassis incõmodum daturi, suis vero maximam perniciem importaturi his stratagematum artibus abutuntur. Verum si certum illis tamen ac præsens z sit suorum exitium, etsi periculosis huiusmodi expeditionibus abstinerent, & certa item profligatis hostibus immineat pernicies, minime tunc errare videantur si fugiendi vias omnes militib. suis obstruant. Multo enim vtilior in rebus dubiis audacia est, dando operã vt sui incolumes seruẽtur, hostiumque strages fiat, quam ignauia, & quies, quando manifestum est, & nihil audentẽ omnino tandem periturum. Nec solum in iis locis, in quibus salus vna fugiẽtibus est, salutem sperare nullã, sed vbicunq; & in quibuslibet præliis, accurata oratione milites suos doceat Imper. fugientibus quidem certissimum 3 imminere interitum, quando scilicet feruidi pro arbitrio inhærebunt hostes, & nemine repugnante terga dantes, quocunque libuerit compellent: in gradu vero manentibus, fortiterque pugnantibus, spem aliquam salutis superesse. Etenim si in iis rebus persuasi sint, turpissimum fugientibus perferendum esse exitium, resistentibus vero gloriosam mortem oppetendam, semperque ordine deserto plus dari detrimenti, quam seruato, erunt in suscipiendis adeundisque periculis fortissimi constantissimique.

Opti-

Optimum igitur erit, si omnibus suis militibus persuaserit Imperator, vt ita sentiant. Sic enim permulti aut absolutissimam victoriam reportarunt, aut nonnisi in leues inciderunt calamitates. Cum autem rerum varias facies ante conflictum animo præcepit, apprime Imperatoriam artem callens, permultas ac mirabiles in ipso pugnæ momento pugnandi repugnandique artes reperit, quæ singillatim prouideri aut præmonstrari minime possunt. Quemadmodum enim gubernatores omnia nauigio instruenda vtilia parant, priusquam portu soluētes euehantur, coorta vero in alto tempestate, iam non quæ volunt, sed quæ necessitas cogit, faciunt, & multa sępe dubii euentus audacter adeunt pericula, nec ad artis peritiæq; suæ memoriam conatus suos referunt, sed ad necessaria pro temporis ratione auxilia: Sic Imperatores copias quoque suas, vt rebus bene gerendis vsui sibi fore putant, instruunt quidem, ingruente autem belli tempestate quæ varia & improuisa obiiciens discrimina, parata omnia collidere ac euertere solet, coguntur pro rerum pręsentium statu, ex tempore 4 inuestigare consilia, qualia fortunæ sæua potius necessitas, quàm experientiæ memoria suggerit.

διόπερ ἀγαθὸν μὲν εἰ πάντας οὕτως ἔχειν γνώμης πείσει στρατηγός· ἐπεί τοι γε ὡς πλεῖστοι, ἢ γὰρ παντελεῖς * περιεποιήσαντο νίκας, ἢ μικροῖς ἐλαττώμασι περιέπεσον. Τῶν δὲ ἐκ περιλήψεως, καὶ πρὶν ἢ συμβαλεῖν, ἐπινοουμένων τοῖς στρατηγοῖς αἱ παρ' αὐτὸν * τὸν τῆς μάχης καιρὸν ἐπίνοιαι καὶ ἀντιστρατηγήσεις, ἐστὶν ὅτε καὶ τελείους καὶ θαυμασιώτεροι γίγνονται, τοῖς δὲ τὴν στρατηγικὴν ἐμπειρίαν ἠσκηκόσιν, ἃς οὐκ ἔστιν ἐπισημῆναι ἢ προβουλεῦσαι. Ὥσπερ γὰρ οἱ κυβερνῆται πρὸς μὲν τὸν πλοῦν ἐκ λιμένων ἀνάγονται πάντα ἐξηρτημένοι τὰ κατὰ τὴν ναῦν, ἐπειδὰν δ' ἐμπέσῃ χειμών, οὐχ ὃ βούλονται ποιοῦσιν, ἀλλ' ὃ ἀναγκάζονται, πολλὰ καὶ πρὸς * τὸν ἀπὸ τῆς τύχης * ἐπείγοντα κίνδυνον, εὐτόλμως παραβαλλόμενοι, καὶ οὐ τὴν ἀπὸ τῆς μελέτης ἐπιφερόμενοι μνήμην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκ τῶν καιρῶν βοήθειαν· οὕτως οἱ στρατηγοὶ τὴν μὲν δύναμιν ἐκτάξουσιν, ὅπως σφίσι νομίζουσι συνοίσειν· ἐπειδὰν δ' ὁ τοῦ πολέμου περιστῇ χειμών, πολλὰ θραύων καὶ παραλλάττων, καὶ ποικίλας ἐπάγων περιστάσεις, ἡ τῶν ἀπομενόντων ἐν ὀφθαλμοῖς ὄψις ἐπιζητεῖ τὰς ἐκ τῶν καιρῶν ἐπινοίας, ἃς ἡ ἀνάγκη τῆς τύχης μᾶλλον, ἢ ἡ μνήμη τῆς ἐμπειρίας ὑποβάλλει.

NOTÆ siue DISSERTATIONES IN CAPVT XXXII.

Non temere decertandum.

1. SEd imprimis peccare.] *Elegans profecto & serio notandum monitum, quod totidem fere verbis expressum à P. Victore: lactantis est, inquit, & leuissimi ingenii ardore triumphandi, & ob lauream coronam, id est, folia infructuosa, in discrimen per incertos euentus certaminum, securitatem ciuium præcipitare. Quo ingenio nequaquam Augustum fuisse Cæsarem legimus, qui aut prælium aut bellum suscipiendum omnino negabat, nisi cum maior emolumēti spes, quam damni metus ostenderetur. Immo Iulius Cæsar prouidebat,* vt potius in nocendo aliquid omitteretur, quam cum aliquo militum detrimento noceretur. *Hic laudatus quoq; Fridericus ille Barbarossa, apud Guntherum:*

Sueton. Aug. c. 25.

Lib. 8. in pr.

> Illam præcipue curam Fridericus agebat,
> Vt sine iactura grandi, sine cæde suorum
> Conficeret cœptos optato fine labores.

Quo minus par est Imperatores aliosq; belli Duces sequiores attendere militum vel æmulorum rumores, quam secunda fama male rem administrare. Q. Fabii Cunctatoris nota historia: cuius, vt & prædictorum exemplo Duces monendi, vt temeritatem & festinationem semper deprecentur, hoc est, quamdiu vires eorum certo impares sunt; aliter, si pares vel superiores, quis dissuadeat quo minus cum audentia educant copias in aciem, copiamque pugnandi faciant? *Non certe militaris ille Doctor:* Dux vigilans, *inquit*, sobrius, prudens, tanquam de ciuili caussa inter partes iudicaturus adhibito consilio de suis & aduersarii copiis iudicet. & si multis rebus superior inuenitur, opportunum sibi non differat conflictum, *cum hac cautione tamen, vt primum velitationibus, & equestribus præliis tentet & experiatur, quid hostis vires possint, quidve nequeant.*

Liu. lib. 22.

Vege. lib. 3. c. 9.

Libr. 25.

2. Præsens sit suorum exitium.] *Etenim* in rebus asperis, *inquit Liuius*, & tenui spe, fortissima quæque consilia tutissima sunt.

3. Certissimum imminere interitum.] *Et certe haud ferme aliter inuenias:* cum in prælio

(vt

(vt apud Sallustium scriptum est) his maxime periculum sit, qui maxime timent. Audacia pro muro habetur. *Iugurth.*

4. Ex tempore inuestigare consilia.] *Ex hoc loco colligi potest aduersus nonnullorum sententiam, ex vsu Reipubl. esse, ei qui castris praeest, absolutam decertandi facultatem impartiri: cum non raro tempus & occasionis momenta sint eiusmodi, vt Princeps adiri super belli negociis nequaquam possit. Qua contemplatione Fabius Maximus in expeditione contra Hannibalem Senatum Populumq́ Rom. per litteras monuit, vt Ducem quendam, aduersus hostem adeo potentem, bello praeficerent, cui liberam pro re nata imperandi, decertandi potestatem darent. Cuius consilio tum acquieuisse Senatum, Liuius auctor est. Ita Heluidius Priscus apud Tacitum*, cum legione mittitur, rebus turbidis pro tempore vt consuleret. *Et Tiberius Caesar Drusum bello in Pannonia praefecit*, nullis certis mandatis; ex re consulturum. *Atque hoc ipsum Romanorum institutum Turcam imitari videmus, qui Ducibus suis cum hoste pugnandi omniaq́ in bello gerendi arbitrium concedit, nihil sibi praeter belli indicendi & pacis faciundae potestatem retinens. Male itaque sibi consulunt Principes, qui Duces bello praeficiunt restricto imperio; ne manum cum hoste conserant, nisi prius ea de re suam Senatus ve sententiam explorarint: cum* ex distantibus terrarum spaciis, *vt Tacitus inquit*, consilia post res afferantur. *Vnde Manustrenuus ille Marchio Sauoranus dum super hac re cum Principibus quibusdam sermocinaretur, dictitabat, Duci interdicta decernendi facultate, ansam illi vt vincatur dari; at vt hostem vincat ac superet, omnino tolli. Idemque periculum adire Principes aiebat cum crebro Duces mutarent: cum inter traditionem Imperij nouitatemque successoris, qui noscendis priusquam agendis rebus imbuendus est, saepe bene rei gerendae occasio intercidat. Hoc consilio Scipioni in Hispania & Africa, T. Flaminio in Macedonia, C. Mario in Cimbrica, I. Caesari in Gallia imperium prorogarunt Romani, id quod recte animaduertit Ioannes Boterus lib. 2. della agilità delle forze del Principe, cap. del General del impresa.*

Dux belli an absolutae debeat esse potestatis.

Lib. 14.

ΚΕΦ. λγ´.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΗ ΤΟΝ
στρατηγὸν αὐτοχειρὶ πο-
λεμεῖν.

Μαχέσθω δὲ ὁ στρατηγὸς αὐτὸς προμη-
θέστερον, ἢ μὴ τολμηρότερον, ἢ καὶ τὸ πα-
ράπαν ἀπεχέσθω * τοῦ τοῖς πολεμίοις εἰς χεῖ-
ρας ἰέναι. εἰ γὰρ εἰ καὶ κατὰ τοὺς ἀγῶνας ὑπερβολὴν
τὴν ἀνδρίαν εἰσενήνοχεν, τοσοῦτον οὐδὲν ὠφε-
λῆσαι δύναται στράτευμα μαχόμενος, ὅσον
ἀποθανὼν βλάψαι. στρατηγοῦ γὰρ γνώμη
πλέον ἰσχύει ῥώμης. σώματος μὲν γὰρ ἀν-
δρίᾳ δρᾶσαί τι μέγα καὶ στρατιώτης δύναται,
γνώμης δὲ προμηθείᾳ βουλεύσασθαί τι κρεῖττον,
οὐκ ἄλλος. Ὥσπερ δ' ἂν τρόπον εἰ κυβερνή-
της ἀφειμένος τῶν οἰάκων, ἃ δεῖ τοῖς ναύταις,
αὐτὸς * πράττοι, κινδυνεύειν ἂν συμβαίη τὸ
σκάφος· τοῦτο ποιεῖ στρατηγὸς, εἰ ἀποστὰς τοῦ
γνώμῃ τι βουλεύειν ἐπὶ τὰς τῶν στρατιωτῶν κα-
ταβαίνοι χρείας. ἡ γὰρ τῶν * ἀμεινόνων ἀκυβέρ-
νητος ἀμέλεια τὴν ἀναγκαιοτέραν ἄπρα-
κτον ποιήσει βοήθειαν. ὅμοιον δὴ κρίνω τὸν στρα-
τηγὸν ἐμπαραβαλέσθαι τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ τὸ τῆς
συμπάσης, εἰ πείσεταί τι, δυνάμεως ἀκη-
δεῖν. εἰ γὰρ ἐν τῷ τοῦ σύμπαντος ἡ σωτηρία
στρατεύματός ἐστιν, οὗτος οὐδὲν εἰ τεθνήξεται

CAP. XXXIII.

NON DEBERE IMPERATOREM *ipsum manus in praelio conserere.*

Imperator si quando ipse decertet, caueat diligenter, ne sit audacior, aut potius manum omnino cum hoste 1 non conserat. Nam licet praestabilem fortitudinis operam nauare possit, non tamen tantum suis pugnando proderit, quantum occumbendo oberit. Illius enim prudentia longe anteponenda fortitudini. Nimirum quilibet è populo miles, corporis robore strenue facere potest, mentis autem prudentia bene consulere, haud alius facile queat. Nam quo modo, si gubernator relicto gubernaculo, nauticis remigum operis sese immisceat, nauem in periculo esse contingit: eodem plane modo, si Imperator consilia suis dare negligens, ad militaria munera se transferat, rem vniuersam in maximum adducit discrimen, meliorum enim, maiorumque curarum incuria, irritum, & vanum fiet, cum desiderabitur auxilium. Et sane animum suum induxisse censetur, de rei & exercitus totius interitu minime esse solicitum; quia scilicet eius, in quo omnium salus versatur, exitium parui facit, omnes quoque omnino secum vna profligari dolo malo velle videtur,

detur, recteque quis eum culpauerit vt ignauum magis, quam strenuum aut fortem. Qui enim multa consulto, prudenterque imperat, satis illustrem rebus bene gestis adipiscetur adoream. At qui adeo ineptus est, vt, nisi manum cum hostibus conserendo, in eorum manus venerit, nihil se egregium edidisse existimet, non fortis, sed audax, & temerarius existimari debet. Eapropter Imper. auide se & alacriter pericula suscepturum ostentet militibus, vt eorum hoc modo animos prouocet; sed ipse vix in certamen veniat, nec nisi summa prius adhibita diligentia; mortemque tum demum despiciere incipiat, cum in periculum res suas venire viderit: ita vt, & occisis copiis superstes esse nolit, iisque saluis, saluus quoque, & sospes esse velit. Sæpenumero enim gloriosam cætera victoriam mors Imperator. valde afflixit; quique iam fere prostrati, fugatique erant, hostem sine Imperatore esse cernentes, recuperatis paulatim animis consurrexerunt in prælia fortiores: qui vero feliciter pugnauerant, animos abiecerunt, nimio Imp. interfecti desiderio anxii. Illud præcipuum Imper. officium est, ordines singulos obequitare, adesse periclitantibus, gnauos, strenuosque claudare, ignauos, pauidosque increpare, cunctantes excitare, imminutis ordinibus milites alios substituere, quosdam etiam, si opus sit, traducere, suppetias ferre laborantibus, ac opportunitates, momenta, euentus obseruare.

πεφρόνηκε, τὸ πᾶν αἱρεῖται συνδιαφθεῖραι. καὶ ὀρθῶς ἄν τις αἰτιάσαιτο τοῦτον ὡς ἄπειρον στρατηγὸν μᾶλλον ἢ ἀνδρεῖον. Ὁ μὲν γὰρ πολλῇ γνώμῃ στρατηγήσας, ἀρκεσθήσεται σεμνούμενος ἐπὶ ταῖς ἀπὸ ψυχῆς εὐπραγίαις. ὅστις δ' οὕτως ἀπειρόκαλός ἐστιν, ὥστε εἰ μὴ διὰ μάχης εἰς χεῖρας ἔλθοι τῶν πολεμίων, οὐδὲν αὐτὸν ἄξιον εἰργάσθαι νομίζειν, οὐκ ἀνδρεῖος, ἀλλὰ καὶ τολμηρός ἐστιν. ὅθεν ὑποφαίνειν μὲν δεῖ τῷ πλήθει τὸ φιλοκίνδυνον, ἵνα τὴν προθυμίαν ἐκκαλῆται τῶν στρατιωτῶν, ἀγωνίζεσθαι δὲ ἀσφαλέστερον. καὶ τοῦ θανάτου μὲν καταφρονεῖν, εἴ τι πάσχοι τὸ στράτευμα, μηδὲ αὐτὸν αἱρούμενον ζῆν, * σωζομένου δὲ τὴν ἰδίαν φυλάττειν ψυχήν. ἤδη γὰρ ἐπικυδέστερα τὰ τῶν φίλων ὄντα ποτὲ στρατηγὸς ἀποθανὼν ἐμείωσεν. οἱ μὲν γὰρ πταίοντες ἐπανεθάρρησαν τὸ ἀντίπαλον ἀστρατήγητον ἰδόντες, οἱ δ' εὐτυχοῦντες ἐδυσθύμησαν, τὸν ἴδιον ἡγεμόνα ζητοῦντες. Στρατηγοῦ δ' ἐστὶ, τὸ παριππάζεσθαι ταῖς τάξεσιν, ἐπιφαίνεσθαι τοῖς κινδυνεύουσιν, ἐπαινεῖν τοὺς ἀνδριζομένους, ἀπειλεῖν τοῖς ἀποδειλιῶσι, παρακαλεῖν τοὺς μέλλοντας, * ἀναπληροῦν τὸ ἐλλεῖπον, ἀντιμετάγειν εἰ δέοι λόχον, ἐπαμύνειν τοῖς κάμνουσι, προορᾶν τὸν καιρὸν, τὴν ὥραν, τὸ μέλλον.

NOTÆ siue DISSERTATIONES IN CAPVT XXXIII.

Imperator ipse ne pugnet.

1. NOn conserat.] *Tam vera est, & tralatitia eorum, qui militaria tractarunt, sententia, supremum belli Ducem nunquam aut sane raro manum cum hoste conserere debere. vt nemo nisi temerarius in contrariam eat sententiam. Quod quidem si auctoritatibus, quæ vbiq; occurrunt, immo quæ sub manu sunt confirmem, plus tadij quam vtilitatis aut voluptatis lectori afferrem. Quæ enim patent ipsa per se, nequidquam rationibus & argumentis confirmantur.* Ipsum nomen Imperatoris, *ait Quintilianus*, satis significat non exigere manum ipsius. Imperare enim debet, & præcipere. *Qui aliter, immane quantum periculi suis importat. Credamus exemplis. De Epaminonda Trogi breuiator:* Post paucos deinde dies Epaminondas decessit, cum quo vires quoque Reipublicæ ceciderunt. Nam sicuti telo, si primam aciem perfregeris reliquo ferro vim nocendi sustuleris; sic illo velut mucrone teli ablato Duce Thebanorum, rei quoq; publicæ vires hebetatæ sunt, vt non tam illum amisisse, quam cum illo interiisse omnes viderentur. *De Scipione Liuius:* Pugnanti hortantiq; Imperatori & offerenti se vbi plurimus labor erat, latus dextrum lancea tranicitur: cuneusque is hostium, qui in confertos circa Ducem impetum fecerat, vt exanimem labentemque ex equo Scipionem vidit, alacres gaudio cum clamore per totam aciem nunciantes discurrunt Imperatorem Romanum cecidisse. Hæc peruagata statim vox, vt & hostes hauddubie pro victoribus, & Romani pro victis essent, fecit. Fuga confestim ex acie, Duce cæso, fieri cœpta est. *Quid in Annibale?* Et vero Annibal ipse, dum murum incautius subit, aduersum femur tragula grauiter ictus cecidit; tanta circa eum fuga ac trepidatio fuit, vt non multum abesset, quin opera ac vineæ desererentur. *Quem casum in eo*

Declam 317.

Lib 25.

Id lib. 21.

mirari

mirari licet, quem vel hoc solo nomine inter summos Duces celebratum legimus, quod ipse consulendo potius, quam audiendo Ducis munia obiret. in quo magna eius prouidentia extitit, *inquit Polybius.* Etenim Duce illæso, ac saluo, etiamsi aliquando reliqua cuncta cadant, multas tamen occasiones fortuna subministrat, quibus detrimenta ex calamitosis euentibus accepta resarciri possint: si ille vero, perinde ac in naui gubernator, ceciderit, etiamsi reliquæ multitudini fortuna victoriam aduersus hostes largiatur, nihil tamen inde commodi prouenit, propterea quod omnis omnium spes à Ducibus pendet. *Itaq; non mirum si Romani pro suo Duce denas legiones in aciem ducerent, in prima fronte procurrerent, aduersa vulneribus pectora ferrent, quo tuta omnia Duci suo præstarent.* Ille enim est, *inquit Seneca,* vinculum, per quod Respubl. cohæret: ille spiritus vitalis, quem hæc tot millia trahunt, nihil ipse per se futura, nisi onus, & præda, si mens illa imperii subtrahatur. *Hoc Gallorum exercitus experimento didicit, capto Francisco eorum Rege ad Pauiam: Hoc senserunt Vngari in acie contra Solimannum Turcarum Imperatorem, in qua occubuit rex eorum Ludouicus. Adeo nihil verius illo Poetæ:*

Lib. 20.

Lib. 1. de Clem.

Rege incolumi mens omnibus vna,
Amisso rupere fidem.

Excipio tamen, nisi exercitus plane periclitetur, & res suas vt noster inquit, in periculum venire viderit: tum enim adesse debet periclitantibus, & nullum constantis Ducis, aut fortissimi militis officium omittere. *Ita I. Cæsar nutante in fugam exercitu, rapto fugientis è manu scuto, in primam volitans aciem manu prælium restituit. De eo pulchre Poeta:*

Nisi in re dubia
Tac. lib. 3. hist.
Flor. lib. 3. c. 10.
Lucan. lib. 7.

Ipse manu subicit gladios ac tela ministrat,
Promouet ipse acies, impellit terga suorum,
Verbere conuersæ cessantes excitat hastæ.

Itaq; non temeritatis accusandus Alexander Magnus, qui in eiusmodi euentu, teste Iustino, periculosissima quæque aggrediebatur, & vbi confertissimos hostes acerrime pugnare conspexisset, eo se semper immergebat, periculaque sua esse, non militum volebat. *Nec imprudentiæ notatus Ferdinandus de Toledo Dux Albanus, cum in Portugallia, lectica delatus, castris et si æger, præfuit. Rursus, cum dico Imperatorem manum cum hoste conserere non debere, non continuo ab expeditionibus eum abesse volo. In quo tamen distinguo, vel bellum geritur in confinio, vel in longinquis oris: Si in confinio, potest Imp. agere, vel in confinio, vel in metropoli suæ ditionis, vt Cosmus Mediceus fecit in bello, quod in Senenses gerebat; Sin vero in longinquis partibus bellum administratur, tum videndum an eo profligato locus esse possit, quo vel se recipere, vel exercitum instaurare possit; si enim eiusmodi careat loco, satius est aliquem summæ rerum præficere, ipso interea domi manente, præsertim si successore aliquo & herede, qui suis & publicis rebus superesse possit, careat. Alias certandum est, & prælium est suscipiendum, sed* cum maior emolumenti spes, quam damni metus ostenditur. *vt Cæsar Augustus inquiebat.*

Lib. 12.

Sueton. c. 25.

§. *Officium Imperatoris, pugna dirempta.*

Ἀνακαλεσάμενος δ' ἐκ τῆς μάχης, πρῶτον μὲν ἀποδιδότω τοῖς θεοῖς θυσίας, καὶ πομπὰς, ὡς ἐκ τοῦ καιροῦ χρηστὰ πάρεστι, τὰ νομιζόμενα χαριστήρια μετὰ τὴν τοῦ πολέμου παντελῆ νίκην ἐπαγγειλάμενος ἀποδώσειν. ἔπειτα τοὺς μὲν ἀρίστους ἐν τοῖς κινδύνοις ἐξετασθέντας τιμάτω δωρεαῖς καὶ τιμαῖς αἷς νόμος, τοὺς δὲ κακοὺς φανέντας, κολαζέτω. τιμαὶ δ' ἔστωσαν μὲν καὶ αἱ κατὰ * πάτρια, καὶ παρ' ἑκάστοις νόμιμα.* Στρατηγικαὶ δὲ αὗται πανοπλίαι, κόσμοι, λαφύρων δόσεις, πεντηκονταρχίαι, ἑκατονταρχίαι, λοχαγίαι, τάξεως ἀφηγήσεις, καὶ ἄλλαι αἱ κατὰ νόμους παρ' ἑκάστοις ἡγεμονίαι.

Reuocato è pugna exercitu, primum quidem DIs faciat sacrificia, ac pompas exhibeat, prout temporis feret occasio, vota nuncupet, quæ victoria penitus reportata, se persoluturum esse spondebit. Deinde milites suos, qui præcellenti virtute in sustinendis periculis sese fortiter gesserunt, honorariis ac legitimis donis adficiat: in eos vero, quorum notata malitia fuerit, 1 animaduertat. Tribuantur honores, qui maiorum moribus, patriisque institutis ac legibus probati sunt. Ac Imp quidem, largiri militibus solent, armaturas, galbeos, 2 prædas & spolia: præficere quosdam quinquaginta militibus, quosdam creare centuriones, quosdam manipulorum, ac cæterorum ordinum legitimos ductores.

NOTÆ ſiue DISSERTATIONES.

De præmiis & pœnis militum. *Plutarch.*

Lib.6.

** I. Lipſius ψάλιον legit, quod eſt* Armillam. *Nam Tertull. Armillas in donis fortium virorum recenſet.*

D*Atis obſeruationibus ad pugnam, congruenti methodo Onoſander quid acturus ſit Imperator, pugna finita, explicat. Et quidem, præmia danda militibus, qui ſtrenue ſeſe administrarunt; qui contra, pœnam. Vtile profecto inſtitutum: cuius Lycurgus meminit apud Plutarchum:* Duo ſunt, quæ iuuentutem inſtruunt, ac fo mant, delinquentium caſtigatio & bonorum præmiatio. Ad vtrunque enim horum adſpicientes, illam quidem ob metum fugiunt, hanc ob gloriæ ſtudium concupiſcunt. *Cuiuſmodi autem præmiis donarentur milites Romani, præter Onoſandrum, eleganer oſtendit Polybius verbis his:* Cum aliqui militum fortiter & animoſe ſe geſſerunt, conuocans Imperator in concionem omnes copias, & circumponens ſibi eos, qui auctores egregii facinoris fuere, primum quidem laudes eorum ediſſerit, & ſuper hoc facto, & ſi quid aliud in omni vita geſſerint, laude & memoria dignum. Poſthæc ei quidem qui hoſtem percuſſerit (*in excurſione ſcilicet aut velitatione, vt ſubiicit*) haſtam donat; qui vero deiecerit & ſpoliauerit pediti quidem phialam, * equiti phaleras, olim autem haſtam tantum. Iſta vero conſequitur, non qui iuſta acie aut vrbis expugnatione percuſſerit aut ſpoliauerit hoſtem, ſed qui in excurſione aut velitatione, aut tali tempore, in quo nulla neceſſitas fuerit viritim periclitandi, qui tunc in quam, ſe ſponte & vltro eo dederint. Similiter qui ciuem aut ſocium defenderit ac ſeruauerit, eum & Imperator donis honeſtat (*coronis ſcilicet de quibus A. Gellius lib. 5. c. 6.*) & Tribuni cogunt ſeruatos, niſi id quidem vltro faciant, ſeruatorem ſuum coronare. Colit autem hunc qui ſeruatus eſt per omnem vitam, vt parentem, & omnia ei conferre, ac deferre debet, vt ſi genuiſſet. *Hac* tali incitatione porro non ſolum præſentes & coram audientes prouocant ad certamen & æmulationem in periculis, ſed & eos qui domi hærent. Nam qui adepti eiuſmodi dona, præter gloriam in exercitu, & domi etiam famam; cum redierint in patriam, ludos pompaſque conſpicui, (*nimirum vt in ludis corona qua quiſque donatus erat ad inſtar triumphantis vteretur*) ineunt. quoniam ſolis iis licet ornamenta hæc geſtare & imponere, qui ab Imperatore, virtutis cauſſa, donati ſunt. In ædibus vero conſpectiſſima earum parte (*in veſtibulis fortaſſe*) ponunt Spolia (*id eſt, arma & exuuias ab cæſo hoſte detractas*) indicia & teſtimonia ſuæ virtutis. Itaque tali cura & diligentia cum circa præmia, tum circa pœnas in caſtris, merito etiam ſucceſſus militiæ apud eos felices & illuſtres exiſtunt.

d. lib. 6.

Militum delicta vt exequerentur.

Lib. 6.

v. Alex ab Alex. lib. 2. Genial dier. c. 13.

Pro Cluent.

1. Animaduertat.] *Nam ex eodem Polybio notes, ſi quis furto aliquid abſtuliſſet è caſtris, vel falſum quis teſtimonium dixiſſet, vel qui ter eandem ob culpam mulctatus fuiſſet, vel qui vigilias aut circuitionem neglexiſſet, is fuſte percutiebatur. quomodo?* Tribunus condemnatum leuiter tangebat, *inquit Polybius*, quo facto, omnes qui in caſtris erant ferientes occidunt. Quod ſi quis euaſiſſet, non eo tamen ſaluus erat. quomodo enim? cui nec in patriam reditus, nec quiſquam è neceſſariis reciperet. Itaque planiſſime pereunt, quos ea calamitas attigit. *Atque ſic puniebant qui grandioribus illis delictis obligati erant. Porro infamia notabantur, vel virgis caſtigabantur, qui honoris præmijq; cauſa falſo ſtrenuum aliquod factum ad Tribunos referrent: quiq; per metum, vel ſtationem deſererent, vel arma abijcerent, aut alienarent, quod idem Polybius oſtendit. Fuit etiam nota ignominiæ non parua quali Calpurnius Piſo Conſul & demum Octauianus Auguſtus affecit milites, vt tunicatos diſcinctoſq; per totum diem cum decempedis plerumq; ceſpitem portantes ante prætorium ſtare, vel obſoleta toga & tunica diſcincta nudis pedibus ante principia adeſſe iuberent, vel vt foſſam fodere diſcincti cogerentur: vt eo habitu & ſpecie deformi in omnium conſpectu præ ſe ferrent inſignem memoriam flagitij ignominiæque acceptæ. Impolitia vero notabantur, qui parũ nitidis armis vel ſtrigoſiori equo & macie affecto vtebantur. Atque iſtæ fere erant minorum delictorum pœnæ. Inter grauiora delicta, præter quæ ante commemoraui, referuntur alia à Modeſtino in l. 3. ff. de re militari, quæ breuitati ſtudens prætermitto. Atqui hoc ſilentio non inuoluendum, vbi integra cohors aut legio vſpiam peccarat, quia vniuerſos ſupplicio afficere nimiæ crudelitatis videbatur, concione, vt ait Polybius, aduocata Tribunus noxiam legionem, vel cohortem in medium producebat in decades ſiue decurias diſtributam: & acerba oratione in eam inuectus, ſorte decimum quemq; ad ſupplicium eximebat, quod ſupplicium Decimatio dicta eſt. Ita enim* metus ad omnes, *inquit Cicero*, pœna ad paucos perueniebat. *In eamque ſortitionem nedum ignaui, aut ſeditioſi, ſed fortes ipſi & ſtrenui*

venere, si Tacito credimus: Ex fuso, *inquit*, exercitu cum decimus quisque fuste feritur, etiam strenui sortiuntur. *Sed hac animaduersio in grauioribus tantum delictis vsurpabatur, cuius metu etiam vtiliter continerentur exercitus hodierni. Certe sic suos Aurelianus Imp. in officio retinebat, vt Vopiscus scribit:* Sub eo, *inquit*, posteaquam semel cum ingenti seueritate castrensia peccata correxit, nemo peccauit. *Marg.: Lib. 14. Annal. — In eius vita.*

2. Galbeos.] *Nicolaus Regaltius vir vtriusq; lingua impense peritus & optime de Auctore nostro meritus, Galbeos explicat esse armillas quibus triumphantes vtebantur, & quibus ob virtutem milites donabantur, dicti à similitudine galbulorum conticiorum. Porro galbeos istos siue armillas, brachio laeuo gestasse, Liuius satis ostendit, dum inquit:* Sabini aureas armillas magni ponderis brachio laeuo habuerunt *Hac & huiusmodi remunerationum genera nostris quidem temporibus exoleta sunt, sed in locum illorum reponi possent Subsidia, qua Galli* Auantages *nuncupant, quibus maiorem in modum accenduntur milites ad virtutem militarem, vt egregie notat praestans militia Dux dominus de la Noue in suis Dissert. polit. & milit.* *Marg.: Lib. 1.*

ΚΕΦ. λδ΄.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΥΕΡΓΕΤΕΙΝ ΚΑ-
τὰ τὸ μέτρον ἕνα ἕκαστον τὸν ἀνδραγαθοῦντα.

Τῶν μὲν ἰδιωτῶν τοῖς ἀνδραγαθήσασιν αἱ ἥττους ἐξουσίαι· τῶν δὲ ἡγεμόνων τοῖς ἀριστεύουσιν αἱ μείζους ἡγεμονίαι. αὗται γὰρ * αἱ ἀμοιβαὶ καὶ μεγαλόψυχοι τοῖς ἤδη τὸ γενναῖον εἰργασμένοις, προτροπαί τε ἀναγκαῖαι τοῖς τῶν αὐτῶν ἐπιθυμοῦσιν. ὅπου δὲ τιμὴ μὲν ἀποδίδοται τοῖς ἀγαθοῖς, τιμωρία δ' οὐ παραπέμπεται τῶν κακῶν, ἐνταῦθα καλὰς ἐλπίδας ἔχειν ἀνάγκη τὸ στρατόπεδον. οἱ μὲν γὰρ ἐφοβήθησαν ἁμαρτάνειν, οἱ δὲ ἐφιλοτιμήθησαν ἀνδραγαθεῖν. Ἐνταῦθα μέντοι χρὴ καὶ νικῶντα μὴ κατ' ἄνδρα μόνον ἀμοιβὰς ἐκτείνειν: ἀλλὰ καὶ τῷ συμπαντὶ στρατεύματι τῶν κινδύνων * ἐπικαρπίαν ἀποδιδόναι τὰ τῶν πολεμίων. Ἐπιτρεπέτω δὲ τοῖς στρατιώταις διαρπάζειν, εἰ χάρακος, ἢ ἀποσκευῆς, ἢ φρουρίου κυριεύσειεν, * ἔτι δὲ καὶ πόλεως· εἰ μή τι μέλλοι περὶ αὐτῆς χρηστότερον βουλεύειν· οὕτω γὰρ ἄν, καὶ μάλιστα μήπω τέλος εἰληφότος τοῦ πολέμου συνοίσει πρὸς τὰ μέλλοντα, προθυμοτέρων ἐπὶ τὰς μάχας αὐτῶν ἐξιόντων. εἰ μὴ νομίζομεν, τοὺς μὲν θηρευτικοὺς κύνας δελεάζειν ἀναγκαῖον εἶναι τοῖς κυνηγοῖς αἵματι θηρείου, καὶ τοῖς τοῦ συλληφθέντος ζώου σπλάγχνοις· τοῖς δὲ νικῶσι στρατιώταις, τὰ τῶν ἡττημένων εἰς προνομὴν οὐ μάλα δὴ συμφέρον διαδιδόναι.

CAP. XXXIV.

PRÆMIA CVIQVE MILITI PRO virili parte & pro meritis tribuenda.

Gregariis quidem militibus, qui fortiter fecerunt aliquantula, in exercitu concedatur auctoritas. Ducibus vero virtute praestantibus, maiores 1 principatus decernantur. Erunt enim & generosis animis magnificentissima praemia, caeterisque qui eadem postea discupient, necessaria ad virtutem incitamenta. Atque vbi fortibus & bonis honos exhibetur, ignauis vero & nequam hominibus poena irrogatur, bonam illic spem fouere exercitum necesse est. Nam isti quidem peccare metuent, illi vero fortiter faciendo gloriam ambitiose adfectabunt. Praeterea victoriam adeptus Imperator non debet singulos tantum quosdam remunerari, sed & toti 2 exercitui periculorum fructum aliquem ex praeda impartiri. Patiatur itaque direptionem fieri, si aut vallum, aut impedimenta, immo & si vrbem 3 expugnando subegerit; nisi maior quaepiam vtilitas, aut alia ratio aliud suadeat. quod maxime bello non adhuc confecto in futuris plerisque negotiis proderit. Nam spe praedae paratiores erunt, promptioresque ad pericula militum animi. Nisi forte existimemus, canes quidem venaticos ferino sanguine, bestiaeque captae visceribus esse inescandos; militibus vero hostium debellatorum praedas ac partes concedi non oportere.

NOTÆ siue DISSERTATIONES IN CAPVT XXXIV.

1. Maiores Principatus.] *Prater premia superiori Capite enumerata, istud quoq; in magno habebant, vt ad maiores ordines, ob operam strenue nauatam, milites eueherent: Huius meminit Caesar:* Centuriones, *inquit*, nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum, *Marg.: Lib. 6 Ciuil.*

gionum, causa virtutis, in superiores erant ordines huius legionis traducti. *& rursum:* Cæsar Scæuam ab octauis ordinibus ad Primipilum se traducere pronunciauit.

Præda æqualiter diuidenda.
Lib.38.

2. Toti exercitui.] *Apprime cauebant Romani, vt parta victoria, prædam ex hostibus factam, ex æquo militibus partirentur, vt qui communi periculo hostem propulsarant, æquali etiã eos pretio pensarent: Liuius id satis indicat:* Consul armis hostium in vno concrematis cumulo (*inutilia enim, vel quæ commode vehi nequirent, comburebant*) cæteram prædam conferre omnes iussit: & aut vendidit, quod eius in publicum redigendum erat; aut cum cura, vt quam æquissima esset, per milites diu sit. *& explicite admodum Polybius:* Est Romanis eiusmodi mos in expugnationibus vrbium. Nonnunquam singulis diebus copias diuidunt, secundum vrbis magnitudinem; nonnunquam per manipulos distribuunt: ita tamen, vt nunquam plus dimidia parte ad hanc rem assumant. Reliqui custodiæ gratia manent in acie, aliquando extra, quandoque intra ciuitatem, ita vt semper tamen se ostendant. Diuiso autem exercitu, ad summum in duas Romanas legiones, & duas alas Sociales (raro enim omnes quatuor legiones simul conueniunt) omnes, qui ad prædam destinati sunt, prædam singuli ad suas legiones, vel alas deferunt. Quo facto, Tribuni cunctis ex æquo diuidunt, non modo illis, qui in statione, & acie manent, sed & illis, qui tentoria custodiunt, itemque ægris, & iis, qui ad munus aliquod alio missi. Quod vero nihil subducturi sint è præda, iurant vniuersi, cum primum in castra veniunt ituri ad bellum. Cæterum, dum sic diuisi, pars ad prædandum conuertitur, pars custodiæ gratia in acie manet, nunquam Romanis aliquid discriminis in vniuersum auaritiæ vitio oboritur. Cum enim nemo inter eos spe lucri fraudatur, sed dum alii prædantur, alii constanter in acie permanentes istos custodiunt, nemo aciem deserit: id quod aliis potissimum incommodare consueuit. *Hactenus Polybius: cuius doctrina si æqua iudicii trutina à plerisque Ducibus ponderaretur, haud dubie ex victoribus victi, ex fortunatis miseri non redderentur, quod accidit Samnitibus, teste Liuio, qui cum ab hora diei tertia ad octauam in Romanos acriter decertassent, & tantum non iam vicissent, tandem A. Cornelius Dictator, cernens eos cupiditate prædæ, re hauddum confecta, impedimentis Romanorum adhærere. Magistro equitum ad se accito, inquit:* Vides M. Fabi, ab hostium equite omissam pugnam? hærent impediti impedimentis nostris: aggredere (quod inter prædandum omni multitudini euenit) dissipatos: raros equis insidentes; raros quibus ferrum in manu sit, inuenies: equosq; dum præda onerant, cæde inermes, cruentamq; illis prædam redde. Mihi legiones, peditumq; pugna curæ erunt: penes te, equestre sit decus. *Hoc modo impediti præda Samnites, postquã quinq; horas ferocissime dimicassent, momento victoriã amiserunt. Memorat & alias clades Scipio Amiratus, quæ ex nimia prædandi auiditate euenerunt, & nominatim fœderatis ad Tarum cõtra Carolum VIII. Galliæ regem, quas non aliunde deriuasse, quam à Dalmatis ad impedimenta Gallorum occupanda missis, è Guicciardino adstruit, qui quidem ait famam fuisse tunc à Triultio, ea impedimenta studiose, quo prædatores allicerentur, incustodita relicta fuisse. Repetant memoria nostri Belgæ Comitem Adolphum, qui pronuper (An. 1608 in Decemb.) à Regiis militibus ad Rinsbergã casus occubuit, quod præmature sineret suos intendere prædæ. Ex vsu illi fuisset Thucydidis recordari monentis:* Oportere quidem milites in hostili agro animis semper esse confidentibus; at, ad rem gerendã cum metu paratos esse, sic enim & ad inuadendos hostes, animis erunt paratissimi, & aduersus hostium conatus, ac impetum munitissimi. *Sed his omnibus prudētiores fuere Barbari illi, quorum Cæsar ille Iulius meminit in libris Commentariorum:* Duces, *inquit*, eorum tota acie pronunciari iusserunt, ne quis ab loco discederet: illorum esse prædam, atque illis reseruari quæcunque Romani reliquissent: proinde omnia in victoria posita existimarent. *Nostra vero tempestate nescio qui fiat, vt Barbari quoq;, id est, Turcæ, Christiani nominis infensissimi, nostris hac in re sint sagaciores. Nam exploratum cuiq; est, qui oras illorum, vel incolunt, vel infestant, eos neq; vrbes, nec castra nobis parentia diripere solitos, nisi omni suspicione imminentis periculi liberi sint, ne certam amittant victoriam spe prædæ exiguæ,* quæ, *vt dicebat Ambiorix,* victoribus tandem, sero licet, cedit. *Desino: nimius enim essem si exempla vel hodierni æui subiungã, quibus liquet magnum acciri damnum his, qui victoria in antecessum capta præpropere & imprudenter in prædam inuolant: petantur, cui otium est, cum è prædicto Scipione Amirato, & Achille Tarduccio, libello illo, quo ostendit Turcam ex facili vinci posse.*

Lib.10.
Notent Duces.
Lib.8.
Strages ex nimia prædandi cupiditate.
Lib.17. diss. polit.
Lib.2.
Thucyd. lib.2.
Lib.2.
Apud Cæs. lib.5

3. Vrbem expugnando.] Lex *enim* inter homines perpetua est, *inquit Xenophon*, quando belligerantium vrbs capta fuerit, cuncta eorum esse qui eam ceperint, & corpora eorum, qui in vrbe sunt, & bona *Verum, quid si bonis Vrbs vacua sit, vt plerunq; videmus aliquas tenacissime obsidionem ferre, tametsi copia rerum destituantur? Hic Ducem imitari Albertum velim Exarchum Brabantiæ, qui postquam triennii spacio Ostendam obsedisset, sciretq; in opido præter cadauera & sabulum nihil superesse reliqui, atq; ita milites (quorum animos non tam gloriæ, quam prædæ spes solet accendere) paullatim tædio affici, obsessosq; remissius solito vrgere, commodissimam excogitauit rationem, qua moti negocium illi ocyus pertenderent & opidanos ad certamen prouocarent. Castra sua in quatuor acies (tot enim erant nationes) partitus est: & quæ prima omnium irruptionem in opidum faceret, plurimam auri vim, super stipendium addixit, idq; in remunerationem prædæ, quam minus ex vrbe sperabant. Quo consilio hoc assecutus est, vt breui post illa vrbe seu opido longe munitissimo potitus sit, quod alioqui ad plures alios annos obsidionem sustinuisset. Nihil itaque verius illa Liuii sententia:* Eo impendi laborem ac periculum, vnde emolumentum atque honos speretur. Nihil non aggressuros homines si magna conatis, magna præmia proponantur. magnos amicos, magnis honoribus fieri. *De hac obsidione circumferuntur versus isti viri cuiusdam doctissimi:*

Lib. 8. Cyripæd.

Præda vrbis captæ militibus esto.

Anno 1604.

Lib 3.

Area parua Ducum totus quam respicit orbis,
Altior vna malis, & quam damnare ruinæ,
Nunc quoque fata timent, alieno in littore resto.
Tertius annus abit, toties mutauimus hostem:
Sæuit hyems pelago, morbisque fluentibus æstas:
Et minimum est quod fecit Iber: crudelior armis
In nos orta lues: nullum est sine funere funus:
Nec perimit mors vna semel. Fortuna quid hæres?
Qua mercede tenes mixtos in sanguine Manes?
Quis moriens tumulos hos occupet hoste perempto?
Quæritur, & sterili tantum de puluere pugna est.

ΚΕΦ. λε΄.

*ΟΥ ΧΡΗ ΠΑΝΤΟΤΕ ΕΠΙΤΡΕΠΕΙΝ τὰς ἁρπαγάς. καὶ ὅτι τὰ σώματα οὐ χρὴ ἁρπάζειν, ἀλλὰ τὸν στρατηγὸν πιπράσκειν.

ΤΑς δ' ἁρπαγὰς οὔτ' ἐπὶ πάσης μάχης ἐπιτρεπτέον, οὐδ' ἐπὶ πάντων ἀλλ' ὧν μὲν, ὧν δὲ οὔ. Τῶν σωμάτων ἥκιστα· ταῦτα δὲ πιπράσκειν τὸν στρατηγὸν, * εἰ δὲ χρημάτων δέοι καὶ δαπάνης κοινῆς καὶ μεγάλης, καὶ ὅσα ἄγεται καὶ φέρεται, πάντα ὡς αὐτὸν ἀναπέμπεσθαι κηρυττέτω. Γνοίη δ' ἂν αὐτὸς ἄριστα πρὸς τοὺς καιροὺς, εἴτε πάντα δέοι λαμβάνειν, εἴτ' ἐκ μέρους, εἴτε μηδὲν * ἔτυχεν. οὔγε μὴν ἐστὶ πολέμου, καὶ τοῖς κοινοῖς εἶναι χρημάτων δαψίλειαν, καὶ τοῖς στρατιώταις ἐπικωλυτὸν ὠφέλειαν. ἤδη δὲ καὶ παρὰ τοὺς τῶν ἠπειρώτων πλούτους, καὶ παρὰ τὰς τῶν τόπων εὐδαιμονίας αἱ ὠφέλειαι σφίσι δαψιλέστεραι γίγνονται.

CAP. XXXV.

DIREPTIONES NON VBIQVE permittendas. Et hostium corpora non à militibus abripi, sed ab Imperatore diuendi debere.

NOn tamen in omnibus rebus quorumlibet hostium possessiones vexari, ac diripi sinat; sed aliquando quidem patiatur, aliquando vero prohibeat. Hostium autem captorum corpora prædæ militum non relinquat. Illa enim ipse, si pecuniis ad magnos, publicosque sumptus indigeat, æquis diuendere pretiis poterit. Omnia quoque, quæ vel abigi, vel auferri poterunt, vt ad sese in conchantur, curet. Dignoscat etiã pro temporum ratione, an omnia, an partem, an omnino nihil retinere debeat. Nec enim æquum est eum, publicis opibus, rebusque bellicis satis amplis, tantum militibus vtilitatem inuidere, præsertim, cum ex deuictorum opibus, locorumve vbertate lautiores præberi possint commoditates.

NOTÆ

NOTÆ IN CAP. XXXV.

Rursum de præda, & vt facienda sit.
Libr.7.

1. VT ad ſeſe conuehantur.] *Nota, liberam non fuiſſe prædationem: ſed ſpolia coactos in publicum conferre, quod & teſtatur Dionyſius Halycarnaſſ. verbis his:* Scitis omnes, quod ſpolia & prædam ex hoſtibus, quamcunque noſtra virtute adipiſcimur, eam lex iubet publicam omnem eſſe. Nec ſolum gregarius miles, aut priuatus aliquis ius in hanc non habet, immo nec ipſe Imperator. Sed Quæſtor eam accipiens (*ab Imperatore qui à militibus*) diuendit, & pecuniam in ærarium publicum refert. Quam legem ex quo vrbem hanc incolimus, nedum non dicam ſoluit, ſed nec culpauit. *Spolia ergo, ſeu pecunia ex iis conflata, in publicum ſeu ærarium conferebatur quod & diſcas ex illo Liuii:* Caſtra capta, præda ad Quæſtores redacta, cum magna militum ira. *Ergo ne omnis pecunia in publicum referebatur? Non ſemper: ſed plerumq; partem miles, partem Imperator vindicabat. Liuius:* Prædæ ex aſſiduis populationibus fuit aliquantum. Venditum ſub haſta, Conſul in ærarium redigere Quæſtores iuſſit: tum prædicans participem fore exercitum, cum militiam non abnuiſſet. *Atq; hoc eſt, quod noſter ſtatim ſubiicit:* Dignoſcat etiam pro temporum ratione, an omnia, an partem, an omnino nihil retinere debeat.

Lib.5.

Lib.4.

§. *De Captiuis.*

Durante adhuc bello, captiuos, aduerſus quos maxime bellum ſuſceptum eſt, ne 1 interficiat, etſi aliter ſociis, & commilitonibus videatur, ac potiſſimum, ſi inter hoſtes, illi generoſi ſint, & illuſtres. Cogitet incertos eſſe, ac mutabiles fortunæ caſus: diuinum quoque numen ferocibus ſæpe ſuccenſere. Ex illis autem, aut captos ſuorum aliquos qui præcipue deſiderabuntur, aut vrbem opidumve aliquod, æqua vltro citroque commutatione redimat: aut ſi his adſentiri hoſtes nolint, tunc iure ferocem illorum contumaciam ferociter, ac ſæuiter contundat. Rebus denique bene, ac feliciter geſtis, ſuperatiſque periculis 2 conuiuia, epulæ, & feriæ militibus concedantur: vt ſuauem bello confecto victoriam eſſe intuentes, viam ruſus ad eam, ardua quæq; fortiter tolerando, ſibi faciant.

Τοὺς δὲ αἰχμαλώτους, ἐὰν ὁ πόλεμος ἔτι * συνεστὸς ᾖ, μὴ κτεινέτω. μάλιστα μὲν τοὺς πρὸς οὓς ἐστὶν ὁ πόλεμος, κἂν δοκήσῃ τοῖς συμμάχοις ἀναιρεῖν, ἥκιστα δὲ καὶ τοὺς ἐνδοξοτάτους καὶ λαμπροὺς παρὰ τοῖς πολεμίοις· ἐνθυμούμενος τὰ ἄδηλα τῆς τύχης, καὶ τὸ παλίντροπον τοῦ δαιμονίου φιλοῦντος ὡς τὰ πολλὰ νεμεσᾶν. ἢ τινῶν αὐτοῖς ἢ σωμάτων, ὧν πολὺς πόθος, ἢ φρουρίου κρατήσαι, ἱκανὰ ἀντικαταλλάγματα δοὺς, ἔχει κομίσασθαι * τὰ τῶν φίλων. ἢ τό γε μὴ βουλομένων, ἐνδίκως εἰς ἴσον ἀμυνεῖται. μετὰ δὲ τὰ κατορθώματα καὶ τοὺς κινδύνους ἐπιτρεπέσθωσαν αὐτοῖς εὐωχίαι τε, καὶ κλισίαι, καὶ πόνων * ἀνέσεις ἵν' εἰδότες οἷον τέλος ἐστὶ τοὺς μαχομένους νικᾶν, * ὑπομένωσι τὰ δυσχερῆ πάντα περὶ τοῦ νικᾶν.

NOTÆ.

Captiui non violandi.
In vita Balduini.

1. NE interficiat.] Naturæ *enim* iniuriam facit & humanitatis legem violat, qui vltra victoriam & ſuperatis hoſtibus iracundiæ indulget, *inquit Nicetas; præterquam quod non ſatis fortunæ omnia alternantis genium attendit, qui deuictis hoſtibus, vltra ſæuitum it in vitas eorum. Non hoc ingenio Scanderbegus inclytus ille Turcicarum virium oppugnator, qui ſimul victoriam aliquam adeptus erat, nunquam captiuis nocere ſuſtinebat attentus ſemper ad incertos & mutabiles, vt noſter inquit, fortunæ caſus.* Nulli enim peculiare, nulli hæreditarium fuit ſemper vincere, *inquit,* ſemper ad noua conſilia, noua ratione opus eſt. Neque quod viceris heri, ideo captiua ſpolia hodie ſpondeas tibi. Hoſpes eſt victoria, huc & illuc vergit, nullum proprium domicilium habens. Licet virtute conſilioque maxime paretur & retineatur, plerumque tamen vbi diligenter omnia prudenterque geris, multum adhuc momenti fortuna, multum caſus ſibi quidam vindicare ſolent.

Apud Præſulem Barlitium.

In Tranquillo cap.67.
Poſt pugnam conuiuia inſtituenda.

2. Conuiuia, epulæ.] *I. Cæſarem legimus nonnunquam poſt magnam pugnam atq; victoriam, remiſſo officiorum, ſeu exercitiorum munere, licentiam omnem paſſim laſciuiendi militibus ſuis permiſiſſe, iactareq; ſolitum,* Milites ſuos etiam vnguentatos bene pugnare poſſe. *alludit ad ritum conuiuantium, qui illo æuo vncti menſis accumbebant. De Pompeio Cæſar:* In caſtris,

castris, *inquit*, Pompei videre licuit triclinia strata, magnum argenti pondus expositum, recentibus cespitibus tabernacula constrata L. etiam Lentuli, & nonnullorum tabernacula protecta edera, multaque præterea quæ nimiam luxuriam & victoriæ fiduciam designarent. *Libr. 3. Ciuil.*

ΚΕΦ. λϛʹ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΑΠΤΕΙΝ ΤΟΥΣ ἐν πολέμῳ ἀναιρουμένους.

ΠΡονοείσθω δὲ τῆς τῶν νεκρῶν κηδείας, μήτε καιρὸν, μήθ' ὥραν, μήτε φόβον προφασιζόμενος ἄν τε τύχῃ νικῶν, ἄν τε ἡττώμενος. Ὁσία μὲν γὰρ καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἀποιχομένους εὐσέβεια, ἀναγκαία δὲ καὶ ἡ πρὸς τοὺς ζῶντας ἀπόδειξις. ἕκαστος γὰρ τῶν στρατιωτῶν ὡς αὐτὸς ἀμελούμενος, εἰ πεσὼν ἔτυχε, παρ' ὀφθαλμοῖς ὁρῶν τὴν τύχην, καὶ ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος καταμαντευόμενος, ὡς * οὐδ' αὐτὸς * οὐ τεθναίη ταφησόμενος, ἐπαχθῶς φέρει τὴν ἀτύμβευτον ὕβριν.

CAP. XXXVI.

INTERFECTOS IN PRÆLIO *sepeliendos esse.*

IMperator siue vicerit, siue victus fuerit, militum occisorum funeribus, & 1 exequiis prospiciat, neq; incuriam, aut occasionis, aut tēporis, aut loci, aut metus nomine prætexat. Sancta enim hæc & religiosa circa eos, qui sic abierūt, pietas est, eiusque necessaria inter superstites demonstratio. Etenim vnusquisq; militum sibi ante oculos ponit, eodem modo se, si forte in bello ceciderit, ludibrio despectuique fore, & insepultum se remansurum præsagiens, mortis honore carere, non ferendam putat contumeliam.

NOTÆ IN CAP. XXXVI.

1. FVneribus & exequiis.] *Nusquam non laudatissimi Romanorum mores, qua humanitatem, qua ciuilitatem spectes. Nam ecce clade aliqua accepta, solerti sane studio curabant. vt interfectorum corpora humarent vel comburerent. Vnde laudatus Germanicus, teste Tacito, quod suorum, etsi alioqui defecissent, corpora cremari iusserit. Sed admirare mecum illorum prouidentiam*: Tota legionis, *inquit Vegetius*, substantia in decem saccos tributa, addebatur saccus vndecimus, in quem tota legio particulam aliquam conferebat, sepulturæ scilicet caussa: vt si quis ex contubernalibus decessisset, de illo vndecimo sacco ad sepulturam ipsius promeretur expensa. *Quam prouidentiam ac potius pietatem prædicat Seneca verbis his*: Nonenim defunctorum causa, sed viuorum inuenta est sepultura, vt corpora, & visu & odore fœda amouerentur; alios terra obruit, alios flamma consumpsit, alios lapis ossa redditurus inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus. *Philippus etiam Macedonum Rex idem institutum tenebat, quem legimus Atheniensibus (quos alioqui sibi infensissimos expertus erat) ad Cheroniam profligatis*, captiuos superstites remisisse, & bello consumptorum corpora sepulturæ tradidisse.

De Interfectorum cura.

Tacit. lib. 1.

In fragm.

Polyb. libr. 5.

§. De cladibus acceptis sarciendis.

Εἰ δὲ ἡττῶνται παραμυθησόμενος τοὺς ἐκ τῆς μάχης ἀνασωθέντας, ἐφεδρευέτω καιρὸν ἔνθα που καὶ μᾶλλον οἰόμενος ἐπανορθώσασθαι τὴν ἐλάττωσιν. εἰώθασι γὰρ ὡς τὰ πολλὰ μετ' * εὐπραγίας οἱ στρατιῶται ῥαθυμότερον ἐκλύεσθαι περὶ τὰς φυλακάς. ἡ γὰρ τῶν πέλας καταφρόνησις, ἀμέλεια σφίσι γίγνεται τῶν οἰκείων. οὕτω τε πολλάκις τὰ εὐτυχήματα πλεῖον ἔβλαψε τῶν δυστυχημάτων. ὁ μὲν γὰρ πταίσας ἐδιδάχθη, καὶ φυλάξας τὸ μέλλον ἐξ ὧν ἔπαθεν. ὁ δὲ τοῦ δυστυχεῖν ἄπειρος, οὐχ' ὡς δεῖ φυλάξαι τὰς εὐπραγίας ἔμαθεν. οὔτ' αὖ νικῶν τὴν αὐτὴν ἔχει προμήθειαν ὑπὲρ τοῦ μὴ παθεῖν ἀμελῶν,

Si superato, 1 fugatoque exercitu sospitum animos solari, ac reficere 2 voluerit, occasionem obseruet, detrimentis, & cladibus acceptis 3 sarciendis opportunam. sæpenumero enim re bene gesta incautiores, ac remissiores fiūt milites, & aduersarios, quamuis in proximo sint, despiciēdo circa res suas negligentes, ac nimis securi esse solent. Vnde fit, vt res secundæ interdum magis, quam aduersæ nocent. Qui enim aliquando succubuit, pericula, in quæ iam incidit, alias cauere didicit: at, qui nullam adhuc calamitatē pertulit, nō bene res custodire prosperas edoctus est. nec si superior euadat, tātā adhibebit prudētiā, pericula cauere negligēs, quantā adhibuerat,

vt hostes incautos & segnes opprimeret. Itaque tempestiuus metus, prudens securitas est: nimius vero contemptus, temeritas insidiis facile excipienda.

ἣν* δ' ἐς τὸ δρᾶσαι τοὺς ἐχθροὺς ῥαθυμοῦντας, εἰσηνέγκατο. φόβος γὰρ εὔκαιρος, ἀσφάλεια προμηθής: καὶ καταφρόνησις* ἄκαιρος, εὐεπιβούλευτος τόλμα.

NOTÆ.

1. SI superato.] *Recte Achilles Tarduccius (cuius auctoritate eo libentius vtor, quod diuersis ipsemet praliis contra Turcam strenue interfuerit) notat boni prudentisque Ducis officiũ esse cum cladẽ exercitui illatã viderit, non animum statim despondere, sed caute extra omne periculũ se subducere, atq; rationes secũ inire, quibus se suosq; in tutum collocare & meliori fortuna queat reseruare. Varronis exemplo, qui fuga ex Cãnensi clade elapsus, à Senatu fuit laudatus eiq; gratia acta, quod de Reipub statu non desperasset vt eius collega. Sed vt habeant Duces, vnde in tantis infortuniis sese consolentur, legant errores non ab vno Duce, sed ab ipso Senatu Romano, capta à Gallis vrbe, commissos: de quibus Liuius in hac verba prorũpit:* Tanta, *inquit*, fortunæ in occæcandis hominum animis est potentia, cum sibi non patitur resisti. *Vnde Secretarius subiicit: Neminem frustra desperare debere, cum nesciamus qua via nos operiatur fortuna, qua plerumque per vias inflexas & incognitas incedit: semper meliora speranda, in bellis prasertim, vbi vis & potestas fortuna maxime apparet siquidem multi exercitus vna sola voce, vel falsa quadam specie in fugam fuerunt coniecti: multi cum victi essent, denuo victores extiterũt. In quam sentẽtiam praclare sane Polybius:* Μέγα μὲν γὰρ ἴσως καὶ τὸ προτεθέντος ἀρχὴν λαβόντα προσθεῖναι τὸ ἀκόλουθον. πολὺ δὲ μεῖζον τὸ σφαλέντα ταῖς πρώταις ἐπιβολαῖς, μεῖναι παρ' αὐτὸν, καὶ συνιδεῖν τὴν τῶν εὐτυχούντων ἀκρίβειαν, καὶ συνεπιθέσθαι τοῖς τούτων ἁμαρτήμασιν. ἰδεῖν γοῦν ἐστι πολλάκις τοὺς μὲν ἤδη δοκοῦντας περιγεγονέναι μετ' ὀλίγον τοῖς ὅλοις ἐσφαλμένους, τοὺς δ' ἐν ἀρχαῖς δόξαντας ἐπταικέναι πάλιν ἐκ μεταβολῆς παρὰ τὴν αὐτῶν ἀγχίνοιαν τὰ ὅλα παραδόξως κατωρθωκότας. Nam cum magnæ sit dubio procul virtutis bene rem gerere vbi cœperis, læto fine quod institueris terminare: magis tamen & magis arduum est, postquam tua prima consilia infeliciter cesserint consistere te posse mente, & eorum quibus fauet fortuna animaduertere inopiam iudicii; & ex eorum peccatis occasionem rei bene gerendæ captare. Sæpe enim est cernere eos, qui superiores iamiam videbantur euasisse, mox vniuerso prælio esse victos: alios contra, qui per initia offenderant postmodum mutata rerum facie, summæ rei victoriam sua solertia præter opinionem omnium esse consequutos. *Ita ille, Duces prudenter monens, vt vides, ne hastam cum animis abiiciant, sicubi sinistro Marte cum hoste decertarint. Sed & his erit consultissimum, vt in eiusmodi euentu, fuga instituatur in castra, qua in futuras clades ante pugnã muniri & prasidio firmari solent. Reditus enim in castra fuga speciem non habet, nec victos nos esse arguit. Possunt denique omnes illi doli & stratagemata adhiberi, qua Vegetius affert, vt victoriam à nostris partibus stetisse hostibus persuadeamus.*

Libr. 5.
Lib. 2. de re milit. c. 29.
Lib. 11.
Lib. 3. c. 25.

Tacit. 1. Ann.

2. Solari ac reficere.] *Ita Germanicus clade aliqua accepta, militem propria pecunia iuuabat: vtque cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire saucios, facta singulorum extollere; vulnera intuens: alium spe, alium gloria, cunctos alloquio & cura sibique & pralio firmabat. De Annibale hostes dicebant sibi negocium cum illo esse,* qui nec bonam nec malam fortunam ferre posset: seu vicit, ferociter instar victis; seu victus est, instaurat cum victoribus certamen.

In vita Scanderbegi.
Victori securitas nimia esto suspecta.
Lib. 21.

3. Re bene gesta incautiores.] *Recta ergo opinio Barlitii Prasulis:* Fallendum, *inquit*, hostem puto, cum falli se non crediderit, cum in possessione quadam victoriæ lasciuiens, præ licentia, animo fraudem nullam metuit. *Itaque prudenter censent quidam è re Ducis esse, eum semel atq; iterum profligatum fuisse. Quid ita?* quod ferme fiat, *vt Liuius inquit*, vt res secundæ negligentiam creent. *Testis esto praclarus militia Dux Consaluus Fernandes Hispanus, cuius potissimũ virtute Ferdinandus Aragonia Mauros regno Granatensi exegit. Is Neapolim missus aduersus Gallos, memor prioris sua fortuna in antecessum sibi victoriam pollicebatur; vnde remissius sese gerere, hostemque contemnere cœpit veluti perculsum fama nominis sui quo factum, vt manum cum eo conferens, magna clade affectus fuerit. Gallis tum prasidente Domino d' Aubiugni. At ille, cautior inde factus, sic postea sese gessit, vt Gallos diuersis praliis profligarit, & tandem regni finibus magna cum sua laude depulerit.*

ΚΕΦ. λζ'.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΚΑΙΡΩ εἰρήνης μὴ * ἀφύλακτον εἶναι.

Ἀνοχὰς δὲ ποιησάμενος, μήτ' ἐπιτιθέσθω, μήτ' αὐτὸς ἀφύλακτος ἔστω· ἀλλὰ τὸ μὲν ἥσυχον ἐχέτω πρὸς τοὺς πολεμίους ὡς ἐν εἰρήνῃ, τὸ δ' ἀσφαλὲς εἰς τὸ μὴ παθεῖν ὡς ἐν πολέμῳ. δεῖ γὰρ οὐκ ἀναισθητικὸν ἐν σπονδαῖς εἶναι, οὔτε αὐτὸν τι φθάνειν ἀσεβὲς δρῶντα, ἀλλ' αὐτόπτην, ὡς φυλάττεσθαι * τὸ ἀπὸ τῶν πολεμίων ὕποβλον. ἄδηλοι γὰρ αἱ τῶν σπεισαμένων γνῶμαι. καὶ παρὰ σοὶ μὲν ἔστω τὸ βέβαιον τοῦ μὴ ἀδικεῖσθαι, διὰ τὸ εὐσεβές. παρὰ δὲ τοῖς πολεμίοις ὑπονοείσθω τὸ μὴ πιστὸν, διὰ τὸ * ἀπαχθές. ἀσφαλὴς γὰρ * οὕτω καὶ προθυμηθεὶς, ὃς οὐδὲ βουληθεῖσι τοῖς πολεμίοις ἐπιθέσθαι τὸν τοῦ διώκειν παρασπονδῆσαι καιρὸν διαλείποι. Οἵτινες δ' ἐπὶ τοὺς θεοὺς ποιοῦνται τὴν ὑπὲρ ὧν ἂν πάθωσιν ἐκδικίαν, εὐσεβῆ μὲν φρονοῦσιν, οὐ μὴν ἀσφαλῆ· κομιδῇ γὰρ ἀνόητόν ἐστιν, ἐλπίδι τούτους παρασπονδήσαντας ἐκτίσειν δίκας, ἀπρονοήτως ἔχειν τοῦ περὶ σφῶν κινδύνου. ὥσπερ * αὖ τοὺς σώζεσθαι μέλλοντας ἅμα * τῷ τοὺς ἐχθροὺς ἀπόλλυσθαι. ἐξ ὧν μετὰ τῆς * ἰδίων πραγμάτων ἀσφαλείας, πεῖραν λαμβάνειν τῆς τῶν πολεμίων ἀσεβείας. οὕτω γὰρ * αὐτοί τε διὰ τὸ προμηθὲς οὐκ ἂν πταίσαιεν ἐπιβουλευθέντες, ἀσεβήσουσί τε οἱ πολέμιοι τῷ ἐπιχειρῆσαι, καὶ δοκεῖν * πεποιηκέναι, καὶ εἰ ἐδυνήθησαν.

CAP. XXXVII.

PACIS TEMPORE CVSTODIAS minime esse negligendas.

INducias Imperator si fecerit, nullam interim impressionem fieri iubeat. Sed nihilominus 1 custodiis positis sibi caueat. Ac tranquille, & placide cum hostibus velut in pace degat, prouide tamen & caute subitis casibus, velut in bello prospiciat. Eum enim nec pacta, fœderaque violare, nec impium aliquid moliri, ac tentare decet; sed oculatissimum esse, & à subdolis hostium fraudibus discauere: nec enim eorum, quibuscum fœdera sanciuntur, penitus explorati animi sunt. Certum quidem Imperatori sit, pietatem colere, & iniuriam hostibus interea temporis nullam inferre; mores tamen illis hostiles, mentemque insidam inesse semper suspicetur. Ita enim in tuto esse poterit; vt etiam pacta violare cupientibus hostibus occasio adimatur. Qui vero acceptæ cladis iniuriam ab DIs vindicandam esse sibi fingunt, religiosa sane cogitant, at nequaquam tuta; nimiæque amentiæ est, fœdifragos à numine solo vlciscendos sperare, nec vllam periculorum curam sustinere velle: quasi salui ipsi futuri sint, simul ac hostes perfidiæ pœnas luerint. Tunc igitur eorum impietatem experiri oportet, postquam propriæ res stabilitæ sunt. Qui enim hac vtuntur prudentia, non facile decipi solent: & manifestam perfidiam hostium, qui iniuriam, si licuisset, arguunt.

NOTÆ IN CAP. XXXVII.

1. CVstodiis positis.] *Nimio plura exempla sunt, qui Reges & Principes, pacis dulcedine capti hic offenderint, inque grauiores quam belli tempore calamitates inciderint. Inter quos, Constantinus Magnus qui pace toto Imperio constituta, ratus omnia in tuto esse, milites præsidiarios vrbibus dimiserat, quæ paulo post in acerbam sui hostis redactæ sunt seruitutem, Itaque ex vero est, quod Seneca scriptum reliquit:* Nunquam Imperator bonus ita paci credit, vt non se præparet bello, quod etiamsi non geritur, indictum est. *Prudens in ea parte Albertus Brabantiæ Dux, qui pactis cum hoste induciis, vrbes hostili agro adiacentes, quam munitissimo firmauit præsidio. Ipsum quod Henricum IV. Galliæ regem pace cum Hispano acta, fecisse quoque Galliæ scriptores memorant. Si priora vero sæcula repetas, inuenies vnum Agrippam, in summa pace cum ageret, muros Ciuitatis antea dirutos instaurasse: & quidem prudenter. nam præter sui securitatem, hoc assequitur Imperator, vt belli tempore ingruente habiturus sit milites in promptu manu strenuos, & in re militari exercitatissimos.*

Ne pax inermis esto.

De vita beata.

Ioseph. 2. Bell. Iud. cap. 1. & Antiq. 19. c. 7.

CAP. XXXVIII.

CIVITATES SVBACTAS AB IMperatore esse benigne, & humaniter accipiendas.

SI quæ ciuitates Imperatori sese dediderint, comiter, ac ciuiliter regendæ sunt. Sic enim & aliæ fortassis ad deditionem adducentur; sperantesque se huiusmodi humanitatis fore participes, in eiusdem ditionem allicientur. Qui vero cum primum vrbe aliqua potitus est, sese illi acerbum, ac molestum exhibet, aut ciuium facultates diripiendo, aut ciues ipsos interficiendo pulsandove, aliorum quoq; ciuitatũ animos ira abalienat, vt & bellum perdifficile, & victoriæ spem desperandam præparent. Postquam enim perspexerint, nullum veniæ relictum esse locum, apud eum, in cuius ditionem aliæ venerunt, omnia prius sustinebunt, facient, ac patiẽtur, quam in eius potestatem redigantur: nihilque magis generosas mentes erigit, quam malorum impendentium metus, & similis alienæ miseriæ perferenda calamitas. Semperq; malorum post deditionem exspectatio, obstinatũ, ac perpugnacem in periculis animum efficere solet. At cum desperatis periculosum, & arduum certamen est. Cum enim nulla illis rerum meliorum spes, etsi hostibus cesserint, affulgeat, multis antea cladibus inflictis, extrema tandem malunt subire pericula. Vnde aduersus huiusmodi Duces vesanos, ac ferocientes, diuturnæ esse solent obsidiones; immo sæpe infectæ, & irritæ, nec parum interea damnosæ, ac fallaces.

ΚΕΦ. λή.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ * ΤΑΣ ΠΡΟΣΑΓΟμένας πόλεις ἐν ἀδείᾳ ἔχειν καὶ φιλανθρωπίᾳ.

Ταῖς δὲ προσχωρούσαις πόλεσιν, εἴ τινες ἐπιτρέποιεν αὑτὰς, δεξάμενον φιλανθρώπως καὶ χρηστῶς προσφερέσθω. προσάγοιτο γὰρ ἂν οὕτω καὶ τὰς ἄλλας. ἡ γὰρ ἐλπὶς τούτων αὐτῶν τεύξεσθαι δελεάζουσα, προσάγει τοὺς πολλοὺς οὕτως ἔχοντας ἐγχειρίζειν. ὅστις δὲ πικρὸς * εὐθὺ, καὶ πολεμικῶς προσφέρεται κύριος γενόμενος πόλεως, ἢ διαρπάζων, ἢ κτείνων, ἢ καταπίμπλων, ἀλλοτριωτέρας διατίθησι τὰς ἄλλας πόλεις, ὥστε καὶ τὸν πόλεμον ἐπίπονον αὑτῷ καὶ τὴν νίκην δύσελπιν κατασκευάζειν. εἰδότες γὰρ ὡς ἀπαραίτητος ἐστὶν ἡ τῶν ὑποχειρίων πρὸς τοὺς κρατήσαντας τιμωρία, πᾶν ὁτιοῦν ὑπομένουσι καὶ ποιεῖν, καὶ πάσχειν, ὑπὲρ τοῦ μὴ παραδοῦναι τὰς πόλεις. * [οὐδὲν γὰρ οὕτω κατασκευάζει γενναίους, ὡς φόβος] ὧν μέλλουσι πείσεσθαι κακῶς εἴξαντες. ἡ γὰρ προσδοκία τῶν δεινῶν ἐκ τοῦ καθυφεῖσθαι τὰ σφέτερα, δεινὴν ἐντίθησι φιλοτιμίαν ἐν τοῖς κινδύνοις. χαλεπαὶ δὲ αἱ πρὸς τοὺς ἀπεγνωσμένους πεῖραι μάχης. οὐδὲν γὰρ χρηστότερον ἐλπίζοντες ἐκ τοῦ παραχωρεῖν ὧν πείσονται, κινδυνεύοντες αἱροῦνται μετὰ τοῦ πολλὰ δρᾶν, καὶ πάσχειν. ὅθεν αἱ πολιορκίαι τοιοῖσδε στρατηγοῖς ἄφροσι, καὶ * τεθηριωμένοις γίγνονται, καὶ πολυχρόνιοι, * πολλοὶ δὲ καὶ ἀτελεῖς. οὐχ ἥκιστα δὲ σφαλερώτεραι καὶ ἐπικίνδυνοι.

NOTÆ IN CAP. XXXVIII.

Deditæ Ciuitates benigne accipiendæ.

1. COmiter ac ciuiliter.] *Moderationem Imperatori suo proponit hic auctor, vt eam maxime deditis potissimum ciuitatibus exhibeat, id quod sæpius alibi, & merito, inculcauit. Nam, vt Tragicus ille inquit,*

Senec. Herc. fur.

- - - - - - - Arma non seruant modum.
Nec temperari facile, nec reprimi potest
Stricti ensis ira; bella delectat cruor.

Hoc autem fine humanitatem commendat, quod per eam obnoxias sibi reddet cæteras Ciuitates; vt illæ quæ Alexandri clementia motæ in deditionem propenderunt. Sacræ, *inquit Curtius*, misere legatos, qui pollicerentur gentem mandata facturam. Mouerat eos Regis non virtus magis, quam clementia in deuictos Scytas: quippe captiuos omnes sine pretio remiserat, vt fidem faceret sibi cum ferocissimis gentium de fortitudine, non de ira fuisse certamen. *Quare non iniuria Leo Imper. Si Deo inquit annuente subiiciatur tibi Ciuitas, vel castrum, vel ob metum obsessionis, vel aliam ob caussam, clementer ac beneuole afficiaris erga obsessos.*

Lib. 7.

Constit. 15.

§. *Fidem proditoribus esse seruandam.*

Τοῖς δὲ προδόταις τάς τε πίστεις καὶ τὰς ἐπαγγελίας φυλαττέτω, μὴ διὰ τοὺς γεγονότας, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐσομένους· ἵνα εἰδότες ὡς * ὀφείλεται σφίσι χάρις ἐλομένοις τὰ τῶν πολεμίων ἐπὶ τὰς αὐτὰς εὐεργεσίας τρέπωνται· λαμβάνει γάρ τι μᾶλλον * ὁ προδότῃ διδοὺς ἢ χαρίζεται. διὸ χρὴ προθύμως ἐκτείνειν τὰς ἀμοιβάς· οὐ γὰρ δικαστὴς τῆς ἀδικηθείσης πόλεως ἐστὶν, ἀλλὰ στρατηγὸς τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος.

Proditoribus fides, & 1 promissa ab Imperatore seruanda sunt: nec considerandum, quod isti fuerint proditores, sed quod alii deinceps futuri sint; qui postquam sibi hostium partes amplectentibus gratiam haberi perspexerint, animos ad ea beneficia conuertent suos. Quisquis enim proditori dat, munus accipit potius, quam confert. Ideoque prompta esse debet Imperatoris hac in re liberalitas, quippe de hostium prodita ciuitate iudex, aut arbiter non est, sed patriæ suæ Imperator.

N O T Æ.

1. PRomissa ab Imperatore seruanda.] *Plerumque quippiam alii promittimus, propter beneficium, quo ab eo donati sumus: cui si fidem non præstamus, extra controuersiam ingrati accusamur, etiamsi is cui fidem dedimus, deterrimus sit. vnde in Sacris legimus, fidem à Iosue Gabaonitis seruatam, & à Dauide Semei, homini alioqui seditioso & maledico. Quandoque hosti fidem damus: cui etiam seruandam D. Augustinus docet ad Bonifacium scribens:* Fides, *inquit,* quando promittitur, etiam hostibus est seruanda, contra quos bellum geritur. *Tu ergo qui tua sponsione eiusmodi farinæ hominibus alligatus es, fidem exsolue: quia leuissimi atque inconstantis immo perfidi hominis est facto non implere, quod iam ante pronunciasti. Nam, vt præclare apud Homerum Achilles ait:*

Fides hosti & proditori seruanda.

Iliad. 4.

Ἐχθρὸς γάρ μοι ὁμῶς ἀΐδαο πύλῃσιν
Ὅς γ' ἕτερον μὲν κεύθει ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλο δὲ εἴπῃ.
Is mihi iuxta inuisus, vt atri limina Ditis
Qui factis aliud prodit, quam dixerat ore.

Tales hodie Turcæ quorum fides nihilo securior est quam Pœnorum: vt experimento didicerunt Præsidiarii, qui Budæ, Volpii, Soclesiæ, Strigonii, Albæ regalis, Iulæ, & Agriæ deditionem fecerunt ab eoque occisi fuerunt, tametsi sui incolumitatem pepigissent.

ΚΕΦ. λθ'.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΟΝ ΣΤΡΑΤΗΓΟΝ ἐν γνώσει εἶναι τῆς ἀστρῴου κινήσεως.

ΠΡὸς δὲ τὰς ἐπιθέσεις, καὶ τὰς ἐκ * προδοσίας, νυκτερινὰς καταλήψεις πολεμίων, οὐκ ἄπειρον εἶναι δεῖ τὸν ὑπεργείου καὶ τῆς νύκτα φορᾶς τῶν ἀπλανῶν. ἐπεὶ πολλάκις ἀπράκτους ἔσχε τὰς ἐπιβουλάς. ἔστι γὰρ ὅτε συντέτακταί τις τῶν προδοτῶν τρίτην ἢ τετάρτην, * ἢ ὅπως ἂν αὖ τις εὔκαιρον ὥραν νομίζῃ τῆς νυκτὸς, ἀνοίξειν τὰς πύλας, ἢ τινὰς κατασφάξειν τῶν ἐπὶ τῆς πόλεως * αὐτῆς παραφυλαττόντων, ἢ * φρουρᾷ τῶν ἔνδον πολεμίων ἐπιθήσεσθαι. * κἀπὶ δυεῖν θάτερον συμβέβηκεν, εἴτε θᾶττον ἢ ἔδει * προσπελάσαντα τὸν τῶν πολεμίων στρατηγὸν, καταφωρον γενέσθαι, πρὶν ἢ τοὺς προδότας ἑτοίμους εἶναι, καὶ οὕτως ἀποκωλυθῆναι τῆς πράξεως· ἢ * ὑστερήσαντας, τοῖς

CAP. XXXIX.

IMPERATOREM NOSSE DEBERE *astrorum, syderumque motus.*

AD impressiones autem faciendas, vrbesque per proditionem noctu inuadendas, interrantium per noctem supra terras 1 syderum Imperatori peritiam aliquam inesse oportet, aut sæpenumero vanas & irritas struet ille insidias. Nam aliquando proditor tertiam, aut quartam, aut aliam quam opportunam duxerit noctis horam constituit, qua se portas reseraturum, aut custodes ciuitatis iugulaturum, aut hostile intus præsidium inuasurum promisit. Tuncque de duobus alterum euenit, nempe, vt vel præmature hosti appropinquet, & priusquam proditores parati sint, deprehendatur, reique gerendæ consilia impediantur; vel vt diutius cunctando serius adueniat, &

prodi ores in ipso belli furto comprehensi, ad mortem illico rapiantur, nihilque ipse perficiat. Itaque coniicere apud se, viamque metiri debet, & quot stadia peruadenda, quotquot horarũ sit iter: tum ex syderum intuitu emensum iam spatium colligere, quantumque adhuc conficiendum sit, definire. Id si accurate perpenderit, commodum tempus nec temere festinando præuertet, nec diutius commorando elabi patietur. Et vix adhuc rumor erit, eum aduentare, quando iam in muros fuerit admissus.

At si interdiu mouere exercitum velit, in vrbem aliquam, constituta hora, occulte per proditionem 2 inuasurus, præmittat equites aliquot, qui obuios quosque intercipiant, ne quis se inde ad vrbem cursu proripiat, hostesque aduentare significet. sed, incautis improuisus immineat exercitus. Quisquis autem nec opinantes hostes opprimere volet, etsi non per proditionem victoriam surrepturus, sed dicta & denunciata die concertaturus, haudquaquam interiecta mora id agat, sed quam poterit citissime, in opidum, aut vallum, aut vrbem, impetum faciat, præsertimq; si militum numero hostibus inferior sit. Nam repentini impetus, quique præter opinionem desubito ingruunt, aduersariórum copias etiam præstantiores, potioresque percellunt. At si per tempus illis vires tuas circumspicere, de iisque deliberare liceat, eas tandem sumptis animis despicere, ac negligere incipient. Adeo res quædam audacibus, subitisque inceptæ principiis, persæpe maiorem incutiunt, quam prolatæ, terrorem. Ideoque à nonnullis improuiso hostes aduentu perterriti, aut celeriter & volentes ditioni illorum subiecti sunt: aut nolentes, imperatis parere coacti sunt.

μὴν προδόταις αἴτιον γενέσθαι θανάτου φωραθεῖσιν, αὐτὸν δὲ μηδὲν τῶν * προκειμένων ἀνύσαι. Διόπερ χρὴ * τὴν ὁδὸν τεκμαιρόμενον, ὅσον ἐξοδεῦσαι δεῖ σταδίων, καὶ τὴν ὥραν στοχαζόμενον ὅσην εἰς πορείαν ἀναλώσει, καὶ ἀπὸ τῶν ἄστρων ὁρῶντα πόσον τι παρῴχηκεν ἤδη καὶ τὸ ἀπολειπόμενον μέρος, οὕτως ἀκριβῶς συλλογισάμενος, ἵνα μήτε φθάσῃ, μήτε βραδύνῃ πρὸς αὐτὴν ἥκειν τὴν ὥραν τοῦ συντεταγμένου καιροῦ. καὶ ἔτι προσιόντας ἀγνοεῖσθαι, καὶ ἐντὸς εἶναι τῶν τειχῶν.

Εἰ δ' ἡμέρας ἀναστήσας ἄγοι στράτευμα, πόλεως ἐκ προδοσίας ληψόμενος, κατὰ τὴν συγκειμένην ὥραν, τοὺς κατὰ τὴν ὁδὸν ὑποπίπτοντας * ἅπαντας, προαποστέλλων ἱππεῖς, συλλαμβανέτω, μήτις τῶν ἐπὶ τῆς χώρας φθάσας ἀποδραμὼν, μηνύσῃ τὴν ἔφοδον τῶν πολεμίων, ἀλλ' αἰφνιδίως ἀφυλάκτοις ἡ ἐπιφάνεια γίγνηται τοῦ στρατεύματος. ἐπελθόντα δ' ἐξαίφνης ἀπροσδοκήτοις χρὴ, κἂν μὴ κατὰ προδοσίαν μέλλῃ λαμβάνειν, ἀλλ' ἐκ προρρήσεως ἀγωνίζεσθαι διὰ μάχης, μὴ ἀναβάλλεσθαι, ἀλλ' ὡς ὅτι μάλιστα φθάνειν προσβάλλοντα, εἴτε φρουρίῳ, εἴτε χάρακι, εἴτε πόλει· μάλιστα δὲ ὅταν ὀλίγον εἶναι * δοκῇ τὸ φίλιον στράτευμα, καὶ τῶν ἐχθρῶν ἐλαττούμενον. αἱ γὰρ ἀπρόσληπτοι τῶν πολεμίων ἐπιφάνειαι, διὰ τὸν παράλογον ἐκπλήττουσι τοὺς ἐναντίους, κἂν ὦσι κρείττους· ὡς ἄν γε συνθεωρήσωσιν αὐτοὺς, καὶ βουλεύσασθαι καὶ ἀναθαρρῆσαι καιρὸν λάβωσι, κατὰ μικρὸν ἀναγκάζονται καταφρονεῖν. οὕτως ἐνίοτε τὰ πρῶτα καὶ ἀρχόμενα φοβερώτερα τῶν χρονιζομένων εἶναι δοκεῖ. διὸ πολλάκις ἤδη τινὲς τῷ παραδόξῳ τῆς ἐπιφανείας καταπληξάμενοι τοὺς ἐναντίους, ἢ ταχὺ καὶ ἑκόντας ὑπέταξαν, ἢ ποιεῖν ἄκοντας ἠνάγκασαν τὰ προστατόμενα.

NOTÆ IN CAP. XXXIX.

Lib. 9. Astronomia Imperatori necessaria.

1. Siderum peritiam.] *Ab eadem plane mente Polybius bonum Imperatorem formans, facit illum instructum disciplinis Astrologicis & Geometricis, subiicitque rationem haud dissimilem ab Onosandri:* Etenim, *inquit*, qui determinatum tempus excedit, spe quidem sua fraudatur: at quod factum est, post aliquod interuallum cognoscens, adhibita cautione resarcire potest: qui vero tempus opportunum præuenit, accedens & innotescens, non solum non consequitur quod volebat, sed & de tota rei summa periclitatur. Dominatur quidem occasio in cunctis rebus humanis, maxime vero bellicis, *& pergit vsum disciplinæ huius proponens*: Debet igitur, *inquit*, dux exercitus persp cue cognoscere Solstitium Æstiuale, & Æquinoctia, & inter medias dierum ac noctium, tam auctiones quam diminutiones. Sic enim dumtaxat secundum rationem commensurare potest, quæ tam mari, quam terra perficienda veniunt. Quin & singulos dierum ac noctium articulos scire necesse est, vt simul sciatur etiam quando castra sint erigenda, ac rursus mouenda. Haud enim fieri potest, vt finem recte consequatur, qui de principio non recte coniicit. Articulos autem dierum ex vmbris videre, impossibile

sibile non est, dum Sol adhuc in cursu suo est & interstitia per eum in hoc mundo fiunt: noctium vero difficile, nisi quis in astris cœli dispositionem & ordinem duodecim Zodiacorum signorum sequatur & obseruet. Nam, & hoc facile illis est, qui stellas cœlestes accuratius considerant. Quamuis enim inæquales sint noctes, in qualibet tamen nocte de Zodiaci signis, sex reuolui contingit, vt necesse sit iisdem cuiusque noctis partibus æquam duodecim Zodiacorum partem reuolui. Cum autem de Sole constet, quantam diei partem contineat, videlicet tantam, vt eam quæ diametri est discindere valeat; necesse deinceps est, vt quantum reliquæ pars post illam producto Zodiaco exoria apparet, tantum semper de nocte sit absumptum. Cognitis vero Zodiaci signis, tam multitudine, quam magnitudine, talia postea fieri contingit, & singula noctis tempora. Noctibus vero nubilis, luna est obseruanda. Nam propter magnitudinem lumen illius, semper & in vniuersum apparet quocumque tandem mundi loco fuerit. Et aliquando ex Orientis temporibus, & locis indagandum est: cum sit circa hanc quoque partem notitia, vsque adeo, vt diurnas simul Orientis differentias consectetur. Est autem modus etiam circa hanc notitiam consideratu facilis; finis enim vnus est, quasi in typo, & eiusmodi ad sensum sunt omnes. Et Poetam quis recte ob id laudauerit, quod Vlyssem præstantissimum Principem ex astris non solum de nauigatione dirigenda, sed & de rebus terra gerendis coniecturas sumentem, inducit. Possunt enim, & ea quæ præter expectationem fiunt, exacte præsciri. licet multum indigentia frequenter efficiant: vtpote imbrium & fluuiorum inundationes; glaciei, & niuium excessus, deinde fumosus, ac nubilus aer, & alia consimilia. Si vero etiam illa negligimus, quæ præuideri possunt, quomodo non merito plurimis rebus nostro vitio destituimur? Nihil itaque prædictorum contemni debet, ne in eiusmodi inconsiderantiam incidamus, in quam & alios complures incidisse ferunt, de quibus à nobis etiam nunc est exempli gratia dicendum Aratus Achæorum Dux, &c. *Hactenus ille.*

2. Per proditionem.] *Quid si detegatur? iis consultum erit quibus machinatur, regionem ita concinnare inquit Æneas, vt quam difficillimus sit in illam aditus; item fluuios, vt traiici ægre queant, (quod facile præstatur pontibus deiectis, aut castellis ad transitum excitatis) efficere, nec non portus, qui in vrbe ditioneve fuerint hac arte consepeliendi sunt, vt ne illos quisquam ingrediatur, aut si quid fuerit ingressum, ne egredi inde valeat: tum qua ratione quæ hostibus vsui esse possint inutilia reddenda sint, aut corrumpenda, aut perdenda, siue ea sint esculenta, siue poculenta, aut fruges fructusve qui in agris reperiuntur, aut res aliæ: item aquæ regionis non fluentes, quo pacto ad bibendum inhabiles reddi queant.*

Hosti aditus quomodo obstruendus.
Poliorcet. c. 8.

ΚΕΦ. μ΄.

* ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ.

Πολιορκία δὲ στρατηγῶν ἀνδρίαν ἐπιζητεῖ, καὶ στρατηγικὴν ἐπίνοιαν, καὶ μηχανημάτων παρασκευήν. ἀσφαλὴς μέν τοι, καὶ μὴ ἧττον ἀπροόρατος τῶν πολιορκουμένων ἔσω. τὸ γὰρ ἐπιβουλευόμενον ὅτ' ἂν οἱ κακοῦ τυγχάνει γιγνώσκῃ, τηρεῖ μᾶλλον. τὸ * ἐπιβουλευόμενον γὰρ ἔξω κινδύνου δοκοῦν εἶναι, πράττει τῶν προκειμένων ὁπότ' ἂν αὐτῷ δόξῃ, ὁ δ' ἐν αὐτῷ,* τῷ κινδυνεύειν ὑπάρχων, ζητεῖ φθάσαι,* καὶ τὶ δρᾶσαι ὁπότ' ἂν καιρὸν λάβῃ, διὸ χρὴ τὸν πολιορκοῦντα καὶ τάφρῳ, καὶ φυλακαῖς, τὸ ἴδιον ἀσφαλίζεσθαι στρατόπεδον. καὶ γὰρ οἱ μὲν πολιορκοῦντες, ὅτι ἂν μέλλωσι πράττειν, ὁρῶνται τοῖς διὰ τοῦ τείχους. οἱ δὲ πολιορκούμενοι, πρόβλημα τὸ τεί-

CAP. XL.

DE VRBIVM OBSESSIONIBVS.

VRbium oppugnatio, obsidioque Imperatoriam virtutem, prudentiamque vna cum machinarum apparatu desiderat. Non est 1 autem temere suscipienda, nec minus occultare sua consilia obsidentes debent, quam qui obsidione vrgentur. Quibus enim insidiæ fiunt, periculorum, quæ sibi parantur, haud ignari, diligentius illis prospiciunt; qui vero faciunt 2 insidias, rati se extra periculum esse, quidquid agere decreuerunt, vt lubet, peragunt. At qui se quoque in discrimen vocari cogitant, pericula effugere, & aliquid cōtra struere, si se offerat occasio, annituntur. Vrbē igitur aliquam oppugnaturus Imp. exercitum suum fossa 3 vallo, custodiisque muniat. Nam obsidentium quidem militum moliriones ab hostibus è muro facile conspici poterunt; obsessi vero obiectis mœnibus tecti, impro-

improuiſa ſæpenumero 4 eruptione per portas effuſi, vel machinis ignem ſubiicient, vel militum ſtrages edent; vel denique quidquid tumultus ſuadebit, audebunt.

χρόνον ἔχοντες, ἀθρόοι πολλάκις ἐκχυθέντες διὰ πυλῶν, ἢ μηχανὰς ἐνέπρησαν, ἢ στρατιώτας ἐφόνευσαν, ἢ ὅ, τι κατὰ χεῖρας σφίσιν εἴη, τοῦτο ἐποίησαν.

NOTÆ IN CAPVT XL.

In voce Χαίρων.

1. NOn temere ſuſcipienda.] *Ideo Scipio Romanus apud Suidam, hoc conſilium dabat: Aut tentare non oportet; aut ſic tentare, vt omnibus viribus, quod inſtituiſti, coneris perficere. nam bis ad eundem lapidem offendere, ſimul periculoſum eſt, & contemptui obnoxium.*

Lib. 13.

2. Qui vero faciunt inſidias.] *Græci, teſte Polybio, tantum à machinatione, & dolis abhorruere, vt nec hoſtes ſuos vellent per fraudem vincere; cenſentes neque ſplendidam, neque firmam vllam victoriam, niſi quis palam, & ex condicto depugnans animos quoque deieciſſet aduerſariorum. Sequens ætas, parum curauit, dolone an virtute hoſtem vincerent, immo pro ſolertia dolum accepere, dum non fidei, pactis, fœderibus, iniuria factum iretur.*

Lib. 44.
De munitionibus caſtrorum.

3. Vallo, foſſa, cuſtodiiſque muniat.] *Quanti munitiones caſtrorum fecerint Romani, ſatis docet P. Æmilius apud Liuium:* Maiores noſtri, *inquit*, caſtra munita, portum ad omnes caſus exercitus dicebant eſſe, vnde ad pugnam exirent, quo iactati tempeſtate, pugnæ receptum haberent. *Vides portui illos caſtra aſſimilaſſe, vt ſi alicunde irrumperet hoſtis, mox ſe ad illa reciperent, tanquam in tutiſſimum perfugium, ſalutiſque præſidium. poſteaque ſubiicit:* Ideo, cum munimentis ea cepiſſent, præſidio quoque valido firmabant: quod qui caſtris exutus, etiamſi pugnando acie viciſſet, pro victo habebatur. *Itaque quanto magis obnoxii ſunt obſidentes irruptionibus obſeſſorum, tanto eniti eos par eſt, ne ſubita & inopinata hoſtili eruptione circumueniantur: quod commodum aſſequentur, ſi exercitum vallo foſſaque muniant, vt recte hic monet Onoſander, & ſupra abunde oſtenſum eſt. Atque hæc quidem cogitatio ſuſcipienda obſidentibus. Obſeſſis illa, quam proponit Æneas mox initio Commentarii Tactici, & obſidionalis, quem nuper doctiſſimus vir Iſaacus Caſaubonus Latine vertit, & Commentariis illuſtrauit. Nimirum vt quotquot in Vrbe obſeſſa ſunt, biformi partitione diuidantur:* τῶν ἐκπορευομένων, *quibus eruptiones in obſidentem hoſtem faciendæ mandantur:* & τῶν τειχηρῶν, *qui intra murum defenſioni vrbis vacant. Et illi quidem, qui extra muros eruptiones facturi proficiſcuntur, ſecundum naturam locorum debent ordinari ad quæ mittuntur, & per quæ tranſeundum; periculis puta expoſita aut munita, anguſtiis arctata, aut plana, edita in altum, aut inſidiis locandis nata; item in quibus hoſtes ſint amnem traiecturi, aut vbi ex tali aliqua occaſione acie ſit dimicandum. Porro, in illis inſtruendis copiis, quæ intra muros remanſuræ ſunt, cuſtodiæ vrbis deputatæ, non ea quæ modo diximus ſunt ſpectanda, ſed eorum potius locorum, quæ in vrbe ſunt, ac præſentis periculi haberi ratio debet. Primum igitur prudentiſſimos quoſque & rei bellicæ peritiſſimos eximere oportet, qui magiſtratibus ſemper ſint præſto futuri: tum autem è cæteris corpora ſeligenda ſunt, laboris patientiſſima; atque ex his certæ militum manus conſcribendæ, qui ad erumpendum in hoſtem, ad circuitiones vrbanarum vigiliarum, ad ſubmittenda preſſis auxilia & ſimilia his aliis miniſteria deſtinati, iis muneribus exſequendis futuri ſint pares. Iſtos autem bene in ciuitatem eſſe animatos, & in præſenti rerum ſtatu acquieſcere oportet. Nam aduerſus clandeſtinas aliorum molitiones corpus hoc congregatum, inſtar arcis cuiuſdam magno fuerit præſidio; metu enim continebitur factio contraria, ſi qua in vrbe fuerit. Ducatus vero & cura horum viro tradatur cum cætera prudenti & robuſto; tum etiam, quem ex mutatione rerum plurima pericula maneant, è reliquis, valentiſſimi quique ſtatura corporis & iuuenta eligendi, qui in excubiis atque mœnibus collocentur. Iam quæ ſupereſt multitudo pro longitudine noctium & modo vigiliarum, in plures pauciores que manipulos debet deſcribi. è plebis vero turba, alii in foro, alii in theatro collocantur, alii in variis areis, ſi quæ ſunt in vrbe, ne qua penitus illius pars defenſoribus ſit nudata. Hactenus Æneas.*

Vires obſeſſorum, vt partiendæ.

4. Eruptione.] *Quæ non ante tentanda, quam teſſeras & ſigna quædam compoſita habuerint, per quæ ſicunde hoſtis apparuerit dignoſcere valeant, amicine ſint, an inimici. Immo vbi rei gerendæ cauſſa fuerint quidam profecti, mittendi etiam ſunt, qui omnia ſignificent, vt & eiuſ-*

modi

modi expeditionum casus, qui in vrbe remanent, vel à longissimo interuallo, & quamprimum, notos habeant. multum namq; iuuerit, temporis amplius habuisse, quo te aduersus imminens periculum præpares. Hanc rursum cautionem eidem Æneæ, beneficio Is. Casauboni acceptum refero.

ΚΕΦ. μα'.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΧΕΙΝ ΕΝΕΔΡΑΣ τὸν πολιορκοῦντα πρὸ τῶν πυλῶν.

Ἥκιστα δ' ἂν τοῦτο* τολμήσαιμεν, εἰ παρὰ ταῖς πύλαις καὶ πυλίσι μικραῖς, λόχους ὁ πολιορκῶν προκαθίσῃ στρατηγὸς, τοὺς τὰς αἰφνιδίους ἐκδρομὰς τῆς πόλεως ἀποκωλύσοντας, ἐπεὶ κἂν πολλάκις λάθοιεν ἐπιθέμενοι τοῖς ἐκτὸς. χρήσιμοι δὲ τὰ πολλὰ νύκτωρ τοῖς πολιορκοῦσιν αἱ προσβολαί. τοῖς γὰρ ἔνδον οὐ δυναμένοις ὁρᾷν τὰ γιγνόμενα διὰ τὸ σκότος, δεινότερα δοκεῖ τὰ πραττόμενα, καὶ τὴν πρόληψιν ἀναγκάζονται χαλεπωτέραν ἔχειν, τῆς κατ' ἀλήθειαν ἐνεργουμένων. ὅθεν ταραχαὶ καὶ θόρυβοι γίγνονται, οὐδενὸς δυναμένου σωφρονεῖν ἐν τοῖς τοιούτοις, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τῶν οὐ δρωμένων* γίνεσθαι λεγόντων. οὔθ' * ὅτι προσβάλλουσιν εἰδέναι δυναμένων, οὔθ' ὁποίοις κλίμαξι. διαδρομαὶ δὲ δεῦρο κἀκεῖσε, καὶ βοαὶ, καὶ θάμβη πανικὸν ἔχοντα τάραχον.

CAP. XLI.

INSIDIAS ANTE OBSESSÆ vrbis portas collocandas.

SEcus 1 si ad portas & ostiola milites dispo-nat Imperator, subitis hostium excursionibus coercendis: quando 2 erumpentium impressiones eos, qui extra 3 obsident, sæpe fallere solent. Nocturnæ autem oppugnationes omnino sunt obsidentibus vtiles. Obsessi enim, quæ ab hostibus parentur in tenebris cernere nequeunt, ideoque grauiora, & periculosiora esse, quam reipsa sint, existimant. Vnde & tumultus 4 excitantur, quum nemo quid in iis rebus prudentis consilii det, habeat. Immo damnum infectum, iam factum esse plerique putant, nec scire possunt, quo modo hostis vrgeat, aut cuiusmodi scalis admotis instet. Quare & seditiones passim, clamoresque, ac trepidationes cum panicis terroribus excitantur.

NOTÆ IN CAPVT XLI.

1. SEcus si ad portas.] *Illud obsidentibus: hoc obsessis ex Ænea suggerendum, ne primo mane portæ inconsideranter aperiantur; verum aliquanto serius. Deinde, vt nemo prius emittatur, nisi exploratis locis circa vrbem. Adhæc vt is, qui vrbi præest, portarum custodes constituat, qui omnia quæ in vrbem inferuntur curiose inspiciant. delectus tamen custodum habendus; vt viri prudentes, solertes, bene de re domestica constituti, quiq; liberos domi habeant huic curæ præficiantur, non etiam eos qui propter egestatem aut aliquam necessitatem, quam contrahendo sibi imposuerint, aut ob aliud inopiæ genus situri sint se à nonnullis impelli, aut ipsi alios impulsuri ad res nouandas. Leuco vero Bospori tyrannus, etiam milites præsidiarios, qui propter aleam, aut aliud intemperantia genus æs alienum contraxissent, ære dirutos faciebat. Insuper oportere hemeroscopos* in loco edito, & qui è longissimo interuallo sit conspicuus, collocare. In singulis autem specularum locis, tres minimum hemeroscopos stationem agere necesse: atq; eos, non quos casus fortuitus obiecerit, sed belli peritos: ne speculator præ imperitia aliquid opinatus, det eius rei signum, aut nuncium in vrbem deferat, & sine causa negotium oppidanis facessat. Solet hoc euenire eis, qui rationes disponendæ aciei aut gerendi belli cum ignorent; quoties aliquid hostes faciunt, aut agunt, vtrum destinato consilio, an casu aliquo ea gerantur, non intelligunt. At peritus, quem hostilis apparatus non fugit, non multitudo, non iter; & si qui alij sunt exercituum motus, is demum veritatem renunciabit. Si loca eiusmodi non reperiantur, è quibus data signa† videri in vrbe queant, alios aliis in locis collocabis, qui sublata in altum signa suscipient, atq; ea porro in vrbem transmittent. hoc amplius hemeroscopi pedum celeritate pollentes sunto: vt si qua inciderint, quæ signis declarari nequeant, scitu tamen necessaria, celeriter aduenire possint, & quoad eius fieri queat, è longinquo interuallo nuncium deferant. Optimum vero fuerit, si equitationi apta sint loca, & equi suppeditent, equites cæteris speculatoribus adiungere, vt per illos eo citius omnia nuncientur. Emittendi autem sunt vrbe hemeroscopi mane summo, aut noctu; ne speculatores hostium, eos ad suas speculas euntes deprehendant. Tesseram hemeroscopi vnam atq;*

Vrbi obsessæ quæ circa portas obseruanda.

* Hi erant diurni speculatores; qui eminentiori aliquo positi loco speculabantur.

† Igne vel panno aliquo.

Polior. c. 5.

eandem habento ab vrbe diuersam, *ne si forte ab hoste capiantur, aut volentes aut nolentes, oppidanorum tesseram possint prodere. Ita Æneas, qui alio loco Imperatori seu ei qui vrbi castrisve, quæ oppugnantur, præest, suadet, vt ipse in eminentiori & conspicuo omnibus loco consistat: vnde ex facili in re subita quid facto vsus sit per tubicines indicere possit.*

Cap. 15. Poliorc.

2. Erumpentium impressiones.] *Cuiusmodi esse debeant, docet eleganter his verbis Æneas: Vt nimirum seruatis quam maxime fieri poterit ordinibus, ad hostem contendant, deinde alia item manus cogenda, atque ita emittenda; ac rursus alia, si ita fors ferat, donec videbuntur esse idonei, qui auxiliatum exierint. vt cum in itinere agmen sit continuum, tum etiam siue per partes, vnam pluresve, opem ferre oporteat, siue omnes simul facile coniungi inuicem queant, neque curriculo procul adueniant. Primos autem exire conuenit ante horum agmen, equites quos ciuitas habebit, & leuem armaturam: nec hos quidem inexplorato, sed omnia diligenter explorantes, & loca edita occupantes, vt quamprimum resciscant ciues, quid hostes agant, aut vbi sint: & vt repentinum eis nihil contingat. tum etiam circa prædiorum flexus, collium radices, viarum diuerticula, & vbicumque triuia exstiterint, signa poni debent. ne qui in extremo agmine fuerint relicti, circa illa loca, vtpote itineris ignari, inuicem separentur. Sed & eos, qui redeunt in vrbem, multis de caussis pedem referre caute oportet: maxime autem, ne in præparatas ab hoste insidias præcipitent. Iam enim prioribus temporibus, cum ad ferendam pressis opem parum caute oppidani exiissent, tale quid accidit. Hactenus ille, qui etiam alia cap. 13. non inutilia eodem respicientia affert documenta, nec indigna, quæ prædictis subnectantur: nimirum quoties clandestinæ parantur eruptiones in hostem pro mœnibus castrametantem, hac vtamur cautione, vt nullum sub dio lumen exstet neque quisquam ad hostem transfugiat, ne is quid in vrbe geratur, certior fiat. Latratus item canum & gallorum gallinaceorum cantus de medio tollendi: & parte aliqua corporis inusta; vox illis eo tempore adimenda. Nam hæc animantia diluculo vocem edentia, futuri dant significationem, &c. Sed & illud vitandum, ne temere vrbana multitudo faciat eruptionem: quo genere doli proditores interdum vtuntur, dum alij intra vrbem, alij extra, oppidanos vt temere prodeant, his & similibus fraudibus conantur allicere: puta facibus accensis aliquid significarunt, aut gymnasium sacrum ad vniuersi populi vsus expositum, aut talem omnino locum; cuius gratia multitudo hominum sit extra muros proditura. quare multa ante ista prouidenda, nec temere similes nuncij suscipiendi.*

De insidiis ad obsessæ vrbis portas collocandis.

3. Qui extra obsident.] *Vt & eos qui obsidentur, vt vidimus illo stratagemate, quo Ambiani non ita diu ab Hispano circumscripti fuere. qui quo vna & vigiles occideret, & portas sibi patentes militibus intromittendis, qui noctu in vicinis locis delituerant, redderet, præmisit diluculo carrum nucibus onustum cum decem duodecimve militibus, sagis rusticorum indutis, quorum vnus dexterrime saccum vnum soluit hi, vt vigiles colligendis rapiendisq; nucibus intentos animaduerterunt, dictum ac factum sicas, quas sub vestibus gestabant, partim distringunt, partim sclopetas in eos explodunt, atque ita singuli singulos aggressi, non dubio Marte interimunt. Ipse vero carrus vsui etiam illis fuit sister. dis cataractis. sic nullo impedimento, nulloque fere contranitente, vrbe munitissima scitissimo stratagemate potiti sunt.* Laudanda *ergo* eiusmodi decipula, per quæ hostes maxime decipiuntur, & amici plurimum iuuantur, *quod Brasidas inquiebat. Nam teste D. Augustino:* cum bellum iustum suscipitur, vt aperte quis pugnet, aut ex insidiis, nihil ad Iustitiam interest.

Thucyd lib. 5.

Quæst. 10. in Iosue.

4. Tumultus excitantur] *Id quod summopere cauendum esse docet idem Æneas in suo opusculo Tactico & obsidionali, latinitate nuper donato à C. V. Is. Casaubono: Inter cætera igitur documenta, quæ obsessis dat Æneas, illud est non in leui habendum, vt imprimis illud inquiratur, an sit inter ciues concordia: quoniam obsidij tempore, summum id est bonum. si non consentiant, contrariæ factionis capita præcipue, & eos qui auctores Reipublicæ fuerint, vt aliquod faceret, vnde orta est discordia, transferre alio nihil tale suspicantes oportet, & honesto quodam prætextu emittere, velut ad legationem obeundam, aut alia Ciuitatis negocia gerenda. Hoc Dionysii exemplo docet Auctor, à quo supersedeo breuitatis ergo.*

ΚΕΦ. λε΄.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΤΙ Ο ΦΟΒΟΣ ψευδὴς μάντις ἐστίν.

Ὁ γὰρ φόβος, ψευδὴς μάντις, ἃ δέδοικε, ταῦτα οἴησεται καὶ γίνεσθαι· καὶ πᾶν τὸ ἐν νυκτὶ, κἂν μικρὸν ᾖ, φοβερώτερον τοῖς πολιορκουμένοις. Οὐδεὶς γὰρ ὁ βλέπων λέγει, διὰ τὸ σκότος, ἀλλὰ πᾶς ὁ ἀκούει. καὶ ἑνός που φανέντος ἢ * δυοῖν ἐπὶ τείχους πολεμίων, τὸ πᾶν ἤδη στράτευμα τῶν τειχῶν ἐπιβεβηκέναι δόξαντες, ἀνετράπησαν ἐρήμους καταλιπόντες ἐπάλξεις καὶ πόλεις.

CAP. XLII.

METVM ESSE FALSVM Vatem.

Metus scilicet falsus vates esse solet; vt quæ timentur, priusquam fiant, facta esse credantur, & omnia, quæ noctu vel leuissima accidunt, maximum incutere solent 1 obsessis terrorem. Nemo enim ob superfusam noctis caliginem, se aliquid vidisse referre potest: quilibet vero se audiuisse ait. Et si forte vnus & alter supra muros hostis apparuit, totum iam exercitum vrbem inuasisse existimant, vrbemque & murorum propugnacula deserentes, aufugiunt.

NOTÆ IN CAPVT XLII.

1. Obsessis terrorem.] *De metu Panico hic agit Onosander, de quibus late disserit Æneas Cap.xxvij. Poliorcetici: vbi quo metus ille & tumultus inde natus sedari compescique queat, scribit optimum esse, præmonitos esse milites, vt ij apud quos pauoris initium fuerit exortum, quieti in loco se contineant; alij* Pæana *inclament, aut terrorem esse Panicum, quam vocem vt quisq; audierit ad proximum transmittet: & paullo post: Euphradas Lacedæmoniorum Harmosta in Thracia, quum in eius exercitu frequentes timores nocturni exorirentur, quia sedare aliter eos non poterat, hoc mandatum dedit. quando aliquis nocturnus tumultus extiterit, vt illico milites ad arma in stragulis (quibus nimirum in stationibus vigiliarum milites vtuntur) residerent; exsurgeret staretve erectus nemo: si quis stantem rectum aliquem vidisset, imperauit omnibus, vt pro hoste haberent quicunque surrexisset. sic enim cogitabat Euphratas propter metum, quem hoc præceptum afferret, neminem eius obliturum. Huic quoque rei, quando in metu Ciuitas versatur, prouidendum, vt cæteræ omnes portæ sint clausæ, vna dumtaxat aperta, quæ difficillime vrbs aditur: & vnde videri è spacio quam longissimo poterunt, qui appropinquauerint. in hac porta, esto portula sectitia, vt corpora duntaxat hominum, & quidem singula, per eam ingrediantur atq; egrediantur. nam hoc pacto (adsit modo custos prudens) minime fallet aliquis; siue transfuga exeat, siue explorator introeat. totam portam aperiri iumentorum & plaustrorum causa, atq; eorum, qui fœnum afferunt, periculosum. Si quid framenti, aut olei, aut vini, si forte, similiumve rerum, vel plaustris, vel multitudine baiulantium inferendum sit in vrbem, ad proximas portas eæ res conuehi debent; ac celeriter ac facile, quoad eius fieri poterit, intra muros recipi. Hæc ille. Ad metum etiam tollendum pertinet, vt is, qui vrbi obsessæ præest, atq; adeo ipsi quoque obsidioni, malorum omnium, & falsorum rumusculorum auctores coerceat: vtpote quibus milites plerumq; animis cadunt, vt Oedipus ille apud Tragicum:*

De metu Panico.

Puniendi auctores malorum omnium.

Horrore quatior fata quo vergant timens
Trepidumque gemino pectus euentu labat.

Senec. Oedip.

Notatum in Serenissimo Archiduce Alberto Austriæ, cum in illa diutina & molesta Ostēdæ obsidione essent qui augurarentur obsidionem ad annos productam iri, flagris illos, immo & pœna grauiore admonuisse. Nec tamen fuerunt cœca illorum insomnia. Nam demum dedita fuit anno 1604. in Septembri, cum cœpta fuerit obsidio anno 1600. sub initium mensis Iulij.

§. *Imperator suo exemplo milites prouocet.*

Εἰ δέ τι διὰ χειρὸς ὁ στρατηγὸς ἐξεργάσασθαι σπεύδοι, κινείσθω πρῶτος αὐτὸς ὀφθῆναι ποιῶν. οὐ γὰρ οὕτω τοῖς ἀπὸ τῶν κρειττόνων ἀπειλαῖς ἀναγκαζόμενοι, τί ποιοῦσιν, ὡς τοῖς

Si quid subito confici optet Imperator, primus ipse, manu 1 operi admota, conspiciatur. Nec enim militum vulgus adeo potentiorum comminationibus cogitur, atq; præstantium dignitate viro-

rum exemplis verecundiam pulsantibus. Conspiciens enim aliquis, Ducem suum in re attrectanda, omnium principem, festinandum esse animaduertit, cessare erubescit, imperatisque non parere veretur: nec iam vt seruus, aut imperio subditus, sed commilitonis instar, ad opus quoque prouocatus accedit.

ἀπὸ τῶν σεμνοτέρων διατρεπομένους. ἰδὼν δέ τις τὸν ἡγεμόνα πρῶτον ἐγχειροῦντα, καὶ ὅτι δεῖ σπουδάζειν ἔμαθε, καὶ μὴ ποιεῖν * ᾐδέσθη, καὶ ἀπειθεῖν ἐφοβήθη· καὶ οὐκ ἔτι ὡς δοῦλον ἐπιταττόμενον διετέθη τὸ πλῆθος, ἀλλ' ὡς * ἐπίσου παρακαλούμενον διετράπη.

NOTÆ.

Imperatoris exemplo milites prouocandi.

1. PRimus ipse manu operi admota.] *Suadet auctor, quod vides, vt in obsidionibus operi alicui faciundo, primus ipse Imperator manum admoueat; & merito hercle suasorem se huius rei prabet. Quid enim abnuat miles, quod aggredi audeat Princeps? Vide mihi, & attende Alexandri Macedonum Regis industriam in oppugnatione Tyri vrbis:* Cum amplam fossam mœnibus Tyriorum adiectam superare cuperet, primus ipse corbem arena refertum apportauit. Macedones cum Regem suis manibus opus facere viderent, confestim abiectis omnes chlamydibus celeriter loca exæquarunt *Nec minor, immo mirabilior illius Caracalla:* Ipse vtique nullum non militiæ munus obire: & siue quid fodiendum foret, primus fodere; siue pons flumini imponendus; aut exstruendus agger, siue quod opus manuum faciendum, aut labor subeundus, primus omnia occupare: tenuique mensa ac ligneolis poculis vasisque esculentorum contentus esse: panem etiam temere factum comesse. quippe tritico quantum satis vni foret, manu sua molito massaque inde facta, atque in carbonibus decocta vesci solitus. Omnia denique elegantiora aspernari, & vilissimis quibusque ac vel pauperrimo gregarioque militi facillimis vti. Tum commilitonem, quam Principem vocari se malle: ac plerumque iter facere, perinde atque ipsi pedibus ambulans; raroque vehiculum conscendere aut equum. sibi ipse portare arma. nonnunquam etiam signa militaria longissima, & multis aureis ornamentis prægrauia, ac ne robustissimis quidem militibus facilia, ipse humeris subire. Ob hæc igitur aliaque huiuscemodi vt hominem militarem diligere eum suus exercitus, & vt virum fortem admirari. Quippe instar miraculi videbatur tantulæ hominem staturæ, tantis esse laboribus parem. *Similem, etsi non parem industriam in Manuele Imperatore legimus:* Vrbis autem (*Dorylai*) instaurationem aggressus, ipse primus saxa humeris portare cœpit: eaque re aliorum alacritatem ita excitauit, vt murus celerrime in altum erectus, vallo extrinsecus muniretur: & intra mœnia putei complures, vt affatim aqua suppeteret, effoderentur. *Itaque non extra fidem Poeta de exercitu Catonis loquens:*

Polyænus l. 4. — *Herodia. l. 4.* — *Choniates l. 6.* — *Lucan. l. 9.*

———— Cogit tantos tolerare labores
Summa Ducis virtus, qui nuda fusus arena
Excubat, atque omni fortunam prouocat hora.
Omnibus vnus adest fatis, quocunque vocatus
Aduolat, atque ingens meritum manibusque salutem
Contulit in lethum vires; puduitque gementem
Illo teste mori.

Et in persona Valerij Coruini Historicus ille: facta mea, non dicta vos milites sequi volo: nec disciplinam modo, sed etiam exemplum à me petere.

---

§. *De machinis ad oppugnationem.*

Cum multæ variæque sint obsidionales machinæ, iis Imperator vt poterit, vtatur. Nec enim mei instituti est, docere adhibendos esse arietes, parandasque helepoles, & sambucas, & turres subiectis rotis ambulatorias, & testudines aggestitias, & catapultas. Nam pro variis bellorum casibus, proque opibus & facultatibus parari debent:

Πολλῶν δὲ καὶ ποικίλων ὄντων μηχανημάτων πολιορκητηρίων, χρήσεται τοῖς κατὰ δύναμιν ὁ στρατηγός. Οὐ γὰρ ἐπ' ἐμοὶ τὸ λέγειν ὅτι * δεῖ κριοὺς, καὶ ἑλεπόλεις, ἢ σαμβύκας, ἢ πύργους, ἢ ὑποτρόχους, ἢ χελώνας χωστρίδας, ἢ καταπέλτας. τῆς γὰρ τῶν πολεμούντων τύχης, καὶ πλούτου, καὶ δυνάμεως ἴδια ταῦτα, καὶ τοῖς

τῶν ἑπομένων ἀρχιτεκτονιῶν ἐπινοίας εἰς τὰς ὀργανικὰς κατασκευάς. Στρατηγοῦ δὲ ἰδίας ἀγχινοίας ἔργον τοιόνδε ἂν εἴη, εἴγε βούλοιτο προσβάλλειν μηχανάς, καθ' ἓν μὲν ἀποχρήσθω μέρος τοῖς ἔργοις αὐτοῖς· οὐδὲ γὰρ ἄλλως ἄν τις * εὐπορήσειε κύκλῳ παντὶ τοῦ τείχους * προσάγειν μηχανάς, εἰ μὴ πάνυ μικρὰ πόλις εἴη. εἰς πολλὰ δὲ τάγματα διελὼν τὸ στράτευμα, καὶ τὰ ἄλλα τοῦ τείχους μέρη κελευέτω τὰς κλίμακας προσφέρειν. οὕτω γὰρ εἰς ἀμηχανίαν οἱ πολιορκούμενοι πολλὴν ἐμπίπτουσιν. ἄν τε γὰρ ἀμελήσαντες τῶν ἄλλων μερῶν τοῦ τείχους, ἐπὶ τὰς προσβολὰς τῶν μηχανῶν ἀμυνώσιν, ἅπαντες οἱ κατὰ τὰς κλίμακας, μηδενὸς ἀποκωλύοντος, ῥᾳδίως ἐπιβαίνουσι τῶν τειχῶν, ἄν τε διελόντες σφᾶς αὐτοὺς ἐπί τι βοηθήσωσι κατὰ μέρη σφοδροτέρας ἐνεργείας γινομένης κατὰ τὰς ἐμβολὰς τῶν ὀργάνων οἱ καταλειφθέντες ὧδε μάχεσθαι, τούτοις ἀδυνατήσουσι τὸ ἐπιφερόμενον κακὸν ἀποκρούσασθαι. Διόπερ ἀγαθὸν παλαιστὴν προδεικνύειν μὲν * σκευάζειν εἰς πολλὰ μέρη δεῖ ἐπισπῶντα καὶ ἐπισφάλλοντα δεῦρο κἀκεῖσε πρὸς πολλὰ τοὺς ἀντιπάλους, ἑνὸς δὲ ζητεῖν ἐγκρατῶς λαβόμενον * ἀναστρέψαι * πᾶν σῶμα τῆς πόλεως.

atque ad fabrorum mechanicorum industriam, ſolertiamque pertinent. Sed illud Imperatoriæ prudentiæ eſt, ſi machinæ admouendæ ſint, certam 1 ſeligere loci partem, vbi illis commode vti milites poſſint. Nec enim muros machinis admotis vndique cingere facile eſt, niſi vrbis admodum anguſtæ. Imperator autem exercitum multifariam diuidat, & ad quaſdam ſimul murorum partes ſcalas erigi iubeat. Sic enim obſeſſos ad conſiliorum inopiam, 2 deſperationemq; rediget. Nam ſi cæteris murorum partibus derelictis, ad machinarum impetus obtundendos omnes concurrerint, tum, qui in ſcalis erunt, nemine prohibente, facile in muros aſcendent. Aut ſi in varios tributi ordines, opem operamque ſinguli ſeparatim ferre velint, qui machinarum viribus reſiſtere conabuntur, vehementiore illarum impetu diſcutientur, pugnamque ſuſtinere non poterunt. Imperator igitur ſtrenuum ſe athletam præbeat, ſeſeque in ſpecies varias conformet, huc illucque aduerſarios diſtrahendo, fallendoque: vnum interea præcipue moliatur, vt totum vrbis corpus valida vi comprehenſum, euertere tandem, ac ſupplantare poſſit.

NOTÆ.

CEnſet auctor ille Diſcurſuum Florentinus, machinarum vſum nequaquam prodeſſe obſeſſis, ſed modo obſidentibus, id quod varijs exemplis probare ſatagit, verum eius aſſertiones acutiſſime nuper eleuauit vir doctus Scipio Amiratus, quem ſi belli Duces legerint, laboris eos non pœnituerit, niſi qui ſint fortean priſcorum obtrectatores, quorum tormēta etſi noſtris diſcrepantia fuerint, eoſdem tamen effectus habuiſſe iis in confeſſo eſt, qui antiquas Romanorum & Græcorum hiſtorias perluſtrarunt. (Libr 19. diſſer. polit. diſc. 3.)

1. Certam ſeligere loci partem.] *Aduerſus hanc machinarum conſtitutionem Æneas opidanis ſuadet, vt qua acceſſionem ad muros ipſa ſunt factura, cuniculos occultos fodiant, quo machinarum rota impreſſa ſidant cuniculosq; ſubeant. Verumtamen cauendum ne hoſtis præſentiat opidanos cuniculos agere, ne contrariis cuniculis eos oppugnet, quod citra offenſam faciet, ſi ex humida materia igne ſuccenſo fumo eos ſuffocet, fuerunt etiam qui veſpis atque apibus in cuniculum immiſsis, magno ibi hoſtes incommodo affecerunt.* (Poliorcet. c. 32. & 37.)

2. Deſperationem redigent.] *Illud autem vitabit qui præeſt vrbi obſeſſæ, ſi illud Æneæ διδακτήριον ſequatur, quod eſt eiuſmodi; vt vnicuiq; tribuum certam murorum partem ſorte attribuat, ad cuius defenſionem earum ſingulæ ſimulatq; aliquid increpuerit, ſeſe conferant. pro multitudine autem ciuium, quæ in quaq; tribu cenſentur, partem murorum cuſtodiunto. His ita conſtitutis è quaque tribu eos qui firmiſſimo ſunt ad labores corpore ſeligere conuenit ad ſtationem in foro habendam, aut ad circuitiones, aut ſi quid eſt aliud, in quo talium hominum opera ſit neceſſaria. Similiter vbi munitio aliqua ſociorum præſidio tenetur, ſingulis gentibus pars certa murorum cuſtodienda attribuitor. Si ciues inter ſe mutuis ſuſpicionibus laborent, ad loca ſingula, vnde in muros aſcenditur, fidos homines collocare oportet, qui, ſi quis alius conetur cōſcendere, ſint impedituri. Sed & hac ratione ſopiendas docet ciuium diſſenſiones, quæ plerunq; ab inæqualitate facultatum oriuntur, vt qui victus quotidiani laborant inopia, proſpiciatur, vt eius copiam habeant. atq; hæc, vt tributione æqua & ſine moleſtia diuitum, quoties vſus poſtulauerit, procurari queant; quibus item rationibus pecunia in eos vſus parari poſſit videndum eſt.* (Cap. 3. Poliorc.)

§. *Quomodo oppugnatio acriter vrgendo continuari poßit.*

Si aut opidum, aut arcem, aut vallum celeriter, & in cõtinenti expugnare cupiat, metuatque, ne milites suos vires deficiant, nec tamen pugnæ vllam i intermissionem fieri velit, copias suas in agmina certa diuidat, prout hostiũ & vrbis habita ratione sufficere existimabit. Noctu autem producto primo agmine oppugnationẽ incipiat, iubeatque secundum subsidere, paratumque esse in primi agminis defessi gradum substituitat tertium, & quartum, & quintum, si tot forte sint agmina, indulgere quieti permittat: atque ita postquam à primo agmine oppugnatio aliquã diu tentata fuerit, reuocet illud & ad somnum capiendum mittat, dato simul signo secundo agmini vt è castris prodeat. Interea temporis tertii ordinis ductor ad arma sumẽda suos excitet: Et postquam secundi agminis milites tamdiu in oppugnatione permanserint, quamdiu primi, ducatur agmen tertium, secundum vero ad somnum è pugna recedat: Exinde quartum excitetur, ac deinceps quintum, singulis ita vicissim quiescentibus. Similiter autem exoriente die, qui noctu primi pugnauerunt, primi quoq; mane iterum per duas horas, si quidem sex fuerint agmina, pugnaturi prodeant: Si quinque, paullo diutius: Si quatuor, per tres horas: Si tria, quatuor horarum spatia oppugnando sustineant: redeuntes à certamine prandeant, & sic deinceps alii vsque ad vltimos, vt ita res in orbem veluti conuertatur. Atque hoc pacto, & noctu & interdiu, absque vlla intermissione, oppugnari ciuitas poterit, ac milites alternis vicibus recreati, validis semper nouisque viribus concertabunt. Nec vero quis putet, obsessos, etsi permulti numero sint, eodem contra vti posse stratagemate. Nam, qui in periculis versantur, ii, ne si permittatur quidem, somno frui velint. Nam metu periculi, etiam quo tempore licet quiescere, veluti vrbe iam iam capienda, vigilare coguntur. Quique oppugnantur, obsidentium copias, quamuis exiguæ sint, summo studio propulsare nituntur. quotquot vero intra mœnia sunt, mentis agitatione anxii, metuunt semper, supremumque exitium, si vel leuiuscula neglexerint, exspectant. Ideoque curis atteri necesse est, neque vllo temporis momento quiescere, nimiisque vigiliis ac laboribus fatigatos ærumnis ita confici, vt res suas deinceps præ infirmitate defendere nequeant, coganturque oratores mittere vrbis deditionem postulaturos.

Εἰ δὲ ἐν τάχει* σπεύδει τις ἐξελεῖν φρούριον, ἢ πόλιν, ἢ χάρακα, καὶ αὐτῷ ἡ μὲν οἰκεία δύναμις μηδὲ μίαν ὥραν ἀποστῆναι βουλομένῳ τῶν ἐρυμάτων, εἰς τάγματα διελὼν τὸ στράτευμα, ὅτ᾽ ἂν ἱκανὰ εἶναι δοκῇ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ πλήθους, καὶ κατὰ τὸ μέγεθος τῆς πολιορκουμένης πόλεως νυκτὸς ἀρξάμενος εὐθὺς, τῷ μὲν πρώτῳ προσβαλλέτω τάγματι, τῷ δὲ δευτέρῳ κελεύσας ἐφεδρεύειν καὶ ἑτοίμῳ εἶναι, τῷ δὲ τρίτῳ καὶ τετάρτῳ, καὶ εἰ τύχοι πέμπτον ὄν, παραγγελλέτω τρέπεσθαι κατὰ κοῖτον. εἶτα ὅταν τῷ πρώτῳ καταπειράσῃ τινὰ χρόνον. τούτους μὲν ἀνακαλεσάμενος ἀποπεμπέτω κοιμησομένους, σημαινέτω δὲ τῷ δευτέρῳ προσιέναι τοῦ χάρακος. ὁ δὲ τρίτος ταγματάρχης ἀναστήσας ἐν τούτῳ, καθοπλιζέτω τὸ ὑφ᾽ ἑαυτὸν τάγμα. καὶ μετὰ τοὺς δευτέρους τὴν ἴσην ὥραν τοῖς πρώτοις ἀγωνίζεσθαι. ἀγέτω τὸ τρίτον, κοιμάσθω δὲ τὸ δεύτερον· μετὰ τοῦτο δὲ αὖ τὸ τέταρτον· εἶτα ἑξῆς τὸ πέμπτον ἐν μέρει τῶν στρατιωτῶν ἀναπαυομένων ὁμοίως δι᾽ ἐπισυναπτούσης τῆς ἡμέρας, οἱ πρῶτοι [τῇ νυκτὶ προσβάλλοντες, ἕωθεν πρῶτοι] πάλιν προσταχθήτων, εἰς θ᾽ ὥρας, εἰ μὲν ἓξ εἴη τάγματα δύο κινδυνεύσαντες· εἰ δὲ πέντε, δυοῖν ἔτι μικρὸν ἐπιθέντες. εἰ δὲ* τέτταρα, τρεῖς, εἰ δὲ τρεῖς, τέτταρας· ἀπιόντες δ᾽ ἰσοποιείσθωσαν· ἑξῆς δὲ οἱ μετ᾽ αὐτοὺς, καὶ πάλιν οἱ μετὰ τούτους, ἄχρι τῶν τελευταίων, ὥστε* κύκλῳ τινὰ περιάγεσθαι· τούτου γὰρ συμβαίνοντος, ἀμφότερα ἂν γίγνοιτο. καὶ προσβολαὶ καὶ νύκτωρ καὶ μεθ᾽ ἡμέραν ἀδιάλειπτοι προσαχθήσονται, καὶ οἱ προσβάλλοντες ἀκμῆτες καὶ νεαροὶ, τὰς ἀναπαύσεις ἐν μέρει ποιούμενοι μαχοῦνται. Τοὺς μέντοι πολιορκουμένους, μηδ᾽ ἂν πάνυ πολλοὶ τυγχάνωσιν, οἰέσθω τις τῷ αὐτῷ στρατηγήματι ἀντιτάσσεσθαι. τὸ γὰρ κινδυνεῦον, οὐδ᾽ ἂν ἐπιτρέπῃ τις, ὕπνῳ χαρίζεσθαι βούλεται. φόβῳ γὰρ τοῦ δεινοῦ* παρ᾽ ὃν ἀναπαύεται χρόνον, ὡς ἁλωσομένης πόλεως ἐγρήγορε· καὶ τὸ πολιορκούμενον, κἂν ὀλίγον ᾖ τὸ πολιορκοῦν αὐτὸ πάσῃ σπουδῇ προσαμύνει, καὶ πᾶν ὅσον ἐντειχίδιον ἐστι, κεκίνηται· ὅτι καὶ* τὸ μέλλον φοβερώτερον, *ὡς εἰ παρὰ μικρὸν ἀμελήσαιεν, ἀπολούμενοι πάντες. ὅθεν δεῖ πάσῃ ἀνάγκῃ τρυχομένους αὐτοὺς, καὶ μηδὲ μίαν ὥραν ἀνάπαυλαν ἔχοντας, ἀλλὰ καὶ ἀγρυπνίαις καὶ πόνοις κάμνοντας, ἢ καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα τεταλαιπωρηκότας ἀσθενέστερον τοῖς σφετέροις προσαμύνειν, ἢ τοὺς δεησομένους καὶ παραδώσοντας τὴν πόλιν ἐκπέμπειν.

NOTÆ.

NOTÆ.

1. PVgnæ vllam intermiſſionem.] *Solicite enim curare ſolent prouidi Imperatores, ne vllum interiungendi, & reſpirandi ocium iis qui obſidentur detur:* cum obſidio eius vrbis, quã cito capere velis, & vrgenda, & premenda ſit, *teſte Liuio; qui Appium Claudium ab eiuſmodi inſtantia dilaudat, facitq; ſic eum loquentem in obſidione Veiorum:* Hic ſit terror, *inquit*, nominis noſtri vt exercitum Romanum tædium longinquæ oppugnationis, non vis hyemis ab Vrbe circumſeſſa ſemel amouere poſſet; nec finem vllum alium belli, quam victoriam nouerit, nec impetu potius bella, quam perſeuerantia gerat. *Vnde Q. Fabio Marcellus ab eadem mente dicebat:* Multa magnis ducibus ſicut non aggredienda, ita ſemel aggreſſis, non dimittenda eſſe: quia magna famæ momenta in vtramque partem fiunt. *Qui memorabilem illam Oſtendæ obſidionem ſcriptis commendarunt, Albertum ſcribunt Archiducem Auſtriæ hic offendiſſe, vt qui lentior & cunctatior fuerit quam expediret, vtpote cuius milites tædio ac torpore afficerentur, hoſtes vero ad ſuſtinendam obſidionem lentitudine nimia obfirmarentur. Vere ergo dixit Appius Claudius:* Per intermiſſiones & interualla, lentiores ſpes noſtras facimus. *& alter quidam Romanus:* Multa bella impetu valida, per tædia ac moras euanuere. *Id quod experimẽto quoq; didicit Archidux Matthias, qui dum Sinderouiæ obſidionem neglexit, (quæ Vrbs ſola reſtabat ad liberandam Bulgariam) in cauſa fuit, vt tota ea prouincia Turcæ imperio poſtea ceſſerit. Obſidio itaq; non trahenda, ſed premenda. Ne vero laboribus continuis obſidentes frangantur aut debilitentur, prorſus obſeruanda quæ hoc loco memoriæ prodidit Onoſander. Quod ſi vrbis obſeſſæ non ſit ſpes potiundæ prudenter certe fecerit Imperator, ſi à ſuſcepta re mature deſiſtat, Romanorum exemplo,* qui circumſpectis difficultatibus, ne fruſtra tempus tererent, celeriter abſiſtebant incepto.

Vrbs obſeſſa ſine intermiſſione oppugnãda.
Lib. 5.
Liu. lib. 7.
Liu. lib. 8.
Bonf. lib. 31.

§. *Quo pacto Imperator quieſcere à laboribus aliquando poſſit.*

Αὐτὸς οὖν ὁ στρατηγὸς, ἴσως φήσει τις, ἐξ ἀδάμαντος ἢ σιδήρου κεχάλκευται, μόνος ἄγρυπνος ἔσται ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἔργοις. οὐ δῆτα· ἀλλὰ * παρ' ὃν ἀναπαύεται χρόνον, οὗτος δ' ὀλίγος * ἔστω καὶ σύντομος, ἕνα τῶν ἐν δόξῃ πιστοτάτων καὶ ἀνδρειοτάτων ἡγεμόνων, τῶν * καὶ τὰ δεύτερα τῆς στρατηγικῆς ἀρχῆς ἐχόντων, ἐπιστησάτω τοῖς ἔργοις.

Ipſe igitur Imperator, inquiet aliquis, ferro, vel adamante fuſus ac conflatus, ſolus his rebus ſemper inuigilet. At non ita ſane ſe res habet. Nam aliquando dum ille ſeſe ad breue tempus quieti & ſomno dederit, interea temporis Ducum 1 aliquis fide, ac virtute præſtantiſſimus, qui in militari imperio ſecundas teneat, exercitui præficiatur.

NOTÆ.

1. DVcum aliquis.] *Ita Philippus Macedonum Rex cum in exercitu multo tempore dormiſſet, expergefactus, iis qui circa ſe:* Tuto dormiui, *inquit*, vigilauit enim Antipater. *Quo dicto innuit Philippus, tuto belli Ducem quandoque dormitare, dum aliquis è præſtantiſſimis, qui ſecundas interea partes teneat, exercitui præficiatur.*

Plut.

§. *Loca, quæ obſeſſi inacceſſa exiſtimant, obſidentibus ſæpenumero prodeſſe.*

Ἐνίοτε δὲ τὰ δοκοῦντα μέρη τῆς πόλεως εἶναι κρημνώδη, καὶ πέτραις ἀποτόμοις ὀχυρώτερα τῶν διὰ χειρὸς ἀνεστηκότων τειχῶν, ἔδωκε τοῖς πολιορκοῦσιν ἀφορμὰς μείζους εἰς τὸ νικᾶν. εἴωθε γὰρ πως, ὡς τὰ πολλὰ τὰ ποιοῦντα τῶν πόλεων ὅσα φύσει πιστεύεται τὸ ἐρυμνὸν, ἀφυλακτεῖσθαι καὶ ἥκιστα φροντίδι παραγρυπνεῖσθαι στρατιωτῶν.

Interdum vero partes vrbis aliquæ ſalebris, ac rupibus confragoſæ, quæque munitiores videntur, muris hominum arte, operaq; conſtructis, commodiorem hoſtibus vrbis capiendæ anſam præbuere. Huiuſmodi enim 1 loca, quaſi à natura ſatis præmunita, neſcio quo modo negligi, & minus accuratis vigiliis cuſtodiri ſolent.

Etſi-

Et facile tum peritus Imperator quid faciundum ſit, excogitabit; atque audaciſſimorum nonnullos, tum præmiis, tum pollicitationibus faciet, vt vel per ardua illa loca euadant, vel ſcalis admotis, aliquid emoliantur, & in mœnia taciti ſubeuntes, aut oſtium perfringent, aut portam reſerabunt.

ἔνθα στρατηγὸς ἀγαθὸς ἐνόησεν ὃ * δὴ ποιήσαι. καὶ τινὰς τῶν εὐτολμοτάτων παρακαλέσας ἐπαγγελίαις καὶ τιμαῖς * ὀλίγους, οἷς ῥᾷον ἀναβαίνειν. εἴτε δι' αὐτῆς τῆς δυσχερείας, εἴτε διὰ κλιμάκων ἐκράτησε τῆς πράξεως. ὑποβάντες γὰρ ἐντὸς τοῦ τείχους, ἢ πυλίδα διέκοψαν ἢ πύλην ἀνέῳξαν.

NOTÆ.

1. HViuſmodi enim loca] *Quam verum ſit, ſuiq; creberrimum vſum habeat Auctoris monitum hoc, non paucis probari poteſt exemplis. In veteribus occurrit Lagoræ Cretenſis, qui cum Sardium opidum munitiſſimum obſidione cinxiſſet, tandem illud cepit qua inacceſſum cunctis exiſtimabatur. Polybium ſuper eo ſcribentem iuuat audire: Cognito partem illam muri, quæ eſt ad Prionem incuſtoditam manere, in hanc ſpem & cogitationem totus incubuit: ac cuſtodum quidem negligentiam ex huiuſmodi indicio coniecit. Cum ſit is locus admodum præruptus eiq; barathrum ſubiaceat, in quod moris erat cadauera mortuorum & equorum atque iumentorum inſepulta iacere, eo ſemper vulturum aliarumq; auium multitudo ingens conueniebat. Lagoras igitur, poſtquam deprehendiſſet dictas aues, vbi ſatiatæ eſſent in ſummis rupibus, & ſuper mœnibus ſemper requieſcere, ex eo didicit neceſſe eſſe, vt non cuſtodiretur murus, magnaque parte temporis eſſet deſertus. Itaq; ſilentio noctis accedens qua adiri locus poſſet & ſcalæ admoueri, ſedulo inſpiciebat. quod cum in vna parte & in vna è dictis rupibus commode fieri poſſe inueniſſet, agit de hoc incepto cum Rege(Antiocho) Ille ſpem oblatã non aſpernatus, Lagoram hortari, perficeret quod moliebatur. qui omnia pro viribus ſe facturum pollicitus, petiit ab Antiocho, vt Theodotum Ætolum & Dionyſium Præfectum ſatellitum ſibi adiungeret; vbi primum illos iuſſiſſet & hortatus eſſet, vt vna ſecum iter aggrederentur, & ad facinoris huius ſocietatem coirent. Cum protinus poſtulationem huius Rex impleſſet, coniuncti animis prædicti viri, vbi de rebus omnibus conſilia inter ſe communicaſſent, noctem captabant, quæ circa diluculum eſſet illunis. nacti autem eiuſmodi noctem pridie quam eiuſmodi conſilium exſequerentur, viros quindecim delegerunt validiſſimos, qui in admouendis ſcalis & in aſcenſione illarum audacis incepti participes erant futuri. Secundum hos triginta alios deſignarunt, qui modico interuallo ſubſiſtentes ſubſidio illis forent: vt poſtquam ipſis ſuperatis mœnibus ad proximam portam acceſſiſſent, illi extrinſecus irruentes cardines portarum & iugamentum ſiue lignum tranſuerſarium, effringere conarentur tantiſper dum ipſi vectem intus & clauſtra diſcuterent. electi ſunt & bis mille milites à tergo ſecuturi, quibus negocium datum erat, vt facta in vrbem irruptione theatri ſummam præcinctionem occuparent, &c. Rebus vt conſultum erat præparatis, Lagoras, Theodotus & Dionyſius ſuperatis rupibus ad portam ſubiectam perueniunt, & erant ex illis, qui cum occurrente hoſte dimicarent, alii ſeras effringebant. eodemq; tempore, quibus id negotiũ fuerat datum, extrinſecus irrumpentes idem faciunt. mox patefactis portis irruunt delecti milites bis mille & theatri ſummam præcinctionem occupant, & vrbem denique totam, alii portas proximas effringendo, irrumpunt & inuadunt. Hoc aſtu Lagoras ei oppugnationi, cuius iam alter annus agebatur, finem impoſuit, vir qui rei bellicæ non mediocrem vſum habebat, & qui obſeruauerat euenire vt plurimum, vt munitiſſimæ quæq; vrbes negligentia oppidanorum capiantur, vbi naturalibus aut manufactis munitionibus confiſi, cuſtodias negligentes agere cœperint, aut etiam agere omnino contempſerint. qui hoc etiam ipſa doctus experientia animaduerterat ea parte capi ſolere vrbes, quæ ſunt munitiſſimæ, & de quibus, ne ſpem quidem vllam hoſtes videntur poſſe habere. Huctenus Polybius, apto confirmans exemplo Auctoris noſtri documẽtum, quod veriſſimum quoq; eſſe Geneuenſes non ita diu didicerunt, qui à Sabaudo obſeſſi, periclitati ſunt ea vrbis parte, quæ omnium conſenſu munitiſsima erat, & hoſti aditum ad vrbem præbuiſſet, niſi vnus excubitorum inopinantes catarractas ſoluiſſet.*

Libro 7.

§. Quid

§. *Quid valeat Tubicinis opera in expugnatione.*

Μέγα δ' αὖ ὀνήσειε καί τοι τοιόνδε συνεπινοηθὲν, εἰ καὶ σαλπιγκτὰς οἱ φθάσαντες ἐπιβῆναι τοῦ τείχους ἀνιμήσαιεν. ἀκουσθεῖσα γὰρ πολεμία σάλπιγξ ἀπὸ τειχῶν ἐν νυκτὶ, πολλὴν ἔκπληξιν ἐπιφέρει τοῖς πολιορκουμένοις, ὡς ἤδη κατὰ κράτος ἑαλωκόσιν [ὥστε τὰς πύλας καὶ τὰς ἐπάλξεις ἀπολιπόντας φεύγειν.] ὅθεν δήπου συμβαίνει γίγνεσθαι τοῖς ἔξω στρατιώταις ῥᾳδίαν τήν τε τῶν πυλῶν ἐκκοπὴν, καὶ τὴν ἐπὶ τὰ τείχη διὰ τῶν κλιμάκων ἀνάβασιν, οὐδενὸς ἔτι τῶν πολεμίων ἀπείργοντος· οὕτω που δυνατὸν ἑνὶ καὶ ἀνόπλῳ σαλπιγκτῇ πόλιν ἁλῶναι.

Magnopere quoque profuerit, hoc etiam vti consilio, nimirum, vt, 1 tubicines vna cum militibus, qui primi murum inscenderint, attrahantur. Hostili enim tuba noctu de mœnibus exaudita, obsessorum animi insanum percelluntur, quasi iam vi penitus expugnata sit ciuitas: & sæpe portas, ac propugnacula deserentes diffugiunt. Vnde obsidentibus militibus, qui adhuc extra vrbem sunt, facilius est vel portas perfringere, vel per scalas sese in vrbem dirigere, nemine hostium arcente, fieriq; hoc modo potest, vt vrbs aliqua ab vno & inermi tubicine capiatur.

NOTÆ.

1. TVbicines.] *Romanis non solum Tubicines, sed Cornicines, & Buccinatores: illi qui tuba; alij, qui are recuruo, hoc est, buccina prælium committere solebant, vt Vegetius inquit. Prioribus vti suadebat Onosander, quod eorum videlicet concentus vehementior esset. Lucanus:*

-------Stridor lituum, clangorque tubarum,

Ideo Sentius, *apud Tacitum,* occinere tubas, peti aggerem, erigique scalas iussit.

§. *Quid debeat agere Imperator in vrbem expugnatam inuadendo.*

Εἰ δὲ δή τινα ἀκμάζουσαν ἐπὶ πλήθει τε καὶ δυνάμει πόλιν ἐρρωμένην ἑλὼν, εἰς φόβον ἢ ὑπόνοιαν ἥκοι, μή ποτε κατὰ τάγματα καὶ συστροφὰς ὑπαντιάζοντες ἀμύνοιντο τοὺς ἐπιπίπτοντας ἢ τὰ μετέωρα καταλαμβανόμενοι καὶ τὰ ἄκρα τῆς πόλεως, ἔνθεν * ἀντεπίνοιεν ἐπὶ πολὺ κακώσαντες τοὺς πολεμίους, κηρυττέτω τοὺς ἀνόπλους μὴ κτεῖναι. * ὁ γὰρ ἕκαστος ἐλπίζει λυθεὶς τεθνήξεσθαι, βούλεται φθάνειν δράσας, καὶ πάσχων, ἀλλ' ὅτι καὶ δρᾶν. πολλοί τε ἤδη πολεμίους εἰσκεχυμένους ἐξήλασαν, ἢ μὴ δυνηθέντες, εἰς ἀκρόπολιν ἐρυμνὴν * κατηλίθησαν, ἔνθεν αὖθις εἰς πόνον, καὶ ταλαιπωρίαν κατέστησαν τοὺς πολεμίους, ὥστε δευτέραν ἐπαναιρεῖσθαι πολιορκίαν, ἢ καὶ πολυχρονιωτέραν, ἔστι δ' ὅτε καὶ ἐπαχθεστέραν μετὰ πολλῆς πείρας κακῶν. εἰ δὲ διαβοηθείη τὸ κήρυγμα, τάχα μὲν καὶ πάντες, ὡς δὲ πρόδηλον εἰπεῖν, οἵ γε πλείους τὰ ὅπλα ῥίψουσι. τῶν τε γὰρ βουλομένων * δι' ὀργῆς ἕκαστος εἰς ἄμυναν ἰέναι δεδιὼς τὸν πέλας, μή ποτε οὐχ αὐτῷ ταῦτα φρονεῖ, ῥίπτειν ἀναγκασθήσεται ὥστε κἂν πάντες βούλωνται τὰ ὅπλα φυλάττειν, διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους ὑπόνοιαν, αὐτὸν ἕκαστον δεδιότα μὴ μόνος ὡπλισμένος ληφθείη σπουδῆς ἀποτίθεσθαι. [οἱ γὰρ ὀξεῖς καιροὶ καινὴν γνώμην οὐκ ἐῶσι φανε-

Imperator si vrbem aliquam florentem, & viris viribusq; pollētem vi ceperit, ac forte metus, aut suspicio sit, ne ciues collectis hinc inde turbis conuertant sese, atq; irrūpentibus obsistant, aut eminentiora loca, arcesve occupent, atque illic repugnādo molestiam aduersariis exhibere possint, per præconē edici iubeat; Non occisum iri inermes. Quisquis 1 enim sibi mortem, si in hostium potestatem veniat, perferendam esse cogitat, aliquid prius tentare cōstituit, & necem alicui, antequam patiatur, inferre. Et vero ciues aliquando effusos iam per vrbem hostes exegerunt aut cum hoc minus perficere potuerunt, in arcem munitissimam sese receperunt, & rursus nouos labores & ærumnas iis creauerunt, & alteram denuo, ac diuturniorem moliri oppugnationem coegerunt: imo & grauibus plerumque illatis cladib. valde luctuosam. At si præco, quēadmodum dictum est, adhibeatur, confestim omnes, aut certe quamplurimi arma abiicient. Nam etsi vnusquisq; cæco impetu ad defensionem consurgere velit, veritus tamen, ne alia omnia sentiat socius, arma quoq; deponere cogetur. Ac licet oēs id nunquam facere decreuerint, nihilominus, ob suspicionem cuiusq; se in armis solum deprehendi metuentis, abiicere singuli festinant. Nēpe subita illa tēpora, noua consilia

detegi non sinunt: quique sospites esse cupiunt, quandiu nulla salutis spes commonstratur, etsi nō consilio, attamen necessitate; ad vim repellendam adiguntur: simulac vero tantulam salutis spem superesse acceperunt, quibus antea infensissimi hostes erant, iis iam supplices obuiam vltro procedunt. Atque etiam eadem præconis voce audita, qui obstinato animo arma sua nunquam deserere decreuerant, in aliam adducuntur quoque sententiam. Porro militum in bello mors insolabiliter lugenda nunquam est: eam quippe victoriæ cupiditas intulit: quæ vero victa iam, & capta vrbe infertur, etiam victoribus ipsis lugenda est: & vecordiam potius quam virtutem testatur. Nam etsi deuictorum audaciam, ferociamque qua olim obsidioni repugnauerunt, obliuioni minime tradiderit Imper. non ideo tamen victoriæ suæ fraudem fieri putet, si obuii quique statim trucidati non sint, cum iis deinde captiuis, citra periculum, & in ocio, deliberare possit, quam dicere multa debeat.

ρεῖν γίγνεσθαι. οἵ τε ἕτοιμοι πρὸς τὸ σώζεσθαι, μέχρι μὲν οὐδὲν εἰς ἐλπίδα κεκήρυκται σωτηρίας, κἂν μὴ γνώμῃ, ἀνάγκῃ τὸ ἐπιὸν ἀμύνονται κακόν· ἐπειδὰν δὲ μικρὰν ἐλπίδα τοῦ σώζεσθαι λάβωσιν, ἱκέται λοιπὸν αὐτοὶ πολεμίων ὑπαντῶσιν. οὕτω τε ὁ μὲν κηρύξας, καὶ τοὺς τὰ ὅπλα φυλάττειν βουλομένους, ῥίπτειν παρασκευάζει. Στρατιωτῶν δὲ θάνατος ἐν μάχαις, ἀπαραμύθητος, δοκεῖ γὰρ τοῦ νικᾶν ἕνεκεν γεγονέναι. ἐν δὲ νίκαις καὶ καταλήψεσι πόλεων, τοῖς νικῶσιν οἶκτος * ἀφροσύνης * τὸ μᾶλλον ἢ ἀνδρίας μαρτυρεῖν. * εἰ γάρ που μνησικάκως ἔχει τοῖς * ἠτιμημένοις στρατηγός. μὴ παρὰ τοῦτο οἰέσθω τι φέρεσθαι βλάβος ὅτι τοὺς ἐντυγχάνοντας μὴ εὐθὺς κτείνουσι. σχολῇ γὰρ βουλεύσεται μετὰ τοῦ ἀκινδύνου τὴν ἄμυναν ἀνταγώνιστον ἔχοντι χρὴ διαθεῖναι τοὺς ἑαλωκότας.

NOTÆ.

Victis Clementia proponenda.

1. QVisquis enim sibi mortem.] *Hoc Geneuæ nuper didicit Sabaudiæ Dux, cuius milites licet vrbis iam bona parte potiti essent, sic tamen ab opidanis & præsertim rusticanis, qui Ciuica in domo excubabant, oppugnati fuere, vt quotquot scalis in vrbem sese penetrarant, ad internecionem vsque deleti fuerint. Adeo verum est, quod Dionysius Halicarn. scribit:* Vehemens res est necessitas, & extremum periculum satis est ad induendam audaciam, si cui non est innata *quo respectat Tragicus:*

Lib. 8. *In Hippol.*

Prohibere ratio nulla periturum potest:
Vb. quis mori constituit, & debet mori.

---

§. *Imbelles captiuos remittendos, si fame vrbs prematur.*

Si ciuitatem obsederit Imperator, quam vi expugnari posse desperet, diutina tamen obsidione tandem fame ad deditionem compelli posse arbitretur, quotquot forte captiuos interceperit valenti corpore, & virenti ætate viros bello vtiles, vt ipsi sibi collibitum erit, excipiat. Mulierculas 1 vero, puerulos, & inualidos, ac decrepitos senes, vltro in vrbem remittat. Illi enim ad belli munia prorsus inepti, ciuium suorum citius absument cibaria, & hostium magis, quam sociorum munere fungentur.

Εἰ δὲ τὴν μὲν κράτος ἀπεγνωκὼς ἐκπόρθησιν εἰς χρόνιον καταβαίνοι πολιορκίαν, οἰόμενος λιμῷ τὴν πόλιν αἱρήσειν, ἅπαντα αὐτὸ ἐπὶ τῆς χώρας καταλάβῃ σώματα τούτων τὰ μὲν ἐρρωμένα καὶ ἀκμάζοντα ταῖς ἡλικίαις εἰς ἄμυναν πολέμου λαβὼν ὅ τι ποτ᾽ ἂν αὐτῷ δόξῃ διατιθέσθω. γύναια δὲ καὶ παιδάρια, καὶ ἀσθενεῖς ἀνθρώπους καὶ γεγηρακότας ἑκὼν εἰς τὴν πόλιν ἀποπεμπέτω. ταῦτα γὰρ ἄχρηστα μὲν εἰς τὰς πράξεις τὰς παρεσκευασμένας, τοῖς δὲ ἔνδον τὰς * τροφὰς * συναναλώσει θᾶττον, καὶ πολεμίων μᾶλλον ἢ φίλων ἕξει * τρόπον.

NOTÆ.

Egregia Alphonsi regis clementia.

1. MVlierculas vero.] *Hoc tamen consilium minus est secutus Alphonsus Aragoniæ Rex in obsidione Caietæ: & melius hercle res ei successit, quam si seueritatem, quam noster proponit, vsurpasset. Cum enim opidani impuberes, senes, mulieres vrbe pepulissent, tactus miseratione Rex summa eos humanitate excepit, & obijcienti cur illos non remisisset (fore enim vt breui*

urbs se potestati eius dedisset) respondit, Pluris se facere eorum vitas, quam centum Caietas. *Facinus cum laudabile, tum auctori suo vtile: quam enim vrbem quadraginta ferme millium conatu capere nequiuisset, postea soluta ac diu desita obsidione, sine vi, sine armis, ea gratitudine in ditionem redegit: quæ verba sunt Panermitani lib. 2. de gestis Alphonsi.*

---

§. *Qualis esse debeat Imperator, parta victoria.*

Εἰ δὲ τὰ πάντα κατὰ δαίμονα, καὶ νοῦν χωρήσειεν, ὥστε τοῖς ὅλοις ἐπιθεῖναι τοῦ πολέμου πράγμασι τέλος, ἔστω μὴ βαρὺς ἐπὶ ταῖς εὐπραγίαις, ἀλλ' ἄφορτος, μηδὲ τῦφον ἀπηνῆ περιφέρων, ἀλλ' εὐμάρειαν προσφιλῆ. ἐκεῖνα μὲν γὰρ φθόνον ἐγέννησαν, ταῦτα δὲ ζῆλον * ἐνεσπάσατο. Φθόνος μὲν οὖν ἐστιν ὀδύνη τῶν πρὸς τοὺς πέλας ἀγαθῶν. Ζῆλος δὲ μίμησις τῶν παρ' * ἀλλήλοις καλῶν. τοσοῦτον δέ τι διενήνοχεν ἀλλήλων, ὥστε τὸ μὲν φθονεῖν, εὐχὴν εἶναι τοῦ καὶ παρ' ἄλλῳ τι καλὸν μὴ εἶναι, τὸ δὲ ζηλοῦν ἐπιθυμίαν τῆς τῶν ἴσων κτήσεως. Ἀνὴρ οὖν ἀγαθὸς οὐ μόνον πατρίδος τε καὶ στρατιωτικοῦ πλήθους ἄριστος ἡγεμὼν, ἀλλὰ καὶ τῆς περὶ αὐτὸν εἰς ἀεὶ εὐδοξίας ἀκινδύνου οὐκ ἀνόητος στρατηγός.

Posteaquam autem omnia fœliciter & ex animi sententia cesserint, fine bellicis negociis imposito, caueat Imperat. ne ob res secundas 1 elatior, aut grauior videatur, sed placidus sit ac benignus, neve fastum minaci, ac truculento vultu præseferat, sed ciuilem, atque amabilem beneuolentiam comiter omnibus exhibeat. Illa enim inuidiam, ac liuorem gignunt, ista æmulum amorem conciliant. Et inuidentia quidem mœror est, ob res alicuius bene gestas: Æmulatio vero, virtutum, quæ alteri sunt, imitatio. Tantum autem inter vtraque discriminis est, vt Inuidere, sit optare, laudem, quam aliquis sibi virtute comparauit, perire; Æmulari vero, parem alicuius laudi gloriam discupere. Itaque vir strennus, non solum erit patriæ, & militarium copiarum Dux præstantissimus, sed & gloriæ, quam egregiis indeptus est facinoribus, sartæ tectæque conseruandæ, consultissimus Imperator.

NOTÆ.

1. OB res secundas elatior.] *Solet enim humanum ingenium, inquit Gregoras, in magna fortuna, & insperata victoria humanitatis obliuisci, nisi incerta fortunæ momenta singulari prudentia moderetur. In pugna quidem & acie, quidquid egeris, excusationem habet, cum ratio oppressa iacet, & manus velut ebriæ mente non reguntur. Verum, periculis iam propulsatis, & animorum æstu sedato, ac tranquillitate menti restituta sæuire, & ab officio decedere, improbi animi est argumentum. Quo nomine culpatus est historicis Carolus Audax, qui deuicta vrbe nostra Leodicensi, haud contentus fuit sæuire in obuios quosque, verumetiam suis mandauit, vt si quos vspiam errantes inuenirent, vel ædibus clusos deprehenderent, in flumen mox præcipitarent, & porro vrbem iam tum clero spectabilem flamma delerent, cuius præclaro, scilicet, facinori quatuor hominum millia (teste eius cubiculario Cominæo) destinauit, at,*

Lib. 6. A victoria insolentia cauenda.

Quis cladem illius Solis, quis funera fando,
Explicet?

Lib. 3. Comm.

Nam, & ipse vrbe recedens, ciues profugos, qui in syluas atque saltus vim eius metuentes, sese receperant, ad internecionem deleuit; pauca manu, quæ se abdiderat quo cerui cornua, incolumi relicta. Sæuitia Principis nemini non improbata: parum alioqui considerantis incertam esse belli aleam, quæ sæpe triumphantem & secundis rebus volitantem ex alto deiicit, vt Vates testatur:

Ξυνὸς ἐνυάλιος, καὶ τὸν κτανέοντα κατέκτα.
Mars communis, & interimit quoque iam perimentem.

Hom. Iliad. 6.

quod ipse Carolus experimento didicit dum ad vrbem Nanzæam, fallax fortuna,

--------- Vindicis ora proteruis
Insequitur manibus?

ſic quidem, vt miſere ſuper cæſorum aceruum læſus occubuerit. Philippus Macedonum Rex aliam rationem inijt, cum Athenienſes ſiue etiam Ciuitatem ipſam ſubiugaſſet, ſuiq; iuris feciſſet. Non *enim* ira aut indignatione aliqua, (*verba ſunt Polybij*) proſecutus eſt victos, ſed tamdiu cum hoſte dimicauit, quoad oblata ei occaſio foret oſtentandæ benignitatis ac virtutis ſuę. Enimuero Athenienſibus (etſi eos paſſus fuerat infenſiſſimos) & captiuos gratis remiſit, & occiſorum corpora ſepulturæ tradidit, &c. Ex quo hoc conſecutus eſt, vt elati Athenienſium animi, magnitudine eius victi, ſibi in poſterum obſequentiſſimi fuerint, ſemperque ad omnia Regis iuſſa promptiſſimi. *Amurathes Turcarum Imperator arte conſimili plurimas prouincias ſibi ſubiugaſſe creditur. quippe quos bello vicerat Principes, benigne tractare, humaniter excipere, nihil grauius in illos ſtatuere, quam vt Aulam ſuam ſequerentur, & copias ſuas cum reliquo exercitu necterent. Quæ ſane conditiones ita æquæ atque benignæ victis viſæ ſunt, vt neque obſtinato nec peruicaci animo ſeſe porro defenderint, imperiti artis & doli quem Amurathes machinabatur, qui Principes Græcos, aliorum Græcorum Principum viribus, & militibus ſubiugare & proſternere moliebatur. Bellis ciuilibus in Gallia ſæuientibus, legitur interceptus celebri illa pugna ad opidum Dreux Princeps Condæus à Duce Guiſio, ſed ita humaniter ab eo acceptus, vt etiam ſuo ipſius toro & menſa dignatus illum fuerit. Ex quibus ſiue exemplis ſeu documentis efficimus, Ducum & Imperatorum belli plurimum referre, vt ciuiles ſeſe humanoſque erga victos exhibeant, cum à nullis tam grauiter erretur, quam iis, qui Imperium credunt grauius aut ſtabilius vi quod fit, quam illud quod amicitia adiungitur, vt Terentianus ille Micio inquiebat.*

Lib. 5.

FINIS STRATEGICI.

VARIÆ

VARIÆ LECTIONES TRIBVS ONOSANDRI MANVSS. CODD. COLLATIS EXCERPTÆ.

His litteris designantur Codices Manuss.

V.M.	Id est,	Veteres Membranæ. vel, Vetusta Macrocola.
C.M.		Codex Mediceus, ex Bibliotheca Reginæ Catharinæ.
L.R.		Liber Recentior.

PAGINA PRIMA.

ΣΤρατηγικός. Ita etiam legitur in Codice Mediceo: in libro recentiore, Στρατηγική. Vide Notas. Πρέπειν. C.M. πρέπει Οὐρανίῳ. L.R. Οὐράνιε. Nulla huius mentio in versione Camerarii. Λελογχῶσι. C.M. λογχῶσι. Φησί. L.R σφίσι. Recte. Θαῤῥήσαις. L.R. θαῤῥήσασι. Vide Notas. Η τὸ μὲν. L.R. ἢ τ. μ.

Pagina 2. Εἰ ἃ δή. C.M. lacunam sic habet. εἰ ἃ δ. Ρωμαίοις δυνάμει καὶ δι' ἔργων πρα... ξωτ ἐγω, &c. posterior tamen lacuna repleta est: sed ab alia manu. Camerarius legisse videtur, εἰ ἃ δεῖ Ρωμαίοις δυνάμει καὶ δι' ἔργων πρᾶξαι. Nicol. Saguntinus ita verterat: *Si ea, quæ Romani virtute, ac industria duce, fortiter atque præclare gessissent*, &c. Vnde vtramque Codicis Medicei lacunam implendam censeo: εἰ ἃ δὴ Ρωμαῖοι δυνάμει τε δι' ἔργων πράξαιεν, Υπεραρθέντες. Κἂν εἰ δύναται. In libro recentiori deest εἰ. Απαν τῷ γένει. Scribe ex L R. ἅ τὸ γένος. Πρωτεῦον. C.M. προτεύσαι. ἄτι γάρ. L.R. corrupta scriptura, ἄτεχνον. Εφύλαξαν τό. C.M. & L.R. ἐφυλάξαντο, recte. Δίκαιον ἐμαγήσαντο. C.M δι' ὧν ἐμαχ. Παύτα μοι σύνειλεκται. L.R non leg. πάντα.

Pag 3. Αὐτοστρατοσυσάμενος. Quæ deinceps sequuntur vsque ad εἰς σύνταξιν. &c. desunt in C.M. Παραθέμενος. L.R. παραθέμενος. Απολείπῃ. L.R. λείπῃ. Τρυφὴν. L.R. τροφήν. Υστερον. C.M. ὕστερος.

Pagin. 4. Ατηθέντα. L.R. ἀχθέντα. vera lectio. C.M. ἄτλοντα. Ηὶ νόημα. C.M. ἡ συνόημα. Παραιτία. L.R. περαιτία. Δ' ἡ αἵρεσις. L.R. διαίρεσις. Αὐτομάτῳ. C.M. αὐτομάτη. τούτῳ. L.R. τοῦτο. Εξομηρευσάμενος δυνάμενα στρατηγοῦ πρὸς πατρίδα. Verior, & auctior scriptura ἐξ. L.R. δυνάμενα στρατηγοῦ παῖδες πρ. πα' δ. &c.

Pag. 5. Εκείνους μόνοις τοῖς φαρ C.M ex μόνους τ. φ. aptius ad mentẽ Onosandri ὁ δ. L.R. οἱ δ. Εποίησεν. L.R. ἐποίησαν. Ανέστησεν L.R ἀνέστησαν. Τοῦ δύνασθαι λέγειν. L.R. τοῦ λέγειν δυνατόν. Τὸν δ' ἔνδοξ C.M. τὸ δ' ἐν Οὐδεὶς γὰρ ἑκών. Deest τὸ ἑκών, in L.R. Χρήσε. L.R χρήσεται. Ο δ' πλοῦσιος. L.R. σὺν δὲ τῷ. Ων τύχῃ. L.R αὖ τύχει. Οβολοματῶν. Ita etiam habet L. R. C. M ὁμολογιάτην. Emendandum, ὀβολοστάτην. Τούτοις. L.R. τοιούτοις.

Pag. 6 Καὶ πρόσθεν. L.R. καὶ τὰ πρόσθεν. Αρεστείοις L.R. ἀρίστοις Προγόνων. L.R. πατέρων. Ex Notis compendiariis in V. M προγῶν. Διὰ τοὺς προγόνους L.R διὰ τὸ τοὺς πρ. Σφῶν αὐτῶν ἀρετὴν κἂν μὴ γένει, &c. L.R. σφῶν ἀρετὴν κἂν μηδὲ γένει, &c. Προσόντων μὲν δεῖ τούτοις. Verior lectio C.M. προσόντων μὲν δὴ τούτων ἐκείνοις. Προγόνων. L.R πατέρων. Ταλαιπωρότερον abest in L.R. C.M. παλαιπότερον Ωρμῶνται. L. R ὅρμῶνται. Προγόνων. L.R. πατέρων.

Pag. 8. Διαιρέσις. C.M. διαίρεσις. Στρατη-

γὸς ἀγαθὸς, &c. C.M. στρατηγὸς ὁ ἀγαθὸς, ὁ δύ-ναμις. ὁ πλοῦτος. Τῇ πατρίδι καὶ πιστοὺς, καὶ δυνατωτάτους. Desunt hæc verba in L.R. Καιρὸν δοκιμασίας. Scribe ex L.R. καιρῷ δὲ. Εν δυπορίᾳ. Lego ἐν ἀπορίᾳ. Nec satis accurate hunc locum interpretatur Camerarius.

Pag. 10. Ωστε τε δεῖ. L.R. ὥστε δεῖ. Εννοῆσαι. C.M. ἐννοήσαι. Επάγειν. L.R. προάγειν. Επὶ τοῦ. L.R. ἐπεὶ τὸ. Τοὺς ἀξίους τοῖς ἐναντίοις. Cum V.M. consentit L.R. sed C.M. habet, τοῖς ἀξιουμένοις τοὺς ἐναντίους.

Pag. 11. Τείχους. C.M. τοίχους. Ασθενεῖς γε ὄντας C.M. & L.R. ἀσθενοῦς γε ὄντος. Ουτοι μέγα βάρος. Turbide scriptum in L.R. οὗτος μεγάβορος. L.R. Τὰ παρ' αὐτοῦ. L.R. τ.π. αὐτοῦ. Αναθεῖναι C.M. διαθῦναι.

Pag. 3 Αμαρτιῶν ὁ στρατηγὸς. L.R. ἁμαρτιῶν ὁ στρατηγὸς. Implenda lacuna ope C.M. ἁμαρτιῶν τὸ θεῖον ὁ στρ. Ωσ νόμοι. L.R. ὡς εἰ νόμοι. Διαμολύσματός ἐκ, &c. L.R. διαμόλυσμα. Puto sic interpungendū, legendumq; πᾶσιν, εἴ τις ἢ δημοσία κηλὶς ἢ διαμόλυσμα ἑκάστῳ συνέσιν ἀποδιαπομπούμενος. Ινα ἐθίζεσθαι. L.R. ἐθίζηται.

Pag. 14. Εχοντες καὶ τὸ σύνθημα. Imperiti librarii in tribus Mss. Cod. hæc exarauerant titulum: Περὶ τοῦ ἔχειν σύνθημα τὸν λαὸν. quem nimis hoc loco ineptum conuerso stilo effodi. nam Onosander in præsentia minimo minus de synthemate, aut tessera loquitur. Εὐπαθέστεροι. C.M. εὐπαθέστεραι. L.R. εὐπαθέστερον. Δραστήριοι. C.M. δραστήριον, ἐάν τε τοῖς κατόπιν. Hæc verba, & quæ deinceps sequuntur vsque ad κἂν ἐπιστρέψαι, &c. desunt in L.R. Παραβοηθείας. C.M. παραβοηθείας Βουλομένων. L.R. βουλομένοις. Πανικὰς καὶ πλύας ποίας. C.M. π. καὶ πλύας ποιας. L.R. πανικὰς πλοίας ποιας.

Pag. 15. Εστιν. L.R. εἰσὶν. Μέλλων δὲ κρίνειν. τὸ, κρίνειν deest C.M. Τῷ συνόπλον. L.R. τὸ συνόπλ. Χρολῇ. sic vbiq; scriptum pro σχολῇ. Καὶ μὴ πολλὴν ἀνυέτω. In C.M. deest μὴ. Φθειρέτω καὶ καιέτω. L.R. φθειρέτω, καιέτω, &c. προαναπιεσθω. In ora veteris membranæ adscriptum est, γρ. καὶ προανατεινέσθω. Μήτ' ἐπὶ τοῦ ὑπηκόου. Omissa sunt hæc verba in L.R.

Pag. 16. Τὴν γε φιλίαν. L.R. τὴν τελείαν. Δι' ὅμως. L.R. δὲ ὅμως, Καὶ ἀπὸ λαμπρᾶς. Ita cōstanter in tribus Mss. vide Notas. παρουσίας σφίσιν οὕτως ἀόκνως παρακομίζουσι. Emēdatior lectio C.M. π. σφ. οὔσης ἀόκνως παρακομίζωσι.

Pag. 20. Περὶ τοῦ ὅτε. C.M. ὅταν. Αγειν τὸν στρατηγὸν. Lege ex C.M. στρατὸν. Δρᾶσαι. C.M. δράσας. Αποκλεῖσαι. C.M. ἀποκλεῖσθαι.

Pag. 21. Οπου δ' ἂν μέλλοι. L.R. μέλλη. Ποιούμενος τὴν μονὴν. Scribe ex L.R. νομὴν. Η καιροῖς ἐφεδρεύων. L.R. εἰ καὶ καιροὺς ἐφεδρ. Ελώδη C.M. & L.R. ἑλλώδη. Frustra vide Notas. Εκάκωσε In V.M. est ἐνάκωσε.

Pag. 24. Περὶ τοῦ συνεχῶς, &c. Hic titulus reponi debet in medio præcedentis capitis, ibi, ὅπου δ' ἂν μέλλοι, &c. Υπαλλάσσειν C.M. ἀπαλλάσσειν. Εκρήσεις. L.R. ἐπιχειρήσεις. Ετῶν. L.R. ἐκόντα. Lege ex C.M. ἐῶν Εὐτολμωτάτων. Religio fuit librario, duorū Codicum scripturam immutare. C.M. εὐτολμοτάτων. nisi mauis scribere. αἱ γὰρ ἡδοναὶ δελεάζουσαι τῇ καθ' ἡμέραν συνήθει, τὰς εὐθυμίας ἀποφθείρουσι καὶ τῶν εὐτολμοτάτων. quod placuisse Camerario videtur. Μακρὰν ἐπείγειν. In ora C.M. ἐπάγειν οἶμαι. Εκδεδιτιπημένοι. C.M. ἐκδεδιητημένοι. Verior lectio, L.R. ἐκδεδιτιόμενοι.

Pag. 25 Στρατὸν. L.R. στρατηγὸν, perperam. Η μὴ διὰ τῶν δεινῶν εἰς τὸ ἀληθινὸν ἀγώνισμα πεῖρα. In Cod. quoque Mediceo. sed nec inepta L.R. lectio, εἰ μ. δ. τ. δ. ε. ἀ. ἀ. πειρᾶ. Γυμναζέτω τοῖς δὲ ποσὶ τρόποις. L.R. γυμναζ. δὲ ποσὶ τοῖοις τρό. Γιγνόμεναι, L.R. γιγνόμενοι. Υπ' ὀξὺ παράγγελμα πάντες. L.R. ὑπό π. πυρ' ἀ. πάντες. Επὶ λαιὰ καὶ δεξιὰ. V.M. ἐπὶ λαιᾶ καὶ δεξιᾶ. Υποστέλλουσιν. C.M. ἐπιστέλλ. Οἱ μὲν ἀρχὴν L.R. οἱ μὲν γὰρ ἀρ. Εθέουσιν ἐπ' ἄλλη. L.R. ἐθ. ἐπ' ἄλλην. Ρερυθμισμένη. L.R. ἀρρυθμισμένη. Παραψίλαι. L.R. παραπίλαι ita legebat Camerarius.

Pag. 26. Βεβωλασμένα πεδία εἰκβόλους. L.R. βιβωλασμένα παιδία εἶνη βώλους, partim recte, partim male Δείξας δὲ. Quæ sequuntur vsq; ad καὶ ἐπιστήσας, desiderantur in L.R. & in vers. Cameriana. Ο, π εἰ ῶ. L.R. ὁ ποιῶ. Αντὶ λητὸν ἢ πολυτελέστερον. L.R. αὖτε λιτὸν ἢ πολυτελέστερον. L.R. αὖτε λιτὸν ἢ πυλυτ. Vitiosam hanc lectionē secutus Camerarius, aberrauit à mente authoris. Scribendum vero ex C.M. αὖτε λινὸν ἢ, πολυτ. &c. Κράμα. C.M. κράμματα. Στεῤῥότερα τε τὰ σώ. L.R. στεῤῥότ. τε καὶ τὰ σώ. Αγμητὰ Scribe, ἀκμητὰ. Κρυμνοῖς. C.M. κρυμοῖς. Ποιούμενος. L.R. ποιούμενον. Κατὰ πραμνοὺς ἱπλάζεσθαι. C.M. κατακρανοὺς ἱπλάζ. L.R. κατὰ κρημνοὺς ἱππάζεσθαι.

Pag. 28. Διὰ τὸ ἀσύντακτον τοῦ πλήθους, καὶ διὰ τὸ βαρεῖς εἶναι. Desunt ista in L.R. Αὐτὸς γε μὴν. L.R. αὐτὸ γε μὴν. Εντακτείτω. C.M. & L.R. συντακτέτω. Εισω. C.M. ἤσω.

Pag. 29. Κτεινάτω. L.R. κτεινέτω Ην ἐν μέρει διελόμενοι. L.R. ἣν ἐν μ. δ. C.M. ἣν ἐν μερίδι ἑλλόμενοι. Αἱρουνται. L.R. αἱρῶνται Αν ποτὲ καὶ

τὲ καὶ πυρὰ L.R. αὐ καὶ πυρὰ. Μαραίνουσι. L.R. ῥαίνουσιν. Τῶν σκελῶν, καὶ ὁ τόνος. C.M. καὶ ὁ τόνος τῶν σκελῶν. Καὶ ὄντων δὲ τῶν φυλάκων πρὸ, πορρωτέρω τοῦ, &c. L.R. κ. ὄν. δ. τ. φ. ω. παραπορρωτέρω. Emenda ex C.M. καιόντων δὲ τ. φ. πυρὰ πορ.

Pag. 31. Βούλοιτο ποτὲ νύκτωρ. L.R βού παρὰν. Προαιρούμενος. L.R. προαιρουμένους. Ἢ τοὺς ὄντας φ**** Huiusmodi lacuna est in veteribus Membranis C.M. τοὺς ὄντας φλύγων Liber recentioris notæ, τοὺς ὄντας φυλάξαι Magis est, vt priorem sequar lectionem: posterior tamen non plane reicula; quam amplexus est N.Saguntinus. Vtramque prætermisit Camerarius. Ἢ μὴ δὲ βουλομένοις. C.M. ἢ μὴ βουλομένῳ. L.R. ἢ μὴν, καὶ βου. Ἐνέδρας τε προεκπέμπουσι καὶ διώκουσιν. Desunt hæc verba in L.R. & in vers. Cameriana. Κοινολογησάμενος. C.M. κοινολογησόμενος.

Pag. 32. Εὐρρώστους. Ita etiam est in C.M. at in L.R. εὐρώστους. Περὶ αὐτῶν. C.M. περὶ αὐτὸν. Εἴ τις ἐστὶν ἤ. L.R. εἴ τι ἤ. Ἢ ἀρχὴν ἐπιθέσεως, ἢ ὁδὸν ἐπαγγέλλοντα καθηγήσασθαι. Desiderantur hæc in L.R. & in editione Camerarii. Διὰ σκοπῶν ἀορατων τοῖς πολεμίοις. L.R. διασκόπων ἀο πολεμ. Ἀληθεύωσι. C.M. ἀληθῶσιν.

Pag. 33 Μήτι. C.M μήτε Ἴδῃ. L.R. ἤδη. Δοκείτω τοὺς πολεμίους τὸ πολεμίους deest in L.R. Ἢ ἰδών τις. L.R. καὶ ἰ. τ. Πάντως. L.R. πάντας Τοῦτο. Rectius in L.R. τοῦ. Μήτε τοῖς. C.M. μήτε δεικνύτω τοῖς. Ὡς ὀλίγον C.M. & L R ὀλίγων. Προϊόντες L.R. προϊόντας. Ἁρπάσαντας. ἁρπάσωντα.

Pag 34. Εἴσεται κἂν ὑπὸ τοῦ. L R. εἴσεται εἰ δὲ ὑπό. Δράσαι τι. C.M δράσαι τι. Τῶν ἄλλων. C.M. τῶν ἄλων. Τοῦτο ἔσται. C.M τοῦ ἔσται. Καὶ τούτοις οἱ ὑποτεταγμένοι. L.R. καὶ τούτων οἱ, &c. C.M καὶ οἱ ὑποτεταγμένοι τούτοις. Τάξεσθαι. alii Codd. τάξασθαι. Οὐκ ἔστιν δ' ἀφ' οὗ. L.R. οὐκ ἔστιν ἀφ' οὗ.

Pag. 35 Αὐτῶν θύεται. L R αὐτῶν θῦσαι. Καὶ αὐτῶν ἐμπείρως. L R καὶ αὐτῶν ἐμ. Ἐπισκέπτεσθαι διώκεσθαι τὰ ἱερὰ. L.R. ἐπισκέπτεσθαι τὰ ἱερά. Ὑποτεταγμένους. C.M ὑποτεταγμένους. Ἀπαγγέλλοντες. L.R. ἀπαγγέλλον**. Οὐθὲν γάρ. L.R οὐ γάρ. Προμηνύει. L.R. προνομή. Ὡς ἄν γε τι κρεῖττον. Hinc multa desunt in C M. nempe ad illa vsque verba, ὁ στρατηγὸς τότε, &c. Ὑστερήσαντας. L. R στερήσαντας Ἐγκλίσεις. L R. ἐκκλίσεις. Ἀλλοιομόρφω. L.R ἀλλοιομόρφῳ. Προσημαίνειν. Quæ sequuntur vsque ad ἐπειδὴ δὲ, desiderantur in versione Camerarii.

Pag. 37. Καὶ τῶν μὲν σαφῶς. Emenda ex L.R. καὶ τῶν μὲν σφῶν. Μενόντων. L.R. κενόντων. Ἢ τὸ στράτευμα εἰσῆλθε. L.R. ἢ τὸ στράτευμα εἰσεῖλθε. Τοὔμπροσθεν Oscitanter scriptum in L.R. τοὔνομα πρόσθεν Ζυγώσει. In ora vet. membr. repperi, ζυγώσει. ζ. ζ. in L.R. ζωγρείῳ apta vtraq; lectio. minus recte vertit Camer. Vide Notas.

Pag. 38. Οἱ προελθόντων. L.R ὡς προ. Ἀπομάχεσθαι. L.R. ἀπομάχεσθαι. Ὅτι. L.R. ὅ. τι. Περὶ τοῦ, &c. Hunc titulum in suum locum sic restitui. ὅτι δεῖ. L. R. ὅπως δὴ. Περιβλέπεσθαι δὲ. Male his verbis præfixus erat titulus in V.M. & L.R. Δι' ὧν ἄγει χῶρον. L.R. δι' ὃν ἄγει χῶρον. Ὑποστρέψαι. L.R. ὑποστρέψει. Βουλόμενον ἀπαγγέλλειν L.R. βουλόμενον τὸ ἀπ.

Pag. 39. Ἀνακόπτειν. L.R ἀνακάμπτειν. Φασθῆναι. Scribe ex L R. φρασθῆναι.

Pag. 40. Νομίζηται τὸ. L.R. νομίζητο. Ἐνφορτίσαι. L.R. ἐνφορτῶσαι. Τῆς ἰσχύος ἐν λειπούσης. L.R. τὴν ἰσχ. ἐλλειπούσης.

Pag 41. Ἀφιγμένοις. L.R ἀφιγμένης. Ὁ στρατηγὸς τότε δεῖ μάλιστα τοῖς στρατιώταις ἱλαρὸς καὶ γ. καὶ. α. φαίνεσθαι. C.M. ὁ σ. τότε μάλιστα τ. σ. καὶ γ. καὶ ἀ. ἔσεσθαι. Βλέποντες. Repone ex aliis libris, βλέποντος. Ὡς οὐδενὸς ὄντος δεινοῦ. Hæc omisit Camerarius. Πολλοὶ καὶ ἠπίστησαν. L.R. καὶ πολλοί.

Pag. 42. Ὑποσημαίνειν δεῖ. in L.R. deest τὸ δεῖ. Θαρσεῖς. L.R θαρσεῖς. Ὥστε μηδὲν ἐθέλειν τολμᾶν καὶ οὕτω καταφρονεῖν. Hæc desunt in L. R. Διαπέπραχται. Legendum ex C.M διαπεπέρακται.

Pag. 43. Γενναίοις. L.R γνησίοις Παράγγελμα. L.R. παραγγεῖλμα. Προαπειλήσας. In Codice Mediceo ita legitur, προσλήσας, & in ora libri ad lacunam implendam ----ομι----, vt sit προσομιλήσας. Prior lectio verior. Σφίσιν ἐπὶ τοῦ ἰδίας σκηνῆς καὶ προδηλώσαι. Hæc in libro recentiore incuria librarii omissa sunt. Εἰ γὰρ ὁ μηδέπω Corruptus hic locus, nec integra sententia est. Consentiunt tamen libri omnes Mss. qui penes me. Addidi quædā in versione, vt sensum qualiter ad verba Græca, quæ supersunt, concinnarem. Nam & Camerarii, & Saguntini interpretationes nō faciunt satis Ὡς ἐν κεφαλαίῳ C M ὡς κεφαλαίῳ.

Pag 46. Κατὰ τὰς ἐκ παρατάξεως μάχας ἐπὶ κέρως, ἵνα καὶ. Hæc omissa sunt in L R. & versione Camerarii. Codex Mediceus pro ἐπὶ κέρως, habet ἐπικαίρως quod fortean aptius sit. Edidi, & verti, vt est in vet. Membr.

Pag. 47 Σφενδονισταῖς. L.R. σφενδονήτας. Κατόπι. al. κατόπιν. Ἀνάποδα. L.R. ἀνὰ πόδα. Φιλίων. L.R. χιλίων. Εἰς ὕψος. L.R εἰς ὕψους.

Pag.48. Περὶ τοῦ ἐν τοῖς. Hic titulus deest in C.M. Καὶ δὴ κἂν αὐτὸς. L.R. καὶ δὴ καὶ αὐτὸς Οχθώδη. C.M. Οχθώδεις.

Pag.49. Πράξεις. Lege. τάξεις, ex C.M. Εκκενώσας. C.M. ἐκκενώσωσιν. Αφυλάκτως, ἀπροοράτως τοῖς, &c. Rectius in C.M. ἀπροοράτως ἀφυλάκτοις τοῖς Ροίζου. C.M. ῥύζου.

Pag.50. Υπὲρ κεφαλῆς. L.R ἐπὶ κεφαλῆς. Οὕτω γὰρ εἶπον. C.M. οὕτω γὰρ ὡς εἶπον. Πείσονται. L.R. πήσονται. Επιθέντες. C.M ἐπιθέοντες. Συνελαύνωνται. al συνελαύνονται.

Pag.51. Διεκπεσόντας. L.R διαπεσόντας. Φυλαττέσθω παθεῖν. In C.M. deest, τὸ, παθεῖν. Τῶν πεζῶν φάλαγγα. Ioannes Camerarius legebat, τῶν ἐχθρῶν φ. vertit enim, *aduersariorum phalangem*, apte ad sensum, eumq; sequi placuit Πρωτοστατῶν. L.R. προστατῶν Παρὰ κέρατα. al. παρακέρατα. Παραστήσῃ. C.M παραστήσει. Εἰ παρὰ ποταμίαν ὀφρύν L.R ὁ παρὰ ποτ. ὀφρύν. Αὐτόγε. al. αὐτῷ γε.

Pag.52 Βουλομένοις L.R. βουλομένους Εναπολήψονται τῷ περιέχοντι κύκλῳ. C.M. ἐναπολείψονται περιεχ. κόλπῳ. Πρὸς οὓς ἀντιτακτέον. L.R. πρὸς οὓς αὐτοὺς τακτέον. Τοῖς μὲν δυεῖν. Scribe ex C.M. & L.R. τοῖν μὲν δυοῖν. Τῷ δὲ ἑνί. L.R. τὸ ἑνί. Εστάτω. L.R. ἱστάτω. Εστήξανται. L.R. ἐστήξονται. Εφέδρῳ. in ora L.R. γρ. ἐφόδῳ. frustra. Εὰν δὲ δὴ μένουσιν. Ita V.M. & C.M. Contra vero liber Recentior. ἐὰν δὲ μὴ μέν. quo modo legebat Camerarius, sed pugnãte secũ sensu. Καταπεπληγμένων. C.M. καταπεπληγμέν. Λύσαντες τὰς τάξεις ἐπικέονται. L.R. λύ. τάξεις ἐπικέρονται.

Pag.54. Περὶ τοῦ ἔχειν Deest hic titulus in C.M. Duplex autẽ est in V.M. queadmodũ edidi. Οὐκ ὀλίγον ὀλίγων. Τῆς αὐτοῦ στρατείας. C.M. στρατιᾶς. Συμβάλλῃ. C.M. συμβάλλει. L.R. συμβάλλη. Καθυστερῇ. L.R. καθυστερεῖ. Πείσονται. L.R. πήσονται. Επιβολὴ. L.R ἐπιβουλή. Τί στρατιωτῶν σύστημα νύκτωρ ἐκπεριελθεῖν κελεύσαι. Hęc desunt in C.M. Επικειμένους. Sequitur in C.M. pars alicuius capitis, & caput fere integrũ, cui titulus, περὶ τῶν μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἐπιτρεχόντων πολεμίων τὰς χώρας ἡμῶν. καὶ τῆς μετὰ ἐγκρυμμάτων παρασκευῆς. Non esse Onosandri, stilus aperte indicat. cuius tamen sit, nondum mihi liquido constat Τοῖς. L.R. τὴν.

Pag.55. Δαιοῦ τὸ δεξιὸν κέρας τῶν πολεμίων, εἰ δ' ἐπὶ τοῦ. Desunt ista in L.R κἂν τε ἐς κατὰ ἀλήθειαν ᾖ τοῦτο γιγνόμενον. Desunt etiam hæc in L.R. & in versione Camerarii. Νεῖκος ὤρωρεν. L.R. νίκος ὤρορεν. Τοῦ τῶν πολ. In L.R. deest τὸ τοῦ. Ως θαῦμα. Ita vno consensu libri Mss. Camerarius videtur legisse, ὥσθ' ἅμα. Posset etiam legi θαμά. quo vocabulo ipse vtitur pagina 78 Φίλιοι. L.R φίλοι.

Pag.56. Πρῶτος αὐτὸς ἄρξασθαι φυγῆς. In L.R. initium istud erat sequentis capitis. sane præpostere; & nimis ridicula res est, in fuga Principem esse Imperatorem, vt vertit Io. Camerarius, vitiosum sequutus exemplar. locum tamen, vt mẽdosum notauit asterisco. Τοῦ στρατοῦ. Scribẽdum ex L.R. στρατηγοῦ. Εἴ τι τῆς συμβολῆς τινὸς πράξεως. Emendatius in C M εἴτε τῆς συμβολῆς, εἴτε ἄλλης τινὸς πράξ. Αλλὰ διὰ τῶν ἡμετέρων L.R. ἀλλά τὰ τῶν ἡμετ. Legendum puto, ἀλλὰ διὰ τῶν ἡγεμόνων.

Pagin. 57. Τοὺς μετ' αὐτοὺς. Recte in C.M. τοῖς μ. αὐ. Παραπλήσιον τοῦ παραγγέλματος. In L.R παρὰ τοῦ παραπλησίου τοῦ παραγγ. abundat τὸ, τοῦ παραπλησίου. Σημανθὲν. L.R. σήμαθεν. Περὶ συνθημάτων. lege ex C.M. παρασυνθήματα. Νεύματος Emenda, νεύματι, ex C.M. Οπλων. L.R. ὅπλου. Ινα μὴ μόνον. Insubide hic præfixus erat titulus præcedens, in L R. Γενομένης ποτὲ ταραχῆς. L.R. γινομένου ποτὲ ταράχου Οὔτε γὰρ λέγειν, οὔτε ξυνιέναι δυνάμενοι. L.R. οὔτ' ἐχόντων λέγειν οὐ. ξ. δυναμένων.

Pag.58 Μὴ λύειν. C.M. μὴ παραλύειν. Βλαπτόμενοι σφάλλονται. C.M. σφαλλόμενοι βλάπτονται. Hunc locum minute nimis interpretatur Camerarius. Αὖθις Deest in C.M. Λεγόντων τοῦ μένειν ἐν τάξει μηδὲ ἐπισφ. L.R. λεγόντων μένειν ἐν τ. μὴ ἐπισφ.

Pagin 59. Περὶ τοῦ μὴ δι' ἐπιμελείας, &c. Rectius in C.M. περὶ τοῦ δι' ἐπιμελ. Ραδία. L.R. ῥηΐδια. Λόγοι. L.R. λόγοις. Συναλαγμοῦ. Corrige ex C.M & L.R συναλαλαγμοῦ. Οψεις. C.M. ὄψις. Πάγοι Ita etiam in C.M. Emenda ex L.R. πάταγος. Ανατεινόντων. Hic in L.R. præfixus erat titulus, turbato ordine.

Pag.60. Υπὸ τὰς. C.M. ὑπὲρ. Ταύτῃ μὲν εἰ γίγνοιντο. L.R ταύτῃ μὲν ἐγίγνοντο Ενίοτε δὴ ποτὲ χρήσιμον. L.R. ἐνίοτε δεῖ ποτὲ τὲ χρ.

Pag.61. Τίς ὠφείλει. L R τίς φίλος. L. τίς ὠφέλει. Τῷ δεῖνι. C.M. τῶν δεινῶν. Εξεπάζειν. C.M. ἐξισάζειν. Αρχοντας. L.R. ἄρχοντα. Εἶτα τοῦτο ποτέ. L.R ε. τ. πότε. Emenda, εἶτα τοῦ τότε. ex C.M. Τίνα στήσειν, Repone ex C.M. τίνας τισιν. Καταπερινοήσαντα, C.M. περικατανοήσαντα.

Pag.62. Πολλάκις. Quæ sequuntur ex hoc capite, desunt in L.R. & vers. Camer. Ιπποκρατουμένων δέ. Inepte distinctum erat hoc caput in L.R.

Pag.

Pag 63 Περὶ τοῦ μηδέν. Deest hic titulus in L. R. & versione Camerarii. Τοῖς ὅλοις. L.R. τοῖς ὅπλοις Κἂν μὴ L.R. ἂν μοι. Ζητεῖν. Quæ sequuntur vsque ad asteriscum omissa sunt in L. R. & in versione Camerarii. Υποδεικνύτω L R ὑπεδείκνυτο. Επικειμένων. L. R. ἐπικνειμένων. Ο βούλεται C.M ὃ βούλονται. recte. Τοῖς δὲ μένουσιν. L.R τ. δὲ φεύγουσιν. male.

Pag. 64 Περιεποιήσαντο νίκας, ἢ μικροῖς ἐλαττώμασι. Hæc desunt in L.R. & vers. Camer. Επείγονται. C.M. ἐπάγονται.

Pag 65. Τοῦ τοῖς πολεμίοις. In L R deest, τὸ, τοῦ. Αγῶνας ὑπέρβλητον. C. M. ἀγῶνας ἀνυπέρβλητον. Αμεινόνων. C.M. ἀμυνόντων. ferri potest Εἰ γὰρ ἐν ᾧ. Quæ sequuntur his notis [] inclusa, desiderantur in V. M. & L.R. & vers. Camer. Restitui ex C M.

Pag 66. Εἴργασται L. R ὕργασται Μηδὲ αὐτὸν. L. R. μηδὲ αὐτὸν. L. μηδ' ἑαυτὸν. Αἱρούμενον ζῆν, σωζόμενος δέ. Perperam in L R. αἱ, ζεῖν σωζόμενος οὐ δὲ Παρακαλεῖν τοὺς μέλλοντας ἀναπληροῦν τὸ ἐλλεῖπον L. R. & C. M. παρακαλεῖν, τ. μέλλοντας ἀναπληροῦν τὸ ἐλλ. quam lectionem sequutus est Camer.

Pag 67. Κατὰ πάτρια. C.M. κατὰ τὰ πά.

Pag 69. Ανδραγαθήσασιν. C.M. ἀνδραγαθήμασιν Αὗται γὰρ ἀμοιβαί. L. R αὗται γὰρ αἱ ἀμοιβαί: Επικαρπίαν. Ita legendum C. M. Etsi in V. M. & L.R legatur, ἐπὶ καρδίαν. Οτι δὲ καὶ πόλεως C.M. ὅτε δὲ κ π. L. R. ἔτι δὲ κ π.

Pag 71. Οὐ χρὴ πάντοτε. Hæc epigraphe in Veteribus tantum membranis. Εἰ δὲ. L εἰ δή. Μηθὲν ἔτυχεν. C. M. μηθὲν ἂν ἔτ. Οὔ γε μὴν. Hic multa desunt in C. M. pro quibus turbide intericcta est bona pars Tacticorum Æliani.

Pag. 72 Συνεστὸς L. συνεχῶς. πάλιν τρόπον. L.R παλίντροπον. Ανέσεις L R αἰδέσεις.

Pag. 73. Ως οὐδ' αὐτὸς οὐ τεθναίη. L. R ὡς δ' αὐτὸς τεθναίη. Εὐπρεπείας. In V.M est εὐπρεπείαις.

Pag 74. Αρ ἐς τὸ. Ita in V.M Codex Recentior. δρεσὸν male. Ακαιρος L R. ἄκρος.

Pag. 75. Αφυλάκτως L.R. ἀφύλακτος. Αὐτὸν τὸ φθάνειν In L R deest τὸ τὸ Φυλάττεσθαι τὸ ἀπὸ τῶν, &c. L. R. φ. ὑπὸ τ Απαχθὲς. L R. ἀπεχθές. Ουτως. L R οὗτος. Ανόητόν ἐστι. In V.M vestigium apparet huius etiam scripturæ, ἀνοήτων ἐστὶν. Ωσπερ αὐτοὺς. L. R. ὦ αὐτός. Αμα τῷ L. R ἅμα τὸ. Τῆς ἰδίων. L.R. τὸ τῶν ἰδ. Αὐτοί τε διά. L.R. αὐτός τε δ.

Pag. 76. Πικρὸς εὐθὺς καὶ πολεμικός. L.R. π. καὶ πο. εὐ. Οὐθὲν γὰρ. Quæ his notis [] inclusa, desunt in L. R. & in vers. Camerar. Τεθηρωμένοις. L. R. τεθειραμένοις. C. M. τεθηριωμένοις. recte. Πολλοὶ δὲ. C.M. πολὺ δέ.

Pag. 77. Ο προδότης διδοὺς ἢ χαρίζεται. L.R. ὑπ. δ. ἢ χαρίζεσθαι. Vitiose, minimeque Onosandri mentem adsecutus est Camerarius. Περὶ τοῦ τόν. Deest hic titulus in C.M. & L.R. Προδοσία. L. R. προδοσίας. Η ὅπως τήν. C.M. ἢ ὅπως τήν. Αντιπαραταττόντων. C.M. ἀντιπρατ- τόντων. Η φρουρά. L. R. φρουρά. Κἀπιδύειν. Scribe ex L. R. κἀπὶ δυοῖν. Προσπελάσαντα. L. R. προσπεράς. Υστερήσαντας. L. R. ὑστερήσαντα.

Pag. 78. Προκειμένων. L. R προειρημένων. Χρὴ τὴν ὁδόν. C.M χρὴ καὶ τ ὁ. Υποπίπτοντας. In L.R. deest, τὸ ἅπαντας.

Pag. 79. Περὶ πολιορκίας. Deest hic titulus in C.M. & L R. & vers. Camer. Οταν οἱ κακοῦ L. R. ὅταν οἱ κακοῦ. L. R. ὅταν ὅ. τι κακοῦ. Επιβουλευόμενον. Lege ex C.M. ἐπιβουλευθέν. Οπότ' ἂν αὐτοῦ δόξῃ, ὅδ' ἐν αὐτῷ τοῦ κινδυνεύειν ὑπάρχων. L. R. ὁπότ' ἂν αὐτὸ δ' ὁ δ' ἐν αὐ. τὸ κινδυνεῦον ὑπ. Ζητεῖ φθάσαι. C. M. ζ φθάσας.

Pag 81. Περὶ τοῦ. Deest hic titulus in L.R. Τολμήσαιμεν L R. τολμήσειν. Οὐ δρωμένων. Quæ deinceps sequuntur vsque ad οὐθ' ὁποίοις, desunt in L. R. & vers. Camer.

Pag 83. Περὶ τοῦ ὅτι. Hic titulus abest à V. M. & C. M. Η δυοῖν. V.M. δυεῖν.

Pag 84 Ηδέσθη L. R ἠδέσθαι: Οτι δεῖ κρείους. τὸ δεῖ deest in L R. nec satis hic facit Camerarius.

Pag. 85 Οὐδὲ γὰρ ἄλλος. L. R. οὐδὲ γ. ἄλλως. Εὐπορήσειε. L R. ἀπορήσειε. C.M. εὐπορήσει ἐν κ. &c. Περιεστῆναι L.R. περιελθεῖν. C.M. παραστῆναι. Προσβολάς. L.R. & C.M προσβολάς. Σκευάζειν. C. M. σκιάζειν. Αναστρέψαι πᾶν. L.R. ἀναστρέψασθαι π. C. M. ἀναστρέψαι τὸ πᾶν.

Pag. 86. Σπουδή. C. M. σπουδοι. Τῇ νυκτὶ προσβάλλοντες, ἕωθεν πρῶτοι. Desunt hæc verba in L.R. & versione Camerarii, Δυοῖν. V. M. δυεῖν. Εἰ δὲ τέτταρα C.M εἰ δὲ τέτταρας. Εἰ δὲ τρεῖς. C.M. εἰ δὲ τρία. Τέτταρας. L. R. τέτταρες. Ωστε κύκλῳ. L. κύκλον. Παρ' ὄν. V. M. & C. M. παρόν. Ο τι καὶ τὸ μέλλον. C. M. ὅτι καὶ μέλλον. Ως εἰ. L. ὡσεί.

Pag. 87. Αὐτοῖς ἔργοις. Quæ sequuntur vsque ad ἵνα τῶν, &c. prætermissa sunt in vers. Camer. οὗτος δ' ὀλίγος. L. R. οὗτος δ' ὁ λό-

γ@. Ἐςω. Deeſt in C.M. Καὶ τὰ δεύτερα. C. M. κτ' δ. Στρατιωτῶν. L.R. ςρατιῶν.

Pag.88. Ὁ δὴ ποιῆσαι. L.R. ὁ δεῖ π. Τιμαῖς ὀλίγοις. L. R. π. ὀλίγαις. Ita legebat Camerarius. Ὑποβάντες γὰρ C.M. ὑποκαταβάντες.

Pag.89. Ὥςε τὰς πύλας καὶ τὰς ἐπάλξεις ἀπολιπόντας φεύγειν. Deſiderantur iſta in L R. & in verſ. Camerarii. Ἀντεπίνοιεν. L. R αὐτεπιτείνοιεν. C.M. αὐτεπίοιεν. Ὁ γὰρ ἕκαςος. L. R. εἰ γ ἕ. Κατηλεήθησαν. L.R. καληυλίσθησαν. C.M. κατηλεήθησαν. Βουλομένων δι' ὀργῆς ἕκαςος. L.R. βουλομένων εἰς ἕκαςος, &c. Οἱ γὰρ ὀξεῖς, &c. deſunt in L R.

Pag.90. Ἀφροσύνης τε μᾶλλον. L. R. ἀφροσύνης μάλιςα ἢ αὖ, &c. Εἰ γὰρ πῶς. C. M. εἰ γάρ π. Ἡττημένοις. L. R. ἡττωμένοις. Τὰς ςροφάς. Emenda ex C. M. τὰς τροφάς Συναναλῶσι. L.R. συνακλῶσι Τρόπον. τρόπους. L.R.

Pag.91. Ἐνεσπάσατο. L. R. ἐσπάσατο. Παρ' ἀλλήλοις. C.M. π. ἄλλοις. Τοσοῦτον δέ π. L. R. τοσοῦτον δέ σοι, &c.

VARIETAS LECTIONVM EX COD. FEDERICI MORELLI.

PAGINA PRIMA.

ΣΤρατηγικῆς. ςρατηγικῶς.

Pag. 2. Εὐτυχοίην. εὐτυχοίμην. Ῥωμαίοις. ῥωμαίους. Ἐγέρθησαν. ἠγέρθησαν. οὔτε πόλις Deeſt. Ἀπειράςοις. ἀπείροις. Ἀπολέμῳ ἐνπολέμῳ.

Pag 3. Καθάπερ εἴπις. καθάπερ γὰρ εἴπις. Ὁμολογῶ συνέσεως. ὁμολο συν. εἶναι. Ἵνα ταῖς φυσικαῖς μὴ αὐθελ. ἵ μὴ ταῖς φ. αὐ. Προσλαβοῦσαι. προσλαβοῦσαι

Pag.4. Ἀντιβλέψωσι. ἀντιβλέπωσι. Κρατίςη δ' ἡ αἵρεσις κ.δ αἵρεσις ἡ ἐ. &c. Ἀντε γὰρ ὄντες, ἐάν τε γὰρ ὄν. Ἡξεσθαι. ἵξεσθαι.

Pag.5. Καὶ ὥσπερ τα. καὶ ὡς τα. Θεραπεύειν νόσον. θεραπεύσαι νόσους. Εἰ δὲ χωρίς. οὐ δὲ χω. Αἱρήσεται ςρατηγὸς ἐν ςρατηγόν. Ὁ δὲ πλούσιος. οὐ δὲ πλούσιος. Καὶ μεμωρημένοις, abeſt. Καὶ γὰρ ἀνόητον. καὶ γὰρ ἀπειρόπλον.

Pag 6. Τὰ νεῶ καὶ πρόσθεν. τὰ νεῶ τὰ πρόσθεν τηρησόντων ὅ ἔτι δὲ πῶς ἔσι, &c. Ἐργασαμένους. ἐργαζομένους. Κἂν ὦσι χρηςοὶ κ. ὦ ἄχρηςοί, καὶ μή, &c. Ἐλθόντες ἀναπληρῶσαι. ἐθέλοντες ἀναπληρ.

Pag 8. Αἱρεθεὶς δ' ὁ ςρατηγός. His verbis præfixus titulus, Περὶ ἀγαθοῦ ςρατηγοῦ διαιρέσεις. Πιςοτάτους εὐρωςοτάτους. π τε ἐ εὐρ.

Pag.9 Αἱρείσθω δὲ αὖ αἱ δὲ ἤτοι.

Pag 10. Πταίῃ. πταίσειε. Αὐτὸς αὐτῷ πάμπαν. αὐτὸν αὐ π. Παρ' αὐτὸν κρεῖττον. παρ' αὐτῷ κ. δι' αὐτοῦ πολλὰ καὶ ἁμαρτάνειν. δ'. αὐτοῦ π ἐ. διαμαρτάνῃ. Ἐπάγειν. προσάγειν. Ἀσυνειδήτους κακῶν. ἀσυν κακῶς. Νομίζουσι μὴ νεμεσήσειν. νομίζ. νεμεσᾷς. Ἀξίους τοῖς ἐναντίοις. ἀξιουμένοις τοὺς ἐναντίους.

Pag.11. Πολεμοῦσιν. πολεμήσουσιν. Ἐπιμαρτυρόμενος ἐπιμαρτυράμενος. Προηρημένοις τοῖς πολεμίοις. προηρημένος τοὺς πολεμίους. Κἂν μὴ πείθωσιν. abeſt. Ὡς οὐχὶ μὴ βουληθέντας. ὡς οὐχὶ καὶ βου.

Pag.13. Ἠὼς νόμοι ἠοῖς ν. Πᾶσαν εἴπις. πᾶς εἴπις.

Pag.14. Καὶ ἐπαναθέοντες, καὶ ἄλλοι πρὸς ἄλλους φερόμενοι. Deſunt hæc. Εὐπρεπεῖς. εὐπρεπεῖς Ἢ παρ' ἢ πάνυ. ἢ μὴ πα Πανικὰ καὶ ὥσπερ. καί.

Pag. 15. Περικεκλεισμένας λόφοις. περικεκλασμένας λόφους. Ὑπερκαθέζονται. ὑποκαθέζ. Ἀναφαινόμενος. ἀναφερόμενος. Καθ' ἡμέραν. μεθ' ἡμ Πυρακτεύματα. πυρὰ καιόμενα. Εὐθὺς τῷ συνόπτον γενέσθαι τοῖς πολεμίοις τα, &c. ἅμα τῷ συν γ.τ. π εὐθὺς τα, &c. Οὐδὲν ἔτι χεῖρον. ὡς οὐδὲν ἔτι, &c. Φίλοις. φιλίοις. Μήτ' ἐπὶ τῆς ὑπηκόου μήτε ἐπὶ τῆς ἰδιοκτήτου.

Pag.16 Ἀκίνδυνον ἢ, οἴκοι τὰς, &c. ἀκίνδυνα ἢ τα οἴκοι, &c.

Pag.20. Κἂν δέδιῃ κἂν αὐτός δε. Οὐ προνοητέον. Vir doctus legebat. εὖ προνοητέον. Nihil muto.

Pag.21. Καὶ ἀπροσδοκήτους καὶ ἀπροσλήπτους.

πλους. Ως ἐγγὺς ὄντας. ὡς ἐγ. ὄντων. Οὐ κατεπιόντων ἐκ αὖ τε πιόντων.

Pag.24 Εκρύψεις. ἐκκρύψεις Επείγειν. ἀπάγειν Οὐχ ἡδέως οὐθ' ἡδέως.

Pag.25. Μετὰ πόσους μετὰ πόσων. Επεκτείνουσι. ἐπεκτείναντες Ρεῤῥυθμισμένη. ἐῤῥυθμισμένη. Παραψίλαι. παραψῆλαι. Αποπληρωῦντες. ἐκπληρωῦντες.

Pag.26. Εκβάλλοντας ἐκβαλόντας.

Pag.28. Κἂν τοῖς τοιοῖσδε γίγνονται. κἂν γίγ. Αὐτός γε μὴν αὐτό γε μὴν

Pag.32. Διὰ σκοπῶν ἀορ. In ora: ἴσως τόπων. Ποιεῖν φανερὸν. ποιῶν σφίσι Κατ' ἀξίαν κατεξίους. Ηγουμένους. ὁδηγουμένους.

Pag.33 Οὐ πάντως πλείονας. οὐ πάντας πλ. Η κατὰ τὴν ὄψιν ἄνδρας, εἰ κατὰ τὴν ὄψιν ἄνδρες. Κατεστρατήγηται. κατεστρατηγῆται.

Pag.36. Αγειν τὴν στρατιὰν. ἄγει τὴν στρ Επ' αὐτῶν. ἐπ' αὐτῷ. Τί δεῖ. καιροῦ. ἐπικαιροῦ.

Pag.37. Εν ποίοις ἐν ὁποίοις. Πολλάκις δὲ στρατηγὸς. πολ δ' ὁ στρ. Δυσκολίας. δυσχωρίας.

Pag.38. Οἱ προελθὼν. οἷς προσελ Δι ὧν ἄγει χῶρον δι' ὧν ἄγει χωρίων.

Pag.40. Απολελεῖφθαι ἐξάγειν ἀπολ. τὸ ἐξ. Μὴ ὀξεῖ καιρῷ μὴ ἐν ὀξ κ.

Pag.41. Εἰπεῖν ὅτε δεῖ. εἰ ἃ δεῖ.

Pag 42. Λειλοὺς ἐστι, ποιεῖν δεῖ, ἔσται π.

Pag.43. Εἰ δυνηθῇ. εἰ δυνηθείη. Τὸν καιρὸν. αὐτῶν τῶν καιρῶν.

Pag.46 Συντάσσεσθαι. συντάττειν.

Pag.47. Φάλαγγος στῆσαι φαλάγγων. Εστώτων ὄντων. Μὴ πάντη λυπεῖν. καὶ μὴ πάνυ π λυπεῖν, &c

Pag.49 Η περὶ τῆς σφενδόνης Interiectus titulus περὶ σφενδονῶν. Εμπίπτει, ἐμπίπτειν.

Pag.50. Ωστε σκέπειν. ὠ. ἐπισκε. Οὕτω γὰρ εἶπον. οὐ γὰρ ὡς εἰπεῖν.

Pag.51. Εὰν ἤδη φθάσας. ἐὰν ἤτοι φθάσας. Οσις ὁρῶν. ὅσις πολλοὺς ὁρῶν τοὺς πολεμίους αὐτοὺς, &c. Αὐτόγε. αὐτοῦ γε.

Pag.52. Οπ προσάγονται. ὁ προσάξονται. Κατὰ ἄνδρας. κατ' ἄνδρα. Αντιπαρατατlομένοις. ἀντιπαρατεταγμένοις. Η γὰρ μένοντες. οἱ γὰρ μ. Περιβαλέτω προσβαλ. Προσβάλλη. προσβάλλοι. Κεραθήσονται. κέρας θήσονται. Επιστρέψαντα. ἐπιστρέψαντας. Θαρσεῖν θάρσος.

Pagin. 54. Κεκοπιακότας τεταλαιπωρηκότας. Εκπέμψη ἐκπέμψαι. Αναστήσαντας. ἀναστάντας. Ορμῆσαι ὁρμήσαιεν. Ο πείσονται οὐ πεί. In ora: ἢ πείσ. Σύστημα. σύνταγμα. Αναστάντες ἀναστάντας. Υπολείποιτο. ὑπολείπεται.

Pag.55. Καὶ γὰρ δεῖ. καὶ γ. δή. Φήμην ὁρᾶν. φ. ὁρμᾶν.

Pag.56. Τοῦ πλησίον. τὸ πλ. Υπὸ πόδα. ὑ. πόδας. Καθ' ἓν ἅπαντες. καθ' ἕνα πάν. Διὰ μήκους διὰ μῆκος.

Pag 57. Νεύματος. νεῦμα.

Pag.58 Παλίστροφον. παλίντροπον. Αμεινον εἶναι λεγόντων. ἀ. εἰ. λεγέτω.

Pag.59. Τὸν στρατηγὸν. τοῦ στρατηγοῦ.

Pag.60. Πρὸς ἄλληλα. ἐπ' ἄλληλα. Ενίοτε. ἔστι. Εγγὺς ἐντός.

Pag.63. Τόλμης ἐστὶν ἢ γνώμης. τόλ. ἐ. μᾶλλον ἢ γ. Ενταῦθα τῇ σῇ ἐν. πίστει. Φιλοτίμως φιλοτόλμως. Πρόδηλος μὲν σφίσιν εἴη. πρόδ. μ. σφίσιν ὄλεθρος εἴη. Επ' ἀδήλῳ τύχα. ἐπ' ἀδήλῳ τῇ τύχῃ.

Pag.64 Επεί τοι γε ὡς πλεῖστοι. In ora libri, ἔπειτα δὲ ὡς πλείστοις. Περιεποιήσαντο. περιεποιήσατο. Επισημαίνειν ἢ προβουλεύσαι. ἐπισημαίνειν λόγῳ. Απομένόντων ἀποβαινόντων.

Pag 65. Τὸ τῆς συμπτώσεως. τοῦ τῆς συμ.

Pag.66. Τῶν πολεμίων. τοῖς πολεμίοις.

Pag.67. Χρηστὰ χρῆσθαι. Τάξεως ἀφηγούσης. τάξεων ἀφ.

Pag.69. Αριστεύουσιν. ἀριστεύσωσιν. Εἰργαζομένοις. ἐργαζομένοις.

Pag.72. Συνετὸς συνετῶς. Η ἵνα ὦν. ἵνα εἰ ἵνα ὦν. Κρατῆσαι. κρατήσαιεν. Αμυνεῖται. ἀμυνεῖται.

Pag.73 Οὐ τεθναίη. εἰ τεθ. Φυλάξας τό. φυλάξασθαι.

Pa.75. Αὔτοπλον. ὕποπλον Αδικεῖσθαι. ἀδικῆσαι. Επιλείποι ἐπιλείπει. Καὶ εἰ ἐδυνήθησαν. εἰ ἐδυν.

Pag.76. Πικρὸς εὐθὺς καὶ πολεμικός. πικρῶς εὐθ. καὶ πολεμικῶς.

Pag.77 Κἀπιδυεῖν. κἄπειτα δυεῖν.

Pag 78. Συλλογισάμενος. συλλογισάμενον. Αἰφνιδίως. αἰφνίδιος. Προῤῥήσεως. πῤῥήσεως.

Pag.79. Επιβουλευόμενον γὰρ. ἐπιβ. ὁ μὲν γὰρ.

Pag.81. Τῶν πόλεων. τῶν πολεμίων. Τοῖς γὰρ ἔνδον οὐ δυναμένοις. τῶν γὰρ ἔν. οὐ δυναμένων. Επάλξεις καὶ πόλεις. ἐπ. καὶ πύλας.

Pag.84. Επίσου ἐξίσου.

Pag 85. Αρχιτεκτονιῶν. ἀρχιτεκτόνων. Καὶ τὰ ἄλλα. καὶ κατὰ τὰ ἄλ.

Pag.86 Αξει τὸ ἐξίτω. Τὸ δεύτερον. τὸ δεύ. τάγμα. Κύκλῳ. κύκλον.

Pag 87. Οχυρώτερα ὀχυρώμενα.

Pag.88. Αμαβαίνειν. ἀναβαίνειν.

Pa.89. Αντεπίνοιεν. ἀντεπίοιεν. Κατηλίθησαν. καθειλήθησαν. Ταῦτα φρονεῖ. In ora: τὰ αὐτὰ φρ

Pag.90. Μαρτυρεῖν, εἰ γὰρ πῶς. μαρτυρεῖ, εἰ μέντοι. Εξῆς τρόπον ἐφεξῆς τρό.

Pag 91. Προσφιλῆ. πρὸς φίλους ἔχων. Εκεῖνα μὲν γὰρ φθόνον. ἃ μὲν γὰρ φθόνου. Τοσοῦτον δέ τι. τοσ. τε.

 M.ÆMI-

M. ÆMILII PORTI,

FRANCISCI PORTI CR. F.

IN ONOSANDRI STRATEGICVM, dum typis mandaretur,

Breues, & αὐτοσχεδιαστικαὶ, non tamen inutiles obseruationes, quæ veram, aut saltem verisimilem Græci textus lectionem multis in locis indicant, sensumque commodiorem Lectori demonstrant, & quædam opportunis aliorum scriptorum exemplis illustrant.

PAGINA PRIMA.

ΛΕλογχῶσι. λελογχόσι. scribendum videtur, vt sit datiuus pluralis participii præteriti perfecti medii λέλογχα, quod ab inusitato λήχω, vnde aor. 2. act. ἔλαχον, ες, ε. Hinc λάχω, vnde λαχάνω, & inserto, ν, λαγχάνω, de quo Grammatici, & Magnum Etym. & Eustath. Sic à μήθω. ἔμαθον, μάθω, μαθάνω, μανθάνω sic à λήβω, ἔλαβον, λάβω, λαβάνω, λαμβάνω, &c. præteritum medium, λέληχα, & verso η in ο, λέλοχα, & inserto ν, λέλογχα participium λελογχὼς, λελογχότος, & dat. plural. λελογχόσι. Si quis hanc scripturam reiiciat, & vulgatam lectionem retinere malit, dicit à prætetito medio λέλογχα, præsens inusitatum, & grauitonum, λελόγχω, εις, ει. formatum. Quod poetis est familiare, qui modo à futuris, modo à præteritis mediis ad præsens reuocatis, noua themata formant, vt à futuris βήσω, οἴσω, & ἄξω, præsens eodem modo desinens deducunt. Et à præteritis mediis πέπληγα, & κέκραγα, præs. πεπλήγω, εις, ει, & κεκράγω, εις, ει, &c. His enim de rebus fusius agitur in nostro Græcolatino Dorico Lexico, quod vna cum Ionico Lexico, fauente diuina gratia, nuper à nobis est absolutum, vt Græcarum literarum studiosis iam pridem vtrunque flagitantibus, & exspectantibus, tandem gratificetur, eosque maximis molestiis liberemus, quas harum duarum Dialectorum difficultas ipsis exhibet, vt à pulcherrimæ, & vtilissimæ, & pernecessariæ linguæ studio non paucos per quandam inuidiam auertat. Sed opus paratum, paratam quoque bonorum Typographorum operam, & in sumptibus alacriter faciendis, liberalem manum requirit. Alexandrum enim Aristoteles hoc sæculo si diligenter quærat, haud facile repetiat. Vt autem à præt. med. πέπληγα, & κέκραγα, præsenria formata sunt πεπλήγω, & κεκράγω, sic etiam à præter. med λέλογχα. præsens grauitonum inusitatum, λελόγχω, εις, ει, hinc vero ἀττικῶς circumflexum, λελογχέω, ῶ, à quo mutata coniugatione deductum λελογχάω, ῶ. vt, ξυράω, ῶ, & φυράω, ῶ, συλέω, ῶ. & συλάω, ῶ. &c. Cuius permutationis plura exempla in iisdem nostris Lexicis, ὁ φιλομαθὴς, καὶ φιλέλλην habebit. In Cod. Med. legitur λογχῶσιν, at τὸ λογχᾷν, ad rem præsentem non facit, neque τὸ λοχχοῦν, vnde participium prætetitr perfecti passiui, λελωγχωμένος deriuatum, id est hastatus, hasta munitus, ferratus, pro quo συνωνύμως ἀπὸ τοῦ λογχεύω dicitur, & λελογχευμένος. Arist. Ethic. Nicomach. lib. 3 cap. 1. pag. 12. θ. λελογχευμένον δόρυ vocat hastam ferratam, siue ferro, vel ferrea cuspide munitam. Illud etiam hic obiter, & semel monebo, totum hunc Onosandri Græcum textum, & à librariis, & à Ty-

pogra-

pographis, & ab aliis, quicunque fuerint illi, pessime, prȩterque merita tractatum fuisse, quemadmodum ex tanta variarum lectionum copia patet. Quinetiam in eo nec ipsam tritam σύνταξιν, neque τὴν καλλιγραφίαν, neque τὴν ὀρθογραφίαν, neque τὴν εὐφωνίαν cōstanter obseruatam animaduertas. Ne longius abeamus, en hoc ipsum vocabulum λελογχῶσιν, quod post ι finale, nulla cogente necessitate; ν ante sequens κ positum habet, quod tamen εὐφωνίας χάριν. videretur alias tollendum. Contra vero passim legas idem ν & in verbis, & in participiis, licet vocalis sequatur, nescio qua de caussa prȩtermissum. Cȩtera taceo, quȩ Lector ipse nimium frequenter inter legendum manifeste videbit. Medicinam tamen grauissimis vulneribus, morboque propemodum desperato, quam temporis insperata breuitas mihi publicis, priuatisque negotiis occupato permisit, pro virium tenuitate feci rogatus.

Pag 2. Υπερφέροντες τοὺς τῆς Ιταλίας ὅρους. Dionys. Halicar. Antiqu. Rom. lib. 1. ex VVecheli Typis pag. 2. vbi de variorum Imperiorum amplitudine verba facit, hȩc de P.R. potentia scribit, quȩ Onosandri sententiam aperte confirmant. Μακρῷ δ' ἤλεγχι τὴν Ρωμαίων ἡγεμονίαν ἁπάσας ὑπερβεβλημένην ὄψεται τὰς πρὸ αὐτῆς μνημονευομένας, οὐ μόνον κατὰ τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς, καὶ κατὰ τὸ κάλλος τῶν πράξεων, ἃς οὔπω κεκόσμηκε λόγος οὐδεὶς ἀξίως, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ μῆκος τοῦ περιειληφότος αὐτὴν χρόνου, &c. Consule nostram versionem, & Latinas Notas. Ouid. Fasto. lib. 2. hanc ipsam Imperii Romani vix credendam amplitudinem vnico disticho perbelle declarauit,

Gentibus ex aliis tellus data limite certo.
Romanȩ spatium est vrbis, & orbis idē.

Απολειπεῖν, vel ἀπολείπειν, παροξυτόνως scribendum, vel à grauitono communi circumflexum verbum ἀττικῶς formatum, vel ἀπολιπεῖν, per ι tantum in penultima syllaba scribendum, vt sit aor. 2. act. infinitiuus, ab ἀπολείπω, aor. 2. ἀπέλιπον, &c.

Απαγγέληται. Si Codex mendo caret, est aor. 2. med. ἀπηγγελόμην, ου. ετο. cuius subiunctiuus est, ἀπαγγέλωμαι, ῃ, ηται, &c. Apud Paulum in Epist. ad Romanos cap. 9 versu 17. in subiunctiuo aor. 2 pass. legitur, διαγγελῶ, ῇς, ῇ. Hȩc sunt Pauli verba: Οπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου. Et cap 15. versu 21 ipsum aor. 2. pass. in indicat. habemus: Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη, περὶ αὐτοῦ. Alioqui scribendum, ἀπαγγέλλεται.

Μᾶλλον ἄν τις εἵλατο. In Var. Lect. legitur, εἴλατο, & εἴλετο, vtrunque tenui spiritu notatum. Sed proculdubio vel εἵλετο, vel ἕλοιτο legendum, quod à prisco, ἕλω deductum, vide αἱρέω, ῶ, in vulg. Gram.

Pag. 5 Εξ ἐπιπολλῆς. Fortasse scribendum, ἐξ ἐπιπολῆς. Ex superficie, in superficiè, leuiter, obiter. quod & ἐπιπολαίως aduerbialiter dicitur. Quid autem sit ἐπιπολή, quid & alia multa hinc deriuata, & quodnam horum ἔτυμον, in vulgatis Lexicis docetur.

Pag. 10. Οὐ μὴν, ἀλλά. Distinctio post μὴν videtur tollenda.

Τὰς δὲ ἀρχὰς τοῦ πολέμου. Idem testatur & Dion. Halicarn. Antiq. Rom. l. 8 pag. 482. 4 & deinceps: Ο δὲ Μάρκιος αἰτίαν πρῶτον ᾤετο δεῖν εὐσεβῆ καὶ δικαίαν ἐνστήσασθαι τοῦ πολέμου, διδάσκων ὡς ἁπάσαις μὲν πράξεσι θεοὶ συλλαμβάνουσι, μάλιστα δὲ ταῖς κατὰ πολέμους, ὅσῳ μείζους τε εἰσὶ τῶν ἄλλων, καὶ εἰς ἀδήλους φιλοῦσι καταχωρεῖν τύχας. Idem eodem libro 486. 31. Πρῶτον μὲν οὖν ὑμῖν παραινῶ σκοπεῖν, ὅπως εὐσεβῆ, καὶ δικαίαν ποιήσησθε τοῦ πολέμου πρόφασιν, &c. Cur autem hoc ita sit faciendum, idem lib. 7. 459 6. docet, quum ita scribit: Καὶ εἰ δήπου δράσετε τὰ ὅμοια, οἷς λέγετε, ἀμυνούμεθα, θεούς τε συναγωνιστὰς ἔχοντες, οἳ νεμεσῶσι τοῖς ἄρχουσι πολέμου ἀδίκου, &c.

Pag. 11. Ασθενεῖς γε ὄντας. Vera lectio est ἀσθενοῦς γε ὄντος, quȩ verba referenda sunt ad prȩcedentia, τὸν θεμέλιον. Subauditur enim τοῦ θεμελίου.

Συγκαταρρυησομένων. Perperam ante scribebatur συγκαταρρυησομένων. Sed errorem luce meridiana clariorem emendare non dubitaui. Quamuis enim in Latina lingua παρὰ τὴν τῶν σοφωτάτων ἀνδρῶν, τῶν πάλαι κάλλιστα γραψάντων γνώμην πλείστας παρακεκινδυνευμένας, καινοτομίας, καὶ παραδόξους λεξιλογίας ἀνηκόου, καὶ φιλοτίμου τόλμης κωμῳδέστερον πεπληρωμένας animaduertam, idem tamen & in Grȩca vix crediderim, τῇ τῶν τυχόντων ἀπειρῳ κρίσει permittendum.

Εποικοδομουμένων. Ante scribebatur, ἐπ' οἰκοδομ. Sed quȩ prius erant male disiuncta, ea nunc bene coniuncta.

Επειδάν. Passim in hoc opusculo scribebatur, ἐπειδ' ἄν, & ἐπεὶ δ' ἂν sequente altero δὲ, quȩ tamen alias in eodem opuscu-

lo recte scripta leguntur, ἐπειδὰν, & ἐπειδὰν δέ.

Τὰ παρ᾽ αὐτῶν L. R. τὰ παρ᾽ αὐτοῦ. recte. Subauditur enim τοῦ σκάφους, de quo verba fiũt.

Ἐπιτρέχειν χρὴ τῇ τύχῃ. Vera lectio ἐπιτρέπειν.

Πρύμναν κρούεσθαι. Quid sibi velit hoc loquendi genus, vide apud Thucydidem Græcolatinum nostra versione, perpetuisque notis Græcis illustratum, pag. 35. annot. 7. & 12. Consule & nostrum Græcolat. Thucydidis Indicem.

Pag. 15. Πυρακτούμενα νύκτωρ. Si Codex sanus, hoc iam ἰσοδυναμεῖ τοῖς πυρὶ καιόμενα. id est, ignes ardentes, & collucentes. Magnum Etymol. 697. 16. ἐκ τοῦ πῦρ, πυρὸς, πυράζω, μέλλων πυράξω, ὄνομα ῥηματικὸν πυρακτὸς. καὶ ῥῆμα πυρακτῶ, ἐξ οὗ ἐπυράκτεον. Suidas: Πυρακτῶν, ἐμπυρσεύων. σφοδρῶς καίων.

Ἐπύρσευσαν. Hoc iam idem valet ac ὡς διὰ πυρσῶν ἐσήμαναν, id est, vt per faces accensas significarunt, & μεταφορικῶς manifeste significarunt. Suidas: Πυρσοὶ, λαμπάδες, πυρκαϊαὶ λαμπτῆρες, φρυκτωρίαι. Hinc verbum, πυρσεύειν, quod idem interpretatur, πῦρ ἐξάπτειν, id est, ignem accendere. Idem ibi subiicit: Πυρσεύω σοι τὴν σωτηρίαν, αὐτὶ τοῦ ἐκφαίνω, καὶ ἀνάπτω, καὶ ἄνωθεν δεικνύω τὸ κάλλιστον, οἷά τις πυρσὸς, καὶ φρυκτωρία ἄνωθεν ἐπιδεικνύουσα τὸ σῶζον τοῖς εἰς λιμένα, καὶ ὅρμον ἐπειγομένοις. καὶ φρυκτωρία μέν ἐστιν, αὐτὴ ἡ τοῦ δεικνύειν ἐνέργεια. πυρσὸς δὲ, καὶ φρυκτὸς,] καὶ φρυκτωρούμενον, αὐτὸ τὸ δεικνυόμενον. ὁ δὲ δεικνὺς, καὶ ἐνεργῶν, φρυκτωρός. &c. Hinc facile quis coniiciat nostram coniecturam de vocabulo πυρακτούμενα nequaquã aspernandam. Ad maiorem tamen huic loco lucem afferendam, afferam quædam etiam ex Græcis scholiis in Thucydidem scriptis. Sic autem l. 164. annot. 7. in φρυκτοί τε ἤροντο.] Φρυκτοὶ εἰσὶ λαμπάδες τινὲς ἀπὸ ξύλων γινόμεναι, ἅς τινες βαστάζοντες. ἄνωθεν τῶν τειχῶν, ἐσήμαινον τοῖς πλησιοχώροις, ἢ τοῖς συμμάχοις, ὅταν τινὰς ἑώρων πολεμίους ἐπιόντας. ὡς ὅτι δεῖ προφυλάξασθαι. οὐ μόνον δὲ ἐπὶ πολεμίων τοῦτο ἐποίουν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ φίλων, ὅταν ἑώρων βοήθειαν αὐτοῖς ἐρχομένην, ἐσήμαινον πάλιν τὰ τῶν φρυκτῶν, ὡς οὐ δεῖ θορυβεῖσθαι, καὶ, ὅταν μὲν φίλους ἐδήλουν, ἐβάσταζον τοὺς φρυκτοὺς ἠρεμοῦντας. ὅταν δὲ πολεμίους. ἐκίνουν τοὺς φρυκτοὺς, δηλοῦντες τὸν φόβον. Idem lib. 3. 185. annotat. 11. Φρυκτοὺς πολλούς.] Δηλονότι φιλίους. οἱ γὰρ φίλιοι ἀνέτεινον τοὺς, καιόμενοι μὲν, ἑστώμενοι δὲ· οἱ δὲ πολέμιοι, καιόμενοι μὲν, καὶ αὐτοὶ, σειόμενοι δὲ ὑπὸ τῶν ἀνατεινόντων, κίνησις γὰρ ὁ πόλεμος. Ab hoc nomine φρυκτὸς verbum φρυκτωρεῖν, quod Græcus Schol. apud eundem Thucydid. lib. 3. 225. annot. 5. διὰ φρυκτῶν μηνύειν interpretatur, id est, per faces accensas, siue facibus accensis indicare, significare.

Pag. 24. Ὑπαλλάσσειν. Perperam ante, & in ipso textu, & in Var. Lect. ὑπαλλάσειν per simplex σ scribebatur.

Τὰ ἄπληκτα Sic à recentioribus Græcis castra vocantur, quo (si quid verisimile coniecturæ sit tribuendum) milites plagarum immunes aduersus repentinas hostium incursiones facilius reddant, quam si nullis castris, nulloque vallo muniti essent. παρὰ τὸ στερητικὸν α, καὶ τὸ πλήττω, ξω, percutio, vnde verbale πληκτὸς, percussus, ictus. ἄπληκτος, non percussus, nõ ictus; & πληγὴ, ῆς, ἡ Dorice vero, πλαγὰ, ᾶς, ἁ. vnde Latinum Plaga, æ. ictus, vulnus. In Græcolatinis Lexicis hæc tantum reperio. Απλικεύω, μ. εύσω. Maneo. Diuersor. Vnde ἀπλῆκτον, diuersorium, τὸ κατάλυμα. Suidas vero sic: Απληκεύω, καὶ ἄπλητον, τόπος, ἔνθα καταλύουσι τῆς ὁδοιπορίας τὰ στρατόπεδα. Sed fortasse & in vulg. Græcolat. Lex. scribendum, προπαροξυτόνως ἄπληκτον, & apud Suidam locus ita legendus: Απληκεύω, καταλύω, καὶ ἄπληκτον τόπος &c. Nostram περὶ τῆς τοῦ ἀπλήκτου ἐτυμολογίας coniecturam confirmat idem Suidas, quum dicit: Πλῆκται, πολεμικοί. Ergo ἄπληκτον erit, τὸ τοὺς στρατιώτας φυλάσσον, καὶ ἀμοίρους ποιοῦν τῶν κινδύνων, καὶ πληγῶν, ἃς οἱ πλῆκται, καὶ πολεμικοὶ ἄνθρωποι, τουτέστιν οἱ ἀνδρεῖοι, καὶ πολέμιοι τοῖς ἀφυλάκτοις, καὶ ἄνευ στρατοπέδων, καὶ χαρακωμάτων οὖσιν ἐπιφέρειν εἰώθασι.

Τῶν ἀναγκαίων ἐκρήσεις. si legeretur ἐκρεύσεις, παρὰ τὸ ἐκρέω, effluo, effluxus significaret, & lectio retineri posset: sed vera lectio est ἐκκρίσεις, excrementa, παρὰ τὸ ἐκκρίνω, excerno. Quod autem ἔκκρισιν Onosander, id Hippocrates διαχώρημα, & διαχώρησιν appellat. Consule Hippocr. Oeconomiam.

Ἐκδεδιτλημένοι. C. M. ἐκδεδιητημένοι. L. R. ἐκδεδιτλομένοι. Sed vtraque lectio male habet. Vel enim legendum ἐκδεδιτλόμενοι, non παροξυτόνως: at προπαροξυτόνως, vel ἐκδεδιδιγμένοι scribendum, quod erit participium præteriti perfecti, & plusquam perfecti passiui

ui ab ἐκδεδίττομαι Attico, pro communi ἐκδεδίσσομαι, quod idem valet ac τὸ ἐκφοβοῦμαι, terreor, metu consternor. Vide simplex Δεδίσσεσθαι apud Eustathium, pro quo apud poetas dicitur & δειδίσσεσθαι. Ibidem, & Δεδίσσω.

Pag 25. Περὶ τοῦ δεῖ γυμνάζειν. Proculdubio, περὶ τοῦ δεῖν γυμνάζειν videtur legendum.

Τ πό τινα. Ante ὑπό τινα vitiose. Quantum autem inter vtramque lectionem sit discrimen, vel quiuis mediocriter doctus animaduertit. Ipsa scriptoris verba nostram coniecturam confirmant, & sensus ipse flagitat.

Ρερυθμισμένη. Var. lect. ἐρρυθμισμένη. Sed nihil mutandum. Nam & vulgata Lectio commode retineri potest. Eustathius: Ρερυπῶσθαι παρ' Ὁμήρῳ τὸ παρ' Ἀττικοῖς ἐρρυπῶσθαι· ἐν τῷ

-- ---τά μοι ῥερυπωμένα κεῖται.

Odyss. Z. 1551. 40. In Hortis Adonidis pag. 152. A.5. Ῥέω, ῥῶ. τὸ λέγω, μ. ῥήσω, π. ῥέρηκα. ῥέρημαι, σαι, ται. Sic & ῥέῤῥιφα legas apud poetas, pro comm. ἔῤῥιφα.

Pag.26. Μείνοντας, vel μείναντας legendum, quod patet ex sequenti participio, ἐκπεσόντας, vel μένοντας. Sed prior lectio est vera.

Ο, τι οὖν. Alias, ὁ, τι οὖν, & longe frequentius vnica voce reperias, idque recte, ὁποιοῦν.

Αγμηταί. Var. lect. ἀκμηταὶ scribendum aiunt. Ego vero προπαροξυτόνως scribendum puto ἄκμητα. Vide Magnum Etymol. 164. 48.

Κατὰ πρημνοὺς ἱππάζεσθαι. L.R. κατὰ κρημνοὺς ἱππάζεσθαι. Quam lectionem, vt veram probo.

Pag 29. Αγγελόμενα. Si Codex mendo caret, est participium aor. 2. med. sed fortasse ἀγγελλόμενα scribendum, vt sit præsentis.

Ορθοὶ δ' ἑστῶτες τῶν φυλασσόντων. Articulum τῶν, vt superfluum expungendum constat. φυλασσόντων vero, pro φυλασσέτωσαν, est Atticismus notus. Subauditur autem nominatiuus φύλακες. Sic & paulo post καιόντων, pro καιέτωσαν. De hoc Atticismo plura apud Eustathium vide, vbi explicat carmen Homeri, quod legitur Iliados B 248.

Ἀλλ' ἄγε κήρυκες μὲν Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων
Λαὸν κηρύσσοντες, ἀγειρόντων κατὰ νῆας, pro
ἀγειρέτωσαν.

Καιόντων δὲ τῶν φυλάκων πυρά.

Morelli liber veram lectionem habet: καιόντων δὲ οἱ φύλακες πυρά. Quam autem antiquus sit hic excubiarum, & vigiliarum nocturnarum ignibus accensis agi solitarum mos, ex Homeri Iliados Θ. 301. patet, vbi de Troianis verba fiunt, qui Hectoris Imperatoris audita concione, vt refert poeta,

Εἵατο παννύχιοι, πυρὰ δέ σφισι καίετο πολλά.

Pag. 31. Κοινολογησάμενος. Var. lect. κοινολογισάμενος, & κοινολογισόμενος. Sed vera lectio est κοινολογησόμενος.

Pag. 32. Περὶ αὐτῶν. Var. lect. περὶ αὐτόν. Ego περὶ αὑτὸν, ἀντὶ τοῦ ἑαυτόν.

Επαγγέλονται. Scribendum, ἐπαγγέλλονται, quod τῷ ἀφικνοῦνται præcedenti respondet.

Pag. 33. Αντιστρατοπεδευκόσι. Si codex vitio caret, hoc vt minus vsitatum Lector obseruabit. Nam alias dicendum, vel ἀντεστρατοπεδευκόσι, vel etiam ἀντιεστρατοπεδευκόσι. Apud Dionys. Halic. Antiq. Rom. lib. 3. 192. 7. ἐστρατοπεδευκ. Et libr. 1. 52. 47. ἐστρατοπεδευκότες. Et lib. 4. 252. 19. ἐστρατοπεδευκότας, &c.

Pag. 35. Γενομένων δὴ καλῶν τῶν ἱερῶν τὰ ἱερὰ παλὰ γίγνεσθαι, nihil aliud est, quam τὸ καλλιερεῖν, siue καλλιερεῖσθαι, de quibus consule nostra Græcolatina Lexica, Doricum, & Ionicum, vbi res pluribus docetur, & Herodoteis exemplis illustratur. Consule & nostrum Græcolatinum Xenophontis indicem.

Pag. 37. Σαφῶς αὐτῶν. Mallem, αὑτῶν.

Pag. 38. Οὓς προσελθὼν οὐκ ἔγνω. ὃ videtur scribendum. Quod progressus non cognouit.

Απὸ μάχεσθαι, ἀπομάχεσθαι vnica voce scribendum.

Τοὺς ὅτι βούλονται. αὐτοὺς ὁ, τι β. vel τοὺς iam pro αὐτοὺς accipiendum, quod ποιητικώτερον.

Δι ὧν ἄγει χῶρον. Var. lect. δι' ὃν ἄγει χῶρον. Recte: sed poetice dictum, pro δι' οὗ ἄγει χώρου, εἴτε χωρίου. Homerus in hymnis pagin. 805. f.

---- διὰ φρένας ἤλυθ' ἰωή.

pro διὰ φρενῶν. & 860.

Ἡν τε δι' ἀγλαὸν εἶσιν ὕδωρ ἱεροῖο Μέλητος.

pro ἧς τε διά. Et Bion Id. 1. v. 23. δι' ἄγκεα pro δι' ἀγκέων. Legitur & δι' ὧν ἄγει χωρίων. quæ lectio melior, & simplicior.

Καὶ εἴτε μηδ' εἰσβάλλειν. Fortasse legendum, καὶ ἤγε μηδ' εἰσβάλλειν. nam statim subiicitur, ἢ εἰσβάλλοι τὰ πρόσορα. vel (quod probabilius) καὶ δεῖ ἢ μηδ' εἰσβάλλειν, deinde, ἢ εἰσβ. τε.

Καὶ τὸ λαβεῖν. Perperam ante scribebatur τοῦ λαβεῖν. sed τὸ correxi, quod ex se-

quen-

quentibus etiam colligitur, τὸ μὴ ληφθῆναι.

Pag.40 Ενφορτίσαι. Ex Græcorum Grammaticorũ irritis regulis constat, scribendum ἐμφορτίσαι. Et paulo post pro ἐνλειπούσης scribendum ἐλλειπούσης. Sic pagin. 39. συγκαταπίπτουσι scribendũ συγκαταπίπτουσι. vel τὴν τοῦ γραφῆς, καινοτομίαν obserua. Qua de re supra.

Pag.43 Εἰς τὰ πλήθη προσαγέτω Mallem, προαγέτω.

Pag.46. Εκ πλαγίων περιβάλλοντες. Præstaret προσβάλλοντες scribere, quam lectionem ipse sensus indicat, & postulat.

Pa.50. Τέως ἐχόντων. ἀττικῶς ἀντὶ τοῦ ἐχέτωσαν.

Pag.51. Τοὺς ὑπερκεράσας βουλομένους ὑπερκεράσαι βουλομένους. Recte. ὑπερκερᾶν significat, cornua extendo, superare hostem, eumque à tergo claudere Hinc verbale ὑπερκέρασις. ἡ. actus ipse hostem ita cornua extendendo circumueniendi, & à tergo claudendi. Suidas ὑπερκερουῶ, & ὑπερκέρωσις dicit. Sic autem ὑπερκέρωσιν explicat: ὑπερκέρωσις (inquit) ἐστὶν, ὅτε ἐκ τοῦ ἑτέρου μόνου ὑπερέχομεν τῶν πολεμίων subiicit exemplũ nescio vnde sumptum, ἀλλὰ γὰρ οὔτε ἐκδρομὰς τοῖς ἵπποις, οὔτε ὑπερκερώσεις ποιεῖσθαι ἐδύναντο, ὡς δὴ ἀπειλημμένοι τῷ στρατεύματι.

Pag.52. Κεραιὰς κεραίας scribe.

Εστάτω Var. Lect ἑστάτω, & ἱστέτω. Sed ἑστάτω corrigere non dubitaui, quod κατὰ συγκοπὴν formatum, ἐκ τοῦ ἑστηκέτω tertia persona singul. imperat. præt perfect. act ἕστηκα. Sic paulo post ἑστήξονται spiritu denso notaui, quod prius tenui notabatur.

Εὰν δὲ δὴ μένουσιν. μένωσι fortasse melius.

Επικέονται. Var. lect. ἐπικέρονται. Sed nihil muta. Nam Ionice dictum ἐπικέονται pro communi ἐπίκεινται, vt ab ἐπικέομαι, quod minus in vsu. consule nostrum Ionicum Græcolatin. Lex. in Κέεται, pro κεῖται & in Κέοιτο.

Pag.54. Εγκρύμματι. ἐγκρύμματι scribendum, pro quo συνωνύμως ἐνέδρας alibi legas.

Οταν. Sic & alias ὅταν.

Pag.55. Ωρωρεν. L.R. ὤρωρεν. Sed ὄρωρεν videtur scribendum. Est enim præteritum medium ἀττικῶς κατ' ἀναδιπλασιασμὸν formatum. ὄρω, μ ὀρῶ, π. κ. ὦρα, καὶ ἀττικῶς ὄρωρα. Est autem finis hexametri, quod ipsa metri lex ita finiendum docet,

---- μέγα νεῖκος ὄρωρεν.

Pag.58. Σφάλλονται. Non sine mendo prius σφάλλονται legebatur.

Pag.60. Πάγοι. C.M. πάταγος. at πάγοι si scribas, ad vulgatam lectionem propius accedet.

Pag.61. Εὰν οἱ ἐναντίοι περιτερεύουσι. Mallem περιτερεύωσι.

Pag.63 Επιτεραπλέον. Vsitatius est τὸ ἐπιπερέπλεον.

Οὐκ ἔστι σωτηρία τοῖς φεύγουσιν. Homer. Iliad. E.191.

Αἰδομένων τ' ἀνδρῶν πλέονες σόοι, ἠὲ πέφανται
Φευγόντων δ' οὔτ' ἂρ κλέος ὄρνυται, οὔτε τις ἀλκή.

Pag.66. Εἰργάσθαι νομίζειν. Vulgata lectio εἴργασται. Var. lect. ἤργασται. Sed legitima constructio manifeste flagitabat, εἰργάσθαι, vt emendaui, locum vide, perpende, iudica, correctionem non damnabis.

Εκκαλῆται. Ante vitiose ἐκκαλεῖται per indicatiuum reclamante particula ἵνα, quę præcedit, vnde hoc regitur.

Αγωνίζεσθαι ἢ ἀσφαλέστερον. Immo vero, οὐκ ἀγωνίζεσθαι ἢ ἀσφ. Lat. Int. hanc lectionem agnoscere videtur.

Pag 73. Οὐ τεθναίη. Vera lectio est εἰ τεθναίη.

Ο μὲν γὰρ πλείστας ἐδιδάχθη γνώμην. Huc & illam refer, τὰ παθήματα μαθήματα. Clades sunt documenta. Ideo M ille Coriolanus apud Dionys. Hal Antiqu. Rom. l. 8. 507. 3. dixit: Καὶ τὰ ἐμὰ παθήματα παιδεύματα γενήσεται τοῖς ἄλλοις. Sed

Felix, quem faciunt aliena pericula cautũ.

Ην ἄρ ἐς τὸ δρᾶσαι τοὺς ἐχθροὺς ῥαθυμοῦντας εἰσενέγκατο Varia Lect ἄρεσον. Ego, ἦν ἄν, &c. Hæc autem particula ἂν referẽda ad εἰσενέγκατο Quantam [prudentiam] adhibuisset ad hostes negligentes, & segnes maleficio afficiendum. In his verbis ἐς τὸ δρᾶσαι subaudiendum aduerbiũ, κακῶς. δρᾶν κακῶς τοὺς ἐχθροὺς, inimicos, vel hostes male tractare, maleficio afficere.

Pag.75. Αφυλάκτος εἶναι. Corrige, ἀφυλάκτως.

Υπουλον. Fortasse præstaret ὕπουλον παραξυλόνως scribere. vide ὕπουλος apud Eustath. & Magnum Etymol. Si codex est sanus, dices ἀττικῶς hoc vocabulum παραπεπλάσθαι, vt ἔτοιμον, & ὁμοῖον, pro communibus ἕτοιμον, & ὅμοιον.

Pag.77. Η ὅπως τινὰ. Varia Lectio: ὁποστήν. Sed fortasse potius scribendum, ὁπόστην. Vt enim à ποῖος compositum ὁποῖος, sic

etiam

etiam veriſimili coniectura quis nixus à πόϛος compoſitum ὁπόϛος deductum credideiit, vt & in vulgatis lexicis ſcriptum legas.

Pag. 79. Ὅτ' ἂν οἱ κακοῦ. Vera lectio, ὅταν οἱ κακοῦ. οἱ vero pro ὅποι poſitum. Quoniam autem huius loci verſio paulo liberior, & à Græcis verbis remotior videtur, ego in gratiam τῶν φιλελλήνων, vt verba ſonant, ita rem explicabo.

Id enim, cui ſtruuntur inſidiæ, quum cognoſcit, vbi ſit mali, diligentius [ſe] cuſtodit. Id vero, quod [aliis] ſtruit inſidias, quia extra periculum videtur eſſe, facit aliquid eorum, quæ ſunt propoſita, quum ipſi videtur. Sed figurate res pro perſonis hic ponuntur. Iam & nos hæc ipſa liberiore, & elegantiore interpretatione donemus.

Ille enim, cui ſtruuntur inſidiæ, quum cognouit, quibus in malis, periculiſque verſetur, ſibi diligentius cauet. Ille vero, qui ſtruit inſidias aliis, quia ſe extra periculum eſſe putat, aliquid eorum facit, quæ ſibifacienda propoſuerat, idque quum ipſi lubet.

Τὸ ἐπιβουλευόμενον. Subaudiendũ πρᾶγμα, res, vel, quod longe commodius, πρόσωπον, perſona, τὸ ἐπιβουλεῦον.

Μᾶλλον. ἀκριβέϛερον.

Δοκῶν. Scribendum δοκοῦν. Refertur enim ad τὸ ἐπιβουλεῦον.

Ὁπότ' ἂν αὐτῷ δόξῃ. Ex illis ſequentibus verbis, ὁπότ' ἂν καιρὸν λάβῃ colligitur, hic ſcribendum eſſe δόξῃ.

Ἐν αὐτῷ τῷ κινδυνεύειν. Idem hæc valent ac ἐν αὐτῷ τῷ κινδύνῳ. In ipſo periculo.

Pag. 81. Πολλὰ τῶν ὑπὸ δρωμένων γίνεσθαι λεγόντων. Huic loco maximam afferent lucem ea, quæ Dion. Halicar. Antiq. Rom. l. 3. 155. ſcribit de prælio inter Curiatios Albanos, & Horatios Romanos commiſſo: Τέως μὲν οὖν ἡσυχία καὶ σιγὴ κατεῖχεν ἀμφοτέρας τὰς δυνάμεις. ἔπειτα ἀνακβοήσεις τε ἀθρόαι παρ' ἀμφοτέρων αὐτῶν ἐγίνοντο, καὶ παρακελεύσεις τοῖς μαχομένοις ἐναλλὰξ, εὐχαί τε, καὶ οἰμωγαὶ, καὶ παντὸς ἄλλου πάθους ἐναγωνίου φωναὶ συνεχεῖς, αἱ μὲν πρὸς τὰ δρώμενά τε, καὶ ὁρώμενα ὑφ' ἑκατέρων, αἱ δὲ πρὸς τὰ μέλλοντά τε, καὶ ὑποπτευόμενα. καὶ ἦν πλείω τὰ εἰκαζόμενά τε, καὶ δρώμενα τῶν γινομένων, &c Conſule & Thucydidem lib 7. 544. vbi pulcherrime varia variorum militum pugnam ſpectantium ſtudia clamores, adhortationes, lætitiam, & mœrorem deſcribit. Illic poſt alia multa, tandem hæc quoque ſubiicit, quæ magis ad rem præſentem faciunt: Οἱ δ' ἐπὶ τὸ ἡσσώμενον βλέψαντες, ὀλοφυρμῷ τε ἅμα μετὰ βοῆς ἐχρῶντο, καὶ ἀπὸ τῶν δρωμένων τῆς ὄψεως καὶ τὴν γνώμην μᾶλλον τῶν ἐν τῷ ἔργῳ ἐδηλοῦντο, &c.

Κλίμαξι. Scribendum videtur κλίμαξι: quod multis ex locis infra colligitur, vt cæteros taceam, vide pag. 85. τὰς κλίμακας προσφέρειν.

Pag. 85. Προβάλλειν μηχανάς. Legendum potius, προσβάλλειν. quod ex paulo poſt ſequentibus patet, quum Onoſander dicit, τὰς προσβολὰς τῶν μηχανῶν.

Τῷ τείχει προσϛῆσαι μηχαναῖς. Vel μηχανὰς legendum videtur, vel locus ita nobis intelligendus, τῷ τείχει προσϛῆσαι. πῶς; καὶ τίσιν ὀργάνοις; μηχαναῖς.

Ἀναςρέψαι πᾶν. Alias (quod vſitatius) diceretur, ἀνατρέψαι.

Pag. 86 Προβαλλέτω. Mallem. προσβαλλέτω. Infra eadem pagina, καὶ προσβολαὶ, Item, καὶ οἱ προσβάλλοντες.

Ἐπίμαχον εἶναι. Iſtum Græciſmum & Latini ſunt imitati, quum dixerunt:

Nobis non licet eſſe tam diſertis:

Προσαγόντων, ἀττικῶς, ἀντὶ τοῦ κοινῶς, προσαγέτωσαν.

Ὅθεν δεῖ πᾶσαι. Scribendum videtur, ὅθεν δή. Contra vero pag. 89. pro ὃ δὴ ποιῆσαι, ſcribendum, vt & in var. lect. ὃ δεῖ ποιῆσαι.

Pag. 89. Αὐτῷ ταὐτὰ φρονεῖ. Niſi fallor, ſcribendum αὐτῷ ταὐτὰ φρονῇ. V. S. eadem ſecum ſentiat id eſt, ſecum conſentiat.

Pag. 90. τὰς πράξεις τὰς παρασκευασμένας. Videtur potius παρεσκευασμένας ſcribendum.

Pagin. 91 Εἰ δὲ τῷ Fortaſſe αὐτῷ legendum, vel ſi codex ſanus, hoc τῷ idem valet ac ipſum τῷ, quod minime παράδοξον.

FINIS.

INDEX

INDEX RERVM, QVÆ IN HOC OPERE STRATEGICO CONTINENTVR.

A.

B.

C.

Capti-

D.

E.

FINIS.